SÜSBD

SİNOP ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Sinop University

Journal of Social Sciences

Cilt (Volume): 9
Sayı (Issue): 1
Yıl (Year): 2025

Sinop Üniversitesinin …. Bilimsel Yayınıdır.

ISSN 2547-989X

SİNOP ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
SINOP UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES
Cilt (Volume): 9
Sayı (Issue): 1
Yıl (Year): 2025 ISSN 2547-989X

Yayın Türü | Puplication Type
Süreli Yayın | Periodicial

Sahibi | Publisher
Sinop Üniversitesi Adına Sahibi | Owner on behalf of Sinop University

Prof. Dr. Şakir TAŞDEMİR
Rektör | Rector

Baş Editör | Editor in Chief
Prof. Dr. Serkan YAZICI

Editörler | Editors
Doç. Dr. Orhan BİNGÖL – Doç. Dr. Yağmur SAĞLAM
Dr. Öğr. Üyesi Sema AKTAŞ – Dr. Öğr. Üyesi Yusuf KILIÇ
Dr. Öğr. Üyesi Eyüp CÜCÜK

İngilizce Dil Editörü | English Language Editor
Öğr. Gör. Yeliz YAZICI DEMİR

Mizanpaj Editörü | Layout Editor
Dr. Öğr. Üyesi Yusuf KILIÇ

Yayın Kurulu | Editorial Board

Prof. Dr. Ahmet Şimşek	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Ceylan Gazi Uçkun	Kocaeli Üniversitesi
Prof. Dr. Çavuş Şahin	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Prof. Dr. Dominique Kassab Tezgör	Bilkent Üniversitesi
Prof. Dr. Ercümend Ersanlı	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Gökmen Özmenteş	Akdeniz Üniversitesi
Prof. Dr. Hakan Yavuz Atar	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim Şirin	Kocaeli Üniversitesi
Prof. Dr. Krzysztof Boroda	Bialystok University
Prof. Dr. M. Öcal Oğuz	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. R. Pars Şahbaz	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Serkan Güzel	Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Ümit Kılıç	Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr. Turhan Ada	Yıldız Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Irene Strazzeri	Salento University
Doç. Dr. Süleyman Tekir	Sinop Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Burcu Başaran	Selçuk Üniversitesi
Dr. Hülya Anakız Ertürk	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Dr. Philipp Wirtz	SOAS University of London

Alan Editörleri | Section Editors

Prof. Dr. Özgür Sarı	Sinop Üniversitesi
Doç. Dr. Semra Uçar	Sinop Üniversitesi
Doç. Dr. Nuriye Çelik	Sinop Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Doğan Fırıncı	Sinop Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Filiz Erataş Sönmez	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Gülseren Kan Şahin	Sinop Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hasan Barlak	Sinop Üniversitesi

Danışma Kurulu | Advisory Board

Prof. Dr. Bayram Dalkılıç	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Prof. Dr. Bayram Kaya	Giresun Üniversitesi
Prof. Dr. Conevery Bolton Valencius	Boston College
Prof. Dr. Ferhat Akdemir	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Fethi Kerim Kazanç	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Hanefi Palabıyık	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim Keskin	Bursa Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Kutay Oktay	Kastamonu Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Yavuz Erler	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Musa Kadıoğlu	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Roberta L. Wollons	University of Massachusetts Boston
Prof. Dr. Saffet Köse	İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Prof. Dr. Servet Karabağ	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Sezen Özek	Bursa Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Turan Takaoğlu	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Prof. Dr. Yaşar Düzenli	İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Hazar Kaba	Sinop Üniversitesi
Doç. Dr. Sevim Karabela Şermet	Sinop Üniversitesi

Sayı Hakemleri | Referees on This Issue

Prof. Dr. Ayhan Dever	Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Ayten İflazoğlu Saban	Çukurova Üniversitesi
Prof. Dr. Celil Bozkurt	Uşak Üniversitesi
Prof. Dr. Enis Şahin	Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Erol İlhan	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Melek Demir	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Murat Karataş	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Prof. Dr. Nevzat Bilge İspir	Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Osman Kubilay Gül	Cumhuriyet Üniversitesi
Prof. Dr. Saime Yüceer	Bursa Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Sedat Balyemez	Bartın Üniversitesi
Prof. Dr. Selahaddin Bakan	Uşak Üniversitesi
Prof. Dr. Taner Bilgin	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Veda Bilican Gökkaya	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Prof. Dr. Vehbi Bayhan	Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Yaşar Barut	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Yaşar Bülbül	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Prof. Dr. Yelda Hatice Ongun	Başkent Üniversitesi
Prof. Dr. Yücel Öztürk	Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Tuncay Öğretmen	Ege Üniversitesi
Doç. Dr. Abdullah Cüneyt Küsmez	İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi
Doç. Dr. Abdullah Özdağ	University of Cape Town
Doç. Dr. Biray Çakmak	Giresun Üniversitesi
Doç. Dr. Caner Çetiner	Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Cemalettin Hatipoğlu	Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Emine Kılıçaslan	Mudanya Üniversitesi
Doç. Dr. Erkan Dikici	Bitlis Eren Üniversitesi
Doç. Dr. Fuat Uçar	İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Doç. Dr. Ferdi Güzel	Bayburt Üniversitesi
Doç. Dr. Ferit Yücebaş	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Doç. Dr. Galip Çağ	Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Doç. Dr. Hatice Çubukçu	Ordu Üniversitesi
Doç. Dr. Hatice Duran Okur	Gümüşhane Üniversitesi
Doç. Dr. Hüseyin Çakır	Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Kerim Eser Afşar	Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Kemal Özcan	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Fatih Çömlekçi	Kırklareli Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Sağıroğlu	Sakarya Üniversitesi
Doç. Dr. Meral Öztürk	Gümüşhane Üniversitesi
Doç. Dr. Mustafa Tanrıverdi	İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Nail Elhan	Hitit Üniversitesi
Doç. Dr. Pelin Avcı	Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Sefa Salih Aydemir	Adıyaman Üniversitesi
Doç. Dr. Serdar Oğuzhan Çayıroğlu	Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. Seydi Çelik	Kocaeli Üniversitesi
Doç. Dr. Rıdvan Kalaycı	Sakarya Üniversitesi
Doç. Dr. Vahap Coşkun	Dicle Üniversitesi
Doç. Dr. Zeynep Başkan Takağlu	Gümüşhane Üniversitesi
Doç. Dr. Olcay Tire	Munzur Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Bektaş	Bitlis Eren Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Barış Kalender	Gaziantep Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Burak Aydın	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Çağdaş Albayrak	Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Emre Yolcu	Ordu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Erhan Yokuş	Gaziantep Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Eşref Nas	Dicle Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Gülin Yazıcı Çelebi	Gümüşhane Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin Doğan	Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Koçak	Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Selçuk Ural	Sakarya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sıla Sabancılar Eren	İnönü Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sofya Cihan Cabolat	Yalova Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Rabia Balcı	Amasya Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Volkan Mutlu	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Yasin Yılmaz	Yalova Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Cezmi Ervüz	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Dr. Selin Turan	Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi
Dr. Arş. Gör. Serhat Toptaş	Gümüşhane Üniversitesi
Dr. Halim Gençoğlu	Kastamonu Üniversitesi
Dr. İsmail Özbay	Bayburt Üniversitesi
Dr. Nurselin Aker	Kars Kafkas Üniversitesi
Dr. Ömer Kutlu	Anadolu Üniversitesi
Dr. Yağmur Savaşkan	Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi
İş Güvenliği Uzmanı İzzet Çakmak	Bir kuruma bağlı değildir.

Dizinler | Indexes and Platforms

ULAKBİM TR DİZİN	Ulakbim TR DİZİN
ASOS indeks	Akademia Sosyal Bilimler İndeksi (ASOS Index)
online	İdeal Online
Crossref	Crossref Metadata Search (Crossref)
ROAD DIRECTORY OF OPEN ACCESS SCHOLARLY RESOURCES	The Directory of Open Access scholarly Resources (ROAD)
İSAM Türkiye Diyanet Vakfı İSLÂM ARAŞTIRMALARI MERKEZİ	TDV İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM)
ROOTINDEXING JOURNAL ABSTRACTING AND INDEXING SERVICE	Journal Abstracting and Indexing Service (ROOTINDEXING)
Academic Resource Index ResearchBib	Academic Resource Index (ResearchBib)
DRJI	Directory of Research Journals Indexing (DRJI)
Google Scholar	Google Scholar

Yazım Editörleri | Spelling Editors

Dr. Öğr. Üyesi Emrah MARAL
Dr. Öğr. Üyesi Fırat KÜSKÜ
Dr. Öğr. Üyesi Muazzez GÜNDÜZ OĞUL
Arş. Gör. Şerife Sena GÜNER
Arş. Gör. Buse Sena DURUK

Baskı Yeri ve Tarihi | Publication Place and Date
Sinop, Mayıs 2025

Baskı | Printing
Şimal Ajans / Camikebir Mah. Karantina Sk. No:7/B Sinop
Sertifika No: 21439

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (SÜSBD), yılda iki kez matbu ve elektronik olarak yayımlanan hakemli, bilimsel ve süreli bir yayın organıdır. Makaleler, intihal.net programı ile intihal taramasına tabi tutulur. Dergide yayımlanan yazıların her türlü içerik sorumluluğu yazara aittir. Yazılar, yayıncı kuruluşun izni olmadan kısmen veya tamamen bir başka yerde yayımlanamaz.

İletişim | Communication
Korucuk Köyü Trafo Mahallesi No: 36 57000 | SİNOP | TÜRKİYE
Tel: +90 (368) 2715757-58-59-60 | Faks: +90 (368) 2715763
http://dergipark.gov.tr/sinopusd | e-posta: sbd@sinop.edu.tr

İÇİNDEKİLER | CONTENT

Makaleler | Articles

Didem Deniz ANAMUR, Önder DENİZ & Hüseyin İMAMOĞLU — Araştırma Makalesi

The Investigation Committee and The Press Before The May 27, 1960 Coup: Press-Politics Relations in the Context of Telephone Conversations between CHP Members and Journalists

27 Mayıs 1960 Darbesi Öncesi Tahkikat Komisyonu ve Basın: CHP'liler ile Basın Mensupları Arasındaki Telefon Görüşmeleri Bağlamında Basın-Siyaset İlişkileri 1-26

Vedat YILMAZ — Araştırma Makalesi

Cybercrime Rates Assessment in Türkiye by Population Evaluation for 81 Provinces

Türkiye'de Siber Suç Oranlarının Nüfusa Göre Değelendirmesi: 81 İl İçin Değerlendirme 27-54

Haydar Kerem HOŞGÖR & Önder DENİZ — Araştırma Makalesi

The Effect of Media Literacy on Journalism Students' Trust Level in Social Media News

Gazetecilik Öğrencilerinin Sosyal Medya Haberlerine Güven Düzeyi Üzerinde Medya Okuryazarlığının Etkisi 55-78

İlker BAYRAM — Araştırma Makalesi

Social Effects of Military Interventions in Türkiye Judgements From Bilecik and Tekirdağ High Criminal Courts (1971-1980)

Türkiye'de Askerî Müdahalelerin Toplumsal İz Düşümlerinin Mahkeme Sonuçları Vasıtasıyla İncelenmesi (1971-1980) 79-108

Refik ARIKAN & Mehmet Can ÇETİN Araştırma Makalesi

Osman Gazinin 1304 Sakarya Seferi Leblebici, Çadırlı ve Lefke Kalelerinin Tespiti Üzerine Bir Çalışma

1304 Sakarya Expedition - A Study on the Identification of Leblebici-Çadırlı and Lefke Castles

109-147

Erol TEKİN Araştırma Makalesi

Gelişmekte Olan Ülkelerde Girişimcilik ve Mutluluk Arasındaki İlişkinin Panel Regresyon Yöntemiyle İncelenmesi Erken-Aşama Girişimlerin Rolü

The Investigation of the Relationship Between Early-Stage Entrepreneurship and Happiness in Emerging Countries with Panel Regression Method: The Role of Early-Stage Entrepreneurs

148-169

Esra ERŞAHİN Araştırma Makalesi

Acarlar Longozu'nun Sürdürülebilir Turizm Bağlamında Arazi Kullanım Analizi

Land Use Analysis of Acarlar Longozu in the Context of Sustainable Tourism 170-194

Hakan GÜNGÖR Araştırma Makalesi

Yahudi Asıllı Amerikalı Bir Büyükelçi'nin 2. Dünya Savaşı Döneminde Türkiye'deki Faaliyetleri: Laurence Adolph Steinhardt

The Activities of an American Jewish Ambassador in Turkey During World War II: Laurence Adolph Steınhardt 195-221

Erhan AĞAOĞLU Araştırma Makalesi

Constructing Hegemonic Masculinity: An Intersection of Fitness and Games

Hegemonık Erkekliğin İnşası: Fitness Ve Oyunların Kesişimi 222-248

Sunay GÜNGÖR Araştırma Makalesi

Family Functions, Sense of Family Cohesion and Self-Esteem in Married Individuals Gümüşhane Case in Türkiye

Evli Bireylerde Aile İşlevleri, Aile Bütünlük Duygusu Ve Benlik Saygısının İncelenmesi: Gümüşhane Örneği 249-259

Hami AKMAN Araştırma Makalesi

*Ö-/*Ü- Fiillerinin Türevleri Üzerine

*On Derivatives of *Ö-/*Ü- Verbs* 260-290

Seren ÇELEBİ Araştırma Makalesi

Savaş ve Barış Yıllarında Popüler Bir Mecmua, Savaş (1940-1958)

A Popular War Magazıne Durıng The Years Of War And Peace (1940-1958) 291-318

Alpaslan ÇOBANOĞLU & Celal İNCE Araştırma Makalesi

Zorunlu Göç Bağlamında Afetzede Kadınların Yaşam Deneyimlerinin Keşfi 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş Depremi Örneği

Exploring the Life Experiences of Women Displaced in the Context of Forced Migration: The Case of the February 6, 2023 Kahramanmaraş Earthquake 319-355

Hatice BAHATTİN CEYLAN Araştırma Makalesi

Kasıtlı Kusur Olarak Glitch Efekti ve Grafik Tasarımda Kullanımı

Glitch Effect As An Intentional Distortion and Its Use in Graphic Design 356-374

Hikmet UÇMAZ & Gökhan BOLAT Araştırma Makalesi

Mali İmparatorluğu Erken Dönem Kuruluşu: Sundiata Destanı

The Early Foundation of the Mali Empire: The Sundiata Epic 375-397

Şefik MEMİŞ Araştırma Makalesi

Türkiye'de Fiyat Endekslerinin Tarihçesi İmparatorluğun Endeksi Cumhuriyet ile Kurumsallaştı
History of Price in Turkey: The Index of the Empire was Institutionalized with the Republic
398-432

Dudu ÖZBEK Araştırma Makalesi

Osmanlı-Türk Modernleşmesi Erken Döneminde Kadın Çevirmenler ve Kadın Kimliğinin İnşası: Belkıs Sami ve Küçük Kadınlar
Women Translators and the Construction of Women Identity in the Early Period of Ottoman-Turkish Modernization: Belkıs Sami and Küçük Kadınlar 433-474

Buket AKDEMİR DİLEK & Fatma ÖZKÜLEKÇİ Araştırma Makalesi

Toplumsal Cinsiyet Rollerini Kızarmış Yeşil Domatesler Filmi Üzerinden Yeniden Okumak
Rereading Gender Roles through the Movie Fried Green Tomatoes 475-496

Ahmet MUMCU & Zeynep Yasemin KARAOĞLU Araştırma Makalesi

İçsel ve Dışsal Motivasyonun Prososyal Davranışlar Üzerinde Etkisi Psikolojik Sözleşmenin Düzenleyici Rolü
The Effect of Intrinsic and Extrinsic Motivation on Prosocial Behaviors: The Moderating Role of The Psychological Contract 497-528

Özgenur Reyhan GÜRLER Araştırma Makalesi

A Research on Public Relations Practices of Gender-Oriented Non Govermental Organizations in Turkey
Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Odaklı Siivil Toplum Kuruluşlarının Halkla İlişkiler Uygulamaları Üzerine Bir Araştırma 529-554

Yusuf ÖZTÜRK — Araştırma Makalesi

Interpreting Street Interviews on Turkish Economy Through Nietzsche's Concept of Ressentiment
Nietzsche'nin Ressentiment Kavramı Üzerinden Türkiye Ekonomisine İlişkin Sokak Röportajlarının Yorumlanması 555-585

Salih Zeki İMAMOĞLU, Hülya Türkcan & Sena Esin İMAMOĞLU — Araştırma Makalesi

Dijital Dönüşümcü Liderliğin Pazar Performansına Etkisi Dijitalleşmenin Aracılık Rolü
The Effect of Digital Transformational Leadership on Market Performance: The Mediating Role Of Digitalization 586-612

Melih KAZDAL — Araştırma Makalesi

Vekalet Savaşı Yeniden: Rusya-Ukrayna Çatışmasında Büyük Güç Rekabeti
Proxy War Revisited: Great Power Competition In the Russo-Ukraine Conflict 613-636

Orhan KARAOĞLU & Duhan KALKAN — Araştırma Makalesi

7 Ekim'den 8 Aralık Suriye Devrimine Orta Doğu'daki Jeopolitik Rekabet
From October 7 to the December 8 Syrian Uprising: The Geopolitical Struggle In the Middle East 637-665

Güler UZUN, Mehmet Fatih KARACA & Pakize KAZANCI — Araştırma Makalesi

Çevrimiçi Siyasal İletişim Bağlamında Sosyal Medya Etkileşimleri
Social Media Engagements In the Context Of Online Political Communication 666-705

Meral ÖZTÜRK, Burak GÖNÜLTAŞ, Nermin KURUÇAY & Ahmet TÜRK — Araştırma Makalesi

Mağdurlara Yönelik Önyargıların Belirleyicileri Olarak Empati ve Adil Dünya İnancı Sosyal Hizmet Kuruluşları Örneği

Empathy and Belief in A Just World As Predictors Of Prejudice Towards Crime Victims: Example Of Social Work Organizations 706-725

Muhammed Mustafa Tuncer ÇALIŞKAN — Araştırma Makalesi

A Bibliometric Analysis of International Relations In Sights Across Economics, Business Finance and Social Sciences

Uluslararası İlişkilerde Bibliyometrik Bir Analiz: Ekonomi, İşletme Finansmanı ve Sosyal Bilimler Üzerine Çıkarımlar 726-774

Zarif Safa SOYLU & Yaşar ÇELİK — Araştırma Makalesi

Ebeveynlerin Bakış Açısıyla İlkokul 3. ve 4. Sınıf Öğrencilerinin Dijital Oyun Bağımlılığının Sorumluluk Bilincine Yansımalarının İncelenmesi

An Examination Of The Reflections Of Digital Game Addiction On Responsibility Awareness Of Primary School 3rd and 4th Grade Students From The Parents' Perspective 775-813

Fatıma Firdevs SOYLU & Aysel ARSLAN — Araştırma Makalesi

Öğretmen Adaylarının Zihin Teorileri ve Bilişsel Esnekliklerinin İncelenmesi

Investigating The Theory Of Mind and Cognitive Flexibility Of Prospective Teachers 814-846

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

ISSN
2547-989X

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9 (1), 1-26
Geliş Tarihi:19.10.2024 Kabul Tarihi:10.12.2024
Yayın: 2025 Yayın Tarihi:31.05.2025
https://doi.org/10.30561/sinopusd.1570493
https://dergipark.org.tr/sinopusd

THE INVESTIGATION COMMITTEE AND THE PRESS BEFORE THE MAY 27, 1960 COUP: PRESS-POLITICS RELATIONS IN THE CONTEXT OF TELEPHONE CONVERSATIONS BETWEEN CHP MEMBERS AND JOURNALISTS

Didem DENİZ ANAMUR*
Önder DENİZ*
Hüseyin Vehbi İMAMOĞLU*

Abstract

This article explores the dynamics between the Democrat Party (DP) and the opposition press leading up to the May 27, 1960 military coup. Following the 1957 elections, the DP sought to exert greater control over interactions between the press and the opposition by establishing the Investigation Commission. The focus of the article is on the surveillance of telephone conversations between members of the Republican People's Party (CHP) and journalists by the DP government, and how this surveillance was utilised as a tool to tighten control over the opposition. The wiretapping not only monitored political activities but also impacted the independence of the press, limiting the public's access to accurate information. The DP's attempts to regulate the opposition and the media weakened the functioning of democracy and restricted press freedom in Turkey. This article analyses the effects of these measures, how wiretapping harmed press-politics relations, and the broader implications for democracy during this period.

Keywords: Wiretapping, Investigation Committee, Press freedom, Democrat Party, May 27, 1960 Coup

* Dr. Öğretim Üyesi, Uşak Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü, didem.deniz@usak.edu.tr , https://orcid.org/0000-0002-0390-0245
* Doç. Dr., Uşak Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü, onder.deniz@usak.edu.tr, https://orcid.org/0000-0003-4583-0713
* Doç. Dr., Sinop Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, hvimamoglu@sinop.edu.tr, https://orcid.org/0000-0002-7182-4627
This work is licensed under a Creative Commons BY-NC-SA 2.0

27 Mayıs 1960 Darbesi Öncesi Tahkikat Komisyonu ve Basın: CHP'liler ile Basın Mensupları Arasındaki Telefon Görüşmeleri Bağlamında Basın-Siyaset İlişkileri

Öz

Bu makale, 27 Mayıs 1960 askeri darbesi öncesindeki dönemde Demokrat Parti'nin (DP) muhalefet ve basınla olan ilişkilerini ele almaktadır. DP, özellikle 1957 seçimlerinden sonra, Tahkikat Komisyonu aracılığıyla basın ve muhalefet arasındaki etkileşimleri daha sıkı bir şekilde kontrol etmeye çalışmıştır. Makalenin odak noktası, Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) üyeleri ile basın mensupları arasındaki telefon görüşmelerinin DP hükümeti tarafından izlenmesi ve bu izlemelerin muhalefet üzerindeki denetim politikalarının bir unsuru olarak nasıl kullanıldığıdır. Telefon dinlemeleri, siyasi faaliyetlerin izlenmesinin ötesine geçerek basının bağımsızlığı üzerinde de etkili olmuş ve kamuoyunun bilgiye erişiminde kısıtlamalar yaratmıştır. DP'nin muhalefet ve basın üzerindeki bu kontrol çabaları, Türkiye'de demokrasinin işleyişini zayıflatmış ve basın özgürlüğünü sınırlandırmıştır. Bu makale, söz konusu uygulamaların etkilerini, telefon dinlemelerinin basın-siyaset ilişkilerine olan yansımalarını ve bu sürecin demokrasi üzerindeki etkilerini analiz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Telefon dinlemeleri, Tahkikat Komisyonu, Basın özgürlüğü, Demokrat Parti, 27 Mayıs 1960 Darbesi.

Introduction

Press freedom has been a recurring and evolving theme throughout Turkey's modernization process, reflecting the priorities and challenges of each political era. During the Atatürk era (1923–1938), the press was instrumental in promoting national identity and supporting the revolutionary reforms of the newly founded Republic. In this period, press freedom was subordinated to the state's goals, with anti-regime or socialist rhetoric often resulting in the closure of newspapers (Demir, 2019, p.113). This was not solely a matter of censorship but also a reflection of the state's efforts to establish and protect the foundations of the Republic in a volatile political environment. In contrast, the Democrat Party (DP) emerged as a staunch advocate for press freedom in the lead-up to the 1950 elections, positioning itself as a champion of democratic values against the authoritarian tendencies of the previous era. This stance garnered widespread public and press support, leading to the DP's electoral success (Yılmaz, 2016, p.58). During its early years in power, the DP enacted liberal press laws and introduced the 1952 Press Labor Law, which

guaranteed journalists' socioeconomic rights (Gökçe, 2018, p.24). However, after the 1954 elections, the DP shifted its approach, adopting increasingly restrictive policies toward the press in response to growing criticism (Korkmaz, 2019, p.85).

While the Atatürk era's press policies can be understood within the context of nation-building and reform, the DP's press restrictions were primarily driven by political expediency and a desire to suppress dissent. This divergence highlights the distinct dynamics of press-state relations in these two periods. The DP's transition from a proponent of press freedom to a suppressor of opposition voices demonstrates how political pressures can erode democratic ideals.

From the 1954 elections onwards, the government's intolerance of criticism intensified, leading to the closure of many newspapers and the imprisonment of journalists by the time of the May 27, 1960 military coup (Altun, 2020, p.93). In particular, by April and May 1960, nearly all articles in opposition newspapers were banned (Uysal, 2017, p.45). During this period, the 15-member Investigation Committee, established by the DP, became a mechanism for further intensifying the pressures on the press. The "Law on the Duties and Powers of the Investigation Committees of the Grand National Assembly of Turkey," published in the Official Gazette on 27 April 1960, granted the committee extensive powers, allowing it to overstep constitutional boundaries and begin surveillance activities on the press (Acar, 2022, p.80). These powers included the wiretapping and recording of telephone conversations between CHP members and journalists (Çetin, 2021, p.106). During a period marked by increasing student unrest, the declaration of martial law, and even the censorship of telegrams and letters, telephone conversations between the opposition press and the CHP were fully monitored (Kaya, 2017, p.49).

Towards the end of the 1950s, the Democrat Party government intensified its efforts to suppress growing opposition voices, culminating in the establishment of the Investigation Committee. One of the committee's most invasive practices was

the wiretapping of telephone conversations between members of the Republican People's Party (CHP) and journalists (Gökçe, 2018, p.25). This tactic not only facilitated the government's surveillance of opposition activities but also created a chilling effect on press freedom, severely restricting journalists' ability to critique the government.

The wiretapping operations targeted private conversations, which were meticulously monitored and recorded under government directives. These recordings were used not only to suppress dissent but also to create a climate of fear among journalists, discouraging them from engaging with opposition figures (Korkmaz, 2019, p.87). For example, journalists who attempted to report on CHP rallies or government criticism faced the risk of their communications being intercepted and used as evidence for censorship or legal action. This systematic surveillance eroded the independence of the press, effectively transforming it into a tool for government propaganda. Moreover, the impact of wiretapping extended beyond immediate suppression, as it fundamentally altered the press's role in a democratic society. The DP's actions deprived journalists of their capacity to fulfill their role as impartial informers of the public. Many journalists resorted to self-censorship, fearing retribution if they were perceived as critical of the government. Consequently, public access to unbiased and accurate information was severely restricted, and the press became an extension of state control rather than a platform for diverse perspectives.

The DP's control over the press during this period exemplifies how technological tools, such as wiretapping, can be weaponized to silence dissent and manipulate public opinion. By intercepting and monitoring critical communications, the government stifled not only the voices of journalists but also the opposition's ability to organize and engage with the electorate. This practice set a dangerous precedent, undermining public trust in both the press and the democratic process.

In summary, the wiretapping practices orchestrated by the DP represent a critical turning point in Turkey's political and media history. While they achieved the short-term goal of silencing dissenting voices, their long-term consequences included the erosion of democratic norms, the collapse of press independence, and the normalization of invasive surveillance as a tool of political control. These actions highlight the fragile balance between government authority and the principles of a free press in a functioning democracy. The telephone conversations between CHP members and the press reveal the complex nature of press-politics relations during this period. In response to the DP's repressive policies, the CHP opposition sought closer contact with the press to ensure the flow of information (Altun, 2020, p.92). In this process, the role of the press in mediating between opposition parties and the government, and the difficulties faced by journalists in accessing accurate information, became more pronounced (Şimşek, 2015, p.36). The Investigation Committee's efforts to monitor and control the communication between the CHP and journalists posed a serious threat to the independent functioning of the press, making it risky for journalists to obtain information from the opposition. As a result, the press's freedom to report news and its relations with the opposition became increasingly weakened. With the declaration of martial law in 1960, the freedom of journalists to report the news was severely restricted. During the suppression of student protests, the press faced censorship, and many newspapers were shut down (Arslan, 2021, p.108). The ability of journalists to convey real events to the public was significantly limited by martial law, with many reports subject to censorship, and journalists only able to share information approved by the government (Yılmaz, 2016, p.59). This situation weakened the capacity of journalists to report independently and denied the public their right to access accurate information.

This article employs a qualitative analysis method to examine the political pressure exerted through telephone conversations between CHP members and

journalists by the Investigation Committee and the impact of this pressure on press freedom. Archive documents, newspaper articles, and testimonies from the period will form the primary sources of this research.

1. The Road to the May 27, 1960 Coup: The Political and Social Situation in Turkey During April and May

As political tensions rapidly escalated in Turkey towards the end of the 1950s, April and May 1960 marked a period when these tensions reached their peak. The Democrat Party was increasingly disturbed by the growing public support for the Republican People's Party. April 1960 stands out as a time when the DP applied intense pressure to suppress CHP's opposition (Akis, 4 May 1960, pp. 5-10). The CHP's rallies in Anatolia were met with great enthusiasm by the public, which in turn made the DP government uneasy. Through governors and district governors, attempts were made to halt these rallies, leading to frequent clashes between DP members and CHP supporters. Even journalists covering CHP rallies were attacked (Akşam, 19 April 1960, p. 1). The DP government sought to suppress the warm reception CHP officials, especially İsmet İnönü, received in Anatolia, and swiftly introduced a series of laws to curb this (Karpat, 1975, p. 204). As part of these efforts, on 18 April 1960, newspapers in Turkey reported that the Investigation Committee established by the DP government had been approved by parliament (Milliyet, 19 April 1960, p. 1). This committee, composed of 15 DP deputies, aimed to investigate and control opposition activities across the country. Shortly after the establishment of the committee, all congresses and party meetings nationwide were banned (Akşam, 19 April 1960, p. 1). Furthermore, reporting on the committee's activities was entirely prohibited (Cumhuriyet, 19-20 April 1960, p. 1). The actions of the Investigation Committee are remembered as one of the most significant steps in the suppression of press freedom in Turkey (Sander, 1998, p. 316).

Towards the end of April, large protests led by university students were held in Ankara and Istanbul against the DP government. These demonstrations saw

serious clashes between the police and students, with the streets filled with protests (Ahmad, 1977, p. 260). Many students were arrested following these events, and police interventions became increasingly harsh. After the events in Ankara on 20 May, CHP deputies left the parliament in protest (Ulus, 18 April 1960, p. 1). During this period, İsmet İnönü described the activities of the Investigation Committee as a "civilian coup" (Ulus, 18 April 1960, p. 1). On 25 April 1960, the Investigation Committee took severe measures aimed at controlling written documents and further suppressing dissent (Cumhuriyet, 26 April 1960, p. 1). A law passed in parliament on 27 April granted the committee extraordinary powers; many of the powers in the Criminal Procedure Law, the Military Penal Code, and the Press Law were transferred to the committee. Public officials and citizens who disobeyed the committee's orders were subject to imprisonment (Cumhuriyet, 28 April 1960, p. 1). On the same day, martial law was declared in Istanbul and Ankara. Night-time curfews were imposed, entertainment venues were closed, and universities were shut down (Cumhuriyet, 29 April 1960, p. 1). Protests in Istanbul grew larger, leading to serious clashes between students and the police. On 1 May, Adnan Menderes described the events as a "rebellion, not a revolution" (Yeni Sabah, 2 May 1960, p. 1). During this period, pressures on the press intensified, with many newspapers being either shut down or heavily censored (Zürcher, 2004, p. 224).

By mid-May, clashes between DP and CHP supporters during a DP rally in Izmir further escalated tensions (Hürriyet, 26 May 1960, p. 1). At this rally, Adnan Menderes declared that he would not resign and would continue his struggle. The reporting of protests in Ankara and Istanbul was prohibited. On 22 May, all communications in Ankara were censored, and only DP deputies were allowed to speak in parliament (Dünya, 23 May 1960, p. 1; Cumhuriyet, 23 May 1960, p. 1). These harsh interventions by the Investigation Committee became a symbol of the government's attempt to completely silence the opposition, leading to increased

resistance from CHP members in parliament (Ahmad, 1977, p. 263). On 26 May 1960, Hürriyet newspaper announced that the Investigation Committee had completed its task (Hürriyet, 26 May 1960, p. 1). During this period, the DP government's actions involved harsh measures aimed at silencing both the opposition and the press. Newspapers were forced to shut down, and those that remained could only publish government-approved news. Simultaneously, protests across Turkey were banned, and strict measures were implemented through martial law. Towards the end of May, the pressures on CHP and its leader İsmet İnönü increased, with the government attempting to silence all dissenting voices (Karpat, 1975, p. 210).

2. The Practices of the Investigation Committee: Methods and Impact on Press Freedom

In the late 1950s, the Democrat Party government in Turkey faced increasing political opposition and social unrest. In response, the government established the Investigation Committee in April 1960, granting it extensive powers to suppress dissent and control the press. This committee was authorized to conduct investigations, enforce censorship, and implement punitive measures against individuals and organizations deemed oppositional (Ahmad, 1977).

The committee's practices included the closure of newspapers critical of the government, the arrest of journalists, and the censorship of news content. For example, prominent newspapers such as Ulus and Akis were forcibly shut down, and their editors were subjected to legal harassment (Zürcher, 2004). Journalists, aware of the extensive surveillance mechanisms, frequently resorted to self-censorship to avoid reprisals, significantly limiting the diversity of viewpoints presented in the media (Hale, 2013).

One of the most controversial practices of the committee was the wiretapping of telephone conversations between opposition leaders and journalists. These recordings were used as evidence to justify the arrests of opposition figures

and to silence dissenting voices (Kasapsaraçoğlu, 2020). The pervasive monitoring of communication created a climate of fear, undermining both press freedom and public discourse (Karpat, 1959).

The committee's activities had far-reaching implications for democratic governance in Turkey. By suppressing independent journalism and controlling the flow of information, the DP effectively weakened democratic institutions and eroded public trust in the media (Ahmad, 1977). This period serves as a stark reminder of how unchecked governmental power can jeopardize civil liberties and the democratic process.

3. Analysis of Wiretapping and Press-Opposition Relations During the May 27, 1960 Coup

The activities of the Investigation Committee began on 28 April 1960 and continued until 20 May 1960. During this period, telephone conversations between members of the Republican People's Party, party members, and journalists were wiretapped by the committee. The wiretapping was part of the Democrat Party's strategy to increase its pressure on the opposition. The aim was to control the exchange of information between the opposition and the press, as well as to monitor any potential political activities. These wiretaps not only sought to prevent opposition activities but also posed a serious threat to press freedom. By wiretapping communication channels between the CHP and journalists, the DP sought to weaken the press's ties with the opposition (Directorate of State Archives, Republican Archive, 1960b), (Directorate of State Archives, Republican Archive, 1960c), (Directorate of State Archives, Republican Archive, 1960d).

The activities of the Investigation Committee began on 28 April 1960 and continued until 20 May 1960. During this period, telephone conversations between members of the Republican People's Party, party members, and journalists were wiretapped by the committee. The wiretapping was part of the Democrat Party's

strategy to increase its pressure on the opposition. The aim was to control the exchange of information between the opposition and the press, as well as to monitor any potential political activities. These wiretaps not only sought to prevent opposition activities but also posed a serious threat to press freedom. By wiretapping communication channels between the CHP and journalists, the DP sought to weaken the press's ties with the opposition (Directorate of State Archives, Republican Archive, 1960b; Directorate of State Archives, Republican Archive, 1960c; Directorate of State Archives, Republican Archive, 1960d).

3.1. Banning of Events and Commemorations

The prohibition by the Democrat Party government of İsmet İnönü's attempt to lay a wreath at his mother's grave was a key element in its efforts to neutralise the opposition. This ban was not just the prevention of a personal commemoration but can be seen as a broad measure taken against the rising public support for the CHP. From 1959 onwards, the effectiveness of CHP rallies led to increased pressure from the DP on these gatherings. In particular, İnönü's rallies in Anatolia were met with great enthusiasm by the public, which the DP government perceived as a significant threat (Karpat, 1975, p. 205). The DP government resorted to various prohibitions to prevent İnönü from addressing the public and to silence the opposition's voice. Similarly, İnönü's planned rally in Kayseri was also blocked by the local authorities. These pressures were not limited to Kayseri; local officials and security forces intervened against CHP rallies in many cities (Ahmad, 1977, p. 262). Governors and district governors attempted to prevent these rallies from taking place, and in many areas, DP supporters provoked incidents at these rallies (Directorate of State Archives, Republican Archive, 1960a). DP members attending CHP rallies deliberately instigated fights to disrupt these gatherings (Sander, 1998, p. 320).

These bans and incidents at rallies were discussed in telephone conversations between CHP provincial organisations and journalists, but these communications were also monitored by the Investigation Committee. Particularly, the DP

government closely followed these contacts between the press and the opposition. The DP used wiretapping as a tool to control the press's exchange of information regarding CHP rallies and how these events were reported to the public (Zürcher, 2004, p. 226). Wiretapping was systematically used by the government to monitor how the CHP conveyed the pressures and incidents at rallies to the press and to prevent the press from presenting opposition narratives. While the press attempted to convey the incidents at CHP rallies to the public, this process was tightly controlled by the government through censorship and wiretapping. For example, the ban on İnönü's rally in Kayseri and the reactions to it were frequently discussed in phone calls between the press and the CHP. The DP government monitored these conversations to prevent the events from being reflected in the media and increased pressure on the press to weaken CHP's public support and political power (Ahmad, 1977, p. 263). Wiretapping also covered notifications from CHP's provincial organisations to party headquarters. Particularly, local incidents and bans were relayed to the party centre by telephone, but this exchange of information was also controlled by the committee. The government used wiretaps effectively to prevent these bans and pressures from being reported in the press. Especially the incidents caused by DP supporters at CHP rallies and the attempts to convey these events to the press were among the primary targets of the government's wiretapping efforts (Sander, 1998, p. 321).

3.2. Parliamentary Ban and Journalists' Pursuit of Information

The 12-session ban imposed on the Republican People's Party leader İsmet İnönü from attending parliamentary sessions, in line with the decisions of the Investigation Committee, was part of the Democrat Party's strategy to increase its pressure on the opposition. This ban was among the harsh measures taken to prevent İnönü from engaging in opposition activities within the parliament. Journalists who sought to verify the accuracy of this ban contacted the CHP headquarters by phone

to obtain information. However, these telephone conversations were wiretapped by the Investigation Committee, and the exchange of information between the press and the CHP was constantly monitored by the government (Çavdar, 1992, p. 185). This process greatly limited journalists' efforts to access information and weakened communication between the press and the opposition. The DP took more comprehensive measures to block opposition activities within the parliament. Off-agenda speeches were banned, and since the speaker of the parliament was a DP member, CHP deputies were constantly prevented from speaking. The DP's repressive policies restricted the effectiveness of the opposition in parliament, further deepening the issues journalists faced in accessing accurate information (Mango, 1999, p. 216). Particularly, the speeches of CHP members during parliamentary sessions were frequently interrupted, preventing them from expressing their views.

In response to these pressures, CHP deputies boycotted the parliament and refused to attend sessions. After the student protests in Ankara on 20 May 1960, CHP deputies left the parliament and decided not to participate in the sessions (Heper, 1985, p. 143). Journalists sought to learn about these protests and inform the public by communicating with CHP officials over the phone (Directorate of State Archives, Republican Archive, 1960a). However, these conversations were also wiretapped, and the flow of information was kept under government control. This was used as a tool to weaken the press's information exchange with the opposition. Journalists' efforts to access information were constantly hindered due to government oversight, making it difficult for opposition views in parliament to reach the public. While the DP silenced opposition voices within the parliament, it successfully mirrored this silence in the press. Journalists' attempts to access information were consistently obstructed during this period of restricted press freedom, and wiretapping became a key element of the government's pressure on the press (Landau, 1984, p. 152). This monitoring and control mechanism became a central aspect of the DP's policy of controlling both the opposition and the press within parliament.

3.3. Ban on the Publication of Parliamentary Proceedings

The prohibition on publishing parliamentary proceedings in newspapers was one of the most severe restrictions imposed on press freedom during this period. Following these bans, journalists sought to learn about what was happening in parliament by contacting CHP deputies over the phone to inform the public. However, these conversations were also wiretapped by the Investigation Committee, and the flow of information through the press was tightly controlled (Karaosmanoğlu, 1967, p. 130). The DP government sought to limit public access to information by preventing the publication of opposition voices in the press, thus ensuring that dissenting opinions were not heard by the public (Directorate of State Archives, Republican Archive, 1960a). Wiretapping became a tool for the government to control information and limit the press's ability to obtain accurate information. The student protests in April and May 1960, particularly those led by university students, were seen by the DP government as being connected to the speeches made by CHP members in parliament. The DP believed that the publication of CHP statements in the press would increase the opposition's influence on the public, and thus it employed all available means to prevent these views from being disseminated in the media (Dodd, 1969, p. 112). Journalists were in daily contact with CHP deputies to find out what was happening in parliament, but this flow of information was also intercepted by the Investigation Committee. Journalists closely monitored developments in parliament to determine what could and could not be published. However, these efforts were carried out under the intense pressure of the government.

The principles of impartiality and independence in the press were severely undermined by the DP government's increasing control over the media. The government effectively used both censorship and wiretapping to prevent opposition speeches in parliament from being reported in newspapers and to limit the public's

access to information (Mardin, 1971, p. 145). During this period, journalists faced great difficulties in accessing information about events in parliament, as every piece of information that was transmitted to the press was subject to government oversight. While journalists did everything they could to inform the public about parliamentary events, the DP government intensified censorship in its attempts to keep parliamentary proceedings hidden from the public. Constant investigations into what could or could not be published, coupled with the DP's oppressive policies, largely silenced the press (Rustow, 1956, p. 73). These mechanisms of control seriously hampered the press's ability to access information and provide accurate news to the public.

3.4. Reporting on Martial Law

In April and May, student protests intensified in Turkey, especially at universities in Istanbul and Ankara. During this period, universities were temporarily closed, and exams were postponed. Students protested both the political situation in Turkey and Adnan Menderes, as well as NATO's presence in the country. The protests at universities in Istanbul and Ankara were particularly effective due to the large student populations. During this time, martial law was declared in Ankara and Istanbul. The government sought to prevent these events from being reflected on the international stage, particularly at NATO meetings (Kuyucu, 1969, p. 142). Police intervention against the students was much harsher than that of the military (Directorate of State Archives, Republican Archive, 1960a). Reports of police firing on students and even storming university faculties appeared in the press, although much of this information was censored. Journalists sought details of the incidents by contacting CHP officials, but these conversations were also wiretapped by the Investigation Committee. During this period, the difference in approach between the military and the police was notable; while the military dealt with protesters more cautiously, the police intervened more aggressively. The police's heavy-handed approach during student protests at Istanbul University was reported in the press and

frequently mentioned in phone conversations between the press and the CHP (Lewis, 1970, p. 198; Directorate of State Archives, Republican Archive, 1960a). The government monitored these conversations to control the flow of information to the press and prevent the public from receiving accurate news (Harris, 1975, p. 210).

These events cast a shadow over NATO's meeting in Turkey. The protests against NATO and Menderes by students attracted international attention, but the government sought to minimise the reflection of these events abroad. The demonstrations during the NATO meeting were viewed as a crisis that could damage the government's national and international reputation, and therefore censorship of the press was further intensified (Jenkins, 2001, p. 235).

3.5. Closure of Newspapers and Restrictions on Press Freedom

The Democrat Party came to power in the 1950 elections with a promise of press freedom and initially sought to fulfil these promises in its first few years. However, particularly in the second half of the DP's rule, serious restrictions were imposed on press freedom. The last seven years of the DP's decade-long rule were marked by harsh interventions and restrictions on the opposition press. The attacks on journalists at CHP rallies, the impunity of the perpetrators, and the imprisonment of journalists were among the most significant interventions in press freedom during this period (Shaw & Shaw, 1977, p. 413). The closure of newspapers such as Ulus, Akis, İzmir Sabah Postası, and Demokrat İzmir was a concrete example of the DP's repressive policies towards the press. These closure orders were conveyed to journalists by CHP officials over the phone, but this communication was also wiretapped by the Investigation Committee. During this period, journalists attempted to reach CHP officials by phone to obtain information, but this communication was tightly monitored due to the government's pressure (Zürcher, 2004, p. 243).

Arrests of journalists, the closure of newspapers, and the suspension of printing presses all reflected the DP's intention to completely control the press.

Printing houses, fearing that they would be the next targets of the DP's repressive policies, contacted CHP officials to ask, "Will our press also be shut down?" (Directorate of State Archives, Republican Archive, 1960a). This shows that printing houses and the press were fully under control, and the ability of journalists to report freely was severely restricted (Freely, 1998, p. 187). It became clear that the DP aimed to completely silence the opposition through new laws and additional articles targeting the press. Amendments to the press law legalised censorship, even prohibiting any mention of the bans and censorship in the press. Censorship during this period reached new dimensions, inflicting significant damage on the independence of the press (Ahmad, 1993, p. 284). The DP's promise of press freedom was thoroughly undermined as the government intensified its pressure on the media to maintain its grip on power.

3.6. The Effects of Adnan Menderes' Speeches

Throughout 1960, Prime Minister Adnan Menderes consistently linked student demonstrations and public protests to the Republican People's Party, claiming that CHP had "hidden ambitions" behind these events. Menderes argued that İsmet İnönü, in particular, was inciting the public, and he claimed that the CHP's plans were at the root of the student movements. These statements were seen as an attempt by Menderes to justify the harsh interventions by the police and to manipulate public opinion (Ergüder, 1979, p. 215). Menderes also blamed the CHP for the country's socioeconomic problems, claiming that the opposition's disruptive activities were responsible for the economic stagnation and social unrest. His speeches were a clear indicator of how the government was attempting to manipulate both the press and the public. Journalists, particularly those from foreign media outlets, tried to relay the information they received to CHP leaders, but these communications were intercepted through wiretapping (Directorate of State Archives, Republican Archive, 1960a). British and French newspapers reported that Menderes would not be able to maintain power, even with US aid, and predicted that

the DP would lose the next election (Birand, 1984, p. 178). However, the publication of such news in Turkey was prevented under a strict censorship regime.

Additionally, the intensification of censorship in Turkey severely limited how journalists could access information. Journalists and CHP officials tried to follow Turkish news through Cypriot newspapers, which were not subject to censorship. Since the newspapers in Cyprus were unaffected by the censorship in Turkey, much of the information that was suppressed in the Turkish press found a place in the Cypriot media, and opposition figures in Turkey sought information through these channels (Bora, 2002, p. 65). This situation highlights how difficult the period was for the press in Turkey and how tightly the government controlled the flow of information to the public. Menderes' hard stance against student protests and his accusations that the CHP was behind these events further restricted the press's ability to voice dissenting opinions. Menderes called on the public to support the police against the protesters, which was seen as an attempt to legitimise police interventions. As journalists attempted to report these developments to the public, it became clear that such information was being closely monitored through wiretapping by the government (Giritlioğlu, 1997, p. 112). Thus, the government applied a systematic strategy to both control the press and silence opposition voices.

3.7. Rumours of İnönü's Arrest

Rumours that İsmet İnönü had been attacked and arrested in parliament quickly spread due to the censorship policies of the time. These rumours caused great concern, particularly among the public and those close to the opposition. Although there had been no assault or arrest attempt on İnönü in parliament, journalists contacted the CHP headquarters by phone to verify the accuracy of the reports, but these calls were also monitored by the Investigation Committee. By keeping these fact-checking processes under control, the government made it difficult for the press to access accurate information (Kırlı, 2002, p. 89). The strict surveillance and

censorship imposed by the government during this period exacerbated the difficulty in verifying reports of an attack or arrest on İnönü. These rumours were not confined to incidents in parliament, as baseless claims that İnönü was a draft dodger also surfaced. The purpose behind these rumours was to discredit the CHP leader and humiliate him in the eyes of the public. Despite İnönü's service as a high-ranking officer during both the Ottoman Empire and the Turkish War of Independence, government-affiliated circles sought to discredit him with unfounded allegations of draft dodging (Gözübüyük, 1967, p. 157). The primary aim of these rumours was to dishonour İnönü and the CHP, diminishing their standing in the public eye. Despite his status as a national hero, the government sought to weaken İnönü's political influence by perpetuating such rumours.

Journalists were in constant contact with CHP officials to verify whether these rumours were true, but these communications were also under strict government surveillance. Wiretapping during this period demonstrated the extent of the government's pressure on the press (Directorate of State Archives, Republican Archive, 1960a). The government not only obstructed the flow of accurate information to the public but also facilitated the spread of discrediting campaigns targeting İnönü and the CHP through the press (Şimşir, 1991, p. 203). This period is remembered as one in which both the press and the opposition faced severe restrictions on accessing and disseminating accurate information. Wiretapping revealed the systematic nature of the government's efforts to manipulate the flow of information and suppress dissenting voices. Even a national hero like İnönü was subjected to such discrediting tactics, illustrating how the DP government used every tool at its disposal to undermine the opposition.

4. The Investigation Committee on the Road to Authoritarianism: The Democrat Party's Evolution Towards One-Party Rule and Wiretapping

Following the 1957 elections, the Democrat Party made intense efforts to suppress the opposition in every way possible. This process began with the

confiscation of the Republican People's Party's assets and continued with anti-democratic practices, such as cutting off economic investments in opposition regions. The DP prioritised investment in areas where it had received votes while neglecting others; some provinces were even downgraded to district status. These actions were seen as part of the DP's attempts to silence the opposition and maintain its grip on power (Turkish Grand National Assembly Records, 1960, pp. 189-190). After the 6-7 September events, the DP's policies to suppress the opposition became increasingly focused on the press. The press law was amended multiple times to work against journalists, and many newspapers were shut down, with numerous journalists imprisoned under the "Law on Crimes Committed Through Publications, Radio, or Public Gatherings," which was enacted before the 1954 elections (Milliyet, 8 April 1960). During this period, pressure on media outlets that were not pro-government reached severe levels, and journalists had to work under heavy censorship and intimidation. The DP aimed to eliminate the independence of the press and bring it under government control.

After the 1957 elections, the DP sought to prevent the CHP from engaging in any form of propaganda as a way of halting its decline in votes and rendering the opposition ineffective. Particularly from 1959 onwards, CHP rallies were either sabotaged by DP supporters or banned by governors (Akşam, 19 April 1960). Between 1959 and 1960, almost every CHP rally encountered violent incidents, with journalists covering the events being assaulted, and even CHP members of parliament, including National Struggle hero İsmet İnönü, facing physical attacks (Cumhuriyet, 26 April 1960). The attack during İnönü's rally in Kayseri revealed the extent to which political violence had escalated in the country. The DP's efforts to silence the opposition intensified in 1960, and in the lead-up to the May 27, 1960 military coup, the DP government increased its pressure on the opposition without restraint. During this period, the Investigation Committee was formed, operating as

an extralegal entity far removed from democratic principles. Established by a parliamentary decision on 18 April 1960, this committee consisted of DP deputies and was tasked with confiscating newspapers, arresting journalists, and blocking all activities of opposition parties such as the CHP (Milliyet, 19 April 1960; Turkish Grand National Assembly Records, 1960, p. 213). The Investigation Committee was granted prosecutorial and judicial powers. Moreover, public officials who neglected to enforce the committee's decisions could be sentenced to prison for six months to three years, and appeals against the committee's rulings were prohibited (Cumhuriyet, 28 April 1960). The committee's powers included:

- The committee members were granted the powers of prosecutors, judges, and military judges.
- The committee was authorised to confiscate and shut down newspapers.
- It had the authority to seize any documents or items.
- Those who opposed the committee's measures were to be sentenced to one to three years in prison.
- Public officials who failed to carry out the committee's rulings were to be sentenced to six months to three years in prison.
- Those who disclosed information about the investigations could be sentenced to six months to one year in prison.
- Those who gave false testimony or committed perjury were to receive double the penalties outlined in the Penal Code.
- Appeals against the committee's decisions were not permitted.
- The committee's investigations would be considered preliminary examinations.

Armed with such broad powers, the Investigation Committee exerted immense pressure not only on the opposition but also on the press. The phones of both opposition and non-opposition journalists were wiretapped, newspaper offices were raided, and journalists were arrested. These wiretaps were extended to cover

all general and private communication channels, and the conversations were recorded. Wiretapping became one of the most significant tools of repression during that period, and press freedom in Turkey was effectively abolished (Milliyet, 5 May 1960). Journalists were rendered unable to fulfil their duties, and a strict control mechanism was established over the press. Even postal mail, letters, and telegrams across the country were monitored, with even basic means of communication subjected to censorship. By 1960, democratic rights in Turkey had been completely eroded, and political pressures had become uncontrollable (Cumhuriyet, 8 May 1960; BCA, 1959). During this time, both the opposition and the press were silenced, and the functioning of the multi-party system had all but come to a halt.

One of the DP government's strategies to suppress the opposition was to place the CHP and other opposition groups under surveillance through illegal wiretaps. These wiretaps, which began particularly before the 1957 elections, were used to monitor every activity of the opposition. During the trials on the Island of Democracy and Freedom (formerly known as Yassıada) after the 1960 coup, it was revealed that the DP government had conducted illegal wiretaps on the CHP and the opposition. The telephone recordings presented during the Yassıada Trials demonstrated the extent of the government's control over the opposition. These wiretaps covered not only political conversations but also private ones, with the communications of not just CHP leaders but also many opposition journalists being monitored (Cumhuriyet, 23 May 1960). These illegal wiretaps further illustrated the scale of the repression on both the press and political opposition. The recordings presented during the Yassıada Trials showed that the DP government closely monitored not only the CHP but also the opposition press, controlling all communication channels.

Conclusion

After the 1957 elections, the Democrat Party government in Turkey intensified its repressive policies to silence the opposition, marking the beginning of a dark period in the country's democratic history. In its effort to suppress dissent, the DP targeted not only the press but also the main opposition party, the Republican People's Party, and other segments of society. As a result, press freedom, freedom of expression, and political participation were severely restricted. During this period, the DP, which had initially come to power in the early 1950s with promises to protect press freedom and democratic values, gradually weakened democracy in its final years. In 1959 and 1960, pressure on CHP rallies and the press intensified, with rallies being blocked, and journalists facing attacks. The DP's policies to suppress the opposition were not limited to physical assaults but also included the enactment of laws aimed at undermining the independence of the press. The establishment of the Investigation Committee institutionalised these pressures, with even telephone conversations between journalists and the opposition being monitored. The events of 1960 revealed the extent to which press freedom in Turkey was under threat, as the flow of information between the press and the opposition was tightly controlled by the government, further stifling dissenting voices.

During this period, the DP's illegal practices were also exposed during the Yassıada trials, where it was revealed that the DP had been conducting unlawful wiretapping of the CHP and the press. These wiretaps covered not only political discussions but also private conversations, completely obstructing the press's ability to report independently. By resorting to illegal methods to suppress the opposition, the DP undermined democracy and restricted the public's right to access accurate information. This period remains one of the darkest in Turkey's political history. The repressive policies pursued by the DP in its final years led to significant social and political turmoil, ultimately culminating in the May 27, 1960, military coup. This coup interrupted Turkey's democratic order and brought an end to the DP's rule. The DP's repressive policies highlighted the extent of the threats to press freedom and

the opposition and demonstrated once again the crucial role of a free press in the healthy functioning of democracy.

The Democrat Party's pressures on the opposition and its use of illegal wiretapping marked a significant deterioration of democratic norms in Turkey during the late 1950s. These practices revealed how political power can be used to undermine communication privacy, a cornerstone of press freedom and a vital component of democratic governance. By systematically monitoring and suppressing opposition voices, the DP not only stifled dissent but also eroded public trust in both the press and the broader democratic process.

The use of wiretapping as a political tool extended beyond controlling opposition activities; it fundamentally altered the relationship between the press and the government. Journalists, under the constant threat of surveillance, were unable to perform their duties as independent arbiters of truth. This period saw a drastic decline in press independence, with media outlets either aligning with the government or facing financial and legal repercussions.

The DP's actions during this period underscore the fragility of democratic institutions in the face of authoritarian tendencies. The erosion of press freedom, combined with invasive surveillance measures, weakened the public's access to accurate information and disrupted the balance of power essential to a functioning democracy. These events serve as a stark reminder of the dangers posed by unchecked governmental authority and the critical importance of safeguarding press independence and communication privacy. While international comparisons, such as the Watergate scandal in the United States, highlight parallels in the misuse of surveillance for political gain, the context and implications of such actions in Turkey remain unique. The DP's use of wiretapping must be understood within the broader historical and political framework of mid-20th century Turkey, where democratic institutions were still in a fragile state of development. This distinction is crucial to

appreciating the specific challenges and vulnerabilities faced by Turkey's press and opposition during this period. In conclusion, the DP's reliance on wiretapping and other extralegal measures to suppress dissent left a lasting impact on Turkey's political and media landscape. These practices not only disrupted the democratic process in the short term but also set a precedent for future governments to exploit similar tools for political control. Protecting communication privacy and ensuring press independence remain vital for the continued development of democratic governance in Turkey.

In conclusion, the lead-up to the May 27, 1960 coup was a period in which democracy in Turkey was seriously weakened, press freedom was abolished, and political pressures increased. This period highlighted the fragility of democracy and press freedom in Turkey and underscored the importance of protecting fundamental democratic rights, such as communication privacy, for the sustainability of democracy.

References

Acar, M. (2022). The establishment and powers of the investigation committee (1960). Constitutional Developments and Their Effects on Press Freedom, 28(2), 77–82.

Ahmad, F. (1977). The Turkish experiment in democracy 1950–1975. C. Hurst & Company.

Ahmad, F. (1993). The making of modern Turkey. Routledge.

Akis Magazine. (1960, May 4). DP's pressure on CHP. pp. 5–10.

Akşam Newspaper. (1960, April 19). Attacks on journalists. p. 1.

Altun, D. (2020). Press censorship in Turkey during April–May 1960. Studies in Turkish Political and Media History, 19(1), 90–95.

Arslan, H. (2021). The Democrat Party's policies towards the press after the 1954 elections. Political History Studies, 5(3), 105–112.

Birand, M. A. (1984). 12 Eylül Saat: 04.00. Milliyet Publishing.

Bora, T. (2002). Official sources of Turkey's political culture. İletişim Publishing.

Cumhuriyet Newspaper. (1960, April 19–20). Decisions of the Investigation Committee. p. 1.

Cumhuriyet Newspaper. (1960, May 23). Censorship of correspondence in Ankara. p. 1.

Cumhuriyet Newspaper. (1960, April 26).

Cumhuriyet Newspaper. (1960, April 26). Decisions of the Investigation Committee. p. 1.

Cumhuriyet Newspaper. (1960, April 28). Declaration of martial law. p. 1.

Cumhuriyet Newspaper. (1960, May 8).

Çavdar, T. (1992). Turkey's history of democracy 1950–1990. İmge Publishing.

Çelik, A. (2020). The 1950 elections and the press's support for the Democrat Party. Election and Political Communication Studies, 13(2), 78–81.

Çetin, B. (2021). Press censorship and the Investigation Committee before the 1960 military coup. Media and Democracy Research, 15(3), 104–109.

Demir, M. (2019). Press policies of the Republican era (1923–1950). Turkish Journalism History Publications, 22(3), 112–115.

Directorate of State Archives, Republican Archive. (1960a). Constitution violation case: Transcripts of phone conversations between CHP members and certain journalists, monitored by the Investigation Committee [Archive document].

Directorate of State Archives, Republican Archive. (1960b). Constitution violation case: Documents from the Office of the Prime Minister regarding the wiretapping of CHP members [Archive document].

Directorate of State Archives, Republican Archive. (1960c). Constitution violation case: Transcript of a phone conversation of Gaziantep Deputy Bahadır Dülger [Archive document].

Directorate of State Archives, Republican Archive. (1960d). Constitution violation case: Tape recordings of phone conversations monitored by the Investigation Committee [Archive document].

Dodd, C. H. (1969). Politics and government in Turkey. University of California Press.

Dünya Newspaper. (1960, May 23). Censorship of correspondence in Ankara. p. 1.

Ergüder, U. (1979). Political development in Turkey: The role of the opposition. Sage Publications.

Freely, J. (1998). The Bosphorus: A history. Viking Press.

Giritlioğlu, E. (1997). The 1960 military coup and the press in Turkey. Bağlam Publishing.

Gökçe, M. (2018). The Democrat Party's press law and its effects on press freedom. Press History Research, 25(1), 23–28.

Gözübüyük, A. Ş. (1967). The Turkish War of Independence in the National Struggle. Turkish Historical Society Publishing.

Hale, W. (2013). Turkish politics and the military. Routledge.

Harris, G. (1975). Turkey: Coping with crisis. American Enterprise Institute for Public Policy Research.

Heper, M. (1985). The state tradition in Turkey. Eothen Press.

Hürriyet Newspaper. (1960, May 26). Completion of the Investigation Committee's duties. p. 1.

Jenkins, G. (2001). Context and circumstance: The Turkish military and politics. Oxford University Press.

Karaosmanoğlu, A. (1967). The political structure of Turkey and the process of democratization. Turkish Historical Society Publishing.

Karpat, K. H. (1959). Turkey's politics: The transition to a multi-party system. Princeton University Press.

Karpat, K. H. (1975). Turkey's politics: The transition to a multi-party system. Princeton University Press.

Kasapsaraçoğlu, M. (2020). Reflections of Turkey's Middle East policy on the press in the 1950s. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 22(4), 1091–1107. https://doi.org/10.16953/deusosbil.695241

Kaya, E. (2017). The CHP's influence on the press and press freedom. Journal of Press and Broadcasting Studies, 18(4), 45–52.
Kırlı, C. (2002). The state and the politics of language in Turkey. In Turkey: Modernity and national identity (pp. 45–58). Palgrave Macmillan.
Korkmaz, A. (2019). Martial law and its effects on press freedom (1958–1960). Press Repression During Martial Law Periods, 9(1), 83–88.
Kuyucu, A. T. (1969). The military and politics in Turkey. Ankara University Faculty of Political Sciences Publishing.
Landau, J. M. (1984). Radical politics in modern Turkey. Brill.
Lewis, B. (1970). The emergence of modern Turkey. Oxford University Press.
Mango, A. (1999). Atatürk: The biography of the founder of modern Turkey. Overlook Press.
Mardin, Ş. (1971). The genesis of Young Ottoman thought. Syracuse University Press.
Milliyet Newspaper. (1960, April 19). Approval of the Investigation Committee. p. 1.
Milliyet Newspaper. (1960, May 5).
Milliyet Newspaper. (1960, April 8).
Prime Ministry Republican Archive (BCA). (1959, August 11). Prime Ministry Private Secretariat (30-1-0-0/1-9-8).
Rustow, D. A. (1956). Politics and the military in Turkey: A study of the relations between the military and government in Turkey from 1908 to 1954. Princeton University Press.
Sander, O. (1998). Turkish-American relations 1947–1964. Ankara University Faculty of Political Sciences Publishing.
Shaw, S. J., & Shaw, E. K. (1977). History of the Ottoman Empire and modern Turkey. Cambridge University Press.
Şimşek, O. (2015). The 1952 press labour law and the socioeconomic rights of journalists. Labour Studies Review, 9(2), 33–37.
Şimşir, B. N. (1991). İnönü and the Turkish Revolution. Bilgi Publishing.
Turkish Grand National Assembly Proceedings. (1960). Turkish Grand National Assembly Printing House (Vol. 13, p. 213).
Turkish Grand National Assembly Records. (1960). Turkish Grand National Assembly Printing Office (Vol. 13, pp. 189–190).
Ulus Newspaper. (1960, April 18). İnönü's reaction to the Investigation Committee. p. 1.
Yeni Sabah Newspaper. (1960, May 2). Menderes' reaction to the 1 May events. p. 1.
Yılmaz, F. (2016). The Democrat Party's rise to power and its relationship with the press. Turkish Political History Research, 11(1), 55–60.
Zürcher, E. J. (2004). Turkey: A modern history. I.B. Tauris.

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi
Araştırma Makalesi
ISSN 2547-989X

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9 (1), 27-54
Geliş Tarihi:21.01.2025 Kabul Tarihi:15.04.2025
Yayın: 2025 Yayın Tarihi:31.05.2025
https://doi.org/10.30561/sinopusd.1624223
https://dergipark.org.tr/sinopusd

CYBERCRIME RATES ASSESSMENT IN TÜRKIYE BY POPULATION: EVALUATION FOR 81 PROVINCES

Vedat YILMAZ*

Abstract

The rapid increase in digitalization and accessibility of technology has significantly changed the way of life in societies. This change has led to the emergence of new threats such as cybercrime. Cybercrime has become a complex problem that affects the security of not only individuals but also institutions and states. This study examined the dynamics of cyber-crimes committed by foreign nationals in Türkiye between 2014 and 2024. The research analyzes how crime rates are related to population density, migration, and regional differences by considering a total of 54.842 cybercrime records in 81 provinces of Türkiye, registered in the Gendarmerie General Command Incidents Information System. Statistical analysis revealed a positive correlation between the total population and cybercrime rates, while a weak positive correlation was identified between the immigrant population and crime rates. Additionally, it has been determined that cybercrime rates show regional differences and are especially concentrated in tourism regions. This situation reveals the impact of economic and social factors on cybercrime trends. As a result, the study emphasizes the importance of cooperation at national and international levels in the fight against cybercrime and suggests that digital security awareness should be increased. Additionally, supporting the economic and social integration of immigrants has been considered an effective tool in reducing crime rates. This research aims to contribute to the development of Türkiye's digital security strategies.

Keywords: Cyber Crime, Cyber Security, Gendarmerie, Immigrants, Law Enforcement.

Türkiye'de Siber Suç Oranlarının Nüfusa Göre Değerlendirilmesi: 81 İl için Değerlendirme

Öz

Dijitalleşmenin ve teknolojinin ulaşılabilirliğinin hızla artması, toplumların yaşam biçimini önemli derecede değiştirmiştir. Bu değişim, siber suçlar gibi yeni tehditlerin de ortaya

* Doktora Öğrencisi, JSGA, Adli Bilimler Enstitüsü, Kriminalistik Anabilim Dalı, vedat.yilmaz@jsga.edu.tr, https://orcid.org/0000-0002-3112-9371
This work is licensed under a Creative Commons BY-NC-SA 2.0

çıkmasına yol açmıştır. Siber suçlar, yalnızca bireylerin değil, kurumların ve devletlerin güvenliğini de etkileyen karmaşık bir sorun haline gelmiştir. Bu çalışma, Türkiye'de 2014-2024 yılları arasında yabancı uyruklular tarafından işlenen siber suçların dinamiklerini incelemiştir. Araştırma, J.Gn.K.lığı Olaylar Bilgi Sisteminde kayıtlı, Türkiye'nin 81 ilindeki toplam 54.842 siber suç kaydını ele alarak, suç oranlarının nüfus yoğunluğu, göç ve bölgesel farklılıklarla nasıl ilişkilendiğini analiz etmektedir. İstatistiksel analizler, toplam nüfus ile siber suç oranları arasında pozitif bir ilişki olduğunu ortaya koyarken, göçmen nüfusu ile suç oranları arasında zayıf bir pozitif korelasyon tespit edilmiştir. Ayrıca, siber suç oranlarının bölgesel farklılıklar gösterdiği ve özellikle turizm bölgelerinde yoğunlaştığı belirlemiştir. Bu durum, ekonomik ve sosyal faktörlerin siber suç eğilimleri üzerindeki etkisini gözler önüne sermektedir. Sonuç olarak, çalışma, siber suçlarla mücadelede ulusal ve uluslararası düzeyde iş birliğinin önemini vurgulamakta ve dijital güvenlik farkındalığının artırılması gerektiğini önermektedir. Ayrıca, göçmenlerin ekonomik ve sosyal entegrasyonunun desteklenmesi, suç oranlarını azaltmada etkili bir araç olarak değerlendirilmiştir. Bu araştırma, Türkiye'nin dijital güvenlik stratejilerinin geliştirilmesine katkı sağlamayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Siber Suç, Siber Güvenlik, Jandarma, Göçmenler, Kolluk

1. Introduction

The rapid change and development in information and communication technologies has affected many areas such as social structures, economic systems, etc. While digitalization has made access to and sharing of information more efficient for both individuals and institutions, it has also revealed threats and risks on a global scale (Özel, 2016).

Technology is advancing rapidly penetration of the Internet into all areas of modern life have radically transformed the activities of individuals, institutions, and states (Salahshour et al., 2018). However, this transformation has also revealed the darker side of digitalization, most notably the growing prevalence of cybercrime (Goni et al., 2022). Cybercrimes, which span a wide spectrum from identity theft to financial fraud, hacking to cyber terrorism, are among the priority issues of policymakers, law enforcement officers, and academics today (Goni et al., 2022). Cybercrime is defined by Wall (2004) as "any crime committed over the Internet." Gordon and Ford (2006) define cybercrime as "a crime facilitated or committed using a computer, network or hardware device". Considering these definitions, cybercrimes refer to crimes committed by technology

misuse and reveal the digital world's dark side. Cybercrime is an important security issue that causes economic and social damage not only to individuals but also to companies and states, as mentioned in the Council of Europe Convention on Cybercrime (Council of Europe, 2024).

The main difference between cybercrimes and traditional crimes is that they have a cross-border nature (Jahankhani et al., 2014). Therefore, combating cybercrime requires international cooperation and coordination, beyond national-level measures (UNCTAD, 2024). Nowadays, as technology has become a universal tool, it has become easier for individuals and groups to commit cross-border actions, and it has become common for individuals from different nationalities to be among the perpetrators of cybercrimes.

Unlike traditional crimes, cybercrimes can produce much more comprehensive, rapid, and effective results by using the opportunities offered by the digital environment (Goni et al., 2022). This situation necessitates the development of more complex and multidimensional approaches to preventing and punishing cybercrimes. Being aware of these differences will enable both individuals and states to deal more effectively with the threats they face in the digital world.

Cybercrimes are inherently based on digital technology and internet infrastructure (Gordon & Ford, 2006; Saini et al., 2012). This situation has enabled cybercrimes to gain many features that distinguish them from traditional crimes (Saini et al., 2012). While traditional crimes usually occur in a physical environment, cybercrimes are committed in a virtual environment. This crime committed in cyberspace can have an impact that transcends national borders (Das & Nayak, 2013; Saini et al., 2012). The main points where cybercrimes differ from traditional crimes can be listed as follows (Borwell et al., 2021; Montoya et al., 2013; Schiks et al., 2022):

a. Anonymity and Identity Privacy: Cybercrimes offer great advantages in providing anonymity to criminal perpetrators. Due to the nature of the Internet, a person can hide their identity in the virtual world, create fake profiles, or use

techniques that are difficult to trace. While it is more difficult for criminals to hide their identities in traditional crimes, this is much easier in the cyber world. For example, an attacker can use tools such as VPN, proxy servers, or the darknet to hide their identity.

b. Speed and Area of Effect: Cybercrimes can have a wide area of impact in a very short time. Traditional crimes are generally targeted, and their effects may be limited to a limited area. However, cybercrime can have rapid and far-reaching consequences, such as the global spread of a virus or the compromise of a database in seconds. This speed also makes it difficult to detect and prevent cybercrime.

c. Digital Harm Instead of Physical Violence: While traditional crimes often involve physical violence or property damage, cybercrimes focus on digital harm. This damage may take the form of data theft, rendering systems dysfunctional, loss of reputation, or economic losses. For example, the leak of a company's database containing customer information could seriously damage the company's reputation and lead to financial losses.

d. Processing Tools and Techniques: Cybercrimes are carried out with advanced technologies such as complex software, malicious codes, social engineering methods, and artificial intelligence. Traditional crimes generally require physical means and methods. This makes the detection and prevention of cybercrime a matter that requires more technical expertise.

e. International Legal Problems: Cybercrimes generally have a structure that concerns more than one country. The fact that the perpetrator of the crime is in one country, the victim is in another country and the effects of the crime are in different regions brings about international legal problems. While traditional crimes are usually handled within a single jurisdiction, international cooperation and coordination become a major necessity in cybercrime. However, differences in the legal regulations of different countries may further complicate this cooperation.

f. Continuous Evolution and Adaptability: Cybercrimes have a constantly changing structure in parallel with developments in technology. New technologies

enable new types of crimes to emerge. For example, the proliferation of cryptocurrencies has caused types of crimes such as money laundering and fraud to move to digital platforms. This rapid evolution may cause traditional methods to become insufficient in the fight against cybercrime.

Migration is one of the oldest phenomena in human history and is shaped by the search for better living conditions, security, and opportunity (Karakaya, 2020). Throughout the centuries, migration; has shaped countries, economies, and cultures, presenting both opportunities and challenges. In recent years, Turkey's strategic geographical location at the crossroads between Europe and Asia has made it one of the focal points of migration movements. The relationship between migration and cybercrime rates stands out as one of the most important debates today (Buoncompagni, 2020; Näsi et al., 2015). In an era where digitalization is accelerating and cyber threats are increasing in diversity, the potential for immigrant communities to be involved in these new types of crimes and their risks of exposure are an important topic of discussion.

Due to its geographical location and strategic importance, Türkiye has been both the target and one of the perpetrators of cybercrime activities (Drent et al., 2022). The increase in cybercrimes, especially between 2014 and 2024, shows that these crimes are also committed by foreign perpetrators. Foreign criminals can use Türkiye as an operation centre or target area, especially with the facilities provided by the internet infrastructure and digital resources. This situation has made the legal, political, and economic aspects of cybercrime more complex. Understanding the dynamics of cybercrime committed by foreign nationals in Türkiye is of critical importance to protect the country's digital assets and maintain public trust in online systems.

Cybercrime is not only a technical issue, but also a social, legal, and political problem (Goni et al.,2022). In this context, the findings of the study aim to provide important suggestions for Türkiye to strengthen its digital security infrastructure and increase international cooperation in the fight against cybercrime. Additionally, the

results of the paper may contribute to the development of new policies for the prevention of cross-border cybercrime. Unlike traditional crimes, cybercrimes can produce much more comprehensive, rapid, and effective results by using the opportunities offered by the digital environment. This situation necessitates the development of more complex and multidimensional approaches to preventing and punishing cyber-crimes. Being aware of these differences will enable both individuals and states to deal more effectively with the threats they face in the digital world.

In this study, the rates of cybercrimes committed by foreign nationals in Türkiye between 2014 and 2024 will be discussed in detail in terms of city and population. The main purpose of the article is to analyse in which cities and by whom these crimes are committed and to determine the criminal tendencies of immigrants in this regard. In this context, it is to evaluate Türkiye's capacity to combat cybercrime and international cooperation strategies. In particular, it will focus on how foreign perpetrators are involved in cybercrime activities in Türkiye, what methods they use, and the effects of these crimes at the regional level.

In this context, the study will seek answers to three basic questions:

1. What is the rate of cybercrimes committed by foreign nationals compared to the general rate?
2. Is there a connection between provincial populations in Türkiye and detected cybercrime rates?
3. Is there a connection between province-based immigrant numbers and crime rates?

2. Materials and Methods

2.1. Data Analysis

In the study, cybercrime records between 2014 and 2024 in the incidents information system of the Gendarmerie General Command, which acts as a law enforcement force, were used. In this context, detailed analyses were carried out on a total of 54.842 cybercrime records committed in 81 provinces. During these 10

years, the evaluation was made on a provincial basis, based on 45.035 cybercrime records committed by Türkiye citizens, 9095 criminal records of foreign nationals, and 712 records whose nationality was not entered. In addition, evaluations were made by Türkiye Statistical Institute regarding cybercrimes committed according to the total population, using the Türkiye and immigrant population values of 2023 (TÜİK, 2023).

2.2. Statistical Analysis

Pearson Correlation Analysis was used to measure linear relationships between immigration rate and crime rate. Pearson correlation coefficient (r) value was calculated between +1 and -1. ($r>0$ Positive relationship, $r<0$ Negative relationship, $r=0$ No relationship). P-value was used to test the statistical significance of the correlation. $p < 0.05$ indicates a significant relationship. Linear Regression Analysis was used to visualize the relationship between immigration rate and crime rate and determine the trend line. A first-order (linear) polynomial was constructed on the data. Coefficients for the trend line were calculated using the numpy.polyfit function in Python. The trend line is visualized on the data.

3. Results

When the data used in this study is examined, the overall crime distribution across all cities for 54,842 records of transactions made against Türkiye and foreign nationals in 81 provinces of Türkiye is presented in Figure 1. According to the cybercrime data of the cities, Crime rates per 100.000 people by city values are shown in Figure 2.

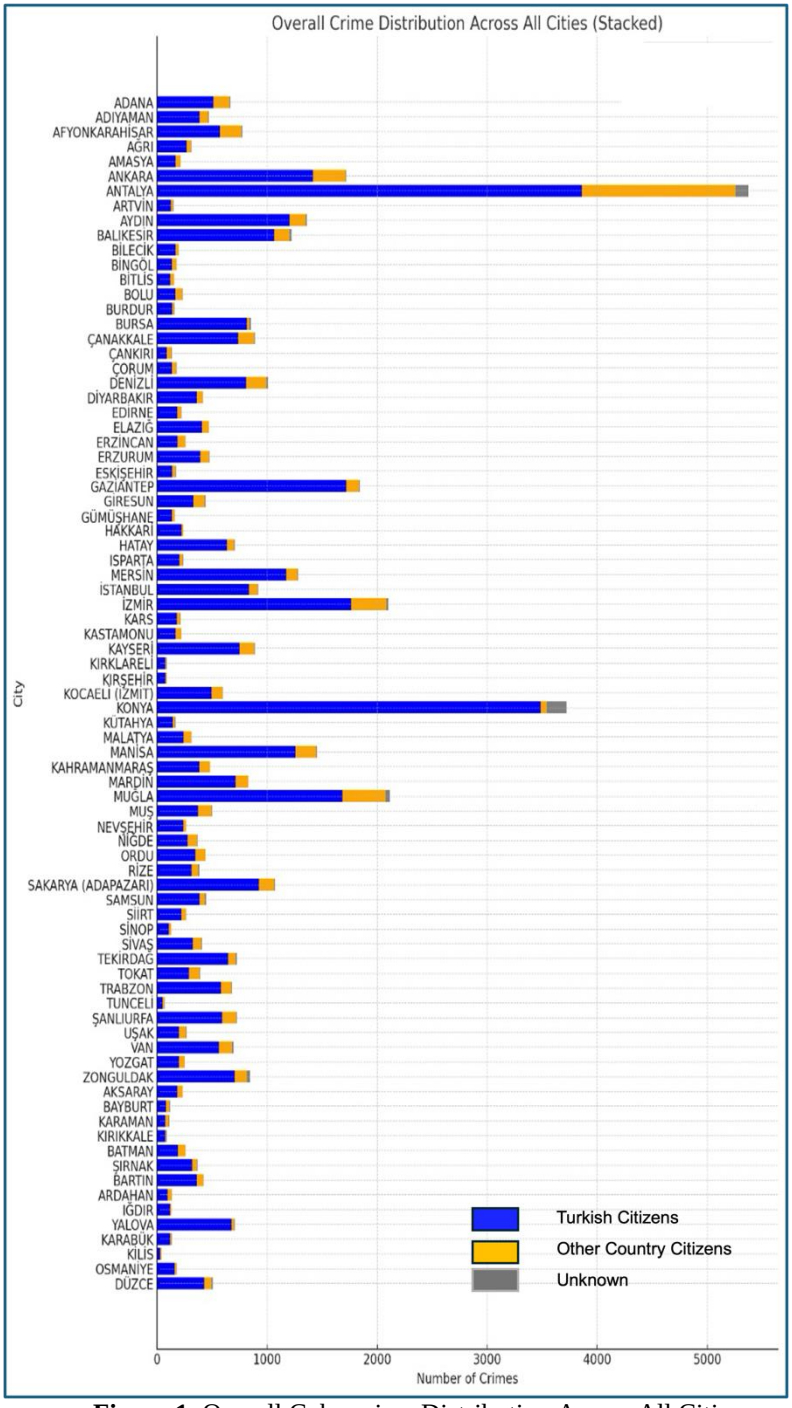


Figure 1. Overall Cybercrime Distribution Across All Cities

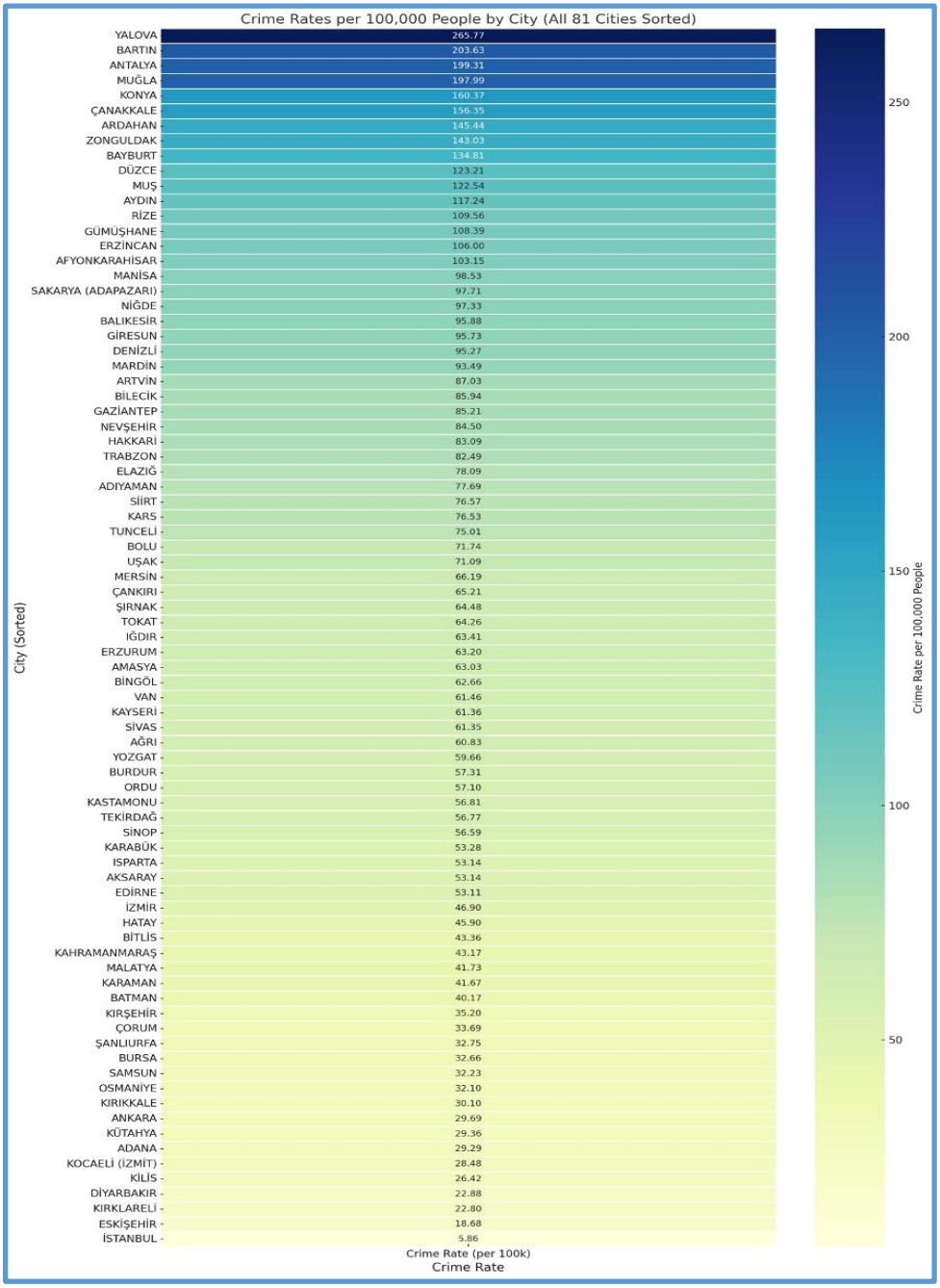
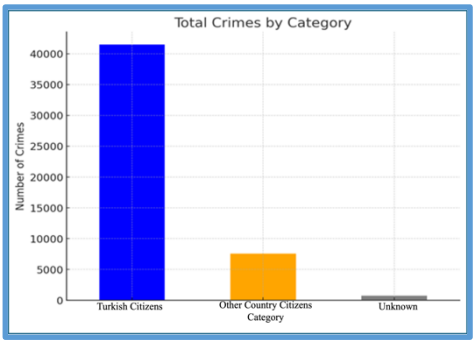
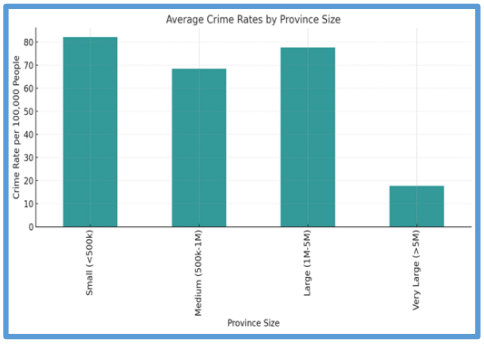


Figure 2. Cybercrime Rates Per 100.000 People by City.

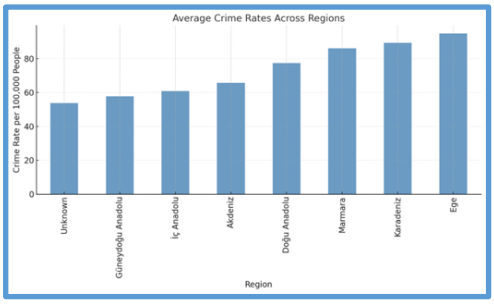
Total Crime Rates are discussed in 4 different graphs and the graphs are presented in Figure 3. Total Crimes by Category, including Türkiye citizens, foreign, and unspecified, have been prepared for use in general evaluation. Average Crime Rates by Province Size shows the average crime rates per 100.000 people according to the population size of the provinces. Provinces are divided into four categories according to their population size. Average Crime Rates Across Regions: This shows the average crime rates (crime rate per 100.000 people) for different regions in Türkiye. This visualization was used to analyse how crime rates vary by region. Average Migration Rate Across Regions: This shows the average immigration rates in different regions of Türkiye. Significant differences in immigration rates can be observed between regions. This visualization was used to understand the geographical distribution of the immigrant population.



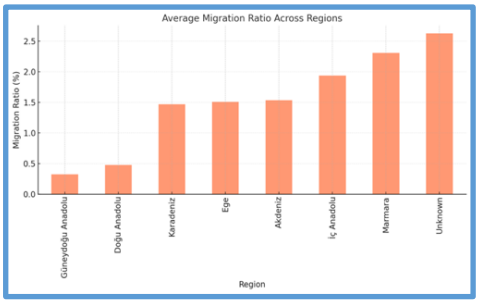
a. Total Crimes by Category



b. Average Crimes Rates by Province Size



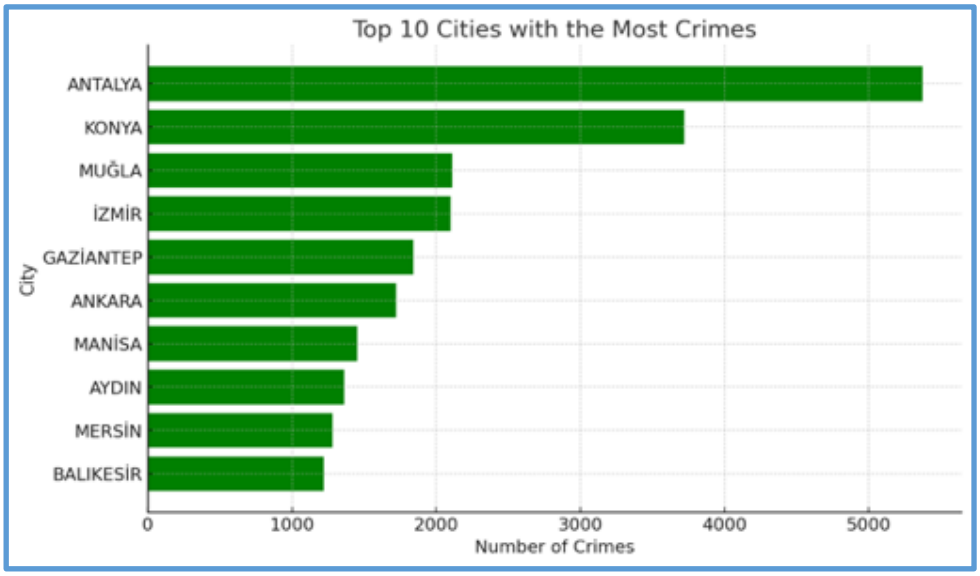
c. Average Crimes Rates Across Regions



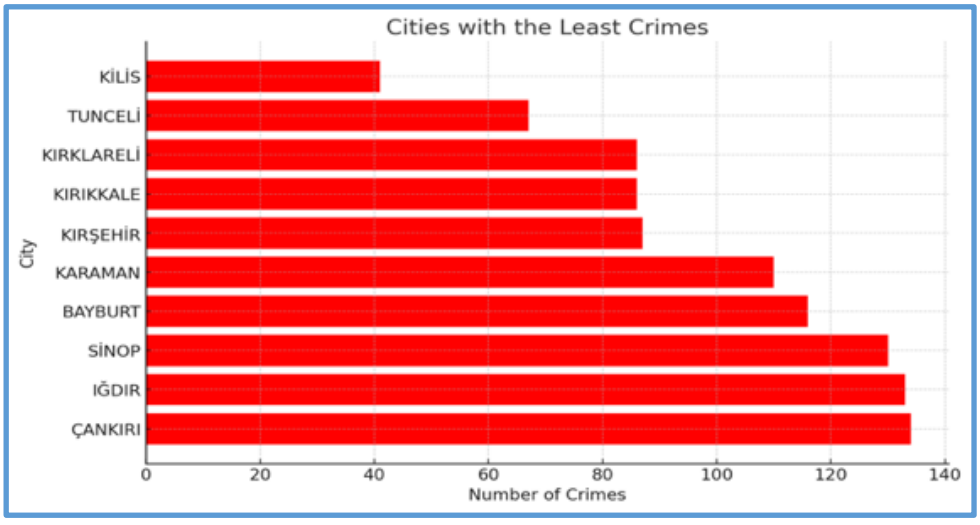
d. Average Migration Rate Across Regions

Figure 3. Total Cybercrimes Rates

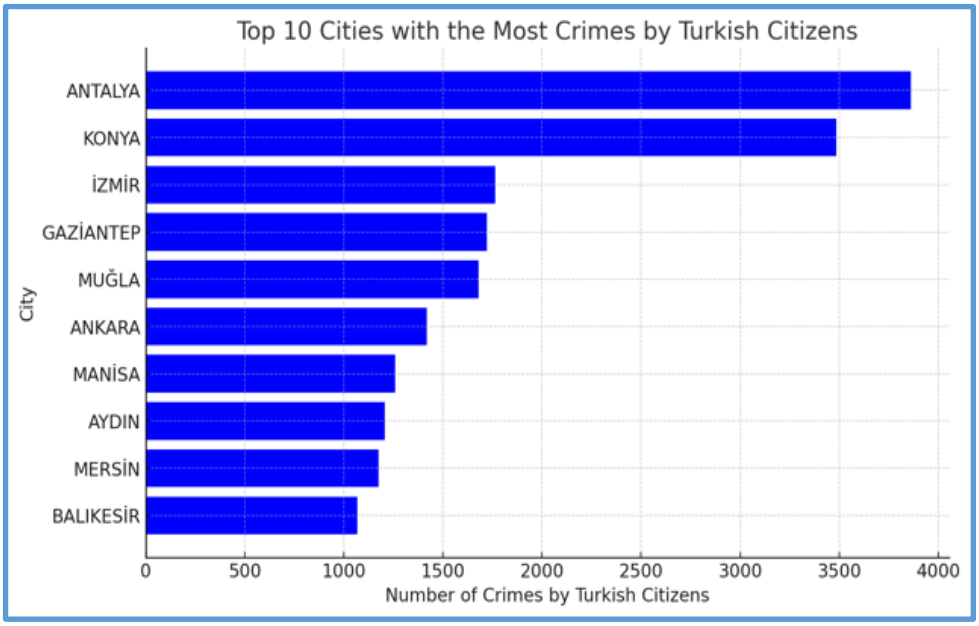
Cities with the most and the least Crime Rates were evaluated through 6 different graphs included in Figure 4.



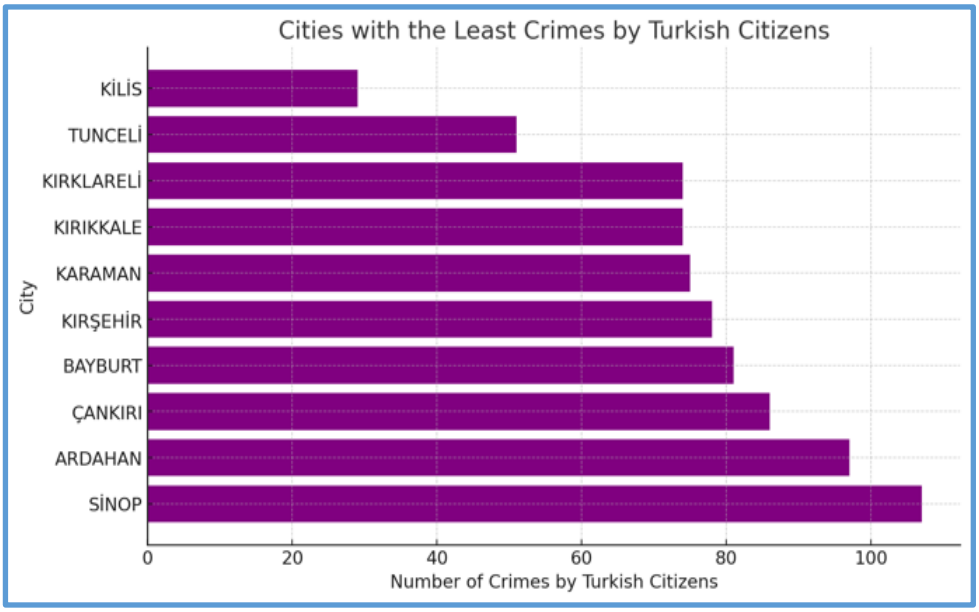
a. Top 10 Cites With The Most Cybercrimes



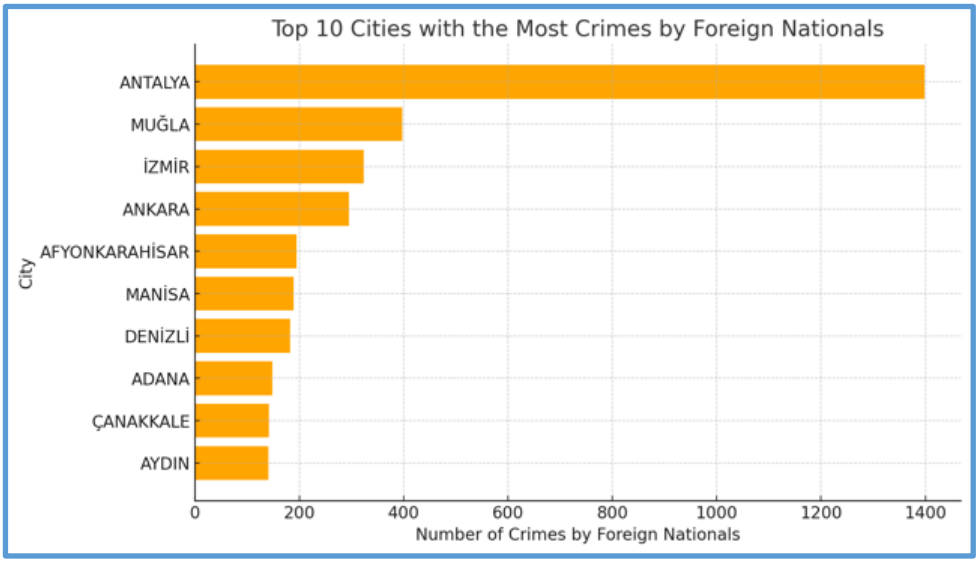
b. Cities With The Least Cybercrimes



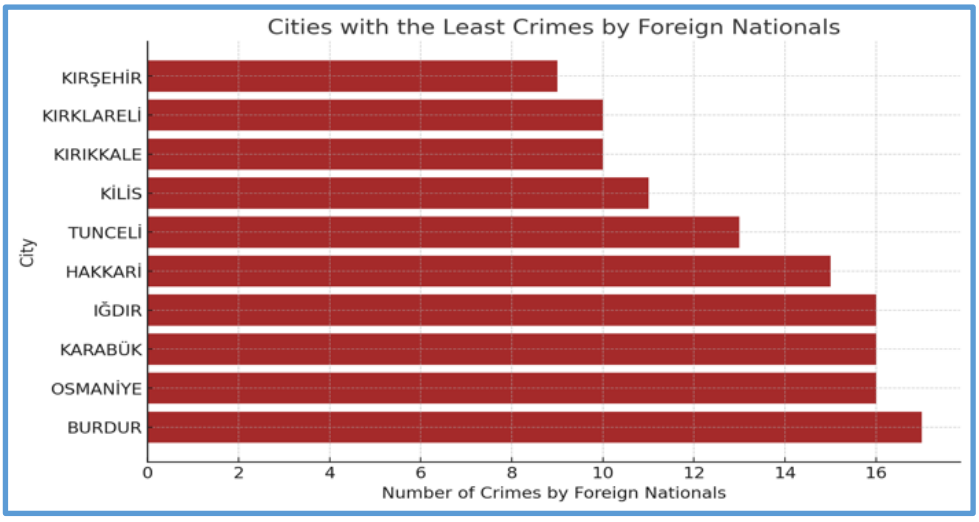
c. Top 10 Cities With The Most Cybercrimes by Türkiye Citizens



d. Cities With The Least Cybercrimes by Türkiye Citizens



e. Top 10 Cities With The Most Cybercrimes by Foreign Nationals

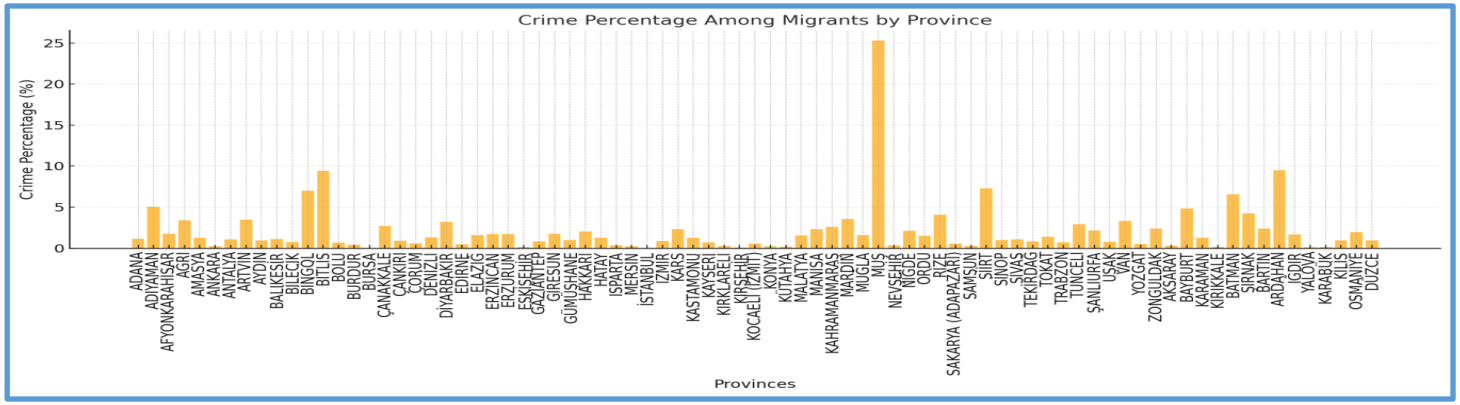


f. Cities With The Least Cybercrimes by Foreign Nationals

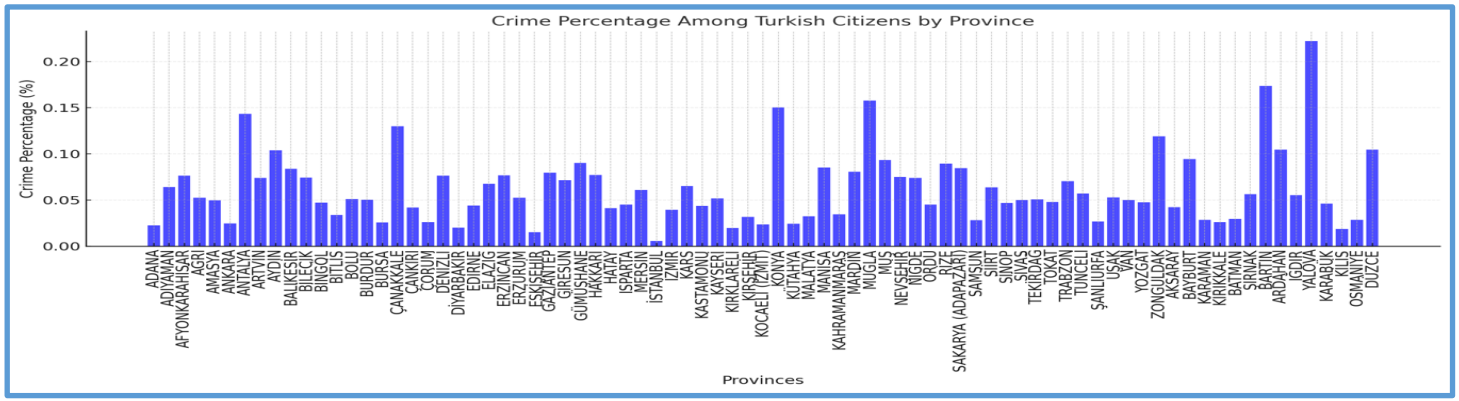
Figure 4. Cities with the most and the least Cybercrimes Rates

Figure 5 shows the Crime Percentage by Province. The first chart shows the crime percentages of the immigrant population within their population on a provincial basis. The second chart shows the crime percentages of Türkiye citizens relative to the population by province.

Trend Crime Data by Province is presented in Figure 6. The first chart shows the ratio of crimes committed by Türkiye citizens to total crimes on a provincial basis (in %). This analysis was used to visualize how crime rates for Türkiye citizens vary between provinces and in which provinces they are higher or lower. In the secondary chart, the ratio of immigrant crimes to total crimes (in %) on a provincial basis is visualized. This analysis was used to observe how immigrant crime rates vary between provinces and in which provinces they are higher or lower.

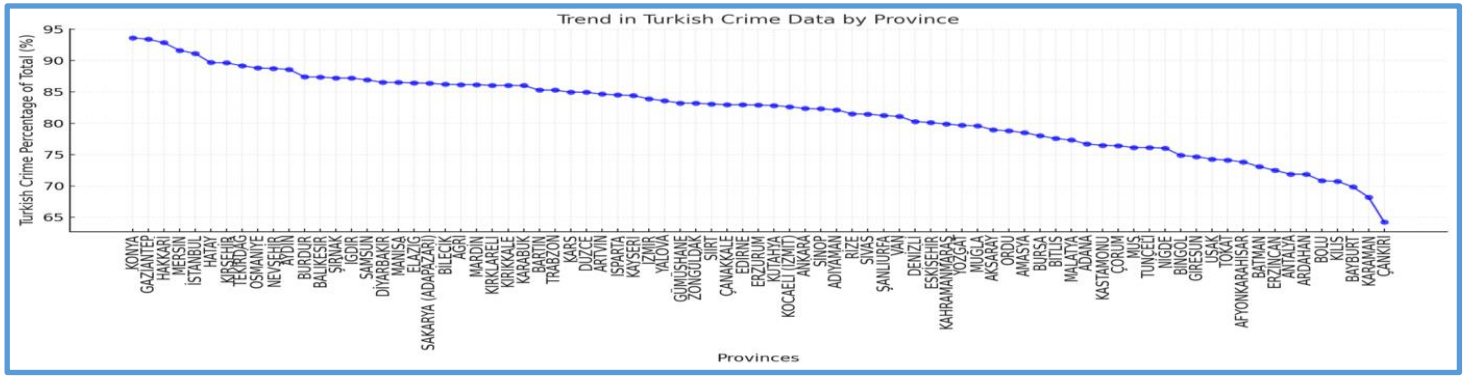


a. Cybercrimes Percentage Among Migrants by Province

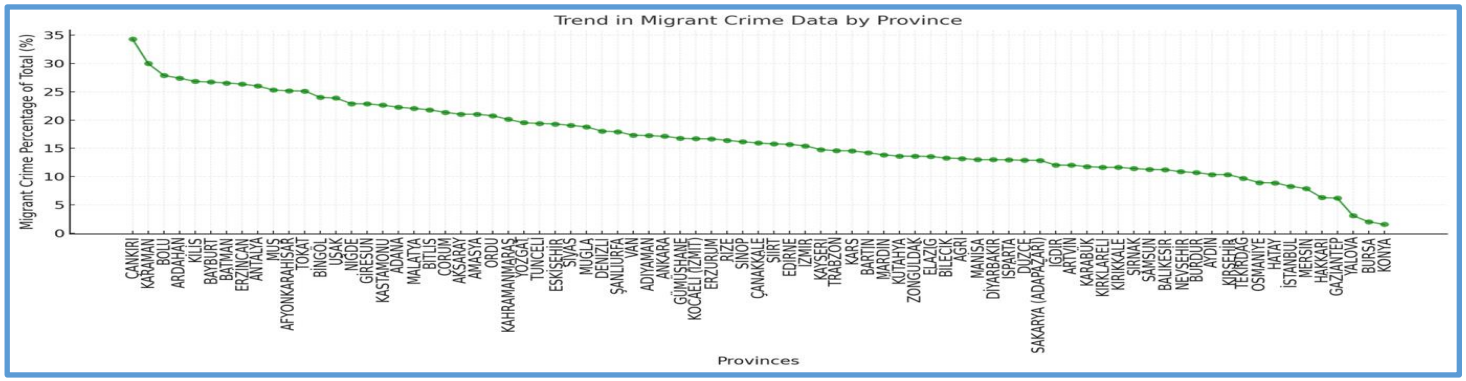


b. Cybercrimes Percentage Among Türkiye Citizens by Province

Figure 5. Cybercrime Percentage by Province



a. Trend in Türkiye Cybercrimes Data by Province



b. Trend in Migrant Cybercrimes Data by Province

Figure 6. Trend Cybercrimes Data by Province

Figure 7 was used to statistically explain the impact of immigrants on cybercrime.

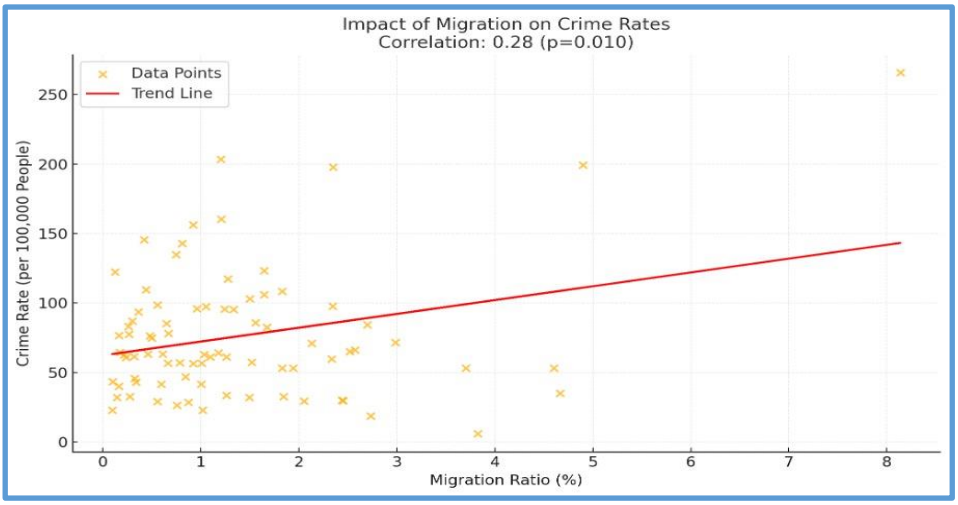


Figure 7. İmpact of Migration on Cybercrimes Rates Correlation

4. Discussion

This section analyses in detail the results presented in the previous sections. Using the statistical and graphical data of the study, the relationship between population dynamics and cybercrime trends across Türkiye, especially the role of immigrants and regional differences, was emphasized.

4.1. Effect of Total Population on Cyber Crime Rates

Analysis shows that there is a statistically significant positive correlation between the total population and the number of cybercrimes ($p<0.01$). This finding reveals that higher crime rates are seen in more densely populated areas. This relationship shows that each increase in population leads to an increase of approximately 0.0004 in crime. Although this rate may seem low at the individual level, its overall effect is significant in densely populated areas.

According to the statement of the Türkiye Statistical Institute, as of December 31, 2023, the population of Türkiye is 85 million 372 thousand 377.

According to cybercrime data between 2014-2024, according to Figure 3a, 83.32% of the perpetrators are Türkiye citizens, 15.28% are foreign nationals, and 0.014% are those of unknown nationality. According to the total population of 2023, cybercrime was committed at the rate of approximately 1.7% of the total population in the last 10 years. Approximately 1.42% of this value consists of Türkiye citizens and 0.26% is foreign nationals.

Effect of Total Population: There is a significant positive relationship between total population and total number of crimes ($p<0.01$). Each increase in population increases the number of crimes by approximately 0.0004. Although this may seem a low value, its effect is significant considering the size of the population.

Effect of Immigrant Population: A negative relationship is observed between the immigrant population and the total number of crimes, but this relationship is not statistically significant ($p=0.075$). The increase in the immigrant population may indicate a slight decrease in the number of crimes.

Overall Fit of the Model: The R-square value is 0.161, meaning the independent variables (total population and immigrant population) explain 16% of the total crimes. The explanatory power of the model is low, other factors should also be considered to affect crime rates.

When the general crime distribution in all cities (according to Figure 1) is evaluated independently of the population, the cybercrime density of Antalya province is remarkable. Antalya is one of the most popular tourism spots in Türkiye. According to TUİK data, 16 million 925 thousand 349 foreign nationals came to Antalya in 2024 (Tourist Business Association, 2025). When the heavy visitor traffic of both Türkiye and foreign nationals in the summer months is taken into account, the high crime rates can be understood. In addition, the geographical location and proximity of Konya, which is the second province with the highest total crime rate, to Antalya province also support this issue. While the abundance of Türkiye citizen perpetrators in Konya province is striking, the scarcity of other country national

perpetrators is striking. Among the individuals committing cybercrimes in Konya, the number of those whose nationality information was not entered is also quite high.

After the crimes in Antalya and Konya, the provinces with the highest crime rates, Muğla and İzmir, are also Türkiye's leading provinces in tourism, just like Antalya, and this is also considered to be related to the number of tourists coming for vacation.

Türkiye's geographical location has opened the Mediterranean and Aegean coasts as a migrant transit point for many countries working towards the European continent with a dream of a new life (Arslan and Taş, 2022). This means that these people are exhausted in terms of cybercrime and can be the target of those who fail as easy targets.

4.2. The Role of the Immigrant Population in Cyber Crime Dynamics

The study showed a weak negative correlation between the immigrant population and total crime rates ($p=0.075$). This suggests that an increase in the immigrant population does not necessarily lead to higher crime rates and may even indicate a slight decrease. This observation supports the conclusion that immigrants are not a key component of cybercrime trends in Türkiye. This may be because immigrants who are engaged in stable employment or education are less likely to engage in criminal activities. Immigrants are often more likely to be targets of cybercrime than perpetrators of these crimes. This may change the focus of response efforts. Strong social support among immigrant communities can further reduce crime rates by increasing stability and resilience.

4.3. Regional and Provincial Differences in Cyber Crimes

Regional analyses reveal significant differences in cybercrime rates between provinces. Migration rates show variable effects depending on the region.

Figure 3b. As can be seen, when the provinces are evaluated according to population, cybercrime rates per 100,000 people are higher in provinces with a population of less than 500 thousand. Metropolitan provinces with a population between 1 million and 5 million are in second place, and provinces with a population

of 500 thousand to 1 million are in third place. Is ranked. Values covering the provinces of Istanbul and Ankara, whose population data is more than 5 million, are in the last place. It is considered that the effect of this is because crime detection in the two provinces with the highest population is at a similar level to other provinces.

When Türkiye's geographical regions are examined, total cybercrime rates per 100,000 people are examined, as seen in Figure 3c, the highest cybercrime rate is in the Aegean region, respectively, Black Sea, Marmara, eastern Anatolia, Mediterranean, central Anatolia, and Southeastern Anatolia.

According to the graph presented in Figure 3d, when the cybercrime rates committed by immigrants per 100 thousand people are examined by region, the Marmara region, where the Türkiye population lives most, ranks first, followed by Central Anatolia, Mediterranean, Aegean, Black Sea Eastern Anatolia, and Southeastern Anatolia, respectively. It is noteworthy that while the Black Sea region has the highest density of all cybercrime rates, it is the Marmara region for immigrants. It is considered that this situation may be due to immigrants trying to settle in provinces where job opportunities are more, and the population density is higher.

When the density of cybercrime per 100,000 people is examined, it is seen that Yalova is the province with the highest city-based cybercrime rate, according to the graph presented in Figure 2. Due to its geographical location, Yalova's proximity to Türkiye’s largest city, Istanbul, and its 4th largest city, Bursa, is remarkable. After Yalova, Bartın has the highest crime rate, followed by Antalya, Muğla, and Konya, respectively. The rate of cybercrime in Bartın, which has a low population density, is high compared to the population. It is noteworthy that Antalya, Konya, and Muğla are the leading provinces of Türkiye in terms of tourism. The lowest provinces are Istanbul, Eskişehir, Kırıkkale, Diyarbakır and Kilis. Considering the population density of Istanbul, it is an expected result that the cybercrime rate per 100 thousand people is low. However, it is considered that the low rate in Eskişehir, one of the medium-sized provinces, is due to the high level of education and the large student

population, which will reduce the number of victims and the fact that there may be a high number of conscious technology users.

If an evaluation is made based on the total crime rate of Türkiye's provinces, regardless of their population density, the province with the most cybercrime data is Antalya, followed by Konya, Muğla, İzmir, Gaziantep, Ankara, Manisa, Aydın, Mersin and Balıkesir, respectively. It is noteworthy that the majority of these provinces are coastal tourism provinces (Figure 4a). The province with the lowest cybercrime rate is Kilis. Considering the ratio of Kilis province to population, it is also considered that it is one of the cities with the least cybercrime, which may be due to its geographical location and proximity to the metropolitan cities of Gaziantep and Adana. These are, respectively, Tunceli, Kırklareli, Kırıkkale, Kırşehir, Karaman, Bayburt, Sinop, Iğdır and Çankırı (Figure 4b). Antalya, Türkiye's tourism paradise, is one of the cities where Türkiye citizens commit the most crimes, regardless of population. These are Konya, İzmir, Gaziantep, Muğla, Ankara, Manisa, Aydın, Mersin, and Balıkesir, respectively (Figure 4c). According to cybercrime rates, the provinces with the least crime are Kilis, Tunceli, Kırklareli, Kırıkkale, Karaman, Kırşehir, Bayburt, Çankırı, Ardahan, Sinop (Figure 4d).

Antalya is one of the cities where the most crimes are committed by foreign nationals, regardless of population. They are Muğla, İzmir, Ankara, Afyonkarahisar, Manisa, Denizli, Adana, and Aydın, respectively (Figure 4e). According to cybercrime rates, the provinces with the least crime are Kırşehir, Kırklareli, Kırıkkale, Kilis, Tunceli, Hakkari, Iğdır, Karabük, Osmaniye and Burdur (Figure 4f). It is noteworthy that the highest crime rate is in the Aegean region.

Immigrant concentration may be a factor influencing crime rates in these cities, but these effects are generally limited and more associated with specific types of crime. When foreign national crime perpetrators are taken into consideration, it should not be forgotten that it does not only originate from immigrants but also includes short-term citizens of other countries who come to Türkiye for tourism or other purposes.

It should not be forgotten that the evaluations made based on these data may be because the capacity of law enforcement forces to detect and prevent digital crimes varies between provinces.

4.4. The relationship between Türkiye citizens **and immigrant populations of provinces in cyber crimes**

In Figure 5, the Crime Percentage by Province is shown according to the Türkiye citizens and immigrant population in that province. When we evaluate the crime percentages of the immigrant population within their population on a provincial basis, the provinces of Ardahan, Bitlis, Bingöl, and Siirt, especially Muş, attract attention. In addition, considering that these provinces are in the east of Türkiye and their developed levels and small population, it is considered to be because they receive fewer immigrants than other provinces. It is noteworthy that crime rates are lower in the eastern provinces. The reasons for this include limited digital infrastructure and relatively less complex economic activities.

When the crime percentages of Türkiye citizens relative to the population are examined by province, Yalova, Muğla, Konya, Antalya, and Çanakkale constitute the top 5 provinces. When only the Türkiye citizens population and cybercrimes committed by Türkiye citizens are evaluated, Çanakkale province is different from the general evaluation. Crime rates can be expected to increase in areas with high economic activity. Digital security awareness should be increased for both Türkiye citizens and immigrants. Moreover, Understanding the distribution of crime by province can enable Law Enforcement Forces to evolve their organizational structures accordingly. Awareness-raising activities should be carried out at local and national levels, especially in tourist areas.

4.5. Evaluation of cybercrime trends by the province in terms of Türkiye citizens **and Immigrant Populations**

In Figure 6, Trend Crime Data by Province is presented. When the first graph is examined in terms of the ratio of crimes committed by Türkiye citizens to the total crime committed in that province (%), it is seen that most Türkiye citizens commit

cybercrimes in Konya. This rate is approximately 94%. This rate is followed by Gaziantep with 93%. After Konya and Gaziantep provinces, Hakkari, Mersin and Istanbul provinces come. Proportionally, Çankırı is the province where the least of the total crimes in that province are committed by Türkiye citizens. In Çankırı province, the rate is approximately 63%.

In the secondary chart, when the percentage values of cybercrimes committed by foreign nationals on a provincial basis are examined according to the total cybercrime rate of that province, Çankırı province, which has the lowest rate for Türkiye citizens, has the highest rate for foreign national perpetrators. This rate is approximately 34%. Çankırı is followed by Karaman, Bolu, Adıyaman and Kilis provinces. It shows that crime rate trends between different provinces differ according to geographical and economic conditions. Crime rates are generally higher in western regions, while these rates are lower in eastern regions. This reveals the impact of regional economic inequalities and digital access differences.

4.6. Statistical Analysis Results between immigration rate and crime rate

Correlation Analysis was used to statistically explain the impact of immigrants on cybercrimes, as seen in Figure 7. Pearson correlation coefficient: 0.28, with a p-value of 0.01, shows that there is a statistically significant but weak positive relationship between the immigration rate and the crime rate. The red line on the graph shows the trend between the immigration rate and the crime rate. The increase in the rate of immigration has been associated with a slight upward trend in the crime rate. Since the statistical relationship is weak, it is considered that other factors affecting crime rates play a stronger role.

4.7. Broader Implications and Recommendations

These findings have important implications for policy and law enforcement strategies:

a. Increasing Resource Allocation: Increasing cybersecurity resources in high-risk areas can contribute to effectively reducing crime rates.

b. Targeted Awareness-Raising Programs: Awareness-raising programs on digital security can be created for both citizens and immigrants.

c. Policy Reforms: Policies aimed at the economic and social integration of immigrants can help reduce crime trends.

d. Technological Interventions: Using advanced analytics tools to monitor and predict cybercrime trends can optimize prevention strategies.

e. International Cooperation: Due to the transnational nature of cybercrime, strengthening cooperation at the international level is of great importance.

4.8. Limitations and Future Research Directions

Although this study provides valuable findings, it has some limitations. The most important limitation is that the data used in this study includes cybercrime data recorded in the Gendarmerie General Command Incidents Information System database. Including Cyber Crimes in the database of the General Directorate of Security in future studies may make the study more valuable in terms of accuracy and complementarity. The low explanatory power of the statistical model (R^2 = 0.161) indicates that additional variables such as economic status, education level, technological literacy, age, and gender should be included. More detailed data on specific crime types and methods could further deepen the analysis. Future studies could use longitudinal data to examine the effects of policy interventions.

5. Conclusions

It highlights the complexity of cybercrime dynamics in Türkiye and draws attention to the importance of interactions between population characteristics, regional factors, and the role of immigrants. Addressing these factors with comprehensive and inclusive strategies can increase Türkiye's resilience against cyber threats and contribute to the creation of a safe and inclusive digital environment.

This study provides a comprehensive analysis to understand the demographic, regional, and social dynamics of cybercrimes committed in Türkiye between 2014 and 2024. The findings show a significant positive relationship

between the total population and cybercrime rates. However, it has been determined that the increase in the immigrant population does not lead to a significant increase in cybercrime rates, on the contrary, immigrants are among the victims rather than the perpetrators of cybercrime. The fact that immigrants tend to be less involved in criminal activities has been linked to their engagement in stable activities such as employment or education.

Regional analyses reveal that the density of cybercrime varies significantly between provinces. While crime rates are higher in the western regions, these rates are relatively low in the eastern regions. High crime rates, especially in tourist areas, attract attention. However, in provinces such as Istanbul and Ankara, where population density is high, the low crime rates per 100 thousand people are attributed to the technology and security awareness in these provinces.

Although the impact of regional and economic factors on the participation of immigrants in cybercrimes is limited, increasing the digital security awareness of these people is critical in preventing victimization. In addition, the fact that crime rates committed by Türkiye citizens are concentrated in regions where economic and social mobility is high indicates that special measures should be taken in these areas.

In light of these findings, the following strategic measures are recommended in Türkiye's fight against cybercrime:

Resource Allocation and Training: More resources should be provided to security units in high-risk areas and digital security training should be expanded.

Immigrant Integration: Policies that support the economic and social integration of immigrants can be effective in reducing crime trends.

Advanced Technological Tools: Artificial intelligence and advanced data analytics tools should be used to monitor and prevent cybercrime trends.

International Cooperation: Considering the international nature of cybercrime, transnational cooperation mechanisms should be strengthened.

Regional Approaches: Province-specific policies should be developed that take into account geographical and economic differences.

A holistic and multidimensional approach should be adopted in the fight against cybercrime. This study provides an important basis for the development and implementation of strategies that will increase Türkiye's digital security. Future research can expand knowledge in this area by using different data sets and variables.

References

Arslan, T., & Taş, B. (2022). Türkiye'de uluslararası göç-suç ilişkileri. [International migration-crime relations in Turkey.] Çankırı Karatekin University Karatekin Faculty of Letters Journal, 10(1), 1-28.

United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD), "Cybercrime Legislation Worldwide", https://unctad.org/page/cybercrime-legislation-worldwide Access date: 18.12.2024.

Borwell, J., Jansen, J., & Stol, W. (2021). Comparing the victimization impact of cybercrime and traditional crime: Literature review and future research directions. *Journal of Digital Social Research*, *3*(3), 85-110.

Buoncompagni, G. (2020). Cyber-risk, cyber-migration. For a new human geography and security. *SICUREZZA, TERRORISMO E SOCIETÀ*, *11*, 157-177.

Council of Europe, Convetion on Cybercrime, https://www.coe.int/tr/web/impact-convention-human-rights/convention-on-cybercrime#/ Access date:16.12.2024)

Das, S., & Nayak, T. (2013). Impact of cybercrime: Issues and challenges. *International journal of engineering sciences & Emerging Technologies*, *6*(2), 142-153.

Drent, M., Dinnissen, R., van Ginkel, B., Hogeboom, H., Homan, K., Zandee, D., & Meijnders, M. (2022). *Relationship between external and internal security*. Clingendael Institute.

Goni, O., Ali, M. H., Showrov, M. M. A., & Shameem, M. A. (2022). The basic concept of cybercrime. *Journal of Technology Innovations and Energy*, *1*(2), 16-24.

Gordon, S., & Ford, R. (2006). On the definition and classification of cybercrime. *Journal in computer virology*, *2*, 13-20.

Jahankhani, H., Al-Nemrat, A., & Hosseinian-Far, A. (2014). Cybercrime classification and characteristics. In *Cyber crime and cyber terrorism investigator's handbook* (pp. 149-164). Syngress.

Karakaya, H. (2020). Göç ve Türkiye'deki etkileri. [Migration and its effects in Turkey.] Fırat University International Journal of Economics and Administrative Sciences, *4*(2), 93-130.

Näsi, M., Oksanen, A., Keipi, T., & Räsänen, P. (2015). Cybercrime victimization among young people: a multi-nation study. *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*, *16*(2), 203-210.

Montoya, L., Junger, M., & Hartel, P. (2013, August). How" Digital" is Traditional Crime? In *2013 European Intelligence and Security Informatics Conference* (pp. 31-37). IEEE.

Özel, N. (2016). Bilgi ve İletişim Teknolojilerinin Etkisiyle Değişen Bilgi Kaynakları, Hizmetleri ve Öğrenme Ortamları [Changing Information Resources, Services and Learning Environments with the Impact of Information and Communication Technologies.] National Education Journal, *45*(209), 270-294.

Salahshour Rad, M., Nilashi, M., & Mohamed Dahlan, H. (2018). Information technology adoption: a review of the literature and classification. *Universal Access in the Information Society*, 17, 361-390.

Saini, H., Rao, Y. S., & Panda, T. C. (2012). Cyber-crimes and their impacts: A review. *International Journal of Engineering Research and Applications*, *2*(2), 202-209.

Schiks, J. A., van de Weijer, S. G., & Leukfeldt, E. R. (2022). High-tech crime, high intellectual crime? Comparing the intellectual capabilities of cybercriminals, traditional criminals, and non-criminals. *Computers in Human Behavior*, *126*, 106985.

Tourist Business Association (2025), https://www.altid.org.tr/bilgi-hizmetleri/antalya-ziyaretci-sayilari-2024-2/ Access date:27.03.2025.

TÜİK, International Migration Statistics, (2023), https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Uluslararasi-Goc-Istatistikleri-2023-53544 Access date:30.12.2024.

Wall, D. (2004). What are cybercrimes? *Criminal Justice Matters*, *58*(1), 20-21.

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi
Araştırma Makalesi
ISSN 2547-989X

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9 (1), 55-78
Geliş Tarihi:31.01.2025 Kabul Tarihi:12.03.2025
Yayın: 2025 Yayın Tarihi:31.05.2025
https://doi.org/10.30561/sinopusd.1629910
https://dergipark.org.tr/sinopusd

THE EFFECT OF MEDIA LITERACY ON JOURNALISM STUDENTS' TRUST LEVEL IN SOCIAL MEDIA NEWS

Haydar Kerem HOŞGÖR*

Önder DENİZ*

Abstract

In today's digital era, media literacy and trust in social media news have become central research topics due to their profound impacts on individuals. This study aims to examine the relationship between media literacy levels and trust in social media news among Generation Z, considered digital natives. Conducted with Journalism Department students at the Faculty of Communication, Uşak University, the study obtained 311 usable responses. Both the students' media literacy levels and their trust in social media news were found to be high. No statistically significant difference was observed between the students' descriptive characteristics (such as age, gender, and social media usage) and their media literacy or trust levels in social media news ($p>0.05$). However, a positive, significant, and moderate correlation ($r=0.382$, $p<0.05$) was determined between media literacy and trust in social media news. Regression analysis revealed that media literacy explained 14.6% of the variance in students' trust in social media news ($p<0.01$). While the data suggest that higher media literacy levels may be associated with greater trust in social media news, this finding should be interpreted cautiously. One possible explanation is that young people, perceiving traditional media in Turkey to have lower press freedom and biased reporting, may rely more on social media for news. Further research is needed to clarify the nature of this relationship.

Keywords: Journalism, Media Literacy, Social Media, Digital Literacy, Press Freedom

Gazetecilik Öğrencilerinin Sosyal Medya Haberlerine Güven Düzeyi Üzerinde Medya Okuryazarlığının Etkisi

Öz

Günümüz dijital çağında medya okuryazarlığı ve sosyal medya haberlerine duyulan güven, bireyler üzerindeki güçlü etkileri nedeniyle öne çıkan araştırma konularının başında gelmektedir. Bu çalışma, dijital yerliler olarak kabul edilen Z Kuşağı'nın medya

* Doç. Dr., Uşak Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri MYO, Tıbbi Dokümantasyon ve Sekreterlik Programı, haydar.hosgor@usak.edu.tr, https://orcid.org/0000-0002-1174-1184

* Doç. Dr., Uşak Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü, onder.deniz@usak.edu.tr, https://orcid.org/0000-0003-4583-0713

This work is licensed under a Creative Commons BY-NC-SA 2.0

okuryazarlığı düzeyleri ile sosyal medya haberlerine yönelik güven düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlamıştır. Uşak Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü öğrencileriyle yürütülen araştırmada 311 geçerli yanıt elde edilmiştir. Öğrencilerin hem medya okuryazarlığı hem de sosyal medya haberlerine duydukları güven düzeylerinin yüksek olduğu belirlenmiştir. Yaş, cinsiyet ve sosyal medya kullanma süresi gibi tanımlayıcı özelliklerle medya okuryazarlığı ve sosyal medya haberlerine güven düzeyleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark saptanmamıştır ($p>0,05$). Öte yandan, medya okuryazarlığı ile sosyal medya haberlerine duyulan güven arasında pozitif yönde, anlamlı ve orta düzeyde bir ilişki ($r=0,382$, $p<0,05$) olduğu tespit edilmiştir. Regresyon analizi, medya okuryazarlığının öğrencilerin sosyal medya haberlerine duydukları güveni %14,6 oranında açıkladığını göstermiştir ($p<0,01$). Yüksek medya okuryazarlığı düzeylerinin daha fazla güvenle ilişkilendirilmesi, dikkat çekici bir sonuç olmakla birlikte ihtiyatla yorumlanmalıdır. Bu durum, Türkiye'de geleneksel medyadaki düşük basın özgürlüğü ve taraflı yayıncılık algısı nedeniyle gençlerin sosyal medyaya daha fazla yönelmesiyle açıklanabilir; ancak bu ilişkinin niteliğini netleştirmek için ileri araştırmalara ihtiyaç vardır.

Anahtar Kelimeler: Gazetecilik, Medya Okuryazarlığı, Sosyal Medya, Dijital Okuryazarlık, Basın Özgürlüğü

Introduction

In the contemporary digital era, the subjects of media literacy and trust in social media news have become pivotal areas of research, owing to their considerable influence on individuals. Both concepts have the capacity to influence media consumption habits and the manner in which individuals access information within society. However, the reasons why some digitally proficient users continue to place their trust in social media news despite ongoing concerns regarding misinformation, manipulative content and deficiencies in fact-checking mechanisms remain unclear. Addressing this issue is imperative, as individuals who are unable to critically evaluate online information may unknowingly disseminate false content and jeopardise the development of informed public discourse.

Against this backdrop, the primary aim of this study is to investigate whether higher levels of media literacy are associated with greater trust in social media news among Generation Z, specifically Journalism Department students. This focus is essential because these individuals, considered digital natives, constantly interact with social platforms and may inadvertently rely on unverified content. Media literacy—viewed here as a skill set—enables individuals to access accurate

information, detect misleading material, and act responsibly in information-sharing processes. Yet even as social media platforms have revolutionized communication by delivering news to massive audiences in real time, the trustworthiness of such content remains questionable.

Additionally, by concentrating on why and how young adults choose to trust certain social media sources over others, this study aspires to strengthen the existing literature. Understanding how students encounter, evaluate, and interpret digital news will shed light on the core problem—namely, the tension between high media literacy skills and the apparent readiness to accept information found on social platforms as credible. Therefore, the findings will help clarify the responsibilities of young adults to verify digital content and may inform educational strategies that further improve media literacy competencies in a rapidly evolving digital environment.

1. Media and Media Literacy

The concept of "media" came into existence due to the swift advancement in information and communication technologies. Stemming from the Latin terms "media" and "medium," the word media encompasses notions like conduit, mediator, intermediary, and surrounding. Media, being the plural form of medium, is also described as a cyclical communication system that creates a temporary interaction with individuals, engages them, and channels their attention elsewhere (Rasulov, Makhkamova & Nishanbekov, 2023). In democracies, media, referred to as the "third eye" or the "fourth power" following the legislature, executive, and judiciary (Mora, 2008), serves the public's right to know. Hence, the media contributes to raising social responsibility awareness and sustaining societal development by providing access to hard-to-reach information, thereby enabling the public conscience to make relatively more rational evaluations on various topics and incidents (Bonner, 2009). These statements can be considered an indicator of the media's power to direct social change and development.

When it comes to media, one of the primary subjects that need to be addressed in conjunction is media literacy. The foundations of media literacy as a discipline were first laid in England by Len Masterman and in Canada by Barry Duncan's work. Therefore, Masterman and Duncan are recognized by many educators worldwide as the founders of media literacy (Jolls & Wilson, 2014). Conceptually, media literacy is defined as "a necessary practice to help inform and empower individuals in a world filled with an increasing variety of media and messages" (Cho, Cannon, Lopez & Li, 2022).

Media literacy, characterized by the capacity to interact critically with media content, serves as an inclusive term that merges various forms of literacy, including information literacy, news literacy, and digital media literacy (Qian, Shen & Zhang, 2023). Information literacy is defined as the essential skills required to recognize the need for information and the ability to efficiently locate, assess, and apply said information (Atikuzzaman & Ahmed, 2023). News literacy is considered a branch of media literacy that deals with understanding the production, consumption, and context of news (Tully, Vraga & Bode, 2020), while digital media literacy is identified as the requisite knowledge and skills for critical navigation within online media spaces (Flanagin & Metzger, 2007).

Media literacy contributes to societies' conscious consumption and production of media content. People possessing a high degree of media literacy are more likely to remain resilient and well-informed with ease in the era of information. Especially for Generation Z, referred to as the spring of previous generations, the concept of media literacy holds even more significance. This is because young people are more likely to be continually exposed to information through the internet, social media, television, and other media tools. Therefore, developing media literacy skills among youth is critically important for successful and informed communication in the information age. Moreover, whether young people trust the various types of content and news shared on social platforms is closely related to whether they are critical media literates. Thus, within the scope of this study, the

focus has been primarily on "digital media literacy". The study explores how Generation Z's media literacy impacts their trust in news shared on social media. It also investigates how these factors relate to the demographic characteristics of journalism students, providing insight into the nuanced relationship between media literacy levels and the trust they place in social media as a news source.

1.1. Social Media Platforms and Media Literacy

In the contemporary digital era, social media networks like Facebook, Instagram, X (previously known as Twitter), YouTube, and more, are crucial in influencing different facets of life, encompassing communication, entertainment, and commerce. These platforms enable users to connect, share ideas, and engage on a global scale. Social media is characterized as a digital platform where people use real-world connections and common interests to establish social bonds. It is a virtual environment where users can exchange information, thoughts, experiences, and interests in various forms, creating a dynamic digital community (Akram & Kumar, 2017; İnce & Koçak, 2017).

As in the rest of the world, there has been an increase in social media usage in Turkey parallel to internet usage. According to the "Digital 2023 Turkey" report by We Are Social, 83.4% of the population uses the internet, and 73.1% are active social media users. The reported internet usage time for individuals aged 16-64 is 7 hours and 24 minutes, while social media usage time is 2 hours and 54 minutes. The report, which lists the main reasons for social media usage, reveals that "reading news" ranks first at 51%. Additionally, it is reported that the top five most used social media platforms in Turkey are "Instagram," "WhatsApp," "Facebook," "X," and finally "Telegram."

Social media platforms, which have become a lifestyle and even central to many individuals' lives, are especially popular among Generation Z, also known as digital natives. However, the literature notes a limited number of studies on how much trust young people place in the content and news on social media as a significant tool for social interaction (Göksel & Akgül, 2021). This remark is

significant for indicating relationships between the credibility of content distributed on social media networks and the extent of digital literacy.

Digitally, literacy is characterized as "the method through which individuals enhance their perspectives and abilities concerning digital devices, access and appraise these resources, examine them, and generate fresh information, mirroring this entire procedure in their social existence." (Martin, 2005). This process, requiring competencies in the correct use of various technologies, underscores the need for individuals to possess digital literacy skills. Indeed, the inadequacy of current control mechanisms for verifying the accuracy of information on the internet not only highlights the importance of digital literacy in addressing this shortfall but also brings into question the perceived level of trust towards social media platforms.

Fact-checking websites play a crucial role in enhancing media literacy awareness and proficiency among university students representing Generation Z. Çömlekçi (2022) highlights that these organizations go beyond verifying information, actively contributing to media and information literacy education. Prominent fact-checking initiatives such as MediaWise (USA), Africa Check (South Africa, Nigeria, Kenya), Teyit.org (Turkey), Faktabaari (Finland), Demagog (Poland), Myth Detector (Georgia), and Faktisk.no (Norway) engage in educational programs to improve critical thinking and source evaluation skills. Additionally, international networks like the International Fact-Checking Network (IFCN) provide guidance and coordination in this field, further strengthening media literacy efforts worldwide.

1.2. Young Generations and Trust in Social Media

The concept of trust, which is complex to define and understand in a sociological context, becomes even more challenging to describe concerning e-trust towards social platforms. According to Smith (1997), trust in social media is defined as "users knowing that social media environments are under the assurance of being based on trust and the responsibilities are fulfilled with loyalty." As Çömlekçi & Başol (2019) pointed out, gaining awareness about whether the various and

numerous news, visuals, and contents spread through social media are reliable plays a critical role in combating manipulations and informational disinformation.

The concern over trust in social media as a key digital communication platform has escalated due to the fast and vast dissemination of information. The prevalence of unverified information, misinformation, and manipulative content on platforms favoured by the youth, such as Instagram, X, YouTube, and WhatsApp, poses a challenge to maintaining trust in these mediums. It underscores the importance of scrutinizing information sources, embracing diverse viewpoints, and seeking out data through trustworthy channels during social media engagement.

Considering that individuals who are more active on social media platforms are mostly from the younger generation, the issue at hand becomes even more significant. Various aspects, such as what news or content young people find trustworthy, the role of celebrities or well-known figures in building trust, and whether they believe more in the content shared by their peer groups or official institutions, are generally closely linked to the level of digital media literacy.

The scholarly landscape reveals a keen interest in the trust young generations place in social media content and news. A notable experimental study by Turcotte, York, Irving, Scholl & Pingree (2015), involving 364 university students in the United States, found that social media recommendations could significantly increase trust in media organizations and foster a greater inclination towards consuming more news from these sources in the future. The study further highlighted that the impact was more pronounced when news shared by peers, viewed as opinion leaders, was involved.

A study conducted in Spain by Pérez-Escoda, Pedrero-Esteba, Rubio-Romero & Jiménez-Narros (2021) found that while young people commonly use social networks to get current news and information, there was a surprising lack of trust towards these networks. Since the onset of the COVID-19 pandemic, the most consumed content types have been identified as political news, entertainment, humour, and music. However, it was observed that there was a lack of trust in

politicians, the media, and journalists. Thus, the research highlighted that digital media literacy has become more indispensable than ever, yet the challenge of media literacy must be reevaluated in light of the increasing scepticism.

Research by Roselina, Asmiyanto & Andriany (2021) in Indonesia examined the health information-seeking behaviours of Generation Z during the COVID-19 pandemic. The study found that "Instagram," "Line," "Twitter," and "YouTube" were among the most used social media platforms for accessing such information. Additionally, 44.5% of the young respondents reported doubting the reliability of information and news content obtained through social channels, feeling a need to re-verify the acquired information. Hence, it could be inferred that combating the infodemic might be more challenging than fighting the virus itself during such a global pandemic, with institutional verification mechanisms playing a crucial role.

A study by Yıldırım & Mazıcı (2021) revealed that individuals from Generations X, Y, and Z approached the reality on Twitter with scepticism and lacked trust in the users, information, and news on this platform. Moreover, it was reported that participants were not concerned with verifying information. Research by Varlık & Sümer (2022) found a positive and significant relationship between the level of trust in news served through social media and the inclination towards political participation. Furthermore, it was found that the influence of social media on political engagement behaviors diminished moving from Generation Z to Generation X.

A study by Gürel & Eyüboğlu (2023) highlighted that Generation Z was not entirely sure about the authenticity of political content encountered on social media. This situation led young people into a digital spiral of silence and indicated that the concept of a surveillance society exerted significant pressure on the youth. Research results by Arslan & Sağlam (2022) also pointed to a meaningful impact of social media and reference groups on the voting behaviour of Generation Z voters. Therefore, the ability of Generation Z to evaluate whether the information shared on social platforms by political parties contains manipulation or disinformation is

crucial. The role of digital media literacy level in making such assessments is undeniable. Hence, equipping young adults with high digital literacy and critical reading skills is of great importance. Additionally, planning and implementing initiatives at both micro (families, close circles) and macro (society, NGOs, educational institutions, governments) levels related to this issue are necessary.

2. Methodology

2.1. Aim, original value, and method of the study

This section outlines the research goal to investigate the interplay between media literacy and trust in social media news among Generation Z university students. In summary, this study has two main objectives. The first of these is to investigate whether media literacy has an effect on the trust levels of Generation Z in social media news. The second objective is to investigate whether there is a statistically significant difference between the descriptive characteristics of the students and the variables of trust in social media news and media literacy. It notes a gap in existing research regarding these variables from a Generation Z perspective, underscoring the study's potential contribution. The methodology involves a quantitative approach through a cross-sectional survey, a strategy for assessing current attitudes and thoughts within a population or sample, as detailed by Creswell (2014). This method facilitates a comprehensive grasp of the subjects' viewpoints at a particular moment.

2.2. Study population and sample

This section outlines the study's demographic focus, emphasizing its attention to Journalism students at Uşak University. Since the research topic was thought to be more closely related to the course curriculum of the Journalism Department students, only students studying in this department were included in the sample. Of the 352 students comprising the population, 311 participated in what is referred to as *"census sampling"* reflecting an 88.4% representation. Uşak University was selected due to its diverse student profile, evening education options, and high ranking among Turkish universities, offering a rich context to explore

media literacy and trust in social media news among Generation Z students (YÖK Atlas, 2023).

2.3. Data collection instruments used in the study

This part of the study describes the methodology for data collection, employing a face-to-face survey conducted between November 13, 2023, and December 4, 2023. Two distinct scales were used to gauge media literacy and trust in social media news, complemented by five statements to capture participants' descriptive characteristics, grounded in existing literature review.

2.3.1. Media literacy scale

This section introduces the *"Media Literacy Scale*" by Karaman & Karataş (2009), a 5-point Likert scale with 17 statements across three sub-dimensions: knowledge acquisition, analytical and responsive capabilities, and discernment of implicit messages. The scale's overall reliability, as measured by Cronbach's Alpha, is 0.840, indicating high internal consistency. Rises in scale scores indicate enhanced levels of media literacy among participants. In this research, the scale showed robust reliability, evidenced by Cronbach's Alpha coefficients varying between 0.779 and 0.913 across its subdimensions (Table 3).

2.3.2. Trust in social media news scale

The *"Trust in Social Media News Scale"* created by Çömlekçi & Başol (2019) is a 5-point Likert scale featuring 10 statements across three dimensions: trust in institutional and individual social media posts, and verification practices. With an overall Cronbach's Alpha of 0.705, it measures trust levels in social media content. This study reports enhanced reliability for the scale, with coefficients between 0.813 and 0.855, indicating a reliable measure of participants' trust in social media news (Table 3).

2.3.3. Descriptive information form

The *"Descriptive Information Form"* is a tool used in the study to gather data on the participants' demographics and habits, including age, gender and social media

usage, and frequency of social media activity. Information on social media preferences was sourced from the We Are Social Platform's Turkey report (February 2023), identifying Instagram, WhatsApp, Facebook, X (Twitter), and TikTok as the top platforms among the 16-64 age group in Turkey, which informed the study's context on social media trends.

2.4.Analyses used in the study

The data analysis was conducted using IBM SPSS V.26, employing descriptive statistics for comprehensive insights. Prior to hypothesis testing, the assumptions for simple linear regression were thoroughly checked. First, normality was assessed through skewness and kurtosis values for both the Media Literacy and Trust in Social Media News scales, indicating a normal distribution (Harrington, 2009). Linearity was verified by examining scatter plots of the residuals, confirming that the relationship between variables could be reasonably modeled by a straight line. Multicollinearity was evaluated via Variance Inflation Factors (VIF), with all values remaining below 5, suggesting negligible collinearity. Additionally, outlier checks, including Cook's Distance, revealed no cases exceeding the conventional threshold of 0.5, implying no influential outliers. Having confirmed these requirements, Pearson Correlation and Simple Linear Regression analyses were used to investigate relationships and effects between variables, while t-tests were applied to assess differences. The significance threshold was set at $p<0.05$ (95% confidence interval), ensuring a robust statistical evaluation of the results.

2.5. Hypotheses and model of the research

The hypotheses and research model formed through the variables examined and analysed within the scope of the study are provided below:

RQ1. Is there a statistically significant relationship between the average level of media literacy and the average level of trust in social media news?

RQ2. Does the average level of media literacy differ significantly by gender?

RQ3. Does the average level of media literacy differ significantly by age?

RQ4. Does the average level of media literacy differ significantly by the average daily internet usage time?

RQ5. Does the average level of trust in social media news differ significantly by gender?

RQ6. Does the average level of trust in social media news differ significantly by age?

RQ7. Does the average level of trust in social media news differ significantly by average daily internet usage time?

RQ8. Does media literacy have a statistically significant effect on trust in social media news?

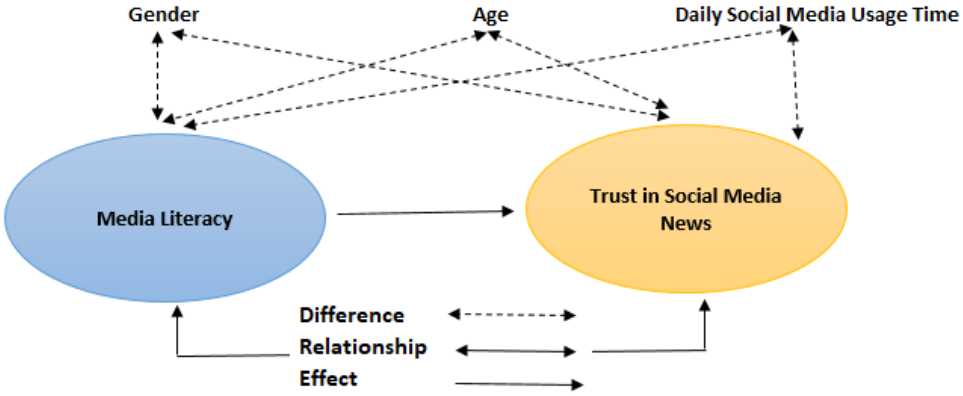


Figure 1: *Research Model*

2.6. Ethical approval

The research was conducted in strict accordance with the Helsinki Declaration's scientific and ethical standards. Ethical approval was granted by the Uşak University Social and Human Sciences Scientific Research and Publication Ethics Committee, under decision number 2023-201 dated November 9, 2023, ensuring the study adhered to all ethical guidelines.

3. Results

Upon examining Table 1, which includes the descriptive characteristics of the participants; it is observed that 55.3% are female, 58.5% are aged 22 and over, 74.3% watch television for a maximum of one hour daily, and 59.8% use the internet for a maximum of seven hours daily. Additionally, the participants, with an average age of 21.98±1.91, have an average daily television watching time of 0.97±1.25 hours, and an average daily social media usage time of 7.10±3.19 hours.

Table 1: *Descriptive Characteristics of the Students (n: 311)*

Variables		**f**	**%**
Gender	Female	172	55.3
	Male	139	44.7
Age ($\bar{x}$: 21,98 ± 1,91)	≤ 21	129	41.5
	≥ 22	182	58.5
Daily Television Viewing Time ($\bar{x}$: 0,97 ± 1,25)	≤ 1	231	74.3
	≥ 2	80	25.7
Daily Social Media Usage Time ($\bar{x}$: 7,10 ± 3,19)	≤ 7	186	59.8
	≥ 8	125	40.2

$\bar{x}$: Mean; ±: Standard Deviation

The descriptive statistics related to the frequency of participants' use of social platforms are presented in Table 2. Only five social media platforms are included in the relevant table, referencing the We Are Social Platform's February 2023 Turkey report. According to the report, the top five most preferred social media platforms in Turkey for the 16-64 age group are Instagram, WhatsApp, Facebook, Twitter, and TikTok in that order. In this study, however, it was determined that the most frequently used social platform by students is WhatsApp (4.56±0.76), followed by Instagram (4.44±0.86), X (3.12±1.44), TikTok (2.23±1.48), and lastly Facebook (1.72±1.09). Based on the obtained averages, it is understood that students use

WhatsApp and Instagram very frequently, X (Twitter) usage is moderate, TikTok usage is low, and Facebook usage is very low.

Table 2: *Frequency of Students' Use of Social Media (n: 311)*

Social Channels	**$\bar{x}^{*}$ ±**	**Min.-Max.**	**Level**
WhatsApp	4.56 ±0.76	1-5	Very high
Instagram	4.44 ±0.86	1-5	Very high
X (Twitter)	3.12 ± 1.44	1-5	Centre
Tik Tok	2.23 ±1.48	1-5	Low
Facebook	1.72 ± 1.09	1-5	Very Low

** *1.00-1.80 Very Low; 1.81-2.60 Low; 2.61-3.40 Medium; 3.41-4.20 High; 4.21-5.00 Very High; Min: Minimum; Max: Maximum*

When examining Table 3, which includes the descriptive statistics for the scales and their sub-dimensions, it is observed that participants have high average scores for both "Media Literacy" (4.08 ± 0.83) and "Trust in Social Media News" (3.43 ± 0.95). All the sub-dimensions of the "Media Literacy" scale, namely "Having Knowledge" (4.07 ± 0.84), "Being Able to Analyze and Respond" (4.02 ± 0.85), and "Seeing Implicit Messages" (3.99 ± 0.83), are also understood to be at a high level.

Furthermore, when looking at Table 3, for the "Trust in Social Media News" scale, it is found that the sub-dimensions "Trust in Institutional Social Media Shares" (3.29 ± 1.04) and "Trust in Individual Social Media Shares" (3.05 ± 1.03) are at a medium level; while the "Verification" (3.81 ± 0.97) sub-dimension is at a high level.

Table 3: *Descriptive Statistics Related to Scales and Subscales (n: 311)*

Scales and Subscales	**$\bar{x}^*$ ±**	**Min.-Max**	**Level**	**Kurtosis**	**Skewness**	**Cronbach Alpha**
Having Information	4.07 ± 0.84	1-5	High	1.39	-1.06	0.855
To be able to analyse and react	4.02 ± 0.85	1-5	High	0.12	-0.72	0.779
Seeing Implicit Messages	3.99 ± 0.83	1-5	High	0.42	-0.74	0.812
Media Literacy Scale	4.08 ± 0.83	1-5	High	1.73	-1.13	0.913
Trust in Corporate Social Media Posts	3.29 ± 1.04	1-5	Medium	-0.62	-0.15	0.843
Trust in Individual Social Media Posts	3.05 ± 1.03	1-5	Medium	-0.54	0.19	0.813
Confirmation	3.81 ± 0.97	1-5	High	-0.34	-0.50	0.855
Social Media News Trust Scale	3.43 ± 0.95	1-5	High	-0.55	-0.03	0.851

** *1.00-1.80 Very Low; 1.81-2.60 Low; 2.61-3.40 Medium; 3.41-4.20 High; 4.21-5.00 Very High*

Upon reviewing Table 4, which presents the differences between the variables and the descriptive characteristics of the participants, it is observed that there is no statistically significant relationship ($p>0.05$) between the participants' genders, ages, average daily social media usage times, and the variables "Media Literacy" and "Trust in Social Media News". From this, it can be understood that RQ_2, RQ_3, RQ_4, RQ_5, RQ_6, and RQ_7 are not supported.

Table 4: *Differences Between Variables and Participants' Descriptive Characteristics*

Variables	**Gender**	**N**	**$\bar{x}$**	**t**	**p**
Media Literacy	Female	172	4.08	-0.114	0.910
	Male	139	4.09		
Trust in Social Media News	Female	172	3.53	1.928	0.055
	Male	139	3.32		
Variables	**Age**	**N**	**$\bar{x}$**	**t**	**p**
Media Literacy	≤ 21	129	4.11	0.643	0.521

	≥ 22	182	4.05		
Trust in Social Media News	≤ 21	129	3.50	0.998	0.319
	≥ 22	182	3.39		
Variables	**Daily Social Media Usage Time**	**N**	**x̄**	**t**	**p**
Media Literacy	≤ 7	186	4.09	0.355	0.722
	≥ 8	125	4.06		
Trust in Social Media News	≤ 7	186	3.49	1.352	0.177
	≥ 8	125	3.34		

When examining Table 5, which contains the results of the correlation analysis between the scales and their sub-dimensions, it is observed that there is a moderate-level (r: 0.382), positive, and significant ($p<0.05$) relationship between "Media Literacy" and "Trust in Institutional Social Media Shares". From this, it can be concluded that RQ_1 is supported. High-level, positive, and significant ($p<0.05$) relationships have also been identified between the "Media Literacy" scale and its sub-dimensions "Having Knowledge" (r: 0.799), "Being Able to Analyze and Respond" (r: 0.519), and "Seeing Implicit Messages" (r: 0.755). Furthermore, high-level, positive, and significant ($p<0.05$) relationships have been determined between the "Trust in Institutional Social Media Shares" scale and its sub-dimensions "Trust in Institutional Social Media Shares" (r: 0.724), "Trust in Individual Social Media Shares" (r: 0.526), and "Verification" (r: 0.734).

Table 5: *Relationships Between Scales and Sub-Dimensions*

Scales, Subscales and Descriptive Variables	**a**	**b**	**a1**	**a2**	**a3**	**b1**	**b2**
Media Literacy Scale (a)							
Trust in Social Media News Scale (b)	0.382**						
Having Knowledge (a1)	0.799**	0.336**					
Analysing and Reacting (a2)	0.519**	0.335**	0.534**				
Seeing Implicit Messages (a3)	0.755**	0.361**	0.525**	0.585**			
Trust in Corporate Social Media Posts (b1)	0.324**	0.724**	0.298**	0.202**	0.326**		
Trust in Individual Social Media Posts (b2)	0.236**	0.526**	0.185**	0.191**	0.235**	0.584**	
Confirmation (b3)	0.346**	0.734**	0.340**	0.416**	0.314**	0.306**	0.316**

**. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

When the simple linear regression analysis results in Table 6 are examined, it is seen that the media literacy independent variable has a 14.6% effect on the dependent variable of trust in social media news. Based on this, it can be stated that a one-unit increase in the media literacy levels of journalism students will cause a 0.437-unit increase in their trust in social media news. The t, β and R^2 values representing the significance of the regression coefficient also confirm this finding (t: 7.273; β: 0.382; R^2: 0.146). From this, it can be concluded that RQ_8 is supported.

Table 6: *Effect of Media Literacy on Social Media News Trust*

Variables	B	Standardized Error	β	t	p
Constant	1.648	0.250	0.382	6.582	0.000
Media Literacy	0.437	0.060		7.273	0.000
R= 0.382	**R^2=** 0.146	**F=** 52.901 (p<0.000)			

Dependent Variable: Social Media News Trust

The regression equation and its explanations, derived from the regression analysis results in Table 6, are as follows.

Y=1.648+0.437X

Y: Social Media News Trust (Dependent Variable)

X: Media Literacy (Independent Variable)

1.648: Constant term (Intercept)

0.437: Regression coefficient for Media Literacy

The regression model is statistically significant (F=52.901, p<0.000). Additionally, R^2=0.146, meaning that Media Literacy explains 14.6% of the variance in Social Media News Trust.

4. Discussion and Conclusion

This research, focusing on the correlation between media literacy levels and trust in social media news among students from the Journalism Department concerning descriptive variables, involved 311 student participants. It was found that a majority of these students are female, with an average age of around 22 years. Additionally, it came to light that the average daily social media consumption of students exceeds 7 hours.

The fact that the average time students spend on social media is quite high is not surprising, as internet and social media usage rates are particularly high among Generation Z, also known as digital natives. The social platforms most frequently used by Journalism Department students, in order, are WhatsApp, Instagram, X, TikTok, and Facebook. The high usage of WhatsApp and Instagram aligns with global trends, whereas the relatively lower engagement with Facebook suggests a

generational shift in platform preferences. According to the We Are Social Platform's February 2023 Turkey Report, the most used platforms are Instagram, WhatsApp, Facebook, X, and TikTok. Therefore, it has been concluded that the results obtained in the study differ from the ranking in this report.

Findings also indicate that Journalism Department students have high levels of media literacy, particularly in the sub-dimensions of "knowing," "being able to analyze and respond," and "seeing implicit messages." Given their education and training, it is expected that journalism students possess strong critical thinking and evaluation skills regarding media content. These findings align with previous studies in Turkey, where university students demonstrated high media literacy attitudes across various dimensions (Gürkan, Atabay & Gezgin, 2022).

However, one of the most unexpected findings of this study is the positive and significant relationship between media literacy and trust in social media news. Traditionally, it is assumed that individuals with higher media literacy would approach social media news with greater skepticism due to the abundance of misinformation and lack of editorial oversight on digital platforms (Tandoc et al., 2018; Wardle & Derakhshan, 2017). Instead, the results suggest that as media literacy levels increase, trust in social media news also increases, which contradicts widely held assumptions. Several possible explanations could account for this paradox.

4.1. Selective Trust and Source Differentiation

One possible explanation is that media-literate individuals do not trust all social media news indiscriminately but rather have a refined ability to differentiate between credible and unreliable sources. Prior research indicates that highly media-literate individuals are more likely to follow institutional accounts, professional journalists, and fact-checking organizations, which may contribute to higher trust in the news they consume on social media (Çömlekçi & Başol, 2019; Turcotte et al., 2015). This suggests that media literacy does not necessarily lead to distrust but rather selective and informed trust.

4.2. Distrust in Traditional Media as a Mediating Factor

A second explanation relates to widespread distrust in traditional media. In countries where mainstream journalism is perceived as biased, censored, or politicized, young people may increasingly turn to social media as an alternative and independent source of news (Akser & Baybars, 2023; Över, 2021). Turkey's declining press freedom ranking (Reporters Without Borders, 2023) highlights the restrictive environment of conventional media, which may lead media-literate individuals to place greater trust in social media news out of necessity rather than preference. This aligns with research showing that in restricted press environments, media-savvy individuals often engage in "strategic trust"—trusting social media news not because they believe it is inherently reliable, but because mainstream alternatives are perceived as even less trustworthy (Farkas & Schou, 2020).

4.3. Participatory Journalism and News Engagement

Another factor that may explain this relationship is the role of participatory journalism and digital news engagement. Social media platforms allow users to engage in fact-checking, cross-referencing sources, and contributing to real-time discussions about news content. Media-literate individuals may develop higher trust in social media news not because they passively consume it, but because they actively engage with and verify content (Hermida, 2020). This participatory nature of social media fosters a sense of control over information accuracy, leading to an increased perception of credibility.

4.4. Platform-Specific Trust Levels

It is also important to consider trust variations across different social media platforms. Studies show that trust in social media news is not uniform across platforms—while platforms like Facebook and TikTok tend to have low levels of trust, institutional news on Twitter/X and YouTube is considered more reliable, especially among media-literate users (Molina et al., 2021; Roselina et al., 2021). Since this study does not differentiate between platforms in terms of trust, future

research should explore whether trust levels in social media news vary across platforms.

This unexpected relationship between media literacy and trust in social media news suggests that media literacy programs should emphasize not just critical thinking but also skepticism toward digital news sources. Simply teaching fact-checking skills may not be sufficient if individuals still place excessive trust in news that aligns with their cognitive biases or distrust of traditional media (Tully, Vraga & Bode, 2020). Future research should incorporate qualitative interviews and cross-disciplinary comparisons to determine why media-literate individuals develop greater trust in social media news.

This study challenges the conventional wisdom that higher media literacy leads to greater skepticism toward social media news. Instead, the findings suggest that media literacy fosters selective trust, shaped by distrust in traditional media, engagement with participatory journalism, and platform-specific credibility perceptions. Recognizing these nuances is crucial for developing effective media literacy curricula and improving digital literacy strategies in an era where social media is a dominant news source.

5. Recommendations

To enhance journalism students' media literacy, curricula and workshops should incorporate topics such as news evaluation, source verification, and social media content analysis. Developing critical thinking skills, particularly in assessing news shared on social media, should be prioritized through interactive activities. Additionally, practical experiences, including internships and projects, should be encouraged to provide students with firsthand exposure to professional news production. Guiding students toward reliable sources, such as credible news websites and academic publications, is essential for fostering a habit of using trustworthy information. Lastly, awareness initiatives should be implemented to help students better understand the benefits and risks of social media, strengthening their ability to verify information effectively.

The most significant limitation of this study is the generalizability of the results, as the research was conducted solely with Journalism Department students at the Faculty of Communication, Uşak University. The rationale behind selecting this specific sample is that journalism students are expected to have a higher level of media literacy compared to students from other disciplines, making them a particularly relevant group for examining the relationship between media literacy and trust in social media news. Since these students receive formal education in media analysis, news verification, and journalistic ethics, their perceptions and trust levels regarding digital news may provide unique insights into how media literacy interacts with social media credibility. However, this sample-specific focus also constitutes a limitation, as findings cannot be assumed to represent all university students or young adults in general. Additionally, conducting the study within a single institution (Uşak University) restricts the ability to account for potential variations among students from different universities, regions, or academic backgrounds. Future research should consider broader and more diverse samples to enhance the external validity of the findings.

Author's Note

We would like to thank all Journalism students who participated in the study.

Financial Support Statement

No funding or financial support was received for the study.

References

Akram, W., & Kumar, R. (2017). A study on positive and negative effects of social media on society. *International Journal of Computer Sciences and Engineering*, *5*(10), 347-354.

Akser, M., & Baybars, B. (2023). Repressed media and illiberal politics in Turkey: The persistence of fear. *Southeast European and Black Sea Studies, 23*(1), 159-177.

Arslan, Ü., & Sağlam, M. (2022). Siyasal pazarlamada tutundurma faaliyetlerinin, sosyal medyanın ve referans grupların Z kuşağı seçmen davranışı üzerindeki etkileri. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *13*(1), 450-474.

Atikuzzaman, M., & Ahmed, S. Z. (2023). Information literacy self-efficacy scale: validating the translated version of the scale for use among the Bangla-speaking population. *The Journal of Academic Librarianship*, *49*(1).

Bonner, M. D. (2009). Media as social accountability: The case of police violence in Argentina. *The International Journal of Press/Politics, 14*(3), 296–312.

Cho, H., Cannon, J., Lopez, R., & Li, W. (2022). Social media literacy: A conceptual framework. *New Media & Society, 1-20.*

Çömlekçi, M. F. (2022). Why do fact-checking organizations go beyond fact-checking? A leap toward media and information literacy education. *International Journal of Communication, 16*, 4563-4583.

Çömlekçi, M. F., & Başol, O. (2019). Sosyal medya haberlerine güven ve kullanıcı teyit alışkanlıkları üzerine bir inceleme. *İletişim*, 56-77.

Creswell, J. W. (2014). Educational research: Planning, conducting, and evaluating quantitative and qualitative research. New York: Pearson.

Digital 2023 Turkey, (2023). https://www.guvenliweb.org.tr/dosya/HQTLP.pdf, Erişim Tarihi: 14.10.2023.

Farkas, J., & Schou, J. (2020). Post-truth, fake news and democracy: Mapping the politics of falsehood. *Routledge*.

Göksel, A. G., & Akgül, A. (2021). Üniversite öğrencilerinin sosyal medyaya güven düzeylerinin incelenmesi. *SPORMETRE Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, *19*(4), 241-256.

Gürel, E., & Eyüboğlu, E. (2023). Political communication in digital media and online political participation of Generation Z. *Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, *13*(4), 980-994.

Gürkan, H., Atabay, E., & Gezgin, D. M. (2022). Lise öğrencileri arasında dijital şiddet: siber zorbalık, akıllı telefon bağımlılığı ve medya okuryazarlık arasındaki ilişki. *Trakya Eğitim Dergisi*, *12*(3), 1799-1820.

Harrington, D. (2009). Confirmatory factor analysis. New York: Oxford University Press, Inc.

Hermida, A. (2020). *Data journalism and the regeneration of news*. Taylor & Francis.

İnce, M., & Koçak, M. C. (2017). Üniversite öğrencilerinin sosyal medya kullanım alışkanlıkları: Necmettin Erbakan Üniversitesi örneği. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *7*(2), 736-749.

Jolls, T., & Wilson, C. (2014). The core concepts: Fundamental to media literacy yesterday, today and tomorrow. *Journal of Media Literacy Education*, *6*(2), 68-78.

Karaman, M. K., & Karataş, A. (2009). Öğretmen adaylarının medya okuryazarlık düzeyleri. *İlköğretim Online*, *8*(3), 798-808.

Martin, A. (2005). DigEulit a European framework for digital literacy: progress. *Journal of E-Literacy*, *2*, 130-136.

Molina, M. D., Sundar, S. S., Le, T., & Lee, D. (2021). "Fake news" is not simply false information: A concept explication and taxonomy of online misinformation. *American Behavioral Scientist, 65*(2), 180-212.

Mora, N. (2008). Medya, toplum ve haber kaynağı olarak sembolik seçkinler. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, *5*(1), 1-25.

Över, D. (2021). Democratic backsliding and the media: The convergence of news narratives in Turkey. *Media, Culture & Society, 43*(2), 343-358.

Pérez-Escoda, A., Pedrero-Esteban, L. M., Rubio-Romero, J., & Jiménez-Narros, C. (2021). Fake news reaching young people on social networks: distrust challenging media literacy. Publications, *Research, Literacy, and Communication Education*, 9(2), 24.

Qian, S., Shen, C., & Zhang, J. (2023). Fighting cheap fakes: using a digital media literacy intervention to motivate reverse search of out-of-context visual misinformation. *Journal of Computer-Mediated Communication*, *28*(1), 1-12.

Rasulov, I. M., Makhkamova, D. X., & Nishanbekov, N. O. (2023). The concept of media competence of the future informatics teacher and the methodological foundations of its development. *International Conference on Advance Research in Humanities, Applied Sciences and Education*, New York, USA, April 28th, 12-17.

Reporters Without Borders (2023). *World Press Freedom Index 2023*. https://rsf.org/en

Roselina, E., Asmiyanto, T., & Andriany, M. (2021). Health information-seeking behaviour on the COVID-19 pandemic: social media usage by Gen Z in Jakarta, Indonesia. *Library Philosophy and Practice*, *4920*, 1-7.

Smith, J. B. (1997). Selling alliances: Issues and insights. *Industrial Marketing Management*, 26(2), 149-161.

Tandoc, E. C., Lim, Z. W., & Ling, R. (2018). Defining "fake news": A typology of scholarly definitions. *Digital Journalism, 6*(2), 137-153.

Tully, M., Vraga, E. K., & Bode, L. (2020). Designing and testing news literacy messages for social media. *Mass Communication and Society*, 23(1), 22–46.

Turcotte, J., York, C., Irving, J., Scholl, R. M., & Pingree, R. J. (2015). News recommendations from social media opinion leaders: Effects on media trust and information seeking. *Journal of Computer-Mediated Communication*, *20*(5), 520-535.

Varlık, F., & E. Sümer, F. (2022). Sosyal medyanın siyasal katılım davranışına etkisi: X, Y ve Z kuşakları üzerine bir inceleme. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, *10*(2), 984-1018.

Wardle, C., & Derakhshan, H. (2017). *Information disorder: Toward an interdisciplinary framework for research and policy making*. Council of Europe.

We Are Social-Digital in 2023, https://wearesocial.com/us/blog/2023/01/the-changing-world-of-digital-in-2023/

Yıldırım, E., & Mazıcı, E. T. (2021). Post-truth dönem ve Twitter kullanıcılarının hakikate bakışı üzerine bir araştırma. *Erciyes Akademi*, *35*(Özel sayı), 742-768.

YÖK Atlas. (2023). https://yokatlas.yok.gov.tr/lisans.php?y=109810417

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi
Araştırma Makalesi
ISSN 2547-989X

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9 (1), 79-108
Geliş Tarihi:30.01.2025 Kabul Tarihi:08.05.2025
Yayın: 2025 Yayın Tarihi:31.05.2025
https://doi.org/10.30561/sinopusd.1630200
https://dergipark.org.tr/sinopusd

SOCIAL EFFECTS OF MILITARY INTERVENTIONS IN TÜRKİYE: JUDGEMENTS FROM BİLECİK AND TEKİRDAĞ HIGH CRIMINAL COURTS (1971–1980)

İlker BAYRAM*

Abstract

The military coups of 1960 and 1980 were important turning points in Turks. In the meantime, the government resigned with the military memorandum of 1971. The subject of this study is the cases opened regarding the crimes committed against the state and the government between 1971 and 1980. The decision records of Bilecik and Tekirdağ High Criminal Courts were examined. It was concluded that the military interventions were not accepted by Turkish society since the relevant cases were opened mostly as a result of the reactions shown to the administration and the management approach of the period. As a result of the scanning of the archives of the High Criminal Courts in Bilecik and Tekirdağ, the decision cards containing the decisions given between 1971 and 1980 were used in a study for the first time and constitute the main source of this article.

Keywords: 27 May 1960 Coup, 12 March 1971 Memorandum, 12 September 1980 Coup, History of the Republic of Türkiye, Turkish Political Life, Turkish Social Life.

Türkiye'deki Askerî Müdahalelerin Sosyal Etkilerinin Bilecik ve Tekirdağ Ağır Ceza Mahkemeleri Kararları Üzerinden Değerlendirmesi (1971-1980)

Öz

Türk siyasal ve sosyal yaşamında önemli kırılma noktalarından kabul edilebilecek gelişmeler arasında 1960 ve 1980 yıllarında gerçekleşen askerî darbeler gösterilebilir. Bu çalışmada; askerî muhtıranın yaşandığı 1971'den askerî darbenin yapıldığı 1980 yılına kadar geçen zamanda, devlete ve hükûmete yönelik işlenen suçlar ile ilgili açılan davalar incelenmiştir. Bu inceleme, Bilecik'te ve Tekirdağ'da bulunan 1971-1980 seneleri arasındaki Ağır Ceza Mahkemesi karar kartonları üzerinden yapılmıştır. Davaların

* Dr. Öğr. Görevlisi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, ibayram09@hotmail.com, https://orcid.org/0000-0003-4830-7709
This work is licensed under a Creative Commons BY-NC-SA 2.0

içeriklerine bakıldığında; ekseriyetle mevcut yönetime ve yönetim anlayışına verilen tepkiler neticesinde açılan davalar olduğu görülmektedir. Buradan da yapılan askerî müdahalelerin Türk toplumu tarafından kabul görmediği sonucuna ulaşılmıştır. Bu davaların sonuçlarına bakıldığında ise çoğunlukla hukukun ve evrensel hukukun gerekliliklerinin üstün tutulduğu görülmüştür. Bilecik'teki ve Tekirdağ'daki Ağır Ceza Mahkemelerinin arşivlerinde yapılan tarama sonucunda 1971-1980 arasında verdiği kararların bulunduğu karar kartonları ilk kez bir çalışmada kullanılmıştır ve bu makalenin ana kaynağını oluşturmuştur.

Anahtar Kelimeler: 27 Mayıs 1960 Darbesi, 12 Mart 1971 Muhtırası, 12 Eylül 1980 Darbesi, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Türk Siyasal Hayatı, Türk Sosyal Yaşamı.

Introduction

In the bipolar world that emerged after the Second World War, Türkiye's preference was for the United States of America (US). The other side was led by the Soviet Union (Aydın, 2000, pp.103-139). The Soviet Union formed the 'Iron Curtain Countries' in order to expand its own side (Lutz, 1950, pp.20-31). While these countries acted on the axis of Soviet Russia in foreign policy, they adopted communism at home. The United States, on the other hand, constantly portrayed Soviet Russia as a threat to the countries in the region.[1] This situation continued until the collapse of the Soviet Union in 1991. In a way, Türkiye's preference for the US was out of necessity. The biggest reason for this necessity was the Soviet Union's claim to Turkish territory (Uzman, 2018, pp.117-142). Accordingly, the elections of 1946 were organised as multi-party elections for the first time in the Republic of Türkiye (Akandere, 2019, pp.437-464). After these elections, which were not considered democratic due to open voting and secret counting, in the first democratic elections held in 1950, the twenty seven year rule of the Republican People's Party (CHP) in Türkiye was replaced by the Democrat Party, which was founded by deputies who left the CHP (Karpat, 1972, pp.349-375). İsmet İnönü's acceptance of this situation was not easy. Even before the Military Coup of 1960,

1. In this context, Türkiye also perceived communism as a threat. Indeed, in the aftermath of the military interventions, many citizens were prosecuted for 'communist propaganda' in both the High Criminal Courts and the martial law courts of the time.

he stated that ‘revolution is a legitimate right for nations when the conditions are right’ (Demir, 2023, pp.107-124). For this reason, there are interpretations that although İsmet İnönü did not organise the 1960 Coup, he was aware of it. It is stated that the Military Coup of 27 May 1960 opened the door for the military to intervene in politics in Türkiye. As a matter of fact, after this date; 12 March 1971 Military Memorandum (Demir, 2016, pp.130-137), 12 September 1980 Military Coup (Dagi, 1996, pp.124-141), 28 February 1997 National Security Council Decisions, 27 April 2007 e-memorandum (published on the website of the General Staff) and 15 July 2016 Coup Attempt took place. Although the last 2 of these failed to achieve their goals, the others achieved their objectives. From the developments that took place after the military interventions that achieved their goals, it is concluded that Turkish society was negatively affected by military interventions.

The seizure of power by military forces through the use of force can be defined as a military coup. Military coups change the form of government of countries and at the same time create extraordinary legal conditions (Tatlılıoğlu at al., 2018, p.277). The existence of an extraordinary government does not mean the elimination of the principle of a democratic state governed by the rule of law. In cases where democratic government is inadequate in solving issues related to the existence of the state, the executive body may use some exceptional powers. However, the frequency of resorting to extraordinary government regimes in Türkiye is striking (Çelik, 2023b, p.346). Since the last period of the Ottoman Empire, the army has been responsible for national security arising from internal and external threats (Urhan and Çelik, 2010, pp.2-3). Following the military interventions in the history of the Republic of Türkiye, examples of anti-democratic practices have been encountered (Gemalmaz, 1997, p.11). In the first declaration published by the National Security Council after the September 12, 1980 Coup, its aims were stated as "to protect the integrity of the country, to ensure national unity and solidarity, and to operate the democratic order." (Çelik, 2023a,

pp.155-156). In this article, however which tries to reveal the negative effects of the military interventions in Türkiye on the Turkish social structure, the decision cartons of the trials held in Bilecik and Tekirdağ Heavy Penal Courts between 1971 and 1980 are analysed. On 12 March 1971, following the military memorandum in Türkiye, the existing civilian government resigned and 4 governments were established under the supervision of the military. On 12 September 1980, after the Military Coup, the military government continued its rule for 3 years. This study focuses on the negativities experienced by the people in the political and social environment that emerged in Türkiye between these 2 important events through the decisions of the heavy criminal courts.

Since it is the most populous city in Türkiye, the decision cards of the high criminal courts in Istanbul were first requested to be examined. However, the relevant documents could not be accessed. The reason for choosing the 2 cities examined in the article is that they are located in the Marmara region, which has the highest population density in Türkiye. Another reason is that they are close to Istanbul, the most populous city in Türkiye. In this way, an average result was tried to be reached about what Türkiye experienced in the relevant period. In addition, documents related to the issue in Istanbul could not be accessed. The reason for using the sources of 2 different cities is to reach more reliable results. This was not possible since it would require more than 1 article to compare more than 2 cities in the same study. Twenty different cases were concluded in Bilecik and Tekirdağ High Criminal Courts in a total of 9 years, 2 in 1971, 4 in 1972, 1 in 1973, 1 in 1974, 1 in 1975, 2 in 1977, 3 in 1978, 5 in 1979 and 1 in 1980, concerning offences[2] against the state and the government. In 1976, no case on the subject was finalised. However, it is understood that in democratic states of law, there are no

2. However, the view that punishing someone just because they have an opinion against the government, without committing a crime such as destroying the existence of the state or government, will cause the government to cease to exist is a generally accepted view to this day, see Head (2011).

cases under the heading of 'offences against the state or the government'[3] as mentioned above. In democratic and legal states, in order for someone to be charged with such an offence, that person must have committed a direct act aimed at overthrowing the state, co-operating with foreign countries against the interests of the state or overthrowing the government. Therefore, when we look at the practices in Türkiye during the period analysed, it is seen that military interventions have brought Türkiye down in the world league of law and democracy.

Following the 1960 coup, the Revolutionary Courts were established with the law numbered 62 dated 18.08.1960 to try crimes committed against the state and its administrators. Following the 1980 coup, the State Security Courts, which served the same function, were established on 16.06.1983 with the law numbered 2845 (Gemalmaz, 2001, p.152-154). Although the decisions examined in this article did not include the death penalty, the courts mentioned above could also impose the death penalty if they deemed it appropriate.

Due to the necessity to specify precisely which acts are offences due to legal and constitutional regulations, it is seen that the offence is evaluated as divided into elements in the Turkish Criminal Law doctrine (Karakehya and Usluadam, 2015, pp.1-24). The main objective of Article 302 of the Turkish Criminal Code (TCK), which includes the offence of disrupting the integrity of the country and the unity of the state, is to ensure the indivisibility of the country, the independence of the state and the sovereignty of the nation.[4] In order for the acts committed within this scope to be considered as an offence, the act must be intentional. Therefore, it is understood that a non-intentional act cannot be

3. In an article written on the subject, it was stated that in the authoritarian period in South Korea, the state used force and oppression to ensure harmony with the people. It was stated that after South Korea became democratic, it preferred to cooperate with social groups even to implement the reforms it preferred, see Kim et al. (2008, 252-270).

4. It is seen that Roman Law also includes crimes against the state and the punishments to be given to those who commit the said crimes, see Gürten (2017, 53-79).

considered within this scope.[5] The definition of 'government' in the subject of 'offences against the government' (Evik, 2016, pp.1725-1747), which is the subject of this article, is defined as 'the 1 who conducts state affairs and has the authority to determine the country's policy'. Just as in the case of offences against the state, anyone can be the perpetrator of offences against the government (Özata and Taş, 2022, pp.441-483). However, according to Article 312 of the TCC, the offence or offences against the government are considered as completed even if they are attempted but not completed (Yazıcıoğlu, 2016, pp.137-158).

Looking at the offences considered as 'political crimes', it is understood that offences against the government are also considered within this scope (Sümer, 2021, pp.293-311). Since Türkiye is a Muslim-majority country, the majority of the people in Türkiye consider opposition to authority as opposition to God, as it is defined in Islam[6] (Taş, 2024, pp.505-534).

It is also possible to define the offences examined in this study as 'political offences'. Although the definition of political crime has caused various discussions, it is seen that there is no consensus on exactly which crimes this crime covers (Sınar, 2000, pp.53-77). Although there are differences in the treatment of political offences in different countries and administrations at different times, crimes committed against the state and the regime in our country have not been left unpunished from the very beginning (Şensoy, 1951, pp.53-74). However, it has been observed that the punishments given in the courts held under the influence of the conditions that emerged after the 'Military Coup' on 27 May 1960 and 12 September 1980 and the 'Military Memorandum' on 12 September 1971 have caused controversy (Karataş, 2022, pp.226-262).

5. The concept of the state includes the legislative, executive and judicial powers together, see Yarsuvat (1964, 665-691).

6. In the pre-Islamic Turkish state structure, there is the concept of 'Kut'. According to this concept, the head of state is appointed by God. For this reason, opposition to the head of state is perceived as opposition to God, see Yıldırım (2021, 325).

After the period examined in this study, with the decisions taken at the Supreme Military Council on 28 February 1997, the Refah-Yol Government, which was led by Prof. Dr. Necmettin Erbakan as prime minister and Prof. Dr. Tansu Çiller as deputy prime minister, was destroyed (Momayezi, 1998, pp.3-28). Ten years later, on April 27, 2007, the AK Party government was expected to resign with the e-memorandum published on the General Staff's website. Instead, the AK Party Government Spokesperson Cemil Çiçek stated that 'it is unthinkable in a democratic country for the General Staff to take a stance against the government as an institution affiliated with the Prime Ministry.' Approximately 9 years later, on July 15, 2016, members of the FETÖ (Fetullah Terrorist Organization) Parallel State Structure within the Turkish Armed Forces attempted to overthrow the AK Party government and seize state administration (Özkır and Akkır, 2019, pp.413-427). As can be seen, in the period following 1960, when the first 'Military Coup' took place in the Republic of Türkiye, military interventions took place at intervals of approximately ten years.[7] During the mentioned periods, extraordinary measures were taken to restrict rights and freedoms to protect the integrity of the state. It is imperative for the continuity of the rule of law that these measures be enacted by law (Gemalmaz, 1997, pp.88-89). However, since the foundation of the Republic of Türkiye, the duty of the army has been determined as protecting and guarding the state. Indeed, following the 1960 Coup, this duty was clearly stated in Article 35 of the Turkish Armed Forces Internal Service Law No. 211. Although the relevant article was amended in 2013 and the duty of protecting and guarding the state was removed from the duty description of the army, the coup attempt by members of FETÖ in 2016 was based on the same duty (Çelik, 2019, pp.203-220).

This study attempts to reveal the effects of all types of military interventions on the relevant social structure. In doing so, first-hand sources, such as court records from the period under study, were used. In addition, it is thought

7. Those who carried out the Military Coup in 1980 did not hand over the administration of the country to civilians until 1983, see Eminoğlu (2021, 465-84).

that the fact that these sources used for this article have not been studied before adds originality to this article.

1. Finalised Cases In Tekirdağ

When the cases of offences against the state and the government in the Tekirdağ High Criminal Court are examined, it is seen that 7 separate cases were concluded in 3 years, 2 in 1971, 4 in 1972 and 1 in 1973. Through the results of these cases, determinations will be made on how the military interventions affected the social situation of the Turkish nation.

1.1. Cases Concluded In 1971

F.K., born in 1920, from Çorlu, accused of 'insulting the moral personality of the government', damaged the furniture in his house when he was notified of his sentence of 4 months and twenty days. When the police came to the door, he swore at the government and the state. A lawsuit was filed against F.K. In the case against him, the fact that he was drunk was not considered as a mitigating factor. He was sentenced to 1 year of hard labour [Tekirdağ High Criminal Court (THCC) 23.06.1971].

A lawsuit was filed against S.K., born in 1930 in Çorlu, for 'insulting the army'. The statements of the complainant, Major N.K., were found to be untrue by the testimony of witness S.K. The court acquitted the defendant S.K. due to the inconsistent statement of Major N. and the statements of the other witness (THCC 06.07.1971).

From the late 1960s onwards, Türkiye experienced a period of intense demands for democratic rights, also under the influence of the 1961 Constitution (Çelik, 2008, p.158). However during the period analysed in this article, it was observed that the state tried to avenge personal enmities or problems among the people by slandering the state for committing crimes against the state. Such examples are considered to be an indication of the social disturbances experienced in Turkish society after military interventions. As can be seen from this examples, military interventions change the chemistry of the society.

1.2. Cases Concluded İn 1972

A lawsuit was filed against the defendant İ.G., born in 1951, for publicly insulting the military forces of the State, insulting the President of the Republic in absentia and praising acts deemed criminal by law. On 27 March 1972, while sitting in a café with R.Ü. and K.A., the defendant İ.G. showed a newspaper article about a ball attended by the President of the Republic and the force commanders and said that 'they are dishonest' and that 'they live and he crawls'.[8] Furthermore, a public case was filed against the defendant on the grounds that he stated that 'those who were killed were right in their own cause' in relation to the killing of anarchists in Niksar on 31.03.1972.[9] In his defence, the defendant İ.G. stated that he had said 'dishonest people' about the scantily dressed singer who had been given an award by the President of the Republic. He also denied the allegations by telling the people in the coffee house who were talking about the people killed in Niksar that 'talking about people has a punishment in the hereafter'.[10] 3 witnesses contradicted the defence witnesses' statements. A.K. and M.S., defence witnesses, stated that those who testified against the defendant had asked the defendant İ.G. 'Are you one of them?'. As a result of the trial, the defendant İ.G. was sentenced to 1 year imprisonment for insulting the President in absentia, 3

8. It is understood that the suspect was expressing the economic and social difficulties he was experiencing. From this incident, which took place on a date after the 1971 Memorandum, it can be understood that the military interventions have caused difficulties to the society in the economic as well as in the social field.

9. It is understood that Mahir Çayan was also among those killed in Niksar and that the defendant felt that he was on the side of those killed, and that he was also a leftist. At that time, the understanding that leftism was equated with communism was prevalent in Türkiye. Since the Soviets were opposed as a state policy, a stance was taken against communism. In today's Türkiye, although communism is not approved as a state policy, people or political formations that advocate communism do not encounter the same treatment as in 1972 Türkiye. This tolerance in today's Türkiye is limited to terrorist acts committed in the name of leftism or communism. Of course, no contemporary legal and democratic state would tolerate such a terrorist act. It is also seen from such data that Türkiye has made significant progress in terms of democratization in the last 50 years.

10. From the information given, it is possible to understand the extent to which religious beliefs are effective in everyday life and in the Turkish social structure.

months imprisonment[11] for openly praising an act criminalised by the law and a heavy fine of fifty liras. He was acquitted of the offence of insulting the military forces of the state (THCC 15.08.1972).

A.N.K., born in 1928, was charged[12] with making propaganda for Nurjuluk.[13] In the court, it was demanded that the suspect be sentenced because he was found to be in possession of papers praising Nurism. In his defence, the suspect stated that he was engaged in transport, that he had a traffic accident in the vicinity of Tekirdağ, that he was hospitalised, that among his belongings seized by the gendarmerie in the vehicle were papers on Nur Risaleleri, that he had read these papers out of curiosity and not for propaganda purposes. He also stated that he had bought the books from a peddler in Istanbul and demanded his acquittal. Bekir Berk, the defendant's lawyer, submitted to the court a copy of the expert report by the Istanbul 1st Coroner's Court and a copy of the favourable decision of the military court on the Nur Risaleleri. As a result, it was concluded that the possession of Said Nursi's Nur Risaleleri was not an offence and the acquittal of the accused was unanimously decided (THCC 03.10.1972).

In the trial of the defendant M.N.Y., born in 1932, for publicly insulting and insulting the military forces of the state, it was unanimously decided to merge the case with the case numbered 1972/60, which was opened against the same defendant for the same offence (THCC, Case no: 1971/189, Decision No: 1972/170, Decision Date: 25.12.1972).

11. This sentence indicates that the court did not find the defendant's defence convincing.
12. In 1972, these people were sued because it was considered a crime to possess Said Nursi's works, but in today's Türkiye these works can be read freely. This is an example of how military intervention can negatively affect the social structure of a society. It is clear that A.N.K., who is being prosecuted as a defendant, has suffered moral damage in addition to the material damage he has suffered as a result of the accident he has committed and the trial that has been brought against him for possessing articles praising Risale-i Nur.
13. Propaganda is used in the sense of trying to persuade others to adopt an idea or issue in order to gain supporters, see Cihan (1978, 9-18).

In the trial against the defendant M.N.Y., born in 1932, it was decided unanimously to send the case file to the military court[14], since the military court is the competent authority for the accusation of 'public insult and defamation of the military forces of the state' (THCC, Case no: 1972/160, Decision No: 1972/172, Decision Date: 25.12.1972).

The concern that the sensitivities called reactionism and separatism experienced in the founding period in Türkiye would recur has been constantly kept alive. In this way, it was aimed to reinforce the society's perception of national security (Çelik, 2023a, p.345). However, after the 1960 coup, Islam was seen as the most effective weapon against communism in Türkiye (Ahmad, 1996, p.478). In addition to this information, the court results above show that the statements of citizens expressing their dissatisfaction with the administration as a result of the oppressive environment that emerged after the military intervention led to lawsuits being filed against them.

1.3. Cases Concluded In 1973

O.O.Ö., born in 1944, was charged with making propaganda for communism. It was alleged that he and S.V. went to Nusratlı village to distribute newspapers and made speeches against the order. When they asked the villagers how much grapes and sunflowers cost and how much they sold them for, and when they said 'wouldn't it be bad if they had a tractor?' the villagers misunderstood this and reported them, thinking that they were making communist propaganda.[15] However, the defendants denied the allegations. On the basis of the testimonies of

14. As can be seen, although the harsh criticism against the authors of the 1971 Military Memorandum was not ignored, the civilian courts of the time referred the matter to the military courts. Although this situation shows the pressure that military interventions put on society, it can also be said that the civilian courts of the time performed their duties properly.

15. When the villagers are told that their economic situation would be better if they worked in agriculture, it is interesting from today's perspective that these speeches are interpreted as communist propaganda and lawsuits are filed against the defendants. In today's Türkiye, such speeches are openly broadcast on television channels every day. This situation also shows how military interventions negatively affect the social structure of society.

H.Ö. and Z.T. in support of the defendants,[16] the court acquitted the defendants (THCC 20.12.1973).

The freedom of association brought by the 1961 Constitution, which was made after the 1960 coup, strengthened the perception of civil society and paved the way for democratic mass organizations. With the military intervention in 1971, it was realized that the libertarian environment that had been attempted to be achieved through the 1961 constitution had regressed considerably (Çelik, 2023a, pp.147-151). In addition to this information, it was seen that the death penalty was applied to a total of 17 people in Türkiye between March 12, 1971 and October 14, 1973, when the impact of the 1971 military intervention was experienced (Gemalmaz, 2001, p.74). It was determined that no death penalty was given in Tekirdağ, which is examined in this article.

However, it is quite remarkable that while it was understood that the people who carried out the military intervention in Türkiye in 1971 were anti-communist, a lawsuit was filed against a citizen who kept books on religious subjects with him during the same period.

2. Finalised Cases In Bilecik

When the cases related to the crimes committed against the state and the government at the Bilecik High Criminal Court are examined, it is determined that thirteen different cases were concluded in a total of 6 years, 1 in 1974, 1 in 1975, 2 in 1977, 3 in 1978, 5 in 1979 and 1 in 1980. In 1976, it was observed that no case on the subject was finalised.

2.1. Cases Finalised In 1974

Born in 1929, the defendant M.Z. was charged with ‘publicly insulting and defaming the spiritual personality of the government’. In his defence, the defendant denied the accustion. He also stated that when Necmettin Erbakan said ‘we are

16. The filing of such a case shows the negative impact of military interventions. However, the prosecutor's request for the defendants' acquittal because they did not use negative statements about the administration, and the court's decision to acquit them, show that the courts of the time made an effort to ensure justice.

being deceived like sucklings' on the radio, he said that 'Erbakan was expressing his own helplessness and weakness'. The accused then stated that M.D., whom he had complained about for encroaching on the common property of the village, had denounced him. M.D., on the other hand, stated that on the day of the incident, while listening to Erbakan on the radio, the defendant said to Erbakan: 'What did you promise, what are you doing, you made life more expensive, you fucking cow bastard'. H.U. and S.T. also testified in support of M.D. In the end, the court decided to acquit the defendant M.Z. as it was convinced that he had not made a speech with the intention of insulting or defaming the moral personality of the government or the ministry. Even though the court made a decision in this direction, the moral assets of individuals are protected in law [Bilecik High Criminal Court (BHCC) 18.12.1974]. While insult was considered an offence under the Turkish Penal Code No. 765, which is not still in force, Article 125/1 of the latest Turkish Penal Code also criminalises swearing (Kızılay, 2021, pp.47-70).

In 1972, a citizen was sentenced for insulting the President of the Republic,[17] whereas in the case in question, the Deputy Prime Minister of the time, Necmettin Erbakan, was not sentenced even though he was publicly insulted. However, it was stated that the defendant could be prosecuted for personal insult. It is unclear whether this decision of the court was communicated to Necmettin Erbakan.

2.2. Cases Concluded In 1975

M.E., born in 1919, was charged with 'participation in the offence of insulting the spiritual personality of the government'. An investigation was conducted with the accUStion that M.E., who was the editor-in-chief of *Yarın* newspaper published in Bilecik, was involved in the crime with the newspaper

17. The president in question is Cevdet Sunay, the 5th president of the Republic of Türkiye, who has a military background. From this, it can be seen that the court's decision on the charge of insulting a civilian deputy prime minister is not the same as the decision on the charge of insulting a president with a military background. Therefore, it can be concluded that military interventions somehow influence the court's decisions.

dated 8 July 1975. In all his defences, the defendant stated that he would not have allowed such an article and that he was not aware of the article as he was in Ankara and therefore requested his acquittal. As a result, the court acquitted the defendant (BHCC 19.11.1975).

All coups and interventions have caused deep wounds and destructive effects on society (Tatlılıoğlu at al., 2018, p.288). However, 4 years after the 1971 military intervention and the existence of a government led by a civilian prime minister, Süleyman Demirel, it was observed that the courts did not deviate from the line of law in such cases.

2.3. Cases Concluded In 1977

E.T., born in 1954, and F.Y., born in 1946, were charged with 'publicly insulting and defaming the moral personality of the government'. This case was filed at the Bilecik Heavy Penal Court pursuant to the decision of the Söğüt Criminal Court of Peace dated 07.12.1976 and numbered 82/199. Since the same court had previously acquitted the defendants with the decision dated 29.12.1976 and numbered 83/105, the case was dismissed (BHCC 09.02.1977).

R.E., born in 1952, Y.O., born in 1949, C.Ö., born in 1957, and M.M., born in 1956, were charged with publicly insulting and defaming the moral personality of the government. According to the decision taken on 11.09.1976 by the Board of Directors of the Bilecik Cultural Association, of which the defendants were members, one hundred posters were to be printed and distributed in protest. The posters bore the inscriptions 'Enemy of the People, State Security Courts[18] to be closed down, Prisons to be emptied, Death to Fascism, Freedom for the People'. The declaration also states that the National-CHP government, which collaborates with imperialism, is responsible for the high prices, poverty and unemployment. In

18. State Security Courts were established in Türkiye by Article 136, which was added to the Constitution of 1961, which was established after the 1960 Coup, by Law No. 1699 of 15.3.1973, see Official Gazette, 20 March 1973. From this information, it can be concluded that military interventions have been effective in establishing State Security Courts in Türkiye.

the court, the defendants stated that they had not insulted or denounced the moral character of the government. The court sent the text to an expert to determine whether it contained an element of offence. In the report prepared by the experts, it was stated that the statement made was within the framework of the freedom of associations to express their opinions and that there was no insult to the moral personality of the government. In line with these findings, the Court unanimously acquitted the defendants (BHCC 26.10.1977). Although cases were brought before the High Criminal Court due to protests against the State Security Courts, which were established under the influence of military interventions, and protests in the form of objections to their decisions, it was observed that the decisions were rendered within the framework of the law.

However, in the first declaration published after the 1980 coup, signed by Chief of General Staff Kenan Evren, the aim of the coup was explained as "to protect the integrity of the country, to ensure national unity, to ensure the healthy functioning of the democratic order." (Çelik, 2008, p.164). It is also quite striking that it was aimed to provide a democratic environment with an undemocratic practice.

2.4. Cases Concluded In 1978

A public case was filed against A.B., born in 1938, on the grounds that he publicly insulted the moral character of the government by saying ‘not a triple coalition, but a three-headed wild beast’ in a coffee house. The court unanimously acquitted the defendant on the grounds that there was insufficient evidence to convict him, since the witnesses testified in contradictory opinions (BHCC 20.09.1978).

M.M.Ş. and R.Ü., born in 1953, Ü.E. and N.B., born in 1956, Ş.T. and C.Ü., born in 1955, were charged with making propaganda for communism. The court concluded that the defendants did not intend to commit an offence because they had given the bulletin consisting of twenty-three pages printed by Gökder, one of the associations in Gölpazarı, to the Public Prosecutor's Office before

distributing it to determine whether it contained any criminal elements.[19] As a result of the examination at the Public Prosecutor's Office, the bulletin was not distributed by the defendants as it was found to contain criminal elements. For these reasons, the defendants were acquitted and the bulletins were confiscated (BHCC 27.09.1978).

In the indictment prepared by the Gaziantep Public Prosecutor's Office against T.D., born in 1954, it was stated that in 1974, while he was a university student in Izmir, he adopted the Marxist and Leninist ideology and travelled illegally to Lebanon to receive armed training with the aim of committing acts in this direction. It was stated that T.D. fought in the ranks of the People's Liberation Army of Palestine in the Al-Fatah Organisation[20] while he was there and that he contacted the illegal People's Liberation Army of Türkiye (THKO)[21] Fighting Union established in Türkiye, joined the organisation and acted as its representative in Lebanon. It was also recorded that T.D. tried to enter the Kilis Öncüpınar Gate on 19.08.1977 with a fake passport in order to distribute the Marxist-Leninist declarations in Persian, English and Turkish which he had prepared in Lebanon. In the meantime, the defendant was found to be in possession of fake US Dollars and declarations containing separatist expressions. In the face of the allegation that he was engaged in Kurdishism and separatism, the defendant stated that he was a communist, but that he did not make propaganda for communism and Kurdishism and asked for his acquittal. As a result of the trial, a partial attempt was accepted

19. In order to be guilty of forming an organisation for the purpose of committing a crime and being a member of that organisation, the organisation must have committed crimes for which the penalty is at least 5 years' imprisonment, see Yaşar (2015, 191-237).

20. The court ruling states that Fatah was a Marxist-Leninist organisation in the 1970s. It is said that in the problems of Palestine today, Israel wants to continue with Fatah, which is characterised by its relatively secular features, instead of Hamas, which is characterised by its Islamic features, see Løvlie (2014, 100-121). There are comments that Fatah is accepted by Israel as an interlocutor instead of Hamas, whose political bureau was headed by Ismail Haniyeh, who was assassinated in Iran on 31.07.2024.

21. The Turkish People's Liberation Army (THKO) is an armed Marxist-Leninist organisation led by Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan and Hüseyin İnan, see Ertürk (2023, 1-27).

and the defendant was released on bail, taking into account the days he had served in prison (BHCC 27.12.1978).

In 1978, 3 trials were held on the subject, 1 for insulting the moral character of the government and 2 for making communist propaganda. The lawsuit filed on the charge of insulting the moral character of the government resulted in acquittal. The government of the period was a coalition government led by Bülent Ecevit. Süleyman Demirel's Justice Party was the main opposition party. The fact that the courts did not penalise the criticism of the government by the citizens leads to the conclusion that the public benefited more from social and democratic rights during periods free from military interventions. The fact that the other 2 cases were filed with the accustion of propaganda of communism indicates that the influence of the anti-communist[22] mentality in Türkiye continued after the military intervention. However, in the first of these 2 cases, despite the sensitivity against communism, it was observed that the defendant was not sentenced due to the lack of a sufficient offence. This situation suggests that the effect of the military intervention has diminished over the years. In the last case, it was decided that the evidence against the defendant was sufficient and the defendant was sentenced on the charges of communist propaganda and Kurdishism.[23]

2.5. Cases Concluded In 1979

E.T. born in 1954, İ.K. born in 1952, A.K.Z. and S.K. born in 1955 were charged with 'insulting the moral personality of the government'. On 25.09.1977,[24]

22. The origins of anti-communism in Türkiye actually go back to the time of Mustafa Kemal Pasha. Although Türkiye, under the leadership of Gazi Mustafa Kemal, sided with Soviet Russia due to the conditions of the time, it never adopted the communist form of government. In fact, communism was prevented from entering the country, see Uca, (2010, 323-348).

23. It is precisely during this period, towards the end of 1978, that the PKK terrorist organization was established in Türkiye, see Çaycı (2008, 89-99).

24. From the military memorandum of 12 March 1971 until 31 March 1975, when Süleyman Demirel became prime minister again, 6 different governments were formed, 4 of which were under military control. In the 5 years between 31 March 1975 and 12 September 1980, when the 1980 Military Coup took place, 5 separate governments were formed, 3 under the leadership of Suleyman Demirel and 2 under the leadership of Bülent

it was stated that on behalf of the CHP youth branches of Söğüt district, the defendants had prepared and printed a declaration entitled 'To our patriotic people' at the commemoration of Ertuğrul Gazi. In this declaration sentences such as 'The fascist MC led by Demirel is an enemy of the people' were used and the increases in the prices of basic necessities were criticised. It was stated that the then Minister of Interior Korkut Özal[25] had the shanties of poor workers and peasants in Ümraniye demolished, while the villas of rich people were left untouched. The court concluded that the content of the article was a criticism and that such criticisms were made in cartoons in newspapers. Therefore, the defendants were acquitted (BHCC 21.03.1979).

M.A., born in 1953, was charged with 'possession of prohibited publications and military equipment'.[26] During the search of the defendant's house, 2 parkas, seventy-five prohibited publications and twenty-three copies of the newspaper *Devrimci Yol* (*Revolutionary Path*) were seized. In his defence, the defendant stated that he did not know that the publications found in his house were prohibited and that prohibited books[27] could not be sold. He stated that he had bought 2 parkas, which he did not know were military equipment, from a flea market in Ankara 3 or 4 years ago. In the examination made by the expert, it was stated that only one of the parkas was military, but it was too old to be worn by an

Ecevit, see Karataş, (2020, 387-422). As you can see from this, military interventions create negativity and instability in the political life of society and in every field. It is certainly unthinkable that the people can be happy with this unstable environment.

25. Court records show that there was no direct insult to the person of Prime Minister Süleyman Demirel or Interior Minister Korkut Özal, and that the defendants' statements were interpreted as criticism. This suggests that the absence of military influence creates an environment in which sound decisions can be made in the courts.

26. In today's Türkiye, a person is not brought to court for possessing a military uniform. The fact that a case was brought on such a charge in 1979 suggests that the impact of military interventions was being felt, albeit slightly.

27. The fact that the 'confiscation order' requested by the Istanbul Public Prosecutor's Office in 1978 was rejected by the Second Peace Court of Istanbul on the grounds that it was contrary to Articles 132 and 136 of the Turkish Penal Code, and the rejection of the appeal against this decision by the Supreme Court of Appeals, shows that decisions were taken in accordance with the law despite military influence, see İçel (2012, 113-120).

authorised person and that similar parkas were sold in the market. Since the *Communist Manifesto*, *Ne Yapmalı* and the newspaper *Devrimci Yol* (*Revolutionary Path*), which were found in the defendant's house, had been ordered to be confiscated by different courts in Ankara, the banned publications were confiscated and the defendant was sentenced to a fine of two hundred and fifty liras. It was also decided that the defendant's sentence should be suspended due to his good behaviour in the past and the parkas should be returned to him. Court Member A.G. stated that there is no offence called 'Forbidden Publication' in the Turkish Penal Code[28], and even if there is a confiscation order, someone who is not aware of this situation can buy these publications that are sold publicly. Accordingly, he explained that everyone who bought these books should be convicted, but this is not true. For this reason, he stated that he was against[29] the defendant being sentenced for having prohibited publications in his home. For this reason, the judgement was not unanimous (BHCC 20.04.1979).

T.D., born in 1954, who was charged with the offence of 'making communist propaganda' and was found to be in possession of leaflets on the activities of the THKO Fighting Union[30] and separatism, was released from prison

28. In the above-mentioned decision of the Bilecik High Criminal Court in 1979, although it was stated in the annotation of one of the members of the court that there was no crime of 'forbidden publication', the decision made by the majority; it was seen that the publications in the possession of the accused, which were declared as 'forbidden publications', were confiscated and a fine was imposed. However, in the article 'Punishment in Press Crimes' written by Prof. Dr. Öztekin Tosun in the same year as the decision was made, it was stated that new rules should be put into practice due to the necessity of a free press, see Tosun (1979, 3-13).

29. This behaviour of the member of the court who objected to the verdict on the charge of 'possession of banned publications' can be seen as quite normal in today's constitutional states. However, at the time of the study, in Türkiye between 2 military interventions, such an attitude was seen as the lawyer's way of emphasising his identity as a lawyer.

30. The fact that the armed terrorist activities of the organisation in question began before the military memorandum of 1971 gives the impression that the environment was prepared for the 'memorandum'. Of course, military intervention is not preferred. However, both such developments before the 1971 Memorandum and the intense right-left conflicts in Türkiye before the 1980 Military Coup lead to the comment that 'the environment was prepared for military interventions'. In addition to the chaos in society before the military interventions, it is also important not to forget the social and economic malaise in society

on 27.12.1978. On 26.12.1978 martial law was declared and on 25.04.1979 a decision was taken to extend martial law. It was decided to send[31] the file on the defendant to Gaziantep, Kahramanmaraş, Adana, Adıyaman Martial Law Military Court (BHCC 03.10.1979).

M.Y., born in 1958, was charged with 'insulting the military power of the state'. Upon the closure of the Patriotic Revolutionary Youth Associations Federation by the Martial Law Command, the defendant M.Y. sent a protest telegram to the Istanbul First Army Martial Law Command on 06.03.1979. On 11.03.1979, Istanbul Martial Law Command requested Bilecik Public Prosecutor's Office to open an investigation against the defendant. In his defence, the defendant M.Y. stated that he did not think of any insult. The court decided to send the telegram to the experts and the report prepared by the experts stated that there was criticism in the telegram but there was no insult in it. As a result, the court acquitted[32] the defendant (BHCC 17.10.1979).

E.T., born in 1954, İ.K., born in 1952, A.K.Z. and S.K., born in 1955, were charged with insulting the moral personality of the government; the acquittal verdict dated 21.03.1979 was finalised on 28.03.1981 as no appeal was filed in due time (BHCC 17.08.1981).

---

after the military interventions. They followed each other like a vicious circle. However, it was always the Turkish people who suffered.

31. As can be seen, the social unrest of the late 1970s led to the declaration of martial law at the end of 1978, the extension of martial law in 1979 and a Military Coup in 1980. However, although the defendant was accused of being a member of a terrorist organisation, the civil court took a legal stance by referring the matter to the martial law courts.

32. As we can see, in the martial law environment that prevailed before the military coup, a letter of protest from a citizen to the martial law command, which he saw as the cause of his discomfort, about an issue that bothered him, could lead to a lawsuit being filed against him. This shows how military intervention damages social peace. However, it should be noted that the civilian courts of the time decided the case filed on this issue in accordance with the rule of law.

Of the 5 separate cases concluded at the Bilecik High Criminal Court in 1979, 2 were filed on the charge of insulting the moral character of the government, 1 on the charge of possessing military equipment and prohibited publications, 1 on the charge of making communist propaganda and 1 on the charge of insulting the military forces of the state. It is understood that the judgements given in 1979 were issued during a period of martial law. However, 3 acquittals, 1 fine and 1 case was referred to the martial law court due to the nature of the offence. Despite the military pressure, it is understood that the Turkish civilian courts of the period attached importance to the rule of law.

It should also be noted that, as in the example above, following the military memorandum of 1971, some newspapers were closed down even for a short time, some journalists were detained and some publications were confiscated (Ahmad, 1996, p.361).

2.6. Cases Closed In 1980

A public prosecution was brought against A.D., born in 1955, and A.Y., born in 1950, for 'openly insulting and humiliating the moral character of the court and the security and protection forces of the state'. In his defence, defendant A.D. stated that on the day of the incident, he saw leaflets on the table in the union room of the factory, and when he examined their contents and saw the condemnation of the court, he did not allow the other representative, defendant A.Y., to distribute the leaflets because he thought it might be a crime. Defendant A.Y. also made a similar statement in his defence. However, they stated that they did not know who had put the leaflets on the table and that they were innocent. V.D., H.S. and N.K. also testified to corroborate the defendants' statements. The court decided to acquit the defendants (BHCC 08.10.1980). Although the date of the decision of the only case decided in 1980 on the subject under review coincides with the aftermath of the Military Coup of 12 September 1980, it is seen that the rule of law was observed in the decision of the civilian court. However, it has been seen that in an environment where military pressure is felt, a declaration can be the

subject of a lawsuit. In constitutional states, however, this situation is accepted as freedom of thought. This shows how military intervention damages the social structure and social peace.

With the 1980 military coup, dozens of people were executed and thousands were arrested. No work of art containing the slightest criticism was allowed. The coup had deep cultural and social damages on the society (Talılıoğlu at al., 2018, p.288).

Table 1: Subjects of Cases and Decisions

Provinces Where the Case Was Heard	**Case Results Years**	**Case Topics**	**Decisions**
Tekirdağ	1971	Defamation of the public personality of the government	1 year hard labour
Tekirdağ	1971	Insulting the military forces of the state	Acquittal
Tekirdağ	1972	Publicly insulting the military forces of the state	Acquittal
Tekirdağ	1972	Insulting the President in absentia	1 year imprisonment
Tekirdağ	1972	Praising acts considered as criminal offences by the law	3 month imprisonment
Tekirdağ	1972	Nurjuluk propaganda	Acquittal
Tekirdağ	1972	Publicly insulting the military forces of the state	Consolidation with the case against the same defendant for the same offence
Tekirdağ	1972	Publicly insulting the	Sending the case file to the

Provinces Where the Case Was Heard	Case Results Years	Case Topics	Decisions
		military forces of the state (related to the previous case)	military court
Tekirdağ	1973	Communist propaganda	Acquittal
Bilecik	1974	Insulting and defamation of the public personality of the government	Acquittal
Bilecik	1975	Participation in the crime of insulting the public personality of the state	Acquittal
Bilecik	1977	Publicly insulting and ridiculing the government's public person	Case dismissed based on prior acquittal for the same issue
Bilecik	1977	Publicly insulting and ridiculing the government's public person through the press	Acquittal
Bilecik	1978	Publicly defamation of the public personality of the government	Acquittal
Bilecik	1978	Communist propaganda	Acquittal
Bilecik	1978	Kurdishism and separatism	Release
Bilecik	1979	Defamation of the public personality of the government	Acquittal
Bilecik	1979	Possession of prohibited publications	Fine of 250 liras (suspended)

Provinces Where the Case Was Heard	Case Results Years	Case Topics	Decisions
Bilecik	1979	Possession of military property	Parkas ordered to be returned to the accused
Bilecik	1979	Communist propaganda	Case file referred to Gaziantep, Kahramanmaraş, Adana, Adıyaman Martial Law Military Court
Bilecik	1979	Insulting the military forces of the state	Acquittal
Bilecik	1979	Defamation of the public personality of the government	Acquittal
Bilecik	1980	Publicly insulting and defaming the moral personality of the judiciary, the security and protection forces of the state	Acquittal

Note: Data reflects court cases and decisions between 1971 and 1980.

Conclusion

Military coups and military memorandums are among the unwanted pages in the history of Turkish democracy. In this study, public lawsuits filed regarding crimes against the state and the government among the cases heard in the High Criminal Courts in Tekirdağ and Bilecik between the years 1971 and 1980 were examined. The period examined is included in the process that started in 1960 and continued almost until today with the coup attempt that lasted in 2016. It cannot be said that the harmony between the citizen and the state has been strengthened as a result of the practices carried out under the influence of military interventions in

Türkiye and the negative effects experienced by the people in the personal freedoms and social sphere. However, due to the influence of the ‘understanding of absolute loyalty to the state’ that has existed for centuries among the Turks, there has been no ‘dissension towards the state’.

It was observed that 7 of the public lawsuits heard in the High Criminal Courts between the years in question were opened in Tekirdağ and thirteen in Bilecik. In Tekirdağ, of the 7 cases opened between 1971 and 1973, 1 was for insulting the moral character of the government, 3 were for insulting the state's military forces, 1 was for propaganda for the Nurjuluk, and 1 was for propaganda for communism. It was seen that 1 case was a case where 2 separate cases were combined on the charge of ‘insulting the military forces’, which was said to have been committed by the same person. 3 of the 7 cases in question were concluded with acquittals, 1 was referred to a military court due to its subject matter, and 1 was combined with the previous case due to its repetition. In 1 case, the defendant was given a sentence of 1 year, and in another case, the defendant was given a sentence of 1 year and 3 months in total. Therefore, as can be seen, prison sentences were given in only 2 of the 7 cases heard in 3 years.

In Bilecik, of the thirteen cases opened between 1974 and 1980, 6 were for insulting the moral character of the government, 3 for making communist propaganda, 2 for insulting the state armed forces and 1 for possessing prohibited publications. It was noted that 1 case opened for insulting the moral character of the government was closed in March 1981 because the acquittal in March 1979 was not appealed. Of the thirteen individual cases mentioned, 7 resulted in acquittal, 1 in release, 1 in dismissal, 1 in a fine, 1 in referral to a military court and 1 in closure because the earlier acquittal was not appealed. Only 1 case resulted in a total sentence of 2 years' imprisonment. As can be seen, of the twenty individual cases in the ten years under review, only 3 resulted in heavy prison sentences. The period under study covers the years between 2 periods of extraordinary events such as military memorandums and military coups. The results of the trials held at the

High Criminal Courts in Tekirdağ and Bilecik during these years showed that the rule of law was accepted as the basis rather than the conditions of the period.

There is a widespread public opinion in the Republic of Türkiye that the US was behind the military interventions on 27 May 1960, 12 March 1971, 12 September 1980, 28 February 1997, 27 April 2007 and most recently 15 July 2016. According to this opinion, those who carried out the military interventions were either directly supported by the US or received its approval. According to this widespread opinion in Türkiye, there is no other possibility than the ones mentioned.

At the end of the study, it was revealed that all kinds of military interventions had a negative impact on the people in Türkiye. During the study, first-hand sources such as court records from the period under study were used. In addition, it is thought that the fact that these sources have not been examined before adds originality to this article.

With the sources used in this study and the results found, it has been understood that there are many more archival sources in the history of the Republic of Türkiye that need to be examined. For this reason, it is believed that this article opens the door for studies to be carried out in this direction. Therefore, it has been assessed that this article is a guide for subsequent studies.

References

Official Publications

Bilecik High Criminal Court (BHCC), case no: 1974/84, decision no: 1974/111, decision date: 18.12.1974.

BHCC, 975/63, 975/68, 19.11.1975.

BHCC, 977/10, 977/10, 09.02.1977.

BHCC, 1977/17, 1977/74, 26.10.1977.

BHCC, 1978/37, 1978/58, 20.09.1978.

BHCC, 1976/98, 1978/67, 27.09.1978.

BHCC, 1978/42, 1978/110, 27.12.1978.

BHCC, 1978/86, 1979/29, 21.03.1979.

BHCC, 1979/37, 1979/40, 20.04.1979.

BHCC, 1979/84, 1979/97, 03.10.1979.

BHCC, 1979/48, 1979/111, 17.10.1979.

BHCC, 1980/27, 1980/55, 08.10.1980.

BHCC, 1978/86, 1979/29, 17.08.1981.

Official Gazette, 20 March 1973, issue: 14482, p. 1.

Tekirdağ High Criminal Court (THCC), case no: 1971/56, decision no: 1971/118, decision date: 23.06.1971.

THCC, 1971/87, 1971/128, 06.07.1971.

THCC, 1972/83, 1972/89, 15.08.1972.

THCC, 1971/201, 1972/111, 03.10.1972.

THCC, 1971/189, 1972/170, 25.12.1972.

THCC, 1972/160, 1972/172, 25.12.1972.

THCC, 972/93, 972/15, 20.12.1973.

Research and Review Works

Ahmad, F. (1996). *Demokrasi sürecinde Türkiye 1945 -1980 (Turkey in the process of democracy 1945 -1980).* Hil Yayınları, İstanbul.

Akandere, O. (2009). 1946 Genel seçimleri ve sonuçları üzerinde iktidar ve muhalefet partileri arasında yapılan tartışmalar I (1946 General elections and debates on the results of the general elections between the ruling and opposition Parties I). *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 25(75), 437-464.

Aydin, M. (2000). Determinants of Turkish foreign policy: changing patterns and conjunctures during the Cold War. *Middle Eastern Studies*, 36(1), 103-139. https://doi.org/10.1080/00263200008701300

Cihan, E. (1978). Ceza hukukunda propaganda kavramı (The concept of propaganda in criminal law). *Ceza Hukuku Ve Kriminoloji Dergisi*, 1(1), 9-18.

Çaycı, S. (2008). Terrorism and asymmetric threat: activities against Türkiye, from the beginning of the 20th century to the present (Armenian terror activities and PKK terror organization activities Since 1915). *Review of Armenian Studies*, (18), 89-99.

Çelik, S. (2008). *Osmanlı'dan günümüze devlet ve asker, askeri bürokrasinin sistem içindeki yeri (The state and the military from the Ottoman Empire to the present, the place of military bureaucracy in the system).* Salyangoz Yayınları, İstanbul.

Çelik, S. (2019). TSK iç hizmet kanunu 35. maddesi ve ordunun koruma ve kollama vazifesinin serencamı (Article 35 of the Turkish Armed Forces internal service law and the army's protection and guardianship duty). *Journal of Current Research on Social Sciences (JoCReSS)*, 9(4), 203-222. DOI: 10.26579/jocress-9.4.13

Çelik, S. (2023a). *"Milli güvenlik" algısı kıskacında Türkiye, cumhuriyete "millî güvenlik devleti" karakteri veren enstrumanlara bakış (Türkiye in the grip of the perception of "national security": a look at the instruments that give the republic the character of a "national security state".* Sarmal Kitabevi, İstanbul.

Çelik, S. (2023b). Türkiye'nin demokrasi tarihinde sıkıyönetim uygulamalarının yeri ve sosyo-politik etkileri (1877-1946 arası) [The place and socio-political impacts of martial law in history of Turkish democracy (1877-1946)]. *Antalya Bilim Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi (ABÜHFD)*, 11(22), 325-350.

Dagi, I. D. (1996). Democratic transition in Türkiye, 1980–83: the impact of European diplomacy. *Middle Eastern Studies*, 32(2), 124–141. DOI: 10.1080/00263209608701107

Demir, Ş. (2016). 12 Mart Askeri Muhtırası (12 March Military Memorandum). *Şehir Ve İrfan Araştırmaları Dergisi*, (2), 130-137.

Demir, Ş. (2023). 27 Mayıs Askeri Darbesine hazırlık sürecinde Cumhuriyet Halk Partisi (The Republic People's Party in the process of preparing for the May 27 Military Coup). *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (29), 107-124.

Ertürk, Y. (2023). Türkiye'nin demokratik inkişafında 12 Mart 1971 Askeri Muhtırasının meydana getirdiği tahribat (The destruction caused by the Memorandum of 12 March 1971 in the Türkiye's development and democratic Life). *Journal of Economics and Political Sciences*, 3(1), 1-27.

Evik, V. S. (2016). Devletin birliğini ve ülke bütünlüğünü bozmak suçu (The offence of disrupting the unity and integrity of the state). *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 65(4), 1725-1747. https://doi.org/10.1501/Hukfak_0000001846

Gemalmaz, M. S. (1997). *Türkiye'nin demokrasi sorunu (Türkiye's problem of democracy)*. İstanbul Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası Yayınları, İstanbul.

Gemalmaz, M. S. (2001). *Türkiye'de ölüm cezası (1920 – 2000) [Death penalty in Türkiye (1920 - 2000)]. Cilt:1,* Beta Basım Yayın, İstanbul.

Gürten, K. (2017). Roma'da devlete karşı işlenen bazı suçlar ve cezaları (Some crimes and punishment against the state in Rome). *Ankara Barosu Dergisi*, 75(3), 53-79. https://doi.org/10.30915/abd.463704

Head, M. (2011). *Crimes against the state: from treason to terrorism* (1st ed.). Routledge.

İçel, K. (2012). Basılmış eserlerin toplatılması (confiscation of printed works). *Ceza Hukuku ve Kriminoloji Dergisi*, 1(2), 113-120.

Karakehya, H. and Usluadam A. K. (2015). Türk ceza hukuku öğretisinde suçun manevi unsuru bağlamında suç genel teorisine ilişkin görüşler (In Turkish criminal law doctrine, in the context of moral element of crime, views on the general theory of crime). *Ceza Hukuku ve Kriminoloji Dergisi*, 3(2), 1-24.

Karataş, İ. (2022). 12 Mart döneminde idam cezası tartışmaları: tabii senatörlerin tutumu (Capital punishment debates during March 12 period: attitude of senators for life). *Tarih Okulu Dergisi*, 15(56), 226-262. DOI: 10.29228/joh.56887

Karataş, M. (2020). Türkiye'nin 1970'li yılları ve Milliyetçi Cephe Hükümetleri (Türkiye's 1970s and the Nationalist Front Governments). *Anadolu Ve Balkan Araştırmaları Dergisi*, 5(10), 387-422. https://doi.org/10.32953/abad.1139936

Karpat, K. H. (1972). Political developments in Turkey, 1950–70. *Middle Eastern Studies*, 8(3), 349–375. DOI: 10.1080/00263207208700214

Kızılay, M. E. (2021). Hakaret suçu çerçevesinde Tanzimat sonrası Osmanlı hukuku ve Türk pozitif hukuku mukayesesi (Comparison of Post-Tanzimat Ottoman law and

Turkish positive law in terms of insult). *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, (56), 47-70. https://doi.org/10.29288/ilted.988166

Kim, S., Han, C., and Jang, J. (2008). State–society relations in South Korea after democratization: is the strong state defunct? *Pacific Focus*, (23), 252-270. https://doi.org/10.1111/j.1976-5118.2008.00013.x

Løvlie, F. (2014). Questioning the secular-religious cleavage in Palestinian politics: comparing Fatah and Hamas. *Politics and Religion*, 7(1), 100–121. DOI: 10.1017/S1755048313000527

Lutz, R. H. (1950). The changing role of Iron Curtain Countries. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 271(1), 20-31.

Momayezi, N. (1998). Civil-military relatıons in Turkey. *International Journal on World Peace*, 15(3), 3–28.

Özata, M. H. and Taş, B. (2022). Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi kapsamında hükümete karşı suç-TCK m. 312 [Crime against the government within the scope of presidential government system (Article 312 Of Tpc)]. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 30(1), 441-483. https://doi.org/10.15337/suhfd.1027028

Özkır, Y. and Akkır, R. (2019). Civil-military relations in Türkiye: the Ak Party era. *Journal of International Social Research*, 12(62), 413-427. DOI: 10.17719/jisr.2019.3063

Sınar, H. (2000). Siyasi suç üzerine bir inceleme (A study on political offence). *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 58(1-2), 53-77.

Sümer, F. (2021). Geri vermeye ilişkin düzenlemeler çerçevesinde hükûmete karşı suçun durumu (The situation of crime against the government under extradition regulations). *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 27(1), 293-311. https://doi.org/10.33433/maruhad.928218

Şensoy, N. (1951). Siyasi suçlar (Political offences). *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 17(1-2), 53-74.

Taş, B. (2024). Ana hatlarıyla İslam hukukunda bağy suçu (The offence of rebelling in Islamic law with the main lines). *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 32(2), 505-534. https://doi.org/10.15337/suhfd.1393516

Tatlılıoğlu, K., Gözütok, A. and Uysal, M. (2018). *Türkiye'de askeri darbelerin psiko-sosyal, ekonomik ve politik sonuçları üzerine genel bir değerlendirme (A general evaluation on the psycho-socıal, economıc and polıtics results of coup d'etat in Turkey)*. Kartepe Zirvesi 2017 Uluslararası 15 Temmuz Ve Darbeler Küresel Etkiler, Medya Ve Demokrasi Sempozyumu Tebliğler Kitabı, 3, Kocaeli.

Tosun, Ö. (1979). Basın suçlarında ceza (Punishment for press offences). *Ceza Hukuku Ve Kriminoloji Dergisi*, 1(2), 3-13.

Uca, A. (2010). Atatürk ve komünizm (Atatürk and communism). *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (15), 323-348.

Urhan, B. and Çelik, S. (2010). Perceptions of "national security" in Turkey and their impacts on the labor movement and trade union activities. *European Journal Of Turkish Studies*, (11), 1-20.

Uzman, N. (2018). II. Dünya Savaşı sonrasında Sovyet talepleri ve Türkiye'nin tepkisi (Soviet demands and Türkiye's reaction after World War II). *Gazi Akademik Bakış*, 11(22), 117-142. https://doi.org/10.19060/gav.437787

Yarsuvat, D. (1964). Devlet idaresi aleyhine işlenen cürümlerin genel prensipleri (General principles of crimes against state administration). *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 30(3-4), 665-691.

Yaşar, K. (2015). Güncel değişikliklerle Fransız ceza hukukunda örgüt kavramı ve örgütlenme suçları (The concept of organisation and organisation crimes in French criminal law with current amendments). *Ceza Hukuku ve Kriminoloji Dergisi*, 3(1), 191-237.

Yazıcıoğlu, İ. (2016). Hükümete karşı suç (Offence against the government). *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi*, (1), 137-158.

Yıldırım, E. (2021). Türklerdeki Kut anlayışı ile Mezopotamya'daki kralın kutsallığı inancının karşılaştırılması (A comparison of the understanding of Kut in Turks and the sacred belief of the king in Mesopotamia). *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi- Journal of Turkish Researches Institute*, (70), 325. https://doi.org/10.14222/Turkiyat4455

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9 (1), 109-147
Geliş Tarihi:12.03.2025 Kabul Tarihi:10.05.2025
Yayın: 2025 Yayın Tarihi:31.05.2025
https://doi.org/10.30561/sinopusd.1656766
https://dergipark.org.tr/sinopusd

OSMAN GAZİNİN 1304 SAKARYA SEFERİ: LEBLEBİCİ, ÇADIRLI VE LEFKE KALELERİNİN TESPİTİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA

Refik ARIKAN*

Mehmet Can ÇETİN*

Öz

Osmanlılar, *Kuruluş Coğrafyası* olarak adlandırılan Eskişehir-Bilecik-Bursa hattına Ertuğrul Gazi döneminde yerleştiler. Kayılar, Ertuğrul Bey'in idaresinde Söğüt-Domaniç çevresinde yaylak ve kışlak hayatı sürdürdüler ve bu yıllarda izlenen müdârâ siyaseti ile çevresindeki güçlerle barış içerisinde yaşadılar. Osmanlılar, Ertuğrul Gazi'nin vefatının akabinde oğlu Osman Bey'in beyliğin başına geçmesi ile birlikte Bizans-Selçuklu uc bölgesinde iddialı bir Türk beyliği konumuna geldiler. 1287-88 yıllarında Karacahisar'ı fetheden Osman Bey, 1299 yılına gelindiğinde Bilecik, Köprühisar, Yarhisar ve İnegöl gibi Bizans'a ait topraklarını ele geçirerek İznik ve Bursa'nın fethi için hazırlıklara başladı.
Bu çalışmada, Osman Bey'in 1304 Sakarya Seferi sırasında İznik'in fethinin önünü açmak maksadıyla ele geçirdiği Leblebici, Çadırlı, Lefke, Mekece, Akhisar ve Geyve Kalelerine odaklanılmıştır. Bu sefer ile birlikte ele geçirilen tüm kaleler bu çalışmada değerlendirilmekle birlikte; özellikle bulundukları yer ile ilgili kesin tespitler yapılmayan Leblebici, Çadırlı ve Lefke Kaleleri çalışmanın merkezini teşkil etmiştir. Çalışma, kronikler, arşiv belgeleri ve özellikle saha çalışmalarıyla desteklenmek suretiyle tamamlanmış ve nihayetinde kalelerin yerlerinin ve bunu bağlı olarak sefer güzergâhlarının tespitine dair bulgular paylaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osman Gazi, Çadırlı, Lefke, Leblebici, 1304 Sakarya Seferi

* Prof. Dr., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, refik.arikan@bilecik.edu.tr, https://orcid.org/0000-0001-7813-8171
* Doktora Öğrencisi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, mehmetcancetin1126@gmail.com, https://orcid.org/0000-0003-1791-6069
This work is licensed under a Creative Commons BY-NC-SA 2.0

1304 Sakarya Expedition - A Study on the Identification of Leblebici-Çadırlı and Lefke Castles

Abstract

The Ottomans settled in the Eskişehir-Bilecik-Bursa region, known as the "Foundation Geography", during the reign of Ertuğrul Gazi. The Kayi tribe, under the leadership of Ertuğrul Bey, lived a nomadic lifestyle in the Söğüt-Domaniç region and maintained peaceful relations with the surrounding powers through a policy of conciliation. Following the death of Ertuğrul Gazi, his son Osman Bey ascended to the leadership of the principality, and the Ottomans emerged as a prominent Turkish principality in the Byzantine-Seljuk frontier region. In 1287-88, Osman Bey conquered Karacahisar, and by 1299, he had seized Byzantine territories such as Bilecik, Köprühisar, Yarhisar, and İnegöl, beginning preparations for the conquest of İznik and Bursa.

This study focuses on the fortresses of Leblebici, Çadırlı, Lefke, Mekece, Akhisar and Geyve, which Osman Bey captured during the 1304 Sakarya Campaign in order to pave the way for the conquest of Iznik. Although all the fortresses captured during this campaign are evaluated in this study, Leblebici, Çadırlı and Lefke fortresses, whose exact locations are not determined, constitute the centre of the study. The study has been completed with the support of chronicles, archival documents and especially field researches and finally the findings on the determination of the locations of the fortresses and accordingly the campaign routes have been shared.

Keywords: Osman Gazi, Çadırlı, Lefke, Leblebici, 1304 Sakarya Campaign

Giriş

Kayılar, Batı'ya göç eden diğer Türk boyları ile birlikte ilk olarak Horasan, Merv ve Mahan yakınlarına yerleştiler. Artan Moğol baskısı ile Doğu Anadolu ve Halep taraflarına göç edip bu bölgede Türkiye Selçukluları adına akınlar gerçekleştirdiler. Daha sonra ikiye ayrılan aşiretin bir kısmı Horasan'a yönelirken, diğerleri ise Erzurum[1] Sürmeli çukuru bölgesine yerleştiler (Arıkan, 2023, s. 2176). Ardından Ankara Karacadağ havalisine gelen Kayılar, bölgede bir süre yaşadıktan sonra Ertuğrul Bey'in oğlu Savcı Bey'i Sultan I. Alâeddin'e (İnalcık, 2020, s. 443-444) gönderip yeni yurt istemesi ve meydana gelen diğer siyasî gelişmelerle birlikte Söğüt-Domaniç taraflarına gelerek bölgeyi yurt edindiler (Öztürk, 2015a, s.8).

[1] Ertuğrul'un kroniklerdeki ikta alanının o dönemde tümüyle Kayır Hanlılar'a verilen Erzurum'da, Pasinler ovası ve Aras Nehri havzasında yer alması onun Kayır Hanlılar'dan olduğunun delilidir (Yılmaz, 2021, s.52)

Kayılar bölgeye geldiklerinde, Eskişehir ve civarında halihazırda bir Türk nüfusu vardı. Kösedağ Savaşından sonra Moğolların Türkmenleri baskı altına alması, Bizans ile sınır hattı olan Eskişehir istikametine doğru Türkmen akını başlattı (Sümer, 2002, s. 272-273). Diğer yandan Selçukluların Eskişehir emiri Cacaoğlu Nureddin'in 1272 tarihli Arapça-Moğolca vakfiyesinde; Eskişehir'de Abdullah El-Bedevi Zaviyesi ile 17 camiyi tamir ettirmesi, han ve cami yaptırması bölgede yoğun ve yerleşik Türk nüfusunu göstermesi bakımından önemlidir. İşte bu bakiye Ertuğrul Bey ve beyliğinin bölgede tutunmasına da olanak sağlar (Temir, 1989, s. 97).

Ertuğrul Bey, çevresindeki Bilecik ve İnegöl gibi büyük Bizans tekfurları ile iyi geçinmiş ve onlarla olan ilişkisinde "müdârâ[2]" siyasetini öncelemiştir. Aşıkpaşazade Tarihindeki *"Ertuğrul zamanında cengi cidal olmadı yaylalarında yayladılar kışlalarında kışladılar"* (Öztürk, 2013a, s. 8-9) ifadesi Ertuğrul Gazi'nin çevresindeki tekfurlarla hoşgörü içerisinde geçinme politikasını özetler.

XIII. asrın sonlarında, Ertuğrul Bey ve kendisinden sonra oğlu Osman Bey, önce Konya Sultanına daha sonra ise İlhanlılara tabi olarak Türk-Bizans hududunda yaşayan uc beyliğinin reisi konumundaydılar (Köprülü, 2018, s.123). Ertuğrul Bey'in vefatı ile birlikte Osman Bey, beyliğin 1280'de başına geçti (Öztürk, 2015b, s. 28). Beyliğinin ilk zamanlarında babasının yürüttüğü müdârâ politikasına devam etse de; İnegöl Tekfurunun, Kayıların yaylaya olan göçlerine yaptığı baskınlarla zarar vermesi, Osman Bey'i yeni önlemler almaya zorladı. Diğer yandan 1277 yılında Memluk Sultanı Baybars'ın Anadolu seferi, Osmanlıları da etkileyecek önemli sonuçlar doğurdu. Baybars'ın yeterli destek alamadığı gerekçesiyle geri dönmesi Anadolu'da tekrar bir otorite boşluğu oluşturduğu gibi

[2] Sözlükte "kandırmak, aldatmak" anlamındaki **dery** kökünden türeyen **müdârâ** kelimesi "hoşgörülü olma, insanlarla iyi geçinme" mânasına gelir. Terim olarak taşkın hareketleriyle huzursuzluğa yol açmasından endişe edilen veya aşırı alınan olan kişilere karşı nazik davranarak kötülüğünü önlemeyi yahut gönlünü almayı amaçlayan davranışları ifade eder: Mustafa Çağırıcı, "Müdârâ", DİA, C.31, 2020, Ankara, ss.459-460.

Moğol baskısını da arttırdı. İlhanlı hükümdarı Abaka Han'ın verdiği genel bir katliam ve yıkım emri, Anadolu da büyük Türk kıyımına neden oldu (Güneş , 2010, s. 358). Kıyımdan kurtulanlar ise Osman Bey gibi uc bölgesinde mücadele eden Türk beylerinin yanına sığındılar. Bu durum Osman Bey'in gelen dağınık kitleyi kendi çevresinde toplayarak bölgedeki askeri gücünü arttırması gibi bir sonucu da beraberinde getirdi. Aynı zamanda Osman Bey'in Şeyh Edebalı'nın kızı ile evlenmesi, bölgedeki Ahi Teşkilatı ve Vefai Tarikatına mensup kitleleri kendi yanına çekmesine imkân tanıdı (Şahin, 1994, s. 393). Böylece Ertuğrul Bey döneminde uygulanan müdârâ siyaseti, yerini gaza ve cihada bıraktı.

Osman Bey, İnegöl Tekfuru ile Ermeni Beli Muharebesini gerçekleştirmiş ve bu savaşta yeğeni Bay Hoca şehit düşmüştür. Bu olayın akabinde Osman Bey 1285 yılında Kulaca Hisarı'nı[3] yakmış, ardından İnegöl Tekfuru 1286 yılında Domaniç Beli Muharebesi'nde[4] Osman Bey'in kardeşi Savcı Bey'i şehit etmiştir. Yaşanan bu hadiseler Karacahisar'ın fethine temel hazırlamıştır. Zira Bizanslılarla giriştiği iki mücadelede hem yeğenini hem ağabeyini kaybeden Osman Bey, egemenliğini koruyabilmek için yeni önlemler almak zorunda kalmıştır. Bölgede sadece Bizans değil aynı zamanda Germiyanoğlu ve İlhanlılar gibi tehdit unsurlarıda bulunmaktaydı. Nitekim Neşri'nin eserindeki bilgilerde, Karacahisar tekfurunun Osman Bey'e olan saldırılarında Germiyanoğullarının bu duruma sessiz

[3] Neşri'nin Cihannümasında Osman Bey'in Kulaca Hisarı yaktığını (Öztürk, 2013b, s.38) anlatması mevzu bahis bu kalenin ahşaptan ufak bir yapı olduğunu akla getirmektedir. Bölgede yapılan saha çalışmasında da köyün etrafında kale yapısı bulunamamıştır. Yukarıdaki bilgilerden hareketle ahşaptan bir kalenin günümüze ulaşması da mümkün değildir. 18.09.1971 İnegöl Kulaca nüfusuna kayıtlı Selçuk Battal ile 01.06.2024 tarihinde yapılan sözlü mülakatta, Kulaca'nin önündeki Kocaçay'ın zaman zaman yatak değişiklikleri ve yoğun yağışlarda taşkınlara sebebiyet verdiğine, köyün sel sebebiyle farklı dönemlerde zarar gördüğüne değinmiştir. Kulaca Kalesinin nerede olduğunu bilmediklerini sadece kale ile alakalı tapu kayıtlarında Kulaca Köyü'nde Kale Ormanı olarak geçen mevki olduğunu aktarmıştır.

[4] Domaniç Beli Muharebesinin yapıldığı alan ile alakalı geçtiğimiz yıllarda araştırmacı Ömer Faruk Dinçel'in saha, kronikler ve arşiv kaynaklarına dayanarak ortaya koyduğu çalışmalar, savaşın yapıldığı alan ile alakalı şüpheleri ortadan kaldırsa da (Dinçel, 2019, s. 50) bazı yerli ve yabancı araştırmacılar Domanic Beli Muharebesine alternatif alan arayışlarını sürdürmektedir.

kalmasına ve onların bu sessizlikten cesaret bulduklarına da değinilir (Öztürk, 2013b, s. 39).

Osman Bey'in, fetih politikalarının önü, bir engel olarak duran Karacahisar Tekfurluğunun 1288 yılında alınması (Arıkan, 2023, s. 2182) ile beraber açılmış; 1299 yılına gelindiğinde Bilecik'i alan Osman Bey, Karasu vadisindeki hâkimiyet alanını genişleterek oradan Köprühisar, Yarhisar[5] ve İnegölü ele geçirmiş, böylece Bursa ve İznik'in çevresine hâkim konuma gelmiştir (Öztürk, 2015a, s. 9).

Osman Bey'in 1304 Sakarya Seferi

1302 yılında Osman Bey'in Bizans ordusunu hem Bafeus (Öztürk, 2015a, s. 11-12) hem de Dinboz Muharebelerinde (Öztürk, 2015a, s.14-15) yenmesi ve 1302 ilkbaharında Sakarya Nehri'nde sellere bağlı meydana gelen yatak değişiklikleri, Osmanlılara Karasu ve Sakarya Vadisinde hızla ilerleme fırsatı verdi (İmber, 2006, s. 13). Diğer yandan Bizans topraklarındaki Türk varlığı da bu fetihleri kolaylaştırdı.

XIII. asrın sonlarında Türklerin Ortodoks rahiplerle anlaşarak[6] Rum beldelerine muhacirler yerleştirmeleri, Bizansın maddi olduğu kadar manevi bakımdan da sukut içerisinde olduğunu göstermektedir (Turan, 2014, s. 301). Aynı zamanda bölgede azımsanmayacak derecede Turkopol adı verilen Türk kökenli Hristiyan Bizans askerleri de yaşamlarını sürdürmesi de[7] Osman Bey için fetihleri

[5] İlk Osmanlı kayıtlarında bahsi geçen Yarhisar Yenişehir'e bağlı bir köydür. Bilecik İlyasbey (Yarhisar) ile karıştırılmamalıdır.

[6] Bizans her ne kadar sınırları tahkim etse de, Sakarya kıyılarına kazıklar çaksa da, sınır Bizans'ın istediği gibi su geçirmez değildir. Müslümanlarla Hıristiyanlar pazarlarda dirsek dirseğidirler. Bölgede canlı bir ticaret ağı vardır. İki taraf arasında ilişkileri geliştiren bir diğer unsur da Bizans toprakları üzerinde yaşayan Hıristiyanlaşmış Türklerdir. (Beldiceanu, 1992, s.21-22)

[7] Selçuklu Türklerinden evvel Anadolu'da Hristiyan Türklerin varlığı bilinmektedir. Bahsi geçen bu grupların Selçuklu ve Osmanlı döneminde de kimliklerini korudukları görülmekle beraber, Bizans bu grupları paralı asker olarak ordusunda kullanmaktaydı. Nitekim din değiştirip Hıristiyanlığı seçen Türklere Bizanslılar Turkopol adını vermiştir. Turkopol kelimesi sadece askerler için değil onların rum kadınlarla olan evliliklerinden doğan çocukları içinde kullanılmaktaydı. Turkopollerin Selçuklu ya da Türkmen paralı askerlerin soyundan oldukları tahmin edilmektedir. Zira Bizans kaynaklarında

kolaylaştırıcı bir etken oldu. Diğer yandan Bizans Devletinin uyguladığı ağır vergiler (Ayönü, 2014, s. 272) ve başkenti İznik'ten İstanbul'a taşıdıktan sonra bölgeyi eskisi kadar önemsememesi; savunmasını da ücretli Katalan birliğine bırakması otoritesinin zayıflamasına ve toprak kayıplarına sebep oldu (Cahen, 2014, s.357). Böyle bir siyasi ve iktisadi kargaşa ortamında Osman Bey ve nökerleri, İznik'in fethinin önünü açmak için 1304 seferini planladılar. Zira Osmanlılar, İznik'e İstanbul'dan gelecek olası bir yardım için Karasu ve Sakarya hattındaki bölgelerde emniyeti ellerinde tutmaları gerektiğinin farkındaydılar. Nitekim Bozüyük-Bilecik hattına hâkim olmaları Karasu Vadisini onlar için emniyetli kılmaktaydı[8]. Ancak Karasu Irmağı'nın Sakarya Nehri'ne karıştığı son nokta olan Çadırlı, onun gerisinde Leblebici ve aynı zamanda Lefke'nin de itaat altına alınması gerekiyordu. Kronikler bu sefere Osman Bey ile birlikte Köse Mihal ve Samsa Çavuş'un da katıldığını; Orhan Bey ve Saltuk Alp'in ise Karacahisar'ı Germiyanoğullarından koruması için görevlendirildiklerine değinmektedir. Bu seferi özel kılan bir diğer hadise ise Köse Mihal'in bu seferden önce Müslüman olup Osman Bey'e tabi olmasıdır (Öztürk, 2013b, s. 52-53).

Osman Bey idaresindeki kuvvetler 1304 Sakarya Seferinde, Leblebici, ardından Çadırlı ve Lefke Kalelerini ele geçirmişlerdir. Burada seferin güzergâhı ile alakalı İnalcık'ın verdiği bilgiler akla yatkın görünmektedir. Tarafımızdan önerilen güzergâh, İnalcık'ın verdiği güzergâhın detaylandırılmış halidir. İnalcık, güzergâhı; Karacahisar-Harmankaya-Gölpazarı ve Sakarya Vadisi (İnalcık, 2007, s. 516-517) olarak vermiştir[9]. Bu rota detaylandırıldığında, Osmanlıların Harmankaya-Sorgun-Kümbet-Kurşunlu-Gölpazarı (Leblebici Hisar)-Bayırköy

Turkopollerden Peçenek ve Kumanlardan ayrı olarak bahsedilmektedir (Altunsoy, 2019, s.62).

[8] Karasu Vadisinin Bozüyük-Karaköy hattında yapılan saha çalışmalarında herhangi bir gözetleme kulesi tespit edilmemiştir. Bozüyük merkezdeki Höyük tepesinde ise antik döneme ait su sarnıcı dışında herhangi bir sur veya gözetleme kulesi kalıntısına rastlanılmamıştır.

[9] Seferin çıkış güzergâhı Harmankaya olduğuna göre Osman Bey ve nökerleri kuvvetle muhtemel Karacahisar'dan Harmankaya'ya geçerek orduyu orada toplamışlardır.

(Çadırlı) ve Lefke üzerinden ilerledikleri kuvvetle muhtemeldir. Osman Bey ve Nökerleri, Lefkeyi ele geçirdiklerinde Lefke-İznik yolu üzerinde Arapuçtu gözetleme noktasını, Lefke-Yenişehir hattı üzerindeki Göksu Kuleleri adı verilen Çavuş Kalesini ve son olarak Osmaneli Cambazkaya mevkiindeki gözetleme noktasını da hakimiyetleri altına almışlardır. Lefke'nin fethinin tamamlanmasının akabinde Samsa Çavuş, Osman Bey'den Yenişehir Suyu (Göksu) yanındaki kalenin yönetimini almıştır. Kronikler o bölgeye Çavuş Köyü[10] adı verildiğini belirtir. Lefke'den hareket eden Osman Bey ve nökerleri Mekece-Akhisar ve Geyve Hisarlarını da ele geçirmişlerdir (Öztürk, 2013a, s. 35-36-37).

1304 Sakarya Seferinde Ele Geçirilen Kaleler

Bu çalışmada, Osman Bey'in İznik'in Fethinin[11] önünü açmak için gerçekleştirdiği Sakarya Seferinde ele geçirilen kalelerin, saha çalışması neticesinde günümüzdeki yerlerinin tespiti temel hedeflerdendir. 1304 Seferinde Osman Bey, sırasıyla Leblebici-Çadırlı-Lefke-Mekece-Akhisar ve Geyve kalelerini ele geçirmiştir. Bahsi geçen kalelerin bir kısmının yerleri daha önce yapılan çalışmalarla tespit edilmiş; Leblebici-Çadırlı ve Lefke kalelerinin yerleri tespit edilemediğinden, çalışmaya esas konu bu kaleler olmuştur. Kroniklerdeki bilgiler, güncel haritalar ve bölgedeki yerleşiklerle yapılan görüşmeler neticesinde mevzu bahis kalelerin muhtemel yerlerinin tespiti yapılmaya çalışılmıştır.

Mekece Kalesi

Mekece Kalesi (Görsel-1) Mekece-Ahiler Köyü yolu üzerinde Mekece çıkışında yolun kenarındadır (Umar, 2004, s. 222). Kale tapu parsel kayıtlarında "kale civarı mevkii" olarak geçmektedir. Etrafında tarım yapıldığından tahrip

[10] Bilecik'te Çavuşköy, Bilecik İlyasça Köyü yakınında Çavuş Tepe ve İnegöl Çavuşköy, Samsa Çavuş'un hatırasını taşıması bakımından önemlidir.

[11] Kutalmışoğlu Süleymanşah 1075 tarihinde İznik'i fethederek Türkiye Selçukluları'nın temelini atmış oldu (Sevim, 2015, s. 27). Evvelce Kutalmışoğlu Süleyman Şah tarafından fethedilen ve başkent yapılan İznik, I. Haçlı seferiyle 1096 tarihinde elden çıksa da bölgedeki Türkler tarafından tekrar İznik'i almak hedef haline gelmiştir. Orhan Gazi'nin "Benim garezim İznik'tir" sözü Kutalmışoğlu Süleyman Şah'ın emanetine sahip çıkma ve devlet olma isteği olarak görülebilir.

olmuştur[12]. Goltz Paşa'nın anılarında Mekece Kalesinden Mekece de Sivri Tepenin güney ayağında dağlardan çıkan Papaz Suyu Vadis'inde bir Bizans kontrol noktası bulunduğu, burasının Türkler tarafından cami ve hamama dönüştürüldüğü lakin vakti olmadığı için kaleyi görme fırsatı olmadığı aktarılmıştır (Goltz, 2023, s. 102). 2000'li yılların başında kale ile alakalı yapılan saha araştırmalarında yapının dört metrelik kısmının korunarak günümüze kadar geldiği, bu alanın kalenin kulesine ait olma ihtimalinin olduğu, duvarlarının bölgedeki taşlardan yapıldığı ve kalınlığının 2,5 metre, olduğu kayıt altına alınmıştır. Kalenin kalan parçaları ve duvar işçilikleri geç Bizans dönemindeki yapılara benzemektedir. Diğer yandan kalenin Osmanlıların eline geçtikten sonra İznik'in fethine kadar kullanıldığı da aşikârdır (Yıldırım, 2004, s. 43-46).

Akhisar (Pamukova) Kalesi

Sakarya'nın Pamukova İlçesine bağlı Paşalar Köyünde, tapu kayıtlarında Kale Tepe olarak geçen mevkide bulunan Akhisar Kalesinin (Görsel-3) Bizans döneminde inşa edildiği bilinmektedir. Kale, yapılan kaçak kazılar ve doğal sebeplerden dolayı tahrip olmuştur (Arabacıoğlu, 2023, s. 65). Kaleye ya Pamukova Paşalar Köyü'nden yokuş yukarı tırmanarak ya da Karapınar-Kadıköy-Bakacak Köyleri istikâmetine giden yoldan sola ayrılarak ormanlık ve taşlık bayırdan yapılacak yürüyüşle ulaşılabilir. Akhisar Kalesi ilk kez 1982 yılında Clive Foss tarafından keşfedilmiştir (Yıldırım, 2004, s. 48-49). Kalenin Batı ve Kuzeybatıda yaklaşık 10 metrelik kısmı ve mancınık platformu korunarak günümüze kadar ulaşmıştır (Yıldırım, 2004, s. 51-54). Kroniklerde Osman Bey'in 1304 Sakarya seferinde, bölgedeki tekfurlara nazaran Akhisar tekfurunun itaat etmediği, Pamukova düzlüğünde yaşanan yoğun çatışma (Yılmaz, 2017, s. 89)

[12]19.10.1950 Mekece Nüfusuna kayıtlı Mevlüt Kaba ile 05.04.2023 tarihinde yapılan sözlü mülakatta Kaba, kale duvarlarının çocukluğunda durduğunu defineciler tarafından parçalandığını yolun sağında ve solunda kalenin parçalarının geçmişte durduğunu lakin hem yolların yenilendiği hemde tarım yapılması sebebiyle şu anda ufak bir alanda kalenin son parçalarının kaldığını aktarmıştır.

sonrasında kalesini terk ederek kaçtığı ve bölgenin Osmanlıların eline geçtiği aktarılmaktadır (Öztürk, 2013a, s.35-36).

Geyve Kalesi

Geyve Kalesi hakkında yapılan akademik araştırmalar kalenin yeri hakkında farklı önerilerde bulunsa da Geyve Kalesi'nin yerini tam olarak tespit edebilmek mümkün değildir. Araştırmalar Geyve Kalesi'ni Alifuatpaşa Parla Tepesinde[13] gösterse de (Yıldırım, 2004, s. 103) burada bir kale kalıntısı olmadığı gibi bu tepe Geyve merkezine 5 km mesafededir. Diğer yandan kroniklerde bahsi geçen Bilecik, Çadırlı, Leblebici, Lefke, Mekece gibi kalelerin hepsi yerleşimlerin içerisinde yer almaktadır. Geyve Kalesi de kroniklerin bahsettiği gibi muhtemelen Geyve'nin içerisindedir. Nitekim kroniklerde tekfurun Geyve Kalesi'ni bırakıp günümüzde Geyve'nin içerisinden geçen Kuru (Meriçli, Barkan, 1989, s. 375) Deresi[14] istikâmetine gitmesi (Öztürk, 2013b, s. 52-53), ilk Osmanlı tarihinin yazarı Orhan Gazi'nin imamının oğlu Yahşi Fakih'in zaviyesinin Geyve'de olması kalenin şehirle ilişkisini belirlemesi açısından önemlidir. Ayrıca Evliya Çelebi Geyve'yi ziyaretinde "koyun çobanları için küçücük bir kaledir" şeklindeki tasviri de kalenin yerinin belirlenmesi adına önemlidir (Atsız,2013, s.247.) Diğer yandan kale Geyve'de olmasaydı Geyve Kalesi olarak müellif tarafından yazılmazdı. Kuruluş dönemindeki ufak yerleşimlerde yer alan Bizans veya Türk yapımı kaleler şehre bitişik durumda ve şehirlerin muhafazası için karakol vazifesi görmekteydi. Diğer yandan Lefke ve Mekece kalelerinin varlığını bildiğimiz halde çok ufak kaleler olduğu için günümüze ulaşmadılar. Muhtemelen Geyve Kalesinin de akıbeti diğer kaleler gibi olmuş ve şehirde bir kalıntı olmaması zorlama çıkarımlar

[13] Araştırmacılar tarafından Geyve kalesinin yeri olarak gösterilen Parla Tepesi Sakarya vadisine hâkim konumuyla dikkat çekmektedir.

[14] Kurudere Geyve'nin içerisinden geçen, yazları suyu çekilen bir deredir. 06.04.1972-Alifuatpaşa-Mehmet Taşkın ile 03.05.2023 tarihinde yapılan sözlü mülakat.

yapmayı, Geyve etrafındaki gözetleme noktalarını Geyve Kalesi ile ilişkilendirmeyi de beraberinde getirmiştir[15].

Leblebici Kalesi (Gölpazarı)

Leblebici Kalesinin (Görsel-5) yer aldığı, Osmanlıların bölgede ilk yerleştiği yerlerden olan Gölpazarı'nın eski adı tahrir kayıtlarında Göl[16] Kazası olarak geçmektedir (Meriçli, Barkan, 1989, s. 293). Bu küçük yerleşim, Köse Mihal'in torunu Mihal Bey'in kervanyolu üzerine han, hamam ve cami yaptırmasıyla şenlenmiştir (Başar, 2020, s.25).

Osman Bey'in 1304 Sakarya Seferinde ilk fethettiği kalelerden olan Leblebici Kalesi (Pazan, 2022, s. 111) ise Gölpazarı'nda Paşaköy mevkii olarak bilinen Kaledüzü Sırtı'nda kurulmuş ufak bir Bizans kalesidir. Kaleye, Gölpazarı ilçe merkezine vardıktan sonra Gölpazarı Meslek Yüksek Okulunun yanındaki Hasan Ali Yücel Caddesi 40. sokak takip edilerek ulaşılır. Gölpazarı'na ve ovaya hâkim durumda olan kale alanında, yoğun defineci tahribatı olduğundan yapıya dair kalıntı kalmamışsa da; taş, tuğla ve seramik parçaları rahatlıkla gözlemlenebilmektedir (Görsel-7). Yapılan saha çalışmasında kalenin toprak altında kalan beden duvarları belli olmaktadır[17]. Leblebici Kalesinin yeri ile alakalı yerli ve yabancı araştırmacılar farklı sebeplerle yeni yerler önermektedir. Öztürk, kaleyi Osmaneli Balçıkhisarda Leblebi Deresi adını taşıyan bir dere olması sebebiyle buraya konumlandırmaktadır (Öztürk, 2023, s. 7). Balçıkhisar adından da anlaşılacağı üzere muhtemelen kalıcı malzemeden inşa edilmemiş ve kalıntıları günümüze ulaşmamıştır. Diğer taraftan 1304 Sakarya seferinin güzergâhına

[15] 16.07.1950 Geyve doğumlu Namık Cihan ile 07.01.2025 tarihinde yapılan sözlü mülakatta, Geyve içerisinde kale veya kale kalıntısı olmadığını aktarılmıştır.

[16] Adındanda anlaşılacağı üzere Gölpazarı'nın ilk adının Göl olması burada büyük bir bataklığın olduğunu işaret etmektedir. Nitekim konuyla ilgili 1906,1908 ve 1937 tarihli belgeler bulunmaktadır. Bahsi geçen belgeler Gölpazarı etrafındaki bataklığın kurutulması ile alakalıdır (BOA.ŞD.01223.00002.001.).

[17] 6.10.1959 Gölpazarı doğumlu Ahmet Soyak ile 08.07.2024 tarihinde yapılan sözlü mülakatta, kalenin bulunduğu alanın Paşaköy mevkii olarak geçtiği, burada eskiden Rumların yaşadığı, papazın evi, gâvur evleri gibi mevki adları olduğu, çocukluğundan beri kale kalıntısını bildiği ve buradaki kalenin Leblebici Kalesi olarak geçtiği aktarılmıştır.

bakıldığında bu bölge daha içeride kalmakta ve seferin gidişatı ile de kaleye dair yer tespiti örtüşmemektedir. Yabancı araştırmacılardan Clive Foss ise Leblebici Kalesinin yerinin Öztürk gibi Lefke'nin yukarısında aranmasının daha doğru olacağını ifade etmektedir. Buna gerekçe olarak da Osman Bey'in Yenişehir'den gelip Gölpazarı'nda bir kale almasının mantıklı olmayacağını ancak Bilecik'ten hareket ederse Leblebici'nin Gölpazarın'da olabileceğini iddia etmesi, Foss'un coğrafyayı yeterince tanımadığının açık bir delilidir (Foss, 2022, s. 65). Kalenin yeri ile ilgili en önemli dayanaklardan olan M.1607 tarihli belgeyi (BOA.A.Dvn.mhm.d.076) ilk olarak ortaya Uzunçarşılı çıkarmış olup, belgede: Celali eşkiyasının şehirlere hucum etmelerinden dolayı nice zamandan beri harap olan Leblebici Kalesinin beden duvarlarının tamiri ile şehrin güvenliğinin te'min edilmesine dair bilgiler bulunmaktadır (Uzunçarşılı, 2015, s. 111). Belgede muhatabın Gölpazarı kadısı olması da kalanin bulunduğu yeri göstermesi bakımından önemlidir. Nitekim kale iddia edildiği gibi Lefke dolaylarında olsaydı belge de Lefke kadısına gönderilmesi gerekirdi (BOA,A.Dvn.mhm.d.075). 418 sene önce yazılan vesikada harap durumda olduğu belirtilen bu kalenin, saha gözlemleri ve Osmanlı arşiv vesikalarıyla da açık bir şekilde Gölpazarı'nda olduğu anlaşılmaktadır[18].

Çadırlı Kalesi (Bilecik-Bayırköy)

Çadırlı Kalesi (Görsel-9), Osman Bey'in Leblebici Hisarı'nı aldıktan sonra Lefke istikâmetine giderken aldığı kalelerden birisidir[19]. Fethedilen kalelerin

[18] Bahsi geçen Leblebici Kalesinin yerini tespit edebilmek adına Gölpazarı Söğütçük Köyü Hatçıklar Kaleyeri Düzü ve Osmaneli Soğucakpınar Köyünde de ufak kale yerleşim alanları tespit edilsede diğer Bizans kalelerinde gördüğümüz yapım teknikleri ve diğerlerine nazaran büyüklük ve konum açısından Gölpazarı'nın üstünde Kaledüzü Mevkiinde tespit ettiğimiz kalenin Leblebici Kalesi olması akla yatkın görünmektedir.

[19] Gibbons, Osmanlı ilk dönem muharebelerinin köy muharebelerine benzediğini üç asır sonra gelen en meşhur Osmanlı coğrafyacısının yerlerini tayin edemediği coğrafi isimleri zikretmenin bir kıymeti olmayacağını belirtmektedir (Gibbons, 1998, s. 26-27). Kuruluş coğrafyasında Halil İnalcık ile başlayan saha araştırma yöntemleri Osmanlı kaynaklarının kuşku uyandırmayacak derecede doğru olduğunu gösteren veriler elde edilmiştir.

doğrudan Sakarya Nehri güzergâhı üzerinde olmaları önemli olmakla birlikte, Osmanlılar gerilerinde güvenliklerini tehtit edecek bir Bizans noktası kalmasını da istememekteydiler. Bu bağlamda 1304 Sakarya Seferi, stratejik noktaların hedef alındığı bir seferdir. Kaynaklar 1304 seferinde Leblebici, Çadırlı ve Lefke tekfurlarının Osman Bey'e tâbi olduklarını belirtmektedir (Öztürk, 2013a, s. 35-36). Kalenin adını aldığı Çadırlı, Osmanlı zamanında Bilecik'e bağlı, nehir kenarında çeltik tarımı ile geçimini sağlayan bir köydü (Aybakgil ve ark., 2004, s. 70). Köyde Osman Bey zamanında kurulmuş, Burçaklu Zaviyesi (Turğut, 2011, s. 219) adında bir zaviye de yolculara hizmet vermekteydi. Çadırlı, 438 numaralı defterde 26 nefer ortakçı/çeltikçi olarak vergi nufusunu oluşturmakla beraber avarızdan muaf tutulmuştu. Sipahilere tabi kalyoncular da mezkûr köyde bulunmuşlar; bölge 1654 yılında ise Köprülü Mehmet Paşa'nın vakfına hibe ve temlik edilmiştir (Turğut, 2015, s. 204-205). İlk Osmanlı kroniklerinde (Öztürk, 2013a, s. 35-36) adına sıkça rastlanılan ancak yeri tespit edilemeyenÇadırlı köyü ve kalesini bulabilmek için ön araştırma yapılmış; kaynaklarda bu köyün çeltik tarımı ile uğraştığına dair bilgiler, yerleşimi bol su kaynaklarına yakın yerlerde aranması gereğini ortaya çıkarmıştır. Karasu ve Sakarya Nehirleri boyunca yer adları ve isimler üzerine incelemeler yapılırken Bilecik-Bayırköy'de Çadırlı mevkii adında bir yer olduğu görülmüş ve sonrasında saha inceleme metodu ile burada bir kalenin varlığı tespit yapılmıştır. Bayırköyden Emekli Öğretmen Ali Osman Kavuştu[20] ve İrfan Şişman'ın rehberliğinde Çadırlı Mevkiine ve kale alanına tırmanış gerçekleştirilmiş, kaynaklarda belirtildiği gibi terk edilmiş köy kalıntısına ve kalenin sağlam yapılarına ulaşılmıştır (Görsel-10). Kale duvarlarına ait izler dışında kalenin merdivenleri, su veya tahıl deposu gibi birçok yapı gözden uzak bir

[20] 25.11.1954 Bilecik-Bayırköy Doğumlu Ali Osman Kavuştu ile 16.07.2024 tarihinde yapılan sözlü mülakatta: Çocukluğundan beri bu kalenin ve kaya yapısının dikkatlerini çektiğini, kale etrafında çocukluk yıllarında çobanlık yaptığını, bu bölgenin "Çadırlar" olarak geçtiğini, burada bir tekfurun yaşadığını büyüklerinin anlattığını ve kalenin merdiven basamaklarında oyun oynadıklarını aktarmıştır.

konumda olduğundan define tahribatına uğramayarak günümüze kadar ulaşmıştır (Görsel-11).

Çadırlı Kalesi'nin yapı malzemelerinde kalker, granit, şist cinsi moloz ve kırma taşlar ile Roma harcı kullanıldığı görülmüştür (Nikolayidis, 2016, s. 30-31). Arkeologlar tarafından sur kalıntılarının Ortaçağ yapısı olduğu ve kalenin bu dönemde yoğun yerleşime sahne olduğu belirtilmektedir (Erpehlivan ve ark., 2022, s. 308-309). Çadırlı Kalesi'nin yeri hakkında Foss Cambazkayayı[21], Kaplanoğlu ise Yenişehir-Osmaneli arası Çiftlik-Değirmenli Dereleri arasını göstermektedir (Kaplanoğlu,2000, s.51). Bugüne kadar yerli ve yabancı araştırmacılar Çadırlının yeri hakkında farklı önerilerde bulunsalar da Çadırlı Kalesinin Bilecik-Bayırköy-Çadırlı mevkiinde olduğu hem isimlendirme hem de Osman Bey'in sefer güzergâhı açısından makul görünmektedir.

Lefke(Osmaneli) Kalesi

Lefke (Osmaneli)[22], İznik ve Sakarya Nehri hattında bulunması sebebiyle stratejik bir noktadadır[23]. İlk Osmanlı kroniklerinde Osman Bey'in Sakarya Seferinde ele geçirdiği ilk kalelerden olan Lefke Kalesi (Öztürk, 2013b, s. 52-53) günümüze ulaşmamıştır (Görsel-18). Lefke Kalesi hakkında Evliya Çelebi (Atsız, 2013, s. 262-264) kare şeklinde, küçük taştan ve harap durumda olduğuna

[21] "Çadırlı bulunamadı, ancak bir tanımlama önerilebilir. General Von Der Goltz'un Lefkeden yaklaşık sekiz kilometre aşağı akışta Sangarius'un sağ kıyısında, o zamanlar eski kale olarak bilinen bir roma kalesinin kalıntılarını kaydetti. Lefke'ye yakın konumu burasını Çadırlı için bir aday haline getiriyor" (Foss, 2022, s. 65-66). Foss'un Çadırlıya aday olarak gösterdiği kale alanı Cambazkaya'da bulunan gözetleme kulesidir. Bu kule makalede Lefke Cambazkaya Gözetleme Kulesi başlığı altında değerlendirilmiştir.

[22] Geniş bilgi için bakınız: Halim Demiryürek, "Osmanlı'nın Gün Batımında Lefke", Sakarya Nehri'nin İncisi Osmaneli (Lefke), İdeal Kültür Yayınları, İstanbul 2023, ss.37-50; Halim Demiryürek, "Bir Nahiyenin Portresi: Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Lefke", Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C.7, S.2, Sinop 2023, s.1231-1249.

[23] Prof. Dr. Refik Arıkan ile 2016 yılında yapılan saha çalışması sırasında Arapuçtu mevkiinde bir gözetleme alanı tespit edildi. Muhtemelen Bizans döneminde yapılmış olan bu yapı İznik-Lefke hattının kontrolünü sağlamaktaydı. Nitekim Osmanlı arşiv belgelerinde de Vezirhan Belbaşı derbendinde görevli zabtiyenin İznik-Lefke arasında bulunan Arapuçtu derbendine nakledilmesi hakkındaki vesika (BEO.000354.026537.001) bu hattın bir gözetleme noktası işlevi gördüğünü göstermektedir (Görsel-19).

değinmiştir (Atsız, 2013, s. 262). XVI. asır Osmanlı kayıtlarında Lefke'de Baraklı, Savcıoğlu, Saru Balaban ve Hisar Mahallesi bulunmaktadır. Özellikle Lefke Hisar Mahallesi, evkaf defterinde Yörgüç Paşa vakfına bağlı olarak 31 neferlik vergi nufusu barındırmakta ve 32 haneden müteşekkildir (Turğut, 2015, s. 178-179). XIX. yüzyıla gelindiğinde ise Lefke Kazasında Hisar mahallesine tesadüf edilmemektedir (Doğan, 2023, s. 247). Muhtemelen mahalle, kalenin de herhangi bir parçasının kalmaması sebebiyle isim değişikliğine uğramıştır[24]. Kale hakkında yerli araştırmacılardan Öztürk, Lefke Kalesini Selçik Köyü sınırları içerisinde bulunan Osmaneli Yeni Otogarının karşısında, Ankara-İstanbul karayolunun üzerinde göstermektedir (Öztürk, 2022, s. 200). Kalenin Lefkenin içerisinde yer aldığı muhakkak olmakla beraber; Osmaneli[25] Belediyesi Eski Başkanı Münir Şahin, Lefke Hisar Mahallesinin Tekke Tepesi altında ve kilise etrafında olduğunu aktarmıştır. Nitekim bu alanda 2006 yılında yapılan *Bilecik Kültür Envanteri* çalışmalarında horasan harcı ile sıvanmış su sarnıcı da bulunmuştur (Çelik ve ark., 2006, s. 130).

Lefke Cambazkaya Gözetleme Kulesi

Osmaneli Merkez'e yaklaşık 9 km mesafede, Prof. Dr. Yunus Söylet İçmeler Tesisine yakın konumda bulunan Cambazkaya Gözetleme noktası, 1. derece arkeolojik sit alanı olarak tescillenmiştir[26]. Osman Bey'in 1304 tarihli seferinde Cambazkaya Gözetleme Kulesi'ni de ele geçirdiği muhtemeldir. Cambazkaya Gözetleme Kulesi'ne 2024 yılı temmuz ayında çıkılmış ve burada

[24] Orta ve geç Bizans döneminde yeni yapı malzemeleri üretilmeye ve ocaklardan çıkarılmaya devam edilse de eski-harabe eserlerden alınan hem tuğla hem taş öğeler daima yeniden kullanıldı. Bu durum litaratürde devşirme malzeme kullanımı olarak bilinmektedir (Ousterhout, 2016, s. 154-155). Bu bağlamda Lefke kalesinin taşlarının Osmaneli'de başka yapılarda kullanıldığı muhtemeldir.

[25] 1 Nisan 1914 tarihinde Lefke ile aynı ismi taşıyan Rumeli'de iki üç kasaba bulunduğundan bunlar ile karışmasını önlemek maksadıyla kasabayı fetheden Osman Gazinin adına atfen isminin Osmaneli olarak değiştirilmesi teklif edilmiş ve bu değişiklik 8 Nisan 1914'te onaylanmıştır (Uslu, 2023, s.127). Detaylı bilgi için bkz. Demiryürek Halim, *Ertuğrul Sancağı (1900-1918)*, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Yayınları, Bilecik, 2015.

[26] TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eskişehir Kültür Varlıkları Koruma Bölge Kurulu-Karar Tarih ve No: 29.04.2015-3164.

saha incelemesi gerçekleştirilmiştir. Gözetleme noktasının kalıntıları tapu kayıtlarında Cambazlar Tepe mevkii olarak kayıtlıdır (Görsel-22). Bu tepe Osmaneli Kızılöz Köyü sınırlarında kalmakta olup yolun sağ ve solunda iki tane Cambazkaya vardır. Yapılan çalışada bu istihkamın doğu tarafında kaldığı belirlenmiştir. Goltz Paşa hatıratında bölgeye değinir ve Cambazkaya hakkında: *"Geniş bir bölgede karşılıklı iki tane izole dev gibi kocaman alçı taşı kayalıklar bulunuyordu. Bunlara Cambaz Kayalar adı verilmişti. Eskiden bir cambazın ipini bu kayalara bağlayarak nehrin üzerinden geçtiği söyleniyordu. Karşıda sol tarafta Roma dönemine ait eski bir yol vardı. Yanında Roma döneminde kalma sur kalıntısı bulunuyordu. Dörtgen şekilde hayret verici bir mağara da bulunmaktaydı."* şeklinde bilgi verir. (Goltz, 2023, s. 102-103).

Lefke (Göksu) Gözetleme Kuleleri

Osmaneli ilçe merkezine 15 km mesafede bulunan Göksu Gözetleme Kuleleri, Tapu kayıtlarında Osmaneli Çiftlik Köyü sınırlarında kalmakta olup tapuda kuleler mevkii adıyla bilinmektedir. Esasen bu alan yıllardır farklı araştırmacılar, arkeologlar tarafından defalarca ziyaret edilip incelenmiş; I. Haçlı Seferi'nden Osmanlı kuruluşuna kadar aktif olarak kullanılmış bir yerleşim yeri olduğu, Göksu Boğazını kontrol ettiği vurgulanmıştır. Bu araştırmada Göksu Kuleleri'ni önemli kılan unsur ise Osman Bey'in 1304 Sakarya Seferinde, Çadırlı ve Lefke Tekfurlarının kendisine tâbi olduktan sonra Samsa Çavuş'un Osman Bey'den Çadırlı ve Lefkeyi istemesi üzerine Osman Bey, Samsa Çavuş'a kroniklerdeki ifadeyle Lefke yakınında, dere ağzında, Yenişehir Suyu'nun[27] yanında bir hisarcık vermiştir (Görsel-24), (Öztürk, 2013a, s. 35-36). Bölgede, Göksu, Düzmeşe, Selçuklu veya Bizans Kuleleri olarak bilinen kale alanının

[27] Gallus adı verilen Lefke Suyu kaynağını Olimpus'un doğu yamaçlarından alır. Bilecik İli Bozüyük İlçesi sınırlarında yer alan Muratdere ve Aksu Ormanlarındaki sular Mezit vadisine akarak Göksu'yu oluşturur. Ona Bedre Çayı adı da verilir. Göksu Osmaneli yakınlarında Sakarya Nehri'ne katılarak yolculuğunu tamamlar (Texier, 2002, s.148-149).

kroniklerde geçen yer olması kuvvetle muhtemeldir. Bölge, Osmanlı kuruluş devri arkeolojisi bakımından "Çavuş Kalesi" olarak adlandırabilir.

Sonuç

Osmanlı Kuruluş Coğrafyasında yapılan saha gözlem ve araştırmalarda, kroniklerde ve Osmanlı arşiv kayıtlarında bahsi geçen güzergâh, yol, kale, köy gibi yerlerin günümüzde karşılıklarının olduğu görülmektedir. İlk olarak Halil İnalcık'ın 1990'lı yılların başında Kuruluş Coğrafyası özelinde Bursa ve çevresinde yaptığı araştırmalarda ortaya çıkan sonuçlar saha çalışmasının önemini ortaya koymuştur. Kuruluş dönemine dair kaynakların azlığı da saha çalışmalarının hususiyetini arttırmaktadır. Bu çerçevede Osmanlı kuruluş sahasının teferruatlı bir şekilde gezilip araştırılması Osmanlı tarihine önemli katkılar sağlayacaktır. Bu amaç doğrultusunda 1304 Sakarya Seferinde kilit önem taşıyan Leblebici-Çadırlı ve Lefke Kaleleri, saha incelemesi merkeze alınarak araştırılmış ve çok önemli bulgulara ulaşılmıştır. Mevzu bahis kaleler, 1304 Sakarya Seferi ile kontrol altına alınmış ve bu seferin asıl maksadı olan İznik'in fethinin önünü açılmıştır. Kuruluş Devri Osmanlı kaleleri ve yerleşimleri denildiğinde; yerli veya yabancı birçok araştırmacı Bursa veya İznik gibi yerleşimlerin büyük kalelerini baz almakta ve Leblebici, Çadırlı veya Lefke denildiğinde devasa sur duvarları ve kaleler görmeyi beklemektedir. Bu durum bölge coğrafyasına da hâkim olunmadığında yanlış sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Halbuki çok eskiye gitmeden yakın dönemde dahi; örneğin 1990'lı yılların başında Bilecik merkez nüfusu 43 bin, Osmaneli nufusu ise 18 bin civarlarındadır. Kalelerin bulunduğu bir diğer alan Gölpazarının ise bu tarihlerde 15 bin nufusu vardır. Günümüzden yüzyıllar öncesine, Osmanlı Kuruluş dönemine gidildiğinde bölgede ne kadar nufusun yaşayabileceği ve yerleşimlerin ne kadar büyüklükte olabilecekleri anlaşılabilir. Dolayısıyla Osmanlı kuruluş tarihinde, Karacahisar (Eskişehir), İznik ve Bursa gibi Antik dönemden Ortaçağa ve günümüze kadar yoğun nufus hareketliliğinin olduğu yerlerdeki kale yerleşimleri ile Bilecik, Osmaneli, Gölpazarı ve diğer ufak yerleşimleri kale bazında kıyaslamak yanlış sonuçlar doğurabilir. Diğer yandan Kuruluş Coğrafyası

dediğimiz sahada döneme ait mimari malzemenin az oluşunda dönemin şartları, definecilik gibi faktörler rol oynadığı gibi; bölgede 1921-1922 yıllarında yaşanan Türk-Yunan mücadelesinin bıraktığı tahribat ve cumhuriyetin ilk yıllarında tarihi eserleri korumadaki bilinçsizlik de etkili olmuştur [28]. Herşeye rağmen saha çalışmaları özellikle yazılı belge ve eserin kısıtlı olduğu bu dönemi aydınlatmada önemli bir rol oynamaya devam edecektir.

Kaynakça

Arıkan, R. (2023). "Bilecik'in Fethinin Osmanlı Kuruluş Tarihi Açısından Önemi", *VAKANÜVİS- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 8 (1): Dr. Recep Yaşa'ya Armağan, 2175-2201. https://doi.org/10.24186/vakanuvis.1351405

Aşıkpaşazade Tarihi 1285-1502 (2013), Haz. Necdet Öztürk, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.

Altunsoy, N. (2019). Türkiye Selçukluları Döneminde Gayrimüslimler, *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kırklareli.

Anonim Osmanlı Kroniği Osmanlı Tarihi 1299-1512 (2015), Haz. Necdet öztürk, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.

Ayönü, Y. (2014). *Selçuklular ve Bizans*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

Arabacıoğlu S. (2023). Kuruluş Dönemi Osmanlı Kaleleri, *Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa.

Atsız, A. N. (2013). *Evliya Çelebi Seyahatnamesinden Seçmeler*, Ötüken Yayınları, İstanbul.

Barkan, Ö. L.- Meriçli E. (1998). *Hüdavendigar Livası Tarir Defterleri*, C.1. Türk Tarih Kurumu, Ankara.

Başar, F. (2020). "Mihaloğulları", *DİA*, C.30, 24-25.

Beldiceanu, İ. (1992), "Başlangıçlar: Osman ve Orhan", Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, Ed. Robert Mantran, Say Yayıncılık, Cilt: 1, İstanbul.

Bilgin, T. (2015). *Milli Mücadele Döneminde Bilecik*, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Yayınları: Bilecik.

Bilgili, H. (2023). *Bilecik Türbeleri*, Tunç Yayıncılık, İstanbul.

BOA.Şd.01223.00002.001.

BOA-A.Dvns.Mhm.D.076.

BOA,A.Dvns.Mhm.D.075.

Beo.000354.026537.001.

Cahen C. (2014). *Osmanlılardan Önce Anadolu*, Çev. Erol Üyepazarcı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Çağırıcı, M. (2020), "Müdârâ", *DİA*, C. 31, 459-460.

[28] Detaylı bilgi için bknz. Bilgin, Taner (2015), Milli Mücadele Döneminde Bilecik, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Yayınları: Bilecik; Bilgili, Hamiyet, (2023). Bilecik Türbeleri, Tunç Yayıncılık, İstanbul.

Çelik, T. Yalman, B. vd. (2006). *Bilecik Kültür Envanteri*, T.C. Bilecik Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü.

Dinçel, Ö. F. (2019). *Domaniç İkizce Savaşı*, Domaniç Kültür Derneği, Ankara.

Demiryürek, H. (2015). *Ertuğrul Sancağı (1900-1918)*, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Yayınları, Bilecik.

Demiryürek, H. (2023) "Osmanlı'nın Gün Batımında Lefke", *Sakarya Nehrinin İncisi Osmaneli (Lefke) Tarih Kültür Mimari Coğrafya* İdeal Kültür Yayınları, İstanbul, 37-50.

Demiryürek, H. (2023) "Bir Nahiyenin Portresi: Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Lefke", *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7/2, 1231-1249. https://doi.org/10.30561/sinopusd.1358434

Doğan, M. (2023). "19. Yüzyılda Lefke (Osmaneli) Gayrimüslimleri", *Sakarya Nehrinin İncisi Osmaneli Lefke Tarih Kültür Mimari Coğrafya*, Ed: İlhami Yurdakul-Ali Okumuş, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul, 241-286.

Foss, C. (2022). *The Beginnings of the Ottoman Empire*, Oxford University Press-Great Clarendon Street, Oxford, OX2 6DP, United Kingdom.

Güneş, İ. (2010). "Memlûk Sultanı I.Baybars'ın 1277 Yılındaki Anadolu Seferi", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 20/2, 343-360.

Goltz, C. F. (2023). *Goltz Paşanın Anadolu Anıları*, Çev: Gönül Mutlu-İsmail Mutlu, Ark Yayınları, İstanbul.

Gibbons, H. A. (1998). *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, 21.yy Yayınları, Ankara.

Hadidi Tarihi Manzum Osmanlı Tarihi 1285-1523 (2015), Haz. Necdet Öztürk, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.

İnalcık, H. (2020). "Osman I", *DİA*, C.33, 443-453.

İnalcık, H. (2007). "Osmanlı Beyliği'nin Kurucusu Osman Beg", *BELLETEN*, 71/261, 480-536. https://doi.org/10.37879/belleten.2007.479

İnalcık, H. (2004). "İznik İçin Osman Gazi Ve Bizans Mücadelesi", *Tarih Boyunca İznik*, Ed: Işıl Aybakgil, Halil İnalcık, Oktay Aslanapa, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.

İmber, C. (2006). *Osmanlı İmparatorluğu 1300-1650*, Çev. Şiar Yalçın, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Kırşehir Emiri Caca Oğlu Nur El-din'in 1272 Tarihli Arapça-Moğolca Vakfiyesi (1989), Haz. Dr. Phil Ahmet Temir, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

Köprülü, M. F. (2018). *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluş*u, Haz. Orhan Köprülü, Alfa Yayınları, İstanbul.

Kaplanoğlu, R. (2000). *Osmanlı Devletinin Kuruluşu*, Avrasya Etnografya Vakfı Yayınları, Bursa.

Mevlana Mehmet Neşri. (2013), *Cihannüma Osmanlı Tarihi*, Haz. Necdet Öztürk, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.

Nikolayidis, H. (2016). Antik Kaynaklar ve Epigrafik Veriler Işığında Bilecik İli Tarihi Coğrafyası (M.Ö. 6. Yüzyıldan Roma İmparatorluk Dönemi Sonuna Kadar), *Trakya Üniversitesi* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Ousterhout, R. (2016). *Bizansın Yapı Ustaları*, Çev: Fügen Yavuz, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Öztürk, H. S. (2023). Nikaia Egemenlik Alanı Epigrafik Tarihi Coğrafya Araştırmaları II. Gölpazarı (Tattaios) Bilecik, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.

Öztürk, H. S. (2022). Nikaia Egemenlik Alanı Epigrafik-Tarih Coğrafya Araştırmaları I Osmaneli/Lefke (Bilecik), Homer Kitapevi, İstanbul.

Sümer, F. (2002), "Kösedağ", *DİA*, C.26, 272-273.

Sevim, A. (2015). *Anadolu Fatihi Kutalmışoğlu Süleymanşah*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

Seyyid Lokmân, Zübdetü't-Tevârîh Osmanlı Tarihi (1299-1595) (2022). Haz. İbrahim Pazan, Ed. Göker İnan, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul.

Şahin, K. (1994) "Edebali", *DİA*, C.10, 393-394.

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eskişehir Kültür Varlıkları Koruma Bölge Kurulu Kararı, Tarih: 29.04.2015, No: 3164.

Texier, C. (2002). *Küçük Asya Coğrafyası Tarihi ve Arkeolojisi*, Çev. Ali Suat, Enformasyon ve Dokumantasyon Hizmetleri Vakfı, I.Cilt, Latin Harflerine Aktaran: Kazım Yaşar Kopraman, 1. Cilt Sadeleştiren: Musa Yıldız, Ankara.

Turğut, V. (2011). "XVI. Yüzyılda Tahrr Defterlerne Göre Hüdavendigar ve Sultanönü Sancaklarında Abdalân-I Rum", *Uluslararası Sosyal Aratırmalar Dergisi*, 4/19, 208-227.

Turğut, V. (2015). *Osmanlı Devletinin Kuruluş Coğrafyasında Vakıflar Ve Şehirleşme (16.Yy Bilecik ve Çevresi)*, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Tuna, E. Erpehlivan, H. Nikolayidis, H. (2023). "Ankara-Bilecik İli Arkeolojik Yüzey Araştırması:", 2022 Yılı Çalışmaları, *Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü 43. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu 39. Araştırma Sonuçları Toplantısı,* C.2, 303-320.

Turan, O. (2014). *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, Ötüken Yayınları, İstanbul.

Uzunçarşılı, İ. H. (2015). *Osmanlı Tarihi.* C.1, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

Umar, B. (2004). *Bithnynia Bir Tarihsel Coğrafya Araştırması ve Gezi Rehberi*, İnkılap Yayınları, İstanbul.

Uslu, D. (2023). "Lefke İsminin Osmaneli Olarak Değiştirilmesi", *Sakarya Nehrinin İncisi Osmaneli Lefke Tarih Kültür Mimari Coğrafya*, Ed. İlhami Yurdakul-Ali Okumuş, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul.

Yılmaz, H. (2021). "Yeni Tarihî Bulgularda Osmanlı Ataları", *Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi*, Ocak, C. 69/4, 44-53.

Yıldırım, F. (2004). *Sakarya Kaleleri*, Adapazarı Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Adapazarı.

Yılmaz, H. (2017). "Çağdaş Kaynak ve Belgeler Işığında Sakarya'nın Fethi ve Fethin Bilinmeyen Târihi", *Geçmişten Günümüze Sakarya Tarih/Kültür/Toplum Uluslararası Sakarya Sempozyumu,* 23-25 Kasım, 75-130.

Ekler



Görsel-1-Mekece Kalesine giden yol papaz suyu vadisi



Görsel-2-Mekece Kalesinin bulunduğu alan



Görsel-3-Pamukova Paşalar Köyü-Karaca Ahmet Türbesinden Akhisar(Paşalar Kalesi)



Görsel-4-Leblebici Hisardan Gölpazarı Manzarası



Görsel-5-Leblebici Hisar Kalıntıları



Görsel-6-Leblebici Hisar Kalıntıları



Görsel-7-Leblebici Hisar Kalıntıları



Görsel-8-Leblebici Hisar Kalıntıları



Görsel-9-Çadırlı Hisarı Genel Manzarası



Görsel-10-Çadırlı Hisarı Duvarları



Görsel-11-Çadırlı Hisarı Merdivenleri



Görsel-12-Çadırlı Hisarı Duvar Detayı



Görsel-13-Çadırlı Hisarı Duvar Detayı



Görsel-14-Çadırlı Hisarı Duvar Harç Detayı



Görsel-15-Çadırlı Hisarı Su veya Tahıl Deposu



Görsel-16-Çadırlı Hisarından Osmaneli(Lefke) İstikameti



Görsel-17-Çadırlı Hisarından Gölpazarı Ovası ve Sakarya Nehri Paşalar Boğazı Manzarası



Görsel-18-Lefke Kalesinin Bulunduğu Muhtemel Alan



Görsel-19-Arapuçtu Gözetleme Kulesi Kalıntıları



Görsel-20-Arapuçtu Gözetleme Kulesi Kalıntıları



Görsel-21-Cambazkaya Gözetleme Kulesinden İstanbul Karayolu



Görsel-22-Cambazkaya Gözetleme Kulesinin kalıntıları



Görsel-23-Cambazkaya Gözetleme Kulesinin Kalıntıları



Görsel-24-Osmaneli Göksu Çavuş Kale Kalıntısı



Görsel-25-Osmaneli Düzmeşe Çavuş Kaleden Göksu Manzarası



Görsel-26-Osmaneli Düzmeşe Çavuş Kale



Görsel-27-Bayırköy-Çadırlı Köy ve Boğazkaya Üzerinde Çadırlı Kalesi



Görsel-28-Lefke-Çadırlı ve Leblebici Kalesi

Extended Abstract

During the 11th century, the Kayı tribe, under the leadership of Ertuğrul Bey, settled near Horasan, Merv, and Mahan alongside the Seljuks. Due to increasing Mongol pressure, they migrated towards Eastern Anatolia and the Aleppo region, conducting raids on behalf of the state. However, while some of the tribe moved towards Horasan, others settled in the Sürmeli Çukuru region of Erzurum. Subsequently, Ertuğrul Bey relocated to the Karacadağ region near Ankara and sent his son, Savcı Bey, to Sultan Alaeddin I, requesting a new homeland. Upon the Sultan's approval, the Kayı tribe moved to the Söğüt-Domaniç and Ermeni Derbendi regions, where they established their settlement.

Throughout his tenure, Ertuğrul Bey maintained good relations with the local Byzantine lords (tekfurs) and pursued a policy of diplomacy and strategic accommodation (müdârâ). The passage from Aşıkpaşazade's chronicle, stating, "During Ertuğrul's time, there was no war or conflict; they spent their summers in the highlands and their winters in their pastures," succinctly encapsulates the political climate of the era. Following Ertuğrul Bey's death, his son, Osman Bey, assumed leadership of the tribe.

In the early years of his rule, Osman Bey initially continued his father's policy of diplomacy. However, the persistent raids and economic damage inflicted by the Byzantine lord of İnegöl, who had opposed the Kayı tribe's seasonal migrations to their summer pastures since Ertuğrul's time, forced Osman Bey to take action. Engaging in battle with the İnegöl lord at the Battle of Ermeni Beli, Osman Bey suffered the loss of his nephew, Bay Hoca, who was martyred in the conflict. In response, Osman Bey launched an attack in 1285, burning Kulaca Hisar. The following year, in 1286, during the Battle of Domaniç Beli, the lord of İnegöl killed Osman Bey's brother, Savcı Bey.

Osman Bey's conquests faced a major obstacle in the form of the Karacahisar stronghold. However, with its capture in 1288, the path for further territorial expansion was cleared. By 1299, he had seized Bilecik, thereby extending his control over the Karasu Valley. From there, he captured Köprühisar, Yarhisar, and İnegöl, positioning himself strategically around Bursa and Nicaea (İznik).

In 1302, Osman Bey achieved significant victories against the Byzantine army in both the Battle of Bapheus and the Battle of Dinboz. Meanwhile, seasonal shifts in the course of the Sakarya River during the spring of 1302 further facilitated the Ottomans' rapid advance through the Karasu and Sakarya Valleys. In this turbulent period, Osman Bey and his loyal warriors (nöker) devised the Sakarya Campaign of 1304 to pave the way for the conquest of Nicaea. Recognizing the necessity of securing the Karasu and Sakarya corridor against potential reinforcements arriving from Constantinople, they prioritized control over these strategic areas. Their dominance over the Bozüyük-Bilecik axis ensured the security of the Karasu Valley. However, to consolidate their control, they needed to subdue the last major junctions, particularly Çadırlı, where the Karasu River merged with the Sakarya, along with the nearby settlements of Leblebici and Lefke.

According to the chronicles, Köse Mihal and Samsa Çavuş joined Osman Bey in this campaign, while Orhan Bey and Saltuk Alp were tasked with defending Karacahisar against potential incursions from the Germiyanids. Another significant development during this expedition was Köse Mihal's conversion to Islam and his allegiance to Osman Bey.

During the 1304 Sakarya Campaign, Osman Bey and his forces first captured Leblebici Castle, followed by Çadırlı and Lefke Castles. Regarding the route of this campaign, the itinerary suggested by historian Halil İnalcık appears logical. Our proposed route builds upon İnalcık's framework by providing further details. The first route follows the

Karacahisar-Harmankaya-Gölpazarı and Sakarya Valley corridor, while our detailed alternative outlines the Harmankaya-Sorgun-Kümbet-Kurşunlu-Gölpazarı (Leblebici Hisar)-Bayırköy (Çadırlı)-Lefke pathway.

Upon capturing Lefke, Osman Bey's forces secured key surveillance points along the Lefke-İznik road, including the Arapuçtu watchtower. They also seized the Çavuş Castle, known as the Göksu Towers, along the Lefke-Yenişehir route, as well as the Cambazkaya watchpost near Osmaneli. Chronicles indicate that after the conquest of Lefke, Samsa Çavuş was granted control over the fortress beside Yenişehir Suyu (Göksu), leading to the region being known as Çavuşköy.

From Lefke, Osman Bey and his warriors proceeded to capture Mekece, Akhisar, and Geyve Castles. Our study, titled *The 1304 Sakarya Campaign: A Study on the Identification of Leblebici, Çadırlı, and Lefke Castles*, aims to determine the modern locations of the fortresses conquered by Osman Bey in his bid to clear the path for the conquest of Nicaea. Although many of these castles have been identified, the exact locations of Leblebici, Çadırlı, and Lefke remain uncertain, making them the focal points of our research. Based on chronicles, contemporary maps, and interviews with local inhabitants, our study seeks to establish the most probable locations of these fortresses.

Mekece Castle

Mekece Castle is located at the exit of Mekece, on the roadside along the Mekece-Ahiler Village route. In cadastral records, the area surrounding the castle is referred to as the "Castle Vicinity." Due to agricultural activities in the region, the land has been plowed repeatedly, causing significant damage to the structure over time.

In his memoirs, Field Marshal Colmar von der Goltz (Goltz Pasha) mentions a Byzantine control point situated in the valley of Papaz Suyu, emerging from the southern foothills of the Sivri Tepe (Sharp Hill) in Mekece. He states that this site was later converted into a mosque and bathhouse by the Turks but notes that he did not have the opportunity to personally visit the castle.

Field research conducted in the early 2000s revealed that approximately four meters of the castle remained intact, likely part of a tower. The walls, observed to be 2.5 meters thick, were built using locally sourced stones. The surviving fragments and the masonry techniques suggest that the castle dates back to the late Byzantine period. Furthermore, historical records indicate that after falling into Ottoman hands, the castle continued to be used until the conquest of Nicaea.

Askhisar (Pamukova) Castle

Akhisar Castle, situated in the Paşalar Village of Pamukova District, Sakarya, is registered in land records as "Kale Tepe" (Castle Hill). It is known to have been constructed during the Byzantine period. However, the castle has suffered extensive damage due to both illegal excavations and natural erosion.

Access to the castle can be gained either by ascending a steep path from Paşalar Village in Pamukova or by following a route branching off to the left from the Karapınar-Kadıköy-Bakacak road, traversing a rocky and forested hillside. The castle was first discovered by Clive Foss in 1982.

Despite the destruction, approximately ten meters of the western and northwestern walls, along with a trebuchet platform, have survived to the present day. Chronicles recount that, during Osman Bey's 1304 Sakarya Campaign, the local Byzantine lord of Akhisar, like the other lords in the region, refused to surrender. Following intense clashes on the plains of

Pamukova, the Byzantine commander abandoned the castle and fled, leaving it to fall into Ottoman hands.

Geyve Castle

Academic research on Geyve Castle has proposed various locations for its ruins, but identifying the exact site remains challenging. Some studies suggest that the castle was situated on Parola Hill in Alifuatpaşa. However, no castle remnants exist at this location, and it is approximately five kilometers from Geyve's town center.

Conversely, the Byzantine and Ottoman-era fortresses referenced in chronicles—such as Bilecik, Çadırlı, Leblebici, Lefke, and Mekece—are all located within the settlements they are named after. For instance, when chroniclers refer to Bilecik Castle, they do not place it five kilometers away in Küplü; rather, it is within Bilecik itself. Given this pattern, it is highly probable that Geyve Castle was indeed within the town of Geyve.

This assumption is further supported by historical records indicating that, upon abandoning Geyve Castle, the Byzantine commander fled toward the Kuru Stream, which flows through modern-day Geyve. Additionally, Yahşi Fakih, the son of Orhan Gazi's imam and one of the earliest Ottoman historians, established his zawiya (Islamic lodge) in Geyve, further reinforcing the notion that the castle was within the settlement. If it had been elsewhere, the chroniclers would not have referred to it specifically as "Geyve Castle."

During the early Ottoman period, Byzantine and Turkish-built fortresses in small settlements were typically positioned adjacent to the town, serving as garrisons for its protection. Although the existence of Lefke and Mekece Castles is well-documented, they were relatively small structures and have not survived to the present day. It is likely that Geyve Castle suffered a similar fate. Given this historical precedent, we reject the notion of arbitrarily designating nearby watchtowers as Geyve Castle, as such forced interpretations are methodologically unsound.

Leblebici Castle (Gölpazarı)

Leblebici Castle was among the first fortresses captured by Osman Bey during the 1304 Sakarya Campaign. It was situated in Gölpazarı, one of the earliest settlements of the Ottomans in the region. Historical cadastral records refer to Gölpazarı as *Göl Kazası* (the District of Göl). This small settlement flourished after Mihal Bey, the grandson of Köse Mihal, constructed a caravanserai, bathhouse, and mosque along the trade route.

Leblebici Castle itself was a small Byzantine fortress built on the *Kale Düzü* ridge in the *Paşa Köy Mevkii* of Gölpazarı. The site can be accessed by reaching the Gölpazarı district center, following Hasan Ali Yücel Avenue beside Gölpazarı Vocational School, and then proceeding along 40th Street toward *Kale Düzü Paşa Köy Mevkii*. Overlooking both Gölpazarı and the surrounding plain, the castle site has suffered extensive damage due to treasure hunters. Fragments of stone, brick, and ceramic are readily observable at the location.

Although no standing walls remain, field studies have revealed that the castle's foundation walls are still detectable beneath the soil. Different scholars, both local and foreign, have proposed alternative locations for Leblebici Castle. One such researcher, Öztürk, suggested placing the castle in Balçıkhisar, Osmaneli, due to the presence of a stream named *Leblebi Deresi* (Leblebi Stream) in that area. While the name suggests that a fortress may have existed there, no traces have survived to the present day. Additionally, an analysis of the 1304 Sakarya Campaign's route indicates that this region lies further inland and does not align with the campaign's trajectory.

Foreign scholar Clive Foss, despite being aware that an Ottoman document from 1607 explicitly refers to Leblebici Castle as being in Gölpazarı, argued that it should be searched

for above Lefke. Foss justified this claim by asserting that it would not have been logical for Osman Bey to travel from Yenişehir to capture a castle in Gölpazarı, but if he had set out from Bilecik, the presence of Leblebici Castle in Gölpazarı would make sense. However, this reasoning reveals Foss's lack of familiarity with the region's geography.

The first scholar to publish the 1607 document was the late Uzunçarşılı. This record states that, due to Celali bandits attacking undefended towns, the local government of Gölpazarı petitioned for permission to restore the already-ruined walls of Leblebici Castle and to take refuge there. The Ottoman state granted this request and issued an order to the *qadi* (judge) of Gölpazarı, permitting the repair of the castle. Notably, there was also a *qadi* of Lefke during this period. Had the castle been located near Lefke, as some researchers have claimed, the order would have been directed to the Lefke *qadi* rather than the one in Gölpazarı.

Considering that this document explicitly described Leblebici Castle as being in a ruined state 418 years ago, and given the clear indications from field observations and Ottoman archival records, attempts to locate the fortress elsewhere appear unfounded and inconsistent with historical evidence.

Çadırlı Castle (Bilecik-Bayırköy)

Çadırlı Castle was one of the fortresses captured by Osman Bey following the conquest of Leblebici Hisar, as he advanced toward Lefke. Ensuring that no remaining Byzantine strongholds threatened their rear was a crucial consideration during the campaign. As such, the 1304 Sakarya Campaign was executed with meticulous planning, targeting strategic locations.

Sources indicate that during the 1304 campaign, the lords of Leblebici, Çadırlı, and Lefke all submitted to Osman Bey. The *Tekfurluk* (Byzantine lordship) of Çadırlı later became a village under Ottoman rule, administratively linked to Bilecik. Positioned along the river, the village sustained itself through rice cultivation. Additionally, during Osman Bey's reign, the *Burçaklu Zaviyesi*, a dervish lodge, was established in the village to provide lodging and services to travelers.

According to Ottoman tax registers, Çadırlı had a population of 26 taxpayers, consisting primarily of sharecroppers and rice farmers. This population was exempted from *avarız* (extraordinary taxes). Additionally, the village housed a group of shipbuilders (*kalyoncular*), who were under the authority of the Ottoman cavalry (*sipahis*). In 1654, Çadırlı was incorporated into the endowment (*vakıf*) of Köprülü Mehmed Pasha.

Çadırlı appears frequently in the earliest Ottoman chronicles. Recognizing that the village was historically associated with rice farming, we deduced that it must have been situated in an area with abundant water sources. While examining cadastral records along the Karasu and Sakarya Rivers, we identified a *Çadırlı Mevkii* (Çadırlı locality) near Bilecik-Bayırköy. Following this discovery, we conducted an expedition to the site with retired teacher Ali Osman Kavuştu, nature guide İrfan Şişman, and historian Hamiyet Bilgili Çetin. Our fieldwork revealed an abandoned village site and the remnants of a well-preserved fortress, just as described in historical sources. In addition to sections of the castle walls, we identified staircases and structures that may have served as water or grain storage facilities. Since these structures were in a secluded location, they have remained relatively undisturbed apart from damage caused by treasure hunters.

The construction materials of Çadırlı Castle include limestone, granite, schist rubble, and crushed stone, bound with lime and sand mortar. Archaeologists have determined that the

surviving walls are of medieval origin and that the fortress saw continuous habitation throughout the medieval period.

Clive Foss previously suggested that Çadırlı Castle was located in Cambazkaya, while Kaplanoğlu argued that it lay between the Çiftlik and Değirmenli valleys on the Yenişehir-Osmaneli route. However, after extensive investigations by both local and foreign researchers, the most convincing evidence places Çadırlı Castle in Bilecik-Bayırköy-Çadırlı Mevkii.

Lefke (Osmaneli) Castle

Lefke (Osmaneli) was a strategically significant location due to its position along the İznik and Sakarya route. According to the earliest Ottoman chronicles, Lefke Castle was among the first fortresses captured by Osman Bey during the Sakarya Campaign. However, no remnants of the castle have survived to the present day.

Local researcher Öztürk has suggested that Lefke Castle was located within the boundaries of Selçik Village, across from Osmaneli's new bus terminal, along the Ankara-İstanbul highway. Evliya Çelebi described the castle as a small, square-shaped stone structure in a state of ruin.

Ottoman records from the 16th century mention four neighborhoods in Lefke: Baraklı, Savcıoğlu, Saru Balaban, and Hisar Mahallesi. In particular, Hisar Mahallesi is documented in the *Evkaf Defteri* (Ottoman Waqf Register) as being part of the endowment of Yörgüç Paşa, with a taxable population of 31 individuals. Additionally, in the *Muhasebe-i Anadolu Defteri* (Anatolian Tax Register), the neighborhood is recorded as consisting of 32 households. However, by the 19th century, Hisar Mahallesi no longer appeared in official records, likely due to the complete disappearance of the castle, which led to a name change for the neighborhood.

While it is certain that the castle was within Lefke, former mayor of Osmaneli, Münir Şahin (born 17 August 1956 in Eskişehir), stated in an oral interview that Lefke Hisar Mahallesi was situated beneath Tekke Hill, around the area of the church. This assertion is supported by a 2006 cultural inventory study conducted in Bilecik, which documented the discovery of a water cistern coated with *horasan* mortar in the same vicinity.

Lefke (Osmaneli) Cambazkaya Watchtower

Located approximately 9 km from the center of Osmaneli, near the *Prof. Dr. Yunus Söylet İçmeler Facility*, Cambazkaya Watchtower was a Byzantine structure and is classified as a first-degree archaeological site. It is highly probable that Osman Bey captured Cambazkaya Watchtower during his 1304 campaign to take Lefke.

In July 2024, our research team conducted a field expedition to Cambazkaya. According to cadastral records, the remains of the watchtower are listed under the *Cambazlar Tepe Mevkii*. This hill falls within the boundaries of Osmaneli's Kızılöz Village. The İçmeler facility is situated in an area where two large Cambazkaya rock formations rise on either side of the road leading toward Istanbul. The section climbed by our team was the Cambazlar rock formation along this route.

Goltz Pasha also commented on Cambazkaya in his writings:

"Across a vast landscape, there were two colossal, isolated gypsum rock formations. These were known as Cambaz Rocks. It was said that, in ancient times, a tightrope walker tied his rope between these rocks and crossed over the river. On the opposite side, to the left, there was an old Roman road. Beside it stood the ruins of an ancient Roman wall, and a remarkable square-shaped cave could also be found in the area."

Lefke (Göksu) Watchtowers

Situated 15 km from the center of Osmaneli, the Göksu Watchtowers are located within the boundaries of Çiftlik Village, as documented in land records. The site is officially referred to as *Kuleler Mevkii* (Watchtowers Area).

This location has been extensively studied by various researchers and archaeologists over the years. The site was actively used as a settlement from the time of the First Crusade through the early Ottoman period, serving as a critical point for controlling the Göksu Gorge.

The significance of the Göksu Watchtowers in our research stems from their connection to the 1304 Sakarya Campaign. Historical sources indicate that after the lords of Çadırlı and Lefke submitted to Osman Bey, Samsa Çavuş requested control over these regions. The chronicles record Osman Bey's response:

"Beside Lefke, at the mouth of the stream near Yenişehir Suyu, there was a small fortress. Osman Bey granted it to Samsa Çavuş. Even today, the place is known as Çavuşlar Village."

The fortress referenced in this passage is almost certainly the one located at Göksu, Düzmeşe, and the Byzantine-Seljuk Watchtowers area. Our field studies confirmed that, in addition to the watchtowers, a small fortification also existed at the site. From an archaeological perspective, this area could be classified as *Çavuş Castle,* considering its role in the early Ottoman period.

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9 (1), 148-169
Geliş Tarihi:21.01.2025 Kabul Tarihi:05.03.2025
Yayın: 2025 Yayın Tarihi:31.05.2025
https://doi.org/10.30561/sinopusd.1624131
https://dergipark.org.tr/sinopusd

GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE GİRİŞİMCİLİK VE MUTLULUK ARASINDAKİ İLİŞKİNİN PANEL REGRESYON YÖNTEMİYLE İNCELENMESİ: ERKEN-AŞAMA GİRİŞİMLERİN ROLÜ

Erol TEKİN*

Özet

Girişimciler, para kazanmanın yanı sıra bireysel hareket edebilme, topluma yararlı olma, kendini tatmin edebilme, yenilikçilik ve başarma ihtiyacı gibi nedenlerden dolayı da girişimcilik faaliyeti gerçekleştirebilir. Söz konusu girişimci olma nedenlerinin birçoğunun mutluluk üzerinde etkilerinin olması beklenmektedir. Çünkü bu nedenler girişimcinin motive olmasına ve başarı için yoğun bir gayret göstermesine katkı sunabilir. Başarılı girişim faaliyetleri sonucunda hem girişimcilerin içsel tatmine ulaşmaları hem de ülke refahının artması mümkün olacaktır. Bu durum, ülkelerin daha mutlu olmasına sebebiyet verebilir. Bu kapsamda çalışmanın amacı, girişimciliğin mutluluk üzerindeki etkisini incelemektir. Araştırmanın örneklemini, 2015-2023 yılları arasında verilerine ulaşılabilen 13 gelişmekte olan ülke oluşturmaktadır. Veriler, çoklu doğrusal regresyon analizi ile test edilmiştir. Sonuçlar, erken aşama girişimcilik faaliyetlerinin mutluluk üzerinde pozitif etkisinin olduğunu ortaya koymaktadır. Çalışma, girişimcilik ve mutluluk arasındaki ilişkiyi gelişmekte olan ülkeler bağlamında makro düzeyde ele alan bir çalışma olması açısından literatüre katkı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Erken Aşama Girişimcilik, Mutluluk, Gelişmekte Olan Ülke, Panel Regresyon Yöntemi

The Investigation of the Relationship Between Early-Stage Entrepreneurship and Happiness in Emerging Countries with Panel Regression Method: The Role of Early-Stage Entrepreneurs

Abstract

Entrepreneurship is an interdisciplinary concept explained by economic, psychological and sociological theories. Therefore, in addition to earning money, entrepreneurs may engage in

* Doç. Dr., Kastamonu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü, etekin@kastamonu.edu.tr, https://orcid.org/0000-0003-1166-7671
This work is licensed under a Creative Commons BY-NC-SA 2.0

entrepreneurial activities for positive reasons such as being able to act individually, being useful to society, being satisfied with oneself, being innovative and needing to succeed. Many of these reasons for becoming an entrepreneur are expected to have effects on happiness. Because these reasons can help the entrepreneur to be motivated and make an intense effort for success. As a result of successful entrepreneurial activities, it will be possible for both entrepreneurs to achieve internal satisfaction and the welfare of the country to increase. This situation may cause countries to be happier. In this context, the aim of the study is to examine the effect of entrepreneurship on happiness. The sample of the study consists of 50 countries whose data can be accessed completely between 2015-2023. The obtained data was analyzed panel regression. Results reveal that entrepreneurship influences happiness. The study contributes to the literature in terms of being a study that addresses the relationship between entrepreneurship and happiness at a macro level.

Keywords: Early-Stage Entrepreneurship, Happiness, Emerging Country, Panel Regression Method

Giriş

Girişimci olma nedenleri farklılaşmasına rağmen, çoğu girişimci kendi işini kurup girişimciliğin özgür ve özerk olabilme vaadinden etkilenmektedir (Ryff, 2019; Van der Zwan ve Hessels, 2019; Van Gelderen ve Jansen, 2006). Fakat girişimcilerin çoğunluğu gerçekte kişisel, sosyal ve mesleki hayatlarının kontrolünü kaybetme tehlikesini de yaşamaktadırlar (Khelil, 2016). Çünkü girişimcilik, ekonomik bir kavram olduğu kadar, psikolojik ve sosyolojik yönleri de olan bir kavramdır. Johnson, Freeman ve Staudenmaier'e (2015) göre, ABD'deki girişimcilerin yarısına yakını zihinsel sağlık sorunları yaşamakta iken, neredeyse üçte biri depresyon tehlikesi ile karşı karşıyadır. Özellikle girişimcilerin risk alma özellikleri dikkate alındığında, bu durumun ortaya çıkması çok yadırganacak bir şey değildir.

Ekonomik olarak gelir elde etmenin yanı sıra, insanları girişimciliğe yönelten temel motivasyonlar arasında hayatta kalma, zenginlik, bağımsızlık, bir hayali gerçekleştirme, yerel toplumun çeşitli yönlerini geliştirme ve dünyayı değiştirme yer almaktadır (Özçoban ve Özkul, 2019). Bu nedenlerden dolayı girişimciler, girişimcilik faaliyetleri sergileyip başarılı olduklarında hem kendilerini tatmin etme hem de içsel huzuru yakalama gibi duyguları hissetme şansına da sahiptirler. Esasen girişimciliğin bir dereceye kadar daha yüksek düzeyde mutluluk, yaşamdan memnuniyet veya artan refah ile ilişkili olduğu ifade edilmektedir (Morris

vd., 2012). Girişimcinin emeği, sermayeyi ve doğal kaynağı (hammadde) bir araya getirerek üretimi gerçekleştiren bir diğer üretim faktörü olduğu düşünüldüğünde, psikolojik ve sosyolojik yaklaşımlarla birlikte ekonomik bağlamda da değerlendirilen bir kavram olduğu bilinmektedir. Bu çerçevede, girişimcilik ekonomik büyüme ve kalkınmanın temel aktörlerinden bir tanesi olarak da ifade edilmektedir (Acs vd., 2018; Aparicio vd., 2016; Kraaij ve Elbers, 2016; Tekin ve Zorkun, 2019).

Girişimciliğin ortaya çıkaracağı refahın, mutlu bir toplum oluşturmasına destek olacağı söylenebilir. Literatürde, şu ana kadar girişimciliğin ülke düzeyinde mutluluğu etkileyip etkilemeyeceğini ve nasıl etkileyeceğini değerlendirme üzerine kanıtlara ulaşan az sayıda çalışmaya rastlanmaktadır. Ele alınan çalışmalar ile birlikte politika yapıcılar da girişimcilerin ekonomik büyümeye katkıda bulunabileceğine ve üretkenliği ya da rekabet gücünü artırabileceğine inanmaktadırlar (Naudé, 2010; Naudé, 2011a; Naudé, 2011b; Van Stel, Carree ve Thurik, 2005; Wong, Ho ve Autio, 2005). Öyle ki, ekonomik büyümenin refahı artıracağı, gelir eşitsizliklerini azaltacağı ve insanları zenginleştireceği söylenebilir. Bunun da mutlu bir toplum oluşumuna katkı sunacağına ilişkin çalışmalara literatürde rastlamak mümkündür (Easterlin, 1995; Ram, 2009; Venhooven ve Dumlubağ, 2015).

Bunlarla birlikte, çok az sayıda kişinin Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinde yer alan saygınlık ve kendini gerçekleştirme seviyelerini tatmin ettiği ve bunların ötesine geçtiği bilinmektedir (Maslow, 1970). Girişimcilik, bu seviyelere ulaşarak mutluluğu yakalamak için güzel bir fırsat olarak düşünülebilir. Aynı zamanda, girişimcilerin yeni fırsatlar yaratarak sağlık başta olmak üzere insanın tüm ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik deneyimsel faaliyetlere katkıda bulunan yenilikçi ürünler üretmesi, hane halkının mutluluğunu da olumlu etkileyebilecektir (Csikszentmihalyi, 2003; Tekin, 2018).

Yukarıda ifade edilenler çerçevesinde, girişimciliğin istihdam yaratma ve yeniliği teşvik edebilen bir kavram olduğu düşünüldüğünde, refah ve mutluluk ile

olan ilişkisi girişimcilerin ulusal mutluluğa katkıda bulunabileceğini düşündürmektedir. Bu kapsamda, "Girişimciliğin varlığı ve doğası ulusal mutluluğu etkiler mi?" sorusu akla gelmektedir. Bu bağlamda, araştırmanın temel amacı girişimciliğin ulusal mutluluk üzerindeki etkisini incelemektir. Bu amaçla çalışmada, Küresel Girişimcilik Monitörü'nde (GEM) yer alan girişimcilik niyeti ve erken aşama girişimcilik faaliyetlerinin, gelişmekte olan ülkelerin ulusal mutluluğu üzerindeki etkisi araştırılmıştır.

1. Literatür Taraması ve Hipotezler

Girişimciliğin, Schumpeter'den (1934) bu yana yenilikçi bakış açısını ele alan bir kavram olduğu düşünüldüğünde, insan hayatını kolaylaştırıcı ürünler üretme odaklı bir kavram haline dönüştüğü söylenebilir. Çünkü eskiden "ne üretirsem satarım" anlayışı var iken, günümüzde müşteri odaklı anlayışın ortaya çıktığı, hatta müşterinin hayal etmediği fikir ve düşüncelerin hayata geçirilerek insanda kullanma ihtiyacı oluşturduğu bir girişimcilik ekosistemi vardır. Bu ekosistemin, insanın hayatını kolaylaştıran ürün ya da hizmetleri üretme güdüsüne sahip olması, esasında insanların mutlu bir hayat sürmelerine de vesile olabilir. Çünkü insan, ihtiyaçları karşılandığında tatmin olan bir canlıdır. Bu bağlamda literatürde yer alan çalışmalardan Eleren ve Sadykova (2016), girişimcilik eğilimi ile mutluluk algısı arasındaki ilişkiyi ele almışlardır. Çalışma, birincil veri toplama yöntemlerinden anket yöntemi kullanılarak İç Anadolu Bölgesi ve Karadeniz Bölgesi'nde yer alan iki farklı üniversitede öğrenim gören öğrenciler üzerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonuçları, mutluluk ile girişimciliğin yenilikçilik, insanlarla ilişki, bağımsızlık ihtiyacı ve yaratıcılık boyutları arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişkinin olduğuna dikkat çekmektedir. Girişimciliğin risk alma boyutu ile mutluluk arasında ise negatif yönde anlamlı bir ilişkinin varlığından söz edilmiştir. Fowle (2019), çalışmasında girişimciliğin getirdiği mutluluk, depresyon ve özgürlük temalarını ele almıştır. Çalışmada, girişimcilerin özgürlük arayışlarının yanı sıra bu süreçte yaşadıkları zorluklar ve psikolojik etkiler incelenmiştir. Çalışma sonucunda, girişimcilerin bağımsızlık ve yaratıcılık arzusunun başlangıçta tatmin edici bir

yaşam sunabileceğine dikkat çekilmiştir. Fakat girişimciliğin uzun vadede stres, kaygı ve yalnızlık gibi olumsuz duygularla da sonuçlanabileceği vurgulanmıştır. Ayrıca, çalışma sosyal ve ekonomik sonuçları iyileştirerek refahı sağlamak için bir dizi hafifletici felsefi, stratejik ve kişisel yaklaşım önermektedir. Naudé, Amoros ve Cristi (2014), girişimcilik ile mutluluk arasındaki ilişkiyi karşılıklı olarak ele almışlardır. "Girişimciliğin varlığı ve doğası ulusal mutluluğu etkiler mi?" sorusundan yola çıkarak gerçekleştirdikleri çalışmalarında, orta ve yüksek mutluluk ile Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) seviyesine sahip 34 ülke üzerine odaklanmışlardır. Çalışma sonucunda, mutluluğun girişimcilik fırsatına dayalı faaliyetleri artırdığını iddia etmişlerdir. Fakat fırsat odaklı girişimciliğin bir ulusun mutluluğuna belirli bir noktaya kadar etkisi olduğuna dikkat çekmişlerdir.

Teixeira ve Vasque (2020), çalışmalarında girişimciliğin bireylerin yaşam tatmini/mutluluğu üzerindeki etkisinde ulusal kültürün aracılık rolünü analiz etmişlerdir. Araştırma, 2010-2013 döneminde 60 ülkeden 90.350 bireyi kapsamıştır. Sabit etkili panel veri tekniği ile gerçekleştirilen araştırma sonuçları, girişimci olmanın mutluluk düzeyini artırdığını göstermektedir. Chikh-Amnache, Chikh-Boubaghela ve Mekhzoumi (2023), gerçekleştirdikleri çalışmada kadın girişimciliği ile mutluluk arasındaki ilişkiyi Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN) özelinde ele almışlardır. Dokuz ülkeden elde edilen 2006-2021 yılları arasındaki veriler panel veri analizi ile incelenmiştir. Araştırma sonuçları, politika yapıcıların ve uygulayıcıların eğitim, öğretim, mentörlük ve finansmana erişim sağlayan politika ve programlar uygulayarak kadın girişimciliğini destekleyebileceklerini göstermektedir. Ayrıca çalışma, ASEAN ülkelerinde mutluluğun belirleyicisi olarak kadın girişimciliğinin rolüne vurgu yapmıştır. Saraiva vd. (2021) ise çalışmalarında girişimcilik faaliyetleri ve ulusal mutluluk açısından küresel endekslerin sayısının arttığını ve bu endeksler arasındaki ilişkinin ortaya konulmasına odaklanmışlardır. Bu çalışma, Dünya Mutluluk Raporu (WHR) ve Küresel Girişimcilik Endeksi (GEI) gibi iki ana açık erişim veri tabanı arasındaki karşılaştırmaları kullanarak bu ilişkiyi incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada, 2016-2018 yıllarına ait üç yıllık raporlar ve

118 ülke analiz edilmiştir. Araştırma sonuçlarına bakıldığında, iki endeks arasında incelenen yıllarda güçlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Yukarıda ele alınan literatür dikkate alındığında, mutluluk ile girişimcilik ilişkisinin farklı ülke gruplarında ve farklı zaman dilimlerinde ele alındığı görülmektedir. Fakat dünyadaki her ülkenin aynı ekonomik gelişmişlik düzeyine sahip olmadığı bir gerçekliktir. Bu nedenle, konunun ülke grupları bağlamında ayrı ayrı değerlendirilmesinde fayda olduğu düşünülmektedir. Çünkü gelişmiş ülke ve gelişmekte olan ülke sınıflandırması yapan Birleşmiş Milletlere göre, bu sınıflandırma bazı değişkenlere dayanmaktadır. Bu değişkenler GSYH, kişi başına gelir, sanayileşme, yaşam standardı gibi kavramları içermektedir. Gelişmiş ülkelerde ekonominin yüksek bir ilerleme düzeyinde olduğu ve büyük teknolojik altyapının varlığı söz konusu iken; gelişmekte olan ülkelerde düşük sanayileşmeden ve düşük insani gelişmişlikten bahsedilmektedir. Benzer şekilde, gelişmiş ülkelerin yaşamak için özgür, sağlıklı ve güvenli bir atmosfer sağladığı; gelişmekte olan ülkelerin ise bu hususlardan uzak olduğu bir gerçekliktir. Bu nedenle, girişimcilik gibi ekonomik, psikolojik ve sosyal bir olgu (Tekin, 2019), gelişmekte olan ülke bağlamında değerlendirildiğinde ortaya çıkacak bulgular da merak edilmektedir. Literatürde, gelişmekte olan ülkeler bağlamında girişimcilik ve mutluluk ilişkisinin yeterli düzeyde ele alınmadığı ifade edilebilir. Ayrıca yapılan araştırmalarda, mutluluk üzerinde etkili olması beklenen erken aşama girişimcilik faaliyetlerinin de ihmal edildiği belirtilmektedir. Bu konunun ihmal edilmemesi, girişimcilik ekosisteminin geleceği için oldukça önemlidir. Çünkü girişimcilerin inovatif bakış açıları, sadece ekonomik değil; aynı zamanda sosyal değişimlere de yol açabilir. Sosyal ve ekonomik değişim süreçleri, erken aşama girişimlerin yenilikçi iş fikirleri ile ortaya konulan çözümler aracılığıyla toplumsal ve ekonomik yapıların dönüştürülmesine imkân sunabilir. Bu kapsamda inovasyonun desteklenmesi de iş yaratma potansiyelini artırarak ekonomik kalkınmayı teşvik edebilir (Audretsch ve Thurik, 2001: 11-12). Erken aşama girişimlerin, sosyal sermayeyi güçlendirip iş birlikleri oluşturarak yenilikçi projeleri hayata geçirmesine, iş ağlarını ve toplumsal

bağlantılarını kullanarak inovatif çözümler geliştirmesine olanak tanımaktadır (Tekin, 2019: 240). Stenholm vd. (2013) tarafından vurgulanan ihracat, inovasyon, patent ve teknolojik değişimler gibi hususlar dikkate alındığında, erken aşama girişimlere odaklanılması önemli bir husustur. Bunun en önemli nedeni, henüz olgunlaşmamış ve genellikle büyüme ya da gelişme aşamasında olan girişimleri ifade eden erken aşama girişimlerin genellikle yenilikçi bir iş fikri üzerine odaklanmasıdır (Sampaio vd., 2018: 245). Bu bağlamda, literatür ve araştırmanın amacı dikkate alınarak geliştirilen araştırma hipotezleri aşağıda görüldüğü gibidir:

Hipotez 1 (H_1): Gelişmekte olan ülkelerde girişimcilik niyeti, ülkelerin mutluluk seviyesini etkilemektedir.

Hipotez 2 (H_2): Gelişmekte olan ülkelerde erken aşama girişimcilik faaliyetleri, ülkelerin mutluluk seviyesini etkilemektedir.

2. Araştırma Metodolojisi

2.1. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini, Dünya Mutluluk Raporu ve Küresel Girişimcilik Raporu'nda verilerine ulaşılabilen gelişmekte olan ülkeler oluşturmaktadır. Girişimcilik verilerinin elde edildiği rapor 2012 yılından beri aralıksız yayınlanmasına rağmen, mutluluk değişkeninin elde edildiği rapor 2015 yılından beri aralıksız yayınlanmaktadır. Bu nedenle, söz konusu evren içerisinde 2015-2023 yılları arasında hem mutluluk hem de girişimcilik verilerine ulaşılabilen 13 gelişmekte olan ülke, araştırmanın örneklemini oluşturmuştur. Bu ülkeler Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1: *Araştırma Örnekleminde Yer Alan Ülkeler*

Ülkeler	Mutluluk Endeks Sırlaması	Bulunduğu Bölge
Meksika	25	LCN
Panama	39	LCN
Guatemala	42	LCN
Brezilya	44	LCN
Tayland	58	SEAO

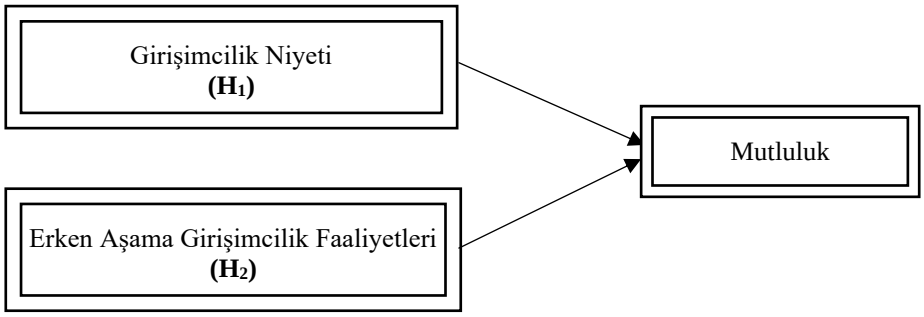
Çin	60	SEAO
Kolombiya	78	LCN
Endonezya	80	SEAO
Güney Afrika	83	SSA
İran	100	CSA
Fas	107	NAWA
Mısır	127	NAWA
Hindistan	126	CSA

Not 1: **LCN=** Latin Amerika; **CSA=** Orta ve Güney Asya; **SEAO=** Güney Batı Asya ve Okyanusya; **NAWA=** Kuzey Afrika ve Batı Asya; **SSA=** Sahra Altı Afrika
Not 2: Gelişmekte olan ülke sınıflandırması için OECD dikkate alınmıştır. (Kaynak: URL 1)

2.2. Araştırmanın Kavramsal Modeli ve Değişkenleri

Girişimciliğin ulusal mutluluk üzerindeki etkisini araştıran bu çalışmada, bağımsız değişken olarak girişimcilik niyeti ve erken aşama girişimcilik faaliyetleri ele alınmaktadır. Çalışmanın bağımlı değişkeni ise yaşam değerlendirmesidir (mutluluk). Bu kapsamda oluşturulan kavramsal model Şekil 1'de yer almaktadır.

Şekil 1: *Araştırmanın Kavramsal Modeli*



Çalışmada yer alan değişkenlere ait kısaltmalara ve açıklamalara Tablo 2'de yer verilmiştir.

Tablo 2: *Kullanılan Değişkenler ve Açıklamaları*

Kısaltma	Açıklama	Kaynak
EI	Girişimcilik Niyeti	Global Entrepreneurship Monitor (GEM)
TEA	Erken Aşama Girişimcilik	
LE	Yaşam Değerlendirmesi (Mutluluk)	Word Happiness Report (WHR)

Yukardaki kavramsal model ve değişkenler dikkate alındığında çoklu doğrusal regresyon analizine ilişkin tahmin edilecek model aşağıda gösterilmiştir;

$$\text{Model: } LE_t = \beta_0 + \beta_1 EI_{it} + \beta_2 TEA_{it} + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

2.3. Araştırmanın Veri Toplama ve Analiz Yöntemi

Araştırmada veriler, ikincil veri toplama yöntemi kullanılarak elde edilmiştir. Bunun için hem girişimcilik hem de mutluluk ile ilgili raporlar incelenmiştir. Bu kapsamda, girişimcilik niyeti ve erken aşama girişimcilik faaliyetlerine ilişkin veriler Küresel Girişimcilik Monitöründen (GEM) elde edilmiştir. Erken aşama girişimcilik değişkeni (TEA), bir ülkedeki erken aşama girişimcilik faaliyetlerini ölçmek için kullanılan önemli bir göstergedir. Bu gösterge, 18-64 yaş aralığındaki bireylerin girişimcilik faaliyetlerine katılım oranını ölçmektedir. Rapordaki girişimcilik niyeti değişkeni ise bireylerin girişimcilik yapma konusundaki geleceğe yönelik niyetlerini belirten bir göstergedir. Bu gösterge, gelecekte bir iş kurmayı planlayan bireylerin oranını ölçerken; henüz bir işletmesi olmayan, ancak önümüzdeki üç yıl içinde bir iş kurmayı planlayan 18-64 yaş arası bireyleri kapsamaktadır. Özellikle çalışan nüfus içindeki girişimcilik potansiyelini anlamak için kullanılmaktadır.

Mutluluk verileri ise Dünya Mutluluk Raporu'ndan (WHR) elde edilmiştir. Raporda mutluluk değişkeni; kişi başına düşen GSYH, sosyal destek, sağlıklı yaşam beklentisi, özgürlük, cömertlik ve yolsuzluk algısı gibi değişkenleri içermektedir. Bu minvalde yaşam değerlendirmesi 0-10 puan arasında hesaplanmakta olup, en kötü değer 1; en iyi değer ise 10 olarak puanlanmaktadır. Bu raporlar tek tek incelenerek,

örneklemde yer alan ülkelerin girişimcilik niyetleri, toplam erken aşama girişimcilik faaliyetleri ile ulusal mutluluk seviyeleri veri olarak işlenmiştir.

Araştırma verilerinin analizi için ilk olarak tanımlayıcı istatistikler sunulmuştur. Girişimciliğin ulusal mutluluk üzerindeki etkisini inceleyen model, Stata paket programı yardımıyla çoklu doğrusal regresyon analizi ile test edilmiştir. Ayrıca, girişimcilik niyeti ve erken aşama girişimcilik ile ilgili kayıp veriler tespit edilmiş olup, bu tür kayıp verilerin SPSS programı ile tahminine gidilmiştir (Karpat Çatalbaş ve Ouzini, 2023: 82). Mutluluk verilerinde ise herhangi bir kayıp veriye rastlanmamıştır. Bu çerçevede, verilerin çoklu doğrusal regresyon yöntemi ile analizinde veri seti içerisinde kayıp veri bulunmamaktadır.

Ayrıca, çoklu doğrusal regresyon modellerinin varsayımlarını sağlamak açısından değişen varyans, çoklu doğrusallık ve normallik analizleri için gerekli testler de yapılmıştır. Fakat oto-korelasyona bakılmamıştır. Çünkü kısa panel veri yapısı (mikro panel) nedeniyle birim kök testi uygulamasına gidilmeye gerek yoktur. Bunun nedeni ise oto-korelasyon testlerinin uzun zaman serilerine (15 ila 20 yılın üzerinde) sahip makro paneller için geçerli olmasıdır (Baltagi, 2013).

3. Araştırma Bulguları

3.1. Tanımlayıcı Bulgular

Araştırmada, tahmin edilen modelin analizleri öncesinde tanımlayıcı istatistiklere bakılmıştır. Bağımsız değişkenlerden girişimcilik niyeti ve erken aşama girişimcilik faaliyetleri ile bağımlı değişken olarak mutluluk değişkenine ilişkin tanımlayıcı istatistiklerin özeti Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3: *Tanımlayıcı İstatistikler*

Değişken	Ortalama	Stnd. Sapma	Alt Değer	Üst Değer
TEA	15.48	6.8040	4.24	32.40
EI	31.34	14.0491	5.60	63.80
LE	5.53	0.8964	3.573	8.093

Tablo 3 incelendiğinde, araştırma örneklemindeki ülkelerin erken aşama girişimcilik faaliyeti alt değeri 4.24; üst değeri ise 32.40 olarak tespit edilmiştir. Erken aşama girişimcilik faaliyetine ait ortalama yaklaşık 15.48 olarak bulunmuştur. Girişimcilik niyeti değişkenine ait alt değer 5.60 iken; üst değeri 63.80 olarak tespit edilmiştir. Örneklemde yer alan ülkelerin girişimcilik niyeti ortalaması yaklaşık 31.34 olarak belirlenmiştir. Ulusal mutluluk değişkenini veren yaşam değerlendirmesinin alt değeri ise 3.573; üst değeri ise 8.093 olarak ifade edilebilir. Bu değişkenin ortalaması, örneklemdeki ülkeler için yaklaşık 5.53 olarak görülmektedir.

3.2. Modele İlişkin Analiz Bulguları

Erken aşama girişimcilik faaliyetleri ve girişimcilik niyetinin mutluluk üzerindeki etkisini ortaya koymak amacıyla oluşturulan modelde, çoklu doğrusal regresyon analizi uygulanmıştır. Tahmin edilen regresyon modeline ilişkin özet bilgiler ve modelin katsayıları Tablo 4'te özetlenmiştir.

Tablo 4: *Çoklu Doğrusal Regresyon Modeli Tahmin Bulguları*

Bağımlı Değişken: Mutluluk (LE)				
Model: $LE_t = \beta_0 + \beta_1 EI_{it} + \beta_2 TEA_{it} + \varepsilon_{it}$				
Değişkenler	**Katsayı**	**Std. Hata**	**t-stat**	**Sig.**
Sabit	4.555	0.190	24.00	.013**
TEA	0.088	0.010	8.60	.000***
EI	-0.013	0.005	-2.51	.000***
R^2	0.39			
Düz. R^2 between	0.38			
F stat	37.18			
Prob>F	<.01			

*p<0.10; **p<0.05; ***p<0.01

Tablo 4'te sunulan analiz sonuçları göz önüne alındığında, mutluluk değişkeninin bağımlı değişken olarak kullanıldığı modelin tahminiyle ilgili olarak F istatistiği olasılık değeri 0.000 olarak hesaplanmıştır. Bu değer 0.05 seviyesinden

daha küçük olduğu için modelin anlamlı olduğu söylenebilir. Modelin açıklayıcılığına ilişkin R^2 değeri ise 0.3842 olarak belirlenmiştir. Bu sonuç, bağımlı değişkende gerçekleşen değişimlerin yaklaşık %38'lik bir kısmının bağımsız değişkenler tarafından açıklandığını göstermektedir.

Tahmin edilen modelin katsayı değerlerine bakıldığında, modelin sabit katsayı değerinin 4.555; standart hatasının ise 56.41 olduğu söylenebilir. Ayrıca, erken aşama girişimciliğin mutluluğu pozitif yönde anlamlı ($p<0.01$) etkilediği tespit edilmiştir. Modelde yer alan girişimcilik eğiliminin de mutluluk üzerinde negatif anlamlı ($p<0.05$) etkisi olduğu görülebilir.

Ortaya konulan bulgular, modelin anlamlı olduğuna dikkat çekmektedir. Fakat çoklu doğrusal regresyon analizinin bazı varsayımları söz konusudur. Bu varsayımların sağlanması, sağlıklı bir analiz için gereklidir. Bu varsayımlar;Çoklu doğrusal bağlantı sorunu olmamalıdır,

- Değişen varyans sorunu olmamalıdır,
- Otokorelasyon sorunu olmamalıdır (makro zaman serilerinde),
- Veriler normal dağılım göstermelidir şeklinde sıralanabilir.

Bu nedenle, tahmin edilen modele yönelik varsayımların test edilmesine yönelik diagnostik sınamalar yapılmıştır. Öncelikle, çoklu doğrusal bağlantı sorunu olup olmadığına bakılmıştır. Regresyon analizinde, bağımsız değişkenlerin aralarında yüksek korelasyonun bulunması çoklu doğrusal bağlantı sorununa yol açabilir. Bunun için bağımsız değişkenler arasındaki ilişkinin 0.80'in üzerinde olmaması beklenmektedir (Hair vd., 2006). Ayrıca, VIF (Variance Inflation Factor) değerlerinin de dikkate alınması gerekmektedir. Bağımsız değişkenlerin VIF değerleri 10'u aşmadığı sürece, bağımsız değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı olmadığı söylenebilir (Kleşinbaum, Kupper, Nizam ve Rosenberg, 2013). Tablo 5, değişkenler arası korelasyon ilişkilerini ve VIF değerlerini göstermektedir.

Tablo 5: *Korelasyon Matrisi*

Değişkenler	LE	TEA	EI	VIF Değeri	1/VIF
LE	1.0000			1.15	.868765
TEA	0.6010	1.0000		1.15	.868765
EI	0.0471	0.3623	1.0000		

Tablo 5 incelendiğinde, hem bağımsız değişkenler arasındaki korelasyonun eşik değer olarak kabul edilen 0.80'in altında olduğu hem de VIF değerinin 1.15 olarak hesaplandığı görülebilir. Bu durumda, modelde çoklu doğrusal bağlantı sorunu olmadığı ifade edilebilir.

Modelde ikinci olarak, değişen varyans sorunu olup olmadığına ilişkin olarak değişen varyans sınaması (Heteroskedasticity) yapılmıştır. Bu test için Breusch-Pagan testine bakılmıştır. Test bulguları Tablo 6'da görülebilir. Bu testte hipotezler şu şekilde kurgulanabilir.

H_0: Sabit varyans varsayımı geçerlidir.

H_a: Değişen varyans varsayımı geçerlidir. Tablo 6'ya göre H_0 hipotezi kabul edilmiş olup, tahmin edilen modelde değişen varyans sorunu olmadığı söylenebilir.

Tablo 6: *Değişen Varyans Bulguları*

Breusch-Pagan Testi		**Karar**
χ^2	0.07	H_0 hipotezi Kabul
Prob> χ^2	0.7851	

Üçüncü aşamada, tahmin edilen modeldeki verilerin normal dağılıma sahip olması gerekmektedir. Dufour vd. (1998), çalışmalarında farklı normallik testlerini karşılaştırmışlardır. Bu kapsamda, çalışmada normallik sınaması için Shapiro-Wilk testi kullanılmıştır. Shapiro-Wilk testinin istatistiği olan W, 0 ile 1 arasında değerler almaktadır. W test istatistiği 1'e yakın ise, değişkenin normal dağılıma sahip olduğu; 0'a yakın ise değişkenin normal dağılıma sahip olmadığı söylenebilir (Shapiro ve

Wilk, 1965). Normallik varsayımının sınanmasına ilişkin bulgular Tablo 7'de yer almaktadır. Bu test için hipotezler şu şekilde kurgulanmıştır:

H_0: Hata terimleri normal dağılıma uygunluk gösterir.

H_a: Hata terimleri normal dağılıma uygunluk göstermez. Tablo 7'ye göre, H_0 hipotezi kabul edilmiş olup, verilerin normal dağılıma uygun dağıldığın söylenebilir.

Tablo 7: *Normallik Sınaması Bulguları*

Shapiro-Wilk Testi		**Karar**
Gözlem Sayısı	117	H_0 hipotezi kabul
W	0.98290	
V	1.611	
Z	1.067	
Prob>z	0.14304	

Analizler sonucuna göre H_1 ve H_2 kabul edilmiştir. Elde edilen değerler dikkate alınarak, tahmin edilen denklem şu şekilde yazılabilir:

LE= 4.555431- .0125346(EI)+.0885628(TEA)

Elde edilen bu denklem sonucuna göre, erken aşama girişimcilik düzeyindeki 1 birimlik artış, ulusal mutluluk düzeyinde yaklaşık 0.09 birimlik artışa sebep olurken; girişimcilik niyetindeki 1 birimlik artışın, ulusal mutluluğu yaklaşık 0.02 birim azalttığı tespit edilmiştir.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bu çalışma, girişimcilik niyeti ile erken aşama girişimcilik faaliyetlerinin mutluluk üzerindeki etkilerini, ikincil veriler yardımıyla kapsamlı bir şekilde incelemiştir. Araştırma sonuçları, girişimcilik niyetinin mutluluk üzerinde anlamlı fakat olumsuz bir etkisi olduğunu ortaya koymuştur. Bu sonucun ortaya çıkmasındaki nedenlerden bir tanesi, gelişmekte olan ülkelerdeki rant peşinde koşma, yolsuzluk, organize suç, vergi kaçakçılığı gibi olumsuz durumların yüksek olmasının, girişimciliği algılama noktasında kötü bir etki bırakması olabilir (Brück vd., 2013). Bu olumsuzlukların toplum üzerindeki etkileri açık ve tartışmasız

olduğundan (Naudé, Amoros ve Cristi, 2014), girişimcilik niyetine sahip girişimci adaylarının başarı için motivasyonu azalabilir. Bunlarla birlikte, girişimciliğin doğasında yer alan belirsizlik ve risk barındırması nedeniyle mutluluğu olumsuz etkilemesi mümkündür (Saraiva vd., 2021). Son 10 yıllık süreçte dünyada yaşanan sosyolojik, demografik ve ekonomik belirsizliklerin artması, girişimci niyete sahip olan bireylerin söz konusu belirsizlik ortamlarında mutluluk düzeylerinin azalmasına da sebep olmaktadır. Öyle ki, gelişmekte olan ülkelerde bu belirsizlik ortamları daha fazla parametre içerdiğinden, çalışmada ortaya çıkan bu sonuç olağan karşılanabilir. Ayrıca, girişimciliğin gelişmekte olan ülkelerde bazen bir istek değil; zorunluluk ve çaresizlik nedeniyle bir tercih sebebi olması da söz konusudur (Amoros ve Cristi, 2011). İnsan doğası gereği içsel motivasyonunun olmadığı konularda huzursuz ve mutsuz olabileceği düşünüldüğünde, bu zorunluluğun mutsuzluğa neden olması da olasıdır. Literatürdeki çalışmalardan da anlaşılacağı üzere, girişimciliği gelişmekte olan ülke bağlamında olumsuz etkileyecek birçok durumun varlığı, girişimci adaylarının taşıdıkları niyetten sonuç alınamayacağı duygusu ile mutluluğun olumsuz etkilendiğini göstermektedir.

Araştırma sonuçları, erken aşama girişimcilik faaliyetlerinin ise ulusal mutluluk üzerinde olumlu ve anlamlı bir etkisi olduğuna kanıt sunmaktadır. Bunun en önemli nedenlerinden bir tanesi, erken aşamadaki girişimlerin yenilikçi kapasitesi olabilir. Çünkü erken aşama girişimcilik, yeni ve yaratıcı fikirlerin hayata geçirilme sürecini ifade etmektedir. Bu aşamada girişimciler, henüz gelişmemiş fikirleri somut hale getirmeye çalışmakta ve bu sürecin sonunda yenilikçi ürünler, hizmetler veya iş modelleri geliştirmektedir. Ayrıca, bu tür girişimler piyasada yeniliklerin ortaya çıkmasına neden olarak hem ülkenin gelişimini hem de büyümesini sağlamaktadır. Bu durum, yeni ürün ve hizmetlerin piyasada yer almasına ve toplumun tatmin düzeyini artırarak gelişmiş bir konuma ulaşmasına fırsat sunmaktadır. Bu süreç, girişimcinin hem içsel motivasyonunu artırmakta hem de toplum ihtiyaçlarını karşılayacak ürün ya da hizmetlere kolay ve daha ucuz ulaşabilmeyi sağlamaktadır. Bu nedenle, ulusal mutluluğun artması söz konusu olabilmektedir. Bulgular, Eleren

ve Sadykova (2016) çalışmasının sonuçları ile benzeşmektedir. Onlara göre, girişimciliğin yenilikçilik ve yaratıcılık boyutu ile mutluluk arasında olumlu bir ilişki vardır. Kaya ve Karahan (2024) ile Shamsi vd. (2018) de yenilik faktörü ile mutluluk düzeyi arasında ilişkiye dikkat çekmektedir. Sonuç olarak, erken aşama girişimcilik faaliyetlerinin inovasyon çıktıları üzerindeki etkisi düşünüldüğünde, girişimciliğin yenilikçi ve yaratıcı yönü ile ulusal mutluluğu olumlu etkilediği söylenebilir.

Bu çalışma, erken aşama girişimciliğin ulusal mutluluk üzerindeki etkisini gelişmekte olan ülkeler açısından ele alan öncül çalışmalardan bir tanesidir. Bu kapsamda, erken aşama girişimlerle ilgili yapılacak araştırmalara zemin hazırlamakta ve bu alanda politika yapıcılar, yatırımcılar ve diğer ilgili paydaşlar için değerli bilgiler sunmaktadır. Bunların yanı sıra, erken aşama girişimcilik faaliyetleriyle ilgili vaka çalışmaları ve bireysel mutluluk üzerindeki etkilerine ilişkin yerel çalışmaların yanı sıra, Türkiye örneklemine özgü çalışmaların yapılması da önerilebilir.

Etik Beyan

Çalışmada tamamen veya kısmen insan araştırmalarını içeren anket, mülakat ya da görüşme tarzı birincil veri toplama yönteminden yararlanılmamıştır. Veriler açık erişim ile yayınlanan raporlardan ikincil veri toplama yöntemi vasıtasıyla elde edildiğinden dolayı etik kurul onayına gerek yoktur. Bunun dışında veri toplama ve bilimsel araştırma yazımının tüm etik kurallarına uyularak çalışma tamamlanmıştır.

Kaynakça

Acs, Z. J., Estrin, S., Mickiewicz, T., & Szerb, L. (2018). Entrepreneurship, institutional economics, and economic growth: an ecosystem perspective. *Small Business Economics*, 51, 501-514.

Amo´ros, J. E., & Cristi, O. (2011). *Poverty, human development and entrepreneurship*. In M. Minniti (Ed.), The dynamics of entrepreneurship: Theory and evidence (pp. 209–230). Oxford: Oxford University Press

Aparicio, S., Urbano, D., & Audretsch, D. (2016). Institutional factors, opportunity entrepreneurship and economic growth: Panel data evidence. *Technological Forecasting and Social Change*, 102, 45-61.

Audretsch, D. B., Carree, M. A., & Thurik, A. R. (2001). Does entrepreneurship reduce unemployment? (No. 01-074/3). Tinbergen Institute discussion paper.

Baltagi, H. B. (2013). *Dynamic panel data models*. İçinde Nigar Hashimzade & Michael A. Thornton (ed.), Handbook of Research Methods and Applications in Empirical Macroeconomics, 229-248, Edward Elgar Publishing.

Brück, T., Naudé, W. A., & Verwimp, P. (2013). Business under fire: Entrepreneurship and violent conflict in developing countries. *Journal of Conflict Resolution*, 57, 3-19.

Chikh-Amnache, S., Chikh-Boubaghela, N., & Mekhzoumi, L. (2023). How does female entrepreneurship affect happiness?. *Central European Economic Journal*, 10(57), 180-197.

Csikszentmihalyi, M., & Hunter, J. (2003). Happiness in everyday life: The uses of experience sampling. *Journal of Happiness Studies*, 4, 185-199.

Dufour, J. M., Farhat, A., Gardiol, L., & Khalaf, L. (1998). Simulation-based finite sample normality tests in linear regressions. *The Econometrics Journal*, 1(1), 154-173.

Easterlin, R. A. (1995). Will raising the incomes of all increase the happiness of all?. *Journal Of Economic Behavior & Organization*, 27(1), 35-47.

Hair, J.F., Black, W.C., Babin, B.J., Anderson, R.E. & Tatham, R.L. (2006), *Multivariate data analysis.* (6th Edition), Upper Saddle River: Pearson Prentice Hall, New Jersey.

Sadykova, G., & Eleren, A. (2016). Girişimcilik eğilimi ile mutluluk algısı arasındaki ilişki: üniversite öğrencileri üzerinde bir araştırma. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(5), 189-209.

Fowle, M. (2019). The entrepreneurial dream: Happiness, depression and freedom. *International Review of Entrepreneurship*, 17(3), 305-322.

Johnson, S. L., Freeman, M. A., & Staudenmaier, P. J. (2015). Manic tendencies are not related to being an entrepreneur, intending to become an entrepreneur, or succeeding as an entrepreneur. *Journal of Affective Disorders*, 173, 154-158.

Karpat Çatalbaş, G., & Ouzini, A. S. (2023). Dengesiz panel veri ile atama yoluyla elde edilen dengeli panel veri sonuçlarının karşılaştırılması. *Dumlupınar Üniversitesi İİBF Dergisi*, (11), 75-92.

Kaya, A., & Karahan, T. F. (2024). Üniversite öğretim elemanlarında bireysel yenilikçilik ve mutluluk düzeyleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *Malatya Turgut Özal Üniversitesi İşletme ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 5(2), 188-201.

Khelil, N. (2016). The many faces of entrepreneurial failure: Insights from an empirical taxonomy. *Journal of Business Venturing*, 31(1), 72-94.

Kleinbaum, D. G., Kupper, L. L., Nizam, A., & Rosenberg, E. S. (2013). *Applied Regression Analysis and Other Multivariable Methods*, 5th Edition. Nelson Education.

Kraaij, A., & Elbers, E. (2016). Job creation by the solo self-employed during the first years of business. *International Review of Entrepreneurship*, 14(1), 103–122.

Maslow, A.H. (1970). *Motivation and personality*. New York: Harper & Row.

Morris, M. H., Kuratko, D. F., Schindehutte, M., & Spivack, A. J. (2012). Framing the entrepreneurial experience. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 36(1), 11-40.

Naudé, W. A. (2010). Entrepreneurship, developing countries and development economics: New approaches and insights. *Small Business Economics Journal*, 34(1), 1–12.

Naudé, W. A. (2011a). *Entrepreneurship and economic development*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Naudé, W. A. (2011b). Entrepreneurship is not a binding constraint on growth and development in the poorest countries. *World Development*, 39(1), 33–44.

Naudé, W., Amorós, J. E., & Cristi, O. (2014). Surfeiting, the appetite may sicken: Entrepreneurship and happiness. *Small Business Economics*, 42, 523-540.

Özçoban, E., & Özkul, A. S. (2019). Temel Motivasyon Kaynaklarının Girişimcilik Eğilimi Üzerine Etkisi: Süleyman Demirel Üniversitesi Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 33(3), 813-836.

Ram, R. (2009). Government spending and happiness of the population: additional evidence from large cross-country samples. *Public Choice*, 138, 483-490.

Ryff, C. D. (2019). Entrepreneurship and eudaimonic well-being: five venues for new science. *Journal of Business Venturing*, 34(4), 646-663.

Sampaio, C., Correia, A., Braga, V. & Braga, A. M. (2018). The impact of entrepreneurship framework conditions in total early-stage entrepreneurship activity: An international approach. *International Journal of Knowledge-Based Development*, 9(3), 244-260.

Saraiva, H. I., Gabriel, V. M., Sánchez-García, J. C., Hernández-Sánchez, B. R., & Cardella, G. M. (2021). Entrepreneurship and Happiness: Which İs the Link?. In Handbook of Research on Nascent Entrepreneurship and Creating New Ventures (pp. 372-389). IGI Global.

Schumpeter, J.A., (1934). *The theory of economic development*, translated by R. Opie from the 2nd German edition, Cambridge: Harvard University Press.

Shamsi, R. S. H. A., Ameen, A. A., Isaac, O., Al-Shibami, A. H., & Khalifa, G. S. (2018). The impact of innovation and smart government on happiness: Proposing conceptual framework. *International Journal of Management and Human Scienc*, 2(2), 10-26.

Shapiro, S. S., & Wilk, M. B. (1965). An analysis of variance test for normality (complete samples). *Biometrika*, 52(3-4), 591-611.

Stenholm, P., Pukkinen, T. & Heinonen, J. (2016). Firm growth in family businesses- the role of entrepreneurial orientation and the entrepreneurial activity. *Journal of Small Business Management*, 54(2), 697-713.

Teixeira, A. A., & Vasque, R. (2020). Entrepreneurship and happiness: does national culture matter?. *Journal of Developmental Entrepreneurship*, 25(1), 1-23.

Tekin, E. (2018). *Girişimcilik ve inovasyon ilişkisi üzerine bir araştırma*. VI. Uluslararası Çin'den Adriyatik'e Sosyal Bilimler Kongresi, 29-31 Mart 2018, Ankara.

Tekin, E. (2019). Girişimcilik ve sosyal sermaye. Eğitim Yayınevi.

Tekin, E. & Zorkun, M. (2019). E-ticaret algısının Y ve Z kuşaklarının girişimcilik eğilimleri üzerindeki etkisi: Kastamonu Üniversitesi örneği. *Gençlik Araştırmaları Dergisi*, 7(18), 117-146.

URL-1 (2023). List of developing countries 2023 according to the Development Assistance Committee= DAC of the OECD. Erişim Adresi: https://static.daad.de/media/daad_de/pdfs_nicht_barrierefrei/in-deutschland-studieren-forschen-lehren/dac_laenderliste_epos.pdf. Erişim Tarihi: 04.03.2025.

Van der Zwan, P. & Hessels, J. (2019). Solo self-employment and wellbeing: An overview of the literature and an empirical illustration. *International Review of Entrepreneurship*, 17(2), 169-188.

Van Gelderen, M. W., & Jansen, P. G. W. (2006). Autonomy as a startup motive. *Journal of Small Business and Enterprise Development*, 13(1), 23–32.

Van Stel, A., Carree, M., & Thurik, R. (2005). The effect of entrepreneurial activity on national economic growth. *Small Business Economics*, 24(3), 311–321.

Veenhoven, R., & Dumludağ, D. (2015). İktisat ve mutluluk. *İktisat ve Toplum Dergisi*, 58, 46-51.

Wong, P., Ho, Y., & Autio, E. (2005). Entrepreneurship, innovation and economic growth: Evidence from GEM data. *Small Business Economics*, 24(3), 335–350.

Extended Abstract

Introduction

Entrepreneurship is a multifaceted phenomenon that not only contributes to economic growth but also influences individual and societal well-being. While entrepreneurial activities can lead to financial gains, they also offer personal autonomy, societal contributions, and self-fulfillment (Van Gelderen & Jansen, 2006; Ryff, 2019; Van der Zwan & Hessels, 2019). However, entrepreneurs often face challenges such as loss of control over personal, social, and professional aspects of life, which can impact their mental health (Khelil, 2016; Johnson, Freeman & Staudenmaier, 2015). In developing countries, entrepreneurship is sometimes driven by necessity rather than opportunity, influenced by factors like corruption, organized crime, and tax evasion (Brück et al., 2013; Naudé, Amoros & Cristi, 2014). These adverse conditions can diminish the positive perception of entrepreneurship and affect the motivation and happiness of aspiring entrepreneurs. Few studies in the literature provide evidence about entrepreneurship's effect on happiness at the country level. These studies claim that economic growth will increase welfare, reduce income inequalities, and enrich people, thus contributing to a happy society (Eastrelin, 1995; Ram, 2009; Venhooven & Dumlubağ, 2015). This study aims to examine the impact of entrepreneurial intention and early-stage entrepreneurial activities on national happiness levels in developing countries.

According to Maslow's hierarchy of needs, very few people can satisfy the levels of esteem and self-actualization in the hierarchy (Maslow, 1970). Entrepreneurship is a good opportunity to achieve happiness by reaching these levels. It is also possible for entrepreneurs to create new opportunities and produce innovative products that contribute to experiential activities to meet all human needs, especially health. In this way, they can positively affect the happiness of people (Csikszentmihalyi, 2003). Its relationship with prosperity and happiness shows that entrepreneurs can contribute to national happiness. Therefore, we tried to answer the following question. Does the existence and quality of entrepreneurship affect national happiness? In this context, the primary purpose of research is to examine entrepreneurship's effect on national happiness. For this purpose, the study investigated the impact of entrepreneurial intention and early-stage entrepreneurial activities included in the Global Entrepreneurship Monitor (GEM) on the national happiness of developing countries.

Methodology

This research utilizes secondary data from two major international databases: the Global Entrepreneurship Monitor (GEM) and the World Happiness Report (WHR). The sample comprises 13 developing countries for which both entrepreneurship and happiness data were consistently available between 2015 and 2023. The selection of this time frame is based on the continuous availability of data from both sources during this period. The dependent variable in the study is national happiness, operationalized as life evaluation (on a scale of 0 to 10) as reported in the World Happiness Report. The independent variables are entrepreneurial intention (EI) and early-stage entrepreneurial activity (TEA), both derived from the GEM database. EI reflects the percentage of individuals (aged 18–64) who intend to start a business within the next three years, while TEA represents the proportion of the population actively involved in nascent or new businesses. The research hypotheses were constructed as follows;

Hypothesis 1 (H_1): Entrepreneurial intention in developing countries affects the happiness level of the countries.

Hypothesis 2 (H_2): Early-stage entrepreneurial activities in developing countries affect the happiness level of the countries.

Findings

Descriptive statistics were examined prior to the regression analysis. Early-stage entrepreneurial activity ranged from 4.24 to 32.40 (M= 15.48). Entrepreneurial intention scores ranged from 5.60 to 63.80 (M= 31.34). National happiness scores ranged from 3.57 to 8.09 (M = 5.53). The hypotheses were tested using multiple linear regression analysis. The results of the estimated regression model are presented in Table 1.

Tablo 1: *Regression Analysis Findings*

Dependent Variable: Happiness (LE)				
$LE_t = \beta_0 + \beta_1 EI_{it} + \beta_2 TEA i_t + \varepsilon_{it}$				
Variables	**Coefficient**	**Std. Error**	**t-stat**	**Sig.**
Constant	4.555	0.190	24.00	.013**
TEA	0.089	0.010	8.60	.000***
EI	-0.013	0.005	-2.51	.000***
R^2	0.39			
Düz. R^2 between	0.38			
F stat	37.18 (<.01)			

*p<0.10;
**p<0.05;
***p<0.01

According to Table 1, the probability value of the F-statistic was 0.000, which is less than the significance threshold of 0.05. This indicates that the overall regression model is statistically significant. The coefficient of determination (R^2) was found to be 0.384, suggesting that the independent variables explain approximately 38% of the variance in the dependent variable, national happiness. An examination of the regression coefficients shows that early-stage entrepreneurial activity (TEA) has a positive and statistically significant effect on happiness ($p < .01$). This implies that an increase in early-stage entrepreneurial activity is associated with higher national happiness levels. In contrast, entrepreneurial intention (EI) has a negative and statistically significant effect on happiness ($p < .05$), indicating that greater entrepreneurial intention may slightly reduce perceived happiness in the sampled countries. Following the regression analysis, a series of diagnostic tests were conducted to evaluate whether the assumptions underlying the regression model were met.

To assess multicollinearity, we examined both the Variance Inflation Factor (VIF) and the correlation coefficients between the independent variables. Multicollinearity can occur when there is a high correlation among the independent variables. According to Hair et al. (2006), the correlation between independent variables should not exceed 0.80 to avoid multicollinearity. Additionally, Klesinbaum, Kupper, Nizam, & Rosenberg (2013) suggest that the VIF value should not surpass 10. The analysis revealed that the correlation coefficient between the independent variables was 0.36, and the VIF value was 1.15, both of which are well below the threshold limits, indicating no multicollinearity issues.

To test for heteroskedasticity, the Breusch–Pagan test was conducted. The results indicated that there was no heteroskedasticity problem in the estimated model, as the test statistic yielded a probability value of Prob > χ^2 = 0.7851, which is greater than the threshold

of 0.05. Based on this and the results of prior diagnostic checks, we conclude that (1) there is no evidence of heteroskedasticity, (2) multicollinearity is not present, and (3) the residuals are normally distributed. Given the regression results and the fulfillment of model assumptions, Hypotheses H_1 and H_2 were supported.

Results and Discussions

The research findings reveal a significant and negative relationship between entrepreneurial intention and national happiness in developing countries. One possible explanation for this inverse association lies in the structural and institutional weaknesses that characterize many developing economies. Factors such as rent-seeking behavior, widespread corruption, organized crime, and tax evasion create a hostile environment for potential entrepreneurs (Brück et al., 2013). These challenges distort market mechanisms, erode trust in institutions, and make the entrepreneurial journey uncertain and inequitable for many individuals. Such adverse conditions not only affect the economic landscape but also carry severe psychological and emotional consequences. As Naudé, Amorós, & Cristi (2014) point out, systemic corruption and bribery negatively influence societal morale, leading to the normalization of unethical practices. In this context, individuals with entrepreneurial aspirations may feel discouraged and powerless, believing that success is not determined by merit or innovation but rather by connections, manipulation, or illicit behavior. This disillusionment, in turn, can undermine motivation and diminish subjective well-being. Furthermore, entrepreneurship is inherently associated with risk, ambiguity, and uncertainty. These factors are amplified in developing countries, where entrepreneurs often lack access to credit, business networks, legal protections, and institutional support (Saraiva et al., 2021). When combined with political instability and economic volatility, such conditions create an ecosystem in which starting a business is perceived as personally risky and emotionally taxing. Consequently, entrepreneurial intentions, instead of being a source of hope and ambition, can become a source of stress and anxiety, further explaining the observed negative association with happiness.

Additionally, in many developing countries, entrepreneurship is necessity-driven rather than opportunity-driven. That is, individuals often pursue entrepreneurial paths not out of intrinsic desire or ambition, but as a last resort in the absence of formal employment opportunities (Amorós & Cristi, 2011). Necessity entrepreneurship is frequently associated with low entry barriers, informal business models, and subsistence-level operations, all of which limit personal growth, autonomy, and economic returns. Unlike opportunity-driven entrepreneurs who experience creativity, self-actualization, and autonomy, necessity-driven entrepreneurs may find themselves trapped in low-reward and high-stress environments. When internal motivation is lacking, entrepreneurial activities are more likely to result in dissatisfaction, fatigue, and ultimately unhappiness.

In contrast, the study found that early-stage entrepreneurial activities (TEA) have a positive and statistically significant impact on national happiness. This finding is consistent with a growing body of literature that highlights the beneficial role of innovation, creativity, and agency in shaping individual and collective well-being. Early-stage entrepreneurship typically involves the transformation of new ideas into tangible outcomes, including innovative products, services, or processes. Entrepreneurs engaged at this stage are often motivated by vision, curiosity, and a desire to address unmet needs, which fuels both personal fulfillment and broader social value. These entrepreneurs contribute to market dynamism and economic transformation. By introducing new solutions and fostering competition, they enhance consumer choice, stimulate productivity, and respond to pressing societal challenges. As such, early-stage entrepreneurs not only improve their own life satisfaction

through self-expression and purpose but also elevate the happiness of others by delivering value to their communities (Acs et al., 2018; Aparicio et al., 2016). Moreover, early-stage startups are increasingly recognized as drivers of inclusive and sustainable growth, especially when supported by innovation policies, access to technology, and entrepreneurial ecosystems. These ventures can generate employment, promote social mobility, and empower marginalized groups, thereby contributing to a sense of social justice and optimism. The cumulative effect of these contributions is an increase in national happiness. These findings align with the results of Eleren & Sadykova (2016), who identified a strong correlation between entrepreneurship's innovation and creativity dimensions and happiness levels among students in Turkey. Similarly, Kaya & Karahan (2024) and Shamsi et al. (2018) also emphasize the positive influence of entrepreneurial innovation on subjective well-being. These studies collectively suggest that the emotional and psychological benefits of entrepreneurship are closely linked to opportunity-driven motivations, rather than merely the intent to engage in business activity.

In sum, the research underscores the importance of differentiating between entrepreneurial intention and entrepreneurial action. While intention alone—particularly in challenging environments—may lead to frustration and lowered well-being, actual participation in creative and impactful entrepreneurial endeavors is likely to result in enhanced happiness and life satisfaction. This distinction has important implications for policymakers, who should not only foster entrepreneurial awareness but also ensure the existence of supportive conditions that enable intention to become meaningful and fulfilling action.

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi
Araştırma Makalesi
ISSN 2547-989X

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9 (1), 170-194
Geliş Tarihi:21.01.2025 Kabul Tarihi:05.03.2025
Yayın: 2025 Yayın Tarihi:31.05.2025
https://doi.org/10.30561/sinopusd.1624131
https://dergipark.org.tr/sinopusd

ACARLAR LONGOZU'NUN SÜRDÜRÜLEBİLİR TURİZM BAĞLAMINDA ARAZİ KULLANIM ANALİZİ

Esra ERŞAHİN*

Öz

Bu çalışma, Sakarya il sınırları içerisinde yer alan ve 2017-2018 yılları arasında Acarlar Longozu'nun ve çevresindeki arazilerin kullanımındaki değişimleri kapsamaktadır. Çalışmanın amacı, dünyada ve Türkiye'de fauna ve flora açısından önemli bir destinasyon olarak kabul edilen Acarlar Longozu çevresindeki arazi kullanımındaki değişimleri ortaya koymaktır. Bu bağlamda, turizm alanlarında yaşanabilecek ekolojik ve çevresel faktörlerdeki değişimler sürdürülebilirlik açısından değerlendirilecektir. NDVI analizinde ve arazi kullanım değişikliği haritaları için veriler Sentinel-2 uydusundan, yol ağı verileri "Open Street Map" web sitesi üzerinden, demografik bilgiler ise TÜİK aracılığı ile temin edilmiştir. Haritaların oluşturulmasında ArcGIS pro yazılım programı kullanılmıştır. 2019-2023 yılları arasındaki nüfus artışları değerlendirildiğinde şehir merkezlerine yakın alanlarda nüfusun belirgin bir artış gösterdiği, bölgenin ulaşım ağı açısından önemli turizm destinasyon alanlarına ve büyük şehirlere bağlantılarının olduğu gözlemlenmiştir. 2017-2023 yılları arasında NDVI analizi ve arazi kullanım değişikliği haritaları incelendiğinde yapılaşmanın 2017 yılına göre %3 artış gösterdiği, su taşkın alanlarının %1 seviyelerine ulaştığı, ağaçlık alanlarda ve mera alanlarında azalmaların olduğu sonucuna varılmıştır. Acarlar Longozu gibi hassas ekosistemlerde yapılaşmanın artması ve ulaşım altyapısının gelişmesi ile birlikte turistik baskının artması bölgenin sürdürülebilirliği açısından olumsuz sonuçlar doğuracaktır.

Anahtar Kelimeler: Acarlar Longozu, Sürdürülebilir Turizm, Ekolojik Baskı, Arazi Kullanım Analizi.

Land Use Analysis of Acarlar Longozu in the Context of Sustainable Tourism

Abstract

* Doktora Öğrencisi, Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Rekreasyon Yönetimi Bölümü, ersahinesra@gmail.com, https://orcid.org/0000-0002-0495-1757
This work is licensed under a Creative Commons BY-NC-SA 2.0

This study covers the changes in land use in and around Acarlar Floodplain, which is located within the borders of Sakarya province, between 2017-2018. The aim of the study is to reveal the changes in land use around Acarlar Floodplain, which is considered as an important destination in terms of fauna and flora in the world and in Turkey. In this context, changes in ecological and environmental factors that may occur in tourism areas will be evaluated in terms of sustainability. Data for NDVI analysis and land use change maps were obtained from Sentinel-2 satellite, road network data were obtained from "Open Street Map" website, and demographic data were obtained from TurkStat. ArcGIS pro software programme was used to create the maps. When the population increases between 2019-2023 are evaluated, it is observed that there is a significant increase in the population in areas close to city centres, and the region has connections to important tourism destination areas and major cities in terms of transportation network. When the NDVI analysis and land use change maps between 2017-2023 are analysed, it is concluded that there is a 3% increase in construction compared to 2017, water flooding areas have reached 1%, and there are decreases in wooded areas and pasture areas. Increasing construction in sensitive ecosystems such as Acarlar Floodplain and increasing touristic pressure with the development of transport infrastructure will have negative consequences for the sustainability of the region.

Keywords: Acarlar Longozu, Sustainable Tourism, Ecological Pressure, Land Use Analysis.

Giriş

Acarlar Longozu, Sakarya ili sınırları içerisinde bulunan ve Türkiye'nin ikinci en büyük subasar ormanlarından biri olma özelliğine sahip doğal bir ekosistemdir (Savaşkan ve Haliloğlu, 2021). Subasar (Longoz) orman alanları zengin biyoçeşitliliği bünyesinde barındıran ve mevsimsel olarak taban su seviyesinin yükselerek topraklarının sular altında kaldığı eşsiz ekosistemlerdir. Bulunduğu bölge itibarıyla önemli bir konumda yer alan Acarlar Longozu, gerek sahip olduğu su kaynakları gerekse endemik bitki türleri ve farklı canlı popülasyonları ile ekolojik ve turistik öneme sahip bir alandır. Fakat son zamanlarda insanların doğaya yönelmesi ile birlikte bölgede insan aktivitelerinin ve yapılaşmanın artması, ulaşım altyapısının gelişmesi ve bununla birlikte bölgeye olan turizm baskısının artması ekolojik olarak hassas olan bu bölgenin sürdürülebilirliğini tehdit etmeye başlamıştır.

Bu çalışmanın amacı, Sakarya il sınırları içinde yer alan ve fauna ile flora açısından zengin bir çeşitliliğe sahip olan Acarlar Longozu'nun çevresindeki arazi

kullanım değişimlerini incelemek ve turizm alanlarında meydana gelebilecek ekolojik ve çevresel faktörlerdeki değişimleri ortaya koymaktır. Ayrıca Acarlar Longozu'nun Batı Karadeniz'in önemli turistik destinasyonlarına yakın konumda yer almasından ve longoza erişilebilirliğin artmasından kaynaklı etkilerin ortaya koyulması çalışmanın bir diğer amacını oluşturmaktadır. Çalışmada Sentinel-2 uydu görüntüleri kullanılarak Acarlar Longozu'nun etrafında arazi kullanımında meydana gelen çevresel değişimler tarım, ormanlık alanlar, su yüzeyleri ve yapılaşma gibi farklı kategoriler üzerinden ele alınarak ekosistemin sürdürülebilirliği bağlamında değerlendirilmiştir.

Sonuç kısmında bölgenin korunması kapsamında alınması gereken önlemler tartışılmış ve bölgenin hem ekolojik hem de turizm açısından sürdürülebilirliğine yönelik önerilerde bulunulmuştur.

1. Sulak Alanlar ve Subasar (Longoz) Ormanları

Sulak alan kavramı; suya bağımlı bitki topluluğunun yoğun olarak bulunduğu, suya doygun veya ıslak topraklara hâkim ekosistemler olarak tanımlanmaktadır. Bu ekosistemler çeşitli türde yaban hayatına ve bitkilere ev sahipliği yapan alanlardır (Çiçek, 2004). Sulak alanlar jeomorfolojik açıdan çukur bölgeler ya da yer altı su seviyesinin yüksek olduğu alanlarda suyun birikmesi sonucunda meydana gelirler. Sulak alanlar kıyı bölgelerde bulunabildiği gibi dağlık alanların yüksek kesimlerinde de görülebilir (Gökmen ve Ege, 2019), Antarktika kıtası dışındaki kıtalarda geniş bir yayılım alanına sahiptir (Çiçek, 2004). Sulak alanların en geniş tanımı Ramsar Sözleşmesi'nde yer almaktadır: "Toplam derinliği en fazla 6 metre olan, doğal ve insan yapımı sürekli veya geçici, suyu durgun veya hareketli, tatlı, alkali veya tuzlu, sazlık, bataklık, turbalık, göl ve denizel alanlardır." (Gökmen ve Ege, 2019). Bir alanın sulak alan olarak değerlendirilmesi için öncelikle mevsimin belirli zamanlarında en az bir kere toprak ya da suyun alt tabakasının suya doygun hâle gelmesi veya toprak ve floranın sular altında kalması gerekmektedir (Yılmaz ve Solak, 2022).

Sulak alanlar, sahip oldukları zengin biyoçeşitliliğin yanı sıra ekonomik değer ve işlevleriyle yeryüzünde önemli yaşam alanlarından biridir (Yeniyurt vd., 2011). Sulak alanların alt bölümlerinden biri olarak bilinen ve sulak alanların önemli bir kısmını oluşturan subasar ormanlar 6 metre ve daha uzun odunsu bitkilerin, dört mevsim nemli vejetasyona[1] ve suya doymuş topraklara sahip ekosistemlerin bütünü olarak bilinmektedir (Çiçek, 2004; Sürmen vd., 023). Subasar ormanlar yağmur ormanlarından sonra yeryüzünde ikinci en üretken ekosistem olmalarının yanı sıra çevresel dengeyi sağlarlar ve biyoçeşitliliğin korunmasında görevlidirler (Sürmen vd., 2023). Subasar ormanlar "longozlar" olarak da adlandırılırlar ve havzanın üst kısımlarından gelen akış sularını depolayarak taşkınları engellerler. Bu ekosistemler, çevresel değişimler karşısında oldukça hassas yapıya sahiptirler ve su kaynaklarında meydana gelen değişimlerden etkilenerek temel özelliklerini kaybetme riski taşırlar. Kendilerine özgü hidrolojik ve biyolojik yapıları ile dikkat çeken bu ekosistemler besin döngüsüne katkı sağlama, taşkınları kontrol etme ve erozyonu önleme gibi önemli görevleri üstlenirler (Yeler vd., 2023).

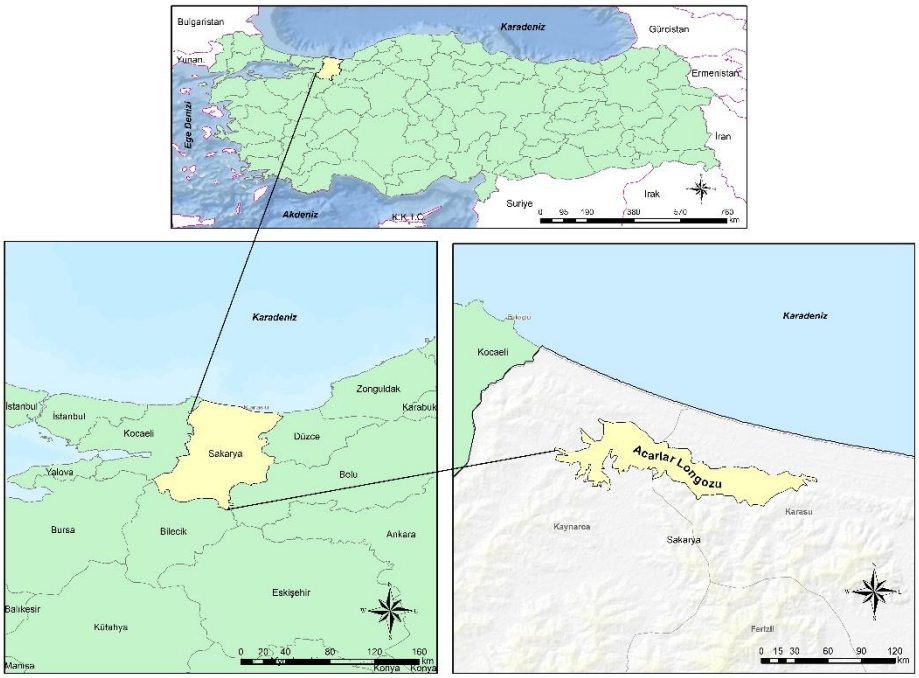
Longozlar sahip oldukları benzersiz doğal güzellikleri, ekosistemleri ve biyolojik çeşitliliği ile turizm açısından önemli bir potansiyele sahip mekânlardır. Longozların sahip oldukları doğal özellikler ziyaretçilere çeşitli turizm faaliyetlerini gerçekleştirme imkânı tanır. Doğa yürüyüşleri, su sporları, fotoğrafçılık, kuş gözlemciliği, avcılık gibi aktivelerin gerçekleştirilme fırsatı sunması bu ekosistemlerin turizm çekiciliklerini ortaya koymaktadır. Son yıllarda insanların doğaya artan ilgisi ve alternatif turizm arayışları, longozların sürdürülebilir turizm açısından önemini daha da artırmıştır. Subasar (longoz) ormanları hem doğal hem de kültürel zenginlikleri bir arada bulunduran nadir destinasyon alanları arasındadır. Ekoturizm potansiyeli de yüksek olan bu mekânlar ayrıca doğayı koruma bilinci ve turizm faaliyetlerini birleştirerek hem yerel

[1] a.n.Vejetasyon, herhangi bir coğrafi bölgenin bir kesimi üzerinde, yaşama koşulları birbirine benzeyen bitkilerin bir arada bulunmasıdır (Yılmaz vd., 2016).

ekonomiyi destekler hem de çevresel etkileri en aza indirirler (Tan, 2012; Morgül, 2014).

1.1. Acarlar Longozu

Marmara Bölgesi'nin kuzey doğusunda yer alan Acarlar Longozu; Sakarya ili sınırları içerisinde, Sakarya Nehri Havzası'nda Karasu ile Kaynarca ilçeleri içerisinde yer almaktadır (Uzun ve Genç, 2018; Kaynarca Kaymakamlığı, 2019) (Harita 1).



Harita 1: *Acarlar Longozu Konum Haritası*

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Türkiye'nin bir bütün hâlindeki en büyük longoz (subasar) ormanı olma özelliğini taşıyan Acarlar Longozu, 250-1250 m genişliğe ve 7,5 km uzunluğa sahiptir. Oluşumu bakımından kıyı set gölü olma özelliği taşıyan bu longozun kuzey sınırını 20-25 m yüksekliğindeki kumullar, güney sınırını ise 100 m yüksekliğindeki alçak tepeler oluşturmaktadır. Acarlar Longozu Sakarya Nehri'nin yaklaşık 6 km batısında bulunmakta, fazla suları ise Okçu Deresi'yle Sakarya

Nehri'ne dökülmektedir. Karasu ilçesine 26 km, Sakarya iline ise 50 km uzaklıktadır (Karasu Kaymakamlığı, 2023). Alanın toplam yüz ölçümü 23.231 km^2, yüksekliği ise 5 m'dir. Acarlar Longozu, güneybatıdan Kaynarca Deresi, güneyden Kancalar Deresi ile beslenmekte; bu alanın göl derinliği kış mevsiminde 4-5 m'ye kadar yükselmekte, yaz mevsiminde ise 1 m'ye kadar düşmektedir. Fakat bu göl hiçbir zaman kurumamaktadır (Uzun ve Genç, 2018). Acarlar Longozu deniz, göl, orman ve kumul ekosistemlerinin bir arada olmasından dolayı yeryüzünde nadir rastlanan tabiat alanlarından biridir (Savaşkan ve Haliloğlu, 2021). Bu özelliklerinden dolayı alanın batı bölümünde bulunan yaklaşık 1.576 ha'lık alan Orman Bakanlığı, Milli Parklar ve Av Yaban Hayatı Genel Müdürlüğünce 1976 yılında "Yaban Hayatı Koruma Sahası" olarak ilan edilmiş; 2004 yılında saha tekrar gözden geçirilerek bu alan 2.517 hektar ile sınırlar yeniden düzenlenerek yaban hayatı geliştirme sahası olarak tescil edilmiştir. 25.06.1998 tarihinde ise bu alan Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından 1. Derece Doğal (Tabii) Sit Alanı ilan edilmiştir (Gönençgil, 2008; Kaynarca Kaymakamlığı, 2019). Acarlar Gölü'nü diğer lagün ve sulak alanlardan ayıran ve ülkemizde de çok nadir sulak alanlarda karşımıza çıkan en önemli özellik; göl tabanının tamamen geçilmesi zor, yoğun bir longoz subasar ormanı ile kaplı olmasıdır (Ursavaş ve Keçeli, 2021).

Bölgede Karadeniz iklimi hâkim olduğundan en fazla yağış sonbahar aylarında, en düşük yağış ise ilkbahar aylarında düşmektedir. Yıllık ortalama nispi nem %81, yıllık ortalama yağış 948 mm civarındadır. Bölgenin yıllık ortalama sıcaklığı ise 13,6 ^{0}C'dir (Gönençgil, 2008). Batı Karadeniz Bölgesi'nde bulunan Acarlar Longozu ayrıca vejetasyon coğrafyası açısından da Avrupa-Sibirya floristik bölgesi içerisinde bulunmaktadır. Bu longoz alanında 97 familyaya ait 360 cins, 657 tür ve tür altı takson belirlenmiştir (Karaduman ve Sağıroğlu, 2021). Bern Sözleşmesi kapsamında Acarlar Longozu'nda 6 bitki türü koruma altına alınmıştır. Bu bitkilerin içerisinde tehlike altındaki göl soğanı ve su menekşesi de bulunmaktadır. Bu alanda tespit edilen endemik bitki türleri arasında peygamber

çiçeği, göl lalesi, sığır kuyruğu ve nakıl bitki türleri de yer almaktadır (Savaşkan ve Haliloğlu, 2021).

Göçmen kuşların göç yolu üzerinde bulunmasından dolayı Acarlar Longozu'nda yaklaşık 235 kuş türü tespit edilmiş, 147 tanesi Bern Sözleşmesi kapsamında korunması gereken statüde yer almıştır. Ayrıca gölün içerisinde birçok su canlısı da bulunmaktadır (Savaşkan ve Haliloğlu, 2021). Bünyesinde barındırdığı çeşitli flora ve faunasıyla turizm açısından da önemli bir potansiyele sahiptir. Longozun bazı alanları köylüler tarafından tarım arazisi olarak kullanılırken Karasu kesimine yakın yerlerde doğa yürüyüşlerinin gerçekleştirilebileceği park ve piknik alanları; sandal, deniz bisikleti vb. faaliyetlerin gerçekleştirilebileceği alanlar mevcuttur (Savaşkan ve Haliloğlu, 2021). Acarlar Longozu'nda rekreasyon olanakları çeşitlilik göstermektedir. Alanın içerisinde yeme-içme mekânlarının varlığı, doğa yürüyüşü, piknik, kamp, bisiklet ve ATV binme, deniz bisikleti, tekne ve kayık turları ile bitki ve kuş gözlemciliği, doğa fotoğrafçılığı gibi çeşitli rekreasyon olanaklarına sahip alanlar mevcuttur (Uzun ve Genç, 2018).

Bir bölgenin doğal çekiciliğinin yüksek olması o bölgenin turist çekme eğiliminin de yüksek olduğu anlamına gelmektedir. Acarlar Longozu'nun sahip olduğu biyolojik çeşitlilik, doğa manzaraları, sucul ekosistemler gibi eşsiz güzellikleri; alanın ekoturizm potansiyelini de ortaya koymaktadır. Sunduğu rekreasyon imkânları sayesinde bölgeye gelen ziyaretçilere doğayla iç içe deneyim yaşama imkânı sunar. Bölgenin eşsiz flora ve faunası doğa tutkunları için ilgi çekicidir. Ayrıca Acarlar Longozu'nun ekoturizm potansiyeli bu alanın yakınlarındaki köyler ve yerel halk için önemli bir ekonomik gelir kaynağı olma potansiyeline de sahiptir. Ayrıca bütün bu faktörler ekolojik etkileri de beraberinde getirmektedir. Bu nedenle 1. Derece Doğal (Tabii) Sit Alanı olarak ilan edilen Acarlar Longozu orman alanları ve benzeri sahalarda ekolojik bilginin temel alındığı koruma planlarına büyük ihtiyaç duyulmaktadır (Uzun Şengül vd., 2024).

2. Amaç ve Yöntem

Bu araştırmada çalışma alanı olarak Türkiye'de bulunan ve ülkenin en büyük bütüncül longoz ormanı olma özelliği taşıyan Sakarya ilindeki Acarlar Longozu seçilmiştir. Acarlar Longozu'nun çalışma sahası olarak tercih edilmesinde ekolojik önemi, zengin biyoçeşitliliği ve en önemlisi de 1. Derece Doğal Sit Alanı ilan edilmiş olması önemli rol oynamaktadır. Bunların yanı sıra bu ekosistemin ulusal ve uluslararası düzeyde korunmaya değer bir alan olması, bölgenin eşsiz doğa manzarası, flora-fauna çeşitliliği sayesinde ekoturizm açısından ziyaretçiler tarafından yoğun ilgi görmesi çalışma alanı olarak seçilmesinde etkili olan diğer etmenler arasındadır. Ayrıca bölgenin Karadeniz'in önemli turistik sahalarına da yakın olması ve bu güzergâh üzerinde bulunması bu alanın seçiminde dikkate alınmıştır.

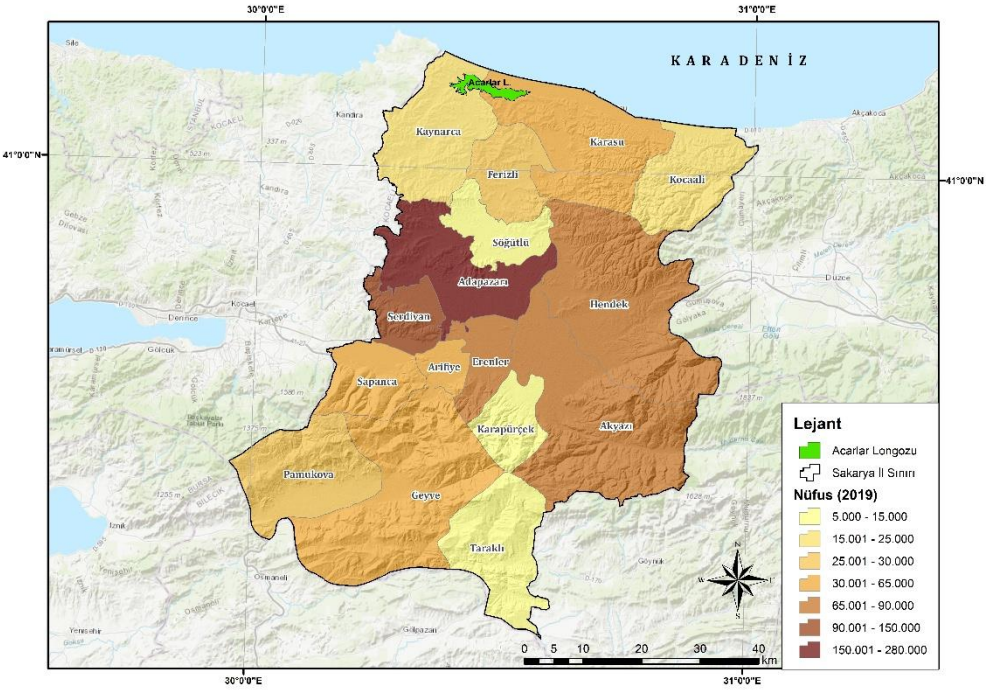
Bu çalışmanın amacı; dünyada ve Türkiye'de fauna ve flora açısından önemli bir destinasyon olarak kabul edilen Acarlar Longozu'nun çevresindeki arazi kullanımlarındaki değişimleri ortaya koymaktır. Bu bağlamda, turizm alanlarında yaşanabilecek ekolojik ve çevresel faktörlerdeki değişimler sürdürülebilirlik açısından değerlendirilecektir. Ayrıca, Acarlar Longozu'nun Batı Karadeniz'in önemli turistik destinasyonlarına yakınlığı ve son yıllarda artan erişilebilirliğinin bölge üzerindeki etkilerinin ortaya konulması ve bununla birlikte, longozun konumu gereği nüfus yoğun çevre illerden maruz kalabileceği çevresel etkilerin belirlenmesine de olanak tanıyan veriler elde edilmiştir. Bu doğrultuda, çalışmada bu çevresel etkilerle ilgili elde edilen sonuçlara da yer verilecektir.

Çalışmada Normalized Difference Vegetation Index (Normalize Edilmiş Fark Bitki Örtüsü İndeksi-NDVI) analizinde ve arazi kullanım değişikliği haritalarının oluşturulmasında kullanılan uydu görüntü verileri Sentinel-2 uydusundaki 2017-2023 dönemine ait uydu görüntülerinden elde edilmiştir. NDVI, iklim koşulları, arazi yapısı ve tarımsal uygulamaların bitki örtüsü üzerindeki olumlu ya da olumsuz etkilerini yansıtan en önemli vejetasyon göstergelerinden biridir (Karaca, 2025). Yol ağı verileri "Open Street Map" web sitesi üzerinden, demografik bilgiler ise TÜİK aracılığı ile temin edilmiştir.

Araştırmada bitki örtüsü değişimlerini değerlendirmek için Aralık 2017-Ekim 2023 dönemlerine ait NDVI değerleri ArcGIS pro yazılım programına aktarılarak bitki örtüsü yoğunluk haritaları hazırlanmış ve karşılaştırmalı olarak sunulmuştur. Benzer şekilde Ekim 2017-Ekim 2023 arazi kullanım değişimini değerlendirmek için Sentinel-2 uydusundan elde edilen görüntüler ArcGIS pro yazılım programına aktarılarak arazi kullanım değişikliği haritası hazırlanmış ve karşılaştırmalı olarak verilmiştir. Open Street Map web sitesi üzerinden elde edilen yol ağı görüntüsü ve bölgenin 2019-2023 yılları arasındaki nüfus değerleri TÜİK'ten elde edilen veriler aracılığı ile yine ArcGIS kullanılarak hazırlanmıştır.

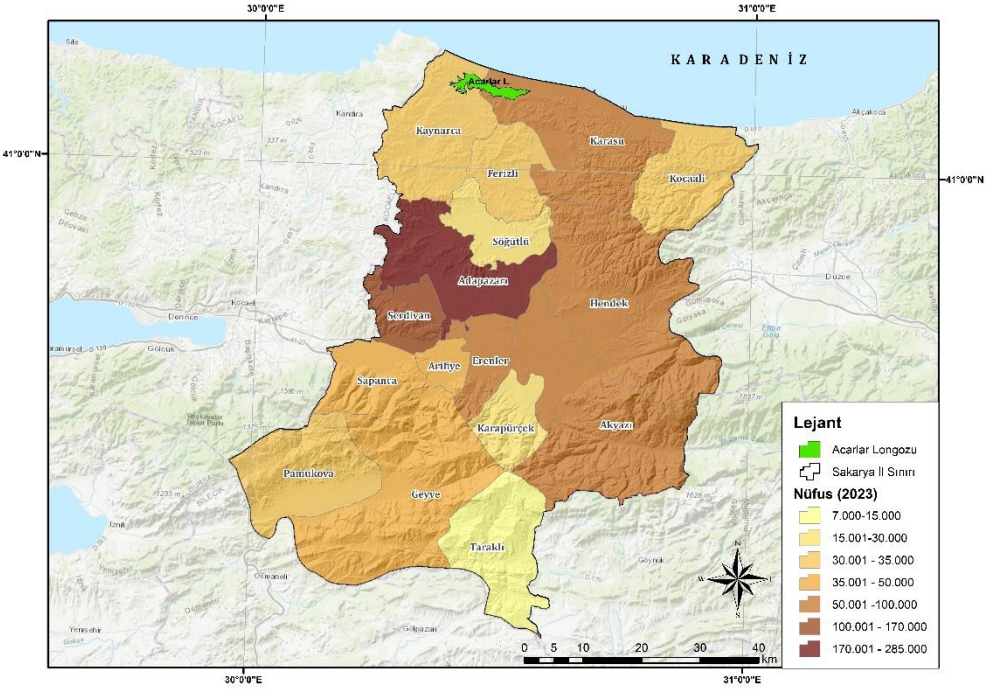
3. Bulgular

Bu bölümde çalışma kapsamında toplanan verilerin analizinden elde edilen sonuçlar değerlendirilerek yorumlanmıştır. İlk olarak Acarlar Longozu'nun yer aldığı Sakarya il ve ilçelerinin 2019 ve 2023 yıllarına ait nüfus değerlerindeki değişim Harita 2'de gösterilmiş ve yorumlanmıştır.



Harita 2: *Sakarya İl ve İlçelerine Ait 2019 Yılına Dair Nüfus Haritası*

Kaynak: https://www.tuik.gov.tr *adresinden 2019 verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.*



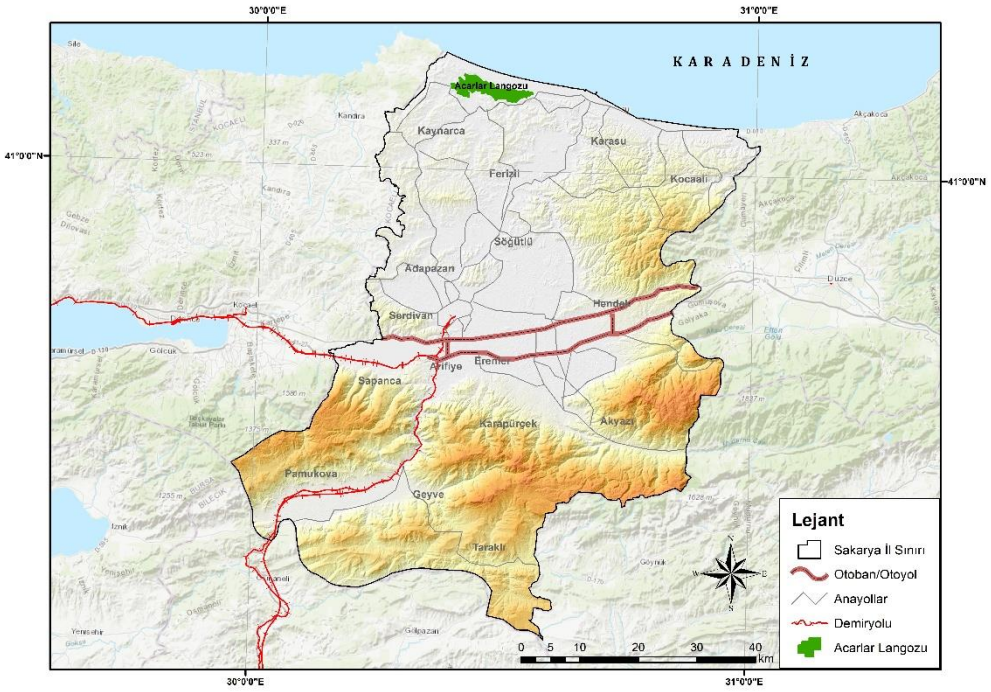
Harita 3: *Sakarya İl ve İlçelerine Ait 2023 Yılına Dair Nüfus Haritası*

Kaynak: https://www.tuik.gov.tr *adresinden 2023 verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.*

Harita 2 ve Harita 3 değerlendirildiğinde, Acarlar Longozu'na daha yakın bölgelerde; özellikle Karasu, Kaynarca ve Ferizli ilçelerinde nüfusun artış gösterdiği dikkat çekmektedir. 2019'da 15.000-25.000 aralığında nüfusa sahip bazı bölgeler, 2022'de 15.000-30.000 veya daha yüksek seviyelere ulaşmıştır. Bu durum, kıyı turizmi ve rekreasyon alanlarına olan ilginin artmasıyla ilişkili olabilir. Günümüzde insanların kırsala yönelmeleri, ekoturizm faaliyetlerini tercihlerindeki artışlar bu alanın nüfus artışını tetikleyebilecek faktörler olarak değerlendirilebilir. 14 Aralık 2023 tarihinde yayımlanan bir habere göre, Karasu sahilini kapsayan yeni imar planı onaylanmıştır. Kabul edilen bu imar planı ile ilçede nüfus artış hızı ve yapılaşma yoğunluğu doğrudan etkilenebilir. Haberde Karasu sahil şeridini

kapsayan plandaki düzenlemelerle turizm ve yerleşim bölgelerinin yeniden planlanacağı dile getirilmektedir. Fakat bu planlama gerçekleştirilirken Acarlar Longoz Ormanı Tampon Bölgesi ve çevresini kapsayan alanın doğal, kültürel, tarihî değerlerinin korunarak bir bütün olarak ele alınması amaçlanmaktadır. Planlama sürecinde sürdürülebilirlik ilkesi ve koruma-kullanma dengesi bağlamında kırsal yerleşim alanlarının dokusunun korunması, yasa dışı uygulamaların önüne geçilmesi, doğal kaynakların sürdürülebilirliği, bölgenin turizm fonksiyonlarına bağlı olarak ekonomik ve sosyal faaliyetleri artırmak, turizm faaliyetlerine yerel halkın entegre edilmesini sağlamak ve bölgenin tarihî ve kültürel mirasını korumak hedeflemektedir. Bu bağlamda Acarlar Longoz Ormanı Tampon Bölgesi ve çevresi için hazırlanan imar planının bölgenin ekoturizm potansiyeline ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerine katkı sağlayacağı düşünülmektedir (Halk54, 2023). Ancak bu imar planının çevresel ve ekolojik dengeyi gözetecek şekilde hayata geçirilmesi büyük önem taşımaktadır. Ayrıca bu durum, Acarlar Longozu'na yakın bölgelerde nüfusun daha da artmasına yol açacağından doğal alan üzerindeki insan baskısının artmasına ve ekosistemin korunması için daha sıkı önlemler alınması gerekliliğine işaret etmektedir.

Bölgenin önemli ulaşım ağlarına dair bilgiler Harita 4'te sunulmuştur.



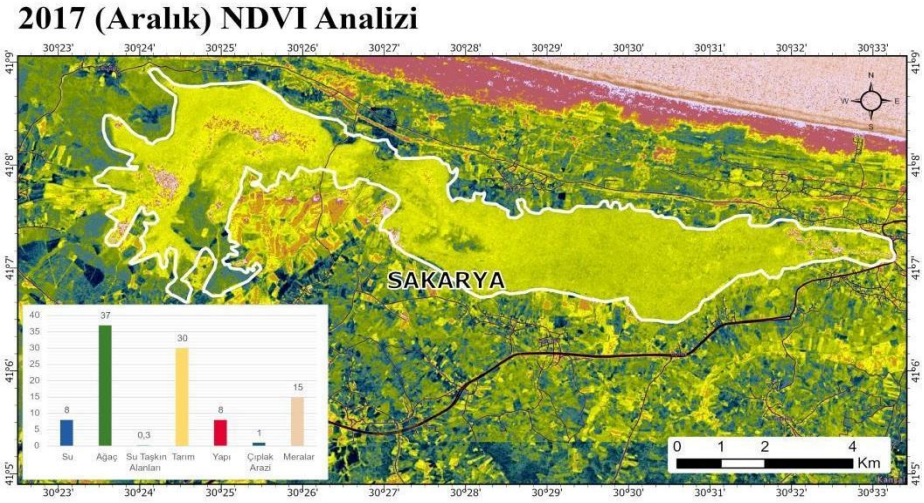
Harita 4: *Acarlar Longoz Ormanları Yakın Çevresi Ulaşım Ağı Haritası*

Kaynak: *Open Street Map'ten temin edilen veriler ile yazar tarafından oluşturulmuştur.*

Acarlar Longoz Ormanları yakın çevresi ulaşım ağı haritası değerlendirildiğinde; bölgenin önemli kıyı turizm alanlarına yakın olduğu görülmektedir. Harita üzerinde yer alan kırmızı, siyah ve kahverengi hatlar bölgenin çevresindeki ulaşım ağını göstermektedir. Bu yollar Acarlar Longozu'na olan erişimi kolaylaştırmaktadır. Acarlar Longozu'na en yakın olan ana yollar, Karasu ve Kocaali ilçelerini Karadeniz kıyısında birbirine bağlarken, Acarlar Longozu'nu da önemli turistik destinasyon alanlarına bağlamaktadır. Ayrıca çalışma sahasının güneyinde bulunan otoyol ve otobanlar Sakarya ve Kocaeli'yi Bursa, İstanbul ve Düzce gibi diğer büyük şehirlerle birleştirerek bölgenin erişilebilirliğini kolaylaştırmaktadır. Böylelikle bu şehirlerden gelen ziyaretçilerin longoz alanına erişimi kolaylaşmaktadır. Fakat bölgenin ulaşım altyapısının

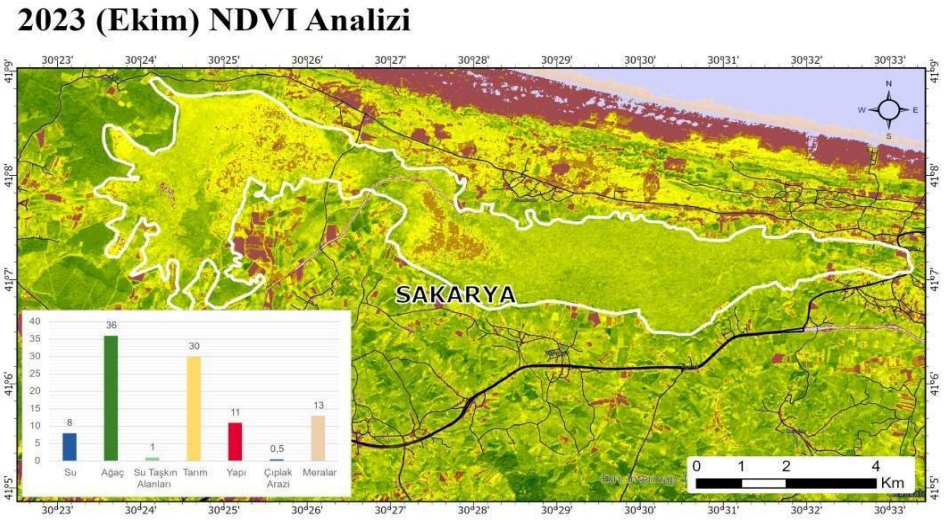
gelişmesiyle bölgeye gelecek olan potansiyel ziyaretçilerin artması sonucu bölgenin ekolojik dengesi üzerindeki baskının da artma riski bulunmaktadır.

Çalışma kapsamında hazırlanan Harita 5 ve Harita 6'da ise 2017-2023 yılları arasındaki NDVI (normalize edilmiş bitki örtüsü farkı indeksi) analizi gösterilmiştir.



Harita 5: *Acarlar Longoz Ormanı ve Çevresine Ait NDVI Analizi*

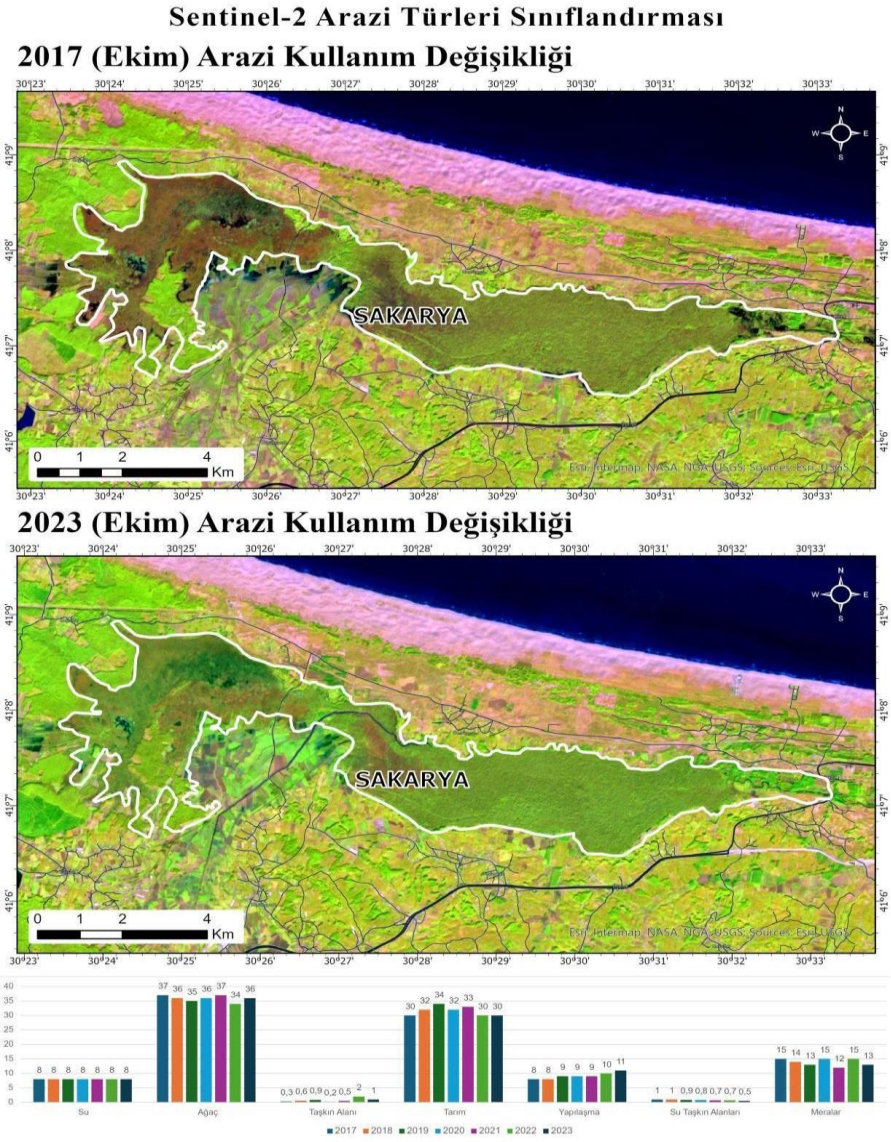
Kaynak: https://earthexplorer.usgs.gov *adresinden temin edilen veriler kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.*



Harita 6: *Acarlar Longoz Ormanı ve Çevresine Ait NDVI Analizi*

Kaynak: https://earthexplorer.usgs.gov *adresinden temin edilen veriler kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.*

NDVI analizi incelendiğinde, Acarlar Longoz Orman Alanı ve çevresinin ekolojik sağlığı ve arazi kullanımındaki zamansal değişimleri görmek mümkündür. Bu kapsamda arazi kullanımındaki değişimlere yönelik olarak da Harita 7 hazırlanmış ve 2017-2023 yılları arasındaki değişim daha detaylı bir şekilde ele alınarak yorumlanmıştır.



Harita 7: *Arazi Kullanım Değişikliği Haritası*

Kaynak: https://earthexplorer.usgs.gov adresinden temin edilen veriler kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Harita 5, Harita 6 ve Harita 7 incelendiğinde, 2017-2023 yılları arasında NDVI analizi ve arazi kullanımındaki değişimler doğal yaşam ve çevresel sürdürülebilirlik başta olmak üzere turizm üzerindeki etkilerini de göstermektedir. Haritalar (5 ve 6) Acarlar Longozu ve çevresindeki alanların özellikle bitki örtüsü bakımından değişimini gözler önüne sermektedir. Acarlar Longozu ve çevresindeki ağaçlık alanlar 2017 yılında %37 seviyelerindeyken bu oranın 2023 yılında %1'lik azalış ile %36 seviyelerine düştüğü görülmektedir. Dünyanın önemli sulak alanlarından biri olan ve zengin flora ve faunasıyla dikkat çeken Acarlar Longozu'ndaki %1'lik azalış, bölgenin gerek insan faaliyetleri gerekse yapılaşma baskısı ve turizm etkisi ile alan kaybı yaşadığını ve ekolojik dengenin bozularak tehdit altına girdiğini işaret etmektedir.

Bölgedeki mera ve tarım alanlarındaki değişim incelendiğinde mera alanları 2017 yılında %15 seviyelerinde iken 2023 yılında bu oranın %13 seviyelerine düştüğü görülmektedir. Bölgedeki tarım alanları ise bu yıllar arasında %30'luk oran ile sabit kalmıştır. Mera alanlarındaki azalış, yapılaşma ile ilişkilendirilebilir. Mera alanlarındaki azalış sulak alan ekosistemine baskı yaparak hayvan popülasyonu üzerinde tehdit oluşturabilir.

2017-2023 yılları arasında bölgedeki su alanları %8'lik oran ile sabit kalırken su taşkın alanlarının %0,3'lük seviyeden %1'lik seviyelere yükseldiği görülmektedir. Bu durum; bölgenin su kaynaklarının korunduğunu, taşkın alanlarındaki değişimin ise iklim değişikliği ve taşkın rejimindeki değişimlerin bir sonucu olabileceğini düşündürürken taşkın riskinin artabileceğini de göstermektedir. Ayrıca longoz alanının hidrolojik dengesini kaybetmesi, ekosistem için bir tehdit unsurudur. Bölgedeki su kaynakları sabit kalmış olsa da su kaynaklarının sürdürülebilirliği için çevresel tehditler göz ardı edilmemelidir.

Bölgedeki en önemli unsur ise yapılaşma oranıdır. 2017 yılında bu oran %8 iken 2023 yılında %3'lük bir artışla %11 seviyelerine ulaşmıştır. Bölgedeki bu artış altyapı gelişimine bağlı olarak alanın erişilebilirliğinin artması başta olmak üzere kentsel büyüme ve turizm faaliyetleri ile ilişkilendirilebilir. Ayrıca bölgenin imara

açılmasına yönelik alınan kararın etkisi de olabilir (Halk54, 2023). Özellikle turizm faaliyetleri bakımından Acarlar Longozu'nun Batı Karadeniz'in önemli turizm destinasyonlarına yakınlığı, ulaşım altyapısının gelişmesi ve turizm tesislerindeki artış gibi faktörlerin etkisiyle alandaki ziyaretçi sayısını arttırarak doğal ekosistemler üzerinde baskı oluşturduğu açıkça görülmektedir. Acarlar Longozu gibi hassas ekosistemlerde yapılaşmanın artması, bölgenin sürdürülebilirliği açısından geri döndürülemeyen olumsuz sonuçlar doğuracaktır.

4. Sonuç ve Öneriler

Dünyada ikinci, Türkiye'de ise tek parça hâlindeki en büyük subasar (longoz) ormanı olma özelliğine sahip olan Acarlar Longozu (NTV, 2021) eşsiz ekosistemi ile dikkat çeken bir hazinedir. Alanın sahip olduğu doğal güzellikler, biyolojik çeşitlilik, benzersiz ekosistemleriyle ekolojik ve ekonomik açıdan büyük öneme sahip bir alandır. Bu çalışma kapsamında gerçekleştirilen analizler, Acarlar Longozu'nun ekosistem dengesinin ve hidrolojik yapısının çevresel değişimler başta olmak üzere insan faaliyetleri ile tehdit altında olduğunu ortaya koymuştur. Ulaşım altyapısının gelişmesiyle longozun erişilebilirliğinin artması, doğa turizmini teşvik etmiş ancak kontrolsüz ziyaretçi akışı, çevresel tahribatı beraberinde getirmiştir. 2024 yılında Acarlar Longozu 174 bin doğasever tarafından ziyaret edilmiştir (Sakarya Büyükşehir Belediyesi, 2025). Bölge, ziyaretçilerden kaynaklı çevre kirliliği problemiyle karşı karşıyadır (Savaşkan ve Haliloğlu, 2021: 15). Bölgedeki turizm faaliyetlerinin planlanmaması, ekosistemin doğal dengesini bozmakla birlikte, biyolojik çeşitliliğin azalmasına ve en önemlisi hidrolojik yapısının geri dönülmez bir şekilde değişmesine de yol açmaktadır.

Kentleşme ve yoğun nüfus baskısının etkileri longoz çevresinde giderek artmaktadır. Bölgedeki yapılaşma faaliyetleri alanın doğal sınırlarını tehdit ederken çevresel kirliliğin artmasına neden olmaktadır. Bu durum longozun ekosistem yapısını bozmakla birlikte turizmin sürdürülebilirliğini de olumsuz etkilemektedir. Bölgenin ekolojik dengesininin korunarak sürdürülebilir bir şekilde gelecek nesillere aktarımını sağlamak için kapsamlı bir planlama ve politika hazırlanması

gerekmektedir. Özellikle Acarlar Longozu'nun korunması için ekoloji odaklı bir turizm yönetim stratejisinin benimsenmesi bölgenin ekolojik ve turizm sürdürülebilirliği için önem arz etmektedir. Bölge için oluşturulacak turizm yönetim stratejisi; doğa turizmi kapsamında ziyaretçi sayılarını düzenlemek, çevresel etkileri minimize eden ulaşım ve altyapı yatırımları yapmak, koruma-kullanma dengesini gözetmek ve yerel halkı bu sürecin bir parçası hâline getirmek gibi unsurları içermelidir. Diğer yandan longoz etrafındaki kentsel gelişimin kontrol altına alınması bu ekosistemin sürdürülebilirliği açısından önemlidir.

Acarlar Longozu'nun sahip olduğu biyolojik ve ekolojik zenginliği korumak için çevresel, sosyal ve ekonomik faktörlerin çevresel planlamaya dâhil edilmesi; doğa turizmi, çevresel sürdürülebilirlik ve kentleşme süreçleri arasındaki dengenin korunmasında önemli bir faktör olacaktır. Bu çerçevede oluşturulacak politika ve planlamalar, uzun vadede ekolojik, ekonomik ve toplumsal faydalar sağlayacaktır.

Sonuç olarak, Acarlar Longozu ve çevre alanlarında gözlemlenen bu değişimler bölge ekosisteminin korunması gerekliliğini ortaya koyarken, bölgede gerçekleştirilen turizm faaliyetlerinin de sürdürülebilir bir yaklaşımla yönetilmesi gerektiğini göstermektedir. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda çeşitli öneriler sunulmuştur. İlk olarak bölgenin önemli sorunlarından biri olan yapılaşma kontrol altına alınmalıdır. Bu kapsamda gerçekleştirilecek olan turistik tesisler, altyapı projeleri, yerleşme alanları vb. doğa dostu uygulamalar ile sınırlı bölgelerde inşa edilmelidir. Ayrıca bu yapılaşmalar sıkı bir şekilde denetlenmelidir. Bölgedeki su kalitesini korumaya ve kirliliği önlemeye yönelik projeler hayata geçirilmeli ve atık yönetim uygulamaları titizlikle gerçekleştirilmelidir. Acarlar Longozu'nda bulunan flora ve fauna türlerinin korunması kapsamında düzenli izleme ve raporlamalar yapılmalıdır. Ayrıca yerel ve endemik türlerin korunmasına yönelik projeler desteklenmelidir. Bölgenin turizm faaliyetleri kontrol altına alınarak, ziyaretçi sayısına kısıtlamalar getirilmeli, bazı dönemlerde erişimler kısıtlanmalı, rehberli doğa gezileri gibi ekoturizm aktiviteleri desteklenmeli, ziyaretçiler ekosistemin

korunması hakkında bilinçlendirilmeli ve turizm faaliyetlerinden kaynaklı çevresel zararlar minimum düzeye indirilmelidir. Ayrıca bölgenin ekoturizm potansiyelinden yerel halkın faydalanması ve aktif rol alması için halkın sürece dâhil edilmesi ile bölgenin sürdürülebilir kalkınmasından ekonomik fayda sağlanmalıdır. Bölgedeki su taşkınlarını kontrol altına alabilmek için doğal su döngüsünü destekleyen planlamalar uygulanarak ve altyapı çözümleri geliştirilerek hidrolojik denge korunmalıdır. Uzaktan algılama yöntemleri ile (NDVI gibi) bölgedeki değişim ve gelişmeler düzenli bir şekilde izlenmeli ve bölgenin sürdürülebilirliği yönünde arazi kullanım planlamaları yapılmalıdır. Bölgedeki ekoturizm faaliyetleri doğayı koruma bilinci ile gerçekleştirilmeli, bölgenin tanıtımı bu kapsamda yapılmalıdır. Longoz alanının sahip olduğu eşsiz doğa ortamı doğa bilincini artırmak amacıyla doğa eğitim merkezlerine dönüştürülebilir. Böylece gerek öğrenciler gerek yerel halk gerekse ziyaretçiler için önemli bir eğitim merkezi hâline gelebilir.

Acarlar Longozu'nun bölgesel öneminin yanı sıra küresel ölçekte de önemi üzerinde durulmalı, bu ekosistemin geleceğe taşınabilmesi için etkili planlamalar hayata geçirilmelidir.

Acarlar Longozu, Anadolu'dan geçen iki önemli göç yolundan birinin üzerinde yer almakta olup, Türkiye'nin uluslararası öneme sahip sulak alanlarından biridir (Karaduman ve Sağıroğlu, 2021). Bununla birlikte, longozu ikiye bölen yolun ekosistem üzerindeki olumsuz etkileri de dikkate alınmalıdır. Yolun bölgeyi ikiye ayırması, habitat bütünlüğünü bozarak yaban hayatının doğal göç ve hareketliliğini kısıtlamaktadır. Ayrıca, yol inşası su döngüsünü değiştirerek longozun su seviyesini ve ekolojik dengesini olumsuz etkileyebilir. Trafik kaynaklı kirlilik, ağır metaller ve egzoz gazları su ve toprak kalitesini düşürürken, gürültü ve ışık kirliliği de bölgedeki canlıların doğal davranışlarını değiştirebilir. Bunun yanı sıra, yol insan erişimini kolaylaştırarak turistik faaliyetleri artırabilir ve bu durum ekosistem üzerinde ek baskılar oluşturabilir. Ziyaretçilerine eşsiz deneyimler sunan longozların turizm potansiyelinden faydalanırken diğer yandan ekosistemler

üzerinde oluşabilecek olumsuzluklar gözden kaçırılmamalıdır. Bölgeye gelen ziyaretçiler, ulaşımın gelişmesi, yapılaşma, çevresel kirlilik vb. faktörler longozların hassas ekolojik dengesi üzerinde yıpratıcı etkiye sahip olabileceğinden bu bölgelerde gerçekleştirilecek turizm faaliyetleri planlanırken öncelikli hedef, bölgenin ekosisteminin korunması olmalıdır. Sürdürülebilir altyapı çalışmaları, ziyaretçi kısıtlılığı, ziyaretçilerin bilinçlendirilmesi, yerel halkın ekoturizm sürecine dâhil edilmesi gibi yaklaşımlar ile longozların korunması ve devamlılığı sağlanabilir.

Acarlar Longozu'nun sahip olduğu doğal güzelliklerin yanı sıra ekolojik dengenin korunması açısından önemli bir yaşam alanı olması bölgeyi eşsiz kılmaktadır. Bu bağlamda bölgenin sürdürülebilir bir şekilde korunması, gelecek kuşaklara aktarılması ancak bu tür hassas sulak alanların arazi kullanımındaki değişimleri yakından takip edilerek turizmden kaynaklı etkilerin azaltılmasında koruma önlemlerinin artırılması yönünde geliştirilebilecek yönetim modeli ile mümkün olabilecektir.

Kaynakça

Çiçek, E. (2004). Subasar ormanların özellikleri ve Türkiye'nin subasar ormanları. *Journal of the Faculty of Forestry Istanbul University,* 54(2), 107-114, https://doi.org/10.17099/jffiu.01580

Gökmen, Ö. & Ege, İ. (2019). *Türkiye'de farklı bir ekosistem: İğneada longoz ormanları.* Ulusal Safranbolu Girişimcilik ve Sosyal Bilimler Kongresi, Erişim Adresi: https://www.researchgate.net/publication/363436623_turkiye'de_farkli_bir_ekosistem_igneada_longoz_ormanlari.

Gönençgil, B. (2008). *Tehdit altındaki kıyı alanlarına bir örnek: Acarlar Longozu – Karasu, Sakarya*. Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi TÜCAUM V. Ulusal Coğrafya Sempozyumu, Ankara, Türkiye, ss. 31-38.

Halk54 (22.12.2023). Karasu sahilini ilgilendiren imar planı onaylandı!. Erişim adresi: https://www.halk54.com/karasu-sahilini-ilgilendiren-imar-plani-onaylandi

Karaca, Ö. F. (2025). Yozgat ili NDVI yersel ve zamansal değişiminin uydu görüntüleri yardımıyla tespit edilmesi. *Bozok Tarım Ve Doğa Bilimleri Dergisi,* 3(2), 155-167. https://doi.org/10.59128/bojans.1576006

Karaduman, D., & Sağıroğlu, M. (2021). Flora of acarlar longoz (floodplain) (sakarya) and its surroundings. *Sakarya University Journal of Science,* 25(1), 252-274. https://doi.org/10.16984/saufenbilder.825413

Morgül, Ş. (2014). Kırklareli ilinde eko turizm olanakları. *Ejovoc (Electronic Journal of Vocational Colleges)*, 4(4), 27-38. https://doi.org/10.17339/ejovoc.75153

NTV (06.05.2021). Dünyada ikinci, Türkiye'de ise tek parça halindeki en büyük longoz: Sakarya Acarlar Longozu. Erişim: https://www.ntv.com.tr/galeri/seyahat/dunyada-ikinci-turkiyede-ise-tek-parca-halindeki-en-buyuk-longoz-sakarya-acarlar-longozu,oJNbEIS0ZECPqQtwcLbQog/fbvnbOOeuEaPC80TKHRDyQ

OpenStreetMap contributors. (n.d.). *Ulaşım haritası* [Harita]. OpenStreetMap. https://www.openstreetmap.org/#map=6/39.03/35.25

Sakarya Büyükşehir Belediyesi (9.01.2025). Longoz ve İl Ormanı'nın muhteşem doğası 2024'ün gözdesi oldu: Rekor ziyaretçi rakamı. Erişim: https://www.sakarya.bel.tr/tr/Haber/longoz-ve-il-ormaninin-muhtesem-dogasi-2024un-gozdesi-oldu-rekor-ziyaretci-rakami/23657#:~:text=T%C3%BCrkiye'nin%20%C3%B6nemli%20turizm%20duraklar%C4%B1ndan,%C3%A7%C4%B1karak%20rekor%20bir%20rakama%20ula%C5%9Ft%C4%B1.

Savaşkan, Y., & Haliloğlu, S. (2021). Ekolojik turizm çerçevesinde Acarlar Longozu'na yönelik e-yorumların analizi. *Turizm Ekonomi ve İşletme Araştırmaları Dergisi,* 3(1), 6-20.

Sürmen, B., Kutbay, H. G., & İmamoğlu, A. (2023). Türkiye'deki farklı tahribat dereceli su basar ormanların karakter türleri. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Mühendislik Ve Doğa Bilimleri Dergisi,* 5(2), 152-168, https://doi.org/10.55213/kmujens.1364455

T.C. Karasu Kaymakamlığı (17.01.2023). *Acarlar Longozu.* Erişim adresi: http://www.karasu.gov.tr/acarlar-longozu-

T.C. Kaynarca Kaymakamlığı (20.05.2019). *Acarlar Longozu.* Erişim adresi: http://www.kaynarca.gov.tr/acarlar-longozu1

Tan, Ö. (2012). Kırsal kalkınmada turizmin rolü ve İğneada'nın turizm potansiyeli. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi,* 2012(1), 141-147.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2019 & 2023). *Sakarya nüfus haritası* [Harita]. https://www.tuik.gov.tr

Ursavaş, S. & Keçeli T. (2021). Acarlar Gölü Longoz Ormanı (Sakarya) karayosunu florası. *Anatolian Bryology,* 7(1), 23-32.

USGS. (2017 & 2023). *Arazi kullanım değişikliği analizi haritası, Sakarya* [Harita]. Earth Explorer. https://earthexplorer.usgs.gov

USGS. (2017 & 2023). *Sakarya NDVI analizi haritası* [Harita]. Earth Explorer. https://earthexplorer.usgs.gov

Uzun, S. & Genç, A. (2018). *Acarlar Longoz Ormanı ve çevresinin rekreasyon olanakları açısından değerlendirilmesi*. 2. International Symposium on Multidisciplinary Academic Studies- IMASES. Erişim: https://www.researchgate.net/publication/371340476_acarlar_longoz_ormani_ve_cevresinin_rekreasyon_olanaklari_acisindan_degerlendirilmesi

Uzun, Şengül, H. B., Çabuk S. N., Özenen-Kavlak, M. & Bilge Öztürk, G. (2024). Examination Determination of recreation areas in Acarlar Longoz. *GSI Journals Serie A: Advancements in Tourism, Recreation and Sports Sciences (ATRSS),* 7 (2), 516-542.

Yeler, O., Çamur Elipek, B., & Aydın, G. B. (2023). Mert Gölü (İğneada Longoz Ormanları Milli Parkı / Kırklareli) morfolojisinde zamansal değişimin CBS

desteğiyle incelenmesi ve ekolojik açıdan değerlendirilmesi. *Turkish Journal of Agricultural and Natural Sciences,* 10(4), 876-886, https://doi.org/10.30910/turkjans.1298920

Yeniyurt, C., Hemmami, M., Çağırankaya, S., & Koopmanschap E. (2011). *Türkiye'nin ramsar alanlarında sulak alan yönetim planları değerlendirme raporu*. Doğa Derneği, Ankara, Türkiye.

Yılmaz, E., Dölarslan, M., & Gül, E. (2016). The origin of vegetation studies and vegetation sampling methods. *Turkish Journal of Scientific Reviews,* (2), 25-28.

Yılmaz, O. & Solak, R. D. (2022). Subasar ormanlarının biyosfer rezervi olarak planlanması üzerine araştırmalar; Acarlar Longozu örneği. *International Academic Social Resources Journal,* 7(41), 961- 969.

Extended Abstract

The concept of wetlands is defined as ecosystems that are densely populated with water-dependent plant communities and dominate water-saturated or wet soils. These ecosystems are areas that host various types of wildlife and plants (Çiçek, 2004). Wetlands are formed as a result of the accumulation of water in geomorphologically hollow regions or areas where the groundwater level is high. Wetlands can be found in coastal areas as well as in the high parts of mountainous areas (Gökmen and Ege, 2019). They have a wide distribution area on other continents except the Antarctic continent (Çiçek, 2004). The most comprehensive definition of wetlands is found in the Ramsar Convention: "They are natural and man-made permanent or temporary, stagnant or mobile, fresh, alkaline or salty, reed beds, marshes, peatlands, lakes and marine areas with a total depth of up to 6 meters." (Gökmen and Ege, 2019). Flooded forests are among the rare destinations that contain both natural and cultural riches. These places, which also have a high ecotourism potential, also support the local economy and minimize environmental impacts by combining nature conservation awareness and tourism activities (Morgül, 2014; Tan, 2012). While benefiting from the tourism potential of flooded forests that offer unique experiences to their visitors, the possible negative effects on ecosystems should not be overlooked. Since factors such as the flow of visitors to the region, development of transportation, construction, environmental pollution, etc. can have a detrimental effect on the sensitive ecological balance of flooded forests, the primary target should be the protection of the ecosystem of the region when planning tourism activities to be carried out in these regions. The protection and continuity of flooded forests can be ensured with approaches such as sustainable infrastructure works, visitor restrictions, raising awareness of visitors, and including local people in the ecotourism process.

Located in the north-east of the Marmara Region, the Acarlar Longozu is located within the borders of Sakarya province, within the Karasu and Kaynarca districts of the Sakarya River Basin (Uzun and Genç, 2018; Kaynarca District Governorship, 2019) (Map 1). Acarlar Longozu, the largest floodplain forest in Turkey as a whole, is 250-1250 m wide and 7.5 km long. The Acarlar Longozu is located approximately 6 km west of the Sakarya River, and its excess water flows into the Sakarya River through the Okçu Stream. It is 26 km away from Karasu district and 50 km away from Sakarya province (Karasu District Governorship, 2023). It is one of the rare natural areas on earth due to the combination of sea, lake, forest and sand ecosystems in the Acarlar Longozu (Savaşkan and Haliloğlu, 2021). Due to these features, the area of approximately 1576 ha in the western part of the

area was declared as a "Wildlife Protection Area" by the Ministry of Forestry, General Directorate of National Parks and Game Wildlife in 1976, and in 2004 the area was reviewed again, and the borders were rearranged with 2517 hectares and registered as a wildlife development area. On 25.06.1998, this area was declared as a 1st Degree Natural Protected Area by the Bursa Cultural and Natural Heritage Protection Board (Gönençgil, 2008; Kaynarca District Governorship, 2019). In this study, Acarlar Longozu in Sakarya province, which is the largest integrated longoz forest in Turkey, was selected as the study area. The ecological importance, rich biodiversity and most importantly the fact that it was declared a 1st Degree Natural Protected Area played a role in the selection of Acarlar Longozu as the study area. In addition, the fact that this ecosystem is an area worth protecting at national and international levels, the unique natural landscape of the region, and the intense interest of visitors in terms of ecotourism due to the diversity of flora and fauna are among the other factors that were effective in choosing it as a study area. Besides, the fact that the region is close to the important tourist areas of the Black Sea and is on this route was taken into consideration in the selection of this area.

The aim of this study is to reveal the changes in land use around Acarlar Longozu, which is one of the important tourism destinations and recreation areas, ranked 3rd in the world in terms of fauna and flora, and to reveal the changes in ecological and environmental factors that may occur in tourism areas. In addition, revealing the effects of the proximity of Acarlar Longozu to important tourist destinations of the Western Black Sea and the recent increase in accessibility of the area constitute another aim of the study. In order to evaluate the vegetation changes in the study, the NDVI values for the periods of December 2017-October 2023 were transferred to the ArcGIS pro software program and vegetation density maps were prepared and presented comparatively. Similarly, in order to evaluate the land use change between October 2017- October 2023, the images obtained from the Sentinel-2 satellite were transferred to the ArcGIS pro software program and a land use change map was prepared and presented comparatively. The road network image obtained from the Open Street Map website and the population values of the region between 2019-2023 were prepared using ArcGIS, again through the data obtained from TUİK.

In the study, significant changes were detected in the land use around Acarlar Longozu based on NDVI analyses. In the period from 2017 to 2023, a 1% decrease in wooded areas and a 3% increase in the construction rate were observed. Wooded areas, one of the main ecosystem elements of Longozu, have shown a limited decrease due to increased construction and agricultural activities. This situation may have negative effects on the biological diversity of Longozu. Although there is no significant change in agricultural areas, the increase in construction and transportation infrastructure indicates that these areas may come under pressure in the future. The construction rate in areas close to regions such as Karasu and Kocaali has increased from 8% to 11%. This increase may be directly related to tourism activities and urban sprawl. A 2% decrease in the rate of pastures was observed, and no significant change was detected in water areas.

The Acarlar Longozu (NTV, 2021), which is the second largest flooded forest in the world and the largest in a single piece in Turkey, is a remarkable treasure with its unique ecosystem. The area is an area of great ecological and economic importance with its natural beauties, biodiversity and unique ecosystems. The analyzes carried out within the scope of this study revealed that the ecosystem balance and hydrological structure of the Acarlar Longozu are under threat from human activities, especially environmental changes. The increase in accessibility of the Acarlar Longozu with the development of transportation infrastructure has encouraged nature tourism; however, the uncontrolled flow of visitors has

brought environmental damage. The lack of planning of tourism activities disrupts the natural balance of the ecosystem, leads to a decrease in biodiversity and, most importantly, to an irreversible change in its hydrological structure. The effects of urbanization and intense population pressure are gradually increasing around the longozu. While the construction activities in the region threaten the natural boundaries of the area, they also cause an increase in environmental pollution. This situation disrupts the ecosystem structure of the longoz and also negatively affects the sustainability of tourism. A comprehensive planning and policy preparation is required to ensure that the ecological balance of the region is preserved and transferred to future generations in a sustainable manner. In particular, the adoption of an ecologically focused tourism management strategy for the protection of the Acarlar Longoz is important for the ecological and tourism sustainability of the region. The tourism management strategy to be developed for the region should include elements such as regulating the number of visitors within the scope of nature tourism, making transportation and infrastructure investments that minimize environmental impacts, observing the protection-use balance and making the local people a part of this process. On the other hand, controlling the urban development around the longoz is important for the sustainability of this ecosystem.
In order to protect the biological and ecological richness of Acarlar Longozu, the inclusion of environmental, social and economic factors in environmental planning will be an important factor in maintaining the balance between nature tourism, environmental sustainability and urbanization processes. Policies and plans to be created within this framework will provide ecological, economic and social benefits in the long term.

As a result, these changes observed in Acarlar Longozu and its surrounding areas reveal the necessity of protecting the ecosystem of the region, while also indicating that tourism activities carried out in the region should be managed with a sustainable approach. Various suggestions have been presented in line with the results obtained. First of all, construction, which is one of the important problems of the region, should be brought under control. Within this scope, touristic facilities, infrastructure projects, settlement areas etc. to be carried out should be built in limited areas with nature-friendly practices. In addition, these constructions should be strictly monitored. Projects to protect water quality and prevent pollution in the region should be implemented and waste management practices should be meticulously carried out. Regular monitoring and reporting should be carried out within the scope of protecting the flora and fauna species found in Acarlar Longozu. In addition, projects aimed at protecting local and endemic species should be supported. The tourism activities of the region should be taken under control, the number of visitors should be restricted, access should be restricted during certain periods, ecotourism activities such as guided nature tours should be supported, visitors should be made aware of the protection of the ecosystem and environmental damage caused by tourism activities should be minimized. In addition, in order for the local people to benefit from the ecotourism potential of the region and take an active role, the local people should be included in the process and the region should benefit economically from its sustainable development. In order to control floods in the region, plans that support the natural water cycle should be implemented and infrastructure solutions should be developed to protect the hydrological balance. Changes and developments in the region should be monitored regularly with remote sensing methods (such as NDVI) and land use plans should be made in line with the sustainability of the region. Ecotourism activities in the region should be carried out with

the awareness of protecting nature and the promotion of the region should be done within this scope. The unique natural environment of the Longoz area can be transformed into nature education centers in order to increase nature awareness. Thus, it can become an important education center for both students, local people and visitors. In addition to the natural beauties of the Acarlar Longoz, the fact that it is an important living space in terms of protecting the ecological balance makes the region unique. In this context, sustainable protection of the region and transferring it to future generations will only be possible with a management model that can be developed to closely monitor changes in land use of such sensitive wetlands and to increase protection measures to reduce the impacts caused by tourism.

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi
Araştırma Makalesi
ISSN 2547-989X

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9 (1), 195-221
Geliş Tarihi:21.01.2025 Kabul Tarihi:27.03.2025
Yayın: 2025 Yayın Tarihi:31.05.2025
https://doi.org/10.30561/sinopusd.1624171
https://dergipark.org.tr/sinopusd

YAHUDİ ASILLI AMERİKALI BİR BÜYÜKELÇİ'NİN 2. DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİNDE TÜRKİYE'DEKİ FAALİYETLERİ: LAURENCE ADOLPH STEINHARDT

Hakan GÜNGÖR*

Özet

19. yüzyılın ilk yarısında ticari, siyasi, misyonerlik alanlarında başlayan Türk-Amerikan ilişkileri zamanla gelişmiş, II. Dünya Savası esnasında önemli bir ivme kazanmış, Lauren-ce Adolph Steinhardt'ın Türkiye'ye Büyükelçi olarak atanmasından sonra ise zirveye ulaşmıştır. Büyükelçi Steinhardt'ı Türk-Amerikan tarihi açısından önemli kılan unsurların başında 2. Dünya Savaşı yıllarında ABD'nin Türkiye Büyükelçisi olarak görev yapmış olması gelmektedir. Savaşın patlak verdiği 1939'da Moskova'da Büyükelçilik vazifesini yapmasına rağmen Almanların Sovyet işgalinden sonra Türkiye'ye atanmış ve savaşın son aylarına kadar bölgenin diplomatik ilişkilerini buradan yürütmüştür. Ekonomist, avukat ve üst düzey diplomat olarak görev yapan Steinhardt, Türkiye'nin yanı sıra İsveç Birinci Bakanı, Peru Büyükelçisi, Sovyetler Birliği Büyükelçisi, Çekoslovakya Büyükelçisi ve Kanada Büyükelçisi olmak üzer beş ülkenin de büyükelçilik görevlerinde bulundu. 28 Mart 1950'de ABD'nin Kanada Büyükelçisi olarak görev yaptığı sırada uçağının düşmesi sonucu hayatını kaybeden Steinhardt, görev başında öldürülen ilk Birleşik Devletler Büyükelçisi oldu. Bu çalışma, Büyükelçi Steinhardt'ın ve Başkan Franklin D. Roosevelt'in kişisel arşivleri ve diğer çeşitli arşivlerden istifade edilerek hazırlanmıştır. Çalışma, Türk-Amerikan ilişkilerinin gelişmesine önemli bir boyut kazandıran Steinhardt'ın 2. Dünya Savaşı döneminde oynamış olduğu rolü etraflıca ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Steinhardt, Türkiye, ABD, Yahudi, Krom.

The Activities of an American Jewish Ambassador in Turkey During World War II: Laurence Adolph Steınhardt

Abstract

* Doç. Dr., Ordu Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, hakangungor490@gmail.com, https://orcid.org/0000-0002-8282-5481
This work is licensed under a Creative Commons BY-NC-SA 2.0

In the first half of the 19th century, Turkish-American relations, which began in the areas of trade, politics and missionary work, continued to develop over time, gaining significant momentum during the Second World War and reaching their peak after the appointment of Lau-ren Adolph Steinhardt as ambassador to Turkey. Ambassador Steinhardt's efforts and activities in Turkey during World War II made him an important figure in Turkish-American history. He was serving as ambassador in Moscow in 1939 when the war broke out. After the German invasion of the Soviet Union, he was posted to Turkey and managed the region's diplomatic relations from Ankara until the final months of the war. Steinhardt, an economist, lawyer and high-ranking diplomat in the US State Department, served as ambassador to six other countries. Countries he served were First Minister of Sweden, Ambassador to Peru, Ambassador to the Soviet Union, Ambassador to Turkey, Ambassador to Czechoslovakia and Ambassador to Canada. Steinhardt, who died in the plane crash while serving as the US Ambassador to Canada on March 28, 1950, became the first United States Ambassador to die on duty. In this study, we extensively make use of the personal archives of Ambassador Steinhardt and President Franklin D. Roosevelt, as well as various other archives both in the USA and Turkey. The aim of this study is to reveal Steinhardt's role in the development of Turkish-American relations during World War II.

Keywords: Steinhardt, Turkey, United States, Jews, Chromium

Giriş

Osmanlı İmparatorluğu ile Amerika Birleşik Devletleri arasındaki ilişkiler 1830 yılından itibaren başlamasına rağmen 1. Dünya Savaşı yıllarına kadar bu ilişki önemli bir düzeye ulaşmamıştı. Amerikalılar, Osmanlı topraklarında ilk başlarda ticari ve misyonerlik sahalarında faaliyetler yürütmekteydi. Osmanlı Devleti, Amerika ile 'en ziyade müsaadeye mazhar memleket' adı altında 1830 tarihinde ticari antlaşma imzaladı (Muahedat Mecmuası, 2008, s.3). Bu kapsamda İstanbul'a gelen Henry Eckford beraberinde Osmanlı donanma hizmetine girmek üzere 15 kadar bahriyeli getirmiş ve Osmanlı donanmasının buharlı gemilere geçiş sürecinde önemli rol oynamıştı (Uygun, 2021, s. 81-2). Ancak bu tarihten evvel zaten iki devlet arasında ticaret yapılmaya başlanmıştı. ABD, diğer bir faaliyetini ise misyonerler üzerinden gerçekleştiriyordu. Amerikalı Protestanlar 19. yüzyılın ilk çeyreğinden başlamak üzere Ortadoğu bölgesinde, Anadolu'nun doğu ve güneydoğusunda faaliyet yürütmüş ve zaman zaman Payitaht ile Washington arasında siyasi sorunlara sebebiyet vermişti (Barton, 1908, s.138; Kocabaşoğlu, 1989, s. 10-20). Ancak 1. Dünya Savaşı döneminde iki devlet arasındaki diplomatik ilişkiler kesildi. Kısa bir

süre sonra ABD Başkanı Wilson'un 1918 beyannamesi ile iki devlet arasında yakınlaşma olduysa da İtilâf Devletleri'nin İstanbul'u işgal etmelerine ABD'de de katıldı. Bu durum Türk-Amerikan ilişkisinin tekrar askıya almasına sebep oldu. İki devlet arasındaki gergin ilişki Cumhuriyet'in ilk yıllarında Mark L. Bristol'un Yüksek Komiser olarak İstanbul'a atanmasına kadar devam etti. Bristol, iki devlet arasındaki diplomatik ilişkiyi yeniden canlandırdı (Köse, 2016, s.77). Bristol dönemindeki bu yakınlaşma 2. Dünya Savaşı'nın patlak verdiği 1939 yılından sonra önemli bir merhaleye ulaştı.

2. Dünya Savaşı, Amerika Birleşik Devletleri'nin dış politikasında çeşitli meselelere yol açtı ve Yahudiler de bu meselelerden biriydi. ABD'li diplomatların bir bölümünün Yahudi asıllı olması sebebiyle, bu kişiler genellikle Yahudilerin karşılaştığı sorunlar ve Amerikan'ın milli menfaatleri arasında bir tercih yapmak durumunda kalıyorlardı. Bu çatışma, bazı zamanlarda Yahudiler için üzücü sonuçlar doğurabiliyordu. Hatta bu sorunların bir kısmı, savaşın bitiminden sonra da ülkenin dış politikasında etkili olmaya devam ederken, dünya siyasetinde güvensizlik ve gerginliğe neden oluyordu. Bu tür bir bağlılık ikilemi, hırslı, Siyonist geçmişi bulunan ve Orta Doğu'da görev yapan Yahudi bir Amerikan Büyükelçi'nin işini oldukça zorlaştırıyordu. Büyükelçi Steinhardt, birçok kez ABD'nin ve Yahudi toplumunun çıkarlarının çatıştığı durumlarla karşı karşıya geldi. Bu durumları uygun politikalarla çözmeye gayret eden Steinhardt, Türkiye'deki binlerce Balkan Yahudisi mültecilerinin kurtarılmasında önemli bir rol üstlendi (Rubin, 1981, s. 331).

Steinhardt'ın Erken Dönem Hayatı ve Diplomasiye Girmesi

Steinhardt'ın doğduğu yıllar ve sergüzeşti oldukça ilginçti. Steinhardt'ın aile geçmişi Alman Yahudilerine dayanmaktaydı. 1848'de Almanya'dan New York'a göç eden aile burada büyük bir servet edindi. Çalışmaya konu olan Steinhardt, 6 Ekim1892'de New York'ta doğdu. İlk ve ortaöğretimini burada tamamladıktan sonra 1913'te Kolombiya Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun oldu. 1915 yılında New York Baro'suna kayıt yaptırmaya hak kazandı. Steinhardt, *The New York Times*'ın yazarı olan ve Türkiye karşıtı yazılarıyla da bilinen Arthur Sulzberger'ın

sınıf arkadaşıydı ve bu arkadaşlık ömür boyu devam etti (Stackman, 1971, s. 1-31). Bununla birlikte Sulzberger, *New York Times*'ta 9-13 Eylül 1943 tarihleri arasında Türkiye'nin uygulamış olduğu Varlık Vergisini eleştiren bir dizi yazı kaleme aldı. Türkiye'yi ırkçılıkla suçladığı bu yazıların kaynağının arkadaşı Büyükelçi Steinhardt'ın olması kuvvetle muhtemeldir.

ABD'nin Almanya'ya savaş ilan ederek 1. Dünya Savaşı'na 1917 yılında resmen girmesi, Steinhardt'ın mesleki yönelimini de değiştirdi. Steinhardt, hukuk eğitimini almasına rağmen ABD'nin savaşa girmesiyle birlikte asker olmaya karar verdi ve savaş bitinceye kadar orduda görev yaptı (Office of the Historian, Department of State). Savaştan sonra New York'a dönünce Yahudilerin, özellikle Siyonistlerin, şehirdeki etkinliğinin arttığını gördüğü için genç bir avukat olarak Demokrat Parti'nin New York ofisinde aktif bir siyaset izlemeye başladı. Ayrıca Amerika Siyonist Federasyonu, Genç Erkekler Siyonist Derneği ve Genç Yahudiye (Yehud) dahil olmak üzere bir dizi Siyonist gruba katıldı (Rubin, 1981, s. 332). Bu tür gruplara katılmasına rağmen demokratik siyaseti benimseyen Steinhardt, görünüşe göre diğer birçok Amerikalı Siyonist gibi Siyonist hareketi milliyetçi bir ideolojiden ziyade yurtdışında ezilen Yahudilere yardım etmenin bir yolu olarak görüyordu. Amerikalı Yahudilerin statüsü ve imajı bu durumdan etkilenmeyeceği için bu yaklaşım ikili sadakati bir kenara bırakmayı amaçlıyordu.

Steinhardt, savaştan sonra New York'a dönerek Guggenheimer, Untermyer ve Marshall hukuk firmalarında 1933 yılına kadar çalıştı. 1932'de Franklin D. Roosevelt'in başkan adaylığı konusundaki başarılı hamlesini destekledi. Siyasete Başkan Roosevelt'in döneminde giren Steinhardt, sadakatinden, yardımlarından ve mali katkılarından dolayı Roosevelt'in takdirini kazandı. Sırasıyla Finans Komitesi, Demokratik Ulusal Komite ve Franklin D. Roosevelt'in kongre öncesi kampanya komitesinde aktif olarak görev aldı. Roosevelt'in başkan seçilmesinden sonra ödüllendirilen Steinhardt, İsveç Birinci Bakanı (1933–1937) olarak atandı. Dört yıl kaldığı bu görevden sonra Roosevelt'in emriyle ABD'nin Peru Büyükelçisi (1937–1939), Sovyetler Birliği Büyükelçisi (1939–1941) ve Türkiye Büyükelçisi (1942–

1945) olarak hizmet etmeye devam etti. Roosevelt'in yerine seçilen Harry S. Truman da Steinhardt'ı ABD'nin Çekoslovakya Büyükelçisi (1945–1948) ve daha sonra da ABD'nin Kanada Büyükelçisi (1948–1950) olarak atadı. Ancak Steinhardt'ı önemli kılan vazifelerin başında 2. Dünya Savaşı döneminde Sovyetler Birliği ve Türkiye'de ABD büyükelçilik vazifesini yapmasıydı (Office of the Historian, Department of State).

Steinhardt, 2. Dünya Savaşı'nın patlak verdiği 1939 tarihinde Sovyetler Birliği'ne atanması kuşkusuz onun diplomatik yetenekleri sayesinde oldu. Roosevelt hükümetinin, diplomatik becerisini kanıtlamamış birini savaşın kaderine direkt tesir edecek olan Sovyetler Birliği gibi bir ülkeye büyükelçi olarak ataması beklenemezdi. İsveç ve Peru gibi ülkelerde kendisini kanıtlayan Steinhardt'a bu kez daha çetin bir görev tevdi edildi. Steinhardt, Sovyetlere 23 Mart 1939 tarihinde atandığında karşılaştığı ilk diplomatik görüşmelerden bir tanesi Türkiye ve Sovyetler Birliği arasında başlayan görüşmeydi. ABD Büyükelçisinin Moskova'ya atanmasından bir ay sonra Sovyet Dışişleri Bakan yardımcısı Potemkin Türkiye'ye gelerek Alman saldırısına karşı ortak hareket etmeyi teklif etti. Potemkin, Ankara'da yaptığı görüşmelerin devam etmesi ve olumlu bir nihayete ulaştırılması için Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu'nu Moskova'ya davet ederek Türkiye'den ayrıldı. Ancak Sovyet Rusya'nın Ankara görüşmesinden dört ay gibi kısa bir süre sonra Nazi Almanya'sıyla 23 Ağustos 1939 tarihinde Saldırmazlık Paktının imzası Türkiye'de büyük bir şaşkınlıkla karşılandı (Armaoğlu, 2004, s.184). Sovyetlerin sürpriz Alman Paktına rağmen Şükrü Saraçoğlu 24 Eylül 1939'da Moskova'ya hareket etti. ABD Büyükelçisi Steinhardt, buradaki görüşmeleri yakından takip ediyordu. Steinhardt'ın ABD Dışişleri Bakanlığı'na aktardığına göre Sovyetler, Türkiye ile bir savunma paktını imzalamaya istekli olduklarını iddia etmelerine rağmen Türkiye'yi sıkıştıracak bir dizi talepleri vardı. Ancak Sovyetlerin en önemli amaçlarından bir tanesi, muhtemelen Nazilerin emriyle, Türkiye'nin Batı ile ittifak kurmasını engellemek, diğeri ise Marmara Denizi'nde bir üs edinmekti (FRUS, 1955, s. 450-500). Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov, bu talepleri ilerideki müzakereler için temel

olarak değerlendiriyordu. Molotov, Türkiye'nin egemenlik haklarını zedeleyici bu taleplerine rağmen, antlaşmanın Karadeniz bölgesi ve boğazlarla sınırlı karşılıklı ikili bir yardım paktı olduğunu ve hiçbir şeyin Sovyetler Birliği'ni Almanya ile silahlı çatışmaya itemeyeceğini dış politikada dile getiriyordu. Ayrıca Karadeniz'e sınırı olmayan devletlerin savaş gemilerine izin verilmemesi gerektiğini vurguladıklarını ancak her iki talebinde Türkiye tarafından reddedildiğini dile getirerek Türkiye'nin artık tarafsız olmadığını savaşa dahil olduğunu ve bu hareketinden ileride pişmanlık duyacağını söylüyordu. Molotov'un bu tehdit imalarına ve iddialarına rağmen Türkiye, Sovyetler Birliği ile karşılıklı yardım paktı imzalamaya istekliydi. Ancak bu istek, İngiltere ve Fransa ile ilişkilerini bozacak veya Çanakkale Boğazı konusunda hareket özgürlüğünü sınırlayacak ölçüde değildi. Sovyetler, Türkiye'nin egemenlik haklarını zedeleyici taleplerde bulunduğundan Moskova'da bir anlaşmaya varılamadı (Ulam, 1974, s.288; Rozakis ve Stagos, 1987, s.44).

ABD'nin SSCB'deki büyükelçisi Steinhardt, Türkiye-Sovyet görüşmeleri döneminde Almanya Dışişleri Bakanı Joachim von Ribbentrop'un da Moskova'da olduğuna dikkat çekerek, "Ribbentrop ve Stalin, Türkiye'nin rızasıyla Balkanlar ve Karadeniz'in tarafsızlaştırılmasına yönelik bir plan üzerinde çalışmaktadırlar" demekteydi (FRUS,1955, s. 455-456). Steinhardt'ın gönderdiği telgraftaki gibi gerçekten Ruslar ve Almanlar birlikte mi hareket ediyorlardı tam olarak bilinmemekle birlikte, Sovyetlerin bu görüşmeleri Türkiye'nin onayını alamayacak kadar beceriksizce yürüttüğü açık görünüyordu. Sovyetlerin daha uzlaşmacı bir yaklaşımı, Karadeniz'in kapılarını koruyan dost bir Türkiye ile sonuçlanabilirdi. Ancak bunun aksine Türk-Sovyet görüşmeleri olumsuz sonuçlanır sonuçlanmaz 19 Ekim 1939'da Türkiye-Britanya-Fransa arasında Yardımlaşma Antlaşması (Treaty of Mutual Assistance) imzalandı (League of Nations Treaty Series, s.167; Department of State, 1939, s.544). Böylece Türkiye, batı dünyasıyla biraz daha yakınlaşmış oldu.

2. Dünya Savaşı 1939'da resmen başladığında Türkiye'nin durumu karmaşık görünse de mümkün oldukça tarafsız bir politika gütmeyi hedeflemekteydi. Türk politikasının karmaşık görünmesinin temelinde gerek savaşa taraf olan ve gerekse de olmayan devletlerin politikasından kaynaklanmaktaydı. Sovyetlerle dostluk ve saldırmazlık görüşmeleri başlamışken Sovyetler, Türkiye'nin aleyhine Almanlarla antlaşma imzaladı. Türkiye, derhal Fransa ve İngiltere ile antlaşma imzalayarak yalnızlık politikasından kurtulduysa da antlaşma gereği koşullar oluştuğunda savaşa katılma yükümlülüğünü almış oldu. Türkiye, diğer taraftan Almanya'yla bir antlaşma imzalamasa da ekonomik iş birliğini oldukça ileri bir seviyeye taşıdı.

Türkiye, 2. Dünya Savaşı döneminde ulusal bağımsızlık ve milli egemenlik konularından taviz vermeden tarafsız davranmaya gayret etti. Gazi Mustafa Kemal Paşa, cumhuriyetin temellerini attıktan sonra "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" düsturunu dış politikada prensip edindi ve bu amaca yönelik barışçıl politikalar uyguladı (Sander, 1989, s.63-5). Türkiye, kuruluş döneminde batı emperyalizmiyle mücadele ederken Sovyetler ile yakın ilişkiler kurdu, batıya karşı Sovyetleri bir denge unsuru olarak kullandı. Bu bağlamda ikili ilişkiler antlaşmalarla oldukça güçlendi (Gürün, 2010, s.109-118). Türk-Sovyet münasebetinin geliştirilmesi adına en somut adımlardan bir tanesi Mustafa Kemal Paşa'nın TBMM'de yaptığı konuşmadır: "…bize barışma elini uzatan Rus Şuralar Cumhuriyeti ile dostluk ağlarımızın kuvvetlendirilmesi dış politikamızın temelidir." (TBMM Açış Konuşmaları, 1987, s.81) diyerek iki ülke arasındaki kuvvetli münasebeti ortaya koydu. Ancak Saraçoğlu'nun Moskova'ya ziyareti ve 2. Dünya Savaşı'nın başladığı 1939'dan sonraki dönemde iki ülke ilişkilerinde gerilim yaşanmaya başlandı. Bu gerilim 2. Dünya Savaşı boyunca devam ederken Rusların ve İngilizlerin bütün baskılarına rağmen Türkiye savaşın son aylarına kadar tarafsız kalmayı başardı. Ancak Sovyetler, savaşın bir parçası olmaktan kaçınamadılar.

Sovyetler, her ne kadar Almanlarla Saldırmazlık Paktı imzalasa da Hitler 1941 yazında Ruslara saldırdı. Almanya'nın Moskova'ya bombalı saldırısından

yalnızca altı saat önceden haber alan Steinhardt, karısını, kızını, mürebbiyesini ve diğer diplomat aileleri Stockholm'e giden son uçaklardan biriyle gönderdi. Steinhardt, yakın çevresini gönderdikten sonra büyükelçilik personelini tahliye etmeye başladı. Kremlin tarafından geri kalan diplomatlar için belirlenen ve Moskova'nın yaklaşık 643 km doğusunda bulunan Kuybyshev'e (şimdiki Samara) gitmek için trenle yola çıkıldı ve bu yolculuk yedi gün sürdü. Steinhardt, personelini buraya yerleştirdikten sonra ABD büyükelçiliğini güvence altına almak için bombalama sırasında Moskova'daki konutuna döndü (Moscow usembassy, 14.10.2023). Bu dönemin ünlü fotoğrafçılarından Margaret Bourke White'da Alman bombalamalarını belgelemek için Moskova'daki ABD büyükelçilik konutuna girmeyi başardı. White ve Steinhardt, 23 ve 26 Temmuz geceleri evin çatısında sırtüstü yatarak Alman bombalarını, Nazi paraşüt işaret fişeklerini, izli mermileri ve gece vakti gökyüzünde ilerleyen uçaksavar silahlarını fotoğrafladılar (Bourke-White,1941, s.15-21*)*.

Steinhardt'ın Türkiye elçiliği, Ödünç Verme ve Kiralama Kanunu (Lend-Lease)

Almanya'nın Sovyetleri işgal etmesinden sonra Moskova'daki işlerini toparlayan Steinhardt ayrılmak için hazırlıklara başladı. Steinhardt, İkinci Sekreter Llewellyn E. Thompson'ı Moskova'da iskelet bir kadroyla bırakarak 1941'in sonlarında Rusya'dan ayrıldı. Roosevelt, Steinhardt'ı 12 Ocak 1942'de Ankara'ya ABD Büyükelçisi olarak atadı (*Steinhardt's Papers*, Kutu 36). 2. Dünya Savaşı'nın en şiddetli yaşandığı 1941'in sonlarına doğru Türkiye gibi tarafsız olan ABD'de de çok geçmeden savaşın bir parçası oldu. Japonya'nın 7 Aralık 1941'deki Pearl Harbor saldırısından sadece 4 gün önce Türkiye ile bağlarının kuvvetlenmesi için silah ve ekonomik yardımları kapsayan Ödünç Verme ve Kiralama Antlaşması'na (Lend-Lease Agreement) Türkiye'yi de dahil etti. Roosevelt Hükümeti, savaşın bir parçası olmadan önce Türkiye'nin stratejik önemini kavramış ve yakından çalışmaya başlamıştı (*President's Official File*, Kutu 86). Bu nedenle, Steinhardt'ın Ödünç Verme ve Kiralama Antlaşması'ndan yaklaşık bir ay sonra Büyükelçi olarak

Türkiye'ye atanması tesadüfi değil, titiz bir çalışma ve planlamanın neticesidir. Steinhardt'ın stratejik anlamda böyle kritik bir ülkeye atanmasında rol oynayan önemli vasıflarının başında hukukçu olması, iktisattan iyi anlaması ve diplomatik birikime sahip olması gelmekteydi.

Steinhardt, bu tecrübeye sahip olmasına rağmen Türk Hükümeti Yahudi asıllı diplomatların Türkiye'ye atanmasını istemiyordu. Nitekim Osmanlı döneminde Türkiye'ye atanan Yahudi asıllı ABD Büyükelçisi Henry Morgenthau'ın Türklere dair çizmiş olduğu kötü imaj ve Ermeni olaylarında Türkleri haksız bulması unutulmuş değildi (Küçükvatan, 2012, 89-102; Morgenthau, 2017). Yahudilerin Türkiye'ye atanmasından rahatsız olduğunu dile getiren Mustafa Kemal Atatürk, bu talebini 1933'te ABD Başkanı Roosevelt'e bildirdi. Nitekim Steinhardt'ın Büyükelçi olarak Türkiye'ye aday gösterilmesi dahi Türk Dışileri Bakanlığı'nda 'çok kötü haber' olarak algılanmıştı. Ancak Roosevelt, Türkiye'yi jeopolitik konumu itibariyle önemli görüyordu ve Steinhardt'ın bu ülkede verimli olacağına inanıyordu (Rubin, 1981, s. 338).

Amerika Başkanı Roosevelt, 2 Aralık 1941'de Türkiye'nin savunmasını ABD'nin savunması için hayati bulduğunu açıkladı ve Ödünç Verme-Kiralama Yöneticisi E.R. Stettinius'a Türkiye'nin savunma ihtiyaçlarının en kısa sürede karşılanması için talimat verdi (FDR*, President's Official File*, Kutu 86). Ancak Başkan Roosevelt, bu kararı 7 Kasım 1941'de vermişti ve Borç Verme-Kiralama ofisinden Türkiye'ye yardım konusunda İngiliz temsilcilerle birlikte bir program üzerinde ayrıntılı çalışma yapmasını talep etmişti (NARA, Dosya 867, Kutu 26). Başkan Roosevelt, Stettinius'a yazdığı bir mektupta Türkiye'ye verilen Ödünç Verme-Kiralama yardımının ardındaki nedenleri ayrıntılarıyla anlattı: "Hükümetin ve Türkiye halkının, herhangi bir ulusun Türkiye'yi işgal etme veya ulusal varlığına hükmetme girişimlerine direnme konusundaki kararlılığı, ABD'nin desteğini hak etmektedir. Bu ülke, cesur bir millete ve onun halkına savunma malzemeleri sağlama fırsatını memnuniyetle karşılıyor" dedi (NARA, Dosya 867, Kutu 26).

Amerikalı yetkililer, Müttefiklerin Avrupa'ya saldırmaları halinde Türk desteğinin önemli olduğunun gayet farkındaydılar. Türkiye, önce Balkanlar'a, sonra da Almanya'nın kalbine giden doğal köprü vazifesini görmekteydi. Amerika ve Müttefik Güçler Türklerle dostane ilişkiler sürdürebilirlerse, ileride Avrupa'nın göbeğine yapacakları saldırıda Akdeniz'de kullanabilecekleri bir üs elde edebilirlerdi. Ayrıca Türkiye üzerinden Kafkasya'ya ve Bakü'deki petrol kuyularına ulaşmak daha kolay olacaktı. Bunları düşünen Roosevelt, Stettinius ve Sekreter Hull'a Birleşik Krallık ile Türkiye'ye Ödünç Verme-Kiralama Yasasına ilişkin bir program taslağı hazırlamalarını emretti (NARA, Dosya 867, Kutu 26). Steinhardt'ta Türkiye'ye atandıktan sonra savaşlara rağmen Türkiye'nin iktisadi ve askeri anlamda kendini koruyabilecek düzeye ulaştığını ifade ediyordu (TDB, 29.10.1942, 23456-102231-1). Ancak 2. Dünya Savaşı gibi neredeyse bütün kıtalara yayılan bir savaşta güçlü devletlerin desteği Türk Hükümeti tarafından memnuniyetle karşılanacaktı.

Roosevelt'in Ödünç Verme-Kiralama Kanunu çerçevesinde Türkiye'ye yardımların ulaşacağını duyurması Türk kamuoyunda olumlu karşılandı. Milletvekili ve Ulus Gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Falih Rıfkı Atay, ABD-Türkiye arasındaki bu ilişkinin Türk kamuoyunda ne kadar olumlu bir etki yarattığını belirtmenin gereksiz olduğunu, iki ülkenin dostluğunu pekiştirdiğini ve güçlendirdiğini yazdı. Türk dış politikasının temel prensibi mümkün olduğunca barışı korumak ve savaşın uzaması tehlikesini ortadan kaldırmaktı. Atay, Türkiye'nin ulusal politikasının özgürlüğünü korumak ve kuvvetlerini muhafaza etmek olduğunu ileri sürerek, Türkiye'yi güçlendiren ve dünya barışını gözeten her türlü yardım mutlaka memnuniyetle karşılanmaktadır demekteydi. Atay, Türkiye gibi sanayisi yetersiz olan ülkelere yapılan Amerikan yardımının değerine dikkat çektikten sonra, Roosevelt'in Türk ulusal politikasının sürdürülmesine ve istikrarına katkıda bulunduğunu ve Türklerin sevgisini kazandığını ifade etmekteydi (Atay, *Ulus*, 5 Aralık 1945; NARA, Dosya 867, Kutu 26).

Varlık Vergisi Sorunu

Steinhardt, Türkiye'ye Büyükelçi olarak atandıktan birkaç ay sonra Varlık Vergisi Kanunlaştı. Verginin kanunlaşmasını gerekli kılan sebeplerin başında 2. Dünya Savaşı'nın getirmiş olduğu ağır ekonomik yük gerekçe olarak gösterildi. Türkiye, savaşın başlamasıyla sınırların güvenliği ve savaşa girme ihtimaline karşı yaklaşık bir milyon askeri silah altına aldı. Milli savunmaya yönelik tedbirler ekonomideki dengeyi bozdu. Hükümet fazla para basarak ekonomideki dengeyi korumaya çalıştıysa da piyasadaki para bolluğu nedeniyle enflasyon arttı. Bunun önüne geçemeyen hükümet, 1942 yılının son aylarından itibaren yüksek kazançlı şirket ve kişileri vergilendirme yolunu gitti (Güngör, 2019, s.73-82).

Başbakan Şükrü Saraçoğlu, Varlık Vergisi'ni uygulamaya koymasına rağmen Türkiye'nin yüz yüze kaldığı en büyük zorluk savaşın ekonomiye getirdiği yüktü. Bazı Gayrı Müslimler stokçuluk ve karaborsacılıkla uğraştıkları için ülkedeki kötü ekonomik gidişatın sebebi olarak görüldüler (Yücebaş, 2023, s.62). Saraçoğlu'nun Varlık Vergisi'nden önce 5 Ağustos 1942 günü TBMM'de yaptığı konuşmada, "Biz ne sarayın ne sermayenin ne de sınıfların saltanatını istiyoruz. İstediğimiz sadece Türk milletinin hakimiyetidir" (*Ayın Tarihi*, Ağustos 1942) diyerek yabancı ve Gayrı Müslim sermayeyi hedef olarak gösterdi. Basının da bu politikaya destek vermesi ve kötü gidişatın müsebbibi olarak gayrı Müslimleri ve özellikle de Yahudileri göstermesi sonunda hükümet harekete geçti. Böylece, 11 Kasım 1942'de Varlık Vergisi Kanunu'nu uygulamaya kondu (*Resmi Gazete,* 11 Aralık 1942). Bu kararın alınmasında Avrupa kamuoyunda ve siyasetinde ortaya çıkan anti-semitism düşüncesinin etkili olduğu yüksek ihtimal dahilindedir.

Varlık Vergisi Kanunu'nun gerekçesi hükümet tarafından "olağanüstü savaş koşullarının yarattığı yüksek karlılığı vergilendirmek" şeklinde dile getirilmiştir. Saraçoğlu ise varlık vergisinin gerekçesini şöyle açıklıyordu:"… bu kanun tatbikinden, Türk parasının kıymetlenmesi, muhtekirler üzerinde toplanan halk buğuzunun silinmesi, vergileri ödemek için bizzarure [ister istemez] satışa çıkarılacak malların fiyatlarında bir itidal husule getirilmesi gibi tâli [ikincil] faydaların tahassül etmesi [ortaya çıkması] de imkân haricinde addedilemez" (*Ayın*

Tarihi, Kasım 1942). Saraçoğlu, CHP kapalı grup toplantısında verginin sebebini farklı açıklıyordu "Piyasamıza egemen olan yabancıları böylece ortadan kaldırarak, Türk piyasasını Türklerin eline vereceğiz" diyordu (Barutçu, 1977, s. 263). Nitekim kanundaki bu sıkıntılara dönemin İstanbul Maliye Bakanlığı'nda Defterdar olarak çalışan Faik Ökte'de kaleme aldığı *The Tragedy of Turkish Capital Tax* adlı eserinde dikkat çekiyordu (Ökte, 1987, s. 15). Söz konusu kanun Gayrı Müslimlere ağır vergiler yüklediği için başta İngiltere ve ABD olmak üzere birçok büyükelçiye şikâyet gitmekteydi.

Kanun, dini ve ırksal sınıflandırmayı temel alarak vergilendirme yoluna gitmemesine rağmen, verginin uygulanış biçimi incelendiğinde bu verginin gayrı Müslimlerden ve özellikle Yahudi cemaatinden alındığı görülmektedir. Başbakan Saraçoğlu yaptığı konuşmada, bu verginin ülkenin misafirperverliğinden faydalanarak zengin olan, ancak zor zamanlarda ülkeye yardım etmeyenlere uygulanacağını belirterek Yahudileri işaret ediyordu (*Cumhuriyet*, 31 Ağustos, 1942; *Tasvir-i Efkâr*, 9 Eylül 1942). Zaten Saraçoğlu hükümeti, Varlık Vergisi'yle ülkedeki sermayeyi Türkleştirmek ve ekonomideki azınlık egemenliğine son vermek istediği anlaşılıyordu. Hükümetin bu politikasının başarılı olduğunu dönemin sermaye hareketliliği gözlemlendiğinde görülmektedir. Aktar bu durumu, "Varlık Vergisi sayesinde, gayrimüslim azınlıklardan nüfusun diğer kesimine doğru bir servet transferinin yapıldığını görmemek mümkün değildi" (Aktar, 2004, s. 10) diyerek açıklamaktadır.

Türkiye, dış dünyaya bu vergilendirmenin bir Türkleştirme politikası olmadığını, savaş ekonomisinin zorunluluğundan ortaya çıkmış bir kanun olduğunu ifade etmesine rağmen, Steinhardt, ABD'ye gönderdiği raporda Varlık Vergisinin gayrı Müslimlere yönelik olduğunu açıkça belirtiyordu. Bu raporunda vergilendirmeyi örneklerle açıklayarak mevcut farklı uygulamaları gösteriyordu. Bir şirkette çalışan Müslim ve Gayrı Müslim vatandaşların farklı vergilendirildiğini, Müslüman Türklerin maaşlarından verginin çok cüzi miktarda alındığını buna karşın Gayrı Müslim Türklerin maaşlarından büyük oranda vergi kesildiğini yazıyordu.

ABD Strateji Daire Başkanlığı'nın raporu ise bu durumu daha da kaygı verici olarak belirtmekteydi, çünkü Osmanlı dönemi keyfi yöntemlere geri dönülmesinden çekindiklerini ifade ediyordu (NARA, Dosya 867, Kutu 26).

Varlık Vergisi Kanunu TBMM'den geçip yasallaştıktan sonra Maliye Bakanlığı'na bağlı memurlar mükelleflerden vergiyi tahsis etmek için çalışmaya başladılar. Vergi memurları kanunda yer verilmemiş olmasına rağmen, vergi mükelleflerini dini aidiyetliklerine göre sınıflandırdılar. Bu listede Müslümanlar M, Gayrimüslimler G, Ecnebi E ve Dönmeler D olarak sınıflandırıldı (Ökte, s. 19; Lewis, s. 298). Dini mensubiyet ve ırk farkı gözetmeksizin Türk vatandaşlarını bir bütün olarak eşit gören Türk medeni kanununa ve devletin laiklik ilkesine aykırı olmasına rağmen, vergi mükellefleri yıllık gelir kaynaklarına göre değil dini mensubiyetlerine göre vergilendirildi. Belirlenen vergiyi ödeyemeyenler Aşkale'deki çalışma kampına gönderildi (Resmî Gazete, 11 Aralık 1942). Aşkale'deki kampa gönderilen 2.057 kişinin 1.400'ünün gayrı Müslimlerden oluşması, Akar'a göre verginin adaletsiz uygulandığının bir işaretiydi (Akar, 2009, s. 107). Her ne kadar bu türden uygulamalar söz konusu ise de ihtikâr ve muhtekir olarak değerlendirilenlerin önemli bir kısmı Gayri Müslim olarak tespit edilmişti. Cezalar da buna paralel olarak uygulandı (Yücebaş, 2023, s.62). Vergi tahsili esnasında Türk şirketlerden düşük vergi alınması ve gayrimüslimlerle ortaklığı olan Türk şirketlerin vergilerinin indirilmesi, Gayri Müslimler arasında büyük tepkilere sebep oluyordu. Siyasi güçlerini kullanan bu şirketlerin başında Koç Holding gibi nüfuslu aileler gelmekteydi (Akar, 2009, s. 88). Bu tür uygulamaları yakından takip eden ABD Büyükelçisi bu durumu raporunda: "Türk Hükümet yetkilileri birçok adaletsizliklerin yaşandığını bilmelerine rağmen, kamusal konuşmalarda sürekli olarak Varlık Vergisi'nin gayrimüslimlere karşı olduğunu reddediyorlar" demekteydi (NARA, Dosya 867, Kutu 26).

Varlık Vergisi Kanunu uygulamaya girdikten sonra Türkiye'deki Gayrı Müslimler ABD'den yardım talebinde bulundular. ABD Dışişleri Bakan'ının talebi üzerine kendisi de bir Yahudi olan Steinhardt bu olumsuz durumla yakından

ilgilenmeye başladı. Steinhardt, Dışişleri Bakanı'na gönderdiği raporlarında daha önceki raporlarında da ifade ettiği üzere Varlık Vergisinin Müslüman olmayan Türk azınlıklara ve yabancılara yönelik olduğuna işaret ediyordu. Bu durumun somut olarak ortaya konulması için ABD'nin şirketlerinden olan Socony-Vacuum'da (Amerikan Petrol Şirketi) çalışan Müslüman ve Gayrı Müslim olanların vergi dilimlerini gönderdi. Rapora göre 1942'de adı geçen şirkette çalışan Müslüman olmayan Türklerin maaşının %70'i vergiye tabi tutulurken, Amerikalılar ve Müslüman Türk çalışanlar ise hiçbir gelir vergisine tabi değillerdi (NARA, Dosya 867, Kutu 26).

Steinhardt, vergiyi ödeyemeyen mükelleflerin Aşkale çalışma kampına gönderilmesini büyük bir şaşkınlıkla izlediğini ifade ederek bunların suçlular gibi muamele gördüklerine dikkat çekti (NARA, Dosya 867, Kutu 26). ABD diplomatları, vergi dağılımındaki adaletsizliği rakamlarla ifade etmek için Aralık 1943'te yayınlanan Varlık Vergisi'nin değerlendirme listelerini hemen ABD Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiler. Bu listede yer alan bilgilere göre Yahudi ve Hıristiyan işletmeleri için belirlenen vergiler, Müslüman işletmeleri için tespit edilen vergilere göre oldukça fazlaydı (NARA, Dosya 867, Kutu 26). Ancak ABD Büyükelçiliği'nin göndermiş olduğu raporları dikkatle incelemek gerekmektedir. Nitekim bazı bilgiler raporlarda mübalağa edilmiş ve hatta yer yer olaylar olduğundan farklı aktarılmıştır. Bunun en aşikâr örneklerinden bir tanesi Varlık Vergisi'nin Hitler'in zulmüyle kıyaslanmasıdır. Bu raporlarda sık rastlanılan cümlelerin başında Türkiye'deki bu vergi kanunun Hitler'in Yahudilere uyguladığından daha kötüsü olduğunun ifade edilmesidir. Bununla birlikte kullanılan diğer bir cümle ise *çirkin ayrımcılık* (Flagrant discrimination) anlamına gelen ve gerçeklikten uzak benzetme ve tanımlamalardı (NARA, Dosya 867, Kutu 26). Varlık Vergisi, en çok Türkiye'deki sermayenin önemli bir kısmını elinde bulunduran Yahudi cemaatini etkiledi. Dolayısıyla kendisi de bir Yahudi olan Steinhardt ve ekibinin bu tür kötüleyici cümle ve terimleri bilinçli kullandığı, ABD Hükümeti'nin Türkiye'ye baskı yapıp vergiyi kaldırması için yönlendirdiği

anlaşılmaktadır. ABD Hükümeti, verginin kanunlaştığı 1942 yılında Steinhardt'a göndermiş olduğu raporda Türk Hükümeti ile Varlık Vergisi'ni görüşmemesi gerektiğini belirtmiş olmasına rağmen, vergiye karşı vermiş olduğu gayret ve çabasından vazgeçmedi (NARA, Dosya 867, Kutu 26).

ABD hükümeti, Varlık Vergisine dair tutumunu başlangıçta açıklamaktan kaçındı. Büyükelçi Steinhardt'ın olayı dikkatle takip etmesini istedi. Büyükelçi, bu süreçte ABD Hükümetini yanlış yönlendirerek verginin sadece Yahudi ve Hıristiyanlara yönelik olduğunu dile getirmekte ve bu uygulamadan vazgeçilmesi için Türkiye'ye baskı yapılmasını istemekteydi. Ancak verginin kanunlaştığı dönemde Türkiye ABD'nin bir müttefiki olmakla birlikte Almanya'yla da bir dostluk anlaşması imzalayarak ticaretini sürdürüyordu. ABD, savaşın kaderinin belli olmadığı bir dönemde Varlık Vergisi'ni eleştirmenin menfaatlerine uygun olmayacağı kanaatindeydi. Amerikan hükümeti, Türkiye'yle ilişkilerini bozmak istemediği için C. L. Sulzberger'in 9-13 Eylül 1943'te *New York Times*'ta peş peşe yayınladığı beş makale dizisine kadar vergi ile ilgili hiçbir makalenin çıkmasına sıcak bakmadı. Steinhardt'ın yönlendirmelerine rağmen savaş döneminde Türkiye ile ilişkilerini germek istemeyen ABD yetkilileri, Türk-Amerikan ilişkilerini bozacak hiçbir şeyin yayınlamaması için ABD basınını uyardı (NARA, Dosya 867, Kutu 26). Ancak hükümetin basına yaptığı telkinlere rağmen gerek Yahudi lobisi ve gerekse Steinhardt'ın teşebbüsleri neticesinde *New York Times*'tan Sulzberger, verginin Gayrı Müslimleri ve özellikle Yahudileri hedef aldığını iddia eden köşe yazısı dizisi yayınlamaya başladı (Sulzberger, 9 Eylül 1943). Sulzberger'in köşe yazılarında kullanmış olduğu ifade ve cümlelerin Türkiye'deki ABD Büyükelçiliğinin kendi bakanlığına göndermiş olduğu raporlarla benzerlik göstermesi dikkat çekicidir. Sulzberger, yazılarında Yahudilere uygulanan vergilerin çok ağır olduğunu ve bu iğrenç ayrımcılıkta aşırıya kaçıldığını yazıyordu. Vergiyi eleştirirken, Türkiye'yi ırkçı ve faşist bir devlet olarak tasvir ediyordu (Sulzberger, 11 Eylül 1943).

ABD'nin Ödünç Verme-Kiralama temsilcisi olarak Ankara'da bulunan Yahudi asıllı Frank Kaufman, Mayıs 1943'te ülkesine döndüğünde Türkiye'nin kendi azınlıklarına ve yabancılara düşman muamelesi yaptığını ifade etmekteydi. Özellikle ülkenin yönetici grubuyla yakın ilişkileri olan Türk tüccarların, ticari anlamda Yunanlıların, Ermenilerin ve Yahudilerin gücüne ve sermayesine kızdıklarını bildirmekteydi (Kaufman, RG169, Kutu 180). Kaufman'a göre intikam almanın ve halkın genelinde azınlık karşıtı duyguları ifade etmenin yolu "Varlık Vergisi"ydi (NARA, Dosya 867, Sayı 512/240). Ancak gerek Sulzberger gerekse Kaufman, Türkiye'deki sermayenin büyük bir kısmının Gayri Müslimlerin elinde olduğundan (Bali, 2012, s. 424-441), bahsetmemekte ve onların doğal olarak bu vergiden daha çok etkilenebileceklerini ön görmemekte veya görmek istememekteydi.

Steinhardt'ın Büyükelçi olarak 2. Dünya Savaşı döneminde Türkiye'ye atanmasına müteakiben ABD hükümeti Türkiye'de ciddi bir Yahudi lobisi oluşturdu. Büyükelçi Steinhardt'ın dışında Türkiye'ye çok sayıda Yahudi atandı. ABD'deki Yahudi lobisi 1. Dünya Savaşı'ndan sonra Ortadoğu'da bir Yahudi devleti kurmak istediği için 2. Dünya Savaşı'nı bir fırsat olarak görüyordu. Türkiye, bölgeye yakın olması ve tarafsız olması sebebiyle Yahudilerin faaliyetlerini rahat yürütecekleri bir ülke konumundaydı. Hatta Yahudi karşıtı ve Alman gazetelerinden *Függetlenseg* ve *Uj Magyarsag,* Yahudilerin Türkiye'de nasıl etkin hale geldiklerini ABD'nin Türkiye'ye atadıkları diplomatlar üzerinden ortaya koyuyordu (TDB, 06. 01.1942, 44690-215010-7). ABD'nin Türkiye'deki üç kritik bürosu olan Büyükelçilik, Ödünç Verme ve Kiralama Bürosu ve Savaş Bilgi Bürosu Yahudilerin ellindeydi. Muhafazakâr Yahudi aileler tarafından yetiştirilen Steinhardt, Cardoza (Kauffmann'ın yerine geldi) ve Lehrman 2. Dünya Savaşı döneminde Türkiye'deki bu Amerikan kurumlarını yönetti. Kritik noktalardaki bu diplomatlar dışında ABD'nin Türkiye'de bulunan 12 subayı da yine Yahudi olan Karl Austrian ve Harold Guinzburg komutasındaydı (NARA, Dosya 867, Kutu 26). Austrian ve Guinzburg ise Steinhardt'ın eski arkadaşlarıydı (*Steinhardt's Papers*, Kutu 41).

Ayrıca, Büyükelçi Steinhardt'ın raporlarından da anladığımız üzere ABD Hazine Bakanlığı da Koumoudjinsky adlı bir Bulgar Yahudi Bankacısını Türkiye'ye atamak istiyordu (NARA, Dosya 867, Kutu 26). Bu durum sadece Almanların değil, başta İsmet İnönü olmak üzere Türk yöneticilerinde dikkatini çekmiş ve rahatsızlıklarını Büyükelçi Setinhardt'a ifade etmişlerdi (Rubin, 1981, s. 340).

Bu durum üzerine Steinhardt, Dışişleri Bakanı Cordell Hull'a göndermiş olduğu telgrafta Türk liderlerin "herhangi bir Yahudi karşıtı duygu beslemediğine", ancak daha fazla Yahudi diplomatın Türkiye gönderilmesinin büyükelçiye atfedilerek kişisel etkisini zayıflatacağını ve ABD-Türkiye ilişkilerini bozabileceğini ifade etti. Steinhardt, devletin gelecekteki atamaları yaparken bu durumu dikkate almasını tavsiye etti (Steinhardt, RG59 103.02/12). Büyükelçi, bu durumun politikaya malzeme edilip kendisine karşı kullanılmasından çekinmekteydi. Ancak Steinhardt'ın bu tür siyasi kaygılarına rağmen Yahudi lobisi, Türkiye'ye kendi ideolojisine yakın kişileri göndererek ileriki dönemde kurulacak bir devletin temelini atma çabasının dışında, Balkanlarda Hitler'in etkisine girmiş devletlerden Yahudileri kurtarmak için de bir zemin oluşturmaya çalışıyordu.

Türk Hükümeti, belirlediği şartlara uyulması halinde 2. Dünya Savaş döneminde Yahudi mültecilerin Filistin'e geçişine veya Türkiye'ye girişine genel itibariyle engel olmadı. Binlerce Yahudi, Türkiye'den yönetilen operasyonlarla kurtarılarak güvenli bir şekilde varış noktası olan Filistin'e ulaştırıldı. Türkiye, sadece 1941 yılında Romanya, Bulgaristan ve Yunanistan'dan göç eden 5.200'den fazla Yahudi kadın ve erkeği ya Türk vatandaşlığına aldı ya da geçiş hakkı verdi (NARA, Dosya 867, Kutu 26). Türkiye, bu Yahudi göçleri için adeta bir transit merkezi haline geldi ve bu durum savaşın sonuna kadar sürdü. Büyükelçi Steinhardt, özellikle Balkanlardaki Yahudi mültecileri kurtarmak için Türk makamlarıyla yakın çalıştı. Steinhardt, Varlık Vergisi konusunda zaman zaman Türk Hükümeti'ni bunalttıysa da Türkiye bu durumu hiçbir zaman savaştan kaçan Yahudilere yansıtmamış ve geçişlerini engellemeye çalışmamıştır. Amerikan Yahudi Ortak Dağıtım Komitesi'nin raporu ise bu durumu teyit eder niteliktedir. Rapora göre

1942'de, "Vizeye sahip olmayan 120 Rumen Yahudi küçük bir tekneyle kaçtı ve İstanbul yakınlarında battı... Türk makamlarının muazzam çabaları sayesinde [Rumen Yahudi Mülteciler] kurtarıldılar" (*Steinhardt's Papers, Kutu 42*). Buna benzer olaylar sık sık yaşanırken Türkiye insani yardımlardan kaçınmamış, mevcut imkanlar dahilinde mültecilerin kurtarılması için çalışmıştır. Böylece, Türkiye, Büyükelçi Steinhardt'ın ve Amerikan Yahudi Ortak Dağıtım Komitesi'nin ortak çalışmalarıyla 1944'e kadar Balkanlardan ve Avrupa'dan binlerce Yahudi mültecinin kurtarılmasını sağladı.

Balkanlar'daki Yahudilerin kurtarılmasını sistemleştirmek ve düzenli hale getirmek için Yahudi örgütleri 1944'te harekete geçtiler. ABD Hükümeti, Yahudi lobisi, senatörler ve Hazine Bakanı Henry Morgenthau Jr.'inde baskısıyla birlikte Avrupa'daki Yahudilerin kaderini değiştiren bir adım atıldı. Başkan Roosevelt, Mihver Devletlerdeki sivil Yahudileri kurtarmak ve güvenli bölgelere yerleştirmek için Ocak 1944'te Savaş Mülteci Kurulu'nu kurdu (War Refugee Board) (FDR, *President's Official File,* 22 Ocak 1944). Yahudi kurtarma operasyonlarının en önemli ayağını Türkiye oluşturuyordu. Bu nedenle Yahudi lobisi, ABD'nin önde gelen Yahudi iş adamlarından biri ve aynı zamanda Roosevelt'in destekçisi olan Ira Hirschmann'ın Türkiye'ye gönderilmesini sağladı. Hirschmann, 1944'te ABD Savaş Mültecileri Kurulu adına Türkiye'ye geldi. Böylece Hirschmann, Romanya, Bulgaristan ve Macaristan'daki Yahudilerin tarafsız bölge olan Türkiye üzerinden kurtarma çalışmalarını yapabilecekti (Marrus, 1989, s.105). Savaş Mülteci Kurulu'na da bir Yahudi'nin atanması Steinhardt'ın dindaşlarına yönelik faaliyetlerini daha da güçlendirdi. ABD Dışişleri'nin de desteğini sağlayan Steinhardt ve Hirschmann Türk yetkilileri ile görüşüp Romanya, Bulgaristan ve Macaristan'dan binlerce savaş mültecisi kurtarılması için harekete geçtiler. 1944'ten sonraki süreçte Hirschmann, Steinhardt ve Türkiye'nin ortak çalışmalarıyla kısa süre içinde Filistin'e 7,000'den fazla Yahudi ulaştı. Resmi rakamlara göre savaşın başından itibaren Türkiye'den geçiş yaparak hayatını kurtaran Yahudi sayısı 30.000'den fazlaydı (Hirschmann, 1962, s. 141). Güngör'e göre Türk Hükümeti'nin

yardımları olmadan bu insani yardımların gerçekleşmesi kuşkusuz ki beklenemezdi (Güngör, 2019, s.850).

Türk Krom'unun Savaşta Soruna Dönüşmesi

Steinhardt, Türkiye'deki insani yardım faaliyetlerinin dışında Türk-Amerikan ticari ilişkilerinde de rol oynadı. Özellikle Japonya'nın Pearl Harbor saldırısı Türkiye'nin siyasi ve iktisadi politikasını etkiledi. ABD, savaşa dahil olduğunda sadece kara, hava ve deniz değil ekonomi ve psikoloji başta olmak üzere birçok cephede mücadele etti. Müttefiklerin Almanya'ya karşı ticari savaş başlatması ise Türk ekonomisini doğrudan etkiledi. ABD'nin Yakın Doğu İşleri Dairesi Başkanlığı'na göre ekonomik ve psikolojik savaşın en önemli ayaklarından bir tanesini Türk kromu oluşturmaktaydı (NARA, *Political Relations 30-44*, 7 Aralık 1944). Amerika Birleşik Devletleri, Almanya ve Büyük Britanya savaş sırasında adeta birer şirket gibi hareket ediyordu. Roosevelt, Hitler ve Churchill savaşın gidişatına göre eylemlerini hesapladılar. ABD Hükümeti, istihbarat raporlarına dayanarak krom gibi savunma saniyende kullanılan Türk hammaddesini satın alması halinde Almanların Türklerden aldıkları bu maddenin kısa sürede tüketeceğini anlamıştı. Bu nedenle ABD, Almanların stratejik savaş malzemelerini elde etmesini engellemeye çalışıyordu (FRUS, 1963, s.708-9).

ABD Dışişleri Bakanı Hull, Ankara'daki Amerikan Büyükelçiliği ile 1942'de temasa geçerek Türk Krom'unun satın alınmasını tavsiye etti. Amerikalıların bu politikadaki gayesini açıklayan Hull, Almanların Türk hammaddelerine ulaşmasını engellemek ve Türk ekonomisini canlandırmak olarak ifade ediyordu. Ancak Hull'un Almanya'nın Türk ürünlerini satın almasına müdahale etme politikası, bazı problemleri de beraberinde getiriyordu. Çünkü Türk hükümetinin daha önce Almanya ile yaptığı ticari anlaşma kapsamında bazı ürünleri belirli programlara göre sağlama yükümlülüğü vardı ve Krom'da bu ürünlerdendi. Türk Hükümeti'nin bu yükümlülükten kaçmak istememesi ve Almanlarla yapmış

olduğu antlaşmaya sadık kalması Türkiye ile ABD arasında gerilim yaratıyordu (FRUS, 1963, s.708-9).

Türk ve Alman Ticaret Anlaşması 9 Ekim 1941'de Ankara'da imzalandı. Alman müzakereci Dr. Carl Clodius'tu. Adını Alman temsilcisi Carl A. Clodius'tan alan Clodius Anlaşması'na göre Türkiye, 1941-1942 yılları arasında savaş malzemeleri karşılığında Almanya'ya 45.000 ton krom, bakır ve diğer madenleri ihraç edecekti (FRUS, 1963, s.964). Türk hammaddesinin Almanlara gitmesinin en önemli sebeplerinden bir tanesi İngilizlerin bu hammaddeyi satın almak istememesiydi. Türkiye Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu, ABD'li diplomatlara Clodius anlaşması imzalanmadan önce kendisinin İngilizlere Türk hammaddesinin satın alınmasını teklif ettiğini ancak ilgilenmediklerini bildirdi (FRUS, 1963, s.724). İngilizlerin ticari kar elde edemeyeceklerini düşünüp teklif ile ilgilenmemeleri üzerine Türkler, Almanlarla bir anlaşma imzalamıştı. Dolayısıyla Türkiye, Almanya'yla 1941'de imzaladığı anlaşmayı feshederek onları kışkırtmak istemiyordu. Bu, Türkiye'nin tarafsızlığını tehlikeye atacağı gibi zaten ekonomik olarak zor günler geçiren ülkenin gelirini de düşürecekti (Güngör, 2019, s.96-7).

Müttefik Güçler, Almanların Türk kromonu elde etmesini önlemek için bu madenin kendilerine satılmasını istiyordu. İngiltere Büyükelçisi Hughe M. Knatchbull-Hugessen ve ABD Büyükelçisi Steinhardt, hükümetlerinden talimat aldıktan sonra, krom için Türklerle müzakereye başladılar. İngilizler ve Amerikalılar en az Almanlar kadar Türk kromunun kendilerine satılmasını talep ediyordu. Steinhardt'ın Beyaz Saray'a gönderdiği rapora göre Başbakan Saraçoğlu, antlaşma gereği Almanlara verilmesi gereken 90.000 tonun üzerindeki üretimin tamamının İngiliz ve Amerikalılara vereceğine dair antlaşma yapmaya hazır olduğunu söylemişti (FRUS, 1963, s.747). Müttefikler, özellikle İngilizler, savaşı kazanacağını anlamaya başladıktan sonra Türkiye'den çeşitli taleplerde bulunmaya başladılar. Bunlardan en önemlisi ise Almanlara krom satışının yasaklanması isteğiydi. Bunun üzerine Türkiye, 20 Nisan 1944 tarihinden itibaren Almanya'ya krom satışını durdurdu. Türkiye'nin bu kararı, Krom Antlaşması'nın tartışılabilir dahi

olmayacağını düşünen Alman Dışişleri Bakanı Ribbentrop ve Almanya'nın Türkiye Büyükelçisi Papen'i şaşkına çevirdi. Almanya'ya yakınlığıyla bilinen Dışişleri Bakanı Menemencioğlu ise gelişmeler karşısında istifa etmek zorunda kaldı (Weber, 1979, s.206-9). Başbakan Saraçoğlu ise Almanya'nın 1945 ile 1947 yılları arasında krom cevheri üretiminin tamamını satın alma önerisini reddettiğini belirtti (FRUS, 1963, s.747). Böylece savaşın başlamasından itibaren Türkiye ile Müttefik Güçler arasında bir soruna dönüşmüş olan krom meselesi de çözüme kavuşmuş oldu.

2. Dünya Savaşı sona doğru yaklaşırken Sovyetlerin Türkiye'ye yönelik politikasının sertleştiği de açıkça görünmeye başlandı. Ancak Sovyetlerin Mart 1945'ten sonra Türkiye'ye yönelik tehditkâr politikaları Türk-ABD ilişkilerini daha da kuvvetlendirdi. Sovyetlerin Türklere baskısı ve Komünist saldırganlığına karşı ABD'li yetkililer, Türkiye'yi destekleme ve koruma teşebbüslerini giderek arttırdı (Hale, 2000, s.109-21). Steinhardt'a göre Sovyetlerin bu tehdit ve propagandasının amacı Türkleri telaşlandırmaktı. Böylece Türkiye, Boğazlar rejimini gözden geçirecek ve Sovyet isteklerine uygun hale getirecekti. Ancak Steinhardt'ın da ifade ettiği üzere Türkiye'nin savaş döneminde tarafsız kalmasının başlıca nedeni Sovyet etki alanına girmekten kaçınmak ve gücünü korumaktı. Türkiye'nin, Sovyetlerin bu yayılmacı politikasına karşı hem İngiliz hem de Amerikan desteğini alması gerekiyordu, bu yardımı sağlamak için Steinhardt çoktan harekete geçmişti (FRUS, 1969, s. 1225-8). Ancak Steinhardt, bu gerilimin başlamasından hemen sonra 1945 baharında Çekoslovakya'ya atandı. Truman Hükümeti çok geçmeden Edwin C. Wilson'u Türkiye'ye Büyükelçi olarak atadı. Steinhardt'ın yerine gelen Wilson'un döneminde ABD ile daha yakın ilişkiler kuruldu. Nitekim Wilson Türkiye'ye gelir gelmez Boğazlar rejiminin gözden geçirilmesi meselesinin sadece bir Sovyet bahanesi olduğunu ve Sovyet politikasının asıl amacının Türkiye'nin kontrolünü ele geçirmek olduğunu öne sürdü (FRUS, 1969, s.1248-9). Sovyet eylemlerinin Türkiye'deki Batı etkisinin ortadan kaldırılmasına ve Sovyetler Birliği'ne 'dost' bir Türk rejiminin kurulmasına yönelik olduğunu anlayan ABD, Soğuk Savaş dönemince Türkiye'yle müttefik olarak kaldı.

Sonuç

Steinhardt, ABD Büyükelçisi olarak görev yapmasına rağmen, eylemlerine ilişkin yapılacak herhangi bir değerlendirmede onun Yahudilerden özellikle de Amerikan Yahudi cemaatinden uzaklaşmaya çalışmadığı açıkça görülmektedir. Görevde olduğu sürede ve ABD'ye döndükten sonra da Yahudi ve Siyonist liderlerle hem yazışmış hem de onlarla görüşmüştür. Filistin'le yakından ilgilenmiş ve dindaşları olan Yahudilerin sorununu ABD'nin çıkarlarına ters düşmeyecek şekilde sahiplenmiştir.

ABD'deki Yahudi lobiler, büyükelçiliklere, yardım kuruluşlarına, askeri idari kadrolarına ve hatta üniversitelere Yahudi asıllı kişilerin atanması için faaliyette bulunuyordu. Yahudi cemaatinin bu hegemonik davranış biçimi başta ABD'de olmak üzer dünyada oldukça tartışma ve tepkilere sebep oldu. Yahudilerin Türkiye'deki birçok kritik noktaya dindaşlarını atamaya çalışma çabası bu anlayışın en bariz örneğiydi.

Türkiye, 2. Dünya Savaşı'nın getirmiş olduğu ekonomik yükü hafifletmek ve ülke savunmasını güçlendirmek için bazı olağanüstü vergilendirme yöntemlerine başvurmak zorunda kaldı. Bu vergilendirme, kanunen ayrımcılık ve eşitsizlik içermemesine rağmen bu verginin uygulanışında bazı problemler gözlemlenmiştir. Steinhardt, ABD'nin geçirmiş olduğu bu zor dönemde Yahudi haklarını korumayı kendisine görev edinmiş, ABD hükûmeti tarafından uyarılmasına rağmen Türkiye aleyhinde kamuoyu oluşturmaya çalışmıştır. Tarafsız bir ülke olan Türkiye'nin iç meselesini ABD ve yabancı kamuoyunda azınlık sorununa dönüştürüp müdahale etmeye çalışmıştır. Ancak bununla birlikte savaş dönemi boyunca gerek Yahudi kurtarma faaliyetlerinde Türkiye'yle iş birliği içinde çalışması ve gerekse savaş esnasında ve sonrasında Türkiye-ABD ilişkilerinin inşasında etkin bir rol oynamıştır. Büyükelçinin faaliyetleri ve Türkiye'de birlikte çalıştığı ABD kurumlarına Yahudi idarecilerin atanmasındaki önemli etkisi burada örgütlü ve sistematik hareket eden Yahudi lobisini oluşturmuş ve bu lobi adeta İsrail Devleti'nin kuruluş altyapısı için Türkiye'deki lojistik üssü gibi çalışmaya gayret göstermiştir.

Kaynakça

Arşivler

Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi (TDB), 01.06.1942, 556-44690-215010-7.

---TDB, 29.10.1942, 23456-102231-1.

Library of Congress Manuscript Division, *Laurence A. Steinhardt Papers*, Washington, D.C.

National Archives (NARA), Records of the Department of State Relating to International *Affairs of Turkey, 1930-44*, Washington, D.C.

National Archives (NARA), *Political Relations Between the United States and Turkey, 1930-44*, National Archives, Washington, D.C.

The Franklin D. Roosevelt Presidential Library, *President's Official File,* Hyde Park/New York.

Gazeteler

New York Times

Ayın Tarihi

Resmî Gazete

Cumhuriyet Gazetesi

Basılı Resmi Kaynaklar

"Devleti Aliyye ile Amerika Devleti Beyninde Mülakat Muahedenin Suretidir," *Muahedat Mecmuası* (2008), Cilt II, Ankara: TTK.

Foreign Relations of the United States (FRUS) (1955). *Diplomatic Papers, 1939, The Far East; The Near East and Africa,* (1939). (Vol. III). Washington: Government Printing Office.

FRUS. (1963). *Diplomatic Papers, 1939, The Far East; The Near East and Africa,* (Vol. IV).

FRUS. (1969). *Diplomatic Papers, 1945, The Near East and Africa,* (Vol. VIII).

League of Nations Treaty Series, No.4689, vol. CC, 1939.

Kitap ve Makaleler

Abraham, A. (2003). Business Intelligence from Web Usage Mining. *Journal of Information & Knowledge Management*, 375-390.

Akar, R. (2009). *Aşkale Yolcuları: Varlık Vergisi ve Çalışma Kampları.* İstanbul: Doğan Kitap.

Aktar, A. (2004). *Varlık Vergisi ve 'Türkleştirme' Politikaları.* Ankara: İletişim Yayınları.

Armaoğlu, F. (2004). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (Cilt 1-2: 1914-1995).* İstanbul: Alkım Yayınevi.

Bali, R. N. (2012). *The Wealth Tax (Varlık Vergisi) Affair Documents from the British National Archives.* İstanbul: Libra Kitapçılık.

Barton, L. James. (1908). *The Unfinished Task of the Christian Church Introductory Studies in the Problem of the World's Evangelization, Student Volunteer Movement for Foreign Missions,* New-York.

Barutçu, F. A. (1977). *Siyasi Anılar 1939-1954.* İstanbul: Milliyet Yayınları.

Bourke-White, M. (1941). The Photography of Margaret Bourke-White. *Life Magazine, 11*(9), 15-21.

Christos L. Rozakis ve Petros N. Stagos. (1987). *The Turkish Straits.* Leiden: Martinus Nijhoff Publishers.

Güngör, H. (2019). *Turkish-American Relations in WW II: Survival of Turkish Neutrality.* Ankara: Gece Akademi.

Güngör, H. (2019). "Türkiye ve Savaş Mülteci Kurulu'nun Balkan Yahudilerini Kurtarma Faaliyetleri*". Turkish Studies: Historical Analysis, 14*(4), 847-860. DOI:http://dx.doi.org/10.29228/TurkishStudies.37879

Gürün, K. (2010). *Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953).* Ankara: TTK Yayınları.

Hale, William(2000). *Turkish Foreign Policy, 1774-2000*. London: Frank Cass.

Hirschmann, I. (1962). *Caution to the Winds* . New York : D. McKay Co.

Kemal, G. M. (1989). *Söylev, 1920-1927* (Vol. II). Ankara: AKDTYK Yayınları.

Kocabaşoğlu, U. (1989). *Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki Amerika: 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Amerikan Misyoner Okulları.* İstanbul: Arba Yayınları.

Köse, İ. (2016). *Türk-Amerikan İlişkilerinin Şekillenmesinde Amiral Mark L. Bristol'un Rolü (1919-1927).* Ankara: Türk Tarih Kurumu

Küçükvatan, M. (2012). Tehcir Kararı Üzerine Amerika Kamuoyunda Ermeni Propagandası . *ÇTTAD, 12*(24), 87-107.

Lewis, B. (1961). *The Emergence of Modern Turkey.* Oxford University Press.

Marrus, M. R. (1989). *The End of the Holocaust.* Westport: Meckler.

Morgenthau, H. (2017). *Büyükelçi Morgenthau'nun Öyküsü.* İstanbul: Belge Yayınları.

Office of the Historian. (2023 , 09 23). *Laurence Adolph Steinhardt (1892–1950)* . From Office Of Historian Foreign Service Institute, United States Department of State,: https://history.state.gov/departmenthistory/people/steinhardt-laurence-adolph

Ökte, F. (1987). *The Tragedy of the Turkish Capital Tax.* Croom Helm.

Paşa, G. M. (1987). Başkan Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nin TBMM'nin I. Dönem 3. Yasama Yılını Açış Nutukları, 1 Mart 1922. In G. M. Paşa, *Atatürk'ün Türkiye Büyük Millet Meclisini Açış Konuşmaları.* Ankara: Ankara TBMM Kültür Sanat Yayın Kurulu Yayınları, TBMM Basımevi.

Rubin, B. (1981, Mart). "Ambassador Laurence A. Steinhardt: The Perils of a Jewish Diplomat, 1940–1945", , Vol. 70, No. 3, Mart. *American Jewish History, 70*(3), pp. 331-346.

Sander, O. (1989). *Siyasi Tarih Birinci Dünya Savaşının Sonundan 1980' e Kadar.* Ankara: İmge Kitabevi.

Stackman, R. (1971). *Laurence A. Steinhardt: New Deal Diplomat (Yayınlanmamış Doktora Tezi).* Michigan: Michigan Devlet Üniversitesi.

Ulam, A. B. (1974). *Expansion and Coexistence.* New York: Praeger.

United States. (10 Eylül 2024). *Embassy & Consulates, U.S. Embassy Moscow, Spaso House*. From U.S. Embassy and Consulates in Russia: https://ru.usembassy.gov/embassy-consulates/moscow/spaso-house/

United States. (11 Kasım 1939). *Department of State Bulletin.* Washington: Bureau of Public Affairs, U.S. Govt. Print.

Uygun, Süleyman. (2021). *Türk Fransız Deniz Ticareti Vapur Kumpanyaları*, İstanbul: Deniz Ticaret Odası Yayınları.

Yücebaş, Ferit (2023). "İkinci Dünya Savaşı (1939-1945) Yıllarında Devletin Muhtekirlerle Mücadelesinin Basına Yansıması: İstanbul Örneği", Uluslararası Türk Dünyası Bilimsel Araştırmalar Dergisi, 4(2), s. 59-78. DOI: 10.54970/turkuaz.1362755

Weber, F. G. (1979). *The Evasive Neutral: Germany, Britain and the Quest for a Turkish Alliance in the Second World War.* Columbia & London: University of Missourin Press.

Extended Abstract

Steinhardt was one of the key diplomats in Turkey during the war, he did not only play an in important role in Turkish wartime trade and diplomacy, but he also worked and helped Turkey to shape the post-war foreign policy. Steinhardt, who did not hesitate to adopt a pro-Jewish stance at points where the interests of the Jews conflicted with Turkey's interests, respected Turkey's neutral policy throughout the war and even supported it from time to time. Steinhardt, who served in many different countries, died in the plane crash while serving as the US Ambassador to Canada on March 28, 1950. He became the first United States Ambassador to die on duty. In this study, we extensively make use of the personal archives of Ambassador Steinhardt and President Franklin D. Roosevelt, as well as various other archives both in the USA and Turkey. The aim of this study is to reveal Steinhardt's role in the development or deterioration of Turkish-American relations during World War II.

The relations between the Ottoman Empire and the United States of America began in 1830. Turkey-US relations began to develop in missionary, commercial and political fields during the last period of the Ottoman Empire. The Americans carried out commercial and missionary activities in the Ottoman lands. Soon after they got in contact with one another, the Ottoman Empire signed a commercial treaty with Americans in 1830 under the name of 'the most favored nation'. Another activity of the USA on the Ottoman soil was carried out through missionaries. American Protestants had been active in the Middle East, eastern and southeastern of Anatolia. They sometimes caused political problems between the Ottomans and Americans. However, diplomatic relations between the two states were severed during World War I. Although there was a rapprochement between the two states after a short period of time with the 1918 declaration of US President Wilson, the United States joined the Entente Powers to invade Istanbul, which caused the deterioration of the relations once again. The tense relationship between these two states continued until the appointment of Mark L. Bristol as High Commissioner in Istanbul. Admiral Mark L. Bristol, the American High Commissioner in Istanbul during the first years of the Republic, revitalized the diplomatic relations between the two states. This rapprochement during the Bristol era continued until World War II.

The bilateral relationship began to develop gradually with the outbreak of World War II and reached its peak after the appointment of Laurence Adolph Steinhardt as Ambassador to Turkey. For US foreign policy, the Second World War brought up several difficulties. The Jewish issue was one of these. American Jewish diplomats during this time were frequently caught between national interests and Jewish concerns. This predicament occasionally resulted in tragedies for the Jews. In actuality, a few of these problems persisted in influencing the nation's foreign policy in the years following World War II, leading to mistrust and strain in international politics. Due to this dual devotion, an American Jewish ambassador to a Middle Eastern nation with Zionist roots and significant political aspirations found themselves in a challenging situation. Ambassador Laurence A. Steinhardt had to confront the conflicting US and Jewish interests many times. Steinhardt tried to resolve these

situations with reasonable policies and played a key role in rescuing tens of thousands of Balkan Jewish refugees in Turkey.

Ambassador Steinhardt's assignment and activities in Turkey during World War II made him an important person for Turkish-American history. He served as Ambassador in Moscow in 1939 when the war broke out. Following the German invasion of the Soviet Union, he was assigned to Turkey and carried out the diplomatic relations of the region from Ankara until the last months of the war. Steinhardt was born in New York City on October 6, 1892, as the son of a Jewish family. His family emigrated from Germany in 1848 and made a fortune in New York City. He completed his studies at Columbia University School of Law in 1913 and was admitted to the New York Bar in 1915.

The official entry of the United States to the First World War in 1917 by declaring war on Germany also changed Steinhardt's professional orientation. Although Steinhardt had studied law, he decided to become a soldier after the United States entered the war and served in the army until the end of the war (Office of the Historian, Department of State). When he returned to New York after the war, he saw the growing influence of Jews, especially Zionists, in the city, and as a young lawyer he became active in politics in the New York office of the Democratic Party. He also joined several Zionist groups, including the Zionist Federation of America, the Young Men's Zionist Association, and Young Judea (Yehud) (Rubin, 1981, 332). Despite his involvement in such groups, Steinhardt embraced democratic politics and, like many other American Zionists, apparently saw the Zionist movement to help oppressed Jews abroad rather than as a nationalist ideology.

Steinhardt, an economist, lawyer, and senior US State Department diplomat, served as ambassador to six other countries. Countries he served were First Minister of Sweden, Ambassador to Peru, Ambassador to the Soviet Union, Ambassador to Turkey, Ambassador to Czechoslovakia and Ambassador to Canada. Steinhardt's appointment to the Soviet Union at the outbreak of World War II in 1939 was undoubtedly due to his diplomatic skills. The Roosevelt government could not be expected to appoint someone with no proven diplomatic skills as ambassador to a country like the Soviet Union, where he would directly influence the fate of the war. However, With the German invasion of the Soviet Union, Steinhardt left the country in late 1941, leaving Second Secretary Llewellyn E. Thompson in Moscow with a skeleton staff.

The United States soon became a part of the war, at the height of World War II, in late 1941. The US included Turkey in the Lend-Lease Agreement to strengthen its ties with the country just 4 days before Japan's attack on Pearl Harbor on December 7, 1941. The Roosevelt government recognized Turkey's strategic importance and began to work closely before it became part of the war. Thus, it was not a chance that Steinhardt was appointed Ambassador to Turkey around one month after the Lend-Lease Agreement; rather, it was the outcome of careful preparation and effort. Steinhardt was appointed to such a strategically significant nation primarily because he was a lawyer with experience in diplomacy and a solid grasp of economics. Although Steinhardt had this experience, the Turkish government did not want diplomats of Jewish origin to be appointed to Turkey. As a matter of fact, Henry Morgenthau, the Jewish-born US Ambassador to Turkey during the Ottoman period, was not forgotten for creating bad image of the Turks. Mustafa Kemal Atatürk, who expressed his discomfort with the appointment of Jews to Turkey, informed US President Roosevelt of this demand in 1933. Thus, the Turkish Foreign Ministry perceived even the nomination of Steinhardt as Ambassador to Turkey as 'very bad news'. However, Roosevelt administration considered Turkey to be one of the most important countries because of its geopolitical position and believed that Steinhardt would be effective in this country. It was this belief that

President Roosevelt declared that the defense of Turkey was vital to the defense of the United States and instructed Lend-Lease Administrator E.R. Stettinius to meet Turkey's defense needs as soon as possible on December 2, 1941.

Despite the Turkish discontent, US President Franklin D. Roosevelt appointed Steinhardt to serve as Ambassador to Turkey for the rest of the war on January 12, 1942. A few months after Steinhardt' appointment to Turkey, the Turkish government imposed the Wealth Tax. Although the law does not tax based on religious and racial categorization, the way the tax is applied suggests that it is levied on non-Muslims, especially the Jewish community. After the Wealth Tax Law was implemented, non-Muslims in Turkey petitioned the United States for help. US Ambassador Laurence Steinhardt, himself a Jew, took a close interest in the situation. He often sent reports to the White House to prove that the Wealth Tax was directed against the Jews. However, the reports sent by the US Embassy should be analyzed carefully. As a matter of fact, some information was exaggerated in the reports and even some events were distorted. One of the most obvious examples of this is the comparison of the Wealth Tax with Hitler's persecution. However, The US government believed that it would not be in its interests of them to criticize the Wealth Tax at a time when the fate of the war was uncertain. Despite the US policy, Steinhardt did not leave his co-religionists alone. He organized public opinion in the US press and in the US Senate to fight for the abolition of the tax. He continued his struggle until the tax was revoked in 1944.

Following Steinhardt's appointment as Ambassador to Turkey during World War II, the US government created a serious Jewish lobby in Turkey. Apart from Ambassador Steinhardt, many Jews were appointed to Turkey. After World War I, the Jewish lobby in the US saw World War II as an opportunity to establish a Jewish state in the Middle East. Turkey, being close to the region and neutral, was a country where Jews could easily carry out their activities. Three critical U.S. bureaus in Turkey - the Embassy, the Bureau of Lend-Lease, and the War Information Bureau - were in Jewish hands. In addition to these diplomats at critical points, some of the US officers in Turkey were also Jewish.

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi
Araştırma Makalesi
ISSN 2547-989X

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9 (1), 222-248
Geliş Tarihi:22.01.2025 Kabul Tarihi:22.03.2025
Yayın: 2025 Yayın Tarihi:31.05.2025
https://doi.org/10.30561/sinopusd.1624914
https://dergipark.org.tr/sinopusd

CONSTRUCTING HEGEMONIC MASCULINITY: AN INTERSECTION OF FITNESS AND GAMES[iii]

Erhan AĞAOĞLU*

Abstract

This research focuses on the intersection of consumption practices related to fitness and games within the construction of hegemonic masculinity. Within qualitative research paradigm, semi-structured interviews are conducted with seven male participants who are actively involved in both domains. Results of six-step thematic analysis showed six distinct themes: *superiority and competitiveness, power and performance, accomplishments, and gains.* Consumption within these fields reinforces normative and glorified masculine values. Participants emphasized objective and rationalized consumption practices which align with Baudrillard's masculine consumption model. The findings suggest that fitness and gaming are perceived as platforms in which hegemonic masculinity is sustained through consumption patterns. The study highlights the gendered dimensions of consumption, challenging assumptions of rational consumer behavior. It also underscores the importance of deconstructing traditional gender norms to foster alternative, inclusive understandings of masculinity. Future research should include different perspectives to include female participants.

Key words: H*egemonic Masculinity, Consumption, New Media, Game, Fitness*

Hegemonik Erkekliğin İnşası: Fitness ve Oyunların Kesişimi

Özet

Bu araştırma, hegemonik erkekliğin inşası çerçevesinde fitness ve oyun alanlarına ilişkin tüketim pratiklerinin kesişimine odaklanmaktadır. Nitel araştırma paradigması içerisinde, her iki alanda da aktif olarak yer alan yedi erkek katılımcı ile yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Altı aşamalı tematik analizin sonuçları altı farklı tema ortaya koymuştur: *üstünlük ve rekabetçilik, güç ve performans, başarılar ve kazançlar*. Bu alanlardaki tüketim, normatif ve yüceltilmiş eril değerleri güçlendirmektedir. Katılımcılar, Baudrillard'ın eril tüketim modeline uygun olarak nesnel ve rasyonelleştirilmiş tüketim pratiklerini

* Doktora Öğrencisi, Atılım Üniversitesi, Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Bölümü, erhanagaoglu01@gmail.com, https://orcid.org/0000-0003-0874-7857
This work is licensed under a Creative Commons BY-NC-SA 2.0

vurgulamışlardır. Bulgular, fitness ve oyunların hegemonik erkekliğin tüketim kalıpları aracılığıyla sürdürüldüğü platformlar olarak algılandığını göstermektedir. Çalışma, tüketimin cinsiyete dayalı boyutlarını vurgulayarak rasyonel tüketici davranışı varsayımlarına meydan okumaktadır. Ayrıca alternatif, kapsayıcı erkeklik anlayışlarını teşvik etmek için geleneksel toplumsal cinsiyet normlarının yapısöküme uğratılmasının öneminin altını çizmektedir. İleride yapılacak araştırmalar, kadın katılımcılar kapsayacak farklı perspektifleri içermelidir.

Anahtar kelimeler: Hegemonik Erkeklik, Tüketim, Yeni Medya, Oyun, Fitness

Introduction

Consumption has ceased to be a field that can only be examined in terms of functionality, especially in the new economic structure brought by late capitalism. Examining consumption only from an economic or rational functional perspective means ignoring the communicative dimension of consumption. Parallel to this view, Baudrillard defined consumption as follows: "...consumption is both a moral (ideological value system) and a communication system, a structure of exchange." (Baudrillard, 1997, p. 91).

Production models have a significant role in the gradual shift in consumption. Because the link between production and consumption determines the nature of economic systems. The fact that consumption takes its current form is also related to the change in production models and new consumption needs. Consumption practices that have evolved with communication technologies have laid the foundations of today's consumption society. In the context of the United States, the consumer society developed strictly related to Keynesian policies for increasing the demand and the social welfare that occurred after the war so that the 1929 depression would not be repeated (Dağtaş, 2003, p. 79).

The structure of consumption society and communicative perspective of consumption practices have an immense effect on the perceived identity of individuals. Identity in the context of consumption studies explained by Woodward as follows: "At a fundamental level, we can say that identity refers to people's socially determined feelings of who they are - just like a social expression of who one is" (Woodward, 2007, p. 134). In this context, it could be said that identity is not

a phenomenon which is merely innate. In other words, it may be shaped by individuals' acts or decisions. In his book, Corrigan highlights this identity construction with a perspective of economic class. According to him, consumption has a vital role in identity building. In this respect, people can "get a status from the shelf" in shopping malls, that is, to build their identities. Corrigan states that emergence of the middle class is a special case because the emergence and self-definition of this class occurs almost entirely through their consumption practices (Corrigan, 1997, p. 60).

Gender, as a main part of individuals' identity, is also affected by consumption behaviors. Also, consumption behavior is shaped by presumed gender identities. As stated by Ye et al. gender identity is dynamic and interactive in nature as it is linked with consumer behavior (Ye et al. 2019, p. 417). In this sense the interacting relation between these two terms has sociological, psychological, and economical aspects. Individuals utilize the communicative aspect of objects to establish and maintain idealized gender identities. Differentiation from the opposite sex is essential in the gender-specific logic of consumption. From the structuralist perspective, production takes place based on the differentiation of the element from the other elements in the structure. Berman summarizes this process by stating: "…the word has meaning only within a system of interrelated units distinguished from one another by their acoustical variations" (Berman, 1988, p. 117). The relationship of these elements with each other takes place through binaries, just like in the gender construct. So, continuation of these meaning processes is essential to differentiate and reinforce gender identities.

In the light of the topics discussed above, masculinity and manhood are also strictly related to consumption and media. However traditional understanding of consumption is more related to femininity. In line with this idea, Byrne and Milestone claims that even in neo-liberal context where all consumption tends to be shown, men are "not comfortable" to talk about their skin care products consumption as it is perceived as a feminine practice. According to the study this form of

consumption is invisible and an indication of "wider uncertainty about masculinity in late modernity" (Byrne & Milestone, 2022, p. 146). The masculine body is perceived as a labor and manufacturing entity rather than a consumer. Even if there are certain differences in terms of consumption, masculinity is not immune to its meanings. Gloria Moss revealed the differences in the choices of men and women with an empirical study. According to the results of the study, women are more interested in products with more color, less technical details, and soft lines than men. Men, on the other hand, were more interested in colorless, plain, serious products with more technical knowledge (Moss, 1999, p. 97). These findings are not surprising as the traditional masculinity demands such technicality and functionality. Kotzé and Antonopoulos also examined the anabolic steroid consumption, which is relatively common in bodybuilding circles, through a masculinity perspective. They highlighted the fact that this form of consumption is perceived as attaining "a bodily capital" (Kotzé & Antonopoulos 2021, p. 1). In context of Turkey, there are numerous studies regarding representation of masculinity in various media formats including music, magazines and advertisements (Erdoğan, 2013; Hacısoftaoğlu & Elmas 2015; Kızılırmak & Topçu, 2021; Köten & Akdemir, 2021; Nas, 2017; Öztürk 2020). However, these studies are mainly focused on representation of masculinity rather than gendered motivations of consumers. Therefore, examining consumption in line with masculinity and selected areas offers a unique insight. This approach is quite different than focusing on representations of gender in media items as this study particularly aimed to observe subject's consumption in these areas through a gender perspective.

As two emerging areas of consumption fitness and gaming areas provide a rich context for this study. Also, in terms of meaning production these two sectors are exceptional because even if they do not have any kind of connection to each other in terms of physicality, their normative narrative resembles each other in terms of themes. Gaming is more sedative so less physical, but fitness and bodybuilding are active and quite physical. Yet these two sectors utilize the same discourse connected

with masculinity. In context of this background, this study determined two research questions.

RQ1: What are the consumption habits, consumption motivations and opinions of the individuals who consume in these fields? What are the perceived similarities and differences of these areas?

RQ2: According to consumers' opinions, can a connection be established between these two areas in terms of constructing masculinity?

By analyzing gaming and fitness within the same perspective of gender and hegemonic masculinity, this research aimed to show potential similarities of practice and patterns of consumption with empirical data. With intersectional approach, study has the potential to show that even if the areas of interest are quite different in nature, where they intersect is gender, also its reinforcement within context of consumption. Through the lens of stated theoretical framework, the presumption of rational and gender-neutral consumer behavior in both bodily practices and leisure activities is challenged.

Consumption, Gender and Masculinity

Gender as one of the main components of the traditional structure of society has effects on every level of decision making. Roles assigned to individuals by gender, which are based on binaries, are arbitrarily constructed to distance individuals from the other pole of the opposition. Kacen briefly explained the contrast within the gender as follows: "At its essence, gender identity is about hierarchical differences between men and women. The historical tendency has been to view men and women as embodying opposite and mutually exclusive traits." (Kacen, 2000, p. 346). People constantly reproduce their gender roles in their daily lives to protect and sustain their constructed gender identities. Kacen briefly defined these ideal gender characteristics based on Western societies as follows: "…masculine traits and characteristics like authority, power, aggression, competition, and domination have been valued over stereotypically feminine traits

and characteristics such as compassion, sensitivity, and intuition." (Kacen, 2000, p. 347).

In this direction, Baudrillard has put forward two models of consumption: *masculine* and *feminine* models. According to Baudrillard, these models emerge primarily from the "differentiating logic" of the system, not according to the fundamental differences of the biological sexes. Baudrillard draws attention to a crucial point. These models are not an explanation that reveals the consumption habits of the two sexes. These models are normative models that regulate consumption (Baudrillard, 1997, p. 115). Explaining the masculine model first, Baudrillard claims that there is an articulation of idealized values related to masculinity in this model.

A man is attracted to a product not because he likes it, but because it is qualified. Choice and exclusivity are considered core values of the masculine model. It carries "military and puritanical" values in the act of choosing a product or service. Masculine consumption is a combative, honorable, self-proving, ascetic and aristocratic action (Baudrillard, 1997, p. 115). Baudrillard explains women's consumption with reference to the masculine order. According to him, the purpose of women in consumption is primarily to make themselves liked and admired. In addition, the role of women is essentially defined as consumer whereas male role is producer. However, Baudrillard also claims that this situation has changed. However, the feminine model extended its effect to whole consumption culture (Baudrillard, 1997, p. 117). In other words, consumption is expanded by making it more flexible and subjective.

According to Moss's study, men showed an objective approach to consumption focusing on plain, serious products with more technical knowledge (Moss, 1999, p. 97). As Baudrillard points out, Moss's research reveals that women's choices are based on a more flexible understanding and subjectivity, while men are more interested in technical details and objective products. Moreover, as Baudrillard pointed out, Moss has also revealed with findings that feminine choices are more

dominant in consumption. The research suggested that the use of female aesthetics in production would yield a more efficient result, assuming that there are equal numbers of women and men in the market (Moss, 1999, p. 97). The act of consumption is generally associated with feminine values.

Hegemonic Masculinity

Hegemonic Masculinity theory, which has a significant place in today's masculinity studies, was first developed by Connell in his article "*Which Way Is Up*" (Connell, 1983). Later, in, it was systematized and detailed in the study titled "*Toward a New Sociology of Masculinity"* (Carrigan et al. 1985). They reviewed their concept after some time and formulated it (Buchbinder, 2012, p. 91). The theory draws attention to the hierarchical order between masculinities based on the presupposition of plurality of masculinity. In this respect, hegemonic masculinity is not only a concept that aims to dominate women but also a framework that examines the forms of domination of other masculinities. The theory also includes the examination of ongoing struggles between masculinities. Connell's theorizing emerged as a reinterpretation of Gramsci's theory of hegemony in the context of gender (Aydın & Atalay, 2021, p. 50).

Hegemony suggests that people are ruled not only by brute force but also by ideas. In the political context, hegemony ensures the domination of ideologies or forms of government through the production of consent. While in the context of gender, hegemonic masculinity points to the most approved and normative form of masculinity among other masculinities. Aydın and Atalay stated that: "Hegemonic masculinity is normative, not ordinary." (2021, p. 50). Within the set of values offered by hegemonic masculinity, there are values that are conventionally associated with masculinity. In fact, the expression of these values is the basic process of competition between men. Aydın and Atalay listed these values as: "From violent demonstrations to homophobia, from heterosexism to militarism, sexual performance anxiety, not showing emotions, claiming superiority, not making concessions, taking responsibility and leadership" (2021, p. 50).

The establishment of hegemonic masculinity takes place through a relational process. In connection with the structuralism theory, the normative and idealization of hegemonic masculinity becomes meaningful with other elements which establishes a power relationship. Because, as in all opposites, hegemonic masculinity also exists through the negative relationship it establishes with other masculinities. In essence, the communicative aspect of each practice offers individuals a set of meanings in the context of gender. As the structuralism theory offers, all semiotic systems are based on arbitrary relationships of meaning. The fact that the construction of gender is based on discourse reflects the fact that the act in question is in a semiotic structure.

Showrooms of Masculinity: Gaming and Fitness

As two distinct fields of consumption, gaming and fitness have remarkable resemblances even if they do not have any direct connection to each other. In the context of games, it is possible to examine the consumption of game contents, advertisements, computer, and console hardware. Moreover, in context of game narratives hegemonic masculinity motifs can be observed. In one study researchers examined one of the most played games, *Red Dead Redemption II* within a gender perspective, concluding the game reinforces hegemonic masculinity narratives. The game includes elements such as violence against women and excessive consumption of alcohol, both of which related to hegemonic masculinity traits (Sepetçi and Sağlam, 2022, p. 176). Performance, achievement, competition, and aggression are at the forefront motifs in the context of games. In addition, the focus on performance is a widely used theme in the marketing of gaming hardware. Competition between the players has increased both with the change of game formats and with the field of e-sports. The integration of games into e-sports gradually meant that gaming, as other sports, or career options, can be an economic goal for individuals. Thus, performance and success-oriented products in gaming industry aligned neoliberal policies to online space. Because neoliberal policies are defined as a “massive expansion” of the economics into every aspect of life (Voorhees & Orlando, 2018,

p. 214). This seemingly rationalized mindset justifies consumerism in terms of cost and benefit scale.

Fitness also has created its own culture with traditional undertones. One of the main themes of this culture is the idea of perfecting the body and having an ideal physique through training in the gym. Perfected physics is perceived as a symbol of both success and hard work (Andreasson & Johansson, 2013, p. 278). While examining the fitness culture, Sassatelli considers this practice as a regime that disciplines the body with a Foucauldian approach. The theme of disciplining the body has been studied in the contexts of military, religion and health in Foucault's works. With the development of a scientific approach to the body, fitness and gymnastics have become an instrument used for individuals to become "good citizens" in society. In other words, previously, sports activities were seen as a biopolitical tool of economic and political orientation of individuals (Sassatelli, 2000, p. 389). According to Sassatelli, this disciplinary process has now entered the leisure time of individuals. Apart from values such as competition and athletic prowess, the rational handling of body aesthetics can be interpreted as a relationship between ideal masculinity values and arbitrary objectivity. Optimizing and disciplining the body from a pedagogical framework in parallel with neoliberal policies is a process that ultimately benefits the private sector. In line with the ideas that Weist et al. call healthist ideologies, individuals must consume certain services and products to reach the status of being healthy (Wiest et al., 2015, p. 24).

Regarding the connection between consumption and masculunity, Hacısoftacıoğlu and Elmas highlighted the fact that these two areas are intertwined. In their study they stated: "The body should be shaped as soon as possible in accordance with the pace of the consumption culture" (Hacısoftacıoğlu & Elmas, 2015, p. 30). Premise of rapid shaping of the body is also a driving force of masculine consumption, requiring supplements. Another study examined the link between bodybuilding and masculunity through focus groups with elite bodybuilders. Participants stated that bodybuilding represent a set of values which are strictly

related to masculunity. Research concluded that participants "…through bodybuilding they use their bodies to construct masculinity" (Subaşı & Okray, 2021, p. 83). However, a connection between gaming and fitness has not been established in current literature.

1. Method

1.1 *Procedure*

In the study, a semi-structured interview technique was selected within the framework of qualitative research methodology. This technique allows researchers to understand the ideas and perspectives of the participants on the specific issue. It also creates a communication mood which is more interactive and explorative (Kallio et al., 2016, p. 2). Researchers have the space to come up with follow-up questions.

1.2 *Participants*

Participants were male, over the age of eighteen, considering the age limits of the games and supplements, and must be related to both fitness and gaming areas. Based on the assumption that the individuals in the sample have high new media literacy, online channels were used in semi structured interviews.

1.3 *Questions*

The questions asked in the interviews were designed not to be directly related to masculinity. Only one and the last question was about gender. Parallel to the aim of the study, how participants feel while playing games or exercising and with what motivation is crucial for the study, and the interview questions are designed to explore these aspects. Participants were reached by snowball sampling method. The initial participants are reached through Discord[1] gaming channels. After they participated, by referring to their networks, they gathered new participants who fit the criteria of the research. Only the information about the educational

[1] A messaging application with voice and video call features, which is widely used in online communities, especially in gaming.

background, occupation and age of the participants was obtained (See Table 1). Each interview lasted about fifteen to twenty minutes with follow-up questions.

The data obtained from the interviews were analyzed in the context of the theoretical framework after transcription. The interviews were analyzed by thematic analysis method. The thematic analysis research method provides the extraction and determination of themes through the examination of the interviews. It is aimed to determine a main theme collection consistent with the work done on the data set (Thelwall, 2021, p. 92). Obtained data analyzed according to the thematic analysis guide put forward by Braun and Clarke. They six categories as stages of the analysis, but they also highlighted the method is quite flexible. Thematic analysis, which can provide productive outputs especially in subjective contexts, is not a linear method with rigid boundaries (Braun & Clarke, 2006, p. 87).

Table 1.

Demographic information of participants

Participant No	Age	Education	Profession
Participant 1	26	Undergraduate	Financial Advisor
Participant 2	29	Undergraduate	Quality Analyst
Participant 3	29	Associate degree	Fitness Coach
Participant 4	32	Undergraduate	Technician
Participant 5	25	Undergraduate student	Artist

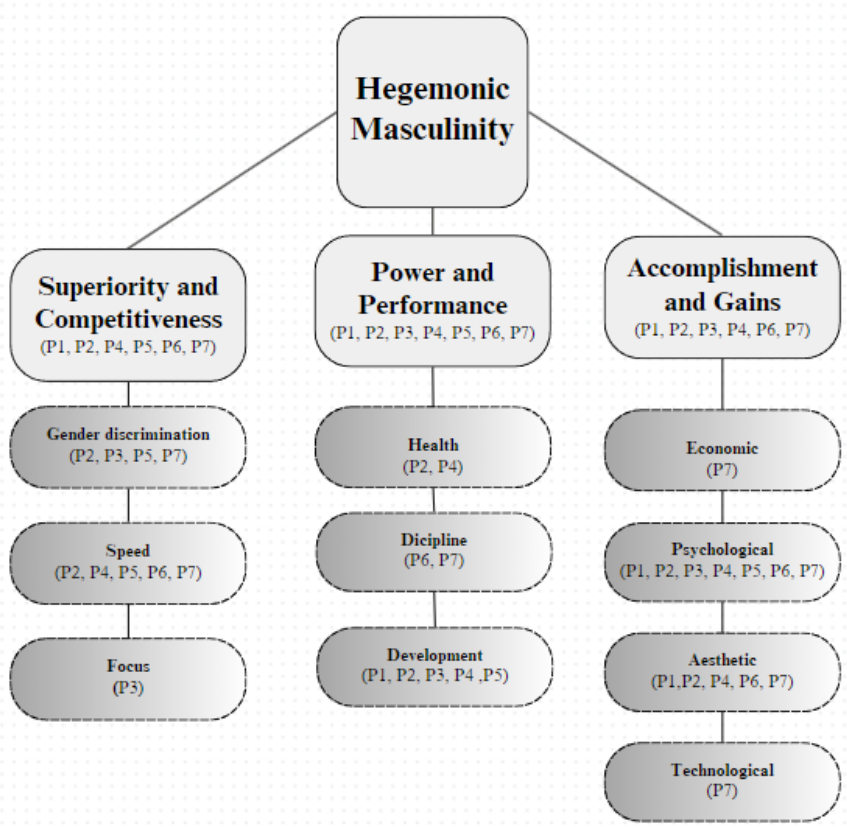
Participant 6	23	Undergraduate student	Unemployed
Participant 7	27	High School	Artist

2. Findings

With the data obtained, six main themes were determined. The main themes were analyzed in pairs according to the proximity to each other and the usage patterns of the participants. The themes are *superiority and competitiveness, power and performance, accomplishments, and gains.* A total of ten sub-themes were determined related to the main themes. These themes were determined *as economic, technological, psychological, and aesthetic gains, speed, focus, gender discrimination, discipline, health and development.* Although these themes are examined under the main theme titles, each sub-theme and the main theme have a certain level of connection with each other. In the themes examined in pairs, the consumption habits of the participants, their motivation for gaming and fitness, and the perceived importance of consumption in this context were examined. To visualize the data obtained, the interview outputs were schematized (Scheme 1).

All participants are individuals over the age of eighteen who are interested in fitness and games. The lowest education level was determined as high school and the highest as undergraduate. One participant dropped out of graduate education. They drew a broad profile in the context of the sectors in which the participants worked: Sports, finance, social media, animation, and student.

The main themes associated with hegemonic masculinity were discussed by all the participants. In the context of sub-themes, the participants mostly mentioned speed, psychological benefit, and competition.



Schema 1: Themes and sub-themes

3. Discussion

3.1 Theme Set 1: Superiority and Competitiveness

The first theme that emerged from the interviews is superiority and competitiveness. In the context of hegemonic masculinity, competition is interpreted as a ritual in which masculinity is performed (Aydın & Atalay, 2021, p. 51). Within the scope of competition and superiority theme, speed, focus and gender discrimination were determined as sub-themes and gender discrimination was the most mentioned sub-theme. Participants used discriminatory statements indicating men and women are different in both gaming and fitness areas thus homosocial approaches were also observed.

In the interviews, the theme of competition has a key place in people's perception of fitness and game. Participant 1 expressed that consumption is very important within the framework of competition, especially in the field of games:

"Because nowadays, you have to buy certain materials and certain things that we can call fun training, especially in order to be better at these kinds of competitive games."

In addition, Participant 1 answered the question about the effect of equipment on performance in the game as follows:

"For this kind of competitive games, I think it both increases the experience, increases the pleasure and brings those people to the forefront."

Participant 6 replied from the same perspective:

"A better monitor lets you shoot more men. A good computer prevents it from stuttering in games, allowing you to get more FPS. It makes you become a better player even more, especially in computer games. Equipment is more important, if you want to be successful."

Participant 2 also thinks that he is ahead in the game and outperforms his opponents through equipment, and explains with a similar comment:

"There were a few details that gave me the upper hand over the friend I'm playing with, basically. Since (my) refresh rate (screen) is 144 per second, he reacts later than me because he has 60, which leads me to outperform him."

Participant 7 claims that his reflexes improved in real life with the skills he gained from the games depending on the speed sub-theme. According to him, spending time with certain games can improve human reflexes in a short time:

"When you learn (the game), there is a visible change in your reflexes. In three days, in three days, I can observe it myself."

While most of the participants found being competitive and establishing superiority psychologically beneficial, they also mentioned the importance of this theme in consumption a lot. The participant 2 answered the question about why he preferred competitive games as follows:

"I can honestly say that the reason why I prefer competitive games is that competitive element in me, it is good for some of my competitive spirit, and it gives me psychological satisfaction."

According to Participant 2, doing sports and playing games are similar in a competitive context. According to that:

"When I play any competitive, normal, bowling, etc. game with my friends, the feeling on the computer is the same as when I win in them, or when I do sports, when I look at a person who does not do sports, the feeling I have is very similar and it makes me feel good."

Participant 5 sees the same similarity. According to him, one competes with himself in fitness, just as he competes with other people in games. In the context of self-discipline and development, fitness is interpreted as a competitive field:

"Actually, I am also competitive in sports because you compete with yourself. So, you're competing with yourself from the day before or you're competing with yourself from a week ago. Normally, when you lift twenty-five kilos of dumbbells, if you have these competitive feelings, you say, next week I will lift thirty-five. When I achieve this, I can get the same pleasure."

Such competitive tendencies are explained by Connell in a socio-economical context. According to Connell separated from old physical power, middle class men "now find their powers spectacularly amplified in the man/machine systems of modern cybernetics." (2005, p. 56). Participant's tendencies also aligns with the perspective of "bodily capital" which they endeavour to attain (Kotzé & Antonopoulos 2021, p. 1). Moreover, pleasure from attaining such capital also intersects with gaming actions, affirming approach of this study. Participant 2 evaluates issues such as power and competition from an essentialist perspective. He stated competition has an evolutionary background. According to him:

"I think that if it is competitive, it is more common in men, and I think that maybe, even for me, it has an evolutionary background. If we start from the principle of survival of the fittest, that is why men appeal more to this style, both in fitness and

on the playground, because as I said, this feeling (competition) is much more in men than in women."

Participant 2's comment fully aligns with Connell's hegemonic masculinity in terms of domination. It is not only over women but also involves a hierarchical order among men (Aydın & Atalay, 2021, p. 50). Most of the participants considered their physical expenditures in and for the game as a necessary action to be competitive. Although the theme of competition is associated with different themes such as psychological benefit, pleasure or experience among the participants, consumption motivation is also the most frequently mentioned theme.

3.2 Theme Set 2: Power and Performance

Masculinity is sustained through bodily performance and "gender is vulnerable when the performance cannot be sustained" (Connell, 2005, p. 54). Aligning with Connell's approach of performance, sub-themes were determined as *health, development, and discipline*. In line with the progressive nature of power and performance, the participants mostly mentioned the development sub-theme.

Participant 1 included supplements especially in the context of power. According to him, the supplements helped him in that regard. In addition, justifying the consumption with the scientific data can also be considered as a masculine orientation Participant 1 said the following in the context of the power theme:

"...creatine is regarded as the most researched product to date, and it has been proven by many experiments that it increases explosive power."

Participant 2 interprets the power theme from an evolutionary perspective, thinking that men should be strong and that this is a masculine trait from the past to the present. The participant stated that the performed areas of masculinity have disappeared compared to the past and men have obtained these feelings in gaming and fitness. For him, man is a person who should be constantly strong and active, these aspects are now simulated in the field of gaming and fitness.

"...When we think about it, in evolutionary psychology, a man needs to hunt or to stay alive longer, to be stronger than the others, both for mating and for other situations, I think we are living the remains of those in this way at the moment."

Such transfer of old physical power to cybernetics is also discussed by Connell, indicating a profound alignment. (2005, p. 56). Participant 3 expresses a clear gender discrimination in terms of power and performance. Based on his experiences in the gym, Participant 3 states that men do more rigorous sports and therefore he does not find it appropriate for men and women to do sports together:

"In my opinion, men and women should do sports separately because when women are doing sports and if there are men at the same time, it distracts all their attention. They don't always do what they do because there is a woman in the gym, they act like another person, which obviously affects their sport negatively, it also affects me negatively."

Parallel to Participant 3, Participant 5 also evaluates the sports experience of men and women in terms of performance while talking about their sports experience as follows:

"But now there's a situation where the fact that if there's a girl just to your left, it makes the guys there a little uncomfortable. Why? It's that men are a little more comfortable. If (there is a person from) another sex in the environment, you automatically pay a little more attention to your own behavior. You're sacrificing a little more of your comfort. But I mean, it's much more disturbing like this, it's not like women shouldn't go to the gym at all."

These comments affirm the presumption of men being superior in sports because of sheer physical power. According to Connell, such distinction is a symbolization of social relations through "bodily performances" and "it serves as symbolic proof of men's superiority and right to rule." (2005, p. 54). However, it is significant to highlight that, sport as "test of masculinity" is not natural, "it was produced historically" and currently it is a political strategy (Connell, 2005, p. 30).

Participant 6 explains the distinction between fitness and play in terms of achievements and habits:

"It (fitness) gave me really good things in terms of discipline, but I can't say the same for video games. It's more of a game. I mean, if there was no computer or something, I would meet my friends or something, I would hang out. I can say that the game was more like that. So, it turned into a social activity done together."

In the main theme of power and performance, the sub-theme of development was the most highlighted one. Health and discipline are most associated with fitness, but not limited to this area. It has been stated that the acquired discipline habit can be articulated in different areas.

3.3 Theme Set 3: Accomplishment and Gains

The theme of success has an important place in the context of games and fitness, which is considered very related to competition and superiority. Mostly competition and superiority point to interactive success but in this theme set, perceived individual success is more relevant. While multiplayer games have more place in the theme of competition and superiority, single-player games are more apparent in the theme of accomplishment and gains. *Psychological, aesthetic, technological* and *economic gains* were determined as sub-themes. Aesthetic gains are detailed through the consumption of player equipment and the perceived improvement in fitness. Only one participant discussed technological and economic gains.

Participant 3 says that the scores or points earned in the game mean nothing to him. Although he said that he only played the games for fun, contradictorily he stated that he wanted the successes he achieved in the games he played and those achievements to be seen by others as trophies:

"(In the game) It's about winning a trophy, and you've achieved that success or something, for example, I was trying to face them like that, of course, it's very difficult. For example, while playing God of War, I tried to complete everything, side quests, etc."

Participant 3, who thinks that the success trophies, which are given to player regarding players' performance while progressing through the games, are important to him and he wants these achievements to be seen by others:

"So, when I go into my library, when I go to my time profile, when someone looks at it, I always want them to see it with a trophy like this. I like it."

Participant 7, on the other hand, thinks that he has been playing games since a young age and that he earned almost ninety percent of his perceived skills from gaming. Participant 7, who associates many features such as language development, professional competence and reflexes with his gaming habits. According to him:

"As a long-time gamer, I can see that everything we can now call successful comes from the game. I'm twenty-seven years old." He also stated *"90% (of my skills) have come from games. Let it be in English, here is the music, that is, I am a musician, I will say that even the reason for composing a good music is games, (because) I know that I play games with very good music."*

He also thinks that through equipment, he sustains his development and success even further. According to him, recent technologies such as virtual reality has now taken gaming experience and achievements to a new level. He claims that with this equipment, he can even learn sports such as boxing, and if necessary, he can use the knowledge he learned from gun games in real life:

"...I have an arm in my hand, you can apply them to reality if you want... You know, if time is spent (in the game) and if the brain works a little like this, at some point, tomorrow, God forbid, it can even enable you to protect yourself in a real situation."

After stating the aspects of the game, which he thinks applicable to real life, Participant 7 also included the positive effects of the games on his psychology and character. According to him, he has made many gains over three games *(Dark Souls, Elden Ring and Sekiro: Shadows Die Twice)* that are very difficult to play. Therefore, for Participant 7, gaming is a learning space in which ideal masculinity is structured

through “self-exploration, development, and realization” (Woods, 2022, p. 2868). He describes his achievements as follows:

“(After finishing the games) I know that I have become a more stubborn person, a more challenging person, in real life. In fact, I'd say in my career in music. I have become a more stubborn person, a person who does not accept "no" as an answer, I have become a person who does not care. I mean this in a good way.”

In addition, Participant 7, indicates another form of gender discrimination. For him, as men play games, they recognize new technologies faster and specialize in these technologies, but women lag in dominating digital technologies:

“After all, there is a brand-new technology. You know, a groundbreaking millennium technology called the computer. The girls couldn't figure out how to use such a system which came to all of us.”

This comment is particularly parallel with idea of technology which is “culturally masculinized” (Connell, 2005, p. 6). Moreover, it reduces representation of woman in gaming context into a technology literacy rather than preventative “structural barriers” (Garcia-Portela & Lopez-Figueroa, 2024, p. 1) Participant 4 associates his fitness experience with being healthy and strong. He stated that when he first started fitness, he used supplements and then stopped taking these supplements, he only paid attention to a healthy diet and this diet motivated him. According to Participant 4, who does not see any gender discrimination in the motivation of individuals to do fitness, the purpose of doing fitness is, above all, to be aesthetic. Participant 4 explains his motivation to do fitness regardless of gender as follows:

“I think that man or woman does it to motivate themselves in some way or to differentiate themselves from other people like this by gaining a fit and well-muscled appearance.”

As it is seen in the participant’s statement, not all motivations for fit and aesthetic physiques are anchored in gender identities, rather it is mostly about differentiation from others.

Conclusion

While gaming and fitness may seem as two contrasting areas in objective reality, one being an almost always virtual, other being centered on bodily functions, this research pointed out the fact that intersection of this seemingly distinct areas revolves around masculinity ideals. Participants frequently mentioned their experiences through perspectives of competition and physical or technological superiority. Figueroa also observed this tendency through ethnographic research that traditional masculinity attributes such as "toughness, competitiveness, and aggression" are still prevalent in contexts of gaming communities even if an e-sport athlete "doesn't have to have a perfectly sculpted and strong athletic body" (2024, p. 6). Such conclusion also affirms the semiotic construction of arbitrary link between gaming and fitness areas.

Themes acquired through interviews revolving around narratives of superiority, competitiveness, power, performance, success and gains showed striking parallels to how gaming and fitness operate as symbolic spaces where masculine ideals are reproduced and inscribed into consumption practices. The points where the two fields intersect in terms of values are that they frequently include narratives that reinforce masculinity values. This affirms the statement that, in the context of post-structuralist gender theory, gendered meanings are not limited to objective reality, and they are socially constructed (Özdoyran, 2020, p. 1039). As Butler states, gender is performative therefore it is always negotiated through power relations and norms (Butler, 2009, p. 1). Moreover, aligning with Corrigan, individuals construct an identity, in our case gender identity, through consumption practices (1997). Participants' practices also showed parallels to Moss's findings as their comments were mostly technical and data-driven rather than subjective (1999, p. 97). This study focused on common practices of consumption; however, it is not limited to them.

It is shown that participants' motivations and perceptions about the fields are generally reflected in their consumption pattern (as stated by P2 and P6). They see their consumption as a necessity and rational act to be competitive. Moreover, to

strengthen their position as rational consumers, they tend to use perceived objective data. Findings show profound resemblance to Baudrillard's masculine model of consumption as it involves perceived objectivity through data-driven choices (Baudrillard, 1997, p. 115). Also, participants almost always tried to justify their consumption patterns with measurable gains that align with their goal. The objectification of consumption practices satisfies the required ideals of control, dominance attached to hegemonic masculinity and the obligation to make the "right" choices regarding socially prescribed gender roles. Ironically, these choices create gendered consumption decision making rather than rational, pragmatic behavior.

However, tendencies to these two distinct areas are not completely rigid. Differences are observed as several participants stated gender-neutral remarks. Also, it can be observed that fitness is perceived more self-centric whereas gaming is perceived more socially oriented. These differences also yield a rich context for further research as they have the potential to show how understanding of these areas could vary depending on context.

Limitations and Suggestions

Although the fields of fitness and gaming have narratives that reinforce the negative aspects of traditional masculinity roles, these narratives do not have a fixed, unchanging or organic connection with playing games or doing sports. Therefore, ignoring the positive aspects of these areas means excluding the current and potential benefits of the areas. There are many academic studies on the positive effects of playing games on cognitive development, education, and creativity in both young and old (Blanco-Herrera et al., 2019; Eichenbaum et al., 2014; Spence & Feng 2010; Zhang & Kaufman 2015). Likewise, there are studies that point to the benefits of fitness for both physical and mental health (Kramer & Colcombe, 2018; Smith, et al. 2014; Vendramin, et al., 2016; Warburton, et al., 2006). These areas should be handled with an interdisciplinary approach and their effects on both the individual and society should be discussed. As this study focused on hegemonic masculinity, only male participants were included yet further research should explore female

perspectives, to explore their motivations of consumption. Women participation in these fields are often underrepresented, especially in gaming due to hyper-masculinity of cyber-space (Garcia-Portela & Lopez-Figueroa, 2024, p. 12) indicating a requirement for feminist approach. Moreover, this research focused on consumption through mainstream gaming platforms and participants seldom mentioned mobile platforms due to their limited options for gaming equipment consumption. However, they require further research as they are widely played and influential in gaming culture.

Disclosure statement

No potential conflict of interest was reported by the authors.

Funding

Funding was not provided for this project.

References

Andreasson, J., & Johansson, T. (2013). The health guru: Masculinity and fitness coaching in the blogosphere. *The Journal of Men's Studies*, *21*(3), 277–290. doi:10.3149/jms.2103.277

Aydın, D., & Atalay, S. (2021). Hegemonik erkekliğin inşası: İzmir'de 'daha' erkeklik. Mo*ment Dergi*, *8*(1), 47-65. https://doi.org/10.17572/mj2021.1.4765

Baudrillard, J. (1997). Tüketim Toplumu, *Çev. Hazal Deliceçaylı, Ferda Keskin. İstanbul: Ayrıntı Yayınları*.

Berman, A. (1988). Structuralism I: Theory and Method. Essay. In *From the New Criticism to Deconstruction: The Reception of Structuralism and Post-Structuralism* (pp. 114–144). Urbana: University of Illinois Press.

Blanco-Herrera, J. A., Gentile, D. A., & Rokkum, J. N. (2019). Video games can increase creativity, but with caveats. *Creativity Research Journal*, *31*(2), 119–131. doi:10.1080/10400419.2019.1594524

Butler, E. (2009). Performativity, precarity, and sexual policies. *AIBR, Revista de Antropologia Iberoamericana*, *04*(03). doi:10.11156/aibr.040303e

Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, *3*(2), 77–101. doi:10.1191/1478088706qp063oa

Buchbinder, D. (2012). *Studying Men and Masculinities*. London, England: Routledge.

Byrne, A., & Milestone, K. (2022). 'He wouldn't be seen using it…' men's use of male grooming products as a form of invisible consumption. *Journal of Consumer Culture*, *23*(1), 146–167.

Carrigan, T., Connell, B., & Lee, J. (1985). Toward a new sociology of masculinity. *Theory and Society*, *14*(5), 551–604. http://www.jstor.org/stable/657315

Connell, R. W. (2005). *Masculinities* (2nd ed). University of California Press.

Connell, R. W. (1983). *Which way is up? Essays on sex, class, and culture*. Routledge.

Corrigan, P. (1997). *The Sociology of Consumption: An Introduction*. London: SAGE Publications.

Dağtaş, B. (2003). Reklamı okumak., Ütopya

Eichenbaum, A., Bavelier, D., & Green, C. S. (2014). Video games: Play that can do serious good. *American Journal of Play*, (7), 50–72.

Erdoğan, İ. (2013). Erkek dergilerinde (men's health-fhm-esquire-gq türkiye örneğinde) ideal(leştirilen) erkek(lik) imajının içerik çözümlemesi. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi* (20), 140-164.

Figueroa, E. J. (2024). Esports events & hegemonic masculinity: Reflections on participant-observation at evolution championship series 2019. *Emotion, Space and Society*, *53*(101048), 101048. doi: 10.1016/j.emospa.2024.101048

Garcia-Portela, A., & Lopez-Figueroa, J. (2024). Gaming industry: Hardships, stereotypes & factors that can enhance female presence and security. *Journal of Student Research*, *13*(2). https://doi.org/10.47611/jsrhs.v13i2.6685

Hacısoftaoğlu, İ., & Elmas, S. (2015). 'Kasların efendisi': Men's health dergisinde fitness söylemi. *Fe Dergi*, *7*, 20–34.

Kacen, J. J. (2000). Girrrl power and boyyy nature: the past, present, and paradisal future of consumer gender identity. *Marketing Intelligence & Planning*, *18*(6/7), 345–355. doi:10.1108/02634500010348932

Kallio, H., Pietilä, A. M., Johnson, M., & Kangasniemi, M. (2016). Systematic methodological review: developing a framework for a qualitative semi-structured interview guide. *Journal of Advanced Nursing*, *72*(12), 2954–2965. https://doi.org/10.1111/jan.13031

Kızılırmak Ata, I., & D. Topçu, A. (2021). Yeni mecrada hegemonik söylem: Erkeklik krizinin instagram'da tezahürü. *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*(*35*), 56-82. https://doi.org/10.16878/gsuilet.956922

Kotzé, J., & Antonopoulos, G. A. (2021). Boosting bodily capital: Maintaining masculinity, aesthetic pleasure and instrumental utility through the consumption of steroids. *Journal of Consumer Culture*, *21*(3), 683–700. doi:10.1177/1469540519846196

Köten, E., & Akdemir, H. E. (2021). Rap müzikte toplumsal cinsiyet temsilleri: toplumsal cinsiyet klişeleri, hegemonik erkeklik ve cinsiyetçilik. *Lectio Socialis*, *5*(1), 43-59. https://doi.org/10.47478/lectio.839758

Kramer, A. F., & Colcombe, S. (2018). Fitness effects on the cognitive function of older adults: A meta-analytic study-revisited. *Perspectives on Psychological Science: A Journal of the Association for Psychological Science*, *13*(2), 213–217. doi:10.1177/1745691617707316

Moss, G. (1999). Gender and consumer behavior: Further explorations. *Journal of Brand Management*, *7*(2), 88–100. doi:10.1057/bm.1999.43

Nas, A. (2017). Erkekler de ağlar, ama… axe reklamindaki hegemonik erkeklik eleştirisinin yorumlanma biçimleri. *Erciyes İletişim Dergisi,* *5*(2), 62-80. https://doi.org/10.17680/erciyesakademia.312263

Özdoyran, G. (2020). Judith butler ya da lacancı psikanaliz: Medya etkileri ve toplumsal cinsiyet tartışmaları'. *Selçuk İletişim Dergisi*, *13*(2), 1025–1054.

Öztürk, G. (2020). Reklamda Kullanilan erkeklik mitleri ve erkek tüketicinin yeniden üretimi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (39), 1107–1126.

Sassatelli, R. (2000). The commercialization of discipline: Keep-fit culture and its values. *Journal of Modern Italian Studies*, *5*(3), 396–411. https://doi.org/10.1080/1354571X.2000.9728261

Sepetci, T., & Sağlam, M. (2022). Dijital oyunlar ve hegemonik erkeklik: red dead redemption ii oyununa yönelik bir inceleme. Gü*müşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi, 10*(1), 176-208. https://doi.org/10.19145/e-gifder.1009995

Smith, J. J., Eather, N., Morgan, P. J., Plotnikoff, R. C., Faigenbaum, A. D., & Lubans, D. R. (2014). The health benefits of muscular fitness for children and adolescents: a systematic review and meta-analysis. *Sports Medicine (Auckland, N.Z.)*, *44*(9), 1209–1223. doi:10.1007/s40279-014-0196-4

Subaşi, B., & Okray, Z. (2021). Construction of masculinity through bodybuilding a qualitative study. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. doi:10.35379/cusosbil.773123

Spence, I., & Feng, J. (2010). Video games and spatial cognition. *Review of General Psychology: Journal of Division 1, of the American Psychological Association*, *14*(2), 92–104. doi:10.1037/a0019491

Thelwall, M. (2021). Word association thematic analysis: A social media text exploration strategy. *Synthesis Lectures on Information Concepts Retrieval and Services*, *13*(1), i–111. doi:10.2200/s01071ed1v01y202012icr072

Vendramin, B., Bergamin, M., Gobbo, S., Cugusi, L., Duregon, F., Bullo, V., … Ermolao, A. (2016). Health benefits of zumba fitness training: A systematic review. *PM & R: The Journal of Injury, Function, and Rehabilitation*, *8*(12), 1181–1200. doi:10.1016/j.pmrj.2016.06.010

Voorhees, G., & Orlando, A. (2018). Performing neoliberal masculinity: Reconfiguring hegemonic masculinity in professional gaming. In *Masculinities in Play* (pp. 211–227). doi:10.1007/978-3-319-90581-5_12

Warburton, D. E. R., Nicol, C. W., & Bredin, S. S. D. (2006). Health benefits of physical activity: the evidence. *Journal de l'Association Medicale Canadienne [Canadian Medical Association Journal]*, *174*(6), 801–809. doi:10.1503/cmaj.051351

Wiest, A. L., Andrews, D. L., & Giardina, M. D. (2015). Training the body for health*ism*: Reifying *vitality* in and through the clinical gaze of the neoliberal fitness club. *Review of Education, Pedagogy, and Cultural Studies*, *37*(1), 21–40. https://doi.org/10.1080/10714413.2015.988505

Woods, O. (2022). Forging a more masculine self online: demonstrating skill and sovereignty in the playing of first-person shooter games. *Feminist Media Studies*, *23*(6), 2867–2882. https://doi.org/10.1080/14680777.2022.2095579

Woodward, I. (2007). *Understanding Material Culture*. SAGE Publications Ltd.

Ye, L., Bose, M., & Pelton, L. E. (2017). How gender identity affects consumer behavior: overview and historical analysis. *Journal of Business Diversity*, *17*(4). https://doi.org/10.33423/jbd.v17i4.1238

Zhang, F., & Kaufman, D. (2015). Physical and cognitive impacts of digital games on older adults: A meta-analytic review. *Journal of Applied Gerontology: The Official Journal of the Southern Gerontological Society*, *35*(11), 1189–1210. doi:10.1177/0733464814566678

Extended Abstract

This study explores the intersection of consumption practices within the areas of fitness and gaming within a perspective of hegemonic masculinity. By examining the ways in which fitness and gaming reinforce traditional masculine values through consumption, the research explores the gendered dimensions of consumer behavior and challenge the assumption that consumption is a rational, gender-neutral activity. Employing in a qualitative research paradigm, the study employs semi-structured interviews with seven male participants who are actively engaged in both fitness and gaming. The findings reveal six central themes: superiority and competitiveness, power and performance, accomplishments, and gains. Themes illustrate how consumption in these areas aligns normative masculine ideals. The theoretical framework of the study profoundly relies on Connell's theory of hegemonic masculinity and Baudrillard's models of gendered consumption. Hegemonic masculinity, as a normative and hierarchical gender construct, emphasizes values such as competition, dominance, and physical performance, which are reproduced through consumption practices. Baudrillard's masculine consumption model, characterized by objectivity, rationality, and exclusivity. Such traits underscore how these values align with traditional masculine values. The research also draws on post-structuralist gender theory, particularly Judith Butler's concept of gender performativity, to argue that gendered identities are socially constructed and reinforced through consumption.

Methodologically, the study employs a qualitative approach which is aligned with constructivist background of the study. Semi-structured interviews are conducted for in-depth analysis into participants' consumption habits, motivations. The participants, all male and over the age of eighteen, were selected through snowball sampling, on the condition that they were actively involved in both fitness and gaming. The interviews, conducted online via Discord, focused on participants' experiences and motivations in these fields, with questions designed to understand their consumption patterns without directly referencing masculinity. Thematic analysis, following Braun and Clarke's six-step framework, was employed to identify recurring themes and sub-themes. The findings show that consumption in both fitness and gaming is strictly related to expression of hegemonic masculinity. Participants frequently emphasized themes of superiority and competitiveness which positions consumption as necessity to gain advantage in both physical and virtual areas. For instance, participants highlighted the importance of high-performance gaming equipment and fitness supplements, framing their consumption as rational and data-driven choices aimed at enhancing performance. This aligns with Baudrillard's masculine consumption model, where objectivity and exclusivity are central to men's consumer behavior. These findings resonate with Connell's theory of hegemonic masculinity, which posits that masculinity is sustained through bodily performance and technological dominance. Participants also noted the social aspects of gaming, contrasting it with the more individualistic nature of fitness. However, both fields were perceived as spaces where masculine identities could be constructed and reinforced through consumption.

The study concludes that fitness and gaming, despite their apparent differences, serve as symbolic platforms for the reproduction of hegemonic masculinity. Consumption in these areas is not merely functional but deeply embedded in the performance of gendered identities. The findings challenge the homo-economicus consumer behavior by addressing to consumption as a practice informed by societal norms and gendered expectations. The research also underscores the importance of deconstructing traditional gender norms to foster more inclusive understandings of masculinity.

While the study provides valuable insights into of consumption in regarding areas, it has limitations. The focus on male participants excludes female perspectives, which could offer a more comprehensive understanding of how gender influences consumption in fitness and gaming. Future research should explore the motivations and experiences of women in these fields, particularly given the underrepresentation of women in gaming due to the hyper-masculinity of gaming communities. Additionally, the study's focus on mainstream gaming platforms overlooks the growing influence of mobile gaming, which warrants further investigation.

[i] This study is produced from a M.A. thesis.

[ii] The research of this article received Ethics Committee Approval in accordance with the decision numbered 105 of Ankara University Social Sciences Sub-Ethics Committee dated 13/04/2023.

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi
Araştırma Makalesi
ISSN 2547-989X

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9 (1), 249-259
Geliş Tarihi:23.01.2025 Kabul Tarihi:04.03.2025
Yayın: 2025 Yayın Tarihi:31.05.2025
https://doi.org/10.30561/sinopusd.1625780
https://dergipark.org.tr/sinopusd

FAMILY FUNCTIONS, SENSE OF FAMILY COHESION AND SELF-ESTEEM IN MARRIED INDIVIDUALS: CASE IN GÜMÜŞHANE

Sunay GÜNGÖR*

Abstract

Family is a very important institution. Self-Esteem of married individuals is an important issue for the continuation of their marriage therefore this study examines the relationship between family functions, sense of family cohesion, and self-esteem among married individuals in Gümüşhane, Turkey. A sample of 532 participants completed paper surveys, providing data on family functions using the Family Functions Scale (FFS), sense of cohesion within the family using the Family Sense of Coherence Scale, abbreviated (FSOC-S), and self-esteem using the Two-Dimensional Self-Esteem Scale. Descriptive statistics, Pearson's correlation tests, and Structural Equation Modeling (SEM) was used for data analysis. Results indicate significant direct effects of family functions on both sense of family cohesion (β=1.648, $p<0.001$) and self-esteem (β=0.682, $p<0.001$), highlighting the influential role of family dynamics on these variables. Additionally, a significant relationship between sense of family cohesion and self-esteem (β=0.193, $p<0.001$) underscores importance of family cohesion in shaping individual self-esteem. These findings contribute to understanding the complex interrelations among family functioning, cohesion, and psychological well-being in married individuals.

Keyword: Family Functions, Sense of Family Cohesion, Self-Esteem, Married Individuals

Evli Bireylerde Aile İşlevleri, Aile Bütünlük Duygusu Ve Benlik Saygısının İncelenmesi: Gümüşhane Örneği

Öz

Bu çalışma Gümüşhane'deki evli bireylerde aile işlevleri, aile bütünlüğü duygusu ve benlik saygısı arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Bu çalışmada 532 evli katılımcıdan oluşan bir örnekleme sahip omaktadır. Veri toplama aracı olarak Aile İşlevleri Ölçeği'ni (FFS) kullanarak aile işlevlerine, Aile Tutarlılık Duygusu Ölçeği'ni (FSOC-S kısaltılmış versiyonu) kullanarak aile içindeki bütünlük duygusuna ve (FSOC-S kısaltılmış) İki Boyutlu Benlik Saygısı Ölçeği kullanarak benlik saygısına ilişkin verileri sağlayan araçları kağıt ve yüz yüze şeklinde toplandı. Veri analizinde tanımlayıcı istatistikler, Pearson korelasyon testleri ve Yapısal Eşitlik Modellemesi (SEM) kullanıldı. Sonuçlarda, aile

* Dr. Öğr. Üyesi, Gümüşhane Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, shivili@gmail.com, https://orcid.org/0000-0001-9804-0040
This work is licensed under a Creative Commons BY-NC-SA 2.0

işlevlerinin hem aile bütünlüğü duygusu (β=1.648, p<0.001) hem de benlik saygısı (β=0.682, p<0.001) üzerinde anlamlı doğrudan etkilerine işaret ederek, aile dinamiklerinin bu değişkenler üzerindeki etkili rolünü vurgulamaktadır. Ayrıca aile bütünlüğü duygusu ile benlik saygısı arasındaki anlamlı ilişki (β=0,193, p<0,001), bireysel benlik saygısının şekillenmesinde aile bağlılığının önemini vurgulamaktadır. Bu bulgular evli bireylerde aile işleyişi, bağlılık ve psikolojik iyi oluş arasındaki karmaşık ilişkilerin anlaşılmasına katkıda bulunmaktadır.

Anahtar Kelime: Aile İşlevleri, Aile Bütünlüğü Duygusu, Benlik Saygısı, Evli Bireyler

Introduction

Human society is based on the family, which is the primary institution for socialization, emotional support, and personal growth (Bronfenbrenner, 1979, Bowlby, 1982). People carry out different family functions within this complex web of relationships, aiming to achieve identity, safety, and a feeling of inclusion (Minuchin, 2018). Furthermore, the quality of a person's familial interactions and support system has a significant impact on their self-perception, which is embodied in their self-esteem (Orth et al., 2008). Married couples take on a journey of shared responsibilities, goals, and difficulties, which increases the complexity of family life (Gottman and Notarius, 2000).

Family functions play a crucial role in the mental well-being of married individuals (Wu et al., 2022, Killc and Kabasakal, 2015, Zakiei et al., 2020). Research indicates that family functioning significantly predicts psychological symptomatology, with married couples showing better family functioning compared to divorcing couples (Edwina et al., 2022). Moreover, family function is associated with self-esteem, which acts as a mediator between family functioning and mental health outcomes (Ara and Shah, 2015).

Family cohesion refers to the amount and quality of interactions within a family, encompassing both marital and familial dynamics. It involves navigating interpersonal tasks, rights, and duties, the absence of which can lead to disturbances and breakdowns within marital and familial relationships (Coe et al.,

2018). Furthermore, family cohesion plays a crucial role in determining the success or failure of communication between couples (Gupta and Bowie, 2018).

It encompasses the emotional bond and commitment among family members, characterized by factors such as emotional intimacy, the frequency and quality of interactions, parent-child relationships, and how family members spend their leisure time together (Hur et al., 2017). Families characterized by high cohesion demonstrate emotional intimacy and stability over time, driven by mutual respect and expressions of care among members (Mendes et al., 2017).

Married people who have strong family cohesion tend to have higher self-esteem. People are more likely to feel appreciated, respected, and accepted when they live in a warm, supportive, and open communication family (Yao et al., 2022). A strong sense of security and belonging is fostered by this supportive atmosphere, and it supports a healthy sense of self-worth. Spouses in these kinds of families are more likely to have faith in their own skills and abilities because they know they have a solid support network. On the other hand, low family cohesiveness can be harmful to one's self-worth. People may feel rejected, alone, and inadequate in families where there is conflict, neglect, or a lack of emotional connection. Married people may find it difficult to maintain a positive self-image and may even exhibit signs of low self-esteem, such as insecurity and self-doubt, in the absence of the comfort of a loving family environment.

Research on the relationship between family functions, maintaining family cohesion, and individual self-esteem is an important undertaking in modern psychology. With a focus on the distinct socio-cultural environment of Gümüşhane, Turkey, this study sets out to explore these complexities. Gümüşhane, with its picturesque scenery and rich historical legacy, offers the perfect backdrop for investigating the ways in which modernity and tradition converge in family relationships. Through an analysis of married people's experiences in Gümüşhane, we hope to shed light on the relationship between promoting family integrity, fostering positive self-esteem, and fostering healthy family functioning.

Method

A total of 532 married individuals from Gümüşhane, Turkey, participated in the current study by completing paper surveys. Ethical approval was secured from the Gümüşhane university ethics committee at Masked for review ethics committee (E-95674917-108.99-181977).

Data were gathered for Sense of Family Cohesion using the 12-item, 7-point Likert scale of the the Family Sense of Coherence Scale, abbreviated (FSOC-S). We employ the 60-item, 4-point Likert scale (FFS) (Bulut, 1990) for family functions. The Two-Dimensional Self-Esteem Scale (16-item) developed by Tafarodi and Swann Jr (2001) is used to measure self-esteem.

The data were analyzed utilizing SPSS v.28 for descriptive statistics and AMOS version 24 for Structural Equation Modeling (SEM). Initially, descriptive statistics were conducted to examine the socio-demographic characteristics among married individuals. Subsequently, Pearson's correlation tests were employed to explore the relationships among family functions, sense of family cohesion, and self-esteem. Finally, SEM was performed using AMOS 24.0. A significance level of α=0.05 (two-tailed) was applied to all analyzed data.

Result

The survey of 532 married people from Gümüşhane (Table 1) shows a nearly equal number of men and women, with 47% being men and 53% women. Most of the participants are between 35 and 54 years old. In terms of education, many have finished highschool (28.2%) or have a bachelor's degree (26.3%). The length of marriage varies, but most have been married for 11-15 years (26.3%) or 16-20 years (20.7%).

Table 1. *Demographic Information*

Demographic Variable	Category	Frequency (N)	Percentage (%)
Gender	Male	250	47.0

	Female	282	53.0
Age	18-24	45	8.5
	25-34	110	20.7
	35-44	150	28.2
	45-54	120	22.6
	55-64	75	14.1
	65+	32	6.0
Education	Primary School	75	14.1
	Secondary School	105	19.7
	High School	150	28.2
	Bachelor's Degree	140	26.3
	Master's Degree	50	9.4
	Doctorate	12	2.3
Years of Marriage	0-5 years	60	11.3
	6-10 years	100	18.8
	11-15 years	140	26.3
	16-20 years	110	20.7
	21-25 years	60	11.3
	26+ years	62	11.7

Table 2. *Descriptive Statistics and Fornell–Larcker Analysis*

	Mean	Std. Deviation	Skewness	Kurtosis	1	2	3
Self-Esteem	3.280	1.254	-0.439	-1.621	**0.925**		
Sense of Family Cohesion	4.428	2.025	-0.419	-1.743	0.670	**0.871**	
Family Functions	2.673	0.891	-0.386	-1.797	0.720	0.702	**0.958**
Valid N	532						

We assessed data normality using skewness and kurtosis (Hair Jr et al., 2023). The results show that the skewness and kurtosis values fall within the acceptable range of -2 to +2 (DeCarlo, 1997). Therefore, the data in this research is considered normally distributed (Table 2).

In this study, the reliability of each construct exceeds 0.70, indicating the data is reliable. According to Hair et al., acceptable CR values range from 0.904 to 0.987. Therefore, all contract values in this study are above 0.70 (Table 3). Our results show that composite reliability is also higher than the recommended cutoff of 0.70 (Fornell and Larcker, 1981).

Table 3. *Validity and Reliability Metrics*

Latent variables	Observed variables	factor loadings	C.R	AVE
Self-Esteem	Self-competence	.946	0.923	0.856
	Self-linking	.949		
Sense of Family Cohesion	Comprehensibility	.955	0.904	0.758
	Manageability	.968		
	Meaningfulness	.969		
Family Functions	Problem Solving	.959	0.987	0.917
	Communication	.951		
	Roles	.944		
	Affective Responsiveness	.925		
	Affective Involvement	.962		
	Behavior Control	.949		
	General Functioning	.932		

The model fit indices (Table 4) are CMIN/df = 1.073, GFI = 0.984, AGFI = 0.967, CFI = 0.998, and TLI = 0.997, all exceeding the 0.90 benchmark for good model fit recommended by Hu and Bentler (1999). Additionally, the RMR and RMSEA values are 0.013 and 0.012, respectively, both below the acceptable threshold of 0.08 (Hair Jr et al., 2023).

Table 4. *Model Fit Indices*

Chisq/df	GFI	AGFI	CFI	TLI	NFI	RMR	RMSEA

Model	1.073	0.984	0.967	0.998	0.997	0.995	0.013	0.012
Acceptance range	1-3	>0.90	>0.90	>0.90	>0.90	>0.90	<0.08	<0.08

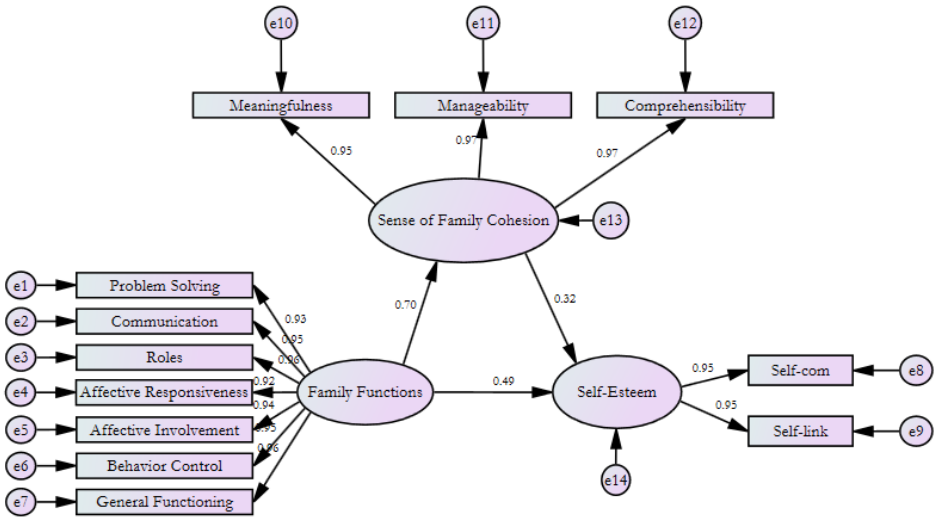


Figure 1. Structured model

***Table 5**. Model Hypothesis Analysis*

Hypothesis	Path	β	S.E	C.R.	P	Result
H_1	Family Functions → Sense of Family Cohesion	1.648	.080	20.644	<0.001	Accepted
H_2	Family Functions → Self-Esteem	.682	.063	10.900	<0.001	Accepted
H3	Sense of Family Cohesion → Self-Esteem	.193	.027	7.254	<0.001	Accepted

The analysis reveals that the direct effect of Family Functions on Sense of Family Cohesion is significant (β=1.648, p<0.001), indicating a strong relationship between these variables. Similarly, the direct impact of Family Functions on Self-Esteem is also significant (β=0.682, p<0.001), suggesting a substantial influence of

family functions on self-esteem. Moreover, the analysis demonstrates that the relationship between Sense of Family Cohesion and Self-Esteem is significant (β=0.193, $p<0.001$), underscoring the role of family cohesion in shaping individual self-esteem (Table 5).

Discussion

The structural equation modeling adequately represented the relationships between the variables in this study. Individual self-esteem, family functions, and family cohesion are all related. Understanding these relationships is crucial to promoting better family environments and assisting in the psychological well-being of its members. This study sheds light on these relationships and offers valuable insights into married individuals within the framework of families.

The first hypothesis's result showed that the sense of family cohesion is strongly impacted by family functions. The importance of family functions in promoting unity within the family is highlighted by this relationship. These roles whether they involve sharing decision-making, effective communication or emotional support serve as the cornerstones around which family cohesion grows. These results confirmed the study of Ghanbari Panah and Sharif Mustaffa (2019) which demonstrated a strong correlation between family cohesion and functions.

The direct effect of Family Functions on Self-Esteem was significance. This explains how family Functions have a significant impact on a person's sense of self. Good relationships with family, caring surroundings, and a feeling of community can support a person's self-worth and provide them with the confidence and fortitude to face life's obstacles.

Family function significantly affects self-esteem in various populations. Research shows that family function influences self-esteem levels (Wu et al., 2022). with family dysfunction leading to lower self-esteem (Cubero-Plazas et al., 2023). Moreover, family function affects mental health through self-esteem mediation (Huang et al., 2022), indicating its crucial role in mental wellness. Studies highlight the negative correlation between family function and anxiety,

depression, optimism, and pessimism (Theodoropoulou et al., 2023), emphasizing the impact on overall well-being.

Additionally, the research emphasizes the significant correlation between Self-Esteem and Sense of Family Cohesion. This study emphasizes how these concepts are symbiotic, meaning that a strong sense of family cohesion enhances each individual's sense of self. Feeling valued, connected, and supported within the family unit promotes a positive self-concept and sense of self-worth.

These findings align with the study by McFarlane et al. (1995), who explored how family closeness and adaptability affect family members' mental health, behavior, and views of their relationships. Their research demonstrated that family cohesion is associated with positive outcomes, such as family satisfaction, marital harmony, and effective parent-child communication.

These results have important impacts for human personal and family well-being. We can strengthen the familial tie and boost each member's self-esteem by creating a supportive home that is marked by efficient operations and a strong sense of unity. Acknowledging the complex interactions among these factors enables families to foster environments that support psychological well-being.

Limitations

We must consider limitations for interpreting our results: First, the questionnaire's distribution was random, and the number of participants was low. This sample is not representative. Secondly, this research data was collected only from Gümüşhane city in Türkiye. Thirdly, as the survey was distributed via the internet, families without any digital terminal could not take part.

Conclusion

In summary, the research provides insightful information about the complex relationships between married people in Gümüşhane and their families, as well as their sense of self-worth. Stronger individual well-being and healthier family environments are made possible by acknowledging and utilizing these relationships. Building a strong support system within the family is the first step

toward developing self-esteem (self-competence, self-linking), which in turn paves the way for a happy and rewarding life.

Declaration of Conflicting Interests

This research is written by a single author and all work belongs to me

Funding

The author received no financial support for the research, authorship, and/or publication of this article.

Supplemental Material

Supplemental material for this article is available online

Data Availability Statment

The data used for this article are available in the open science framework repository https://data.mendeley.com/preview/d5wf4tcysr?a=715299e5-6983-4a9e-b667-c6f6843464c6

References

Ara, E. & Shah, S. A. (2015). Relationship between perceived family functioning and positive self constructs in graduate students. *International Journal of Applied Research*, 1**,** 753-757.

Bowlby, J. (1982). Attachment and loss: retrospect and prospect. *American journal of Orthopsychiatry*, 52**,** 664.

Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development: Experiments by nature and design*, Harvard university press.

Bulut, I. 1990. Aile değerlendirme ölçeği el kitabı. *Ankara: Özgüzeliş Matbaası,* 6.

Coe, J. L., Davies, P. T. & Sturge-Apple, M. L. (2018). Family cohesion and enmeshment moderate associations between maternal relationship instability and children's externalizing problems. *Journal of Family Psychology*, 32**,** 289.

Cubero-Plazas, L., Sancho-Cantus, D., De La Rubia Ortí, J. E., Prieto-Contreras, L., Forero-Rincón, O. & Cunha-Pérez, C. (2023). Impact of Family Function on the Quality of Life and Health Perception of Non-Institutionalized Dementia Patients. *Journal of Alzheimer's Disease***,** 1-13.

decarlo, l. t. (1997). On the meaning and use of kurtosis. *Psychological methods*, 2**,** 292.

Edwina, O. I. P., Setyana, C. M. & Sembiring, T. (2022). Role of Self-Esteem on the Relationship Flourishing through AIM and Positivity for a married individual. *Humanitas (Jurnal Psikologi)*, 6**,** 329-344.

Fornell, C. & Larcker, D. F. (1981). Structural equation models with unobservable variables and measurement error: Algebra and statistics. Sage publications Sage CA: Los Angeles, CA.

Ghanbari Panah, A. & Sharif Mustaffa, M. (2019). A model of family functioning based on cohesion, flexibility and communication across family life cycle in married women. 228-195 ,13 ,نشریه بین المللی روانشناسی.

Gottman, J. M. & Notarius, C. I. (2000). Decade review: Observing marital interaction. *Journal of marriage and family*, 62**,** 927-947.

Gupta, M. & Bowie, C. R. (2018). Family cohesion and flexibility in early episode psychosis. *Early Intervention in Psychiatry*, 12**,** 886-892.

Hair Jr, J. F., Hair, J., Sarstedt, M., Ringle, C. M. & Gudergan, S. P. (2023). *Advanced issues in partial least squares structural equation modeling*, saGe publications.

Hu, L. T. & Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural equation modeling: a multidisciplinary journal*, 6**,** 1-55.

Huang, X., Hu, N., Yao, Z. & Peng, B. (2022). Family functioning and adolescent depression: A moderated mediation model of self-esteem and peer relationships. *Frontiers in Psychology*, 13**,** 962147.

Hur, Y.-M., Taylor, J., Jeong, H.-U., Park, M.-S. & Haberstick, B. C. (20179. Perceived family cohesion moderates environmental influences on prosocial behavior in Nigerian adolescent twins. *Twin Research and Human Genetics*, 20**,** 226-235.

Killc, U. & Kabasakal, Z. (2015). The Relationship between Family Functioning and Psychological Symptomatology in Married Couples. *The Online Journal of Counseling and Education*, 4**,** 68-80.

Mcfarlane, A. H., Bellissimo, A. & Norman, G. R. (1995). Family structure, family functioning and adolescent well-being: The transcendent influence of parental style. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 36**,** 847-864.

Mendes, T. P., Crespo, C. A. & Austin, J. K. (2017). Family cohesion, stigma, and quality of life in dyads of children with epilepsy and their parents. *Journal of Pediatric Psychology*, 42**,** 689-699.

Minuchin, S. 2018. *Families and family therapy*, Routledge.

Orth, U., Robins, R. W. & Roberts, B. W. (20089. Low self-esteem prospectively predicts depression in adolescence and young adulthood. *Journal of personality and social psychology*, 95**,** 695.

Tafarodi, R. W. & Swann Jr, W. B. (2001). Two-dimensional self-esteem: Theory and measurement. *Personality and individual Differences*, 31**,** 653-673.

Theodoropoulou, O., Gardner, K. J., Caswell, N., Holyoak, L. & Gonidakis, F. (2023). Effects of family functioning on eating pathology and psychosocial quality of life: The mediating role of self-esteem. *European Eating Disorders Review*, 31**,** 121-134.

Wu, Q., Zhu, P., Liu, X., Chen, C., Ji, Q. & Gu, Q. (2022). The impact of family function on mental health status in patient with inflammatory bowel disease: The mediating role of self-esteem. *Frontiers in Psychiatry*, 13**,** 1007318.

Yao, Z., Pang, L., Xie, J., Xiang, W., Yu, H. & Hu, W. (2022). The mediational role of self-support personality in the association of family function and school belonging in adolescents. *Frontiers in Psychology*, 12**,** 790700.

Zakiei, A., Vafapoor, H., Alikhani, M., Farnia, V. & Radmehr, F. (2020). The relationship between family function and personality traits with general self-efficacy (parallel samples studies). *BMC psychology*, 8**,** 1-11.

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi
Araştırma Makalesi
ISSN 2547-989X

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9 (1), 260-290
Geliş Tarihi:27.01.2025 Kabul Tarihi:12.05.2025
Yayın: 2025 Yayın Tarihi:31.05.2025
https://doi.org/10.30561/sinopusd.1628035
https://dergipark.org.tr/sinopusd

*Ö-/*Ü- FİİLLERİNİN TÜREVLERİ ÜZERİNE

Hami AKMAN*

Öz

Sondan eklemeli dillerin temel özelliklerinden birisi, kelime türetmek ya da kelimeyi çekime sokmak için bir kelimenin sonuna yapım ve çekim eklerinin eklenmesidir. Bu dillerin önde gelen temsilcilerinden olan Türkçede bazı kelimelerin kökenine dair muhtelif görüşler söz konusu olabilmektedir. Bu çalışmada **ö-/*ü-* fiillerinden türediği düşünülen bazı kelimeler ele alınmıştır. Bu kelimelerden yola çıkılarak söz konusu köklere birincil anlam olarak "yükselmek, yukarı çıkmak, çıkmak", ikincil anlam olarak da "örmek, dokumak" ve "biriktirmek, toplamak, yığılmak" anlamları verilmiştir. Bunlardan birincil anlamlarla ikincil anlamların yakın bir ilişki içerisinde olduğu çalışmada yeri geldikçe vurgulanmıştır. *Üst* kelimesi **ü-s+t* şeklinde ek köklerine ayrılmış ve**ü-* köküne "yükselmek, yukarı çıkmak, çıkmak" anlamı verilmiştir. *Ör-* "örmek" fiili **ö-r-* şeklinde etimolojik çözümlemeye tabi tutulmuş, **ö-* köküne "örmek, dokumak" anlamı yüklenmiştir. Yine **ö-/*ü-y-ü-k* şeklinde çözümlenen *öyük/üyük* kelimesindeki **ö-/*ü-* kök fiile de "toplamak, yığmak, biriktirmek" gibi anlamlar verilmiştir. Çalışmada ayrıca *hörgüç, üze* "üzerine, üzerinde" ve *öv-* "övmek, methetmek" gibi daha birçok kelimenin kökenine dair öneriler getirilmiştir. Ele alınan her kelimenin Tarihî ve çağdaş Türk lehçelerindeki bazı kullanımlarına kısaca değinilmiş, ardından bu kelimenin etimolojisine dair varsa araştırmacıların görüşlerine yer verilmiş, son olarak da kendi etimolojik önerimize geçilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkçe, Köken Bilgisi, *Ö- Fiili, *Ü- Fiili.

On Derıvatıves of *Ö-/*Ü- Verbs

Abstract

One of the main features of suffixal languages is the addition of constructional and inflectional suffixes to the end of a word in order to derive or inflect the word. In Turkish, one of the leading representatives of these languages, there may be various opinions about the origin of some words. In this study, some words that are thought to derive from *ö-/*ü- verbs are discussed. Based on these words, these roots are given the primary meaning of "to rise, to go up, to ascend", and the secondary meanings of "to knit, to weave" and "to

* Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, hamiakman@gmail.com, https://orcid.org/0000-0001-8787-2319

accumulate, to collect, to pile up". It is emphasized in the study that the primary and secondary meanings are in a close relationship. The word "top" is divided into additional roots as *ü-s+t and the root *ü- is given the meaning of "to rise, to go up, to go up". The verb Ör- "to knit" was subjected to etymological analysis as *ö-r-, and the root *ö- was given the meaning of "to knit, weave". Again, the root verb *ö-/*ü- in the word öyük/üyük, which is analyzed as *ö-/*ü-y-ü-k, is given meanings such as "to collect, pile up, accumulate". The study also suggests the origin of many other words such as hörgüç, üze "on, on" and öv- "to praise, to praise". For each word, some of its usages in historical and contemporary Turkic dialects are briefly mentioned, followed by the views of researchers, if any, on the etymology of this word, and finally, our own etymological proposal.

Keywords: Turkish, Etymoology, *Ö- Verb, *Ü-Verb.

Giriş

Moğol, Tunguz, Kore ve Japon dilleriyle birlikte Altay dilleri arasında değerlendirilen Türkçe (Ercilasun, 2013, s. 17), bu dil ailesinin özelliklerini en bariz şekilde taşımaktadır. Altay dillerinin en belirgin özelliklerinden birisi eklemeli diller olmalarıdır. Eklemeli dillerde bir kelime türetilirken kökte herhangi bir değişiklik olmaz. Yani kök sabit kalır, birtakım ekler getirilerek kelime genişletilir. Köklere ya da gövdelere eklenip ondan yeni kelimeler türeten eklere yapım ekleri, bu kök ya da gövdeleri kullanım sahasına çıkaran, ona işleklik kazandıran, anlamında değişiklik yapmayan eklere ise çekim ekleri denmektedir. Türkçede bir kelimenin kökenine ulaşmak için öncelikle ekleri iyi bilmek, kök ya da gövde ile bunlara eklenen ekler arasında gerek ses, şekil gerekse de anlam bağlantısının uygunluk göstermesi gerekmektedir. Türkçe bir kelimenin kökü bazen ünlü olmak kaydıyla tek sese kadar indirgenebilmektedir. Bu çalışmada tek ses olarak ele alınan kök fiil **ö-/*ü-* fiillerinden türemiş kelimeler ve bu kelimelerin bazı türevleri ele alınmıştır.

Ahmet Bican Ercilasun *öl-* "ölmek" fiilini ele aldığı bir bildirisinde, bunun *-l-* fiilden fiil yapım ekinin işlekliğinden ve *ı-* "göndermek", *ö-* "düşünmek" ile *u-* "muktedir olmak" tek heceli kelimelerin varlığından yola çıkarak "havalanmak, yükselmek" anlamı verdiği **ö-* fiilinden türemiş olduğunu ifade etmiştir (2014, s. 374). Ercilasun *öl-* "ölmek" fiilin asıl anlamının ise "yükselmek" olduğunu

belirtmiştir (2014, s. 371-374). Ercilasun bildirisinde **ö-* fiilinin "düşünmek" anlamından türeyen *ög* "anne", *öge* "çok akıllı", *ögleş-* "danışmak", *öt* "öğüt", *ögüt* "öğüt", *ötle-* "öğüt vermek" kelimeleri ile "yükselmek" anlamından türeyen *ön-* "bitki bitmek, yetişmek; çıkmak", *ör-* "belirmek; çıkmak; bulut yükselmek", *ör*? "taht", *örgün* "taht", *örit-* "yükselmek", *örki* "muhteşem, büyük", *örü* "yüksek, dik, üst", *örüg* "konak yeri, menzil", *örle-* "yükselmek, belirmek, çıkmak", *öre* "direk, sütun" ve *örge-* "yükselmek, çıkmak" kelimelerini sıralamıştır (2014, s. 373) Bunlardan "yükselmek" anlamlı **ö-* fiiline ulaşmakta verilen diğer türevlerden yararlanmıştır. Necmettin Hacıeminoğlu, **ö-* fiiline, *ög* (<*ö*-g) "düşünce akıl" türevinden yola çıkarak "düşünmek" anlamını verirken *öç-* (<*ö-ç-*) "alev sönmek" ve *öl-* (<*ö-l-*) "ölmek, hayat sönmek" türevlerinden de yola çıkarak "sönmek" anlamlarını vermiştir (2016, s. 31). Talat Tekin Türkmencedeki birincil uzun ünlüleri ele alırken *ō̈-* fiiline ve şu fiillere yer vermiş: *ō̈ŋ-* "hasıl olmak, nesil türemek", *ō̈r-* "(ot) çıkmak, yerden bitmek; kalkmak, ayağa kalkmak", *ō̈r* "dik, yukarı", *ō̈r tur-/ gāl-* "dikilmek, ayağa kalkmak" (2022, s. 80). Tekin *ō̈r-* "örmek" için Azerbaycan Türkçesindeki *hör-* "örmek, dokumak", Sarı Uygurcadaki *yürlä-* "örmek, dokumak" (<*ō̈r-lä-*) (<**ö-r-*) ve Çuvaşçadaki *yav-* "dokumak, örmek; bağlamak, kıvrım kıvrım yapmak" (**yäv-*< **yö-* <**ö-*) kelimelerinden bahsetmiştir (2013, s. 62). Görüldüğü üzere Tekin farazi bir **ö-* fiilinden bahsetmiş ve bunu **ör-* fiilinin kökü olduğunu kabul etmiştir. Zeynep Korkmaz da *Türkiye Türkçesi Grameri-Şekil Bilgisi* adlı kitabında *fiilden isim yapım ekleri* bahsinde, *-(A)z* fiilden isim yapım ekini ele alırken *öz* kelimesini de örnekler arasında saymıştır. Korkmaz buradaki *ö-* fiiline "düşünmek, hatırlamak" anlamını vermiştir: *Ö-z* (Korkmaz, 2017, s. 171). Marcel Erdal *örk* "yüksek, yukarıda" kelimesinin etimolojisi *ör-k* şeklinde yaparken *ör-* fiiline "yükselmek" anlamını vermiştir (1991, s. 225). Vahit Türk, *ö-* fiilinin somut anlamının, aynı zamanda soyut anlamı da kapsayan "alışmak" fiiliyle ilgili olduğunu ve bir şeye dokunmanın, onu görmenin kişi ile nesne arasında bir yakınlığa, yani ona alışmaya ve onu öğrenmeye yol açtığını ifade etmiştir. Türk, böylece "alışmak" ve "öğrenmek" fillerinin aynı kelimede (*ö-*)

birleşmiş olduğunu, benzer ilişkinin ilk defa *Mukaddimetü'l-Edeb*'de tanıklanan *tüşün-* "alışmak" / *tüşündür-* "alıştırmak" fiilleri arasında da görüldüğünü belirtmiştir (Türk, 2006, s. 14).

Ü- fiiline ise Necmettin Hacıeminoğlu, "paylaşmak" ve "yükselmek, yukarı çıkmak" anlamlarını vermiştir. "Paylaşmak" anlamlı ***ü-*** fiilinden *ül <ü-l* "pay, hisse" (yani fiil gerçekleştirilirken elde edilen netice", *üle- <ül-e-* "paylaştırmak", *üleş- <ül-e-ş-* "paylaşmak", *ület- <ül-e-t-* "paylaştırmak, dağıtmak", *ülgü <ül-gü* "pay, hisse", *ülüş <ül-ü-ş* "hisse, pay" (2016, s. 32) kelimelerinin; "yükselmek, yukarı çıkmak" anlamlı *ü-* fiilinden ise *üce <üç-e <ü-ç-e* "yüce, yüksek, en üst", *üçeyü <ü-ç-e-y-ü* "yükselerek", *ür <ü-r-* "yükselmek", *üst <üz-t <ü-z-t* "yukarı, üst" (bu kelime üz- fiilinden yapılmış olmalıdır), *ürleş- ür-ü-l-e-ş-* "yokuş", *üyük <üy-ü-k <ü-d-ü-k* "tepe gibi yüksek yer", *yüz <yü-z* "üst, elbisenin yüzü, suyun yüzü", *yüksek <yük-ü-z-e-k* "yüksek", *yüz- <yü-z-* "yüzmek, suyun üstüne çıkmak" kelimelerinin türediğini ifade etmiştir (2016, s. 32-33).

Ö-/*ü- fiillerinin türevleri ve bunlara yüklenen anlamlar yukarıda belirtilenlerden ibaret değildir. Bu çalışmada ***ö-/*ü-*** kök fiiline verilen "düşünmek, öğrenmek, havalanmak, yükselmek" anlamlarının yanı sıra aşağıda verilen türevleri göz önünde bulundurularak "yükselmek, yukarı çıkmak, çıkmak, üst üste gelmek" anlamları verilmiştir. Bu anlamlar birincildir. Ancak ikincil olarak söz konusu köklere "örmek, dokumak; yığmak, toplamak, birikmek; yığmak, toplamak, birikmek" gibi anlamlar verilmiştir. *Ü-* fiili de yer yer *ö-* fiili ile birlikte ele alınmış ve buna çoğunlukla Hacıeminoğlu'nun da verdiği "yükselmek, yukarı çıkmak, çıkmak" anlamları yüklenmiştir.

Bazı kelimelerin başında bulunan *ö/ü* sesinin hangisinin asli olduğu araştırmacılar tarafından muhtelif okuyuşları beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda *öküş* "çok" kelimesi bazı araştırmacılar tarafından *üküş* "çok" olarak da okunmuştur. Gabain *Eski Türkçenin Grameri*'nde (2007, s. 3006), Erhan Aydın *Uygur Yazıtları*'nda (2018, s. 191), Talat Tekin *Orhon Yazıtları*'nda (2010, s. 183), Ahmet Bican Ercilasun *Türk Kağanlığı ve Türk Bengü Taşları*'nda (2016, s. 724)

söz konusu kelimeyi *üküş* şeklinde okumuşlardır. Ancak Hatice Şirin *Kültigin Yazıtı -Notlar-* 'ında (2019, s. 104), *Reşit Rahmeti Arat Kutadgu Bilig*'de (1991, s. 34) ve Nuri Yüce *Mukaddimetü'l-Edeb*'de (2014, s. 166) bunu *öküş* şeklinde vermişlerdir. Ahmet Caferoğlu, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde *öküs/öküş* ve *üküş* (1968, s. 149-271) kullanımlarının ikisini de göstermiştir. Bu farklı okuyuşların sebebi Eski Türkçede kullanılan alfabede *ö* ve *ü* seslerinin aynı harfle gösterilmesidir. Bu sesin kök biçimi günümüz Türk lehçelerinin bazılarında *ü* şekliyle yaşamaktadır: Tatarca ve Başkurtça da *öy-* fiiline karşılık Kırgızca, Kazakçada *üy-*, Hakasçada *üg-* Oyrotçada *ӱ-* biçimlerinin varlığı özgün kullanımın *ü*lü olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir (Şirin, 2019, s. 104). Benzer şekilde Ercilasun, *ön-* fiilinin Gabain ve Clauson tarafından *ün-* Hamilton, Orkun, Tekin ve Atalay tarafındansa *ön-* şeklinde okunduğu bilgisini vermiştir (2014, s. 373). Birinci hecede */ü* ya da *ü/ö* değişikliği için şu örnekler de verilebilir: *Köp/küp* "çok", *öç/üç,üs* "öç", *kör-,gör-/kür-* "görmek" (Karaağaç, 2013, s. 170); *gün,kün,hün/kön* "gün", *kül/köl* "kül", *tüş-/töş,tös-* "düşmek" (Karaağaç, 2013, s. 172). Bu çalışmada **ö-/*ü-* ve türevleri bazı yerlerde birlikte bazen de ayrı başlıklarda ele alınmıştır.

Bu çalışmada ya hakkında henüz etimolojik açıklama bulunulmayan ya da değişik görüşlerin ileri sürüldüğü **ö-/*ü-* fiillerinden türediği düşünülen bazı kelimeler hakkında bilgiler verilmiş, yeni etimolojik yorumlar getirilmeye çalışılmıştır. Bu kelimelerden bazılarının türevlerine de yer verilmiştir.

1. "Yükselmek, Yukarı Çıkmak, Çıkmak, Üst Üste Gelmek; Örmek, Dokumak; Yığmak, Toplamak, Birikmek" Anlamlı **Ö-/*Ü-* Fiilinden Türeyen Kelimeler ve Bunların Bazı Türevleri

Aşağıda **ö-* ve **ü-* fiillerinden türediği düşünülen kelimeler anlam bilgisi ve şekil bilgisi dikkate alınarak verilmiştir. **ö-* / **ü-* fiiline kendisinden türediği düşünülen kelimelerden yola çıkılarak "yükselmek, yukarı çıkmak, çıkmak, üst üste gelmek" anlamları verilmiştir. Bu anlamlar birincildir. Ancak ikincil olarak söz konusu köklere, birincil anlamlarla ilgili olan "örmek, dokumak; yığmak,

toplamak, birikmek" gibi anlamlar verilmiştir. Ardından bu kelimelerden türeyen bazı kelimelere değinilmiştir.

1.1. Birincil Anlamı "Yükselmek, Çıkmak, Yukarı Çıkmak" Olan *Ü-/*Ü- Fiilinden Türeyenler

1.1.1. Ör- "Yükselmek, Çıkmak" Fiilinin Anlamı, Kullanımı, Etimolojisi ve Bazı Türevleri

Ör- fiiline ilk defa Eski Türk yazıtlarında "1. yükselmek, kalkmak. 2. baş kaldırmak, isyan etmek" (Şirin, 2016, s. 450-487) anlamlarında rastlanmaktadır. Bu fiil Eski Uygur Türkçesinde "yükselmek, çıkmak" anlamında tanıklanmıştır (Caferoğlu, 1968, s. 152). *Dîvânu Lügâti't-Türk*'te "yükselmek" anlamı, *ōr-* şeklinde kayıtlıdır (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 116).

Ercilasun bu fiilin aynı zamanda "belirmek; çıkmak; bulut yükselmek" anlamlarını da vererek *ö-r-* şeklinde bir etimolojik açıklama yapmıştır. Ercilasun **ö-* fiilinden türeyen şu kelimeleri de örnekleri arasına almıştır: *Ör* "yüksek, yükseklik", *ör*? "taht", *örgün* "taht", *örit-* "yükseltmek", *örki* "muhteşem, büyük", *örü* "yüksek, dik, üst", *örüg* "konak yeri, menzil", *örle-* "yükselmek", *öre* "direk, sütun", *örge-* "yükselmek, çıkmak" (2014, s. 372-373).

Ercilasun'un verdiği bu örneklere ek olarak *hörgüç* "devenin sırtındaki tümsek, çıkıntı; bu çıkıntıya benzeyen tümsek, çıkıntı" (https://sozluk.gov.tr/), *örküç* "dalga" (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018, s. 46), *örlen-* "bulut oluşmak" (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018, s.116), *örleş* "tepe, yokuş" (Argunşah ve Güner, 2015, s. 205), *örüş* "çıkış yükseliş" (Caferoğlu, 1968, s. 153) gibi kelimeler de eklenebilir.

Örgüç ya da *örküç* (Tiezte, 2021, s. 347) şekillerinde kullanımına rastlanan *hörgüç* kelimesinin etimolojisi hakkında Tuncer Gülensoy'un açıklaması şöyledir: *Örk[<*ö-r-k]+ü+ç* (2018, s. 323). Gülensoy'un verdiği bilgiye göre Sevortyan'ın söz konusu kelimehakkındaki önerisi *örgüç, örkeç, örkü<ör-* şeklindedir (2018, s. 324). Nişanyan'ın *hörgüç* ile ilgili etimolojik açıklaması şu şekildedir: *Ör-* "yükselmek, belirmek"*+(g)Uç* (2018, s. 343). Hasan Eren, kelimenin

Türkmencedeki *örküç* "1. devenin sırtındaki çıkıntı. 2. tepe, tümsek" Nogaycadaki *örkeş,* Karakalpakçadaki *örkeş,* Kazakçadaki *örkeş,* Kırgızcadaki *örköç,* Altayca ve Teleütçedeki *örköş* ile Tubacadaki *ǖreç* karşılıklarını verir. Eren daha sonra *ǖreç* biçiminin göçüşmeli **ökreç>*öğreç>*üğreç>>* ǖreç* şeklinde geliştiği bilgisini vermiş ve bunun Orta Türkçede *örkü* Eski Kıpçakçadaysa *örgüç* şeklinde kullanıldığını belirtmiştir (2020, s. 231).

Hörgüç kelimesinin *ör-* fiilinden daha geriye, **ö-* "yükselmek, yukarı çıkmak, çıkmak" kök fiile dayandığı söylenebilir. Hörgüç devenin sırtındaki yükseklikliktir, çıkıntıdır. Dolayısıyla **ö-* fiiliyle anlam bağlantısı açık olan bu etimolojik öneride şekil bakımından da uygunluk söz konusudur: **Ö-r-güç [>(h)*ör-güç>ör-güç*]. Fiilden isim yapım eki *-ġıç, -giç, -ġuç, -güç* eki Türkçenin ilk dönemlerinden beri görülen, ancak işlekliği sınırlı olan bir ektir. Bu ekler fiillerden yapan veya yapılan isimler meydana getirir: *Dal-ġıç, bil-giç, süz-güç* (Ergin, 2012, s. 190).

Örküç "dalga" (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 505) (<**ö-r-küç*), *örlen* "(bulut) oluşmak, yükselmek" (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018, s. 116) (<**ö-r-(ü/i* "yüksek, dik, yukarı"*)+len-*, *örleş* "tepe, yokuş" (Toparlı, Karaatlı ve Vural, 2007, s. 212) (<**ö-r-(ü/i)+le-ş*), *örüş* "çıkış, yükseliş" (Caferoğlu, 1968, s. 153) (<**ö-r-ü-ş*) kelimeleri de **ö-* "yükselmek, yukarı çıkmak, çıkmak" köküne dayanmaktadır.

1.1.2. *Öyük/Üyük/Höyük* "Höyük, Toprak Yığını, Tepe" Kelimesinin Anlamı, Kullanımı ve Etimolojisi

**Ö-/*ü-* kök fiillerden türeyen bir diğer kelime, "toprak yığını, yığma tepe, höyük, yüksek yer tepe" (Paçacıoğlu, 2016, s. 512-716) anlamlı *öyük/üyük*tür. Bu, *Dîvanu Lügâtit-Türk*'te "Oğuzcada, tepe gibi yerden yükselen şeyler" açıklamasıyla yer almaktadır (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 41). *Tarama Sözlüğü*'nde *üyük/hüyük* şeklinde ve "1. üst üste toprak yığılarak meydana gelmiş olan ve kazı ile içerisinden eski eserler çıkarılan yapma tepecik. 2. bostan korkuluğu, oyuk" anlamlarında geçmektedir (2019, s. 4127-4128).

Gülensoy *öyük/üyük* kelimesinin etimolojisini verirken bunun *öyük/üyük/höyük* biçimlerini göstermiştir. *Üyük* madde başı altında "tepe gibi yüksek olan yerler" anlamını vermiş ve Räsänen'in <**(h)üg* şeklindeki önerisini alıntılamıştır (2018, s. 825). Gülensoy, *höyük* "toprak yığını, küçük tepe" kelimesi hakkında ise *h* sesinin protez ses olduğunu belirterek <**üy-(ü)k* şeklinde bir açıklamada bulunmuştur (2018, s. 324). Nişanyan, *höyük* madde başı altında *öyük* "yığma tepe, tümsek" kelimesine de yer vermiş ve kelimeyi Eski Türkçede görülen **örük>ör-* "yığmak, yükseltmek" *+Uk* fiiliyle açıklamıştır (2018, s. 343). Nişanyan, ayrıca Anadolu ağızlarında seyrek de olsa *höy-/hüy-* "yığmak" fiiline rastlandığı bilgisini vermiştir (2018, s. 343). Hasan Eren *höyük <öyük* madde başıyla verdiği bu kelimenin *üyük/hüyük* şeklinde de kullanıldığını ifade ederek etimolojisini *öy-(ü)k* şeklinde yapmıştır. Eren, çağdaş Türk lehçelerinde *öy-* "yığmak" fiilinin varlığından bahsetmektedir ve Ramstedt'in Orta Türkçedeki *üyük* şeklini Moğolca sözlerle birleştirdiğini, ancak Doerfer'in bunu açık bir şekilde eleştirdiğini ifade edip kelime başındaki *h* sesinin ikincil bir ses olduğunu açıklamalarına eklemiştir (2020, s. 221-22). Tietze kelimenin *öyük/höyük* kelimesinin "toprak yığını, tepecik" anlamını vermiş ancak herhangi bir etimolojik açıklamada bulunmamıştır (2021, s. 497).

Öyük/höyük/üyük/hüyük kelimesinin *öy-/üy-* fiilinden geldiği açıktır. Ancak *öy-/üy-* fiilinin de **ö-/*ü-* kök fiiline dayandırak açıklanabileceği söylenebilir. **ö-/*ü-* "yükselmek, çıkmak, yukarı çıkmak" gibi anlamlar yüklenen fiilden *öy-/üy-* fiili türemiş, bu fiillerden de *öyük/üyük/höyük* türemiştir. *(H)öyük* "toprak yığını, tepe" anlamıyla yükselmek, yukarı çıkmak arasındaki anlam bağlantısı barizdir. Yığın olan, tepe hâlinde bulunan şey konum itibarıyla yüksekte, yukarıda bulunandır. Dolayısıyla *höyük/öyük/üyük* kelimesinin kökeni şu şekilde açıklanabilir: **ö-/*ü-y-ü-k* (>ö-y-ü-k>öyük). Şekil bilgisi açısından bakıldığı zaman da bu etimolojik önerinin yerinde olduğu görülmektedir. Türkçede işlek olmasa da fiilden fiil yapım eki *-y-*'nin varlığına rastlanmaktadır: *Ḳo-y-, do-y- (do-<to-* "doymak") (Ergin, 2012, s. 215).

1.1.3. *Üst* "Üst" Kelimesinin Anlamı, Kullanımı ve Etimolojisi

Üst kelimesinin TDK *Türkçe Sözlük*'e göre anlamları şunlardır: "1. bir şeyin yukarı, göğe doğru olan yanı, üzeri, fevk. 2. bir şeyin görülen yanı, yüzü. 3. bir şeyin dış yüzü, yüzey. 4. giysi. 5. birine göre yüksek aşamada olan kimse, mafevk. 6. vücudun beden bölümü. 7. artan, geriye kalan bölüm. 8. birkaç şeyden birbirine göre yukarıda olan. 9. sınıflamalarda temel olarak alınan bir tipe göre ileri derecede olan" (https://sozluk.gov.tr/).

Bu kelime ilk defa Eski Uygur Türkçesinde "üst" (Caferoğlu, 1968, s. 274) anlamıyla tanıklanmıştır. Kelimenin etimolojisini Tuncer Gülensoy *üs+t* şeklinde yapmıştır. *Üs*ü ise *üz* "üst" kelimesiyle karşılaştırmıştır (2018, s. 820). Nişanyan bunun Orta Türkçedeki kullanımı olan *üst* "önde veya yukarıda bulunan" biçimini vermiş ve Eski Türkçedeki *üz-/yüz-* "öne veya üste çıkmak" kelimesini kök olarak kabul etmiştir: *üz-/yüz-*+Ut (2018, s. 898).

*Üst*ün, **ü-s(>*ü-z)* kökünden türediği söylenebilir. **ü-* "yükselmek, yukarı çıkmak, yukarıya çıkmak" kök fiil ile **üs/*üz* "üste olan, yüz" arasındaki bağ açıktır. Fiilden isim yapım eki *-s/-z* ekine Eski Türkçede rastlanabilmektedir: *uz* "usta, iyi" (*u-* "muktedir olmak), *söz* "söz" (Osmanlıca *sö-y+lä-* ile aynı kökten), *sämiz* "semiz, besili" (*säm-r-it-* "semirtmek" ile aynı kökten" (Gabain, 2007, s. 55), *boğuz* (<*boğ-u-z*) "boğaz", *tepiz* (<*tep-i-z*) tepilmiş" (Eraslan, 2012, s. 108). İsimden isim yapım eki *+t* ise Türkçede az da olsa kullanılmış bir denklik ekidir: *yaş-ı-t, eş-i-t* (Ergin, 2012, s. 177), Moğolcada da rastlanan bu eke diğer bazı örnekler şunlardır: *süt* (<**sü+t*), *tigit* (<*tigi+t*) "prensler", *uruŋgut* (<*urungu "savaşçı"+t*) "savaşçılar" (Eraslan, 2012, s. 103), *tağşut* "manzume" (aynı kökten *tağşu+r-* "şiir söylemek) (Gabain, 2007, s. 46). Şekil bilgisi açısından da *üst*ün **ü-s/*ü-z* kelimesinden türemesine engel teşkil edecek bir durum yoktur. Ayrıca *üz* kelimesine "yüz, üst kısım" anlamında Kıpçak Türkçesinde rastlanmaktadır (Toparlı vd., 2007, s. 299). Dolayısıyla *üst* kelimesi, **ü-s+/*ü-z+t(>üs-/üz->üs+t>üst* şeklinde gelişmiştir. *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*'nde bu kelimenin Azerbaycan Türkçesinde *üst,* Başkurt Türkçesinde

ös(öst)/ür/yuğarı/tübä/susak, Kazak Türkçesinde *üst(i),* Kırgız Türkçesinde *üst(ü),* Özbek Türkçesi *üst,* Tatar Türkçesinde *ös(öst)/ür/yuğarı/tübä/kat,* Türkmen Türkçesinde *üst,* Uygur Türkçesinde ise *üst* şeklinde kullanıldığı bilgisine ulaşılmaktadır (1991, s. 928-929). Azerbaycan Türkçesinde bunun *üz* şeklindeki kullanımına da tesadüf edilmektedir (Gülensoy, 2018, s. 827). Bu lehçelerde söz konusu kelimenin *ös* biçiminin bulunması kelime başında *ö/ü* değişikliğini ve *t* isimden isim yapım ekinin varlığını göstermesi açısından önemlidir. Ayrıca *üst* için *yuğarı*nın kullanılması kelimenin *yükselmek* ya da *yükseklik*le anlam bağlantısını göstermek için ipucu verebilmektedir. *üs/üz* kelimesinin varlığına bir diğer işaret *üzeri* kelimesinin mevcut oluşudur: [*<üz (*ö:z)+e 'zarf-fiil eki'+r+i*] (Gülensoy, 2018, s. 827).

1.1.4. *Üze* "Yukarı, Üst; Üstüne, Üzerine, Üzerinde" Kelimesinin Anlamı Kullanımı ve Etimolojisi

Üze kelimesinin varlığına Türkçenin ilk dönemlerinden itibaren "1. yukarı, üst, yukarıda, üstte. 2. üstüne, üzerine, üstünde, üzerinde, -a göre, gereğince" anlamlarıyla rastlanabilmektedir (Şirin, 2016, s. 746). *Dîvanu Lügâti't-Türk*'te de "üzerine, üzerinde; ile; boyunca" anlamlarıyla bu kelimeyle karşılaşılmaktadır (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 20).

*Üze*nin kökeni ile ilgili Gabainin görüşü **üz-* "büyümek, yetişmek" farazi fiile *-a* zarf-fiil eklenmesiyle elde edildiği şeklindedir (2007, s. 95). Talat Tekin **üz* "üst, üst taraf" şeklinde bir açıklamada bulunmuştur (2016, s. 79). İbrahim Taş'ın açıklaması **üz+e* (*>üze+le*) şeklindedir (2015, s. 23). Li, *üzre*nin etimolojisin **üz* "üst kısım" kelimesine *+re* yönelme hâli eki getirilerek yapıldığını belirtmiştir (2022, s. 551), Necmettin Hacıeminoğlu *Üze/Öze Meselesi* adlı makalesinde *üze*nin *üz*den daha geriye, "yükselmek" anlamı yüklediği **ü-* köküne dayandırılması gerektiğini savunmuştur (1987, s.16).

Üze kelimesinin **üz+e* şeklinde türediğine katılmakla beraber **üz* "üst" kelimesinin de **ü-z* şeklinde türediği söylenebilir. "Yükselmek, yukarı çıkmak, çıkmak" anlamlı kökle "üst" anlamlı *üz* arasında anlam bağı açıktır. Yükselen,

yukarı çıkan nesne ya da kimse diğer nesne ya da kimseye göre üstte bulunur. Şekil bilgisi açısından da bakıldığı zaman, fiilden isim yapım eki *-z* günümüzde işlekliğini kaybetmiş ve oldukça eskimiş bir ek olmasına rağmen kullnımına rastlanabilmektedir. Türkiye Türkçesine kadar uzanabilen örneklerde ekin türettiği kelime ile iyice kaynaştığı, âdeta ondan ayrılmaz bir hâle geldiği görülmektedir: *ayaz, boğaz (boğ-), öz (ö-* hatırlamak, düşünmek), *söz* (*sö-* "söylemek), *uz* "usta, uzman" (*u-* "yeterlik göstermek), *yıldız* (**yultrı-* "parlamak) gibi örnekleri verilebilir (Korkmaz, 2017, s. 271).

Sonuç olarak *üze* kelimesinin etimolojisinin **ü-z+e* (>üz+e) şeklinde olduğu söylenebilir. Bu etimolojik öneri *üzre* ve *üzere/üzeri* kelimeleri için de geçerlidir.

1.1.5. *Ün-* "Yükselmek, Çıkmak" Fiilinin Anlamı, Kullanımı ve Etimolojisi

Ün- fiiline Eski Türk "yükselmek, (bitki) çıkmak, boy vermek, kalkmak, tırmanmak; (düşman) saflarının içinden çıkmak, sıyrılmak" anlamlarında rastlanmıştır (Şirin, 2016, s. 452-500). Eski Uygur Türkçesinde "dışarı çıkmak, çıkmak, yükselmek" anlamında kullanılmıştır (Caferoğlu, 1968, s. 272).

Ahmet Bican Ercilasun *ön-* fiili hakkında bilgi verirken bunun telaffuzu konusunda bazı araştırmacıların *ün-* fiilini de kullandıklarını, dolayısıyla bu konuda bir birlik olmadığını belirtmiştir (Ercilasun, 2014, s. 373). Hatice Şirin yukarıda belirtildiği üzere *ün-* şeklini tercih etmiştir (2016, s. 746). Gabain *Eski Türkçenin Grameri*'nde *ün-*/*üm-* "yükselmek, kalkmak" biçimini tercih etmiştir (2007, s. 306). Clauson etimolojik sözlüğünde kelimeyi *ün-* "yükselmek; bitki filizlenmek; (insan) ayağa kalkmak" şeklinde almıştır. Ancak Clauson kelimenin ünlüsü ile ilgili büyük bir tutarsızlığın olduğunu ifade ederek asıl biçiminin *ön-* olduğu bilgisini vermiştir. Yine ona göre *ön-* şeklindeki kullanım Kuman, Kazak ve Kırgız gibi lehçelerde görülürken *ün-* ise Tuvaca, güneydoğu Türkçesi (Özbekçe ve Yeni Uygur Türkçesi) ve Özbekçede kullanılmaktadır (1972, s. 169). Ahmet Caferoğlu bu kelimeyi sözlüğüne *ün-* şekliyle almıştır (1968, s. 273-2). Hamilton kelimeyi

ön- (ün-) "Doğmak, sökmek, ilerlemek, bitmek, dışarı çıkmak, öne doğru gitmek" anlamıyla her iki kullanımını da vermiştir. Ona göre bu fiilin *ün-* biçimi Brahmi yazılı eserlerde, Tarançi ve Yakutçada; *ön-* biçimi ise Kazakça, Kırgızca ve Türkmencede kullanılmaktadır (2020, s. 174). Ceval Kaya *Uygurca Altun Yaruk*'ta *ün-* biçimini kullanmıştır (2021, s. 94). Şinasi Tekin *ön-* "çıkmak, neşet etmek" şeklindeki kullanımı tercih etmiştir (2019, s. 445). Hüseyin Namık Orkun fiilin *ön-* "(ot) bitmek, fışkırmak; çıkmak, gitmek" şeklindeki kullanımını vermişti (2011, s. 829).

Burada kelimenin kullanımı ister *ön-* ister *ün-* olsun mühim olan bunların bünyesinde yer alan **ö-/*ü-* ünlülerinin "yükselmek, çıkmak, yukarı çıkmak" gibi anlamlarda bir kök olduğudur. Dolayısıyla bu çalışmada *ün-* fiilinin kökü de *ön-* fiili gibi verilmiştir: **ü(/ö)-n- (<ü<*ü-n-)*. *Ön-/ün-* fiillerinden *ündür-* "büyütmek, yetiştirmek" (Ata, 2019, s. 941) (<**ü-n-dür-*), *üntür-* "çıkarmak, yükseltmek, uzaklaştırmak, (uğurlarken) refakat etmek" (Gabain, 2007, s. 306) (<**ü-n-tür-*). Büyüyen bir şey yerden yükselir, yukarı doğru çıkar. Dolayısıyla "yükselmek, yukarı doğru çıkmak, çıkmak" gibi anlamlar verilen **ü-* kök fiilinin bu kelimeyle anlam bağlantısı açıktır.

1.1.6. *Öv-* "Övmek" Fiilinin Anlamı, Kullanımı, Etimolojisi ve Bazı Türevleri

TDK *Türkçe Sözlük*'te "birinin veya bir şeyin iyiliklerini, üstünlüklerini söyleyerek değerini yüceltmek, methetmek, sena etmek" şeklinde verilen (https://sozluk.gov.tr/) bu fiile ilk defa Eski Türk yazıtlarında *ög-* "övmek" şekil ve anlamında rastlanmaktadır (Şirin, 2016, s. 517). Eski Uygur Türkçesinde de aynı şekilde ve "düşünmek; meth ve sena etmek, övüp alkışlamak; ezmek, inceltmek, ovmak" gibi anlamlarda tespit edilmiştir (Caferoğlu, 1968, s. 147; Gabain, 2007, s. 289). *Kutadgu Bilig*'de ve *Dîvânu Lügâti't-Türk*'te *ög-* "övmek, methetmek" şekil ve anlamlarında tanıklanmıştır (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 244; Arat, 1991 s. 353). Kıpçak Türkçesi ile yazılmış *Gülistan Tercümesi* (Karamanlıoğlu, 1989, s. 93) ve Harezm Türkçesi eserlerinden *Mukaddimetü'l-Edeb*'de de *ög-* "öğmek"

(Yüce, 2014, s. 65) şekil ve anlamlarında geçmektedir. *Tarama Sözlüğü*'nde *öğ-* fiiline rastlanmamakla birlikte bunun türevi olan *öğmeklik* "medih, sena, övme" (2019, s. 3059) ile *öğüş* "sitayiş, medih, övme" kelimeleri mevcuttur (2019, s. 3069). Dede Korkut hikâyelerinde *ög-* "övmek" şeklinde yine bu kelime yer almaktadır (Ergin, 2009, s. 242). *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*'nde bu kelimenin, Azerbaycan Türkçesinde *tä'riflämäk/mädh etmäk*, Başkurt Türkçesinde *maktav/danlav,* Kazak Türkçesinde *maktav/madaktav,* Kırgız Türkçesinde *maktō,* Özbek Türkçesinde *makämàk*, Tatar Türkçesinde *maktav/danlav,* Türkmen Türkçesinde *övmek/mağtamak*, Uygur Türkçesinde *mahtimak* şeklinde geçtiği bilgisi verilmiştir (1991, s. 682-683).

Ötüken Türkçe Sözlük'te bu kelimenin, "1. birinin veya bir şeyin iyiliklerini, güzelliklerini söyleyerek yüceltmek, methetmek; sena etmek…" anlamı verilip gelişimi şu şekilde gösterilmiştir: *Ög-mek>öv-mek>öğ-mek* (Çağbayır, 2007, s. 3727). *Kubbealtı Lugatı*'nda da kelimenin *ög-mek>öğ-mek>övmek* şeklinde dönüşümünden bahsedilmiştir (Ayverdi, 2010, s. 969). Gülensoy, *öv-* madde başıyla ele aldığı kelimenin, "methetmek, sena etmek" anlamına yer verirken Orta ve Eski Türkçedeki *ög-* biçimini vermiştir (2018, s. 549). Nişanyan bu fiili *övmek* madde başı ile verirken etimolojik olarak Eski Türkçedeki *ög-* "1. methetmek. 2. tövbe etmek, pişman olmak" anlamlarıyla karşılaştırmıştır (2018, s. 646). Tietze *ög-/öğ-* "methetmek" madde başında bu kelimeyi vermiştir, o da herhangi bir etimolojik açıklamada bulunmamıştır (2021, s. 321). Talat Tekin fiilin ünlüsünü uzun ünlü olarak göstermiştir: *ōğ-* "övmek", *ūg-* (DLT) (2022, s. 79). *Ög->öğ>öv-* şeklinde geliştiği anlaşılan bu fiilin etimolojisi şu şekildedir: **Ō (-g->-ğ->)-v-*.

Buradaki fiilden fiil yapım eki olarak görülen /-g-/, /-ğ-/ > /-v-/ sesleri aslında **ō-* uzun ünlünün uzantısı gibi görünmektedir. **Ö-* fiili uzatılarak söylendiğinde bu seslerin varlığı hissedilebilmektedir. Dolayısıyla *öv-* fiili aslında **ō-* şeklinde uzun ünlülüdür, sonradan bugünkü kullanım şeklini almıştır denebilir.

Birisini ya da bir şeyi *övmek* onu yükseltmek, yüceltmek, var olan diğer

kimse ya da şeylerin yukarısına çıkarmak anlamlarıyla münasip durmaktadır. Sonuç olarak *öv-* fiilinin etimolojisi **ō̄-(/-g-/, /-ğ-/ > /-v-/)-mek* şeklinde gelişmiştir denebilir. **Ō̄-(/-g-/, /-ğ-/ > /-v-/)* fiilinden türeyen bazı kelimeler şunlardır: ** ō̄ -(/-g-/, /-ğ-/ > /-v-/)-di* "medih, sena, övme" ** ō̄ -(/-g-/, /-ğ-/ > /-v-/)-di+lik* "methe ve takdire layık, övüp alkışlamaya değer", *ō̄ -(/-g-/, /-ğ-/ > /-v-/)-di+siz* "takdire lâyık olmayan, beğenip övmeye değmez", *ō̄ -(/-g-/, /-ğ-/ > /-v-/)-dü* "övme, medih, sena", *ō̄-(/-g-/, /-ğ-/ > /-v-/)-miş* "övme, medih, sena", *ō̄ -(/-g-/, /-ğ-/ > /-v-/)-ü-r-mäk* "kendisini övdürmek", *-(/-g-/, /-ğ-/ > /-v-/)-ü-t-mäk* "övmek" (Caferoğlu, 1968, s. 146-149). *ō̄-(/-g-/, /-ğ-/ > /-v-/)-di+l-* "övülmek, methedilmek" (Arat, 1991, 34), *ō̄ -(/-g-/, /-ğ-/ > /-v-/)-i-d-i-r* "methiye" (Gabain, 2007, s. 290), *ō̄ -(/-g-/, /-ğ-/ > /-v-/)-gü+çi* "övücü, öven" (Arat, 1991, s. 231), *ō̄ -(/-g-/, /-ğ-/ > /-v-/)-ü-* "ögmek" (Yüce, 2014, s. 32), *ō̄ -(/-g-/, /-ğ-/ > /-v-/)-ü-nç* "övünme" (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 67), *ō̄ -(/-g-/, /-ğ-/ > /-v-/)-r-t-* "kendisini övdürmek" (Gabain, 2007, s. 290).

1.2. İkincil Anlamları "Örtmek, Kaplamak, Üstünü Örtmek; Kabarmak, Şişmek; Örmek; Üşüşmek, Toplanmak" Olan **Ö-/*Ü-* Kökünden Türeyenler

1.2.1. *Ök-/Ög-/Ük-/Üg-* "Yığmak, Biriktirmek/ Küme Hâline Getirmek" Fiillerinin Anlamı, Kullanımı, Etimolojisi ve Bazı Türevleri

Ök- fiiline *Divânu Lügâti't-Türk, Kutadgu Bilig, Atebetü'l-Hakâik*'te ve Talat Tekin'in hazırladığı *XI. Yüzyıl Türk Şiiri'nde* "biriktirmek, yığmak" (Tekin, 1989, s. 190) anlamlarında rastlanmaktadır. *Üg-* ya da *ög-* fiiline ise *Dîvanu Lügâti't-Türk*'te "küme hâline getirmek" *Ol yarma.k ügdi* "o paraları vb. şeyleri küme hâline getirdi" (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 929) *Kutadgu Bilig*'de "yığmak" (Arat, 1991, s. 304) anlamında tesadüf edilmektedir: *Negü tir eşitgil kiŋeşçi öge / Kiŋeşte töker begke yünçü öge* "Müşavere ederken beyin önüne inci yığan (değerli sözler diyen) baş müşavir nasıl (sözler) söyler, dinle." Besim Atalay'ın hazırladığı *Abuşka Sözlüğü*'nde *ök-* fiiline *öker* çekimli hâliyle ve "Cem' ider (toplar) yıgar (yığar, toplar) dimekdir (demektir)" açıkmasıyla Alî Şîr

Nevâyî'ye ait olan *Hayretü'l-Ebrâr*'da şu örnekte rastlanmaktadır: *Arsa da şatranci her kim töker / Nice yigac paresidür kim öker* (Dünya da satranç üzerine taşları dökenin yine toplayacağı bir sürü tahta parçasıdır) (Atalay, 1970, s. 105). Söz konusu eserde kelimenin *ökse* şeklindeki çekimli hâlinin açıklaması ise şu şeklinde verilmiş "Cem' idüp (toplayıp) bir nesneyi bir yere yıgsa dimekdir" ve Ali Şîr Nevâyî'ye ait *Seb'a-i Seyyare*'de şu beyitle örneklendirilmiştir: *Kim cevahirni alyınınga tökse / Tel gaflet kibi anı ökse* (Kim ki elmasları önüne dökse gaflet tepesi gibi onu yığsa) (Atalay, 1970, s. 105).

Bu örnek ve açıklamalardan anlaşılan *ök-* fiilinin "yığmak, toplamak, üst üste toplamak" gibi anlamlara sahiptir. **ö-* fiiline verilen "yükselmek, yukarı çıkmak, üste çıkmak" gibi anlamlar göz önüne alınınca bunun *ök-* fiilini bu kök fiilden türediği anlaşılmaktadır: **ö-k-*. Yine **ü-* fiiline yüklenen "yükseltmek, üst üste yığmak, toplamak, yığmak, biriktirmek" anlamları ile *üg-* fiili arasındaki ilgi açıktır: **Ü-g-*(<Üg-). Fiilden fiil yapım eki *-k-* Eski Türkçe döneminden itibaren kullanılmaktadır: **Korı-k-*"korkmak" (<**korı-* "korumak"), *bas-ı-k-* "bastırmak, sokmak" (<*bas-*) (Tekin, 2016, s. 91), *al-k-* "bitirmek" (<*al-* "almak"), *ö-k-* "düşünmek" (<*ö-* "düşünmek"), *könük-* "tamamıyla yanmak" (<*kön-* "yanmak") (Gabain, 2007, s. 59). *Ayık-*, *burk-*, *duruk-* "duraklamak, tereddüt geçirmek", *görük-*, *kanık-* "kanıksamak", *karık-* "kamaşmak", *kırk-*, *kork-*, *sark-*, *silk-*, *tezik-* "acele acele koşmak" (Korkmaz, 2017, s. 183) gibi örnekler de söz konusu eke örnekler arasında verilebilir. Bu *ök-* ya da *ük-* fiilinden *öküş/üküş* "çok" kelimesi türemiştir. Türkçenin ilk dönemlerinde kullanılan bu kelimeyi Ahmet Caferoğlu *öküs/ügüş/öküş* "çok" şekillerinde sözlüğüne almıştır (1968, s. 149-271). Hüseyin Namık Orkun (2011, s. 75), Reşit Rahmeti Arat (1991, s. 21) kelimeyi *öküş* "çok" şeklinde; Talat Tekin (2016, s. 313), Ahmet Bican Ercilasun ve Ziyat Akkoyunlu (2018, s. 932) ise *üküş* "çok, sayısız" şekillerinde okumuşlardır. *Tarama Sözlüğü*'nde kelimeye *öğü/öküş/yöğüş* "çok" şekillerinde rastlanmaktadır (2019, s. 3069). Burada *ök-* ya da *ük-* fiilinin hangisinin doğru/asli kullanım olduğu değil bu kelimenin **ö-/ü-* şekillerinde tek sese indirgenebilme amacı güdülmektedir. Her iki

kök fiil de "yükselmek, yukarı çıkmak, çıkmak, toplanmak, yığılmak" gibi anlamlara sahiptir ve *öküş/üküş* kelimesinin kökünü oluşturmaktadır. İbrahim Taş *üküş* şeklinde ele aldığı bu kelimenin kökünü **ük-* fiiline dayandırmaktadır. Taş, **ük-* farazi kök için *Kutadgu Bilig'*den kelimenin diğer türevi olan *ükil* "çok" (**ük-il*) kelimesini de örnek vermiştir (2015, s. 2015). Tuncer Gülensoy hem *öküş* (2018, s. 532) hem de *üküş* "çok" (2018, s. 812) şeklindeki kullanımlarına sözlüğünde yer vermiştir. Ancak *öküş* biçiminin yanlış olduğunu, doğrusunun *üküş* olduğunu ifade etmiştir (2018, s. 534). Gülensoy, *ük* "Yük; yatak, yorgan yığını" <**yüg-* "toplamak"/**yüd-* "yüklemek" kelimesini ele alırken *üküş* kelimesi başlığında şu açıklamalarda bulunmuştur: *<*Üküş, üksä-, çoğalmamak, <*üküş+ä-, üksüy- ay. <üküş+i-; üktüy-, <*üklū-<-*ükl-î-, <DLT. ükil* (2018, s. 812).

Üküş/*öküş* kelimesinin **ö-*/**ü-* "yükselmek, yukarı çıkmak, çıkmak" fiiline dayandığı söylenebilir. Anlam bağlantısına bakıldığı zaman "çok" olan şey aslında az olan şeye göre yüksekte, yukarıda bulunandır. Çoğalan şey yerden yüksekte olur, yukarı doğru çıkar. Dolayısıyla *öküş/üküş* kelimesinin etimolojisi şu şekilde olmalıdır: **Ö/*ü-k-ü-ş*. **ök-*/**ük-* farazi kökten türeyen bir diğer kelime *ükil*dir. Eski Uygur Türkçesinde bu kelime *ükül* "artma, artış" şekil ve anlamında geçmektedir (Caferoğlu, 1968, s. 271). Kâşgarlı Mahmud *ükil* kelimesinin Kıpçak lehçesinde "çok" anlamına geldiğini ifade ederek *ükil kişi* örneğini vermiştir (2018, s. 35). Yukarıda da belirtildiği üzere Taş, bu kelimeyi **ük-* fiiline dayandırmıştır. İpek Bilgen de *ük-i-l* "çok" şeklinde açıklamıştır (1989, s. 65). *Ükil* kelimesinin kökü bizce **ük-* fiilinden daha geriye götürülmeli, yani **ü-* "artmak, çoğalmak, yükselmek, çıkmak, yukarı çıkmak" fiili bu fiilin köküdür denebilir: (*Ükil* "çok"<)**Ü-k-i-l*. *Öküş-üküş* için verilen anlam bağlantısı *ükil* için de geçerlidir. Çok, fazla olan bir şey az olan karşısında daha yüksektedir, üsttedir. **Ö-k-*/**ü-k-* kök fiilden türeyen diğer bazı kelimeler şunlardır: *Ükün/ükin/ügün/ügin* "yığın hâlinde" (Gabain, 2007, s. 306) (<**ü-k-i-n, *ü-k-ü-n, *ü-g-ü-n, *ü-g-i-n*), *ükli-* "çoğalmak, büyümek, gelişmek, neşvünüma bulmak" (Caferoğlu, 1968, s. 271; Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 127; Gabain, 2007, s. 306;) (**ü-k-i-l+i-*), *üklit-*

/üglit- "çoğalmak, artırmak" (Caferoğlu, 1968, s. 271; Gabain, 2007, s. 306;) (**ü-k-i-l-i-t-*), *ükül-* "toplanmak, birikmek" (Eckmann, 2017, s. 60). Eckmann, bu fiili *ük-* "toplamak, biriktirmek" (2017, s. 60) fiilinden türediği bilgisini vermiştir. Çalışmada bu kelimenin de **ü-k-i-l-* şeklinde türediği savunulmaktadır. *Ök-*/*ük* fiilinin bunlar dışında bazı türevleri şunlardır: *Üglün-* "yığılmak, kümelenmek" (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 116), *üglüş-* "birbiri üzerine yığılmak" (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 112), *ügme* "yığılmış şey" (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 65), *ügmek* "yığılmış şey" (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 51), *ügtür-* "yığmak, toplamak için emir vermek" (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 106), *ügül-* "toplanmak, küme hâline getirilmek", *ügülgen* "kümelenen (şey)" (81), *ügüm* "bir yığın" (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 36), *ügün* "yığın" (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 37).

1.2.2. *Ört-* "Örtmek" Fiilinin Anlamı, Tarihî ve Bazı Türk Lehçelerindeki Kullanımı ve Etimolojisi

Ört- fiili ilk defa Eski Uygur Türkçesi dönemi metinlerinde "örtmek, kapamak" anlamıyla tespit edilmiştir (Caferoğlu, 1968, s. 153). Karahanlı Türkçesi eserlerinden *Kutadgu Bilig*'de "örtmek, ötülmek" anlamında tanıklanmıştır: *Küjek yazdı rumi ḳızı örtti yüz / Ḳara saç boduġı ajun toldı tüz* (Arat, 1991, s. 488) [Güneş perçemini yaydı, yüzünü örttü; dünya tamamen (siyah saç rengi gibi) karanlık oldu]. Harezm Türkçesi eserlerinden *Mukaddimetü'l-Edeb*'de "örtmek, kapamak" anlamında geçmektedir: *Yapa örtdi anıŋ üze ton-nı* (Yüce, 2014, s. 35) (Onun üzerine elbiseyi örttü). Bu fiile Kıpçak Türkçesi dönemine ait *Gülistan Tercümesi*'nde şu örnekte rastlanmıştır: *Körüp Teŋri ta'ālā bu ḳul-nıŋ 'aybını örter* (Karamanlıoğlu, 1989, s. 175) (Yüce Allah bu kulun ayıbını görünce örter). *Tarama Sözlüğü*'nde "1. gizlemek. 2. (nimeti) inkâr etmek, küfran" (2019, s. 3119). *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*'ne göre söz konusu fiil; Azerbaycan Türkçesinde *örtmäk,* Başkurt Türkçesinde *yabıv/börkäv*, Kazak Türkçesinde *jabuv/bürkev*, Kırgız Türkçesinde *cabū*, Özbek Türkçesinde *yàpmàk,* Tatar

Türkçesinde *yabu/börkävt*, Türkmen Türkçesinde *örtmek/yapmak*, Uygur Türkçesinde *yapmak* şekillerinde kullanılmaktadır (1991, s. 682-683).

Ört- fiilinin "1. korumak, görünmez duruma getirmek veya gizlemek için üstüne bir şey koymak. 2. kapamak. 3. kaplamak" anlamlarını veren Tuncer Gülensoy kelimeyi Eski Türkçedeki *ürt-* ve *ürtül-* fiilleriyle karşılaştırmış ardından şöyle bir etimolojik açıklamada bulunmuştur: **ör-/ür-* "kapanmak, örtülmek, örülmek" (2018, s. 545). Nişanyan etimoloji sözlüğünde *ör-* "dokumak" +ıt- şeklinde bir açıklamada bulunmuş ve burada yaşanan *anlam evrimi* için Latincedeki *tegere* "örtmek>" *texere* "örmek, dokumak" örneğini vermiştir (2018, s. 645). Tietze "kapamak, gizlemek" anlamını verdiği fiil hakkında herhangi bir etimolojik açıklamada bulunmamıştır (2021, s. 349). Kelime, *Kubbealtı Lugatın*'nda *"*1. korumak, gizlemek veya görünmez duruma getirmek için üstüne bir şey koymak, örtülü duruma getirmek. 2. kapatmak. 3. kaplamak. 4. mec. (açığa çıkması istenmeyen bir durumu) başkasına belli etmemek, gizlemek, saklamak, ketmetmek" anlamları verilip şu şekilde bir etimolojik açıklamaya tabi tutulmuştur: Eski Türk. ört-rnek < ȭr-t-mek (Ayverdi, 2010, s. 967). *Ötüken Türkçe Sözlük*'teki etimolojik açıklama "*ört-mek*" şeklindedir (Çağbayır, 2007, 3715). *Ötüken Türkçe Sözlük*'te *Derleme Sözlüğü* kaynak gösterilerek *ört-* fiilinin (kuş vb. için) "kalkmak; havalanmak" anlamı verilmiştir (Çağbayır, 2007, s. 3715).

**Ört-* fiilinin kökü tek sese, yani **ö-* "yükselmek, yukarı çıkmak" fiiline dayanmaktadır. Bir şeyi örten, gizleyen ya da kaplayan şey örttüğü, gizlediği ve üzerini kapladığı şeyin üstünde bulunmakta, onun yukarısında yer almaktadır. Dolayısıyla *ört-* fiilin etimolojisinin **ö-r-t-* şeklinde geliştiği söylenebilir. Kullanımına Türkçenin ilk yazılı eserlerinden beri sıklıkla rastlanan fiilden fiil yapım eki *-r-* oldukça işlek eklerinden birisidir. Görevi *oldurma* ve *yaptırma*dır: *geç-i-r-, uç-u-r-, iç-i-r-, aş-ı-r-, şaş-ı-r-, piş-i-r-, yat-ı-r-, bit-i-r-* vs. (Ergin, 2012, s. 209-210). Tıpkı *-r-* fiilden fiil yapım eki gibi *-t-* fiilden fiil yapım eki de Türkçenin eski dönemlerinden beri işlek olarak kullanılan ekleri arasındadır: *uza-t-, dire-t-, acı-t-, ara-t-, söyle-t-, yürü-t-, düzel-t-, inci-t-* vs. (Ergin, 2012, s. 211).

1.2.3. *Ös-/Üs-* "Üflemek, Şişirmek, Kabartmak" Fiilinin Anlamı, Kullanımı ve Etimolojisi

Ös- fiiline ilk defa Eski Uygur Türkçesinde "üflemek, şişirmek, kabartmak" anlamlarında rastlanmaktadır (Caferoğlu, 1968, s. 153). Yine Eski Uygur Türkçesi metinlerinde bu fiilden türediği anlaşılan *ösür-* "şişirmek" fiiline rastlanmaktadır (Caferoğlu, 1968, s. 154; Gabain, 2007, s. 291). Gabain söz konusu *ösür-* fiilini sözlüğünde Moğolca *ös-* fiili ile karşılaştırmıştır (2007, s. 291). Bu fiil Hazerm Türkçesi eserlerinden *Kısasül'l-Enbiyâ*'da "uzamak, büyümek; sevinmek" anlamlarında geçmektedir: "*Aytmışlar: Erniŋ yėti yaşında tişi tüşer, on bėş resîde bolur, yėgirmi yaşġa tegi boyı öser*…" (Ata, 2019, s. 380) [(Şöyle) demişler: Erkeğin yedi yaşında dişi düşer, on beşinde yetişkin olur, yirmi yaşına kadar boyu uzar…] Çağatay Türkçesinde *ös-* fiiline "büyümek, yetişmek" anlamlarında rastlanırken bu fiilden türeyen *östür-* "büyütmek" fiilinin varlığı da dikkat çekmektedir (Ünlü, 2013, s. 878-879). *Codex Cumanicus*'da bu fiil, *ös-* şeklinde ve "büyümek, gelişmek, yetişmek" anlamlarında tanıklanmıştır: *Tavga taş kim bitip östi kök y[ė]rni barça tolt[u]rdı* "Dağda taş …? bütün gök ve yeri kapladı" (Argunşah ve Güner, 2015, s. 299). Türkmen Türkçesinde de "yetişmek, gelişmek" (İlker, 1997, s. 165) "büyümek, ilerlemek; düşüncesi artmak, bilgisi artmak; terfi etmek" (Tekin vd., 1995, s. 508) anlamlarında kullanılmaktadır. Türkmen Türkçesinde *ös-* fiilinden türeyen *ösdür-* "1. yetiştirmek, büyütmek (çocuk hakkında). 2. geliştirmek, ilerletmek, artırmak. 3. bir düşünceyi yaymak, genişletmek" (Tekin vd. 1995, s. 508) fiili de dikkat çekicidir. *Derleme Sözlüğü*'nde *ösmek* fiili şu anlamlarla geçmektedir: "1. büyümek, boyu uzamak. 2. yükselmek" (2019, s. 3357).

Ös- için Tuncer Gülensoy **ö:-s-* şeklinde bir etimolojik açıklamada bulunmuştur (2018, s. 547). Ancak Gülensoy **ö-* fiiline herhangi bir anlam vermemiştir. Fiilin, özellikle "yükselmek; büyümek, boyu uzamak; artırmak; şişirmek, kabartmak" gibi anlamları göz önüne alınınca "yukarı kalkmak, yükselmek" anlamlı **ö-* fiiline dayandığı açıktır. Söz konusu kökün yükselmek

anlamıyla bağlantısı oldukça açıktır. *Ös-* fiilinin diğer karşılıkları olan *büyümek, boyu uzamak; artırmak* ve *şişirmek, kabarmak* da **ö-* "yükselmek, yukarı kalkmak" fiili ile ilgilidir. Büyüyen bir şey önceki hâline göre yükselmiştir, yüksektedir. Boyu uzamak boyun odluğu hâlinden daha yükseğe ya da yukarıya doğru seyretmesidir. Artan, şişen ve kabaran bir şey de bulunduğu hâlden daha yüksek bir pozisyona geçmiştir, yani yükselmiştir. Dolayısıyla anlam bakımından bakılınca **ös-* fiili "yükselmek, yukarı kalkmak" gibi anlamlar yüklenen **ö-* fiili ile uygunluk içerisindedir. Nitekim *ös-* fiilinin anlamlarından *büyümek, gelişmek* ve *terfi* kelimelerinin Çağdaş Türk lehçelerindeki karşılıklarına bakıldığı zaman çoğu yerde bu fiilin değişik şekilleri ile karşılaşılmaktadır. Büyümek fiili, *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*'ne göre Azerbaycan Türkçesinde *böyümek*, Başkurt Türkçesinde *üsiv/üsä barıv/artıv*, Kazak Türkçesinde *ösüv*, Kırgız Türkçesinde *ösü/çonoyū*, Özbek Türkçesinde *ösmäk/àrtmàḳ*, Tatar Türkçesinde *üsü/artu/köçäyü*, Türkmen Türkçesinde *ulalmak/ösmek*, Uygur Türkçesinde ise *ösmäk* (1991, s. 90-91). Yine *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*'nde *gelişmek* fiilinin Başkurt Türkçesindeki karşılıklarından birisi *üsiv*, Özbek Türkçesinde *ösiş/täräḳḳıyàt*, Tatar Türkçesinde *üsiş*, Türkmen Türkçesinde *ösüş* ve Uygur Türkçesinde *ösüş/ täräḳḳıyàt* karşılıklarına rastlanmaktadır (1991, s. 264-265). Terfi "derecesini, makamını vs. artırmak, yükseltmek" kelimesinin aynı sözlüğe göre Başkurt Türkçesindeki karşılıklarından birisi *üsiv*, Kazak Türkçesinde *ösüv,* Tatar Türkçesinde *üsüv* şeklindedir (1991, s. 876-877).

Üs- fiiline *Tarama Sözlüğü*'nde "yetişip büyümek" anlamlarında rastlanmaktadır (2019, s. 4094). Bu kelimenin kökü de *ös-* fiilinde olduğu gibi **ü-s-* şeklinde olmalıdır. Yetişip büyümekle yükselmek, yukarı çıkmak, çıkmak arasındaki anlam bağı açıktır. Büyüyen ve yetişen şey ya da kimse yükselir, eski konumundan daha üst seviyede, yukarıda olur. Sonuç olarak *ös-* ve *üs-* fiillerinin etimolojisi **ö-s-* (<*ös-*)/**ü-s-* (*üs-*) şeklinde yapılabilir.

1.2.4. *Ür-* "Kabarmak, Şişirmek, Üflemek" Fiillerinin Anlamı, Kullanımı ve Etimolojisi

Ür- fiiline "kabarmak, üfürüp şişirmek, üflemek, (bitki) bitmek, yükselmek" (Caferoğlu, 10-968, s. 273; Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 86; Gabain, 2007, s. 306; Toparlı, Karaatlı ve Vural, 2007, s. 298; TS, 2019, 4080) gibi anlamlarla tesadüf edilmektedir. Bu kelimenin etimolojisi de *ör-* fiilindeki gibi çözümlenebilir: **ü-r-* (>ü-r>ür-). Kabaran bir şey, ya da (yerden) biten bir bitki yükselmiştir, yukarı doğru hareket etmiş, çıkmıştır. *Ür-* fiilinden türeyen *üril-/ürül-* "şişirilmek, üfürülüp şişirilmek, kabarmak" kelimesi de burada zikredilebilir (Caferoğlu, 1968, s. 273; Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 97) (<**Ü-r-ü-l-*).

1.2.5. *Üş-* "Üşüşmek" Fiilinin Anlamı, Kullanımı ve Etimolojisi

TDK *Türkçe Sözlük*'te *üşmek* fiili "*hlk.* üşüşmek" anlamıyla geçmektedir (https://sozluk.gov.tr/). Aynı eserde *üşüşmek* "her yandan çokça bir araya gelmek, toplanmak, birikmek, üşmek" (https://sozluk.gov.tr/) anlamlarında geçmektedir. Kelimeye *Dîvânu Lügâti't-Türk*'te *üş-* şeklinde ve "1. üşüşmek. 2. delik açmak" anlamlarında rastlanmaktadır: *Etme.kke telim kişi üşdi* denir "pek çok insan ekmeğe üşüştü" (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 86). Dede Korkut hikâyelerinde *üş-* "üşüşmek" şeklinde üç yerde bu fiil tanıklanabilmektedir (Ergin, 2009, s. 306). Kıpçak Türkçesi eserlerinden *Gülistan Tercümesi*'nde de fiile *üş-* şekil ve "üşüşmek, toplanmak" anlamlarında rastlanmaktadır: *...kim aŋa it tigip çibin üşti* "…ki ona köpek ulaşıp sinek(ler) üşüştü" (Karamanlıoğlu, 1989, s. 47). Gülensoy etimolojik sözlüğünde kelimenin "1. üşmek, üşüşmek, toplanmak; delgiç ile delmek" anlamlarını vermekle yetinmiştir (2018, s. 821). Nişanyan *üşüş-* fiilini açıklarken bunun kökü olan *üş-* fiilinin Türkiye Türkçesinde 19. yüzyıla kadar kullanıldığını, ancak ardından *üşüş-* şeklinin tercih edildiği bilgisini vermiştir (2018, s. 899).

Üş- fiilinde yer alan *-ş-* ekinin birliktelik ifade ettiği dolayısıyla bir *işteşlik* eki olduğu görülmektedir. Bundan dolayı *üş-* fiilinin etimolojisinin *ü-ş-* şeklinde gelişmiş olabileceği düşünülmektedir. **Ü-* fiile verilen "yükselmek, çıkmak, yukarı çıkmak" gibi anlamlara bakıldığı zaman türevi olan *üş-* ile ilgisi açıktır. Bir yere toplanmak, birikmek, üşüşmek orada yükselmenin, yukarı doğru çıkıntının

meydana gelmesi anlamını taşımaktadır. Sonuç olarak *üş-* fiili,**ü-* köküne dayandığı düşünülebilir: **Ü-ş-* (<**üş->üş-*).

1.2.6. *Ör-* "Örmek" Fiilinin Anlamı, Kullanımı, Etimolojisi ve Bazı Türevleri

TDK *Türkçe Sözlük*'te *örmek* fiilinin şu anlamlarına yer verilmiştir: "1. iplik, yün, tel, saz vb.ni birbirine dolayarak veya geçirerek işlemek veya tezgâhta dokumak. 2. kumaşlardaki delikleri elde iplikle besleyerek kapatmak. 3. saç, yele vb. şeylerin tellerini birkaç bölüme ayırıp birbirine geçirmek yolu ile dağınıklıktan kurtarmak. 4. duvar yapmak veya onarmak. 5. estetik kaygıyla, duygulu biçimde bir güzelliği ortaya koymak. 6. müzik, edebiyat vb.nde bir özelliği oluşturmak" (https://sozluk.gov.tr/).

Ör- fiiline "örmek, dokumak" anlamıyla ilk defa Karahanlı Türkçesinde rastlanmaktadır. *Dîvânu Lügâti't-Türk*'te bu fiile *ōr-* / *ör-* şeklinde ve "elle örmek" anlamında tesadüf edilmektedir: *Ol saç ōrdi* "O, saçı ve benzeri şeyleri ördü" (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 89). *Kutadgu Bilig*'de de aynı anlamda tanıklanmıştır: *Ḳayu işte bolsa yorıḳ utru tut / Yorıḳ utru tutsa saŋa örge ḳut* (Arat, 1991, s 148) (Hangi iş (olursa) olsun ciddi (bir hâlde) bulun; (eğer) ciddiyet şiarın olursa mutluluk sana bağlanır). Harezm Türkçesi eserlerinden *Kısasü'l-Enbiyâ*'bu fiilin kullanıma örneklerden birisi şudur: "*... közlerige sürme tartıp saçların örüp uçmaḫ ḥullesiŋe yörgep*…" (Ata, 2019, s. 354) (…gözlerine sürme çekip, saçlarını örüp (ve) cennet elbisesi giydirip…). Kıpçak Türkçesi eserlerinden *Gülistan Tercümesi*'nde *ör-* "örmek, eller örmek" fiiline şu örnekte tesadüf edilmektedir: *Bir seyyāḥ saşın örüp ḥācilar ḳāfilesi bilen baġdād şehrine kirip…* (Karamanlıoğlu, 1989, s. 41) (Bir seyyah saçını örüp hacılar kafilesi ile Bağdat'a girip…). *Örmek* fiiline, Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü'ne göre Azerbaycan Türkçesinde *hörmäk,* Başkurt Türkçesinde *üriv/bäyläv*, Kazak Türkçesinde *örüv*, Kırgız Türkçesinde *örū̄*, Özbek Türkçesinde *örmàk*, Tatar Türkçesinde *ürüv/bäyläv,* Türkmen Türkçesinde *ōrmek*, Uygur Türkçesindeyse *örümäk/tokumak* şekillerinde rastlanılmaktadır (1991, s. 680-681).

Tuncer Gülensoy *ör-* fiilinin "1. iplik, yün, tel, saz gibi şeyleri elde şiş, tıp yardımıyla birbirine dolayarak işlemek veya tezgâhta dokumak, örmek. 2. yükselmek" anlamlarını vererek Eski Türkçedeki kullanımı olan *yörgä-* "örmek" ve Orta Türkçedeki *ör-*, *ö:rü-* "belirmek, çıkmak, yükselmek" / ö-r-ü tur-" şeklindeki kullanımlarından bahsederek <**ö:-* + *-r-* [<**hö-r-*] etimoloji önerisinde bulunmuştur (2018, s. 541). *Ötüken Türkçe Sözlük*'te kelimenin *ō̈r-mek (ö:rmek)* şekli gösterilmekle yetinilmiştir (Çağbayır, 2007, s. 2312). Ayverdi bu kelimenin anlamları açıklarken Eski Türkçede *ör-* fiilinin "yükselmek" manasına de geldiğini ifade etmiştir (2010, s. 966). Fiilin "1. kalkmak, yükselmek, (geçişsiz fiil). 2. urgan veya saç örmek (geçişli fiil)" anlamlarını veren Nişanyan'a göre *örmek* fiili *egir-* "çevirmek, sarmak" fiilinin varyantının telaffuzu olabilir. Nişanyan bu ilişkiyi açıklarken Latincedeki *texere* "ip örmek, kumaş dokumak", *tege*s "örtü", *tegere* "örtmek" ve *tectum* "duvar" örneklerini vermiştir (2018, s. 644).

Örülen bir şeyde bir üst üste gelme söz konusudur. Bu örümceğin ağını örmesinde, kişinin saçını örmesinde ya da briketleri, tuğlaları ya da kerpiçleri üst üste bırakılmak suretiyle duvar yükseltmesinde de durum aynıdır. Hatta Van ağzında duvar yapmaya, yükseltmeye *duvar(ı) çıḫmaḫ* "duvar(ı) çıkmak, duvar yapmak, duvar yükseltmek" deyiminin karşılık geldiğine tanık olunmaktadır. Yine söz konusu ağızda aynı deyim yerine *duvar (h)örmaḫ* "duvar örmek" de denir. Bu duvar örneği bile aslında tek başına *ör-* fiilinin yükselmek, yukarı çıkmak, üst üste gelmek" gibi anlamlar yüklenen **ö-* kök fiile dayandığını gösterebilmektedir. Zamanla bu "yükselmek, yuları çıkmak, üst üste gelmek" anlamı özellikle saç, tel, ağ gibi ince nesnelerin iç içe girmesi şeklinde ve *örgü* baskın anlamının belirmesinde bir gelişmeye tanıklık edilmektedir. Ancak yine de *örme* işinde de bir yükselme, üst üste gelme söz konusudur. Örümceklerin ağ örmesi, saçların örülmesi, telin örgü hâline gelmesi durumlarını dikkate alınca bahsedilen bir şeyin diğer şeyin üstüne gelmesi, ona *örtü* olması asıl ve gizli anlamının saklı olduğu barizdir. Dolayısıyla *ör-* fiilinin etimolojisinin, **ö-* "yükselmek, çıkmak, üst üste çıkmak, yukarı çıkmak"-r- (<*ör-* <**ö*-r-) şeklinde geliştiği söylenebilir. Anlam

boyutuna açıklık getirilmeye çalışılan bu fiilin şekil yönünden de öne sürülen etimolojik açıklamayla uygunluğu söz konusudur. Nitekim fiilden fiil yapım eki *-r-* Türkçenin ilk dönemlerinden bu yana kullanılan işlek ve canlı bir ektir. Bu ek sonu ünsüz olan gerek geçişli gerek geçişsiz fiil köklerine eklenerek onları ettirgen hâle getirmekte kullanılmaktadır: *Artır-*, *aşır-*, *batır-*, *birir-*, *doyur-*, *duyur-*, *düşür-*, *geçir-*, *göçür-*, *içir-*, *kaçır-*, *pişir-*, *taşır-*, *yatır-*, *uçur-*. Söz konusu ek bazen de ettirgenlik işlevinden sıyrılarak eklenmiş olduğu köke yeni bir anlam kazandırmaktadır: *Devir-*, *doğur-*, *eğir-*, *evir-*, *kaçır-*, *kayır-*, *pişir-*, *savur-*, *şaşır-*, *uyar-* vb. gibi (Korkmaz, 2017, s. 186). **Ö-r-* "örmek" fiilinden türeyen kelimelerden bazıları şunlardır: **Ö-r-gen* "urgan vb. şey" *Örgen örüldi* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 97), **ö-r-gem (/>gen)+çi* "örümcek(Paçacıoğlu, 2016, s. 504)" **ö-r-gen+çi* "urgancı (Paçacıoğlu, 2016, s. 504)", **ö-r-güç* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 46), **ö-r-güç+len-* "saç örgüsü olmak" (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 136), **ö-r-ü-k* "örgülü, örülü olan her şey" (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 791), **ö-r-gün/*ö-r-ken/*ö-r-kün* "Urgan, ip, yular" (TS, 2019, s. 3116-3118), **ö-r-ü-n* "saç örgüsü, belik" (TS, 2019, s. 3128), **Ö-r-gü, *ö-r-me* "örme, örülmüş, örülü, örgülü; kıldan örülerek yapılan ip; sepet" (Ergin, 2009, s. 246; DS, 2019, s. 3350), **ö-r-me* "ip" (TS, 2019, s. 3118), **ö-r-meç* "kıl ve saç gibi şeylerin örülmüşü" (Toparlı vd., 2007, s. 212), **ö-r-mek+çi* "örümcek (Paçacıoğlu, 2016, s. 505)", **ö-r-ü-g+lüg* "örülmüş, örülü" (Arat, 1991, s. 577), **ö-r-ü-m* "örülmüş; çul" (Arat, 1991, s. 477), **ö-r-ü-l-* "örülmek" (Yüce, 2014, s. 167), **ö-r-ü-m+ce* "örümcek" (DS, 2019, s. 3356), **ö-r-k* "hayvan bağlamakta kullanılan bir çeşit kalın ip ya da zincir" (DS, 2019, s. 3349), **ö-r-k+le-* "(atı tavlada köstekle) kösteklemek" (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 531), **ö-r-ü-k* "saç örgüsü; saç örgülerini bağlamaya yarayan ip, iplik, kumaş parçası" (DS, 2019, s. 3354), **ö-r-ü-m* "tarlanın çevresine yapılan çit" (DS, 2019, s. 3355), **ö-r-ü+lük* "örülmüş" (DS, 2019, s. 3355), **ö-r-ken* "semeri bağlamaya yarayan enli kuşak, kolan; kement" (DS, 2019, s. 3349), **ö-r-ek+le-* "hayvanın kaçmaması için bir ayağını bağlamak" (DS, 2019, s. 3347), **ö-r-ele-* "dolambaçlı, anlamsız ve yersiz

konuşmak” (DS, 2019, s. 3347), **ö-r-e-me* “Harç koymadan taştan örülen duvar; yıkılacak gibi eğik duvar” (DS, 2019, s. 3347), **ö-r-en* “Harçsız örülen duvar”, **ö-r-k+le-* “Hayvanı otalaması için uzunca bir iple çayıra bağlamak” (DS, 2019, s. 3350), **ö-r-mek* “El tezgâhlarında dokunan alaca şal” (DS, 2019, s. 3351).

Sonuç ve Öneriler

Türkçede bir kelimenin kökenine ulaşmada göz önünde bulundurulacak ölçütler ses, şekil ve anlam bilgisi açısından kök ile kendisinden türeyen kelime arasında uyumun olmasıdır. Bunlar olmadan köken bilgisi ile ilgili yapılacak yorumlarda hata yapma olasılığı artmaktadır. Bu çalışmada yukarıdaki unsurlar dikkate alınarak **ö-/*ü-* kök fiillerinden türeyen bazı kelimelere değinilmiştir. Türevlerinden yola çıkılarak söz konusu köklere “yükselmek, yukarı çıkmak, çıkmak” gibi anlamlar verilmiştir. Ancak bu anlamlar birincil anlamdır. Bazı kelimelerde, mesela *ör-* “örmek, dokumak” fiilinde ikincil anlam olan “örmek, dokumak” ön plandayken, bazılarında ise mesela *öy-* fiilinde ve türevlerinde olduğu gibi “birikmek, yığılmak, toplanmak” ikincil anlamları belirginleşmektedir. Ancak bu ikincil anlamlar da nihayetinde birincil anlamlardan çıkmıştır ve bu ilgi açıktır. Örülen bir şey, üst üste çıkılan, yükselen şeydir. Bir şeyin başka bir şeyin üstüne gelmesi, yığılması, birikmesi neticesinde burada bir yükselme, yukarı doğru hareket etme söz konusu olmaktadır. Bu fiillerden türediği düşünülen başlıca kelimeler aşağıdaki tablolarda gösterilmiştir.

***Tablo 1**: *Ö-/*Ü- Fiillerinin Türevleri*

Birincil anlamı "yükselmek, yukarı çıkmak, çıkmak" olan **ö-/*-ü-* fiillerinden türeyenler	**İkincil anlamı “örtmek, kaplamak, üstünü örtmek; kabarmak, şişmek; örmek; üşüşmek, toplanmak” olan **ö-/*ü-* fiillerinden türeyenler**
ör "yüksek" (<**ö-r*), *ör* "taht" *(*ö-r)*, *öyük/üyük/höyük* "höyük, toprak, tepe" *(*ö-/*ü-y-ü-k) (>höyük),(h)örgüç* "hörgüç"(<**(ö-r-güç)*, *örlen- "yükselmek" (<*ö-r-(-ü)+len-), üst* "üst" (<**ü-s/z+t*), *üze* "üzerine, üzerinde"(<**ü-z+)*, ün- *"yükselmek, çıkmak" (<*ü-n-)*, *öv* "övmek"(<**ö-(/-g-/-ğ-/-v--).*	*ök-/ög-/ük-/üg- “yığmak, biriktirmek/ küme hâline getirmek” (*ö-/*ü-g-/-k-* , ört- “örtmek” (<*ö-r-t-*), *ös-/üs-“üflemek, şişirmek, kabartmak” (<*ö-s-/*-ü-s-*), *ür- “kabarmak, şişirmek, üflemek” (<*ü-r-*), *üş- “üşüşmek” (<*ü-ş-*), ör- *“örmek”* (<**ö-r-*).

***Tablo 2**: *Ö-/*Ü- Fiillerinin Diğer Türevleri*

Tarihî Türk lehçelerinde, birincil anlamı "yükselmek çıkmak, yukarı çıkmak" olan *ö-/*-ü- fiillerinden türeyen diğer bazı kelimeler	**Tarihî Türk lehçelerinde ikincil anlamı "örtmek, üstünü örtmek kaplamak; kabarmak, şişmek; örmek; üşüşmek, toplanmak; övmek" olan *ö-/*ü- fiillerinden türeyen diğer bazı kelimeler**
**ö-r-küç* "dalga", **ö-r-(-i/ü+)len-* "(bulut) oluşmak, yükselmek" **ö-r-(-i/ü+)le-ş* "tepe, yokuş", **ö-r-ü-ş* "çıkış, yükseliş."	**ü-k-ü-l/*ü-k-I-l* "artma, artış; çok", **ü-k-i-l+i-* "çoğalmak, büyümek, gelişmek, neşvünüma bulmak", **ü-k-ü-n/*ü-k-i-n/*ü-g-ü-n/*ü-g-i-n* "yığın hâlinde", **ü-k-(-i-)I-(I)-t-/*ü-g-(i)-l-(-I-)-t-*"çoğalmak, artırmak", **ü-g-(-ü-)l-ü-n-* "yığılmak, kümelenmek", *üglüş-* "birbiri üzerine yığılmak", **ü-g-me* "yığılmış şey", *ügmek* "yığılmış şey", **ü-g-tür-* "yığmak, toplamak için emir vermek" **ü-g-ü-l-* "toplanmak, küme hâline getirilmek", **ü-g-ü-l-gen* "kümelenen (şey)", **ü-g-ü-m* "bir yığın", **ü-g-ü-n* "yığın"; **ü-r-I-l-/*ü-r-ü-l-* "şişirilmek, üfürülüp şişirilmek, kabarmak", **ō̄-g-di* "medih, sena, övme" * *ō̄-g-di+lik* "methe ve takdire layık, övüp alkışlamaya değer", **ō̄-g-di+siz* "takdire lâyık olmayan, beğenip övmeye değmez", **ō̄-g-dü* "övme, medih, sena", **ō̄-g-miş* "övme, medih, sena", *ō̄gürmäk* "kendisini övdürmek", **ō̄-g-ü-t-mäk* "övmek", **ō̄-g-(-I-)-d+(i)l-* "övülmek, methedilmek", *ō̄-(/-g-/, /-ğ-/ > /-v-/)-i-d-i-r* "methiye", *ō̄-(/-g-/, /-ğ-/ > /-v-/)-gü+çi* "övücü, öven", *ō̄ -(/-g-/, /-ğ-/ > /-v-/)-ü-* "ögmek", *ō̄ -(/-g-/, /-ğ-/ > /-v-/)-ü-nç*"övünme", *ō̄-(/-g-/, /-ğ-/ > /-v-/)-r-t-* "kendisini övdürmek"; **ö-r-gen* "urgan vb. şey", **ö-r-gem (/>gen)+çi* "örümcek" **ö-r-gen+çi* "urgancı", **ö-r-güç*, **ö-r-güç+len-* "saç örgüsü olmak", **ö-r-ü-k* "örgülü, örülü olan her şey", **ö-r-gün/*ö-r-ken/*ö-r-kün* "urgan, ip, yular", **ö-r-ü-n* "saç

örgüsü, belik", **ö-r-gü,* **ö-r-me* "örme, örülmüş, örülü, örgülü; kıldan örülerek yapılan ip; sepet", **ö-r-me* "ip", **ö-r-meç* "kıl ve saç gibi şeylerin örülmüşü", **ö-r-mek+çi* "örümcek", **ö-r-ü-g+lüg* "örülmüş, örülü", **ö-r-ü-m* "örülmüş; çul", **ö-r-ü-l-* "örülmek", **ö-r-k* "hayvan bağlamakta kullanılan bir çeşit kalın ip ya da zincir", **ö-r-k+le-* "(atı tavlada köstekle) kösteklemek", **ö-r-ü-k* "saç örgüsü; saç örgülerini bağlamaya yarayan ip, iplik, kumaş parçası", **ö-r-ü-g+lük* "örülmüş", **örken* "semeri bağlamaya yarayan enli kuşak, kolan; kement", **ö-r-ek+le-* "hayvanın kaçmaması için bir ayağını bağlamak", **ö-r-k+le-* "hayvanı otlaması için uzunca bir iple çayıra bağlamak", **ö-r-mek* "el tezgâhlarında dokunan alaca şal."

Kaynakça

Arat, R. R. (1991). *Kutadgu Bilig-I Metin* (3. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Argunşah, M. ve Güner, G. (2015). *Codex Cumanicus*. İstanbul: Kesit Yayınları.

Ata, A. (2019). *Kısasü'l-Enbiyâ (Peygamber Kıssaları)-Giriş-Metin-Dizin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Atalay, B. (1970). *Abuşka Lûgatı Veya Çağatay Sözlüğü*. Ankara: Ayyıldız Matbaası.

Aydın, E. (2018). *Uygur Yazıtları*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat

Ayverdi, İ. (2010). *Kubbealtı Lugatı*. İstanbul: Kubbealtı Yayınları.

Bilgen, İ. (1989). *Dîvânu Lügâti't-Türk'te Söz Yapımı*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Caferoğlu, A. (1968). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü* (1. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Clauson, S. G. (1972). *An etymological dictionary of pre-thirteenth-century Turkish*. Oxford: Oxford Press.

Ercilasun, A. B. (2014). *Makaleler 1-Dil, Destan, Tarih, Edebiyat*. (Haz. Ekrem Arıkoğlu). Ankara: Akçağ Yayınları.

Dilçin, C. (2016). *Mes'ūd Bin Ahmed, Süheyl ü Nev-Bahâr, Inceleme-Metin-Sözlük*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.

Eraslan, K. (2012). *Eski Uygur Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Eren, H. (2020). *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü* (1. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ercilasun, A. B. (2013). *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
Ercilasun, A. B. (2016). *Türk Kaüanlığı ve Türk Bengü Taşları*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
Ercilasun, A. B. & Akkoyunlu, Z. (2018). *Dîvânu Lugâti't-Türk- Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
Ergin, M. (2009). *Dede Korkut Kitabı II* (4. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
Ergin, M. (2012). *Türk Dil Bilgisi* (. İstanbul: Bayrak Basım Yayım Dağıtım.
Gabain, A. V. (2007). *Eski Türkçenin Grameri* (5. Baskı). (Haz. M. Akalın) Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
Gülensoy, T. (2018). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
Hacıeminoğlu, N. (1987). Üze/Öze Meselesi. *Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi*, 5-14.
Hacıeminoğlu, N. (2016). *Türk Dilinde Yapı Bakımından Füller-Eski Türkçe Metinlerinden Zamanımıza Kadar-Yazı Dilinde*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
Hamilton, J. R. (2020). *Budacı Iyi Kalpli Ve Kötü Kalpli Prens Masalının Uygurcası-Prens Kalyānamkara Ve Pāpamkara Hikâyesi*. (Çev. Ece K. ve İsmet B.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
İlker, A. (1997). *Batı Grubu Türk Yazı Dillerinde Fiil* (. Türk Dil Kurumu Yayınları.
Karamanlıoğlu, A. F. (1989). *Gülistan Tercümesi (Kitāb Gülistan bi't-Türkî)* (1. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
Karaağaç, G. (2013). *Türkçenin Dil Bilgisi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
Kaya, C. (2021). *Uygurca Altun Yaruk* (2. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
Kültür Bakanlığı, (1991). *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
Li, Y-S. (2022). *Türk Dilinde Son Takılar*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
Nişanyan, S. (2018). *Nişanyan Sözlük-Çağdaş Türkçenin Etimolojisi*. İstanbul: Liber Plus.
Orkun, H. N. (2021). *Eski Türk Yazıtları* (3. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
Paçacıoğlu, B. (2016). *VIII.-XVI. Yüzyıllar Arasında Türkçenin Sözcük Dağarcığı*. İstanbul: Kesit Yayınları.
Şirin, H. (2016). *Eski Türk Yazıtları (Söz Varlığı İncelemesi*). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
Şirin, H. (2019). *Kültigin Yazıtı -Notlar-*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
Taş, İ. (2015). *Kutadgu Bilig'de Söz Yapımı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
Tekin, T. (1989). *XI. Yüzyıl Türk Şiiri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
Tekin, T. (2010). *Orhon Yazıtları* (4. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
Tekin, Ş. (2019). *Uygurca Metinler II- Maytrısimit- Burkancıların Mehdisi Maitreya Ile Buluşma- Uygurca Ibtidai Bir Dram*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
Tekin, T. (2013). *Makaleler I-Altayistik*. (Haz. E. Yılmaz ve N. Demir). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
Tekin, T. (2016). *Orhon Türkçesi Grameri* (1. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
Tekin, T. (2022). *Türk Dilinde Birincil Uzun Ünlüler* (1. Baskı). Türk Dil Kurumu Yayınları.
Tekin, T., Ölmez, M., Ceylan, E., Ölmez, Z. ve Eker, S. (1995). *Türkmence-Türkçe Sözlük*. (Haz. M. Ölmez). Ankara: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 18.
Tietze, A. (2021). *Tarihî Ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati*. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA).
Toparlı, R. Karaatlı, R. ve Vural H. (2007). *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Türk Dil Kurumu, (2019). *Tarama Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
Türk, V. (2006). Türkçede Ö-, Ög, Ögür, Ögren-, Ögret- Kelimeleri. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları,* 5-16.
Ünlü, S. (2013). *Çağatay Türkçesi Sözlüğü*. Konya: Eğitim Yayınevi.
Yüce, N. (2014). *Mukaddimetü'l-Edeb-Ḫvārizm Türkçesi Ile Tercümle Şuster Nüshası*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

İnternet Kaynağı
https://sozluk.gov.tr/

Kısaltmalar ve İşaretler

DS	Derleme Sözlüğü
ETü	Eski Türkçe
TS	Tarama Sözlüğü
vd.	ve diğerleri
+	isme getirilen ek
-	fiile getirilen ek
<	bu şekilden gelir
>	bu şekle gider
/	ya da; ve
*	tanıklanmamış, varsayımsal, farazi kelime

Extended Abstract

Japanese, Korean, Tungusic, Mongolian and Turkish are considered within the language family defined as Altaic languages. Mention of the existence of this language family dates back to the early 18th century. However, at that time, the Altaic languages were not considered as independent; they were considered as Ural-Altaic. The Uralic languages consisted of languages such as Finnish, Samoyetian and Hungarian. The period when the Ural-Altaic languages started to be considered separately corresponds to the end of the 19th century. In an environment where languages were classified according to their structure, Altaic languages were considered in the category of agglutinative languages alongside inflected languages and monosyllabic languages. Among the many characteristics of agglutinative languages, the root word usually remains *unchanged* while the word is being derived, and is expanded with the affixes added to it. The fact that the root word does not change brings with it the advantage of finding the root easily. For example, in the word *gözlükçü*, the root is the word *göz* "eye". While the noun-forming suffixes +*lük* and +çü added to the *göz* "eye" derive new words from it, the word *göz* "eye" remains unchanged.

Turkish can be characterized as a typical Altaic language considering its features. In Turkish, a word can sometimes be reduced to a single sound, provided that it is vowel. The number of studies in this direction is increasing day by day. It is now known that the verb has the meanings of "to separate" and "to say", and the verb *ö-* has the meanings of "to rise, to go up, to ascend". In this study, some words derived from the verb **ü-* together with the verb *ö-* are discussed. The verbs **ö-* and **ü-* are given meanings such as "to rise, to go up, to ascend; to knit, to weave; to accumulate, to collect" based on the words thought to be their derivatives. Of these, the first meanings are primary and some of their derivatives are as follows: *Ö-r-* "to rise, go up", *ö-*(<->g->-ğ->v-), *ö-r-güç* (<hörgüç), *(h)ö-y-ü-*k "mound,

hill", **ü-s+t* "top, up", **ü-z+e* "on, over" etc. The words **ö-r-* "to knit, weave" from the verb **ö-* "to knit, weave" and *ök-/ög-/ük-/üg-* "to pile up, to accumulate/to make into a cluster" from the verb **ö-* "to accumulate, to collect, to pile up" are derived from the secondary meanings. After mentioning these derivatives, some of their derivatives are also included in the study.

After giving the above meanings to **ö-* and **ü-* verbs based on their derivatives, the most appropriate examples were tried to be presented. Care has been taken to ensure that the examples are in conformity with the root verbs in terms of both sound, form and semantics. The usage and meanings of the words derived from the hypothetical root verbs **ö-* and **ü-* in historical Turkish dialects were firstly mentioned. Then, according to the Dictionary of Comparative Turkic Dialects, the different forms of these words have been tried to be revealed. After that, the main part, that is, the part about their origin, was started. Before moving on to our own opinion on the origin of the words, the comments of the researchers are given. Taking these into account, we have tried to list our own views. Of course, these opinions do not claim that this is the exact root of the word. However, it cannot be denied that they have the qualities to illuminate the origin of the words discussed. A general evaluation is made in the conclusion part of the study.

Etymological studies are the most difficult linguistic field of Turkish. Therefore, it is necessary to know the duties of affixes well. In addition, in Turkish, an affix can sometimes be attached to both a verb and a noun. Here, it is important to identify the function of the suffix and the meaning it gives to the word to which it is added and to determine whether it will be added to the verb or the noun. For example, the sound "sh" is a verb to noun suffix in words such as *arrival, arrival, war, peace, race*. However, in words such as *fight, develop, collide, work, laugh, make love, stick*, the same suffix shows the feature of a verb-verb construction suffix. Engaging in etymological studies without knowing these also carries some risks such as reaching erroneous conclusions. For example, the meaning and morphology of the word *övmek* "to praise, to praise", which is thought to derive from the hypothetical verb **ö-* and whose origin is commented for the first time in this study, should be compatible. To praise is to exalt or elevate an object or a person. Therefore, the meaning connection between the hypothetical verb **ö-* and this word is accurate. It is hoped that the study will contribute to Turkish studies in particular and to etymology research in particular.

When we take a closer look at the word *hörgüç* or *örküç*, which means the protrusion on the *camel's back, height*, some researchers attribute it to the verb *ör-* "to rise". Although we agree with this view, it is not the root of the word but its stem. Because the root of this word is based on the hypothetical root with the meaning **ö-* "to go up, to rise, to ascend", which is the subject of the study. The semantic connection of the hump on the *camel's back*, which is higher than other parts, with the verb **ö-* is quite clear. Therefore, both in terms of meaning and in terms of phonology and morphology, this view is correct. The root of the word *höyük*, which has meanings such as "hill, pile of earth", is generally based on the verb **öy-*. However, based on the feature of Turkish that a word can be reduced to a single sound, provided that it is vowel, we suggest that it is based on the hypothetical verb **ö-* "to go up, to rise, to ascend". A mound, a mound of earth is something that is high above the ground, protruding. Therefore, the connection between the meanings given to this hypothetical verb and the corresponding meaning of the word mound becomes clear. One of the interesting etymological suggestions in the study is the verb *öv-* with the meaning of "to praise, praise, praise, praise, glorify", which has not yet been etymologized to the best of our knowledge. Considering the meaning of this verb in

particular, we can say that its relation with the hypothetical verb *ö-*, which we attribute the meaning of "to rise, to go up, to ascend", becomes clearer. A person or thing that is praised, eulogized, glorified is elevated to a higher position than it is, elevated spiritually, exalted. In the light of this meaning connection, we argue that this word is clearly related to the hypothetical verb **ö-*. One of the words that should be mentioned here is the verb *ör-* "to knit, weave". This verb is also shared in the study as being based on the hypothetical verb **ö-*. Although knitting, weaving is one of the secondary meanings of this hypothetical root. In something that is *woven*, there is an overlapping and rising. The most obvious example of this is the compound word *walling.* In Van dialect, one of the dialects of Turkish in Turkey, the expression "to build a wall" is also used for this usage. The thing to be deduced from this is that building a wall actually means *raising* it with stones, adobe, briquettes, etc. on top of each other, raising it upwards. From this point of view, it can be said that the root of the verb *ör-* is also based on the verb **ö-*; however, it is related to the secondary meaning of the hypothetical root, not its primary meaning.

As far as we know, an etymological explanation of the verb with the meaning "to swarm, to gather, to pile up" has not yet been made. When we first consider the meaning of this verb, there is a *gathering*, *piling up*. In something that is gathered or piled up, the meaning of ascending, rising upwards can be immediately perceived. Therefore, a semantic relationship between the secondary meanings given to the hypothetical verb **ü-* "to gather, accumulate, pile up" and *üş-* "to swarm, gather, pile up" is evident. From a morphological point of view, the verb-forming suffix -ş- is a suffix that has been used quite frequently since the early periods of Turkish and preserves this vitality today. As a result, the origin of the verb *üş-* is based on the hypothetical verb **ü-* "to gather, pile up, pile up" and the etymology is as follows: **Ü-ş-* (<üş-). The verb ur- "to swell, inflate, blow" was first encountered in Old Uyghur Turkish. This verb was later found with the same meaning in both Karakhanid Turkish and Kipchak Turkish.

The root of this word is similar to the verb *ör-* mentioned above: **ü-r-* (>ü-r>ür-). Something that swells, or a plant that grows (from the ground) has risen, moved upwards, emerged. The verb *üril-/ürül-* "to be inflated, blown up, inflated, swelled", derived from the verb *ür-*, can also be mentioned here and its etymology can be given as follows: **Ü-r-ü-l-*. However, this verb is not related to the primary meaning of the hypothetical root **ü-*, but to the secondary meaning of "to swell, to swell". Something that swells, inflates has become higher than its current position, its halter has become correct. Again, the root of the verb *ös-* "to blow, inflate, swell", first attested in Old Uighur Turkish, is based on the hypothetical verb **ö-*, one of the secondary meanings of which is "to swell, swell". The examples given here are detailed in terms of meaning, sound and form. This does not mean that these words are all words derived from the verb **ö-/ *ü-*.

There are undoubtedly many more words derived from these hypothetical roots in the dialects of Turkish and the dialects of these dialects waiting to be identified. In this study, the most known ones are discussed. It is hoped that our study will make a small contribution to the Turkish language in particular and to the etymology studies of Turkish in particular.

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi
Araştırma Makalesi
ISSN 2547-989X

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9 (1), 291-318
Geliş Tarihi:31.01.2025 Kabul Tarihi:19.04.2025
Yayın: 2025 Yayın Tarihi:31.05.2025
https://doi.org/10.30561/sinopusd.1630557
https://dergipark.org.tr/sinopusd

SAVAŞ VE BARIŞ YILLARINDA POPÜLER BİR MECMUA: *SAVAŞ* (1940-1958)

Seren ÇELEBİ*

Öz

Bir devlet ve toplumu değiştiren ve dönüştüren tarihsel olaylar arasında savaşlar önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle I. Dünya Savaşı sırasında artan ve II. Dünya Savaşı'nda cephe gerisinin vazgeçilmez bir propaganda aracı olarak kullanılan matbuat bu değişim ve dönüşümün izlenebileceği tarihsel kaynak niteliğindeki araçlardandır. Savaş, savaş ihtimali gibi durumlarda askerliğe odaklı yayın sayısının artış dikkat çeker. Nitekim savaşa girmese de II. Dünya Savaşı öncesi ve sonrasında Türk matbuatında önceki dönemlere göre fark edilir derecede askerlik konulu yayın yapılmıştır. Bu yayınların içeriklerine bakıldığında genellikle askerlik, savaş, kahramanlık, yiğitlik motifi üzerinden şekillendiği görülebilir. Bu konuları ele alan eser yayını resmî kurumların yanı sıra sivil kurumlar tarafından da yapılmıştır. Makalemizin konusu bu türden yayınlardan biri de II. Dünya Savaşı sırasında resmî niteliği olmayan bir yayın olarak, yazar kadrosunun çoğunluğu muvazzaf ve emekli askerlerin oluşturduğu *Savaş Mecmuası*dır. 15 Mart 1940 tarihinde yayımlanmaya başladığında kendisini "Millî, Hamasi, Kültür Mecmuası" olarak tanımlayan mecmua, II. Dünya Savaşı atmosferinde savaş ve kahramanlık konularını ele alan yazı ve haberlerle içeriğini oluşturmuştur. Dergi içerisinde yayımlanan hatırat, roman, hikâye ve şiir gibi edebî türler deki yazılar millî değerler ve Türk milletinin kahramanlıkları vurgusunu yapmıştır. Bu çalışmanın amacı daha önce akademik bir inceleme yapılmamış olan *Savaş Mecmuası*'na dikkat çekmek ve bu mecmuadaki yazıla üzerinden *Kahraman Türk Askeri* tipolojisinin oluşturulmasındaki katkısını ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Ordu, Kahramanlık, Askerlik, Savaş

A Popular War Magazıne Durıng the Years of War and Peace (1940-1958)

Abstract

Wars occupy an important place among the historical events that change and reshape a state and a society. Book printing, which increased especially during the First World War and was used as an indispensable propaganda tool behind the front lines during the Second World

* Arş. Gör. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, serencelebil@karatekin.edu.tr, https://orcid.org/0000-0001-6153-2076
This work is licensed under a Creative Commons BY-NC-SA 2.0

War, is one of the historical sources that can be used to trace this change and transformation. In situations such as war and the possibility of war, the increasing number of military-oriented publications is striking. Although Turkey did not enter the war, there were a considerable number of military-related publications in the Turkish press before and after the Second World War compared to previous periods. Looking at the content of these publications, it can be seen that they are generally characterised by the motifs of military service, war, heroism and bravery. In addition to the official institutions, publications on these topics were also issued by civilian institutions. One of these publications, which is the subject of this article, is the War Magazine, which was published as an unofficial publication during the Second World War and whose authors consisted mainly of active and retired soldiers. Published on 15 March 1940, the magazine called itself "Millî, Hamasi, Kültür Mecmuası" (National, Hamasi, Culture Magazine) and its content consisted of articles and news about war and heroism in the atmosphere of World War II. The writings published in the magazine in literary genres such as memoirs, novels, short stories and poems emphasised national values and the heroism of the Turkish nation. The aim of this study is to draw attention to the war journal, which has not yet been studied scientifically, and to show its contribution to the creation of the typology of the heroic Turkish soldier through the writings in this journal.

Keywords: Army, Heroism, Military, War.

Giriş

II. Dünya Savaşı başladığında, savaş yıllarında ve savaştan sonra askerlik, ordu ve savaşa ilişkin popüler nitelikli resmî ve gayriresmî yayın sayısında dikkat çeken bir artış olmuştur (ed. Şerefoğlu, Göleç, Danış, 2024, s. 1). Özellikle gazete ve dergi gibi süreli yayınlarda, bahsi geçen kavramlar çerçevesinde yayın sayısındaki artışın ürünlerinden biri de *Savaş Mecmuası*dır. Hatta doğrudan askerî konulara odaklandığı, içeriğinin büyük çoğunluğu bu konuya uygun metinlerden oluştuğu için *Mecmua* hakkında bu bu bakımdan popüler nitelikli tek yerli süreli yayındır denilebilir. *Mecmua*nın birinci sayısı İstanbul Tan Matbaası marifetiyle 15 Mart 1940'ta yayımlanmıştır. Tespit edebildiğimiz son sayısı ise Şubat 1958 tarihli 203. sayısıdır. *Mecmua* her ne kadar savaş, askerlik ve ordu gibi, kavramsal çerçevesi geniş bir anlamda ele alınabilecek konularla ilgili olduğunu iddia etse de yazılarının büyük çoğunluğunda vurgulanan şey *Kahraman Türk Askeri* tipolojisidir. Bu tipoloji, Türk Silahlı Kuvvetlerinin kara, hava, deniz gibi unsurlarında görev almalarının yanı sıra, savaş esnasında her rütbedeki askerin düşman karşısında gösterdiği kahramanlık örneklerine referans oluşturmuştur. *Kahraman Türk Askeri*

tipolojisinin özellikleri, "Türklük, Türk ordusu, vatan, Türk Milleti" gibi millî kolektif değerler uğrunda yiğitlik, cesaret, fedakârlık gibi üstün meziyetlere sahip bireylerin şehitlik ve gazilikle sonuçlanan askerî pratikleriyle ortaya çıkmaktadır.

Bu makalenin amacı *Savaş Mecmuası*nda kahramanlık ve Türk askeri kavramlarına yüklenen tarihsel anlam ile *Kahraman Türk Askeri* tipolojisinin oluşumuna sunduğu katkıyı ortaya koymaktır. Ayrıca yaklaşık yirmi yıllık bir sürede yayımlanan toplam 203 sayısında yukarıda bahsi geçen konularla içeriğini oluşturan bu derginin sosyal ve beşerî bilimlerin farklı disiplinleri açısından incelenmesi gereken tarihsel bir doküman olduğuna dikkat çekmektir. Makale, incelemeye aldığı eserle, özellikle askerî tarih, askerî sosyoloji, askerî kültür tarihi ve harp edebiyatı bakımından döneminin benzer yayınlarıyla birlikte ele alındığında adı geçen disiplinler çerçevesinde yapılacak bilimsel araştırmalar için bir örnek teşkil etme iddiasındadır.

Savaş Mecmuası, askerî kurumlardan askerî tarihe, dünyadaki askerî gelişmelerden askerî spor müsabakalarına, askerî okul ve kurum ziyaretlerinden yüksek rütbeli komutanlarla yapılan konuşmalara kadar ordu ve askerlikle ilişkili yazıları içermektedir. Makalemizin sınırları, bu yazılar arasından *Kahraman Türk Askeri* tipolojisine referans olacak türden metinlerle sınırlandırılmıştır. Literatürde kahraman ve kahramanlık konuları üzerine edebiyat, Türk halk bilimi, antropoloji gibi disiplinler olsa da bu türden resmî veya sivil askerî popüler yayınlar üzerinden bir çalışmaya rastlanmamaktadır. Bu açıdan Ahmet Özcan'ın "Cepheyi Menkıbeleştirmek" (ed. Şerefoğlu, Göleç, Danış, 2024) adlı kitap bölümü bir istisna sayılabilir. Özcan, çalışmasında, kahramanlık konulu askerî yayınların tarihsel arka planını, yayınların tarihsel bağlamını ve işlenen konuları ele almıştır. *Savaş Mecmuası* üzerinden hazırladığımız bu makalenin hazırlanmasında Özcan'ın metni bir örnek olmuştur. Makalemizin planı öncelikle mecmuanın amacı, şeklî bilgileri, yazar kadrosu, ana çizgileriyle içerik bilgisi; ardından, yazım amacına uygun konuların incelenmesi şeklindedir.

1. Ana Çizgileriyle Savaş Mecmuası

Yayımlandığı süreçte resmî olmayan, doğrudan askerlik ve ordu gibi spesifik konular üzerine yayın yapan bir derginin yirmi yıl gibi uzun süre yayın hayatında kalması, döneminin diğer dergileriyle mukayese edildiğinde dikkat çekmektedir. Derginin sahibi ve yazı işleri müdürü askerî okullarda öğretmenlik yapan Faik Türkmen'dir. 22. sayıya kadar derginin idari işlerinde ikinci bir isim görünmezken 22. sayıda Orhan Mete, 46. sayıda Faik Özbilgen, 78-164. sayısına kadar Emekli Topçu Albay Halit Aruoba gibi isimler bu işleri yürütmüştür. Mecmuanın 4. sayısına kadar alt başlık olarak "Millî, Hamasi, Kültür Mecmuası" ifadesi kullanılmıştır. 1940 yılında yayımlanan ilk üç sayıdaki "Türk Hamasiyatı, Türk Hamasiyatı Türk Dilile Söylenmek Lazımdır" (Tunç, Savaş Dergisi, 1940, Sayı 1, s. 2), "Hamasiyattan Anlaşılan Mana" (Türkmen, Savaş Dergisi, 1940, Sayı 1, s. 2), "Yunus Emre ve Hamasiyat" (Savaş Dergisi, 1940, Sayı 1, s. 6) gibi yazılar derginin alt başlığını vurgulayan içeriğe sahiptir. 1940 yılında yayımlanan 4. sayıdan itibaren alt başlık "Kahramanlık, Askerlik, Vatanperverlik, Milliyetçilik Mecmuası" şeklinde değiştirilmiştir. Yine 1940 tarihli 9. sayıda ise "Türk milleti, Türk vatanı için, kahramanlık ananelerine uyarak ve bir Türk askeri olduğunu duyarak savaş!" şeklinde bir ifade kullanılmıştır. Derginin amaç, içerik ve niteliğine dair kanaat uyandıran alt başlıkları ilerideki sayılarda değişiklik göstermeye devam etmiştir. Örneğin 1945 yılında çıkan 78. sayısında "Millî, Ahlak ve Askerî Kahramanlık Mecmuası" alt başlığı, Ocak 1947 tarihli 93. sayısında "İlim, Ahlak ve Edebiyat Yolunda Savaş" biçimini almıştır. Şubat 1958'deki 203. sayıda ise "Moral, Eğitim ve Askerî Kahramanlık Dergisi" şeklinde alt başlık kullanılmıştır. Başlıklar ifade olarak değişmiş olsa da derginin başlangıcındaki amaç ve misyon aynı kalmıştır.

Dergi; Tan, Vakit, Cumhuriyet, Marmara Basımevi, Güneş, Ülkü gibi farklı matbaalarda basılmıştır. İlk yayımlandığında on beş günde bir çıkan derginin fiyatı 10 kuruş, abonelik ücreti ise 250 kuruştur (Savaş Dergisi, 1940, Sayı 1, İç Kapak). Son sayı olarak tespit ettiğimiz 203. sayısına bakıldığında derginin aylık yayımlandığı, nüshasının 100, yıllık aboneliğinin ise 1200 kuruş şeklinde değiştiği

görülmektedir (Savaş Dergisi, 1958, Sayı 203, İç Kapak). *Savaş Mecmuası*, döneminin birçok popüler dergisine benzer şekilde albenili bir kapak tasarımıyla yayın hayatına başlamış ancak son sayılarda kapak tasarımı ve kâğıt kalitesinin nitelik olarak düştüğü fark edilmektedir. Derginin kapak ressamları arasında Münif Fehim (Savaş Dergisi, 1940, Sayı 5, Dış Kapak), M. Şevki (Savaş Dergisi, 1940, Sayı 12, Dış Kapak), Hulusi Göymen (Savaş Dergisi, 1940, Sayı 17, Dış Kapak), Ş. Arel (Savaş Dergisi, 1940, Sayı 21, Dış Kapak), Etem Çamga (Savaş Dergisi, 1945, Sayı 78, Dış Kapak), Necati Yazar (Savaş Dergisi, 1946, Sayı 81-82, Dış Kapak) ve Nevzat Alataş (Savaş Dergisi, 1946, Sayı 87, Dış Kapak) gibi isimler bulunmaktadır.

2. Derginin Amacı ve Konularına Genel Bir Bakış

Çeşitli askerî konuların yanı sıra anket, bilmece, ziyaret haberi, haber, şiir, hikâye ve anı gibi türlerde üretilmiş yazıların bulunduğu *Savaş Mecmuası*nda çıkan yazılar hangi türden olursa olsun derginin yayımlanış amacına uygun olarak büyük oranda ordu, askerlik ve savaşla ilişkili metinlerdir. Ancak bu konular Kahraman Türk Askeri kimliğinin inşasına katkı sunacak şekilde ele alınmıştır. Mecmuanın amacı, birinci sayının hemen ilk sayfasındaki "Mecmuamızın Maksadı" isimli yazıda ifade edilmiştir. Bu yazıya göre dergi *siyasi amacı olmayan bir kültür mecmuası*dır. Tarihin kahramanlık, yiğitlik hikâyeleri ve savaş türküleriyle dolu olması, bunların da köy odalarında, kahvehanelerde, ordu evlerinde konuşulması derginin yayımındaki hareket noktalarından biridir. Kitlenin ilgi duyduğu bu konulardaki ihtiyaca, yazılı metinlerle yardımcı olunacağı düşüncesinden yola çıkılmış ve konuların hamasiyât cephesi odak noktası olmuştur. Ayrıca milliyet ve hamasiyat denildiğinde her şeyden önce askerlik anılarının akla geldiği, okurun bu konulara ilgi duyduğu, mecmuanın bu ilgiyi dikkate alacağı ancak kullanılacak malzemenin resmî niteliğinin olmayacağı belirtilmiştir. Milletin içine girerek, onları etkileyecekleri, onların ruhuna dokunacakları ve askerliğe karşı duyulan sevgiye değinecekleri vurgulanmıştır. *Savaş Mecmuası* Türk hamasiyatının ilim, fikir, edebiyat, fen ve tekniğini bir dergide toplama arzusundadır. Burada Türk hamasiyeti

kavramının neden sözlük anlamı dışında geniş bir içeriğe sahip olduğu makalenin *Edebiyat ve Savaş* başlığı altında açıklanacaktır.

Yukarıda belirtilen amaçlar doğrultusunda dergide içeriği şekillendirecek konular maddeler halinde sıralanmıştır. Birinci madde *fikir ve felsefe* yazılarıdır. Bu alanda yayımlanacak yazılar askerliğin psikolojisi, askerî ahlak, vazifenin mahiyet ve ehemmiyeti gibi konulardan oluşacaktır. İkinci madde *edebiyat* kısmıdır. Bu kısım, "millî ve hamasi şiirler, kahramanlık menkıbeleri, hikâye" gibi edebî türlerde yazılmış metinleri kapsamaktadır. Üçüncü madde *fen ve teknik* konuları içermektedir. Burada askerlikle ilişkili fennî ve teknik yazılar ile yeni gelişmeler hakkında bilgi veren yazılar bulunacaktır. Dördüncü madde *tarih* yazılarından oluşacaktır: "Tarihimizde kesretle rast gelen parlak vakalar ve savaşların tasvirleri ve tarihe geçmemiş tafsilatı bulunacaktır." şeklindeki ifadeyle bu bölümün kapsamı belirtilmiştir. Beşinci madde askerî personel tarafından yazılan eserlerin kritiğini kapsamaktadır. Altıncı madde *Askerî Büyüklerimizin Hayatı* başlığıyla çıkacak yazılara ayrılmıştır. Her sayıda bir komutanın hayat hikâyesine yer verilecektir. Yedinci madde hayatta olan askerî personel ile yapılacak mülakatlar üzerine şekillenecek yazılara dairdir. Sekizinci madde askerlikle ilgisi ölçüsünde *spor* kısmıdır. Dokuzuncu madde olan *mizah* kısmında yer alan "Türk milletinin hayatına tercüman olan bu mecmua mizahı asla ihmal edemezdi," şeklindeki ifade, dergide mizah kısmına yer verilmesinin nedenini açıklamaktadır. Buna göre tarihimizde kahramanlık hikâyelerinin yer aldığı gibi mizahın da yer aldığı belirtilmiş, savaşa ait fıkralar da ihmal edilmemiştir. Derginin amacı doğrultusunda içeriği ve maddeleri hakkında yapılan açıklamada yer alan dokuzuncu madde, "Her nüshada birçok resimler ve röportajlar bulunacaktır," şeklindedir (Savaş Mecmuası, 1940, Sayı 1, s. 1).

3. Savaş Mecmuasının Yazar Kadrosu

*Savaş Mecmuası*nın bütün sayılarında ilk sayıda verilen amaç ve içerikle ilgili sınırlara dikkat edildiği ve yazıların buna uygun olarak yayımlandığı anlaşılmaktadır. Yazar kadrosunun *Mecmua*nın amaç ve misyonuna uygun

niteliklerde olması da bu uyumun sağlanmasında etkili olmuştur. Yazarların doğum tarihleri incelendiğinde Osmanlı Devleti'nin son dönemiyle Cumhuriyet döneminin ilk yıllarına şahit olmuş kişilerin çoğunluğu teşkil ettiği tespit edilmiştir. Bu ise vatan savunması şeklindeki birçok savaşın bu yazarlarca bizzat veya şahidi olarak tecrübe edildiğini göstermektedir. *Aka Gündüz, Cemil Sena Ongun, Cevdet Kerim İncedayı, Falih Rıfkı Atay, Feridun Kandemir* gibi isimler Cumhuriyet döneminin tanınan yazarları arasındadırlar. Yazarlar arasında çok sayıda asker kökenli kişi bulunduğu ve kendi askerî sınıflarına uygun yazılar yayımladığı görülmektedir. Örneğin spor eğitimi hakkında uzman olan askerî personel spor, doktor askerî personel de sağlık konularında yazılar yazmıştır. Şair asker sayısının çokluğu *Mecmua*nın hemen her sayısında bulunan şiirlerden anlaşılmaktadır. Dergi yazarları arasında askerlerin çoğunluğu oluşturması, *Mecmua*nın savaş ve askerliği yayın politikasının merkezine aldığından, tabii görünmektedir.

*Savaş Mecmuası*nda askerlerin dışında gazeteci, hukukçu, yazar, eğitimci, bürokrat, akademisyen gibi mesleklerden yazarlar da yayıma katılmışlardır. Yazarların rütbe, statü, meslek ve ünvanlarının *Mecmua*da belirtilmesi onların hakkındaki değişiklikleri de izlememize yardımcı olmaktadır. En fazla yazısı yayımlanan yazar, kurucusu ve sahibi Faik Türkmen'dir. Kendi adına yayımladığı yazıların yanı sıra Faik Türkmen ve arkadaşları imzasıyla yazıları da bulunmaktadır. Mustafa Şekip Tunç, Cemil Sena Ongun, Enver Tunçalp, Hamdi Rıza Çaydam, Faruk Şükrü Yersel, İskender Fikret Akdora, Hakkı Göktürk, Necdet Tuncay, Feridun Kandemir, Arif Tanyeri, Oğuz Kazım Atok gibi isimler A. Faik Türkmen'den sonra en fazla yazıları çıkan kişilerdir.

4. Edebiyat ve Savaş

Türk Dil Kurumunun Türkçe Sözlüğünde "hamaset" olarak geçen "hamasat" kelimesinin anlamı "yiğitlik, kahramanlık, cesaret" ve "Dinleyenleri etkilemek veya heyecanlandırmak amacıyla yapılan abartılı anlatım," şeklinde verilmiştir. (https://sozluk.gov.tr/) Faik Türkmen, sözcüğe ayrıca kendilerinin *hamasat* kelimesiyle neyi kastettiklerini göstermek için açıklama yapmıştır. Açıklamada,

hamasat kelimesine herkesin farklı anlam yüklediğini, dar manada kullanımın *kavgada hasmını yenmek* olduğunu belirten Türkmen, ayrıca "*Fakat hamasiyatın bir de geniş manası vardır: cemiyetin umumi menfaat ve ideallerini göz önüne getirerek bunların tahakkuku için bilfiil çalışan, dövüşen, mücadele eden savaş yapan hatta bu uğurda icap ederse kanını akıtan ideali ve kanaati için canını veren adam demektir,*" demiştir (Türkmen, Savaş Dergisi, 1940, Sayı 1, s. 2). Bununla birlikte Türkmen, "*Eski devirlerden beri edebiyat ve fikir tarihimizde hamasiyat, yalnız dar manada alınmış hamasi eserlere, yalnız destanlara inhisar etmiş değildir,*" demiş ve hamasi eserlere şiir gibi edebî türlerin de dâhil olduğunu vurgulamıştır (Türkmen, Savaş Dergisi, 1940, Sayı 1, s. 2). "*Biz bu mecmuada hamasiyatı geniş manada alıyoruz,*" şeklinde açıklama yapan Türkmen'in, derginin amacı ve konularıyla ilgili yazdığı maddeler bu açıklamasıyla daha anlaşılır hâle gelmektedir.

Sık sık *millî* ifadesinin kullanıldığı *Savaş Mecmuası*nda millî duyguları canlı tutmak için Türk askerî tarihinden kahramanlık, yiğitlik, cesaret içeren şehitlik ve gazilik kavramlarının anlamını vurgulayan kurgusal metinlerin yanı sıra gerçeğe dayalı metinler de edebî bir üslupla yayımlanmıştır. Bu tür metinlere duyulan ihtiyaç ve hamasi dilin önemi üzerine Mustafa Şekip Tunç, "Türk Hamasiyatı Türk Dili ile Söylenmek Lazımdır" adlı bir yazı yazmıştır. Türkmen'in "Hamasiyattan Anlaşılan Mana" adlı yazısı da Tunç'inkiyle benzer bir içerikle yayımlanmış; millî duyguları perçinlemek için sanat ve edebiyatın önemine değinilmiştir. Tunç, "*On on beş seneden beri matbuatımızda görülen tarihî romanlar ve okuyucularımızın bunlara karşı gösterdiği büyük alaka Türk hamasiyatının dile gelmek ve bilinmek ihtiyacının ilk emeklemelerinden başka bir şey değildir,*" şeklinde bir tespitte bulunmuştur (Tunç, Savaş Dergisi, 1940, Sayı 1, s. 2).

Tunç, edebiyatın millî duyguların canlandırılmasındaki rolünü öne çıkardığı, *Askerî Edebiyat* kapsamında ele aldığı yazıların arasında bu konular hakkında edebiyat tarihinden örnekler vermiştir. Askerî edebiyatın askerlik mesleği kadar gelişim göstermediğini, Türklerin edebiyat yapmaktan ziyade kahramanlık yaptığına değinmektedir (Tunç, Savaş Dergisi, Sayı 1, s. 2). Askerî edebiyat konusunda Namık

Kemal, Süleyman Nazif, Yahya Kemal, Mehmet Âkif gibi isimleri öne çıkaran Tunç, kendi döneminde askerî edebiyatın önemsenmediği tespitinde bulunmuş ancak Faik Türkmen ve *Savaş Mecmuası*nı bu konuda istisna tutmuştur (Tunç, Savaş Dergisi, 1952, Sayı 163, s. 7-8, 17). Tunç'un askerî edebiyat kavramıyla öne çıkardığı isimler, harp edebiyatı kavramının ortaya çıktığı dönemde savaş, propaganda, edebiyat birlikteliğinin kurularak edebiyatın bir amaca matuf toplumsal işlevsellik kazandırılmasında devletin bizzat rol aldığı ve talepte bulunduğu kişilerden bazılarıdır (Bkz. Köroğlu, 2016). Namık Kemal, dönemi itibarıyla bu görevden ve kuşaktan farklı olsa da diğerlerinin zihnî dünyasında özellikle vatan ve millet konusunda etkili olmuş bir yazardır.

*Mecmua*nın hemen her sayısında bulunan şiir türündeki eserlerde ağırlıklı olarak "Türk askerinin kahramanlığı, vatan sevgisi, vatan uğruna hiçbir şeyden korkmayan askerler" vurgusu vardır. "Akıncı Süvarilerimiz" (Kemal, Savaş Dergisi, 1940, Sayı 19, s. 3), "19 Mayıs" (Basri, Savaş Dergisi, 1949, Sayı 127, s. 3) "Askere Giderken" (Yersel, Savaş Dergisi, 1940, Sayı 12, s. 6), "Anafartalar Savaşı" (Atok, Savaş Dergisi, 1940, Sayı 2, s. 11) şiirlerden birkaç örnektir.

5. Propaganda Aracı Olarak Edebiyat

*Mecmua*daki birçok yazı propaganda ve edebiyat arasında kurulan bağın yansıması olarak görülebilir. Örneğin "*Bir memleketin iç ve dış politikasına dair herhangi bir davanın kazanılmasında rolü ve yardımı olacak şahıslar, zümreler ve kütlelere tesir yapabilinecek faaliyetlere propaganda* denir," şeklindeki açıklama politikacıların propaganda açısından önemini belirtir. Propaganda için en önemli kişi politikacıdır. Propaganda konusu açısından dörde ayrılır. Bu konular: siyasi, iktisadi, kültürel ve askerîdir. Askerî propaganda devletin hem iç hem dış politikalarına girer. Her devletin komşularına ve diğer devletlere karşı kendisini güçlü göstermek için ordusu hakkında abartılı propagandalar yürütmesi eski devirlerden beri sürmektedir (Türkmen, Savaş Dergisi, 1947, Sayı 96, s. 4-5). Türkmen, "Siyaset Adamları Edebiyattan Nasıl Yararlanır?" isimli yazısında edebiyatın propaganda aracı olarak

nasıl kullanıldığını, özellikle I ve II. Dünya Savaşlarında bunun birçok örneği bulunduğunu belirtmiştir (Türkmen, Savaş Dergisi, 1950, Sayı 132, s. 7, 12).

*Savaş Mecmuası*nın da II. Dünya Savaşı yılları içerisinde basıldığı göz önüne alınınca bu durumun derginin yayım akışını etkilediği görülmüştür. Derginin içeriği incelendiğinde propaganda niyetli çeşitli edebî türlerin burada bu şekilde kullanıldığı fark edilecektir. Her ne kadar propagandayı politikacının aracı olarak gören bir açıklama ile yazısına başlamış olsa da Türkmen, daha çok askerî propagandaya dikkat çekme eğilimindedir çünkü kullandığı örnek ve argümanlar savaş propagandasına ilişkindir. Buna rağmen 20. yüzyıl savaşlarının topyekûn savaş kavramı bağlamında ele alınması gerektiği düşünülürse savaşta veya barışta düşmana veya olası düşmanlara karşı yapılan politik propagandanın dilinin genel anlamıyla askerî propaganda içeriğiyle benzerlik gösterdiği görülecektir.

6. Savaşın Edebî Kahramanları

*Savaş Mecmuası*nın hamaset diliyle kurguladığı hikâyelerde öne çıkan kahraman ve kahramanlık, tarihsel zaman ve mekânı özellikle vurgular. *Savaş Mecmuası*nda kahraman ve kahramanlık olgusu genellikle yaşanmış savaşlar ekseninde askerlerin yiğitlikleri üzerinden kurgulanan hikâyelerle işlenmiştir. Örneğin Ertuğrul Şevket'in yazmış olduğu "Cephane Taşıyan Kağnılar", İstiklal Savaşı sırasında Hamza isimli bir gencin dedesi ve birkaç kadınla birlikte cepheye silah taşırken düşman askerleriyle karşılaşıp çatışmasını konu almaktadır. Hamza, düşman askerleriyle karşılaşınca hiç tereddüt etmeden dedesini ve kadınları cephaneyi cepheye götürmeleri için göndermiş, kendisi tek başına düşmanla çatışmış ve kahramanca can vermiştir (Şevket, Savaş Dergisi, 1940, Sayı 9, s. 6-7, 12). Benzer hikâye örneklerine *Mecmua*nın birçok sayısında rastlanmaktadır. "Çukur Köylü Mustafa Çavuş'un Kahramanlığı", Mustafa Çavuş'un köyünü düşmana karşı tek başına yiğitçe savunmasını anlatmaktadır. Mustafa Çavuş sonunda şehit düştüğünde Türk askerlerinin "*Mustafa'yı elbisesi ve tüfeği ile birlikte köyün sınırına gömdük!*" ifadesiyle biten hikâyedeki elbise ve silah birçok farklı şehit hikâyesinde karşılaşılan sembolik görüntüdür (Savaş Dergisi, 1946, Sayı 87, s. 3, 7). Durmuş Çavuş ise

gösterdiği kahramanlığın yanı sıra düşmana dahi merhamet göstermesi vurgusuyla hikâyede anlam bulur. Yaralandığı hâlde yarasını gizleyen ve düşman mevzilerine en önde saldıran Durmuş Çavuş, yaralı bir düşman subayını kurtarmaya çalışırken şehit düşmüştür (Akdemir, Savaş Dergisi, 1940, Sayı 1, s. 7).

Hikâyelerin birçoğunda ölüm karşısında şehadet kavramını içselleştirmiş kahramanlar nihayetinde şehit olurlar. Gazilik de kutsal savaşın ödüllerindendir. Kahramanın kendisi şehit olmaz ise gazi olacağı inancını taşımakta veya şehit babasının öğüdünü dinleyerek kahraman adayı olarak ortaya çıkmaktadır. "Kahraman Gedikli" adlı hikâyede de Zığındere'deki çatışmalara katılan askerlere hitaben söylenen "*Bugün gazi oldunuz. Şehitliğe de serden geçmiş bulunuyoruz. Gazanız kutlu olsun!*" ifadesi hikâyeyi okuyacak kişiyi de esasında kutsal savaşa hazırlamaktadır (Bir Muharrir, Savaş Dergisi, 1951, Sayı 146, s. 13). "Küçük Mehmet" isimli hikâyede yaşı tutmadığı hâlde askere alınan Mehmet, gazilik arzusunu vefat eden abisinin kimliğini alarak gerçekleştirme peşine düşmüştür (İleri, Savaş Dergisi, 1940, Sayı 15, s. 6-7, 14). Kimisi ölen abisinin kimisi şehit babasının yerine geçip şehit ve gazi olmayı içselleştirdiğini gösteren ifadelerle metinlerin içinde yiğitlik gösterisinin ardından ya şehit ya gazi olurlar. "Mukaddes Ölü"de babasının Çanakkale Cephesi'nde şahit olduğu kahramanlıkları anlatan biri vardır. Kahramanlık, *harp ateşi içinde kaybolan bir mücahittir*, *vatan için ölmenin tılsımlı aşısını damarlarında taşıyordu*, *vatan müdafaa imanı* ve *şehit* olmak gibi anlamlar üzerinden aktarılmaktadır (Tuncel, Savaş Dergisi, 1946, Sayı 81-82, s. 4-5).

"Harp Menkıbeleri" isimli yazıda İstiklal Savaşı'nda Tınaztepe'de bulunan Bartınlı Hasan oğlu Halil'in ikmal sınıfından olmasına rağmen topçuluk konusundaki becerikliliği herkesi şaşırtmıştır. Onun bu meziyeti satır arasına sığdırılan muharebe etkinliğinin sağlanması için gerekli piyade-topçu dayanışması ve daha önce Çanakkale'de yaralanmasıyla öne çıkan tecrübesiyle anlam bulur. Cepheden cepheye uzayan yolculukta ise savaş ve vatan söz konusu olduğunda askerliğin sürekliliği vurgulanmıştırmaktadır (Alyanak, Savaş Dergisi, 1940, Sayı 1, s. 10). "Kahraman Anası Olmak İstiyorum" (Kandemir, Savaş Dergisi, 1941, Sayı

24, s. 6), "Muharrem Çavuş" (Talu, Savaş Dergisi, 1940, Sayı 1, s. 9), "Savaş Fedaileri" (Keni, Savaş Dergisi, 1940, Sayı 15, s. 15), "Şehit Babam" (Çaydam, Savaş Dergisi, 1946, Sayı 81-82, s. 2-3), "Bekir Onbaşı" (Yesari, Savaş Dergisi, 1949, Sayı 120, s. 2-3), "Taşlı Tepe" (Bertan, Savaş Dergisi, 1940, Sayı 4, s. 12), "Umumi Harpte Mehmetçik" (Yersel, Savaş Dergisi, 1950, Sayı 131, s. 11), "Veli Onbaşı" (Türkmen, Savaş Dergisi, 1950, Sayı 131, s. 2-3, 12), "Yıldırım Kemal" (Yersel, Savaş Dergisi, 1940, Sayı 17, s. 2-3), "Yüzbaşı Abdürrahman" (Özdemir, Savaş Dergisi, 1945, Sayı 79, s. 10), "Koca Memiş" (Evren, Savaş Dergisi, 1943, Sayı 54, s. 6-7) adlı kahramanlık hikâyeleri birbirine benzeyen olay örgüleriyle kurgulanırken, şehitlik, gazilik, yiğitlik, merhamet, fedakârlık, cesaret gibi kavramlar kahramanın karakteristik özelliği hâline gelmiştir.

7. Kadın Kahramanlar

*Savaş Mecmuası*nda yayımlanan hikâyelerdeki kahraman ve kahramanlık örnekleri incelendiğinde modern seferberliğin ve savaşın, sadece askerleri değil, halkın bütününü cepheyle yeri geldiğinde muharip olarak ilişkilendiren *topyekûn harp* (Akad, 2011, s. 204) kavramıyla anlam bulan savaş tarzının özellikle I. Dünya Savaşı ve sonrasındaki işlevselliğinden etkilendiği görülmektedir. Askerlik yükümlülüğü olmayan kadınlar savaş kahramanı olarak erkek kahramanların yanında benzer cesaret ve fedakârlıklarla yer almaktadırlar. 20. yüzyılın savaşları cephenin muharip hâlini cephe gerisine taşıyarak konvansiyonel birliklere farklı şekillerde yardım eden sıradan kadın ve erkek tipini öne çıkarmıştır. Vatan savunması söz konusu olduğunda cinsiyet ayrımı ortadan kalkmakta, kadınlar da yeri geldiğinde silahlanarak bulundukları yeri mevziye dönüştürmektedirler. "Aziziye Tabyasının Kahraman Fatmaları" adlı hikâye bu durumu gösteren örneklerden biridir. Bu hikâyede kadınlar *Türk kadınları, Türk anaları, kadınlığımızı unutmuş yalnız Türklüğümüzü hatırlamıştık* gibi Türk Bayrağı ve Türk vatanının kutsallığı Türklük vurgusu içeren ifadelerde kimlik bulmuş, kadın-erkek fark etmeksizin ölenler şehit olarak nitelendirilmiştir (Kandemir, Savaş Dergisi, 1940, Sayı 2, s. 7-8).

Modern Türk toplumunda dahi geleneksel kültürün hâkimiyetini henüz yitirmediği yerlerde erkek çocuk arzusu yaygınlığı bilinmektedir. Bu arzuyla ilgili yorum genellikle cinsiyet ayrımı yapıldığı şeklindedir. "Mehmetçiğin Anası" adlı hikâyede kadınların erkek çocuğu sahibi olmayı istemeleri askerlikle ilişkilendirilmiştir. Hatta muinsiz bir erkeği askere almak istemediklerinden annesinin üzüntüsü dile getirilmiştir (Yesari, Savaş Dergisi, 1940, Sayı 11, s. 12-13). Bir diğer kadın kahraman Hacer, nişanlısı Ahmet Çavuş'un bulunduğu Sakarya'daki takımına büyük bir mermiyi dört gün boyunca omuzlarında taşıyarak götürmüştür (Atok, Savaş Dergisi, 1940, Sayı 4, s. 2, 15). "Konyalı Emine'nin Kahramanlığı" hikâyesi ise Konya'da yayımlanan *Öğüt* gazetesinin mutfağında çalışırken başlamaktadır. Düşmanın telefon hattının kesilmesi işini bu gazetede çalışan genç erkekler yapmak istemediğinden Emine Nine gönüllü olarak bir gece telefon hattının kablolarını kesmiştir. Emine Nine'nin kahramanlığı bununla sınırlı kalmamış, Delibaş İsyanının bastırılması sırasında millî kuvvetlere cephane taşırken Kocatepe'de şehit düşmüştür (Kandemir, Savaş Dergisi, 1949, Sayı 126, s. 9, 13). "Satı Abla" isimli hikâye iki oğlunu Yemen'de şehit vermiş bir anne olan Satı'nın kahramanlığını anlatmaktadır. Satı oğullarının ölüm haberini aldığında "*Yemene giden güveyi olmaz, şehit düşer, Allah millete zeval vermesin"* diyerek tepki gösterir (Yersel, Savaş Dergisi, 1941, Sayı 20, s. 11, 13). Kadın kahramanlar hakkında yayımlanan diğer hikâye örneklerinden bazıları ise "Yiğitler Köyünden Emine" (Ahıskal, Savaş Dergisi, 1940, Sayı 10, s. 14-16) ve Fatma Nine'dir (Çaydam, Savaş Dergisi, 1943, Sayı 46, s. 6-7).

8. Vatan Savunmasında Havacı Kahramanlar

II. Dünya Savaşı'nda hava taarruzlarının cephe gerisinde sivilleri de hedef alacak şekilde yaygınlaşması *Mecmua*nın içeriğine de yansımıştır. Havacıların cesaret ve kahramanlıklarıyla övüldüğü yazılarla halkın hava kuvvetlerine karşı sempatisinin artırılması ve havacılık hakkında bilgilendirilmesi amaçlanmıştır. "Ay-Yıldız" isimli hikâyede Gürbüz adlı kardeşiyle gezmeye çıkan Yıldız, bir tayyare görür. Tayyare aniden arızalanıp düşünce Gürbüz ve Yıldız yardıma koşarlar.

Tayyare zabitinin yaralı olduğunu gören Yıldız ona yardım eder ve adının Ay Demir olduğunu öğrenir. Birbirlerine âşık olan bu çift evlenmek için harcayacakları parayı devlete tayyare almak için bir kumbaraya atarlar ve bu kumbara popüler olur. Bütün ülkeden bu kumbaraya para yollanır ve sonunda devlete bir tayyare alacak para toplanır. Alınan tayyare ile Ay ve Yıldız balayına giderler (Zorlutuna, Savaş Dergisi, 1950, Sayı 130, s. 6-7). Ay ve Yıldız'ın düğün paralarını devletin istikbali uğruna harcama fedakârlığını göstermelerinin hikâye edilmesiyle, havacılığın ve yeni bir tayyare alımının devlet ve vatan savunması için ne denli önemli olduğu vurgulanmıştır. "Başak" adlı hikâye de aşk ve havacılık üzerinden kurgulanan hikâyelerden biridir. Bu hikâyede, evlenmek için kimseyi beğenmeyen Başak adlı kız, bir havacı subayının fotoğrafını görür görmez beğenir ve kendisine ancak devleti için havacı olarak hizmet eden birinin layık olduğunu düşünür. Hikâye ailenin bu düşünce etrafında kurulmasını konu eder (Zorlutuna, Savaş Dergisi, Sayı 135, s. 10-11). Aşk ile hikâye örgüsü tamamlanan metinlerden biri de "İnönü Meydanı Üstünde ve Bulutlardan Yukarı" adıyla yayımlanmıştır. Bu metin Nihal Yıldız ve Yüzbaşı Bülent Şahin'in aşkını anlatmaktadır (Akdora, Savaş Dergisi, 1940, Sayı 3, s. 10).

"Bir Havacımızın İntikamı" adlı hikâye, Rusların hava saldırısı sırasında silah arkadaşları şehit düşen subayın intikamını anlatır (Ahıskal, Savaş Dergisi, 1950, Sayı 129, s. 7, 15). "Bir Kartal Öldü" hikâyesinde ise bir havacı subayının ölüm döşeğindeyken arkadaşına bıraktığı mektuptaki "*Mezar taşıma şunları yazdır. Bu toprak çocuğu havalarını da severdi. Onun ayrılığına dayanamadı. Eceli ile değil hasreti ile öldü*" sözleriyle sadece kara kuvvetlerinin değil, hava kuvvetlerinin de sevildiği vurgulanmıştır (Ahıskal, Savaş Dergisi, 1940, Sayı 16, s. 9-10). Havacı hikâyelerinde ast rütbeli askerler de ihmal edilmemiş, "Gedikli Tayyareci Nahit" havacı kahramanlar arasına alınmıştır. Bu hikâyede bölük komutanı, Nahit'i "*Cesur bir askerdi. Ölmek onun için tabii ve gündelik bir adetmiş kadar basit görünüyordu*" şeklinde betimlemiştir. Bu ifadeyle Türk askeri için ölüm sıradanlaştırılmıştır (Ahıskal, Savaş Dergisi, 1949, Sayı 128, s. 7, 10). "Hu! Bana Bak Zabit" adlı metinde ailesindeki erkeklerin hemen hemen hepsini savaşta kaybetmiş Hatice

Nine'nin havacı torunları Demir ve Kaya hikâye edilmiştir. Hatice Nine'nin oğullarından Ahmet de hava saldırısında şehit düşmüştür. Hatice Nine için Ahmet'in çocukları Demir ve Kaya uçaklarla özdeşleştirilmiştir (Gündüz, Savaş Dergisi, 1950, Sayı 131, s. 9-10, 13).

*Mecmua*da, hava kuvvetlerinin önemi ve personeline övgü hikâyelerle kalmamış, o yıllarda Eskişehir Hava Okulunda eğitim gören havacıların vatan sevgilerine dikkat çekmek için şu ifadeler kullanılmıştır. *Gökyüzü gibi temiz ve aydınlık koridorlardan, modern askerliğin kokusu geliyordu. Bu manidar kokuda cesur milletimin remzini, cevherini ve yüksek benliğini hissettim* (Yıldız, Savaş Dergisi, 1940, Sayı 19, s. 14). "Türk Göklerinden Babama Selam" isimli yazı da Türk havacılarını onurlandırmak için yazılmıştır. "*Ve biz baba Türk göklerinin çocukları. Göğsümüzdeki imanla başınızın üstündeyiz. Biz Türk göklerinin kalbiyiz,*" demektedir (Arıoba, Savaş Dergisi, 1940, Sayı 14, s. 13-14).

9. Vatan Savunmasında Denizciler

Türk askerinin kahramanlığı kara ve hava kuvvetlerinin yanı sıra deniz kuvvetlerinde de birçok örnekle kendini göstermiştir. Örneğin denizaltı subayı olan Oğuz adlı kahraman "Şehit Denizci Kahramanlar" adlı metinde hikâye edilmiştir.

> "*Her asker gerektiği zaman vazifesi başında ölür. Bu ölüm onu şerefe götürür… Vatanımızın var olması, bayrağımızın ebediyen dalgalanması uğrunda, bizim burada ölmemiz icab ediyor. Analarımız bizi bugün için doğurmuş milletimiz bugün için yetiştirmiş… Biz askerlerin vatanları için ölmekten başka ne emelleri olabilir? Bizler, bu suların ılık kucağında, milletimizi, devletimizi ebediyete kadar yaşatacağız*."

Bu ifadeler Türk askerinin hangi koşulda olursa olsun vatanı ve milleti için gözünü bile kırpmadan canını verebileceği vurgusunu taşımaktadır (Hünalp, Savaş Dergisi, 1950, Sayı 129, s. 11).

10. Vatanını Seven Mehmetçik Askere Gelsin

Mustafa Şekip Tunç "Mehmetçik Kimdir?" sorusuyla yapılan ankete "*Her milletin bir örnek tipi olduğu gibi Türk milletinin de dünyada nam almış bir örnek*

tipi vardır: Mehmetçiktir," şeklinde bir yorum getirmiştir (Tunç, Savaş Dergisi, 1949, Sayı 125, s. 2, 11). "Mehmetçik" isimli yazı da *Mehmetçik Kimdir?* sorusunun cevabı niteliğindedir: *Millî ve insani vatanperverliğin en asil ve en celadetli şaheserlerini yaratmış bir uluslar ulusunun ebediyet remzi*dir (Göktürk, Savaş Dergisi, 1940, Sayı 9, s. 5). *Kahramanlar ki vazife uğrunda varlığından vazgeçerek kanlarını dökmekten asla çekinmezler. Türk ordusunda bu kahramanları (yalnız komuta heyeti içerisinde değil) malum tabir ve tarifimizle Mehmetçiklerimiz arasında da görmek mümkündür*" (Yiğitgüden, Savaş Dergisi, 1949, Sayı 127, s. 4). "Türk Askerinin Meziyetleri" adlı yazı dizisinde Türk askeri, "*Ateşten yılmaz, ölümden korkmaz, onu hor görür. Doğru ve hak bildiği bir mevzu için, hele vazifesi vatanı ve milleti için onun kadar seve seve irkilmeden hem de şuurla, bilerek ve sevinerek ölüme giden ve koşan hangi asker vardır?*" ifadeleriyle anlatılır. "*Türk çocuğu, savaşa, cedleri gibi adsız girer ve bu alandan, bir Türk çocuğunun edinebileceği en ulu adla 'Mehmetçik' adı ile çıkar,*" ifadesi ise esasında *Mehmetçik Kimdir?* sorusuna verilmiş cevaplardan biridir (Tanyeri, Savaş Dergisi, 1950, Sayı 130, s. 12). Yakup Kadri'nin "Türk Neferi" adlı yazısında ise Türk askeri "*Bu kan ve barut kokulu havada gözlerim yavaş yavaş Türk neferi denilen fevkalade insanın üzerine doğru açılıyor. Onun ruhunda bitmez tükenmez bir âlem keşfediyorum,*" şeklinde yüceltilerek betimlenmiştir (Kadri, Savaş Dergisi, 1940, Sayı 19, s. 7). *Mecmua*nın bazı sayılarında Harbiye Okulunda veya diğer askerî okullarda okuyanlarla ilgili yazılar da karşımıza çıkmaktadır. "Genç Harbiyeli" yazısında Türkmen, subay adaylarına mesleklerinin değerinin yüceliğini "…[*S*]*oyu ve kanı temiz her Türk genci vatan topraklarına ta kanını veya terini dökmelidir. Bunu yapmayan ve yapamayanlara mukaddes Anadolu, hakiki ana değil, bir üvey ana olur,*" sözleriyle ifade etmiştir (Türkmen, Savaş Dergisi, 1949, Sayı 125, s. 10).

"Anadolu ve İnönü Akropolü" adlı yazıda Anadolu'nun uzun süredir Türk toprağı olduğu ve Türklerin onu korumak için her şeyi yaptığına ve yapabileceğine değinilmiştir. Yazıdaki "*Türk medeniyetinin beşiği olmuş bu aziz toprakları, bu mukaddes şehitler vatanını korumak, onu asrî tekemmüllerin en üstün seviyesine*

çıkarmak, milletlere mürebbi olmak, zafer ve medeniyet meşalesini yükseltmek" ifadesi Türkmen'in hamasat kavramına yüklediği anlamla örtüşmektedir (Göktürk, Savaş Dergisi, 1940, Sayı 16, s. 4). "Kan Vergisi" adlı yazıdaki, "*Senelerce hür havasında büyüyen vücudun da vatana olan kan vergisini eda etmesi gerek,*" şeklindeki ifade yazının genelinin özeti mahiyetindedir. Bireylerin yaşadığı toprağa borcu vardır ve bu borç vatana canını vermeye hazır olmakla ödenir (Atok, Savaş Dergisi, 1949, Sayı 126, s. 12). "Önderlerin Mezarında" adlı yazıda atalarının mezarını ziyaret eden birinin vatan sevgisi üzerinden duygularını paylaşması aktarılmaktadır: "*Bendeki bu arzu, kazıldıkça yakutlaşan vatan toprağına minnetle, aşkla sarılmak fakat onun mübarek olan o gülgûn sathından büyük ve şanlı ırkım gibi gâh bir ışık hâlinde gâh bir yanar ateş şeklinde ilerlemek ve muttasıl hamle etmekti*" (Göktürk, Savaş Dergisi, 1940, Sayı 13, s. 6). "Conk Tepesinde" adlı yazıda, Çanakkale Cephesinde yaşanan olaylar coşkulu bir dille anlatılmış, bu cephede vatanını korumak için savaşan askerler övülmüştür. "*İşte Türk vatanını ateşleyip hilali çiğnemeye gelen düşmanları önüne katıp aslanlar gibi ilerleyen ve denize sürüp giden 19. tümenin çelik cüzütamları…*" (Göktürk, Savaş Dergisi, 1943, Sayı 52, s. 3, 15).

"Türk Askerinin Tarihi Meziyetleri" başlığı altında birçok övgü ve tanım bulunmaktadır. Örneğin, "*Türk askerinin meziyetlerini bütün dünya bilir. Çünkü onun meziyeti cihana yetişecek kadar çoktur.*" Yümnü Üresin Türk askerinin zekâ, yetenek, fazilet ve güzellik bakımından donatılmış olduğunu ancak bazılarının gizli olup, bu yeteneklerin ortaya çıkartılması gerektiğini ifade etmektedir. "*Tevazu, emre ve amirine candan bağlılık Türk askerinin gün gibi aşikâr ve parlak vasıflarındandır. Her şeyi yapar, çok şey yapar, fakat hiçbir şey yapmamış, yapan o değilmiş gibi durur"* (Üresin, Savaş Dergisi, 1949, Sayı 127, s. 1). Bu yazı dizisini yayımlayan yazarlara bakıldığında hemen hemen hepsinin yüksek rütbeli askerler olduğu anlaşılmaktadır. Tümgeneral Rasim Sengir, Türk askerinin en başta gelen özellikleri arasında yüksek ahlak ve doğruluğu öne çıkarmıştır. İkinci olarak ise *iman meselesi* demiştir. İman, ahlakın vazgeçilmez bir unsurudur ve iradeyi güçlendirmektedir.

"*Türk halkı kahramanlığını azaltacak, korkuyu uyandıracak sözler sarf etmez*." Sengir, son olarak Türk askerinin mesleki kudretini vurgulamıştır. "*Ordunun her mesleğinde varlık gösteren Türk askeri, levazım mesleğinde de feragatle çalışarak yüksek varlığını göstermektedir*" (Sengir, Savaş Dergisi, 1945, Sayı 80, s. 2, 4).

Fikirlerini yayımlayan bir başka kimse ise Tümgeneral Arif Tanyeri'dir. Tanyeri'nin Türklerin kahramanlığı konusunda kaleme aldığı yazısı mübalağalı bir üslup taşımaktadır. Tanrı'nın dünyayı yarattıktan sonra en ulu eseri olan insanlarla dünyayı donattığını, bu insan toplulukları arasında da eksiksiz bir timsal olarak Türklerin var olduğunu ileri sürmüştür. Dünyaya en çok yakışan insan topluluğunun Türkler olduğunu ifade etmiştir. Türklerin en önemli özelliklerinin yiğitlik ve önderlik olduğunu belirtmiştir. Türk milleti güçlü, savaş alanlarında en erişilmez kahramanlığı gösteren millettir. Türkler savaşa isimlerini dahi unutup gelir ve burada hepsi kahraman birer Mehmetçik olup gücünün en yüksek mertebesine erişmektedir (Savaş Dergisi, 1946, Sayı 81-82, s. 1).

Türk askerinin tarihî meziyetleri hakkında fikirlerini kaleme alan bir diğer isim Tümgeneral Lütfü Karapınar'dır. Karapınar fikirlerini üç kısımda belirtmiştir. İlk olarak Türk subaylarının yetenekleri üzerinde durmuştur. Türk subaylarının her görevini en mükemmel şekilde yaptığından, görevini namusu bilip ona leke sürdürmediğinden bahsetmektedir. İkinci olarak askerlik şerefini ele almaktadır. "*Nitekim bugün biz de askerî şerefimizi her şeyden üstün tutarız.*" Türk subayını siperde tutan güç işte bu askerî şereftir. Son olarak orduya değinmektedir. Türk ordusunda hakikaten çok yüksek bir kahramanlık ananesi mevcuttur. *Türk subayının ve onun yetiştirdiği Türk erinin en başta gelen meziyetlerinden biri kahramanlıktır* (Karapınar, Savaş Dergisi, 1946, Sayı 83-84, s. 1, 6).

Askerî şereften bahseden bir diğer kişi de Asım Tınaztepe'dir. Tınaztepe subayın siperde yaptığı görevlerin çok ağır ve güç olduğundan, her an ölüm tehlikesiyle burun buruna geldiğinden buna rağmen görev yerini asla terk etmediğinden bahsetmektedir. Bu göreve bu denli bağlı olmasını da askerî şerefinin

var olduğuna bağlamaktadır. "*Bir subay vatanın hakkını ödemek için evvela onun temiz topraklarına terini döker*" (Tınaztepe, Savaş Dergisi, 1946, Sayı 85, s. 1, 6).

11. İdeal Türk Komutanı

Türk subayını tek kelime ile hülasa etmek lazım gelse; o, harp zamanı kahramanlığının, sulh günü feragatinin örneğidir (Türkmen, Savaş Dergisi, 1952, Sayı 163, s. 9). Faik Türkmen'e göre ideal komutan, askerliği her şeyin üstünde tutacak, idealleri için gözünü bile kırpmadan canını verecek ve başarmak için elindeki bütün imkânları doğru kullanacak, sorumluluk sahibi kişidir. "…*[İ]deal bir komutan yalnız mesleğine aşıktır*" (Türkmen, Savaş Dergisi, 1950, Sayı 137, s. 2). "*Türk ordusu iki milyon baskı yapmış tek bir kitap gibidir. Bu mukaddes kitabın içerisinde subaylar kuşe kağıdına basılmış, ciltlenmiş fakat, mündericatı aynı kalan fevkalade nüshalardır*" (Türkmen, Savaş Dergisi, 1952, Sayı 163, s. 16).

*Savaş Dergisi*nde spesifik olarak yedek subaylarla ilgili yazılar da çıkmıştır. "Yedek Subay" isimli yazıdaki

> "*Millî müdaafayı deruhte eden daimî kuvvet, milletin bütün unsurlarını mütemadiyen yetiştirmekte ve hepsinin emek, gayret, bilgi, ihtiras ve meziyetlerini, memleket emniyeti bakımından inkişaf ettirmeyi deruhte etmiş bulunmaktadır. Bu unsurlar içinde münevver gençliğe yedek subaylık düşüyor ve yedek subaylık, daima müdafaa kuvvetlerimizin, güvendiği en mühim kaynağı teşkil ediyor*."

ifadeleri askeriye için yedek subayların değerini ortaya koymaktadır. Yedek subayların teşkilatlanması ve silahlanması ülkenin geleceğinin korunması için önemlidir (Doğrul, Savaş Dergisi, 1941, Sayı 24, s. 2). Hüseyin Cahit Yalçın da "Yedek Subaylarımız" yazısında "*Yedek subaylar orduda vazife alınca ordu bütün vatan demek olmuştur. Modern orduların mümeyyiz vasıfları da budur*." demiştir. Cahit yazısının genelinde yedek subayların Türk ordusunun önemli bir unsuru olduğuna değinmekte; ordunun millî birliğini tamamlayan ve ordu ile milleti

birleştiren varlığın yedek subaylar olduğunu söylemektedir (Yalçın, Savaş Dergisi, 1941, Sayı 22, s. 4).

12. *Savaş Dergisi*ne Göre Savaş Nedir? Savaş Psikolojisi Nasıl İdare Edilir?

Harp bize öğretir veya hatırlatır ki fert fani, millet bakidir. Peyami Safa'nın "Savaşa Dair Vecizeler" isimli yazısından alıntı olan bu cümle ve daha niceleri milletin kalıcı olduğundan, bireyin milleti için canını vermeye hazır olduğundan bahsetmektedir. Birey savaşlarda milleti için kahramanca savaşmalı ve savaştan kaçmamalıdır. "*Türk milleti her an millî bir harp yapmağa hazırdır*" (Safa, Savaş Dergisi, 1940, Sayı 6, s. 3). "*Savaş kadar bir milletin bütün kabiliyetlerini topyekûn seferber eden hiçbir mücadele yoktur*" (Safa, Savaş Dergisi, 1940, Sayı 8, s. 5) Bir yayın serisi olarak çıkan "Savaşa Dair Vecizeler"i 11. sayıda Cemil Sena Ongun yazmıştır. Ongun bu vecizeler arasında *Harp Nedir?* sorusuna "*Tabiatın insan iradesinden akseden bir öfkesi, Tanrının cesaret ve kahramanlık şeklinde bir insanlaşmasıdır,*" şeklinde cevap vermektedir. Ona göre kahramanlık konusunda örnek bir millet olan Türkler, her dönemde şereflerini er meydanlarında aramış, kanlarında coşkun bir cesaret olmuştur. (Ongun, Savaş Dergisi, 1940, Sayı 11, s. 11). "*Harp, Allah'ın bir emri, tabiatın bir kanunudur*" (Ongun, Savaş Dergisi, 1940, Sayı 12, s. 15). Ongun, harpten korkulmaması gerektiğini, milletlerin karakterlerinin savaş zamanlarında ortaya çıktığını söylemektedir (Ongun, Savaş Dergisi, 1940, Sayı 13, s. 7). Türk milletinin üzerinde yaşadığı topraklar için yıllarca kan dökülmüştür. Zamanı geldiğinde de Türk milleti yine hiç düşünmeden ataları gibi görevini yerine getirmelidir. "*Hayat, kendimiz ve başkaları için hizmet etmeyi emreden bir vazifedir. Bu vazife en yüksek şeklini harp zamanında kazanır*" (Ongun, Savaş Dergisi, 1940, Sayı 14, s. 5). "*Savaşta kazanmak da kaybetmek de vardır. Savaşa girmeden ona nasıl tepki verileceğine dair fikirler azdır*" (Ongun, Savaş Dergisi, 1940, Sayı 15, s. 4). "*Harp de bir san'at eseri gibidir. Onda da bedii bir heyecan vardır. Harbe girmiş olan millet ve insanlar, bu trajedinin yarattığı bedii zevki pek iyi tatmış ve tecrübe etmişlerdir. Tekrar harp etmek arzusu, biraz da bu*

trajik zevki bir daha tatmak iştiyakından doğsa gerektir" (Ongun, Savaş Dergisi, 1940, Sayı 16, s. 5). "*Savaş kadar bir milletin bütün kabiliyetlerini topyekûn seferber eden hiçbir mücadele yoktur*" (Safa, Savaş Dergisi, 1940, Sayı 8, s. 5).

Savaşın ilk günlerinde bütün ülke o savaşla meşguldür. Kişiler kendi yaşamlarını unutarak kutsal bir görevi yerine getirmek için birleşir. Toplumun savaşla ilgili olmayan hiçbir şey ilgisini çekmez. Ülkenin içerisindeki diğer kargaşalar parti kavgaları gibi unutulur ve herkes millî duygularla birlik olur. Din hisleri de tazelenir ve herkes savaş için yardım eder. Millî törenler coşkulu bir şekilde halkın heyecanını artıracak şekilde ilerler (Türkmen, Savaş Dergisi, 1950, Sayı 138, s. 2-3). Bu şartlar altında askere alınan bireylerin psikolojileri de düşünülmelidir çünkü cephedeki erlerin uzun süre âtıl kalması kendilerini kuruntulara sevk etmelerine ve paniğe kapılmalarına sebebiyet verebilmektedir. Cepheye yeni gelmiş askerler buraya hemen ayak uyduramayabilir ve düşmanın hamlesinin belirsizliği onlarda endişeye neden olabilir. Bu sebeple komutanların bu sorunları iyi yönetmesi gerekmektedir. Düşmanla ilk sıcak temas, askerin en önemli dönüm noktasıdır ve komutan bu noktaya doğru müdahaleyi yapmalıdır. Öncelikle erlerin askerlik hayatını meşgul etmeli, kendi başlarına kalmamalarını sağlamalıdır. İkinci olarak komutan, düşmanla ilk temasında saldırgan bir ruh sergilemelidir. Böylece erlere de aynı ruh sirayet eder ve erler diğer çatışmalara da bu ruhla devam edebilir. Son olarak ise komutan girdiği mücadelenin insanlık için gerekli olduğu duygusuyla davranmalı ve bunu da erlere göstermelidir (Türkmen, Savaş Dergisi, 1950, Sayı 136, s. 2-3). Bununla birlikte devlet, toplumun ve askerlerin sadece harp sırasındaki psikolojik durumunu değil savaştan sonraki psikolojik durumlarını da düşünmekle yükümlüdür. Kişilerin hayatları harplerden sonra aynı kalmamaktadır. Ekonomik buhranlar gibi bir sürü sorun ortaya çıkmaktadır. Bu kötümser havayı doğal karşılamak ve ona göre önlem almak gerekmektedir (Çiftyıldız, Savaş Dergisi, 1951, Sayı 146, s. 3).

13. Motivasyon Kaynağı Maneviyat

*Savaş Mecmuası*nın "Millî ve Askerî Konferanslar Serisi" başlığı altında bulunan "Ordularda Kuvvei Maneviye" isimli yazı da Fevzi Çakmak'ın Balkan muharebesi hakkında yazdığı büyük eserlerindeki fikirlerinden alınarak genişletilmiş ve düzenlenmiştir. Bu yazıda orduların maneviyatıyla ilgili, "*Cemiyeti bir kurtarıcı ve kutsal gayenin istihsaline inandıran ve bu uğurda her çeşit fedakârlığı göze aldıran ruhi enerjiyi (kuvvei maneviye) diye tarif edebiliriz*" şeklinde bir tanımlama vardır. Bu manevi duyguları barındıran unsurlar bazen din, bazen milliyet "*bazen de aziz canandan daha sevgili vatana yapılan veya yapılacak olan bir saldırı*"dır (Türkmen, Savaş Dergisi, 1940, Sayı 15, s. 1-2). Bir insanın şehit ve gazi olma isteğinin motivasyon kaynakları arasında dinî duygular bulunmaktadır. Moral motivasyonunu bu duygudan alan ordular, kuvvetlerini sadece bu dünyadaki kahramanlık duygusundan değil, aynı zamanda Allah'ın kulu, Peygamber'in ümmeti olup cenneti kazanmak için de savaşırlar (Ongun, Savaş Dergisi, 1940, Sayı 5, s. 10). Türk ordusunun bir diğer motivasyon unsuru da köklü bir Türk tarihine sahip olmasıdır. Nitekim "*Çünkü Türk demek kahramanlık demektir. Türk demek şan, şeref demektir. Eğer kahramanlık maddi bir şey olsaydı şan, şeref maddi bir şey olsaydı Türk askeri de alel'ade maddi bir adam olurdu* şeklinde dergide bu husus vurgulanmıştır (Yamut, Savaş Dergisi, 1952, Sayı 163, s. 1).

Sonuç

Yaklaşık yirmi yıllık zaman zarfında 203 sayı yayımlanan *Savaş Mecmuası* tarihsel bir dönem ve olgunun ortaya çıkması ve anlaşılması bakımından kaynak niteliğinde bir süreli yayın olmasına rağmen literatürde hakkında herhangi bir akademik incelemeye rastlanmamıştır. Bu çalışmanın ortaya çıkışında mevcut eksiklik referans olmuştur. Çalışmamız, *Savaş Mecmuası*ndaki *kahramanlık* ve *Türk askeri* kavramlarına yüklenen tarihsel anlam ile bu kavramların *Kahraman Türk Askeri* tipolojisinin oluşumuna bulunduğu katkıyı ortaya koymak, aynı zamanda *Mecmua*nın ordu, askerlik, savaş, kahramanlık gibi konulardaki içeriğiyle sosyal ve beşerî bilimlerin farklı disiplinleri açısından incelenmesi gereken tarihsel bir

doküman olduğuna dikkat çekmek amacıyla hazırlandı. *Savaş Mecmuası*'nı döneminin benzer yayınlarıyla birlikte ele aldığımızda özellikle askerî tarih, askerî sosyoloji, askerî kültür tarihi ve harp edebiyatı gibi disiplinler çerçevesinde yapılacak bilimsel araştırmalar için örnek teşkil edeceği iddiasını *sonuç* kısmında da tekrar ediyoruz.

Kahraman Türk Askeri tipolojisi *Mehmetçik* adıyla kavramsal çerçevesini oluşturmuştur. *Mecmua*da çıkan yazılarda askerlik, yiğitlik, kahramanlık, cesaret, fedakârlık cinsiyet ayrımı gözetmeksizin vatan ve millet kavramlarıyla bütünleştirilmektedir. Bu durum Faik Türkmen'in hamasiyat kavramını dar anlamıyla değil geniş anlamıyla kaleme aldığı ve bundan ne anlaşılması gerektiğini ifade ettiği yazısında belirtmektedir. *Türk hamasiyatı* Cumhuriyet ideallerinin gerçekleştirilmesi için bir araç olarak kullanılmaktadır. *Mecmua*nın yayımlandığı yıllarda savaş ve savaş tehlikesinin yaşanması, savunma merkezli refleks ve bilincin toplumsallaşması için matbuatın etkili bir şekilde kullanılmasını zaruri hâle getirmiştir. Sivilleri de savunmanın bir parçası hâline getiren *topyekûn harpte*; silah altına alınacak insan sayısının çokluğu kadar, sivillerin savunma pratikleri konusunda eğitilmesi ve bilinçlenmesi gerekmektedir. *Savaş Mecmua*sı dönemi itibarıyla bu işlevi gören ve doğrudan bu konuya odaklanmış bir süreli yayındır. Askerî tarih araştırmalarında savaş ve savaş ile ilgili konularda çalışmalar yürütürken, ihmal edilmemesi gereken konuların başında modern savunmada birey ve toplumu savaşa hazırlayan süreç ve araçların üzerinde durulmaması önemli bir boşluk oluşturmaktadır. Makalemizin bu bakımdan mevcut boşluğun doldurulmasında bir katkı sunacağı aşikârdır.

Kaynakça

(1940). Dış Kapak. *Savaş Dergisi*, (12).
(1940). Dış Kapak. *Savaş Dergisi*, (17).
(1940). Dış Kapak. *Savaş Dergisi*, (21).
(1940). Dış Kapak. *Savaş Dergisi*, (5).
(1940). İç Kapak. *Savaş Dergisi*, (1).
(1940). Mecmuamızın Maksadı, *Savaş Dergisi*, (1), 1.

(1940). Yunus Emre ve Hamasiyat, *Savaş Dergisi*, (1), 6.
(1945). Dış Kapak. *Savaş Dergisi*, (78).
(1946). Çukurköylü Mustafa Çavuşun Kahramanlığı. *Savaş Dergisi*, (87), 3, 6.
(1946). Dış Kapak, *Savaş Dergisi*, (81-82).
(1946). Dış Kapak, *Savaş Dergisi*, (87).
(1946). Türk Askerinin Tarihi Meziyetleri Hakkında Tümgeneral Arif Tanyerinin Fikirleri. *Savaş Dergisi*, (81-82), 1, 7.
(1958). İç Kapak. *Savaş Dergisi*, (203).
Ahıskal, L. (1940). Bir Kartal Öldü. *Savaş Dergisi*, (16), 9-10.
Ahıskal, L. (1940). Yiğitler Köyünden Emine. *Savaş Dergisi*, (10), 14, 16.
Ahıskal, L. (1949). Gedikli Tayyareci Nahit. *Savaş Dergisi*, (128), 7, 10.
Ahıskal, L. (1950). Bir Havacımızın İntikamı. *Savaş Dergisi*, (129), 7, 15.
Akad, M. T. (2011). Modern Savaşın Temel Kavramları, Kitap Yayınevi.
Akdemir, A. H. (1940), Durmuş Çavuş. *Savaş Dergisi*, (1), 7.
Akdora, İ. F. (1940). İnönü Meydanı Üstünde ve Bulutlardan Yukarı. *Savaş Dergisi*, (3), 10.
Alyanak, M. Z. (1940). Harp Menkıbeleri. *Savaş Dergisi*, (1), 10.
Arıoba, Ç. (1940). Türk Göklerinden Babama Selam. *Savaş Dergisi*, (14), 13-14.
Atok, O. K. (1940). Anafartalar Savaşı. *Savaş Dergisi*, (2), 11.
Atok, O. K. (1940). Büyük Mermi. *Savaş Dergisi*, (4), 2, 15.
Atok, O. K. (1949). Kan Vergisi. *Savaş Dergisi*, (126), 12.
Basri, H. (1949). 19 Mayıs. *Savaş Dergisi*, (127), 3.
Bertan, R. (1940). Taşlı Tepe. *Savaş Dergisi*, (4), 12.
Çaydam, H. R. (1943). Fatma Nine. *Savaş Dergisi*, (46), 6-7.
Çaydam, H. R. (1946). Şehit Babam. *Savaş Dergisi*, (81-82), 2-3.
Doğrul, Ö. R. (1941). Yedek Subay. *Savaş Dergisi*, (24), 2.
Evren, T. (1943). Koca Memiş. *Savaş Dergisi*, (54), 6-7, 15.
Göktürk, H. (1940). Anadolu ve İnönü Akropolü. *Savaş Dergisi*, (16), 4.
Göktürk, H. (1940). Mehmetçik. *Savaş Dergisi*, (9), 5.
Göktürk, H. (1940). Önderlerin Mezarında. *Savaş Dergisi*, (13), 6.
Göktürk, H. (1943). Conk Tepesinde. *Savaş Dergisi*, (52), 3, 15.
Gündüz, A. (1950). Hu! Bana Bak Zabit. *Savaş Dergisi*, (131), 9-10, 13.
Hünalp, O. A. (1950). Şehit Denizci Kahramanlar. *Savaş Dergisi*, (129), 11-12, 14.
İleri, S. N. (1940). Küçük Mehmet. *Savaş Dergisi*, (15), 6-7, 14.
Kadri, Y. (1940). Türk Neferi. *Savaş Dergisi*, (19), 7.
Kandemir, (1940). Aziziye Tabyasının Kahraman Fatmaları. *Savaş Dergisi*, (2), 6-7.
Kandemir, (1941). Kahraman Anası Olmak İstiyorum. *Savaş Dergisi*, (24), 6, 16.
Kandemir, (1949). Konyalı Emine'nin Kahramanlığı. *Savaş Dergisi*, (126), 9, 13.
Karapınar, L. (1946). Türk Askerinin Tarihi Meziyetleri Etrafında Sayın Tüm. Gl. Lütfü Karapınar'ın Fikirleri. *Savaş Dergisi*, (83-84), 1, 6.
Kemal, Y. (1940). Akıncı Süvarilerimiz. *Savaş Dergisi*, (19), 3.
Keni, T. (1940). Savaş Fedaileri. *Savaş Dergisi*, (15), 12-13, 16.
Köroğlu, E. (2010). *Türk Edebiyatı ve Birinci Dünya Savaşı (1914-1918)*. İletişim Yayınları.
Muharrir, B. (1951). Kahraman Gedikli. *Savaş Dergisi*, (146), 13.
Ongun, C. S. (1940). Orduların Manevi Kuvveti. *Savaş Dergisi*, (5), 10.
Ongun, C. S. (1940). Savaşa Dair Vecizeler. *Savaş Dergisi*, (11), 11.
Ongun, C. S. (1940). Savaşa Dair Vecizeler. *Savaş Dergisi*, (12), 15.
Ongun, C. S. (1940). Savaşa Dair Vecizeler. *Savaş Dergisi*, (13), 7.
Ongun, C. S. (1940). Savaşa Dair Vecizeler. *Savaş Dergisi*, (14), 5.

Ongun, C. S. (1940). Savaşa Dair Vecizeler. *Savaş Dergisi*, (15), 4.
Ongun, C. S. (1940). Savaşa Dair Vecizeler. *Savaş Dergisi*, (16), 5.
Özcan, A. (2024). *Öyle Bir Harp ki*, Editörler; Zeynep Kevser Şerefoğlu- Mustafa Göleç-İlhami Danış, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 77-93.
Özdemir, B. (1945). Yüzbaşı Abdürrahman. *Savaş Dergisi*, (79), 10-11, 15.
Safa, P. (1940). Savaş ve Barışa Dair. *Savaş Dergisi*, (8), 5.
Safa, P. (1940). Savaşa Dair Vecizeler. *Savaş Dergisi*, (6), 3.
Sengir, R. (1945). Türk Askerinin Tarihi Meziyetleri. *Savaş Dergisi*, (80), 2, 4.
Şevket, E. (1940). Cephane Taşıyan Kağnılar. *Savaş Dergisi*, (9), 6-7, 16.
Talu, E. E. (1940). Muharrem Çavuş. *Savaş Dergisi*, (1), 9, 15.
Tanyeri, A. (1950). Türk Askerinin Meziyetleri. *Savaş Dergisi*, (130), 12-13.
Tınaztepe, A. (1946). Türk Askerinin Tarihi Meziyetleri Etrafında Sayın Kor. Gl. Asım Tınaztepe'nin Fikirleri. *Savaş Dergisi*, (85), 1, 6.
Tuncel, S. (1946) Mukaddes Ölü. *Savaş Dergisi*, (81-82), 4-5.
Tunç, M. Ş. (1940). Türk Hamasiyatı, Türk Hamasiyatı Türk Dilile Söylenmek Lazımdır. *Savaş Dergisi*, (1), 2.
Tunç, M. Ş. (1949). Mehmetçik Kimdir. *Savaş Dergisi*, (125), 2, 11.
Tunç, M. Ş. (1952). Askeri Edebiyat. *Savaş Dergisi*, (163), 7-8,17.
Türkmen, F. (1940). Askeri ve Milli Konferanslar Serisi Numara: 3; Ordularda Manevi Kuvvet (Yüce Mareşalımız Fevzi Çakmağın Balkan Muharebesine Dair Büyük Eserinden Alınan Fikirlerin Şerh ve Tevsii. *Savaş Dergisi*, (15), 1-2-3.
Türkmen, F. (1940). Hamasiyattan Anlaşılan Mana. *Savaş Dergisi*, (1), 2.
Türkmen, F. (1947). Propagandanın Tarifi. *Savaş Dergisi*, (96), 4-5, 12.
Türkmen, F. (1949). Genç Harbiyeli. *Savaş Dergisi*, (125), 10.
Türkmen, F. (1950). Harp Psikolojisi. *Savaş Dergisi*, (138), 2-3.
Türkmen, F. (1950). İdeal Komutan Tipi. *Savaş Dergisi*, (137), 2-3.
Türkmen, F. (1950). Sinir Harbi. *Savaş Dergisi*, (136), 2-3.
Türkmen, F. (1950). Siyaset Adamları Edebiyattan Nasıl Yararlanır?. *Savaş Dergisi*, (132), 2-3-4.
Türkmen, F. (1950). Veli Onbaşı. *Savaş Dergisi*, (131), 2-3, 12.
Türkmen, F. (1952). Türk Subayı Korede. *Savaş Dergisi*, (163), 16.
Türkmen, F. (1952). Türk Subaylarının Yüksek Karakterleri. *Savaş Dergisi*, (163), 9-10.
Üresin, Y. (1949). Türk Askerinin Tarihi Meziyetleri. *Savaş Dergisi*, (127), 2, 12.
Yalçın, H. C. (1941). Yedek Subaylarımız. *Savaş Dergisi*, (22), 4.
Yamut, N. (1952). Manevi Kuvvet. *Savaş Dergisi*, (163), 3, 17.
Yersel, F. Ş. (1940). Askere Giderken. *Savaş Dergisi*, (12), 6.
Yersel, F. Ş. (1940). Yıldırım Kemal. *Savaş Dergisi*, (17), 2-3-4.
Yersel, F. Ş. (1941). Satı Abla. *Savaş Dergisi*, (20), 11, 13.
Yersel, F. Ş. (1950). Umumi Harpte Mehmetçik. *Savaş Dergisi*, (131), 11-12.
Yesari, M. (1940). Mehmetçiğin Anası. *Savaş Dergisi*, (11), 12-13.
Yesari, M. (1949). Bekir Onbaşı. *Savaş Dergisi*, (120), 2-3-4.
Yıldız, Ç. (1951). Psikolojide Bedbinlik ve Nikbinlik. *Savaş Dergisi*, (146), 3.
Yıldız, Ü. (1940). Hava Okulunda. *Savaş Dergisi*, (19), 4.
Yiğitgüden, R. (1949). Kahraman. *Savaş Dergisi*, (127), 4.
Zorlutuna, H. N. (1950). Ay Yıldız. *Savaş Dergisi*, (130), 6-7.
Zorlutuna, H. N. Başak. *Savaş Dergisi*, (135), 10-11.

İnternet Kaynağı

https://sozluk.gov.tr/

Extended Abstract

While the effects of the First World War had not yet been erased from the memories of the countries, the possibility of a new world war had begun to manifest itself prominently in periodicals such as newspapers and magazines. When this dangerous course of events turned from a possibility to a reality, even though Turkey had not entered the war, there was an increase in the number of publications about the army, military service and war, which were intended to prepare the society for war. Especially in World War II, wars were not only fought on the fronts, but also behind the fronts, involving civilians, and wars had now turned into a total war. Print media activities became an effective tool in this transformation. States have discovered the power of the press to control, direct and inform the public opinion at a critical time such as war. Periodicals have been more effective in reaching the masses through daily, weekly and monthly publications. Publications within the scope of preparation for war were carried out in two channels: official and civilian. The War Magazine, which is the subject of this study, is an unofficial periodical. Launched on March 15, 1940, the magazine defined itself as a "National, Hamasi, Culture Magazine" and the content of the magazine was composed of articles in accordance with this definition.

The aim of this study is to examine the historical meaning attributed to the concepts of heroism and the Turkish soldier through the articles published in The War Magazine and its contribution to the formation of the image of the "Heroic Turkish Soldier", and to draw attention to the fact that it is a document that should be analyzed by different disciplines of social sciences and humanities during the twenty years it was published. It constitutes an example that researchers who will conduct research on military history, military sociology, military culture and war literature can refer to together with similar publications of the period. This can also be seen in the article titled "The Purpose of Our Journal" published in the journal. Stating that it does not pursue a political goal, the magazine states that it is a cultural magazine, that history is full of stories of heroism, valor and war songs, and that these should be written down. Therefore, talking about these stories of heroism and valor in Turkish history in village rooms, coffee houses and army houses became one of the starting points of the magazine's publication. The magazine was based on the idea that written texts would help meet the needs of the masses in these subjects, and the hamasiyât aspect of these subjects became the focal point. It was also stated that when nationality and heroism were mentioned, memories of military service came to mind first and foremost, and that readers were interested in these topics and that the magazine would take this interest into consideration. However, it was emphasized that the material to be used was not of an official nature and that they would touch on the love for military service that touched the souls of the people and influenced them. When the writing staff of The War Magazine is analyzed, the fact that the writing staff was in harmony with the magazine's purpose and mission was also effective in ensuring this harmony.

Although The War Magazine is not an official or military publication, the majority of its writers are of military origin. The founder and owner of the magazine, Faik Türkmen, is associated with the military profession as he worked as a teacher in military schools. The writings of the soldiers who contributed to the magazine consist of topics appropriate to their military class. For example, military personnel specialized in sports education wrote about sports, while military personnel who were doctors wrote about health. The large number of poet soldiers is evident from the poems in almost every issue. When the birth dates of the writers are analyzed, it is understood that the majority of the writers were born in the last years of the Ottoman Empire and the first years of the Republican era. This shows that many

of the wars fought in defense of the homeland were personally experienced or witnessed. Under the title Literature and War, the stories, poems and novels published in the magazine are analyzed through the phenomenon of literary heroism and the articles on war literature published in the magazine are analyzed. In addition to fictional texts emphasizing the meaning of the concepts of martyrdom and veteranism, which include heroism, bravery, courage, martyrdom and veteranism from Turkish military history, fact-based texts were also published in a literary style in order to keep national feelings alive. Especially Faik Türkmen and Mustafa Şekip Tunç's writings on this subject draw attention. At the same time, the use of literature as a propaganda tool was also mentioned. Many articles in the magazine can be seen as a reflection of the link between propaganda and literature. The most important person for propaganda is the politician himself. Propaganda is divided into four categories in terms of its subject matter. These are political, economic, cultural and military propaganda. Military propaganda falls under both domestic and foreign policies of the state. It is a matter that has existed since ancient times for every state to conduct exaggerated propaganda about its military in order to show itself strong against its neighbors and other states. Considering that the magazine was published during the Second World War, it was observed that this situation affected the publication flow of the magazine. When its content is analyzed, it is realized that various literary genres with propaganda content are used here in this way. If we move from the idea that 20th century wars should be handled in the context of the concept of total war, the language of political propaganda against enemies or potential enemies in war or peace is generally similar to the content of military propaganda.

There are many heroic stories in the magazine. Those who showed heroism in the wars became the heroes of the stories and their experiences were described in a style close to mythical and folk language. The phenomenon of hero and heroism is generally dealt with in the stories that are fictionalized on the basis of the valor of the soldiers on the axis of the wars. The heroes of many of the stories, who have internalized the concept of martyrdom in the face of death, ultimately become martyrs. Veteranism is also one of the rewards of holy war. The protagonist believes that if he does not become a martyr himself, he will become a veteran, or he listens to the advice of his martyr father and emerges as a candidate for heroism. Among these stories, women who fought behind the front lines were not forgotten, and women who were not obliged to do military service were also included as war heroes alongside male heroes with similar courage and sacrifices. The wars of the 20th century brought the combativeness of the front line to the back of the front line, highlighting the ordinary men and women who helped the conventional troops in different ways. When it comes to the defense of the homeland, the gender distinction disappears, and women also take up arms and turn their locations into positions when necessary. Among the stories of heroism in the magazine, the heroic soldiers of military organizations such as the air force and the navy were also praised. The widespread use of air strikes in World War II, targeting civilians behind the front lines, was also reflected in the content of the magazine. The articles praising aviators for their bravery and heroism aimed to increase the public's sympathy for the air force and inform them about aviation.

The War Magazine Who is a Mehmetçik? A survey was launched to find an answer to the question, and in the articles published, the sanctity of the military profession was supported. The virtues of the Turkish soldier were praised and a portrait of the ideal Turkish commander was created. At the same time, the concept of war was profiled by analyzing various articles, and articles on topics such as how soldiers should manage the psychology of war were also included in the magazine. In the first days of the war, the whole country is preoccupied with the war. People forget their own lives and unite to fulfill a sacred duty. The society is not

interested in anything that is not related to the war. Other disturbances in the country are forgotten like party fights and everyone is united by national feelings. Religious feelings are also renewed and everyone helps for the war. The national ceremonies proceed in an exuberant way that increases the excitement of the people. Under these conditions, the psychology of conscripts should also be considered. Because the prolonged idleness of the soldiers at the front may lead to delusions and panic. Soldiers who have just arrived at the front may not be able to adapt immediately, and this novelty and the uncertainty of the enemy's move may cause them anxiety. Therefore, commanders need to manage these problems well. The War Magazine also addressed the moral motivation necessary for soldiers not to be afraid of war and dying in battle. There is nothing more important than being martyred in a war. A soldier has the desire to be a veteran even if he is not martyred. This desire, which trivializes death, is indicative of the “heroic Turkish soldier” typology. Giving one's life when necessary for the homeland, the nation and the values that one holds sacred and not hesitating to make all kinds of sacrifices is what constitutes this typology.

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi
Araştırma Makalesi
ISSN 2547-989X

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9 (1), 319-355
Geliş Tarihi:02.02.2025 Kabul Tarihi:02.04.2025
Yayın: 2025 Yayın Tarihi:31.05.2025
https://doi.org/10.30561/sinopusd.1631657
https://dergipark.org.tr/sinopusd

ZORUNLU GÖÇ BAĞLAMINDA AFETZEDE KADINLARIN YAŞAM DENEYİMLERİNİN KEŞFİ: 6 ŞUBAT 2023 KAHRAMANMARAŞ DEPREMİ ÖRNEĞİ

Alpaslan ÇOBANOĞLU*

Celal İNCE*

Öz

Bu çalışma, Kahramanmaraş merkezli depremlerden sonra göç etmek zorunda kalan kadınların sosyal yaşam sürecinde karşılaştıkları zorluklara odaklanmaktadır. Çalışma; özellikle afetlerde sosyal savunmasız bir grubu oluşturan kadınların afet deneyimlerini yaygın olarak problemli bir süreci çağrıştıran zorunlu göç olgusu özelinde ele almaktadır. Bu kapsamda araştırma deprem sonrası göç sürecinin nasıl gerçekleştiğini; deprem bölgesinden göç eden, sosyal savunmasız ve dezavantajlı bir kesimi oluşturan kadınların gündelik hayattaki zorluklarla nasıl mücadele ettiğini; depremzede kadınların deprem sürecindeki gereksinimlerinin neler olduğunu; kadınların zorunlu göç sürecini duygusal olarak nasıl deneyimlediklerini konu edinmektedir. Ayrıca çalışmada; göç edilen bölgede kadınların yerel halk, esnaf, yetkili ve gönüllüler tarafından nasıl karşılandıkları, göç edilen yere kadınların nasıl uyum sağladıkları, kadınların gündelik yaşamlarını göç sonrası süreçte nasıl inşa ettikleri ele alınmaktadır. Deprem sonrasında zorunlu göç sürecine dâhil olan kadınların yaşam deneyimlerine odaklanan bu çalışmada, nitel araştırma yöntemine başvurulmuş, yarı yapılandırılmış görüşme ve amaçlı örneklem tekniklerinden yararlanılmıştır. Yapılan içerik analizinden sonra; deprem ve kadın, zorunlu göç sürecinde kadın olmak, depremzede kadınların göç ettikleri kente uyum, kadınların deprem sonrası sosyo-psikolojik ve sosyo-ekonomik durum temaları ön plana çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Afet, Kadın, Göç, Kahramanmaraş depremi, Afet sosyolojisi, Deprem

* Öğretim Görevlisi, Bitlis Eren Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Sosyal Hizmet ve Danışmanlık Bölümü, acobanoglu@beu.edu.tr, https://orcid.org/0000-0003-1536-4854

* Doç. Dr., Bitlis Eren Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, celalince@gmail.com, https://orcid.org/0000-0001-6081-4100

This work is licensed under a Creative Commons BY-NC-SA 2.0

Exploring the Life Experiences of Women Displaced in the Context of Forced Migration: The Case of the February 6, 2023 Kahramanmaraş Earthquake

Abstract

The study focuses on the difficulties faced by women who were forced to migrate after the earthquake centered in Kahramanmaraş. Specifically, it addresses the experiences of women, who are often a socially vulnerable group in disasters, within the context of forced migration, which evokes a problematic process. The research explores how the post-earthquake migration process unfolded, how women, who constitute a socially vulnerable and fragile segment, coped with the challenges of daily life, what the needs of women affected by the earthquake were during the disaster process, and how women emotionally experienced the compulsory migration process. Additionally, the study examines how women were received by the local population, businesses, authorities, and volunteers in the migration destination, how they adapted to the new environment, and how they reconstructed their daily lives in the post-migration period. This study, which focuses on the life experiences of women involved in the compulsory migration process after the earthquake, utilized qualitative research methods, including semi-structured interviews and purposive sampling techniques. Following content analysis, themes such as earthquake and women, being a woman in the forced migration process, adaptation of earthquake-affected women to the migration destination, and the socio-psychological and socio-economic status of women after the earthquake emerged prominently.

Keywords: Disaster, Women, Migration, Kahramanmaraş Earthquake, Disaster sociology, Earthquake

Giriş

Dünyanın birçok farklı bölgesinde sık sık meydana gelen ve doğa kaynaklı bir afet türü olan depremler; insan yaşamını derinden sarsarak toplum üzerinde kısa, orta ve uzun vadeli fiziksel, ekonomik ve sosyal etkiler bırakmaktadır. 6 Şubat 2023 tarihinde Kahramanmaraş merkezli meydana gelen depremler 53 bin 537 kişinin ölümüne, 107 bin 213 kişinin yaralanmasına neden olmuştur (İçişler Bakanlığı, 2024). Deprem bölgesindeki milyonlarca insanın hayatını köklü bir biçimde değiştiren bu depremler, bir afet ortamı oluşturmuştur. Özellikle olayın ilk sürecinde yaşam kaynakları yok olan ve depremden etkilenen binlerce insan ya devlet kurumları aracılığıyla ya da kendi çabalarıyla deprem bölgesini terk ederek göç etmek zorunda kalmıştır (Şeker, 2023: 182). Dolayısıyla deprem sadece insanların sosyal yaşamlarını derinden sarsmamış, afet ve zorunlu göç arasındaki güçlü ilişkiyi

de ortaya koymuştur. Bu açıdan birbirinin nedeni ve sonucu olabilen afet ve zorunlu göç, toplumsal yapıyı derinden etkileyen, travmatik süreçler ve toplumsal gerilimler barındıran iki temel olgu olarak dikkat çekmiştir. Afetler, kitlesel zorunlu göç süreçlerini tetiklerken, zorunlu göç ise toplumsal, ekonomik ve çevresel etkileri bağlamında bir tür afet niteliği kazanabilmektedir. Bu olumsuz süreçler, özellikle dezavantajlı ve sosyal savunmasız kesimler üzerinde daha derin ve kalıcı etkiler bırakmaktadır.

Afetlerle ilgili literatür incelendiğinde doğa ve insan kaynaklı olmak üzere birçok afet türüne rastlanılmaktadır (İnce, 2020). Doğa kaynaklı afetlerden birini de depremler oluşturmaktadır. Bir afet ortamı oluşturan yıkıcı depremlerden sonra sıklıkla zorunlu göçlere rastlanılmaktadır. Depremlerden sonra gerçekleşen bu nüfus hareketleri, çevresel faktörlü zorunlu göç kategorisinde değerlendirilmektedir (Ökten Sipahioğlu, 2024: 296). Zorunlu göç ise diğer göç türlerinden farklı olarak insanların alışkın olduğu sosyal düzeni daha fazla bozmaktadır. Birçok olayla birlikte depremler sonrasında yaygın olarak gerçekleşen göçlere Türkiye'de de zaman zaman rastlamak mümkündür. Türkiye, coğrafi ve jeopolitik yapısı gereği farklı türlerde afetlere maruz kalmakla birlikte, en yıkıcı etkiler, ülkenin deprem kuşağında yer alması nedeniyle meydana gelen depremlerden kaynaklanmaktadır (Karazincir, 2024: 372; Kanlı ve Başköy, 2018: 49). Deprem sonucu Türkiye'de ortaya çıkan afetler diğer afet türlerine göre ekonomik, sosyal ve psikolojik açıdan daha yıkıcı etkiler oluşturmakta ve bu afetlerde daha fazla can kaybı yaşanmaktadır (Fırat, 2022: 51). Şüphesiz Türkiye tarihinde en yıkıcı depremlerden biri de 6 Şubat 2023 tarihinde Kahramanmaraş merkezli meydana gelen depremlerdir. Birçok ili doğrudan bütün Türkiye'yi dolaylı bir biçimde etkileyen Kahramanmaraş depremleri sadece can kaybına ve fiziksel hasara yol açmamış, önemli oranda geçici ve kalıcı zorunlu kitlesel göçlerin gerçekleşmesine neden olmuştur (Şeker, 2023: 182).

Afet ve zorunlu göç süreçleri, toplumun farklı kesimlerini değişen oranlarda etkilerken, toplumsal eşitsizlikler ve biyolojik farklılıklar nedeniyle yaşlılar,

engelliler, çocuklar, yoksullar gibi dezavantajlı kesimleri daha derin etkilemektedir. Şüphesiz bu sosyal savunmasız kesimlerden birini de kadınlar oluşturmaktadır. Kadınlar toplumsal, biyolojik ve psikolojik nedenlerden dolayı afetleri ve zorunlu göç sürecini daha derin bir biçimde deneyimlemekte ve bu tür durumlarda, özel sorunlarla karşı karşıya kalabilmektedir (Demirci ve Avcu, 2021). Nitekim bazı çalışmalar Kahramanmaraş merkezli depremlerde kadınların daha fazla olumsuz etkilendiğini ortaya koymaktadır (Bozkurt, 2023: 90). Ancak ilgili literatür tarandığında, Türkiye'de afet ve zorunlu göç olgularının, bu süreçlerde sosyal savunmasız bir kesimi oluşturan kadınlar özelinde kesişimsel olarak ele alındığı çalışmaların sınırlı olduğu gözlemlenmektedir (Danış, 2024). Bu çalışma, Kahramanmaraş merkezli depremlerden hemen sonra deprem bölgesinden Bitlis iline göç eden kadınların afet ve zorunlu göç deneyimlerine odaklanmaktadır. Çalışmanın, Kahramanmaraş depremleri sonrası kadınların deneyimlediği psikolojik, sosyal, ekonomik ve kültürel sorunları ele alarak ilgili alana katkı sağlayacağı öngörülmektedir. Ayrıca, cinsiyet perspektifiyle yapılacak analizlerin, afet sonrası iyileşme süreçlerini hızlandırıcı ve etkin afet yönetimi planlamalarına katkı sağlaması hedeflenmektedir.

1. Afet, Zorunlu Göç ve 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş Depremi

Nüfus hareketleri, birçok zorluğu bünyesinde barındırmaktadır. Şüphesiz nüfus hareketlerinde karşılaşılan zorlukların şiddeti, göç türüne göre değişebilmekte ve zorunlu göç bu türlerden birini oluşturmaktadır. Zorunlu göçü problemli kılan birçok değişken olmakla birlikte bu problemlerin önemli bir kısmı göç nedenlerinden kaynaklanmaktadır. Çünkü zorunlu göçün nedenleri arasında yaygın olarak barınma, güvenlik, sağlık gibi yaşamsal faktörlerin yok olması gelmektedir. Bu kapsamda zorunlu göç grubu içerisinde savaşlar, iç çatışmalar, siyasal baskılar ve yoksulluğun yanı sıra kıtlık, kuraklık, sel ve deprem gibi doğa kaynaklı ve ekolojik afetler yer almaktadır. Yaşamsal kaynakları yok eden ya da azaltan bu afetler, yaşamsal tehlike ve riskler barındırmaktadır. Afetler tarihi incelendiğinde "…tehlikeden uzaklaşmak ve riskleri azaltmak adına göç, insanlar tarafından başvurulan tarihsel bir taktik"

(İnce, 2020: 574) olduğu görülmektedir. Bu kapsamda gerçekleşen zorunlu göç, hayatta kalma isteğini bünyesinde barındırdığı görülmektedir (Ökten Sipahioğlu, 2024: 298). Çünkü göçün temel motivasyonlarından biri, daha iyi şartlarda yaşama isteğinden gelirken diğeri ise bireyin kendini daha güvende hissetme arzusundan gelmektedir. Bireyler, afetlerde karşılaşılan zorlukları yer değiştirerek hafifletmeye çalışmaktadır. Yavaş gelişen kuraklık gibi afetlerde nüfus hareketleri de yavaş gerçekleşirken deprem gibi afetlerde ise daha ani gerçekleşen göçlere rastlanılmaktadır (Şeker, 2023: 177).

Dünyada afet ve çatışma nedeniyle yerinden olunup göç edenlerin sayısı her geçen gün artmaktadır. Örneğin; Ülke İçinde Yerinden Edilenleri İzleme Merkezi (IDMC, 2024)'nin 2023 yılı raporuna göre, 2022 yılında dünya genelinde yerinden edinilen insan sayısı 71.1 milyon iken 2023 yılında bu sayı 79.9 milyona yükselmiştir. Dünya geneli ülke içindeki zorunlu göçün önemli bir kısmı çatışma nedeniyle gerçekleşirken diğer kısmı da doğa kaynaklı afetler nedeniyle meydana geldi. Söz konusu rapora göre 2023 yılı sonu itibariyle dünya geneli 26.4 milyon kişi doğa kaynaklı afetler nedeniyle yerinden hareket etti. Türkiye'deki Kahramanmaraş merkezli depremler bu sayının yükselmesinde önemli oranda etkili oldu.

Dünya genelinde meydana gelen depremlerden sonra milyonlarca insanın göç ettiği gibi Türkiye'de de yakın zamanda meydana gelen depremlerden sonra binlerce insanın afet bölgesini terk etmek zorunda kaldığına rastlanılmaktadır (Karazincir, 2024: 366; Fırat, 2022: 59). Türkiye bir deprem bölgesi olması nedeniyle sıklıkla depremlerin sosyal, ekonomik, demografik ve siyasal etkilerine maruz kalmaktadır. Türkiye'de meydana gelen yıkıcı nitelikteki neredeyse tüm depremlerden sonra geçici veya kalıcı göçlerin gerçekleştiği bilinmektedir. Çünkü deprem geride kalan bireylerin güvenliğine yönelik de bir tehdit oluşturmaktadır. Zorunlu göç kararı ise bireyin güvenliğine yönelik algılanan tehdidin kabul edilebilir seviyenin üzerine çıktığında alınmaktadır (Şeker, 2023: 181). Bozkurt'a (2023: 93) göre depremlerle birlikte sadece yeryüzü sarsılmamakta toplumsal yapı ve kurumlar

da sarsılmakta, depremler insanlar üzerinde derin izler bırakmaktadır. Depremle birlikte afet bölgesinde hayat zorlaşmakta, bölge değişim ve dönüşüme maruz kalmaktadır (Ökten Sipahioğlu, 2024: 298). Can ve mal kaybının yanında altyapı da depremde büyük zarar görmektedir. Depremden dolayı barınma hizmetine erişemeyen ve çalışma koşullarını kaybeden insanlar ya il içinde güvenli olduğuna inandıkları başka bir bölgeye ya da il dışına ve hatta bazen başka ülkelere göç edebilmektedir (Kanlı ve Başköy, 2018: 49). Çevresel faktörlerden dolayı ülke dışına göç eden afetzedelerin statü ve hukuki durumları akademik ve politik alanda tartışılmaya devam edilmektedir (Ökktem Sipahioğlu, 2024: 299).

Fırat'a göre "depremler öncelikle ekonomik, sosyal ve psikolojik sorunlarla yüzleşen insanların bulundukları bölgeleri terk ederek başka yerlere göç etmelerine yol açarlar. Zira depremler yaşandıkları bölgelerde yerleşim, sanayi, ulaşım ve altyapı alanlarını ciddi bir şekilde tahrip ederek bir nevi muhataplarını göçe mecbur" (Fırat, 2022: 48) kılmaktadır. Güvenli alanlarını kaybeden depremzedeler yeni güvenli alanlara erişmek üzere göç eğilimi sergilemektedir (Karazincir, 2024: 366). "Özellikle konutu hasar gören, iş imkânları kaybolan, eğitim hayatı aksayan, korku ve güvenlik nedeniyle psikolojik travma yaşayan ve kaybedecek bir şeyi olmayanların göç etme eğilimi daha fazla olmaktadır" (Fırat, 2022: 58). Depremlerden sonraki göçlerin bir kısmı bireylerin canlarını koruma refleksiyle hızlı, plansız, yakın kentlerdeki akrabalara ve tanıdıklara sığınma biçiminde geçici bir şekilde gerçekleşirken bir kısmı ise bir daha dönmemek üzere gerçekleşebilmektedir (Ökten Sipahioğlu, 2024: 301).

Deprem sonrası gerçekleşen kitlesel göç hareketleri hem göç veren bölgeyi hem de göç alan bölgeyi başta demografik yapı olmak üzere birçok açıdan dönüştürmektedir. Zorunluluklardan kaynaklanan göç hareketlerinde göç edilen yere uyum ve adaptasyon en önemli problemler arasında gelmektedir (Şeker, 2023: 182). Göçün ani gerçekleşmesi, zorunlu olması; depremzedelerin çeşitli kayıplar yaşaması ve alışkın olduğu mekânı terk etmesi göç sürecindeki sorunları derinleştirmektedir (Karazincir, 2024: 369). Deprem sonrası göçlerin hazırlıksız bir biçimde

gerçekleşmesi, yerleşme planında ve sosyal hayatın devamında düzensizliklere yol açmaktadır. Göç edilen bölgede de barınma, güvenlik, sağlık, eğitim ve uyum yaşamada zorluk gibi sorunlarla karşılaşılabilmektedir (Ökten Sipahioğlu, 2024: 296).

Özellikle dezavantajlı gruplar arasında nitelendirilen kadınların göç sonrası yaşamış oldukları uyum problemleri öne çıkmaktadır. Depremin ardından gerçekleşen göçler ve göç edenlerin belli kentlere yoğunlaşması, göç edilen yerin göçe hazırlıksız yakalanması ekonomik, sosyal ve kültürel sorunlara yol açabilmektedir (Ökten Sipahioğlu, 2024: 308). "Deprem sonrası bazı sorunlar nedeniyle gerçekleşen göçler, devamında, maddi yetersizlikler, sosyal uyum problemleri, eğitim sorunu, konut sorunu, istihdama katılamama, yabancılık, yalnızlık ve dışlanma gibi problemler ortaya çıkarmaktadır. Genel olarak göç sonrası yeni bir sosyal çevreye uyum sağlamadaki zorluklar, ekonomik faaliyetlere yeterince katıl(a)mama, yalnızlık/yabancılık gibi faktörler, göç edenlerin yaşayacağı problemler" olarak ön plana çıkmaktadır (Fırat, 2022: 59). Bu kapsamda nüfus hareketi göçmenleri hem bedensel olarak hem zihinsel olarak olumsuz etkileyebilmektedir. Sosyal savunmasız kesim içinde bulunan kadınlar göç sürecinin tahriplerine daha fazla maruz kalabilmektedir (Arabacı, Hasgül ve Serpen, 2016: 129).

Fırat'a göre sadece il dışına gerçekleşen göçler değil il içi göçler de birtakım sorunları ortaya çıkarmaktadır. Bu sorunlar: "Komşuluk ilişkileri, mahalle kültürü ve alışılageldik bir sosyal çevreden uzaklaşmak ve aniden yeni bir mekâna, kültüre alışmak insanlar için zorlu bir süreçtir. Toplumsal ilişkileri üreten/ düzenleyen bir mekanizma olarak sokak/mahalle; yaşam tarzları, alışkanlıklar ve diğer sosyal ilişkiler bütününü, kendinde oluşturduğu sosyal bir atmosfer aracılığıyla idame ettirir. Ev, sokak ve mahalle değişikliği depremzedelerin yıllar boyunca edindikleri kültürel belleği de olumsuz etkiler. Zira bu tür sosyal değişmelere alışmak uzun yıllar alabilir" (Fırat, 2022: 60).

Türkiye'de yakın zamanda yoğun bir nüfus hareketliliğine yol açan depremler 6 Şubat 2023 tarihinde aynı gün içinde sırasıyla meydana gelen Kahramanmaraş ilinin Pazarcık ve Elbistan ilçeleri merkezli depremleridir. 7.7 ve 7.6 büyüklüğünde meydana gelen bu depremler, 1939 yılında Erzincan'da meydana gelen 7.9 büyüklüğündeki depremden sonra Türkiye'de yaşanan en büyük ölçekli deprem olmuştur. 550 km alanı ve 11 ili doğrudan etkileyen bu depremler dünyada karada meydana gelip etkisi en geniş alanda hissedilen depremler olmuştur. Kahramanmaraş merkezli depremde afetzedelerin yaşam alanlarını ve kaynaklarını kaybetmesi, zorlu kış koşulları ve artçı sarsıntıların devam etmesi zorunlu deprem göçünün gerçekleşmesine neden olmuştur (Karazincir, 2024: 377). Depremlerden sonra afetzedeler ya en yakın illere, bölgelere ya da güvenlik riskinin düşük, imkânların fazla olduğu uzak yerlere göç etmektedirler (Karazincir, 2024: 378). Kahramanmaraş merkezli depremde afet bölgesinden gerçekleşen göçlerin üç farklı biçimde gerçekleştiği görülmüştür. Bunlardan birincisi afet kentlerinden daha güvenli olduğu düşünülen kırsal bölgelere gerçekleşirken ikincisi komşu kentlere, üçüncüsü ise daha uzak kentlere gerçekleştiği görülmüştür (Aslan, 2023: 69).

6 Şubat 2023 tarihinde Kahramanmaraş'ın Pazarcık ve Elbistan ilçelerinde meydana gelen ve binlerce insanın ölümüne neden olan depremler; aynı zamanda barınma, beslenme, güvenlik ve sağlık gibi temel ihtiyaçlar konusunda da sorunlara neden olmuştur. Artçı depremlerin uzun süre devam etmesi depremzedelerin afet bölgesini terk ederek diğer bölgelere göç etmesine yol açmıştır (Karazincir, 2024: 377). Sağıroğlu, Ünsal ve Özenli'nin hazırlamış olduğu rapora (2023) göre, Kahramanmaraş depreminden sonra 3.3 milyon kişi afet bölgesini terk etmiştir. Bu nüfus hareketliliği, Türkiye'de yakın zamanda karşılaşılan en önemli iç göçlerden birini oluşturmuştur. Afet illerinden olan Adıyaman nüfusunun yarısı; Hatay, Kahramanmaraş ve Malatya nüfusunun ise 3'te 1'i depremle birlikte yerinden olmuştur. Afet bölgesinde, 800 bin kişinin ise köylerine gittiği görülmüştür. Bölgeden ayrılan nüfusun %10'u tekrar afet bölgesine geri döndüğü raporda ifade

edilse de geçen süre içinde göç eden nüfusun ne kadarının geri döndüğüne dair güncel bilgilere rastlanılamamıştır.

2. Afetlerde ve Zorunlu Göç Sürecinde Kadın Olmak

Bir afet türü olan depremlerle birlikte insanların alışkın oldukları yaşamları değişmektedir. Afet zamanlarında sosyal düzen bozulmakta ve sosyal çözülmeler artmaktadır. Genelde afetler özelde ise depremler birçok kaybı beraberinde getirmektedir. Can kaybı, ekonomik kayıp, sosyal destek mekanizmalarının kaybı, iş kaybı, barınma kaybı, komşuların kaybı, sosyal düzenin kaybı ve yaşamsal diğer kaynakların kaybı. Bütün bu kayıplar afetzede üzerinde sosyo-psikolojik bir yük oluşturmaktadır (Fırat, 2022: 64). Ancak afetlerden etkilenme ve afetlerin birey üzerinde oluşturduğu sosyo-psikolojik yük dayanıklılık düzeyine göre kişiden kişiye farklılaşabilmektedir. Bu kapsamda depremlerden bireysel düzeyde etkilenme ve sosyal iyileşme, savunmasızlık ve dayanıklılık kavramlarıyla ifade edilmektedir. Afetlerde savunmasızlık; afetlerin etkilerini öngörebilme, olumsuz etkileriyle başa çıkabilme kapasitesi ile ilişkili bir kavram iken dayanıklılık afetlere ve afetlerin olumsuz etkilerine karşı direnme gücü olarak tarif edilmektedir (Şeker, 2023: 176). Bazı bireyler toplumsal konumlarına ve cinsiyetlerine bağlı olarak afetlere karşı daha savunmasız olmakta ve dayanıklılık düzeyi farklılaşabilmektedir. Bu açıdan afetler toplumlardaki eşitsizliği görünür kılan bir turnusol kâğıdı vazifesi görmektedir. Çünkü türüne göre değişmekle birlikte yaygın olarak dezavantajlı kesimler ve sosyal savunmasız kişiler afetlerden daha fazla etkilenmekte ve kişinin sahip olduğu toplumsal konum, kişinin afetlerden etkilenme düzeyi üzerinde belirleyici olmaktadır. Yaşlılar, yoksullar, engelliler, güvencesizler gibi dezavantajlı ve sosyal savunmasız kesimler bir afet türü olan depremle birlikte ortaya çıkan risklerle daha fazla karşı karşıya kalmaktadır (Fırat, 2022: 66).

Özbayram'a (2018: 19) göre kadınların afet süreçlerinde maruz kaldıkları riskler ve kırılganlıklar erkeklere oranla çok daha fazladır. Afet durumlarında kadınlar erkeklere göre daha savunmasız hale gelirler. Kadınlar, afet öncesinde ve

sonrasında erkeklerden farklı deneyimler yaşarlar ve farklı ihtiyaçlara sahiptirler. Kadınların afetlerden daha fazla etkilenme düzeyi ülkelere göre değişkenlik gösterse de neredeyse bütün ülkelerde afetler kadınlar üzerinde daha derin izler bırakmaktadır (Demirci ve Avcu, 2021: 89). Kadınlar sadece afetlerden değil afet sonrası ortaya çıkan göç sürecinden de olumsuz etkilenmektedir. Göç süreci özellikle bütün dezavantajlı göçmenleri fiziksel, sosyal ve psikolojik olarak olumsuz etkilese de sosyal savunmasız kadınlar daha fazla bedensel ve zihinsel olarak göçün yıkıcı etkilerine maruz kalmaktadır (Arabacı, Hasgül ve Serpen, 2016).

Kadınların erkeklere göre afetlerden daha fazla olumsuz etkilenmesi kadınların cinsiyet eşitsizliği bağlamında toplum içinde daha dezavantajlı bir konumda olmalarından kaynaklanmaktadır. Ancak kadınların afetlerden erkeklere göre daha derinden etkilenmesi sadece kadınların toplumsal konumlarından kaynaklanmamaktadır. Ayrıca kadınların biyo-psikolojik özelliklerinin de afet ve göç gibi zorlu durumlarda kadınların erkeklere göre daha savunmasız olmalarına etki ettiği görülmektedir. "Doğuştan gelen biyolojik farklılıklardan kaynaklı bedensel özelliklerinden dolayı kadın ve erkeğin depremin etkilerini deneyimlemeleri farklılık göstermektedir" (Tor ve Güneş Yüce, 2023: 626). Cénat ve Derivois'in (2015) 2010 yılındaki Haiti depreminden sağ kurtulan 7 ile 17 yaş arasındaki kişilerle yaptığı çalışmada Travma Sonrası Stres Bozukluğunun (TSBB) ve depresyon düzeyinin kız çocuklarında daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Naeem ve arkadaşlarının 2005 yılında meydana gelen Pakistan'daki Keşmir depreminden sonra yaptığı çalışmada kadınların %55,2'si ve erkeklerin %33,4'ü TSSB'ye maruz kaldığı görülmüştür (Naeem vd., 2011). Afet sonrası gerçekleşen göçler de stres düzeyini etkilemektedir. Çünkü zorunlu göç, alışagelen düzenin bozulmasına neden olmakta ve ruhsal hastalıkların gelişmesine ortam hazırlamaktadır. Özellikle kadınlar, göçle birlikte yaşadığı köklü değişim nedeniyle kronik strese maruz kalmaktadır (Arabacı, Hasgül ve Serpen, 2016: 136).

Tor ve Güneş Yüce'ye (2023) göre depremlerde kadınlar daha fazla güvenlik, hizmetlere erişim, hijyen sorunu yaşamakta, şiddet ve istismara maruz

kalmakta, fiziksel ve psikolojik rahatsızlıklara yakalanmaktadır. Kadınlar ayrıca depremlerde daha çok kadın sağlığı ve doğum hizmetlerine ulaşmada zorluklarla karşı karşıya kalmaktadır. Depremlerde bir kaos ortamı oluştuğu için sosyal hayatta güvenliği temin eden unsurlar dağılmakta ve daha güvensiz bir ortam oluşmaktadır. Bu güvensiz ortamdan kadınlar daha fazla etkilenmektedir. Kadınlar cinsel taciz olmak üzere birçok güvenlik ve şiddet problemi ile karşı karşıya kalmaktadır. Depremlerde kadınlar sağlık açısından da olumsuz etkilenmektedir. Afetlerde yaygın olarak sağlık hizmetlerinde aksamalar olduğu için hamile kadınlar sağlık hizmetine erişimde sorunlarla karşılaşmaktadır. Ayrıca bazı durumlarda doğum ve çocuk bakımı gibi hizmetlerde de aksamalar olabilmektedir.

3. Yöntem

Bu araştırmada çalışmanın konusuna uygun olarak nitel araştırma yöntemine başvurulmuştur. Nitel araştırmalarda araştırmaya konu olan öznelerin olguya ilişkin deneyimlerini kendi bakış açıları, ifade biçimleri ve sembolleri ile aktarmaları hedeflenmektedir (Kuş, 2012). Bu kapsamda "nitel araştırmanın amacı bir şeye bütüncül ve derinlemesine bakmak, onu karmaşıklık içinde incelemek ve bağlamı içinde anlamaktır" (Punch, 2016: 183).

Bir araştırma konusu belirlendikten sonra çalışmaya en uygun kuramsal ve felsefi bakış açısının belirlenmesi gerekmektedir (Glesne, 2013). Bu bağlamda araştırma örneklemden aldığı veriyi genelleme kaygısı gütmeden olguyu anlama amacına yönelik olduğu için fenomenolojik bir bakış açısı ile tasarlanmıştır. Fenomenolojik desen katılımcıların toplumsal gerçekliği nasıl deneyimlediğine dair veri sunmaktadır (Özdemir ve Tuti, 2023).

Bu çalışmanın evrenini 6 Şubat Kahramanmaraş depremlerinden sonra deprem bölgesinden Bitlis iline göç eden depremzede kadınlar oluşturmaktadır. Çalışmanın örneklemini ise Bitlis'e göç eden 15 kadın oluşturmaktadır. Bu kapsamda Kahramanmaraş depremlerinde zorunlu olarak göç etmiş 15 kadın katılımcı ile yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Örneklem sayısının belirlenmesinde

verilerin doyum noktasına ulaşılması etkili olmuştur. Çünkü nitel çalışmalarda örneklem sayısının belirlenmesinde "veri doyumu" bir ölçüt olabilmektedir (Baltacı, 2018). Örneklem belirleme sürecinde nitel araştırmalarda yaygın olarak başvurulan amaçlı örneklem tekniğinden yararlanılmıştır. Her kadının deprem ve zorunlu göç deneyimi farklı olduğu düşünüldüğünden bu çeşitliliği sağlamak üzere amaçlı örneklem tekniğinin bir alt türü olan maksimum çeşitlilik örneklemesi tercih edilmiştir. Amaçlı örnekleme tekniğinde öne çıkan unsurlar olguya dair iç görü kazanmak, olguyu tüm yönleriyle anlamak ve keşfetmektir (Merriam, 2018).

Nitel araştırmalarda veri toplama tekniği olarak genellikle görüşme, gözlem ve yazılı materyal incelemesi gibi teknikler öne çıkmaktadır. Özelikle görüşme nitel araştırmalarda en sık kullanılan veri toplama aracıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Nitel araştırma yönteminde kullanılan veri analiz tekniklerinden biri içerik analizidir. Gerçekleştirilen görüşmeler sonrasında elde edilen veriler aracılığıyla olguya ilişkin betimlemeler yaparken ve temalar oluştururken içerik analizi yaklaşımı benimsenmiştir. İçerik analizi verilerin çözümlenerek benzer ifadelerin belirlenmesi ile ortak düşüncelerin sistematik bir şekilde kategorize edilmesi ve okuyucuya anlamlı bilgi kümelerini sunma amacı taşıyan bir yaklaşım modelidir (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Çalışmada, görüşme yapılan kişilerin kimliklerinin saklı kalması için "K1, K2, K3" şeklinde kodlamalar yapılmıştır.

4. Bulgular

Çalışmanın bu kısmında Kahramanmaraş depremlerinde, afet bölgesinden Bitlis iline zorunlu göç etmiş 15 kadın katılımcı ile yapılan mülakatların bazı görüşme notlarına ve analizlerine yer verilmektedir. Çalışmada ilk olarak elde edilen bulgulardan katılımcılara ait temel bilgilere Tablo 1' de yer verilmiştir.

Katılımcılara Ait Temel Bilgiler

Bu araştırmada Kahramanmaraş merkezli depremde afet bölgesinden Bitlis iline göç etmiş 15 kadın katılımcı ile yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Katılımcılara ait temel bilgiler Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcılara ait temel bilgiler

Katılımcılar	Yaş	Eğitim	Medeni Durum	Meslek	Çocuk Sayısı	Görüşme Süresi
K1	45	Ortaokul	Evli	Ev hanımı	3	47 dakika
K2	59	Lise	Evli	Ev hanımı	4	49 dakika
K3	34	Lise	Evli	Ev hanımı	3	42 dakika
K4	21	Lise	Bekar	Üniv. Öğren.	-	53 dakika
K5	30	Lisans	Evli	Muhasebeci	2	55 dakika
K6	27	Lisans	Evli	Kamu Görv.	1	55 dakika
K7	22	Lise	Bekar	Üniv. Öğren.	-	44 dakika
K8	32	Lise	Bekar	Kuaför	-	55 dakika
K9	24	Lise	Bekar	Üniv. Öğren.	-	47 dakika
K10	41	Lise	Evli	Ev hanımı	2	45 dakika
K11	43	Lisans	Evli	Kamu Görv.	2	41 dakika
K12	26	Lisans	Bekar	Kamu Görv.	-	43 dakika
K13	34	Ortaokul	Evli	Ev hanımı	2	44 dakika
K14	21	Lise	Bekar	İşsiz	-	48 dakika
K15	47	Ortaokul	Evli	Ev hanımı	3	54 dakika

Bu araştırmadaki katılımcıların en küçüğü 21 yaşında, en büyüğü ise 59 yaşındadır. 3 katılımcı ortaokul, 8 katılımcı lise, 4'ü ise lisans mezunudur. 9 Katılımcı evli 6 ise bekârdır. Katılımcılar kamu görevlisi, üniversite öğrencisi, ev hanımı, kuaför gibi farklı mesleklerden oluşmaktadır.

Temalar ve Analiz

Depremi deneyimleme biçimine odaklanılan bu araştırmada içerik analiz tekniği sonucu bazı temalar ve alt temalar oluşturuldu. Bulguların özetini de sunan bu temalar Tablo 2'de görüldüğü gibi 5 ana temada ele alındı.

Tablo 2. *Görüşmedeki temalar*

No	Temalar	Alt Temalar
1	Deprem Anı	Deprem Anında Yaşanan Psikolojik Deneyimler
		Karşılaşılan Zorluklar
2	Kadın Depremzede Olmak	Güvenlik, Koruma ve Gasp
		Sağlık ve Hijyen
		Anne ve Çocuk Bakımı
		Kıyafet ve Temel İhtiyaçlar
3	Deprem Bölgesinden Zorunlu Ayrılış	Barınma ve Ekonomik Koşullar
		Psiko-sosyal İyilik Hali
4	Yeni Şehre Uyum ve Eski Şehre Özlem	Sosyal Dayanışma
		Sosyal Ağlar
		Geçmişe Dair Özlem ve Geri Dönüş Umudu
		Birleşen Aileler ve Değişen Roller
5	Psikolojik Durum ve Maddi Kayıp	Psikolojik Durum ve Destek

		Ekonomik Kayıp

Yapılan içerik analizi sonucunda; deprem anı, kadın depremzede olmak, zorunlu ayrılış, yeni şehre uyum ve eski şehre özlem, psikolojik durum ve maddi kayıp ana temalar olarak belirlenmiştir. Bu temalar, katılımcı depremzedelerin depremi deneyimleme biçimlerinin keşfine yönelik önemli veriler sunmaktadır.

Ana Tema 1: Deprem Anı

Bu temada afetzede kadınların deprem esnasında yaşamış olduğu deneyimler ele alınmaktadır. Bir başka ifadeyle bu temada depremzede kadınların depreme yakalandıkları esnada ve deprem sonrası ilk birkaç saatte yaşadıkları süreçler kendi ifadelerinden hareketle analiz edilmektedir.

Tema 1.1: Deprem Anında Yaşanan Psikolojik Deneyimler

Depremde yaşananlara dair sorulara katılımcıların verdiği yanıtların genel olarak yaşanan kaotik süreci betimler nitelikte olduğu görüldü. Yapılan içerik analizde depremzede kadınların deprem esnasında psikolojik açıdan zorlandıkları ve ilk tepkilerinin şok, korku ve kaygı gibi tepkiler olduğu tespit edildi. Görüşme yapılan K1, K2 ve K7 yaşamış oldukları psikolojik deneyimleri aşağıdaki şöyle ifade ettiler:

K1:Ben depreme gece yalnız yakalandım, eşim o an işteydi. Üç çocukla beraber evdeydik, kapı kilitlendi dışarı çıkamadık. O gün çok şiddetli fırtına yağmur vardı ve biz bir şekilde dışarı kaçabildik. Çocuklar ağlıyordu, kadınların çığlık sesleri geliyordu, sanki kıyamet kopuyordu. Çok kötü bir gündü.

K2: Hayatımda belki de en çok korktuğum gündü. Evimiz 3. katta olduğu için sağ salim inebilecek miyiz endişesi vardı. Üst katta oğlum ile gelinim vardı torunlarım için korkuyordum dışarıya çıktığımda ise insanların çaresiz hallerine şahit oldum, insanların o hali gözümün önünden gitmiyor. Evet, biz bir şekilde deprem bölgesini terk edebiliyorduk fakat orda kalan, ölen, insanların çığlıklarını hiçbir zaman unutamayacağım.

K7: Tabii ki de kolay olmadı zaten bir şok içerisindeyiz, ilk başlarda ne yaptığımızı, nereye gittiğimizi bilemez olduk, kolay değil…

K1, K2 ve K7'nin ifadelerinden hareketle katılımcıların deprem esnasında ve sonrasında yaşanan ilk birkaç saat boyunca deneyimlediği süreçlerin psikolojik açıdan zorlayıcı olduğu görülmektedir. Depreme ani bir şekilde yakalanmanın afetzedelerde kısa süreli bir şok hali yaşattığı ve akabinde katılımcıların bu şok haline eşlik eden korku ve kaygıları yoğun olarak deneyimledikleri yapılan görüşmelerde gözlemlendi.

Afetler temel ihtiyaç kaynaklarını tahrip ettiği gibi insan psikolojisi üzerinde de olumsuz hasar bırakmaktadır. Bu çalışmanın kuramsal kısmında değindiği gibi deprem gibi afetlerde kadınlar psikolojik olarak daha derinden etkilenebilmektedir. Bazı kadınların olağanüstü olaylardan psikolojik olarak daha derin etkilenmesi üzerine biyolojik ve psikolojik faktörler etkili olabildiği gibi toplumsal ve kültürel dinamikler de belirleyici olabilmektedir. Katılımcılardan K12, bu konu hakkındaki düşüncelerini ve bir kadın olarak deprem deneyimini şu sözlerle aktarıldığı izlendi:

K12: Biz psikolojik olarak daha kırılganız erkeklere göre bu yüzden zaten var olan eksiklikleri biz kadınlar olarak daha çok hissettik ama özellikle kadın pedi ve orda emziren annelerin daha çok küçük çocukları 3 gün boyunca aç kaldı. Bu yüzden mama ve tabii ki acil yardım kiti ve ilaçları.

K5: Kadınlar erkeklere göre fiziksel anlamda daha zayıflar. Yakını enkaz altında bulunan erkekler oradaki çalışanların el birliği ile ailelerini kurtarabiliyor fakat kadınlar için aynı şey söz konusu değil. Her koşulda aileyi ayakta tutan toparlayıcı kadın modeli vardı kendinden ziyade annesini, babasını, eşini, çocuğunu düşünen onların ihtiyaçlarını kendi ihtiyaçlarından önde tutan kadınlar vardı.

Yukarıda verilen K12'ye ait görüşme notu incelendiğinde, kadınların psikolojik olarak daha kırılgan olduğunun ve bu bağlamda eksiklikleri daha derinden hissettiğinin açıklandığı gözlemlenmektedir. K5 ise yapılan görüşmede, erkekler

kadınlara göre fiziksel olarak daha güçlü olsa da kadınların deprem sürecinde daha diğerkâm olduklarını vurguladıkları izlenmektedir.

Tema 1.2: Karşılaşılan Zorluklar

6 Şubat 2023'te Kahramanmaraş merkezli yaşanan depremlerin şiddeti, etki alanının genişliği, tekrarı ve yaşandığı tarihteki iklim ve hava koşulları gibi faktörler, deprem esnasında birçok zorluğu beraberinde getirmişti. Katılımcılardan K12, K15 ve K14 depremden hemen sonra karşılaşmış olduğu zorlukları şu sözlerle ifade ettiler:

K12: Hava çok soğuktu, herkes dışardaydı, enkaz önünde bekleyen ailelerle doluydu her yer.

K15: ...hava çok kötüydü, arada yağmur-kar geçişleri oluyordu, çadırlar gelene kadar epey zaman geçti. Birkaç gün çadırlarda idare ettik, oradaki kaos ortamından dolayı ve tekrar deprem olabilme ihtimaline karşı o bölgeyi terk etmek istedik.

K14: Yaklaşık bir hafta çadırda kaldık. Gerçekten hava çok soğuktu, dayanamıyorduk artık. Ayrıca hiçbir ihtiyacımızı karşılayamıyorduk. Bu nedenle oradan ayrılmaya karar verdik...

K12, K15 ve K14'ün ifadeleri incelendiğinde deprem sonrası konutlarından dışarı çıkmayı başaran afetzedelerin iklim şartlarından dolayı ısınma problemi yaşadıkları görülmektedir. Yapılan görüşmelerde katılımcıların fiziki, güvenlik ve psikolojik zorlukları eşzamanlı olarak tecrübe ettikleri görülmektedir. Katılımcıların ifadelerinden hem temel ihtiyaçları karşılamakta güçlükler yaşadıkları hem de depremin neden olduğu olumsuz psikolojik süreçlerle baş etmek durumunda kaldıkları görülmektedir.

Ana Tema 2: Kadın Depremzede Olmak

Bu temada depremzede kadınların cinsiyetinden dolayı ayrıca maruz kaldığı sorunlar ve temel ihtiyaçları ele alınmaktadır. Deprem sürecinde yaşanan aksaklıklar depremzede kadın deneyimi üzerinden analiz edilmektedir. Yapılan görüşmelerde kadınların bazı temel ihtiyaçlara erişimde farklı zorluklarla karşılaştığı görüldü. Bu

zorlukların başında güvenlik, sağlık, beslenme, kıyafet, çocuk bezi, çocuk maması vb. ihtiyaçlar geldiği izlendi.

Tema: 2.1: Güvenlik, Koruma ve Gasp

Birçok afet ve olağanüstü dönemlerde şiddet, çatışma, istismar olayları artabilmektedir. Bu durum güvenli bir ortam ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır. Katılımcılardan K9, K14 ve K15 bu konu hakkındaki deneyimlerini şu sözlerle dile getirdiği görüldü:

K9: Hatay yaşanılmaz durumdaydı, terk etmek durumunda kaldım. Zorunda olmasam da kalmazdım çünkü güvenlik sorunu oluşmaya başlamıştı şehirde.

K14: Kadınlar için hayati önem taşıyan önemli gereksinim güvenli bir ortamdır. Güvenli bir ortam da olmadıktan sonra diğerleri ikinci planda kalıyordu. Güvenlik sağlandıktan sonra temiz çamaşırlar, temiz kıyafetler, ıslak mendil ve benzeri ihtiyaçlar...

K15: Biliyorsunuz böyle doğal afetlerde kadın istismarı veya şiddet olayları için ortam müsait oluyor. Bir kadın için ilk ihtiyaç güvenliktir, bu sağlandıktan sonra diğer ihtiyaçlar sağlanır. Bunların arasında sağlık, hijyen kiti, kıyafet, iç çamaşırı, bebeği olan anneler için hazır süt, çocuk bezi, çadır ve yiyecek ihtiyaçlarının karşılanması çok önemlidir.

K9, K15 ve K14'ün görüşme notları incelendiğinde depremzede kadınlar için özellikle güvenlik ihtiyacının ön plana çıktığı anlaşılmaktadır. Güvenlik, rutin gündelik hayatta da bireylerin en çok ihtiyaç duyduğu bir gereksinim iken K15'in de vurguladığı gibi güvenli bir ortama ulaşma arayışı afet dönemlerinde artmaktadır. Bu arayış, afetzede kadınlar için daha fazla önem arz etmektedir. K4 ve K5 ise bu konu hakkındaki deneyimlerini şöyle aktardığı görüldü:

K4: Çadır bölgelerinde çok fazla gasp ve yağmalama gibi durumlar ile karşı karşıya kalıyorduk. Çoluk çocuğu aç kalmasın diye yıkılan market veya evlerden yiyecek bulmaya çalışanlar, evleri hiç zarar görmeyenlerin bile aç

gözlülükle yardıma ihtiyacı olan insanların malına el koyanlar mı dersiniz. Ne yazık ki içler acısı bir durumdaydık.

K5: Ne yazık ki böyle durumları bile kullanan insanlar var. Bire bir şahit olmuştum. Terk edilmiş evlere girip hırsızlık yapanlar, marketleri yağmalayanlar, sözlü tacizde bulunanlar vardı ne yazık ki.

Yapılan görüşmelerde katılımcıların büyük çoğunluğu depremde taciz olaylarına fazla rastlamadığını belirtse de gasp ve yağmalamanın özellikle depremin ilk sürecinde daha sık görüldüğünü belirttiler. K4, sahipsiz kalan eşyaları gasp edenlerin bir kısmının bunu zorunluluktan yaptığını anlatırken bir kısmının ise fırsattan yararlanarak bunu gerçekleştiğini ifade ettiği gözlemlendi.

Tema 2.2: Sağlık ve Hijyen

Kadın ve erkek, farklı biyolojik özelliklere sahiptir. Bu farklılık gündelik hayatta olduğu gibi olağanüstü zamanlarda da farklı sağlık ve hijyen ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır. Bu kapsamda afetlerde kadınlar sağlık ve hijyen açısından farklı sorunlarla karşılaşabilmektedir. Katılımcılardan K2 ve K3, depremzede kadınların sağlık ve hijyen ile ilgili karşılaştıkları zorlukları şu ifadelerle aktardı:

K2: Kadınlar açısından koşullar çok daha zordur maalesef; adet sürecinde olan bir kadının hijyenik pete ulaşması hemen mümkün olmuyor. Aynı şekilde çocuğu olan kadınların da çocukların ihtiyaçları için zorlandığına şahit oldum.

K3: Deprem bölgesinde hijyen sıkıntısı vardı. Tuvaletlere erişmek için bile deprem bölgesinden baya bir yürümek gerekiyordu. Bu durum kadınları çok daha kötü etkiliyordu. Hijyenin sağlanması kadınların en büyük ihtiyacıydı. Aynı zamanda regl olan kadınların hijyenik pete ulaşabilmesi için kadın görevlilerin olması şarttı.

K2 ve K3'ün görüşme notları incelendiğinde kadınlar açısından hijyen konusunun vurgulandığı izlenmektedir. K2, deprem sürecinde koşulların kadınlar için daha zor olduğunu ifade ederken K3 ise yardım dağıtımında kadın görevlilerin olması gerektiği detayına vurgu yaptığı görülmektedir.

Tema 2.3: Anne ve Çocuk Bakımı

Sağlık ve hijyen konularında olduğu gibi küçük çocuğu olan kadınlar da afet dönemlerinde özel zorluklarla karşılaşabilmektedir. Ayrıca, afetler çocuklu kadınlar üzerinde daha fazla psikolojik etkiler bırakabilmektedir. Kadınlar, çocuklarının bakımlarını da üstlenme eğiliminde olduğu için bu durum onlar üzerinde psikolojik bir yük oluşturabilmektedir. Bu çalışmada da küçük çocuklu kadınların ek zorluklarla karşılaştığı katılımcılardan K6 ve K7 tarafından şu sözlerle aktarıldı:

K6: 6 aylık bir bebeğe sahip olan bir kadın olarak söyleyeyim ki çok zordu. Bebeğimi emziren ek bir mama vermeyen bir anneyim. Bebeğimi her şeyden sakınırdım. Asla sağlıksız bir şey yedirmeyi istemeyen bir anneydim ki deprem gününe kadar. Depremden çok etkilenip korktuğum için ister istemez sütüm kesildi. Bebeğim aç kalmasın diye onu doyurmam gerekiyordu. El bebek büyütürken ona sağlıksız şeyler alıp yedirmek zorunda kaldım fakat bebeğim alışkın olmadığı için bunları yemeyi kabul etmedi. Sütüm tekrar gelsin diye sürekli bir şeyler yemeye çalıştım, eşim bu konuda çok destek oldu bana. Sürekli bir şeyler bulup yememi sağladı. Her yer kapalı ekmek sırası bile baya çoktu. Evimize zaten giremiyorduk bir şeyler yemek için. Neyse ki zamanla düzene girdi.

K7: Özelikle çocuklu kadınlar bu konuda sıkıntı çektiler. Sadece biz değil sanki tüm dünya ayaklanmış bir yolculuğa çıkıyorduk ve çok kalabalık. Herkes birbirine çarpıyordu sanki ama yine kadınlar olarak çok görev düşüyordu bizlere. Öncelikle o olaydan en az sen etkilenmişsin gibi davranmak zorunda kalıyorduk ve duygularını belli edemiyorsun. Aslında bağıra çağıra ağlamak geliyor içimden ama yapamıyordum çünkü sen güçlü olmak zorundaymışsın gibi hissediyordum. Çevremde çocuk sesleri ve annelerin kendinden çok o çocuklara yönelmesine şahit oldum. Gerçekten çok üzücü ve yorucu bir geceydi. Hasta olan kadınlar, tesettürlü kadınların çaresizliği çok üzücüydü ve çaresizdi.

Katılımcılardan K6 ve K7'ye ait görüşme notları incelendiğinde çocuklu depremzede kadınların ek zorlukları deneyimlediği gözlemlenmektedir. K6 emzirme döneminde olan bir bebeğinin olduğunu, depremde çok korktuğu için sütünün kesildiğini, sütünün tekrar gelmesi için sürekli besin almak zorunda kaldığını ifade ettiği görülmektedir. K7 ise çocuklu depremzede kadınların sadece kendileri için değil çocukları için de korku ve kaygı yaşadığını ancak çocukların bundan olumsuz etkilenmemesi için bu psikolojik sürecin dışarı yansıtılmadığını açıkladığı görülmektedir. Dolayısıyla çocuklu kadınların çocuklarının psikolojik sorunlarının üstesinde de gelmeye çalıştığı izlenmektedir.

Tema 2.4: Kıyafet ve Temel İhtiyaçlar

Deprem gibi bazı afet türlerinin ilk sürecinde ortaya çıkan diğer ihtiyaçlardan biri de kıyafet ve temel ihtiyaçlardır. Deprem gece vakti olduğunda ise insanlar ev içi kıyafetleriyle dışarı kaçmaktadır. Katılımcılardan K9 ve K7 diğer ihtiyaçlarla birlikte depremzede kadınların depremden hemen sonra ortaya çıkan kıyafet ihtiyacını şu sözlerle açıkladığı görüldü:

K9: Hijyenik pedler, bebeği olan anneler için bebeğin ihtiyaç duyacağı her türlü şey, peçete, kapalı kadınlar için başörtüsü aklıma gelenler bunlar.

K7: Öncelik tabii ki de hijyenik gereksinimlere, enfeksiyonun önüne geçebilmek içinde seyyar tuvaletlere temiz kıyafetlere ihtiyaç vardı. Tesettürlü kadınların bir panikle çıktığı ve enkaz altında ev haliyle yakalandığı için tesettür kıyafetlerine ihtiyaç oldu.

K9 ve K7'ye ait görüşme notları incelendiğinde depremzede kadınların depremden sonra ihtiyaç duyduğu temel kaynaklardan biri de kıyafet olduğu anlaşılmaktadır. K7, tesettürlü kadınların deprem anında panikle dışarı kaçtığı için tesettür kıyafetlerine ihtiyaç duyduğunu belirtmektedir.

Ana Tema 3: Deprem Bölgesinden Zorunlu Ayrılış

Bu tema deprem sonrası afetzede kadınların afet bölgesinden zorunlu olarak ayrılma süreçlerini ele almaktadır. Yapılan görüşmelerde aile birliğini sürdürme

ihtiyacı, barınma, iş kaybı ve devam eden artçı depremler gibi nedenlerin zorunlu göç kararı almada etkili olduğu görülmüştür.

Tema 3.1: Barınma ve Ekonomik Koşullar

Yıkıcı depremlerden sonra deprem riskinin devam etmesi, barınma koşullarının yetersizliği, temel ihtiyaçlara erişimde yaşanan zorluklar ve kötüleşen ekonomik koşullar afetzedelerin deprem bölgesinden göç etmesine neden olmaktadır. Katılımcılardan K1, K5 ve K2 bu konudaki deneyimlerini şu sözlerle aktardılar:

K1: İskenderun'u bırakmak istemedim ama çocuklarımın canı söz konusu, o yüzden gitmek zorunda kaldım. Ev yıkılmadı ama yıkılmayacak anlamına gelmiyor.

K5: Depremin getirdiği sonuçlar sebebi ile geldik. Mecburduk, yani güvenle kalacağımız bir ev olsaydı gelmezdik.

K2: Depremin ilk günü biz arabada kaldık. Evimizin ilk katı çökmüştü çünkü eve giremiyorduk.

Katılımcılardan K1, K5 ve K2 depremden sonra barınma sorunu yaşadıklarını, depremde hasar alan konutların risk oluşturduğunu ve göç etmek zorunda kaldıklarını belirtmektedir. Ayrıca K10, K6 ve K8 temel ihtiyaçlara erişimde zorluklarla karşılaştıklarını, iş kaybı sorunu yaşadıklarını bu nedenler deprem bölgesini ter etmek zorunda kaldıklarını şu sözlerle aktardılar:

K10: Orada yaşam şartları çok kötü bir durumdaydı ve çocuklarımız da olduğu için çıkmak zorundaydık. Arabada 6 kişiydik 4 çocukla birlikte. Arabada yaşamak zor geldi çünkü lavabo, gıda, barınma sorunu olsun çok zordu.

K6: Aslında bizim için bir zorunluluktu, çünkü eşim için uygun bir iş imkânı yoktu artık yaşadığımız yerde. Geçimimizi sağlamak için mecburiyet olarak deprem bölgesinden ayrılmamız gerekiyordu.

K8: Evet geri dönmeyi düşünüyoruz ama hala ekonomik ve psikolojikmen buna hazır değiliz şuanda. Eğer ev ve iş imkânı bize sağlanırsa geri döneriz.

Katılımcılardan K10, temel ihtiyaçlara erişimde yaşadıkları zorluklardan dolayı göç ettiğini ifade ederken K6 ve K8 deprem sonrası ailede ücretli çalışan bireyin/bireylerin iş kaybı yaşadığını ve yeni iş imkânı bulmak amacıyla deprem bölgesinde ayrılmak zorunda kaldığını belirtmektedir.

Tema 3.2: Psiko-sosyal İyilik Hali

Afetlerde sadece yaşamsal kaynaklara erişimdeki zorluklar değil afetlerin ortaya çıkarmış olduğu bazı sosyopsikolojik süreçler de afetzedelerin göç etmesinde neden olabilmektedir. Katılımcılardan K3, K13 ve K10 özellikle çocukların afet ortamından psikolojik olarak daha fazla etkilenmemesi için göç etme kararı aldıklarını ya da geri dönmek istemediklerini şu ifadelerle aktardılar:

K3: ...ben ve üç kızım bir süre daha burada kalmayı düşünüyoruz. Kalabileceğimiz sağlam bir ev olsa dahi o durumda orada kalamazdık ki şuan bile çocuklarım Kahramanmaraş'a dönmeyi istemiyorlar, kaybettikleri kuzenlerinin acısını hala yaşıyorlar.

K13: Eşim ve ben çocuklarımızın daha fazla psikolojik bir travmaya sebep olmama adına Bitlis'e taşınmaya karar verdik.

K10: En önemlisi çocukların psikolojisi o çevreyi görünce, insanları görünce zor haldeydi.

Katılımcılardan K3, K13 ve K15'e ait görüşme notlarından depremin çocukların psikolojilisi üzerinde derin izler bıraktığı görülmektedir. Benzer bir biçimde katılımcılardan K6 ve K15 depremden sonra sürekli yaşanan artçı sarsıntıların kendilerinde ve ailenin diğer üyelerinde korku ve endişeye neden olduğunu ve bu sebeple göç etme kararı aldıklarını şu sözlerle belirttiler:

K6: ...belki saçma gelebilir ama içimdeki korkuyu yenemiyordum, eve giremiyordum, gece yatmadan önce o anlar aklımdan çıkmıyordu. Sürekli artçıların olması beni sahada korkutuyordu. Psikolojik olarak çok yıprandım. Bunları da aşmam gerekiyordu.

K15: Yani nasıl anlatayım size, aşırı bir korku vardı bende. Ayriyeten arkadaşlarımla beraberdim. Orda kaldığım her saniye tedirgindim, çünkü üst üste artçılar oluyordu. Çok şükür sağ salim çıkabildik oradan.

Katılımcıların ifadelerinden beslenme, barınma, iş kaybı gibi fiziki olumsuzlukların yanı sıra artçı sarsıntılar nedeniyle yaşanan stres, kaygı ve korku gibi psikolojik sorunların da eş zamanlı olarak deneyimlendiği görülmektedir. Bu durumun afetzedelerin yaşanılan şehri terk etme kararlarında önemli bir etken olduğu düşünülmektedir. Başka bir ifadeyle afet sonrası yaşanan çoklu ve birikimsel zorlukların katılımcıların göç etme eğilimlerini arttırdığı söylenebilmektedir. Tüm bu bulgular ışığında araştırmacılar 6 Şubat 2023 depremleri sonrası gerçekleşen göç hareketlerinin "zorunlu göç" olarak sınıflandırılması gerektiği kanaatini taşımaktadır. Çünkü kadın depremzedelerin bu tema özelinde yukarıda belirttiği tüm unsurların deprem bölgesini terk etmenin tercihten öte bir zorunluluk olarak algılandığına işaret etmektedir.

Ana Tema 4: Yeni Şehre Uyum ve Eski Şehre Özlem

Afetler sonucunda gerçekleşen zorunlu göçle birlikte ortaya çıkan temel olgulardan biri de uyum süreci ve göç eden yere dair beslenen özlemdir. Bu uyum süreci çoğu zaman afetzedelerin hangi koşullarda göç ettiği, göç edilen yerle daha önceden kurulmuş bir bağın olup olmaması, göç edilen yerde yerel halk, esnaf, komşu ve gönüllüler tarafından nasıl karşılandıkları ve afet öncesi kurdukları sosyal ağların ne kadar kuvvetli olduğuna göre değişmektedir.

Tema 4.1: Sosyal Dayanışma

Afetlerde ve olağanüstü durumda özellikle geleneksel toplumlarda mağdur birey ve ailelere ilk süreçlerde büyük bir destek sunulabilmektedir. Kahramanmaraş merkezli depremlerden hemen sonra Bitlis'e göç eden katılımcılardan K4, K11 ve K13 yerel halkın, esnaf, komşu ve gönüllülerden oluşan grupların onlara sunduğu dayanışma pratiklerini şu sözlerle aktardılar:

K4: Geldiğimizde genel olarak komşu teyzeden tutun, esnaf amcalar sıcak bir şekilde bizi karşıladılar. Acıyarak değil de daha çok uzaktan gelmiş yakınları gibi davrandılar.

K11: Hepsi yardımcı olmaya çalıştılar. Hem maddi hem manevi özellikle gönüllüler çok fazla vardı.

K13: Çok iyi insanlarla karşılaştık ve gerçekten yurdumun insanları bir başka. Hepsinden Allah razı olsun çok ilgilendiler bizlerle. Şunu söylemek isterim ki gönüllü o kadar insan vardı ki yardım etmek isteyen, bizlerle iletişime geçmek isteyen çok insan oldu, hepsi destek çıktı.

K4, K11 ve K13'ün ifadelerinden hareketle genel olarak bölge halkının zorunlu göçle şehre yeni yerleşen depremzedelere sosyal ve ekonomik destek sağladıkları, özellikle gönüllü bireylerden oluşan grupların afetzedelerin ihtiyaçlarını karşılamaya çalıştığı görülmektedir.

Tema 4.2: Sosyal Ağlar

Birçok göç türünde sosyal uyum süreçlerinde sosyal ağlar önemli işlev görmektedir. Katılımcılarla yapılan görüşmelerde de sosyal uyum sağlamada depremzede kadınların sahip olduğu sosyal ağların önemli rol oynadığı ve kök aile üyelerinden birinin yanına göç etmenin yeni bir sosyal çevre inşa etme sürecini hızlandırdığı gözlemlendi. Katılımcılardan K3, K4 ve K5 yeni şehre uyum sürecine ilişkin düşüncelerini şu sözlerle aktardılar:

K3: Şuan kaldığımız yerde genel olarak insanlar sıcak davranıyor. Ablamın arkadaşları bazen eve geliyorlar, onlarla sohbet etmek iyi geliyor.

K4: Yaşıt kuzenlerim olduğu için düşünmeye, sıkılmaya vakit bile bulamıyorum. Çevremizdeki insanlar depremin kötü izlerini zihnimizden atmak için çabalıyorlar.

K5: Burası da küçüklüğümün geçtiği sokaklar, tanıdık yüzler olduğu için zorlanmadım. Liseden arkadaşlarımla bazen oturuyorum çocukluk arkadaşlarım var. Sağ olsunlar hiçbir şekilde yardımlarını esirgemiyorlar.

Katılımcı K3'ün ifadelerinde ablasının evine taşındığı ve ablasının daha önceden kurduğu arkadaşlık ağlarına dâhil olduğu ve bunun kendisine psikolojik açıdan iyi geldiği saptanmıştır. Katılımcı K4 ve K5 ise deprem sonrası memleketlerine döndükleri için daha önce zaten tanıdığı akraba ve arkadaşlarıyla daha güçlü sosyal ilişkiler geliştirdiklerini ve bu ilişkilerin depremde yaşadıkları travmatik izleri atlatmada etkin bir sosyal destek sağladığını aktarmışlardır.

Tema 4.3: Geçmişe Dair Özlem ve Geri Dönüş Umudu

Özellikle zorunlu göç türünde ve ani ayrılışlarda geçmişe dair özlem ve terk edilen yere dair aidiyet daha güçlü olabilmektedir. Bu kapsamda zorunlu ayrılış bazı durumlarda yeni şehre uyumu zorlaştırabilmektedir. Yapılan görüşmelerde deprem öncesi akraba, komşu, hemşeri ve arkadaş gibi kişilerle güçlü bağları olan ve afet sonrası çözülen söz konusu sosyal ağların özlemini duyan katılımcıların da yeni şehre adaptasyonda sorun yaşadıkları görülmüştür. Afetzedelerin çözülmüş sosyal ağlara özlemi yeni şehre uyumu güçleştirmesinin yanı sıra bu afetzedelerde göç edilen afet bölgesine geri dönme fikrini de canlı tutmaktadır. Katılımcılardan K6 ve K7 terk ettikleri şehre yönelik özlemini şu ifadelerle aktardılar:

K6: Duygularım... Çok zor desem anlar mısın bilmiyorum ama hayatımda hiç ailemden bu kadar uzak düşmedim. Çok üzüldüm, çok ağladım, ben tek başıma başka bir şehirde nasıl yaşayacağım dedim kendime. Tabii ki eşim yanımda fakat aile özlemi sarmıştı bedenimi. Hep düşündüm, en ufak bir sıkıntımda ailem yanımda olurdu bunları nasıl aşacağım diye. Küçük bebeğim, nene sevgisi, dede sevgisi, teyze, dayı, amca, hala sevgisi görmeden uzaktan görüp yaşayacak.

K7: Kendi memleketime, çocukluğuma tekrar dönmek istiyorum tabii ki de ve şehrimi çok özledim umarım en kısa zamanda şartlar elverişli olduğu durumda tekrardan döneceğiz.

K6 ve K7'in ifadelerinden terk etikleri afet bölgesinde deprem öncesi kurdukları sosyal ilişkilere duydukları özlemi yoğun olarak hissettikleri

anlaşılmaktadır. Katılımcılardan K2, K5 ve K13 ise afet nedeniyle terk etmek zorunda kaldıkları yere bir gün yeniden dönme arzularının olduklarını şu sözlerle aktardılar:

> *K2: Güvenle oturabileceğim bir ev yapıldıktan sonra ve bu korkumu üzerimden attıktan sonra elbette doğup büyüdüğüm yere geri gitmeyi düşünüyorum.*
>
> *K5: Düşünüyorum... Orda kurulu bir düzenimiz vardı, çocukların alıştığı bir ortam vardı, eşimin işi orda. Bu sebeple Kilis'e gideceğiz, eski evimize değil eşim şuan inşaat halinde olan bir evi yapıyor. O tamamlanınca gideceğiz.*
>
> *K13: Çok faza hüzünlüydük. Çok korkmuştuk. Bir aile için kendi evini terk etmek, yuvasını kendi memleketini terk etmek çok zor bir durum ama mecburduk. Yine de bir gün dönme umuduyla yaşıyoruz. En kısa zamanda da dönmek temennimiz.*

K2 ve K13'ün terk ettiği şehre geri dönme motivasyonlarında memleketleriyle kurdukları tarihsel bağların ve aidiyetin etkili olduğu görülmektedir. K5 ise afetle birlikte çözülen sosyal sistemini yeniden inşa etme arzusu taşıdığı ve K5'in afet bölgesine geri dönme düşüncesinde bu arzunun belirleyici olduğu görülmektedir.

Tema 4.4: Birleşen Aileler ve Değişen Roller

Deprem gibi birçok yıkıcı afetten sonra afetzedeler konut sorunu ile karşılaşabilmektedir. Türkiye'de gerçekleşen yıkıcı depremlerden sonra bazı afetzedelerin konut sorunu çözmek için afet bölgesini terk ederek diğer yerlerdeki akrabalarının yanına taşınabilmektedir. Uzayan bu aile birleşmeleri yeni eviçi rolleri de beraberinde getirmektedir. Kök aile üyelerinden birinin evine yerleşen K4, K5 ve K11 göç sonrası eviçi emek rollerine ilişkin şu ifadeleri aktardılar:

> *K4: Kaldığımız yer amcamın evi. Kuzenlerimle beraber temizliği yapıyorum. Evin nüfusu fazla olduğundan işi de fazla oluyor. Depremden önce yapmadığım kadar temizlik yapıyorum.*

K5: Çalıştığım için çocuklarımın ve evimin bakımından sorumlu bir yardımcım vardı fakat depremden sonra ailemin yanına gelince hayat standartlarımız düştü. Haliyle evin işleri ile genel olarak ben ilgileniyorum.
K11: Ben çalışan bir kadın olduğum için önceden ev işlerini vs. ben yapmazdım, buna vaktim olmazdı fakat burada hepimiz birlikte yaşadığımız için onlara yardımcı oluyorum.

K4, K5 ve K11'ün ifadelerinden hareketle göç sonrası birden çok ailenin bir arada yaşadığı bir hane modeline geçildiği görülmektedir. K4 amcasının evine yerleştiğini ve ev işlerini kuzenleri ile paylaşmasına rağmen iş yükünün arttığını belirtmektedir. Deprem öncesi ücretli bir işe sahip olduğu için evinde yardımcı eleman çalıştırdığını ifade eden K5 ve K11, depremden sonra ev işlerini kendileri yapmaya çalıştıklarını belirtmektedir.

Ana Tema 5: Psikolojik Durum ve Maddi Kayıp

Bazı afet türleri onu deneyimleyen bireylerde ve toplumlarda uzun süreli hem psikolojik hem ekonomik tahribatlar oluşturmaktadır. Yıkıcı depremler bu afetlerden biridir. Kahramanmaraş merkezli depremler de sadece binlerce insanın ölümüne neden olmamış, depremi deneyimleyen bireylerde psikolojik rahatsızlıklar oluşturmuş ve önemli oranda maddi kayıp meydana getirmiştir.

Tema 5.1: Psikolojik Durum ve Destek

Ana deprem ve sonrasında gelen artçı depremleri deneyimleyen afetzedelerin büyük bir kısmı, yaşadıkları şok, korku ve kaygı halinin sebep olduğu psikolojik tahribatın uzun süre etkisinde kalabilmektedir. Kuramsal çerçevede değinildiği gibi bazı çalışmalarda depremzedelerin önemli bir kısmı Travma Sonrası Stres Bozukluğu (TSSB) tanısı aldığı görülmektedir. Bu durum depremin fiziki yıkıcılığının yanında psikolojik yıkıcılığının da olduğuna işaret etmektedir. Katılımcılardan K1, K6 ve K8 psikolojik açıdan yaşadıkları deneyimi şu sözlerle aktardılar:

K1: İlk önce insanın içinde bir korku oluştu, yani demek istediğim yaşlandık, bu korku ömrümüzden bir 10 yıl aldı yani. Aile bağlarının kuvvetlendiğini söyleyebilirim. Benim ailem bana daha çok bağlı oldu...

K6: Çok kötü hissediyorum. En çok psikolojik olarak etkilendim. Yaşanılanları unutamıyorum, hafızamdan silemiyorum, desteğe ihtiyacım olduğunu düşünüyorum.

K8: Psikolojikmen hala atlatamayacağımı düşünüyorum. Çok zor bir süreç. Hayatımın en kötü günlerini yaşıyorum. İlk günlere göre acım biraz hafifledi, ailemin yanında olduğum için.

Görüşme yapılan kadın afetzedelerden K1 deprem sonrası hissettiği korkuları "*ömrümden bir 10 yıl gitti yani*" ifadesiyle dile getirirken afet sonrası aile bağlarının güçlendiğine vurgu yapmıştır. K6 depremin kendisini en çok psikolojik açıdan yıprattığını dile getirirken, K8 depremi psikolojik açıdan hayatının en kötü günü olarak nitelendirmiştir. Katılımcıların ifadelerinden hareketle depremin psikolojik açıdan zorlayıcı bir deneyim olduğu anlaşılmaktadır. Katılımcıların büyük bir bölümü göç sonrası herhangi bir psikolojik destek almadıklarını fakat hem kendileri hem de aile üyeleri için psikolojik desteğin gerekli olduğunu dile getirmişlerdir. Katılımcılardan K3, K7 ve K11 başta kendileri ve çocukları olmak üzere tüm aile üyelerinin psikolojik destek ihtiyacına ilişkin ifadelerini şu sözlerle aktardılar:

K3: Sizinle de ilk konuştuğumuzda çocuklar için psikolojik destek çalışanlarının gelmesi iyi olur demiştim. Çünkü bu dönemde ülkece kötü zamanlardan geçtik ama biz yakından şahitlik edenler çok daha fazla zorlandık. Eski düzenimizi sağladıktan sonra hem çocuklar için hem de kendim için psikolojik destek almayı düşünüyorum.

K7: Her şeyini kaybetmiş bir insanın psikolojisi nasıl olabilir ki, tabii ki de berbat bir durumda. Profesyonel destek olsa tabii ki de iyi olur. Ben ve ailem için gerçekten iyi bir desteğe ihtiyacı var. Çok yıprandık ve hem fiziken hem

de ruhen çok yorulduk ve gerçekten bu rüyadan bir an önce uyanmak istiyoruz.

K1: Psikolojik destek almadık, öyle bir avantajımız olmadı ama almak isteriz çünkü hala atlatabilmiş değiliz, özellikle çocuklarıma karşı sağlıklı durabilmek için buna ihtiyacım var.

K3'ün ifadeleri doğrultusunda sadece kadın depremzedelere değil depremi deneyimlemiş ve sosyal savunmasız gruplar arasında nitelendirebileceğimiz çocuklara da psiko-sosyal destek hizmetlerinin sunulması gerektiği gözlemlenmiştir. K7 ise benzer bir talebi dile getirirken aile üyelerinin tamamını psikolojik destek alma sürecine dâhil etmiştir. K11 ise bir ebeveyn olarak psikolojik destek alma ihtiyacını çocuklarına duyduğu sorumluluk bağlamında bir gereklilik olarak öne çıkarmıştır.

Tema 5.2: Ekonomik Kayıp

Büyük şiddetli depremlerin fiziki yıkıcılığının maddi kayıplara neden olduğu bilinmektedir. Bu maddi kayıplar depremin yarattığı fiziki tahribatın büyüklüğüne göre ulusal, bölgesel, yerel, ailesel ve bireysel olmak üzere makrodan mikroya farklı düzeylerde ekonomik refah alanını etkilemektedir. Afetzede bazı katılımcılar deprem sonrası taşınabilir ve taşınmaz mal kayıplarına ilişkin maddi kayıplarını şu ifadelerle dile getirdiler:

K5: İlk defa kendimi bu kadar çaresiz hissettim. Çocukların biz yetişkinlere oranla daha geç adaptasyon süreci oluyor. Çocukların alıştıkları hayat standartlarının bir anda yok olması ve benim hiçbir şey yapamıyor olmam beni hem ekonomik hem de psikolojik anlamda yıprattı.

K3: Kahramanmaraş'taki evimiz şuan kullanacağımız bir durumda değil, arabamız vardı sadece onu da buradaki ihtiyaçlarımız için eşim sattı.

K7: Evimiz yıkıldı, arabamız enkazın altında kaldı, altınlar enkazın altında kaldı. Kısacası hepsini kaybettik. Gerçekten belli bir süreden sonra cana geleceğine mala gelsin diyorsunuz, hiç umurumuzda olmadı diyemem ama o

anı atlatıp başka şehre geldiğinde ve gerçekten o yokluğu gördüğün zaman ekonomik açıdan keşke alabilseydik ya da olmasaydı diyebiliyor insan.

Katılımcıların ifadelerinden göç eden tüm kadın depremzedelerin farklı boyutlarda ekonomik kayıplar yaşadıkları ve bu durumun hem aile düzeyinde hem de bireysel düzeyde refah seviyelerini düşürdüğü görülmüştür.

Sonuç

Bu araştırma kapsamında yapılan görüşmelerde katılımcılarla ilgili önemli birtakım verilere ulaşılmıştır. Kadınların deprem anında psikolojik olarak zorlandığı ve ilk tepkilerinin genellikle şok, korku ve kaygı şeklinde ortaya çıktığı görülmüştür. Depremlerin şiddeti, geniş bir alanı etkilemesi, artçı sarsıntıların sürekli tekrar etmesi ve olumsuz hava koşulları; kadınların karşılaştığı zorlukları daha derinden hissetmesine neden olmuştur. Bu açıdan güvenlik, hijyen, sağlık hizmetlerine erişim gibi temel gereksinimler afet sonrası süreçte kadınlar için kritik öneme sahiptir. Depremi deneyimleyen kadınların hijyen ve sağlık hizmetlerine erişimde yaşadığı zorluklar, diğer araştırmalarda da belirtilmektedir (Budhathoki vd., 2018). Katılımcılar, bu ihtiyaçların yeterince karşılanmamasının fiziksel ve psikolojik yüklerini artırdığını ifade etmişlerdir. Örneğin, kıyafet, bebek maması, temiz suya veya hijyen kitlerine ve diğer temel ihtiyaçlara erişimdeki sorunlar, katılımcıların afet sonrası süreci daha zorlayıcı bir şekilde deneyimlediğini göstermiştir. Kadınların depremlerde duygusal sağlık sorunları yaşadıkları, ek zorluklarla karşılaştıkları; depremin şiddeti, artçı sarsıntıların sürekliliği ve olumsuz hava koşullarının bireylerin psikolojik tepkilerini etkilediği; kadınların afet sonrası süreçte gündelik hayata uyum sağlamada ciddi sorunlar yaşadıkları ve bu süreçte fiziksel ve psikolojik yüklerinin arttığı başka çalışmalar tarafından da vurgulanmıştır (Demirci ve Avcu, 2021; Çetin Aydın ve Aytaç, 2023; Tor ve Güneş Yüce, 2023).

Bu çalışmada; barınma, beslenme ve diğer temel ihtiyaçlara erişimdeki zorluklar katılımcıların afet bölgesini terk etmesinde belirleyici olduğu görülmüştür. Benzer bir biçimde afet ortamının ortaya çıkardığı psikolojik yük katılımcıların bulunduğu yeri terk etmesinde ve geri dönüşü geciktirmesine etkili olduğu

gözlemlenmiştir. Bu veriler afet ve göç arasındaki ilişkiyi (İnce, 2024; Karazincir, 2024: 366; Ökten Sipahioğlu, 2024: 301; Fırat, 2022: 48) bu çalışmanın katılımcıları özelinde ortaya koymuştur.

Katılımcılarla yapılan görüşmelerde katılımcıların göç ettikleri kente uyumunu kolaylaştıran ve zorlaştıran etmenlerin söz konusu olduğu izlenmiştir. Yerel halkın depremzedelere yönelik sosyal ve ekonomik destekleri katılımcıların yeni kente uyumu kolaylaştıran unsurlar olduğu belirlenmiştir. Bu açıdan bölge halkının afetzedeler için filantorpik bir ağ kurduğu, kurulan bu dayanışma ağının katılımcıların kente uyumu kolaylaştırdığını söylemek mümkündür. Birçok yıkıcı depremden sonra yaygın olarak ilk süreçte dayanışma pratiklerine rastlamak mümkündür (Çalışkan ve Kaya, 2021). Diğer taraftan göç alan bölgeyle akrabalık, hemşericilik, komşuluk ve arkadaşlık gibi sosyal aşinalığı olan katılımcıların da kente uyumunun daha kolay gerçekleştiği gözlemlenmiştir. Bu çalışmanın katılımcılarıyla sınırlı olan bu veri, göç sürecinde sosyal ağların işlevselliğiyle uyuşmaktadır. Katılımcılardan terk edilen afet bölgesine olan özlemi yoğun olarak hissedenlerin yeni kente adaptasyonda güçlük çektikleri izlenmiştir. Ayrıca hane birleşmesi sebebiyle eviçi emek rollerinin değişmesi ve deprem öncesine kıyasla iş yükünün artması bazı kadınların yeni kente uyumda kısmen zorlanmasına neden olduğu görülmüştür.

Afetzede kadınlar açısından deprem sonrası göçün psikolojik etkileri de dikkat çekicidir. Katılımcılar, yaşadıkları korku, kaygı ve travmaların günlük yaşamlarına yansıdığını ve bu durumun özellikle çocuklarının psikolojik sağlığına da olumsuz etki ettiğini belirtmişlerdir. Bunun yanı sıra, kadınların çocuklarının ihtiyaçlarını karşılama sorumluluğunun artması, maddi kayıp yaşamaları Fırat'ın da (2022: 64) belirttiği gibi onların psikolojik yüklerini daha da artırmıştır. Dahası başka çalışmalar da kadınların depreme tepki olarak daha fazla stres yaşadıklarını yaptığı saha araştırmalarıyla ortaya koymaktadır (Anderson ve Manuel, 1994). Bazı katılımcılarda özellikle ailelerinden ve memleketlerinden uzaklaşmış olmalarının

getirdiği yalnızlık ve sosyal bağların kopması gibi faktörlere bağlı olarak yeni kentlere uyum süreçlerinde zorlandıkları görülmüştür.

Araştırma, kadınların zorunlu göç sürecindeki uyum ve direnç mekanizmalarını anlamak adına önemli veriler sunmaktadır. Özellikle, sosyal destek ağlarının güçlendirilmesi ve kadınların özel ihtiyaçlarının göz önünde bulundurulduğu kapsayıcı afet yönetimi politikalarının geliştirilmesi gerekliliği bir kez daha ortaya çıkmıştır. Gönüllü gruplar ve yerel halkın depremzedelere sağladığı destek, sosyal dayanışmanın bu süreçteki önemini vurgulamaktadır. Ancak, bu tür desteklerin tüm depremzedelere eşit bir şekilde ulaştırılması ve toplumsal dayanışma ağlarının sürdürülebilir hale getirilmesi gerektiği açıktır. Afet ve zorunlu göç süreçlerinde kadınların yaşadığı deneyimlerin cinsiyet eşitsizliği bağlamında ele alınması, daha adil ve etkili afet yönetimi politikalarının oluşturulmasına katkı sağlayacaktır. Kadınların afet sonrası yaşam koşullarını iyileştirmek için yerel yönetimlere, sivil toplum kuruluşlarına ve gönüllü gruplara önemli roller düşmektedir. Araştırma sonuçları, toplumsal dayanışma ve kapsayıcı politikalar aracılığıyla kadınların afet sonrası güçlenmesini desteklemenin mümkün olduğunu göstermektedir.

Bu araştırmanın sonuçları doğrultusunda, afet sonrası kadınların yaşam koşullarını iyileştirmek ve sosyal uyum süreçlerini desteklemek için bazı öneriler sunulabilir. Öncelikle, kadınların özel ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik kapsayıcı afet yönetimi politikalarının geliştirilmesi gereklidir. Bu politikalar, güvenlik, hijyen, sağlık hizmetlerine erişim ve çocuk bakım desteği gibi alanlarda kadınların karşılaştığı zorluklara çözüm üretmeyi hedeflemelidir.

Göç eden kadınların sosyal uyum süreçlerini desteklemek amacıyla yerel yönetimlerin, sivil toplum kuruluşlarının ve gönüllü grupların organize bir şekilde çalışması önemlidir. Topluluk temelli sosyal dayanışma ağlarının oluşturulması, kadınların göç ettikleri yerlerde daha kolay uyum sağlamalarını ve desteklenmelerini mümkün kılabilir. Bu dayanışma ağlarının sürdürülebilir bir şekilde faaliyet göstermesi, uzun vadede kadınların psiko-sosyal iyilik hallerini artırabilir.

Ekonomik bağımsızlığın desteklenmesi de afet sonrası kadınların yaşam kalitesini yükseltmede kritik bir rol oynamaktadır. Kadınların gelir elde etme süreçlerini kolaylaştırmak için afetzede kadınlar özelinde girişimcilik eğitimleri, mikro kredi programları ve istihdam fırsatları sunulabilir. Böylece, ekonomik kırılganlıklarının azaltılması ve ailelerin geçim kaynaklarının güçlendirilmesi sağlanabilir. Psikolojik destek hizmetlerinin yaygınlaştırılması, kadınların ve çocukların afet sonrası yaşadıkları travmaları atlatmalarına yardımcı olabilir. Özellikle ücretsiz ve erişilebilir psiko-sosyal destek hizmetleri sunularak kadınların bu süreçteki dayanıklılıkları artırılabilir.

Kaynakça

Anderson, K. M. ve Manuel, G. (1994). Gender differences in reported stress response to the Loma Prieta earthquake. *Sex Roles*, *30*, 725-733.

Arabacı, Z., Hasgül, E. ve Serpen, A. (2016). Türkiye'de kadın göçmenlik ve göçün kadın sağlığı üzerine etkisi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, (36), 129-144. https://doi.org/10.21560/spcd.77608

Aslan, A. (2023). İlişkisel sosyoloji bağlamında Kahramanmaraş depremleri-göç-göçmetre. *İnsan Hareketliliği Uluslararası Dergisi*, *3*(1), 66-75.

Baltacı, A. (2018). Nitel Araştırmalarda örnekleme yöntemleri ve örnek hacmi sorunsalı üzerine kavramsal bir inceleme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *7*(1), 231-274.

Bozkurt, V. (2023). Depremin toplumsal boyutu. *Avrasya Dosyası Dergisi, 14*(1), 89-111.

Budhathoki, S. S., Bhattachan, M., Castro-Sánchez, E., Sagtani, R. A., Rayamajhi, R. B., Rai, P. ve Sharma, G. (2018). Menstrual hygiene management among women and adolescent girls in the aftermath of the earthquake in Nepal. *BMC women's health*, *18*, 1-8. https://doi.org/10.1186/s12905-018-0527-y

Çalışkan, A. ve Kaya, G. (2021). Deprem sonrasındaki toplumsal dayanışma pratiklerinin sosyolojik görünümü: İzmir depremi örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, *12*(32), 1052-1077. https://doi.org/10.21076/vizyoner.878817

Cénat, J. M. ve Derivois, D. (2015). Long-term outcomes among child and adolescent survivors of the 2010 Haitian earthquake. *Depression and anxiety*, *32*(1), 57-63. doi: 10.1002/da.22275

Çetin Aydın ve Aytaç, S. (2023). Depremin dezavantajlı gruplardan biri olan depremzede kadınlar üzerindeki psiko-sosyal etkisi: Nitel bir araştırma. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, *10*(3), 2195-2218. https://doi.org/10.30798/makuiibf.1281904

Danış, D. (2024). Şubat 2023 Depremleri sonrası toplumsal eşitsizlikler ve göç örüntüleri. *REFLEKTİF Sosyal Bilimler Dergisi*, *5*(2), 517–534. https://doi.org/10.47613/reflektif.2024.177

Demirci, K. ve Avcu, T. (2021). Afet süreçlerinde kadın bireylerin yaşadığı sorunlar ve çözüm önerileri: İzmir ili örneği. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, *11*(1), 86-105.

Fırat, M. (2022). Deprem ve toplumsal etkileri. *Tezkire Dergisi*, *31*(80), 47-72.

Glesne, C. (2013). *Nitel araştırmaya giriş* (Çev. A. Ersoy ve P. Yalçınoğlu). Ankara: Anı Yayıncılık.

İçişler Bakanlığı. (2024). Türkiye'nin birlik ve dayanışma gücü depremle sınandı, asrın felaketi asrın dayanışmasına dönüştü! https://www.icisleri.gov.tr/, Erişim Tarihi: 04.01.2025

IDMC. (2024). Global Report on Internal Displacement. https://api.internal-displacement.org/sites/default/files/publications/documents/IDMC-GRID-2024-Global-Report-on-Internal-Displacement.pdf

İnce, C. (2020). Afetler çağı, afetlerin yapısal dönüşümü ve COVID-19. *Turkish Studies, 15*(4), 565-578. http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.44080

İnce, C. (2024). The Israel war as a social disaster and the forced migration of palestinians. *Toplum Ekonomi ve Yönetim Dergisi*, *5*(Özel), 1-18. https://doi.org/10.58702/teyd.1569619

Kanlı, İ. B. ve Başköy, D. (2018). Küreselleşme ve Çevre Sorunları Bağlamında Göç: İklim Mültecileri. *Research Journal of Politics, Economics & Management/Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, *6*(3), 39-57

Karazincir, S. E. (2024). Deprem ve göç ilişkisi. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, *15*(1), 366-383. https://doi.org/10.54688/ayd.1412380

Kuş, E. (2012). *Nicel-nitel araştırma teknikleri: Sosyal bilimlerde araştırma teknikleri: Nicel mi nitel mi?*. Anı Yayıncılık.

Merriam, S.B. (2018*). Nitel araştırma desen ve uygulama için bir rehber* (Çev. S. Turan). Nobel Akademik Yayıncılık.

Naeem, F., Ayub, M., Masood, K., Gul, H., Khalid, M., Farrukh, A. ... ve Chaudhry, H. R. (2011). Prevalence and psychosocial risk factors of PTSD: 18 months after Kashmir earthquake in Pakistan. *Journal of affective disorders*, *130*(1-2), 268-274. doi: 10.1016/j.jad.2010.10.035

Ökten Sipahioğlu, B. (2024). Göç ve doğal afet ilişkisi: Deprem göçü. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi, 15*(1)-Deprem Özel Sayısı-, 292-313. doi: 10.54688/ayd.1375491

Özbayram, G. G. (2018). Doğal afetler ve yerel topluluk liderleri: Balıkesir örnek olay incelemesi (Yayınlanmış Yükseklisans Tezi). Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Özdemir, M. ve Tuti, G. (2023). Nitel araştırma desenleri: Metodolojik bir temellendirme. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi, 11*(2), 217-235. https://doi.org/10.57115/karefad.1331759

Punch, K. F. (2016). *Sosyal araştırmalara giriş: Nicel ve nitel yaklaşımlar* (Çev. D. Bayrak, H. B. Arslan ve Z. Akyüz). Siyasal Kitrapevi.

Sağıroğlu, A. Z., Ünsal, R. ve Özenci, F. (2023). *Deprem Sonrası Göç ve İnsan Hareketlilikleri Durum Değerlendirme Raporu. AYBÜ-GPM Rapor Serisi-15*

Şeker, B. D. (2023). Doğal afetlerin göç üzerindeki etkileri: Depremler ve Türkiye. *Göç Dergisi, 10*(2), 173-187. https://doi.org/10.33182/gd.v10i2.875

Tor, H. ve Güneş Yüce, T. (2023). Deprem ve Kadın. Avrasya 7th International Conference on Social Sciences March10-12, 2023 – Budapest

Tor, H. ve Güneş Yüce, T. (2023). Deprem ve kadın. Avrasya 7th International Conference on Social Sciences March10-12, 2023, Budapest.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri (6. Baskı). Seçkin Yayıncılık.

Extended Abstract

The earthquakes centered in Kahramanmaraş on February 6, 2023, resulted in the deaths of 53.537 people and injuries to 107.213 others (Ministry of Interior, 2024). These earthquakes, which profoundly altered the lives of millions, created a disaster environment. Especially during the initial phase of the event, thousands of people affected by the earthquake, having lost their living resources, were forced to migrate from the earthquake region either through state agencies or by their own efforts (Şeker, 2023: 182). Thus, the earthquake not only deeply shook people's social lives but also revealed the strong relationship between disasters and forced migration. In this regard, disasters and forced migration, which can be both the cause and the consequence of each other, have emerged as two fundamental phenomena deeply affecting social structures and containing traumatic processes and societal tensions. While disasters trigger mass forced migration processes, forced migration, due to its social, economic, and environmental impacts, can acquire a disaster-like character. These negative processes often have deeper and more lasting effects on disadvantaged and socially vulnerable groups.

An examination of the literature on disasters reveals various types, categorized as either natural or human-induced (İnce, 2020). Among natural disasters, earthquakes stand out. Forced migration often follows destructive earthquakes that create disaster environments. These population movements after earthquakes are categorized as environmental forced migration (Ökten Sipahioğlu, 2024: 296). Unlike other types of migration, forced migration disrupts individuals' accustomed social order to a greater extent. It is possible to observe such migrations, commonly occurring after earthquakes, in Turkey from time to time.

Due to its geographical and geopolitical structure, Turkey is exposed to various types of disasters, with the most destructive effects stemming from earthquakes, given the country's location on a seismic belt (Karazincir, 2024: 372; Kanlı and Başköy, 2018: 49). Earthquake-induced disasters in Turkey cause more devastating economic, social, and psychological impacts and result in greater loss of life compared to other disaster types (Fırat, 2022: 51). One of the most destructive earthquakes in Turkey's history is undoubtedly the Kahramanmaraş-centered earthquakes on February 6, 2023. Affecting many provinces directly and the whole country indirectly, these earthquakes not only caused loss of life and physical damage but also triggered significant temporary and permanent mass migrations (Şeker, 2023: 182).

While disaster and forced migration processes affect different segments of society to varying degrees, they impact disadvantaged groups such as the elderly, disabled, children, and the poor more profoundly due to societal inequalities and biological differences. Women, as part of these socially vulnerable groups, are undoubtedly among those who experience disasters and forced migration more deeply due to social, biological, and psychological reasons, often facing specific challenges during such situations (Demirci and Avcu, 2021). Some studies reveal that women were more adversely affected by the Kahramanmaraş earthquakes (Bozkurt, 2023: 90).

However, when examining the relevant literature, it is observed that there are limited studies in Turkey that intersect the phenomena of disasters and forced migration, particularly focusing on women, who form a socially vulnerable group during these processes (Danış, 2024). This study focuses on the disaster and forced migration experiences of women who migrated to Bitlis province after the Kahramanmaraş-centered earthquakes. It is anticipated that the study will contribute to the field by addressing the psychological, social, economic, and cultural issues experienced by women after the Kahramanmaraş earthquakes. Furthermore, analyses conducted from a gender perspective are expected to contribute to accelerating recovery processes and enhancing effective disaster management planning.

A qualitative research method was employed, suitable for the study's subject matter. In qualitative research, the aim is for subjects to convey their experiences of the phenomenon from their perspectives, expressions, and symbols (Kuş, 2012). After determining a research topic, it is necessary to identify the most appropriate theoretical and philosophical perspective for the study (Glesne, 2013). Given that the study seeks to understand the phenomenon without aiming for generalization, a phenomenological approach was adopted. The study population consists of women who migrated from the earthquake zone to Bitlis after the Kahramanmaraş earthquakes. The sample includes 15 women who migrated to Bitlis. Face-to-face interviews were conducted with these 15 women who were forced to migrate due to the Kahramanmaraş earthquakes. Data saturation played a role in determining the sample size. A purposive sampling technique, widely used in qualitative research, was utilized to select the sample. Since each woman's disaster and forced migration experience was considered different, maximum variation sampling, a subtype of purposive sampling, was preferred to ensure diversity. Key elements of purposive sampling include gaining insight into the phenomenon and understanding and exploring it comprehensively (Merriam, 2018).

One significant finding of the research is that women's specific needs, starting from the post-disaster process and continuing until they reached their new settlement areas, were often not adequately met. Security, hygiene, and access to health services emerged as critical needs for women during the post-disaster process. Participants stated that the failure to meet these needs increased their physical and psychological burdens. Difficult access to sanitary pads, baby food, clean water or hygiene kits made it clear that women found the time after the disaster more difficult.Economic difficulties, housing problems, and social exclusion were prominent issues faced by women in the cities they migrated to after the disaster. Rising rental prices and negative attitudes from local communities were factors that complicated some women's adaptation to new cities. However, support from local communities and volunteer groups facilitated the social integration of some displaced women and positively contributed to their adaptation processes. The psychological impacts of post-earthquake migration on women were also notable. Participants mentioned that their fear, anxiety, and traumas affected their daily lives, and this situation negatively impacted the psychological well-being of their children. Additionally, the increased responsibility of meeting their children's needs further heightened women’s psychological burdens. Some participants struggled with adaptation due to feelings of loneliness and the severing of social ties after being distanced from their families and hometowns.

The study provides significant insights into understanding women's adaptation and resilience mechanisms during forced migration. The need to strengthen social support networks and develop inclusive disaster management policies that consider women’s specific needs was emphasized once again. Support from volunteer groups and local communities highlighted the importance of social solidarity during this process. However, ensuring that

such support reaches all disaster victims equally and sustaining social solidarity networks is essential. Considering the experiences of women during disaster and forced migration processes from a gender equality perspective can contribute to creating fairer and more effective disaster management policies. Local governments, non-governmental organizations, and volunteer groups play significant roles in improving women's living conditions after disasters. The research findings demonstrate that strengthening women through social solidarity and inclusive policies is possible.

Based on the research results, some suggestions can be made to improve women's living conditions and support social adaptation processes after disasters. Firstly, inclusive disaster management policies should be developed to address women's specific needs. These policies should aim to provide solutions to challenges women face in areas such as security, hygiene, access to health services, and childcare support. To support the social adaptation processes of migrating women, it is important for local governments, non-governmental organizations, and volunteer groups to work in an organized manner. Community-based social solidarity networks can enable women to adapt more easily and be supported in their new settlements. The sustainable operation of these networks may improve women's long-term psychosocial well-being.

Supporting economic independence is also critical in improving women's quality of life after disasters. Entrepreneurship training, microcredit programs, and employment opportunities specifically for women affected by disasters can facilitate their income generation processes. This can help reduce economic vulnerability and strengthen the livelihoods of families. The expansion of psychological support services can help women and children overcome the traumas they experience after disasters. Providing free and accessible psychosocial support services may increase women's resilience during this process.

Finally, greater attention should be paid to gender sensitivity in disaster planning. The active representation of women in disaster management processes can contribute to the dissemination of gender-sensitive approaches. Additionally, organizing gender sensitivity training for local communities and public employees can effectively reduce prejudices and exclusion problems women face in the regions they migrate to. These recommendations offer a comprehensive roadmap for minimizing the challenges women face after disasters and enhancing societal resilience.

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi
Araştırma Makalesi
ISSN 2547-989X

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9 (1), 356-374
Geliş Tarihi:12.02.2025 Kabul Tarihi:06.03.2025
Yayın: 2025 Yayın Tarihi:31.05.2025
https://doi.org/10.30561/sinopusd.1638430
https://dergipark.org.tr/sinopusd

KASITLI KUSUR OLARAK GLITCH EFEKTİ ve GRAFİK TASARIMDA KULLANIMI

Hatice BAHATTİN CEYLAN*

Öz

Teknolojiyle birlikte alışılagelmiş görseller, yerini hareketli ve düzensizlik hissi yaratan dijital bozulmalara bırakırken bu bozulmalar izleyicinin dikkatini çekmekte ve modern bir izlenim vererek dijital çağın ruhunun da ortaya koymaktadır. Bir hata gibi görülen glitch efekti, grafik tasarım ile birleştiğinde dikkat çeken ve dinamik etkiler yaratan görseller ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Glitch efekti, grafik tasarıma entegre edilerek özgün bir tasarım dili oluşturulmakta ve bu sayede dijital bozulmalar estetik bir öğe olarak kullanılmaktadır. Kısaca bu tür kasıtlı hataların kullanımı, izleyicinin merakını artırarak, verilmek istenen mesajın daha kolay aktarılmasını sağlamaktadır. Bu efekt, eski televizyon ve bilgisayarların ekran hatalarından ilham almakta, nostaljik ve retro-fütüristik bir izlenim ortaya koymaktadır. Bu durum tasarımcıların kendilerine özgü bir tarz yaratmasına, izleyicilerin ise geçmiş ve gelecek arasında bir köprü kurmasına yardımcı olmaktadır. Glitch efekti, dinamizmi önceleyerek dijital çağa uyum sağlamaktadır. İzleyicinin dikkatini üzerinde toplayabilmek için onlara farklı anlam katmanları oluşturan bu efekt, tasarımcılara yenilikçi imkanlar sunarken, deneysel bir etki yaratarak kendilerine özgü bir tarz oluşturmalarına olanak tanımaktadır. Bu çalışmanın kuramsal alt yapısı, alan yazın taraması ile oluşturulurken, elde edilen bilgiler ışığında; glitch efekti kullanılmış 1 adet afiş tasarımı ve 1 adet ambalaj tasarımı olmak üzere toplam 2 adet grafik tasarım ürünü incelenmiştir. Ortaya çıkan veriler doğrultusunda tasarımcılara glitch efektinin olası etkileri hakkında tavsiyelerde bulunulmuştur. Bu öneriler; tasarımcılara dijital çağla uyumlu, dinamizmi ve farklı yapısı sebebiyle odak noktası haline gelebilecek tasarımları ortaya koyabilmelerine yardımcı olurken, kasıtlı dijital bozulmaları tasarımda bir estetik öğe olarak nasıl kullanacaklarına dair fikirler verecektir.

Anahtar Kelimeler: Afiş Tasarımı, Ambalaj Tasarımı, Glitch Efekti, Grafik Tasarım.

* Doç. Dr., Sinop Üniversitesi, Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi, Grafik Tasarımı Bölümü
hbahattin@sinop.edu.tr, https://orcid.org/0000-0002-4528-5180
This work is licensed under a Creative Commons BY-NC-SA 2.0

Glitch Effect As An Intentional Distortion and Its Use In Graphic Design

Abstract

With technology, conventional images are replaced by digital distortions that create a sense of movement and disorder. These distortions attract the viewer's attention and reveal the spirit of the digital age by giving a modern impression. When the glitch effect, which is seen as a mistake, is combined with graphic design, images are created that attract attention and create dynamic effects. By integrating the glitch effect into graphic design, a unique design language is created and digital distortions are used as an esthetic element. In short, the use of such intentional errors increases the viewer's curiosity and facilitates the communication of the intended message. This effect is inspired by the screen errors of old televisions and computers and creates a nostalgic and retro-futuristic impression. This helps designers to create a unique style and viewers to build a bridge between the past and the future. The glitch effect adapts to the digital age by emphasizing dynamism. This effect, which creates different layers of meaning for the audience to capture their attention, provides designers with innovative opportunities and allows them to create a unique style by creating an experimental effect. While the theoretical infrastructure of this study was created by reviewing the literature, a total of 2 graphic design products, 1 poster design and 1 packaging design using the glitch effect were analyzed in light of the information obtained. These suggestions help designers create designs that are compatible with the digital age, that can become eye-catching because of their dynamism and different structure, and give ideas on how to use intentional digital distortion as an aesthetic element in design.

Keywords: Poster design, Packaging design, Glitch effect, Graphic design.

Giriş

Dijital çağın hızlı gelişimine ayak uyduran görsel kültür, grafik tasarımı etkisi altına almış ve birçok farklı tasarımsal bakışın ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bulut'a göre sanatçılar (2024); yeni malzeme kullanımları, baskı teknikleri ve post prodüksiyon araçlarıyla güncel bir estetik çeşitliliği sunmakta ve izleyicileri sanatın teknoloji ile olan etkileşimiyle etkisi altına almaktadır (Bulut, 2024, s. 871). İleri teknolojilerle hazırlanmış dokunmatik yüzeyler, artırılmış gerçeklikler ve hologramlar izleyicilere çeşitli duyusal deneyimler kazandırmaktadır (Atiker, 2024, s. 210). Tasarımcıların kasıtlı bir şekilde oluşturdukları ancak sistemsel veya teknik bir hata algısı uyandıran glitch efekti, bu teknolojik tavrı ile farklı bir estetik üslubun ortaya çıkmasını sağlayarak izleyicinin duyusuna hitap etmektedir. Bu farklı yaklaşım sayesinde tasarım alanına yeni, etkileyici ve dinamik yapısı olan bir anlatım tarzı kazandırılmıştır. Bu efekt yalnızca grafik tasarım açısından dikkat

çeken bir görsel etki yarattığı için değil, aynı zamanda dijital manipülasyonun içinde bulunduğu çağda oluşturduğu belirsizliği ve teknolojinin ulaştığı konumu gözler önüne seren bir anlatım tarzı olarak da kullanılmaktadır.

Glitch efekti; dijital bozulmalar, pikselleşen görüntüler ve renk kaymalarıyla kasıt ile kusur arasındaki dengeyi sağlayarak, dinamik bir tarz ortaya koymaktadır. Geçmişten gelen, eski televizyon parazitleri gibi etkileri içinde barından bu efekt, izleyicisinde ilgi uyandırırken nostaljik bir bakış açısı geliştirmesine sebep olmaktadır. Tanrıkulu'ya göre (2024), glitch efekti, analog teknolojilerin kullanıldığı dönemde istenmeyen bir hata olarak karşımıza çıkmaktadır. Analog teknolojilerin kullanıldığı dönemlerde sıklıkla görülen sinyal bozulmaları, bağlantı hataları ve elektriksel sorunlar nedeniyle oluşan bozulmalar, dijital çağla birlikte efekte dönüşmüştür. Grafik tasarımcılar, bu sayede oluşan glitch efektini sanatsal bir anlatım biçimi olarak kullanmaya başlamıştır (Tanrıkulu, 2024, s. 150).

Bu araştırmada; glitch efektinin tanımı, ortaya çıkışı, glitch efektinin tercih edildiği alanlar ve tasarım estetiğindeki yeri ele alınacaktır. Ayrıca bu çalışma, glitch efektinin grafik tasarım ürünleri üzerinde kullanım biçimlerini açığa çıkarmayı amaçlarken, glitch efekti tasarımlarında kullanılabilecek renk, doku ve tipografi önerileri de sunmaktadır. Elde edilen bulgular ışığında verilecek olan tavsiyelerin, grafik tasarımda glitch efekti oluşturma konusunda tasarımcılara fikir vereceği düşünülmektedir.

Bu çalışmanın alanyazın kısmı betimsel tarama tekniği ile elde edilen, glitch efektinin kökeni, kullanım biçimleri, pikselleşme, ışık sızmaları, çift pozlama, gürültü ve noktacıklar, renk bozulması, doku, tipografi, glitch sanatının tasarım estetiğindeki yeri, glitch efektinin tasarım dünyasına sağladığı yenilikler ve efektlerin görsellerle incelenmesinden oluşmaktadır. Betimsel araştırma, var olan bir durumun ifadesine yönelik bir araştırma yöntemidir (Balcı, 1989, s.414). Araştırmanın analiz kısmında ise glitch efektinin kullanıldığı 2 farklı tasarım ürünü içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. İçerik analizi; sosyal gerçekliğin niteliğinin saptanıp, analiz edilmesinde kullanılan elverişli bir yöntemdir (Metin ve Ünal, 2022,

s.275). Çalışmanın öneriler kısmı ise, tarama ve incelemelerden elde edilen bulguları destekler nitelikte hazırlanmış olup, günümüz tasarım ürünlerinde glitch efektinin izleyici üzerinde nasıl sonuçlar doğuracağına yönelik bilgiler verilmiştir. Ayrıca bu efektle hazırlanacak tasarımlarda nelere dikkat edilmesi gerektiğine yönelik öneriler sonuç kısmında sunulmuştur.

1. Glitch Efektinin Doğuşu

Dijital bir problem sonucu meydana gelen bozulmalar, grafik tasarımda yaratıcı bir tarz olarak kullanılmış ve glitch efekti olarak adlandırılmıştır. Glitch sanatı, dijital ya da analog bozulmaların bir sanat alanı içerisinde estetik kaygılar göz önünde bulundurularak kullanılmasını sağlayan görsel bir dildir. Glitch terimi, çalışmalarında ortaya çıkan hataların adlandırılması için mühendisler ve astronotlar tarafından da kullanılmaktadır. Fakat sanatsal ve tasarımsal anlamda tarz olarak karşımıza 20. yüzyılın başlarında çıkmaya başlamıştır. Kübist eserlerdeki stiller, soyut kısa filmlerdeki bazı sahneler ve eski video oyunların piksellerini çağrıştıran halı tasarımları glitch sanatının ilk örneklerinden sayılabilir (Pomerleau, 2019).

Menkman'a göre (2011), sanatçılar genelde içinde bulundukları kültürleri, politikaları ve teknolojileri yansıtmaktadırlar. Temelinde klasik medya biçimleri yatmasına rağmen, dijital sanat alanında önem kazanmaya başlamıştır. Bu anlamda glitch sanatının temelinde de medya biçimlerinin geleneksel yapılarına karşı olan gürültü sanatının etkileri bulunmaktadır. Glitch sanatçıları kazara meydana gelen dijital hataları, kasıtlı bozulmalara çevirerek anlam yaratma sürecinde kullanmak istemektedir (Menkman, 2011, s. 33). Glitch sanatı, medya görsellerinin kasıtlı olarak bozulmuş halde kullanımıyla farklı izlenim deneyimi oluşturan bir medya sanatıdır. Glitch efekti, pikseller, renk bozulmaları ve uzatılmış görseller gibi etkileri kullanılan, ilk bakıldığında hata olarak algılanmasına karşın tasarımcı tarafından kasıtlı oluşturulan, estetik bir bakış açısıdır. Sanatçılar, Glitch etkisini oluşturmak için dijital veya analog yöntemler kullanmaktadır. Örneğin; Bilgisayardaki yazılımlar yardımıyla görseller üzerinde oynamalar yapılabileceği gibi, ekranların yakınına büyük mıknatıslar konularak da glitch etkisi yaratılabilmektedir

(MasterClass, 2022). Glitch, sistemlerde kısa süreli ve kazara meydana gelen hataları tanımlarken, glitchin bu rastlantısal ve dinamik yapısı, sanatçılar tarafından fark edilmiş ve sanatın tamamını kapsayan önemli bir tarzın ortaya çıkmasına yardımcı olmuştur. Bu hatalar izleyicisinde kısa süreli rahatsızlık yaratmasına rağmen efekt, sanatçılar tarafından ortaya çıkarılan eserlerin dinamizmine ve özgünlüğüne destek sağlamaktadır (Barnhart, 2021). Görsel üzerindeki kasıtlı olarak oluşturulan kusurlar, izleyicisi üzerinde farklı etkiler yaratabilmektedir. Örneğin korku veya bilim kurgu filmlerindeki ani beliren sahnelerde kullanılan glitch efekti, izleyici üzerinde daha ürkütücü bir etki bırakabilmektedir. Bu nedenle glitch sanatını tanımlarken söz konusu efekti birçok kişi ürkütücü, soyut ya da tuhaf olarak yorumlamaktadır. Tüm bunlara karşın glitch efekti büyüyen teknolojiye uyum sağlayarak gelişen bir form olarak karşımızda durmaktadır (123RF Blog, 2019). Ayrıca glitch efekti; siberpunk, distopya ve retro-fütürizm temalarında kullanılan bir tasarım tekniği haline gelmiştir.

2. Glitch Efektinin Kullanım Biçimleri

Glitch, uygulama imkânı olan her sanat alanında farklı arayışlar ile kendine özgü gelişim göstermektedir. Bilhassa teknoloji ile hareket eden alanlarda, teknolojik gelişmelere paralel olarak etkilenmektedir (Güzel ve Mercin, 2022, s.1472). Bu nedenle glitch efekti, teknolojiye bağlı olarak sürekli gelişim gösteren grafik tasarım alanında büyük bir yer edinmiştir. Bu efektin grafik tasarım ürünlerinde kullanım biçimleri aşağıda sıralanmaktadır:

2.1. Pikselleşme

Bilgisayar görüntülerinin piksellerden oluştuğu bilinmektedir. Bu pikseller gözle görülür boyuta geldiğinde ya da bazıları hatalı çalıştığında, glitch etkisi oluşmaktadır. Tasarımların soyut bir etkiye sahip olması istendiğinde pikselleşme tekniği kullanılmakta ve izleyici üzerinde etkili sonuçlar oluşturulabilmektedir (Pomerleau, 2019; Barnhart, 2021). Pikselleşmiş görseller, tasarımda yer verilen imajları ya da belirli karakter ve detayları bulanıklaştırarak gizlilik hissi uyandırmaktadır. Bu yaklaşım özellikle dijital sanat, sanal gerçeklik, siber güvenlik,

bilim kurgu ve kimliksizleşme gibi temaların işlendiği tasarımlarda güçlü bir anlatım dili olarak öne çıkmakta, "eksik ya da hatalı bilgi" veya "manipüle edilmiş gerçeklik" hissini güçlendirmektedir.



Görsel 1. Glitch Efektinde Pikselleşme Etkisi Örneği

2.2. Işık Sızmaları

Işığın görüntüye sızması ile oluşan lens parlamalarıdır. Bu efekt film yanma etkisi de yaratılabilmektedir. Bu tekniğin kullanımıyla oluşan gölgeler ve yansımalar, dinamik ve ilgi çekici görseller oluşmasına katkı sağlamaktadır (Pomerleau, 2019; Barnhart, 2021). Bu teknik yüksek tempolu ve dinamik tasarımlarda tercih edilmektedir. Parlak neon renklerle birleştiğinde ise modern ve çarpıcı bir görsel anlatı oluşturmaktadır. Bu tarz bir etki bırakmak istenildiğinde ise ışık sızmalarının; kımızı, sarı, mor ve turuncu tonları tercih edilmelidir. Bu durum görüntüde bir patlama algısı oluşturmaktadır.



Görsel 2. Glitch Efektinde Işık Sızmaları Örneği

2.3. Çift Pozlama

Çift pozlama, üst üste gelen en az iki görüntünün tek katmanlı bir görsele dönüşmesidir. Bu teknikte uygun yerleşim biçimini seçmek ve doğru renklerle desteklemek oldukça önemlidir. Aksi takdirde yanlış uygulama, görselin ana unsurlarının gözden kaybolmasına sebep olacaktır (Pomerleau, 2019; Barnhart, 2021). Bu teknikle oluşturulan görseller hafızanın çökmesi, sanal gerçeklikte oluşan bir hata ya da bilinç bulanıklığı hissi uyandırabilmekte ve bu konuların işlendiği film afişlerinde kullanılabilmektedir.



Görsel 3. Glitch Efektinde Çift Pozlama Örneği

Aynı zamanda; Spiderhead (2022), Paradise (2023), gibi bilimkurgu yapımlar, glitch tabanlı çift pozlama efektlerinden ilham alarak fütüristik bir atmosfer oluşturmuşlardır.

2.4. Gürültü ve Noktacıklar

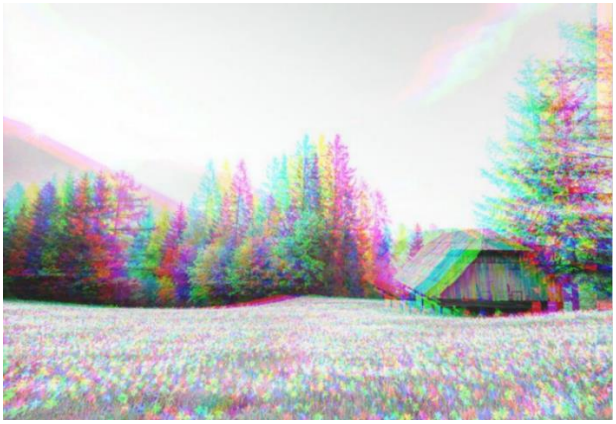
Bu efekt, tasarım üzerinde türünün en bilindik örneklerinden olan VHS videolarda karşımıza çıkan noktacıklarla, eski bir film ya da analog yayın görünümü gibi düzensiz ve tane tane bir görüntü yaratılmak istendiğinde kullanılmaktadır (Pomerleau, 2019; Barnhart, 2021). Bu efekt türü, çalışmanın veri kaybına uğramış bir estetikle sunulmasını sağlamaktadır. Ayrıca bu karmaşa, siyah beyaz renk paleti ve düşük kontrastlı bir tasarımda tercih edildiğinde görsel etkisi daha da artmaktadır.



Görsel 4. Glitch Efektinde Gürültü ve Noktacıklar

2.5. Renk Bozulması

Bu etki için bulanıklaşmış kromatik renkler kullanılması tıpkı bir sistem hatası görünümü kazandıracaktır. Ancak dikkat edilmesi gereken detay renk öğesinin dikkat çekici bir unsur olması dolayısıyla diğer tasarım öğelerinin karmaşa yaratmaması içi mümkün olduğu kadar sade kullanılmasıdır (Pomerleau, 2019; Barnhart, 2021). Bu efekt genel olarak dijital çöküş ve veri hatası estetiğiyle eşleşmektedir. RGB renklerinin kaydırılmasıyla oluşturulmakta, özellikle hızlı hareket ve ani geçiş algısı yaratmak istenilen tasarımlarda kullanılmaktadır. Güçlü neon renkler kullanıldığında ise fütüristik bir etki yaratmaktadır bu nedenle gerçek dışı, bilinçaltını hedefleyen, psikolojik gerilim ve bilim kurgu filmlerinde karşımıza çıkmaktadır. Çünkü renk kaymalarının aşırıya kaçması, gergin, rahatsız edici ve kaotik bir atmosfer yaratmaktadır. Bu tarz görseller, dijital sanat, illüstrasyon, video klipler ve reklamcılıkta tercih edilmektedir.



Görsel 5. Glitch Efektinde Renk Bozulması Etkisi

2.6. Doku

Asimetrik şekiller yardımıyla oluşturulan bulanık ve öngörülemez dokular, teknolojik bir hata izleniminin yanı sıra estetik açıdan da kusurlu görüntüsü çizebilmektedir. Bu tarz soyut dokular, glitch efekti oluşturmak için son derece etkili bir araçtır (Pomerleau, 2019). Ayrıca glitch efekti ile oluşturulan dokular, çalışmaya deneysel ve özgün bir estetik katarken, görsel bir derinlik de kazandırmaktadır.



Görsel 6. Glitch Efektiyle Oluşturulan Doku Örneği

2.7. Tipografi

Tipografik unsurların çevresinde ya da üzerinde oluşturulacak bulanık efektler sayesinde bir ekran hatasını veya arızasını andıran etkiler oluşturulabilmektedir. Harflere akışkan görüntüler eklenebilmekte, neon renkler entegre edilebilmekte, gölgeler veya çift pozlama etkisi yaratabilmek için çoğaltmalar yapılarak kullanılabilmektedir (Pomerleau, 2019). Glitch efektinin

kinetik tipografide kullanılmasıyla birlikte "Glitch Type" kavramı açığa çıkmaktadır. Statik tipografiye dinamik tipografi izlenimi veren glitch, kinetik tipografilerde ise tipografinin tamamen yapısını değiştirerek anatomik formunun bozulmasına ve hatalı devinimler oluşmasına sebep olmaktadır (Güzel ve Mercin, 2022, s.1479).



Görsel 7. Glitch Efekti İle Hazırlanmış Tipografi Örneği

3. Glitch Sanatının Tasarım Estetiğindeki Yeri

Glitch sanatı, dijital bozulmaları kasıtlı kullanılan kusurlara çevirerek yeni bir tasarım estetiği ortaya koymaktadır. Glitchten beslenen tasarım estetiği, teknolojik hataları birer estetik unsura çevirerek alışılmış tasarım düzenini değiştirmiştir.

Kavramsal, anlamsal ve estetik bakış açılarında kasıtlı hata olarak adlandırılan glitch, alışılagelmiş sanatsal ve estetik bakışı yeniden yapılandırırken, anlaşılırlığı ön planda tutmayan bir sanatsal form ortaya koymaktadır. Bu sanatsal form, teknolojiye bağlı olarak ortaya çıkan görüntülerin, düzen veya düzensizlik içinde yeniden yorumlanmasını temel almaktadır. Teknoloji kaynaklı hataların estetik bir algı çerçevesinde yeniden yorumlanması, glitchin temelini oluşturmaktadır. Bu durum görsel iletişimin estetiğine farklı bir boyut kazandırmıştır (Göç ve Erişti, 2019, s. 115). Diğer taraftan glitch sanatı, estetik açıdan mükemmellik beklentisinin değişmesine sebep olmuştur. Bu değişim sayesinde, teknolojik ilerlemenin etkisi ile meydana gelen analog ve dijital kusurlar, estetik

açıdan kasıtlı kullanımlara dönüşmüş ve yaratıcı amaçlarla kullanılmıştır (Kelekçi Olgun, 2024, s. 110).

4. Glitch Efektiyle Oluşturulan Görsellerin Tasarım Unsurları Açısından İncelenmesi

Dijital çağın güncellenen estetik anlayışı ve sağladığı yenilikler, tasarımcılara yeni bir fikir kapısı aralamıştır. Post dijital çağın estetik anlayışlarının dikkate alınarak tasarlandığı afiş ve ambalaj tasarımı gibi ürünler, muadillerinden sıyrılarak izleyicinin dikkatini çekmekte ve tasarımın akılda kalıcılığını artırmaktadır. Bu bölümde farklı ve kreatif tasarım ürünlerine ilgi duyan izleyiciler için glitch efektinden yardım alınarak tasarlanmış afiş ve ambalaj tasarımları detaylı şekilde incelenecektir.

4.1. Donetsk Enerji İçeceği Ambalajı



Görsel 8. Glitch Efekti ile Tasarlanmış Donetsk Enerji İçeceği Ambalajı, Studio Metis, (packagingoftheworld, 2021).

Görsel 8'de yer alan imaj, Studio Metis ajansı tarafından oluşturulan ambalaj tasarımına aittir. İsmini Ukrayna'daki bir şehirden alan ambalaj, hedef kitlenin dikkatini çekmek için ülke bayrağı dışında tamamen renkten ve ek tasarım öğelerinden arındırılmış olarak tasarlanmış, bunun için de tasarımcı beşten fazla

prototip test etmiştir. Donetsk tasarımcılarının ilk hedefi rekabetçi pazarda iyi bir yer edinmek, ikinci hedefi ise tüketici kitlesini çekmektir. Bu yüzden ambalaj tasarımının izleyicinin zihninde kalıcı olması hedeflenmiş, ürünü sepetlerine koymasalar da tasarımın akıllarında kalıcı olması istenmiştir. Herkesin, herhangi bir alanda favorisi ve kahramanı olabileceği düşünülerek müzik, resim, tiyatro, sinema gibi her sınıf ve tarzdan insanlara enerji verebilecek 15'ten fazla önemli karakter belirlenmiştir. Tasarımcıya göre bu aşamaya dek, ambalajda glitch efekti yoktur ancak, ilerleyen süreçte projede sorun çıkmış ve şişenin boyutu değişmiştir. Tasarımcılar illüstrasyonun değişen boyutunu kurtarmak ve ambalajı daha çekici hale getirmek için glitch tekniğine yönelmiştir (Packagingoftheworld, 2021). Bu durum tasarım probleminin, kreatif bir yaklaşıma dönüşmesi sürecine örnek olarak gösterilebilir. Dolayısıyla görselde kullanılan glitch efekti, zorunlu bir konsept olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak konuyu, durumun kreatif bir yaklaşıma dönüşmesi olarak ele aldığımızda karşımıza Algısal Bozulma (perceptual distortion) kavramı çıkmaktadır. Karakterlerin göz bölgesinin kasıtlı olarak bozulması izleyicide rahatsız edici, aynı zamanda da dikkat çekici bir etki yaratmaktadır. İnsan beyni yüzleri tanımaya karşı oldukça duyarlıdır, gözler ise duygusal bağlantı kurmada kritik bir rol oynamaktadır. Bu nedenle gözlerin glitch efektiyle bozulmuş olması, izleyicinin bilinçaltında merak uyandırmaktadır. Öte yandan glitch efekti karakterlerin sabit duruşlarına bir hareket yüklemiştir. Enerji içeceği gibi dinamik, genç ve teknolojiyle harmanlanmış bir kitleye hitap eden ürünler için glitch efektinin kullanımı, doğru bir seçim olarak değerlendirilebilir. Tasarımda glitch efekti; tekrarlayan dalgalanma (wave distortion) ile oluşturulmuştur. Ambalaj tasarımında ise monokrom renk paleti tercih edilmiş ve bu, glitch efektinin daha da belirgin olmasını sağlamıştır. Ayrıca post-dijital çağ ve nostaljik dijital bozulmalar (örneğin VHS, CRT ekranları gibi) popüler bir tasarım eğilimidir. Bu enerji içeceği tasarımında da bu trendin başarılı bir şekilde kullanıldığı görülmektedir.

4.2. Flat Liners Film Afişi



Görsel 9. Glitch Efekti ile Tasarlanmış Flat Liners Film Afişi, (imdb.com, 2017)

Görsel 9'da Flatliners (çizgi ötesi) isimli, bilim kurgu türüne ait bir film görseli yer almaktadır. İlk olarak glitch efektinin anlam katmanlarına bakıldığında, gerçeklik algısının bozulduğu görülmektedir. Glitch efekti, dijital dünyada bir bozulma ya da hata olarak değerlendirilmektedir. Bu afişte yüzün bir kısmının renginin bozulmuş ve yatay olarak kaymış olması, gerçekliğin kaydığı ya da farklı bir boyuta transfer olduğu hissini vermektedir. Bu filmin ana temasına doğrudan bir atıf olarak, ölüm ve yaşam arasında bir çizgi olarak görülebilir. Filmin, ölüm sonrası hayatı araştıran tıp öğrencilerinin deneyimlerini konu alması nedeniyle, glitch efekti

bir karakterin ölüm ve yaşam arasında yer alan sınırda yaşadığı deneyimi simgelemektedir. Kalp atışı ve elektrokardiyogram (EKG) teması ise glitch efekti birleşerek, kalbin durması ve tekrar hayata dönme temasını güçlendirmiştir. Yüzün yatay olarak kayması yani "Displacement Effect" kullanımı ile karakterin yüzü ortadan ikiye bölünmüş ve sağ kısmı hem yatay hem de renkli bir bozulmaya uğramıştır. Burada alan yazın kısmında yer verilen çift pozlama ve renk bozulması tekniklerini görebilmek mümkündür. Bu durum dijital dünyadaki bir hata ya da iki farklı gerçekliğin birleşmesine yapılan bir atıf olarak ifade edilebilmektedir. Tasarımda kullanılan tipografik düzenleme incelendiğinde ise "Flatliners" yazısının glitch bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Harflerin renk kaymalarıyla bozulması, "You haven't lived until you've died" (Ölmeden önce yaşamış sayılmazsın) ifadesiyle uyumlu bir bütünlük oluşturmuştur. Sonuç olarak; filmin ana fikriyle uyumlu glitch estetiğine, elektrokardiyogram (EKG) dalgasıyla bütünleşen akıllıca bir tasarıma, renkli ve monokrom yüz bölünmesiyle etkileyici bir kontrasta ve de afişin tipografisinin glitch efektiyle desteklenen bütünlüğe sahip olduğu görülmektedir.

5. Sonuç

Tasarımın geleneksel estetik algısına alternatif olarak karşımıza çıkan glitch efekti yenilikçi bir bakış açısı ortaya koymaktadır. Çakıroğlu'na göre (2022), sanatsal bakışımızı ve dolayısıyla estetik algımızı, görme ve düşünme biçimlerimizi etkileyen dijital yenilikler değiştirebilmektedir (Çakıroğlu, 2022, s.324). Glitch efekti, çoğu zaman rastgele meydana gelen ve geçici olan dijital ekran bozulmalarının, kasıtlı ve kalıcı olarak bir tasarım öğesi olarak kullanılmasını sağlamaktadır. Kanat'a göre (2018), teknolojinin gelişmesiyle ortaya çıkan ve yaşam kalitesini artıran elektronik cihazlara, sistem kaynaklı bazı hatalar da eşlik edebilmektedir. Yenilikçi bir tarz ortaya koyan glitch sanatçıları, bu hataları sanat eserleriyle bütünleştirmeyi başarmışlardır (Kanat, 2018, s.34). Özellikle hareket ve dinamizm etkisi sağlaması dolayısıyla, bu efektin gençleri hedefleyen ürünlerin tanıtımlarında kullanılabileceği öngörülmektedir. Karmaşıklık, bilinmezlik ve

kaotik bir düzensizlik etkisi yarattığını da söylemek mümkündür. Ayrıca bilim kurgu ve korku filmlerinin afiş ve tanıtımlarında da "bilinmeyen" etkisi yaratmak için bu efektten yararlanılmaktadır. Uslu'ya göre ise (2016), değişimler sıklıkla eleştirilere maruz kalsa da yenilikçi eserlerin yaratılmasına engel teşkil etmemiştir. İçinde bulundukları dönemin teknolojisinden faydalanan tasarımcı ve sanatçılar, gördüklerini yeniden yorumlayarak farklı bakış açılarını ortaya koymuşlardır (Uslu, 2016, s. 1974). Bu sebeple alışılmış tasarımsal estetik bakış açılarına ters görünen bu efektin, rahatlıkla tasarımcılar tarafından eserlerinde kullanılabildiğini görmekteyiz. Doğrudan teknolojik gelişimlerin etkisi altında olan grafik tasarım alanı, glitch efektini sorunsuz bir şekilde benimseyebilmektedir. Tüm bu bilgilerden yola çıkıldığında glitch efektinin grafik tasarım ürünlerinde kullanılması aşamasında, aşağıda yer alan önerilerin dikkate alınmasının faydalı olacağı düşünülmektedir.

- Glitch efektlerini kullanırken görüntünün bozulmamasına özen gösterilmeli ve mesajın anlaşılırlığı azaltılmamalıdır.
- Glitch efekti kullanılırken rastgele etkilerin yerine kasıtlı ve hedef kitleyle uyumlu bir tarz kullanılmalıdır.
- Glitch efekti, tipografide kullanılacaksa okunaklılığa dikkat edilmelidir.
- Glitch efektinde çoğunlukla parlak renkler kullanıldığından, tasarımın bütünü dikkate alınarak kontrastlık sağlanmalıdır. Aksi halde bu durum görsel karmaşaya neden olacak ve istenen tasarımsal etki kaybolacaktır.
- Doğru geçişler ve denge sağlanabilirse birbiriyle uyumlu birkaç farklı kullanım biçiminin (pikselleşme, ışık sızması, çift pozlama gibi) bir arada kullanılması etkiyi artırabilir.

Kaynakça

Atiker, E. Ş. (2024). Sergileme Tasarımında Çoklu Duyusal Deneyimler: Van Gogh The Immersive Experience Sergisi *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8* (1), 209-228.

Balcı, A. (1989). Eğitimsel araştırmanın eğitimsel sorunların çözümüne uygulanması. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, *22*(1), 411-420. https://doi.org/10.1501/Egifak_0000000868

Bulut, Ş. (2024). Guggenheim Müzesinde Going Dark Sergisi ve Görünmezliği Görünür Kılan, Kavramsal Sanatın Gücü. *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8* (2), 2024, s. 864-889

Çakıroğlu, E. (2022). Glıtch Sanatının Resim Sanatına Yansımaları Bağlamında Andy Denzler'in Resimlerine Bakış. *İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 14*(3), 305-328.

Göç, S. ve Erişti, S. D. B. (2019). Yeni medya sanatı olarak 'glitch' ileti sürecinin sorgulanması. *YEDİ: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi*, (22), s.113-128

Güzel, B., & Mercin, L. (2022). Afiş Tasarımında Glitch Type Tekniği Kullanımının İncelenmesi, Bir Uygulama Örneği (Kütahya Türküleri). *Art-E Sanat Dergisi, 15*(30), 1471-1498. https://doi.org/10.21602/sduarte.1178439

Kanat, S. (2018). Glitch Sanatı. *İnönü Üniversitesi Kültür ve Sanat Dergisi, 4*(2), 28-35. https://doi.org/10.22252/ijca.529181

Kelekçi, O. M. (2024). *Yapay Zekânın Glıtch Sanatıyla Birleşerek Tasarımdaki Yaratıcılık Boyutu.* İstanbul Arel Üniversitesi İletişim Fakültesi I. Uluslararası İletişim, Teknoloji, Sanat ve Tasarım Kongresi Bildiri Özetleri Kitabı. https://ictadc.arel.edu.tr/wp-content/uploads/2024/09/ICTADC2024_Bildiri_ozetler_Kitapcigi.pdf

Menkman, R. (2011). *The glitch moment(um).* Institute of Network Cultures.

Tanrıkulu, M. (2024).Tasarim Sürecindeki Uygulama Hatalarinin Negatif Bilgi Kavrami Etrafinda Tasarim Diline Dönüştürülmesi. *Uluslararası İletişim ve Sanat Dergisi 5*(11), 138-156

Metin, O. ve Ünal, Ş. (2022). İçerik Analizi Tekniği: İletişim Bilimlerinde ve Sosyolojide Doktora Tezlerinde Kullanımı. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 22*(Özel Sayı 2), 273-294.

Uslu, Y. (2016). Görsel Bozulmanın Adı; Glitch Art. *İdil, 5* (27), s.1967-1976.

İnternet Kaynakları

Barnhart, B. (2021). Exploring the world of glitch aesthetics. https://www.linearity.io/blog/glitch-art/ Erişim Tarihi: 20.01.2025.

123RF Blog. (2019). Glitch effect: Delving into digital image distortion. https://www.blog.123rf.com/glitch-effect-delving-into-the-digital-image-distortion

MasterClass. (2022). What is glitch art? A beginner's guide. https://www.masterclass.com/articles/glitch-art Erişim Tarihi: 24.01.2025.

Packagingoftheworld. (2021). Donetsk Energy Drink. Erişim Tarihi: 24.01.2025. https://packagingoftheworld.com/2021/02/donetsk-energy-drink.html

Pomerleau, C. (2019). Glitch art & design: A digital aesthetic. https://99designs.com/blog/design-history-movements/glitch-art-design/ Erişim Tarihi: 12.11.2024.

Görsel Kaynaklar

Görsel 1: https://wallpapers.com/picture/glitch-pictures-hhnu5lh8xxnqqxr6.html Erişim tarihi: 05.02.2025.

Görsel 2: https://www.pexels.com/search/light%20leak/ Erişim tarihi: 02.02.2025.

Görsel 3: https://www.shutterstock.com/image-photo/double-exposure-man-cityscape-night-600nw-2487199687.jpg Erişim tarihi: 06.02.2025.

Görsel 4: https://supply.family/wp-content/uploads/2024/09/7-8-1471x980.jpg Erişim tarihi: 01.02.2025.

Görsel 5: https://www1.lunapic.com/editor/?action=color-glitch Erişim tarihi: 05.02.2025.
Görsel 6: https://www.behance.net/gallery/112656337/Textures-Overlay-Filters-Glitch-by-FootageCrate?locale=pt_BR# Erişim tarihi: 26.01.2025.
Görsel 7: https://supply.family/wp-content/uploads/2024/08/6-4-1471x980.jpg Erişim tarihi: 26.01.2025.
Görsel 8: Packagingoftheworld, (2021). Donetsk Energy Drink. https://packagingoftheworld.com/2021/02/donetsk-energy-drink.html Erişim tarihi: 18.01.2025.
Görsel 9: imdb.com (2017). Çizgi Ötesi. https://www.imdb.com/title/tt2039338/ Erişim tarihi 18.01.2025.

Extended Abstract

Visual culture, keeping pace with the rapid development of the digital age, has influenced graphic design and led to the emergence of a broad range of different design perspectives. Glitch effect, which designers intentionally create to simulate a systemic or technical error, has led to the emergence of an unusual aesthetic style. This distinctive aesthetic approach has brought a new, impressive and dynamic style of expression to design. This effect is used not only to create a striking visual effect in graphic design, but also as a narrative style that reflects the uncertainty created by digital manipulation in this age we are living in and the point that technology has reached today. The glitch effect creates a dynamic style by balancing intention and imperfection through digital distortions, pixelated images and color shifts. This effect, inspired by mistakes of the past, such as glitches in old television sets, arouses the viewer's interest and makes him develop a nostalgic perspective. With technology, conventional images have increasingly given way to digital distortions that create a sense of mobility and disorder. These distortions draw the viewer's attention and create a modern impression that reflects the spirit of the digital age. Combined with graphic design, glitch effects that simulate errors for aesthetic purposes create attention-grabbing images that are characterized by a dynamic effect. The integration of glitch effects into graphic design creates an independent design language in which digital distortions are used as an aesthetic element. The use of intentional errors as an aesthetic element arouses the viewer's curiosity and helps to convey the intended message. Glitch effect takes inspiration from old television and computer screen glitches, thus creating a nostalgic, retro-futuristic impression. This helps designers to create an authentic style and viewers to build a bridge between the past and the future. Adapting to the digital age by prioritizing dynamism, glitch effects create different meaning layers for the audience in order to capture their attention, offer innovative design possibilities and allow designers to create an authentic style with an experimental effect. The glitch effect is particularly suitable for promoting products targeting young people, as it creates a sense of mobility and dynamism. It can also be said to create an effect of complexity, the unknown and chaotic disorder. The glitch effect can also be seen in posters and adverts of science fiction and horror movies to create an effect of the "unknown". The glitch effect has gained a solid foothold in graphic design and continues to evolve with advances in technology. The ways this effect is used in graphic design products include pixelation, piercing light, double exposure, turbulent patterns and dots, color distortion, texture and typography applications. Pixelated images create a sense of privacy by blurring the images or certain characters and details included in the design. This approach stands out as a strong narrative language, especially in designs where themes such as digital art, virtual reality, cyber security, science fiction and disidentification are handled, and strengthens the

feeling of "incomplete information" or "manipulated reality". Light stinging technique is preferred in fast-paced and dynamic designs. When paired with vibrant neon hues, it produces a contemporary and visually impactful narrative. To achieve this effect, the use of light leaks is recommended, and color tones such as red, yellow, purple, and orange should be prioritized. This creates the perception of a hot explosion in the image. Images created with the double exposure technique can evoke a sense of memory collapse, a mistake in virtual reality, or confusion, and can be used in movie posters dealing with these subjects. Noise and graininess; While it does not ensure that the work is presented with a data-lost aesthetic, the discoloration generally matches the aesthetic of digital collapse and data failure. In addition, the textures created with the glitch effect add an experimental and original aesthetic to the work, while also providing a visual depth. On the other hand, all these effects are applied to typography and the work is removed from the ordinary. This research explores the definition of the glitch effect, its emergence, preferred areas of use and the place it holds in design aesthetics, while at the same time investigating the ways in which the glitch effect is used in graphic design products, and brings color, texture and typography suggestions for use in glitch effect designs. The study results are expected to provide valuable guidance for creating glitch effects in graphic design. Based on a theoretical literature review, this study examined a total of 2 graphic design products (1 poster design and 1 packaging design) that used the glitch effect. The first design product examined in this study was beverage packaging of the brand Donetsk. The primary goal in product design is to gain a solid place in the competitive market, and the second goal is to attract potential consumers. Hence, packaging designers aim to leave a permanent mark in the minds of the audience, and even if consumers do not put the product into their cart, they strive for a design that will stick with the audience. Considering that everyone can have their own favorites and idols in any field, the brand's packaging designers identified over 15 significant characters from various industries such as music, painting, theater, and cinema, who they believed to be capable of energizing people of all classes and styles. The designers did not use a glitch effect in their packaging design up to this point, but as the project progressed, some problems arose, and the bottle had to be resized. In order not to change the size of the illustration and to make the packaging more attractive, the designers decided to use the glitch effect. This can be shown as an example of how a design issue can transform into a creative approach. The glitch effect used in this particular design was therefore rather due to force of circumstance. In addition, using the glitch effect in a product that is targeted at a very dynamic, young and technology-tied audience seems to be the best choice that could have been made for the packaging design of an energy drink. Another design product examined in this study was the 'Flatliners' movie poster. First of all, when we look at the meaning layers created by the glitch effect, it can be seen that the perception of reality is distorted. In digital terms, glitches can be described as an error or malfunction. The face depicted on this poster is discolored and horizontally displaced, creating the feeling of reality shifting or transferring to a different dimension. This can be seen as a line between life and death, a direct reference to the main theme of the movie. Since the movie is about the experiences of medical students investigating the afterlife, the glitch effect symbolizes a character's experience on the border between life and death. The depicted heartbeat and electrocardiogram (ECG), combined with the glitch effect, amplifies the theme of a heart stopping and then coming back to life. The "Displacement Effect" used in the poster splits the character's face into halves, with the right side distorted both horizontally and color-wise. The text section of the poster, on the other hand, features double exposure and color distortion techniques, which can be interpreted as an error in the digital world or a reference to two different realities merging. If you analyze the typographic

arrangement in the design, you realize that the wording of "Flatliners" also has a glitch effect. The distortion of the letters with color shifts creates an integrity that harmonizes with the phrase "You haven't lived until you've died". In conclusion, the poster has a glitch aesthetic that matches the substance of the movie - a clever design that integrates with the electrocardiogram (ECG) curve and creates an impressive contrast with the monochromatic face split into halves, creating a coherent whole that uses the glitch effect to accentuate the poster's typography. We see that this effect, which seems to be contrary to usual design aesthetic perspectives, can easily be used by designers in their works. Graphic design, a field directly influenced by technological developments, can embrace the glitch effect smoothly and seamlessly. Based on all this information, the insights provided by this study are expected to serve as valuable guidance when using the glitch effect in graphic design products. For example, when using glitch effects, care should be taken not to distort the image and the intelligibility of the message to be conveyed should not be impaired. When using glitch effects, designers should avoid random effects but use a deliberate style that is coherent with the target audience. If the glitch effect is to be used in typography, attention should be paid to legibility. Since the colors used in glitch effects are mostly bright, the whole design should be considered when determining color contrasts. Otherwise, visual confusion will be the result, undermining the desired design effect. Proper transitions and balanced use of combined techniques (e.g., pixelation, piercing light, double exposure) can maximize the design effect. These suggestions based on the results of this study can help designers create designs compatible with the digital age, standing out with their dynamism and distinctive structure, and guide them about how to use intentional digital distortions as an aesthetic element in design.

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi
Araştırma Makalesi
ISSN 2547-989X

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9 (1), 375-397
Geliş Tarihi:21.02.2025 Kabul Tarihi:24.03.2025
Yayın: 2025 Yayın Tarihi:31.05.2025
https://doi.org/10.30561/sinopusd.1644301
https://dergipark.org.tr/sinopusd

MALİ İMPARATORLUĞU ERKEN DÖNEM KURULUŞU: SUNDİATA DESTANI

Hikmet UÇMAZ*

Gökhan BOLAT*

Öz

Bu çalışmada erken dönem Mali İmparatorluğu'nun kuruluşuna öncülük eden ve daha sonra imparatorluğunun sınırlarını genişleterek, bölgenin altın ve bakır ticaretinin merkezi haline gelmesinde önemli katkıları olan Mali İmparatoru Sundiata Keita için yazılmış olan efsanevi destan Sundiata Destanı'nın içeriği çevirisi esas alınarak Türkçe'ye aktarılmış ve özet bir şekilde ortaya konulmuştur. Sundiata (Sunjata, Sundjata veya Soundjata olarak da yazılır) Batı Afrika'nın on üçüncü yüzyıl Mali İmparatorluğu'nun kurucusu Sundiata'nın hayatını anlatan sözlü bir destandır. Hayatı ve saltanatı hakkında bilgi veren destan 1352 yılında Mali'yi ziyaret eden Büyük gezgin İbn Batuta gibi Arap seyyahlar aracılığıyla aktarılmıştır.Bununla birlikte Batı Afrika'daki hikâye anlatıcıları yedi yüz yıldan uzun bir süredir Sundiata Destanı'nı anlatmaktadır. Sundiata'nın hikayesi azim, fetih ve kültürel zenginliğin iç içe olduğu bir zafer hikayesidir denilebilir. Destanda Sundiata'nın dizlerindeki engele rağmen kendisini avcılık ve savaş konusunda nasıl yetiştirdiği, annesine ve kardeşlerine olan bağlılığı, sürgün edilse bile bir gün geri döneceği umudundan asla vazgeçmediği anlatılır. Destanda adı geçen Mali halkının doğaüstü güçlere olan inancı ve eğilimi oldukça fazladır. Bu sebeple halk arasında büyü ve sihir yapan cadıların varlığından sıkça sözedilir. Yaşamlarını bu cadıların sözlerine göre şekillendirirler ve eşlerini de bu şekilde seçerler. Sundiata'nın annesi de aynen bu şekilde eş olarak seçilmiştir. Sundiata sürgün edildiği ülkeden güçlenerek geri dönmüş ve Büyücü Kralı olarak bilinen Soso Kralı Soumaoro ile Sundiata arasında geçen Krina Savaşı sonunda Sundiata bu savaşı kazanarak yapılan anlaşma ile Mali ülkesine kral olmuştur. Sözlü bir tarih destanı olan Sundiata, yalnızca Mali İmparatorluğu'nun tarihi hakkında bize bilgi vermekle kalmaz, aynı zamanda Mande etnik grubunun kültürü, aile yapısı, anne-çocuk ilişkisi, kardeşlik bağları ve kadının yönetimde olan etkisi hakkında bize bilgi vermektedir.

Anahtar Kelimeler: Afrika, Mali, Destan, Sundiata, Sundijiata Keita, Griot

* Doktora Öğrencisi, Erciyes Üniversitesi, Tarih Bölümü, ucmaz.hikmet@gmail.com, https://orcid.org/0000-0002-9568-4438

* Prof. Dr., Erciyes Üniversitesi, Tarih Bölümü, gokbolat@gmail.com, https://orcid.org/0000-0003-0578-4724

This work is licensed under a Creative Commons BY-NC-SA 2.0

The Early Foundation of the Mali Empire: The Sundiata Epic

Abstract

I This study essentially includes the translation into Turkish and summary of the content of the Epic of Sundiata, a legendary epic written for Sundiata Keita, the ruler of Mali who pioneered the establishment of the early Mali empire, later expanding the borders of his empire, while also playing a major role in making the region a center of gold and copper trade. Sundiata (also written as Sunjata, Sundjata, or Soundjata) is an oral epic that tells the life of Sundiata, the founder of the Mali Empire in West Africa in the thirteenth century. The epic, which provides information about his life and reign, was transmitted through Arab travelers such as the great explorer Ibn Battuta, who visited Mali in 1352, but storytellers in West Africa have been telling the Epic of Sundiata for over seven hundred years. Sundiata's story is a tale of perseverance, conquest, and victory intertwined with cultural richness. The epic tells how Sundiata trained himself for hunting and war despite his physical disability that limited his mobility in his knees, his devotion to his mother and brothers, and how he never lost hope that he would return one day, even while in exile. The Malian people mentioned in the epic had a strong belief and inclination towards supernatural powers, and for this reason, witches who performed magic and sorcery were often a matter of talk among the people. They shaped their lives according to the words of these witches and chose their wives accordingly. Sundiata's mother was also chosen as his wife in the same way. According to the epic, at the end of the Krina War between Sundiata, who returned from exile, and King Soumaoro of Soso, known as the Sorcerer King, Sundiata won the war and became the King of Mali. Sundiata, an oral history epic, tells us not only about the history of the Mali Empire, but also about the culture of the Mande ethnic group, family structure, mother-child relationships, sibling ties, and the influence of women in governance.

Keywords: Africa, Mali, Epic ,Griot, Sundiata, , Sundjiata Keita,

Giriş

Yazılı veya sözlü olması ayırt edilmeksizin destanların tarih ilmine katkısı hiçbir zaman yadsınamaz. Özellikle tarihi olayları tetkik ve tasnif ederken destanlar oldukça önem arz eder. Ünlü İranistlerden Schelegel, Geiger, Nöldeke, Marquart ve Christensen eserlerini kaleme alırken İran destanlarına dayanarak yazmışlar, bu eserlerdeki destanî anlatımları maddî medeniyet eserleri ve tarihî vesikaların yardımıyla açıklamışlardır. Benzer şekilde Alman tarihçi Mommsen, Roma tarihindeki bir takım eksiklikleri destanlar yardımıyla gidermiştir (Togan, 1985, s.45).

Türk destanları ile ilgili Wilhelm Barthold, Ziya Gökalp, A. Zeki Velidi Togan, Boratav, Jirmunskiy, Gökyay ve Sümer gibi değerli tarihçiler bu konu hakkında önemli araştırmalar yaparak destanlardaki olay ve kişilerin tarihteki karşılıklarını aramış; yazılı ve sözlü bu anlatıların tarihin gerçekliği etrafında şekillendiğini kanısına varmışlardır. Örneğin Oğuz Kaan Destanında ağızdan ağıza aktarılırken sıralamaya göre Kanglı, Karluk, Kıpçak boylarının her biri farklı zamanlarda ortaya çıkmıştır. Ancak her üç boy da Oğuz Kaan'ın şahsında biraraya gelmiştir.Dede Korkut Hikayeleri ise aynı şekilde aktarma yapılırken katman katman ilerlemiş ve boylar ; Efsanevî Dönem, Hun Dönemi, Batı Köktürk – Türgiş Dönemi, Oğuz Yabguluğu Dönem, Ak Koyunlu Dönem (14.yüzyıl) şeklinde sıralamıştır. Bu da bize tarihin bu anlatılar aracılığı ile ulaştığını göstermektedir (Günay,2020. s.185-186)

Bunun yanısıra destanlar nesilden nesile aktarılarak gelen sözlü ürünler olmaları, aşama aşama ilerlemeleri ve farklı dönemlere ait farklı şahıs ve farklı olayları sanki tek bir döneme aitmiş gibi izlenim oluşmuştur. Dolayısıyla destanlar üzerinde çalışan araştırmacılar bu farklı dönemlere ait olayları tespit ederek, farklı rivayetçilerin kendi dönemlerine ait ilavelerini teşhis ederler. Ahmet Bican Ercilasun'a göre destanlar üç farklı dönemden geçer; yazıya geçirildiği dönem, oluştuğu dönem ve asıl olayların olduğu dönemdir (Ercilasun,2019. s.600). Örneğin; Oğuz Kağan Destanında Oğuz sembolik bir şahıstır ve destandaki fetihler Türk milletinin asırlar boyunca gerçekleştirdiği fetihleri temsil etmektedir (Özdemir ve Temizkan, 2024. s.589-590).

Türk tarihinin ilk yazılı Türkçe eseri olması nedeniyle Orhun Anıtlarında devleti yeniden kurmak üzere mücadeleye girişen hükümdarların bu mücadelede üstlendikleri roller, Türk Milletinin fakirlikten zenginliğe geçiş süreci ve yapısal ilişkiler, kültürel öğeler, komşuları ile olan ilişkiler, Türk Milleti ve hükümdarları için ifade ettikleri değerler ve sosyal hayat anlatılmıştır (Büyükkarcı,2021. s.174). Tarihi tarih yapan elbette bu yazılı ve sözlü kaynaklardır.

Afrika sözlü edebiyatında ise sürekli karşı karşıya kalınan doğaüstü inançlar ve doğaüstü olayların oynadığı rol nedeniyle Afrika'da, insanoğlunun kendi dışındaki

güçlere başvurma eğilimi ve olumsuz yaşam koşullarıyla başa çıkma stratejileri olarak doğal olanın ötesinde antik çağlara kadar uzanmaktadır. Olağan üstü güçler ve kahramanlık hikayeleri Afrika sözlü geleneğinin bir parçası olmuştur (Deme,2009, s.402-403).

Avrupa tarihinde ise doğaüstü güçlerin varlığı, cadı ve büyü gibi kavramlar çok da yabancı olunan bir konu değildir. 1603 yılında İngiltere tahtında bulunan Stuart hanedanlığının ilk hükümdarı VI(I). Kral James cadılığın doğaüstü ve kötücül doğasına olan inancı sebebiyle cadılığın temsil edilmesi için *Daemonologie* adlı eseri şahsen kaleme almış, hatta bu eser Shakespeare'in Macbeth'ine ilham kaynağı olmuştur. (Yiğit,2022, s.442).

Afrika Destanları

Afrika kıtası sözlü edebiyatın önemli unsurlarından birisi olan destan kültürü bakımından oldukça zengindir. Genelde kuzey, güney, doğu, batı ve merkez diye beş ayrı bölgeye ayrılan kıtanın destan kültürü bakımından en zengin bölgesi ise Batı Afrika'dır. Bu destanlardan bazıları;

Benî Hilâl Destanı; Siretü Benî Hilâl adları ile bilinmektedir. Benî Hilâl adı verilen kabileler topluluğunun Arap yarımadasından Kuzey Afrika'ya ve Mağrib'e hicretlerini ve mücadelelerini anlatan göç destanıdır (Yazıcı,2009. s. 266). Suriye, Filistin ve Ürdün gibi Arap ülkeleri yanında Mısır, Tunus, Cezayir, Fas, Moritanya, Sudan, Çad, Nijer ve Nijerya gibi Afrika ülkelerinde dilden dile anlatılan bir destan haline gelmiştir. Özellikle Kuzey Afrika'daki Berberî asıllı yerlilerin Arap kültürünü benimsemelerine önemli katkı sağlayan bu destanın çok sayıda yazması olup yalnızca Berlin Millî Kütüphanesi'nde 189 yazması korunmaktadır (Kavas,2007).

Segu Bambara Krallığı (Bamana Segu) Destanı; Bambara halkı tarafından kaydedilen, siyasi ve askeri olayları anlatan en uzun destan özelliğini taşır. Destan ilk olarak 20. yüzyılda kaydedildi ve 1972'de Fransızca 1990'da ise İngilizce olarak yayınlandı (La Meslée ,2012, s.48).

Mwindo Destanı; destan Zaire'deki (günümüzde Kongo Cumhuriyeti içinde bir devlet) Nyanga kabile halkından derlenmiştir. Kabile inançlarına ve değer

yargılarına ışık tutan destanın konusu; büyülü güçlerle doğan ve doğaüstü bir kahraman olan Mwindo'nun yaşam hikayesini anlatır. Destanda baba-oğul çatışması, toplumsal sorumluluk ve kişisel gelişime dikkat çekilmektedir. Kral ailesinde dünyaya gelen Mvindo'nun kendi ailesinin onu öldürmeye çalışmasından kurtuluşu ve sonraki hayatında kendi halkına doğru davranış kurallarını anlatır; Yedi evladından son evladı erkek olunca Mwindo'yu öldürmeye çalıştılar. Mwindo kaçtı. Teyzesi onu engellemeye çalışan herkese karşı galip gelerek onu (Mwindo'yu) bulur ve birlikte saldırıya geçerler. Mwindo'nun babası kaçar. Mwindo onu yeraltı diyarlarında takip eder. Birçok maceradan sonra babasını yakalar. Köylerine döndüklerinde ikisi barışır ve Mwindo babasının topraklarının hükümdarı olur (Nevbury,1981. s.364).

Gassire Lavtası Destanı; MÖ 500'lü yıllara denk gelen "Gassire Lavtası Destanı", Soninke'lere aittir ve genel olarak demircilerden bahseden bir destandır. Destandaki bilgilerden hareketle Soninkeler'in atalarının "Fasa" adlı aristokratik bir kabile olduğu anlaşılmaktadır. Fasa kabilesi, Faraka'da yaşamıştır. Fasalar ise, fetih amaçlı olduğu kadar hoş vakit geçirmek için de mızraklar ve kılıçlarla at sırtında dövüşen aristokratik bir kabiledir. Wagadu, Fasa'nın efsanevi kentidir. Sanatçı, tüccar, Müslüman öğretmenler, kuyumcu ve demircileriyle ünlüdür. Destandan hareketle denilebilir ki Afrikalılarda MÖ 500'li yıllarda demircilik gelişmiş bir meslektir. Bunun sebebi savaş aletlerinin soylular tarafından kullanılıyor olması, demire verilen önemdir (Avşaroğlu,2020. s.75-76).

Ozidi Saga Destanı: Nijer Nehri Deltası'nda ljaw (ljo) *halkının* sözlü tarihini anlatan folklorik bir destandır. Destan, generalin oğlunun ölümünden sonra doğumunu, büyükannesi Oreame'nin büyülü kanatları altında büyümesinin sıra dışı biçimini ve kahramanın ailesine kaybettiği ihtişamı geri kazandırmak için her türlü adam ve canavarla girdiği sayısız savaşı anlatır. Geleneksel olarak her yıl destan kahramanı Ozidi'yi canlandırmak amacıyla bir gösteri düzenlenir ve beyaz giyinen kişiler dans eşliğinde anma törenleri yapılır. 1966 yılında bu destan John Pepper

Clark tarafından yazıya döküldü ve Dünya Edebiyat Tarihinde kendisine bir yer edinmiştir (Isidore Okpewho, 2014. s.3).

Sundiata Destanı: Bu çalışmada erken dönem Mali Tarihinin kuruluşuna öncülük eden Mali Kralı Suncata veya diğer adıyla Sundiata Keita dönemini Sundiata Destanının içeriği ele alınmıştır. Batı Afrika destanlarından en meşhuru ve diğer tüm destanlara ilham kaynağı olan Sundiata Destanı, tarihsel gerçekleri mitolojik öğeler ve kültürel sembollerle anlatmaktadır. Destanda sık sık adı geçen temalar kader, sürgün ve sorumluluktur.

Destan 13. yüzyıla ait bir sözlü geleneğin yazıya dökülmüş örneğidir ve nesiller boyu anlatımı da devam etmiştir. Griot ya da jeliw (mande dilinde jaliw) olarak destanda adı geçen kişiler birer şair, hikâye anlatıcısı, müzisyen veya şarkıcı olarak kabul edilebilir. Bu griotlar yalnızca hikaye anlatıcısı olarak görülmemelidir ki bu kişiler aynı zamanda sosyal-politik ve kültürel sorumluluklarının da bilincinde olan kişilerdir.

Destanın yazılı özetleri 1890'dan önce Arapça olarak mevcut iken 1890'larda destanın çeşitli versiyonları Fransız yetkililer tarafından toplanmış ve 1898'den itibaren Fransızca ve Almanca tercümeleri yayınlanmıştır.

Sundiata destanı, Afrika tarihi, kültürü, edebiyatı ve siyaseti üzerine akademik derslerin her aşamasında yer almaktadır. Hikaye anlattığı olayların döngüsünü takip etmenin kolay olması, metnin ayrı hikayeler olarak okunabilecek bölümlere güzel bir şekilde ayrılması ve bazı bölümlerde egzotik olaylar veya aktörler bulunurken, diğer bölümlerde bir annenin çocuğuna olan sevgisi ve üvey kardeşler arasındaki rekabet gibi evrensel temalar yer alması nedeniyle geniş kitlelere ulaşan bir metindir (Jansen,2018. s.318).

Sundiata Destanında baskın bir şekilde kadın karakterlerin kahramanlık rolleri de dahil olmak üzere çeşitli rollere sahip olduğunu görmekteyiz. Ancak akademisyenler genellikle konuyu tüm boyutları ile ele alırken kadının rolüne dikkat çekmekte ve kadını takdir etmekte başarısız olmaktadırlar. Bu rollerin yerine erkek karakterlere ve onların eylemlerine odaklanmaktadırlar. Yorumlayanlar açısından

erkek karakterler erkeklerin deneyimleri ve eylemleri kadınlarınkinden daha fazla dikkat çeker. Kahramanlık gibi kavramlar erkek bakış açısıyla görülmekte ve anlaşılmaktadır. Bu destanlarda, bir erkek kahramanlık anlayışı hakimdir ve kadın karakterler kahramanlık statüsünde erkek rollerini üstlenirler, tipik olarak erkek kılığına girerler ve erkeklerin yaptıklarını yaparlar (Mbele,2006. p.61). Örneğin; Sundiata'nın annesi sadece uzun hamileliğe ve diğer kadınların hakaretlerine katlanmakla kalmadı, aynı zamanda Sundiata ile sürgüne gitti, ona rehberlik etti, onu korudu ve ona çok önemli tavsiyelerde bulunmuştur. Çoğu kaynak bunu kahramanca bir davranış olarak görmemekte ya da önemsememektedir.

Oysaki kadın faktörü tarihin her döneminde yönetimde ve tarihe yön veren önemli konularda öne çıkmıştır. Kadının yönetimdeki etkisi antik dönemde Orta Asya'da kadınların hukuki, sosyal ve ekonomik konumuna dair bilgiler büyük ölçüde kısıtlı olsa da Türk toplumunda kadın ve sosyal statüsü bu bakımdan istisnadır. Türk kadınının toplumsal rolleri, siyasi görev, unvan ve yetkileri, günlük hayatta üstlendikleri görevler Orhun Yazıtlarından Çin, Roma ve Bizans kaynaklarına ve MÖ. 2. yüzyıldan itibaren Türkistan coğrafyasına yolculuk eden seyyahların seyahatnamelerine yansımıştır (Kuzakçı,2023, s.633). Selçuklu Devletinde ata binen, kılıç kuşanan ve hükümdar yerinde olmadığı zamanlarda bile (Kuşcu,2016. s.173) devlet yönetiminde etkili iken; Osmanlı tarihinde de kadın sultanların taht yönetiminde etkili olmaları, şehzade annesi olmanın önemi, haremin yönetimdeki etkisi inkâr edilemez (İslamoğlu,2023, s.1003).

Bu çalışmada sık sık adı geçen Batı Afrika ülkesi Mali İmparatorluğu, geçmişte Biladüssudan günümüzde ise Sahraaltı Afrika bölgesi olarak adlandırılan bölgede kurulan devletlerden biridir. Mali İmparatorluğu kuruluşundan önce 12. yüzyılda bölgede hakim olan, Soso veya Susu olarak birkaç isimle kaynaklarda adı geçen Sosso Krallığı (MS 1180-1235), Batı Afrika kıyısındaki eski bir krallıktı. Bugünkü Moritanya'nın doğusunda yer almış bu krallık Soninke hanedanlığı tarafından yönetiliyordu. Eski Afrika tarihçilerine göre Sosso Kralı olan Sumanguru Kante'nin krallığının zalim ve sert bir yönetim

anlayışına sahipti. Buna rağmen sert liderlik tarzı imparatorluğu dengede tuttu ve ulus devletler içinde örgütlenmeye yol açtı. Ayrıca bu zalim yönetiminin altında güçlü bir ekonomik başarı da vardı. Halkını korkutmak ve krallığını bir arada tutmak için "büyü" kullandığı için kaynaklarda *Büyücü Kral* olarakta bilinir. Soumaoro Kanté (Sumaworo Kanté veya Sumanguru Kanté), 13. yüzyılda Gana İmparatorluğu'nun başkenti Koumbi Saleh'i ele geçirmiş ve günümüzde Mali Cumhuriyeti olan bu bölgede Mandinka halkı (Mande olarak kaynaklarda geçer) da dahil olmak üzere birçok komşu devleti fethetmeye başlamıştır. Sert yönetiminden bıkan halk Sundiata Keita'dan yardım istemiş ve Mandinka Prensi Sundiata Keita, Kirina Savaşı'nda (yaklaşık 1235.) ona karşı çıkmak için daha küçük krallıklardan oluşan bir koalisyon kurarak Soumaoro Kanté'yi mağlup etmiştir (Moussa Hisseın Moussa,2024). Hakim olduğu süre boyunca Nijer kıyıları da dahil bir çok bölgede etkin olan Sosso Krallığı'nın ömrü ne yazık ki kısa olmuştur. Bu krallık tarihte benzer kaderi yaşayan Hunlar ile özdeşleştirilebilir (Graft Johnson, 1957. s.61).

1235'te Sosso kralı Sumanguru'ya karşı Mali hükümdarı Sundiata'nın yaptığı ve büyük bir zaferle sonuçlanıp destanlara konu olarak efsane olarak anlatılan Kirina savaşı (Leroux,1913, s.25) Mali İmparatorluğunun asıl kuruluş tarihi olarak kabul edilmektedir. Sundiata, Bambouk altın madenleri (günümüzde Senegal'in doğusu ve Malinin batısı), Aşağı Senegal ve Gambia'yı ele geçirerek ülkesinin sınırlarını Atlas okyanusu kıyılarına kadar genişletmiş ve imparatorluk Sakura döneminde Timbuktu'nun da içinde bulunduğu doğuda Gao'ya (Nijer Nehrinin doğusu, Malinin kuzeydoğusu) kadar ulaşmıştır. 13.yüzyılda ortaya çıkan bu adam efsaneye göre bir kahramandı (L'Afrique française,1909, s.188).

Mali, Sahra Çölü ve Nijer Nehri vasıtasıyla yapılan ticaretle oldukça zenginleşmiş, Mansa Süleyman (1341) döneminde burayı ziyaret eden İbn Batuta, ülkede hâkim olan huzur ve güven ortamından bahsetmiştir (Conrad, 1992, p.150).

Destan seçkin ve elit bir Fransız koleji olan École William Ponty'de 1937 yılında drama-tiyatro oyunu olarak sahnelendi (Bulman,2004. s.35) ve destanın günümüzdeki son hali 1950'li yıllarda ortaya çıkmıştır. Griot veya geleneksel sözlü

tarihçi olarak bilinen Djeli Mamoudou Kouyate'nin sözlü anlatımı, 1960 yılında Gineli bir tarihçi olan ve aynı zamanda öykü de yazan Djibril Tamsir Niane tarafından Fransızcaya çevrilmiştir (Curtis,2005. s.112-113). Sundiata Destanı şimdiye kadar Arapça, İngilizce, Almanca ve Fransızca dillerine çevrilmiştir (Bulman,2004, s.75).

"Ben bir griot'um. Ben, Djeli Mamoudou Kouyate; Bintou Kouyate ve Djeli Kedian Kouyate'nin oğlu, hitabet sanatında ustayım. Çok eski zamanlardan beri Kouyate'ler Mali'nin Keita prenslerinin hizmetinde olmuştur; bizler konuşma, yüzyıllar öncesine ait sırları barındıran depolarız. Güzel konuşma sanatının bizim için hiçbir sırrı yoktur; biz olmasak kralların isimleri unutulup giderdi, biz insanlığın hafızasıyız; söylenen sözlerle kralların eylemlerini ve kahramanlıklarını genç nesiller için hayata geçiririz" sözleri destanda adı geçen Djeli Mamoudou Kouyate'ye aittir (Hopkins,1997. s.43). Kendisi Keita ailesine özel görevlendirilmiş sözlü tarihçidir.

Sözlü anlatılar nesilden nesile aktarılırken değişime uğraya bilir ancak bu destanın yazıya aktarılmış hali İbni Haldun'un Arapça kaynaklardaki tespitleri ile doğrulanmıştır. Mali tarihinin erken dönem kuruluşu hakkında bize bilgi veren eserler mande sözlü edebiyatı olan destanlar ve şiirlerin yanısıra İbn Haldun'un 14. yüzyılda kaleme aldığı *Kitab al-'Ibar* adlı eseri de bölge hakkında detay vermektedir. İbn Haldun bu eserinde bedeviler arasındaki dayanışma ve bağlılığı anlatmış ve Berberieri öven ifadeler kullanmıştır (Demirer,2023, s.118). Ibn Haldun'un günümüzde Mukaddime olarak bilinen eseri *Kitab al-'Ibar* adlı eserinin giriş kısmıdır. *Kitab al-'Ibar yedi* ciltlik bir eserdir ve Tunus'ta geçirdiği dönemin ürünüdür (Ibn Haldun,2007. s.15)

Ibn Haldun Kitab al-'Ibar eserini 1382 yılında Sultan Ebû Abbas'a (Hafsîler olarak bilinen 1228-1574 yılları arasında Tunus'ta hüküm sürmüş Berberi hanedan hükümdarı.) takdim etmiştir ve "Tunus Nüshası" olarak bilinen bu nüshasında Hutbe, Mukaddime, Mağrip, Arap ve İslâm devletleri bölümleri bulunmaktadır (Köse,2017, s.127).

Faslı bir seyyah olan ve 14. yüzyılda yaşamış Ibn-i Batuta ise 1352-1353 yılları arasında Mali'yi ziyaret ederek özellikle Mali Sarayı'ndaki yaşantıya dair gözlemlerini ilk elden aktarmıştır. Batuta'nın gözlemleri daha çok Mali sarayı ve Sundijiata 'dan sonra tahta geçen ve ülkeyi zenginlikte zirveye ulaştıran Mansa Musa ile ilgilidir. Ibn Battuta sarayda misafir olarak kaldığı süre boyunca huzura kabul ve törenlere çokça şahit olmuştur (Battuta Seyahatnamesi, Cilt-1-2).

Destanın giriş bölümünde Griot adı verilen anlatıcı, kendisini asırlık sırları barındıran bir depo olarak görür ve kendisi olmasaydı hükümdarların unutulup gideceğinden bahseder. Kendilerini insanlığın hafızası olarak tanıtan Griotlar, kralların yaşamlarını ve kahramanlıklarını sözlü bir gelenek ile diğer nesillere ulaştırmak için aracı olduklarını ifade ederler. Griot geleneği babadan oğula geçen bir yapıya sahiptir. Mali krallarının geçmişini bile griotlar, olayları ve durumları olduğu gibi aktarırlar ve asla sözlerine yalan katmazlar. Sözleri saftır, anlaşmazlık çözerler ve krallar hakkında bilgi verirler.

Djibril Tamsir Niane tarafından Fransızcaya çevrilen ve G. D. Pickett'in İngilizce çevirisini esas alarak Türkçeye aktardığımız Sundiata Destanı yedi bölümden oluşmaktadır. Bölümler ve içerikleri şu şekildedir:

Destanda adı geçen karakterlerin isimleri ve özellikleri:

Griot (Sözlü anlatıcı): Djeli Mamadou Kouyate

Sundiata: Parlak ülkenin babası

Diğer isimleri: Maghan Sundiata Mari-Djata Sogolon Dhata Nare Maghan Djata Djata MandingDiara Lion of Mali Sogo Sogo Simbon Salaba

Ataları:

Bilali Bounama: Keitaların Atası, Lawalo, Latal Kalabi, Damul Kalabi, Lahilatoul Kalabi, Kalabi Bomba, Kalabi Dauman, Mamadi Kani, Kani Simbon, Kamignogo Simbon, Kabala Simbon, and Bamari Tagnogokelin Simbon, MíBali Nene, Bello, Bello Bakon

Ailesi:

Maghan Kon Fatta or Frako Maghan Keigu: Sundiata'nın Babası

Sassouma Bérété: Maghan Keigu'nun İlk eşi, Kral Dankaran Touma'nın annesi

Sogolon Kedjou: Maghan'ın ikinci karısı, Sundiata'nın annesi, Prenses Sogolon Kolonkan'ın Annesi

Namandjé: üçüncü eş, Sundiata'nın en iyi arkadaşı Mandıng Bory'nin annesi

Soumaoro Kanté: Sosso'nun güçlü kralı, aynı zamanda çok zalim biri

Fakoli Koroma: Baş General

Mansa Konkon: Djidiba'daki kral, büyük bir büyücü

Soumaba Cissé: Gana Kralı, Wagado

Moussa Tounkara: Mema kralı

Bölüm 1-Mali'nin İlk Kralları

Sundiata, Manding Diara, Mali Aslanı, Sogolon oğlu Sogolon Djata, Nar oğlu Nare Maghan Djata

Sundiata: Krallar arasında en büyüktü ve insanlar arasında eşsizdi. Sundiata'nın babası Maghan Kon Fatta, yetenekleriyle ünlüydü ve aynı zamanda tüm halklar tarafından sevilen iyi bir kraldı. Birgün ülkelerine bir yabancı geldi, kendisine av hayvanı hediye etti ve kralın dikkatini çeken konuşmalar yaparak kendisine şunu söyledi: "şehrinize doğru yabancılar geliyor ve gelenlerden biri kambur bir kadın ve siz onunla evleneceksiniz. O kadın Mali'nin ismini ölümsüz kılacak kişinin annesidir. Kaderin size bu kadını getirmesi için ona bir kurban vermelisiniz, örneğin ona kırmızı bir boğa sunmalısınız, boğa gücü temsil eder." Dedi. Kahinlerin sözlerine her zaman önem veren kral elbette bundan etkilenmiştir.

Günlerden bir gün saraya üç yabancı geldi ve içlerinden biri kız kardeşini krala vermek istediğini söyledi. Kardeşini kral eşi olmaya layık gördüklerini anlattılar. Genç kızın duruşundan açıkça belliydi ki, kamburdu ve son derece çirkindi. Kızın kardeşleri bir bufaloyu öldürmüş ve onun kuyruğunu da krala hediye etmişlerdir. Hatta gelirken yanlarında getirmişlerdir. Kralın kendisine kambur olan o kadını eş olarak seçtiğinden, Sogolon ile olan düğünden ve ardından Sogolon'un hamile kalmasından, ikinci eş olmasından destanda bahsetmektedir.

Bölüm 2-Aslan Çocuk

Kralın ilk karısı olan Sassuama, Sogolon'a karşı kin ve nefret dolu idi ve ona büyü yaptırmak için büyücüleri davet etti. Ama büyücüler Sogolon'a büyü yapamayacaklarını söylediler. Doğum zamanı geldi ve Sogolon bir erkek çocuk dünyaya getirdi. Tamtamlar davullar çalındı ve bu müjdeli haber tüm ülkeye duyuruldu. Ülkenin bütün griotları oradaydı ve kralın bebeğine övgüler ve şarkılar bestelemişlerdi. İsmi Mari Djiata oldu.

Bölüm 3-Çocukluk

Üç yaşına gelmesine rağmen Sundiata halen yürüyemeyen sakat bir çocuktu. Ve yürüyebilmesi için oldukça uzun bir zamana ihtiyaç vardı. Sogolon'un ikinci çocuğu ise kız oldu ve ismini Kolonkan koydu İstediğini bulamayan Kral, Sogolon'u saraydan uzaklaştırdı ve yeniden bir evlilik yaptı. Namandje ile evlendi ve bir oğlu dünyaya geldi. İsmini Baukari koydu.

Bölüm 4-Aslanın Uyanışı

Nard Maghan'ın ölümünden sonra yaşlılar konseyi sarayda toplandı ve ilk eşten olan Dankaran Touman kral ilan edildi. Annesinin güçlü olması bunda önemli bir etkendir. Onların düşüncesine göre bacakları sakat olan birine krallık elbette verilemezdi. Sırf bu sebepten ikinci eş olan Sogolon sarayın bahçesinde uzak bir yerde yaşamaya layık görülmüştü. Sundiata bir gün annesinden bacağının üstüne basmak için demir bir çubuk istedi. Ve kendisi için yapılan demir çubuklara gücünü vererek ayağa kalkmayı başardı. İlk eşten olan Dankaran Touman oldukça renksiz bir kişilik ve sevilmeyen biriydi. Sogolon oğlu Djiata etrafına topladığı yeni arkadaşlar ile popülaritesi her geçen gün artmaya başlamıştı Bu durum, iki taraf arasında kıskançlığın ortaya çıkmasına sebep oldu. Djiata kendini avcılık konusunda geliştirdi, ok ve yaya atma konusunda ustalaştı ve iyi bir avcı oldu. Sogolon Djiata adı giderek Sundiata veya Sondjata oldu. Kraliçe anne Sassuama bu popülariteden rahatsız oldu ve Sundiata'yı öldürmeye karar verdi. Mali'nin en büyük cadılarını çağırdı ve onlara vaatlerde bulundu. Ancak Sundiata'nın güzel kalpliliği cadıları mest etti ve kraliçenin kötü düşüncesi gerçekleşmemiş oldu.

Bölüm 5-Sürgün

Anne Sogolon tehlikenin farkındaydı ve çocuklarını topladı ve onların henüz çok güçsüz olduklarını ve başka yere gitmeleri gerektiğini anlattı. Sunjiata istemeyerek de olsa saraydan uzaklaşmayı kabul etti. Aradan tam yedi yıl geçti ve Sundjiata büyüdü. Mansa Konkon'un sarayında bir süre kaldıktan sonra oradan ayrılıp Tabon Krallığının (Gine'nin batısı) yolunu tuttular. Ancak Tabon Kralı onlara Gana'ya gitmelerini önerdi. Gana ülkesinin suyu az ve kurak bir yerdi. Çok sayıda cami ile karşılaştılar ve Gana sarayına ulaştıklarında sarayın çok heybetli ve yüksek olduğunu gördüler. Gana Kralı'nın huzuruna çıktılar ve Malili olduklarını, ilk eşten olan çocukların kendi çocuklarını istemediğini ve oradan çıkmak zorunda kalıp buraya geldiklerini ve sığınma talep ettiklerini belirttiler. Gana Kralı onları çok nazik karşıladı ve onları sarayına kabul etti. Mali prenslerinin kendi evlatlarının arasına katılmasına müsaade etti. Anne Sogolon bir yıl sonra hastalandı ve iyileşmesi için Gana Kralı onları deve kervanları ile Nijer'de bulunan Mema Krallığına (Timbuktunun batısında bulunan bir Soninke şehir devleti) gönderdi. Sundiata bu yolculuk esnasında herkesten bir şeyler öğrenebilmek için sürekli sorular sordu ve ülkeler hakkında bilgi aldı. Mema sarayında çok iyi karşılandılar. Sogolon'un sağlığı için bu bölgenin iklimi çok iyi geldi. Kralın çocukları olmadığı için Sogolon'un çocuklarını kendi çocukları gibi benimsedi ve özellikle Sundjiata ya özel bir ilgi gösterdi ve onu yetiştirmeye başladı. Sundiata'nın yeteneklerinin farkına varan Mema halkı, Sundjiata'nın Mema'dan Mali'ye kadar sınırları genişleteceğini hissetmişlerdi. Sundiata, Mema Krallığında yaşarken "aslan kadar güçlenmeye" başladı ve Mema halkının en büyük generali Moussa Tounkara ile savaştı ve Mema tahtının varisi oldu. Anne Sogolon bir gün oğlu Sundiata' ya şu kelimeleri kullandı "*Senin kaderin Mali'de yatıyor, benim buradaki görevim bitiyor ve seninki başlıyor, ama bir süre daha beklemelisin, henüz vakti var*" diyerek onu Mali'ye geri dönmek için ikna etmeye çalıştı.

Bölüm 6- Soumaoro Kante, Büyücü Kral

Gana İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra öne çıkan, ancak destanda zalim bir büyücü kral olarak tasvir edilen Sosso halkının tarihi lideri Soumaoro Kanté , Mandinka Krallığına saldırarak Dankaran Toumani'nin korku içinde kaçmasına neden oldu. Mali'ye ulaşmadan önce Soumaoro, eski Gana İmparatorluğu'ndaki dokuz krallığı fethetti. Sundiata Mema'dayken, Soumaoro'nun Mali'yi istila ettiğini öğrendi. Kendi kardeşi Dankaran Toman ise kaçmıştı.

Sundiata'nın kızkardeşi birgün Mema'da, kendi ülkesinden gelen bazı bitkilerin pazarda satıldığını gördü, onlardan aldı, koşarak saraya geldi ve annesine haber verdi. Anne Sogolon bu bitkileri kokladı ve Mali'ye olan özlemi bir kez daha derinleşti. Bu tüccarlar ile tanışan anne Sogolon, onlardan ülkesi hakkında bilgi aldı ve büyücü kralın kendilerine yaptığı kötülükleri dinledi. Sundiata'dan ülkesine geri dönmesini ve onlara sahip çıkmasını istediler.

Bölüm 7-Dönüş

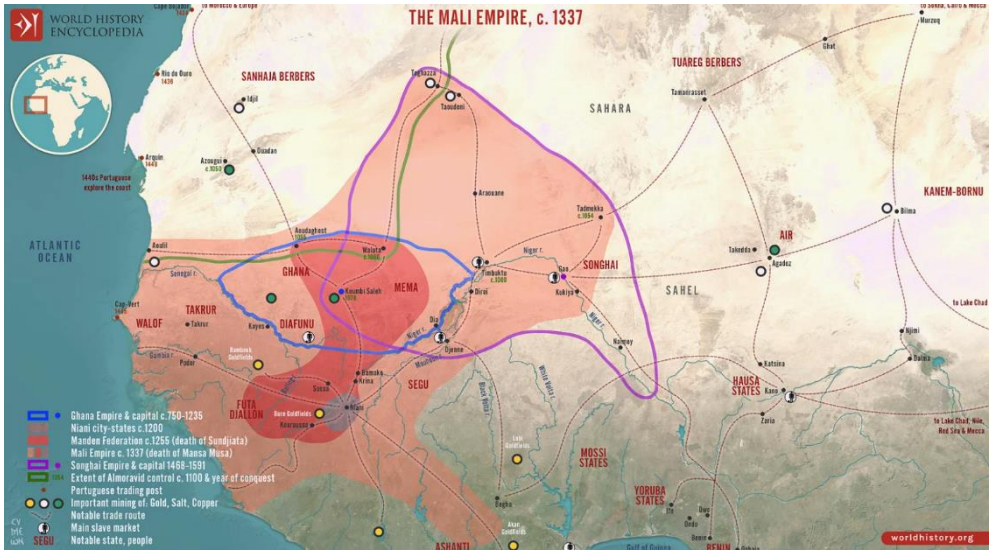
Annesinin ölümünden sonra Mali'ye gitmeye karar veren Sundijiata bu isteğini Mema kralına iletti. Ve ondan izin alarak kendi ordusunu oluşturdu. Mandinka halkı daha sonra sürgündeki Sundjiata'yı çağırdı. Çünkü Mandinka halkı zalim yöneticilerinden bıkmıştı. Mema halkı tarafından çok sevilen Sundiata, karşısına çıkan tüm orduları yendi. Ve komşu küçük krallıklardan oluşan bir koalisyon kuran Sundiata, Sosso'ya karşı MS 1235'te Kirina Savaşı'nda zafer kazanarak Mali İmparatorluğu'nun ilk hükümdarı oldu ve "Mansa" veya "Kralların Kralı" ünvanlarıyla tahta oturdu.

Tahtta olduğu süre içerisinde Niani şehrini (Nijerin sol tarafı Gine'nin kuzeydoğusu) yeniden inşa etti ve Mali İmparatorluğunun başkenti ilan edildi. Sundiata'nın sayesinde bölgeye Arap ve Afrikalı tüccarlar yeniden gelmeye başladı. Ticaret yollarının aktif hale gelmesi, altın ve bakır madenlerinin varlığı ile bölge zenginleşmeye başladı.Kısa süre sonra imparatorluğun temelini atmaya başladı ve taç giyme töreninde soylulardan ve ileri gelenlerden oluşan ve adını Gbara koydukları meclis Kouroukan Fouga olarak bilinen sözlü bir anayasayla sundu. 1236 yılında yazılı hale getirilen bu anayasa Mali İmparatorluğu'nun ilk

anayasası kabul edilir. İçeriğinde sosyal haklar, mülkiyet hakları, çevre korunması ile ilgili maddeler ve kişisel sorumluluklar yer almaktadır. İnsan hakları bildirgesinin bir örneğidir. (De Raedt, 2017. s.202) Bu anayasa kurulan bu devleti imparatorluk seviyesine taşıyacaktır.

Bölgede altın ve tuz ticaretini canlandıran Sundiata yirmi beş yıl hüküm sürdükten sonra 1255'te belirsiz bir nedenden dolayı öldü. Sundiata Destanı'nın hiçbir versiyonunda Mali İmparatorluğu'nun kurucusunun tam olarak ne zaman ve nasıl öldüğü belirtilmez. Mekke'ye yaptığı hac yolculuğu Arap yazarların dikkatini çeken on dördüncü yüzyıl imparatoru Mali İmparatoru olan Mansa Musa, Sundiata'nın yeğeni, Mali sultanlığının ilk hükümdarı kabul edilen Sondiata'nın kızkardeşinin oğullarından birisidir (Tamdoğan, 2022, s.637).

Bu destan Mali imparatorluğunun kurucusu olan Sundiata Keita'nın efsanevi bir kişilik olarak yüzyıllarca sözlü olarak anlatılan daha sonra ise farklı dillerde yazıya geçirilen ve Mali tarihi hakkında önemli bir kaynaktır. Sundiata'nın kurduğu imparatorluk zamanla dünyanın en zengin imparatorluklarından biri haline geldi ve onun soyundan gelenler arasında şimdiye kadar yaşamış en zengin bireylerden biri olan Mansa Musa da vardı. Mansa Musa hacca giden ilk kral olma özelliğini taşımaktadır (Kavas,2004, s.146-148). Onun idaresi imparatorluğun 16. yüzyıl boyunca hayatta kalmasını sağladı; kendisini, imparatorluğunu ve ailesini hikâye anlatıcılarının hayal gücünde sağlam temeller üzerine oturttu.



Mali İmparatorluğu Haritası, 1200- 1337

Sonuç

Afrika destanları tarih, mit ve kültürel değerleri harmanlayarak kıtanın edebi mirasına değer katar, yetenekli hikaye anlatıcıları (griot) tarafından nesilden nesile aktarılırlar ve Afrika toplumlarına, geleneklerine dair öngörüler sunar. Griot adı verilen sözlü tarih anlatıcıları toplum içinde saygın bir yere sahiptirler, halk arasında ayrıcalıklı sınıf olarak kabul edilirler ve saygınlıkları günümüzde de halen devam etmektedir. "Grio" kelimesi menşei olarak Portekizce "criado" (halk şarkıcısı, efendinin hizmetçisi) gibi manalar taşımaktadır. Her mahalli dilde farklı isimler verilmektedir. Sorumluluklarının bilincinde olan bu kişiler bu sözlü destanların korunmasında önemli rol oynamaktadırlar. Griotlar aynı zamanda bir müzik aleti çalabilme yeteneğine ve doğaçlama yapabilme yeteneğine sahip olmalıdırlar. Yetiştikleri aile de *griot* olmalıdır. Genelde ailenin erkek üyeleri griot olabilir. Buradan anlaşılacağı üzere babadan-oğula geçen bir meslek gibidir. Tüm harcamaları efendileri ve toplum tarafından karşılanmaktadır.

Afrika sözlü destanları, yazılı edebiyattan önce gelir ve kültürel kimliğin temeli olarak kabul edilir. Afrika sözlü destanlarının incelenmesi, küresel hikâye anlatma gelenekleri ve kültürlerin tarihlerini koruma biçimleri hakkında oldukça geniş bir

bakış açısı sağlamaktadır. Bu destanlar toplum arasında kimlik oluşumu ve bir gurur sembolüdür. Destanlar toplumun adeta birer yapı taşı gibidir, toplumsal normları ve ahlaki kuralları temellendirir.

Batı Afrika destanlarının genel yapı itibariyle üç bölümden oluştuğu görülür: Kahramanın soyu, ailesi, hayat hikayesi ve sonuç olarak başarısı, kahramanlıkları. Yaşam mücadelesi ve kahramanlıkları destanların birincil konusudur.

Araştırmamızın konusu olan Sundiata Destanı; Batı Afrika ülkesi olan Mali İmparatorluğunun tarihi hakkında bilgi verir ve o döneme ait bilgi kaynağı ise griotlar olarak bilinen hikâye anlatıcıları tarafından kaydedilen Mandinka (Mande) sözlü geleneğidir. Ve İmparatorluk hakkında bilinen en önemli sözlü kaynak ise kurucu Sundjiata'yı anlatan destan olmuştur. Yazı yazmayı bildikleri halde ezberleme ve hafızada tutmaya oldukça önem vermektedirler. Bu destanı diğerlerinden ayıran en önemli özelliği; Kendisinden sonra gelen destanlara ilham kaynağı olması ve Keitaların soylarını ve soyisimleri halen devam ettirme konusunda başarılı olmalarıdır. Keita soyismi günümüzde bile saygınlığını korumaktadır. Destanda adı geçen kahraman modern devletler tarafından "Milli Kahraman" kabul edilmiş ve Sundiata Destanı, Mali Cumhuriyeti'nin Milli Marşı olmuştur. Günümüz griotları destanı anlatırken, destanda başrol oynayan kahramanları günümüz Mali Cumhuriyeti devlet adamlarına benzeterek anlatmaktadırlar. İktidarlar değiştikçe hikayeyi de ona göre uyarlamaktadırlar.

Sözlü bir destan olan Sundiata Destanı, yalnızca Mali İmparatorluğu'nun tarihi hakkında değil, aynı zamanda Mande etnik grubunun kültürü ve aile yapısı hakkında da bize bilgi aktarmaktadır. Maninka toplumu yerel düzeyde babasoylu geniş aileye, bölgesel düzeyde ise klan adlarıyla bilinen geniş klanlara dayanmaktadır. Mande (mandinka) aile yapılarının iki unsuru vardı: Yapıcı (badenya) ve yıkıcı (fadenya). Fadenya veya "baba çocukluk" üvey kardeşler arasındaki rekabettir ve Sundiata destanında Sogolon'un oğlu Sundjiata ile Sassouma'nın (Kral Nare) oğlu Dankaran Touman arasındaki düşmanlıkla temsil edilir. Marghan'ın ilk karısı Fadenya'nın yıkıcı güçleri sonunda Sassouma'nın Sogolon'un ailesine zarar vereceği

korkusuyla Sundiata ve annesinin Mali'den sürülmesine neden olur. Badenya, yani "anne-çocukluk" aynı annenin çocukları arasındaki sevgidir.

Bu destanda, Sundjiata'nın kız kardeşi Kolonkan'ın, Sassouma'nın büyücülük girişimlerine karşı onu korumadaki desteği ve kardeşlerinin daha sonra Mali'yi geri alma savaşında ona verdiği destekle temsil edilmektedir. Sundjiata'nın fiziksel engelinin üstesinden gelmesi, beklenmedik bir şekilde engellerini aşması ve annesinin yalvarışına yanıt olarak yürümeye başlaması için anne desteği de önemlidir. "Çocuk, annenin değerinden daha değerli değildir" diyen anlatıcı, annenin öneminin altını çiziyor. Sundjiata'nın kaderini gerçekleştirmek için hem *Fadenya'nın* hem de *Badenya'nın* karşıt güçlerine ihtiyacı olması anlamlıydı; bu da Mande kültürü için her iki unsurun da gerekli olduğunu gösteriyordu.

Destandan anlaşılacağı üzere kadının yönetimde etkisi oldukça fazladır. Destana göre Mali imparatorluğunda kralın tahta geçişlerinde belli kuralları olan bir veraset sisteminin uygulanmadığını görüyoruz. Taht babadan oğula geçtiği gibi başka bir kardeşe, kız kardeşin oğluna, amcaoğullarına geçtiği durumlarda yaşanmıştır. Bu kuralsızlık durumu kimi zaman imparatorluk içerisinde taht kavgalarına yol açmıştır. Hatta destanda Sundiata'nın kıskançlıklar nedeniyle sürgüne gönderildiği açıkça görülmektedir. Sürgüne dahi gitse kendi hayallerinden vazgeçmeyen bir kişiliğe sahip olan Sundiata, ülkesinden ayrı kaldığı dönemde kendi kaderine küsmemiş ve kendini daima geliştirmiştir.

Destanda Sundiata'nın, Mali küçük bir şeflik iken malinkeleri bir araya getirerek hepsini bir çatı altında toplaması ve Sundijiata'nın uyguladığı sistemsel ekonomik gelişmeler sonucunda ise ülkenin bir imparatorluk haline gelmesi anlatılır.1230 yılında Sosso Kralı ile yaptığı Kirina Savaşı ise Mali İmparatorluğu'nun kuruluşu kabul edilmektedir. Burdan anlaşılacağı halk zalim bir yönetici ile ferahlık içinde yaşamaktansa, daha önceden yönetimde gayet merhametli olan bir babanın soyundan gelen Sundiata'yı kral olarak görmek istemiş ve onun kazanması için destek vermiştir.

Sundiata destanı halen Mande'nin geleneksel kültürünün ayrılmaz bir parçası ve hikâye griotlar ve maskeli ritüeller aracılığıyla yeniden anlatılmaya devam ediyor. Hikâye aynı zamanda sadece Batı Afrika kültüründe değil, dünyada da yadsınamaz bir iz bırakmıştır. Bugün pek çok lise ve üniversitede Afrika edebiyatı ve tarihi derslerinde Sundiata'ya yer verilmektedir. Hatta bazı kişiler efsanenin Disney'in son derece başarılı animasyon filmi Aslan Kral'a ilham verdiğini iddia etse de bazı yorumculara göre film William Shakespeare'in Hamlet'i ile daha fazla benzerlik göstermektedir. Destan bugün aynı zamanda Mali , Gambiya , Senegal ve Gine Cumhuriyetlerinin resmi ulusal mitolojisinin bir parçası haline gelmiş ve ilkokul müfredatındaki tarih derslerinde işlenmektedir.

Kaynakça

Togan, Ahmet Zeki Velidi (1985), *Tarihte Usul*, Enderun Kitabevi, İstanbul

Avşaroğlu Nadir (2020), Destanlarda Maden ve Madencilik

Bulman, Stephen (2004). "A school for epic? The école William Ponty and the evolution of the Sunjata epic, 1913–c. 1960". in Jansen, Jan; Mair, Henk M. J. (eds.) 71-94 https://doi.org/10.2307/3172019

Büyükkarcı, Orhun. (Aralık 2021), "Orhun Yazıtlarına Göstergebilimsel Bir Yaklaşım", *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi,* 6/ Prof. Dr. Süleyman Büyükkarcı Özel Sayısı,174-196

Conrad, David C. (1992). "Searching for History in the Sunjata Epic: The Case of Fakoli". *History in Africa*. 19: 147–200. https://doi.org/10.2307/3171998

L'Afrique française (Paris. 1909), L'Afrique Française: bulletin mensuel du Comité de l'Afrique française et du Comité du Maroc, Paris ,1909-1960 s.188

De Graft-Johnson, J. C. (1957). African Empires of the Past. *Présence Africaine*, *13*, 58–64. http://www.jstor.org/stable/24346833

De Raedt, T., & Fofana, A. T. (2017). Un entretien avec Cheikh Hamidou Kane. *The French Review*, *91*(2), 190–202. http://www.jstor.org/stable/44865323

Deme, Mariam Konate (2009). "Heroism and the Supernatural in the African Epic: Toward a Critical Analysis." *Journal of Black Studies* 39, no. 3, 402–19. http://www.jstor.org/stable/40282569. P.402

Demirer, Arif. (2023) "Mali İmparatorluğu'nun Siyasi Tarihi (13. Ve 14. Yüzyıllar)". *Abant Sosyal Bilimler Dergisi* 23, sy. Mart ,112-21. https://doi.org/10.11616/asbi.1205376

Djibril Tamsir Niane, https://www.britannica.com/biography/Djibril-Tamsir-Niane erişim tarihi: 10.1.2025

Ernest Leroux (1913) , Franz de Zeltner ,Contes du Sénégal et du Niger, La légende de Soundiata,p.1-36

Ercilasun, Ahmet Bican (2019). Nehir Destan Oğuzname (Oguz Bitig). İstanbul: Dergâh Yayınları.

Günay, R. M. (2020). Nehir Destan Oguzname (OGUZ BİTİG). Anasay (12), 183-187. https://doi.org/10.33404/anasay.717413

Hopkins, N. S., & س.لاوكينزنكپوه. (1997). Memories of Griots / (الغريو. تايركذ)الرواة *Alif: Journal of Comparative Poetics*, *17*, 43–72. https://doi.org/10.2307/521607

İbn Battûta Tancî. (2016), *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, Çev. A. Sait Aykut, Yapı Kredi Yayınları.

Ibn Haldun (2007), Mukaddime Cilt 1. (Haz. Süleyman Uludağ). Dergah Yayınları

Niane, D. T. (2006), *Sundiata an epic of old Mali*, Trans. G. D. Pickett, Pearson Longman Press, Harlow, England, p.15-21.

Jansen, J. (2018). Beyond the Mali Empire—A New Paradigm for the Sunjata Epic. *The International Journal of African Historical Studies*, *51*(2), 317–340. http://www.jstor.org/stable/45176442

Kavas, Ahmet. (2004). "Mense Mûsâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/146-148. Ankara: TDV Yayınları

Kavas,Ahmet (2007). Destanlar Kıtası Afrika. https://www.yuzaki.com/2007/03/destanlar-kitasi-afrika/ erişim tarihi: 16.02.2025

Keim, Curtis A. (2005). "Rev. Of *Sunjata: A West African Epic of the Mande Peoples*". The International Journal of African Historical Studies. 38 (1): 112–113.

Kunene, D. P. (1991). Journey in the African Epic. *Research in African Literatures*, *22*(2), 205–223. http://www.jstor.org/stable/3819834

Kuşcu, A. D. (2016). Selçuklu Devlet Yönetiminde Kadının Yeri ve Altuncan Hatun Örneği. *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*(1), 173-191.

Kuzakçı, B. (2023). Soğd Toplumunda Kadın Kimliği ve Temsilleri (MÖ VI.-MS VIII. Yüzyıl). *Vakanüvis - Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 633-675. https://doi.org/10.24186/vakanuvis.1253575

Köse, Feyza Betül. (2017), "İbn Haldûn'un Siyer Anlatımı – El-İber Özelinde –," *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 37,123-145 http://dx.doi.org/10.26650/ilahiyat.2017.19.2.0001

Kouroukan Fouga, https://ambamali.ca/kouroukan-fouga/ Erişim Tarihi: 12.1.2025

La Meslée, Valérie Marin (2012). "L'épopée de Ségou: le royaume bambara conquérant". *L'Âme de l'Afrique. Le Point références* (in French) (42 (November–December)). Paris: 48.

Moussa Hısseın Moussa,2004. Orta Çağ'da Parıldayan Bir Afrika İmparatorluğu: Mali İmparatorluğu https://www.akem.org.tr/post/orta-%C3%A7a%C4%9F-da-par%C4%B1ldayan-bir-afrika-i-mparatorlu%C4%9Fu-mali-i-mparatorlu%C4%9Fu

Mbele, Joseph L. (2006) "Women in the African Epic." *Research in African Literatures* 37, no. 2, 61–67. http://www.jstor.org/stable/3821156.

Newbury, D. S. (1981). [Review of *Hero and Chief: Epic Literature from among the Banyanga (Zaire Republic)*, by D. P. Biebuyck]. *Canadian Journal of African Studies / Revue Canadienne Des Études Africaines*, *15*(2), 364–366. https://doi.org/10.2307/484426

Okpewho, Isidore. The Art of *The Ozidi Saga. Research in African Literatures Volume 34, Number 3.* State University of New York https://web.archive.org/web/20060712053205/http://iupjournals.org/ral/ral34-3.html

Özdemir, Ş., & Temizkan, A. (2024). Ergenekon Türk Destanı mı, Moğol Destanı mı? *Vakanüvis - Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 9(1), 588-657. https://doi.org/10.24186/vakanuvis.1408932

Gözütok Tamdoğan, Zehra. (2022) "Haccın Dönüştürücü Gücüne Şahit Olan Mali Sultanı: Mensâ Mûsâ". Tasavvur – Tekirdağ İlahiyat Dergisi 8 / 1 (Haziran): 629-662. https://doi.org/10.47424/tasavvur.1096646

Yazıcı, Hüseyin (2009), "SİRETÜ BENÎ HİLÂL", TDV İslâm Ansiklopedisi, cilt 37, s.266-268 İstanbul https://islamansiklopedisi.org.tr/siretu-beni-hilal (16.02.2025).

Yiğit, D. (2022). Kral VI. (1.) James Döneminde İskoçya'da ve İngiltere'de Cadı Avı. *Vakanüvis - Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 442-466. https://doi.org/10.24186/vakanuvis.999278

Mali İmparatorluğu Haritası https://www.worldhistory.org/img/r/p/1500x1500/18903.png.webp?v=1715754630-1715754709 Erişim Tarihi: 17.02.2025

Extended Abstract

This article tells the life story of Sundiata Keita, who is considered as the founder of the early Mali Empire, and how he founded his kingdom. The epic is a product of a 13th-century oral tradition passed down through generations by storytellers called griots. An oral epic, the Sundiata Epic tells us not only the history of the Mali Empire, but also the culture and family structure of the Mande ethnic group. While the Maninka society refers to extended families descended from the patriarchal line at the local level, it represents large ethnic groups known as clans at the regional level. In Mande culture, clans were given special importance and were extremely loyal to each other.

The content of the seven-part epic is as follows:

The first part of the epic tells of Sundiata's father's (Maghan) abilities and how much he was loved by his people. In the epic, Maghan one day hosts a prophet hunter in his palace, and the hunter tells him that there is a prophecy that foretells the greatness that Maghan's descendants and the Mali Empire will reach. However, in order for this to happen, Maghan must marry a woman named Sogolon. Sogolon, who is often referred to as the "Buffalo Woman" in the epic, is described with the sentences, "She is ugly, she is hideous, she carries a misshapen hump on her back. Her monster eyes looks as they are only put onto her face." One day, a stranger comes to their country and offers his daughter to the King. When brought to his palace by two young hunters, Maghan meets Sogolon. They decide to offer Sogolon to Maghan. The King marries Sogolon because he hopes to fulfill the prophecy. It tells how the King of Mali chose this hunchbacked and ugly girl as his wife with a mystical belief, how much importance he attached to the words of the oracle and the sorcerer, how he organized his administration and life accordingly, and how the child born from their marriage was born. Sogolon is Maghan's second wife.

The second part tells the story of Sundiata's birth from Sogolon, his first wife's disapproval of the baby and the sorcerers' call to the house to cast a spell on the baby, but these sorcerers cannot cast a spell on the baby, and the magnificence of the ceremony the king holds in the palace for his baby.

The third part tells the story of the newborn's disability and the stepmother's discomfort with the disabled child, the birth of Sundiata's sister, and the king's remarriage to another woman.

The fourth part tells the story of the king's death, the council meeting, and the stepmother's discomfort with the disabled child, which was born to Sundiata by his second wife, and

therefore the first wife giving Sundiata's family a place to live away from the palace, and Sundiata, who tries to fix his disability on his own, trying to walk by turning long iron rods into legs.

The fifth part clearly shows the stepmother's influence on the administration of the palace. So much so that the stepmother makes a decision that will change Sundiata's life and ensures that they are exiled from the palace. This section tells the story of Sundiata, who was looking for a place to settle with his family, being accepted by the King of Ghana after a long journey, settling in the palace and being supported by the king to educate himself.

The sixth section tells the story of Sundiata Keita settling in Ghana, becoming the king's most trusted commander, learning war tactics and how to manage the army, the king's support for Sundiata, meeting some people who came from Mali to the Ghana kingdom, telling them that they were not happy with the current administration and convincing Sundiata to return to his country, and the death of his mother. The seventh and final section tells the story of Sundiata Keita's coming to Mali with a strong army and defeating the Sosso king, his becoming the king of Mali. He establishes a kingdom consisting of neighboring states. The epic tells a story of determination from beginning to end. It is the story of a young man who overcomes his disability, becomes stronger, and becomes the king of his own country despite his disability. This young man was very influential in the strengthening of the Mali kingdom.

According to the epic, in the Kingdom of Mali, there was no system of inheritance with certain rules for the king to ascend to the throne. The throne could pass from father to son, as well as from brother to sister's son, or from cousin to uncle. This irregularity often caused throne fights within the kingdom. In fact, it is clearly stated in the epic that Sundiata was exiled due to these jealousies. The epic tells how Sundiata united the Malinkes under one roof when Mali was a small chiefdom, and how the country turned into an empire as a result of the systematic economic developments implemented by Sundiata. The Karinka War with Sundiata and the King of Sosso in 1230 is considered the founding of the Mali Empire.

The foundations of the state were laid and the rules of governance were determined with the constitution called Kouroukan Fouga (Mande Covenant) declared at the end of this war. The Mande Covenant is an example of the Universal Declaration of Human Rights. The article titles of the Kouroukan Fouga law included; social organization, property acquisition, protection of nature, kinship relations, while the most important issues frequently emphasized in the covenant were brotherhood, equality, justice and freedom. In this covenant, it was requested that the forgery profession be pursued with special care. This covenant, which is one of the oldest constitutions in the world and was mostly prepared orally, includes a seven-part preamble defending social peace, human inviolability, education, the integrity of the homeland, food security, the abolition of slavery, freedom of expression and trade. Although the empire disappeared, the words of the Covenant and related rituals continue to be passed down orally from father to son among the Malinke clans (families). To keep the traditions alive, annual ceremonies commemorating this historic meeting continue to be held today in the village of Kangaba (adjacent to the large area of Kurukan Fuga, now in Mali (near the border with Guinea)). These traditional ceremonies, which have been going on for centuries, are supported by local and national authorities in Mali because they convey a message of "love, peace and brotherhood".

After the country became an empire, Niani (also known as Mali) became the capital of the country, as it was well-positioned for the gold trade, and became a center for merchants to flock to this stable and commercially profitable city. During his reign, the king both catered to the Muslim merchant class and fulfilled the traditional religious expectations of the Malian people, preserving and perpetuating their own oral traditions. It is thought that Sundiata died

around 1255 AD, but the cause of his death is still controversial. The Mali Empire continued to flourish long after Sundiata's death. One of the most famous emperors of the empire, Mansa Musa (Sundiata's great-nephew), made his mark in history with his pilgrimage and was talked about for many years. During the journey, he distributed gold loaded with camel caravans as alms to the tradesmen and people along the route, which made the existence of Mali's rich mines known. The Malian sultan's fame was also recognized by the continental European states.

The Sundiata epic is still an integral part of Mande traditional culture today, and the story continues to be retold through griots and masked rituals (dances). The story has also left an undeniable mark not only on West African culture but also on the world. Today, many high schools and universities include the Sundiata epic in African literature and history courses. Some commentators say the epic is more similar to William Shakespeare's Hamlet, while others claim it inspired Disney's successful animated film The Lion King. Today, the epic is part of the official national mythology of the Republics of Mali, Gambia, Senegal and Guinea, and is taught in primary school history classes.

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi
Araştırma Makalesi
ISSN 2547-989X

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9 (1), 398-432
Geliş Tarihi:28.01.2025 Kabul Tarihi:25.03.2025
Yayın: 2025 Yayın Tarihi:31.05.2025
https://doi.org/10.30561/sinopusd.1628818
https://dergipark.org.tr/sinopusd

TÜRKİYE'DE FİYAT ENDEKSLERİNİN TARİHÇESİ: İMPARATORLUĞUN ENDEKSİ CUMHURİYET İLE KURUMSALLAŞTI

Şefik MEMİŞ*

Öz

Türkiye'de enflasyonun ölçen fiyat endeksinin kullanılması, Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında oldu. 1912 Balkan Savaşları ile ortaya çıkacak olan hayat pahalılığı, ardından patlayan Birinci Dünya Harbi ve işgal yıllarında toplumun tüm katmanları tarafından iyice hissedilecekti. Devletin temel direği olan memurların maaşları pul olmuş, sistem durma noktasına gelmişti. Böylesine bir ortamda yabancı alacaklıların, vergileri toplayarak borçlarını tahsil etme amacıyla kurdukları Düyûn-ı Umûmiye İdaresi, binlerce nitelikli çalışan kitleye sahipti. Devlet memuru statüsündeki personelinin tavan yapan hayat pahalılığından etkilenmemesi için ilk enflasyon endeksini oluşturan İdare, 1 Ocak 1917 tarihinden itibaren endeksi yürürlüğe koydu. Bu endekse göre çalışanlarına zam yapıp onları hayat pahalılığına karşı koruyacaktı.

Düyûn-ı Umûmiye 1928 yılında lağvedilince İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası, İstanbul'da enflasyonu ölçme görevini devraldı. Bu amaçla İdare'nin yöntemlerini geliştirip yeni şartlara uydurarak kullandı. Evvela Ocak 1929 tarihinden itibaren perakende fiyat artışını ölçen İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası, 1934'te de İstanbul Toptan Eşya Fiyat Endeksi'ni neşretmeye başladı. Oda, 10 yıl içinde Türkiye'de tarafsız ve bilimsel endeks yayınlamayı başaran tek kurum olarak sivrilecek hem devlet kurumlarına, hem de akademik çevreye örnek olacaktı. Bu makalede çeşitli kurum arşivlerinin yanı sıra, İTSO Mecmuası ve daha önce yayınlanan makale ve kitapların taranması ile, Türkiye'de İstanbul merkezli olarak fiyat endekslerinin tarihçesi araştırıldı. Ayrıca Osmanlı Bankası, Sümerbank, Ziraat Bankası gibi kurumların da fiyat endeksi çalışması olduğu ortaya konuldu.

Anahtar Kelimeler: Geçinme Endeksi, Enflasyon, İstatistik, İstanbul Ticaret Odası, İTSO, Fiyat Endeksleri

* Doç. Dr., İstanbul Ticaret Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İktisat Bölümü, smemis@ticaret.edu.tr, https://orcid.org/0000-0002-6926-2215
This work is licensed under a Creative Commons BY-NC-SA 2.0

History of Price in Turkey: The Index of the Empire Was Institutionalized With the Republic

Abstract

The price index used to measure inflation in Turkey was introduced in the final years of the Ottoman Empire. The rising cost of living that emerged with the Balkan Wars of 1912, followed by the outbreak of World War I and the years of occupation, would be keenly felt by all segments of society. The salaries of civil servants, who were the backbone of the state, had become worthless, and the system had come to a standstill. In such an environment, the Düyûn-ı Umûmiye İdaresi (General Debt Administration), established by foreign creditors to collect taxes and recover their debts, employed thousands of qualified workers. To prevent its civil servants from being affected by the skyrocketing cost of living, the Administration created the first inflation index and implemented it on January 1, 1917. According to this index, it would grant salary increases to its employees to protect them from the rising cost of living.

When the Public Debt Administration was abolished in 1928, the Istanbul Chamber of Commerce and Industry took over the task of measuring inflation in Istanbul. To this end, it developed the Administration's methods and adapted them to new conditions. Initially, the Istanbul Chamber of Commerce and Industry began measuring retail price increases starting in January 1929, and in 1934, it began publishing the Istanbul Wholesale Goods Price Index. Within a decade, the Chamber would emerge as the only institution in Turkey to publish impartial and scientific indices, setting an example for both government agencies and academic circles. This study investigates the historical development of price indices in Turkey, with a particular focus on Istanbul, through a comprehensive review of institutional archives, the İTSO Journal, and previously published scholarly articles and books. It also reveals that institutions such as the Ottoman Bank, Sümerbank, and the Agricultural Bank conducted price index studies.

Keywords: Subsistence Index, Inflation, Statistics, Istanbul Chamber of Commerce, ITSO, Price Indexes

Giriş

"Siz bilmiyorsunuz, asıl işgal, asıl istila öbür tarafta [İstanbul'da] oldu. Düşman çamurlu çizmeleriyle bizim evlerimize kadar girdi; ne diyorum, -bizim yataklarımıza kadar!- Halbuki sizin [Anadolu'nun] yalnız sokaklarınızda dolaşabiliyorlar. Sizin evleriniz sarılmış kalelerdir. Fakat henüz zapt olunmamıştır. Öbür taraftakilerin ise hepsi birer birer düştü!" "Kızlarımızı, karılarımızı ve duvak yüzü görmemiş nazlı sevgililerimizi ellerimizden aldılar ve onlara gözümüz önünde istediklerini yaptırdılar - ve kızı kızla, erkeği erkekle kızıştırdılar ve bütün tabii zevklere tabii

olmayan zevklerin zehrini, ıstırabını, azabını kattılar. Her birimizi bir ayrı çırpınışla oynatmağa başladılar" (Karaosmanoğlu, 1966, s. 238-239).

İstanbul'da sefaleti ve sefahati bir arada yaşayan Yakup Kadri'nin Sodom ve Gomere romanının tutkulu aşığı genç Necdet, bir yandan bütün gücüyle Milli Mücadele'yi yürüten, bir yandan da bütün saffet ve temizliğini koruyan Anadolu halkına içini böyle döküyordu. Çünkü Necdet, sevdiği Leyla'yı işgal kuvvetlerinin subayları arasında kaybedince fark etmişti ki İstanbul ahlaken de işgal edilmişti. İşgal yıllarını İstanbul'da esaret zincirini çoktan zihinlerine geçirmiş Batı hayranı Türkler cirit atıyordu; sokaklar hayallerini hayran oldukları Batı'yı temsil eden düşman subaylarıyla aşk serüvenleri yaşamak süsleyen ve bunun için her yolu deneyen Türk kızları ve tereddütsüz işgalci düşmanla iş birliği yapan ve onların zaferleri için çaba gösteren "hain"lerle doluydu… İstanbul ruhunu yitirmek üzereydi (Ulu, 2014, s. 87-129).

Yakup Kadri'nin romanı aşkını kaybedip ruhunu ve ülkesini kazanan Necdet'in şahsında Türklerin kazandıklarını, işgalci düşmanların ne kadar tahripkâr izler bıraksalar da başaramadıklarını gösterdi. İstanbul'un ve Anadolu'nun sabırlı insanları düşmanı Anadolu'dan ve istiklâlin simgesi İstanbul'dan çıkartmış olmakla tarifi mümkün olmayan bir sevinç yaşadılar. Bu sevinci yarım bırakmamak, halkın düçar olduğu hayat pahalılığını ortadan kaldırmakla mümkündü. Genç Türkiye'nin idealist hükümetleri, 1923'ten itibaren özellikle İstanbul'da yaygın ve etkin bir kıtlık ve hayat pahalılığı sorunuyla karşı karşıyaydı. Oysa yokluk ve pahalılığın temeli ta Balkan Savaşları ile başlayıp Birinci Dünya Harbi ile iyice hissedilen ve Mütareke yıllarında ise devam eden bir sorunlar yumağına dayanıyordu.

İstanbul, Birinci Dünya Harbi sonrası artan nüfusu besleyemez hale gelmiş, hayat pahalılığı başta gıda olmak üzere bütün ürünlerde tavan yapmıştı. Ekmek yokluğu ve yüksek fiyat artışı, hayat pahalılığının simgesi haline gelmişti. Bulunan gıda maddeleri ise yoksulluktan dolayı satın alınamıyordu. Sadece 4 yıl içinde bir ekmek [1914] 1,25 kuruştan [1918] 34 kuruşa; aynı şeklide bir kilo patates 1

kuruştan 45 kuruşa yükselmişti (Çavdar, 2014, s. 293). Gıda maddelerinde had safhaya ulaşan artış üzerine şehirde ucuz ürünlerin satılacağı barakalar inşa edilmek istendi. İstanbul'daki yokluğa karşı halka yardım ulaştırmak amacıyla gelen Amerikan Yardım Heyeti için şehrin 9 bölgesinde "makul fiyata satılacak ürünler" için barakalar inşa edilme kararı alındı (Aydın, 2010, s.448-449).

Bu örnekler gösteriyordu ki hayat pahalılığı takip edilemez bir seviyedeydi. Böyle bir ortamda devlet organizmasının işlemeyi sürdürmesi için onların maaşlarının hayat pahalılığı oranlarına uygun şekilde ayarlanması gerekiyordu. Bundan dolayı ilk kez güvenilir bir endekse ihtiyaç duyulacak, Düyûn-ı Umûmiye eksiğiyle gediğiyle fiyat artışını ölçmeyi sağlayacak ilk endeksi uygulamaya sokacaktı.

Milli Mücadele sonrası da yeni Türkiye hükûmetlerinin ilk gündem maddesi, hayat pahalılığına çare üretmekti. Bu amaçla ana vazifesi pahalılığın sebeplerini tespit edip, önleyici politikalar geliştirmek olan Âli İktisat Meclisi 27 Haziran 1927 tarihinde kuruldu (Resmi Gazete, 1927, s. 595). Fahri başkanlığını başbakanın, ikinci başkanlığını ticaret bakanının üstlendiği akademisyen ve bürokratlardan oluşan komisyon hemen çalışmalara koyuldu.

Âli İktisat Meclisi'nin üyeleri, "pahalılık buhranının menşe ve sebeplerini" esasen Birinci Dünya Harbi ve sonrasında aramak gerektiğine inanıyorlar, "inflation"un savaşın sonlarına doğru gerçekleştiğini, Türkiye'de arzın talebi karşılayamaması ile üretim maliyetinin yükselmesinin enflasyonu etkilediğini savunuyorlardı (Türkiye Cumhuriyeti Âli İktisat Meclisi Raporları [TCAİMR]: 1928 İkinci İçtima Devresi, 1929, s. 11-12).

Onlara göre bu dengesizlik, bir endeks ile aşılabilirdi. Bunun üzerine Komisyon 1928 yılında yeni kurulan İstatistik Genel Müdürlüğünün Fransız Müdürü Kamil Jakar'ı (Camile Jacquart), üyelere bilgi vermek üzere davet etti. Jakar, hayat pahalılığının yıllara göre artışını, İstatistik Genel Müdürlüğünce tanzim ve tertip edilmiş rakamlara dayanarak anlattı, ancak bu rakamların ihtiyatla kabul edilmesinin gerektiğini söyledi. Bunun anlamı şuydu: Jakar'a göre İstatistik Genel

Müdürlüğünün rakamları bir fikir veriyor ama gerçeği tam anlamıyla yansıtmıyordu. Jakar, Âli İktisat Meclisi'ne hitabında bu konuyu şöyle ifade ediyordu:

> "*Eldeki endeks rakamlarına nazaran 1914 senesinde 100 itibar edilen ölçü biriminin satın alma gücü mesela 1922 senesinde 1263, 1923 senesinde 1286, 1924 senesinde 1305, 1925 senesinde 1423 ve 1926 senesinde ise 1475 nispetleriyle ifade edilmektedir. 1926 senesinde hayat bu nispî rakamlara nazaran ve 1914 senesi ölçeğine nispeten 15 misli bir pahalılık arz etmektedir. Buna mukabil Ziraat Bankasınca tanzim edilmiş olan Hayat Pahalılığı Erkam-ı Müş'iresi [Endeksi], bu nispeti 17 misli olarak göstermektedir* (TCAİMR, 1928, s. 4)."

Genel Müdürün ifade ettiği gerçeği yani "Elde sahih ve kati bir ölçek olmadığını" İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası fark edip sosyal bir sorumluluk görevi olarak kendiliğinden endeks yayınlamayı üstlenecekti.

1. Türkiye'de Hangi Kurumlar Fiyat Cetveli / Endeks Hazırladı?

1.1. Düyûn-ı Umûmiye ilk endeksi 1 Ocak 1917'de hazırladı

Türkiye'de Avrupa ülkelerinde olduğu gibi herkes tarafından kabul görmüş ilk fiyat endeksini Düyûn-ı Umûmiye İdaresi hazırladı. Düyûn-ı Umûmiye İdaresi faaliyete geçtiği 1881'den itibaren Osmanlı Devleti'nin batıyla olan mali münasebetlerine aracılık ediyor, Batılılar da artık Osmanlı Bankası yerine büyük itimat besledikleri İdare'yi tercih ediyorlardı (Blaisdell, 1932, s. 1569-1584; Köklü, 1947, s. 8). Osmanlılar adına ise bu tercih özellikle Birinci Dünya Harbi süresince İdare lehine geçerli olacaktı. Zira bu dönemde kâğıt para çıkarma işi Osmanlı Bankası yerine Düyûn-ı Umûmiye İdaresi'nin aracılığıyla yapılacaktı (Köklü, 1947, s. 11; Eldem, 1994, s. 105).

Düyûn-ı Umûmiye, tamamına yakını Osmanlı tebaası olan 5 bin ilâ 8 bin arasında değişen memur çalıştırıyordu. İşi hesaplama yapmak, istatistikle meşgul olmaktı; çalıştırdığı personelin büyük çoğunluğu hesap işleriyle vazifeliydi (Dersaadet Ticaret Odası Gazetesi [DTOG], 22-29 Aralık 1917, s. 260). Bu gerçek işe alım ilanlarına da yansımıştı. Sözgelimi 1917 yılında Düyûn-ı Umûmiye'ye

alınacak müfettişler için verilen ilanda ön eleme imtihanından sonra esas sınavın yazılı ve sözlü olmak üzere iki kısım olarak yapılacağı belirtilip sınav içeriği hakkında bilgi veriliyordu. Her üç sınavın da değişmez soru alanı muhasebeydi. İlk kabul imtihanında başarılı olmanın olmazsa olmaz şartı "muhasebeden ve Fransızca veyahut Türkçe lisanlarının birinden muvaffakıyetle imtihanı geçmek" idi (DTOG, 6 Ocak 1917, s. 7). Dolayısıyla İdare'yi Türkiye'deki ilk düzenli istatistik birimi olarak görmek doğru olur.

1908'den sonraki süreçte başlayan ve Birinci Dünya Harbi'nde iyice şiddetlenen hayat pahalılığını dikkatle takip eden İdare'nin bu yöndeki çalışmaları, Balkan Savaşları'nın oluşturduğu karmaşık ve fiyat hareketliliğinin yukarı yönlü olduğu ekonomik ortam sonrasına denk geliyordu. Bunun farkında olan ve Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla ortaya çıkan anormal piyasa şartlarının 1914 yılının tamamını "base yılı" kılacak niteliklerden yoksun kılacağını düşünen Düyûn-ı Umûmiye, baz yılını 1914 yılının ilk altı ayının ortalaması alıp bunu da cetvellerinde belirtmişti. İTSO da baz yılını kullanırken bu uyarıyı endeksine koymayı ihmal etmeyecek, dolayısıyla ilgili tüm cetvellerde "Baz Yılı: Temmuz 1914" ya da "Baz Yılı: 1914 yılı nısf [ilk altı ay] ortalaması" ifadelerini koyacaktı (İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası [İTSO] İstanbul'da Hayat Pahalılığı Müş'iresi Ağustos 1929).

Düyûn-ı Umûmiye "sekiz on senelik muntazam ve mütevali bir seriye malik" cetvellerini, 1917 yılında yayınlamaya başladı. Ahmet Emin Yalman, tam tarihi, "Birinci Dünya Savaşı'nda Türkiye" adıyla yayınlanan doktora tezinde "Düyûn-ı Umûmiye 1 Ocak 1917'den itibaren memurlara ödenecek hayat pahalılığı zammını tespit amacıyla İstanbul'daki perakende fiyatların istatistiklerini tuttu." (Yalman, 2013, s. 171) cümlesiyle veriyor ve Birinci Dünya Harbi'nin son iki yılındaki hayat pahalılığını İdare'nin istatistikleriyle aktarıyordu.

Vedat Eldem de Yalman'a dayanarak, "Yalnız memur maaşlarının hayat pahalılığına intibakını temin için Düyûn-i Umûmiye tarafında 1916 yılı sonundan itibaren İstanbul'a mahsus olarak, bir perakende fiyat endeksi tanzim edilmiştir."

ifadesiyle Türkiye'de ilk geçinme endeksinin başladığı tarihi, 1917 olarak tekrarlıyordu (Eldem, 1994, s. 49).

Özetle Osmanlı Bankası başta olmak üzere birçok kurum, çalışanlarına "Aşağı yukarı hayat pahalılığı oranına" karşılık gelen ödemeler yaptılar. Düyûn-ı Umûmiye'nin endeksleriyle açık şekilde ortaya çıkan hayat pahalılığındaki artış ve kâğıt paranın değer kaybı Hükümeti de, harekete geçmeye zorladı ve 3 Aralık 1919'da çıkan bir düzenleme (Maaşât Zamâimi Hakkında Kararname) ile, "10 lira ve daha düşük maaşlara %300 zam; 10-30 lira arasındaki maaşlara ilk 10 lira için %300 zam ve kalan miktar için ise %100 artış getirildi; 30 liranın üzerindeki maaşlarda ise ilk 10 lira için % 300 kalanı için %75 oranında yükseltme" yapıldı (Eldem, 1994, s. 98-99; Yalman, 2013, s. 177).

Düyûn-ı Umûmiye İdaresi, "İstanbul'da vasat derecede bir ferdin gıda, telebbüs [giyim] ihtiyaç ve istihlâkâtı [harcamaları] üzerine hesap yürütmüştü" (Osman, 1930, s. 98). Yalman'ın naklettiği Düyûn-ı Umûmiye cetvelinde yer alan ürünler, İTSO'nun ürünlerinin neredeyse tamamını kapsıyordu. Bunun iki istisnası tuz ve gaz yağıydı. Buna göre "Gıda" kategorisindeki maddeler "Şeker, kahve, pirinç, makarna, patates, fasulye, soğan, zeytinyağı, tuz, süt, peynir, koyun eti, tereyağı, yumurta, sabun, gaz yağı, kömür ve odun" şeklindeydi (Yalman, 2013, s. 172). Tüketim ve ihtiyaç maddelerinin alanını geniş olmak bir yana orta halli bile düşünmeyerek "dar" tutmuştu.

Zaten endeksi oluştururken tüketiciyi "hane" olarak değil "fert" olarak hesaplamış, statüsünü de "Vasat" yani orta halli olarak belirlemişti. Feridun Ergin'in yerinde tespitiyle Düyûn-ı Umûmiye İdaresi, "orta dereceli bir memurun sıkıntısız geçinebileceğini" varsayarak, böyle bir memurun aylık giderlerini geçinme indeksine almıştı. Ayrıca "orta dereceli bir memurun İstanbul'da 235 kuruş 10 para aylıkla geçinebileceğini" hesap eden hazırlayanlar, "kiralar, diş tozu ve diş suyu, jilet ve tıraş sabunu, kozmetikler, ilaç ve doktor giderleri, yol masrafı, eğlence, sigara ve içki ve kültürel ihtiyaçları" dahil etmemişti. O dönem genellikle geniş ailenin hep bir arada yaşaması sebebiyle kira bedelinin olmaması şaşırtıcı değildi. Yine de

Ergin'in ifadesiyle "Düyunu Umumiye İdaresi, kemerini sıkan bir kâtip imajı ortaya koymuştu. [Hem de] Meyve ve balık bile yemeyen perhizkâr memur…" (Ergin, 1986, s. 60).

Diğer yandan Eldem, Düyûn-ı Umûmiye İdaresi'nin İstanbul için tanzim ettiği "hayat pahalılığı" endeksinin "mesken kiralarını, yol, tütün, içki ve eğlence gibi giderleri ihtiva etmediğinden bir hayat pahalılığı endeksi olmaktan ziyade, İstanbul'da orta dereceli bir memurun en zarurî gıda ve giyim maddeleriyle tenvir ve teshin için ihtiyar eylediği masraflardaki tahavvülleri göstermediğini" (Eldem, 1994, s.146) belirterek eleştiriyordu.

Aziz Köklü İdare'nin endeksinden Düyûn-ı Umûmiye İdaresi Geçinme Endeksi diye bahsediyordu. Köklü, 1914 yılını "100" kabul eden Düyûn-ı Umûmiye Endeksi yıllık ortalamalarını "1917 yılı için 916, 1918 için 1897, 1919 için 1482, 1920 için 1477" şeklinde zikrederken, herhangi bir veri elde edemediği 1921, 1922, 1923 ve 1924 yılları için ise -İstatistik Genel Müdürlüğünün 20 şehir için tanzim ettiği endekste bu yılları 1400 olarak kabul etmesi sebebiyle o da anılan yıllar için- 1400 rakamını kullanmış, ardından 1925 yılı için 1460, 1926 için 1486, 1927 için 1558 ve 1928 için de 1650" rakamlarını vermişti (Köklü, 1930, s. 22, 30). Ne var ki Vedat Eldem'in "Düyûn-ı Umûmiye İdaresi'nin Hayat Pahalılığı Endeksi" adıyla verdiği tablodaki rakamlar ile Köklü'nünki arasında küçük farklılıklar vardı, ayrıca oranı belli olmayan yılları da hesap etmeyi başarmıştı. Buna göre Eldem, "1919 yılı için 1.402, 1920 yılı için 1406, 1921 yılı için 1130 ve 1922 yılı için de 999" rakamlarını kaydediyordu.

Düyûn-ı Umûmiye, fiyat cetvellerini yayınlanmayı 1928 yılının mart ayına kadar sürdürdü (Osman, 1930, s. 98). İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e geçişte Türkiye'nin hayat pahalılığı ölçümünün kesintisiz devam etmesini sağladı. Düyûn-ı Umûmiye İdaresi'nin Türkiye'deki fiili ve organizasyonel varlığı, Türkiye ile Düyûn-ı Umûmiye Meclisi arasında imzalanan 13 Haziran 1928 tarihli sözleşmeye sona erdi. Memuriyetler ve binalar da Türkiye'ye devredildiğinden Düyûn-ı Umûmiye İdaresi fiilen "Mülga" durumundaydı (Yeniay, 1964, s. 153-154).

Dolayısıyla "sekiz on senelik muntazam ve mütevali bir seriye malik olan Düyunu Umumiye cetvelleri" böylece sona erdi.

Sonuç itibariyle Düyûn-ı Umûmiye ile birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nda (üretimin kaynakları ile ekonominin aktörlerinin yerleşik hale getiren unsurlar ile ücret politikası, piyasa-ürün ilişkisi, fiyat dalgalanması, fiyat belirlemede enflasyon artışlarının gözetilmesi, verimlilik ve teknolojik gelişmenin takip edilip uygulanması gibi) kapitalist ilişki ve düzenlemelerin hız kazandığı söylenebilir. Çünkü İdare malî bilanço ve raporlar gibi ticarî çalışma usullerini yerleştirip kayıt, evrak ve rapor düzenleme gibi yöntemlerle yeni çalışma tarzını yaygınlaştırdı. (Özcan, 2011, s. 114).

1.2. Hayat pahalılığı endeksi hazırlayan diğer kamu ve özel kurumlar

Osmanlı döneminde bazı banka ve kurumlar kendi endekslerini kullanıyorlardı. Sözgelimi Osmanlı Bankası, Tramvay Şirketi ve İstanbul'da bulunan ve Mütareke yıllarında oldukça aktif olan İngiliz Ticaret Odası bunlar arasındaydı. Hem Tramvay Şirketi hem de İngiliz Ticaret Odası Düyûn-ı Umûmiye İdaresi'nin esasları üzerinden çalışıyorlardı (Osman, 1930, s. 98). İTSO İstatistik Şefliği bunları biliyor ve takip ediyordu.

Cumhuriyet döneminde Osmanlı Bankası ile Ziraat Bankası takip etmeyi sürdürdü. Bu yıllarda perakende ve geçinme endeksi, üç farklı kurum tarafından düzenlendi. Bunlar Ticaret Vekaleti Konjonktür ve Neşriyat Servisi tarafından yayınlanan ve kısmî geçinme endeksi olarak nitelenen Gıda Masrafları İndeksi, İstatistik Umum Müdürlüğü tarafından hazırlanan perakende fiyat endeksi ve sonuncusu da bu makaleye konu olan İTSO'ca tanzim edilen "tam geçinme indeksi"ydi (Suvla, 1942, s. 188).

Bunların yanı sıra Oda'nın kaynaklarına göre "ilk" olarak zikredilen ve İktisat Vekaleti İstatistik Müdürlüğü tarafından 1924'te neşredilen "Türkiye maişet adedi işarileri" de mevcuttu. Oda tarafından bir geçim endeksinden ziyade "perakende fiyat adedi işarisi" diye nitelenen (Osman, 1930, s. 98) bu endeks,

eksikleriyle birlikte Cumhuriyet döneminin ilk endeks girişimi olarak nitelendirilebilir.

İstatistik Umum Müdürlüğü Perakende Fiyat Endeksi ise, "Tam manasıyla bir hayat pahalılığı veya daha doğru tabirle bir geçinme endeksi olmayıp, muayyen bazı maddelerin fiyat değişikliklerini toplam itibariyle gösteren kısmî bir perakende fiyatlar indeksi" şeklinde tanımlanıyordu. İstatistik Umum Müdürlüğü, 26 maddeden oluşan bu endeksini, 1933'ten itibaren aylık olarak neşrettiği ve Ankara Memurlar Kooperatifi'nden aldığı rakamlara dayandırıyordu. Daha çok "Ankara indeksi" denilen bu cetvel, geçinme endeksi olarak kabul görmüyordu (Dikmen, 1942, s. 199).

Ticaret Vekaleti Konjonktür ve Neşriyat Servisi Gıda Masrafları Endeksi'ne gelince, 20 şehirde zorunlu ihtiyaç ürünlerinin perakende fiyatlarından oluşan bu endeks, geçinme endeksinden ziyade "münhasıran" bir gıda masrafları endeksiydi. Aile bütçesi esas alınarak yapıldığından, ailede anne babanın yanı sıra 12, 7, ve 2 yaşlarında üç çocuk olduğu varsayılmış, ihtiyaçlar buna göre belirlenmişti. İşçi ve memur ailelerinin aylık tüketim ürün ve miktar bilgilerini oluşturmak için 1938 yılında Ankara ve İstanbul'da aylık brüt geliri 45-50 lirayı geçmeyen memur ve işçilerle temas edilmişti (Dikmen, 1942, s. 203). Dolayısıyla bu tüketim harcamaları anketi doğrultusunda İstanbul'da bir işçi ailesi, Ankara'da bir memur ailesinin ihtiyaçları doğrultusunda belirlenen 84 ürün kapsamında geçinme endeksi hesaplanmaya başlandı. Ticaret Bakanlığı Konjonktür ve Neşriyat Müdürlüğü endeksin baz yılını daha sonra 1953 ve 1963 olarak değiştirdi (Güzel, 1998, s. 72).

2. Türkiye'nin İlk Endeksi: İTSO İstanbul Geçim Endeksi

2.1. Geçinme Endeksi'nde hangi hesap yöntemi tercih edildi?

Düyûn-ı Umûmiye İdaresi'nin endeks hazırlamayı durdurmasının, henüz yeni rejim döneminde gerçek anlamda bir endeksin hazırlanmamasının etkisi ve böyle bir endeksin ekonomi için gerekli olduğu inancıyla İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası, İstanbul Geçinme Endeksi'ni sürdürme kararı aldı. Bu kararda İdare ile İTSO'nun yakın münasebetler içinde olmasının etkisi de bulunmuş olabilir. Ayrıca

kuruluş amacı Türkiye ekonomisinin aleyhine olduğu kabul edilen Düyûn-ı Umûmiye, bu tür çalışmalarıyla Karl Helfferich'in tabiriyle "Güvenilir" bir yapı kabul ediliyordu (Eldem, 1994, s. 105).

Geçinme indekslerinin esası, aile bütçelerine dayanması ve hayat pahalılığını buna göre ölçümleyerek onları enflasyona ezdirmeyecek bir bütçe [yani maaş/gelir] artışı elde etmelerini sağlayacak bir objektif kriter ortaya koymaktı. İTSO'nun önünde endeksin odak noktası olan ailenin bütçesini belirlemek için iki yol vardı; "Nazarî [teorik] bütçe" ya da "Tip bütçe". Oda ehliyetli kişilerden oluşan istatistik biriminin sağduyusuna güvenmeyi tercih etti.

Avrupa ülkelerini inceleyen İstatistik Şefliği, yukarıda bahsedilen endeks ölçme yöntemlerini zaten biliyordu. İncelemeleri neticesinde dünyada üç yöntemin kullanıldığını, doğru ve sorunsuz bir endeks yayını için bu üçünden Türkiye şartlarına en uygununu seçmeleri gerektiğini fark etti. İTSO İstatistik Şefliğinin masaya yatırdığı bu üç yöntem şunlardı:

1- Gelir ve ihtiyaçları doğru şekilde kaydeden bir araştırma yapmak: Burada esas her ailenin gelirlerini ve ihtiyaçlarını "sıhhatle" kaydetmek ve araştırmaktı.

2- Geniş insan kümelerinin geçimi için tespit edilen ürünleri temel almak: Bunlar da yine kamunun çeşitli birimlerinin askerler, ameleler ya da buna benzer insan kümelerinin geçinmeleri/yaşamaları için tespit ettiği "yevmî tayını" ölçü alıp tüketime esas kabul ediyorlardı.

3- "Muhammen normal bir ihtiyacı" temel almak: Buna göre her iki yöntemin yerine tahminî normal bir ihtiyaç [listesi] ikame edilebilirdi. Bunun için de daha önce yapılan "Ev bütçesi araştırmalarının neticeleri" araştırılıp teorik bir ihtiyaç listesi [ürün sepeti] tespit edilmesi yeterliydi.

Üçüncü yöntem daha çok Almanlar tarafından kullanılıyor ve Alman endekslerinde özel rol oynuyordu. Osman'ın aktardığına göre bu yöntemi kullanan Alman İstatistik Dairesi birincisi 15, ikincisi 7 ve üçüncüsü 1,5 yaşında olan üç çocuklu 5 kişilik bir aile üzerinden hesaplarını yapıyordu. Gerçekten geçinme endeksi, halkın büyük çoğunluğunun ekonomik durumundaki değişimi göstermek ve

analiz etmek bakımından büyük kolaylık ve ehemmiyete sahipti. Sözgelimi Almanya'da ücret, maaş ve benzer ödemelerde endeks rakamları yol göstericiydi. Enflasyon sebebiyle fiyatlardaki yükselme işçi ücretlerinin artışını zorunlu kıldığında, artış oranının müzakerelerinde bu endeks çok işe yarıyordu. Ayrıca endeks sayesinde Almanlar, fiyat artışı yüksek olan ürün ve sahalar ile artış hızı daha az olanları birbirinden rahatlıkla ayırt edebiliyor, bu da pahalılık zammının derecelerini ve bölümlemeyi mümkün kılıyordu. Bu gelişmeler ışığında İTSO, hemen hazırlıklara girişti. Bu konuda yeni bir yöntem icat etmesine, uzun bir hazırlık devresi geçirmesine gerek yoktu. Zaten yakından bildiği bir fiyat cetveli mevcuttu, ayrıca 1882'den beri yayınladığı fiyat cetvelleri ile bu konuda deneyim sahibiydi. Kaldı ki Oda bünyesinde bugüne kadar başarılı çalışmalar ortaya koymuş, uzman kişilerin çalıştığı bir istatistik birimi bulunuyordu. Bu nedenle İTSO yönetimi kararını verince, İstatistik Birimi hızla çalışmaya geçti. Başlangıç noktası elbette ki "sekiz on senelik muntazam ve mütevali bir seriye malik olan Düyunu Umumiye cetvelleri" idi. Cetveller üzerinde ciddi incelemelerde bulundular. Zaten eleştirdikleri, İngiltere ve Almanya gibi ülkelerin cetvelleriyle bağdaşmayan tarafları bulunuyordu, bu vesileyle İTSO endeksin esaslarını yeniden gözden geçirip günün ihtiyaçlarına uygun hale getirdi. Bir başka ifadeyle mevcut Düyûn-ı Umûmiye endeksini, fiyat artışlarını daha gerçekçi ve bilimsel şekilde ölçecek veriler ve kıstaslar üzerine oturttu (Osman, 1930, s. 98-99).

2.2. İTSO Düyûn-ı Umûmiye Endeksi'ni revize edip 5 kişilik aileyi esas aldı

İTSO'nun Düyûn-ı Umûmiye Endeksi üzerinde revizeye gitmesini sağlayan eleştirisi, üç noktada yoğunlaşıyordu:

"1- Düyunu Umumiye idaresi müstehlikin kemiyetini [tüketicinin sayısını] "Fert" ve keyfiyetini [durumunu] de "Vasat" olarak kabul etmiştir.

2- Mezkûr [anılan] idare mevadi müstehleke [tüketim maddeleri] ve ihtiyaç mesahasını [sahasını] dar tutmuştur.

3- Mezkûr idare harpten evvelki zaman kaydiyle 1914 senesi temmuzunu 100 itibar ederek mukayesede bu tarihini esas tutmuştur."

İTSO İstatistik Şefliği, bu üç eleştiri konusunu enine boyuna masaya yatırıp tetkik ve müzakere ederek, üç soru haline getirdi.

Oda istatistikçilerinin cevap aradığı birinci soru; "Evvelemirde hesabat fert halindeki yaşayışa göre mi, aile tarzındaki yaşayışa göre mi tutulmalıdır?" şeklindeydi. Bu soruya kapsamlı şekilde cevap verilirken ekonomik bakış açının yanı sıra sosyal tahliller de yapılıyordu. İTSO'ya göre toplum bireylerden oluşuyorsa da sosyal hayatın en küçük "cüz-i tâmmı" aileydi.

> *"Tek bir adamın yaşama tarzıyla 'ailenin' yaşama tarzı başka başkaydı. Dört kişiden mürekkep bir ailede, dört kişinin toplu haldeki ihtiyaçlarını temin ve tatmin etmesi ile, münferit hayat süren ayrı ayrı dört kişinin idame-i hayat ve ihtiyaçlarını tatmin için maruz kalacağı ve göğüs gereceği külfet ve masrafların nicelik ve niteliği birbirinden oldukça farklı manzaralar ve neticeler arz eder. Doğrusu halk kütlesi arasında münferit tarzda yaşayan insanlar da mevcuttur ve bunların miktarı bazı yoğun iş merkezlerinde yüzde nispetiyle belki dikkat çekici bir dereceye de çıkabilir ve bu gibi yerlerde yapılacak hesaplarda bu cihetin dikkate alınması icap ederse de ekseriyet-i galibe (aile) gruplarından mürekkep olduğundan ve pek ince teferruata gidildiği takdirde miktarlar hakkında bizde hemen hemen tespit edilmiş hiçbir malumat olmaması dolayısıyla - biraz da hayali olacak olan hesaplarla meseleyi kapamaktansa- hayat malzemesinin ferdi değil, aile ihtiyaçları nazarı itibara alınarak araştırılması lazımdır."* (Osman, 1930, s. 98).

Bu sosyo-ekonomik tahlilin ardından Avrupa ülkelerindeki uygulamalar gündeme getirilerek Almanya, İngiltere, Romanya, İtalya ve hemen bütün memleketlerin bu hesaplarında aileyi esas aldıkları da endeks hesaplamasında ferdin değil ailenin temel kabul edilmesinin gerekçesi olarak gösteriliyordu. Hatta daha gerçekçi bir cetvel oluşturabilmek amacıyla İngiltere gibi ülkelerde sahip oldukları

farklı hayat şartlarına köyler, küçük şehirler, büyük şehirler" adı altında üç sınıflı bir tasnife gidilmiş, "Muhtelif (lokal)lardaki aile ihtiyaçları esas olarak alınmış ve bunlar kemiyet ve keyfiyet derecelerine göre birleştirilerek umumi endeksler meydana getirilmişti."

Peki aile kaç kişiden oluşuyordu? Tetkikler göstermişti ki aileyi oluşturan fert sayısı ülkeden ülkeye değişiyordu. Sözgelimi aile "Almanya'da beş, İngiltere'de 4 -5, Romanya'da 6, İtalya'da 6 nüfuslu" olarak belirlenmişti. İTSO, Türkiye'nin düşük nüfusunu dikkate alarak -ve o yıllarda çok çocuk yapmanın ödüllendirildiğini de unutmayarak- aileyi oluşturan birey sayısın Almanya ve İngiltere gibi vasat bir rakam olan 5 ile sınırladı. Bu beş kişilik aileyi de şu şekilde tanımladı: "Biz, biri onbeş, diğeri yedi buçuk, üçüncüsü 1,5 yaşında üç çocukla ana ve babadan mürekkep beş başlı, mutavassıt [orta] yaşayışlı bir aileyi hesabatımızda esas olarak kabul ettik" (Osman, 1930, s. 99).

2.3. İTSO, endekse dahil olan grubu ve ürünleri artırdı

İkinci soru ise "Hayat yahut tabiri diğerle geçinme ihtiyaçları sahasının tayininin" nasıl olacağı hakkındaydı. İTSO'nun rehber olarak aldığı Düyûn-ı Umûmiye istatistiklerinde bu ihtiyaçların sahası "dar" tutulmuştu. Halbuki tıpkı İngiltere ve Almanya'da olduğu gibi "bu saha, bir cihetten gerçek ve zorunlu ihtiyaçları içeren, hayat ve alışkanlıkların fiilen mevcut ve geçerli olan gereklerini mümkün olduğu kadar kapsayan ve diğer cihetten de sarfiyat ve istihlâkât [harcamalar] kalemleri arasında görülmelerine rağmen maddi ve müspet rakamlar göstermesi ve isabetli mukayeseler uygulaması pek güç olan teferruattan beri olmalı" idi.

Buradaki kritik nokta, her memleketin hayat şartlarının o memleket halkının alışkanlıklarına ve medeniyet nimetlerinden pay almak için duyduğu ihtiyacın derece ve şiddetine göre farklılık gösterip ayrı özellikler taşımasıydı. Osman'a göre bu sebepten "geçinme derecelerini tespit için istinat edilecek ihtiyaç kalemleri de doğal olarak değişiyor" idi. Bunun bilinciyle İTSO, "Muhtelif ecnebi eserlerde ve istatistiklerdeki bu sahayı ve ihtiyaç gruplarını tetkik" etti ve görüldü ki, neredeyse

bütün ülkelerde geçinme endekslerinde gıda maddeleri, yakacak, aydınlatma, temizlik, giyim ve ev kirası gibi gruplar bulunuyordu.

İkinci sorunun karşılığını kendilerini tatmin edecek şekilde veren Oda istatistik uzmanları, bu cevap doğrultusunda Düyûn-ı Umûmiye endeksini revize edip vasat bir ailenin geçinme ihtiyaçlarını karşılayacak grupları meydana getirdi. Bu yenilenmiş çalışmayla İTSO, günün ihtiyaçlarına uyarlanmış "Geçinme Endeksi Cetveli"ni hayata geçirmiş oldu.

2.4. Doğru baz yılı 1914 değil 1911 yılıydı

Şimdi geriye tek soru kalmıştı. Üçüncü ve son soru, İTSO'nun Düyûn-ı Umûmiye Endeksini revize etmesiyle birlikte kabul ettiği baz yılı hakkındaydı. İTSO uzmanları, açık şekilde "1914 senesinin temmuzu müteakip seneler için harpten evvelki tabii devrin şerait ve evsaf-ı umumiyesini tam surette havi bir tarih olabilir mi?" sorusunu sorup muhtemel eksikliklerin de eleştirilerin de farkında olduklarını gösteriyorlardı.

Aslında cevap basitti: Uygun "tabii devir" değildi. Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasının az öncesine rastlayan bu dönem "tabiî bir devir" kabul edilemezdi çünkü "harp devri havasının taht-ı tesirine girmiş" idi. Osman'a göre "mukayeseye esas olacak bir tarih için daha tabii devirler aramak zarureti vardı. Ekseri Avrupa ülkeleri bu tarih [baz yılı] 1910, 1913 hatta 1906 ve 1900 seneleri" olarak kabul edilmişti. İTSO İstatistik Şefliğine göre uygun devir Balkan Harbi öncesiydi, ancak bu döneme tekabül eden 1910 veya 1911 yıllarının sıkıntısı ise doğru bir "ihsaî malumat" tedarik edilmesinin mümkün olmamasıydı İTSO, önceki yıllara ilişkin rakamların yeterli olmaması sebebiyle 1914'ü "kerhen" baz yılı olarak kabul ediyor; 1914'ün savaşın tesirinde bir yıl olmasının zararlarını en aza indirmek amacıyla da ilk altı ayın ikinci altı aydan ayırıp sonra ortalamasının alıyordu (Osman, 1930, s. 100).

2.5. İTSO'nun ilk geçim endeksi sepetinin grup ve ürünleri

Oda ilk endeksini hazırlayıp Ocak 1929'dan itibaren "İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası" adlı dergisine Fransızca ve Türkçe ek olarak yayınlamaya

başladı (R.T. Chambre de Commerce et D'Industrie de Stamboul, Indice du coût de la vie á Stamboul, Janvier 1929). "İstanbul'da Hayat Pahalılığı Müş'iresi" yani Endeksi (Develliođlu, 2009, s. 754) adını taşıyan endeks, "Havâyic-i zaruriye isimleri" altında 4 grup ve 27 üründen oluşuyordu: Gıda Maddeleri; Mahrukat, Tenvirat, Tathirat; Giyecek ve Ev Kirası. Gıda Maddeleri grubu altında "ekmek, şeker, kahve, pirinç, makarna, patates, fasulye, soğan, zeytinyağı, tuz, süt, kaşar peynir, beyaz peynir, koyun eti, sade yağ, yumurta, balık ve taze sebze" olmak üzere 18 ürün yer alıyordu. İkinci bölümde ise "petrol (veya elektrik), kömür (odun kömürü), odun ve sabun" olmak üzere 4 madde; üçüncü grupta "elbise, çamaşır, şapka ve ayakkabı" şeklinde yine 4 ürün ve nihayet son grupta da ev kirası bulunuyordu.

Her ay masraf gruplarına göre bir ailenin geçinme durumundaki değişimi gösteren endeksteki ürünlerin "aylık ortalamalarının basit aritmetik ortalaması senelik ortalamayı" oluşturuyordu (Dikmen, 1942, s. 201).

İstanbul Geçim Endeksi tablosunun Gıda Maddeleri bölümünde yer alan sütunlarda, ürünlerin adı yani vahid-i kıyasi adı verilen ölçü birimini, aylık tüketim miktarını, baz yılı birim fiyatını, baz yılı toplam fiyatını, mevcut ay birim fiyatını, mevcut ay toplam fiyatını, baz yılına kıyasla yükseliş oranını, gruplara göre artış oranlarını gösteren sütunlar bulunuyordu.

Gıda maddelerinin ölçüm birimi okka ve adet olarak zikredilirken, aylık tüketim miktarları ise "45 okka ekmek, 6,5 okka şeker, 0,5 okka kahve, 6 okka pirinç, 5 okka makarna, 7 okka patates, 6 okka fasulye, 8 okka soğan, 4,5 okka zeytinyağı, 2 okka tuz, 23 okka süt, 1 okka kaşar peyniri, 2 okka beyaz peynir, 12 okka koyun eti, 3,5 okka sade yağ, 75 adet yumurta, 3 okka balık, 30 okka taze sebze" biçiminde belirlenmişti (İTSO, İstanbul'da Hayat Pahalılığı Müş'iresi Ağustos 1929). Kıyaslama yapılırken, bu ürünlerin Temmuz 1914 fiyatları ile ölçülen yıl ve aydaki fiyatı önce bir birime karşılık gelen ederi, daha sonra da aylık tüketim toplamına mukabil bedeli veriliyordu. Bir örnek olması bakımından ekmeği verirsek, Temmuz

1914'teki okkası 1 kuruş 87 santim, Ağustos 1929'daki fiyatı ise 21 kuruş 57 santim olarak gerçekleşmişti.

İkinci grup olan "Mahrukat, Tenvirat, Tathirat" 4 üründen meydana gelmişti. Bu maddeler "petrol (veya elektrik), kömür (odun kömürü), odun ve sabun" şeklinde tespit edilmişti. Kömür ve odun gibi ısınmayla ilgili maddeler genellikle senede bir defa alındığı için, yıllık olarak hesap edilip aylara eşit biçimde bölünmüştü. Aylık sarfiyat ise "petrolde 10 okka, kömürde 50 okka, odunda 1 çeki ve sabunda 2 okka" hesap edilmişti (İTSO, İstanbul'da Hayat Pahalılığı Müş'iresi Ağustos 1929). Bu kısımda da 1914 Temmuz ayı fiyatlarıyla İTSO endeksine konu olan ilgili ayın fiyatı mukayese ediliyordu.

Üçüncü grup olan "Giyecek"te "elbise, çamaşır, şapka ve ayakkabı" yer alıyordu. Ayrıntılarını aşağıda verilecek olan bu kısmın yıllık bedeli belirlenip 12 aya eşit olarak pay ediliyordu. Son grup olan "Ev Kirası" kısmında o ayki kira bedeli bulunuyordu.

İTSO "İstanbul'da Hayat Pahalılığı Müş'iresi"nde bir de "Para farkı tenzilinden [düşülmesinden] sonra" açıklamasıyla bir bölüm bulunuyordu. Bu kısımda İngiliz Lirasının o ayki ortalama fiyatı yer alıyordu. Sözgelimi Ağustos 1929 Müş'iresinde, "İngiliz Lirası'nın bu ay zarfındaki vasati fiyatı 1016,15 kuruştur" açıklaması yer alırken, özet kısmında da bu değerden yola çıkılarak hesaplanan "Ağustos 1929, 1419 [kat] / Para farkı tenzilinden sonra 152,5" ibaresi konulmuştu. [Ek 1: İstanbul'da Hayat Pahalılığı Müş'iresi Ağustos 1929 Cetveli]

3. "İstanbul'da Hayat Pahalılığı Müş'iresi", Bir Yıl Sonra "Geçinme Endeksi" Oldu

Hayat Pahalılığı Müş'iresi için yapılan eleştirilerden, yurtdışı endekslerin analizlerinden, uygulamada karşılaşılan eksiklerden yola çıkılarak bazı revizeler yapılmasına karar verildi.

1- Bir yıllık uygulamanın akabinde yapılan revizeler ilk olarak endeksin isminden başlatıldı ve ismi "İstanbul Geçinme İndeksi" diye değiştirildi. Bu isimlendirmede sorun, endeks anlamına gelen "müş'ire" değil "hayat pahalılığı"

sözcüğüydü. İstatistik Şefliği, Balkan Savaşlarından ama bilhassa da Birinci Dünya Harbinden itibaren hayat pahalılığı ile birlikte yaşamanın "coşkusu" ile endekse "hayat pahalılığı" ismini vermişlerdi. Halbuki cetvel "harpten evvelki geçinme masrafıyla hali hazırdaki geçinme masrafları arasında bir mukayeseyi göstermekte" olduğu için "pahalılık ve ucuzlukla bir alâkası olmaması lâzım" geliyordu. Yani endeks sadece iki dönemi mukayese ederdi. Ne yazık ki harpten sonraki fiyatlar, harpten evveline göre hep "yüzde 1300- 1400- 1500 gibi yüksek mukayese farkları" oluşturmuştu (Osman, 1930, s. 102). Ancak "Mukayesenin ilmen ve teorik olarak 'yüz'e nazaran daha aşağı rakamlar gösterebilmek ihtimali de" söz konusuydu. Bu ihtimal varsa, hatta bazı ülkeler için ihtimalden öte gerçekse, "hayat pahalılığı müş'iresi isminde tam bir isabet mevcut olmadığı" açıktı. Doğrusu aradan bir yıl geçmeden İTSO, öz eleştiri yapma başarısı göstererek, yanlışı bizzat kendi ortaya koymuştu. Yanlıştan dönülmüş ve günümüze kadar varlığını koruyacak "geçinme endeksi" adı 1930 yılından itibaren kullanılmaya başlanmıştı.

2- Diğer gelişmiş ülkelerde olduğu gibi ürün kategorisi ve ürün sayısı genişletildi. Ayrıca grupların isimleri yeni Cumhuriyet rejiminde iyiden iyiye hâkim olmaya başlayan öz Türkçe yaklaşımına ayak uydurularak değiştirildi. Bu kapsamda ürün grupları "I- Yiyecek ve İçecek Maddeleri, II- Yakma, Aydınlatma, Temizleme Maddeleri, III- Giyecek Eşya ve Ev Eşyası, IV- Ev kirası, V- Muhtelife ve VI- Tasarruf veya Sigorta" (İTSO İstanbul "Geçinme İndeksi", Kanunusani 1930) isimlendirmeleriyle altıya çıkartıldı (Osman, 1930, s. 103).

3.1. "1930 Müş'iresi"ndeki yeni grup ve ürünler

1930 yılı ocak ayından itibaren uygulanmaya başlanan endeksin I. Grubu olan Yiyecek ve İçecek Maddeleri'ne "su, nohut, zeytin, yoğurt, meyve" ile "tuz, biber, salça ve saireden" oluşan "muhletif" ürünler eklendi. Listeden "kaşar peynir" çıkartıldı. Böylece I. Grup'un ürün sayısı 22 adede yükseltilirken, vahidi- kiyasi [ölçüm birimi] olarak kullanılan "okka ve adet" birimlerine "fıçı" da ilave edilerek üçe yükseltildi.

Aylık tüketim miktarları değiştirilerek "ekmek 45 okka, su 3 fıçı, koyun eti 8 okka, 'harcıalem' balık 3 okka, taze sebze 30 okka, patates 4 okka, fasulye 2 okka, nohut 2 okka, soğan 6 okka, sade yağ 3 okka, zeytinyağı 3 okka, şeker 6 okka, pirinç 4 okka, makarna 2 okka, beyaz peynir 3 okka, zeytin 2 okka, yumurta 50 adet, süt 23 okka, yoğurt 5 okka, kahve 0,5 okka, meyve 10 okka" oldu (İTSO İstanbul Geçinme İndeksi, Kanunusani 1930).

II. Grup olan "Yakma, Aydınlatma, Temizleme Maddeleri"nin ürün kategorisi ise "temizlik için su" ilave edilmesiyle beşe çıkartıldı. Bu bölümdeki ölçüm birimi olan "Okka ve çeki" birimlerine su ölçü birimi olarak "Teneke" eklendi. Bu bölümdeki petrol, kömür, odun ve sabunun aylık tüketim miktarı değiştirilmezken, yeni kaydedilen su için ise "60 teneke"lik tüketim oranı ilave edildi.

3.2. Ailenin giyim harcamaları nasıl hesaplandı?

III. Grup'un, yeni isimlendirmesiyle "Giyecek Eşya ve Ev Eşyası"nın önemli bir özelliği vardı. Bu farklılık ürünlerin günlük ya da aylık ihtiyaçlar gibi günden güne veya aydan aya temin ve tedarik edilmemesiydi. Bu ürünler senelik ihtiyaçlara göre alınıyordu. Zira bu sebeple orta bir çözüm yolu bulunarak, bu ürünlerin senelik ihtiyaç toplamları hesap edilip 12 eşit parçaya bölünüp 12 aya dağıtıldı. Elde edilen fiyatlar baz yılıyla mukayese edilerek hem mislî hem de yüzdelik artış bulundu.

Diğer taraftan bu bölümü özellikle açıklama gereği hisseden İTSO İstatistik Şefliği, giyecek eşyasının iki temel ürünü kabul edilen elbise ve ayakkabı masraflarını iki alt başlık altında analiz etti. Buna göre erkeklerin senede bir "kat" elbise giydiği ama yıl içinde bu elbisenin tamirine de masraf ettiği varsayıldı. Ayrıca çamaşır gibi ürünlere de harcama yaptığı düşünülerek bu hesaba bir misli ilave yapıldı.

Şapka da bir gider kalemi kabul edildi. Şapka Devrimi sonrasında bunun ana bir gider kalemi olması anlamlıydı. Şapkanın 1914 yılı karşılığında fes yer alıyordu. İkinci elbise kalemi kadınlar için ayrıldı, kadının giysi masrafı şapka hariç erkek

kadar bir ağırlıkla ifade edildi. İTSO endeksinde 5 kişilik ailenin üç çocuğu olduğu, bunlardan en büyüğünün 15 yaşında, ikincisi 7,5 yaşında, üçüncüsü ise 1,5 yaşında varsayıldı. Bunların masrafı da 15 yaşındaki çocuk için bir takım elbise ve aynı oranda tamir ile şapka ve çamaşır gibi diğer masraf kalemlerini içeriyordu. 7,5 yaşındaki çocuğun masrafı ise 15 yaşındaki çocuğun yarısı olarak, 1,5 yaşındaki çocuğun giyim masraf toplamı da ikinci çocuğun yarısı olarak hesap edildi. Bu şekilde toplam olarak bulunan aile yıllık giysi masrafı 12 aya bölünerek taksim edildi (Osman, 1930, s. 100).

Giyimin ikinci önemli kalemi ayakkabı için ise erkek ve kadın için yıllık ikişer çift ayakkabı harcaması konurken, 15 ve 7,5 yaşlarındaki çocuklar için üçer çift ayakkabı bedeli, 1,5 yaşındaki çocuk içinse takdiri bir rakam ilave ediliyordu. Böylece elde edilen toplam rakam da 12 aya eşit şekilde pay ediliyordu (Osman, 1930, s. 101).

Bu kısmın üçüncü önemli kalemi ise "ev eşyası masrafı" idi. Bir evde mevcut mobilya ve ev eşyalarının hepsi için bir kıymet belirlendi. Tıpkı takım elbise ve ayakkabıda olduğu gibi bu eşyaların eskime, yıpranma payları da hesap edildi, kullanılması mümkün olmayanlar için yenileme karşılığı olarak senelik kıymetin yüzde 5'i oranında amortisman bedeli kondu. Sözgelimi bu oran 1914 senesinde 500 kuruş iken 1930 senesinde 6.000 kuruş olarak düşünüldü. Bu masraflar 12'ye bölünüp her ay cetvelde gösterildi.

IV. Grup ise "Ev Kirası" bölümüydü. Belki de en basit kısım burasıydı. Normal bir ailenin ortalama hayat şartlarına uygun bir semtte dört odalı [3 oda bir salona karşılık geliyor] bir evi kiraladığı varsayılıyordu. Bu vasıflarda bir ev 1914 yılında Birinci Dünya Harbinden önce 150 kuruşa kiralanırken, İTSO endeksine göre 1943 yılındaki kira bedeli [İkinci Dünya Harbi esnasında] 2.000 kuruş oldu.

3.3. Muhtelif Masraflar Grubu'nu oluşturmanın gerekçesi

1930 Geçinme Endeksi'ne V. Grup olarak "Muhtelif Masraflar Grubu" grubunun eklenmesi zorunlu görüldü. Çünkü normal şartlarda aile bireyleri tütün tüketiyor, ulaşım araçları kullanıyor ve hastalanınca hastaneye gidip doktor parası

ödüyorlardı. Yani bu kısmın tütün, ulaşım ve sağlık gibi üç temel alt grubu mevcuttu. V. Grup'un ilk alt kategorisi "sigara, tütün" idi. İTSO uzmanları, bu ürünleri niye endekse aldıklarını "*Bu madde ihtiyacatı gıdaiyeden ve zaruriyeden olmamakla beraber, maalesef fiilen mevcut ve ekmek ve yemekle omuz omuza yürüyen ve tüketim hanesinde küçümsenemeyecek bir miktar gösteren bir sarfiyata sebep olduğu cihetle cetvele sokulmasından sarfınazar edilememiştir. Bu maddenin, esasen çoğu ecnebi istatistiklerinde de yer tuttuğu görülmüştür.*" cümleleriyle açıklıyorlardı. İstanbul'da yıllık tüketilen tütün miktarı ortalama 1,5 milyon kilogram, kıymeti de 7,5 milyon lira civarında olması, bu kategorinin kesinlikle göz ardı edilemeyeceğini gösteriyordu.

İkinci alt grup ise "Ulaşım Vasıtaları Masrafı" kısmıydı. İstanbul'da ulaşım masrafının her ailenin bütçesinde yeri olduğunun altını çizen Necmettin Osman, şöyle diyordu:

> *"Bu itibarla hemen hemen her iş adamının ve her aileden asgari bir ferdin bu masrafı yaptığını sıhhatle kabul edebiliriz. Ulaşım vasıtaları masrafları ekseri ecnebi istatistiklerde de dahili hesap edilmiştir. İstanbul şehrinin hususiyeti ve ulaşım vasıtaları ihtiyacından sarfınazar imkânının mevcut olmaması dolayısıyla biz de bu masrafı kabul ve cetvele sokmayı lüzumlu addettik.*
>
> *Listede bu masrafa karşılık gösterdiğimiz rakamlar ulaşın vasıtalarının mutavassıt [orta] mesafelerde ikinci mevkide bir kişinin azimet ve avdet [gidiş dönüş] ücreti olarak hesap edilmiştir."* (Osman, 1930, s. 101).

Üçüncü alt grupta "sıhhat masrafları" ele alınmış, bunun kapsamına "doktor, ilâç, tıraş, hamam gibi sıhhi masraflar dahil" edilmişti. İTSO, Muhtelif Masraflar Grubunu teşkil ederken, daha bazı zaruri masrafların mevcut olduğu fark etti. Sözgelimi endekse geçinme vaziyeti analiz edilen "çalışan, yaşayan ve maddi ihtiyaçlarını temin eden bu ailenin manevî ve fikri ihtiyaçlarını da dikkate alınması" gerekliydi. Ailenin yahut ailede bir ferdin elbette ki gazete, kitap, tiyatro, sinema gibi fikrî ve terbiyevî ihtiyaçları için sarf ettiği bir "para"nın olduğunu, az ya da çok

olsun bu harcamanın varlığı İTSO İstatistik Birimini harekete geçirdi (Osman, 1930, s. 102). Aslında bu kararla İTSO, ilk dönemde eğlence ve kültür gibi harcamaları endeks kapsamına sokma ayrıcalığından vazgeçmişti.

3.4. Tasarruf ve Sigorta kaleminin hesap yöntemi

VI. Grup olan "Tasarruf veya Sigorta" endekse bir yıl sonra konuldu. Oda istatistik uzmanları "Tasarruf ve Sigorta" kalemini eklemelerine gerekçe olarak "yiyeceğini, yakacağını, giyecek ve oturacak eşyasını, ev kirasını ve muhtelif masraflarını düşünmek mecburiyetinde olan bir ailenin hiç şüphe yok ki, yarınki gününü, herhangi bir felâket veya fevkalâde bir masraf zamanını da düşünmeğe ve ona karşılık olmak üzere her ay üç, beş, muayyen bir miktar tasarruf akçesi ayırmağa mecbur" olmasını gösterdiler (Osman, 1930, s. 99).

Bu grubun rakamları Osman'ın verdiği bilgilere göre şu şekilde hesap edildi: "Tasarrufta harpten evvelki ve hali hazırdaki hayat sigorta" primleri esası alınarak, ailenin kendi geleceğini düşünmek adına hayat sigortası yaptırdıkları veya ona kıyasen bir miktar para tasarruf ettikleri kabul edildi. Baz yılı için ise 1913 ve 1914 cari hayat sigortaları tarifelerinden yola çıkılarak, çocukların "ellişer" altın liraya 20 sene müddetle sigorta edildiği varsayıldı, böylece 1,5 ve 7 yaşındaki çocuk için senelik 169'şar kuruş, 15 yaşındaki çocuk içinse 167 kuruş olmak üzere toplamda yıllık 505 kuruş hayat sigortası ödedikleri hesap edilmişti. 35 yaşındaki anne ile 40 yaşındaki babanın da 100 liraya "iki baş üzerine muhtelit sigortalar akdettiklerini kabul" edildi. Bütün bunlar için senede ödenecek prim yekûnu 564 kuruş oluyordu. Sonuç itibariyle "bu beş başlı aile (1069) kuruş senevi ücret mukabilinde (iki yüz elli) altın liraya 1913 ve 1914 tarifelerine göre hayat sigortası akdetmiş oldukları" kabulünden hareket ediliyordu. Bunun 12 aya taksim edilmesi üzerine aylık sigorta bedeli ise 89 kuruş olacaktı (Osman, 1930, s. 102).

3.5. Fiyat toplama ve endeks hesaplaması

İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası endeksini makbul kılan ve eleştirilenler tarafından bile dikkatle takip edilmesini sağlayan istikrarlı bir şekilde sürdürülüp, zamanın değişen şartlarına göre revizeler yapma yeteneğiydi. Bir diğer mühim

üstünlüğü ise 1930'ların ve 40'ların İstanbul'unu her bakımdan temsil etmesiydi. Sözgelimi endekste yer alan ürünlerin fiyatları tek bir bölgeden değil, İstanbul'u oluşturan, o dönem İstanbulluların ağırlıklı olarak ikamet ettikleri "İstanbul [Suriçi], Beyoğlu ve Üsküdar-Kadıköy cihetinde ve her semtte de 3 ayrı dükkânda tespit" ediliyordu. Bir başka ifadeyle İstanbul'u 4 bölgeye bölüp burada belirlediği 3'er farklı dükkândan fiyatları topluyordu. Dolayısıyla 12 dükkândan elde edilen fiyat verilerinin basit hesapla ortalaması alınıyor, daha sonra bu ortalamalar indeksteki miktarlar ile çarpılarak cetvele geçiriliyordu. Bu aşamadan sonra her bir grubun toplamı alınıp 1914 yılının ilk altı aylık ortalamasına "nispet" ediliyor, elde edilen sonuç aylık ortalama oluyordu. Aynı şekilde endeks hangi ay için düzenleniyorsa, o ayın genel toplamının 1914 senesi ilk 6 ayının ortalamasına oranı da genel endeksi veriyordu (Dikmen,1942, s. 201).

4. İkinci Revize 1938'de Gerçekleşti

İTSO 1914 baz yılının yanı sıra ikinci bir baz yılı daha oluşturdu. Yeni baz yılında da temel değer, evrak-ı nakdiye yani para temel ölçüttü. Ayrıca o zamana kadar İngiliz Lirası [Sterlini] ile yapılan mukayeseden vaz geçilerek, endeksin altın cinsinden değeri gösterilmeye başlandı. Böylece "umumi endeks" hem evrak-ı nakdiyeyle yani kâğıt parayla hem de altın parayla hesap edildi. Ancak 1940'lı yıllara gelindiğinde altın para ile yapılan umumi endeksin bir kıymeti kalmayacaktı, çünkü altın bir ödeme aracı olmaktan çıkarak "alelâde bir meta" haline gelecekti (Dikmen, 1942, s. 202).

Kuşkusuz emtia fiyatlarındaki dalgalanmalar hayat pahalılığı hakkında tek başına bir fikir verebilirdi ama her emtianın yükselişi aynı oranda olmadığından fiyatlardan elde edilen nispet tatmin edici olmazdı. Dolayısıyla ihtiyaç maddelerinin önem derecelerine ve tüketim miktarlarına göre hesap edilen birleşik bir oran gerçeğe daha yakındı. Bunun için bir aile tipini esas alıp yaşama seviyesini aynı şekilde sürdürmesi amacıyla gerekli her nevi ihtiyaç maddelerinin toplamını para ile ifade etmek gerekiyordu. Ancak değişen şartlar, ihtiyaç maddeleriyle tüketim oranlarının değişmesine yol açtı (İTSOM, Ocak 1944, s. 17).

Nihayetinde 1938 yılını baz yılı kabul eden İTSO, İstanbul Geçinme Endeksi ürün sepetindeki grup ve çeşitlerini değiştirmedi ama ürünlerin miktarını revize etti. Talihin garip bir cilvesi olarak ikinci baz yılı da bir dünya harbinin öncesine denk gelmişti. Bu değişime göre Yiyecek ve İçecek Maddeleri Grubu'ndaki maddelerin aylık tüketim miktarları şu şekilde oldu:

> *"Ekmek 68 kilo, (içilecek) su 3 fıçı, koyun eti 10,2 kilo, balık 4 kilo, taze sebze 38 kilo, patates 5 kilo, fasulye 2,5 kilo, nohut 2,5 kilo, soğan 7,5 kilo, sade yağ 4 kilo, zeytinyağı 4 kilo, şeker 7,5 kilo, pirinç 5 kilo, makarna 2,5 kilo, peynir 4 kilo, zeytin 2,5 kilo, yumurta 50 adet, süt 30 kilo, yoğur 6,5 kilo, kahve 0,6 kilo, meyva 10 kilo."* (İTSOM, Ocak 1944, s. 16).

1938 revize endeksinde Yakma, Aydınlatma, Temizleme Maddeleri Grubu'ndaki petrol ibaresi tamamen çıkartılıp daha önce parantez içinde verilen "elektrik" kalıcı ürün olarak konuldu. Bu bölümde ölçü birimi [vahid-i kıyasi] sütununa iki birim daha dahil edilerek, elektrik içim kw, temizlik için kullanılan su için de m^3 konuldu.

4.1. Geçinme endeksleri ve umumi refah ilişkisi

İTSO'ya göre geçinme endeksi, İstanbul'da beş kişilik orta halli, hatta ortanın altı kategorisinde bulunan bir ailenin geçinme ihtiyaçlarını gösteriyordu. Oda bu aileyi "vasatinin asgari haddinde yaşayışlı bir aile" diye tanımlıyordu. Ancak tartışılması gereken konu, bu yaklaşımın doğru olup olmadığıydı? Gerçekten İstanbul'da yaşayan ailelerin çoğunluğu bu kategorideki ailelerden mi oluşuyordu? Oda iyi niyetle hareket ederek, bu soruyu kendi ortaya atıp bu meselenin de araştırılması gerektiğinin altını çiziyordu. Oda istatistikçileri hayat pahalılığının yanı sıra İstanbulluların yaşam şartlarının yani refahının yükseltilmesiyle de yakından ilgiliydi. Bu sebeple de endeks değerlendirmelerinde İngiltere'deki hayat ve geçim seviyesi gibi bir seviyenin yakalanıp yakalanmayacağını tartışıyor ve bu sağlayacak olanın da ülkenin ekonomik büyüme rakamları olduğunu vurguluyorlardı (Osman, 1930, s. 103-104).

Bu değerlendirmelerde düzenli aralıklarla geçinme endeksinden elde ettiği yıllık rakamları hem 1914 baz yılı hem de geçen dönemin yıllarıyla tek tek mukayese eden tablo ve yorumlar yayınlayan Oda, bir yandan "İstanbul'da Geçinme" durumunu analiz ediyor, diğer yandan da Oda endeksinin hayat pahalılığını ya da ucuzluğunu göstermedeki doğruluğunu ortaya koymaya çalışıyordu. Onun için "Geçinme indekslerinin tanziminde nazarı itibara alınan esaslar, mutavassıt bir ailenin zaruri ihtiyaçlarından doğduğu için, bugün elde edilmiş olan bu beş senelik rakamlar, sekenesinin [sakinlerinin] azim bir ekseriyeti bu sınıfa dahil bulunan İstanbul gibi bir şehrin iktisadi tahavvülatını [değişimlerini] göstermesi itibariyle ehemmiyetle tetkike değer bir mevzu teşkil edebilir" diyecekti. Bir başka ifadeyle İTSO, geçinme endeksinin model aldığı aile yapısı ve bu ailenin harcama ve tüketim kalemlerini belirmede büyük isabet kaydettiğini ifade ediyordu (İTSOM, Şubat 1934, s.72-74; İTSOM, Haziran 1933, s. 232-237; İTSOM, Ocak 1944, s. 8-15; İTSOM, Ocak 1944, s. 16-19).

4.2. İsmini hak eden tek endeks: İTSO İstanbul Geçinme Endeksi

Aslında İTSO'nun endekse konu olan tip ailesi, uzmanlar tarafından eleştiriliyor, Oda'nın teorik olarak tespit ettiği tip aile ihtiyaçlarının "pek geniş tutulduğu" ifade ediliyordu. Orhan Dikmen, bu eleştirilerden birini, "Aylık masrafları tetkik edilen aile, orta halli olmaktan çok uzaklaşmıştır. Türkiye'de gerek memur, gerekse işçi aileleri arasında, mezkûr tip ailenin masraflarını karşılayabilecek geliri olanlar ekseriyeti teşkil etmese gerektir. Bu hususta [1939 yılı] 'Memurlar İstatistiği'ne bir göz atmak kâfidir. […] Bu indeksi daha ziyade aylık vasati geliri 150 lira civarında bulunan ticaret erbabının ve bunlarla beraber 60 ilâ 80 lira aslî maaşlı veya buna müsavi ücretli memur sınıfının geçinme vaziyetini gösteren bir indeks olarak kabul etmek doğru olur." ifadeleriyle yöneltecekti.

Dikmen'in eleştirisi yerindeydi ama onun da kabul ettiği gibi 1930'lu ve 40'lı yıllarda mevcut tüm geçinme endeksleri içinde -günümüzde Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) nüvesini teşkil eden İstatistik Müdürlüğünün yayınladığı

endeks de dahil olmak üzere-, Oda'nın yayınladığı İstanbul Geçinme Endeksi ismini hak eden tek endeksti.

Bunun en önemli nedeni, Oda'nın endeks çalışmasını sürekli yenilemesi, "günün" ihtiyaçlarını karşılar hale getirmesi ve elbette akademik camia ile koordineli bir çalışmaya benimsemesiydi. Sözgelimi Oda, 1953 yılında İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi İstatistik Enstitüsü ile iş birliğine giderek yeni endeks hazırlatmıştı. Bunun için Enstitü öncelikle Şubat 1953'te aile bütçesi anketi gerçekleştirerek sağlam bir altyapı oluşturmuştu (Güzel, 1998, s. 101). Bu yönüyle Devlet İstatistik Enstitüsü'ne ilham kaynağı olacaktı.

5. Toptan Eşya Fiyatları Endeksi İle De Öncü Oldu

İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası'nın neredeyse geçinme endeksiyle eş zamanlı hazırlığını başlattığı toptan fiyat endeksi, muhtemelen 1934 yılı ocak ayından itibaren yayınlanmaya başlandı.[1] İTSO İstatistik ve Neşriyat Müdürlüğü, "muntazaman" perakende cetvelleri yayınlamasının ardından toptan eşya fiyat endeksini neşretmeyi planlıyordu ve 1930 itibariyle hazırlıklarını tamamlamak üzereydi. Bu konuda İstatistik Şefliği ciddi bir çalışmanın temelini atmış, toptan eşya için "muhtelif taksimata ve muhtelif senelere inkısam ettirdiği" cetvelini oluşturmuştu (Osman, 1930, s. 97). Dikmen, "Türkiye'deki toptan fiyat indekslerinden birincisi, İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası tarafından 1927 senesinden beri tertip edilmekte bulunan indekstir." bilgisini verirken de yayın yılını değil, bazı yılını kastediyor olmalıydı (Dikmen, 1942, s. 190).

İTSO'nun İstatistik Kısmı tarafından hazırlanan ve tam adı "İstanbul Toptan Eşya Fiyatları İndeksi" olan endeks Türkçe ve Fransızca [Nombres – Indices Des Prix de Gros] olarak ve "1913-14 senesi vasatisi" 100 kabul edilerek yayınlandı. İTSO İstatistik Kısmı, İstanbul'un toptan eşya fiyatlarını 5 ana grup altında 8 alt grupta analiz etmişti. Ayrıca aynı gösterge içinde üç gruptan oluşan ikinci bir tasnif

[1] "İstanbul Toptan Eşya Fiyat İndeksi"ne ilk defa İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası'nın Ocak 1934 tarihli sayısında rastlanması sebebiyle, yayın tarihinin de aynı olduğunu düşünüyoruz.

şekli daha vardı. Birinci ve ana tasnifi incelersek, 5 ana grup "1- Gıda Maddeleri, II- Mevaddı Mükeyyife [Keyif Verici Maddeler], III - Mevadd-ı İptidaiye [Ham Maddeler], IV- Madenler, V- Muhtelife" diye sıralanmıştı. Gıda Maddeleri ana grubu altında "A- Zahair [Zahireler] ve Hububat, B-Hayvanî Gıda Maddeleri, C-Nebatî Gıda Maddeleri, D- Meyvalar" sütunu ile "Birinci Grubun İndeksi" sütunu yer alıyordu. Bu alt gruplar sırasıyla 8 madde, 4 madde, 4 madde, 3 madde olmak üzere toplam 19 maddeden meydana geliyordu (İTSO İstanbul Toptan Eşya Fiatları İndeksi, 1934).

Bu beş ana grup sütunlarının sonunda ise 5 grubun toplam 52 ürününü içeren "Umumi İndeks" yer alıyordu.

İstanbul Toptan Eşya Fiyatları indeksi tablosunun son bölümünde bulunan ikinci tasnife göre "indekse dahil olan 52 madde" bu kez üç grup altında değerlendirmeye anılıyordu: "I- İthalat Maddeleri, II- İhracat Maddeleri, 3- Dahilde İstihsal [üretim] ve İstihlâk [tüketim] Edilen Maddeler." Tablonun en son sütununda ise "Umum" başlığı altında bu hesap yöntemiyle endeksin 52 ürünü değerlendiriliyordu (İTSO İstanbul Toptan Eşya Fiatları İndeksi, 1934).

İTSO İstatistik Kısmı, bu tabloda yer alan tüm ana ve alt gruplar ile umumi endeksin hesaplamasında geometrik ortalama yöntemini temel alıyordu (Geometrik ortalama için bkz. https://acikders.ankara.edu.tr. Erişim Tarihi: 01. 10. 2024).

Toptan Eşya Fiyatları İndeksi için en önemli hususlardan biri de toptan fiyatlarının nasıl tespit edildiğiydi. İTSO bu konuda birden fazla kaynak ve merkezle çalıştı. Orhan Dikmen'in naklettiğine göre "Evvelâ, üzüm, incir, palamut ve meyan kökü fiyatları İzmir Ticaret Odasının neşrettiği haftalık piyasa bülteninden alınıyordu. Ham ipek fiyatları için Bursa Ticaret Odasına müracaat edilirken, geri kalan 47 maddenin İstanbul piyasasındaki toptan fiyatları şu suretlerle tespit ediliyordu: a) 17 maddenin fiyatı, İstanbul Ticaret ve Zahire Borsasının neşretmekte olduğu Haftalık İstatistik Tablosundan alınıyordu. b) Diğer 23 maddenin fiyatı, İstanbul Ticaret Odasının Sicilli Ticaret Gazetesi ve Piyasa Cetveli'nden iktibas ediliyordu. c) Bundan başka 6 maddenin (et, ham kendir, kereste, kurşun ve basma

ve yün ipliğinin) fiyatları ise hususî tetkik ile tespit ediliyordu. d) Nihayet tütün fiyatları için İstanbul Ticaret Odasının verdiği menşe şahadetnamelerindeki fiyatlar esas olarak alınıyordu" (Dikmen, 1942, s. 193).

Değişen şartlar doğrultusunda yine 1951'den itibaren 7 ana grubunda 94 maddeyi kapsayan 1938 bazlı yeni bir Toptan Eşya Fiyatları Endeksi hesaplayarak yayınlamaya başladı. 1969'da endeksten ithalat maddeleri, ihracat maddeleri ve iç tüketim maddeleri çıkartıldı. 1970'ten itibaren ise 1968 fiyatları ile, 1978'den itibaren ise 1968 fiyatlarıyla endeks hesaplanmaya başladı. Endekste yer alan maddeler ise ticaret borsalarından tedarik edildi. İstanbul Ticaret Borsasından 27 maddenin fiyatı, İzmir, Adana, Bursa ve Edirne Ticaret Borsalarından da 9 maddenin fiyatı alınırken, diğer maddelerin fiyatları önceden tespit edilmiş 558 firma ve kuruluşlardan temin ediliyordu. İstatistik hesaplamasında ise "tartısız geometrik ortalama hesabı" kullanılıyordu (Güzel, 1998, s. 121-122).

Dikmen, Oda'nın Toptan Eşya Fiyatları Endeksi'nin yayınlandığı yıldan beri "mühim bir boşluğu tek başına doldurduğunu" belirterek hakkını teslim ediyordu. Bunu yaparken de eleştirilerini sıralamaktan geri kalmıyor ve bunların en başına da "endekse dahil maddelerden bazılarının sarih bir surette tayin ve tarif edilmemesini" koyuyordu. Ona göre bu eksiklik, "mukayese imkânlarını bozuyor ve her fiyat tespiti, bu maddelerde az-çok indî bir mahiyet kazanıyordu." Dikmen ayrıca endeksten herhangi bir "ponderasyon"[2] terkip yapılmadığını, 1913-14 senesi fiyatlarının esas alınmasının da savaş sebebiyle uygun olmadığını, ayrıca İTSO indeksinde 1914-1927 arası yılların endeksinin de mevcut olmadığını kaydediyordu (Eleştirilerin tafsilatı için bkz. Dikmen, 1942, s. 193-194).

Bu arada Şuvla'nın verdiği bilgiye göre İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası dışında başak iki tane daha toptan eşya fiyat endeksi vardı, bunlar da "Ticaret Vekâleti Konjonktür Servisi Toptan Fiyat İndeksi ile Sümer Bank Konjonktür Servisi Toptan Fiyat İndeksi" idi (Suvla, 1942, s. 188). Ticaret Vekâleti Konjoktür

[2] Ponderasyon, "endekse dahil olan her bir varlığın/maddenin, piyasa değeriyle ağırlıklandırılmasına" denir.

ve Neşriyat Müdürlüğü'nün endeksinde 112 ürün, 3 grup ve 14 zümre analiz edilirken, baz yılı birkaç kez değiştirilmiş en son da 1963 baz yılı olarak hesaplamalar yapıldı (Dikmen, 1942, s. 195). Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı bünyesine geçtikten sonra tıpkı perakende endeksi gibi toptan endeksinin neşri de 1988 Şubat ayı itibariyle durduruldu (Güzel, 1998, s. 73).

Bu arada Sümerbank Bülteni'nde neşredilen ve 1927 yılını baz alan "Sümerbank Toptan Emtia Fiyatları İndeksi" ise 6 grup altında 36 maddenin hesaplanıyordu (Dikmen, 1942, s. 198). 1940'ların ilk yıllarına gelindiğinde bu endeksin de yayınının sona erdiği anlaşılıyor. Devlet İstatistik Enstitüsü ise Toptan Eşya Fiyatları Endeksi çalışmasına 1981 yılında başlayacaktı.

Sonuç

Vurgulama gerekir ki, bu çalışma, geçinme endeksinin Türkiye'de ilk ortaya çıkışını araştırırken, ekonomik gerekçelerin yanı sıra toplumsal, ahlaki ve siyasi bazı gerçeklerin de fark edilmesini sağlıyor. Türkiye'de fiyat endeksinin tarihçesi ana hatlarıyla bir daha gözden geçirilip bütünsel bir fotoğraf elde edilirse, bu fotoğrafın şu parçalardan oluştuğu söylenebilir:

1- Türkiye'de gerçek anlamda bir endeks çalışmasının başlamasıyla, bilhassa gıda fiyatlarındaki "şiddetli" ve "önlenemeyen" fiyat artışının yol açtığı "kaotik ortam" arasında doğrudan bir ilişki bulunuyor. Dolayısıyla endeks uygulamasına geçilmesi, Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti İstanbul'da ekonomik krizle sosyal ve siyasal krizlerin kesiştiği noktada kaybedilen "ölçüyü" tesis etme gayretinin sonucuydu.

2- Toplumda en azından devletin ana omurgasını teşkil eden memurlar ile büyük şirketlerin işleyişlerini devam ettirmesi için satın alma gücünde de fiyatlardaki artış oranında yükselişi sağlayacak bir dengeleyicinin varlığı zorunlu olmuştu. O halde endeks çalışmasının hayata geçirilmesinde şiddetli ve önlenemeyen hayat pahalılığı temel itici güçlerden biri kabul edilebilir. Bu konuda personeli devlet memuru sayılan ve maaşları devlet bütçesinden ödenen Düyûn-ı Umûmiye İdaresi öncü oldu.

3- Düyûn-ı Umûmiye İdaresi vergileri hesaplayıp topladığı için istatistik konusunda deneyimli bir kadroya sahipti. Türkiye'deki ilk düzenli istatistik birimi olarak nitelenebilecek İdare, bu avantajını kullanarak, personellerinin hayat standardının pahalılıktan etkilenmesini önleyecek oranda ücret zammı yapmasını sağlayacak bir endeks çalışmasını, Birinci Dünya Harbi'nin sürdüğü 1 Ocak 1917 tarihinden itibaren yürürlüğe koydu. Birçok kurum ve banka da Düyûn-ı Umûmiye endeks oranına karşılık gelen ödemeler yaparak onu örnek aldılar. Böylece Düyûn-ı Umûmiye İdaresi, Türkiye'de enflasyon endeksini başlatan ve "hayat pahalılığını" ölçen ilk güvenilir ve bağımsız kurum oldu.

4- Yeni Türkiye Cumhuriyeti sağladığı siyasi bağımsızlıkla beraber öncesinde başlayan hayat pahalılığını çözmek konusunda ağır bir baskı altındaydı. Bu amaçla İktisad-ı Âli Meclisi'ni kurdu. Bu komisyon da ortaya koydu ki, hayat pahalılığını yani enflasyonu ölçmek devletin sadece memurlarına zam yapması bakımından değil, ürün fiyatlandırılmasından projelerine ve bütçesine kadar geniş bir alanda önünü görmesi amacıyla şarttı. Piyasanın nabzını en iyi "İnflation" endeksi tutabilirdi.

5- Gelişmeleri yakından takip eden bazı kamu ve özel şirketlerin fiyat artışlarını not etmesine karşın yetersiz ve düzenli olmamasını göz önünde bulunduran İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası, Düyûn-ı Umûmiye İdaresi tecrübesini kullanarak İstanbul özelinde Cumhuriyet döneminin ilk güvenilir ve o günün Avrupa ülkeleriyle benzer niteliklere sahip milli endeks ölçümünü gerçekleştirdi. Endeksini oluştururken Düyûn-ı Umûmiye İdaresi endeksinden istifade etti. İTSO'nun baz yılı da endeks yöntemini ödünç aldığı Düyûn-ı Umûmiye İdaresi'ninki gibi 1914'tü.

6- Düyûn-ı Umûmiye İdaresi ve İTSO dışında Ticaret Bakanlığı başta olmak üzere bazı kurumlar da fiyat artışlarını takip ediyorlardı. Sözgelimi Osmanlı Bankası, Tramvay Şirketi ve Mütareke yıllarında oldukça aktif olan İngiliz Ticaret Odası bunlar arasındaydı. Hem Tramvay Şirketi hem de İngiliz Ticaret Odası Düyûn-ı Umumiye İdaresi'nin esasları üzerinden çalışıyorlardı. Cumhuriyet

döneminde ise Osmanlı Bankası ile Ziraat Bankası'nın yanı sıra Ticaret Vekaleti Konjonktür ve Neşriyat Servisi, İstatistik Umum Müdürlüğü de endeks yayınladı.

7- Cumhuriyet döneminde günümüzde TÜİK'in nüvesini teşkil eden İstatistik Müdürlüğünün yayınladığı endeks de dahil olmak üzere tüm kurumlar içinde endeks ismini hak eden tek istatistik, İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası tarafından yayınlanan İstanbul Geçinme Endeksi kabul edildi. Çünkü İTSO, fiyat toplamada, geniş ürün sepeti oluşturmada, geçinme endeksini konu olan aile bireylerini tespitte mümkün olduğunda Avrupa ülkeleriyle benzer bilimsel bir yöntem kullanmıştı.

8- İTSO'nun geçinme endeksinin en güçlü yanı sürekli karşılaşılan yeni olgular doğrultusunda tereddütsüz değiştirilebilmesiydi. 1929'da açıklanmaya başlanan endekste, ertesi yıl değişiklik yapılma cesareti gösterildi. Sözgelimi "hayat pahalılığı" ifadesinin tersinin "hayat ucuzluğu" olduğu ve ucuzlama ihtimali de olduğundu için kullanılamayacağını açıkça belirterek, endeksin resmi adını "İstanbul Geçinme Endeksi" olarak değiştirildi. Aynı şekilde ürün ve grup sayısı da artırıldı.

9- İTSO geleneği, devletin İstatistik Genel Müdürlüğü ve Ticaret Bakanlığı'na örnek oldu, güven verdi. Bilimsel esaslar bakımından takip edilecek usulün yaygınlaşmasını sağladı.

10- İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası sadece perakende fiyatları hesaplamadı. 1930'da hazırlıklarına başladığı İstanbul Toptan Eşya Fiyatları Endeksi'ni Ocak 1934 tarihinden itibaren yayınlayarak yine öncü bir rol oynadı. İTSO'nun toptan eşya endeksi Türkiye'den ilk toptan fiyat endeksi olarak tarihe geçti.

Sonuç itibariyle İTSO, başlangıçta Düyûn-ı Umûmiye İdaresi'nin endeksini revize ederek kullanmaya başladıysa da istatistik ilmindeki gelişmeler ışığında içerik ve sistem olarak sürekli yenileyip İstanbul Üniversitesi ile sıkı çalışma içine girerek, özgün endeks çalışmaları geliştirdi.

İTSO'nun endeksleri, kamudan özel sektörü, bireylerden çeşitli kurumlara kadar ekonominin tüm aktörleri tarafından hep ilgiyle takip edildi. İTSO Endeksi olmadan fiyat artışları ya da enflasyon üzerine konuşup fikir yürütmek eksik

kalıyordu. Bu yüzden Türkiye'de endeks üzerine konuşacak herkesin ilk sözü ve ilk başlangıç noktası, daima İT[S]O Geçinme Endeksi olacaktı.

Kaynakça

Aydın, M. (2010). Mütareke döneminde İstanbul'da hayat pahalılığı sorunu (1918–1922). History Studies, (2), 2. http://dx.doi.org/10.9737/hist_126

Beyaz, C. (2013). *Dersaadet'te bir sosyalist: Parvus Efendi*. Ankara: Ötüken Yayınları.

Blaisdell, D.C. (1940*). Osmanlı İmparatorluğunda Avrupa mali kontrolü*, (H. A. Kuyucak, Çev.). İstanbul: Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi Yayını.

Çavdar, N. (2014). Mütareke Dönemi'nin ilk aylarında İstanbul'da ekmek meselesi, *Belleten*, (281), 287-314. https://doi.org/10.37879/belleten.2014.287

Devellioğlu, F. (2009). *Osmanlıca Türkçe ansiklopedik lügat*, Ankara: Aydın Kitabevi.

Dikmen, O. (1942*).* Türkiye'deki indeksler, *İktisat Fakültesi Mecmuası,* (1- 2), 3.

Eldem, V. (1994). *Harp ve mütareke yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomisi*. Ankara: TTK Yayınları.

Ergin, F. (1986). Birinci Dünya Savaşı'nda ve Atatürk döneminde fiyatlar ve gelirler, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,* (7), 3.

Eröz, M. (1987). Parvus'un Türkiye hakkındaki yazıları, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası,* (43), Prof. Dr. S. F. Ülgener'e Armağan.

Güzel, S. (1998). İndeksler, *Türkiye'de fiyat indeksleri hesaplama yöntemleri ve uygulamaları paneli,* İstanbul: İTO Yayınları.

Karaosmanoğlu, Y.K. (1966). *Sodom ve Gomore*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.

Köklü, A. (1947). *Türkiye'de para meseleleri*. Ankara: MEB Siyasal Bilgiler Okulu Yayınları.

Osman, N. (1930). Geçinme endeksi*, İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası,* 2.

Özcan, M. (2011). *Düyun-ı Umumiye İdaresi ve Osmanlı iktisadı üzerine etkileri*, Marmara Üniversitesi (Yüksek lisans tezi), Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Suvla, R.Ş. (1942). Fiyat indeksleri tanzimi, *İktisat Fakültesi Mecmuası*, (1-2), 3.

Türkiye Cumhuriyeti Âli İktisat Meclisi Raporları [1 Mart 1928- 19 Mart 1928] Birinci İçtima Devresi, Türk Ocakları Merkez Heyeti Matbaası, 1928.

Türkiye Cumhuriyeti Âlî İktisat Meclisi Raporları 1928 İkinci İçtima Devresi, Hâkimiyeti Milliye Matbaası, 1929.

Ulu, C. (2014). I. Dünya savaşı ve işgal sürecinde İstanbul'da yaşanan sosyal ve ahlâkî çözülme (1914-1922). *Tarih Dergisi*, (58).

Yalman, A.E. (2013). *Birinci Dünya Savaşı'nda Türkiye,* (B. Keşoğlu, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Yeniay, H. (1964). *Yeni Osmanlı borçları tarihi,* İstanbul*:* İÜ İktisat Fakültesi Yayını.

Yüceuluğ R. (1949). Türkiye'de istatistik öğretimi ve istatistik çalışmaları-imparatorluk ve Cumhuriyet devirlerinde, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, (2-4), 6. https://doi.org/10.1501/Hukfak_0000000159

Gazete ve Mecmualar

Dersaadet Ticaret Odası Gazetesi, Sayı 1670, 6 Ocak 1917.

Dersaadet Ticaret Odası Gazetesi, Sayı 1720-21, 22-29 Aralık 1917.

İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, Sayı 6, Haziran 1933.

İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, Sayı 2, Şubat 1934.

İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, Sayı 1, Ocak 1944.
R.T. Chambre de Commerce et D'Industrie de Stamboul, Indice du coût de la vie á Stamboul, Janvier 1929.
Resmi Gazete, Sayı 640, 24 Temmuz 927, ss. 595-596.
İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası [İTSO] İstanbul'da Hayat Pahalılığı Müş'iresi, Ağustos 1929.
İTSO İstanbul "Geçinme İndeksi", Kânunusani 1930.
İTSO İstanbul Toptan Eşya Fiatları İndeksi, 1934.
Elektronik Kaynaklar:
https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/153430/mod_resource/content/1/9.%20Hafta-%20Merkezi%20E%C4%9Filim%20%C3%96l%C3%A7%C3%BCleri.pdf
https://ebin.pub/the-german-inflation-1914-1923-causes-and-effects-in-international-perspective-9783110860078-9783110097146.html
https://www.encyclopedia.com/religion/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/calwer-richarddeg

Extended Abstract

The first price index in Turkey, widely accepted by all, was prepared by the Düyûn-ı Umûmiye Administration, just like in European countries. Since its establishment in 1881, the Düyûn-ı Umûmiye Administration had been mediating the financial relations between the Ottoman Empire and the West, and Westerners increasingly preferred the Administration, which they trusted greatly, over the Ottoman Bank.

On behalf of the Ottomans, this preference would particularly be valid for the Düyûn-ı Umûmiye Administration during the First World War. During this period, the issuance of paper money would be handled through the Düyûn-ı Umûmiye Administration, rather than the Ottoman Bank.

The use of a price index to measure inflation in Turkey began in the final years of the Ottoman Empire. The cost of living, which would rise as a result of the Balkan Wars of 1912, was further exacerbated by the outbreak of World War I and the years of occupation, during which it was keenly felt by all segments of society. Salaries of civil servants, the backbone of the state, had become worthless, and the system was on the verge of collapse. In such an environment, the Düyûn-ı Umûmiye Administration, established by foreign creditors with the aim of collecting taxes to recover debts, employed thousands of qualified workers. To ensure that its civil servant personnel were not affected by the soaring cost of living, the Administration created the first inflation index, which it implemented on January 1, 1917. According to this index, it would increase the salaries of its employees to protect them from the high cost of living.

When the Düyûn-ı Umûmiye was abolished in 1928, the Istanbul Chamber of Commerce and Industry took over the responsibility of measuring inflation in Istanbul. To achieve this, the Chamber developed and adapted the Administration's methods to the new conditions. Starting in January 1929, the Chamber began measuring retail price increases, and in 1934, it started publishing the Istanbul Wholesale Price Index. Within ten years, the Chamber would emerge as the only institution in Turkey to publish a neutral and scientific index, setting an example for both governmental bodies and academic circles.

It is important to emphasize that this study, while examining the first emergence of the cost-of-living index in Turkey, also highlights not only economic justifications but also social, moral, and political realities. If the history of the price index in Turkey is re-examined

in broad terms to obtain a holistic picture, it can be said that this picture consists of the following components:

There is a direct relationship between the initiation of true index work in Turkey and the "violent" and "unavoidable" price increases, particularly in food prices, which led to a "chaotic environment." Therefore, the implementation of the index was the result of an effort to re-establish the "measure" lost at the intersection of economic, social, and political crises in the capital of the Ottoman Empire, Istanbul.

In society, it became essential to have a balancing mechanism that would ensure an increase in purchasing power corresponding to the rate of price increases, at least for civil servants, who formed the core of the state, and for large companies to continue their operations. Therefore, the implementation of the index work can be considered as driven by one of the primary forces: the severe and unavoidable rise in the cost of living. In this regard, the Düyûn-ı Umûmiye Administration, whose personnel were considered state employees and whose salaries were paid from the state budget, took the lead.

The Düyûn-ı Umûmiye Administration, having experience in statistics due to its role in calculating and collecting taxes, possessed a skilled staff. As the first regular statistical unit in Turkey, the Administration used this advantage to establish an index system that would enable wage increases for its personnel to counteract the effects of rising living costs. This system was implemented on January 1, 1917, during the ongoing First World War. Many institutions and banks followed suit, making payments corresponding to the Düyûn-ı Umûmiye index rate. Thus, the Düyûn-ı Umûmiye Administration became the first reliable and independent institution in Turkey to initiate an inflation index and measure the "cost of living."

The new Turkish Republic, alongside its political independence, was under significant pressure to address the rising cost of living that had begun prior to its establishment. To this end, it created the *İktisad-ı Âli Meclisi* (Council of Higher Economics). This commission emphasized that measuring the cost of living, or inflation, was crucial not only for adjusting civil servants' wages but also for enabling the state to gain insight across a broad range of areas, from product pricing to its projects and budget. The "Inflation" index would be the most effective tool to monitor the pulse of the market.

While some public and private companies had been monitoring price increases, their efforts were insufficient and irregular. Considering this, the Istanbul Chamber of Commerce and Industry, using the experience of the Düyûn-ı Umûmiye Administration, conducted the first reliable national index measurement of the Republican era, specific to Istanbul, with qualities similar to those of European countries at the time. In constructing its index, the Chamber benefited from the Düyûn-ı Umûmiye Administration's index. The base year for the ITO's index was also 1914, as it had been for the Düyûn-ı Umûmiye Administration’s index, from which the method was borrowed.

In addition to the Düyûn-ı Umûmiye Administration and the Istanbul Chamber of Commerce and Industry (İTSO), several other institutions, including the Ministry of Commerce, were also tracking price increases. For example, the Ottoman Bank, the Tramway Company, and the British Chamber of Commerce, which was quite active during the Armistice years, were among these institutions. Both the Tramway Company and the British Chamber of Commerce worked based on the principles of the Düyûn-ı Umûmiye Administration. In the Republican era, alongside the Ottoman Bank and Ziraat Bankası, the Ministry of Commerce’s Economic and Publications Service and the General Directorate of Statistics also published indices.

Among all the institutions in the Republican era, including the index published by the Directorate of Statistics, which would later become the foundation of the Turkish Statistical Institute (TÜİK), the only index considered deserving of the name was the Istanbul Cost of Living Index published by the Istanbul Chamber of Commerce and Industry (İTSO). This was because İTSO used a scientific method similar to that of European countries when it came to collecting price data, creating a broad product basket, and identifying the family members related to the cost-of-living index.

The strongest aspect of the İTSO's cost-of-living index was its ability to be modified without hesitation in line with emerging new phenomena. In 1929, when the index was first published, changes were made the following year. For instance, it was clearly stated that the term "cost of living" could not be used since its opposite, "cheap living," was also possible, and the official name of the index was changed to the "Istanbul Cost of Living Index." Similarly, the number of products and groups was increased.

The İTSO tradition became a model for the state's General Directorate of Statistics and the Ministry of Commerce, providing credibility and ensuring the widespread adoption of scientific principles and methods in index development.

The Istanbul Chamber of Commerce and Industry did not only calculate retail prices. In 1930, it began preparations for the Istanbul Wholesale Goods Price Index, which was published starting in January 1934, taking yet another pioneering role. İTSO's wholesale goods index became the first wholesale price index in Turkey and entered history.

As a result, while İTSO initially started by revising and using the Düyûn-ı Umûmiye Administration's index, it continuously updated its content and system in light of developments in statistical science. By collaborating closely with Istanbul University, it developed original index studies.

İTSO's indices were followed with great interest by all economic actors, from the public and private sectors to individuals and various institutions. Without the İTSO Index, discussions and analyses on price increases or inflation would be incomplete. For this reason, the first word and starting point for anyone discussing indices in Turkey would always be the İTSO Cost of Living Index.

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi
Araştırma Makalesi
ISSN 2547-989X

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9 (1), 433-474
Geliş Tarihi:29.01.2025 Kabul Tarihi:15.05.2025
Yayın: 2025 Yayın Tarihi:31.05.2025
https://doi.org/10.30561/sinopusd.1629005
https://dergipark.org.tr/sinopusd

OSMANLI-TÜRK MODERNLEŞMESİ ERKEN DÖNEMİNDE KADIN ÇEVİRMENLER VE KADIN KİMLİĞİNİN İNŞASI: BELKIS SAMİ VE *KÜÇÜK KADINLAR*

Dudu ÖZBEK*

Öz

Tarihsel olarak 19. yüzyılda başlayan Türk modernleşmesinin erken dönemi, Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar uzanan bir yenileşme sürecidir. Bu süreç içerisinde diğer birçok alandaki reformlarla birlikte kadın kimliğine yönelik de yeni bir inşa ve değişim süreci yaşanmıştır. Sürecin dinamiklerini anlamak için dönemin yazılı kaynakları önemli bir inceleme alanı sunmaktadır. Ancak bu yazılı kaynakların üretilmesinde, kadınların yaşamlarını birebir ilgilendiren reformların hayata geçirilmesinde ve sürdürülmesinde katkıları olan birçok kadın düşünür, edebiyatçı ve siyasi figür, tarih yazımında, bilimsel araştırmalarda ya da edebiyat antolojilerinde uzun yıllar 'görünmez' kalmıştır. Günümüze kadar edebiyatçı ve çevirmen kimliği ile literatürde ismine neredeyse hiç rastlanılmayan bu figürlerden biri de Belkıs Sami'dir. Bu araştırma, Belkıs Sami tarafından Türkçeye çevrilerek ilk olarak Osmanlıca yayınlanmış olan ve 1931 yılında da Latin alfabesi ile basılan *Küçük Kadınlar* romanındaki kadın kimliği temsillerine odaklanmakta ve böylelikle Belkıs Sami'nin yazar ve çevirmen olarak literatürdeki görünürlüğüne katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Araştırmanın metodolojik çerçevesi Gideon Toury'nin erek-odaklı betimleyici çeviri araştırmaları modeli ile Gerard Genette'nin 'yan metinsel ögeler' (paratext) kavramına dayanmaktadır. Bu metodolojiye dayanarak, çevirinin bir çeviri eser olarak erek kültürde kadın kimliğinin kurgulanmasına dair dönemsel açıdan karşılık geldiği yere odaklanılmıştır. Metin içerisindeki söylem ve yan metinsel ögelerin analizleri neticesinde, 1931 yılında Latin alfabesi ile Türkçede yayınlanmış olan *Küçük Kadınlar* çevirisinin, özellikle kadınların çalışma hayatına katılması, aile yaşamındaki değişen rolleri, yeni aile modeli, fedakâr, müşfik ve vatanperver annelik rolü açısından erek kültürdeki kadın kimliğine yönelik dönemsel hâkim anlayışla örtüştüğü tespit edilmiştir. İncelemeler neticesinde ayrıca, çevirmenin önsözünde açıkça belirtildiği gibi, yayımlanan çeviri eserin erek kültürde kadınlar için bir model oluşturma amacı taşıdığı da belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çeviri tarihi, Belkıs Sami, Küçük Kadınlar, Türk modernleşmesi, Kadın kimliği, Paratext

* Dr. Öğr. Üyesi, Sinop Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, dbalozbek@sinop.edu.tr, https://orcid.org/0000-0003-1113-9000
This work is licensed under a Creative Commons BY-NC-SA 2.0

Women Translators and the Construction of Women Identity in the Early Period of the Ottoman-Turkish Modernization: Belkıs Sami and the Translation of *Little Women*

Abstract

The early phase of the Turkish modernization which began in the 19th century, represents a period of renewal extending to the early years of the Republic. During this period, a new construction and transformation process took place related to women's identity in addition to reforms in many other fields. To understand the dynamics of this period, the written sources of the era provide a significant area of research. However, many women intellectuals, writers, and political figures who played significant roles in the production of these written sources and in the implementation of reforms affecting women's lives, and continuation of these reforms, remained "invisible" for many years in historiography, scientific research, and literary anthologies. Belkıs Sami is one of these women figures whose name is rarely encountered as a writer and translator in the relevant literature in the field. This study focuses on the representations of women identity in the novel *Little Women* which was translated into Turkish by Belkıs Sami with the title *Küçük Kadınlar*. The translation was initially published in Ottoman Turkish and later printed in 1931 in the Latin alphabet. In this respect, the study aims to contribute to Belkıs Sami's visibility in the literature both as an author and a translator. The methodological framework of the study is based on Gideon Toury's target-oriented descriptive translation studies and Gerard Genette's concept of "paratext". From this methodological perspective, the research focuses on the place *Little Women* occupies as a translated work within the target culture in terms of shaping the new female identity during that particular time period. As a result of the textual and paratextual analyses conducted in the study, it was found out that 1931 translation of *Little Women* published in the Latin alphabet in Turkish aligns with the prevailing norms for women identity during that period particularly in terms of women's participation in the workforce, the changing roles of women in family life, the promotion of a new family model, and the role of self-sacrificing, compassionate, patriotic motherhood. The analyses further reveal that the published translation was intended to serve as a model for women in the target culture as explicitly stated in the translator's preface.

Keywords: Translation history, Belkıs Sami, Little Women, Turkish modernization, Women's identity, Paratext

1. Giriş

Türk modernleşme sürecinin erken dönemi, 19.yüzyılın ortaları ile Cumhuriyetin ilk yıllarından oluşan 1870-1935 yılları arasındaki dönemi kapsar (Sancar, 2012). Bu dönemden önce 18.yüzyılda özellikle III. Selim döneminde askeri ve teknolojik anlamda yenileşme çabaları görülse de bu çabaların halk tabanında karşılığını bulan daha bütüncül bir harekete dönüşmesi Tanzimat

dönemine karşılık gelir. Erken dönem Türk modernleşmesinin önemli dönemeçleri, Tanzimat Fermanı sonrası yenilikler, II. Meşrutiyet dönemi reformları ve Cumhuriyetin ilanı ile devam eden değişim sürecidir. Çakır'a (1994) göre bu türlü tarihsel dönüşüm süreçleri, çeşitli şekillerde kadınların yaşamları üzerinde etkiler yaparken, onların daha önceki dönemlerdeki birikimlerinin yeni dönemin değişen söylemi nedeniyle kesintiye uğratılması, unutturulması sonucunu da doğurur. Çakır'a (1994) göre bu da "geleneğin oluşmasını engelleyici bir etmendir. Kadın tarihi çalışmaları bu sürekliliği kurmaya yöneliktir, bellek kazandırır" (s.16). Böylesi bir perspektiften hareketle bu çalışma, erken dönem Osmanlı-Türk modernleşmesinde kadın kimliğinin inşasına yönelik kadın çevirmenlerin katkılarına odaklanarak, hem çeviri tarihi, hem de kadın tarihi belleğine katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Türk tarih yazımında kadınların 'görünmezliği' sorunu, özellikle 1990'lardan itibaren bu alanda yapılan kadın tarihi araştırmalarının önemli konularından biri olmuştur (Çakır, 1994; Durakbaşa, 2000; Kadıoğlu, 1996, 1998; Sancar, 2012; Toska, 1998). Kadın tarihine dair bu tür çalışmalar, Türkiye'de pek bilinmeyen, sessizliğe terk edilmiş kadın yazarlar, çevirmenler, bilim insanları, politik şahsiyetler ve bunların tarihsel katkıları ile kadınların yaşadığı sorunların ve dönüşümlerin bir dökümünü yapmaya başlamıştır. Kadın bakış açısıyla hareket eden tarihçiler, "Türkiye'de kadınların topluma katkılarının görmezden gelinmesi karşısında 'kadınlara ait bir tarih yazma' arzusu ile yola çıkıp bir hayli yol aldılar. Son yüzyılda siyasal, kültürel ve ideolojik dönüşümlerin içinde kadınların katkısını görünür kılmak için kadınların izlerinin bulunabileceği her yere ve her tür toplumsallığın içindeki kadın etkisine bakmaya çalıştılar" (Sancar,2012, s. 16).

Özellikle Serpil Çakır'ın (1994) *Osmanlı Kadın Hareketi* isimli çalışması, bu alanda öncü çalışmalardan biridir. Bu çalışmada, Cumhuriyet döneminin kadın hakları bağlamındaki kazanımları ve bu kazanımların tarihsel arka planındaki kadın hakları mücadeleleri arasında tarihsel bir süreklilik kurulmuştur. Dolayısıyla, kadınların tarihteki görünürlüğünün artması ve tarihsel süreçlere fiili özneler olarak

katkılarını anlayabilmek açısından bu tür çalışmalar oldukça önemlidir. Berktay'ın (1998) belirttiği gibi, " kadınların, 'tarihe yazılmak' konusunda nasıl dışlandıklarını, nasıl görünmez kılındıklarını hep biliyoruz. Ama eylemleri ve öznellikleri yazılı tarihe yansıtılmamış olsa bile, her zaman tarihin yapımına katılmış olduklarını, 'tarihsel özneler' olduklarını da biliyoruz" (s.2). Bu çalışmada da, yazar ve çevirmen kimliği ile böylesi bir tarihsel özne olmasına rağmen tarihin ve edebiyat antolojilerinin sayfalarında neredeyse günümüze kadar kendine yer bulamamış ve eserlerinden ancak son yıllarda bahsedilmeye başlanmış olan Belkıs Sami'nin çalışmalarına odaklanılmış ve yapmış olduğu *Küçük Kadınlar* çevirisi, dönemin sosyo-kültürel bağlamı içerisinde incelenmiştir. Çalışma, hem Belkıs Sami'nin yazar ve çevirmen olarak tarihsel görünürlüğüne bir katkı sunmayı, hem de dönemsel olarak kadın kimliğinin inşa sürecinde çeviri metinlerin işlevlerini açığa çıkarmayı hedeflemektedir.

Analizlere geçmeden önce aşağıdaki bölümde öncelikle çevirinin hedef kültürdeki işlevlerine odaklanabilmek açısından erken dönem Türk modernleşmesi sürecinde toplumsal kadın kimliğindeki dönüşümler incelenecek, daha sonra çevirmen ve orijinal kitabın yazarı ile ilgili bilgi verilecektir. Sonraki bölümde ise tüm bu sosyo-kültürel bağlam çerçevesinde, *Küçük Kadınlar* kitabının, çeviri metin olarak ilgili dönemde kadın kimliğini nasıl kurguladığı ve aktardığı incelenecektir.

2. Erken Dönem Türk Modernleşmesi (1870-1935) ve Kadın Kimliğinin İnşası

Louisa Alcott'un *Little Women* (1868) eserinin Belkıs Sami tarafından yapılan ilk Türkçe çevirisi *Küçük Kadınlar* ismiyle önce Osmanlıca olarak 1925'te ve harf inkılabından sonra da Latin alfabesi ile 1931'de basılmıştır. Bu çalışmada incelenecek olan bu çeviri, erken dönem modernleşme süreci içerisinde yayınlanmıştır. Dolayısıyla, erek kültür bağlamını bu sosyo-kültürel çerçeve oluşturmaktadır.

Çevirinin Osmanlıca olarak ilk yayınlandığı 1925 yılı, Cumhuriyetin ilanının hemen ertesi dönem olması itibarı ile modernleşmeye dair reformların yoğun

bir şekilde tartışıldığı ve hayata geçirildiği önemli bir dönüşüm sürecini işaret etmektedir. Ancak, Cumhuriyet dönemi Türk modernleşmesi, daha önceki dönemlerle, özellikle Tanzimat ve II. Meşrutiyet dönemleri batılılaşma ve yenilik hareketleri ile bir süreklilik içerisinde değerlendirilir (Caporal, 1999; Durakbaşa, 2000; Mardin, 1991/2021; Sancar, 2012). Bu tarihsel süreklilik, Türkiye'de kadın kimliğinin kurgulanması süreci ile de iç içe gerçekleşmiştir. Caporal'ın (1999) belirttiği üzere 19.yüzyılın başlarından itibaren, katı gelenek yanlılarına karşıt bir biçimde ortaya çıkan yenilikçi düşünce akımları "kesintisiz bir zincirin halkalarını biçimlendirir. Mustafa Kemal'in, Türk kadının kurtuluşuna ilişkin düşüncelerine varan bir hareketin birbirini izleyen aşamalarını oluşturur" (s. 57). Dolayısıyla, alt yapısında çeşitli ekonomik dönüşümler yatmakla birlikte "çağdaşlaşma" süreci, Türkiye'deki kadın kimliğinin kurgulanması ve kadın hakları mücadelelerini biçimlendiren en temel toplumsal süreçtir (Tekeli, 1982, s. 375).

Modernleşme sürecinin erken döneminde kadınların sosyal yaşamları, ev içindeki konumları, iş, eğitim, hukuk ve siyaset alanlarındaki hakları bakımından oldukça büyük gelişmeler yaşanmıştır. Bu sürecin ilk ayağı olarak Tanzimat döneminde (1839-1876) hukuk ve eğitim alanında Batı yönelimli yenileşmeler gerçekleşmiş ve kültürel anlamda yeni bir aydın kimliği ortaya çıkmıştır (Caporal, 1999). Eğitim ve kültürel anlamdaki bu canlanmanın etkisiyle kadınların kendi seslerini duyurabildikleri ve çeşitli gazete ve dergiler yoluyla sorunları üzerinde tartışmalar yürütebildikleri görülür. Abadan-Unat'ın (1982) ifade ettiği üzere " Türkiye'de kadının özgürleşme çabaları toplumda din, ırk veya cins ayrımı gözetmeksizin bireysel hakları güvence altına almak üzere ilan edilen 1839 tarihli Gülhane Hattı Hümayunundan sonra belirginleşmeye başlamıştır" (s.8).

Tanzimat'ın kadınlar açısından getirdiği belki de en büyük ilerleme kız rüştiyelerinin (ortaokul) 1858'de açılmasıdır. Kız öğrenciler eskiden beri dini eğitim veren mahalle mekteplerine gidebiliyorlar ancak bunun ötesinde resmi bir eğitim alamıyorlardı. Eğitim anlamında Tanzimat döneminde yapılan bir başka reform ise 1870'te Darülmuallimat ismiyle kadın öğretmen okulunun açılmasıdır. Bu okuldan

mezun olan İlk kadın öğretmenlerin tayini 1873'te gerçekleşmiştir. Ancak kadınlar açısından tüm bu gelişmeler İstanbul ve bir iki merkez ilde sınırlı olarak kalmış ve imparatorluk içinde yaygınlaşmamıştır (Berkes, 1973/2012; Çakır, 1994).

Bu gelişmeleri not etmekle beraber, Osmanlı toplumunda kadınların yaşamlarının eşitlikten oldukça uzak, toplumsal yaşamdan soyutlanmış bir şekilde, ev içindeki yaşamla sınırlı olduğundan bahsetmek gerekir. Örneğin bu dönemde kadınlar kocalarıyla bile lokantalara gidemez, tramvaylarda, vapurlarda, perde çekili ayrı bölümlerde otururlardı (Berkes, 1973/2012). Ayrıca, erkeğe çok kadınla evlilik, diledikleri zaman boşanma ve çocuklar üzerindeki tüm haklar verilmişken, kadınlara Cumhuriyet dönemine kadar eşit boşanma hakkı ve oy hakkı tanınmamıştır. Yine bu dönemde, benzer bir eşitsizlikle, kanun karşısında bir erkeğin tanıklığı yerine iki kadının tanıklığı geçerli olmuştur (Abadan-Unat, 1982).

20.yüzyıla kadar geçen süreç içerisinde zaman zaman yayınlanan bazı fermanlarda, kadınların sosyal yaşamlarına dair ne kadar detaylı sınırlamalar getirildiği açıkça görülmektedir. Örneğin, 981 tarihli bir fermana göre kadınların muhallebici dükkânlarına girmeleri yasaklanmıştı. 1165 tarihli bir başka fermanla kadınların mesire yerlerine girmelerine izin verilmemiştir (Abadan-Unat, 1982, s.8). Kadınların neredeyse tek sosyalleşme alanı olan mesire yerlerinde bulunmaları, daha sonraki dönemlerde de çeşitli sınırlamalara tabi tutulmuştur. Çakır'ın (1994) Balıkhane Nazırı Ali Bey'in *Bir Zamanlar İstanbul* adlı eserinden aktardığına göre, "İslam kadınlarının ancak seyir yerlerine gidebilecekleri, o da cuma günleri kendilerine ayrılan yerlerde, erkeklerden ayrı bulunacakları, seyir yeri olmayan Maslak, Şişli, Levend, Pangaltı gibi yerlerde, ne suretle olursa olsun İslam kadınlarının araba ile durması ve oturmalarının yasaklandığı belirtilmiştir" (s. 159). Bu örnekler, kadınların sosyal yaşamda bulunabilecekleri yerlerin, hangi araçlara binebileceklerinin ve bu araçların hangi bölümlerinde oturacaklarının bile devlet tarafından belirlendiğini göstermesi anlamında önemlidir.

Tanzimat dönemi, Osmanlı toplumunda kadınların konumlarını iyileştirme anlamında önemli girişimlerin başladığı ve bu konuda entelektüel bilincin arttığı bir

dönem olmakla birlikte, 19.yüzyıl sonu ve 20.yüzyılın başında, kadınların yaşamlarındaki asıl düzenlemeler II. Meşrutiyet (1908-1918) döneminde gerçekleşmiştir. Bu dönemde, Batı dünyasındaki siyasal düşüncelerin etkisiyle, Osmanlı toplumsal yapısında ve düşünce dünyasında yenilikçi dönüşümler gözlenmiştir. Daha sonraki dönemlerde gerçekleşen, "kadının radikal nitelikli hak kazanımlarına, bu dönem adeta bir zemin hazırlamıştır. Söz konusu dönemde yaşanan deneyimler ve bu deneyimlerle ortaya konulabilen birikim, Cumhuriyet Türkiyesi'ne aktarılan önemli bir mirastır" (Kırkpınar, 1998, s.14).

Meşrutiyet döneminde yaşanan canlı politik ortamın bir sonucu olarak, kadınlar, çeşitli dernek ve cemiyetlerin çatısı altında bir araya gelmeye başlamış ve yaşanan özgürlükçü havanın etkisi ile taleplerini yayınladıkları dergilerde dile getirmişlerdir. II. Meşrutiyet'in ilanının hemen ardından gelen süreçte kadın dergilerinin sayısında da büyük bir artış gözlenmiştir. Osmanlı kadınlarının yayınladığı ilk dergi olan *Şükûfezar'*ın 1886'da yayınlanmasının ardından, Cumhuriyetin ilanına kadar geçen sürede, *Mürüvvet, Hanımlara Mahsus Gazete, Kadın, Kadınlar Dünyası, Kadınlık Gazetesi, Genç Kadın, Musavver Kadın, Demet, İnci* gibi birçok gazete ve dergi, yayın hayatına girmiştir (Çakır, 1994; Yıldırım ve Seyhan, 2015). Türk modernleşmesinin ve modern kadın imgesinin kurgulanması ve hayata geçirilmesinde bu tür yazılı araçların katkısı büyüktür. Sancar'ın (2012) belirttiği gibi "erken modernleşme döneminin (1870-1935) kurucu iradesinin şekillenmesinde dönemin yeni modern kamusal iletişim araçlarının, yani dergi, gazete ve romanların çok önemli rolü olmuştur" (s. 83). Bu yayınlarda Abdullah Cevdet, Ahmet Cevat, Tevfik Fikret gibi reformcu erkekler ve Ulviye Melan, Mükerrem Belkıs, Yaşar Nezihe, Emine Semiye, Nezihe Muhittin, Halide Edib gibi kadın hakları savunucusu kadın yazarlar, toplumdaki kadın kimliği ve kadın sorunları ile ilgili görüşlerini açıklamışlar ve ideal toplum yaşamı ve aileye dair tahayyüllerini paylaşmışlardır.

Erken dönem Türk modernleşmesinin üçüncü dönemeci olan Cumhuriyetin ilanı ile yepyeni bir süreç başlamış ancak bu süreç, geçmişin toplumsal

mücadelelerinin ve farklı düşünce akımları üzerinden yürütülen siyasi tartışmaların mirası üzerinden şekillenmiştir. Sancar'a (2012) göre, erken dönem modernleşme sürecinin iki temel dayanağı vardı. Bu dayanaklardan "birincisi, modernleşmeyi sağlayacak bir ulus-devlet oluşturmaktı. İkincisi ise bu yeni devletin ilkelerinin öğretildiği ve uygulandığı örnek modern aileler kurmak ve bunları kamusal rol modeller haline dönüştürmekti. Bu modern aileler, kendinden başlayarak modern bir toplumu inşa etmenin araçları olmuşlardı" (Sancar,2012, s.11).

Modernleşmenin birinci dayanağı olarak bir ulus-devlet kurulması, henüz feodal ilişkilere dayalı bir tarım toplumu olan Osmanlı toplumsal yapısının yerini sanayi üretimine dayalı kapitalist üretim ilişkilerinin aldığı, yeni bir toplumsal formasyonun oluşturulmasıyla ilişkilidir. Gerek üretim ilişkilerindeki bu değişiklik ve gerek yaşanan savaşlardan dolayı erkek nüfusun azalmasından dolayı, üretimde kadın istihdamına yönelik politikalar, Cumhuriyet döneminin kadınlar açısından en önemli kazanımlarından biridir. Tekeli'nin (1982) de belirttiği gibi kadınların kitlesel olarak çalışma hayatına katılmaları, savaşlar ve değişen ekonomik şartların bir sonucudur (s. 378).

Cumhuriyet döneminde oluşan bu yeni ekonomik ve toplumsal düzendeki işleyişin bir gereği olarak, hukuk, bürokrasi, eğitim, siyaset, kültürel ve sosyal yaşamda çeşitli reformlar hızlı bir şekilde hayata geçirilmiştir. Bu reformların kadınlar açısından oldukça önemli kazanımları olmuştur. Bu yapısal reformların hayata geçirilmesi ve sürekliliğinin sağlanması, modernleşme sürecinin ikinci dayanağını oluşturan modern aileler ve kamusal rol modeller yoluyla gerçekleştirilmiştir. Bu noktada yeni kadın kimliğinin kurgulanması oldukça önemli bir rol oynamıştır. Örneğin erken Cumhuriyet döneminin etkili yazarlarından İsmail Hakkı Baltacıoğlu, *Yeni Adam* isimli haftalık gazetede, yeni erkek ve kadın ideallerini tanımlarken, kadın kimliğini aşağıdaki gibi kurgulamıştır:

> *Yeni kadın ev kadını değildir. Öncelikle müstahsildir. Artık yalnızca tüketen kadın tipi ne ekonomik olarak, ne de ahlaki olarak daha fazla savunulabilir. Yeni kadın çocuklarına laik terbiye verebilecek, erkeğe layık bir hayat*

> *arkadaşı olabilecek müspet kafalı bir kadındır. Yeni kadın erkeğe göre menfi bir cins olmaktan çıkıp, tamamlayıcı, bütünleyici bir eş, arkadaş fikrine yerleşiyor. Yeni kadın yeni beden düşüncesini de beraberinde getiriyor. Nazenin, kırılgan, hastalıklı bir güzellik değil, güç, sağlık, çeviklik, başarı ile özdeşleşen diri bir güzellik* (Baltacıoğlu, 1937, aktaran Köksal, 1998, s.32)

Cumhuriyet'in ilk yıllarında yaşanan değişim hareketinin kültürel boyutuyla taşıyıcısı olan kadınlar ve aile yapısına dair tasavvur, Atatürk'ün ve yakın çevresinin şahıslarında, davranışlarında ve yaşam biçimlerinde modellenmiş ve yukarıdaki örnekte olduğu gibi çeşitli dergi, gazete ve kitaplarda ifade edilmiş ve özellikle de ders kitapları yoluyla aktarılmıştır. Kırkpınar'ın (1998) ifadesiyle, "kültürel devrim, ister istemez, yeni bir kadın tipi ortaya çıkarmıştır. Bu kadın tipi, yeni sistemin ve ideolojinin kalıplarını ve simgelerini taşımaktadır" (s.16). Dolayısıyla, daha önceki ve sonraki dönemlerde ve başka coğrafyalardaki büyük toplumsal projelerde olduğu gibi, bu dönemde Türkiye'de izlenen 'batı' yönlü dönüşüm de kadın kimliği üzerinden görünür kılınmıştır.

Dönemin kadın kimliğine dair Cumhuriyet dönemi aydınlarının idealini, direkt olarak Atatürk'ün söylev ve demeçlerinde görebiliriz. Örneğin, 1923 yılında Konya kadınlarına yaptığı konuşmada Atatürk onlara, şu şekilde seslenmiştir: "Daha selâmetle, daha dürüst olarak yürüyeceğimiz yol vardır. Büyük Türk kadınını mesaimizde müşterek kılmak, hayatımızı onunla birlikte yürütmek, Türk kadınını ilmî, ahlâkî, içtimaî, iktisadî hayatta erkeğin şeriki, refiki, muavin ve müzahiri yapmak yoludur". Yine 1925 yılında Atatürk, "Türk kadını nasıl olmalıdır?" sorusuna şöyle yanıt vermiştir: "Türk kadını dünyanın en münevver, en faziletkâr ve en ağır kadını olmalıdır. Ağır sıklette değil; ahlâkta, fazilette ağır, vakur bir kadın olmalıdır. Türk kadınının vazifesi, Türk'ü zihniyetiyle, pazusu ile, azmiyle muhafaza ve müdafaaya kadir nesiller yetiştirmektir. Milletin menbaı, hayatı içtimaiyenin esası olan kadın, ancak faziletkâr olursa vazifesini ifa edebilir" (Arsan, Borak ve Kocatürk, 2006). Burada alıntılanan ve diğer başka konuşmalarından da

anlaşılacağı üzere, Atatürk'ün ön plana çıkardığı kadın kimliğinin en önemli özelliği, vatana karşı vazifesi olan, kendini ve diğer kuşakları yetiştiren annelik özelliği ve bilimsel, sosyal ve mesleki alanlarda erkekle birlikte ulusun inşasına katılan vatandaş kimliğidir.

Bu vatandaş kimliğinin yansıması olarak, Cumhuriyet dönemindeki reformlarla kadınlara oy kullanma gibi temel vatandaşlık hakları verilmiş, meslek edinmeleri teşvik edilmiş, ancak onların kadın olmaktan kaynaklı özgül sorunlarına çözüm oluşturabilecek politikalar yaygınlaştırılamamıştır. Bu tür yeni kodlar içerisinde kadınlar, gelenek ile modern arasında, aslında onlar açısından gerilimli olan hassas bir 'saygın alan' yaratma vazifesini de üstlenmişlerdi. Bu durum onlara hem kamusal alanda çalışarak hem de ev içinde aile düzenini koruyarak iki boyutlu bir toplumsal sorumluluk getirmiştir. Kadınlar bu dönemde kamusal alanda yurtsever vatandaşlar olarak, özellikle öğretmenlik mesleğine girmeye teşvik edilmiş, ancak onlardan aynı zamanda iyi bir eş ve anne olmaları da beklenmiştir (Kadıoğlu,1998, s.94).

Gelenek ile modern arasında yeni bir kimlik edinmeleri beklenen Cumhuriyet kadınları, eğitimli, fedakâr ve kamusal alanda bir biçimde 'cinsiyetsiz' görünümdeydiler. Örneğin, Halide Edib eserlerinde, "kadınlarda iffet, özveri ve analık erdemlerini vurguladı; kadınları, erkeklerine uğraşlarında fedakârca eşlik eden, cinsiyetsiz yoldaşlar olarak tanımladı" (Kadıoğlu, 1998, s. 95). Modernleşme yolunda reformlar yapılırken, gelenekçilerin eleştirilerine ve 'asrileşmede aşırılık' korkusuna karşılık olacak biçimde "Kemalist kadınlar cins kimliklerini değil, profesyonel kimliklerini öne çıkardılar ve kendilerini devletin saygın temsilcileri olarak sundular" (Durakbaşa, 2000, s.26).

Bu tür bir kurgu içerisinde, antik çağlardan beri tarihsel olarak kadınları saygın/saygın olmayan ya da iffetli/iffetli olmayan şeklinde kategorize eden geleneksel/ataerkil ahlak normlarının günümüze kadar ulaştığı görülür (Gezgin, 2024, s.44). Bu bakımdan, Cumhuriyet'le birlikte yeni dönemin kadın kimliğinin sınırları içerisinde, kadınlar kendilerine, "ataerkil ahlakı tehdit etmeyen, cinsel

açıdan mütevazı ve saygın bir konum edinebildiler" (Durakbaşa, 2000, s.27). Ancak iffet, sadakat, kadınca tevazu, fedakârlık, saygınlık ve özellikle de "kamusal alanda belirli bir davranış ve giyim tarzı, yeni Kemalist kadın kuşaklarına daha büyük bir duygusal yük verilerek aktarıldı" (Durakbaşa, 2000, s.27). Kamusal alanda beklenen modernliğin sınırlarını, 'saygınlık' çizgisi ile belirleme misyonu, başka bir deyişle, "alaturkalık ile iffetsizlik arasındaki gerilim, Türk kadınlarının zihninde Cumhuriyet döneminin başlangıcından bu yana huzursuzluk yaratıcı bir unsur olarak varlığını sürdürmektedir" (Kadıoğlu, 1998, s.96).

Erken dönem Türk modernleşmesinin temel dönüşümleri ve bu dönüşümler içerisinde kadın kimliğinin inşasına dair bu tarihsel çerçevenin ardından çalışmanın ilerleyen bölümlerinde bu sosyo-kültürel bağlam içerisinde kadın çevirmenlerin kimliğine ve Belkıs Sami'nin *Küçük Kadınlar* çevirisine odaklanılacaktır. Böylelikle, bahsi geçen modernleşme sürecinde kadın imgesi oluşturulurken çeviri metinlerin oynadığı rol, örnek çeviri eser üzerinden işlevsel olarak ele alınacaktır.

2.1. Erken Dönem Türk Modernleşmesinde Kadın Çevirmenler

Türk modernleşmesinin erken döneminde yukarıdaki bölümde aktarılan tarihsel gelişim, kadın kimliğinin oluşumu ve kadın hakları mücadelelerinin, toplumsal değişim/dönüşüm ivmelerinden ayrı düşünülemeyeceğini göstermektedir. Tüm bu süreç içerisinde kadın aydınlar, yazarlar, çevirmenler ve düşünürler önemli bir rol oynamış ve yazıları ile sürecin öznesi olmuşlardır.

Erken dönem modernleşme süreci, kadınların kamusal anlamda görünürlüğü açısından düşünüldüğünde, iki bölümde ele alınabilir. Sancar'ın (2012) belirttiği biçimde "1868'den II. Meşrutiyet'in ilan edildiği 1908'e kadar geçen dönem, bir tür kadınların kendilerini ispat dönemi olarak tanımlanabilir" (s.92). Kadınların henüz kamusal yaşamda neredeyse hiç yer alamadığı bu dönemde, kendi isimleriyle yayın yapmaya ve edebiyat alanında kendi kimlikleriyle yer almaya başladıkları görülür. Bu dönemde kadınlar açısından yazılı kaynak olarak *Hanımlara Mahsus Gazete* ön plana çıkar. Bu gazetede, dönemin "konak eğitimi" almış, ya da Müslüman kız öğrencileri kabul etmeye başlayan Amerikan Kız Mektebi gibi sınırlı sayıdaki

okullardan mezun olmuş, üst sınıf ailelere mensup kadınlar yazılarını yayınlamıştır. Dönemin koşulları göz önünde bulundurulduğunda bu tür bir eğitime ancak üst sınıflardan kadınların ulaşabilmiş olması şaşırtıcı değildir.

Hanımlara Mahsus Gazete'de yazıları yayınlanan iki kadın yazar Fatma Aliye Hanım ve Şair Nigar Hanım çevirmen olarak da eser veren ilk kadın edebiyatçılardandır. Nigar Hanım, Alphonse de Lamartine ve Alfred de Musset gibi Fransız yazarlardan şiir çevirileri yapmış, Fatma Aliye de yine bir Fransız yazar olan George Ohnet'in *Volente* isimli kitabını çevirerek *Meram* ismi ile yayınlamıştır. Kadınların edebiyat sahnesine çıkmaya başladıkları bu ilk dönemde, Fatma Aliye bu çeviriyi 'bir kadın' imzası ile yayınlamıştır. Bu şekilde isimsiz olarak bir kadının yayınladığı çeviri, genel olarak şaşkınlıkla karşılanmış ve bir kadının çeviri yapacak kadar iyi derecede Fransızca bilip bilemeyeceği tartışılmıştır. Nihayetinde dönemin etkili entelektüellerinden Ahmet Midhat duruma açıklık getirmiş ve kitabın 'hanım çevirmeni'nin ünlü tarihçi Cevdet Paşa'nın 'iffetli' kızı olduğunu ve erkek bir yazarın ciddi romanını yazarına uygun 'erkekçe bir üslupla' çevirme cesaretini gösterdiği için övülmeye değer olduğunu belirtmiştir (Paker, 1991, s.280).

Türk modernleşmesinin Meşrutiyet'e kadar süren bu ilk döneminde ağırlıklı olarak Fransızca'dan çeviriler görülmektedir. Fatma Aliye ve Şair Nigar dışında çevirmen olarak Osmanlıca eser veren kadınlar arasında Rus çevirmen Gülnar Hanım'ın (Madam Gülnar) ismi de, Rus klasiklerinden Osmanlı Türkçesine yaptığı çeviriler ile anılır (Karadağ, 2013). II. Meşrutiyet' in ilanına kadar geçen bu sürede, Fatma Aliye ve Şair Nigar gibi edebiyatçı ve çevirmen kimliğine sahip öncü kadınlar, gelenekle barışık bir modernleşme anlayışına sahip olmuş ve bunu hem edebi eserlerinde hem de düşünce yazılarında tartışmışlardır.

Erken modernleşme döneminin ikinci yarısı olarak adlandırılabilecek dönem ise 1908'deki Meşrutiyetin ilanından başlayarak Cumhuriyetin ilk yılları olan 1935 yılına kadar süren dönemi kapsar. Bu dönemde, var olan Osmanlı toplumsal yapısı ve bu yapı içerisindeki kadın kimliği sorgulanmış ve kadınlar, eşitlikçi bir dönüşüm talebinde bulunmuşlardır. Kadınların yazılarını yayınlayabilecekleri ve

düşüncelerini tartışabilecekleri yayınların sayısı artmıştır. Dönemin en önemli kadın figürleri arasında Halide Edib, Nezihe Muhiddin, Yaşar Nezihe, Emine Semiye, Gülistan İsmet, Salime Servet Seyfi, Sabiha Sertel, Seniha Rauf Sami Moralı gibi isimlerin, edebiyatçı kimlikleri de bulunur. Halide Edip, Gülistan İsmet, Salime Servet Seyfi, Sabiha Sertel ve Seniha Rauf Sami Moralı, çeviri eserler de yayınlamışlardır. Yaşamı boyunca birçok çeviriye imza atan Seniha Bedri Göknil ve Vedîde Baha Pars da bu dönemin sonlarında, 1920'li yıllarda, eser vermeye başlayan kadın çevirmenler arasındadır.

Erken modernleşme döneminin ikinci yarısında kadın kimliğine ilişkin ön plana çıkan yayın, yazı kadrosunu kadınların oluşturduğu, 1913 yılında yayınlanmaya başlayan *Kadınlar Dünyası* dergisidir. Bu dergide Aliye Cevad Asım, Leman Cezmi, Nadire Nazmi, Rabia Selahaddin, Siyret Tevfik, Sabahat Faik, Mihrinur Hanım gibi isimler sıklıkla çeviriler yayınlamışlardır (Çakır, 1994, s.85).

Bu çalışmada incelenen *Küçük Kadınlar* eserinin çevirmeni olan Belkıs Sami, ne yazık ki edebiyat antolojilerinde ve yukarıda özetlenen kadın tarihi çalışmalarında bahsi geçen bir edebiyatçı değildir. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde, yukarıda ana hatları ile aktarılan sosyo-kültürel bağlam içerisinde, Belkıs Sami'nin çevirmen olarak katkısına odaklanılacak ve modernleşme dönemi kadın edebiyatçıları hakkındaki literatüre çeviri tarihi perspektifinden güncel bir katkıda bulunulacaktır.

2.1.1. Belkıs Sami (Boyar)

Belkıs Sami'nin hem yazar ve çevirmen olarak kimliği hem de ürettiği eserler günümüze yeterli derecede yansımamış ve yeterince incelenmemiştir. Bu durum, Ali Serdar ve Reyhan Tutumlu'nun 2016 tarihli *An Unknown Novel, An Unknown Novelist: Belkıs Sami, I Have Killed My Love* (*Bilinmeyen Bir Roman, Bilinmeyen Bir Romancı: Belkıs Sami, Aşkımı Öldürdüm*) isimli makalesinde de açıkça belirtilmektedir. Belkıs Sami üzerine yapılmış az sayıdaki birkaç çalışmadan biri olan bu yayında, yazarın 1926 yılında *Son Saat* gazetesinde 75 seri olarak tefrika edilen *Aşkımı Öldürdüm* isimli romanının yürütülmekte olan bir proje kapsamında

tesadüfen keşfedildiği ve bu romanın literatürdeki hiçbir kaynakta ya da antolojide daha önce yer almadığı belirtilmiştir (Serdar ve Tutumlu, 2016).

Az sayıda ve genellikle ikincil kaynaklardan edinilen bilgilere göre Belkıs Sami, 1894 yılında İstanbul'da doğmuştur. Hayatı ile ilgili bilgiler çoğunlukla kardeşi Halide Edib Adıvar'ın biyografilerinde kendisi ile ilgili bahsi geçen bilgilerden derlenmiştir. Belkıs Sami, Halide Edib Adıvar'ın babası Edip Bey'in üçüncü evliliğini yaptığı Gümüş Hanım'dan olan kardeşidir. Edip Bey sarayda Ceyb-i Hümayun Dairesi'nde kâtip olarak çalışmıştır ve Selanik kökenlidir. Annesi Gümüş Hanım, saray kadınlarına öğretmenlik yapmış, eğitimli ve kültürlü bir kadındır. Bu evlilikten doğan Said isimli bir de kardeşi vardır. Belkıs Sami, ablası Halide Edib gibi Üsküdar Amerikan Koleji mezunudur. Cemal Paşa'nın teşvikiyle çeşitli okullar açmak ve bu okullardaki eğitim sistemini kurmak için Suriye'ye giden ablası Halide Edib'e eşlik ederek, bir süre Suriye'de bulunmuştur (Çalışlar, 2011). İstanbul'a döndükten sonra çeşitli okullarda İngilizce öğretmenliği yapmış ve çeviri eserler yayınlamıştır. Boyar soyadını, ressam Ali Sami Boyar ile 1922 yılında yaptığı evlilikle almıştır. 1966 yılında vefat etmiştir (Tutumlu, 2020).

Belkıs Sami, *Aşkımı Öldürdüm* isimli tefrika romanı haricinde daha çok çevirmen kimliği ile eser vermiştir. Çevirileri arasında Louisa M. Alcott'ın *Little Women* eserinin *Küçük Kadınlar* isimli çevirisi (1925/1931) ve bu kitabın devamı niteliğinde olan *Good Wives* kitabının *İyi Zevceler* (1930) isimli çevirisi ve Robert Michael Ballantyne'nin *The Coral Island* kitabının *Mercan Adası: Cenubi Bahr-i Muhit-i Kebir'de Bir Sergüzeşt* (1927) isimli çevirisi yer alır. Ayrıca, Edward Garnett'in *Tolstoy: His Life and Writings* isimli eserinden yaptığı çeviri *Tolstoy: Hayatı ve Eserleri* (1939) ismiyle yayınlanmış ve William Shakespeare'in *Henry VIII* isimli eserinin çevirisi de 1947 yılında aynı isimle basılmıştır.

Bunların dışında, Belkıs Sami, doğu ülkeleri ve özellikle de Mısır'da misyonerlik faaliyetleri ile bilinen (Porter, 2004), Amerikalı yazar William Henry Temple Gairdner'in bazı kitaplarını çevirerek İstanbul' da Amerikan Misyoner Heyeti aracılığı ile yayınlamıştır. Gairdner'in dini ögeler üzerine kurulu olan ve

Belkıs Sami tarafından çevrilen kitapları, *İlk Fısıh Bayramı Gecesi: Bir perde, Üç Sahne Temaşa* (1923), *Hazret-i Yusuf: Çoban, Köle, Hükümdar: Tevrat'dan bir faci'a-i ihtirâs* (1923), *Son Fısıh Bayramı Gecesi: Bir perde* (1923), *Şam Yolunda: Zalim Bir Düşman Nasıl Muttaki Bir Havari Oldu (1924*) isimli kitaplardır.

Belkıs Sami ayrıca, Türkiye'deki Amerikan Misyoner Heyeti kurumunda uzun yıllar eğitmen olarak çalışmış olan ve bu kurumun yayın kurulunda çocuk kitaplarının yayınlanmasından da sorumlu olan Dorothy Blatter'ın yazdığı bir kitabın çevirisini yapmış ve bu kitap Amerikan Bord Neşriyat Dairesi tarafından *Alnının yazısı* (1956) ismiyle yayınlanmıştır (Southern Mississippi University Library Collection, 2013). Kitabın kapağında "Genç Kızlar için Faydalı Bir Roman" ibaresi altında Belkıs Boyar ve Dorothy Blatter'in isimleri bir arada yer almaktadır. Kitabın İngilizce baskısı daha sonra 1961 yılında *Cap and Candle* başlığı ile Westminster Press tarafından Dorothy Blatter yazar ismi ile yayınlanmıştır.

Belkıs Sami'nin bu tür yapıtların çevirmenliğini üstlenmesi, Amerikan Koleji yıllarından itibaren Amerika ile kurdukları kültürel ilişkilerin hem kendisi hem de ablası Halide Edib üzerinde oldukça etkili olduğunu göstermektedir. Hatta bu kültürel yakınlık, ablası Halide Edib'in işgal yıllarında Amerikan mandasını savunmakla suçlanmasına dahi sebep olmuştur (Çalışlar, 2011; Kürük, 2019).

3. Çeviri Eser Olarak *Küçük Kadınlar*'da (1931) Modern Kadın Kimliğinin Yansımaları

Küçük Kadınlar kitabının Belkıs Sami tarafından yapılan ilk Türkçe çevirisinin çeviri eser olarak incelenmesi bağlamında öncelikle orijinal kitabın yazarı Louisa Alcott ve kitapla ilgili bilgiler verilecektir. Daha sonraki bölümlerde incelemeye dayanak oluşturan teorik ve metodolojik çerçeve betimlenecek ve kadın kimliğinin temsillerine dair analizler, metindeki söylem odaklı ve kitaptaki metin dışı ögelerin (paratextual elements) analizi şeklinde iki ana başlıkta yürütülecektir.

3.1. Louisa Alcott

Amerikan edebiyatının en bilinen eserlerinden biri olan *Küçük Kadınlar* kitabının yazarı Louisa May Alcott, 1832 yılında Bronson ve Abigail (Abba)

Alcott'un kızı olarak Pennsylvania'da doğmuştur. On dokuzuncu yüzyılda Amerika'da etkili olan Transandantalist hareketin içinde aktif olarak bulunan anne ve babası, Louisa Alcott üzerinde oldukça etkili olmuştur. Hareketin önde gelen isimlerinden Ralph Waldo Emerson, Henry David Thoreau ve Nathaniel Hawthorne, Alcott ailesine her zaman yakın olmuşlar ve Louisa Alcott, bu çevre içerisinde yetişmiştir (Alton, 2001).

Transandantalist hareket, 'birey' olarak kendini gerçekleştirebilmenin, kendi kendine yetebilmenin ve kişisel özgürlüğün önemine dikkat çeken ve toplumsal sorunların, materyalist bakış açısından ve yanlış eğitimden kaynaklandığına inanan bir düşünce sistemine dayanıyordu. Toplum, ancak iyi bir eğitimle ve kendine uygun işi yaparak kendini gerçekleştirebilmiş bireylerin varlığıyla bir bütün oluşturabilirdi. Bu idealler çerçevesinde, Louisa Alcott'un hem annesi hem de babası, aile içerisinde çocuklarına sevgiye dayalı iyi bir aile ortamı sunmaya ve onların eğitimine özen göstermeye çalışmıştır. Her ikisi de eğitimde ve toplumda bireye dayalı reformları savunan idealistlerdir ve bu idealleri de kendi yaşamlarında uygulamaya çalışmışlardır (Strickland, 1985). Bu sayede, Louisa Alcott, küçük yaşlardan itibaren entelektüel bir ortamda yetişmiş, kitap okumaya karşı büyük bir ilgi göstermiş ve yazma becerilerini geliştirmiştir.

Louisa Alcott'un yazar olarak hayatına etki eden bir başka konu, kölelik konusunda yaşanan anlaşmazlık nedeniyle çıkan Amerikan İç Savaşı'dır. Alcott, bu konuda kölelik karşıtı bir tutum almıştır ve babası da kölelik karşıtı hareketin (abolitionist movement) ilk temsilcilerindendir. Sadece teorik olarak savunmakla kalmamış, Louisa Alcott, İç savaş yıllarında da aktif olarak hemşirelik yapmıştır. Bu deneyim ve savaş teması, *Küçük Kadınlar* romanı ve *Çalışma: Bir Deneyim Hikâyesi* isimli eserlerinde gözlemlenebilir (Maibor, 2005).

On dokuzuncu yüzyılın sonlarında ortaya çıkan hem kölelik karşıtı harekette, hem de iç savaş sırasında kadınlar, toplumsal hayatta yer alma ve topluma katkıda bulunma fırsatına sahip olmuşlardır. Toplumsal hareketlerde yer almalarının yanı sıra, kadınlar, savaş koşullarında ve savaş sonrasındaki dönemde, birçok alanda

çalışma fırsatı da bulmuşlardır. Louisa Alcott, savaşın kendisine sunduğu fırsatları coşkuyla değerlendiren kadınlardan biriydi. Bu durum, kadınların kişisel gelişiminde 'çalışmanın' önemi hakkındaki düşüncelerini ve yazılarını derinden etkilemiştir. Kadınların çalışma hayatına katılması, *Küçük Kadınlar* da dâhil olmak üzere birçok romanında önemli bir yer tutmuştur. Dolayısıyla, kadınların çalışma hayatına atılması ve bu alandaki deneyimleri, Alcott'un eserlerindeki önemli temalardan biridir.

Savaşlar ve üretim araçlarındaki değişim nedeniyle kadınların ev dışında ücretli olarak çalışması, Alcott'un yaşadığı dönemde yeni kabul gören bir olgudur. Louisa Alcott da kendi kişisel yaşamında birçok işte çalışarak ailesinin geçimine katkıda bulunmuştur. Babasının devamlı bir gelirinin olmaması nedeniyle hem kendisi hem de annesi ve kız kardeşleri çalışmak zorunda kalmışlardır. Bu deneyimler ve özellikle de para kazanmak için yayın evlerine ve çeşitli dergilere eserler göndermesi, *Küçük Kadınlar* kitabındaki karakterlerde izlerini gösterir. Kitapta, kız kardeşlerin çalışmak zorunda olması ve yazar olmak isteyen Jo karakterinin gelişimi, bu biyografik izleri barındırır.

Alcott'un yaşamını sürdürdüğü on dokuzuncu yüzyıl sonları, birinci dalga kadın hareketinin de özellikle Avrupa ve Amerika'da etkili olduğu yıllardır. Oy hakkı üzerine yoğunlaşan bu hareketin Osmanlı toplumunda da aynı dönemde etkili olduğundan çalışmanın önceki bölümlerinde bahsedilmişti. Louisa Alcott ve ailesi, kölelik karşıtı harekette yer almalarının yanı sıra, kadınların oy hakkı mücadelelerine de aktif olarak destek vermiştir. Louisa Alcott, Concord bölgesinde oy vermek için kayıt olan ilk kadındır (Reisen, 2009). Aynı bölgede şartları uygun olan yüz kadar kadın bulunmasına rağmen, Alcott ile birlikte sadece yedi kadının kayıt yaptırmış olması, oy hakkı gibi temel bir konunun bile kadınlar açısından uzun mücadeleler sonucu elde edilmiş olduğunu göstermesi bakımından düşündürücüdür.

Bu sosyal-düşünsel ortam içerisinde eser vermiş olan Louisa Alcott, farklı edebi türlerle ilgili olmasına rağmen, özellikle çocuk kitapları yazarı olarak bilinir. Üretken bir yazar olarak çoğunlukla kendi ismi ile ancak kimi zaman da anonim

olarak ya da takma isimle, çok farklı türlerde eserleri bulunmaktadır. Dedektif romanlarından, sansasyon kurgu romana ve gerilim türüne ve aynı zamanda *pulp fiction* olarak adlandırılan ilgi çekici hikayelere kadar ürünleri bulunan çok yönlü bir yazardır (Reisen, 2009; Sneller, 2013). Alcott, aynı zamanda, kadınların yaşadığı sorunlar başta olmak üzere eğitim gibi çeşitli konularda düşünce yazıları da kaleme almıştır. Bu tür konulardaki fikirlerini yine romanlarındaki karakterler üzerinden yansıtmıştır. Çocuk edebiyatında eser vermeye başlamasının asıl nedeni ise sürekli ekonomik zorluklar yaşayan ailesine destek olmaktır ancak en büyük eserlerini de bu alanda vermiştir. 1888 yılında Boston'da vefat eden yazarın aynı zamanda şiirleri de bulunmaktadır.

3.2. *Little Women* (1868)/*Küçük Kadınlar*(1931)

Louisa Alcott'un kuşkusuz en bilinen eseri *Little Women* (1868) isimli gençlik romanıdır (Alton, 2001). Türkçe'ye ilk kez Belkıs Sami tarafından 1925 yılında çevrilmiş olan roman Samuel Harutyunyan Matbaası tarafından basılmıştır. Belkıs Sami'nin bu çevirisi, harf inkılabından sonra Latin alfabesi ile 1931 yılında Muhit Neşriyat Şirketi, Selâmet Matbaası tarafından tekrar yayınlanmıştır.

Orijinal roman, 1868 yılında Amerika'da ilk defa yayınlanmasının ardından 1880'de bazı metinsel değişiklikler, kullanılan kelimeler ve noktalama işaretlerine ilişkin bazı düzeltmeler ile Roberts Brothers isimli aynı yayınevi tarafından yeniden yayınlanmıştır. 1880'de yayınlanan yeni baskısındaki bir başka değişiklik, kitaptaki resimlerdir. Kitabın ilk yayınlanan baskısındaki resimlemeler, Louisa Alcott'un sanat eğitimi almakta olan kardeşi, May Alcott tarafından yapılmıştır ve bunlar, kitap resimleme açısından profesyonel resimler değildir (Alton, 2001). 1880'deki baskısında ise Frank Merrill tarafından, metne uygun yapılmış, yaklaşık iki yüz resim bulunmaktadır. Bu çalışma kapsamında, metin düzeyinde yapılan incelemeler neticesinde, Belkıs Sami tarafından yapılan çevirinin, metin bakımından orijinal kitabın 1868 yılında yayınlanan ilk versiyonuna dayandığı tespit edilmiştir.

Küçük Kadınlar kitabı dört kız kardeş ve annelerinden oluşan March ailesinin hikâyesini anlatmaktadır. Amerikan İç Savaşı'nın olduğu yıllarda geçen

hikâyede baba savaştadır. Romandaki kız kardeşler, Louisa Alcott'un kız kardeşleri olan Anna (1831), Lizzie (1835) ve daha sonra 1863'te ikinci isim olarak May ismini alan Abby'den (1840) esinlenmiştir. Kız kardeşlerden Jo ise Louisa Alcott'un kendisinden izler taşır. Farklı karakterlerdeki kız kardeşler, iç savaş yıllarında babalarının yokluğunda hayatta kalma mücadelesi vermekte ve içinde bulundukları toplumsal koşullar altında çocukluk ve genç kızlık dönemlerini geçirmektedirler. Yazıldığı dönemdeki koşulları, kadınların yaşamlarını ve onları çevreleyen toplumsal normları yansıtan roman, özellikle anne modeli ile bir kadınlık olgusu yaratmakta ancak aynı zamanda Jo karakterinin toplumsal beklentilerle uyuşmazlığı ile de kadınların yaşadığı ikilemleri ortaya koymaktadır.

Küçük Kadınlar, 1868 yılında yayınlanmasının ardından büyük bir başarı kazanmış ve hemen ardından 1869'da March kardeşlerin hayatının devamı niteliğinde olan *Good Wives* isimli devam romanı yayınlanmıştır. Bu ikinci kitap da Belkıs Sami tarafından Türkçeye çevrilmiş ve *İyi Zevceler* ismi ile 1930 yılında Muhit Neşriyat, Selamet Matbaası tarafından basılmıştır.

Yayınlandığı ilk yıldan günümüze kadar popülerliğini korumuş olan roman, birçok dile çevrilmiş ve çocuk klasikleri arasında yerini almıştır. Kitabın gördüğü ilgi nedeniyle birçok film ve dizi adaptasyonları, tiyatro oyunları, müzikaller, video oyunları, oyuncaklar yapılmış ve kitabın etkisi edebiyatın ötesinde, sanatın farklı ifade biçimlerinde de görülmüştür. Roman, yazıldığı zamanının sosyo-kültürel yapısını açık bir şekilde yansıtmasıyla beraber, zamanını aşan bir etkiye sahip olmuştur.

3.3. *Küçük Kadınlar* (1931) Kitabının Çeviri Eser Olarak Kadın Kimliğinin İnşası Açısından İncelenmesi

Çalışmanın bu bölümünde Louisa Alcott tarafından yazılmış olan *Little Women* (1868) kitabının Belkıs Sami tarafından yapılan ve *Küçük Kadınlar* adıyla 1931 yılında Latin alfabesi ile yayınlanan Türkçe çevirisi, kadın kimliğinin inşası açısından betimleyici çeviri modeli çerçevesinde incelenecektir. Aşağıdaki bölümde öncelikle bu incelemeye temel oluşturan metodolojik çerçeve ele alınmıştır.

3.3.1. Araştırmanın Metodolojik Çerçevesi

Araştırma kapsamında incelenen *Küçük Kadınlar* çevirisine yönelik analizler, metodolojik olarak, Toury'nin betimleyici çeviri araştırmaları modeli (descriptive translation studies) ve Gerard Genette'nin 'yan metinsel ögeler' (paratext) kavramına göre yürütülmüştür.

Betimleyici çeviri araştırmaları modeli, çevirilerin kaynak metinle yapısal eşdeğerliliğinden çok, hedef kültürdeki etkilerine ya da işlevlerine odaklanan ve çeviriyi kendi başına erek kültürün bir olgusu olarak inceleyen çeviribilim yaklaşımdır. Bu tür betimleyici çeviri araştırmaları, Toury'nin (1995) belirttiği üzere, çevirileri, erek kültürün bir parçası olarak kabul eder ve çevirilerin işlevleri ve pozisyonları, erek kültür içerisinde belirlenir. Bu nedenle, betimleyici çeviri araştırmaları, metodolojik olarak erek-odaklı (target-oriented) yaklaşımlardır. Betimleyici çeviri araştırmaları, çevirinin ne olduğu, ne yaptığı ve bunların bağlamsal nedenlerini ortaya koymayı hedefler.

İlk olarak 1972 yılında Holmes tarafından geliştirilen çeviribilim çalışmalarına dair yöntemsel sınıflandırmada bahsedilen 'işlev-odaklı', 'süreç-odaklı' ve 'ürün-odaklı' betimleyici çeviri araştırmaları, daha sonra Toury (1995) tarafından geliştirilmiş ve 'betimleyici çeviri araştırmaları' başlığı altında metodolojik olarak tanımlanmıştır. Toury'e (1995) göre "hiçbir çeviri, ortaya çıktığı bağlamdan bağımsız incelenmemelidir" (p.22). Çeviriler, kültürel ürünlerdir ve bu nedenle erek kültür içerisinde kültürel bir yer işgal eder. Dolayısıyla, işlev, süreç ve ürün birbirine karşılıklı olarak bağımlıdır ve bunlar, erek kültürün dinamiklerine ve normlarına göre incelenmelidir.

Bu metodolojik çerçeveden hareketle, kadın kimliğinin yansımaları açısından bu çalışmada ele alınan çevirinin metinsel ve yan metinsel incelemeleri, Toury'nin erek-odaklı bu çeviribilim yaklaşımına göre yürütülmüştür. Buna ek olarak, yan metinsel ögelerin incelenmesinde Gerard Genette'nin "paratext" kavramı kullanılmıştır.

Genette'ye (1987/1997) göre, bir metnin, okuyucuya bir yayın olarak sunulmasında yayıncılık dünyası, metnin kendi evreni ve okuyucu arasında köprüler oluşturan 'eşikler' vardır. Bu eşikler, metnin okuyucu tarafından alımlanmasını, anlamlandırılmasını çeşitli boyutlarda etkileyen ve metnin bir ürün olarak sunulmasını sağlayan unsurlardır. Bu unsurlar, metni çevreleyen ve onu genişleten ögeler olması itibarı ile metnin anlam dizgesinin oluşturulmasında metne eşlik eder. Kapsam ve görünüm açısından çeşitlilik gösteren bu ögeler, eserin yan metin (paratext) uzamını oluşturur.

Yan metinsel unsurlar, Genette'nin (1987/1997) *Paratexts: Thresholds of Interpretation* isimli eserinde tanımladığı şekliyle 'metin çevresi unsurlar' (peritext) ve 'metnin yayın sınırlarının dışında kalan unsurlar' (epitext) olarak metne iki türlü eşlik ederler. Temel olarak metin çevresi unsurların kapsamı, kapak tasarımı, metin formatı, başlık, künye sayfasındaki bilgiler, ithaf yazıları, bölüm başlıkları, önsözler, epigraf, notlar, dipnotlar, ekler, arka kapak yazıları gibi ögelerden oluşur. Metinle ilgili ancak metnin yayın sınırlarının dışında yer alan unsurlar ise yazarla, çevirmenle ya da yayıncıyla yapılan röportajları, söyleşileri, yazar günlüklerini, değerlendirme yazılarını ve yorumları içerir. Bu çerçevede, araştırma kapsamında *Küçük Kadınlar* (1931) çeviri kitabının yan metinsel unsurları, metin çevresi unsurlar ile sınırlı olarak incelenmiştir.

İşlevsel olarak değerlendirildiğinde, yan metinsel unsurlar, eserin okuyucu tarafından algılanmasında oldukça yönlendiricidir. Bu, yazarın ya da çevirmenin önsözü gibi direkt bir yönlendirme olabileceği gibi yayın içerisinde yer alan resimlemeler gibi unsurlarla daha dolaylı bir biçimde de görülebilir. Nihayetinde, metin, bir yayın aracılığı ile okuyucuya sunulduğunda kültürel bir ürün haline gelir. Çeviri eserler de André Lefevere'nin (1992) tanımlaması ile bir 'yeniden yazım' biçimi olarak, hem metin düzeyinde hem de yan metinsel düzlemde orijinal esere erek kültürde yeni bir gerçeklik kazandırır. Bu gerçekliğin kültürel bir ürün olarak okuyuculara sunulmasında elbette ki yan metinsel unsurların büyük bir önemi vardır. Bu unsurların analizi, çevirinin erek kültürde sahip olduğu yerin belirlenmesi ve

kültürel bir ürün olarak içinde barındırdığı kodları ortaya koyabilmesi açısından kritik bir öneme sahiptir.

Bu metodolojik çerçeve içerisinde aşağıdaki bölümde *Küçük Kadınlar* kitabının 1931 yılında yayınlanan Türkçe çevirisinin, erek kültüre ait bir olgu olarak ve erek kültürün bağlamı içerisinde kadın söylemi açısından nasıl bir yer tuttuğu incelenmiştir. Kitap, gerek metinsel gerekse de yan metinsel ögeleriyle birlikte erek kültür içerisinde bir yeniden yazım (rewriting) ve yeniden sunum olgusu olarak ele alınmıştır.

3.3.2. *Küçük Kadınlar* (1931) Çeviri Metninin Kadın Kimliğinin Temsili Açısından Söylemsel Analizi

Betimleyici çeviri araştırmaları, çevirilerin erek kültür içerisindeki konumlarına odaklanırken, bu eserlerin kültürel olarak işlevlerini de ortaya koymaya çalışmıştır. Bu perspektifle yürütülmüş olan çalışmalarda, çeviri eserlerin kültürel kimliklerin oluşumu ve toplumsal inşa süreçlerinde nasıl roller üstlendiği ortaya konulmuştur. *Küçük Kadınlar* kitabının çeviri eser olarak ilk yayınlanma tarihi, yirminci yüzyılın başlarıdır. Erek kültür açısından birçok değişim ve dönüşümü barındıran on dokuzuncu yüzyıl sonu ve yirminci yüzyılın başlarına dair yapılan araştırmalar, çeviri eserlerin kültürel inşa süreçlerinde kritik işlevlere sahip olduğunu göstermiştir. Örneğin, Berk'in (2006) yaptığı araştırmada, "Türk toplumunun modernleşmesinde Batı edebiyatlarından yapılan çevirilerin temel araç olarak kullanıldığı ve bu süreçte kültürel politikaların önemli bir rol oynadığı" ifade edilmektedir (s.2). Tahir-Gürçağlar (2008) ise "1920'lerden 1950'lere kadar uzanan çeviri faaliyetlerine ilişkin tarihsel çalışmaların, devlet yetkilileri, yazarlar, çevirmenler ve Çeviri Bürosu tarafından sunulan normlar çerçevesinde faaliyet gösteren, merkezi olarak kontrol edilen ve merkezi olarak tanımlanan bir alanı gösterdiğini" belirtmektedir (s.38).

Çeviri eserlerin toplumsal dönüşümlerde kritik bir rol oynadığı böylesi bir dönemde *Küçük Kadınlar* çeviri romanının, erek kültürde değişim içerisinde bulunan kadın imgesi ile ne yönlerden uyumlu olduğu öncelikli olarak metnin söylemsel

analizi ile incelenebilir. Sancar'a göre (2012) "erken dönem Osmanlı-Türk modernleşmesinin aktörleri olan, sayıları haliyle çok az olan okur-yazar nüfus içinde bir tür 'hayallerin ortaklaştırılması' için yazarak, konuşarak, tartışarak şekillenen zihniyet dünyalarını anlamak için dönemin yazılı verilerine bakabiliriz". Bir başka deyişle, "modernliğin zihinden zihine akan iletişim araçları olan romanları, gazeteleri ve kitapları, yazma-okuma ile şekillenen yeni bir toplum tahayyülünün insanların zihinlerinde dışa vurmuş parçaları olarak ele alabiliriz" (Sancar, 2012, s.83). Bir yeniden yazım biçimi olarak çeviri eserleri de bu nitelikteki iletişim araçlarının parçası olmaları itibarı ile bu toplumsal tahayyülün yansımaları açısından inceleyebiliriz. Bu doğrultuda, aşağıdaki analizlerde *Küçük Kadınlar* çeviri eserinde, Türk modernleşmesi sürecindeki kadın kimliğinin izleri ve erek kültürde hâkim kadın ideali açısından eserin ne tür bir yer tuttuğu araştırılmıştır.

Kadın kimliğinin inşası açısından bakıldığında, romanın özellikle kadınların çalışma hayatına katılması ile ilgili önemli bir vurgusu olduğu görülmektedir. Bu tema, romanın tümüne hâkim olan temel nitelikte bir temadır. Hem orijinal romanın yayınlandığı kaynak kültürde, hem de çeviri eserin yayınlandığı erek kültürde kadınlar, savaş koşullarında ücretli çalışma hayatına her zamankinden daha fazla katılma fırsatını bulmuştur. Bu koşullar altında ücretli kadın emeğine daha fazla ihtiyaç duyulmuş ve bu, çeşitli politikalarla teşvik edilmiştir.

Maibor'un (2005) belirttiği üzere Louisa Alcott eserlerinde, emeğin bireyin gelişimi açısından faydalarına değinmekte ve kadınların, genç erkeklerin teşvik edildiği bağımsızlığa, eğitime ve başarı duygusuna çalışma yoluyla ulaşabileceklerini belirtmektedir. *Küçük Kadınlar* kitabında da aynı vurgu tekrarlanan bir şekilde görülür. Ana karakterler olan dört kız kardeşten yaşı büyük olan ikisi ve anneleri, ev dışında ücretli olarak çalışmakta ve çalışmanın faydalarına dair yaklaşım, kitaptaki söylemlere yansımaktadır. Aşağıda kaynak metin (KM) ve erek metin (EM) söyleminden verilen örnek, kitapta dört kız kardeşin rol model olarak aldıkları annelerinin onlara çalışma konusundaki tavsiyelerini özetler niteliktedir:

KM: *"Work is wholesome, and there is plenty for every one; it keeps us from ennui and mischief, is good for health and spirits, and gives us a sense of power and independence better than money or fashion."* (Alcott, 1868/2001, s.150)

EM*: "Çalışmak sıhhîdir, ve herkes için yapacak çok şey vardır; bizi can sıkıntısından, fenalıktan siyanet eder, sıhhatimize, ruhumuza faydası olur, ve bize para ve süsten ziyade kudret ve istiklâl hissi verir."* (Alcott, 1931/ Belkıs Sami (çev.), s. 193)

Yukarıdaki alıntıda, anne modeli, kızlarını çalışma konusunda teşvik etmekte ve bu konuda şikâyet etmekten ziyade çalıştıkları için şükretmelerini öğütlemektedir. Kitap boyunca annenin bu tutumunu sürdürdüğü ve yoksul olsalar da var olan koşulları için şükretmelerini tavsiye ettiği görülür. Savaş nedeniyle, Meg ve Jo, henüz 15-16 yaşlarında olmalarına rağmen çalışmaktadır. Kimi durumlarda çalışmaktan şikâyet ettiklerinde ise, mutlaka bu şikâyeti yersiz çıkaracak bir söylem ile var olan koşulların kabulü ve şükür duygusuna yönelik bir yaklaşım öğütlenmektedir. Anne modeli, kimi zaman anlattığı bir masal, bir konuşma, bir tavsiye yoluyla genç kızlara çalışma ve şükür duygularını aşılamaktadır. Kitap boyunca çalışmanın yararına yapılan vurgu, kitapta yer alan şiirlerde, genç kızların evdeki oyunlarında ve karakterlerin söylemlerinde kendini tekrar eden bir tema olarak görülmektedir:

KM: *"I am glad a task to me is given,*
To labor at day by day;
For it brings me health, and strength, and hope,
And I cheerfully learn to say,—
'Head you may think, Heart you may feel,
But Hand you shall work alway!"

(Alcott, 1868/2001, s.197)

EM: ***"****Benim de bir işim var, boş kalırsam felâket,*
Çalışmak uğraşmak değil mi insan için selâmet?

Evet, uğraşmak, didişmek, kuvvetle sıhhat veren,
Yine o kudret değil mi şu hak yolun öğreten?
Baş düşünmek, göz görmek, kalp de duymak içinse,
El çalışmak, hiç durmamak, hep işlemek içindir"

(Alcott, 1931/ Belkıs Sami (çev.), s. 290)

Küçük Kadınlar çeviri eserindeki kadın kimliği temsilleri, erek kültür içerisinde dönemsel olarak egemen olan normlar ve beklentiler açısından değerlendirildiğinde, yukarıdaki söylemin, erek kültürün kadınların çalışma hayatına katılımını teşvik eden politikaları ile oldukça uyumlu olduğu görülmektedir. On dokuzuncu yüzyıl sonunda oluşmaya başlayan yeni ekonomik düzenin, genç Cumhuriyet dönemi içerisinde inşasına devam edilmiş ve yeni üretim ilişkileri güçlendirilmiştir. Osmanlı toplumu, son dönemlerine kadar temel olarak bir tarım toplumuydu ve ekonomik ilişkileri belirleyen üretim biçimi tarımdı. Bu noktada, Cumhuriyet döneminden önce kadınların çalışmadığı gibi bir ifade ise gerçeklikten uzak bir ifade olacaktır. Kadınların çoğu, Osmanlı devletinde tüm gün tarlada ya da küçük bir oranda da olsa sanayide işçi olarak çalışıyor ve aynı zamanda evde ev işlerinden de sorumlu oluyordu. Ayrıca, dokuma, el sanatları gibi çeşitli iş kollarında evden üretim yaptıkları ya da küçük ticari faaliyetlerde bulundukları da biliniyordu (Karakulak, 2024). Burada kadınların çalışma hayatına katılması ile kast edilen, onların ev dışında ücretli iş gücüne katılımıdır. Makal'ın (2010) belirttiği üzere, "19. yüzyıl sonlarından itibaren kadın önce atölyelerde, sonra da fabrika niteliğindeki kuruluşlarda ücretli çalışma yaşamının içine çekiliyor. Bu oluşum üzerinde, savaşlar nedeniyle azalan erkek işgücünün ikame edilmesi gerekliliği belirleyici oluyordu" (s.13).

Kadınların kitlesel bir biçimde çalışma hayatına girmelerinde hem *Küçük Kadınlar* kitabının yazıldığı dönemde Amerika'da hem Avrupa'da hem de Türkiye'de savaşlar kritik rol oynamıştır. Romandaki iki kardeşin ve anne karakterinin ev dışında çalışmasının temel nedeni babanın savaşta olmasıdır. Erek kültürün dinamikleri açısından bakıldığında 1. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı

sırasında erkeklerin cepheye gitmeleri üzerine, kadın emeğine büyük ihtiyaç duyulmuştur. Savaşın ardından da kadın emeğine duyulan ihtiyaç devam etmiş ve Cumhuriyetin ilanından sonra da bu durum teşvik edilmiştir. Erken modernleşme sürecinin ortaya koyduğu kadın modeli, hem dışarıda bir meslek sahibi olan, hem de ev işlerini yürüten ve çocukların iyi bir aile eğitimi ile yetişmesini sağlayan bir kadın modeliydi. Bu açıdan toplum, kadın ve erkek birlik içerisinde, yeni bir toplumsal inşa sürecinin parçaları olarak görülmüştür. Dönemin hâkim düşüncesi, milleti, beraber uyum içinde çalışan farklı meslek gruplarına ait bireylerin oluşturduğu bir birlik olarak tasarlamaktaydı. Dolayısıyla, "kadınlar nüfusun yarısını oluşturuyor ve milletin erkek bireylerinin dengi sayılıyorlardı. Bu fikirler, cins gruplarını bütünün çalışmasında tamamlayıcı unsurlar sayan işlevsel bir perspektifi yansıtmaktadır" (Durakbaşa, 2000, s.123).

Erken dönem modernleşme sürecinde kadın kimliğini oluşturan bir başka unsur da kadının aile içerisindeki değişen rolleri ve evlilik usulleridir. *Küçük Kadınlar* çeviri eseri bu açıdan incelendiğine öncelikli olarak, anne ve baba karakterlerinin, kız çocuklarının erken bir yaşta evlenmelerini tasvip etmedikleri görülür:

> ***KM**: "Meg is only seventeen, and it will be some years before John can make a home for her. Your father and I have agreed that she shall not bind herself in any way, nor be married, before twenty. If she and John love one another, they can wait, and test the love by doing so."* (Alcott, 1868/2001, s.225)
>
> ***EM:** "Meg, henüz on yedi yaşında, Con da bir seneden evel ona yuvasını hazırlıyamaz. Babanla karar verdik hiç bir suretle bağlanmasına ve yirmi yaşından evel evlenmesine razı değiliz. Eğer Conla birbirlerini severlerse bekliyebilirler, hem aşklarını tecrübe etmiş olurlar."* (Alcott, 1931/ Belkıs Sami (çev.), s.344)

Yukarıdaki alıntıda görüldüğü üzere kız kardeşlerden en büyüğü olan Meg, komşuları Laurie'nin öğretmeni olan John Brooke ile evlilik aşamasındadır ve annesi, Meg on yedi yaşında olduğu için beklemesi gerektiğini düşünmektedir.

Kızları için düşündükleri ideal evlenme yaşı yirmidir. Aynı zamanda bir başka diyalogda da anne karakteri, kızların evlenmelerinin bir zorunluluk olmadığından, bedbaht bir eş olmaktansa evlenmemenin daha iyi olacağından bahseder (Alcott, 1931/ Belkıs Sami (çev.), s.175).

Kitapta anne karakteri söylemleri ile kızlara model olmakta ve tavsiyelerde bulunmaktadır. Evlilik konusunda bir zorunluluk olmadığı ve her durumda kızları ile iftihar ettiğini ve sevgiye dayalı bir aile modelini desteklediğini ifade etmektedir:

> ***KM**: "I know, by experience, how much genuine happiness can be had in a plain little house, where the daily bread is earned, and some privations give sweetness to the few pleasures; I am content to see Meg begin humbly, for, if I am not mistaken, she will be rich in the possession of a good man's heart, and that is better than a fortune." (*Alcott, 1868/2001, s. 226)
>
> ***EM**: "Tecrübe ile biliyorum, küçük sade bir ev, ne hakikî bir saadet, her gün kazanılan ekmek hatta bazı mahrumiyetler ara sıra gelen bir iki zevke ne kadar tatlılık verir. Meg'in böyle mütevazı bir talibi olduğuna memnunum; çünkü yanılmıyorsam iyi bir adamın kalbini kazanmakla zengin olacak. Bu, maddî servetten daha iyidir."* (Alcott, 1931/ Belkıs Sami (çev.), s.345)

Annenin söylemlerine ek olarak, maddi gerekçelerden çok sevgiye dayalı bir aile kurma konusundaki söylem, Meg tarafından da yinelenen bir şekilde dile getirilmiştir. Meg'in evlenmek istediği John Brooke, varlıklı ya da aristokrat biri değildir. Yeni gelişmekte olan ekonomik düzende orta sınıf olarak tabir edilen, maaşlı bir öğretmendir. Bu durum, daha geleneksel bakış açısını yansıtan teyzesi tarafından eleştirilir. Teyzesine göre Meg, zengin olan ya da zengin akrabaları olan birisi ile evlenmelidir. Meg, teyzesine şu şekilde yanıt verir:

> ***KM:** " 'I couldn't do better if I waited half my life! John is good and wise; he's got heaps of talent; he's willing to work, and sure to get on, he's so energetic and brave. Everyone likes and respects him, and I'm proud to think*

he cares for me, though I'm so poor, and young, and silly,' said Meg." (Alcott, 1868/2001, s. 251)

EM: *"Bütün hayatımda beklesem daha iyisini bulamazdım. Con iyi ve akıllıdır. Birçok şeye istidadı var, çalışmak istiyor, o kadar cesur ve faal ki sebat edeceğine hiç şüphe yok. Herkes onu seviyor ve hürmet ediyor. Ben de fakir, genç budalanın biriyim. Beni sevmesile iftihar ederim."* (Alcott, 1931/ Belkıs Sami (çev.), s.391)

Romanda evliliğe dair yer alan bu söylem, özellikle on dokuzuncu yüzyılın başında değişmeye başlayan ekonomik ilişkilerle birlikte ortaya çıkan sınıflar, meslekler, ev ve iş arasındaki mekânsal ayrımın keskinleşmesi ve çekirdek aile yapısını destekleyen dönüşümlerin getirdiği evlilik ve aile kurumuna dair yeni bir bakış açısının yansımasıydı. Bu bakış açısına göre evlilikler, statü ya da maddi dayanaklarla değil, her iki tarafın sevgi ile bir araya gelmesi neticesinde yapılmalıydı. Sevgiye dayalı aile modeli, toplumsal işleyiş ve çocukların iyi yetiştirilmesi açısından önemliydi.

Erek kültürde bu söylemin yeni kadın kimliğinin kurgulanması açısından nereye tekabül ettiğini değerlendirdiğimizde, aile yapısında benzer bir dönüşümün erken dönem Türk modernleşmesi sürecinde de yaşandığını görürüz. Çakır'ın (1994) belirttiği üzere, "çekirdek aileye doğru gidiş 19. Yüzyılda hızla artmış, aile içindeki ilişkiler ve tutumlar değişmeye başlamıştır" (s.187). Bu değişimde üretim ilişkilerindeki değişimin yanı sıra reformcu kadın ve erkeklerin aile yaşamına dair talepleri de etkili olmuştur. Yeni toplumsal yapılanma içerisinde birçok reformcu erkek de eğitim ile üst ya da orta sınıf imkânlarına kavuşmaya çalışıyordu. Bir başka deyişle, "eğitimle elde edilen yetenekler, sınıf atlama gayretindeki yukarı doğru hareketli bu genç erkeklerin temel sermayesi sayılıyordu" (Durakbaşa, 2000, s. 130). Yeni imkânlara kavuşan bu eğitimli erkekler, yeni koşullarla uyumlu bir aile modelini kurgulamaya başlamıştı.

Dolayısıyla, erken dönem Türk modernleşmesi sürecinde hem reformcu erkekler hem de kadınlar, aile yaşamında bir modernleşme imkânını farklı

perspektiflerden sorgulamışlardır. Görücü usulü evliliklerden çok karşılıklı sevgiye dayalı evlilikler modern aile yapısının bir gereği olarak düşünülmüştür. 19.yüzyıl sonu ve 20.yüzyıl başlarındaki bazı romanlarda "Jön Türk kadrolarına yükselmeye çalışan birçok taşra kökenli genç kahramanın örnekleri görülür. Bu gençler genellikle Tanzimat paşalarının konaklarında paşa kızlarına öğretmenlik yaparlar ve romanlarda bu kızlarla aralarında doğan aşkların gerilimleri işlenir" (Durakbaşa, 2000, s. 129). Yine, dönemin birçok dergisinde de "reformcu erkekler aşka ve karşılıklı sevgiye dayalı modern bir aile tahayyülünün ilk ve en güzel örneklerini vermişlerdir" (Sancar, 2012, s. 88). Bu tahayyülün gerçekleştirilmesine dair reformlar, Cumhuriyet döneminde daha köklü bir biçimde hayata geçirilmiştir. Bu açılardan, *Küçük Kadınlar* çeviri kitabındaki evlilik ve aileye dair yaklaşım, erek kültür içerisinde arzulanan modern aile modeli ve yeni kadın kimliği ile uyumludur.

Kadın kimliğinin inşasında bir başka etmen, erken dönem modernleşme sürecindeki değişimlerle birlikte oluşan ahlak ve değerlerdir. Çeviri kitaptaki söyleminin erek kültürde değişen normlar ve beklentiler açısından nasıl bir yer tuttuğunu incelemek için öncelikle kitaptaki buna dair genel yaklaşımdan bahsedilebilir.

Küçük Kadınlar çeviri kitabında genel itibarı ile kadına çizilen ahlak anlayışı ve davranış biçimi, çekirdek ailenin devamlılığını sağlayan, çocuklarının iyi yetişmesi için onlara örnek olan fedakâr anne modelidir. Püriten bir ahlak anlayışının yansıması olarak 'iyi ve iffetli' davranış modeli içinde acı çekse ya da sinirlense bile bunu kontrol etmeyi başaran bir vakurluk öğütlenir:

> ***KM**: "Yours, mother? Why, you are never angry!" and, for the moment, Jo forgot remorse in surprise.*
>
> *"I've been trying to cure it for forty years, and have only succeeded in controlling it. I am angry nearly every day of my life, Jo; but I have learned not to show it."* (Alcott, 1868/2001, s.115)
>
> ***EM**: "Sizinki mi anne? Fakat nasıl olur? Siz hiç hiddetlenmiyorsunuz!" Co, hayret içinde kendi nedamet ve kederini unutmuştu.*

"Kırk senedir onu ıslâha çalışıyorum fakat ancak idareye muvaffak oldum. Co, ben hemen hemen hayatımın her gününde hiddetlenirim. Fakat onu göstermemeği öğrendim." (Alcott, 1931/ Belkıs Sami (çev.), s. 140)

Kitaptaki Jo karakteri, geleneksel cinsiyet kalıplarının dışında, kadın imgesiyle özdeşleştirilen sakinlik, hanımefendilik, evcimenlik gibi özelliklerin tersine dışa dönük, cesur, klasik saç ya da hanımefendi kıyafetlerini ya da süslenmeyi sevmeyen, dans etmek yerine kitapları tercih eden keskin dilli ve bağımsız bir karakterdir. Yukarıdaki alıntıda duygularını bastırmaktansa olduğu gibi ifade ettiğini ve öfkesini kontrol edemediğini söylemektedir, ancak annesi, öfkelense de bunu göstermemesi gerektiğini ona öğütlemektedir.

Bunun yanında, kitapta geleneksel rolleri reddetmeden, okumaya, çalışmaya ve eğitime de önem veren, genç kızları, kendi yeteneklerini geliştirmek konusunda destekleyen, anlayışlı, çocuk terbiyesinde dayak ve cezadan yana olmayan modern bir anne modeli de görülmektedir. Dolayısıyla kitaptaki kadın modeli değerler anlamında gelenek ile modern arasında bir çizgidedir.

Erek kültürdeki kadınlara biçilen ahlaki normlar ve değerler konusundaki hâkim anlayış ile çeviri metindeki yukarıda örneklenen söylem karşılaştırıldığında yine büyük paralellikler görülecektir. Kitabın yayınlandığı yıllarda, modern kadın kimliğinin inşa edildiği toplumsal dönüşümler içerisinde kadına biçilen rol, yine modern ile geleneksel arasında bir ahlaki çizgidedir. Hem ev dışında ücretli emeğin bir parçası olarak hem de ev içerisindeki düzenin sürdürülmesi ile geleneksel rolleri bakımından modern kadın kimliği, fedakârlık, vatanperverlik ve saygınlık üzerine kuruludur. Türk modernleşmesinin bir sonucu olarak kamusal alanda daha belirgin roller üstlenen kadınların, saygınlıklarını koruyarak, toplumsal değerlerle uyumlu, ince bir hat üzerinde yeni bir kimlik oluşturmaları beklenmiştir. Kadıoğlu'nun (1998) belirttiği üzere Cumhuriyet ideallerine uygun olarak "kamusal alanda daha görünür olmaları beklenen kadınlar, aynı zamanda ailenin sınırları içinde, yani eş ve anne olarak tanımlanıyorlardı. Kısacası, kadınlar hem modernliğin sözde imgeleri,

hem de eski toplumsal dokunun hızla çözülmesini frenleme sorumluluğunu yüklenmiş gelenek bekçileri olacaklardı" (s.94).

Hem çalışma hayatının saygın ferdi olma hem de aile içerisinde evcimen eş rolünü üstlenme durumu, *Küçük Kadınlar* kitabında betimlenen kadın karakterlerin çalışma hayatında yer alırken aynı zamanda Jo karakteri ile annesi arasında geçen diyaloglarda da görüldüğü gibi aile içerisinde evcimen tavırlarını sürdürmelerinde gözlemlenebilir. Şefkatli ve evcimen anne modeli, Jo karakterine, duygularını bastırmayı öğütlemekte, onu geleneksel kadın kimliğini benimsemesi için yönlendirmektedir. Dolayısıyla, kitapta kurgulanan kadın imgesi, bu açıdan erek kültürdeki beklentilerle uyum içinde bir model oluşturmaktadır. Cumhuriyetin ilk yıllarında her ne kadar kadınlar toplumsal yaşama ve çalışma hayatına katılmaya teşvik edilseler de aynı zamanda evcil ve şefkatli bir kadın imajı da çizilmiştir. Sonuç itibari ile "Cumhuriyet'in yeni kadınının 'modern ancak mütevazı', sorumlu, tutumlu ve şefkatli olması bekleniyordu" (Kadıoğlu, 1998, s.95). Bu anlamda çeviri kitaptaki kadınlık imgesi ile erek kültürdeki hâkim ideolojik kadın imgesi uyumludur.

Diğer yandan, çeviri kitapta sıkça vurgulanan milliyetçi duygular ve fedakârlık da yine erek kültürdeki kadın kimliği ile örtüşmektedir. Erkeklerin savaşta olduğu koşullarda, geride kalan kadınların da vakur bir şekilde vatanları için fedakârlık yapması, aşağıdaki söylemde örnek bir şekilde ifadesini bulur:

> ***KM**: "Yet you told him to go, mother, and didn't cry when he went, and never complain now, or seem as if you needed any help," said Jo, wondering.*
> *"I gave my best to the country I love, and kept my tears till he was gone. Why should I complain, when we both have merely done our duty, and will surely be the happier for it in the end?" (*Alcott, 1868/2001, s.117)
> ***EM**: Co hayretle: "Maamafih, ona git diyen sizdiniz, anne, giderken ağlamadınız, şimdi de asla şikâyet etmiyor ve yardıma muhtaç değilmişsiniz gibi görünüyorsunuz" dedi.*

> *"Sevgili vatanıma en kıymetli şeyimi verdim ve o gidinceye kadar gözyaşlarımı tuttum. Her ikimiz de vazifemizi yapmış ve sonunda mes'ut olacak iken ne için şikâyet edeyim?"* (Alcott, 1931/ Belkıs Sami (çev.), s.144)

Yukarıdaki alıntıda görüldüğü üzere vatanperverlik, fedakârlık ve çalışkanlık romandaki kadın figürlerinin en önemli ahlaki değerleridir. Kadınlardan özellikle savaş koşullarındaki kötü şartlar altında şikâyet etmeden fedakârca aile birliğini sağlaması beklenmektedir. Romandaki anne modeli bu fedakârlığı vakur bir söylemle ifade etmektedir. Bu söylemlere ek olarak çeviri kitaptaki vatanperver duygular ve fedakârlık hisleri o denlidir ki ihtiyaç anında Jo, saçlarını satmakta bir an tereddüt etmez.

Bunun yanında romanda genel anlamda kendinden çok başkaları için yaşama ve paylaşma da oldukça vurgulanan değerledir. Bu konuda kadınlardan fedakârlık ve dayanışma beklenmektedir. Kendileri zaten yoksul olan kızların kahvaltılarını aç kalma pahasına yandaki yoksul, bebekli aileye vermeleri ve yine de şikâyet etmemeleri bunun örneğidir. Kitapta görülen birçok ekonomik ve sosyal probleme herhangi bir toplumsal çözüm ya da itirazda bulunmak yerine koşulların kabulüne ve katlanılmasına yönelik bir söylem bulunmaktadır. Bu söylem ile kitaptaki kadınlar, her koşulda şükretmeye, problemlerine bireysel çözümler bulmaya ve zorluklara katlanmaya teşvik edilmektedir.

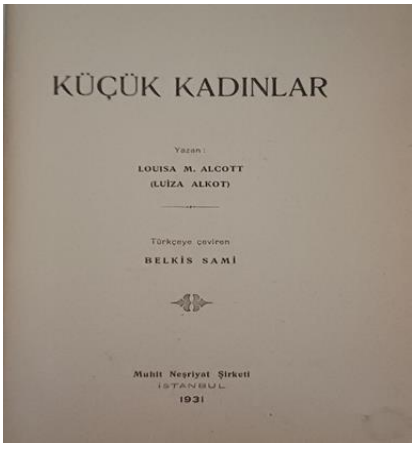
Bu söylemin çeviri kitabın yayınlandığı erek kültür içerisinde hâkim olan kadın kimliği ile ne denli örtüştüğüne bakıldığında, çevirinin bu kadın kimliğini destekleyici bir pozisyonda yer aldığı görülür. Kadıoğlu'nun (1996) ifade ettiği gibi "Cumhuriyet kadınının en önemli özelliği fedakârlık olarak bilinir. Cumhuriyet kadını hep isimsiz kahraman olarak resmedilir… Kendisini ya ailesi için ya da vatanı için feda eden bir sadakat, sabır ve iffet abidesidir o. Kendisi için bir şey istememesi onu daha da haysiyetli kılar" (s.14). Bir başka deyişle, savaş sonrası erken modernleşme dönemindeki kadın imgesi, ailevi, toplumsal ve milli sorumluluklarını bilen ve kendinden önce başkaları için yaşayan, fedakâr bir varlıktır (Berktay, 1998).

Dolayısıyla, çeviri kitaptaki söylem, erek kültürün kadın ideali ile bu açıdan da uyum gösterir.

3.3.3. *Küçük Kadınlar* (1931) Çeviri Kitabındaki Yan Metinsel Ögelerin Kadın Kimliğinin Temsili Açısından Analizi

Genette'ye (1987/1997) göre, metne eşlik eden yan metinsel ögeler, 'metin çevresi unsurlar' (peritext) ve 'metnin yayın sınırlarının dışında kalan unsurlar' (epitext) olarak geniş bir yelpazede sunulur. Dolayısıyla, araştırma kapsamında çeviri eserin tüm yan metinsel ögelerini ele almak mümkün olmadığından, inceleme, metin çevresi unsurlardan kapak, önsöz ve resimler ile sınırlandırılmıştır.

Çeviri kitabın kapağı incelendiğinde, kitabın ismi büyük puntolarla verilmiş ve kapağın sade olarak herhangi bir resim kullanılmadan tasarlandığı görülmüştür. Kitabın başlığının altında yazarı, Louisa M. Alcott şeklinde orijinal ismi ile belirtilmiş ve aynı zamanda okunuşu da Luiza Alkot olarak parantez içinde belirtilmiştir. Kapak konusunda önemli olan nokta, çevirmenin isminin de hemen yazarın altında, kapakta yer almasıdır. Bu nokta, çeviri metinin erek kültürde bir çeviri metin olarak kabul edildiğini, bu şekilde sunulduğu gösterir ve bu, çevirmenin görünürlüğü açısından önemlidir. Çevirmenin bir kadın olarak kimliğinin kapakta yer alması, kadın kimliğinin temsili açısından da önemlidir. Resim 1'de görüldüğü gibi, kapakta yayınevinin ismi, yayın yeri ve yılı da yer almaktadır.



Resim 1. *Küçük Kadınlar*(1931) Kitap Kapağı

Kadın kimliğinin kurgulanması açısından yapılan incelemede, yan metinsel unsurlardan bir diğeri olan ‘önsöz’ büyük önem taşımaktadır. İncelenen çeviri metnin önsözü, çevirmen tarafından yazılmış ve bu durum, önsözün yazarı olarak ‘mütercim’ ifadesi ile önsözün sonunda belirtilmiştir. Tek sayfadan oluşan önsözde çevirmen Belkıs Sami, metinle ilgili okuyucuya genel bilgi vermekte ve metnin çevriliş amacını, kendisinin metne yaklaşımını ve metnin önemini okuyucuya aktararak okuyucu açısından direkt yönlendirici bir konum edinmektedir.

Önsözün ilk paragrafında çevirmen, kitabın popülerliğinden bahsetmiş ve önceki yıllarda yazılmasına rağmen, güncel dönemde de pek çok okuyucusu olduğunu belirtmiştir. Belkıs Sami’nin önsözdeki ifadesi ile *Küçük Kadınlar* kitabı, “Amerikada envaı arasında halkın en ziyade rağbetini kazanmış bir hikâyedir. Mis Luiza Alkot onu birçok seneler evel yazmıştır. Fakat bu günkü karileri o gününden daha çoktur” (s.3). Bu sözlerin devamında da Belkıs Sami, kitabın çevirmeni olarak hedefini şu sözlerle ifade eder: “bilhassa gençler için yazılmış olan bu nezih hikâyeyi Türkiye gençlerine takdim etmekle müftehirim” (s.3).

Önsözdeki diğer bir paragrafta ise Belkıs Sami, kitabın çevrilme amaçlarından bir tanesi olarak, kitaptaki aile hayatının, Amerikan yaşam tarzı ve aile hayatını yansıttığına değinir. Önsözdeki ifadeye göre kitap, “müthiş karışıklık devrinde yaşıyan bir ailenin mes'ut hayatını tasvir eder ve bize güzel bir aile levhası tersim eder. Hiç kimse, saadet verebilecek saf ve ulvî tesirler kaynağı olan bir Amerikan aile hayatile yakından temas etmedikçe Amerikayı hakkile anlıyamaz” (s.3).

Bu sözler ile Belkıs Sami, kitaptaki aile hayatının okuyuculara bir model olarak sunulduğunu ifade eder. Yine önsözün devamında da kitabın, örnek aile yaşantısı açısından değerli olduğuna ve kitabı bu anlamda tavsiye ettiğine değinir. Belkıs Sami’ye göre “işte bu kitap bu aile hayatının en güzel bir numunesi ve gençlere olduğu kadar validelere de tavsiyeye şayandır, çünkü onda hiç tahakküm etmeden, izzeti nefislerine dokunmadan çocuklarını idare etmeği, onlara kendini sevdirmeği bilen bir anne numunesi vardır” (s.3). Bu sözlerden de anlaşılacağı üzere

kitabın çevirmeni, kitabın gençlere model olduğu kadar, kadınlara da annelik rolü açısından bir model oluşturduğunu düşünmekte ve okuyucuya bu anlamda bir yönlendirmede bulunmaktadır.

Belkıs Sami kitabın çevirmeni olarak önsözde ayrıca, kitabın gençleri terbiye etmeye yönelik bir vasfı olduğundan da söz eder. Bu konuya devam kitaplarından bahsederken değinir ve şu ifadeleri kullanır: "Mis Alkot bu hikâyeyi yalnız burada bırakmamış, Küçük Kadınların evlilik hayatını tasvir eden bir zeyl, ve hikâyenin en canlı kahramanlarından biri olan Co hakkında müteaddit eserler yazmıştır. Bunların da ayrı birer terbiyevî kıymeti vardır" (s.3).

Sonuç olarak, Belkıs Sami *Küçük Kadınlar* kitabının çevirmeni olarak, kitabın, yayınlandığı dönemde erek kültür içerisinde kadın kimliğinin, aile yaşantısı, annelik ve genç kızların terbiyesi açısından kurgulanmasında, model olabilecek bir işlevi olduğunu önsözde açıkça belirtmiştir.

Bunlara ek olarak, kitaptaki yan metinsel unsurlardan bir diğeri de kitabın içindeki resimlerdir. Kitaplarda yer alan resimler, metni ve metnin taşıdığı anlamı temsil etmeleri bakımından tamamlayıcı unsurlardır. *Küçük Kadınlar* kitabının Belkıs Sami tarafından yapılan Türkçe çevirisinin 1925 yılında Osmanlı alfabesi ile yayınlanan ilk baskısında hiçbir resim bulunmamasına rağmen Latin alfabesi ile basılmış olan ve bu incelemenin dayandığı 1931 baskısında 10 adet resim bulunduğu tespit edilmiştir. Ancak bu resimlerin hangi baskıdan alındığı ya da çizeri ile ilgili kitapta herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

1868'de yayınlanan orijinal kitabın Louisa Alcott'un kardeşi May Alcott tarafından yapılan ilk resimlemeleri fazla profesyonel bulunmamış ve 1880 baskısında Frank Merrill tarafından yapılmış resimler kullanılmıştır. 1931'de Türkçe yayınlanan çeviri eser, metin olarak 1868 baskısını takip etse de içinde barındırdığı 10 adet resim bu ilk baskıda May Alcott tarafından yapılan resimler değildir. Çeviri kitaptaki ilk resim, orijinal kitabın 1880 baskısında Frank Merrill tarafından yapılmış olan resimlerden biridir ve hemen kapağın ardından ilk sayfada yer almıştır.



Resim 2. *Küçük Kadınlar (1931) Kitabında Yer Alan İlk Resim*

Resmin altında "hepsi ateşe yaklaştılar, anneleri büyük koltukta, Bet onun ayakları dibindeydi" İfadesi bulunur. Kadın kimliğinin temsili açısından bakıldığında öncelikle dikkat çeken nokta, anne ve çocukları arasındaki bağ ve yakınlıktır. Bunun yanında anne ortada büyük koltukta, adeta ailenin merkezinde yer alır. Yine ateşin yanında olmaları da aile sıcaklığını vurgular. Burada kitaptaki söylemi tamamlar nitelikte sevgiye dayalı bir aile modeli ve merkezi anne kimliği ön plana çıkmaktadır. Anne, evdeki kızlar için bir rol modeldir.

Kitapta yer alan diğer resimler de ilk resme benzer şekilde bir kurguyu barındırmakta ve metindeki olay örgüsünü yansıtmaktadır. Diğer resimler, orijinal kitabın 1868 ya da 1880 baskısında yer alan resimler değildir ve resimlerin kim tarafından yapıldığı da çeviri kitapta belirtilmemiştir.

4. SONUÇ

Belkıs Sami'nin çevirmen kimliğine odaklanılan bu çalışmada hem kadın tarihi araştırmalarına kadın çevirmenlerin görünürlüğü bakımından katkıda bulunulmuş, hem de *Küçük Kadınlar* çevirisi özelinde erken dönem Türk modernleşmesi sürecindeki kadın kimliği temsillerinin izleri sürülmüştür.

Türkiye'de özellikle 1990'lı yıllarda hız kazanan kadın tarihi araştırmalarının tarih yazımında kadınların 'görünmezliği' sorununu önemli bir

inceleme alanı hâline getirmesiyle, kadınların birçok farklı toplumsal alanda özne olarak yaptıkları katkılar ortaya konulmaya başlamıştır ve isimleri tarih kitaplarında, edebiyat antolojilerinde ya da siyasi metinlerde yer almıştır. Yapılan bu çalışma, Belkıs Sami ile ilgili literatürde şu ana kadar çok nadir araştırma bulunması bakımından çeviri tarihi ve kadın araştırmaları alanlarında önem kazanmaktadır.

Araştırma çerçevesinde öncelikle 1870-1935 yılları arasındaki dönemi kapsayan erken dönem Türk modernleşmesi sürecinde kadın kimliğinde yaşanan dönüşümler üzerinde durulmuştur. Böylelikle araştırmanın dayandığı metodolojik çerçevenin gerektirdiği sosyo-kültürel arka plan tanımlanmıştır. Araştırmanın metodolojisi Toury'nin erek-odaklı betimleyici çeviri araştırmaları modeli ile Gerard Genette'nin 'yan metinsel ögeler' (paratext) kavramına dayanmaktadır. Bu metodolojik çerçevenin gerektirdiği üzere araştırmada kaynak metin ve çeviri metin karşılaştırmalarından çok, çevirinin bir çeviri eser olarak erek kültürdeki yeri ve işlevlerine odaklanılmıştır. Araştırma kapsamında bu işlevler, kadın kimliğinin temsilleri ve kurgulanması açısından incelenmiştir. İnceleme, kadın kimliğinin kurgulanmasına dair metindeki söylemsel analizler ve kapak, önsöz ve resimlerden oluşan yan metinsel analizlerden oluşmuştur.

Bu incelemeler sonucunda, Belkıs Sami tarafından yapılan ve 1931 yılında yayınlanan *Küçük Kadınlar* çeviri eserindeki metinsel söylemin kadınların çalışma hayatına katılımı, aile içerisindeki değişen rolleri ve kadınlardan beklenen ahlaki değer ve davranışlar bakımından, erek kültürde inşa edilen yeni kadın modeli ile uyumlu olduğu tespit edilmiştir. Yan metinsel ögelerin analizleri sonucunda, kapak tasarımı ile eserin erek kültürde bir çeviri eser olarak sunulduğu, çevirmenin isminin kapakta görünür bir şekilde yer aldığı, çevirmen tarafından yazılan önsöz ile de kitabın kadınlar ve aile yaşamı için erek kültürde bir model oluşturma amacı ile okuyuculara sunulduğu belirlenmiştir. İncelenen yan metinsel unsurlardan bir diğeri olan çeviri kitap içerisindeki resimler de yine bu tespitleri destekler niteliktedir.

Tarihsel olarak Türk modernleşme paradigması içerisinde kurgulanan kadın kimliğine yönelik çeviribilim perspektifinden yürütülen bu çalışma, çevirilerin erek

kültürdeki işlevlerini anlamaya dair araştırmaların bir parçası niteliğindedir. *Küçük Kadınlar* kitabının popüler niteliği, çevirmenin önsözde belirtmiş olduğu gibi erek kültürde inşa edilen kadın kimliği ve aile yaşamına bir model oluşturacak niteliktedir. Türk modernleşmesinde kadın kimliğinin çeviri eserler yoluyla kurgulanması ve tarihsel olarak kadın çevirmenlerin katkıları üzerine yapılacak sonraki çalışmalar, kadın araştırmaları ve çeviri tarihi araştırmalarının sınırlarını genişletecektir.

Kaynakça

Abadan-Unat, N. (1982). Toplumsal değişme ve Türk kadını. N. Abadan-Unat (Ed.), *Türk toplumunda kadın* içinde (s.1-32). İstanbul: Araştırma, Eğitim, Ekin Yayınları.

Alcott, L.M. (2001). *Little women* (A. H. Alton, Ed.). Ontario: Broadview Literary Texts. (Orijinal eserin yayın tarihi 1868)

Alcott, L.M. (1931). *Küçük kadınlar* (B. Sami, Çev.). İstanbul: Muhit Neşriyat.

Alton, A.H. (2001). Introduction. A. H. Alton (Ed.), *Little women* içinde (s. 9-28). Ontario: Broadview Literary Texts.

Arsan, N., Borak, S. ve Kocatürk, U. (Ed.). (2006). *Atatürk'ün söylev ve demeçleri-I*. Ankara: Divan Yayıncılık.

Berk, Ö. (2006). Translating the "west": the position of translated western literature within the Turkish literary polysystem. *RiLUnE,* (4), 1-18.

Berkes, N. (2012). *Türkiye'de çağdaşlaşma*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1973)

Berktay, F. (1998). Cumhuriyet'in 75 yıllık serüvenine kadınlar açısından bakmak. A. Berktay Hacımirzaoğlu (Ed.), *75 yılda kadınlar ve erkekler* içinde (s. 1-13). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Caporal, B. (1999). *Kemalizmde ve Kemalizm sonrasında Türk kadını* (E. Eyüboğlu, Çev.). İstanbul: Cumhuriyet, Yeni Gün.

Çakır, S. (1994). *Osmanlı kadın hareketi*. İstanbul: Metis Yayınları.

Çalışlar, İ. (2011). *Biyografisine sığmayan kadın: Halide Edib*. İstanbul: Everest Yayınları.

Durakbaşa, A. (2000). *Halide Edib: Türk modernleşmesi ve feminizm*. İstanbul: İletişim Yayıncılık.

Genette, G. (1997). *Paratexts:Thresholds of interpretation* (J.Lewin, Çev.). Cambridge: Cambridge University Press. (Orijinal eserin yayın tarihi 1987)

Gezgin, İ. (2024). *Ötekilerin arkeolojisi*. İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

Kadıoğlu, A. (1996). Cumhuriyet kadını: vatandaş mı, birey mi?. *Varlık,* (1069), 12-15.

Kadıoğlu, A. (1998). Cinselliğin inkârı: büyük toplumsal projelerin nesnesi olarak Türk kadınları. A. Berktay Hacımirzaoğlu (Ed.), *75 yılda kadınlar ve erkekler* içinde (s. 89-101). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Karadağ, A.B. (2013). Tanzimat döneminden ikinci meşrutiyet dönemine kadın çevirmenlerin çeviri tarihimizdeki 'dişil' izleri. *HUMANITAS,* (2), 105-126.

Karakulak, M. (2024). XVIII. yüzyıl Amasya'sında hukuk, kadın ve şiddet. *Vakanüvis, 9*(1), 332-361. https://doi.org/10.24186/vakanuvis.1417531

Kırkpınar, L. (1998). Türkiye'de toplumsal değişme sürecinde kadın. A. Berktay Hacımirzaoğlu (Ed.), *75 yılda kadınlar ve erkekler* içinde (s. 13-28). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Köksal, D. (1998). Yeni adam ve yeni kadın: 1930'lar ve 40'larda kadın, cinsiyet ve ulus. *Toplumsal Tarih*, (51), 31-35.

Kürük, N.Z. (2019). Bir başka Halide: Halide Edib Adıvar'ın gölgede kalan (öz) çevirmen kimliği. Ş. Tahir-Gürçağlar (Ed.), *Kelimelerin kıyısında: Türkiye'de kadın çevirmenler* içinde (s. 26-43). İstanbul: İthaki.

Lefevere, A. (1992). *Translation, rewriting and the manipulation of literary fame*. London &New York: Routledge.

Maibor, C.R. (2005). *Labor Pains: Emerson, Hawthorne, and Alcott on work and the woman question*. New York & London: Routledge.

Makal, A. (2010). Türkiye'de erken Cumhuriyet döneminde kadın emeği. *Çalışma ve Toplum*, (2),13-40.

Mardin, Ş. (2021). *Türk modernleşmesi*. İstanbul: İletişim Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1991)

Paker, S. (1991). Unmuffled voices in the shade and beyond: women's writing in Turkish. H. Forsas-Scott (Ed.), *Textual liberation: European feminist writing in the twentieth century* içinde (s.270-300). London&New York: Routledge.

Porter, A. (2004). William Henry Temple Gairdner. H.C.G. Matthew ve B. Harrison (Ed.), *Oxford dictionary of national biography*: *volume 21* içinde (s.279-280). Oxford: Oxford University Press.

Reisen, H. (2010). *Louisa May Alcott: The woman behind Little Women.* New York: Picador

Sancar, S. (2012). *Türk modernleşmesinin cinsiyeti*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Serdar, A. ve Tutumlu, R. (2016). An unknown novel, an unknown novelist: Belkıs Sami, I have killed my love. M.A. İcbay, H.Arslan, F.Sidoti (Ed.), *Research on cultural studies* içinde (s. 305-313). Frankfurt: Peter Lang.

Sneller, J. E. (2013). Lurid Louisa or angelic Alcott?: humor, irony, and identity in Louisa May Alcott's stories of the 1860s. *The International Journal of Literary Humanities*, *10*(3), 41-50.

Southern Mississippi University Library Collection. (2013). *Dorothy Blatter Papers: BiographicalSketch*. Erişim tarihi: 15.01.2025. https://www.lib.usm.edu/ legacy/degrum/public_html/ html /research /findaids/blatter.htm

Strickland, C. (1985). *Victorian domesticity: families in the life and art of Louisa May Alcott*. US: The University of Alabama Press.

Tahir-Gürçağlar, Ş. (2008). *The politics and poetics of translation in Turkey, 1923-1960*. Amsterdam & New York: Rodopi.

Tekeli, Ş. (1982). Türkiyede kadının siyasal hayattaki yeri. N. Abadan-Unat (Ed.), *Türk toplumunda kadın* içinde (s.375-396). İstanbul: Araştırma, Eğitim, Ekin Yayınları.

Toska, Z. (1998). Cumhuriyetin kadın ideali: eşiği aşanlar ve aşamayanlar. A. Berktay Hacımirzaoğlu (Ed.), *75 yılda kadınlar ve erkekler* içinde (s. 71-89). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Toury, G. (1995). *Descriptive translation studies and beyond.* Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.

Tutumlu, R. (2020). Belkıs Sami Boyar. *Türk edebiyatı isimler sözlüğü*. https://teis.yesevi.edu.tr/

Yıldırım, B. ve Seyhan, S. (2015). 1914 yılında yayınlanan kadın gazetelerinden '*Kadınlık*'a göre kadın. *İleti-ş-im*, (23), 39-65.

Extended Abstract

The early phase of the Turkish modernization process includes the years between 1870 and 1935, which indicates a time span starting from the middle of the nineteenth century until the early years of the Turkish Republic. The turning points during this process are the declaration of Tanzimat Edict, start of the Second Constitutional Period and the establishment of the Republic. Since such transformation periods have critical influences on the lives and identities of women, it has utmost importance to investigate the dialectical relationship between these social dynamics and the constitution of new womanhood image in the society. From such a perspective, this study aims to contribute to both the history of translation in Turkey and research in women's studies by focusing on the contributions of women translators to the construction of women's identity during the early Ottoman-Turkish modernization process. To this end, the present study focuses on the representations of womanhood in the Turkish translation of *Little Women* which was translated by Belkıs Sami and published in the Latin alphabet for the first time in 1931, a year belonging to the early modernization period. Thus, the study is also significant owing to the fact that there is little research on the life and works of Belkıs Sami as a writer and translator in the current literature.

It should be emphasized that the 'invisibility' of women in historiography has become a topic of interest in the field of women's studies in Turkey particularly since the 1990s. Research about women's history aimed to discover the traces of women who contributed to the development of the society as active agents of it but eventually became invisible in the formal records and documentations. Such research searched for the social influence of women and revealed their contributions to the political, cultural and ideological changes that took place in the society. As part of this body of research, the present study investigated the literary contribution of Belkıs Sami as a translator between the end of the nineteenth century and the beginning of the twentieth century by particularly focusing on her translation of *Little Women* within the socio-cultural context of the time. Since Belkıs Sami is one of the women writers who has not found a place in literary anthologies up until recent years, this study contributes to her visibility as a translator while uncovering the functions of the translations in the social and cultural construction processes, as well.

Little Women was first translated into Turkish by Belkıs Sami and was published in 1925 with the title *Küçük Kadınlar* in Ottoman Turkish alphabet. After the alphabet reform in 1928, it was republished in the Latin alphabet in 1931. The edition that was examined for this study is the publication in the Latin alphabet in 1931. Accordingly, the socio-cultural context that was examined to analyze the translation of the book indicates the early modernization period in the history of the target culture. The year when the translation was first published in Turkish, marks a significant period of change and transformation, as it directly followed the proclamation of the Republic and coincided with intense debates and implementations of modernization reforms. However, Turkish modernization during the Republican era is often evaluated in continuum with earlier periods, particularly the Westernization and reform movements of the Tanzimat and Second Constitutional Era.

During the early stages of the modernization process, significant advancements were made in the lives of women, particularly concerning their roles in the family and their rights in social areas such as work, education, law, and politics. As the initial phase of this process,

Tanzimat period (1839–1876) witnessed Western-oriented reforms particularly in the fields of law and education, which led to the emergence of a new intelligentsia in the country. As the second phase of the early modernization period, significant reforms in women's lives took place during the Second Constitutional Era (1908–1918). Influenced by the political ideals of the West, this period witnessed innovative transformations within the Ottoman social structure and intellectual sphere. Subsequently, during the Republican era, various reforms were swiftly implemented in law, bureaucracy, education, politics, and cultural life, driven by the demands of the new economic and social order. During this period, mass participation of women in the workforce was observed as a result of wars and the changing economic conditions.

The Republican era implemented and ensured the continuity of these structural reforms through modern families and public role models. At this point, the construction of a new female identity played a crucial role. The new woman identity and the envisioned family structure were modeled through the behaviors, and lifestyles of Atatürk and his close circle and these ideals were expressed in various magazines, newspapers, and books, as well. The most significant characteristics of this female identity included the role of patriotic, self-sacrificing motherhood and the role of a citizen actively participating alongside men in the nation's economic, scientific and social development.

Considering these points, the historical progression of the modernization process reveals that the construction of women identity cannot be described fully without acknowledging the influence of the social transformations. It is also significant to emphasize that throughout this process, women intellectuals, writers and translators certainly played an important role and they became the agents of the process with their written work.

During the early years of the modernization period, translations of the women translators were predominantly from French. In addition to the translations of Fatma Aliye and Nigar Hanım, translations of the Russian classics by Madam Gülnar are also mentioned in the literature. In this early period leading up to the proclamation of the Second Constitutional Era, pioneering women such as Fatma Aliye and Nigar Hanım, who were reputable literary figures and translators, supported a vision of modernization which is harmonized with tradition. They reflected this perspective both in their literary works and in their essays on various social subjects.

In the second part of the early modernization process, which included the years from 1908 to 1935, women writers and intellectuals questioned the Ottoman social structure and women's identity and they demanded equal rights with men. The number of the written publications increased and this provided women more opportunities to share their ideas with others and raise their voices in the society. Among the influential women of the period are Halide Edib, Nezihe Muhiddin, Yaşar Nezihe, Emine Semiye, Gülistan İsmet, Salime Servet Seyfi, Sabiha Sertel, Seniha Rauf Sami Moralı, all of whom produced literary works. In addition, Halide Edib, Nezihe Muhiddin, Yaşar Nezihe, Emine Semiye, Gülistan İsmet, Salime Servet Seyfi, Sabiha Sertel, Seniha Rauf Sami Moralı and Seniha Bedri Göknil are among the translators of the time.

It is significant to note that Belkıs Sami, who is the first translator of *Little Women* in Turkish, has not been mentioned among these women literary figures of the time in literary anthologies or women's history. Most of the information about her life and productions depend on secondary sources which are primarily related to her sister, Halide Edib Adıvar. Belkıs Sami's translations include Louisa M. Alcott's *Little Women* with the title *Küçük Kadınlar, Good Wives* with the title *İyi Zevceler*, and Robert Michael Ballantyne's *The Coral*

Island with the title *Mercan Adası*. She also translated Edward Garnett's *Tolstoy: His Life and Writings* with the title *Tolstoy: Hayatı ve Eserleri* and William Shakespeare's *Henry VIII* with the same title in Turkish.

In addition to these translations, Belkıs Sami translated some works of William Henry Temple Gairdner, who is well-known by his missionary activities in the eastern countries and in Egypt (Porter, 2004). These translations were published by American Board in Turkey. She also translated a novel of Dorothy Blatter who worked for American Board of Commissioners in Turkey for many years and it was published by American Board with the title *Alnının Yazısı* in 1956. On the cover of the book there is a note as "a useful novel for young girls" and this indicates that it has the purpose of serving as a model for the Turkish girls at that time.

The present study on Belkıs Sami's translation of *Little Women* as *Küçük Kadınlar* depended on descriptive translation studies methodologically. The analyses were carried out according to Toury's (1995) model of descriptive translation studies and Gerard Genette's (1987/1997) concept of "paratext". Data collection and the analyses involved both textual discourse and the paratextual elements in order to reveal various functions of the translation. This particularly aimed to display how the translation provided a model for the women in the society during that time period.

As a result of the textual discourse analyses, it was found out that the discourse in the translated text was consistent with the norms and the dominant ideology in the target culture during the time in terms of moral values and behaviors expected from women, their changing roles in the modern families and their participation in the workforce. In addition, the analyses of the paratextual elements in the book included the design of the cover, preface by the translator and the pictures in the book. As a consequence of the analyses of these paratextual elements, it was concluded that the book was presented to the target readers as a translation, the name of the translator appeared on the cover visibly and as indicated in the translator's preface, the translation was produced with the purpose of providing a model for the women in the target culture. It was also identified that the pictures in the translated book supported the woman image in the novel and they were compatible with the new womanhood which emerged in the target culture during that period.

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi
Araştırma Makalesi
ISSN 2547-989X

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9 (1), 475-496
Geliş Tarihi:23.01.2025 Kabul Tarihi:22.03.2025
Yayın: 2025 Yayın Tarihi:31.05.2025
https://doi.org/10.30561/sinopusd.1623947
https://dergipark.org.tr/sinopusd

TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİNİ *KIZARMIŞ YEŞİL DOMATESLER* FİLMİ ÜZERİNDEN YENİDEN OKUMAK

Buket AKDEMİR DİLEK*

Fatma ÖZKÜLEKÇİ*

Öz

Kızarmış Yeşil Domatesler kitabı 1991 yılında Jon Avnet tarafından sinemaya uyarlanarak daha geniş bir kesime yayılmıştır ve büyük ses getirmiştir. Film; toplumsal cinsiyet rolleri, kamusal ve özel alanda kadının konumu ve kadın dayanışması gibi önemli temalara odaklanmıştır. 1920 ve 1980 yılları arasında iki farklı dönemde geçen filmde kadının konumu Idgie Threadgoode, Ruth Jamison, Evelyn Couch ve Ninny Threadgoode karakterleri aracılığıyla toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında incelenmiştir. Filmde kadın kahramanlara yüklenen sıfatlar, bu sıfatların beraberinde getirdiği sorumluluklar ve kadınların bu sorumluluklar çerçevesinde toplum tarafından nasıl algılandıkları aktarılmıştır. Feminist kuram çerçevesinde betimsel analiz yöntemi ile filmde toplumsal cinsiyetin ideolojik işlevleri, kadın erkek eşitliği, toplumsal cinsiyet rolleri ve cinsellik, kamusal alan ve özel alan kavramları incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Cinsiyet, *Kızarmış Yeşil Domatesler* Filmi, Kadın Çalışmaları, Feminizm, Sinema

Rereading Gender Roles through the Movie *Fried Green Tomatoes*

Abstract

The book *Fried Green Tomatoes* was adapted for the big screen in 1991 by Jon Avnet, which made it more widely available and popular. The film focuses on important themes such as gender roles, the position of women in public and private spheres, and women's solidarity. The film takes place in two different periods between 1920 and 1980, and the position of women is included in gender roles through the characters Idgie Thre-adgoode, Ruth Jamison, Evelyn Couch and Ninny Threadgoode. The distinct attributes assigned to

* Dr. Öğr. Üyesi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Radyo Televizyon ve Sinema Bölümü, buket.adilek@hku.edu.tr, https://orcid.org/0000-0001-7809-2935

* Doktora Öğrencisi, MEB Kamil Ocak Spor Lisesi, fatmaozkulekci27@gmail.com, https://orcid.org/0000-0002-6626-7475

This work is licensed under a Creative Commons BY-NC-SA 2.0

the protagonists in this work, the responsibilities brought by these attributes, and how these responsibilities shape the way individuals are perceived in society are conveyed to the audience. Within the framework of feminist theory, the ideological functions of gender, gender equality, gender roles and sexuality, public sphere and private sphere concepts were examined in the film using the descriptive analysis method.

Keywords: Gender Roles, *Fried Green Tomatoes* Film, Woman Studies, Femizim, Cinema

Giriş

Tarih boyunca kadın erkek rollerinde farklılıklar gözlemlenmektedir. Kadının özel alanda, erkeğin kamusal alanda aktif rol oynaması; kadının eğitim, sosyal, hukuk alanlarında haklarının olmaması ya da kısıtlı olması devam eden bir mücadelenin başlangıcı olmuştur. Feminizm hareketleri özellikle eğitim hakkının ve sosyal hakların savunulması için bir iktidar mücadelesine girmiş, devamında her dönem bir önceki dönemdeki eksikliği gidermek üzerine kurulmuştur. Feminizm kadının toplum içindeki eşitliği, özgürlüğü, eğitim hakkı, kendi bedeni üzerindeki hakları ile alakalı çalışmalara odaklanmaktadır. Feminist hareketler tarihsel süreçte I. Dalga, III. Dalga ve III. Dalga olarak belirli dönemlere ayrılmaktadır. Kadınlar; toplumsal, siyasal, sosyal, hukuki, idari gibi alanlarda yaşanılan eşitsizliklerle mücadele etmiş ve toplumdaki rollerinin düzenlenmesi için çalışmıştır. Modernite ile kadının kim olduğu, toplumda nasıl konumlandırıldığı sorgulanmaya başlanmıştır. Bell Hook tarafından kaleme alınan "*Feminism is for Everybody Passionate Politics*" adlı eserde yazar, feminizmi cinsiyetçilik ve cinsiyetçilik kaynaklı yaşanan istismar ve baskıları sona erdirmeyi amaçlayan hareket olarak tanımlamaktadır (Hook, 2000, s. 1). Demir, kadını erkeğe göre ikincil konumda olmaktan kurtarma amacına yönelik sosyal, siyasal-ekonomik alanda ve eğitim alanında kadınlara erkeklerle eşit haklar tanınması fikrini modernizmin en büyük projelerinden biri olarak belirtmektedir (1997, s. 26). Feminizm; kadınların baskı altında tutulmalarının engellenmesine yönelik çalışmalar ile kamusal alan ve özel alanda erkek ve kadın eşitliğini savunmaktadır (Taş, 2016, s. 165). Temelde feminizm cinsler yani kadın ve erkek arasında eşitliği sağlamaya ve mevcut iktidar

ilişkisini dönüştürmeye çalışan bir fikir akımıdır (Arat, 2010, s. 29). Bu mücadele, bir güç savaşından ziyade eşit hakka sahip olma çabasıdır.

Farklı dönemlerde kadınlar haklarını savunmuşlardır ve farklılaşmanın nedenleri arasında dönem farkı, talep farkı, değişen değerler olabilmektedir. Bu farklılaşma, hedeflenen ideal toplum modeli içinde mevcut düzenin algılanması, düzene karşı çıkılacak politikaların üretilmesi ile kendini göstermektedir (Çakır, 2007, s. 416). Tarihsel ve kavramsal olarak feminizm hareketi belirli dönemlere ayrılmaktadır. I. Dalga, II. Dalga, III. Dalga ve son zamanlarda da IV. Dalga Hareketi olarak isimlendirilen feminizmin dört dönemi vardır. I. Dalga feminizmde eğitim ve eşitlik kavramları üzerinde durulmaktadır. 1789 tarihli Mary Wollstonecraft tarafından yazılan "*A Vindication of the Rights of Woman*" (*Kadın Hakları Savunusu*) adlı eserde yazar; sosyal, siyasi ve ekonomik sömürüye karşı çıkan ve kadın haklarını ve onlara eğitim verilmesi gerektiğini savunmaktadır (Wollstonecraft, 2012, s. 124, 125). Bu hareket içerisinde yer alan düşünürler toplumsal, siyasal, eğitim ve hukuk alanlarında eşit hakka sahip olma konularını tartışmıştır (Tür & Aydın Koyuncu, 2010, s. 5). II. Dalga feminizm 1960'larda başlamış ve 1990'lara kadar devam etmiştir. Cinsiyet nedeniyle kadınların toplumsal hayatta ezilmesi meselesiyle ilgilenen hareket, New York'ta bir grup aktivist kadın tarafından geliştirilmiştir. II. Dalga feminizm, savaş karşıtı ve sivil haklar hareketlerinin yanı sıra çeşitli azınlık gruplarının bilincine odaklanmış ve ataerkilliği kadınların ezilmesinin kaynağı olarak tanımlamış, kadınları birleşmeye ve erkek baskısına karşı mücadele etmeye davet etmiştir (Kılıç, 1998, s. 359). Mutlak haklar konusuna odaklanan I. Dalga feminizmden farklı olarak II. Dalga feminizm kültürel ve siyasi eşitsizlik meselelerini temel konuları olarak ele almıştır. II. Dalga feministler, kadınların "öteki" olmaktan kurtulup cinsel varoluşlarının ve kişisel yaşamlarının farkına varmaları için mücadele etmiştir (Şahin, 2019, s. 416). III. Dalga feminizm kadınların kendi aralarındaki iktidar ilişkini irdelemiş olup kadının ataerkil sistem içinde sadece erkekle değil kadınla da mücadele halinde olduğu konusu üzerinde durmuştur (Budgeon, 2011, s. 249).

Ayrıca III. Dalga feminizm 1990'ların başlarında ortaya çıkan ve kadın hakları mücadelesine önceki dalgalarından farklı bir bakış açısı sunan bir feminist hareketi ifade etmektedir. Bu dalga, kadınların çeşitliliğini, bireyselliğini ve farklı deneyimlerini ön plana çıkartan, daha kapsayıcı bir yaklaşımı vurgulamaktadır. Feminizm hareketinin şu an için son örneği olarak kabul edilen IV. Dalga Feminizm, Dijital Feminizm olarak da isimlendirilmektedir. IV. Dalga Feminist mücadelenin sanal ortama geçmesi olarak tanımlanmaktadır (Knappe & Lang, 2014, s. 364). IV. Dalga Feminizm, gelişen teknolojiler aracılığıyla kadınların kamusal alanda varlıklarını göstermek için verdikleri mücadeleyi daha görünür hala getirebilmek için internet teknolojileri ve dijital platformları kullanmayı amaçlanmaktadır (Tekvar, 2017, s. 573). Feminizmin bu zamana kadar var olan üç dalgasına ek olarak, dördüncü bir dalganın ortaya çıkmış olması feminizmin halen güncel bir hareket olduğunu göstermektedir.

20. yüzyılın başlarında cinsiyet kavramı güncel bir mesele haline gelmiştir. Butler tarafından yazılan *Gender Trouble* (1990) ve *Bodies that Matter* (1993) adlı çalışmalar postmodern feminizme katkı sağlamıştır. Butler; *Gender Trouble* adlı eserinde "kadın" kategorisini oluşturan söylemsel alandan bahsetmekte ve toplumsal cinsiyet kavramı üzerine vurgu yapmaktadır. Toplumsal cinsiyet; toplum tarafından geliştirilen kültürden, söylemlerden oluşturulan kişilik özellikleri ve davranışa özgü niteliklerdir. Postmodern feministler, gender (cinsiyet) ve toplumsal cinsiyet ayrımını reddetmektedir. Cinsiyetin toplumsal cinsiyetin koşulu olmadığını tam aksine toplumsal cinsiyetin sonucu olduğunu belirtmektedir. Cinsiyet ve toplumsal cinsiyeti birbirinden ayırmak "*anatomik kaderi*" kabul etmektedir. "*Kendi bedenimiz üzerinde hak sahibi olmak için mücadele etsek de uğrunda mücadele ettiğimiz bedenler hiçbir zaman tam anlamıyla sadece bize ait değildir"* (Butler, 2010, s. 41-100) söylemi toplumun kadın bedeni üzerindeki tahakkümünü özetler niteliktedir. Toplumsal cinsiyet kavramını edimsel pratikler bağlamında kavramak için biyolojik temelli bir yaklaşımdan uzak durmak gerekmektedir. Butler, biyolojik özelliklere dayanan bir toplumsal cinsiyet kavramını kabul

etmemekte, bu da cinsiyet ve toplumsal cinsiyet arasındaki çizginin bulanıklaşmasına yol açmaktadır. Butler'a göre kültürel kodlar, bedenin inşasını yadsınamaz biçimde şekillendirmektedir (Sancar, 2009). Butler'a göre bireyler çocukluklarından itibaren dilsel aktarım sayesinde toplumun değer ve kabullerini benimsemektedir (Butler, 2010, s. 233-241). Dil en önemli kültür aktarımıdır. Bu bağlamda dil aracılığı ile kültür, erkek ve kadın olarak toplumsal cinsiyet rollerinde etken rol oynamaktadır. Cinsiyete göre verilen sorumluluklar ve toplumun beklentisi erkek ve kadın rollerinin şekillenmesinde önemlidir. Toplumsal cinsiyet rolleri aile içerisi, iş yaşamı ve sosyal ortamlar gibi gündelik hayatın her alanında bireyin karşısına çıkmaktadır. Bu rollerin yansımaları bireylerin/toplumların sosyal, kültürel hayatından izler taşıyan tiyatro, sinema edebiyat gibi alanlarda temsil edilmektedir.

Mulvey, *Visual Pleasure and Narrative Cinema* (1975) isimli çalışmasında sinema aracılığı ile toplumsal cinsiyet rolleri ve erkeğin bakışında kadının nesne olarak dikizlenen bir eser olduğu üzerinde durarak alana farklı bir bakış getirmiştir;

> "*İlk bakışta sinema, habersiz ve isteksiz bir kurbanın gizlice gözlenmesinin örtük dünyasından uzak görülebilir. Perdede görülen çok açıkça gösterilir. Ama genel geçer filmler yığın ve içinde bilinçle evrilmiş olduğu uzlaşımlar, izleyicinin varlığını ilgisiz, onlar için başkalarından ayrılmışlık duygusu üreten ve onların voyoristik fanteziden yararlanan, sihirli biçimde kendini ele veren, sıkı sıkıya mühürlenmiş bir dünyayı betimler. Daha ötesi, izleyicileri bir diğerinden yalıtan salonun karanlığı ile perdedeki değişen ışık ve gölge kalıplarının parlaklığı arasındaki keskin zıtlık, voyoristik ayrılmışlık yanılsamasının derecesini yükseltir. Her ne kadar film gerçekten gösterilmekte, görülmek üzere orada bulunmaktaysa da, projeksiyonun koşulları ve anlatısal uzlaşımlar izleyiciye özel bir dünya bakıyor olma yanılsamasını verir"* (1997, s. 19).

Alıntıda belirtilen bu özel dünya, klasik anlatı sinemasında erkeğin bakışı içinde üretilen dünyadır. Klasik anlatı sineması büyük oranda anlatısını ve kameranın

bakışını erkeğin bakışı olarak konumlandırmaktadır. Bu konumlandırma nedeniyle kadınların temsilleri belirli cinsiyet rolleri içine sıkışabilmektedir.

Bu çalışmanın amacı, *Kızarmış Yeşil Domatesler* (*Fried Green Tomatoes*-1991) filminde yer alan ana temalar olan kadın dayanışması, ataerkil baskı, şiddet, bireysel özgürleşme, geleneksel cinsiyet rollerinin temsilini, toplumsal cinsiyet çalışmaları bağlamında feminist kuram çerçevesinde betimsel analiz yöntemi ile incelemektir. Çalışmada filmin ana karakterleri Idgie, Ruth, Evelyn ve Ninny üzerinden toplumsal cinsiyet normlarının sorgulanması hedeflenmektedir. Özellikle kadın karakterlerin ataerkil düzenle olan ilişkileri, birbirleriyle kurdukları dayanışma bağları ve bireysel dönüşüm süreçleri analiz edilecektir. Betimsel analiz nitel veri aracılığı ile bulguları işlemektedir (Baltacı, 2019, s. 377). Betimsel analiz, araştırmanın tanımlayıcı bulgularını değerlendirmektedir ve birbirine benzer ve birbiri ile alakalı verileri önceden belirlenmiş tema ve kavram üzerinden analiz edilmesidir (Karataş, 2017, s. 75). Bu açıklama üzerinden çalışma için kadın temsili", "toplumsal cinsiyet rolleri" ve "kamusal alan-özel alan" temaları belirlenmiştir. Belirlenen bu tematik çerçeve üzerinden feminist kuram perspektifinde belirli soruların cevapları aranmaktadır. Bu sorular; "Kadınların kendilerine yüklenen sorumluluklar ve toplumun öngördüğü normlar sayesinde mi kabul görmektedir?", "Tarihsel dönemlere göre kadın rolleri değişmekte midir?" şeklindedir.

Toplumsal Cinsiyet Rolleri ve Kadın

"*Toplumsal Cinsiyet Rollerini Kızarmış Yeşil Domatesler Filmi Üzerinden Yeniden Okumak*" isimli bu çalışmanın irdeleyeceği mesele gereği toplumsal cinsiyet kavramını kavramsal çerçeve içerisinde açıklamak çalışmayı daha anlaşılır hale getirecektir.

Cinsiyet, biyolojik bir kavram olup dişil ya da erilliği içermektedir. Toplumsal cinsiyet ise toplumun kadın ya da erkek olmaya yüklediği anlamların bir bütünü olarak ifade edilmektedir. Toplumun oluşturduğu değerler ve yazılı olmayan normlar, erkeğe de kadına da roller yüklemektedir. Bu roller toplumun

beklentileriyle paralel gerçekleşip "kadın olma" ya da "erkek olma" halini belirlemektedir. Cinsiyet doğuştan getirilen biyolojik bir olgu olarak doğalken, toplumsal cinsiyet insan yapımı bir olgudur. Cinsiyet; cinsel organdaki görünür farklılıkları ve üreme işlevindeki farklılıkları ifade etmektedir. Toplumsal cinsiyet ise sosyo-kültürel bir olgudur ve insan icadıdır. Toplumsal cinsiyet, davranış modellerine, rollere ve sorumluluklara eril ve dişil nitelikler yüklemektedir. En önemlisi cinsiyetten farklı olarak toplumsal cinsiyet değişkendir. Toplumsal cinsiyet, zamana, kültüre, aileye göre değişkenlik gösterebilmektedir (Bhasin, 2024, s. 8, 9). Tarihsel süreçlerde beden temsilleri cinsellik ve sosyal konumlar üzerinden biçimlenmiştir. Ataerkil toplumlarda erkek cinsi kamusal alan olan sosyal, politik ve ekonomik hayatta aktif rol almakta iken kadın cinsi ikincil rol üstlenmektedir. Bu rol dağılımı hiyerarşik bir yapıyı ifade etmektedir. Bu hiyerarşik yapıya sahip toplumlarda erkekler kadınlardan daha üstündür. Doğurganlığın temel alındığı ilk dönemlerde kadınlar toplumun merkezinde yer almaktadır. Yerleşik hayata geçilmesi ile nüfus oranında artış yaşanmış ve tarımla birlikte erkekler iş gücü olarak önemli noktaya gelmiştir. Bu durum, erkek egemen toplumun güç kazanmasında ilk itici güçlerden biridir (Bebel, 1996, s. 61).

Toplumların değer yargıları neticesinde bireyler, anne karnında olduğu dönemden itibaren cinsiyet kalıplarına sokulmaktadır. Cinsiyete göre mavi ve pembe renk ayrımının bu aşamada yapılması, bu rollerin zihinde yer edinerek toplumsal bir kurala dönüşmesinde önemli bir aşamadır (Fine, 2010, s. 220, 221). Kadın ve erkek olmak bu süreç içinde kendisine biçilen toplumsal cinsiyet rolü doğrultusunda şekillenmektedir. Toplumsal cinsiyetin gelişimi, bireylerin toplum içinde aldıkları tepki ve uyarılar neticesinde biçimlenmektedir (Connell, 1998, s. 268). Beauvoir'e göre toplumsal cinsiyet rolleri biyolojik etkenlerden farklı olarak sosyal ve kültürel yapıya dayanmaktadır. "Kadınlık" sadece biyolojik bir terim değil ayrıca toplumsal değerlerin ve beklentilerin şekillendiği bir kimliktir. Beauvoir'in "*Kadın doğulmaz, kadın olunur*" söylemi bu düşüncenin bir özetidir (Beauvoir, 2019, s. 13). Her toplumun, toplumsal gelenek ve deneyimle alakalı

kendine özgü olan cinsiyet ayrımcılığı vardır. Kültürel farklılıklar, toplumsal cinsiyet rollerini etkileyen etkenlerin başında gelmektedir (S. Segal, 2003, s. 3). Feminist kuramcılar toplumsal cinsiyet rollerinin cinsiyete bağlı olarak kültürel bakış açısı ile inşa edildiğini belirtmektedir. Toplumsal cinsiyet rollerini üreten kültür, bu rolleri bireylere dayatmaktadır. Kadın ve erkeğe yüklenen cinsiyet rolleri günlük faaliyet alanlarına ve statüye göre farklılık gösterebilmektedir (Butler, 2010, s. 54). Toplumsal hayatta toplumsal cinsiyet rolleri nedeniyle kadın erkek arasında güç, statü, hak/ özgürlükler ve fırsatlar açısından eşitsizlik doğabilmektedir. Bu eşitsizlik doğrudan toplumsal cinsiyet rolleri ile ilişkilidir. Toplum içinde bireylerin davranışları toplum ile uyumlu olacak biçimde şekillenmektedir. Bireyler, doğuştan getirdikleri cinsiyet ile birlikte toplumun belirlediği toplumsal cinsiyet davranış kalıplarını içselleştirilmekte ve toplumda varlık göstermektedir. Biyolojik temelli olan doğurganlık özelliği kadınlara bazı sıfatlar yüklemektedir. Biyolojik temelli bu özellik nedeniyle kadınlar erkeklere göre daha merhametli, duygusal, naif ve kırılgan olarak etiketlenmektedir (Uluocak, Gökulu, Bilir, E. Karacık, , & Özbay, 2014, s. 7). Örneğin ataerkil sistemde kadına çocuk bakma, evle ilgilenme, anne babayla ilgilenme vb. gibi roller biçilmektedir. Bu roller ve sorumluluklar kamusal alandan ziyade özel alanla ilgilidir. Erkek ise evi geçindirme, koruma, vb. sorumluluklar ile kamusal alanla ilgili durumlarla ilgilenmektedir. Toplumsal cinsiyette kadın rolleri yaşanılan dönemin, toplumun yaşayış şekliyle doğrudan ilgilidir. Örneğin I. Dünya Savaşı, II. Dünya Savaşı dönemleri öncesinde özel alanda kalması için yönlendirilen kadınlar, savaş yıllarında ihtiyaçlar neticesinde kamusal alana davet edilmiştir. Kadınlar savaş dönemlerinde fabrikalarda çalışabilmiş hatta savaş alanlarında kimi zaman hemşire kimi zamanda teçhizat üreten toplumun bir ferdi olarak görev almıştır.

Butler, 1980'li yıllardan itibaren cinsiyet ve toplumsal cinsiyet ayrımları üzerinde durmaktadır. Feminizmdeki bu ayrımın dışlayıcı olduğunu belirten Butler, feminizmin çıkış noktası olan kadın kategorisinin ortak kimlik olarak belirtilmesini eleştirir ve feminizmin bütün kadınları temsil ettiği iddiasını kabul etmez. Bu

noktada kadın kategorisi üzerinde tartışma başlatarak bazı sorular sorar; "*Kadınlar kategorisini ne oluşturur? Feminizm kadın kategorisine ait varsayımlarını neye dayandırır? Yasa önünde temsil edilecek ontolojik bütünlüğe sahip öznelerden bahsedebilir mi?"* (Butler, 2010, s. 63-65). Bu sorulara verilen cevaplar toplumsal cinsiyet rollerini anlama açısından önem arz etmektedir.

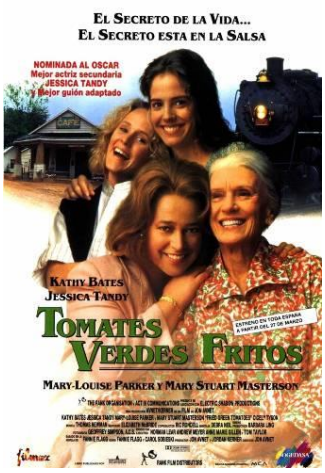
Analiz ve Bulgular: *Kızarmış Yeşil Domatesler* Filminde Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Yeniden İnşası

Mulvey, sinemada feminist kuram çerçevesinde kadın temsili meseli ile ilgilenerek kadınların sinemada nasıl temsil edilmesi gerektiği üzerinde durmuştur. Kadın karakterlerin sinemada temsil şekli nedeniyle izleyicilerin bakışı sorunlu hale gelmekte kadınlar özne olmak yerine sıklıkla nesne olarak konumlandırılmakta, erkeğin bakışında ve düşüncesinde filmde varlık göstermektedir. Kadınların bu şekilde temsil edilmesinin nedeni ataerkil sistemdeki eril bakıştır (1997, s. 42). Klasik anlatı sineması içinde üretilen filmler yoğun olarak bu eril bakış altında kadın temsiline başvurmaktadır. Ataerkil düzenin dayattığı toplumsal cinsiyet rollerini Hollywood sineması sıklıkla kullanmaktadır. Hollywood sineması ve klasik anlatı bir nevi bu bakışın bir temsilcisi olarak kitlelere bu rolleri benimsetmektedir. Sinemada kadının tek tipleşen temsilleri üzerine feminist kuramcılar çeşitli eleştiriler getirerek alternatif temsil şekilleri üzerinde tartışmıştır. *Kızarmış Yeşil Domatesler* filmi alternatif kadın temsili ve Hollywood sinemasının dayattığı cinsiyet rollerini klasik anlatı yapısına sahip bir Hollywood filmi olarak eleştirmektedir.

Toplumsal cinsiyet rolleri açısından sinemada kadına yüklenen sorumluluklar ve kadın bedeninin temsil şekli değişmektedir. Ataerkil sistem içerisinde kadın karakterler, özne olmaktan ziyade erkeğin bakışı altındaki nesne olarak eril bakış açısından temsil edilmektedir. (Mulvey, 1997, s. 42). Klasik anlatı sineması ve modern anlatı sinemasında toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında kadın temsilleri, kimi zaman farklılaşsa da ataerkil sistemin kadına yüklediği roller benzerdir. Klasik anlatı sineması yani Hollywood tipi anlatıda kadınlar erkek

karakterlerin bakış açısı üzerinden tanımlanmaktadır. Kadınlar, erkeklerin omzunda gözlerini kapatan ve erkeğin bakışlarında arzu nesnesi olarak konumlandırılan bireylerdir (Williams, 1992, s. 164, 167). Modern anlatı sineması diğer bir adıyla Sanat sinemasında da kadın, klasik anlatı sinemasında olduğu gibi özel alana hapsedilmekte ve erkeğin bakışının nesnesi olmaktadır (Öztürk, 2000, s. 19, 20). Çalışmanın örneklemi olan *Kızarmış* Yeşil Domatesler filmi, klasik anlatı sineması içerisinde yer almaktadır ve toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında inşa edilen kadına alternatif bir örnek sunmaktadır.

Kızarmış Yeşil Domatesler filmi kadının erkeğin bakışının nesnesi olma durumundan uzak bir temsil şekli ile kadın hikayeleri üzerine odaklanmaktadır. Filmde, 2 farklı dönemde yaşayan 4 farklı kadın karakter üzerinden arkadaşlık ve kadın dayanışması hikayesi anlatılmaktadır.



Görsel 1: *Kızarmış Yeşil Domatesler Filmi Afişi*

Tablo 1: *Kızarmış Yeşil Domatesler Filmi Künyesi*

Yönetmen	Jon Avnet
Eser Sahibi	Fannie Flag
Senarist	Carol Sobiesk Fannie Flagg
Oyuncular	Kathy Bates (Evelyn Couch) Mary Stuart Masterson (Idgie Threadgoode) Mary Louise Parker (Ruth Jamison)

	Jessica Tandy (Ninny Threadgoode)
Yıl	1991
Süre	130 Dakika
Ülke	ABD

Kızarmış Yeşil Domatesler kitabı, 1987 yılında Fannie Flagg tarafından kaleme alınmış ve New York Time'da 36 hafta en çok satılan kitaplar listesinde yer almıştır. Film, 27 Aralık 1991'de Amerika Birleşik Devletleri'nde sinemalarda gösterime girmiş olup 119, 4 milyon dolar gişe hasılatı elde etmiştir. Film ticari başarısının yanında Bafta ve Altın Küre adaylığı almıştır. Filmde Güney Amerika'da 1920'lerde yaşayan Idgie ve Ruth'un hikayesiyle 1980'lerde yaşayan Evelyn'in ve Ninny hikayesi anlatılmaktadır. Yaşlı, huzur evinde yaşayan Ninny'nin, Whistle Stop Cafe hikayesini anlatması ile iki dönem iç içe geçirilerek izleyiciye sunulmaktadır. Evelyn, İdgie ve Ruth'un hikayesinden cesaret alarak karakterini dönüştürmektedir. 1980'li yıllarda kadınlar arasında yükselen feminist söylemlerinin izleyiciler ile buluşması Evelyn karakteri ve onun hikayesi ile gerçekleşmektedir. Özetle; *Kızarmış Yeşil Domatesler* filminde, 1920 ve 1980'li yıllarda toplumsal hayatta varlık göstermeye çalışan 4 kadın karakterin hikayesi anlatılmaktadır.

Toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında *Kızarmış Yeşil Domatesler* filminde alternatif kadın temsilleri kullanılmaktadır. Klasik anlatı sineması içerisine dahil edilebilecek bu film, kadın temsili konusunda bu anlatı yapısının temsil kodlarından uzaklaşarak erkeğin bakışının nesnesi olan kadın temsilinden ziyade toplumsal hayatta varlık gösteren kadın ve kadın dayanışması konularına odaklanmaktadır. Bununla birlikte film 1920'lerdeki ırkçı siyahi bakış açısına protest bir duruş sergilenmektedir.

Film süresince, 1920'ler ve 1980'lerde kadınlardan beklenen toplumsal cinsiyet rolleri ortaya konulmaktadır. Ataerkil sistem içerisinde toplumsal cinsiyet rollerinden sıyrılan kadınların özgürleşme mücadelesi ve toplumun dönüşümü dramatik bir dille anlatılmaktadır. Filmin başrolü olan 4 farklı kadın karakter, toplum içerisinde kadınlara yüklenen farklı rolleri temsil etmektedir.

Filmin 1920'lerde geçen sekanslarında, Idgie ve Ruth karakterlerine yer verilmektedir. İki karakter üzerinden dönemin toplumsal cinsiyet rolleri verilmekte ve olay örgüsü içinde, karakterlerin bu rollerden sıyrılıp bireye dönüşme hikayesi anlatılmaktadır. Idgie karakteri çocukluğundan itibaren toplumsal cinsiyet rollerinin dayatıldığı bir karakterdir. 1920'lerde geçen hikâyenin anlatıldığı sekansların ilk sahnesinde Idgie beyaz elbiseler içinde zarif bir karakter olarak gösterilmektedir. Sahnenin devamında karakterin bu elbiseyi, ailesinin zorlaması ile giydiği ve buna tepki olarak erkek kardeşi ile laf dalaşına girdiği görülmektedir. Karakter, çocuk olsa dahi cinsiyet olarak kadın olmasından kaynaklı, toplumun dayattığı rolün üzerine yüklenmesiyle arzu etmediği bir kıyafet ile sınanmaktadır. İlerleyen sahnelerde karakter, bu duruma protest bir tavır göstermektedir. Filmde; Idgie'nin toplumsal cinsiyet rollerinde erkek çocuklara atfedilen kıyafetleri giymesi ve eğlenceye katılması, toplum tarafından dayatılan toplumsal cinsiyet rollerine ilk karşı çıkıştır. Idgie yetişkin bir birey olduğunda da toplumun kadınlara dayattığı elbise etek, topuklu ayakkabı vb. kıyafetleri değil erkek için tasarlanan şort, gömlek ve postal gibi kıyafetleri giymektedir. Ayrıca o dönemde kamusal alanda kadın varlığının hoş görülmediği meyhanelerde, barlarda zaman geçirmesi, erkek karakterlerle kumar oynayıp içki içmesi ve siyahi insanlara yardım etmesi ile dönemin toplumsal normlarını zorlamaktadır. Bu yanıyla Idgie, döneminin dayattığı cinsiyet rollerinden sıyrılarak varlık göstermeye çalışan bir kadın olarak temsil edilmektedir. Idgie ile aynı dönemde yaşayan bir diğer başrol Ruth karakteri ise Idgie'nin tam aksine dönemin toplumsal cinsiyet rollerine tamamen uyan bir karakterdir. Ataerkil sistemin kadına atfettiği naif, kibar, çocukları eğiten bir karakter olarak film boyunca çiçekli elbiseleri, topuklu ayakkabıları ve şapkasıyla "hanımefendi" karakter olarak temsil edilmektedir. Toplumsal cinsiyet rollerinin ondan beklediği şekilde erişkinlik yaşına geldiğinde evlenmekte ve bir çocuk dünyaya getirmektedir.

Filmin 1980'li yıllarında geçen hikâyesinde yer alan Ninny karakteri tıpkı Idgie gibi dönemin toplumsal cinsiyet rollerinin dayattığı yaşlı, sessiz sakin bir

kadın/ nine olmaktan ziyade çılgın, neşeli ve özgür ruhlu bir kadındır. Karakterin neşeli ve çılgın hali filmin bir sahnesinde saçını renkli boyaması ile daha belirgin hale getirilmektedir. Ninny karakterinin en önemli özelliği, bu dönemdeki diğer başrol olan Evelyn'in dönüşümünü başlatmasıdır. Ninny anlattığı Idgie ve Ruth'un hikayesi ile Evelyn'in toplumsal cinsiyet rollerinden sıyrılmasında önemli bir itici güç görevindedir. Evelyn karakteri, filmin ilk yarısında toplumun kadına dayattığı cinsiyet rollerine uyan biri olarak gösterilmektedir. Karakter, her ne kadar ona yeterince ilgi göstermeyen bir eşe sahip olsa dahi onu çok seven ve ona sonsuz ilgi gösteren bir eş olarak gösterilmektedir. Güzel elbiseleri, topuklu ayakkabılarıyla, kocasını seven ama kocasından ilgi görmek için birden fazla kursa giderek eşinin ilgisini toplamaya çalışan biri olarak temsil edilmektedir. Bu temsil ile karakter; toplum içerisinde kabul gören ve beklenen toplumsal cinsiyet rollerini evli bir kadın olarak karşılamaktadır. Ninny karakteri ile tanışıp Idgie ve Ruth'un hikayesini öğrendikten sonra karakter, kendi içinde bir dönüşüme uğrar ve toplumsal cinsiyet rollerinden sıyrılarak özgürleşme mücadelesinde kendi benliğini bulmaya başlar. Daha önce toplumun ona dayattığı ideal eş/ kadın olma durumu içinde kendini yetersiz hissetme duygusunu çikolatalar ve şekerlemeler yiyerek aşmaya çalışırken, ilerleyen süreçteki karakter dönüşümü ile sağlıklı sebzeler yemeye başlayarak yetersizlik duygusundan arandığı göstergebilimsel olarak verilir. Ayrıca; toplumun ona dayattığı ideal eş ve kadın olma normlarını evinin bir duvarını yıkarak tekrar göstergebilimsel olarak izleyiciye vermektedir. Bu sahnede Evelyn'in eşi, duvarı neden yıktığını sormaktadır ve Evelyn ona "*Hava ve ışığa ihtiyacım var*" cümlesiyle cevap vermektedir. Karakterin diyalogdaki hava almadan kastettiği ve sahnenin devamında evinin duvarını yıkması açıkça ilerleyen sahnelere bir göndermedir. Evelyn, bu sahnenin sonrasında toplumun ona dayattığı cinsiyet rollerinden sıyrılmaya başlamaktadır.

Film sürecinde Ruth ve Evelyn karakterlerinin toplum tarafından dayatılan toplumsal cinsiyet rollerinden çıkışları arkadaşlık teması ile verilmektedir. Ruth, Idgie ile yakın arkadaş olduğunda toplumsal cinsiyet rollerinden sıyrılarak

özgürleşmektedir. Aynı şekilde Evelyn karakteri de Ninny ile arkadaş olduğunda ona dayatılan cinsiyet rollerinden uzaklaşarak kendi benliğini bulmaktadır. Bu açıdan arkadaşlık/ kadın dayanışması toplumsal cinsiyet rollerine karşı çıkışta önemli bir öğe olarak kullanılmaktadır. Evelyn karakteri Ruth ve Idgie'nin hikayesi ile ona dayatılan cinsiyet rollerinden sıyrılarak yeni bir benlik ortaya koymaktadır.

1920'lerde yaşanan olaylarda Ruth ilk aşamada, Idgie'nin ailesi tarafından ona göz kulak olmak ve dönemin toplumsal normlarını öğretmek için eve çağırılmaktadır. Ruth, 1920'lerde yaşamış toplumsal olarak hiçbir eleştiri almayan, topluma uygun bir karakter imajı çizmektedir. Dini vecibeleri yerine getiren inançlı, çocukları eğiten, aşırılığı olmayan bir hanımefendi rolünü yansıtmaktadır. Ama bu rol, toplumun ona zorla dayattığı özsüz kurallardan ziyade kendi içsel yolculuğudur. Ruth karakteri aracılığı ile toplumun kadına yüklediği sorumluluklar filmde yansıtılmaktadır. Örneğin, Ruth ile Idgie'nin gölün kenarındaki sahnesinde Idgie Ruth'a şu cümleleri söyler: "*İnsanlar ne düşünür diye endişelenmeyi bırakmalısın. Her zaman doğru olanı yaptın. Baban hastalandığında ona baktın. Kilise okulundaki tüm çocuklara baktın. Annene bakacaksın*" sahnenin devamında Ruth ekleme yaparak "*evlenmem gereken adamla evleneceğim*" cümlesini kurmamaktadır. Yukarıdaki diyalogda, toplumun kadınlara yüklediği sorumlulukların kelimelere dökülmüş hali görülmektedir. Tarih boyunca kadınlar haklarını elde etmek için birçok mücadeleye girmiştir. Bu mücadelede kadın, özel alan içinde (evde) aile bireylerinin sorumluluğunu almaktadır. Bu sorumluluk kimi zaman anne, kimi zaman eş kimi zaman evlat etiketleri ile kadına yüklenmektedir. Kadınların özel alan içinde kalarak bu tarz sorumluluklar alması, onları eleştirilmeye müsait bir konuma getirmektedir. Ritzer'e göre toplumsal cinsiyet rolleri, toplum üyelerinin sosyal ortamdaki hareketleri üzerinde belirleyici olmaktadır (Ritzer, 2012, s. 229). 1920'lerde yaşamış Ruth çevresinin/ toplumun beklentileri üzerine babasının sorunluluğunu alan, kilisedeki çocukları eğiten ve sonunda ondan beklenildiği gibi bir evlilik yapan karakterdir. Anne, çocuk, öğretmen, bakıcı, eş gibi kadına yüklenen birçok etiket ve sorumluluk, Ruth

karakterine atfedilmiştir. İlerleyen sahnelerde Ruth, normlarını kırarak Idgie'nin dünyasına girmekte ve toplumsal cinsiyet rollerinden sıyrılma deneyimini yaşamaktadır. Onunla trene binmekte, ihtiyaç sahiplerine yiyecek atmakta, nehir kenarındaki mekânda içki içmekte, kumar oynayarak özel alana kapatılan bir kadın olarak kamusal alana adım atmaktadır. Idgie karakterinin filmde temsil şekli, toplumsal cinsiyet rolleri gereğince kadın olmayı reddetmesi, erkeklere özgü sayılan kamusal eylemler üzerinden görüne kılınması üzerinedir. Kadın karakter toplumun ona dayattığı kadın rollerini reddetmek ve kamusal alanda varlık gösterebilmek için erkeksi bir tavra bürünmektedir. Toplumsal cinsiyet rollerine sıklıkla eleştiri getiren bu filmde bu tarz bir temsil şeklinin tercih edilmesi feminist kuram açısından sorunlu bir anlatımdır.

Filmin başlarında Ruth her ne kadar bu deneyimi yaşasa da ilerleyen sahnelerde toplumsal cinsiyet rollerinin ondan beklediği rolü gerçekleştirerek toplumun ona uygun gördüğü bir erkekle evlenmektedir. İlerleyen süreçte hamile olduğu halde eşinden şiddet görmesi ve buna tepki göstermemesi, bu dönemdeki kadının rolünü tekrardan hatırlatmaktadır. Aile hayatında Ruth'un sıkıntılar yaşadığını öğrenen Idgie, arkadaşını kurtarmak için evine gitmekte ve Ruth'un eşi ile dövüşerek arkadaşını kurtarmaktadır. Eşinden ayrılan Ruth, Idgie ile birlikte Whistle Shop Cafe'sini açmakta ve ekonomik özgürlüğüne kavuşarak kamusal alanda güçlü kadın profiline dönüşmede ilk adımı atmaktadır. 1980'li yıllarda hikayesi anlatılan Evelyn karakteri tıpkı 1920'lerdeki Ruth karakteri gibi toplumsal cinsiyet içinde kadına biçilen rollerin özelliklerini üstünde barındırmaktadır. Karakter, çiçekli elbise ve topuklu ayakkabıları ile daima bakımlı şekilde görünmektedir. Ataerkil sistemin izin verdiği ölçüde araba kullanmakta, tek başına alışverişe gidebilmekte ve belirli kurslara katılarak kamusal alanda varlık göstermektedir. Kocasının ilgisini tekrar kazanabilmek için katıldığı kursta eğitmenin sarf ettiği "*İlişkinize yeniden romantizmi eklemenin yalnızca sizin elinizde olduğunu görmelisiniz*" cümlesi kadının aile içindeki konumunu ve toplumun kadından beklentilerini açıkça göstermektedir. 1920 ve 1980 arasındaki

60 yıllık sürede feminist hareketler ortaya çıkmış, kadınlar sosyal, siyasal, eğitim ve hukuk alanlarında hak mücadelesine girmiş olsa da bu sahne ile kadına yüklenen bazı etiketlerin değişmediği gözler önüne serilmektedir. Kadınların hane içinde mutlu olabilmesi ve aile birliğinin sağlanabilmesindeki bütün sorumluluğun kadında olduğu ve bunun bir görev olarak verildiği, bu sahne ile açıkça gösterilmektedir. Her ne kadar kamusal alanda özgürleşme adına adımlar atılsa da özel alanda kadını sistemin yine aynı yere sıkıştırmaya çalıştığı alt metinde verilmek istenmektedir.

Kızarmış Yeşil Domatesler filmi toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında özellikle kamusal alan ve özel alan meselesiyle ayrıca ilgilenmektedir. Sanayi devriminden itibaren fabrikaların açılmasıyla özel alan ile kamusal alan kavramları ortaya çıkmıştır. Bu değişim ile erkek dışarıda yani kamusal alan olan iş yerleri, sokaklarda yer almış kadın ise özel alan olan evlere sıkıştırılmıştır. Eril kamu ve dişil hane/özel alan ayrımı, modern kapitalist toplumun temeli olmuştur (Sancar, 2009, s. 51). Kamusal alan ve özel alan ayrımı birçok eşitsizliği, ev içi emeğin görmezlikten gelinişini ortaya çıkarmış olup kadına yüklenen sorumlulukları da arttırmıştır. Erkek, kamusal alanda var olarak hem para kazanmakta hem de varlığını hane dışında sürdürmektedir. Kadın ise evde kalarak hane dışına çıkamamakta ve kamusal alanda varlık gösterimini kısıtlanmaktadır. Feminist hareketler sonucundaysa kadınlar kamusal alanda görünür olmaya başlayarak özel alana hapsedilme hallerinden kısmen uzaklaşmaya başlamıştır. Filmde, Ruth karakterinin hamileyken kocası Frank Bennett tarafından şiddete uğradığı halde hane içerisinde kalma halinin devam etmesi, özel alanın içerisinde kadınların yaşadığı sıkıntıların bir örneğidir. Idgie'nin Ruth'un evine gittiğinde gözündeki morluğu görmesi ve nedenini sorması üzerine karakterin hiçbir şey olmadığını söylemesi, "hane/ ev içinde olan hane/ ev içinde kalır" söylemini güçlendirmekte ve kadının özel alanda yaşadığı sıkıntıları gözler önüne sermektedir. Özel alan içinde sessiz ve pasif olan Ruth karakteri, Idgie'nin desteği ile kamusal alanda varlık göstermeye başlayınca, karakteri büyük oranda değişime uğramaktadır.

Whistle Shop Cafe'nin açılması ile ekonomik özgürlüğüne kavuşan Ruth, filmin bu yarısından itibaren toplumun ona dayattığı cinsiyet rollerinden sıyrılarak kamusal alanda birey olarak varlık göstermeye başlamaktadır. Kafede dönemin ırk politikalarına rağmen Sipsey ve Big George vb. siyahiler çalıştırılmaktadır. Idgie ve Ruth tarafından Whistle Shop Cafe'de siyahilerin çalıştırması ve onlara yemek temin etmesi ataerkil topluma bir karşı çıkıştır. İki kadın karakter, toplum tarafından düşkün olarak etiketlenen bireyleri bünyesine alarak onları kamuya kazandırmakta ve ataerkil düzene tekrardan karşı durmaktadır. Kafenin bu yönünün en önemli kanıtı, Ruth'un burada çalışmaya başladığı andan itibaren özgür ve güçlü bir birey olmasıdır. Whistle Shop Cafe ve iki kadın karakterin birbiri ile olan arkadaşlık/ dayanışma hikayesi, 60 yıl sonra toplumsal cinsiyet rolleri altında ezilen bir başka kadına ilham olarak Evelyn karakterinin dönüşümü için destekleyici bir unsur olmaktadır.

Sonuç

Kızarmış Yeşil Domatesler, çekildiği dönemde oldukça ilgi gören bir arkadaşlık hikayesi altında kadına yüklenen toplumsal cinsiyet rollerini dönüştürmeyi amaçlayan Klasik anlatı/ Hollywood anlatı biçimine sahip bir filmidir. Filmde ataerkil düzen içerisinde kadının kamusal alan ve özel alandaki konumu, kadına yüklenen toplumsal cinsiyet rolleri ve sorumlulukları eleştirel bir bakış açısıyla ele alınmaktadır. Ruth ve Evelyn karakteri ile özel alana sıkıştırılan kadınların yaşadıkları sıkıntılar ve ruh halleri gösterilmektedir. İlerleyen süreçte Idgie ve Ninny'nin desteği ile karakterlerin dönüşümü çarpıcı şekilde ele alınmaktadır. Filmde; Feminist kuram çerçevesinde, kadınların toplumsal hayatta varlık göstermeleri ve kamusal alana adım atmaları ve erkek egemen sistemde onlara dayatılan etiketlemelerden sıyrılarak birey olabilme çabaları farklı dönemler üzerinden verilmektedir.

1920 ve 1980 gibi iki farklı dönemde geçen film aracılığı ile kadın hikayeleri ile toplumsal cinsiyet rollerinin dönemler içerisinde değişikliğe uğramadığı gösterilmektedir. Kadınların, erkek bakışının nesnesi olma halinden,

çeşitli etiketlemelerden kurtulması ve kadının kendi mücadelesi ile var olabileceği filmde açıkça verilmektedir. Filmde bu mücadelenin aracı Whistle Stop Cafe'dir. Bu kafe ile Ruth ekonomik olarak özgürlüğünü kazanmakta, toplumun ona yüklediği boşanmış bir kadın ve bir anne etiketlemelerini aşarak kadın dayanışması ile varlığını kamuya/ topluma kanıtlamaktadır. 1980'lerde de Evelyn karakteri üzerinden kadınların toplum tarafından benzer beklentilere ve etiketlemelere maruz bırakıldığı gösterilmiştir. Maddi gücü eline almış kadın eşine her zaman güzel ve bakımlı görünmeli, aileyi bir arada tutmalıdır. Yıllar geçse de kadınlardan beklenilen roller, değişiklik göstermemektedir. Kadına yüklenen bu toplumsal roller, kadın mücadelesi ve feminist hareketlerle kısmen dönüşse de kadının toplum tarafından eleştirilmesi ve farklı sorumlulukların onlara yüklenmesi devam etmektedir. *Kızarmış Yeşil Domatesler* filmi "kadınlar toplumsal cinsiyet rollerinden ve ataerkil bakışın onlara yüklediği etiketlemelerden nasıl kurtulur?" sorusunun cevabını Ruth ve Evelyn karakterinde yaşanan değişim ile cevaplamaktadır.

Kaynakça

Arat, N. (2010). *Feminizm'in ABC'si*. İstanbul: Say Yayınları.

Baltacı, A. (2019). "Nitel Araştırma Süreci: Nitel Bir Araştırma Nasıl Yapılır?", *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (AEÜSBED)*, 5(2), 368-388. https://doi.org/10.31592/aeusbed.598299

Beauvoir, S. (2019). *İkinci Cinsiyet Olgular ve Efsaneler*, (G. Acar Savran, Çev.) İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Bebel, A. (1996). Kadın ve Sosyalizm, (S. N. Kaya, Çev) İstanbul: İnter Yayınları.

Bhasin, K. (2024). *Toplumsal Cinsiyet Bize Yüklenen Roller*. İstanbul: Kadınlarla Dayanışma Vakfı.

Budgeon, S. (2011). *Third-Wave Feminism and the Politics of Gender in Late Modernit*. Houndmills: Palgrave macmillan.

Butler, J. (2010). *Cinsiyet Belası*. (B. Ertür, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.

Connell, R. W. (1998). *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar-Toplum, Kişi ve Cinsel Politika*. (C. Soydemir, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Çakır, S. (2007). Feminizm: Ataerkil İktidarın Eleştirisi. B. Örs (Ed.), *Modern Siyasal İdeolojiler* içinde (s. 412-475). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Demir, Z. (1997). *Modern ve Post-modern Feminizm*. İstanbul: İz Yayıncılık.

Fine, C. (2010). *Toplumsal Cinsiyet Yanılsaması.* (K. Tanrıyar, Çev.) İstanbul: Sel Yayıncılık.

Hook, B. (2000). *Feminism is for Everybody Passionate Politics*. Cambridge: South End Press.: South End Press.

Karataş, Z. (2017). "Sosyal Bilim Araştırmalarında Paradigma Değişimi: Nitel

Yaklaşımın Yükselişi", *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 68-86.

Kılıç, Z. (1998). Cumhuriyet Türkiye'sinde Kadın Hareketlerine Genel Bakış. A. B. Hacımirzaoğlu (Ed.), *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler* içinde İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Knappe, H., & Lang, S. (2014). Between Whisper and Voice: Online Womens's Movement Outreach in the UK and Germany. *European Journal of Women's Studies*, 21(4), 361-381.

Mulvey, L. (. (1997). Görsel Haz ve Anlatı Sineması. *25.Kare: Sinema Kültür Dergisi*, 35-46.

Özsöz, C. (2008). Kültürel feminist teori ve feminist teorilere giriş. Sosyoloji Notları, 6, 41–55.

Öztürk, S. R. (2000). *Sinemada Kadın Olmak*. İstanbul: Alan Yayınları.

Ritzer, G. (2012). *Modern Sosyoloji Kuramları*. (H. Hülür, Çev.) Ankara: Deki Yayınları.

Sancar, S. (2009). *Erkeklik: imkânsız iktidar: ailede, piyasada ve sokakta erkekler*. İstanbul: Metis Yayınları.

Şahin, M. (2019). Kültür Aktarımında Toplumsal Cinsiyetin Rolü. *Akademik Hassasiyetler*, 6(11), 233-249.

Tür, Ö., & Aydın Koyuncu, Ç. (2010). Feminist Uluslararası İlişkiler Yaklaşımı Temelleri, Gelişimi ve Sorunları. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 26, 3-24.

Taş, G. (2016). Feminizm Üzerine Genel Bir Değerlendirme: Kavramsal Analizi, Tarihsel Süreçleri ve Dönüşümleri. *Akademik Hassasiyetler*, 163-175.

Tekvar, S. O. (2017). Türkiye'de Feminist Alternatif Medyanın İşlevselliği: Bir Alternatif Medya Örneği "Kadınların Postası" Projesinin İncelenmesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 426-436.

Uluocak, Ş., Gökulu G., Bilir, O., E. Karacık, N., Özbay, D., (2014). *Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği ve Kadına Yönelik Şiddet*. Ankara: Paradigma Akademi Yayınları.

Williams, L. (1992). When the Women Looks", Introductory Readings. G. Mats, L. Braud, & M. Cohen (Ed.), *Film Theory and Criticism* içinde (s. 17-36). Oxford: Oxford University Prees.

Wollstonecraft, M. (2012). *Kadın Haklarının Gerçekleştirilmesi*. (D. Hakyemez, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Extended Abstract

Throughout history, there have been significant differences in the roles of men and women. In patriarchal societies, men's health plays an active role in social, political and economic life, which is the public sphere, while women's bodies play a role within themselves and play a more active role in the private sphere of the home.

This situation, along with issues such as the limited education, social, and legal rights of women, has led to the beginning of women's rights struggles. Feminism emerged as part of these struggles and aimed to address the shortcomings of each previous period. Feminist movements have arisen in specific periods, known as the First Wave, Second Wave, Third Wave, and today, the Fourth Wave. The history of feminism encompasses periods during which women challenged societal and legal inequalities and questioned their positions within society. Bell Hooks defines feminism as a movement aimed at ending gender

inequality. In this context, feminism is a struggle for the liberation and legitimization of women's rights. Historically, feminism is divided into four waves: The First Wave focuses on advocating for rights such as education and equality. The Second Wave, beginning in the 1960s, addresses the oppression of women in social life. The Third Wave emphasizes power relations among women themselves. The Fourth Wave is characterized by the prominence of women's struggles on digital platforms. Efforts to achieve gender equality continue to address issues such as women's equality and freedom.

At the beginning of the 20th century, the concept of gender came into focus, and thinkers like Judith Butler made significant contributions in this field. Butler argues that gender is influenced by social structures and cultural norms, opposing biologically-based concepts of gender. Gender roles are shaped by the expectations of an individual's social environment. These roles span a wide spectrum, from family life to professional settings, and are represented in various artistic domains in everyday life.

This study aims to examine the film *Fried Green Tomatoes* from a gender roles perspective based on feminist theory. Through the main characters, the film questions gender norms/roles and analyzes the relationships between female characters and their individual transformations. Themes such as female solidarity, patriarchal oppression, and individual liberation are explored within the framework of feminist theory. Additionally, the study seeks to address questions about how women are accepted in society and whether women's roles have historically changed. The gender roles assigned to women in the 1920s and 1980s are presented through the characters of Idgie, Ruth, Evelyn, and Ninny.

Sex is a biological characteristic, whereas *gender* refers to the sum of meanings that society assigns to women and men. Society causes individuals to internalize behavioral patterns and roles based on their sex. Women and men take their places in social life in accordance with these roles. In line with the cultural, historical, religious, etc. value judgments of societies, genders are put into certain molds by attributing certain characteristics to genders. General values, such as the color blue representing men and the color pink representing women, can turn into gender norms. The behaviors of individuals within society are shaped in parallel with the rules and values of society. Along with the innate gender characteristics, gender roles and patterns determined by society are internalized by individuals. In the patriarchal system that is dominant throughout the world, women are given responsibilities related to private areas such as taking care of children, taking responsibility for the house, being a mother, giving birth to children, taking care of her husband or the man she loves, while men are given responsibilities related to public areas such as bringing money home, protecting the family, etc. Certain situations that the patriarchal system imposes on individuals in terms of gender become a value judgment and are adopted by society. Mass media conveys these value judgments and gender roles to individuals as a message within their narratives in order to further legitimize the patriarchal system. Cinema is one of the most important of these mass media. Cinema also reflects gender roles, often objectifying female characters through the male gaze. In the first parts of the movie Fried Green Tomatoes, the characters Ruth and Evelyn, whose stories are told between the 1920s and 1980s, contain the characteristics of the roles assigned to women within the society's gender. The characters always look well-groomed in their floral dresses and high heels. Even though her husbands are violent or do not care about her, she continues to be the ideal wife that the patriarchal system has imposed on her. In the later parts of the film, the gender roles imposed by the patriarchal system begin to collapse through the characters of Idgie and Ninny. In the later parts of the film, the gender roles imposed by the patriarchal system begin to collapse through the characters of Idgie and

Ninny. When Ruth becomes close friends with Idgie, she becomes liberated from gender roles. Likewise, when the character of Evelyn becomes friends with Ninny, she moves away from the gender roles imposed on her and finds her own identity. In this respect, friendship/female solidarity is used as an important element in opposing gender roles. The character of Evelyn reveals a new self by breaking away from the gender roles imposed on her through the story of Ruth and Idgie. However, the film Fried Green Tomatoes highlights women's solidarity through female stories, emphasizing the dismantling of societal gender stereotypes imposed on women and depicting their journey toward discovering their true selves.

Gender roles Alternative representations of women are used in the movie *Fried Green Tomatoes*. Throughout the film, the gender roles expected of women in the 1920s and 1980s are revealed. The struggle for liberation of women who are freed from gender roles within the patriarchal system and the transformation of society are told in a dramatic language. The four different female characters in the film represent the different roles assigned to women in society. This film, which can be included in the classical narrative cinema, moves away from this narrative in terms of the representation of women and focuses on the issues of women and women's solidarity that exist in social life rather than the representation of women as the object of the male gaze. However, the film takes a protest stance against the racist black movements of the 1920s.

The film tells the stories of different female characters living in two distinct periods, the 1920s and 1980s, and questions gender roles through these characters. *Fried Green Tomatoes* offers alternative representations in the context of feminism and gender, taking a stand against patriarchal norms. *Fried Green Tomatoes* is a film with a Classical/Hollywood narrative that aims to transform the gender roles imposed on women through a friendship story that attracted a lot of attention at the time it was shot. The movie Fried Green Tomatoes also deals with the issue of public and private space, particularly in the context of gender roles. In the film, the position of women in the public and private spheres within the patriarchal order and the gender roles and responsibilities imposed on women are discussed from a critical perspective. The first half of the film shows the troubles and mental states of women who are confined to private spaces through the characters of Ruth and Evelyn. As a result of feminist movements, women began to become visible in public spaces and began to move away from being confined to private spaces. In the film, the fact that Ruth, the character, continues to stay at home despite being subjected to violence by her husband Frank Bennett while she is pregnant is an example of the difficulties experienced by women in the private sphere. Ruth, who is quiet and passive in the private sphere, undergoes a major change in her character when she begins to appear in the public sphere with Idgie's support. Having gained financial independence with the opening of the Whistle Shop Cafe, Ruth begins to emerge as an individual in the public sphere from this half of the film onwards, breaking away from the gender roles imposed on her by society. In the 1980s, the character of Evelyn drives a car to the extent permitted by the patriarchal system, can go shopping alone, and participates in certain courses to maintain her presence in the public sphere. Evelyn overcomes the limits imposed on her by the patriarchal system through the story of Idgie and Ruth told by Ninny, by crashing her conscious into a car in a shopping mall parking lot and then by destroying the wall inside her house with a sledgehammer.

Through the characters from the 1920s and 1980s, the film portrays efforts to transcend societal norms, women's solidarity, and the struggle for liberation. It depicts how women resist gender roles imposed by society and embark on a journey of self-discovery

and emancipation. The relationships and solidarity portrayed in the film highlight the increasing visibility of women in social life. The journey of Ruth and Evelyn breaking free from societal gender roles is presented through the theme of friendship. Ruth, for instance, liberates herself from traditional gender roles when she develops a close friendship with Idgie.

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi
Araştırma Makalesi
ISSN 2547-989X

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9 (1), 497-528
Geliş Tarihi:03.02.2025 Kabul Tarihi:25.03.2025
Yayın: 2025 Yayın Tarihi:31.05.2025
https://doi.org/10.30561/sinopusd.1632393
https://dergipark.org.tr/sinopusd

İÇSEL VE DIŞSAL MOTİVASYONUN PROSOSYAL DAVRANIŞLAR ÜZERİNDE ETKİSİ: PSİKOLOJİK SÖZLEŞMENİN DÜZENLEYİCİ ROLÜ*

Zeynep Yasemin KAROĞLU*

Ahmet MUMCU*

Öz

Bu çalışmanın amacı, bireylerin sahip olduğu içsel ve dışsal motivasyonun prososyal davranışlar (yardımlaşma ve empati) üzerindeki etkisinde psikolojik sözleşme alt boyutlarının (işlemsel ve ilişkisel sözleşme) düzenleyici rolünü test etmektir. Bu amaçla araştırma, Amasya ili kamu kurumlarında çalışan ve kolayda örnekleme yöntemi ile belirlenen 365 personelin katılımı ile gerçekleştirilmiştir. Elde edilen veriler AMOS ve SPSS Process Macro uygulaması üzerinden analiz edilmiştir. İstatiksel analizler sonucunda içsel ve dışsal motivasyon ile psikolojik sözleşme boyutları olan işlemsel ve ilişkisel sözleşmenin, prososyal davranışlar üzerinde pozitif yönlü etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yapılan düzenleyici değişken analizleri neticesinde dışsal motivasyonun yardımlaşma boyutu üzerindeki etkisinde ilişkisel sözleşmenin düzenleyici rolü olduğu sonucuna varılmıştır. Düşük, orta ve yüksek düzey ilişkisel sözleşme düzeyinin farklı sonuçlar ortaya koyduğu tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular, dışsal motivasyonun yardımlaşma davranışı üzerindeki etki katsayısının çalışanların ilişkisel sözleşme algılarının yükselmesiyle birlikte arttığı belirlenmiştir. Elde edilen bilgiler neticesinde araştırmacılara ve uygulayıcılara yönelik öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: İçsel Motivasyon, Dışsal Motivasyon, Prososyal Davranış, Psikolojik Sözleşme

* Bu çalışma birinci yazarın ikinci yazar danışmanlığında hazırladığı tezden türetilmiştir.

* Doktora Öğrencisi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Yönetim ve Organizasyon Anabilim Dalı, zkaroglu3@gmail.com, https://orcid.org/0009-0001-2554-4202

* Doç. Dr., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Acil Yardım ve Afet Yönetimi, ahmet.mumcu@gop.edu.tr, https://orcid.org/0000-0001-6610-5073

This work is licensed under a Creative Commons BY-NC-SA 2.0

The Effect of Intrinsic and Extrinsic Motivation on Prosocial Behaviors: The Moderating Role of The Psychological Contract

Abstract

The aim of this study is to test the moderating role of psychological contract sub-dimensions (transactional and relational contracts) in the effect of intrinsic and extrinsic motivation of individuals on prosocial behaviors (cooperation and empathy). For this purpose, the research was carried out with the participation of 365 personnel working in public institutions in Amasya province and determined by the convenience sampling method. The obtained data were analyzed via the AMOS and SPSS Process Macro. As a result of the statistical analyses, it was concluded that intrinsic and extrinsic motivation and transactional and relational contracts, which are psychological contract dimensions, have a positive effect on prosocial behaviors. As a result of the moderating variable analyses, it was concluded that relational contract has a moderating role in the effect of extrinsic motivation on the cooperation dimension. It was determined that low, medium, and high levels of relational contracts produced different results. The findings obtained indicate that the effect coefficient of extrinsic motivation on cooperation behavior increased with the increase in the relational contract perceptions of employees. As a result of the information obtained, suggestions were presented to researchers and practitioners.

Keywords: Intrinsic Motivation, Extrinsic Motivation, Prosocial Behavior, Psychological Contract.

Giriş

Örgütler, küreselleşmenin de etkisiyle sürekli farklılık gösteren mikro ve makro gelişmeleri takip etmek durumunda kalmaktadır. Bu gelişmeler aynı zamanda rekabet ortamında da birtakım değişimlere neden olmaktadır. Örgütler, varlıklarını sürdürebilmek adına sürekli değişen rekabet ortamına uyum sağlamaya çalışmaktadır. Her ne kadar makineleşme ve teknolojik gelişmeler yıllar ilerledikçe daha fazla göz önüne çıksa dahi insan kaynağı, bu rekabet koşullarına ayak uydurabilmek için en önemli değerdir. Bu bağlamda çalışanlar, örgütlerinin sahip olduğu hedefleri gerçekleştirme için büyük bir önem arz etmektedir. Çalışanların yöneticileri ve iş arkadaşlarıyla olan olumlu tutum, düşünce ve davranışları, işlerin kaos ortamından uzak yürütülmesi örgütün hedeflerine ulaşması adına olmazsa olmazlardandır. Örgüt içinde çalışanların birbirlerine karşı geliştirdikleri yardımlaşma ve empati gibi değerleri içeren davranışlar olarak ifade eden prososyal davranışlar, örgütte dayanışma ortamı sağlayarak olumlu sonuçlar geliştirecektir

(Caprara vd.2005, s.78; Penner vd.2005, s.366). Bu olumlu sonuçlar çalışanların ekip anlayışını geliştirmekte ve dolayısıyla örgüte karşı bağlılık sağlayarak örgütsel hedefleri de kendi hedefleri gibi benimsemelerini sağlayabilmektedir (İpek ve Özbilgin, 2015, s.130). Prososyal davranışların, gerçekleştirilmesi zorunlu olmamakla birlikte ifa edildiği takdirde örgütün varlığını sürdürebilmesine yardımcı olacağı düşünülmektedir.

Örgütler için bu denli önemli olan çalışanların, olumlu sosyal davranışlarda bulunması için ruhsal anlamda iyi hissetmeleri ve bulundukları örgüt ortamını sevmeleri gibi birtakım şartlara sahip olmaları gerektiği varsayılmaktadır (Penner ve Finkelstein, 1998, s.525). Bu şartların oluşması ve devam edebilmesi için ise çalışanların ödüllendirme, terfi ve iletişimdeki iyileştirmeler gibi motivasyon unsurlarıyla desteklenmesi gerekmektedir. Çalışanlar motivasyonel olarak desteklendiği takdirde prososyal davranış gösterme eğilimlerinin de artacağı düşünülmektedir (Weinstein ve Ryan, 2010, s.222). İçsel ve dışsal olmak üzere motive olan çalışanlar, bu unsurlar sağlandığı takdirde daha verimli olabilmektedir (Grant, 2008: 48).

İş dünyasında rekabetin büyümesi ve buna bağlı olarak kamu, özel ve üçüncü sektör olarak kabul edilen sivil toplum kuruluşları varlıklarını devam ettirebilmek adına nitelikli ve donanımlı personelleri istihdam etmek istemeleri olağandır. Çalışanların örgütte verimli olabilmeleri ve kurumlarına uzun yıllar boyunca hizmet sağlayabilmeleri oldukça önemlidir. Bu doğrultuda çalışanların içsel ve dışsal motivasyonlarının yüksek olması ve prososyal davranış göstermeleri çalışanların mutluluk ve verimlilik düzeylerini önemli ölçüde etkilemektedir. Bununla birlikte çalışanların psikolojik sözleşme algılarının yüksek düzeyde olması da işletme için olumlu yönde etkisi olan bir husustur. Psikolojik sözleşmeler, çalışan ve örgüt arasında resmi iş sözleşmesinin dışında karşılıklı olarak beklenti ve faydaların gerçekleşip gerçekleşmediğinin kontrol edildiği zımni sözleşmelerdir. Bu açıdan araştırmada içsel ve dışsal motivasyonun prososyal davranış gösterme

üzerindeki etkisinde psikolojik sözleşmenin düzenleyici rolü olup olmadığı test edilecektir.

Çalışmanın araştırma modeli içsel motivasyon ve dışsal motivasyonun prososyal davranışlar üzerinde etkisi olduğu; psikolojik sözleşme algısının ise bu etkide düzenleyici bir role sahip olduğu düşünülerek kurgulanmıştır. Araştırma modelinin kurgulanmasında ve araştırma hipotezlerinin oluşturulmasında sosyal mübadele kuramından faydalanmıştır. Blau (1964) çalışan ve kuruluş birbirlerine karşı karşılıklı yükümlülüklere sahip olduğunu ifade etmektedir. Çalışanlar, işverenlerinin katkılarına karşılık vermediğini algıladıklarında, öfke ve hayal kırıklığı gibi duygularla tepki vereceklerdir. Kuram, temelinde örgüt ve birey arasındaki fayda- maliyet mübadelesini örgüt içi sosyal ilişkiler yönünden ele almaktadır. Sosyal değişim teorisine (Blau, 1964) araştırma modelini ele alırsak, içsel ve dışsal motivasyon unsurları ile hareket eden çalışanların organizasyona sunduğu emek karşılığında beklediği ölçüde geri dönüş alamamaları, çalışanlar tarafından olumsuz bir durum olarak kabul edilecektir. Bu durum da çalışanların prososyal davranış gösterme eğilimlerini üzerinde negatif yönlü etki yapabilecektir.

Çalışmanın düzenleyici değişkeni olarak kurgulanan psikolojik sözleşme kavramı, çalışan ve örgüt arasında zımni bir sözleşme olarak var olan psikolojik sözleşmenin ihlalinin çalışan tarafından hissedildiğinde çalışanların örgüte karşı olan olumlu tutumlarının ve sosyal davranış gösterme eğilimlerinin azalmasına neden olabilmektedir (Ugwu ve Oji, 2013, s.141). Bu nedenle, çalışmada psikolojik sözleşme algısının değişkenler arasında ilişkiyi nasıl etkileyebileceğini anlamak için araştırma modeline dahil edilmiştir. Yapılan literatür taraması neticesinde kavramlar arası ilişkileri kurgulanan araştırma modeli dahilinde ele alan bir araştırma tespit edilememiştir. İçsel ve dışsal motivasyon ile prososyal davranış kavramları arasındaki ilişkinin boyutu ve bu ilişkide psikolojik sözleşmenin düzenleyici rolünün olup olmadığının tespitinin ampirik bir çalışmayla açığa çıkmasının, literatüre katkıda bulunacağı ve alan uygulayıcı ve araştırmacılara katkı sunacağı düşünülmektedir. Çalışanların motivasyona sahip olmaları ve özellikle çalışma

arkadaşlarına yönelik gösterdikleri prososyal davranışlar verimlilik açısından oldukça önemlidir. Ayrıca çalışanların psikolojik sözleşme algılarının yüksek düzeyde olması da işletme için olumlu sonuçlara yol açmaktadır. Örgütsel anlamda anlamlı olan bu kavramların kapsamlı biçimde araştırılmasıyla elde edilecek sonuçlar neticesinde örgüt yöneticilerine verimliliklerini artırmalarına ve sürdürmelerine yönelik önerilerde bulunulmasının önemli olduğu düşünülmektedir.

Kavramsal Çerçeve

İçsel ve Dışsal Motivasyon

Motivasyon kelimesi, Latinceden dilimize geçiş olup "hareket etmek, hareketlendirmek" anlamına gelen "movere" kelimesinden türetilmiştir (Adair, 2003, s. 9). Motivasyon, insanların harekete geçmesini sağlayan ve hareketlerin yönünü belirleyen bir kavram olarak tanımlanmaktadır (Fındıkçı, 2003, s. 373). Güdülenme davranışı başlamasını ve sürdürülmesini sağlayarak başarının ve verimliliğin oluşmasına büyük katkı sağlamaktadır (Dilekmen ve Ada, 2005: 113). Hareketlerin yönünü belirleyen motivasyon aynı zamanda bu hareketlerin öncelik sırasını da belirlemekte ve içsel ya da dışsal güdülerle kontrol edilmektedir (Büyükkayıkçı, 2000, s. 38).

İçsel motivasyon kavramı, çalışanların dışarıdan gelen motivasyon kaynağı olmaması, tamamen işin kendisinden motive olmaları anlamını ifade etmektedir. İçsel motivasyon, işin içeriğiyle ve doğasıyla ilgilidir ve işin ilgi çekici yanlarına işaret etmektedir. Örneğin bağımsız şekilde iş görebilme, işle ilgili sorumluluğa sahip olunması, kişiye karar verebilme yetkisinin sunulması ve çalışanın işle ilgili yeteneklerini oraya koyabilmesi içsel motivasyon kavramının unsurlarındandır (Mottaz, 1985, s. 366). İçsel motivasyonda asıl konu çalışanların işin kendisi tarafından motive olmaları ve dışsal bir müdahale olmadan kendi becerilerini gösterme isteğidir (Brief ve Aldag, 1976, s. 497). İçsel motivasyonun ortaya çıkmasındaki en önemli unsurlardan birisi içsel güdülerdir (Durmuş, 2007, s. 8).

İçsel olarak motive olan çalışanlar işlerini, dışardan herhangi bir ödüllendirme ya da zorlama olmaksızın sadece yaptığı işten keyif almaları ve onlar

için merak uyandırmaları sayesinde yapmaktadırlar. Bir başka deyişle insanlar doğası gereği yeteneklerini ilgi duydukları konular ve alanlar üzerinde gösterme eğilimindedirler. Bu doğrultuda çalışanlar dışsal bir etkiye maruz kalmaksızın yalnızca ilgi duydukları için bu alanlarda yeterliliklerini göstermektedirler. Bu kapsamda içsel motivasyon, kişilerin dışsal teşvikler olmaksızın yalnızca içsel dürtülerle işlerini yerine getirmelerini ifade etmektedir (Ryan ve Deci, 2000, s. 56).

Çalışanlar, içsel olarak motive oldukları takdirde birtakım davranışlar göstermektedirler. İçsel motivasyona sahip çalışanlar, herhangi bir dışsal motive etkeni olmaksızın mutlu olmak ve onları zorlayan durumların üstesinden gelebilmek amacıyla aktif kalırlar (Akgündüz, 2013, s. 134). Kişilerin bu zorlu koşullar karşısındaki aktif kalabilme yeteneğini arttıran unsur içsel motivasyondur (Eryılmaz, 2010, s. 79). Bu yeteneğin yanı sıra çalışanların yaratıcılık düzeylerinin de içsel motivasyon unsurlarıyla doğru orantılı olduğu ifade edilmektedir (Zhang ve Bartol, 2010, s. 118).

Dışsal motivasyonda kişi, içsel motivasyonun aksine işin kendisinden değil dışarıdan gelen motive unsurları doğrultusunda motivasyonunu sağlamaktadır (Gagne ve Deci, 2005, s. 331). Dışsal motivasyon kavramı, çalışanların yaptıkları ve yapacakları çalışmalarda diğer insanlardan takdir görme ve ödüllendirme beklentileri sonucunda motive olmaları anlamına gelmektedir (Eryılmaz, 2010, s. 79). Dışsal motivasyon çevresel faktörlerin yarattığı eyleme geçme dürtüsünden meydana gelmektedir (Park vd., 2012, s. 142).

Dışsal motivasyon kavramı, kişinin performansa bağlı ücretlendirilmesi ve terfi imkanları gibi harekete geçmesini sağlayan ve uyaran unsurları içermektedir (Ersarı ve Naktiyok, 2012, s. 83). Örneğin, kişinin yüksek performans göstereceği takdirde yöneticileri tarafından mükafatlandırılacağı düşüncesi kişiyi harekete geçirecektir. Kişinin performansını iyileştirmeye yönelik eylemleri dışsal motivasyon bahsedilen bu unsurlar tarafından uyarılmaktadır.

Dışsal motivasyon, çalışanı etkileyen iki tür faktörden oluşmaktadır. Bunlardan birincisi sosyal motivasyon araçları olarak ifade edilen, yardımlaşma,

arkadaşlık ve çalışma ortamında bireylerin birbirine destek olması gibi kavramları içerirken diğer faktör olan örgütsel boyut ise örgütün çalışanların performanslarını arttırmak için motive edici olanak sunmasıdır. Bahsedilen iki faktör de çalışma ortamının fiziksel uygunluğu ve ortamda bulunan kaynak yeterliliği gibi somut unsurları içermektedir (Mottaz, 1985, s. 366). Newstorm ve Davis (2002, s. 109) de yaptıkları tanımlamalarda dışsal motivasyon unsurlarının sağlık sigortası ve emeklilik gibi faktörler olduğunu savunmaktadırlar. Çalışanları harekete geçiren dışsal motivasyon faktörleri ödüllendirme ve kişiye sağlanacak imkanları içerdiği gibi, cezalardan kaçınmak ve baskı altında kalınarak yapılan hareketleri de kapsamaktadır (Ryan ve Deci, 2000; Kuruüzüm vd.,2010, s. 183).

Prososyal Davranışlar

Prososyal davranış, bireylerin diğer insanlara yarar sağlamak amacıyla yaptığı eylemler bütünü olarak tanımlanmaktadır (Spinrad, vd., 2006). Oluşumunda önemli rol oynayan duygulardan biri empati olan prososyal davranışlar, gönüllü bir biçimde uzun vadeli ve insanların yardımına koşma amacıyla yerine getirilmektedir (Çınarbaş ve Doğan, 2019, s. 202).

Prososyal davranışlar herhangi bir çıkar gözetmeksizin ve başkalarına fayda sağlama niyetiyle sergilenmektedir (İpek ve Özbilgin, 2015, s. 131). Bu davranışlar örgüt yanlısı olup herhangi bir zorlama olmaksızın, kişinin kendi isteği doğrultusuyla gerçekleştirilmektedir (Karadağ ve Mutafçılar, 2009, s. 52). Prososyal davranışlar, iş gerekliliklerinden doğan, çalışanlara ve diğer insanlara yardım etme davranışının yanı sıra iş gerekliliğinden olmayan yani rol dışı olarak da ortaya çıkmaktadır. Bu davranışlar, işin gerektirdiklerini hatta daha fazlasını yapma isteğinden doğmaktadır. Prososyal davranışların bu özelliği örgütsel yararın dışında başkalarının da yararının gözetildiğini ve iş gerekliliğinin yanı sıra zorunlu olmadığı halde prososyal davranış sergilenebileceğini ifade etmektedir (Kanten, 2014, s. 257).

Oluşumunda önemli rol oynayan duygulardan biri empati olan prososyal davranışlar, gönüllü bir biçimde uzun vadeli ve insanların yardımına koşma amacıyla yerine getirilmektedir (Çınarbaş ve Doğan, 2019, s. 202). Prososyal davranışlarla

arasında pozitif bir ilişki bulunan empati "İnsanların davranışlarını ve hislerini anlamak'' olarak tanımlanmaktadır (Sirota vd., 2011, s. 352).

Yapılan tanımlarda görüldüğü üzere bir davranışın prososyal davranış olabilmesi için, davranışı sergileyen kişinin herhangi bir kişisel menfaat gözetmeden tamamen örgütün çıkarları doğrultusunda gerçekleştirdiği ve örgütsel verimlilik, çalışan performansının yükseltilmesi ve iş tatminin artmasına yönelik yapılan gönüllü davranışlar olması gerekmektedir.

Psikolojik Sözleşme

Psikolojik sözleşme kavramı ilk kez MacNeil (1985) tarafından işlemsel sözleşme ve ilişkisel sözleşme olarak iki başlık altında incelenmiştir. İşlemsel sözleşmeler MacNeil'in tanımına göre, belli bir süre zarfında tarafların aralarında belirlediği maddi değişimlerdir. Diğer bir deyişle işlemsel sözleşmeler performansa bağlı ücretlendirme ve kısa dönemli çalışma kavramlarını içermektedir. Diğer tür olan ilişkisel sözleşmeler ise, uzun dönemli çalışma ilişkilerini ve bireysel sorunlarla ilgilenme ve bunların üstesinden gelme gibi konuları içermektedir. İlişkisel sözleşmeler, işlemsel sözleşmelerin aksine belirli bir zamanı kapsamaz ve açık uçludur (Şahin, 2010, s. 89). İşlemsel sözleşmeler kapsam açısından ilişkisel sözleşmeler kadar geniş olmamakla beraber ekonomik konularla sınırlandırılmışlardır. İlişkisel sözleşmeler ise sadece maddi konuları değil, ilişkileri koruyan, duygusal ve sosyal konuları da içermektedir (Morrison ve Robinson, 1997, s. 229). İşlemsel sözleşmeler performansa dayalı ücretlendirmeyle ilgili kısa dönemli ve maddiyatla ilişkilendirilen konulardan oluşan sözleşmelerdir. Bu sözleşmelerde roller açık bir şekilde belirtilmektedir. Rousseau'nun da belirlemiş olduğu üzere bu sözleşmeler diğerlerine kıyaslandığında daha dar kapsamlı ve çalışanların performanslarına bağlı durumları kapsamaktadır (Seopa vd., 2015, s. 721). Psikolojik sözleşmelerin bir diğer türü olan ilişkisel sözleşmeler, maddi karşılıklarla beraber örgütsel bağlılık ve duygusal boyutları da içermektedir. Bu tür sözleşmelerde iş ilişkilerinin süresi belirlenmemiştir ve çalışma esnasında yürütülecek iş ilişkilerinin şartları zamanla oturmaktadır. Zamanla daha da şekillenen işle ilgili

koşullar tıpkı şekillenme süreci gibi zamanla değişebilmektedir. Sözleşmedeki şartlar çalışanların kendilerini ve ailelerini etkileyebilmektedir ancak diğer kişilere açıklanmamaktadır (Rouseau, 1995, s. 92).

Araştırma Hipotezlerinin Geliştirilmesi

İçsel ve dışsal motivasyon prososyal davranışların oluşumunda önemli bir rol oynamaktadır. İçsel motivasyon, maddi ve manevi bir destek olmaksızın diğer insanların yararını gözeterek sergilenen davranışların; dışsal motivasyon ise kişinin bir beklentisinin gerçekleşeceği inancıyla sergilediği prososyal davranışların oluşmasına kaynaklık etmektedir (Karylowski, 1982, s. 398). Çalışanların işlerinden tatmin oldukları durumda ise yardımlaşma ve iş birliği duyguları ön plana çıkarak hem çalışma arkadaşlarına hem yöneticilerine karşı prososyal davranış sergileme oranları artmaktadır (İpek, 2014, s. 20). Yapılan çalışmalardan elde edilen sonuçlara göre, içsel ve dışsal anlamda tatmine ulaşan çalışanlar örgütlerine bağlı olmakta ve bu bağlılığın sembolü olarak da prososyal davranışlar sergilemektedir (Esendemir, 2019, s. 143).

Prososyal davranışa motivasyon penceresinden bakıldığında, çalışanların arkadaşlarına yardım etmeleri kendilerini değerli ve önemli hissetmelerini sağlayabilmektedir. Öğrenmeye odaklanmış bir pencereden bakıldığında ise çalışanların, çalışma arkadaşlarının yararını sağlamak amacıyla yaptığı pozitif yöndeki davranışların ya da onlar için harcadıkları emek ve zamanın, çalışanın bireysel sorunlarını aşmalarında yardımcı olabileceği düşünülmektedir. Bireyin çalışma arkadaşlarına ya da örgütün tümüne yönelik yaptığı bu tür davranışların çalışanların arasında oluşan bilgi aktarma ve paylaşma, iletişimde kalite ve koordinasyonun sağlanması ve artması gibi faaliyetlerin oluşmasına zemin hazırlayarak örgütsel verimliliği sağladığı düşünülmektedir (Bolino ve Grant 2016, s. 602). Çalışanlar motivasyonel olarak desteklendiği takdirde prososyal davranış gösterme eğilimlerinin de artacağı düşünülmektedir (Weinstein ve Ryan, 2010, s. 222).

H1: İçsel motivasyonun prososyal davranışlar üzerinde etkisi vardır.

H1a: İçsel motivasyonun yardımlaşma boyutu üzerinde etkisi vardır.

H1b: İçsel motivasyonun empati boyutu üzerinde etkisi vardır.

H2: Dışsal motivasyonun prososyal davranışlar üzerinde etkisi vardır.

H2a: Dışsal motivasyonun yardımlaşma boyutu üzerinde etkisi vardır.

H2b: Dışsal motivasyonun empati boyutu üzerinde etkisi vardır.

Psikolojik sözleşme kavramı üzerine yapılan araştırmalar, kavramın birey tutum ve davranışları üzerinde önemli etkiye sahip bir örgütsel değişken olduğunu ortaya koymaktadır (Zhao vd., 2007). Çalışanların prososyal davranışları azaltmasının önemli nedenlerin biri psikolojik sözleşme ihlallerinden kaynaklanan olumsuz duygusal sonuçlardır. Bunun yerine psikolojik sözleşmenin yerine getirilmesi ise çalışanların daha fazla desteklendiğini hissetmesine ve daha yüksek olumlu ve daha düşük olumsuz etki yaratmasına neden olmaktadır (Guerrero ve Herrbach, 2008).

Örgüt ve örgüt çalışanlarının birbirlerinden beklentileri olması prososyal davranış gösterme eğilimini etkilemektedir. Örgüt, çalışanları psikolojik sözleşmeye uydukları takdirde motivasyonlarını arttırmaya yönelik davranışlar sergiler ve bu davranışlar neticesinde çalışanların örgütsel bağlılığı oluşarak prososyal davranış gösterme düzeyleri de aynı doğrultuda artar. Psikolojik sözleşmeye uyulmadığı takdirde ise prososyal davranış gösterme durumunda düşüş olmakta hatta çalışanların işten ayrılma niyetleri bile oluşmaktadır (İpek, 2014, s. 18).

H3: İşlemsel sözleşme algısının prososyal davranışlar üzerinde etkisi vardır.

H3a: İşlemsel sözleşmenin yardımlaşma boyutu üzerinde etkisi vardır.

H3b: İşlemsel sözleşmenin empati boyutu üzerinde etkisi vardır.

H4: İlişkisel sözleşme algısının prososyal davranışlar üzerinde etkisi vardır.

H4a: İlişkisel sözleşmenin yardımlaşma boyutu üzerinde etkisi vardır.

H4b: İlişkisel sözleşmenin empati boyutu üzerinde etkisi vardır.

Örgütte ast ve üstlerin karşılıklı psikolojik sözleşme kurallarına uyması ve sözleşmedeki ilkeleri yerine getiriyor olması işle ilgili olumlu fikirler edinmelerini sağlamakta ve dolayısıyla motivasyonlarını arttırmaktadır. Aynı zamanda çalışanların motivasyonu da psikolojik sözleşme ilkelerinin yerine getirilmesinde

önemli ölçüde rol oynamaktadır (Lee ve Liu, 2009, s. 327). Çalışanlar, içsel olarak motive olduklarında, şartlar ne olursa olsun psikolojik sözleşme ilkelerini yerine getirmekte ve örgüt için çaba göstermektedir. Çalışanların içsel motivasyonlarını arttırmak için yöneticiler, psikolojik sözleşme açısından çalışanların beklentilerini tahmin edebilmelidir. Motivasyonun oluşturulması ve yönlendirilmesi için bu oldukça önemlidir. Beklentilerin ne olduğunu öğrenmek için ise kilit nokta iletişimdir. Üstlerin astlarıyla iletişim halinde olmaları çalışanların beklentilerini anlamada yardımcı olmakta ve bu beklentiler karşılandığı takdirde de motivasyon sağlanmaktadır (Corder ve Ronnie 2018, s. 72-73).

Araştırmada motivasyon ve prososyal davranış arasındaki ilişkide düzenleyici değişken olarak kurgulanan ve insan ilişkilerini güçlendirdiği düşünülen psikolojik sözleşmenin, içsel ve dışsal motivasyon ile prososyal davranış arasındaki ilişkinin şiddetini olumlu yönde arttıracağı varsayılmaktadır. Gerek işletme gerek de çalışanın karşı taraftan beklentileri olması kaçınılmazdır. Ancak bazı beklentiler iş sözleşmesinde yer almamakta ve açıkça ifade edilmemektedir. Her ne kadar kurallarla belirlenmemiş ve yazılı olmayan şekilde de olsa bu beklentiler iki taraf için de ilişkileri kolaylaştırma ve kişisel şartları yerine getirme bakımından değerlidir (Kotter, 1973, s. 92). Karşılıklı beklentilerin yerine getirilmesi çalışanların örgüte bağlılıklarını dolayısıyla da verimli olmalarını sağlayabilmektedir. Aynı zamanda işletmenin de çalışanla yoluna devam edebilmesi için çalışanın işletme beklentilerini karşılaması önem teşkil etmektedir. Böylelikle örgütsel amaçlara ulaşmak için iletişim faktörü iyileştirilmekte ve değer kazanmaktadır (Rousseau, 1995).

H5: İçsel motivasyonun prososyal davranışlar üzerinde etkisinde psikolojik sözleşmenin düzenleyici rolü vardır.

H5a: İçsel motivasyonun yardımlaşma boyutu üzerinde etkisinde işlemsel sözleşmenin düzenleyici rolü vardır.

H5b: İçsel motivasyonun yardımlaşma boyutu üzerinde etkisinde ilişkisel sözleşmenin düzenleyici rolü vardır.

H5c: İçsel motivasyonun empati boyutu üzerinde etkisinde işlemsel sözleşmenin

düzenleyici rolü vardır.

H5d: İçsel motivasyonun empati boyutu üzerinde etkisinde ilişkisel sözleşmenin düzenleyici rolü vardır.

H6: Dışsal motivasyonun prososyal davranışlar üzerinde etkisinde psikolojik sözleşmenin düzenleyici rolü vardır.

H6a: Dışsal motivasyonun yardımlaşma boyutu üzerinde etkisinde işlemsel sözleşmenin düzenleyici rolü vardır.

H6b: Dışsal motivasyonun yardımlaşma boyutu üzerinde etkisinde ilişkisel sözleşmenin düzenleyici rolü vardır.

H6c: Dışsal motivasyonun empati boyutu üzerinde etkisinde işlemsel sözleşmenin düzenleyici rolü vardır.

H6d: Dışsal motivasyonun empati boyutu üzerinde etkisinde ilişkisel sözleşmenin düzenleyici rolü vardır.

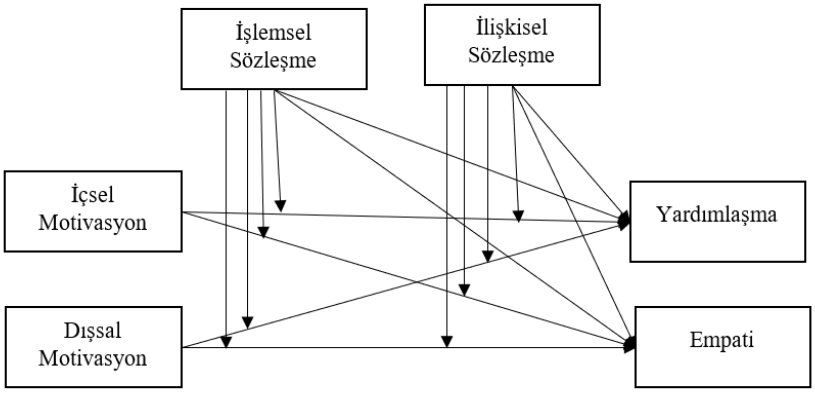
Yöntem

İlişkisel bir araştırma modelini test etmek amacıyla kurgulanan bu çalışma betimleyici araştırma tipine sahiptir. Tümden gelim analiz tekniğini kullanmaktadır. Araştırma verilerinin güvenilirlik, normallik, korelasyon ve basit doğrusal regresyon analizleri IBM SPSS v.23.0 aracılığıyla analiz edilmiştir. Düzenleyici etki analizi için SPSS PROCESS MACRO v.4.2'den faydalanılmıştır. Ölçeklerin geçerlilik analizleri (doğrulayıcı faktör analizi) için ise AMOS v.24.0 kullanılmıştır.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, içsel ve dışsal motivasyonun çalışanların prososyal davranışları üzerinde etkisinde psikolojik sözleşmenin düzenleyici rolünü tespit etmektir. Araştırmanın amacı ve kavramlar arası ilişki ve etkileri ortaya koyan araştırmalardan elde edilen sonuçlar temelinde araştırma modeli kurgulanmıştır. Araştırma modeli Şekil 1`de gösterilmektedir. Çalışmanın araştırma modeli her bir değişken için alt boyut düzeyine indirgenerek oluşturulmuştur. Araştırma değişkenlerine ilişkin boyutlandırma, doğrulayıcı faktör analizi yapılarak elde edilen kabul edilebilir ve iyi uyum iyiliği indeks değerleri temelinde yapılmıştır. Bu modelleme araştırma verileri için geniş kapsamlı istatiksel analizler yapılmasına ve

araştırma bulguları için detaylı bir değerlendirme yapılabilmesine imkân tanımaktadır.



Şekil 1: *Araştırma Modeli*

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni Amasya ili merkez ilçesinde çalışan kamu kurumu personelinden oluşmaktadır. Araştırmanın örneklemini Ekim 2023-Ocak 2024 tarihleri arasında Amasya ili merkez ilçesinde kamu sektörünün farklı iş kollarında kolayda örnekleme yöntemiyle seçilen 385 çalışan oluşturmaktadır. Anket formu araştırmacı tarafından yüz yüze anket yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Araştırma için Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulunun 10.10.2023 tarihli 16 no'lu oturumunda 9 no'lu kararı ile gerekli olan etik kurul izni alınmıştır. Evrende yer alan 385 çalışana anket formu uygulanmıştır. 370 anketten (%96 oranında) geri dönüş sağlanmıştır. Beş anket formunda ise majör düzeyde cevaplarda eksiklikler olmasından dolayı değerlendirmeye alınmamış olup 365 anket analize dahil edilmiştir. Sosyal bilim araştırmalarında araştırma evrenini en iyi şekilde temsil etmek için çeşitli örneklem büyüklüğü hesaplama yöntemleri kullanılır. Bu hesaplamalar %95 güven aralığı ve %5 hata payına dayanmaktadır. Ayrıca Hair vd., (2014) araştırma analizi için gereken örneklem büyüklüğünün gözlenen değişken sayısının araştırma ölçeklerinde kullanılan toplam ifade sayısı 5 katına ulaşması gerektiğini belirtmektedir. Çalışmanın veri toplama araçlarında

kullanıla araştırma ölçeklerindeki toplam ifade sayısı 58'dir. Bu tespitlere dayanarak 290 kişilik bir örneklem büyüklüğünün analizler için yeterli örneklem sayısına sahip olduğu söylenebilir. Katılımcıların demografik bilgilerine ilişkin veriler Tablo 1' de gösterilmiştir.

Tablo 1: *Demografik Bilgiler*

Özellik	**Frekans**	**Yüzde(%)**	**Birikimli Yüzde(%)**
Cinsiyet			
Kadın	155	42,5	42,5
Erkek	210	57,5	100,0
Medeni Durum			
Evli	270	74,0	74,0
Bekar	95	26,0	100,0
Yaş			
18-25	19	5,2	5,2
26-34	98	26,8	32,1
35-44	121	33,2	65,2
45-54	101	27,7	92,9
55 ve üzeri	26	7,1	100,0
Kıdem Yılı			
0-5 yıl	74	20,3	20,3
5-10 yıl	62	17,0	37,3
10-15 yıl	70	19,2	56,4
15-20 yıl	56	15,3	71,8
20 yıl ve üzeri	103	28,2	100,0
Eğitim Durumu			
Ortaöğretim	6	1,6	1,6
Lise	58	15,9	17,5
Önlisans	68	18,6	36,2
Lisans	215	58,9	95,1
Lisansüstü	18	4,9	100,0

Aylık Gelir Düzeyi			
11.400TL-22.000TL	104	28,5	28,5
23.000TL-33.000TL	226	61,9	90,4
34.000TL-44.000TL	15	4,1	94,5
45.000TL ve üzeri	20	5,5	100,0
Kurum Pozisyonu			
İşçi	72	19,7	19,7
Memur	256	70,1	89,9
Yönetici	37	10,1	100,0

Veri Toplama Araçları

Araştırma anket yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Anket formu 5'li Likert tipi derecelendirme ölçeğine göre hazırlanmıştır. Derecelendirmeler "Kesinlikle Katılmıyorum" (1), "Katılmıyorum" (2), "Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum" (3), "Katılıyorum" (4) ve "Kesinlikle Katılıyorum" (5) şeklinde sınıflandırılmıştır. Anket formu toplam 65 ifadeden oluşmaktadır. Anket sorularında 1-24 arasındaki ifadelerde motivasyon ölçeği, 25-40 arasındaki ifadelerde prososyallik ölçeği, 41-58. Maddeler arasındaki ifadelerde psikolojik sözleşme ölçeği yer almaktadır. Ankette 59-65 arasındaki ifadelerde çalışanların demografik özelliklerini öğrenmeye yönelik sorular yer almaktadır. Bu bölümde çalışanlara, cinsiyet, medeni durum, yaş, kıdem yılı, eğitim durumu, aylık gelir düzeyi ve kurum pozisyonu soruları sorulmuştur. Çalışmanın bu bölümünde araştırmada kullanılan "motivasyon", "prososyal davranış", "psikolojik sözleşme" ölçeklerine ilişkin geçerlilik analizleri yapılmıştır. Bu doğrultuda yapısal eşitlik modeline ilişkin uyum iyiliği indekslerinden yararlanılarak doğrulayıcı faktör analizi (DFA) yapılmıştır.

İçsel ve Dışsal Motivasyon Ölçeği: Çalışmada Mottaz (1985), Brislin vd., (2005), Mahaney ve Lederer (2006)' in çalışmalarında kullandıkları ölçekler temel alınarak, Dündar vd., (2007) tarafından geliştirilmiş olan içsel ve dışsal motivasyon ölçeği kullanılmıştır. Ölçek, içsel motivasyon boyutu 9 madde, dışsal motivasyon boyutu 15 madde olmak üzere toplam 24 maddeden oluşmaktadır. Ölçek Dündar vd.

(2007) tarafından yapılan araştırmada Cronbach Alfa içsel tutarlılık katsayısı değeri içsel motivasyon boyutu için 0,83, dışsal motivasyon boyutu için 0,84 olarak bulunmuştur. Uğur (2020) tarafından yapılan araştırmada Cronbach Alfa değeri içsel motivasyon boyutu için 0,88 ve dışsal motivasyon boyutu için 0,90, motivasyon ölçeğinin tamamı için 0,92 olarak tespit edilmiştir. Motivasyon Ölçeği'nin yapı geçerliğini sağlamaya yönelik, veri setine birincil düzey çok faktörlü doğrulayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Analiz sonuçlarına göre, ilk aşamada modelin faktör yapısının doğrulanmadığı sonucuna varılmıştır. Hata düzeyi 0.95 ve üzerinde olan ve yeterli faktör yüküne ulaşılamayan 9 madde modelden çıkarılmıştır. Ölçeğin uyum iyiliği indeks değerlerine katkı sağlayan modifikasyon önerileri aynı faktör altında yer alan hata varyansları ilişkilendirilerek gerçekleştirilmiştir. Kalan on beş maddenin yeterli faktör yükü ulaştığı tespit edildikten sonra analiz tekrarlanmıştır. Yapılan analiz sonuçları neticesinde x2/df: 2,638; IFI: 0.954; NFI: 0.928; GFI: 0.932; RMSEA: 0.067 gerekli uyum iyiliği indekslerine ulaşılmıştır. Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı içsel motivasyon boyutu için 0,853, dışsal motivasyon boyutu için ise 0, 836 olarak tespit edilmiştir.

Prososyal Davranış Ölçeği: Araştırmada prososyal davranış algısını ölçmek amacıyla Caprara vd.,(2005) tarafından geliştirilmiş prososyallik ölçeği kullanılmıştır. Ölçek yardımlaşma boyutu için 7 ifade, empati boyutu için 9 madde olmak üzere toplam 16 madde ve iki boyuttan oluşmaktadır. Ölçek Bağcı, Öztürk ve Samur (2016) tarafından Türkçe'ye uyarlanmıştır. Bağcı vd., (2016) tarafından yapılan araştırmada ölçek iki farklı grup için değerlendirmiş olup birinci grup için Cronbach Alfa değeri 0,70; ikinci grup için 0,91 olarak tespit edilmiştir. Küçünuzun (2022) tarafından yapılan araştırmada ise ölçeğin Cronbach Alfa değeri 0,91 olarak tespit edilmiştir. Prososyal Davranış Ölçeği'nin yapı geçerliğini sağlamak için birincil düzey çok faktörlü doğrulayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Faktör yükü (0,30) un altında yer alan iki ifade analizlerden çıkarılmıştır. Bu aşamadan sonra modifikasyon önerileri incelenmiş ve aynı faktör altında yer alan hata varyansları birbirleriyle ilişkilendirilmiştir. Bu doğrultuda yapılan üç modifikasyonun ardından

yapı geçerliliği için gerekli uyum indekslerine ulaşılmıştır. Elde edilen uyum iyiliği indeks değerleri x2/df: 2,638; IFI: 0.954; NFI: 0.928; GFI: 0.932; RMSEA: 0.067 olarak tespit edilmiştir. Ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı yardımlaşma boyutu için 0,880, empati boyutu için 0,875 olarak tespit edilmiştir.

Psikolojik Sözleşme Ölçeği: Çalışmada kullanılan psikolojik sözleşme ölçeği Raja vd.,(2004) tarafından geliştirilmiş, Türkçe uyarlaması Üçler (2018) tarafından yapılmıştır. Ölçek işlemsel ve ilişkisel sözleşme olmak üzere iki boyut ve toplam 18 ifadeden oluşmaktadır. Psikolojik Sözleşme Ölçeğinin yapı geçerliğini sağlamaya yönelik, veri setine birincil düzey çok faktörlü doğrulayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Analiz sonuçlarına göre, ilk aşamada modelin faktör yapısının doğrulanmadığı sonucuna varılmıştır. Hata düzeyi 0.95 ve üzerinde olan 4 ifade modelden çıkarılmıştır. Kalan ölçek ifadelerinin yeterli faktör yüküne sahip olduğu belirlenmiştir. Bu aşamadan sonra yapı geçerliliği sağlamak için gereken uyum indeksleri aynı faktör altında yer alan hata varyansları ilişkilendirilerek gerçekleştirilmiştir. Yapılan modifikasyonlar neticesinde sonucunda analiz tekrarlanarak gerekli uyum indekslerine ulaşılmıştır. Yapılan analiz sonuçlarında elde edilen uyum iyiliği indeks değerleri x2/df: 3,121; IFI: 0.955; NFI: 0.935; GFI: 0.924; RMSEA: 0.076 olarak tespit edilmiştir. Cronbach iç tutarlılık katsayısı işlemsel sözleşme boyutu için 0,914, ilişkisel sözleşme boyutu için 0,903 olarak belirlenmiştir.

Araştırma Bulguları

Çalışmada araştırma hipotezlerinin test edilmesine yönelik bulgulara geçilmeden önce içsel motivasyon, dışsal motivasyon, prososyal davranış ve psikolojik sözleşme ölçeğinde yer alan ifadelerin normallik test sonuçlarına yer verilmiştir. Ölçek ifadelerinin çarpıklık(skewness) ve basıklık(kurtosis) katsayılarında tespit edilen uç değerleri baz alınarak elde edilen bulgular Tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo 2: *Normallik Test Sonuçları*

Değişkenler	Çarpıklık	Basıklık
İçsel Motivasyon	-0,918	1,556
Dışsal Motivasyon	-0,314	-0,256
Yardımlaşma	-0,546	0,900
Empati	-0,677	1,510
İşlemsel Sözleşme	-0,809	0,665
İlişkisel Sözleşme	-0,133	-0,766

Tablo 2'den elde edilen bulgulara bakıldığında çarpıklık ve basıklık katsayılarının -2 ile +2 arasında değerlere sahip olduğu tespit edilmiştir. George ve Mallery (2010) çarpıklık ve basıklık katsayısını -2 ile +2 değerleri arasında yer almasının verilerin normal dağılım gösterdiği anlamına geldiğini ifade etmektedirler. Bu sonuçlara göre veriler normallik dağılımı varsayımını karşılamaktadır.

Korelasyon Analizi

Araştırma değişkenler, arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla korelasyon analizi yapılmıştır Değişkenlere ait ortalama ve standart sapma değerleri, korelasyon analizi bulguları Tablo 3'te gösterilmektedir.

Tablo 3: *Korelasyon Analizi*

	Ort	SS	1	2	3	4	5	6
1. İçsel Motivasyon	4,14	,64	1					
2.Dışsal Motivasyon	3,25	,84	,300**	1				
3.Yardımlaşma	4,20	,57	,512	,219	1			
4.Empati	3,92	,65	,344	,246	,607	1		
5.İşlemsel Sözleşme	3,83	,80	,392	,392	,421	,465	1	
6. İlişkisel Sözleşme	3,13	1,05	,198	,674	,173	,273	,422	1

***Korelasyon 0,01düzeyinde anlamlı*

Korelasyon analizinden elde edilen bulgular, tüm araştırma değişkenlerinin birbirleri arasında (p:0,01) istatiksel anlamlılık düzeyinde pozitif yönde ve anlamlı ilişki içinde olduklarını ortaya koymaktadır. İçsel ve dışsal motivasyonun ve

psikolojik sözleşme alt boyutlarının (işlemsel sözleşme ve ilişkisel sözleşme) prososyal davranış alt boyutları olan yardımlaşma ve empati üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla basit doğrusal regresyon analizleri gerçekleştirilmiştir. Elde edilen sonuçlar Tablo 4'te sunulmaktadır.

***Tablo 4**: Regresyon Analizi*

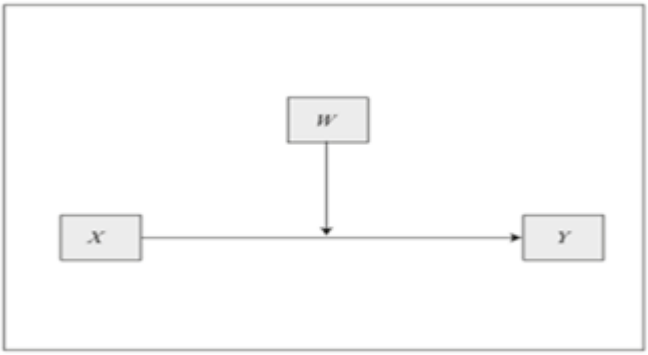
Bağımsız Değişken	**Bağımlı Değişken**	***t***	**F**	**R^2**	**p**
İçsel Motivasyon	Yardımlaşma	13,84	128,654	,262	,000*
İçsel Motivasyon	Empati	11,891	48,765	,119	,000*
Dışsal Motivasyon	Yardımlaşma	31,666	18,238	,048	,000*
Dışsal Motivasyon	Empati	24,866	23,291	,060	,000*
İşlemsel Sözleşme	Yardımlaşma	22,892	78,176	,177	,000*
İşlemsel Sözleşme	Empati	16,701	100,06	,216	,000*
İlişkisel Sözleşme	Yardımlaşma	41,888	11,164	,030	,000*
İlişkisel Sözleşme	Empati	32,683	29,302	,075	,000*

* $p<0,001$ istatiksel anlamlılık düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 4 incelendiğinde, tüm basit doğrusal regresyon analiz sonuçlarının ($p<0,001$) istatiksel anlamlılık düzeyinde yer aldığı tespit edilmiştir. Elde edilen düzeltilmiş R^2 değerine bakıldığında içsel motivasyon ve dışsal motivasyonun prososyal davranışlar (yardımlaşma ve empati) üzerinde açıklama oranına sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlar neticesinde H1a, H1b, H2a ve H2b hipotezleri desteklenmektedir. İşlemsel ve ilişkisel sözleşmenin prososyal davranışlar (yardımlaşma ve empati) üzerinde yordayıcı bir etkiye sahip olduğu ortaya konmuştur. Bu bulgular doğrultusunda H3a, H3b, H3c ve H3d desteklenmektedir.

Araştırmanın bu aşamasında içsel ve dışsal motivasyonun prososyal davranışlar üzerinde etkisinde psikolojik sözleşme algısının düzenleyici rolünü tespit etmek amacıyla Andrew F. Hayes tarafından geliştirilmiş olan SPSS Process Version 4.2 kullanılarak hipotezler test edilmiştir. Bağımlı ve bağımsız değişkenler arasında bulunan ilişkide moderatör değişkenin etkisini ölçümlemede Hayes (2018) tarafından üretilen model diyagramları kullanılmıştır. Çalışma kapsamında

düzenleyici etki hipotezine uygun model diyagramı "Model 1" olup, İçsel ve Dışsal Motivasyonun Prososyal Davranış Alt Boyutları Üzerindeki Etkisinde Psikolojik Sözleşme Alt Boyutlarının Düzenleyici Etkisini saptamak için toplam 8 hipotez için ayrı ayrı kullanılmıştır. Model 1 Şekil 2'de gösterilmektedir



Şekil 2: *Basit Moderatör Konsepti Model 1*

Kaynak: (Hayes, 2018)

Şekil 2 ile gösterilen Model 1'de X bağımsız değişken, Y bağımlı değişken ve W ise moderatör değişkendir. Yapılan sekiz ayrı analizde ilk olarak etkileşim analiz sonuçlarının anlamlılık durumuna bakılmıştır. Elde edilen bulgular Tablo 5'te sunulmaktadır.

Tablo 5: *Düzenleyici Etki Analiz Sonuçları*

Bağımsız Değişken(X)	Düzenleyici Değişken(W)	Bağımlı Değişken(Y)	F	R^2 Değişim Oranı	p
İçsel Motivasyon	İlişkisel Sözleşme	Yardımlaşma	,1742	,0004	,676
İçsel Motivasyon	İlişkisel Sözleşme	Empati	74,95	,0017	,387
İçsel Motivasyon	İşlemsel Sözleşme	Yardımlaşma	7,963	,0147	,051
İçsel Motivasyon	İşlemsel Sözleşme	Empati	1,571	,0033	,210
Dışsal Motivasyon	**İlişkisel Sözleşme**	**Yardımlaşma**	**10,405**	**,0266**	**,0014***

Dışsal Motivasyon	İlişkisel Sözleşme	Empati	3,076	,0078	,080
Dışsal Motivasyon	İşlemsel Sözleşme	Yardımlaşma	,0000	,0000	,976
Dışsal Motivasyon	İşlemsel Sözleşme	Empati	3,466	,0074	,063

*p<0,05

Tablo 5'ten elde edilen bulgulara bakıldığında test edilen sekiz hipotezden ikisi p<0,05 istatiksel anlamlılık düzeyinde anlamlıdır. Bu sonuçlara göre H5a, H5b, H5c, H5d, H6a, H6c ve H6d desteklenmemektedir. Dışsal motivasyonun yardımlaşma davranışı üzerinde ilişkisel sözleşmenin düzenleyici rolünün test edildiği H6b desteklenmektedir. Yapılan istatiksel analiz sonuçları Tablo 6'da sunulmaktadır.

Tablo 6: *Dışsal Motivasyonun Yardımlaşma Davranışı Üzerindeki Etkisinde İlişkisel Sözleşmenin Düzenleyici Etkisi*

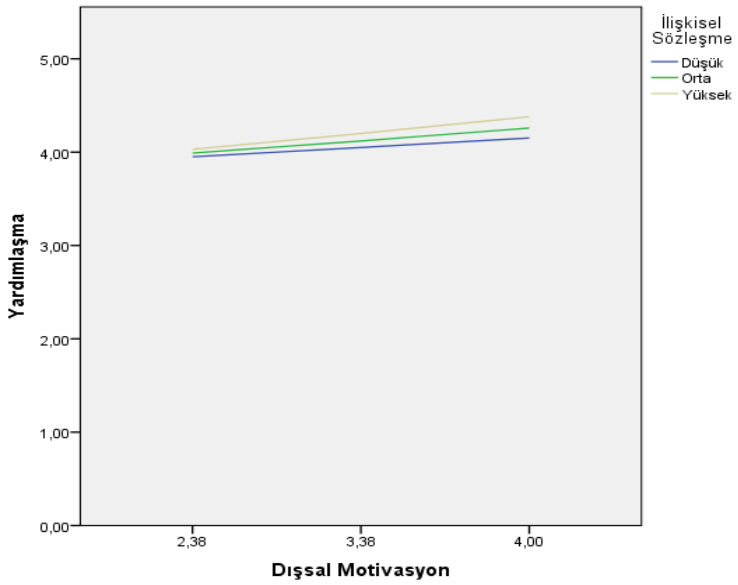
					Güven Aralığı	
	β*	**S.H.**	**t**	**p**	**LLCI**	**ULCI**
Dışsal Motivasyon (X)	,215	,101	1,60	,0000	,0366	3633
İlişkisel Sözleşme (W)	,320	,108	2,79	,0001	,0900	,5171
Etkileşimsel Etki (X.W)	-,098	,006	3,220	,0014	- ,1589	-,0385

	İlişkisel Sözleşmenin Düzenleyici Etkisi					
Düşük Düzey İlişkisel Sözleşme (1)	,0341	,0551	2,791	,0493	,0742	,1421
Orta Düzey İlişkisel Sözleşme (2)	,1493	,0472	3,1615	,0017	,0564	,2421
Yüksek Düzey İlişkisel Sözleşme (3)	,2388	,0580	4,1155	,0000	,1247	,3529
			ΔR²	**F**	**n**	**p**

Etkileşim sonucu R^2 değişim oranı		,0266	10,405	365	,0014
	R	**R^2**	**MSE**	**F**	**p**
Model Özeti	,2751	,0757	,3087	9,8494	,0000

*Standardize edilmemiş beta katsayıları raporlanmıştır.

Tablo 6' dan elde edilen bulgulara bakıldığında dışsal motivasyonun yardımlaşma davranışı üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı bir etkisi olduğu (β: ,215; p: ,0002), ilişkisel sözleşmenin yardımlaşma davranışı üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı bir etkisi olduğu (β: ,320; p: ,0001), dışsal motivasyon ve ilişkisel sözleşmenin birlikte yardımlaşma davranışı üzerindeki etkileşimsel etkisinin negatif yönü ve anlamlı (β:-,0987; p: ,0014) olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlar temelinde dışsal motivasyonun yardımlaşma davranışı üzerindeki etkisinde ilişkisel sözleşmenin düzenleyici etkisinin test edildiği H6b hipotezi desteklenmektedir. Tablo 6'dan dan elde edilen bulgulara göre modelin istatiksel olarak anlamlı olduğu ve regresyon analizine dahil edilen tüm araştırma değişkenlerinin yardımlaşma davranışını açıklama oranının (R^2: ,2751; p: ,000) olduğu tespit edilmiştir. Etkileşim sonucu regresyon katsayısında meydana gelen (ΔR^2: ,0266 düzeyindeki değişim (p: ,0014) anlamlılık düzeyinde istatiksel olarak anlamlıdır. Dışsal motivasyonun yardımlaşma davranışı üzerindeki etkisinde ilişkisel sözleşmenin düzenleyici etkisinin Şekil 3 üzerinde gösterilen grafikle gösterilmektedir.



Şekil 3. *Düzenleyici Etki Grafiği*

Şekil 3'te sunulan düzenleyici etki eğim grafiğinde dışsal motivasyonun yardımlaşma davranışı üzerindeki pozitif yönlü etkisi, ilişkisel sözleşme düzeyine göre farklılaştığı görülmektedir. Tablo 6'dan elde edilen bulgular doğrultusunda dışsal motivasyonun yardımlaşma davranışı üzerindeki pozitif yönlü etkisi ilişkisel sözleşme algısı düzeyi düşük olan personelde (β=,041; p:0,049), ilişkisel sözleşme algısı düzeyi orta seviyede yer alan personelde (β=,1493; p:0.0017), ilişkisel sözleşme algısı yüksek olan personelde ise (β=,2388; p:0,000), olarak tespit edilmiştir. Bu sonuçlar dışsal motivasyonun yardımlaşma davranışı üzerindeki etkisinde ilişkisel sözleşmenin düzenleyici bir rolü olduğunu göstermektedir.

Sonuç ve Öneriler

Günümüz iş hayatında işletmeler, varlıklarını sürdürebilmek ve kar getirisi elde edebilmek adına, çalışanlarına ve çalışanların gösterdiği çabalara önem göstermektedir. Küreselleşmenin de etkisiyle sektörlerde sürekli bir değişim ve dönüşüm mevcuttur. Değişen rekabet koşulları ve iş hayatındaki gelişmeler göz önüne alındığında, işletmelerin ayakta kalabilmek ve verimliliklerini yükseltebilmek

için çalışanlarını işletmede tutabilmeleri gerekmektedir. Yalnızca çalışanların işletmede kalmaları verimlilik sağlamak açısından yeterli olmamaktadır. Verimlilik ve sürdürülebilir çalışma için gerekli olan motivasyonun sağlanması, çalışanların göstereceği işin gereklerinden olan ve iş gerekliliklerinin ötesindeki davranışlar için oldukça önem teşkil etmektedir. Bu yüzden yöneticiler çalışanlarını, performanslarını güçlendirecek nitelikte teşvik etmelidir.

Örgüt çalışanlarının her biri, birbirinden farklı kişiliklere, sosyal becerilere ve çalışma tarzlarına sahip olmaktadır. Yöneticilerin ise çalışanları tek tek tanıması, analiz etmesi ve ilişki kurması olası değildir. Ancak işletmeye dair görevlerin yerine getirilebilmesi ve örgüt içi verimliliğin sağlanabilmesi için her çalışanın motive edilebilmesi ve beklentilerinin karşılanabiliyor olması gereklidir. Yalnızca yöneticilerin değil çalışma arkadaşlarının da birbirlerine karşı tutumları önemlidir. Çalışma ortamında görevlerin yerine getirilmesi esnasında bir arada çalışan kişilerin birbirlerine karşı gösterdikleri yardımsever tutumda davranışlar motivasyonu, dolayısıyla verimliliği arttırma konusunda öncelik verilmesi gereken bir durumdur.

İşletmenin devamlılığını sürdürebilmesi için çalışanlarından birtakım beklentileri bulunmaktadır. Çalışanların işe devamsızlık yapmamaları ve örgütsel hedefleri kendi hedefleriymiş gibi benimsemeleri bunlardan bazılarıdır. Her ne kadar örgüt ve yöneticiler çalışanlardan birtakım beklentiye sahip olsalar da çalışanların da örgütlerinden ve yöneticilerinden beklentileri olduğu göz ardı edilemeyecek bir gerçektir. Karşılıklı durumda olan bu beklentiler çoğu zaman yazılı ya da sözlü olsa dahi bazı durumlarda da dile getirilip yazılı bir sözleşme halinde bulunmazlar. Psikolojik sözleşme olarak adlandırılan bu sözleşmeler yazılı ya da sözlü olmalarına karşın karşılıklı ilişkilerin sürdürülebilmesi ve çalışanların işletmede kalması için oldukça önemlidir.

Bu araştırmanın amacı içsel motivasyon ve dışsal motivasyonun prososyal davranış kavramı üzerindeki etkisi ve psikolojik sözleşme algısının bu ilişki üzerinde düzenleyici etkisi olup olmadığı test edilmiştir. Çalışmada ilk olarak basit doğrusal regresyon analizleri vasıtasıyla değişkenler arasındaki etki oranları tespit edilmiştir.

İçsel motivasyonun ve dışsal motivasyonun prososyal davranış alt boyutları üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı bir etkisi olduğu belirlenmiştir. İçsel ve dışsal motivasyon unsurlarına sahip bir çalışan iş yerinde çalışma arkadaşlarına yönelik gönüllü davranışlar sergileyebilecektir. Ayrıca çalışanlar empati kurarak çalışma arkadaşlarının sorunlarına yönelik olumlu girişimde bulunabilmektedir. Bu sonuçlara göre H1a, H1b ve H2a, H2b desteklenmektedir. Çalışmada işlemsel ve ilişkisel sözleşme algısının prososyal davranışlar üzerinde etkisi H3 ve H4 hipotezleri ile test edilmiştir. Yapılan basit doğrusal regresyon analizi sonucunda işlemsel ve ilişkisel sözleşme algısının yardımlaşma ve empati davranışları üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı etkilere sahip olduğu ortaya konmuştur. Özellikle çalışanın sunduğu katkı ve beklediği fayda ile örgütün vaat ettiği ve sağladığı fayda arasında bir uyum olması durumunda (Morrison ve Robinson, 1997, s. 240) psikolojik sözleşme gerçekleşme ihlal edilmemiş ve olumlu algılanma süreci başlanmış olacaktır. İşçi ve işveren arasındaki ilişkinin içeriğinde ortaya çıkan tarafların karşılıklı yükümlülüklerin karşılanması olarak kabul edilen psikolojik sözleşme, ihlal edilmediği durumda çalışanlar iş yeri ve iş arkadaşlarına yönelik pozitif tutum ve davranışlar gerçekleştirecektir. Bu davranışlardan önemli olanlarından biri de prososyal davranışlar olarak yardımlaşma ve empatidir. H3a, H3b ve H4a ve H4b desteklenmektedir.

Çalışmanın beşinci ve altıncı hipotezinde araştırmanın bağımsız değişkenleri olan içsel ve dışsal motivasyon ile prososyal davranışlar olan yardımlaşma ve empati arasındaki ilişkide işlemsel ve ilişkisel sözleşmenin düzenleyici rolleri test edilmiştir. Yapılan istatiksel analizler neticesinde sadece dışsal motivasyonun yardımlaşma boyutu üzerindeki etkisinde ilişkisel sözleşmenin düzenleyici bir rolü olduğu sonucuna varılmıştır. H6b desteklenmektedir. Buna karşın H5a, H5b, H5c, H5d, H6a, H6c, H6d hipotezleri desteklenmemektedir. Bu sonuçlar çalışma ortamının fiziksel uygunluğu ve ortamda bulunan kaynak yeterliliği, kişinin performansa bağlı ücretlendirilmesi ve terfi imkanları gibi harekete geçmesini sağlayan ve uyaran unsurlar gibi çalışanı etkileyen dışsal

motivasyon araçlarının çalışanların birbirleri arasındaki yardımlaşma davranışı üzerindeki pozitif yönlü bir etki yaptığı ortaya koyulmuştur. İlişkisel sözleşmede çalışan sosyal güvence, performans değerlendirme, terfi ve kariyer imkanlarını yönüyle örgütüne güven duymakla birlikte kendisinin ailenin bir üyesi ya da takımın bir parçası gibi görmektedir. Bu yönüyle ilişkisel sözleşmede çalışanlar maddi karşılıklarla beraber örgütsel bağlılık ve duygusal boyutlarını da değerlendirmektedir. Bu yönüyle Şekil 3'te gösterilen eğim grafiğinde düzenleyici değişken olan ilişkisel sözleşme algısının yüksek olduğu durumda dışsal motivasyonun yardımlaşma üzerindeki etkisi daha yüksek iken, ilişkisel sözleşme algısının orta düzeyde ve düşük olduğu durumda ise bu etkinin katsayısının düştüğü görülmektedir. Çizilen grafikte düzenleyici etkinin varlığı gözlemlenmektedir.

Araştırmadan elde edilen bulgular temelinde, çalışanların içsel ve dışsal motivasyona sahip olmalarının prososyal davranış gösterme konusunda olumlu yönde etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Örgütte psikolojik sözleşme algısının yaratılması da bu ilişkiye pozitif yönde etkili olacağı için bu algının yaratılması ve örgüt ve çalışan arasındaki bu zımni sözleşmeye uyulması için hassasiyet gösterilmesi önem teşkil etmektedir. Çalışanların prososyal davranış göstermeleri ise örgüt bazında verimliliği sağlayacağı gibi işletme için olumlu etki yaratacaktır. Çalışanların motivasyonlarının sağlanmasına yönelik, işletme tarafından ödüllendirmeler ve terfi imkanları sunulmalıdır. Örgüt yönetimleri çalışanlarından beklentilerini açık ve yazılı bir şekilde belli etmeli ve örgütsel hedefleri belirlemelidir. Yöneticilerin, çalışanların örgütsel hedeflerle ilgili belirsizliklere uğramamaları ve psikolojik sözleşme ihlali algısına kapılmamaları için çalışanlarla iletişim halinde olmaları gerektiği düşünülmektedir. Çalışanların, örgütsel hedefleri ve yerine getirilmesi gereken uygulamaları benimsemesi için dışsal motivasyon araçları ile özendirilmesinin etkili olabileceği düşünülmektedir. Bu çalışma kamu kurumlarının farklı iş kollarında gerçekleştiği için tek bir iş kolunun ayrı şekilde analizi mümkün olmamıştır. Çalışma aynı iş kolundaki çalışanlarla uygulanarak gerçekleştirilebilir. Çalışmanın düzenleyici değişkeni olarak psikolojik iyi oluş,

örgütsel bağlılık ve iş tatmini gibi konuyla bağlantısı olan değişkenler modele dahil edilerek araştırma modeli farklı bir şekilde kurgulanabilir Çalışma kamu kurumlarındaki çalışanlar üzerinde gerçekleştirilmiştir. Bir sonraki çalışmalarda özel sektördeki çalışanları üzerinde ya da kamu ve özel sektör karşılaştırması yapılarak gerçekleştirilebilir. Çalışma yüz yüze anket yöntemiyle gerçekleştirilmiş olup çalışanlardan birçok ölçek ifadesinde işyeri arkadaşları ve yöneticileri ile ilgili değerlendirme yapması beklenmiştir. Her ne kadar verilerin üçüncü kişilerle paylaşılmayacağı, kurum ve şahıs ismi içermeyeceği ifade edilmiş olsa dahi soruların objektif olarak cevaplandığı tartışma konusudur. Bu nedenle araştırma değişkenleri ile kurgulanan bir çalışmada online anket yönteminin tercih edilmesinin sonuçları farklılaştırıp farklılaştırmayacağı test edilebilir.

Kaynakça

Adair, J., (2003). Etkili Motivasyon: İnsanlardan En İyi Verimi Nasıl Alabilirsiniz?. İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılığı.

Akgündüz, Y. (2013). Çalışanların Yaratıcılığına Motivasyon Araçlarının Etkisi: Kuşadası'ndaki Beş Yıldızlı Otel İşletmelerinde Bir Araştırma. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 9(20), 131-148.

Bağcı, B., & Samur, A. (2016). Çocuk ve Yetişkin Prososyallik Ölçeklerinin Geçerlik Güvenirlik Çalışması. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(3), 59-79.

Blau, P. (1964). Exchange and Power in Social Life. New York: Wiley

Bolino, M. C., & Grant, A. M. (2016). The bright side of being prosocial at work, and the dark side, too: A review and agenda for research on other-oriented motives, behavior, and impact in organizations. *Academy of Management Annals*, *10*(1), 599-670.

Brief, P., Arthur & Aldag, Ramon J. (1976), The Instrinsic-Extrinsic Dichotomy: Toward Conceptual Clarity, *Academy of Management Review*, 496-500.

Büyükkayıkçı, H. (2000). İş Değerlendirmesi, Güdüleme ve Ödüllendirme Kriterleri. *Sosyal Sigortalar Kurumu Bülteni,* 15, 77.

Caprara, G. V., Steca, P., Zelli, A., & Capanna, C. (2005). A New Scale for Measuring Adults' Prosocialness. *European Journal of Psychological Assessment*, *21*(2), 77-89.

Corder, E., & Ronnie, L. (2018). The Role of The Psychological Contract in The Motivation Of Nurses. *Leadership in Health Services*, *31*(1), 62-76.

Çınarbaş, D. C., & Doğan, F. (2019). Travma Sonrası Stres ile Prososyal Davranış Arasındaki İlişkide Travma Sonrası Büyümenin Rolü. *Nesne Psikoloji Dergisi*, *7*(15), 201-213.

Dilekmen, M., & Ada, Ş. (2005). Öğrenmede Güdülenme. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, (11), 113-123.

Durmuş, H. (2007). Eğitim Yönetiminde Motivasyon ve Ödüllendirme. *Gelişen Geliştiren Öğretmen Dergisi*, (17), 7-12.

Dündar, S., Özutku, H., & Taşpınar, F. (2007). İçsel ve Dışsal Motivasyon Araçlarının İşgörenlerin Motivasyonu Üzerindeki Etkisi: Ampirik Bir İnceleme. *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(1), 105-119.

Ersarı, G., & Naktiyok, A. (2012). İş Görenin İçsel ve Dışsal Motivasyonunda Stresle Mücadele Tekniklerinin Rolü, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(1), 81-101.

Eryılmaz, A. (2010). Ergenlerde Öznel İyi Oluşu Artırma Stratejilerini Kullanma ile Akademik Motivasyon Arasındaki İlişki. *Klinik Psikiyatri*. (13), 77-84.

Esendemir, E. (2019). *İş Tatmini Algısı ve Prososyal Davranış Eğilimleri İlişkisinde Örgütsel Muhalefet Davranışının Aracılık Rolü*. Doktora Tezi. Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Fındıkçı, İ., (2003). *İnsan Kaynakları Yönetimi*. İstanbul: Alfa Yayınları.

Gagné, M., & Deci, E. L. (2005). Self‐Determination Theory and Work Motivation. *Journal of Organizational behavior*, *26*(4), 331-362.

George, D., & Mallery, M. (2010). *SPSS for Windows Step by Step: A Simple Guide and Reference*. Boston: Pearson.

Grant, A. M. (2008). Does Intrinsic Motivation Fuel The Prosocial Fire? Motivational Synergy in Predicting Persistence, Performance, and Productivity. *Journal of Applied Psychology*, *93*(1), 48.

Guerrero, S., & Herrbach, O. (2008). The Affective Underpinnings of Psychological Contract Fulfillment. *Journal of Managerial Psychology*, *23*, 4-17.

Hayes, A. F. (2018). *Introduction To Mediation, Moderation, And Conditional Process Analysis: A Regression-Based Approach.* The Guilford Press.

İpek, M. (2014). *Prososyal Davranışta Liderlik Tarzının Rolü: Milletvekili-Danışman İlişkisi Üzerine Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi. Türk Hava Kurumu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

İpek, M., & Özbilgin, İ. G. (2015). Prososyal Davranışta Liderlik Tarzının Rolü: Milletvekili-Danışman İlişkisi Üzerine Bir Araştırma. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (13), 129-149.

Kanten, P. (2014). Effect Of Quality of Work Life (QWL) on Proactive and Prosocial Organizational Behaviors: A Research On Health Sector Employees. *Süleyman Demirel University The Journal of Faculty of Economics and Administrative Sciences*, 19(1), 251-274.

Karadağ, E. & Mutafçılar, I. (2009). Prososyal Davranış Ekseninde Özgecilik Üzerine Teorik Bir Çözümleme, *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (8), 41-69.

Karylowski, J. (1982). *Two Types of Altruistic Behavior: Doing Good To Feel Good Or To Make The Other Feel Good*, Valerian J. Derlega and Janusz Grzelak (Edt), Cooperatinon and Helping Behavior: Theories and Research, Academic Press.

Kotter, J. (1973). The Psychological Contract: Managing The Joining-Up Process, *California Management Review*, 15(9), 91- 99.

Kuruüzüm, A., Irmak, S., & Çetin, E. İ. (2010). İşe Bağlılığı Etkileyen Faktörler: İmalat ve Hizmet Sektörlerinde Karşılaştırmalı Bir Analiz. *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, *53*(2010), 183-198.

Küçükuzun E. (2022). *Çalışanların Prososyal Davranışlarının Demografik Faktörler Açısından İncelenmesi: Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Lee, H. W., & Liu, C. H. (2009). The Relationship Among Achievement Motivation, Psychological Contract And Work Attitudes. *Social Behavior and Personality: An International Journal*, *37*(3), 321-328.

Macneil, I. R. (1985). Relational contract: What we do and do not know. *Wis. L. Rev.*, 483.

Morrison, E.W., & Robinson, S.L. (1997). When Employees Feel Betrayed: A Model of How Psychological Contract Violation Develops. *Academy of Management Review*. 22 (1), 226-256.

Mottaz, C. J. (1985). The Relative İmportance of Intrinsic And Extrinsic Rewards As Determinants Of Work Satisfaction. *The Sociological Quarterly*, 26(3), 365-385.

Park, J., Chung, S., An, H., Park, S., Lee, C., Kim, S. Y., & Kim, K. S. (2012). A Structural Model of Stress, Motivation, and Academic Performance in Medical Students. *Psychiatry investigation*, *9*(2), 143-149.

Penner, L. A., & Finkelstein, M. A. (1998). Dispositional and Structural Determinants of Volunteerism. *Journal of Personality and Social Psychology*, *74*(2), 525-537.

Penner, L. A., Dovidio, J. F., Piliavin, J. A., & Schroeder, D. A. (2005). Prosocial behavior: Multilevel perspectives. *Annual Review Psychology*, *56*, 365-392.

Raja, U., Johns, G., & Ntalianis, F. (2004). The Impact of Personality on Psychological Contracts. *Academy of Management Journal*, *47*(3), 350-367.

Rousseau, D. (1995). *Psychological Contracts in Organizations: Understanding Written And Unwritten Agreements*. Sage publications.

Ryan, R. M. & Deci, E. L. (2000). Intrinsic and Extrinsic Motivations: Classic Definitions and New Directions, *Contemporary Educational Psychology*, 25(1), 54–67.

Seopa, N., Wöcke, A., & Leeds, C. (2015). The Impact on The Psychological Contract Of Differentiating Employees into Talent Pools. *Career Development International*, *20*(7), 717-732.

Sirota, M., Belovicova, Z., Cavojova, V. (2011). Mindreading and Empathy as Predictors of Prosocial Behavior. *Studia Psychologica*, 53(4), 351-362.

Spinrad, T. L., Eisenberg, N., Cumberland, A., Fabes, R. A., Valiente, C., Shepard, S. A., & Guthrie, I. K. (2006). Relation of Emotion-Related Regulation to Children's Social Competence: A Longitudinal Study. *Emotion*, *6*(3), 498-510.

Şahin, M. D. (2010). Psikolojik sözleşme. *Örgütsel Davranışta Güncel Konular*, 81-100. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.

Toros, F. (2021). *Stratejik insan kaynakları yönetimi bağlamında yetenek yönetimi ile psikolojik sözleşmenin kariyer gelişimindeki rolü: Bir model önerisi*. Doktora Tezi. Yaşar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İzmir.

Ugwu, L. I., & Oji, I. (2013). Psychological Contract Breach, Work-Family Conflict And Self-Efficacy as Predictors Of Pro-Social Behaviour Among A Sample Of Nigerian Bank Employees. *International Review of Social Sciences and Humanities*, *6*(1), 135-145.

Uğur, N. (2020). İçsel ve Dışsal Motivasyon Araçlarının Örgütsel Bağlılığa Etkisi. *Turizm Sektöründe Bir Araştırma*. *IBAD (Özel Sayı): 95-115*

Üçler, Ç. (2018). *Investigating The Relations of Psychological Contract, Organizational Transparency And Leader-Member Exchange With Employee Performance Behaviors.* Unpublished doctoral thesis. *Marmara University Social Sciences Institution, İstanbul*.

Weinstein, N., & Ryan, R. M. (2010). When Helping Helps: Autonomous Motivation for Prosocial Behavior and Its Influence on Well-Being for The Helper and Recipient. *Journal Of Personality and Social Psychology*, *98*(2), 222.

Zhang, X., & Bartol, K. M. (2010). Linking Empowering Leadership and Employee Creativity: The Influence Of Psychological Empowerment, Intrinsic Motivation, and Creative Process Engagement. *Academy of Management Journal*, *53*(1), 107-128.

Zhao, H. A. O., Wayne, S. J., Glibkowski, B. C., & Bravo, J. (2007). The Impact of Psychological Contract Breach On Work‐Related Outcomes: A Meta‐Analysis. *Personnel psychology*, *60*(3), 647-680.

Extended Abstract

Introduction

It is normal for public, private, and third-sector civil society organizations to want to employ qualified and equipped personnel to continue their existence due to the increasing competition in the business world. It is very important for employees to be productive in the organization and to provide service to their institutions for many years. In this context, the high level of intrinsic and extrinsic motivation of employees and their prosocial behavior significantly affect their happiness and productivity levels. In addition, the high level of psychological contract perception of employees is also a matter that positively affects the business. Psychological contracts are implicit contracts between the employee and the organization, where mutual expectations and benefits are checked outside the official employment contract. In this respect, the research will test whether the psychological contract has a regulatory role in the effect of intrinsic and extrinsic motivation on prosocial behavior. The study's research model was designed considering that intrinsic and extrinsic motivation affect prosocial behaviors, and the perception of psychological contract has a regulatory role. Social exchange theory was used in the construction of the research model and the creation of research hypotheses. Blau (1964) states that employees and organizations have mutual obligations to each other. When employees perceive that their employers do not reciprocate their contributions, they react with anger and disappointment. The theory basically addresses the cost-benefit exchange between the organization and the individual regarding social relations within the organization. If we consider the research model of the social exchange theory (Blau, 1964), employees who act with intrinsic and extrinsic motivation elements will be considered as a negative situation when they do not receive the expected return in return for the labor they provide to the organization. This situation may have a negative effect on employees' tendency to exhibit prosocial behavior. The concept of the psychological contract, which is designed as the moderator variable of the study, may cause employees' positive attitudes towards the organization and tendency to exhibit social behavior to decrease when the employee feels that the psychological contract, which exists as an implicit contract between the employee and the organization, is violated (Ugwu and Oji, 2013, p.141). Therefore, it was included in the research model in the study to understand how the psychological contract perception can affect the relationship between variables. As a result of the literature review, no research addressing the relationships between concepts within the designed research model could be identified. It is thought that revealing the extent of the relationship between the concepts of intrinsic and extrinsic motivation and prosocial behavior and determining whether the psychological contract has a regulatory role in this relationship through an empirical study will contribute to the literature and field practitioners and

researchers. Employees' motivation, especially the prosocial behaviors they display towards their colleagues, is quite important in terms of productivity. In addition, employees having a high level of psychological contract perception leads to positive results for the business. It is thought that it is important to make recommendations to organization managers to increase and maintain their productivity as a result of the results to be obtained by comprehensively researching these concepts that are meaningful in the organizational sense.

Method

This study, designed to test a relational research model, follows a descriptive research type. It uses deductive analysis techniques. The reliability, normality, correlation analysis, and simple linear regression of the research data were analyzed using the IBM SPSS v.23.0 software. For the moderation effect analysis, the SPSS PROCESS MACRO v.4.2 software was utilized. Confirmatory factor analysis for the validity of the scales was performed using the AMOS v.24.0 software. The population of the research consists of public institution employees working in the central district of Amasya province. The sample of the study includes 385 employees selected using a convenience sampling method from different sectors of the public sector in Amasya province between October 2023 and January 2024. A face-to-face survey was conducted by the researcher. The necessary ethical approval was obtained for the study from the Tokat Gaziosmanpaşa University Social and Humanities Ethics Committee on 10.10.2023, decision number 9, session 16. A survey form was applied to all 385 employees in the population. A return rate of 370 surveys (96%) was achieved. Five survey forms were excluded from the analysis due to significant missing responses in major areas, leaving 365 surveys included in the analysis. In social science research, various sample size calculation methods are used to best represent the research population. These calculations are based on a 95% confidence interval and a 5% margin of error. Additionally, Hair, Black, Babin, and Anderson (2014) state that the required sample size for research analysis should be five times the total number of expressions used in the research scales. The total number of expressions in the research scales used in this study is 58. Based on these findings, it can be said that a sample size of 290 participants is sufficient for analysis.

The research was conducted using the survey method. The survey form was prepared according to a 5-point Likert-type rating scale. The ratings were classified as “Strongly Disagree” (1), “Disagree” (2), “Neither Agree nor Disagree” (3), “Agree” (4) and “Strongly Agree” (5). The survey form consists of a total of 65 statements. In the survey questions, the motivation scale is included in the statements between 1-24, the prosociality scale is included in the statements between 25-40, and the psychological contract scale is included in the statements between 41-58. The questions in the statements between 59-65 of the survey aim to learn the employees' demographic characteristics. In this section, the employees were asked questions about their gender, marital status, age, years of seniority, education level, monthly income level, and institutional position. In this section of the study, validity analyses were conducted regarding the “motivation”, “prosocial behavior” and “psychological contract” scales used in the research. In this direction, confirmatory factor analysis (CFA) was performed using the goodness of fit indices related to the structural equation model.

Findings

Businesses prioritize their employees' efforts and motivation to increase productivity. With the impact of globalization, continuous changes and transformations occur in industries. Changes in competitive conditions indicate that businesses need to retain their employees to survive. However, simply keeping employees in the organization is not enough to ensure productivity; it is important to provide motivation and encourage employees to

engage in behaviors beyond the basic job requirements. Managers should motivate their employees in ways that enhance their performance.

Since employees have different personalities and work styles, it is difficult for managers to get to know each one individually, but it is essential for organizational efficiency that all employees are motivated. Prosocial behaviors, such as helping and empathy, among colleagues contribute to increased productivity in the workplace. Employees' commitment to organizational goals and their attendance are vital for businesses. However, employees also have expectations from their organizations and managers. These mutual expectations, often expressed as psychological contracts, play a significant role in ensuring that employees stay with the organization.

This study examines the effects of intrinsic and extrinsic motivation on prosocial behaviors and the moderating role of psychological contract perception in this relationship. The study found that intrinsic and extrinsic motivation positively influenced prosocial behaviors. Additionally, perceptions of transactional and relational contracts had positive effects on prosocial behaviors like helping and empathy. When psychological contracts are not violated, employees tend to demonstrate positive attitudes towards the workplace.

The research tested the moderating role of psychological contract perception in the relationship between intrinsic and extrinsic motivation and prosocial behaviors. The results indicate that relational contract perception plays a moderating role in the effect of extrinsic motivation on helping behaviors. This shows that external motivational factors, such as a suitable work environment, performance-based rewards, and promotion opportunities, positively influence helping behaviors.

Conclusion and Discussion

The findings of the study show that both intrinsic and extrinsic motivation positively influence employees' prosocial behaviors. Additionally, the perception of psychological contract positively affects this relationship, helping employees adopt organizational goals. Therefore, it is important for organizations to strengthen the psychological contract perception and maintain alignment with employees. To motivate employees, rewards and promotion opportunities should be offered, and expectations should be clearly communicated. Managers need to be in communication with employees to eliminate uncertainties and prevent perceptions of psychological contract violation.

This study was conducted in public institutions, focusing on a single sector. Future research could be conducted in different sectors or through a comparison between the public and private sectors. Moreover, the research model could be expanded by incorporating variables such as psychological well-being, organizational commitment, and job satisfaction. The data collection was done through face-to-face surveys, which could lead to discussions regarding participants' objectivity in their responses. Therefore, it could be tested whether the use of online surveys would affect the results differently.

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

ISSN
2547-989X

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9 (1), 529-554
Geliş Tarihi:21.01.2025 Kabul Tarihi:20.04.2025
Yayın: 2025 Yayın Tarihi:31.05.2025
https://doi.org/10.30561/sinopusd.1624546
https://dergipark.org.tr/sinopusd

A RESEARCH ON PUBLIC RELATIONS PRACTICES OF GENDER-ORIENTED NON GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS IN TURKEY

Özgenur Reyhan GÜLER*

Abstract

Public relations and civil society organizations are critical in driving societal change and effectiveness. Non-governmental organizations (NGOs) are non-profit entities that raise awareness, promote social change, influence policies, and provide services. They heavily rely on public relations to manage relationships with target audiences, influence public opinion, gather support, and build a positive image. Public relations help NGOs communicate their activities to the broader public while understanding societal needs. This study examined whether public relations is both a management function and a tool for cultural and political practices. In this context, it was investigated through structured interviews with gender-focused NGOs. It provides a theoretical framework for understanding the public relations strategies of NGOs operating in social and political spheres, with a focus on organizations working on gender equality—an area critical for ensuring social justice. The primary research question investigates how gender-focused NGOs utilize public relations strategies and their impact on advancing gender equality. This inquiry is essential to understanding the role of NGOs in shaping public opinion and fostering societal change. The study analyzes with 21 NGOs in Turkey working on gender equality. Data were collected through semi-structured interviews and analyzed using thematic analysis to systematically assess how public relations methods contribute to gender equality. The findings were categorized under specific themes, offering insights into the strategic use of public relations by these organizations. The results highlight that public relations significantly enhance the effectiveness of NGOs, supporting their efforts to raise awareness about gender equality and influencing public opinion. This demonstrates the potential of public relations to amplify the impact of NGOs and drive social change. These findings underscore the role of public relations as a vital tool for NGOs in their mission to achieve gender equality and broader social justice.

Keywords: Public relations, civil society, gender, gender equality, Non governmental organizations

* Dr, İstinye Üniversitesi, Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Bölümü/ Programı, ozgenur.guler@istinye.edu.tr, https://orcid.org/0000-0003-0899-2297
This work is licensed under a Creative Commons BY-NC-SA 2.0

Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Odaklı Sivil Toplum Kuruluşlarının Halkla İlişkiler Uygulamaları Üzerine Bir Araştırma

Öz

Sivil toplum kuruluşları, toplumsal değişimi sağlama ve etkinliği artırma açısından kritik öneme sahiptir. Kâr amacı gütmeyen yapılar olan sivil toplum kuruluşları; farkındalık yaratmak, toplumsal değişimi teşvik etmek, politikaları etkilemek ve çeşitli hizmetler sunmak gibi işlevlere sahiptir. STK'lar, hedef kitlelerle ilişkilerini yönetmek, kamuoyunu etkilemek, destek toplamak ve olumlu bir imaj inşa etmek amacıyla halkla ilişkilere büyük ölçüde ihtiyaç duymaktadırlar. Halkla ilişkiler, STK'ların yürüttükleri faaliyetleri geniş kitlelere iletmelerini ve toplumun ihtiyaçlarını daha iyi anlamalarını sağlamaktadır. Bu çalışma, halkla ilişkilerin bir yönetim işlevi olarak, kültürel ve politik pratikler için bir araç olarak kullanılıp kullanılmadığını incelemektedir. Bu bağlamda, toplumsal cinsiyet odaklı STK'larla yapılan yapılandırılmış görüşmeler üzerinden değerlendirme yapılmıştır. Çalışma, sosyal ve politik alanlarda faaliyet gösteren STK'ların halkla ilişkiler stratejilerini anlamaya yönelik teorik bir çerçeve sunmaktadır. Toplumsal adaletin sağlanması açısından kritik bir alan olan toplumsal cinsiyet eşitliği üzerine çalışan sivil toplum kuruluşlarına odaklanılmıştır. Çalışmanın ana araştırma sorusu, toplumsal cinsiyet odaklı STK'ların halkla ilişkiler stratejilerini nasıl kullandığını ve bu stratejilerin toplumsal cinsiyet eşitliğini ilerletmedeki etkisini sorgulamaktadır. Bu sorgulama, STK'ların kamuoyunu şekillendirme ve toplumsal dönüşümü teşvik etme rollerini anlamak açısından önemlidir. Araştırmada, Türkiye'de toplumsal cinsiyet eşitliği alanında çalışan 21 sivil toplum kuruluşu incelenmiştir. Elde edilen veriler yarı yapılandırılmış mülakatlar yoluyla toplanmış ve tematik analiz yöntemiyle değerlendirilerek, halkla ilişkiler yöntemlerinin toplumsal cinsiyet eşitliğine katkısı sistematik biçimde analiz edilmiştir. Bulgular, belirli temalar altında sınıflandırılarak bu kuruluşların halkla ilişkileri stratejik biçimde nasıl kullandıklarına dair içgörüler sunmuştur. Sonuçlar, halkla ilişkilerin STK'ların etkinliğini önemli ölçüde artırdığını, toplumsal cinsiyet eşitliği konusundaki farkındalığı artırma ve kamuoyunu etkileme çabalarına destek olduğunu ortaya koymuştur. Bu durum, halkla ilişkilerin STK'ların etkisini büyütme ve toplumsal değişimi yönlendirme potansiyelini göstermektedir. Bu kapsamda çalışma, halkla ilişkilerin, toplumsal cinsiyet eşitliği alanında politika üreten sivil toplum kuruluşlarının daha geniş anlamda toplumsal adaleti sağlama misyonlarında vazgeçilmez bir araç olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Halkla ilişkiler, sivil toplum, toplumsal cinsiyet, toplumsal cinsiyet eşitliği, sivil toplum kuruluşları

Introduction

Research on the roles and responsibilities of public relations, particularly in influencing and changing societal attitudes and behaviors, has revealed that the discipline of public relations plays a significant role in the formation of public opinion. Non-governmental organizations, which serve as the guiding forces in social life, must utilize public relations methods to influence various attitudes and

behaviors. The opportunities provided by public relations not only enable civil society organizations to communicate their messages to society but also enhance their capacity to inform their target audiences and influence society. Therefore, there is a direct relationship between gender-focused civil society organizations and public relations. The support needed by Non-governmental organizations comes from their target audience, which is the public. Thus, developing ways to gain public support depends on the correct use of public relations methods. In today's world, public relations is a discipline that holds a crucial role. Consequently, civil society organizations, with their increasing numbers and expanding activities in this century, have become important actors in social life. This study aims to examine the extent to which civil society organizations, in general, carry out communication efforts and to explore how gender-focused civil society organizations use public relations methods to reach society. The study is structured to provide gender-focused civil society organizations with the opportunity to develop and create their own strategies concerning public relations methods.

1. The Relationship Between Public Relations and Civil Society

Public relations is often associated with commercial businesses and governments, but its impact on civil society organizations is an important issue in terms of the way these organizations interact with the public and their overall impact on society (Wilcox; Cameron et al., 2015). To understand the impact of public relations on civil society, it is important to first understand what public relations is and how it works. Public relations is the process of managing an organization's relationship with various publics. This involves effectively communicating the organization's identity, values and messages to its target audiences. Public relations also includes the process of responding to negative events or situations and managing the image and reputation of the organization (Grunig, Hunt 1984). Civil society, on the other hand, is a collection of communities outside of government and commercial enterprises, usually non-profit and voluntary (Salamon, Anheier, 1997). NGOs usually seek to advance a particular social or political cause and often use public

relations strategies to advance these causes. NGOs public relations strategies are generally designed to inform and mobilize their target audiences and to influence the general public (Somerville 2010). Public relations helps NGOs communicate with and manage their relationships with their target audiences. Public relations strategies generally involve ensuring that NGOs communicate the right messages to their target audiences and that these audiences understand these messages and take action (Holtzhausen 2007).

As Grunig and Hunt have already stated, NGOs often need to manage their relationships with various stakeholders, such as governments, business, media and other NGOs. These stakeholders play a critical role in the success and impact of NGOs efforts. Public relations helps NGOs effectively communicate with and manage these stakeholders (Grunig, Hunt 1984). However, the influence of civil society on public relations should not be underestimated. Civil society consists of a range of organizations that interact with the public and often aim to influence society. Therefore, civil society is an important part of public relations practice. Civil society demonstrates that public relations not only serves commercial and political purposes, but can also be a tool for social change and reform (Bortree, Seltzer 2009). In particular, NGOs feel the need to interact with large segments of society and build broad public support. This means that public relations should be used to deliver messages to large audiences and communicate effectively with them. NGOs have also developed the ability to effectively communicate with the public through social media and other digital communication platforms, which has expanded the practice and tools of public relations (Taylor, Kent 2014). The relationship between public relations and civil society shows how both fields influence and interact with each other. Public relations serves as an important tool for NGOs to disseminate their messages to a wide audience and effectively influence their target audiences. According to Boztepe (2014), civil society, in turn, provides the practice of public relations with the ability to reach and mobilize a wide audience. This interaction can help NGOs achieve their goals and increase the capacity of society to tackle social

problems. NGOs' public relations work is often tasked with raising complex and emotionally charged social issues. This makes public relations strategies particularly important for communicating an NGO's mission and objectives (Boztepe 2014).
As a Holtzhausen (2007, 22), public relations strategies ensure that society understands these problems and agrees to work with NGOs to find solutions. At the same time, the impact of public relations on civil society may be more pronounced than the impact of civil society on public relations. Public relations helps NGOs to effectively communicate their messages and values to a wide audience. This, as Somerville (2010, 47) argues, can help NGOs achieve their own goals and increase the capacity of the wider society to deal with social problems. However, the impact of public relations on civil society requires an understanding of its structure and functioning. NGOs are often complex organizations with diverse stakeholders, often with a large number of volunteers and limited resources. According to Taylor and Kent (2104, 21), this means that NGOs need to take these challenges into account when developing their public relations strategies. This is because the relationship between public relations and civil society demonstrates their interdependence and interaction. According to Edwards (2012), this relationship can have a significant impact on both the effectiveness and applicability of public relations and the effectiveness and impact of civil society in solving social problems. This interaction shows how public relations and civil society can help each other and support each other's goals and interests (Edwards 2012).

The relationship between public relations and civil society refers to a strategic cooperation that enables organizations serving various segments of society to interact with society by managing their communication processes. Public relations is a discipline that manages an organization's or individual's communication with the public and aims to create a positive image. Public relations professionals establish communication between organizations and their target audiences, develop communication strategies, manage media relations, conduct crisis communication and maintain relations with the public. Civil society consists of voluntary,

democratic and non-profit organizations established to defend the common interests of society on a particular issue, to promote social change or to provide social services. NGOs can operate in various fields such as human rights, environmental protection, women's rights, health and education (Heath 2006). The relationship between public relations and civil society involves NGOs using public relations to publicize their goals and work, gain support and develop effective communication strategies. By collaborating with NGOs, public relations professionals can create communication plans to promote their campaigns, fundraise, engage volunteers and build public support. This collaboration enables NGOs to receive support from public relations professionals on communication strategies and techniques. Public relations helps NGOs reach a wider audience, effectively communicate their messages and engage the public. At the same time, NGOs can manage community feedback and reactions more effectively through public relations (Ledingham 2003).

2. The Importance of Public Relations Campaigns In Advocacy For Social Justice

Advocacy refers to the inclusion of individuals in decision-making processes and the reorganization of power relations in order to improve quality of life and ensure social justice. Advocacy is an important component of community work. The role of advocacy is functional in achieving the goals of community work such as problem solving, bringing about changes in the physical and social environment, building institutional capacity, ensuring cooperation and regulating power relations. When vulnerable groups experience difficulties in accessing services and resources, when their fundamental rights and freedoms are violated, when gaps in legislation create difficulties in practice, advocacy activities gain importance in the context of community work (Klugman 2010).

The concept of social justice, on the other hand, can be defined as the fair distribution of all the opportunities produced by society by the members of that society. This concept aims to minimize all contradictions between social classes and is closely related to the concepts of equal opportunity and justice. If institutions give

due importance to these two concepts when determining their mission and vision, they can become respected institutions. Reputation is formed through the interaction between corporate values and societal values (Salamon, 1997). A valuable yet fragile outcome, reputation is difficult to build and easily lost. Therefore, to enhance their reputation, organizations must not only align their practices with prevailing societal values, but also be vigilant in preserving it. In essence, reputation represents a perceptual outcome resulting from the fit between corporate realities and societal perceptions. No matter what is done, it is not possible to achieve complete consensus. The expectations of the organization from the society and the expectations of the society from the organization do not fully overlap, in case of full overlap, both parties lose their reasons for existence, and the concept of reputation becomes meaningless (Reçber 2018).

According to Rawls, social justice is an ideal that advocates fair access to resources and opportunities for every individual and community (Rawls 1971). Somerville argues that public relations campaigns play a strategic role in the realization of this ideal. While the discipline of public relations can be adept at effectively communicating the values and goals of an organization or movement to its target audiences, social justice campaigns often require a broader and more diverse audience (Somerville 2007). This differs from Holtzhausen, who emphasizes the importance of public relations strategies. Public relations strategies are essential tools for effectively conveying social justice messages to the broader public. Such communication contributes to raising awareness and fostering public sensitivity toward issues of justice (Holtzhausen, 2002). Public relations campaigns are frequently designed to highlight specific social justice concerns, inform the public, and mobilize communities toward meaningful action. As referenced earlier, Taylor and Kent argue that the success of public relations campaigns is often measured by the achievement of objectives and the amount of impact generated (Taylor, Kent 2014). However, Austin et al. argue that public relations campaigns are used not only to raise social justice issues, but also to increase public knowledge and understanding

of these issues and to encourage action (Austin, Fisher, Liu, Jin 2012). These campaigns are often conducted through social media platforms, press releases, public events and other public relations tools. These tools bring social justice issues to the attention of the general public and increase awareness and understanding of these issues. Such engagement can increase the general public's sensitivity to these issues and willingness to take action. Social justice campaigns often raise a specific social justice issue. Such a campaign uses public relations tools and strategies to encourage target audiences to understand and be sensitive to these issues (Austin et al 2012).

As a Somerville (2007), public relations campaigns can also influence the attitudes and behaviors of the general public towards social justice issues. By increasing the public's awareness, understanding and sensitivity to social justice issues, campaigns can change their attitudes and behaviors towards these issues (Somerville 2007). This can help the public develop more positive attitudes towards social justice issues and become more active in these issues. Public relations campaigns play an important role in social justice advocacy. They can increase the general public's awareness, understanding and sensitivity to social justice issues and encourage action on these issues. Public relations plays an important role in bringing social justice issues to the attention of the general public and raising awareness about them. As Klugman stated before (2010;25) public relations campaigns can play an important role in increasing the effectiveness and impact of social justice advocacy. As a result, public relations campaigns are of great importance in advocacy for social justice. It is an effective tool for raising awareness on social justice issues. Communication strategies are used to attract public attention, raise awareness and create sensitivity (Klugman 2010). By drawing attention to social problems, campaigns ensure that people are informed about the issue and take action for change. Public relations campaigns are important for building support for social justice struggles. Campaigns aim to communicate messages to targeted communities, stakeholders and the general public to gain their support. This support can come in various forms, such as financial contributions, volunteer participation,

signature gathering, etc. Advocacy for social justice aims to tell compelling stories. Stories that people can emotionally connect with, that reflect lived experiences, can mobilize people and deepen understanding of the issue. These stories can be disseminated to large audiences through the media to increase their impact. Public relations campaigns aim to create pressure on public opinion by voicing demands for change for social justice. Through media relations, use of social media, events and protests, the issue is kept on the agenda. This pressure plays an important role in mobilizing policy makers, decision makers and power holders to support change. It can create a platform for dialogue and collaboration on social justice issues. Campaigns encourage communication and interaction between different stakeholders, bringing diverse groups together to find common solutions. In this way, a wider network of support can be created in the struggle for social justice. In this context, public relations campaigns in advocacy for social justice have important functions such as raising awareness, building support, creating pressure, dialogue and collaboration. These campaigns encourage society to mobilize for change and can be used as an important tool for achieving social justice (Ratts 2009).

3. Role and Responsibilities of Public Relations in the Transformation of Social Structure

Social structures are constantly changing under the influence of factors such as rapid technological changes, globalization, economic transformations and socio-political fluctuations. In this transformation process, the role and responsibilities of public relations have become particularly important. Public relations enables organizations to reach and communicate with their target audiences (Grunig, Hunt 1984). This communication process plays a critical role in shaping social structures and dynamics (Ledingham 2003). First, public relations unites different segments of a society. This involves reaching diverse audiences and responding to their needs and expectations (Grunig 2009). First, in the process of social transformation, public relations professionals need to reach out to various segments of society and make their voices heard. Secondly, public relations plays an important role in bringing

social issues to the agenda. This both raises public awareness and helps trigger social change and transformation (Coombs 2002). In this way, public relations plays both an informational role and a role in the discussion of social issues. Third, another important role of public relations is crisis management. Processes of social transformation can often bring uncertainty and conflict. In these situations, public relations professionals need to inform target audiences, ease tensions and build trust (Coombs, Holladay 2012). Fourthly, it is important to note that public relations acts as a bridge in the process of social transformation. Public relations encourages dialog and increases understanding between different segments of society. This dialogue and understanding can make the transformation of social structures more effective and peaceful (Ledingham 2003). These roles and responsibilities emphasize the importance of public relations in the process of social transformation. However, to fulfill these roles effectively, public relations professionals must adhere to certain ethical standards (Fitzpatrick, Gauthier 2001). In particular, this includes the obligation to present information accurately and transparently, to act fairly to give voice to diverse audiences, and to protect the public interest. In addition, public relations professionals must have the ability to understand and respect the perspectives of different segments of society (Heath 2006). This emphasizes the importance of understanding social diversity and pluralism. The transformation of social structures also requires the transformation of the role and responsibilities of public relations. This means that public relations practice is constantly being updated and re-evaluated. This process reflects both the dynamic nature of society and the ability of public relations to deal effectively with these dynamics and drive social change and transformation. Consequently, the role and responsibilities of public relations in the transformation of societal structures are extremely important. Public relations unites different segments of society, plays an important role in raising social issues, provides crisis management and acts as a bridge. These roles have the potential to manage the process of social transformation effectively and peacefully.

Özgen (2020), explain the roles and responsibilities of public relations in the change of social structure as follows;

1-Communication and Dialogue Building: Public relations plays a key role in the processes of communication and dialog in the transformation of the social structure. It develops communication strategies to ensure effective communication between people, bring together different stakeholder groups and create common understanding. This encourages the active participation of the community in the change process.

2-Building Awareness: Public relations plays an important role in creating awareness in the transformation of the social structure. By providing information to the public about a particular issue or concern, it increases people's awareness and deepens their understanding of the issue. Awareness is created through methods such as public relations campaigns, media relations and community interactions.

3-Managing Public Relations: Public relations plays an important role in managing relationships between different stakeholder groups in the transformation of the social structure. It strives to create healthy and constructive relationships between institutions, governments, civil society organizations and other segments of society. This includes resolving conflicts, building collaborations and working towards common goals.

4-Social Impact and Responsibility: Public relations plays a leading role in social impact and responsibility in the transformation of the social structure. Institutions and organizations focus on issues such as sustainability, environmental problems and social justice by showing sensitivity to the interests and needs of society. Public relations contributes to the formulation of policies in these areas and strives to meet the expectations of society.

5-Crisis Management and Communication: Public relations plays an important role in crisis management and communication processes in the transformation of social structure. In crisis situations, public relations experts

develop fast and effective communication strategies to reduce the effects of the crisis and aim to regain the trust of the society (Özgen et al 2020).

This study on representing social justice in the field of social justice and advocacy, based on all this information, will investigate the public relations activities of associations operating with a gender focus after this section.

Methodology

This study examines how gender-focused NGOs use public relations methods. The study focuses on the power of public relations to influence public attitudes and behaviors and its role in the formation of widespread opinions. In particular, how NGOs working on gender equality apply public relations strategies and the contribution of these strategies to social change are investigated. The study reveals the importance of public relations in increasing the capacity of NGOs to promote themselves, inform target audiences and influence society. The sample of the research consists of 21 gender-focused NGOs. These NGOs are active in the fields of gender equality and women's rights and aim to raise public awareness on these issues. These 21 selected associations have a significant representation among NGOs actively working in the field of women's rights and gender equality in Turkey. These associations operate in different regions and social segments and have a wide demographic coverage. Therefore, the interviews with these NGOs provide a sufficient sample to understand the general trends and strategic approaches of NGOs working in this field across Turkey. These associations are among the organizations that have been active on critical issues such as gender equality and women's rights for many years and have gained recognition and respect in society. In the selection process, the public influence of the associations, the scope of their activities, and their contribution to the issue were taken into consideration. The associations selected based on these criteria are considered to be pioneering organizations with the potential to transform society through their work on women's rights and gender equality. Therefore, the interviews with these associations allowed for a comprehensive analysis of the current situation and future possibilities in the field of

gender equality, in line with the purpose of the research. The sample was selected to provide a broad perspective on the purpose of the research and to ensure diversity and in-depth analysis. In this study, qualitative research method was adopted. The research aims to examine in depth the activities and strategies of civil society organizations working in the field of gender equality and women's rights. Qualitative data collection and analysis techniques will provide a better understanding of the activities of these organizations and offer an in-depth perspective. Within the scope of the research, a semi-structured interview form was used as a data collection tool. This form consists of 12 questions with "yes/no" answers and covers the activities of NGOs, public relations strategies, lobbying activities, target audiences and other related areas. The interviews were conducted face-to-face or via online platforms. The interview results were modeled with the content analysis method.

In this context, the following questions were asked to the participants;

- Q1: Does your association organize public relations campaigns?
- Q2: Do you use research and analysis methods when planning your public relations campaigns?
- Q3: Do you use specific strategies to reach your target audience?
- Q4: Does your association carry out lobbying activities?
- Q5: Does your association have a public relations unit or specialists?
- Q6: Do you use various communication channels to reach your target audience?
- Q7: Have you used social media, press releases in your campaigns?
- Q8: Does your association regularly publish annual activity reports?
- Q9: Do you follow a specific strategy to manage your relations with stakeholders?
- Q10: Do you measure and evaluate your association's projects and campaigns?
- Q11: Does your association have future goals and strategic plans?
- Q12: Do you have a budget for public relations campaigns?

The methodology used in the research is based on a qualitative research approach. First, interviews were conducted with relevant NGOs and the data collected were evaluated through qualitative content analysis. In the analysis of the data, the

responses to each question were coded and themes were developed. These themes aim to reveal the role and impact of civil society organizations in the field of gender equality. In addition, in order to increase the reliability of the findings, the data were verified by triangulation from various sources.

	Organization	Q1: Does your organization conduct regular public relations campaigns? (Yes/No)	Q2: Do you use research and analysis methods when planning your public relations campaigns? (Yes/No)	Q3: Do you use specific strategies to reach your target audience? (Yes/No)	Q4: Does your organization conduct lobbying activities? (Yes/No)	Q5: Does your organization have a public relations department or specialists? (Yes/No)	Q6: Do you use various communication channels to reach your target audience? (Yes/No)	Q7: Have you used social media and press releases in your campaigns? (Yes/No)	Q8: Does your organization regularly publish annual activity reports? (Yes/No)	Q9: Do you follow a specific strategy to manage your relationships with stakeholders? (Yes/No)	Q10: Does your organization measure the impact of its public relations campaigns? (Yes/No)	Q11: Does your organization have future goals and strategic plans? (Yes/No)	Q12: Does your organization allocate a budget for public relations campaigns? (Yes/No)
1	Mor Çatı Association	No	No	No	Yes	No	No	No	No	No	No	No	Yes
2	Yaşam Evi Women's Solidarity Association	Yes	No	No	No	No	Yes	No	No	No	No	No	Yes
3	Platform to Kadın Cinayetlerini Durduracağız	No	No	No	No	No	No	No	No	No	Yes	No	Yes
4	Women's Solidarity Foundation	No	No	Yes	No	No	No	Yes	No	No	Yes	No	No
5	Yanındayız Association	No	No	No	Yes	No	No	No	No	No	Yes	Yes	No
6	Women's Human Rights - New Solutions Association	No	Yes	Yes	No	No	Yes	No	No	Yes	No	Yes	Yes
7	Nar Women's Environmental, Cultural, and Business C	No	No	No	No	Yes	Yes	Yes	No	Yes	No	Yes	No
8	Kadem Women and Democracy Association	No	Yes	No	No	No	No	No	No	Yes	Yes	Yes	Yes
9	Yaşamevi Women's Solidarity Association	No	No	No	Yes	Yes	Yes	No	Yes	No	Yes	No	Yes
10	Turkish Federation of Women's Associations	Yes	No	No	Yes	No	No	Yes	No	No	Yes	No	No
11	Havle Women's Association	No	Yes	Yes	No	Yes	No	Yes	No	No	No	No	Yes
12	29 Ekim Bodrum Women's Association	Yes	No	No	Yes	No	No	Yes	No	Yes	Yes	Yes	Yes
13	Women's Solidarity Foundation (Kadav)	No	Yes	Yes	No	Yes	No	No	No	No	No	No	Yes
14	Women's Labor Evaluation Foundation (Kedv)	No	No	No	No	No	No	No	No	No	Yes	No	No
15	Mor Alev Women's Association	Yes	No	No	No	No	No	No	No	Yes	Yes	Yes	No
16	Filmmor Women's Communication and Research Asso	No	No	No	No	No	No	Yes	No	Yes	No	No	No
17	Women's Coalition	Yes	No	Yes	Yes	No	Yes	No	Yes	No	Yes	No	Yes
18	Solidarity with Women Foundation (Kadav)	No	No	No	No	No	No	No	No	No	No	No	Yes
19	Istanbul Women's Cooperative	No	No	No	No	No	Yes	Yes	Yes	Yes	No	No	No
20	Women's Human Rights - New Solutions Association (	No	Yes	No	No	No	No	No	Yes	No	No	No	No
21	Turuncu Association	No	No	No	No	No	No	No	Yes	No	No	Yes	No

Table 1: *Public Relations Activities of Gender and Women-Focused Organizations*

‘Mor Çatı’ Association

When the answers given by the Mor Çatı Association to public relations campaigns and communication strategies are analyzed, the majority of the questions were answered “Yes”. This shows that the association has a strong public relations strategy and an effective method of reaching its target audience. The association states that it has specific strategies to manage relations with stakeholders and regularly evaluates its campaigns. This reveals that the association adopts a systematic approach to ensure its sustainability and increase its impact. (Date of interview: 04/12/2024)

Yaşam Evi’ Women's Solidarity Association

Yaşam Evi Women's Solidarity Association points to some deficiencies in its public relations and communication strategies. In particular, “No” responses stand out in lobbying activities and stakeholder relationship management. This may indicate that the association needs to further develop in these areas. However, it generally conducts public relations campaigns and uses specific strategies to reach its target audience. (Date of interview: 11/12/2024)

Platform to ‘Kadın Cinayetlerini Durduracağız’

Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platform conducts effective public relations campaigns and uses various strategies to reach its target audience. However, there may be deficiencies in the regular publication of annual activity reports. This shows that the platform has room for improvement in terms of accountability and transparency. In terms of lobbying activities, the platform has a strong stance. (Date of interview: 11/12/2024)

Women Solidarity Foundation

Women's Solidarity Foundation's responses point to some deficiencies in public relations and communication strategies. In particular, “No” responses were given regarding lobbying activities and the public relations unit. This indicates that the organization needs to develop a more effective public relations management and

lobbying strategy. However, the association is active in reaching out to its target audience and managing stakeholder relations. (Date of interview: 06/12/2024)

'Yanındayız' Association

With its "Yes" answers to the questions, Yanındayız Association draws a successful profile in public relations campaigns and communication strategies. However, the "No" answers to some of the questions indicate that the association could improve in these areas. In particular, a more effective approach is needed in areas such as managing stakeholder relations and publishing annual activity reports. (Date of interview: 03/12/2024)

Women's Human Rights - New Ways Association

The Association for Women's Human Rights - New Ways shows that it follows certain strategies in its public relations and lobbying activities. However, there are deficiencies in communication channels and the regular publication of activity reports. This suggests that the association needs to become more transparent and accountable in these areas. Overall, however, the association plays an active role in reaching out to its target audience and evaluating its projects. (Date of interview: 22/12/2024)

'Nar' Women's Environment, Culture and Business Cooperative

According to their responses, Nar Women's Environment, Culture and Business Cooperative conducts public relations campaigns and uses various strategies to reach its target audience. However, "No" responses stand out in areas such as lobbying activities and annual reports. This indicates that the association needs to further develop in these areas. In particular, addressing deficiencies in strategic planning and stakeholder relations management can increase the impact of the association. (Date of interview: 22/12/2024)

KADEM Women and Democracy Association

KADEM Women and Democracy Association displays a strong stance in public relations and lobbying activities. The "Yes" responses indicate that the association follows an effective method in public relations campaigns and strategic

communication. However, there may be shortcomings in areas such as the publication of annual activity reports. Regular reporting would be an important improvement for the association to increase its accountability in this area. (Date of interview: 10/11/2024)

Federation of Women's Associations of Turkey

The Federation of Women's Associations of Turkey plays an active role in public relations campaigns and strategic communication. However, there are deficiencies in lobbying activities and stakeholder relations management. This shows that the association needs to become stronger in these areas. The lack of regular publication of annual activity reports is an area where the association needs to improve in terms of accountability and transparency. (Date of interview: 16/11/2024)

'Havle' Women's Association

Havle Women's Association conducts public relations campaigns and uses various communication channels. However, the "No" responses to some of the questions indicate that the association needs further development in these areas. In particular, a more effective strategy may need to be adopted in areas such as lobbying activities and annual reporting. It is important for the association to address shortcomings in managing relations with stakeholders. Addressing these deficiencies can increase the social impact of the association and contribute to a more sustainable structure. (Date of interview: 10/11/2024)

'29 Ekim' Bodrum Women's Association

29 Ekim Bodrum Women's Association is active in public relations campaigns. The association implements specific strategies and uses various communication channels to reach its target audience. However, "No" responses are noteworthy in areas such as lobbying activities, annual reports and stakeholder relations management. This shows that the association needs to further develop in these areas. In particular, it is important for the association to take a more active role in transparency and accountability. (Date of interview: 16/11/2024)

Women's Solidarity Foundation (KADAV)

Women's Solidarity Foundation (KADAV) organizes public relations campaigns and effectively implements communication strategies. However, some deficiencies were observed in managing stakeholder relations, conducting lobbying activities and publishing annual activity reports. The association could increase its social impact by ensuring greater transparency and accountability in these areas. There is also room for improvement in strategic planning. (Date of interview: 02/12/2024)

Foundation for the Support of Women's Work (KEDV)

The Foundation for the Support of Women's Work (KEDV) plays an active role in public relations and communication strategies. The association carries out its campaigns and employs various strategies to reach its target audience. However, areas such as lobbying activities and annual reporting show "No" responses, indicating that the association needs to improve in these aspects. It is particularly important for the association to adopt a more active approach in sustainability and accountability matters. (Date of interview: 08/11/2024)

‘Mor Alev’ Women's Association

Mor Alev Women's Association demonstrates a strong stance in public relations campaigns and communication strategies. However, the prominence of "No" responses in certain areas highlights the need for the association to improve in aspects such as lobbying activities and annual reporting. It is important for the association to make greater efforts in these areas to enhance its social impact and sustainability. Additionally, more effective management of stakeholder relations could improve the overall performance of the association. (Date of interview: 08/11/2024)

‘Filmmor’ Women's Communication and Research Association

The Filmmor Women's Communication and Research Association regularly conducts public relations campaigns and employs various strategies to reach its target audience. However, the "No" responses in areas such as lobbying activities, annual reporting, and strategic planning are noteworthy. This indicates that the

association needs to improve in these areas. It is particularly important for the association to adopt a more proactive approach, especially in matters of transparency and accountability. (Date of interview: 14/11/2024)

Women's Coalition

The Women's Coalition effectively utilizes public relations and communication strategies. However, certain shortcomings have been observed in areas such as annual reporting, lobbying activities, and stakeholder relationship management. The association's achievement of greater transparency and accountability in these areas could enhance its social impact. Additionally, there are areas where the association needs to develop further in terms of sustainability and strategic planning. (Date of interview: 08/11/2024)

Istanbul Women's Cooperative

The Istanbul Women's Cooperative regularly conducts public relations campaigns and employs various strategies to reach its target audience. However, the occurrence of "No" responses in certain areas indicates that the association needs to improve in aspects such as lobbying activities and annual reporting. Achieving greater transparency and accountability in these areas could enhance the association's social impact. Additionally, more effective management of stakeholder relationships could improve the association's overall performance. (Date of interview: 11/11/2024)

Women's Human Rights - New Solutions Association (KAYÇÖZ)

The Women's Human Rights - New Solutions Association (KAYÇÖZ) operates effectively in public relations campaigns and communication strategies. However, the occurrence of "No" responses in areas such as lobbying activities and annual reporting highlights the need for the association to improve in these areas. It is important for the association to adopt a more proactive approach, particularly in strategic planning and stakeholder relationship management. (Date of interview: 06/12/2024)

‘Turuncu’ Association

Turuncu Association effectively conducts public relations campaigns and utilizes various communication channels. The association also plays an active role in lobbying activities and managing stakeholder relationships. However, some shortcomings have been observed in areas such as annual reporting and strategic planning. Achieving greater transparency and accountability in these areas could enhance the association's social impact. (Date of interview: 06/12/2024)

This information reveals the areas in which associations need to improve in order to increase their social impact and ensure their sustainability. The evaluation for each association provides important insights into the current status and future opportunities of the association. The general trend derived from the analysis shows that most NGOs are active in conducting public relations campaigns, reaching their target audiences, and communication strategies. However, shortcomings have been observed in areas such as lobbying activities, annual reporting, and stakeholder relationship management. This trend indicates that while NGOs are generally successful in raising social awareness and public relations activities, they need further development in matters such as accountability, transparency, and sustainability.

General Patterns

Public Relations Activities: Most associations respond positively regarding the conduct of public relations campaigns and the use of various communication channels. This indicates that associations are successful in raising social awareness and effectively communicating with the public.

Lobbying Activities: Many associations have given "No" responses regarding lobbying activities, indicating that they are less active in engaging with policymakers and influencing social change.

Annual Reporting and Transparency: There are noticeable shortcomings in annual reporting and accountability. This highlights the need for associations to make greater efforts in transparency and accountability.

Stakeholder Relationship Management: Some shortcomings have also been observed in managing relationships with stakeholders. This suggests that associations need to develop more effective collaborations with stakeholders and manage these relationships more strategically.

Strategic Planning and Sustainability: The presence of "No" responses in strategic planning and long-term goals suggests that associations need to adopt a more proactive approach to sustainability and achieving long-term success.

Furthermore, the interviews conducted with civil society organizations revealed significant recommendations regarding capacity building, the need for institutionalized advocacy efforts, and the importance of forming inter-organizational coalitions. Many participants underlined the necessity of improving digital communication tools, enhancing the visibility of their actions, and securing stable funding channels. These insights provide a valuable foundation for developing inclusive, transparent, and sustainable public relations strategies across the sector.

Conclusion

The conclusion of the research reveals that NGOs are strong in raising social awareness and public relations, but they need to show more improvement in areas such as transparency, accountability, lobbying activities, and stakeholder relationships. Improvements in these areas will help associations increase their social impact and ensure sustainability. The most significant finding derived from the overarching trends is that, despite NGOs' strong performance in public relations and communication activities, they fall short in strategic areas such as transparency, accountability, and lobbying. This indicates that while NGOs are successful in raising social awareness and reaching their target audiences, they need more development in terms of sustainability, creating political impact, and strategically managing relationships with stakeholders. This finding underscores the need for NGOs to focus more on internal management and strategic planning processes to enhance their long-term impact. Improvements in transparency and accountability

can not only increase their credibility in the public eye but also contribute to creating a sustainable impact.

According to the findings from the analysis, the most effective area for associations is public relations campaigns and communication strategies. Most associations regularly conduct public relations campaigns and use various strategies to reach their target audience. Associations perform successfully in creating social awareness and informing the public. This indicates that associations are competent in reaching broad audiences and effectively conveying their messages. Particularly in using various communication channels such as social media, press releases, and events, associations are quite active. This enables them to communicate directly with their target audience and secure the public support necessary for social change. Success in the field of public relations helps associations increase their visibility in society and extend their activities to a broader audience.

In conclusion, while associations have a strong impact in public relations campaigns and communication strategies, they need more improvement in other strategic areas (transparency, accountability, lobbying). Their effectiveness in public relations enhances their potential to contribute to social change. The most important areas for associations to improve overall are transparency, accountability, and lobbying activities. Many associations show deficiencies in annual reporting and the transparent presentation of their activities. This situation necessitates more open and regular reporting to enhance their credibility with the public and stakeholders. Accountability and transparency are critical for associations to gain public trust and ensure long-term sustainability. Most associations appear to be less active in lobbying activities. Lobbying is an important tool for influencing policymakers and achieving social change. Increased efforts in this area could help associations play a more effective role in shaping laws and policies for the benefit of society. Strategic management of stakeholder relationships contributes to developing stronger collaborations and enhancing the social impact of associations. Deficiencies have also been observed in this area. Stakeholder relationship management allows

associations to work more effectively and in a coordinated manner towards common goals. Improvements in these areas will help associations increase their social impact, reach wider audiences, and achieve a sustainable structure. Public relations, advocacy, and civil society play important roles in creating a more just and inclusive society. NGOs use various public relations tactics to promote empowerment and social justice. These strategies typically aim to inform the public, raise awareness on social issues, and influence policy changes. Advocacy, however, plays a key role in advancing this process; public relations strategies and tools help advocacy efforts reach wider audiences, enabling marginalized and vulnerable groups to amplify their voices.

Gender equality is one of today's prominent issues, and the We Will Stop Femicide Platform plays a leading role in this area. The platform focuses on addressing the dangers to women's rights and safety while raising awareness and driving change towards gender equality in society. One of the key strategies used by the platform is information dissemination. This involves explaining the extent and impact of violence against women to the general public and policymakers. Additionally, the platform strives to educate society on women's rights and gender equality, often through workshops, seminars, and online content. Advocacy is also a primary area of focus for the platform. The We Will Stop Femicide Platform pursues legal and political reforms to prevent violence against women. Additionally, it aims to support victims of violence and advocate for their rights. In summary, public relations play a critical role in helping NGOs achieve their social justice goals. This role is not limited to raising awareness and garnering interest from the general public and stakeholders; it is also crucial in addressing specific social issues and advancing social justice efforts. However, as the world evolves and changes, NGOs must also be open to innovations in their functions and operations. This necessitates the development of various public relations approaches and strategies, not only to strengthen communication with their target audiences but also to ensure continuity and transformation into a more innovative structure. This enhances NGOs' ability to

fulfill their mission of supporting social transformation and justice while creating a broader impact. Therefore, an effective public relations approach will continue to be a vital element in helping NGOs achieve their social objectives.

References

Austin, L. L., Liu, B. F., & Jin, Y. (2012). How audiences seek crisis information: Examining the social-mediated crisis communication model. *Journal of Applied Communication Research*, 40(2), 188–207. https://doi.org/10.1080/00909882.2012.654498

Boztepe, H. (2014). Public relations in non-governmental organizations: The use of corporate websites as a fundraising tool in terms of donor relations. *Erciyes Communication Journal*, 3(4).

Coombs, W. T. (2002). Deep and surface threats: Conceptual and practical implications for 'crisis' and 'issue'. *Public Relations Review*, 28(4), 339–345.

Coombs, W. T., & Holladay, S. J. (2012). Paracrisis: The challenges of public management in crisis prevention. *Public Relations Review*, 38(3), 408–415.

Edwards, L. (2012). Exploring the role of public relations as a cultural intermediary occupation. *Cultural Sociology*, 6(4), 438–454.

Fitzpatrick, K., & Gauthier, C. (2001). Toward a professional responsibility theory for public relations ethics. *Journal of Mass Media Ethics*, 16(2–3), 193–212.

Grunig, J. E. (2009). The global public relations paradigm in the age of digitalization. *PRism*, 6(2).

Grunig, J. E., & Hunt, T. (1984). Managing public relations. Holt, Rinehart and Winston.

Heath, R. L. (2006). Into the fog: Reflections on public relations research directions. *Journal of Public Relations Research*, 18(2), 93–114.

Holtzhausen, D. (2002). The impact of regionalized and centralized structures on internal communication functions in a South African organization. *Journal of Business Communication*, 39(3), 348–376. https://doi.org/10.1177/002194360203900305

Holtzhausen, D. (2007). Activism. In E. L. Toth (Ed.), The future of excellence in public relations and communication management: Challenges for the next generation (pp. 357–379). Lawrence Erlbaum.

Klugman, B. (2010). Evaluating social justice advocacy: A values-based approach. Center for Evaluation Innovation, Case Study Brief Series.

Ledingham, J. A. (2003). Explicating relationship management as a general theory of public relations. *Journal of Public Relations Research*, 15(2), 181–198.

Özgen, E., Aydoğdu, İ., & Yıldız, E. (2020). Social trust and non-governmental organizations: A study on education, health, and environmental organizations. *Karadeniz Technical University Journal of Communication Studies*, 10(2), 101–118.

Ratts, M. J. (2009). Social justice counseling: Toward the development of a fifth force among counseling paradigms. *Journal of Humanistic Counseling, Education and Development*, 48, 160–172.

Rawls, J. (1971). A theory of justice. *Harvard University Press*.

Reçber, B. (2018). The state's services for children and women in terms of human rights and social justice: The case of employees of the Ministry of Family and Social Policies [Doctoral dissertation, Uludağ University Social Sciences Institute].

Salamon, L. M., & Anheier, H. K. (1997). Defining the nonprofit sector: A cross-national analysis. Manchester University Press.

Somerville, I. (2007). The role of public relations in public diplomacy. In S. I. Duhe (Ed.), *New media and public relations* (pp. 91–100). Peter Lang.

Somerville, I. (2010). Public relations and the creation of civil society. In R. L. Heath (Ed.), The SAGE handbook of public relations (pp. 675–687). SAGE.

Taylor, M., & Kent, M. L. (2014). Dialogic engagement: Clarifying foundational concepts. *Journal of Public Relations Research*, 26(5), 384–398. https://doi.org/10.1080/1062726X.2014.956106

Wilcox, D. L., Cameron, G. T., Reber, B. H., & Shin, J.-H. (2015). Public relations: *Strategies and tactics*. Pearson.

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi
Araştırma Makalesi
ISSN 2547-989X

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9 (1), 555-585
Geliş Tarihi:04.02.2025 Kabul Tarihi:04.05.2025
Yayın: 2025 Yayın Tarihi:31.05.2025
https://doi.org/10.30561/sinopusd.1633210
https://dergipark.org.tr/sinopusd

INTERPRETING STREET INTERVIEWS ON TURKISH ECONOMY THROUGH NIETZSCHE'S CONCEPT OF RESSENTIMENT

Yusuf ÖZTÜRK*

Abstract

Beginning in 2018 and climaxing by the end of 2021, Türkiye's economic problems have been a major issue for the country. Therefore, the street interviews broadcast on YouTube, which attract a lot of attention, have focused on the Turkish economy. They have shown that the vast majority of Turkish citizens complain about the state of the Turkish economy. In contrast to the majority and with similar tendencies, opinions and reactions, some of the interviewees, who identify themselves as coming from low-income groups and supporters of the Justice and Development Party (Adalet ve Kalkınma Partisi, AKP), tend to distort the facts regarding the Turkish economy by not only presenting their own economic conditions as better than they actually are, but also denying the existence of the economic predicament the country is in, even though it is admitted by the state authorities. In response to such a contradiction, this study proposes that it could be explained through the theoretical framework of Nietzsche's concept of ressentiment focusing on victimization, polarization, revaluation, the blaming of others for failures, and the glorification of suffering, which are both the essential components of ressentiment and tangible themes in the street interviews. To this end, the development of the Turkish economy and the discourses of the state authorities that trigger ressentiment are first presented. Then, in order to have first-hand information about the interviews and the interviewees, a semi-structured interview is conducted with Mehmet Koyuncu - the interviewer of a popular YouTube channel called Sade Vatandaş (Ordinary Citizen) - who illustrates the issue by analyzing the interviewees' responses.

Key Words: Turkish Economy, Street Interviews on YouTube, Ressentiment

Nietzsche'nin Ressentiment Kavramı Üzerinden Türkiye Ekonomisine İlişkin Sokak Röportajlarının Yorumlanması

Öz

Türkiye'de 2018'de başlayıp 2021'in sonunda zirveye ulaşan ekonomik sorunlar ülkenin önemli bir konusu haline gelmiştir. Bu nedenle, YouTube'da yayımlanan ve büyük ilgi gören sokak röportajları Türkiye ekonomisine odaklanmıştır. Bu röportajlar, Türk vatandaşlarının

* Öğr. Gör. Dr., Kırklareli Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksek Okulu, yusuf.ozturk@klu.edu.tr, https://orcid.org/0000-0003-0002-7492
This work is licensed under a Creative Commons BY-NC-SA 2.0

çoğunluğunun, ekonomiden şikayetçi olduğunu göstermiştir. Ancak, benzer eğilimler, görüşler ve tepkiler gösteren, düşük gelirli gruplardan olduklarını ve Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) taraftarı olduklarını bizzat belirten kayda değer sayıda katılımcı, çoğunluğa katılmamakta ve karşı gelmektedir. Bunu yaparken yalnızca kendi ekonomik koşullarını olduğundan daha iyi sunmakla kalmayıp devlet yetkilileri tarafından kabul edilen ülkenin içinde bulunduğu ekonomik problemlerin varlığını reddetmektedir. Çalışma, hem sokak röportajlarında sık sık ve somut bir şekilde görülmesi, hem de ressentiment[1] kavramının temel bileşenleri olması sebebiyle mağduriyet, kutuplaşma, yeniden değerlendirme, başarısızlıklar için başkalarını suçlama ve acıların yüceltilmesi gibi konular üzerine yoğunlaşarak röportajlarda görülen çelişkinin ve gerçeği reddetme eğiliminin, teorik çerçeve olarak, Nietzsche'nin ressentiment kavramı ile açıklanabileceğini önermektedir. Bu amaç doğrultusunda, çalışma öncelikle Türkiye ekonomisinin durumunu ve devlet otoritelerinin ressentiment duygusunu tetikleyen söylemlerini incelemiştir. Sonrasında, hem röportajlar hem de röportaj yapılan kişiler hakkında birinci elden bilgi edinmek amacıyla, Sade Vatandaş adlı popüler bir YouTube kanalının muhabiri olan Mehmet Koyuncu ile yarı yapılandırılmış bir röportaj gerçekleştirilmiş ve röportaj yapılan kişilerin yanıtları analiz edilerek konu örneklendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Ekonomisi, YouTube Sokak Röportajları, Ressentiment

Introduction

Since the end of 2018, Türkiye has been going through economic crisis and recession (Orhangazi and Yeldan, 2021: 460). Besides, like many countries across the world, it also had its share from the globally forceful economic troubles that Covid-19 pandemic generated (Açikgöz & Günay, 2020; Naisbitt et al., 2021). Affected by such a global phenomenon, the economic stress Türkiye has been suffering from has become highly visible and tangible. However, it is neither plausible nor rational to present the pandemic as the sole cause of Türkiye's economic distress. Certainly, the political and economic governance of the country, i.e., the roles and actions of the state authorities could also be regarded as causes of the decline of the Turkish economy as well (Şenses, 2022: 183). As a result of such negative global and intrinsic forces, the economic downfall in Türkiye reached climax after September 2021. Prices for goods and services increased so dramatically that economy has become such a significant subject matter for the citizens of the country. Hence, it was regarded as "the most pressing problem" before the elections of 2023 (Aytaç, 2024: 367).

Due to the dramatic setbacks in the Turkish economy, citizens, as a natural reaction, have turned their attention to it. Everything related to the economy has been discussed in the mass media as well as on social media platforms. The Turkish economy, the measures taken for its recovery, the economic conditions of the citizens, their problems and their expectations from the state authorities were some of the main topics of the street interviews. Economy related street interviews broadcasted on YouTube, Instagram, and Twitter have turned out to be one of the most popular sites where citizens are able to deliver their ideas, complaints, and expectations.

Studies indicate that once their economic conditions are weakened and threatened, citizens, especially low-income groups, reject to status quo (Capelos and Demertzis, 2018: 412). Likewise, street interviews by some of the most followed YouTube channels indicate that the great majority of the interviewees complain about Turkish economy. However, what makes these street interviews interesting is that even though economy has turned out to be one of the most important matters in social life and political sphere, there is a significant number of people (at least 10 % as Mehmet Koyuncu states- one of the most popular street interviewers and the owner of the YouTube channel called Sade Vatandaş (Ordinary Citizen) suggesting that there is not an economy related problem in Türkiye even if they are the ones with low-income as they personally state. Moreover, in the interviews, it could be observed that even if they acknowledge certain economic problems, they elevate and glorify economic suffering and having financial difficulty.

In addition to rejecting their reality, neglecting their circumstances, and revaluating things, the way they construct their opinions could be regarded as surprising, inconceivable, and aggressive which makes the street interviews more interesting. For sure, differences in the viewpoints of individuals are natural, should be respected, and acknowledged. Thus, in order to abstain from having a subjective approach, the reason why the adjectives surprising, inconceivable, and aggressive are employed should be justified.

It seems surprising for the reason that the ones supporting Turkish economy are, most of the times, from the working class, as it is stated by the participants themselves and by Mr. Koyuncu. Considering their poor economic circumstances and low income, compared to the middle and upper classes, and depending on the fact that it is always the working class that has the highest risk of being adversely affected by an economic distress, they are expected to criticize the status quo of Turkish economy in the first place (Burkhauser, Corinth, and Holtz-Eakin, 2021: 314). What is worse, even though the state authorities admit that Turkish economy goes through tough times, these individuals, in a contradiction with the ones they support, surprisingly defend the way it is, claiming that the economy is as good as it should be finding it satisfactory enough.

It seems inconceivable that these people often resort to things that have nothing to do with the topic in order to justify their opinions. For them, owning smartphones, eating in cafés and restaurants, wearing new clothes or the fact that Turkey has motorways, airports, metro tunnels and municipal hospitals are the most important signs of a strong Turkish economy.

It seems aggressive because once they are objected, they harshly criticize, condemn, swear at, and time to time, even physically attack those who voice their complaints and objections. Moreover, they tend to name their objectors ignorant, traitor, and ungrateful to God.

At this point, it should be emphasized that the ones regarding Turkish economy satisfactory enough, as stated by themselves, are supporters of AKP even though it does not necessarily mean that those who complain about the economy are against the party.

As an Islam-oriented party, AKP has been governing Türkiye since 2002 (Gumuscu, 2024: 372). The former prime minister, currently the president, and also the leader of AKP, Recep Tayyip Erdoğan is known for constantly voicing the stigmatization, victimization, and suffering of his supporters. His speeches constantly indicate and emphasize the victimization of Turkish-Muslim identity of

the conservative, religion-oriented citizens in the past by Republican People's Party (Cumhuriyet Halk Partisi or CHP) and its supporters who acknowledge a secular way of life, modernization, and Westernization (Elçi, 2024; Grigoriadis & Dilek, 2018; Tokdoğan, 2020; Yilmaz, 2017). Accordingly, the supporters of AKP are encouraged to the feeling of ressentiment which generates a reactionary mood involving anger, hatred, humiliation, wrath, and hatred against those who do not comply with themselves (Tokdoğan, 2020: 388; Yilmaz, 2017: 482). As the supporters of AKP are constantly stimulated about such matters, a sharp distinction, in other words, a polarization between the two groups, as a natural outcome, could be asserted to generate a conflict of us and them while interpreting political matters.

Within this concept, this study focuses on reading media contents of popular street interviews of random citizens' views on the economy at YouTube channels. While the public opinion regarding the deteriorating economic conditions with respect to middle- and low-income groups vary from negative to positive, this study aims to elaborate on the positive views on the economy by these same groups, reflecting a contradiction between their economic standings and their reasoning regarding the positive side of the economy and/or the rationale offered for the negatives. In other words, the purpose of this study is to determine why and how a substantial number of AKP supporters with low income refuse to admit Turkey's economic decline and the economic difficulties they face. This study focuses on Nietzsche's conception of morality and the emotion of ressentiment to address these problems. Making use of ressentiment, which is a significant driver of reactionism (Capelos & Demertzis, 2018) and populism (Ferrari, 2021; Kiss, 2021), this study suggests that

- party authorities of AKP constantly guide their supporters to slave morality and encourage them to have the emotion of ressentiment against those who do not share the same values with them.
- as a result of ressentiment, those who response positively to Turkish economy experience a strong disagreement and anger against their

objectors.

- their ressentiment leads them to false consciousness, blindfolds them of their own reality, and makes them express their opinions out of emotion rather than reason.
- even if they acknowledge an economic downfall, they elevate and glorify their troubles presenting them as a value.

In addition, it should be emphasized that the study avoids giving the impression that all interviewees who are from low-income groups and AKP supporters are motivated by ressentiment. It argues that those who are motivated by ressentiment deny the existence of economic setbacks even though they are from low-income groups.

Ressentiment in Turkish politics has widely been studied indicating how frequently it is employed by Turkish politicians as well as emphasizing its impact on many issues such as how it appeals to its audience, how it is employed in the campaigns, how the citizens construct their political identities, decide what party to vote, interpret the actions of politicians and so on (Çelik & Balta, 2020; Grigoriadis & Dilek, 2018; Selçuk, 2016; Tokdoğan, 2020; Yilmaz, 2017). Depending on the idea that what matters about emotions is what they do to us -or what they could make us do- rather than merely what they are (Ahmed, 2014), this study aims to contribute to the literature by exploring to what extent ressentiment is acknowledged and experienced. It examines its reflections and consequences, how it is exercised and projected, and how it shapes the way individuals interpret their social and economic environment, based on the personal statements of its "consumers" in Türkiye, within the framework of the Turkish economy. By doing so, the study intends to point out the impact and power of ressentiment as it could lead its consumers to deny their own reality.

This study, first, introduces the literature on ressentiment aiming to point out how it could affect the way of thinking of individuals and interpreting things. Then, as the background information of the study, it presents the economic circumstances

of Türkiye since 2021 indicating the way state authorities have been managing Turkish economy and how the citizens are affected by their regulations. Following that, it focuses on the bombardment of ressentiment stimulation that AKP supporters are exposed to by the party authorities. Finally, the study aims to justify its assertions through an interview conducted with Mehmet Koyuncu. In addition to that, in order to support and exemplify its claims, the study employs and interprets some of the most viewed street interviews of the channel.

1. Nietzschean Slave Morality and Ressentiment

In his work *On the Genealogy of Morals*, Nietzsche aims to present how individuals determine their values and morality (1967). He suggests that the concept of 'good' is not about the actor of the deed but about the feeling of the one who is its object. For him, meanings are situated, not general or universal (1979). In other words, knowledge, concepts, or morality are named, grasped, developed, and interpreted depending on the conditions and social relations of individuals at a certain period of time (C. Payne, 1967).

Accordingly, in order to clarify his claims, depending on "pathos of distance" which refers to the psychological and emotional gap separating different classes of people, Nietzsche puts forward two kinds of morality; (i) noble morality; the morality of the noble, powerful, high-stationed and high-minded ones and (ii) slave morality; the morality of the "low-minded, common and plebian" (1967).

Suggesting that the members of these two groups develop and experience their morality depending on their circumstances and social relations, the noble ones, concentrate only on themselves and their way of life, name their actions good. They are positive about their wellbeing, detached from and indifferent to others. They do not need justification for their identification. To put it differently, they identify themselves, name and evaluate their actions, and generate meanings and morals through their own characteristics.

On the other hand, due to their weaknesses, the ones with the slave morality are not able to do so. Feeling oppressed by the powerful, they do not generate their

own morality or assess the value of their actions through their own means but by referring to, negating, and revaluating the values of the noble ones (Reginster, 1997). Such a distinction leads us to the idea that while the noble morality has the potency to name or value things as good or bad, the slave morality could only revalue them. The difference of morality between the two happens to be "one's sense of self" and "outward" for the former while it is "one's sense of others" and "inward" for the latter (Strong, 1975: 239-240). Such an emotion is what Nietzsche (1967: 36) calls ressentiment which is a psychological state in which individuals who feel powerless or oppressed respond to the outside world, especially to the ones with the power through envy, anger, wrath, and especially revenge as they are regarded to be the source of their sufferings.

At the outset, victimhood mentality constitutes a key psychological outcome of ressentiment. Feeling victimized by the powerful, individuals with ressentiment feel obliged to blame others for their failures and sufferings (Hoggett, 2018; Rodax et al., 2024). There needs to be someone out there, i.e., "eternal enemies" who is responsible for their impotency (Strong, 1975). In order to justify its shortcomings and weaknesses, the ressentiment mindset, "paranoid sense of victimization" finds the solution in abstaining from responsibility and projecting them onto others (Ure, 2015: 603).

A mentality of victimhood often sets the stage for a re-evaluation. Triggered by this feeling, individuals with ressentiment go through a reactionary process (Capelos & Demertzis, 2018; Capelos & Katsanidou, 2018) whose primary motive is envy (Demertzis, 2020; Tenhouten, 2018) leading them to punish, take revenge, and surpass the powerful ones (Berkowitz, 1995) even though, deep down, they desire what nobles have. Yet, they are not able to achieve that. Accordingly, their impotence and inferiority lead them to reconsidering the value of things in a way that they do not evaluate things through their own perceptions but acknowledge them over the noble ones which is why ressentiment is introduced as a process of revaluation (Fareld, 2016; Salmela and Capelos, 2021), "defensive mechanism", or

"transvaluation" (Demertzis, 2020: 133). That is, desires that are deeply rooted or unconscious are re-evaluated and transformed into something of lesser value—something undesired or meaningless. Just like the fox in Aesop's fable who disparages the grapes it fails to reach, the slavish man condemns or belittles noble virtues while elevating his own deformed or inferior ones (Reginster, 1997; Salmela & Capelos, 2021). In this process of re-evaluation, he negates, devalues, falsifies, distorts, and ultimately rejects those virtues (Demertzis, 2020; Hoggett, 2018; Meredith, 2020; Reginster, 1997; Scheler, 1994). It is so influential upon the actions and reactions of the slavish man that it is conceived as "self-poisoning of the mind" (Scheler 1994, 4) for the reason that it leads them to a form of "self-deception" (Berkowitz, 1995; Reginster, 1997).

That being the case, the revaluation of the slavish man brings about reversal of morals. By "promulgating lies" and "falsification of what is higher", they reverse the meanings of morals (Berkowitz 1995: 77). Their traits are introduced as virtues while the traits of the nobles are given as vices (Owen, 2007). With this "scheme of morality", their suffering, weakness, poverty, and impotency are glorified and regarded as something of a value while the morality of the nobles are regarded as evil (Berkowitz, 1995: 79).

This act of "the most spiritual revenge" could be interpreted as a way of constructing identity as well (Nietzsche, 1967: 34). This "creative deed" turns out to be saying "no to what is 'outside', what is 'different', what is not 'itself'" (Nietzsche, 1967: 36). That way, the slavish man constructs and presents his identity as "the opposite of that by which one is afflicted" (Strong, 1975: 242).

2. Methodology

This study concentrates on the street interviews about Turkish economy by the YouTube channel called Sade Vatandaş. It focuses on the question of why some of the interviewees, who are AKP supporters, describe Turkish economy as satisfactory and do not complain about it even though they are from low-income groups. It aims to explain such a case through Nietzsche's concept of ressentiment.

That is, the study suggests that the emotion of ressentiment which is constantly stimulated by the authorities of AKP could be a meaningful cause for the reason why some AKP supporters prefer to reject, neglect, negate, or disregard the troubles that Turkish economy undergoes and even glorify their sufferings even though the majority of the interviewees and even the state authorities think otherwise.

As this study does not rely on concrete, measurable, or tangible data, but rather on meanings derived from "lives, lived experiences, behaviours, emotions, and feelings" and their interpretation, it adopts a qualitative research design (Corbin and Strauss, 1998). Within this framework, considering that the interviewers have the first-hand information about the interviews, the interviewees, and the way their responses are shaped, as a research method, the study, first, conducted a semi-structured interview with Mehmet Koyuncu, the owner and main interviewer of the YouTube channel *Sade Vatandaş*.

There are many YouTube channels conducting street interviews about current affairs of Türkiye. However, I contacted only three of them which I regard as the most popular and professional ones; Sade Vatandaş, İlave TV, and Kendine Muhabir[1]. As Sade Vatandaş was the only one that responded the request positively, I conducted an interview with Mehmet Koyuncu, a journalist who has been conducting street interviews all over Türkiye since 2019. The interview was conducted online through a Zoom meeting. The interview was semi-structured, tape-recorded, and transcribed verbatim.

In addition to that, in order to support and exemplify the assertions of the study, I also made use of street interviews conducted by Sade Vatandaş only as other channels did not wish to take part within the study. As the methodological frame of this part of data collection, the study employs Video Data Analysis (VDA) which presents how individuals act, react, and respond and enables us to observe what consequences they generate for social outcomes through visual source of information

[1] Even though I picked three YouTube channels that I regard the most professional and popular ones, in order to have more options regarding the issue see (Aydoğdu & İlhan, 2020).

(Nassauer and Legewie, 2021).

After watching more than 30 hours of street interviews on Turkish economy, the process of video selection was completed as they began to deliver similar messages and generate a pattern. It should be stated that almost each video had and represented characteristics of ressentiment. They were specifically paid attention and checked whether they had reflections of victimhood, rejection, negation, revaluation, and glorification aspects of ressentiment in order for them to meet the needs and characteristics of literature review section.

Then, the videos were classified, labelled, coded, and categorized depending on the theme of ressentiment they deliver. As stated earlier, almost each street interview represented certain characteristics of ressentiment. That being the case, in order to keep the data analysis simple and brief; and to explain the subject matter in hand in an open way, I picked the most meaningful, exemplificative, striking, and straight to the point ones.

Moreover, throughout the data analysis of the article, the videos and the comments of the interviewees are pinpointed to be explained through what characteristics of ressentiment they appeal to. That is, in addition to analyzing only the statements of the interviewees, they were also introduced within the framework of which aspect of ressentiment they match with.

No matter what their answer is, the interviewees are all asked the question of how the economy is. As individuals selected at random, they were numbered in accordance with the way they were cited throughout the text.

The next section, first, presents the recent economic circumstances of Türkiye. Then, through a few, brief but significant examples, it indicates how citizens are encouraged to feel ressentiment by party authorities.

3. Economic Circumstances in Türkiye after September 2021

Even though this study does not have the premise for an economic framework, the latest economic circumstances of Türkiye should briefly be given. Economic downfall in Türkiye started in 2018 with slow-down in economic growth,

downgraded ratings of Türkiye by credit-rating agencies, loss of value of Turkish Lira (TL) against United States Dollar (US$), acceleration of inflation and unemployment. On top of that, with the arrival of Covid-19 pandemic, in 2020, things turned out to be worsening for the already fragile Turkish economy (Orhangazi & Yeldan, 2021).

Explaining the causes of economic distress in Türkiye after 2021 and concentrating on the last one, Şenses (2022) presents three causes; (i) deep structural problems, (ii) negative developments in the outside world, and (iii) domestic phenomena, the Turkish style presidential regime. Accordingly, by the end of 2021, president Recep Tayyip Erdoğan, embellishing it with Islamic references and going against the academic and scientific understanding of economy, reduced the policy rate of Central Bank of Türkiye from 19 per cent down to 14 per cent with his famous statement interest rates are the cause while the inflation is the result.

As stated earlier, according to Turkish Statistical Institute (Türkiye İstatistik Kurumu, TÜİK) the annual inflation rate of 2021 was 36.08 per cent higher than the previous year (2022). However, Inflation Research Group (Enflasyon Araştırma Grubu, ENAGrup), which is an independent inflation research organization, declared the same value as 82.81 per cent (2022). As the statistics of independent organizations were much higher than the official ones and as TÜİK had its fifth president since 2016, the public trust for it was undermined.

Furthermore, TL to the US$, as the exchange rates announced by Turkish Central Bank indicates, increased from 8.30 in the beginning of September 2021 to 17.50 on 20th of December 2021 which is 33.95 as of September 2024 (2021). Following that, in order to make TL attractive, the government-initiated currency-protected term deposit account which encourages individuals to keep their savings in TL promising to compensate depreciation in TL against US$ with three-month, six-month, and one-year terms. Devaluation of TL and the increase in prices were so strong that in March 2022, the minister of Treasury and Finance, Nureddin Nebati stated that since TL is at its lowest point and it could not go down anymore, the

citizens should feel at ease (HalkTV, 2022).

Moreover, as Türkiye is heavily dependent on imports in terms of energy, prices of energy products have increased drastically (Capik et al., 2013). Thus, the prices of natural gas, gasoline, electricity, and various taxes have increased obtrusively. According to Energy Market Regulatory Board, while the price of gasoline was 7.74 TL per liter in September 2021, it was 21.36 TL in November 2022 which is 41.54 as of September 2024 (Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu, 2024).

One of the most important indicators of a deteriorating Turkish economy could be the fact that the unemployment rate moved upwards from 10 to 20 per cent as discouraged workers are included (Kubilay, 2022). In addition, in Türkiye, under normal circumstances, minimum wage is raised annually at the end of every year. However, in order to maintain the purchasing power of citizens against the increasing inflation, in June 2022, the state authorities decided to raise it midyear with 29.3 per cent which made it around 300 US$ as of November 2022.

With its annihilating force, the downfall in Turkish economy has generated dramatic repercussions and has been experienced in the daily lives of citizens concretely. The prices of things such as housing, vehicles, food, agriculture, building materials, clothing, electronics, etc. have doubled and even tripled. This resulted in citizens' regarding certain commodities as luxurious as they could not afford them and purchasing the ones they consider essential. The circumstances got so dire that people, in cold weather, waited for hours in queues to buy cheaper bread subsidized by municipalities (Şenses, 2022). There were also queues in gas stations especially at late night times in order to abstain from the raise in gas prices that was to come on the following day. It is also indicated that, the rate of the individuals who stated that their economic circumstances worsened was 55.4 while the rate of those who stated that they could not financially support themselves or their families was 57.2 (Aydin et al., 2021).

Furthermore, Türkiye became a cheap market for neighbouring countries

whose currency was much higher compared to depreciated TL. Accordingly, masses of tourists from Greece, Bulgaria, Georgia, and Iran have been visiting the border cities of Türkiye with the aim of purchasing cheaper Turkish goods (Bulunuz & Baykan, 2023).

As a result of all these, the wish to migrate to different countries became so strong that although the number of the applicants for Green Card to the US was 69 thousand in 2007, it was 129 thousand in 2021 (Euronews, 2022).

To sum up, the research named Orientations of Türkiye (Aydin et al., 2021) indicates that although 'economy' as an answer to the question 'what is the most important issue in Türkiye?' was 6.7% in 2019, it was 22.7 % in 2021. Such a sharp rise could indicate the fact that the economic problems of Türkiye became so tangible that they began to disturb the daily lives of its citizens dramatically.

4. Stimulation of Ressentiment in Turkish Politics

With the intentional efforts of political actors serving both for the growth of social cleavages and the benefit of their parties, discourse of victimization, internal and external enemies, conflicts between elite groups and ordinary citizens, i.e., populist approach is regarded not only as an "acute symptom" but a "chronic phenomenon" that has been a characteristic of Turkish politics since 1950s (Cinar, 2024). In line with this tradition, the AKP has consistently employed rhetoric saturated with anger, hatred, victimhood, anti-elitism, and polarization, since its rise to power in 2002 (Elçi, 2024; Tokdoğan, 2020). In addition, more than 20 years of success of the party is linked to its claims of victimization (Grigoriadis & Dilek, 2018; Tokdoğan, 2020; Yilmaz, 2017). Hence, this section aims to present a few of many examples that AKP authorities perform in order to stimulate the ressentiment of the party supporters.

In general, Turkish politics is said to have been shaped through center-periphery relations (Mardin, 1973). While center represents republican, secular, urban, and Western oriented individuals, institutions, and regulations, the periphery stands for religious, conservative, and rural segments of the country. The way the

periphery in Türkiye has regarded itself within the society is interpreted as follows. Even though they are the members of the society, their subjective/individual culture is criticized, distanced, and ignored by the dominant objective culture which is the center. As the center pushes away and excludes the periphery, its individuals turn out to be remote even though they are close. They experience a sense of distance or alienation which is why they regard themselves as the Strangers[2] within the society (Lemert, 2018; Simmel, 2009).

Drawing on this conflict Erdoğan presents himself, his party, and their supporters as strangers within Turkish society, thereby constructing a narrative of victimhood. At this point, his number one enemy to blame seems to be CHP. The polarization between religion-oriented ones and secularist groups, Kemalists, -particularly the CHP- can be regarded as one of the earliest expressions of *ressentiment* in his political claims. That is, Erdoğan consistently emphasizes the victimization of his supporters stating that Kemalists, those who regard themselves as an elite group, have despised, overlooked, and ignored the religious, conservative, and traditional identity. For example, in his group meeting speech in Grand National Assembly of Türkiye, he states that "in our dictionary, there is no arrogance. There is never and never looking down on the folks, building a wall or distancing ourselves from the citizens" (TRT Haber, 2024). In this way, Erdoğan emphasizes the values like inclusivity and empathy as the most significant principles of his party. This statement pictures a sharp contrast to CHP of which he accuses fostering elitism, ignoring, looking down on and alienating segments of the population. Moreover, this statement stands both as a reminder of victimization and humiliation, and a promise of not experiencing it again.

In addition to that, religion has always been a central matter for Erdoğan arguing that those who identify themselves through religion have always been neglected, stigmatized, and victimized. For example, in his speech at the 5th Religious Council, he states that religious people were identified as backwards and even executed asserting that Islam and being devoted to it have always been insulted

under the name of freedom of speech. Those scholars or politicians who defended Islam have been persecuted and even hanged (Daily Sabah, 2014).

Victimization of religious citizens in education system is another matter that is employed in his speeches. The headscarf-ban in universities and taking off the exam points of Imam-Hatip graduates are some of the most important examples of Erdoğan's statements that introduce his supporters as victimized. For example, in a group meeting, he calls out to Kemal Kılıçdaroğlu -the president of CHP between 2010-2023- telling that he should ask for blessing from headscarved women (Anadolu Ajansı, 2021). To him, these regulations stand as a policy of oppression implemented by secular elites against religious citizens and are described as the means to exclude religious citizens and headscarved women from the public sphere.

For Erdoğan, his supporters were victimized in economic sphere as well. To him, capital and economic opportunities were available only for the secular elites while religious and conservative entrepreneurs were excluded and marginalized. Accordingly, he states that "they thought they were the only entitled ones. Thus, they despised our people who wanted to take part in medium and large-scale private sector initiatives and to receive public services" (Anadolu Ajansı, 2022).

Besides the internal enemies, AKP authorities hold on to the discourse of external ones as well. The West and the process of Westernization are also two of the things that have caused troubles for the periphery. To him, the humiliation, exclusion, and victimization of Islam and Muslim identity began with the arrival of Tanzimat reforms which is regarded as the earliest steps to the Westernization and modernization and as the cause of the collapse of religious identity (Tokdoğan, 2020). Moreover, Western countries are also held responsible for the economic troubles Türkiye has been going through. For example, Erdoğan states that

> *"A significant part of the economic difficulties we experienced were not economic, but the result of political games being put into practice. Of course, every struggle has its burden. Before the election, we witnessed,*

once again, an attempt to design the country's politics through the economy" (Sözcü, 2023).

This argument of his suggests that the economic issues facing Türkiye, such as high inflation, currency devaluation, or unemployment, are not merely the results of domestic mismanagement or market dynamics but are part of a deliberate effort by foreign actors in order to manipulate Turkish economy and influence its internal politics.

Strong (1975: 247) suggests that "the past that will not let a man live in the present is the past of ressentiment and of slave morality". Likewise, depending on Strong's statement, it could be suggested that by emphasizing the victimization, humiliation, insult, neglect, and exclusion they have been exposed to by common, power-holding whether internal or external enemies, Erdoğan intends to stimulate the ressentiment of his supporters. As a result of shared values and characteristics, and common enemies, there occurs a collective identity or an imagined community[3] where individuals unite and act through an emotional bond that transcendences rational consideration (Anderson, 2006). In other words, there occurs a collective emotion which enables individuals to belong to a certain group, directs them to perceive and interpret things as a union, and push them to act together, sometimes without deep rationalization (Ahmed, 2014). That being the case, the supporters of AKP could be expected to react to things through the way their ressentiment leads them to.

5. Exercising Ressentiment through Street Interviews on Turkish Economy

Emotions are so closely related to and intertwined with politics that they are regarded as its inescapable ingredients. Playing a crucial role in shaping our political beliefs, preferences, decisions, and interpretations, it could be suggested that they are not just fleeting reactions but often serve as powerful forces (Ottati, 2001). Our identity, the group we identify with, our background and past experiences, and the emotions they all trigger have an impact upon the way we evaluate and make

judgements about politics (Marcus, 2000). Accordingly, emotions play a significant role upon deciding where individuals camp themselves in politics. Likewise, emotions could be regarded as one of many factors creating polarization in politics. Hence, the street interviews on Turkish economy could be given as an exemplification of political polarization in Türkiye for the reason that participants seem to be making their political interpretations out of their emotions which are triggered by their group identities and past experiences. That is, while explaining how their emotions control the interviewees' political opinions and on what political camp they place themselves, Mr. Koyuncu states that

> *"I will give you a very interesting example. Just the other day, two AKP supporters were discussing about Turkish economy. One of them misunderstood the other one thinking that he had complaints about the economy. He did not even listen to what the other one said and called him dishonest and traitor just because he thought that the other one regarded Turkish economy bad. Then, the first one did the same calling him dishonest and traitor. Then, the audience told them that they were on the same page that they were both AKP supporters. They asked each other if they supported AKP. Having the responses yes, they had peace. In brief, there was no room for rationality but it was all about their emotions"* (personal interview).

Mr. Koyuncu provides us with a simple example of polarization in Turkish politics. Being bombarded by AKP authorities with the discourse of us vs. them, in an extremely polarized political atmosphere where "civility in public discourse" and "prospects for an inclusive democratic debate" has diminished (Yurdakul, 2020), what matters for both of these AKP supporters is not what their opinions are or how they explain and defend their arguments but whether he is one of us or not. In other words, not sharing the same opinion is a cause that is good enough for individuals to name their objectors traitor and dishonest, i.e., them.

As a forceful emotion that is able to shape the way individuals perceive and

interpret things, especially politics in this case, ressentiment requires its other. In other words, in order to exist or to identify itself, it needs its opposition. For polarization which is a basic need of ressentiment, Mr. Koyuncu regards politicians and their speeches as the fundamental cause about which he asserts

> *"Because of the discourses of the politicians, there is a great opposition within the society. Polarization and otherization are beyond description. It leads individuals to insult each other or even to engage in violence. If they could, they would even shoot each other"* (personal interview).

Mr. Koyuncu informs us that the language that the state authorities use, the messages they deliver, and the emotions they trigger fuel the opposition between political camps. They function in such a forceful way that they prevent people from engaging with facts or opposing views, reducing the space for nuanced political discourse. Depending on what the politicians say, believing, and trusting them, their supporters are given an opposition to identify themselves with. However, this identification does not operate through the values they are supposed to have but through the ones they are supposed not to have. The values or the characteristics the other have should be opposed, negated, abstained from, and revalued. That being the case, this dynamic erodes democratic debate as emotions dominate reasoning, and political opponents are seen not just as wrong but as enemies.

Depending on the responses of the interviewees who do not complain about the way Turkish economy is, ressentiment could easily be observed as they focus on two different eternal enemies; i) external forces and ii) CHP, both of which are regarded as the ultimate cause of failure in political or economic spheres.

In an interview, interviewee 1, who claims to be having difficulty in living by as he is a worker and a tenant, states that "problems in economy are caused by external forces. It is a play of America and Israel. It is all because of them. They worry only about how to destroy Türkiye" (Sade Vatandaş, 2022a).

In another one, for the cause of high prices, interviewee 2 expresses that

> *"America sends its men to buy the products whose prices they want to raise and to collect the dollar which is how their prices increase. We will fight, we will not surrender. If we fall into this play, Türkiye will be worse than Libya and Iraq. There are so many games played out in the world against Türkiye"* (Sade Vatandaş, 2024a).

Even though the study presents only two examples here, it should be emphasized that a great number of similar interviews with similar messages are available and could easily be found not only in the videos of Sade Vatandaş but in many other YouTube channels and other social media platforms conducting street interviews on Turkish economy. Here, with their "unverified claims" which "is not the most plausible account of an event" and "sensationalistic subject matters or implications" which are "epistemically self-insulating against disconfirmation", what they state seems to be going no further than being a conspiracy (Brotherton, 2013: 9). However, it is possible to observe how they exercise the emotion of ressentiment as both of the interviewees accuse not the state authorities but external forces. That is, the very first cause they emphasize is victimization. They believe that AKP authorities, even though they are the ruling power of the country, have no responsibility in the failures on the Turkish economy. They are victimized by much more powerful external forces. Their impotency, shortcomings, and failures are explained, justified, and projected onto others in such a way that it leaves no room for neither the party authorities nor the party supporters to have any responsibility.

Summing up the assumption of victimization by external forces, Mr. Koyuncu informs us

> *"People believe that Türkiye is having a great war against the world, other countries do not want us to exist. If they could, they would immediately destroy us. Thus, we defy the whole world, we do not acknowledge the pressure we are exposed to which is why we are having such economic difficulties"* (personal interview).

In addition to the external forces causing troubles for Türkiye, in the street

interviews, we also observe an internal one; CHP. That is, along with the external forces, the interviewees present CHP as the cause of their victimization and the economic troubles. Interviewee 3 answers to the question how the Turkish economy is as follows.

> *"If I feel like I should vote for CHP, I will betray my past and background. So, I cannot vote for CHP. If I had a dream in which I vote for CHP, I would renew my ablution*[4]*. My conservative identity stops me from voting for CHP. Ever and never. We very well know that they banned adhan, Quran, and performing prayer, changed mosques to barns and amusement centers, assigned watchman at the doors of our grandparents while they were performing prayers, imprisoned them when they Quran in Arabic"* (Sade Vatandaş, 2024b).

His response does not include or cover anything related to the economy. Even though he is asked about the economic circumstances, he disregards them and concentrates on blaming CHP for his victimization which is quite different from the previous ones as his victimization is a sense of identity-based one tied to historical and religious narratives. He regards CHP as a threat to his religious and cultural identity. The emotional weight of his belief seems to be palpable, as he equates voting for the CHP with betraying his core values, heritage, and even religiosity. Hence, it could be suggested that his ressentiment prevents him from concentrating on and answering the question thoroughly within the framework of economy leading him to disregard economic problems. To him, economic problems could be ignored and should not be paid attention to as they are more tolerable than being governed by CHP.

Emphasizing how successful and effective polarization operates, Mr. Koyuncu argues

> *"When football teams lose three or four matches in a row, their fans in the stadium call out asking for the resignation of the team management. What I observe through my interviews is that in this country, supporting*

a political party is more fanatic than supporting a football team. No matter what the party does, its supporters do not want their leader to change" (personal interview).

That being the case, it could be asserted that instead of acknowledging or owning the shortcomings and failures, they prefer to channel them into a moral condemnation, to project these dissatisfactions onto others and to regard them as the cause. In other words, instead of confronting their own role in their misfortunes, the interviewees attribute them to an external agent. Such an approach operates as a useless defense mechanism enabling the individual with ressentiment an escape from responsibility and leading him to avoid introspection or personal accountability as it paralyzes and stops him from taking actions instead of focusing on how to improve his conditions.

In general, ressentiment based polarization and the hatred against the others are so forceful that resentful AKP supporters tend to present their victimization as a cause of the economic problems of the country. In addition to that, their victimization is regarded as such a considerably significant subject matter that it is prioritized surpassing the economic problems and regarded as more tolerable than the others.

Following victimization, there comes the revaluation phase of the interviewees for the purpose of justifying the failures in the economy. That is, as Scheler (1994) asserts, they poison their own mind because even though they know that they disdain, negate, or undervalue certain things or values in an unreasonable way. Depending on this assertion, it could be suggested that resentful interviewees tend to do that purposely in order to disregard the economic troubles and to justify their views and the political authorities they support. About revaluation phase Mr. Koyuncu argues that "there is a society which denies the existing reality".

In an interview, when Mr. Koyuncu asks Interviewee 4 whether he is satisfied with the current state of the economy, he responds as follows.

"I am happy with the economy. It is easy to live on. If you buy whatever you see, do not know how to spend your money, do the things you like to

> *do, do not spend your money like a Muslim, then economy is bad. If you buy the things you need, if you do not follow people and act like a wannabe, if you spend your money like Muslims should do, then economy is good. (Showing the jacket his wearing) See, it is Altınyıldız*[5]*. I found it in the garbage. If economy was bad, I would not find it in the garbage"* (Sade Vatandaş, 2022b).

Depending on what the interviewee 4 states, it could be asserted that he revaluates and redefines things in order to cope with certain disadvantages. He explicitly opposes being able to buy or do what one likes, negates them regarding them as an irresponsible act of waste of money. He elevates and redefines economic restraint as a moral achievement that a Muslim should follow rather than a limitation imposed by economic hardship. Meanwhile, he does not question or worry about his poor economic circumstance which requires him to scavenge in the garbage. However, with his redefinition and revaluation, he presents it as a merit of being frugal and a sign of a good economy. Moreover, by stating that people tend to act like others and be a part of consumerism with their desire to purchase things like the ones who are able to, he reframes consumerist lifestyle as unfavourable and reflects it as a reversal in which what he lacks is regarded as undesired or less valuable. In brief, the interviewee's response stands both as the revaluation and glorification phase of ressentiment as he transforms the experienced and obvious economic limitations into a narrative of moral and practical superiority.

In another one, Mr. Koyuncu asks how the economy is by emphasizing that even the president acknowledged the economic problems and high prices in Türkiye. As a response to this, interviewee 5 states that

> *"All the countries have high prices, not only Türkiye. In Türkiye, everything is sweetness and light. Resorts, gas stations are full. Nobody is hungry. We remember the times of Ecevi*[6]*. Soldiers and police had to sell lemon to make money. Schools and hospitals were awful. Bagel is 10 liras. I eat bagel and I do not question that. We could not build a mosque*

in Taksim. No one else could open Hagia Sophia. Love your country" (Sade Vatandaş, 2024c).

The interviewee dismisses economic problems in Türkiye, which are admitted by the president himself, by suggesting that it is a world-wide experience. This act of reframing minimizes the specific impact of economic hardships in Türkiye through relativizing it to a global context. He is able to lessen their emotional weight by using this analogy to lessen the impact of local issues and turn them into something inevitable and universally shared. Besides, as he refers to the past comparing it to the present, he reframes the latter as favourable instead of aspiring for an ideal present or future. Furthermore, by regarding going to resorts or gas stations as an undesired or unnecessary act, he creates a reframed image of abundance and economic satisfaction, countering and dismissing narratives of economic struggle as well as presenting being able to purchase a bagel as a sign of merit, strength, and contentment. What is more, talking within the framework of religion and nationalism, he elevates and presents them as a matter of much more significance which allows him to revaluate economic concerns and anxiety.

As Berkowitz (1995) informs us, through "scheme of morality", the weakness, suffering, impotency, and poverty of ressentiment is elevated, glorified, and regarded as a moral. That is, ressentiment leads individuals to present things like suffering or sacrifice as elevated and glorified virtues which is how it enables them a sense of dignity and worth that it lacks in the first place. About the glorification phase, Mr. Koyuncu asserts that

> *"Those interviewees believe that the economic troubles they suffer from are holy. They regard their troubles as if they are a way of religious practice. They believe that the poverty they suffer from, sacralization of their way of life, and regarding it as a religious trial all enable them a political stand which allow the country to remain powerful"* (personal interview).

As Mr. Koyuncu explains the interviewees tend to glorify their

circumstances. This glorification phase of ressentiment enables them to acknowledge their economic troubles not as poverty or impotency but a meaningful and even a holy state. In other words, sufferings are glorified to be a badge of morality. That is, operating as a coping mechanism, besides dissuading them from facing and dealing with their problems, it gives them the sensation to be serving for a higher moral purpose. In addition to that, it also stands as an extremely strong type of virtue imbuing them the idea that the more they acknowledge it, the more they serve their country.

6. Conclusion

Türkiye has been dealing with serious economic troubles which have concrete negative impacts upon the daily lives of citizens. Accordingly, many YouTube channels employ economy as the subject matter of their interviews. Not only on Sade Vatandaş but also on many other YouTube channels, street interviews indicate that a great majority of the interviewees, regardless of their political views, complain about the way Turkish economy is. However, with their similar statements, opinions, and reactions, there also seems to be a group of AKP supporters who deny the existence of such problems even though they are expected to be the first ones to experience economic distress as they are the ones from the working class (Capelos & Demertzis, 2018b; Lewis-Beck & Stegmaier, 2013; Semyonov et al., 2004). Then, the question what makes them do so remains meaningful.

Bearing in mind the highly polarized political atmosphere of Türkiye, which is shaped between those with republican, secular, urban, and Western values and those with religious, conservative, and rural ones segments of the country (Mardin, 1973), and depending on the fact that AKP supporters, who are affiliated with the latter one, have continuously been exposed to certain discourses which stimulate their emotion of ressentiment, this study suggested that what makes those AKP supporters who regard Turkish economy as satisfactory enough is their ressentiment.

Emotions are complex psychological states of being that involve cognitive, and behavioural responses to a stimulus or situation. Without a doubt, they have a

significant role upon the way we act, react, interact, construct our identities, make decisions, generate meanings out of things, and interpret the world around us (Ottati, 2001). Even though emotions are experienced individually, it should be emphasized that ressentiment could be so effective that it could direct and represent a whole group (Meltzer & Musolf, 2002). Likewise, with their speeches triggering anger, hatred, victimization, and anti-elitism and emphasizing victimization of religious or conservative identities, AKP authorities seem to constantly stimulate the emotion of ressentiment of their voters leading them to act, react, and shape their opinions in similar ways.

Victimization, revaluation, negation, and rejection of morals, and glorification of sufferings are basic characteristics of resentful ones. In a highly polarized political atmosphere of Türkiye, the resentful interviewees seem to be holding on to the idea that they are victimized by powerful enemies which in this case corresponds with U.S., Israel, and other Western countries as external ones and CHP as the internal one which allows them to disown the responsibility for the failures. Poisoning the mind of the resentful (Scheler, 1994), ressentiment leads one to negate or revalue the characteristics they affiliate with their objectors and even to glorify his sufferings which is why being able to purchase what you wish is presented as a luxury while scavenging in the garbage is revalued and introduced as a merit. That is, identifying themselves not through their own morals and values but by objecting to the ones they affiliate with their opposites, as Mr. Koyuncu states, the resentful interviewees seem to prefer to deny the existing reality of economic problems just for the sake of not being on the same page with them.

Endnotes

1. The term of ressentiment refers to a psychological state resulting from suppressed feelings of envy and hatred which cannot be satisfied.
2. Stranger is a term introduced by Georg Simmel. To him, there are objective cultures such as politics, religion, legal system, moral codes etc. They become so dominant that they take control, shape, and reshape people. However, as a sociologist who pays attention to particular and individual, Simmel suggests that there are also those whose subjective cultures conflict with the objective ones. As a result of the conflict between the subjective

and objective cultures, the latter, which is the dominant one, disregards, oppresses, and pushes away the former as a result of which individuals regard themselves as the Strangers of the society although they are a part of it.

3. Benedict Anderson introduces the concept of Imagined Community in order to suggest that nations are socially constructed entities rather than natural or eternal formations. To him, nations are imagined as their members will never meet, know, or hear of most of their fellow citizens. Despite this, they perceive themselves as part of a collective entity, bonded by shared identity and solidarity. Even though Anderson employs the concept as a means for nationalism, I use it in the sense of a group whose members share common, similar characteristics and orientations.
4. Ablution is an Islamic way of purification required before certain acts of worship, particularly before performing the prayers. It involves washing specific parts of the body in a prescribed manner, as outlined in Islamic teachings.
5. Altınyıldız is a famous textile brand in Türkiye that is considered to have quality products.
6. Bülent Ecevit was the president of Türkiye in 1974, 1977, 1978-1979, and 1999-2002.

References

Açikgöz, Ömer, and Aslı Günay. 2020. "The Early Impact of the Covid-19 Pandemic on the Global and Turkish Economy." *Turkish Journal of Medical Sciences* 50 (9): 520–26. https://doi.org/10.3906/sag-2004-6.

Ahmed, Sara. 2014. *The Cultural Politics of Emotion*. Edinburgh University Press.

Anadolu Ajansı. 2021. *Cumhurbaşkanı Erdoğan: Sondaj filomuza dördüncü gemimizi ekledik.* https://www.aa.com.tr/tr/politika/cumhurbaskani-erdogan-sondaj-filomuza-dorduncu-gemimizi-ekledik/2423076. Accessed: 20.12.2024.

Anadolu Ajansı. 2022. *Cumhurbaşkanı Erdoğan "Türkiye Yüzyılı" vizyonunu açıkladı*. https://www.aa.com.tr/tr/politika/cumhurbaskani-erdogan-turkiye-yuzyili-vizyonunu-acikladi/2723379. Accessed: 15.12.2024.

Anderson, Benedict. 2006. *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism.* London: Verso.

Aydin, Mustafa, M. Çelikpala, E. Yeldan, M. Güvenç, O.Z. Zaim, B.B. Hawks, E.C. Sokullu, et al. 2021. "Türkiye Eğilimleri – 2021 Kantitatif Araştırma Raporu." [Turkey Trends 2020 Quantitave Research Report] İstanbul. Kadir Has Üniversitesi https://www.khas.edu.tr/sites/khas.edu.tr/files/inline-files/turkiye-egilimleri-web-basin.pdf.

Aydoğdu, A. G., & İlhan, E. (2020). Alternatif Bir İletişim Aracı Olarak YouTube: 2019 Yerel Seçimlerinde Sokak Röportajları Yapan Siteler Üzerine Bir İnceleme. [YouTube as an Alternative Communication Tool: A Review on Sites Conducting Street Interviews in the 2019 Local Elections] *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 23(2), 433-442. https://doi.org/10.29249/selcuksbmyd.688536.

Aytaç, Selim Erdem. 2024. "Economic Voting in the 2023 Turkish General Election." *Southeast European and Black Sea Studies* 24 (2): 363–81. https://doi.org/10.1080/14683857.2024.2324524.

Berkowitz, Peter. 1995. *Nietzsche: The Ethics of an Immoralist*. Cambridge: Harward University Press.

Brotherton, Robert. 2013. "Towards a Definition of 'conspiracy Theory''. *The British Psychological Society* 88:9–14. https://doi.org/10.53841/bpspag.2013.1.88.9

Bulunuz, Aysun, and Ayşegül Baykan. 2023. "Same Border, Different Subject Constructions: The Daily Shopping Visitors and the Refugees across the Turkish-Bulgarian Border in Kırklareli, Turkey." *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, no. 37 (December), 1303–14. https://doi.org/10.29000/RUMELIDE.1406074.

Burkhauser, Richard V, Kevin Corinth, and Douglas Holtz-Eakin. 2021. "Policies to Help the Working Class in the Aftermath of COVID-19: Lessons from the Great Recession." *SSRN Electronic Journal*, January. https://doi.org/10.2139/SSRN.3798919.

Capelos, Tereza, and Nicolas Demertzis. 2018. "Political Action and Resentful Affectivity in Critical Times." *Humanity & Society* 42 (4): 410–33. https://doi.org/10.1177/0160597618802517.

Capelos, Tereza, and Alexia Katsanidou. 2018. "Reactionary Politics: Explaining the Psychological Roots of Anti Preferences in European Integration and Immigration Debates." *Political Psychology* 39 (6): 1271–88. https://doi.org/10.1111/POPS.12540.

Capik, Mehmet, Hasan Kolaylı, and Ali Osman Yılmaz. 2013. "A Comparative Study on the Energy Demand of Turkey: Coal or Natural Gas." *Energy Exploration & Exploitation* ·. Vol. 31: 119-138. https://doi.org/10.1260/0144-5987.31.1.119.

Cinar, Kursat. 2024. "The Historical Roots of Right-Wing Populism in Turkey: A Spatial Examination of the DP, ANAP, and AKP Governments." *Southeast European and Black Sea Studies* 24 (1): 121–43. https://doi.org/10.1080/14683857.2023.2176195.

Corbin, Juliet, and Anselm Strauss. 1998. *Basics of Qualitative Research: Grounded Theory Procedures and Techniques*. California: Sage Publications.

Çelik, Ayşe Betül, and Evren Balta. 2020. "Explaining the Micro Dynamics of the Populist Cleavage in the 'New Turkey.'" *Mediterranean Politics* 25 (2): 160–81. https://doi.org/10.1080/13629395.2018.1507338.

Daily Sabah. 2014. President: *Turkey is against the denial of religious rights and assimilation*. https://www.dailysabah.com/politics/2014/12/08/president-erdogan-speaks-at-the-5th-religious-council. Accessed: 27.12.2024.

Demertzis, Nicolas. 2020. *The Political Sociology of Emotions: Essays on Trauma and Ressentiment*. London: Routledge.

Elçi, Ezgi. 2024. "Right-Wing Populism in Turkey and the 2023 Elections." *Southeast European and Black Sea Studies* 24 (2): 297–317. https://doi.org/10.1080/14683857.2024.2338502.

ENAGrup. 2022. "Aylık Enflasyon Haber Bülteni." https://enagrup.org/bulten/202112.pdf?v1.

Enerji Piyasası Düzenleme Kurulu. 2024. Petrol fiyat bülteni sorgulama [Petroleum price bulletin query]. https://bildirim.epdk.gov.tr/bildirim-portal/faces/pages/tarife/petrol/yonetim/bultenSorgula.xhtml Accessed: 02.01.2025.

Euronews. 2022. *ABD Green Card başvurusu: Türkiye'den kaç kişi Yeşil Kart'a başvuruyor, çıkma olasılığı ne?* https://tr.euronews.com/2022/10/22/abd-green-card-basvurusu-turkiyeden-kac-kisi-yesil-karta-basvuruyor-cikma-olasiligi-ne. Accessed: 02.12.2024.

Fareld, Victoria. 2016. "Ressentiment as Moral Imperative: Jean Améry's Nietzschean Revaluation of Victim Morality." In *Re-Thinking Ressentiment*, edited by Jeanne Riou and Mary Gallagher, 53–71. Bielefeld: Verlag.

Ferrari, Diogo. 2021. "Perceptions, Resentment, Economic Distress, and Support for Right-wing Populist Parties in Europe." *Politics and Governance* 9 (3): 274–87. https://doi.org/10.17645/pag.v9i3.3961.

Grigoriadis, Ioannis N., and Esra Dilek. 2018. "Struggling for the Kurdish Vote: Religion, Ethnicity and Victimhood in AKP and BDP/HDP Rally Speeches." *Middle Eastern Studies* 54 (2): 289–303. https://doi.org/10.1080/00263206.2017.1402300.

Gumuscu, Sebnem. 2024. "The AKP and Stealth Islamization in Turkey." *Turkish Studies* 25 (3): 371–97. https://doi.org/10.1080/14683849.2024.2320725.

HalkTV. 2022. *Nebati: TL dipte, rahat olun*. https://halktv.com.tr/ekonomi/nebati-tl-dipte-rahat-olun-669221h Accessed: 22.03.2024.

Hoggett, Paul. 2018. "Ressentiment and Grievance." *British Journal of Psychotherapy* 34 (3): 393–407. https://doi.org/10.1111/BJP.12365.

Kiss, Balázs. 2021. "Double Ressentiment: The Political Communication of Kulturkampf in Hungary." *Politics and Governance* 9 (3): 227-36. https://doi.org/10.17645/pag.v9i3.4053.

Kubilay, Murat M. 2022. "The Turkish Economy under the Presidential System." October 13, 2022. https://www.mei.edu/publications/turkish-economy-under-presidential-system.

Lemert, Charles. 2018. *Social Theory: Multicultural, Global, and Classic Readings*. New York: Routledge.

Marcus, George E. 2000. "Emotions in Politics." *Annual Review of Political Science* 3 (1): 221–50. https://doi.org/10.1146/annurev.polisci.3.1.221.

Mardin, Şerif. 1973. "Center-Periphery Relations: A Key to Turkish Politics?" *Daedalus* 102 (1): 169–90.

Meltzer, Bernard N., and Gil Richard Musolf. 2002. "Resentment and Ressentiment." *Sociological Inquiry* 72 (2): 240–55. https://doi.org/10.1111/1475-682X.00015.

Meredith, Thomas. 2020. "The Radical Goals of Slave Morality in Nietzsche's on the Genealogy of Morality." *Review of Politics* 82 (2): 247–68. https://doi.org/10.1017/S0034670520000182.

Naisbitt, Barry, Janine Boshoff, Dawn Holland, Ian Hurst, Iana Liadze, Corrado Macchiarelli, Xuxin Mao, Patricia Sanchez Juanino, Craig Thamotheram, and Kemar Whyte. 2021. "Global Economic Outlook – the World in Its Grip: Covid-19." *National Institute Economic Review* 255 (February):e2. https://doi.org/10.1017/NIE.2021.7.

Nassauer, Anne, and Nicolas M. Legewie. 2021. "Video Data Analysis: A Methodological Frame for a Novel Research Trend." *Sociological Methods & Research* 50 (1): 135–74. https://doi.org/10.1177/0049124118769093.

Nietzsche, Friedrich. 1967. *On the Genealogy of Morals and Ecce Homo*. Edited and translated by Walter Kaufman. Random House US.

Nietzsche, Friedrich. 1979. "On Truth and Lies in a Nonmoral Sense." In *Philosophy and Truth: Selections from Nietzsche's Notebooks of the Early 1870's*, edited by Daniel Breazeale, 79–101. New Jersey: Humanities Press International.

Orhangazi, Özgür, and A. Erinç Yeldan. 2021. "The Re-Making of the Turkish Crisis." *Development and Change* 52 (3): 460–503. https://doi.org/10.1111/DECH.12644.

Ottati, Victor C. 2001. "The Psychological Determinants of Political Judgement." In *Blackwell Handbook of Social Psychology: Intraindividual Processes*, 615–35. Massachusetts: Blackwell Publishers.

Owen, David. 2007. *Nietzsche's Geneaology of Morality*. Stocksfield: Acumen.

Payne, Christine. 1967. "The Death of Truth – Guilt, Anxiety, Dread, and Hope: Nietzschean Confessions." In *Nietzsche and Critical Social Theory: Affirmation, Animosity, and Ambiguity*, edited by Christine A. Payne and Michael J. Roberts, 381–405. Leiden: Brill.

Reginster, Bernard. 1997. "Nietzsche on Ressentiment and Valuation." Vol. 57. https://www.jstor.org/stable/2953719.

Rodax, Natalie, Markus Wrbouschek, Katharina Hametner, Sara Paloni, Nora Ruck, and Leonard Brixel. 2024. "Ressentiment As Morally Disclosive Posture? Conceptual Issues from a Psychological Point of View." *Review of Philosophy and Psychology* 15 (2): 423–39. https://doi.org/10.1007/S13164-021-00546-5/METRICS.

Sade Vatandaş. 2022a. "19 Yaşında Genç Hükümeti Yerden Yere Vurdu! Alkışlar Hava Uçuştu!" *YouTube Video*, 13:13. January 23, 2022. https://www.youtube.com/watch?v=CqCqeh7ulYU.

Sade Vatandaş. 2022b. "Çöpten Ceket Alan Adam Ekonomi Güzel Dedi! Duyan Sinir Krizi Geçirdi. 1.BÖLÜM" *YouTube Video*, 0:23. January 5, 2024. https://www.youtube.com/watch?v=stLfQoPj47E.

Sade Vatandaş. 2024a. "Amca Erdoğan'ı Öyle Bir Anlattı ki Sanırsın Ülkeyi Biz Yönettik Ona Ayıp Ettik! Sokak Röportajları" *YouTube Video*, 1:50. October 2, 2024. https://www.youtube.com/watch?v=OkzPmrze7n8.

Sade Vatandaş. 2024b. "Bu Ak Partili Abiler Sizi Çıldırtacak" *YouTube Video*, 1:50. May 13, 2024. https://www.youtube.com/watch?v=N3aDwOu9A4o.

Sade Vatandaş. 2024c. "Muhabiri Delirten Sokak Röportajı" *YouTube Video*, 5:35. June 10, 2024. https://www.youtube.com/watch?v=J4qzAcYv4tA.

Salmela, Mikko, and Tereza Capelos. 2021. "Ressentiment: A Complex Emotion or an Emotional Mechanism of Psychic Defences?" *Politics and Governance* 9 (3): 191–203. https://doi.org/10.17645/pag.v9i3.4251.

Scheler, Max. 1994. *Ressentiment*. Marquette University Press.

Selçuk, Orçun. 2016. "Strong Presidents and Weak Institutions: Populism in Turkey, Venezuela and Ecuador." *Southeast European and Black Sea Studies* 16 (4): 571–89. https://doi.org/10.1080/14683857.2016.1242893.

Simmel, Georg. 2009. *Sociology: Inquiries into the Construction of Social Forms: Volume I*. Boston: Brill.

Sözcü. 2023. Erdoğan: Ekonomideki sıkıntıların sebebi siyasi. https://www.sozcu.com.tr/erdogan-ekonomideki-sikintilar-siyasi-wp7780170. Accessed: 12.12.2024.

Strong, Tracy B. 1975. *Friedrich Nietzsche and the Politics of Transfiguration*. Berkeley: University of California Press.

Şenses, Fikret. 2022. "The Long and Bitter Fall: An Account of Events That Shook the Turkish Economy during September-December 2021 COMMENT." *New Perspectives on Turkey* 66 (February):180–90. https://doi.org/10.1017/NPT.2022.5.

Tokdoğan, Nagehan. 2020. "Reading Politics through Emotions: Ontological Ressentiment as the Emotional Basis of Current Politics in Turkey." *Nations and Nationalism* 26 (2): 388–406. https://doi.org/10.1111/nana.12546.

TRT Haber. 2024. *Cumhurbaşkanı Erdoğan: Biz bitti demeden hiçbir şey bitmez*. https://www.trthaber.com/haber/gundem/cumhurbaskani-erdogan-biz-bitti-demeden-hicbir-sey-bitmez-851349.html. Accessed: 28.12.2024.

Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası. 2021. "Gösterge Niteliğindeki Merkez Bankası Kurları." September 1, 2021. https://www.tcmb.gov.tr/kurlar/kurlar_tr.html.

Türkiye İstatistik Kurumu. 2022. "Tüketici Fiyat Endeksi, Aralık 2021." January 3, 2022. https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Tuketici-Fiyat-Endeksi-Aralik-2021-45789#:~:text=T%C3%9C%C4%B0K%20Kurumsal&text=T%C3%9CFE%27de%20(2003%3D100,%19%2C60%20art%C4%B1%C5%9F%20ger%C3%A7ekle%C5%9Fti.

Ure, Michael. 2015. "Resentment/ Ressentiment." *Constellations* 22 (4): 599–613. https://doi.org/10.1111/1467-8675.12098.

Yilmaz, Zafer. 2017. "The AKP and the Spirit of the 'New' Turkey: Imagined Victim, Reactionary Mood, and Resentful Sovereign." *Turkish Studies* 18 (3): 482–513. https://doi.org/10.1080/14683849.2017.1314763.

Yurdakul, Afşin. 2020. "The Impact of Polarization on Turkey's Information Environment." *Centre for Economics and Foreign Policy Studies*.

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi
Araştırma Makalesi
ISSN 2547-989X

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9 (1), 586-612
Geliş Tarihi:21.01.2025 Kabul Tarihi:04.05.2025
Yayın: 2025 Yayın Tarihi:31.05.2025
https://doi.org/10.30561/sinopusd.1623744
https://dergipark.org.tr/sinopusd

DİJİTAL DÖNÜŞÜMCÜ LİDERLİĞİN PAZAR PERFORMANSINA ETKİSİ: DİJİTALLEŞMENİN ARACILIK ROLÜ

Hülya TÜRKCAN*
Sena Esin İMAMOĞLU*
Salih Zeki İMAMOĞLU*

Öz

Bu çalışmanın amacı, dijital dönüşümcü liderlik, dijitalleşme ve pazar performansı arasındaki ilişkileri incelemektir. Bu kapsamda, dijital dönüşümcü liderlik ile dijitalleşme ve dijitalleşme ile pazar performansı arasındaki ilişkiler araştırılmıştır. Ayrıca dijitalleşmenin dijital dönüşümcü liderlik ile pazar performansı arasındaki ara değişken rolü test edilmiştir. Bu ilişkileri ampirik olarak ortaya koymak için anket tekniğiyle 214 veri toplanmıştır. Veriler Kocaeli'ndeki imalat sanayi yöneticilerinden elde edilmiştir. Araştırma hipotezlerini test etmek için yapısal eşitlik modeli kullanılmıştır. Yapılan analizler sonucunda, dijital dönüşümcü liderlik ile dijitalleşme arasında ve dijitalleşme ile pazar performansı arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif ilişkiler olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca dijitalleşmenin, dijital dönüşümcü liderlik ve pazar performansı arasındaki ilişkide ara değişken etkisinin bulunduğu saptanmıştır. Araştırma bulguları hem araştırmacıların hem de yöneticilerin yoğun ilgi gösterdiği bir konu olan ve günümüzde tüm işletmeler için bir gereklilik haline gelen dijitalleşmenin öncülleri ve sonuçlarına ilişkin mevcut bilgi altyapısını genişletmektedir. Dolayısıyla bu çalışma hem literatüre ampirik kanıtlarla katkı sunmakta hem de yöneticilere dijitalleşmeye ilişkin öneriler sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dönüşümcü Liderlik, Dijital Dönüşümcü Liderlik, Dijitalleşme, Pazar Performansı

* Arş. Gör. Dr., Gebze Teknik Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Strateji Bilimi Bölümü, hturkcan@gtu.edu.tr, https://orcid.org/0000-0001-7452-0461
* Doktora Öğrencisi, Gebze Teknik Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, imamogluesin@gmail.com, https://orcid.org/0000-0001-6820-0090
* Prof. Dr., Gebze Teknik Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Strateji Bilimi Bölümü, imamoglu@gtu.edu.tr, https://orcid.org/0000-0002-7160-2370
This work is licensed under a Creative Commons BY-NC-SA 2.0

The Effect Of Digital Transformational Leadership On Market Performance: The Mediating Role Of Digitalization

Abstract

The purpose of this study is to examine the relationships between digital transformational leadership, digitalization, and market performance. In this context, the relationships between digital transformational leadership and digitalization and between digitalization and market performance were investigated. In addition, the role of digitalization as a mediating variable between digital transformational leadership and market performance was tested. 214 data were collected through a survey technique to reveal these relationships empirically. The data were obtained from manufacturing industry managers in Kocaeli. Structural equation modeling was used to test the research hypotheses. As a result of the analyses, it was determined that there were statistically significant and positive relationships between digital transformational leadership and digitalization and between digitalization and market performance. In addition, it was found that digitalization mediates the relationship between digital transformational leadership and market performance. The research findings expand the existing literature infrastructure regarding the antecedents and consequences of digitalization, which is a subject of great interest to researchers and managers and has become necessary for all businesses today. Therefore, this research both contributes to the literature with empirical evidence and offers suggestions to managers regarding digitalization.

Keywords: Transformational Leadership, Digital Transformational Leadership, Digitalization, Market Performance

Giriş

Dijital teknolojilerin ortaya çıkması ve hızla gelişmesi dünya ekonomisini yeniden şekillendirmekte, dijitalleşmenin hayatın hemen her alanına entegre olmasına sebep olmaktadır (Zeng ve ark., 2022). Dahası dünyanın her yerinde hükümetler de dijitalleşmeyi teşvik etmekte ve stratejik bir öncelik olarak ele almaktadır (Legner ve ark., 2017). Dolayısıyla gelişen teknolojinin bir getirisi olan dijitalleşme gerek pazarı gerekse işletmeleri etkilemektedir (Erhan, Uzunbacak ve Aydin, 2022). Bu kapsamda dijitalleşmeyi kolaylaştıran faktörleri ve dijitalleşmenin firmalar üzerindeki etkilerini inceleyen çalışmalar, firmaların başarılı dijitalleşme girişimleri yapmaları açısından büyük önem taşımaktadır.

Dijitalleşme firmaların hem iç yapılarında hem de dış ilişkilerinde önemli değişimler yapılmasını gerektirmektedir. Bu sebeple dijitalleşmenin başarılı bir şekilde gerçekleştirilmesi, liderlerin belirli niteliklere sahip olmasına bağlıdır

(Tagscherer ve Carbon, 2023). Nitekim dijitalleşme yalnızca dijital teknolojilerin edinilmesinden ibaret değildir; aynı zamanda ciddi bir örgütsel dönüşümü içerir ve uzun vadeli bir süreci kapsar. Bu süreçte dijitalleşmenin başarılı olabilmesi, bu dönüşümü yönlendirecek ve etkin bir biçimde yönetebilecek liderlerin varlığına bağlıdır (Oberer ve Erkollar, 2018).

Dijital dönüşümcü liderlik, dijital dönüşüm süreçlerini dijital teknolojiler ile birleştirerek yönetmeyi amaçlayan bir liderlik tarzı olarak tanımlanmaktadır (Karakose ve ark., 2022). Bu sebeple dijitalleşme sürecinde önemli bir belirleyici olarak değerlendirilebilir. Ancak bu konuyla ilgili mevcut literatürde sınırlı sayıda ampirik çalışma bulunmaktadır ve bu çalışmaların büyük çoğunluğu gelişmiş ülkelere odaklanmaktadır. Oysa, dijitalleşme açısından gelişmekte olan ülkeler ve gelişmiş ülkeler arasında önemli yapısal farklılıklar vardır. Bu farklar, ekonomik yapıdan insan kaynağına kadar pek çok faktörden kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda, gelişmiş ülkeler dijital teknolojileri üretip geliştirirken, gelişmekte olan ülkeler bu teknolojilerin yalnızca kullanıcıları konumundadır (Myovella, Karacuka ve Haucap, 2020). Dolayısıyla gelişmekte olan ülkelerde liderliğin dijitalleşme üzerindeki etkisi mevcut çalışmalardan farklı olabilir. Nitekim AlNuaimi, Singh, Ren, Budhwar ve Vorobyev (2022) farklı dijitalleşme olgunluk düzeylerindeki ülkelerde yapılacak çalışmaların önemine dikkat çekmiştir. Dijital dönüşümcü liderlik ve dijitalleşme arasındaki ilişkiyi ampirik olarak inceleyen Türkiye'de yapılmış bir çalışmaya ise rastlanmamıştır. Bu bağlamda literatürde, Türkiye için dijital dönüşümcü liderlik ve dijitalleşme arasındaki ilişkiye yönelik önemli bir boşluk bulunmaktadır.

Dijital teknolojiler, işletmelerin hayatta kalması ve gelişmesi için gereken iş modelini yeniden şekillendirerek operasyonel ve yönetimsel alanlarda farklılıklar yaratmaktadır. İşletmelerin koordinasyon yeteneğini geliştirerek denetimi iyileştiren ve rekabet edilebilirliği geliştiren dijitalleşme, bir değişim sürecini ifade etmektedir (Kuang, Fan, Fan, Jiang ve Bin, 2023). Ancak bu süreç, firmalar açısından hem olumlu hem de olumsuz sonuçların ortaya çıkmasına yol açmaktadır (Zeng ve ark.., 2022). Bu sebeple literatürde dijitalleşmenin firma performansına etkisini araştıran

pek çok çalışma mevcuttur. Bu çalışmaların çoğu, finansal performans çıktılarına yöneliktir. Diğer yandan pazar performansı, firmanın pazardaki konumu ve başarısı açısından elde ettiği çıktı ve sonuçları, rakiplerine kıyasla nasıl performans gösterdiğini yansıtma becerisidir (Suder, Duda, Kusa ve Mora-Cruz, 2024). Dolayısıyla pazar performansı firmanın pazardaki konumuna yönelik elde ettiği performans çıktısını ifade etmektedir ve firmaların pazardaki başarısını gösterdiği için büyük önem taşımaktadır. Ancak dijitalleşmenin pazar performansı üzerindeki etkisi literatürde sınırlı olarak ele alınmıştır. Dahası, bu ilişkiye yönelik farklı sonuçlar elde eden çalışmalar da mevcuttur. Wang ve Esperança, çalışmasında (2023) dijital benimsemenin pazar performansı üzerinde herhangi bir etkisi olmadığı sonucuna ulaşmıştır ve bu ilişkiye yönelik araştırmalara ihtiyaç olduğunu belirtmiştir. Bu durum, dijitalleşme ve pazar performansı arasındaki ilişkiye yönelik literatürde hala bir boşluk olduğunu göstermektedir.

Liderler, çevreyle etkileşimi yönetmede, organizasyon şeklini belirlemede ve işletme içi süreçleri ve kaynakları yönetmede kritik role sahiptirler (Hanandeh ve ark., 2023). Liderler, tüm kaynakları örgütsel hedefler doğrultusunda yönlendirebilme yetki ve becerisine sahip olduğundan, hedefler doğrultusunda örgütsel faaliyetlerin yürütülmesini sağlayarak performans çıktılarını dolaylı olarak etkileyebilirler (Senadjki, Yong, Ganapathy ve Ogbeibu, 2023). Bu doğrultuda günümüz dijital çağında bu çağın gereklerine uyum sağlamak için belirleyici role sahip olan dijital dönüşümcü liderliğin firmanın dijitalleşmesine katkı sunarak pazar performansını pozitif yönde etkilemesi muhtemeldir. Ancak literatürde bu ilişkiyi araştıran herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır ve bu durum belirtilen ilişkilere yönelik önemli bir boşluk olduğunu işaret etmektedir.

Bu çalışmanın amacı, günümüzde işletmeler için bir gereklilik haline gelen dijitalleşmenin belirleyicisi olarak dijital dönüşümcü liderliğin etkisini incelemek ve dijitalleşmenin pazar performansıyla ilişkisini ortaya koymaktır. Ayrıca dijitalleşmenin, dijital dönüşümcü liderlik ve pazar performansı arasındaki ilişkide aracılık etkisi de incelenecektir. Bu çalışmayla literatürdeki boşlukların

doldurulmasına katkı sağlamak, yöneticilere dijitalleşmeyle ilgili aydınlatıcı ve ampirik olarak kanıtlanmış bilgi sağlamak ve gelecek çalışmalar için sağlam temelli bir bakış açısı sunmak hedeflenmektedir.

1. Kavramsal Çerçeve

1.1. Dijital Dönüşümcü Liderlik

Dijital dönüşüm, teknolojinin getirdiği değişim ve fırsatlardan yararlanabilmek için iş faaliyet ve süreçlerinin, yetkinliklerinin dönüşümü olarak ifade edilmektedir (Sow ve Aborbie, 2018). Teknolojilerin neden olduğu yıkıcı değişim süreci olan dijital dönüşüm ile karşı karşıya olan işletme ve liderlerin, değişiklik ve karmaşıklıklara karşı esnek olmaları ve yeni teknolojileri benimseyerek başarıyla kullanmaları gerekmektedir. Değişime ayak uydurmak zorunda olan liderler, yaratıcı ve yenilikçi bir strateji izlemelidir (Weber, Krehl ve Büttgen, 2022). Dijitalleşme süreçlerini tutarlı bir şekilde yöneterek stratejik bir bakış açısıyla rekabet avantajı sağlayan liderlere, dijital dönüşümcü liderler denilmektedir (Porfírio, Carrilho, Felício ve Jardim, 2021; Sow ve Aborbie, 2018). Değişimi yönlendirecek olan liderlerin, işletmenin dijital çağda nasıl rekabetçi konuma sahip olacağını, kararların nasıl alınması gerektiğini ve hedefleri etkili bir şekilde nasıl gerçekleştireceğini belirlemesi gerekmektedir (Heavin ve Power, 2018). Nitekim, dijital dönüşümün başarılı olması için gereken belirleyici bir faktörün "doğru dijital bilince sahip liderler" olduğu ifade edilebilir (McCarthy, Sammon ve Alhassan, 2023). Yüksek dijital becerilere sahip liderler çalışanlar tarafından olumlu bir şekilde karşılanmaktadır ve bu dijital liderlik algısı çalışanların yenilikçi davranışları benimseme eğilimi göstermelerini sağlamaktadır (Erhan ve ark., 2022).

Yöneticilik, doğru olanı uygulamakla ilgilidir; liderlik ise kurumun başarısı için en uygun olanı gerçekleştirmektir. Dijital dönüşüm liderliği, iş stratejisi, iş modelleri gibi konularda farklı düşünmek anlamına gelmektedir (El Sawy, Kræmmergaard, Amsinck ve Vinther, 2016). Dijital teknolojilerin sektör üzerindeki etkilerini anlayan ve bununla ilgili beceri geliştiren dijital dönüşümcü liderler, çalışanları güçlendirmeyi ve desteklemeyi amaçlamakta, öğrenme ve iş birliğini

teşvik edici bir ortam yaratmaktadır. Dijital dönüşüm girişimlerini stratejileriyle uyumlu hale getirip değişimi sürekli olarak izlemektedir (Lukito, Suharnomo ve Perdhana, 2023). Teknolojik ilerlemeler, işin ve işyerinin dijitalleşmesi gibi birçok değişiklik getirmekte ve bu sebeple liderlik rolünde güvenli bir sürdürülebilirlik elde etmek için yeni çağda liderlerin teknolojik gelişmeleri takip etmesi ve organizasyon yapılarındaki son değişiklikler hakkında bilgi sahibi olması gerekmektedir (Erhan ve ark., 2022).

Dijital dönüşümcü liderlik, geleneksel liderlik tarzlarından farklı olarak dijital çağın derinlemesine anlaşılıp kurum içine dijital bir kültür olarak teşvik edilmesi açısından önemlidir (Hung, Hoa, Hoai ve Nguyen, 2023). Dönüşümsel liderlik yaklaşımının dijital zihniyetle birleşiminden doğan dijital dönüşümcü liderlik, dinamik dijital ortamlara yanıt vermek ve değer yaratan teknolojik trendleri takip ederek stratejiler geliştirmek için gerekli özelliklere sahip liderleri ifade eder. Bu liderler, teknoloji odaklı bir zihniyetle ekiplerini ilham vererek motive eder, dijital dönüşüm fikirlerini düşünmeye teşvik eder ve yeni teknolojilerin işletmeye etkili bir şekilde entegrasyonunu sağlar. Dijital dönüşüm liderliğinin benimsenmesi, güçlü bir bilgi aktarım sistemi ile dijital dönüşüm ve iş modeli inovasyonuna olanak sağlamaktadır (Ramadan ve ark., 2023). Nitekim dijital dönüşümcü lider, proaktif ve ileri görüşlüdür ve böylece işletmelerde değişim ve inovasyonu yönetmektedir (Zulu ve Khosrowshahi, 2021). Dijital dönüşümcü liderlik, geleneksel yönetim becerilerinin ötesinde, dijitalleşme sürecinde dijital bir zihniyetin ve bilgi teknolojileri ile dijital becerilerin vizyon ve hedeflere uygun stratejiler olarak ortaya konmasını sağlamaktadır (Xia ve ark., 2023). Geleneksel liderlikten dijital liderliğe dönüşüm sürecinde, işyerini dijital ortama taşımak ve çalışanların daha yüksek verimliliğe ulaşması için yenilikçi davranışı dikkate almayı içermektedir. Yeni fikirlerin geliştirilmesine yardımcı olan yeniliklerin müşteri ihtiyaç ve tercihleriyle pazar eğilimleri konusunda bilgilerin elde edilmesi için yenilikçi bir davranış boyutudur (Erhan ve ark., 2022).

Şirket performansını artırmak için dijital teknolojinin etkin bir şekilde kullanılmasını sağlayan becerilerin ve liderliğin kombinasyonu olarak tanımlanan dijital dönüşümcü liderlik stratejik düşünmeyi, dijital ortam hakkında derin bir anlayışa sahip olmayı, vizyoner, yaratıcı ve meraklı olmayı içermektedir (Philip, 2021). Dijital dönüşümcü liderlik beş ana özelliğe sahiptir. Bunlar; (i) dijital çağda rekabet edebilme ve yıkıcı iş ortamlarını yönetebilme becerisi olarak ifade edilen düşünen liderlik; (ii) yön vermeyi ve dijital iş dönüşümünü düzenlemeyi içeren vizyoner liderlik; (iii) geleceğe yönelik fikirler üretmek için yaratıcılığı ve yenilikçi düşünceyi teşvik eden yaratıcı liderlik; (iv) sürekli öğrenmeyi ve dijital gelişmeleri anlamayı vurgulayan sorgulayıcı/araştırmacı liderlik ve (v) dijital çağ hakkında bilgi ve anlayışa sahip, karar verme için bilgiyi yorumlama, sentezleme becerisini içeren derin liderliktir (Yopan, Kasali, Balqiah ve Pasaribu, 2022). Dijital dönüşüm süreçlerini tutarlı bir şekilde yönetmeyi amaçlayan dijital dönüşümcü liderlik, dijital çağın taleplerini karşılamak için empatik sorun çözme bakış açısı, hızlı ve doğru karar verme yeteneği, etkili ağ kurma becerileri, dijital okuryazarlık, vizyon, müşteri odaklılık, çeviklik, risk alma ve iş birliği gibi niteliklere ihtiyaç duymaktadır (Claassen, Dos Anjos, Kettschau ve Broding, 2021; Karakose ve ark., 2022).

1.2. Dijitalleşme

Dijitalleşme, değişen dijital ortam karşısında işletmenin kurumsal verimliliğini, rekabet gücünü ve inovasyonunu artırması için dijital teknolojileri uygulayıp benimsemesi ve faaliyetlerine entegre etmesidir (Zulu ve Khosrowshahi, 2021). Dijitalleşme, dijital araçların (iletişim teknolojileri, bulut teknolojisi, büyük veri ve veri analizi gibi), dijital yetkinlik ve dijital zihniyete sahip liderler tarafından kullanılması olarak tanımlanmaktadır (Erhan ve ark., 2022). Dijitalleşmenin birbiriyle ilişkili üç anlamı olup bunlar, ürünün fiziksel formundan dijital formuna dönüştürülmesi, verimliliği artırıp maliyetlerin azaltıldığı iş süreç/modellerinde dijital teknolojilerin kullanılması ve son olarak yönetim tarzlarında ve organizasyon yapılarında dijital teknolojiler ile düzenlemeler yapılmasıdır (Li, Song ve Zhou, 2023). Dijitalleşme, işletmelerin yeni ürün ve hizmet yaratma, müşteri memnuniyeti

ve sadakatini artırma, süreç ve inovasyon yeteneklerini geliştirme, pazarda rekabet avantajı elde etme gibi konularda teknolojinin avantajlarından yararlanmasını sağlamaktadır (Suder ve ark., 2024). Nitekim dijitalleşmenin amacı, pazarda rekabetçi kalabilen, dijital çağda etkin bir şekilde yol alabilen deneyimli ve becerikli bir organizasyon yaratmaktır (Erhan ve ark., 2022). Aynı zamanda dijitalleşme, işletmenin dünyadaki değişiklikleri görüp bunlara yanıt vermesini ve adapte olmasını optimize etmeyi amaçlamaktadır (Karakose ve ark., 2022).

İşletmenin her yönüne dijital teknolojilerin entegre edilmesi ve operasyonların dönüştürülme süreci olarak tanımlanan dijitalleşme, işletmenin dijital kaynaklarını ve faaliyetlerini hedeflere ulaştırmada yapılandırmayı ve koordine etmeyi içeren dijital örgütlenmeyi ve süreçleri iyileştirmek için dijital teknolojilerin benimsenmesini kapsamaktadır (Wang ve Esperança, 2023). Bilgi değerini ve yönetimini değiştirerek işletmelerin sınırlarını ve ilişkilerini değiştiren dijitalleşme, iş dinamiklerini etkilemektedir (Cortellazzo, Bruni ve Zampieri, 2019).

İşletmeler, dijitalleşme sayesinde değer yaratabilmektedir (Ardi ve ark., 2020). Nesnelerin interneti (IoT), büyük veri (BD), yapay zeka (AI) gibi dijital araçların ve teknolojilerin kullanılmasını içeren dijitalleşme, süreçleri ve yetenekleri dönüştürmektedir. Dijital yeteneklerden yararlanarak rekabet edilebilirliği sağlayıp sürdürülebilen becerileri geliştirmekte ve yenilikçi iş modelleri öngörmeyi sağlamaktadır (Davies, Bustinza, Parry ve Jovanovic, 2023). Dijitalleşme, işletmelerin dijital platformları kullanmasının ötesinde, dijital medya ve platformların ekonomi, toplum ve kültürün yeniden yapılandırılmasında önemli bir etken olması anlamına gelmektedir (El Sawy ve ark., 2016). Dijitalleşme, iş süreçlerini yürütmede ve müşterilere hizmet verme konusunda firmaların yapay zeka, veri analitiği gibi teknolojileri kullanma eğilimi olarak tanımlanabilmektedir. Teknolojilerdeki ilerlemenin bir sonucu olarak ortaya çıkan dijitalleşme, işletmelere şeffaflık, yüksek müşteri memnuniyeti, verilere kolay ve hızlı erişim, verimli tedarik süreçleri ve pazarda daha yüksek rekabet avantajı sağlamaktadır (Ramadan ve ark., 2023).

1.3. Pazar Performansı

Pazar performansı, işletmenin belirli bir faaliyet dönemi içindeki fayda ve performansının değerlendirilmesi olarak tanımlanmaktadır. Finansal istikrar, pazar payı, kârlılık, ürün ve hizmet inovasyonu gibi unsurları barındırmaktadır (Wang ve Esperança, 2023). Üreticinin genel rekabetçi konumu, müşteri memnuniyeti ve sadakatinin yanında satış hacmi, kar marjı ve pazar payındaki büyüme pazar performansı ile ifade edilmektedir (Zhou, Yan, Dai ve Feng, 2021). Pazar performansı, şirketin performansının rakipleriyle karşılaştırıldığı bir ölçüt olup, firma performansının önemli bir yönüdür. İşletmenin rekabetçi konumu, büyüme oranı, pazar payı gibi pazar göstergeleri açısından performans derecesini göstermektedir. Pazar performansı pazarlama stratejileri, müşteri memnuniyeti, pazar koşulları gibi çeşitli faktörlerden etkilenerek gelir elde etme ve pazarda sürdürülebilirlik gibi büyüme becerileri hakkında fikir vermektedir (Davies ve ark., 2023).

2. Hipotez Geliştirme

2.1. Dijital Dönüşümcü Liderlik ve Dijitalleşme

Dijitalleşmek isteyen işletmelerin, yeni teknolojik kabiliyetlerle başarılı olmak için hedefleri uzun vadede etkili bir şekilde gerçekleştirecek liderlik stratejisine ihtiyaçları vardır (Ly, 2024; Sow ve Aborbie, 2018). Dijital liderlik, gelecekte işlerin sürdürülebilmesi için kaynakların organize edilmesinde önemli olup, yenilikçi yaklaşımları teşvik ederek daha yüksek performans ve motivasyon sağlamaktadır. Dijital işyerine dönüşme eğilimi, dijital liderliğe olan ihtiyacı ortaya çıkarmaktadır (Erhan ve ark., 2022; Müller, Konzag, Nielsen ve Sandholt, 2024).

Karakose ve arkadaşları (2022), dijital dönüşümcü liderlerin işletmelerin dijitalleşme süreçlerini yönlendirme ve kolaylaştırmada önemli bir rol oynadığını belirtmiştir. Ayrıca bu liderlerin dijitalleşme için yol haritası sunarak, işletmelerin teknolojileri benimseyip faaliyetlerine ve operasyonlarına entegre etmelerini sağladıklarını ve değer yaratma süreçlerini iyileştirmek için dijital teknolojilerden yararlandıklarını ifade etmiştir. Başka bir deyişle, dijital dönüşümcü liderlik ile

işletmenin dijitalleşme çabaları ve etkinliği olumlu yönde etkilenmektedir (Ramadan ve ark., 2023). Zulu ve Khosrowshahi (2021) yaptığı çalışmada, dijital dönüşümcü liderliğin dijitalleşme sürecinde etkili olduğunu, dijitalleşme için anlamlı bir vizyon oluşturup hayata geçirmek için stratejiler yürütme açısından önemli olduğunu vurgulamıştır. Dijitalleşme girişimlerini kolaylaştırmak için destek ve kaynak sağlayan dijital dönüşümcü liderlik, dijital inovasyon ve değişimin tonunu belirlemede etkilidir. Xia ve arkadaşkarının (2023) yaptığı araştırmada, dijitalleşmenin zorluklarını ve fırsatlarını yönlendirmek için işletmelerin dijital dönüşümcü liderliğe öncelik vermeleri gerektiği vurgulanmaktadır. Dolayısıyla hipotez şu şekilde geliştirilmiştir:

H1: Dijital dönüşümcü liderlik ve dijitalleşme arasında pozitif bir ilişki vardır.

2.2. Dijitalleşme ve Pazar Performansı

İşletme performansı, işletmelerin bir dönemki faaliyet koşullarını yansıtan bir gösterge olup, performansın değerlendirilmesinde önemli bir faktördür. Dijitalleşme iç ve dış iletişimi optimize ederek performansı arttırabilecek teknoloji ile değer yaratabilecek bir tür iyileştirmedir (Luu, 2023). Operasyonel verimliliği arttırarak müşteri deneyimini iyileştirmekte ve işletme maliyetlerini azaltmaktadır. Pazar performansı, işletme performansının bir parçası olup işletmenin pazardaki başarısını göstermektedir. Müşteri beklentilerine hızla cevap verebilmek, pazar payını arttırabilmek ve amaçlanan kaliteye ulaşabilmek dijitalleşme ile mümkündür ve dolayısıyla pazar performansını arttırmaktadır (Kuang ve ark. 2023).

Davies ve arkadaşları (2023) yaptıkları araştırmada, dijitalleşme ile firma performansı arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Bu çalışmaya göre, dijitalleşme, işletmelerin ürün ve müşteri destekleyici hizmetler sunma becerisini geliştirerek firma performansının artmasını sağlamaktadır. Bununla birlikte yüksek dijitalleşme seviyelerinin firma performansını pozitif yönde etkilemesinin yanında firmaların teknolojiye yaptıkları yatırımlardan değer elde etmelerine de yardımcı olduğunu belirmişlerdir. Hung ve arkadaşlarının (2023) yaptığı çalışmada, dijitalleşmenin

karar alma kalitesinin yanı sıra firma performansını da etkilediği vurgulanmaktadır. Nitekim dijitalleşme, yenilikçi ürün veya hizmet sunma konusunda işletmeler için süreçleri kolaylaştırarak olanak tanımakta ve pazar performansını artırmaktadır (Suder ve ark., 2024). Wang ve Esperança (2023) yaptıkları çalışmada, dijital yönetimin pazar performansını pozitif olarak etkilediği sonucuna ulaşılmışlardır. Bu araştırmalar doğrultusunda aşağıdaki hipotez geliştirilmiştir:

H2: Dijitalleşme ve pazar performansı arasında pozitif bir ilişki vardır.

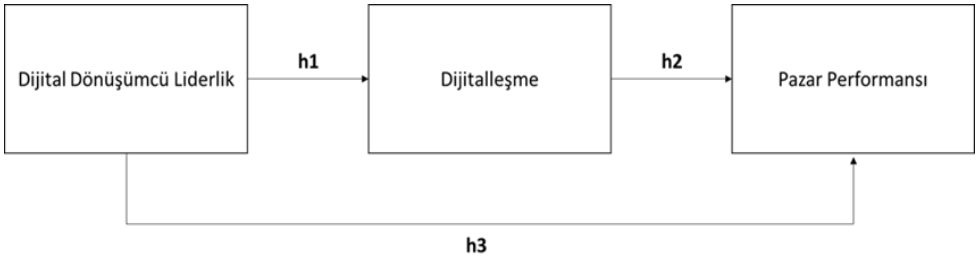
2.3. Dijitalleşmenin Ara Değişken Etkisi

İnsanlara başarılı olmaları için ilham veren, ortak vizyon geliştirebilen, yaratıcılığı güçlendirebilen ve diğerlerine takip etmeleri için örnek oluşturan dönüşümcü liderlik, dijital çağın getirdiği değişimlerle başa çıkma konusunda etkili bir liderliktir (Holten ve Brenner, 2015). Dijital çağda işletmeler, sürdürülebilirlik ve verimlilik sorunlarını teknolojik gelişmeler ile çözebilecek yöneticiden ziyade liderlere ihtiyaç duymaktadırlar. Nitekim dijital dönüşümcü liderlik ile pazara ve müşteri ihtiyaçlarına hızlı yanıt verilebilir, örgüt sürekli değişime açık hale getirilebilir ve rekabet avantajı sağlanabilir (Erhan ve ark., 2022). Dolayısıyla dijital dönüşümcü liderlik ile başarılı dijitalleşme girişimleri gerçekleştirilebilmektedir.

Diğer yandan dijitalleşme, işletmelerin yeni pazarları fark etmesini (Galindo-Martín, Castaño-Martínez ve Méndez-Picazo, 2023), mevcut pazarda rakiplerinden daha başarılı olmasını (Kandampully ve ark., 2021) ve daha fazla pazar payı elde etmesini sağlayabilir (Abbas ve ark., 2024). Çünkü dijital teknolojiler ve veri, günümüzde önemli stratejik kaynaklar olarak kabul edilmektedir (Alharthi, Krotov ve Bowman, 2017; Ferreira, Lopes, Gomes ve Rammal, 2023; Hartmann ve Henkel, 2020). Dolayısıyla dijitalleşme güçlü bir rekabet aracıdır (Kumar ve Shekhar, 2020) ve pazar performansı açısından kritik öneme sahiptir. Sonuç olarak dijital dönüşümcü liderlik, dijitalleşmenin işletmelerde başarılı bir şekilde uygulanmasını sağlamakta ve böylece işletmenin dijitalleşmenin sunduğu avantajlardan faydalanmasını mümkün kılarak yüksek pazar performansına katkı sunmaktadır. Bu bağlamda oluşturulan hipotez şu şekildedir:

H3: Dijital dönüşümcü liderlik ve pazar performansı arasındaki ilişkide dijitalleşmenin ara değişken rolü vardır.

Bu hipotezler dijital dönüşümcü liderlik, dijitalleşme ve pazar performansı arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Araştırma hipotezleri çerçevesinde geliştirilen araştırma modeli Şekil 1'de gösterilmektedir.



Şekil 1: Araştırma Modeli

3. Araştırma Metodolojisi

3.1. Örneklem ve Veri Toplama

Bu çalışmada, hipotezlerin test edilmesinde kullanılan veriler anket tekniği ile toplanmıştır. Anketin ilk bölümü, katılımcıların demografik bilgilerine dair sorulardan oluşurken, ikinci bölümü değişkenleri ölçmeye yönelik ölçeklerden oluşmaktadır. Ankette yer alan ölçekler geçmiş çalışmalardan uyarlanmıştır. Dijital dönüşümcü liderlik ölçeği için AlNuaimi ve ark.'nın (2022) çalışmasından uyarlanan ifadeler kullanılmıştır. Bu ölçek, 6 ifadeden oluşmaktadır. Dijitalleşme için 4 ifadeden oluşan ölçek, Li ve ark.'nın (2022) çalışmasından uyarlanmıştır. Son olarak pazar performansı için Singh, Del Giudice, Tarba ve De Bernardi (2022) tarafından geliştirilen ölçek kullanılmıştır ve 4 ifadeden oluşmaktadır. Tüm ifadeler 5'li Likert ölçeği ile (1. Kesinlikle katılmıyorum'dan 5. Kesinlikle katılıyorum'a kadar derecelendirme şeklinde) değerlendirilmektedir. Araştırmayı yapmak için Gebze Teknik Üniversitesi İnsan Araştırmaları Etik Kurulu'ndan yazılı izin alınmıştır (Tarih: 04.01.2024 ve No: 2024/01-05).

Araştırmada faydalanılan ölçeklerin orijinal dili İngilizce'dir. Bu sebeple çalışmanın yazarları tarafından Türkçe'ye çevirilmiştir. Ardından tekrar İngilizce'ye çevirilmiş ve farklılıklar ele alınmıştır. Türkçe'ye çevirilen ölçekler ilgili alanda uzman olan beş akademisyene gönderilmiş ve içerik açısından değerlendirilmeleri alınmıştır. Bu doğrultuda ifadeler revize edilmiş ve pilot çalışma yapmak üzere son hali 20 yüksek lisans öğrencisine gönderilmiştir. Gelen anket yanıtları değerlendirildiğinde ise güvenilirlik ölçütlerinin yeterli olduğu sonucuna varılmıştır ve böylece ankete son hali verilmiştir.

Dijitalleşmeden en çok etkilenen sektörlerden biri imalat sektörüdür. Bununla birlikte imalat sanayi ülke ekonomisi açısından belirleyici role sahiptir (Kıyak, 2023). Bu sebeple bu çalışmada imalat sanayiye odaklanılmıştır. Anket formu hazırlandıktan sonra kolayda örnekleme yöntemi ile Kocaeli'ndeki imalat sanayinde faaliyet gösteren firmalarda yönetici pozisyonunda görev yapan 350 kişiyle iletişime geçilmiştir. Çünkü yöneticiler firmanın işleyişi, süreçleri ve çıktıları konusunda en çok bilgiye sahip çalışanlardır. İletişime geçilen yöneticilerden 252 kişi, çalışmaya katılmayı kabul etmiş ve bu doğrultuda anket dijital ortamda kendilerine ulaştırılmıştır. Sonuç olarak 229 geri dönüş sağlanmıştır. Veriler incelendiğinde 15 ankette boş bırakılan yanıtlar olduğu belirlenmiş ve bu anketler analize dahil edilmemiştir. Bu doğrultuda, 214 veri ile araştırma hipotezleri test edilmiştir. İstatistiksel analizlerden önce anketi cevaplayanların demografik özellikleri incelenmiştir. Katılımcıların özelliklerine dair tanımlayıcı istatistikler Tablo 1'de sunulmuştur. Buna göre örneklemi oluşturan firmalardan %7.5'i 10 yıldan daha az süredir faaliyette bulunmaktayken, %23.8'i 50 yıldan uzun süredir faaliyette bulunmaktadır. Çalışan sayısı açısından bakıldığında, %51.9'u 500'den az çalışana sahipken, %35.5'i 1000'den fazla çalışan bulundurmaktadır. Katılımcıların %49.1'i 26-35 yaş aralığında iken, yalnızca %3.3'ü 50 yaş ve üzeridir ve katılımcıların %36.4'ü kadın, %63.6'sı erkektir.

Tablo 1

Demografik Özellikler

	Frekans	**Yüzde (%)**
Faaliyet Süresi		
10 yıldan az	16	7.5
10-20 yıl	44	20.5
21-30 yıl	45	21.1
31-40 yıl	24	11.2
41-50 yıl	34	15.9
50 yıldan fazla	51	23.8
Toplam	214	100.0
Çalışan sayısı		
250'den az	99	46.3
250-500 arası	16	7.4
500'den fazla	99	46.3
Toplam	214	100.0
Cinsiyet		
Kadın	78	36.4
Erkek	136	63.6
Toplam	214	100.0
Yaş		
25 altı	32	15
26-35	105	49.1
36-45	58	27.1
46-49	12	5.6
50 üzeri	7	3.3
Toplam	214	100.0
Eğitim Durumları		
Lise ve Mesleki Lisesi	25	11.7
Ön lisans	21	9.8
Lisans	129	60.3
Yüksek Lisans ve Doktora	39	18.2
Toplam	214	100.0

3.2. Ölçüm Geçerliliği ve Güvenilirliği

Hipotez testine geçmeden önce, ölçüm geçerliliği ve güvenirliliği test edilmiş olup, bu kapsamda doğrulayıcı faktör analizi (DFA) yapılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 2'de yer almaktadır. Uyum iyiliği indekslerinden CFI, IFI, NFI ve TLI'nın 0.90'dan büyük olması ile RMSEA'nın 0.08'den küçük olması iyi bir uyuma

işaret etmektedir (Hair ve ark., 2010). Dolayısıyla bu çalışmada elde edilen uyum iyiliği indeksleri kabul edilebilir düzeydedir (*Δχ²/df*= 1.903, *CFI*= 0.980, *IFI*= 0.981, *NFI*= 0.960, *TLI*=0.975, *RMSEA*= 0.065).

Tablo 2

DFA Sonuçları

Faktör	İfade	1	2	3
1. Dijital Dönüşümcü Liderlik	D.D_Liderlik1	0.880		
	D.D_Liderlik2	0.894		
	D.D_Liderlik3	0.914		
	D.D_Liderlik4	0.915		
	D.D_Liderlik5	0.904		
	D.D_Liderlik6	0.901		
2. Dijitalleşme	Dijitalleşme1		0.906	
	Dijitalleşme2		0.912	
	Dijitalleşme3		0.905	
	Dijitalleşme4		0.853	
3. Pazar Performansı	Pazar_perf1			0.899
	Pazar_perf2			0.912
	Pazar_perf3			0.849
	Pazar_perf4			0.835
Δχ²/df= 1.903, CFI= 0.980, IFI= 0.981, NFI= 0.960, TLI=0.975, RMSEA= 0.065				

DFA'dan sonra korelasyon analizi sonuçları değerlendirilmiştir. Sonuçlara göre değişkenler arası istatistiki olarak anlamlı ve pozitif ilişkilerin olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte ortalama açıklanan varyans (AVE), standart sapma,

ortalama, birleşik güvenilirlik (CR) ve Cronbach Alfa değerleri hesaplanmıştır. Fornell ve Larcker (1981) tarafından ortaya konulan kriterler doğrultusunda, AVE değerlerinin 0.50'ten, CR değerlerinin 0.70 büyük olduğu ve dolayısıyla ölçüm geçerliliğinin bulunduğu tespit edilmiştir. Ayrıca Cronbach Alfa değerleri incelenmiş ve Nunnally (1978) tarafından tavsiye edilen 0.70'in üzerinde bulunarak ölçüm güvenirliliğinin mevcut olduğu saptanmıştır. Analizlere ilişkin sonuçlar Tablo 3'te sunulmaktadır.

Tablo 3

Korelasyon Analizi Sonuçları

Değişken	Ortalama	Std. Sapma	AVE	CR	Cronbach Alpha	1	2	3
1. Dijitalleşme	3.764	0.9506	0.800	0.941	0.940	*0.894*		
2. Dijital Dönüşümcü Liderlik	3.459	0.9742	0.813	0.963	0.965	0.621*	*0.901*	
3. Pazar Performansı	3.500	0.9199	0.764	0.928	0.928	0.632*	0.586*	*0.874*

*p<0.01. İtalik olarak yazılan değerler, AVE değerlerinin karekökü̈dür.

3.3. Hipotez Testi

Ölçüm geçerliliği ve güvenirliliği testlerinden sonra, araştırma hipotezleri yapısal eşitlik modeli (YEM) ile incelenmiştir. Yapısal eşitlik modeli sonuçlarına göre $\Delta\chi^2/df = 2.119$ ve $p<0.01$ değerleri elde edilmiştir. Buna göre $\Delta\chi^2/df$ sonucunun 3'ten küçük olması ve p değerinin anlamlı olması nedeniyle bu değerlerin uyum düzeyleri yeterli olarak değerlendirilmiştir. Bununla birlikte elde edilen uyum iyiliği indekslerinden CFI, IFI, NFI ve TLI'nın 0.90'dan büyük olması ile RMSEA'nın 0.08'den küçük olması da iyi bir uyuma işaret etmektedir. Sonuç olarak, uyum iyiliği indekslerinin kabul edilebilir düzeyde olduğu görülmüş ($\Delta\chi^2/df= 2.119$, CFI= 0.975, IFI= 0.976, NFI= 0.955, TLI=0.969, RMSEA= 0.072) ve bulgular detaylı olarak Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4

Hipotez Testi Sonuçları

Hipotez	Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken	β	t	Sonuç
H1	Dijital Dönüşümcü Liderlik	Dijitalleşme	0.632	9.769*	Desteklendi
H2	Dijitalleşme	Pazar Performansı	0.644	10.017*	Desteklendi
$\Delta\chi^2$/df= 2.119, CFI= 0.975, IFI= 0.976, NFI= 0.955, TLI=0.969, RMSEA= 0.072					

*p<0.01

Analiz sonuçlarına göre, dijital dönüşümcü liderlik ve dijitalleşme arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır (β=0.632, p<0.01). Dolayısıyla H1 hipotezi desteklenmektedir. Dijitalleşme ve pazar performansı arasında da pozitif bir ilişki olduğu bulunmuştur (β=0.644, p<0.01). Böylelikle H2 hipotezi de desteklenmektedir.

Ara değişken etkiye yönelik hipotezi (H3) test etmek üzere yeniden örnekleme yönteminden faydalanılmıştır. İlgili analiz 2000 yeniden örnekleme ile %95 güven aralığında gerçekleştirilmiştir. Analiz sonuçları Tablo 5'te gösterilmektedir.

Tablo 5

Dijitalleşmenin Ara Değişken Etkisi

Dijital Dönüşümcü Liderlik ⟶ Pazar Performansı	β	p	LLCI	ULCI
Toplam Etki	0.586	0.001	0.474	0.686
Doğrudan Etki	0.315	0.001	0.155	0.495
Dolaylı Etki	0.271	0.001	0.161	0.394

Dijitalleşmenin ara değişken rolüne ilişkin analiz sonuçları incelendiğinde, dijital dönüşümcü liderlik ile pazar performansı arasında hem doğrudan hem de dolaylı etkinin anlamlı olduğu görülmektedir. Ayrıca güven aralığı alt sınırı (LLCI)

ve güven aralığı üst sınırı (ULCI) değerleri arasında 0'ın bulunmadığı saptanmıştır. Dolayısıyla dijitalleşmenin, dijital dönüşümcü liderlik ve pazar performansı arasındaki ilişkide ara değişken etkisinin olduğu ve bu etkinin kısmi olarak gerçekleştiği tespit edilmiştir. Diğer bir deyişle, dijital dönüşümcü liderlik dijitalleşmeye katkı sunarak pazar performansının artışında etkili olmaktadır. Sonuç olarak H3 hipotezi de desteklenmiştir.

Tartışma ve Sonuç

Dijital çağın bir getirisi olan hız sayesinde işletmeler, sınırlı kaynak olarak gördükleri zamanı etkin ve verimli bir şekilde kullanma imkânı elde etmektedirler. Bilgilerin bilgisayar ortamına entegrasyonunu ifade eden dijitalleşme, birçok iş süreci ve operasyonunun zamandan ve maliyetten tasarruf edilerek gerçekleştirilebilmesini sağlamaktadır. Bu durum dijitalleşmenin yaygınlaşmasına neden olurken, beraberinde bazı gereklilikleri de getirmektedir. Dijitalleşme ile yetersiz kalan geleneksel liderlik tarzı, değişen pazar şartları ve rekabet ortamına ayak uydurabilmek için yerini dijital dönüşümcü liderliğe bırakmıştır. Tüm bu değişim süreci içinde dijitalleşmenin, işletmelerin pazardaki konumlarını ve performanslarını nasıl etkilediği hususu da önem taşıyan bir konu haline gelmiştir. Bu sebeple çalışma kapsamında dijital dönüşümcü liderlik, dijitalleşme ve pazar performansı arasındaki ilişkiler ampirik olarak incelenmiştir.

Araştırma bulgularına göre, dijital dönüşümcü liderlik ile dijitalleşme arasında pozitif bir ilişki olduğu ortaya konmuştur. Geçmiş çalışmalar incelendiğinde Karakose ve ark.'nın (2022) yaptığı çalışma ile dijital dönüşümcü liderliğin entelektüel yapısına ve tematik gelişimine ilişkin kapsamlı bir analiz sunulmuş olup dijitalleşmeyi pozitif olarak etkilediği bulunmuştur. Ramadan ve ark.'nın (2023) yaptığı araştırmada da dijital dönüşüm liderliğinin KOBİ'lerde iş uygulamalarının dijitalleşmesi üzerine etkisi incelenmiş ve dijitalleşme üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi olduğu sonucuna varılmıştır. Zulu ve Khosrowshahi (2021), yaptıkları çalışma ile inşaat sektöründe tümevarımsal tematik bir analiz gerçekleştirerek dijital dönüşümcü liderliğin dijitalleşmeyi pozitif olarak etkilediğini

bulmuşlardır. Dolayısıyla araştırma sonucu geçmiş çalışmalarla uyumludur. Bununla birlikte, literatür incelendiğinde bu ilişkinin Türkiye imalat sektörü bağlamında daha önce araştırılmamış olduğu gözlemlenmektedir. Dolayısıyla bu çalışma, özgün bulgular sunmaktadır ve mevcut literatürü genişletmektedir. Bu sonuç doğrultusunda, küreselleşen rekabette ayakta kalabilmek ve teknolojik gelişmeleri yakalayabilmek için dijitalleşmeye giden işletmelerin dijital gelişmeleri yakından takip edip bunlara ayak uydurabilmek adına dijital becerilere sahip liderler tarafından yönetilmesi gerekmektedir. İşletmede dijitalleşmeye katkı sunacak liderlerin, net bir dijital vizyon oluşturması ve tüm çalışanlara bu dönüşüm doğrultusunda ilham vermesi ve onları motive etmesi gerekmektedir. Dolayısıyla insan kaynakları departmanının işe alımlarda, terfilerde ve eğitim planlamalarında bunları dikkate alması önem arz etmektedir.

İkinci olarak, araştırma kapsamında dijitalleşme ve pazar performansı arasında pozitif bir ilişki olduğu bulunmuştur. Geçmiş çalışmalara bakıldığında, Davies ve ark. (2023) yaptıkları araştırmada dijitalleşme ile firma performansı arasındaki ilişkiyi 204 imalat firmasından elde ettikleri veriler ile incelemiş ve pozitif bir ilişki olduğunu bulmuşlardır. Suder ve ark.'nın (2024) yaptıkları araştırmada, otelcilik sektöründe dijitalleşmenin firma ve pazar performansı üzerindeki etkisinin pozitif yönde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Wang ve Esperança (2023) Çin'deki KOBİ'lerde yaptıkları çalışmada, dijital yönetimin pazar performansı üzerinde pozitif yönde etkisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Yani çalışma sonucu, geçmiş çalışmalarla uyumludur. Bununla birlikte, geçmiş çalışmalarda dijitalleşmenin firma performansı ile ilişkisi sıklıkla ele alınmış olsa da pazar performansı ile ilişkisinin sınırlı olarak incelendiği görülmektedir. Dolayısıyla dijitalleşme ve pazar performansı arasındaki ilişkiyi Türkiye imalat sanayiye odaklanarak inceleyen bu çalışmanın bulgusu, mevcut literatürü geliştirmektedir. Bu sonuç doğrultusunda dijitalleşmenin, işletmelerin mevcut pazarlarında rakiplerinden daha başarılı olmalarını, pazar payını artırmalarını, müşterilere daha fazla değer sunmalarını, yeni pazarlara girmelerini ve burada başarılı olmalarını sağladığı sonucuna

ulaşılmaktadır. Diğer bir deyişle, yüksek pazar performansına ulaşmak için işletmelerin dijitalleşmeyi stratejik bir öncelik olarak görmeleri ve tüm kaynakları başarılı bir dijitalleşme süreci geçirmek için organize etmeleri gerekmektedir. Ayrıca işletmeler, müşteri ilişkilerinde, üretim faaliyetlerinde ve karar alma süreçlerinde dijital teknolojilerden yararlanmaya önem göstermeli, bu doğrultuda dijital dünyaya ayak uydurmalarını sağlayacak yeni iş modellerini yine dijital teknolojilerden en iyi şekilde faydalanabilecek şekilde ortaya koymalıdır.

Son olarak dijitalleşmenin, dijital dönüşümcü liderlik ve pazar performansı ilişkisinde ara değişken rolü olduğu tespit edilmiştir. Literatür incelendiğinde bu ilişkiyi aynı şekilde inceleyen bir çalışma olmadığı gözlemlenmiştir. AlNuami ve ark.'nın (2022) yaptığı çalışmada dijital dönüşümcü liderliğin dijitalleşmeyle pozitif ilişkili olduğu bulunmuştur. Hung ve ark.'nın (2023) yaptığı çalışmada ise 252 Vietnam firmasından elde edilen anket verileri ışığında dijital dönüşümün firma performansını artırdığı ortaya konmaktadır. Lukito ve ark. (2023) ise yaptığı araştırmada değişim liderliğinin firma performansını dolaylı olarak etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Dolayısıyla bu bulgu, geçmiş çalışma sonuçlarıyla aynı doğrultudadır. Ancak geçmiş çalışmalarda, bu etkinin incelenmemiş olması açısından çalışma bulgusu özgündür ve ilgili literatürdeki önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Bu sonuca göre, firmaların yüksek pazar başarısına ulaşmaları için dijitalleşmeyi benimsemeleri önemli olmakla birlikte, bu durum yapısal bir dönüşümü beraberinde getirdiğinden tüm firma kaynaklarını organize edebilecek, dijital bir vizyona sahip ve bu vizyon çevresinde çalışanları yönlendirebilecek bir liderin varlığı kritik önem taşımaktadır. İşletmelerde üst düzey yöneticiler, bunun farkında olarak lider tayinini yapmalı, onların eğitim faaliyetlerini bu doğrultuda düzenlemelidir. Böylece işletmelerin dijital teknolojileri her örgütsel süreç ve faaliyette kullanması ve buna entegre olması mümkün olabilir. Bu durum ise işletmenin pazardaki rakiplerinin önüne geçmesini ve yüksek bir performans göstermesine katkı sunabilir.

Bu çalışmanın literatüre özgün katkısı bulunmakla birlikte, ampirik bir çalışma olması sebebiyle bazı kısıtları mevcuttur. Kısıtlardan ilki araştırma için gerekli verilerin Kocaeli'ndeki imalat sektöründen elde edilmiş olmasıdır. Dolayısıyla sonuçların genellenebilirliği bir kısıttır. Gelecek çalışmalarda farklı il, bölge, ülke veya sektörlerden elde edilen veriler ile modelin test edilmesi bulgular açısından önem arz etmektedir. Diğer bir kısıt ise, tüm değişkenlerin tek bir anket formunda ve aynı anda cevaplanmış olmasıdır. Gelecek çalışmalarda ilgili ilişkiler boylamsal verilerle test edilebilir. Bu çalışmada dijitalleşmenin öncülü olarak dijital dönüşümcü liderlik incelenmiştir. Gelecek çalışmalarda diğer liderlik tiplerinin dijitalleşmeyi nasıl etkilediği araştırılabilir. Ayrıca örgütsel kültür, örgüt iklimi ve örgüt yapısının dijitalleşme ile ilişkisinin incelenmesi de literatüre katkı sunabilir.

Kaynakça

Abbas, J., Balsalobre-Lorente, D., Amjid, M. A., Al-Sulaiti, K., Al-Sulaiti, I., & Aldereai, O. (2024). Financial innovation and digitalization promote business growth: The interplay of green technology innovation, product market competition and firm performance. *Innovation and Green Development*, 3(1), 100111. https://doi.org/10.1016/j.igd.2023.100111.

Alharthi, A., Krotov, V., & Bowman, M. (2017). Addressing barriers to big data. *Business Horizons*, 60(3), 285-292.https://doi.org/10.1016/j.bushor.2017.01.002

AlNuaimi, B. K., Singh, S. K., Ren, S., Budhwar, P., & Vorobyev, D. (2022). Mastering digital transformation: The nexus between leadership, agility, and digital strategy. *Journal of Business Research*, 145, 636-648. https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2022.03.038.

Ardi, A., Djati, S. P., Bernarto, I., Sudibjo, N., Yulianeu, A., Nanda, H. A., & Nanda, K. A. (2020). The relationship between digital transformational leadership styles and knowledge-based empowering interaction for increasing organisational innovativeness. *International Journal of Innovation, Creativity and Change*, 11(3), 259-277.

Claassen, K., Dos Anjos, D. R., Kettschau, J., & Broding, H. C. (2021). How to evaluate digital leadership: A cross-sectional study. *Journal of Occupational Medicine and Toxicology*, 16(1), 1-8. https://doi.org/10.1186/s12995-021-00335-x.

Cortellazzo, L., Bruni, E., & Zampieri, R. (2019). The role of leadership in a digitalized world: A review. *Frontiers in Psychology*, 10, 1938. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.01938.

Davies, P., Bustinza, O. F., Parry, G., & Jovanovic, M. (2023). Unpacking the relationship between digital capabilities, services capabilities, and firm financial performance: A moderated mediation model. *Industrial Marketing Management*, 115, 1-10. https://doi.org/10.1016/j.indmarman.2023.09.005.

El Sawy, O., Kræmmergaard, P., Amsinck, H., & Vinther, A. L. (2016). How LEGO built the foundations and enterprise capabilities for digital leadership. *MIS Quarterly Executive*, 15(2), 141-166. https://aisel.aisnet.org/misqe/vol15/iss2/5.

Erhan, T., Uzunbacak, H. H., & Aydin, E. (2022). From conventional to digital leadership: Exploring digitalization of leadership and innovative work behavior. *Management Research Review*, 45(11), 1524-1543. https://doi.org/10.1108/MRR-05-2021-0338.

Ferreira, J. J., Lopes, J. M., Gomes, S., & Rammal, H. G. (2023). Industry 4.0 implementation: Environmental and social sustainability in manufacturing multinational enterprises. *Journal of Cleaner Production*, 404, 136841. https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2023.136841.

Fornell, C., & Larcker, D. F. (1981). Evaluating structural equation models with unobservable variables and measurement error. *Journal of Marketing Research*, 18(1), 39–50. https://doi.org/10.2307/3151312.

Galindo-Martín, M. Á., Castaño-Martínez, M. S., & Méndez-Picazo, M. T. (2023). Digitalization, entrepreneurship and competitiveness: an analysis from 19 European countries. *Review of Managerial Science*, 17(5), 1809-1826. https://doi.org/10.1007/s11846-023-00640-1.

Hair, J.F., Black, W.C., Babin, B.J., Anderson, R.E., Tatham, R.L. (2010). *Multivariate Data Analysis*. Prentice hall, Upper Saddle River, NJ.

Hanandeh, A., Altaher, A., Halim, M., Rezk, W., Mahfoudh, N., Hammouri, Q., & Darawsheh, S. (2023). The effects of digital transformation, digital leadership, and entrepreneurial motivation on business decision making and business process performance: Evidence from greater Amman municipality. *International Journal of Data and Network Science*, 7(2), 575-582. https://doi.org/10.5267/j.ijdns.2023.3.014.

Hartmann, P., & Henkel, J. (2020). The rise of corporate science in AI: Data as a strategic resource. *Academy of Management Discoveries*, 6(3), 359-381. https://doi.org/10.5465/amd.2019.0043.

Heavin, C., & Power, D. J. (2018). Challenges for digital transformation–Towards a conceptual decision support guide for managers. *Journal of Decision Systems*, *27*(sup1), 38-45. https://doi.org/10.1080/12460125.2018.1468697.

Holten, A. L., & Brenner, S. O. (2015). Leadership style and the process of organizational change. *Leadership & Organization Development Journal*, 36(1), 2-16. https://doi.org/10.1108/LODJ-11-2012-0155.

Hung, B. Q., Hoa, T. A., Hoai, T. T., & Nguyen, N. P. (2023). Advancement of cloud-based accounting effectiveness, decision-making quality, and firm performance through digital transformation and digital leadership: Empirical evidence from Vietnam. *Heliyon*, 9(6), e16929. https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2023.e16929.

Kandampully, J., Bilgihan, A., Bujisic, M., Kaplan, A., Jarvis, C. B., & Shukla, Y. (2021). Service transformation: How can it be achieved? *Journal of Business Research*, 136, 219-228. https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2021.07.033.

Karakose, T., Kocabas, I., Yirci, R., Papadakis, S., Ozdemir, T. Y., & Demirkol, M. (2022). The development and evolution of digital leadership: A bibliometric mapping approach-based study. *Sustainability*, 14(23), 16171. https://doi.org/10.3390/su142316171.

Kıyak, B. (2023). İmalat Sanayinde Dijitalleşme Eğilimleri: Tr32 Düzey 2 Bölgesi Örneği. *Bölgesel Kalkınma Dergisi,* 1(02), 140-154.

Kuang, Y., Fan, M., Fan, Y., Jiang, Y., & Bin, J. (2023). Digitalization, financing constraints and firm performance. *Frontiers in Environmental Science*, 11, 1090537. https://doi.org/10.3389/fenvs.2023.1090537.

Kumar, S., & Shekhar. (2020). Digitalization: A strategic approach for development of tourism industry in India. *Paradigm*, 24(1), 93-108. https://doi.org/10.1177/0971890720914111.

Legner, C., Eymann, T., Hess, T., Matt, C., Böhmann, T., Drews, P., Mädche, A., Urbach, N. & Ahlemann, F. (2017). Digitalization: Opportunity and challenge for the business and information systems engineering community. *Business & Information Systems Engineering*, 59, 301-308. https://doi.org/10.1007/s12599-017-0484-2.

Li, L., Ye, F., Zhan, Y., Kumar, A., Schiavone, F., & Li, Y. (2022). Unraveling the performance puzzle of digitalization: Evidence from manufacturing firms. *Journal of Business Research*, 149, 54-64. https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2022.04.071.

Li, Y., Song, X., & Zhou, M. (2023). Impacts of brand digitalization on brand market performance: the mediating role of brand competence and brand warmth. *Journal of Research in Interactive Marketing*, 17(3), 398-415. https://doi.org/10.1108/JRIM-03-2022-0107.

Lukito, D., Suharnomo, & Perdhana, M. S. (2023). Investigating the relationship of change leadership, knowledge acquisition, and firm performance in digital transformation context. *Calitatea*, 24(194), 286-295. https://doi.org/10.47750/QAS/24.194.32.

Luu, T. D. (2023). Digital transformation and export performance: A process mechanism of firm digital capabilities. *Business Process Management Journal*, *29*(5), 1436-1465. https://doi.org/10.1108/BPMJ-01-2023-0024.

Ly, B. (2024). The interplay of digital transformational leadership, organizational agility, and digital transformation. *Journal of the Knowledge Economy*, *15*(1), 4408-4427. https://doi.org/10.1007/s13132-023-01377-8.

McCarthy, P., Sammon, D., & Alhassan, I. (2023). Digital transformation leadership characteristics: A literature analysis. *Journal of Decision Systems*, 32(1), 79-109. https://doi.org/10.1080/12460125.2021.1908934.

Müller, S. D., Konzag, H., Nielsen, J. A., & Sandholt, H. B. (2024). Digital transformation leadership competencies: A contingency approach. *International Journal of Information Management*, *75*, 102734. https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2023.102734.

Myovella, G., Karacuka, M., & Haucap, J. (2020). Digitalization and economic growth: A comparative analysis of Sub-Saharan Africa and OECD economies. *Telecommunications Policy*, *44*(2), 101856. https://doi.org/10.1016/j.telpol.2019.101856.

Nunnally, J. C. (1978). *Psychometric theory.* New York: McGraw-Hill.

Oberer, B., & Erkollar, A. (2018). Leadership 4.0: Digital leaders in the age of industry 4.0. *International Journal of Organizational Leadership*, 7(4), 404-412. https://doi.org/10.33844/ijol.2018.60332.

Philip, J. (2021). Viewing digital transformation through the lens of transformational leadership. *Journal of Organizational Computing and Electronic Commerce*, *31*(2), 114-129. https://doi.org/10.1080/10919392.2021.1911573.

Porfírio, J. A., Carrilho, T., Felício, J. A., & Jardim, J. (2021). Leadership characteristics and digital transformation. *Journal of Business Research*, *124*, 610-619. https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2020.10.058.

Ramadan M., Bou Zakhem N., Baydoun H., Daouk A., Youssef S., El Fawal A., Elia J., & Ashaal A. (2023). Toward digital transformation and business model innovation: The nexus between leadership, organizational agility, and knowledge transfer. *Administrative Sciences*, 13(8), 185. https://doi.org/10.3390/admsci13080185.

Senadjki, A., Yong, H. N. A., Ganapathy, T., & Ogbeibu, S. (2023). Unlocking the potential: the impact of digital leadership on firms' performance through digital transformation. *Journal of Business and Socio-economic Development*, 4(2), 161-177. https://doi.org/10.1108/JBSED-06-2023-0050.

Singh, S. K., Del Giudice, M., Tarba, S. Y., & De Bernardi, P. (2022). Top management team shared leadership, market-oriented culture, innovation capability, and firm performance. *IEEE Transactions on Engineering Management*, 69(6), 2544-2554. https://doi.org/10.1109/TEM.2019.2946608.

Sow, M., & Aborbie, S. (2018). Impact of leadership on digital transformation. *Business and Economic Research*, 8(3), 139-148. https://doi.org/10.5296/ber.v8i3.13368.

Suder, M., Duda, J., Kusa, R., & Mora-Cruz, A. (2024). At the crossroad of digital and tourism entrepreneurship: mediating effect of digitalization in hospitality industry. *European Journal of Innovation Management*, *27*(4), 1057-1081. https://doi.org/10.1108/EJIM-08-2022-0422.

Tagscherer, F., & Carbon, C. C. (2023). Leadership for successful digitalization: A literature review on companies' internal and external aspects of digitalization. *Sustainable Technology and Entrepreneurship*, 2(2),100039. https://doi.org/10.1016/j.stae.2023.100039.

Wang, S., & Esperança, J. P. (2023). Can digital transformation improve market and ESG performance? Evidence from Chinese SMEs. *Journal of Cleaner Production*, 419, 137980. https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2023.137980.

Weber, E., Krehl, E. H., & Büttgen, M. (2022). The digital transformation leadership framework: Conceptual and empirical insights into leadership roles in technology-driven business environments. *Journal of Leadership Studies*, 16(1), 6-22. https://doi.org/10.1002/jls.21810.

Xia, Y., Liu, X., Wang, X., Deng, H., Han, C., Liu, Z., & Tsai, S. B. (2023). The power of role models in a team: The impact of lead entrepreneur's digital leadership on digital entrepreneurial success. *Information Processing & Management*, 60(6), 103498. https://doi.org/10.1016/j.ipm.2023.103498.

Yopan, M., Kasali, R., Balqiah, T. E., & Pasaribu, M. (2022). The role of digital leadership, customer orientation and business model innovation for IoT companies. *International Journal of Business*, 27(2), 1-22. https://doi.org/10.55802/IJB.027(2).007.

Zeng, H., Ran, H., Zhou, Q., Jin, Y., & Cheng, X. (2022). The financial effect of firm digitalization: Evidence from China. *Technological Forecasting and Social Change*, *183*, 121951. https://doi.org/10.1016/j.techfore.2022.121951.

Zhou, D., Yan, T., Dai, W., & Feng, J. (2021). Disentangling the interactions within and between servitization and digitalization strategies: A service-dominant logic. *International Journal of Production Economics*, 238, 108175. https://doi.org/10.1016/j.ijpe.2021.108175.

Zulu, S. L., & Khosrowshahi, F. (2021). A taxonomy of digital leadership in the construction industry. *Construction Management and Economics*, 39(7), 565-578. https://doi.org/10.1080/01446193.2021.1930080.

Extended Abstract

Background

The emergence and rapid development of digital technologies are reshaping the world economy and causing digitalization to be integrated into almost every area of life (Zeng et al., 2022). Therefore, digitalization, which is a result of developing technology, affects both the market and businesses (Erhan et al., 2022). Digitalization refers to the adoption of digital technologies and also integration into the activities of the enterprise to increase its corporate efficiency, competitiveness, and innovation in a changing digital environment (Zulu and Khosrowshahi, 2021). Since digital technologies and data are accepted as the most important strategic resources today (Alharthi et al., 2017; Ferreira et al., 2023; Hartmann, & Henkel, 2020), digitalization is a powerful competitive tool (Kumar and Shekhar, 2020). In this context, studies on the factors that facilitate digitalization and their effects on companies are of great importance for companies to make successful digitalization initiatives.

Digitalization requires significant changes in both the internal structure and external relations of companies. For this reason, the fact that leaders have certain characteristics plays a decisive role in the successful implementation of digitalization (Tagscherer and Carbon, 2023). Indeed, digitalization requires serious organizational change and is long-term. In other words, digitalization is not just the acquisition of digital technologies, and the successful implementation of organizational changes depends on leaders who can direct and manage them (Oberer and Erkollar, 2018). Digital transformational leadership is a leadership style that aims to manage digital transformation processes by combining them with digital technologies (Karakose et al., 2022). Digital transformational leaders who understand the impact of digital technologies on the industry and develop skills in this regard aim to empower and support employees, create an environment that encourages learning and collaboration. They also aim to align digital transformation initiatives with organizational strategies and continuously monitor change (Lukito et al., 2023). Therefore, digital transformational leadership may be an enabler of digitalization. However, there is limited empirical work that investigate this association.

Although digitalization is seen as a necessity for companies, it may cause both positive and negative results (Zeng et al., 2022). For this reason, there are many studies in the literature on the effect of digitalization on company performance. Most of these studies are focused on financial performance. Market performance reflects the company's output and results in terms of its position and success in the market and how it performs compared to its competitors (Suder et al., 2024). Therefore, market performance refers to the performance output obtained by the company regarding its position in the market. Responding quickly to customer expectations, increasing market share, and achieving the intended quality is possible with digitalization, thus digitalization may increase market performance (Kuang et al., 2023). However, in the literature, the effect of digitalization on market performance has been addressed limitedly.

The purpose of this study is to examine the effect of digital transformational leadership as a determinant of digitalization and to reveal the relationship between digitalization and market performance. In addition, it is aimed to investigate the mediating effect of digitalization on the relationship between digital transformational leadership and market performance.

Methodology

In this study, the data were collected by survey method. The scales in the survey were adapted from previous studies. For the digital transformational leadership scale, 6 items were adapted from the study of AlNuaimi et al. (2022). The scale consisting of 4 items for digitalization was adapted from the study of Li et al. (2022). Finally, the scale developed by Singh et al. (2022) was used for market performance and consists of 4 items.

After the questionnaire was prepared, it was sent to managers in the manufacturing industry in Kocaeli, Turkey. Finally, 214 forms that were filled out were received. Before statistical analyses, the demographic characteristics of the respondents were examined. Accordingly, 7.5% of the companies constituting the sample have been in operation for less than 10 years, while 23.8% have been in operation for more than 50 years. In terms of the number of employees, 51.9% have less than 500 employees, while 35.5% have more than 1000 employees. While 49.1% of the participants were between the ages of 26-35, only 3.3% were 50 years old and above, and 36.4% of the participants were female and 63.6% were male.

After the data collection phase, confirmatory factor analysis (CFA) was performed. CFI, IFI, NFI and TLI were found greater than 0.90 and RMSEA was found less than 0.08 which indicates a good fit (Hair et al., 2010). Therefore, the goodness of fit indices obtained in this study are at an acceptable level. Then, correlation analysis results were evaluated. According to the results, it was determined that there were statistically significant and positive relationships between the variables. In addition, average variance extracted (AVE), standard deviation, mean, composite reliability (CR), and Cronbach Alpha values were calculated. AVE values were found between the ranges of 0,764 - 0,813, CR values were found between the ranges of 0,928 - 0,963, and Cronbach Alpha values were found between the ranges of 0,928 - 0,965. These results confirm the validity and reliability of the measurement.

Findings

The research hypotheses were tested with structural equation modeling (SEM). According to the results, it was seen that the goodness of fit indices were at an acceptable level. Findings reveal that there is a significant and positive relationship between digital transformational leadership and digitalization, supporting H1. It is also found that digitalization and market performance are positively related, supporting H2. Moreover, the bootstrapping method was used to test the hypothesis regarding the mediating effect of digitalization. This analysis was carried out with 2000 resamplings at a 95% confidence interval. Findings reveal that both the direct and indirect association between digital transformational leadership and market performance are significant. Therefore, it is demonstrated that digitalization mediates the association between digital transformational leadership and market performance, supporting H3.

Discussion and Conclusion

Findings revealed that there is a positive relationship between digital transformational leadership and digitalization. Karakose et al. (2022) presented a comprehensive analysis of the intellectual structure and thematic development of digital transformational leadership and found that it positively affects digitalization. Ramadan et al. (2023) also examined the effect of digital transformation leadership on the digitalization of business practices in SMEs and concluded that it has a positive and significant effect on digitalization. Zulu and Khosrowshahi (2021) also found that digital transformational leadership positively affects digitalization. Therefore, the research result is consistent with past studies. In line with this result, to survive in globalized competition and catch up with

technological developments, businesses that are going to digitalization need to be managed by leaders who have digital skills.

Secondly, it was found that there is a positive relationship between digitalization and market performance. Davies et al. (2023) examined the relationship between digitalization and firm performance with data obtained from 204 manufacturing companies and found that there is a positive relationship. In the research conducted by Suder et al. (2022), it was concluded that the effect of digitalization on firm and market performance in the hotel sector is positive. Wang and Esperança (2023) investigated the impact of digital management on market performance in their study on SMEs in China and found that the relationship is positive. Therefore, the result of the study is consistent with previous studies. In line with this result, it is concluded that digitalization enables being more successful than competitors, increasing market share, offering more value to customers, entering new markets and being successful there. In other words, to achieve high market performance, businesses need to see digitalization as a strategic priority and organize all resources to undergo a successful digitalization process.

Finally, it was demonstrated that digitalization mediates the relationship between digital transformational leadership and market performance. When the literature was reviewed, it was observed that there was no study examining this relationship in the same way. In the study conducted by AlNuami et al. (2022), it was found that digital transformational leadership was positively related to digitalization. In the study conducted by Hung et al. (2023), it was revealed that digital transformation increased firm performance. Lukito et al. (2023) also concluded in their study that change leadership indirectly affects firm performance. Therefore, our finding is in line with the results of previous studies.

With the speed that comes with the digital age, businesses have the opportunity to use time, which they see as a limited resource, effectively and efficiently. With digitalization, which refers to the integration of information into the computer environment, many business processes and operations can be carried out by saving time and cost. While this causes digitalization to become widespread. Therefore, the traditional leadership style has given way to digital transformational leadership to keep up with the changing market conditions and competitive environment. In this entire process of change, how digitalization affects the market positions and performances of businesses has also become an important issue. For this reason, the relationships between digital transformational leadership, digitalization and market performance have been empirically examined within the scope of the study. Thus, an original contribution has been made to the literature and both theoretical and managerial implications have been presented.

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi
Araştırma Makalesi
ISSN 2547-989X

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9 (1), 613-636
Geliş Tarihi:03.03.2025 Kabul Tarihi:26.05.2025
Yayın: 2025 Yayın Tarihi:31.05.2025
https://doi.org/10.30561/sinopusd.1650310
https://dergipark.org.tr/sinopusd

VEKÂLET SAVAŞI YENİDEN: RUSYA-UKRAYNA ÇATIŞMASINDA BÜYÜK GÜÇ REKABETİ

Melih KAZDAL*

Öz

Bu çalışma Rusya-Ukrayna Savaşı'nı vekâlet savaşı çerçevesinde ele almaktadır. Çalışmanın temel argümanı Rusya-Ukrayna Savaşı'nın, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) için bir vekâlet savaşı olduğu ve bu vekâlet savaşının Soğuk Savaş dönemi pratiklerine sahip olduğudur. Büyük güçler arasındaki stratejik rekabette Soğuk Savaş dönemi vekâlet savaşı pratiklerine bir dönüş yaşanmaktadır. ABD, Rusya ile olan stratejik rekabetinde Ukrayna'yı bir vekil olarak kullanmakta ve buna yönelik bir politika izlemektedir. ABD'nin Ukrayna'ya yönelik yaptığı devasa silah yardımı ve ekonomik yardımlar ile savaş öncesi ve sırasında izlediği politika bunu ortaya koymaktadır. Çalışmanın zaman aralığı savaşın başlangıç tarihinden Joe Biden döneminin bitişine kadar olan süreyi içermektedir. Son olarak çalışmada nitel analiz yöntemi içerisine dâhil olan vaka analizi metodu kullanılmıştır. Ek olarak siyasi elitlerin söylemleri ile savaşı takip eden kurumların yayımladığı veri setlerine başvurulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Vekâlet Savaşı, Stratejik Rekabet, Ukrayna Savaşı, ABD, Rusya.

Proxy War Revisited: Great Power Competition in the Russo-Ukraine Conflict

Abstract

This study analyses the Russian-Ukrainian War within the framework of proxy war. The primary argument of the study is that the Russian-Ukrainian War is a proxy war for the United States of America (USA) and that this proxy war exhibits characteristics reminiscent of the Cold War era. The strategic competition between the great powers has seen a return to Cold War-era proxy war practices. The US utilize Ukraine as a proxy in its strategic competition with Russia and pursues a policy accordingly. The substantial military and economic assistance the US has provided to Ukraine, in addition to its pre- and post-war policies, serve to substantiate this assertion. The time period of the study covers the period from the onset of the war to the end of the Joe Biden era. The final phase of the study incorporated the

* Dr. Öğretim Üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, melihkazdal@artuklu.edu.tr, https://orcid.org/0000-0002-4729-4064
This work is licensed under a Creative Commons BY-NC-SA 2.0

utilization of the case study analysis method, which is an integral component of the qualitative analysis method. Moreover, the discourses of political elites and the data sets published by organizations engaged in the war were utilized.

Keywords: Proxy war, Strategic Competition, Ukraine War, USA, Russia.

Giriş

Vekâlet savaşı kavramı ile ilgili son dönemde yapılan yorumlar ve değerlendirmeler genellikle bir devlet ile onun "kontrolünde" bir devlet dışı aktör arasındaki ilişki düşüncesi temelinde şekillenmektedir. Ancak vekâlet savaşı literatürüne bakıldığında, bunun doğru olmadığı ve vekâlet savaşında tarafların değişkenlik gösterdiği, devletin bir başka devleti vekil olarak tercih edebildiği de görülmektedir. Nitekim 2014'te başlayıp 2022'de tam teşekküllü bir savaşa dönüşen Ukrayna krizi, tam da vekâlet savaşında tarafların ne denli değişkenlik gösterebildiğini ortaya koymaktadır. Son on yılın en önemli uluslararası vakalarından biri olan Rusya-Ukrayna Savaşı'nın hem bölgesel hem de küresel önemli sonuçları olmuş ve hâlihazırda olmaktadır. Bu etkilerin en önemlisi Avrupa'nın güvenliği ile ilgili kaygıların yükselmesi ve ABD'nin Avrupalı müttefikleri üzerindeki etkisinin artması olmuştur. Bir taraftan Batı'nın hem Ukrayna'yı hem de diğer ülkeleri bir taraf olmaya zorlaması, diplomasi kanallarının kullanımını ve diğer ülkeler için konu üzerinde politika üretim sürecini bir hayli zorlaştırmaktadır. Diğer taraftan çatışmanın ABD için bir vekâlet savaşına dönüşmesi ve Rusya ile arasındaki stratejik rekabetin bir alanı haline gelmesi sorunun barışçıl yollarla çözümü ihtimalini zayıflatmaktadır.

Literatürde Rusya-Ukrayna savaşı ile ilgili birçok kaynak bulunmasına rağmen konuyu vekâlet savaşı çerçevesinde ele alan sınırlı sayıda çalışma mevcuttur. William A. Duyile vd. (2022) Rusya-Ukrayna Savaşı ile II. Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş arasında paralellik kurarak, NATO ve Rusya'nın ulusal çıkarlarını karşılaştırmaktadır. Savaşın bir vekâlet savaşı olduğunu vurgulayan yazarlar, Rusya'nın NATO'ya karşı nükleer üstünlüğe sahip olduğunu iddia etmektedir. Son

olarak çalışma belirtilen dönemler arasında korelasyon ve benzerlikleri ortaya çıkarmayı amaçlamıştır. Daniel Gaido (2023), Stephen F. Cohen'in "Yeni Soğuk Savaş" tezi üzerinden NATO'nun Doğu Avrupa'ya genişleme kararının Rusya'nın güvenlik endişelerini göz ardı ettiğini ve gereksiz bir provokasyona neden olduğunu ortaya koymuştur. Yazar, ABD ve AB'nin Ukrayna'yı Batı'ya çekme çabalarının, nihayetinde Ukrayna'da Rusya ile bir vekâlet savaşına dönüştüğünü iddia etmiştir. Batı, Ukrayna'yı Rusya ile kendisi arasında bir seçim yapmaya zorlayarak durumu daha da kötüleştirmiştir. Yazar, Rusya'nın güvenlik endişelerinin anlaşılması ve dikkate alınması gerektiğini savunmuş ve ABD'nin daha yapıcı bir politika izlemesi gerektiği sonucuna varmıştır. Çalışmasında Ukrayna'daki krizin nedenlerine odaklanan Michael Dunford (2023), krizin kökeninde iki temel faktör olduğunu belirtmiştir. Bunlar NATO'nun doğuya doğru genişlemesi ve Ukrayna'daki etnik, dilsel, dini, siyasi ve bölgesel farklılıklardır. Yazar ayrıca Ukrayna'daki bu savaşın bir vekâlet savaşı olduğunu ifade etmiştir. Dunford'a göre bu vekâlet savaşı, Rusya'yı zayıflatmak, hükümeti değiştirmek, ABD'nin Avrupalı müttefikleri üzerinde kontrol ve liderliğini sağlamlaştırmak ve Almanya'nın Rusya ile ekonomik entegrasyonunu engellemek için tasarlanmıştır.

Amos C. Fox (2023), Rusya-Ukrayna Savaşı'ndaki vekil stratejilerini karşılaştırmalı olarak incelemektedir. Yazar, çalışmasında Rusya ile ABD'nin çatışmadaki farklı vekil stratejilerini analiz ederek, vekil aktörlerin ve onları kullanan devletlerin kendine özgü özelliklerinin stratejileri nasıl şekillendirdiğini vurgulamaktadır. Buna ek olarak yazar, vekil stratejilerinin durağan olmadığını, değişen koşullara göre uyum sağladığını ve vekâlet savaşlarında çatışmanın tırmanması endişesinin artık geçerli olmadığını iddia etmektedir. Sonuç olarak Fox, daha geniş bir vekil ve vekâlet savaşı anlayışının geliştirilmesi gerektiği üzerinde durmuş ve bunun akademisyenler, politika yapıcılar ve sahadaki uygulayıcılar için güçlü bir analitik araç sağlayacağı iddiasına bulunmuştur. Chris Hann (2024), Ukrayna'daki şiddetin tırmanarak bir vekâlet savaşına dönüştüğünü ve bu dönüşümün büyük ölçüde Batı'nın sorumluluğunda olduğunu savunmaktadır. Yazar,

savaşı tarihsel, politik-ekonomik ve medya temsilleri boyutlarıyla incelemiş ve Batı'nın rolünü sorgulamıştır. Tarihsel açıdan Ukrayna'nın farklı güçlerin hüküm sürdüğü bir coğrafya olduğunu vurgulayan yazar, bir Ukraynalı kimliğinin oluşturulmasının zorluklarından bahsetmiştir. Hann, savaşın ekonomik boyutunu ele alırken ABD'nin bu savaştan en çok çıkar sağlayan ülke olduğunun, silah satışları ve Avrupa enerji akışının Batı'ya kaydırılmasıyla Amerikan şirketlerinin büyük karlar elde ettiğinin altını çizmiştir. Son olarak Batı medyasındaki Ukrayna'ya ilişkin baskın anlatıyı eleştiren yazar, basmakalıp ve hatta ırkçı temsiller ile Rus halkının şeytanlaştırıldığını ve Ukrayna'nın karmaşık tarihinin göz ardı edildiğini savunmuştur.

Bu çalışmanın literatürdeki diğer çalışmalardan ayrılan noktası ise Ukrayna'daki vekâlet savaşını büyük güç rekabeti üzerinden okuması ve Soğuk Savaş dönemi vekâlet savaşı pratiklerinin uygulandığını iddia etmesidir. Çalışma vekâlet savaşı kavramsal çerçevesini kullanarak, ABD'nin Rusya-Ukrayna Savaşı'ndaki politikasını ele almaktadır. Dolayısıyla çalışmanın analiz birimi devlettir. Makalenin zaman aralığı ise savaşın başlangıç tarihi olan Şubat 2022 ile Joe Biden döneminin bitiş tarihi olan Ocak 2025'tir. Donald Trump dönemi, çalışmanın zaman aralığı dışında bırakılmıştır. Bunun temel nedeni Trump yönetiminin çatışmaya Biden yönetiminden daha farklı yaklaşması ve Ukrayna'ya uzlaşı yönünde baskı uygulamasıdır. Çalışmanın geri kalanı şu şekilde bölümlendirilmiştir. İlk olarak vekâlet savaşının kısa bir tarihinden bahsedilmiş ve bu süreç içerisindeki dönüşümün altı çizilmiştir. Sonrasında vekâlet savaşı uygulamasında tarafların hangi aktörler olduğundan bahsedilmiştir. Burada çalışmanın odak noktası olan devletin bir başka devleti vekil olarak kullandığı durum üzerinde durulmuştur. Bir sonraki bölümde ABD'nin Ukrayna'daki vekâlet savaşı stratejisi anlatılmış ve burada nasıl bir strateji izlendiği ortaya koyulmuştur.

1. Vekâlet Savaşının Dönüşümü

Tarih boyunca savaş alanlarında orduların mevcut güçlerine yardımcı olacak güçler her zaman kullanılmıştır. Zaman içerisinde isimleri değişen bu kuvvetler

Brian Williams (2012, s. 61)'ın da altını çizdiği gibi savaşın kendisi kadar eskidir. Thukydides (2017), Peloponez Savaşı'nda korsanlar ve paralı askerlerin muharebelerde kullanıldığından bahsetmiştir. Nitekim Geraint Hughes (2023, s. 113), Peloponez Savaşı'nın Avrupa tarihindeki ilk vekâlet savaşı örneği olduğunu iddia etmiştir. Vekâlet savaşının tarih içerisindeki serüveni devam etmiş, Bizans İmparatorluğu ve Çin hanedanları "barbarları" kullanmış, İrlanda'daki isyana İspanya ve Fransa destek vermiş, Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nda, Britanya'nın rakipleri isyancı Amerikan güçlerini desteklemiş, II. Dünya Savaşı, Soğuk Savaş ve 2011 sonrası birçok vekâlet savaşı vuku bulmuştur. Dolayısıyla vekâlet savaşlarının arkasındaki temel stratejik fikir yeni değildir: düşmanımın düşmanı dostumdur. Bütün bunlardan dolayı Hughes (2023, s. 113), vekâlet savaşı kavramının kolektif bilincimiz içerisinde gömülü olduğunu ifade etmiştir.

Vekâlet savaşı kavramı her ne kadar tarihin her döneminde kendisine yer bulmasına rağmen Soğuk Savaş dönemi süper güç siyasetinin dinamikleriyle ilişkilendirilmiştir (Mumford, 2013, s. 46). Soğuk Savaş boyunca birbirlerinin nükleer cephaneliğinden korkan ve doğrudan çatışmak istemeyen ABD ve Sovyetler Birliği'nin, stratejik hedeflerine ulaşmak için tercih ettiği yöntem vekâlet savaşı olmuştur. Bu nedenden dolayı Avrupa'da başlayan vekâlet savaşları kısa sürede, Asya, Afrika ve Latin Amerika'ya yayılmıştır (Falkov, 2023, s. 137). Süper güçlerin rakibini sınırlandırmak istemesi onları bütün dünyadaki çatışmalarda destekledikleri tarafa, ekonomik, askeri ve danışmanlık yardımları yapmaya yönlendirmiştir. Dolayısıyla Amerikalı ve Sovyet karar alıcıları için vekâlet savaşı, iki nükleer gücün doğrudan çatışmadan kaçınarak, rakibinin nüfuzunun yayılmasını engellemek ve kendisininkini tahkim etmek için kullandıkları bir araç haline gelmiştir. Vekâlet savaşları, süper güçlere nükleer savaş riski olmaksızın jeo-stratejik amaçlarına ulaşma imkânı sağlamıştır. Nitekim dışarıdan sağlanan yardımlardan dolayı, Soğuk Savaş boyunca meydana gelen iç savaşların %66'sı, isyancıların yürüttüğü asimetrik savaşlar şeklinde tezahür etmiştir. Her iki süper gücün devasa imkânları ve vekilinin yenilmesini engelleme isteği, var olan çatışmaların uzamasına neden olmuştur. Bu

nedenden dolayı iç savaşların çoğu ateşkes ve barış anlaşmalarından ziyade askeri zafer veya mağlubiyetle sonuçlanmıştır (Stark, 2023, ss. 154-156).

Vekâlet savaşının biçimi, 11 Eylül saldırıları sonrası ABD'nin ilan ettiği Teröre Karşı Savaş (TKS) sonrasında yine değişime uğramıştır. ABD'nin saldırgan politikasıyla birlikte 2000'lerde artan sivil çatışmalar, 2011 sonrası Arap Baharı süreci ve 2014'te DAEŞ'in yükselmesiyle iç savaşlara ve vekâlet savaşlarına dönüşmüştür. Nitekim başta Suriye, Yemen ve Libya olmak üzere birçok noktada, küresel ve bölgesel aktörlerin dâhil olduğu vekâlet savaşları görülmüştür. Bununla beraber günümüzde vekâlet savaşlarında yeni bir döneme girildiğini müşahede etmekteyiz. ABD'nin dış politika hamlelerinde görüldüğü üzere, büyük güçler arasındaki rekabetin geri döndüğü ve bu güçlerin birbirleriyle olan rekabete daha fazla odaklandığı bir döneme girilmiştir. Ancak her biri ciddi nükleer kapasiteye sahip bu büyük güçler birbirleriyle olan rekabeti yine vekiller aracılığıyla yürütmek zorunda kalacaktır. Bu da Soğuk Savaş dönemi vekâlet savaşı pratiklerinin yeniden uygulanması manasına gelmektedir (Stark, 2023, s. 159,160-161). Dolayısıyla bu çalışma Rusya-Ukrayna Savaşı'nda, büyük güçler arasındaki stratejik rekabetin bir sonucu olarak, Soğuk Savaş dönemi geleneksel vekâlet savaşı uygulamasının görüldüğünü iddia etmektedir. Bu çatışmada aynı Soğuk Savaş dönemindeki gibi devletin bir başka devleti vekil olarak kullanması ve bu şekilde stratejik çıkarlarına ulaşma amacı taşıdığı görülmektedir. Bu çatışmada ABD (daha geniş olarak Batı) hami; vekil Ukrayna ve hedef ise Rusya'dır.

Vekâlet savaşları, büyük güçler arasındaki çatışmanın karakterini belirleyen önemli faktörlerin başında gelmektedir. 2011 sonrası dönemde birçok uluslararasılaşan (internationalized) iç savaş patlak vermiştir. Bu dönemde başta ABD ve Rusya olmak üzere büyük güçler ve İran gibi statüko karşıtı bölgesel güçler, söz konusu iç savaşlara vekiller üzerinden müdahale etmiştir. Bu gibi savaşlara örnek olarak Suriye ve Ukrayna verilebilir. Rusya, Ukrayna'ya baskı uygulamak ve batının etkisini kırmak amacıyla, doğu Ukrayna'da bir vekâlet savaşı yürütmüştür. Ancak bu vekâlet savaşı zamanla doğrudan müdahaleye dönüşmüş ve Şubat 2022'de

Rus ordusunun operasyon başlatmasıyla tam teşekküllü bir savaş halini almıştır. Bu tarihten itibaren tersine bir şekilde, Batılı güçler Moskova'ya karşı bir vekâlet savaşı stratejisi uygulamaya başlamıştır (Hoffman & Orner, 2023, s. 427). Nitekim savaş öncesi Ukrayna, her ne kadar Avrupa Komşuluk Politikasının bir tarafı olsa da ne ABD'nin bir müttefiki ne de önemli bir silah tedarikçisidir. Batılı silahların ilk olarak Ukrayna'ya gönderilmesi 2014'ün başlarında olmuş ve ilk ölümcül silah yardımı ancak 2018'e gelindiğinde yapılmıştır (Jenne & Siroky, 2023, s. 448).

2. Vekâlet Savaşı'nın Aktörler Tarafından Uygulanması

Assaf Moghadam ve Michel Wyss (2020, ss. 124-125), literatürdeki daha önce yapılan tanımlardan yola çıkarak vekâlet savaşını, "asimetrik güç ilişkisine sahip taraflar arasında, stratejik hedeflerine ulaşmak için bir tarafın (*hami*) somut yardım karşılığında diğer tarafı (*vekil*) kullandığı gayri resmi ortaklık anlaşmaları" şeklinde tanımlamıştır. Bu tanım, hami-vekil ilişkisini, siyasi hedeflere ulaşmak için güç kullanımını da içeren en az iki taraf arasındaki iş birliğine dayalı anlaşmalar, içerisinde konumlandırmaktadır. Ancak aynı zamanda iki belirgin farkı vurgulamaktadır. Birincisi, hami-vekil ilişkisi, resmi bir belgeye dayanan ve karşılıklı sorumluluklar içeren ittifak antlaşmaların aksine bir resmiyet taşımamaktadır. İkincisi, haminin ayrıcalıklı konumu, hami-vekil ilişkisini, iş birliği ilişkilerinden ayırmaktadır. Bununla beraber, haminin bu durumu, vekilin çıkarlarının görmezden gelinmesi ve ikincil plana atılması manasına gelmemektedir. Haminin vekile sağladığı yardım ve buna karşın vekilin üstlendiği görevler vakadan vakaya değişmektedir. Bu bağlamda haminin yardımı şunları içermektedir: silah teçhizat gibi askeri yardımlar, finansal yardım, eğitim, istihbarat, operasyon planlaması, güvenli bölge temini ve siyasi korumadır. Vekilin üstlendiği görevler ise genel olarak, ortak düşmana karşı savaşma, istihbarat toplama, devriye atma ve hami adına belli bölgeleri kontrol etmedir.

Vekâlet savaşı, mevcut çatışma dinamiğinin dışında olan devlet veya devlet dışı aktörün hami olduğu ve onun seçtiği ve silah, askeri eğitim ve finansal yardım sağladığı vekil arasında kurucu bir ilişkidir (Mumford, 2013, s. 45). Bundan dolayı

bu ilişkide kimin *hami* kimin *vekil* olduğu ve bunlar arasındaki ilişki mekanizması oldukça önemlidir. Andrew Mumford (2013, s. 45), bu aktörler arasında, dört tip ilişki olabileceğini ortaya koymuştur. Bunlar bir devletin diğerini, (naip güç olarak) kullanması; bir devletin, bir devlet dışı aktörü (milis grup, özel askeri şirket veya terörist grup) kullanması; devlet dışı aktörün bir devleti kullanması, devlet dışı aktörün bir başka devlet dışı aktörü (naip güç olarak) kullanmasıdır.

Devletin bir başka devleti ortak düşmana karşı vekil olarak kullanması, koalisyon veya ittifak ile karıştırılmamalıdır. Burada vekâlet savaşını farklı kılan temel nokta haminin, vekilin yanında savaşa dâhil olmaması bunun yerine muharebe desteği sağlamasıdır. Muharebe desteği genellikle askeri danışman kullanarak icra edilmekte ve planlama, istihbarat sağlama, lojistik destek, silah temini ve askeri eğitimi içermektedir. Örneğin, ABD'nin Saddam sonrası Irak hükümetine desteği bu kategoriye girmektedir. David A. Lake (2019, s. 240)'e göre ABD yönetimi Nuri el-Maliki liderliğindeki Irak'ta "yeni bir vekâlet ilişkisine nispeten kolay bir geçiş beklemiş" ancak süreç istedikleri gibi ilerlememiştir. ABD, Irak güvenlik güçlerini eğitmiş, geliştirmiş, silahlandırmış ve teçhizat desteği vermiştir. ABD, bu güçleri hem içerideki isyancılara karşı hem de İran'ın, Irak'a yönelik müdahalesini engellemede kullanmıştır. Başlangıçta ABD güçleri yanında savaşan Irak güçleri zamanla Amerikan askerlerinin yerini almıştır (Fox, 2022, s. 3).

Bu çalışmanın da odaklandığı devletin bir başka devleti vekil olarak tayin edip desteklemesi, özellikle Soğuk Savaş yıllarında oldukça yaygın olarak kullanılmıştır. Bu dönemde ABD ve Sovyetler Birliği, diğer devlet veya devlet-dışı aktörleri kendi vekilleri olarak kullanarak, rakiplerini zayıflatma veya çıkarlarını maksimize etmeyi amaçlamıştır. O dönem dünya siyasetinin iki kutuplu doğası, yerel iç savaşların dahi süper güçler arası yoğun ideolojik boyutlara haiz güç mücadelesinin bir parçası olarak görülmesine neden olmuştur. Bu tür çatışmalar süper güçlerin savaşan gruplar üzerindeki patronaj seviyesini arttırmış ve genellikle kendi adına müdahaleyi üstlenecek vekil güç kullanımı şeklinde sonuçlanmıştır. Dolayısıyla, haminin isteği doğrultusunda hareket eden bu vekiller, suçlamanın odak

noktası haline gelmiş ve stratejik hedefi elde etmede bedel ödeyen taraf olmuştur (Mumford, 2013, s. 48).

Soğuk Savaş'ın aksine günümüzde, büyük güçlerin vekil kullanımında ideoloji arka planda kalmıştır. Vekiller, rakip komşu ülkeye zarar verme, sınırdan uzak çatışma noktalarına müdahale edebilme, *de facto* tampon bölge oluşturma ve haminin çıkarlarına hizmet etme gibi amaçlar için kullanılmaktadır. Ancak vekilin sağladığı en büyük avantaj her zaman daha az maliyete sahip olmasıdır. Rusya'nın Ukrayna'ya doğrudan askeri müdahalesini göz önüne alırsak bunu daha iyi anlayabiliriz. Küçük silahlar ve havan topu sağlayarak bir isyanın sürmesine yardım etmek, zırhlı bir tümeni konuşlandırmaktan her zaman daha az maliyetlidir. Ancak daha da önemli olan, ilk durumda insan gücü kaybının önüne geçilmesidir. Örneğin, 2015 ile birlikte Suudi Arabistan'ın Yemen'e askeri müdahalesi sonrası İran, Husilere desteğini arttırmış ve kendi insan kaynağını riske atmadan, bir vekâlet savaşı sürdürmüştür (Byman, 2023, s. 151).

Büyük güçlerin, kendileri gibi nükleer silahlara sahip diğer bir büyük güçle mücadele etmesinde vekâlet savaşı önemli bir alternatif olarak ortaya çıkmaktadır. Nükleer silahlara sahip iki büyük güç arasındaki rekabetin doğrudan bir savaşa dönüşme riski, tarafların vekâlet savaşı da dâhil daha düşük seviye çatışmaları tercih etmesine neden olmaktadır (Byman, 2023, s. 152). Makul inkâr (plausible deniability) vekâlet savaşının, hami devletler için sağladığı en önemli faydalardan biridir. Hami devlet, herhangi bir saldırının arkasında veya çatışmaya müdahil olmadığını belirterek, olası bir suçlama veya misillemeden kaçınmaktadır. Bunun aksinin ispatlanmasının zorluğu ve yeterli delilin tesis edilmesinin önündeki engeller, haminin suçlanmasının önüne geçmektedir (Byman, 2023, s. 152). Ancak Daniel Byman (2023, ss. 152-153), makul inkârın gerçek bir savunmadan ziyade tamamen siyasi bir durum olduğunu iddia etmektedir. Ona göre istihbarat kurumları genellikle isyancı grupları kimin beslediği, eğittiği ve silahlandırdığını bilmekte ve bunu hükümetlerine aktarmaktadır. Nitekim ABD'nin Irak işgali döneminde, koalisyon askerlerine yönelik en ölümcül saldırılar patlayıcıyla şekillendirilmiş

mermiler (PŞM) kullanılarak yapılmıştır. Amerikan hükümeti bu silahların, İran'dan geldiğini bilmesine rağmen, İran'a yönelik bir saldırıda bulunmamıştır.

Benzer şekilde Amos C. Fox (2023, s. 608) günümüzde sosyal medya, pasif izleme (passive monitoring), açık kaynak istihbaratı ve saha düzeyinde istihbarat, gözlem ve keşfin, hami olarak devletin, vekile verdiği desteği ve onunla birlikte hareket ettiğini gizlemesini neredeyse imkânsız hale getirdiğini vurgulamaktadır. Bu durum makul inkârın erozyona uğramasına neden olmaktadır. Dahası, bu dinamik, vekâlet savaşı stratejilerinde makul inkâr ve dolaylı katılımdan, dönemsel fırsatların değerlendirilmesine ve stratejik esnekliğin korunmasına odaklanan bir yaklaşıma geçişi hızlandırmıştır. Çünkü devletler vekâlet stratejilerini, artık dolaylı müdahale ve eylemlerini gizlemek için değil, dönemsel fırsatlardan ve stratejik esneklikten yararlanmak için kullanmaktadır. Son olarak devletlerin, vekâlet savaşlarına olan müdahalelerini gizleme ihtiyacı duymaması, vekâlet stratejilerinin tırmanmadan bağımsız bir hal almasına neden olmuştur. Yani hami olarak devletlerin müdahalesi ne gerilimi azaltmaya ne de tırmandırmaya yardımcı olmaktadır. Nitekim bu durum Rusya-Ukrayna Savaşı'nda kendini göstermektedir. Ne ABD ne de Batılı ülkeler, söz konusu savaşta vekâlet savaşı uyguladıklarını saklamakta ve bu durum başta Kremlin Sözcüsü Dmitry Peskov olmak üzere birçok Rus yetkili tarafından da dile getirilmektedir (Karar, 2025).

3. ABD'nin Ukrayna'da Vekâlet Savaşı

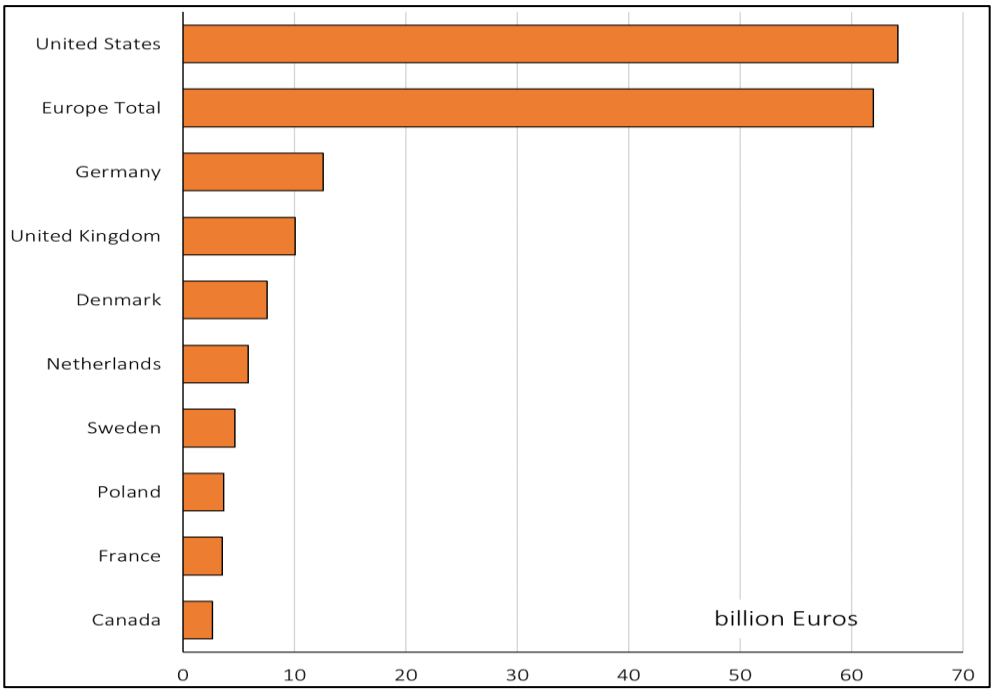
Rusya-Ukrayna Savaşı, vekâlet savaşlarının yalnızca rövanşist ve çıkarcı aktörlerin, devlet-dışı aktörler aracılığıyla uyguladığı bir eylem olmadığını göstermiştir. Aksine bu savaş, 21. yüzyılda bir devletin bir başka devlet üzerinden nasıl vekâlet savaşı uyguladığını gösteren çarpıcı bir örnek olmuştur. Bu bağlamda başta ABD olmak üzere birçok Batılı ülke, Rusya'ya karşı vekâlet savaşı stratejisi uygulamış ve bunu demokratik değerler, Avrupa'nın savunulması ve uluslararası sistemin muhafazası gibi nedenler üzerinden meşrulaştırmıştır (Fox, 2022, s. 1). Söz konusu bu savaşta hem Rusya hem de ABD vekâlet savaşı stratejisine başvurmuş ancak uygulamada farklılıklar ortaya çıkmıştır.

Rusya'nın 2022'deki Ukrayna işgalindeki ilk stratejisi, yıldırım harekâtıyla Kiev ve Karkiv'e saldırarak, Ukrayna ordusuna karşı hızlı bir galibiyet elde edip, Ukrayna hükümetini düşürmek olmuştur. Ancak savaşın ilk aşamasındaki bu Rus stratejisi başarısız olmuş ve ABD, Ukrayna'ya ileri teknolojik silah temini, finansal yardım ve askeri eğitimi de içeren destek sağlamaya karar vermiştir. Ukrayna'da hızlı bir galibiyet elde edemeyen Moskova, Wagner Grup ile Donbas'taki vekillerinin merkezi bir rol üstlendiği ve Kiev'in insan gücü ve kaynaklarını tüketmesini beklediği bir yıpratma savaşı stratejisine geçiş yapmıştır. Bu strateji uyarınca eski Wagner lideri Yevgeny Prigozhin, 40.000 mahkûmu şirketi bünyesine dâhil etmiş ve sahada kullanmıştır. Buna ek olarak Donetsk ve Luhansk Halk Orduları, Donbas'taki muharebe yükünü üstlenmiştir (Fox, 2023, ss. 606-607,612). Dolayısıyla Rusya, 2014'te Kırım'ın ilhakı sürecinde vekil olarak kullandığı aktörleri 2022'den itibaren düzenli ordunun yanında yardımcı kuvvet olarak kullanılmaktadır.

Washington'un vekâlet savaşı stratejisi ise Moskova'nınkinden tamamen farklılaşmaktadır. ABD, geleneksel vekâlet savaşı stratejisi olan, bir devletin diğer bir devleti çıkarları doğrultusunda vekil olarak desteklemesini uygulamaktadır. Burada ABD, kendi askeri gücüyle çatışmaya dâhil olmadan arka planda vekilini desteklemekte ve iki aktör arasında işlemsel (transactional) bir vekâlet ilişkisi bulunmaktadır. Bu tarz bir vekâlet ilişkisinde hami (ABD), insani ve maddi kaybın dâhil olduğu taktiksel risklerin büyük bir çoğunluğunu vekile (Ukrayna) yüklemektedir. Bu şekilde hami, kendi askeri gücü kaybına ek olarak içerideki olası bir siyasi hoşnutsuzluğu da nötrleştirmektedir. Bayrağa sarılı tabutların ülkeye gelmemesi, hamiye ihtiyacı olan zaman ve stratejik esnekliği sağlamakta ve pragmatik bir vekalet savaşı stratejisi uygulamasını mümkün kılmaktadır. Dolayısıyla ABD'nin Ukrayna'da uyguladığı vekâlet savaşı stratejisi işlemsel vekâlet ilişkisine tam uymaktadır (Fox, 2023, ss. 612-613).

ABD, vekâlet savaşı stratejisi doğrultusunda Ukrayna ordusunun Rus ordusuna karşı koyabilmesi için önemli miktarda askeri yardımda bulunmuş ve

bunların toplamı Aralık 2024 itibariyle 69 milyar doları bulmuştur. ABD'den sonra en fazla askeri yardım yapan iki ülke olan Almanya ile İngiltere'nin yardımlarının toplamı 24 milyar dolar civarındadır (Trebesch vd., 2024). Nitekim ABD, tek başına Ukrayna'ya en çok yardım eden ülke konumundadır (Melkozerova, 2024). Bu durum ABD'nin yardımı olmaksızın, Ukrayna'nın Rus ordusu karşısında durmasının pek mümkün olmadığını göstermektedir (Copp, 2024). Amerikan hükümetinin yaptığı bu askeri yardım 3.000'den fazla *Stinger* uçaksavar füzesi, 3 adet *Patriot* hava savunma bataryası ve mühimmatı, *HAWK* hava savunma sistemi ve mühimmatı, 40'tan fazla *HIMARS* ve mühimmatı, 31 adet *Abrams* tankı, 300'den fazla *Bradley* zırhlısı, 20 adet Mi-17 helikopter, 10.000'den fazla *Javelin* zırh delici sistem, 10.000'den fazla TOW füzesi ve 400 milyon hafif silah mühimmatı ve el bombasını içermektedir (U.S. Department of State, 2024). Bütün bu ileri teknolojik silahlar, çoğu Batılı analistin de altını çizdiği gibi (Cancian & Park, 2024; Masters & Merrow, 2024), Ukrayna'nın muharebe alanında, dünyanın en güçlü ordularından biri olan (Masters & Merrow, 2022) Rus ordusu güçlerine karşı koyması için hayati öneme sahiptir. Nitekim Ukrayna Devlet Başkanı Volodimir Zelenski de bu durumu doğrulamış ve Amerikan desteği olmadan kazanmalarının mümkün olmadığını ifade etmiştir (Lapatina, 2024).



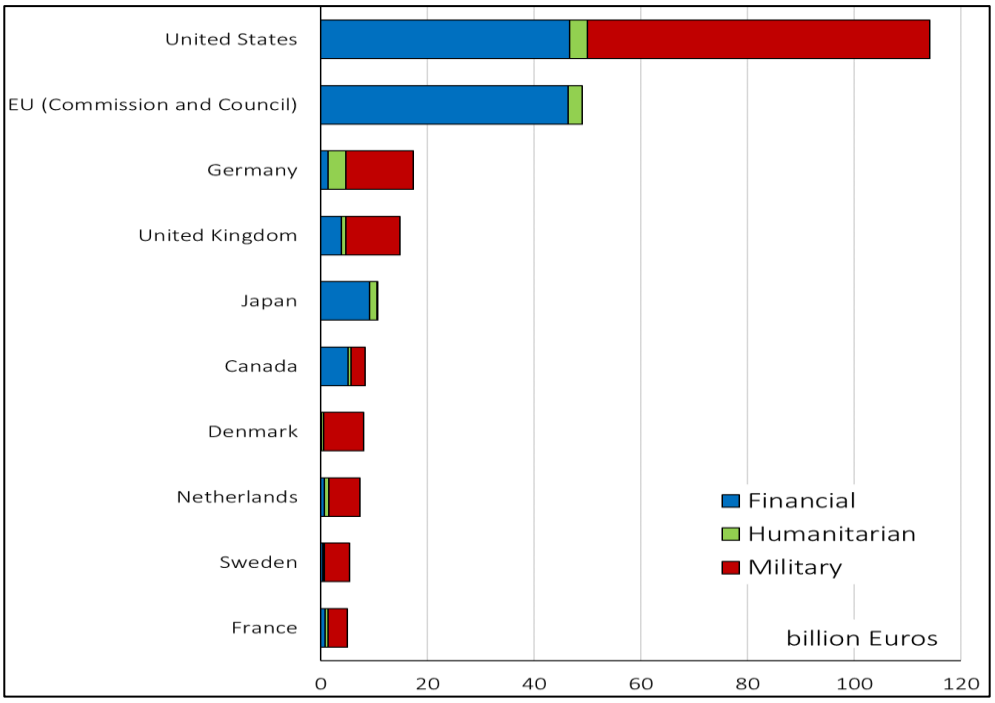
Şekil 1: İki Taraflı Askeri Yardımlar- İlk 10 Ülke (Trebesch vd., 2024).

Birleşik Devletler'in askeri yardımı savaş ilerledikçe artmış ve öncesinde Ukrayna'ya gönderilmesi düşünülmeyen silahların da transfer edildiği görülmüştür. Örneğin savaşın başlarında, Ukrayna'ya Abrams tankı gönderilmeyeceğini ifade eden Biden yönetimi bu kararını değiştirmiştir (Seligman & McLeary, 2023). 2023 yazına gelindiğinde ise ABD, kendi yapımı F-16'ların, Avrupalı müttefikleri tarafından Ukrayna'ya gönderilmesine izin vermiş ve sonrasında ilk F-16 transferi aynı yılın temmuz ayında gerçekleşmiştir. Dahası 2024'ün başında Biden hükümeti, Ukrayna'ya ATACMS adıyla bilinen ve 322 km menzile sahip uzun menzilli balistik füze temin etmiştir (Masters & Merrow, 2024). Ukrayna ordusu elde ettiği bu hassas isabet özelliğine sahip balistik füzeleri ilk defa Kırım'daki Rus hedeflerini vurmak için kullanmıştır (Baldor & Copp, 2024).

Bununla beraber ABD ve Batılı müttefiklerinin söz konusu silah tedarikiyle birlikte savaşı tırmandırması her zaman cevapsız kalmamıştır. Eylül 2024'te Rusya, nükleer doktrininde değişikliğe gitmiştir. Rusya Güvenlik Konseyi'nin doktrindeki

değişikliği değerlendirdiği bir toplantıda konuşan Putin, belgenin gözden geçirilmiş versiyonunda ülkesine karşı nükleer olmayan bir güç tarafından "nükleer bir gücün katılımıyla veya desteğiyle" yapılacak bir saldırının Rusya Federasyonu'na müşterek saldırı" olarak görüleceğini belirtmiştir. Bu yenilenme ile Rusya'nın nükleer silah kullanma eşiği düşürülmüş, sadece nükleer saldırıya değil geniş çaplı bir konvansiyonel saldırıya da nükleer silahla mukabele edileceği ifade edilmiştir. Moskova'nın bu hamlesi caydırıcı bir niyet taşımakta ve Batı'nın, Ukrayna'ya uzun menzilli balistik füze başta olmak üzere ileri teknolojik silahları teminini engellemeyi amaçlamaktadır (AP News, 2024).

ABD'nin vekiline olan bir diğer önemli yardımı da finansal destek temini olmuştur. Ukrayna'ya verilen bu ekonomik destek, Ukrayna hükümetinin kolluk kuvvetleri de dâhil olmak üzere temel kamu hizmetlerini sürdürmesine yardımcı olmaktadır (Cancian & Park, 2024). Birleşik Devletler, 26.9 milyar dolar finansal yardıma ek olarak 3.68 milyar dolar insani yardımda bulunmuştur. Avrupa Birliği (AB)'nin 45.38 milyar dolar finansal yardım yaptığı durumda (Trebesch vd., 2024), ABD'nin askeri yardıma ek olarak bu denli ekonomik yardımda bulunması, Ukrayna'daki vekâlet savaşındaki kararlılığını gösteren bir başka unsurdur. Şubat 2022'de Rus işgalinin başlamasından itibaren Amerikan Kongre'si, Ukrayna'yı, ekonomik, insani ve askeri açıdan desteklemek adına toplam değeri 175 milyar doları bulan beş yasa geçirmiştir (Cancian & Park, 2024; Lapatina, 2024).



Şekil 2: Yardım Türlerine Göre Toplam Yardımlar (Trebesch vd., 2024).

ABD, Ukrayna'ya, Rus güçlerinin nereye konuşlandığı ile ilgili çok geniş bir askeri istihbarat sağlamıştır. Sağlanan bu istihbarat ile Ukrayna ordusu, Rus askerlerini taşıyan nakliye uçağının düşürülmesi, bazı Rus generallerinin suikasta uğraması ve Rusya'nın Karadeniz filosunun amiral gemisi Moskva'nın vurulması gibi önemli başarılara imza atmıştır (Carpenter, 2022). Buna ek olarak ABD, Ukrayna ordusuna Almanya topraklarında askeri eğitim vermektedir. Bu eğitim Ukraynalı askerlerin savaşma yeteneklerini geliştirme, topçu desteği ile koordineli hareket etme ve Patriot füze sistemi başta olmak üzere ileri teknolojik silahların kullanımını da içermektedir (Seligman & McLeary, 2023). Nitekim ciddi miktarda ileri teknolojik ve gelişmiş silah tedarik edilen Ukrayna ordusunun bu silahları kullanabilmesi için eğitim alması gerekmektedir. Bu silahlar içerisinde M777 obüsü, radar sistemleri ve Ukrayna için geliştirilen Phoenix Hayalet dronu öne çıkmaktadır. Almanya'da eğitim alan Ukraynalı askerler ülkelerine dönerek diğer askerlere, alışık

olmadıkları bu yeni Amerikan sistemlerine sahip silahlar hakkında eğitim vermektedir (Garamone, 2022; Losey & Gould, 2022).

Son olarak Biden yönetimi Ukrayna'nın galip gelmesini veya en azından Rusya'nın istediği sonuca ulaşmasını engellemeyi amaçlayan bir politika benimsemiştir. Nitekim Amos C. Fox (2023, ss. 613-614), ABD'nin Ukrayna'da amacının Rusya'yı yenmek olduğunu üç faktör ile açıklamıştır. Birincisi, Amerikan yönetiminin gerilimi sürekli tırmandırmasıdır. İkincisi ABD, Ukrayna'ya ileri teknolojik, oldukça sınırlı ve pahalı olan teçhizat, çok kıymetli istihbarat ve önemli askeri eğitim sağlamıştır. Örneğin orta menzilli güdümlü roket sistemi (bilinen adıyla HIMARS) ve yüksek hızlı anti radar füzesi (bilinen adıyla HARM) gibi silahların temini, ABD'nin ne kadar kararlı olduğunun göstergesidir. Amerikan yönetiminin bu tavrı hem gerilimi tırmandırmaktan çekinmediğini hem de savaşın seyrini değiştirmeyi amaçladığını göstermektedir. Üçüncüsü, ABD'nin Ukrayna'daki vekâlet stratejisini yönetmek için Almanya'da özel görev gücü oluşturmasıdır. Oluşturulan bu görev gücü daha sonra Ukrayna Güvenlik Destek Grubu'na dönüştürülmüş ve başına bir Amerikalı korgeneral getirilmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Rusya-Ukrayna Savaşı, modern dönemin en çarpıcı vekâlet savaşlarından biri olarak uluslararası ilişkilerde büyük güçler arasındaki rekabetin günümüzde nasıl şekillendiğini gözler önüne sermektedir. Bu çalışmada, savaşın özellikle ABD açısından bir vekâlet savaşı olduğu ve bu savaşın Soğuk Savaş dönemi vekâlet savaşlarıyla benzer pratiklere sahip olduğu ortaya konulmuştur. Tarih boyunca büyük güçler, doğrudan bir savaşa girmek yerine, jeopolitik hedeflerini vekiller aracılığıyla gerçekleştirme yolunu tercih etmiştir. Soğuk Savaş dönemi, bu tür vekâlet savaşlarının en yoğun yaşandığı dönemlerden biri olmuştur. ABD ve Sovyetler Birliği, doğrudan bir çatışmaya girmeden, dünya üzerindeki farklı çatışma noktalarında vekilleri üzerinden karşılıklı mücadele etmişlerdir. Günümüzde de ABD'nin Ukrayna'yı vekil bir aktör olarak destekleyerek Rusya'ya karşı bir savaş

yürütmesi, Soğuk Savaş döneminin vekâlet savaşı stratejileriyle büyük benzerlikler göstermektedir.

Çalışma boyunca yararlanılan veriler ve kaynaklar, ABD'nin Ukrayna'ya sağladığı devasa askeri, ekonomik ve istihbari yardımların, bu savaşın bir vekâlet savaşı niteliğinde olduğunu ortaya koyduğunu göstermektedir. ABD'nin Ukrayna'ya yaptığı silah yardımları, sağladığı istihbari destek ve askeri eğitimler, doğrudan bir askeri müdahaleye girmeksizin, vekil devlet aracılığıyla stratejik hedeflerine ulaşma çabasını yansıtmaktadır. Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi, ABD rakip bir güce karşı askeri operasyon düzenlemek yerine, bölgesel bir müttefikini kullanarak jeopolitik çıkarlarını maksimize etmeye çalışmaktadır. Dolayısıyla ABD'nin Ukrayna'daki vekâlet savaşı, daha büyük bir stratejik rekabetin bir parçasıdır.

Soğuk Savaş boyunca süper güçlerin vekâlet savaşlarına yönelmesinin temel sebebi, doğrudan bir sıcak savaşın getireceği yıkımdan kaçınma ve nükleer silahların caydırıcılığının etkisi olmuştur. Günümüzde de büyük güçler, özellikle nükleer silah kapasitesine sahip oldukları için doğrudan karşı karşıya gelmek yerine, vekiller aracılığıyla mücadele etmektedirler. ABD'nin Ukrayna'ya sağladığı askeri ve ekonomik destek, Rusya'nın doğrudan bir NATO ülkesiyle savaşmaması adına atılmış stratejik bir adımdır. Benzer şekilde, Rusya da Doğu Ukrayna'daki ayrılıkçı gruplar ve özel askeri şirketler aracılığıyla vekâlet savaşı stratejisini benimsemiştir. Bu durum, vekâlet savaşlarının modern uluslararası sistemde ne denli önemli bir yer tuttuğunu bir kez daha göstermektedir.

Bu savaşın Soğuk Savaş dönemindeki vekâlet savaşlarıyla benzerliği yalnızca kullanılan stratejiler açısından değil, aynı zamanda jeopolitik sonuçları bakımından da dikkat çekicidir. Soğuk Savaş'taki vekâlet savaşları uzun süreli, yıpratıcı ve bölgesel istikrarsızlığa yol açan savaşlar olmuştur. Afganistan, Kore, Vietnam ve Orta Doğu'daki vekâlet savaşları, yıllarca süren çatışmalar ve bölgesel güç dengelerinin değişmesiyle sonuçlanmıştır. Günümüzde de Rusya-Ukrayna Savaşı'nın benzer sonuçlar doğuracağı öngörülebilir. Avrupa'nın güvenlik dengesi sarsılmış, İsveç ve Finlandiya'nın da dâhil olmasıyla birlikte NATO'nun doğuya

genişlemesi hızlanmış ve küresel çapta güç dengelerinde değişimler yaşanmıştır. ABD'nin Avrupalı müttefikleri üzerindeki etkisi artarken Rusya, Çin, İran ve diğer ABD karşıtı bloklarla daha yakın ilişkiler geliştirme yoluna gitmiştir. Dahası ABD ile Çin rekabeti vekâlet savaşları üzerinden tırmanma ihtimalini barındırmaktadır. Nitekim Çin'in, Tayvan'a olası bir müdahalesi, Ukrayna'dakine benzer bir vekâlet savaşının bu coğrafyada da ortaya çıkmasına neden olabilir.

Vekâlet savaşları genellikle doğrudan askeri müdahaleye kıyasla daha düşük maliyetli olsa da uzun vadede ağır ekonomik ve insani bedeller doğurabilmektedir. Rusya-Ukrayna Savaşı da benzer bir şekilde, taraflara ciddi maliyetler yüklemiş, binlerce insanın hayatını kaybetmesine ve milyonlarca insanın yerinden edilmesine sebep olmuştur. Bunun yanı sıra, savaşın daha geniş bir bölgesel ya da küresel çatışmaya dönüşme potansiyeli bulunmaktadır. ABD'nin Ukrayna'ya verdiği askeri destek devam ettikçe, Rusya'nın bu duruma nasıl bir yanıt vereceği ve savaşın ne kadar süreceği belirsizliğini korumaktadır. Rusya'nın nükleer tehditler de dâhil olmak üzere, Batı'ya karşı daha sert adımlar atabileceği ihtimali, savaşın sonuçlarını daha da karmaşık hale getirmektedir.

Sonuç olarak, Rusya-Ukrayna Savaşı'nın sadece bölgesel bir çatışma olmadığı, büyük güçler arasındaki küresel mücadelenin bir uzantısı olduğu açıktır. ABD'nin Ukrayna'ya verdiği destek, bu savaşın yalnızca Ukrayna'nın bağımsızlık mücadelesi olmadığını, aynı zamanda ABD ve Rusya arasındaki jeopolitik rekabetin bir parçası olduğunu ortaya koymaktadır. Soğuk Savaş döneminde görülen vekâlet savaşları gibi, bu savaş da uzun vadeli stratejik sonuçlar doğuracaktır. Küresel güç dengeleri yeniden şekillenmekte, ABD ve Rusya arasındaki rekabet derinleşmekte ve uluslararası sistemde yeni ittifaklar ve bloklaşmalar ortaya çıkmaktadır. Önümüzdeki süreçte savaşın seyrini belirleyecek en önemli faktör, büyük güçlerin bu rekabeti nasıl yöneteceği ve vekâlet savaşlarının gelecekte nasıl bir evrim geçireceği olacaktır. Tim Beal (2023, s. 59)'ın altını çizdiği üzere, Rusya için bu savaş varoluşsal, ABD için ise çevreseldir. Bundan dolayı ABD'nin bu çatışmadaki kararlılığı, savaşın sonucunu doğrudan etkileyecektir. Rusya'nın ise hedeflediği

amacını elde edemediği her senaryo bir felaket olacaktır. Bundan dolayı Putin yönetimi bu aşağılanmanın önüne geçebilmek için, taktiksel nükleer silah kullanma dâhil askeri açıdan ne gerekiyorsa yapacaktır. Şunu kesinlikle unutmamak gerekiyor: Rusya kaybederse doğrudan kendi nüfuz alanı içerisinde olan büyük bir devlet NATO üyesi olacaktır. Ancak ABD kaybederse, zaten kendi nüfuz alanı içerisinde olmayan ve doğrudan kendisini tehdit etmeyen ve stratejik çıkarlarına zarar vermeyen bir mağlubiyet elde edecektir.

Kaynakça

AP News. (2024, Eylül 25). Putin lowers threshold of nuclear response as he issues new warnings to the West over Ukraine. https://apnews.com/article/russia-nuclear-doctrine-putin-aggressor-fd2f2664c2589cdadfe84bd0bdb7275e

Axe, D. (2022, Ekim 18). The Donetsk separatist army went to war in Ukraine with 20,000 men. Statistically, almost every single one was killed or wounded. *Forbes*. https://www.forbes.com/sites/davidaxe/2022/11/18/the-donetsk-separatist-army-went-to-war-in-ukraine-with-20000-men-statistically-almost-every-single-one-was-killed-or-wounded/

Baldor, L. C., & Copp, T. (2024, Nisan 24). Ukraine uses long-range missiles secretly provided by US to hit Russian-held areas, officials say. *AP News*. https://apnews.com/article/russia-ukraine-war-long-range-missiles-4d2254639eb5a503d8b0a291ed0680e9

Beal, T. (2023). Weaponizing Europe, countering Eurasia: Mackinder, Brzezinski, Nuland and the road to the Ukraine war. *International Critical Thought*, *13*(1), 56-88. https://doi.org/10.1080/21598282.2023.2188575

Byman, D. (2023). Are proxy wars coming back? *The Washington Quarterly*, *46*(3), 149-164. https://doi.org/10.1080/0163660X.2023.2259667

Cancian, M. F., & Park, C. H. (2024, Ocak 5). What is in the Ukraine aid package, and what does it mean for the future of the war? *CSIS*. https://www.csis.org/analysis/what-ukraine-aid-package-and-what-does-it-mean-future-war

Carpenter, T. G. (2022, Ekim 12). The NATO vs. Russia proxy war in Ukraine could become a real war. *Cato Institute*. https://www.cato.org/commentary/nato-vs-russia-proxy-war-ukraine-could-become-real-war

Copp, T. (2024, Aralık 7). US announces nearly $1 billion more in longer-term weapons support for Ukraine. *AP News*. https://apnews.com/article/ukraine-weapons-russia-trump-biden-himars-zelenskyy-7b2560ad6bd54a6275da0ceb5241c0e8

Dunford, M. (2023). Causes of the crisis in Ukraine. *International Critical Thought*, *13*(1), 89-125. https://doi.org/10.1080/21598282.2022.2163417

Duyile W. Abiodun, Adebimpe O. Ojo, Soboyejo A. Oludemi, & Gabriel G. Jegede. (2022). Russo-Ukraine war: Drawing a parallel with the Second World War and Cold War. *Polit Journal: Scientific Journal of Politics*, *2*(4), 156-165. https://doi.org/10.33258/polit.v2i4.771

Falkov, Y. (2023). Proxy wars and the Cold War. Içinde A. Moghadam, V. Rauta, & M. Wyss, *Routledge Handbook of Proxy Wars* (ss. 137-152). Routledge. https://doi.org/10.4324/9781003174066-13

Fox, A. C. (2022). *Ukraine and proxy war: Improving ontological shortcomings in military thinking* (Land Warfare Paper No. 148). The Association of the United States Army. https://www.ausa.org/publications/ukraine-and-proxy-war-improving-ontological-shortcomings-military-thinking

Fox, A. C. (2023). Comparative proxy strategies in the Russo-Ukrainian War. *Comparative Strategy*, *42*(5), 605-620. https://doi.org/10.1080/01495933.2023.2236488

Gaido, D. (2023). An alternative view of the Ukrainian conflict: Stephen F. Cohen on the origins of the new Cold War. *International Critical Thought*, *13*(1), 138-154. https://doi.org/10.1080/21598282.2023.2185901

Garamone, J. (2022, Nisan 29). U.S. troops train Ukrainians in Germany. U.S. *Department of Defense*. https://www.defense.gov/News/News-Stories/Article/Article/3015610/us-troops-train-ukrainians-in-germany/https%3A%2F%2Fwww.defense.gov%2FNews%2FNews-Stories%2FArticle%2FArticle%2F3015610%2Fus-troops-train-ukrainians-in-germany%2F

Garthoff, R. L. (1985). *Détente and confrontation: American-Soviet relations from Nixon to Reagan.* Brookings Inst.

Hann, C. (2024). The proxy war in Ukraine: History, political economy, and representations. *Focaal*, *2024*(98), 100-109. https://doi.org/10.3167/fcl.2024.980110

Hoffman, F. G., & Orner, A. (2023). Proxy wars and strategic competition. Içinde A. Moghadam, V. Rauta, & M. Wyss, *Routledge Handbook of Proxy Wars* (ss. 425-437). Routledge. https://doi.org/10.4324/9781003174066-39

Hughes, G. (2023). Proxy wars in history. Içinde A. Moghadam, V. Rauta, & M. Wyss, *Routledge Handbook of Proxy Wars* (ss. 113-123). Routledge. https://doi.org/10.4324/9781003174066-11

Jenne, E. K., & Siroky, D. S. (2023). The return of great power proxy wars? Içinde A. Moghadam, V. Rauta, & M. Wyss, *Routledge Handbook of Proxy Wars* (ss. 438-450). Routledge. https://doi.org/10.4324/9781003174066-40

Lake, D. A. (2019). Iraq, 2003-11: Principal failure. Içinde E. Berman & D. A. Lake (Ed.), *Proxy wars: Suppressing violence through local agents* (ss. 238-263). Cornell University Press.

Lapatina, A. (2024, Temmuz 16). How America's aid to Ukraine actually works. *Lawfaremedia*. https://www.lawfaremedia.org/article/how-america-s-aid-to-ukraine-actually-works

Losey, S., & Gould, J. (2022, Mayıs 9). From howitzers to suicide drones: Pentagon seeks right 'balance' on training Ukrainians on new arms. *Defense News*. https://www.defensenews.com/pentagon/2022/05/09/from-howitzers-to-suicide-drones-pentagon-seeks-right-balance-on-training-ukrainians-on-new-arms/

Karar. (2025, Mart 11). Peskov: Rusya'ya karşı vekâlet savaşı devam ediyor. https://www.karar.com/dunya-haberleri/peskov-rusyaya-karsi-vekalet-savasi-devam-ediyor-1940948

Masters, J., & Merrow, W. (2022, Şubat 4). How do the militaries of Russia and Ukraine stack up? *CFR*. https://www.cfr.org/in-brief/how-do-militaries-russia-and-ukraine-stack

Masters, J., & Merrow, W. (2024, Eylül 27). How much U.S. aid ıs going to Ukraine? *CFR*. https://www.cfr.org/article/how-much-us-aid-going-ukraine

Melkozerova, V. (2024, Aralık 30). Biden unveils final $2.5B security aid package for Ukraine. *Politico*. https://www.politico.eu/article/joe-biden-announces-his-final-2-5-billion-security-aid-package-to-ukraine-war/

Moghadam, A., & Wyss, M. (2020). The political power of proxies: Why nonstate actors use local surrogates. *International Security*, *44*(4), 119-157. https://doi.org/10.1162/isec_a_00377

Mumford, A. (2013). *Proxy warfare: War and conflict in the modern world*. Polity Press.

Seligman, L., & McLeary, P. (2023, Ocak 18). U.S. prepping major military package for Ukraine. *Politico*. https://www.politico.com/news/2023/01/18/major-military-package-ukraine-russia-00078331

Stark, A. (2023). The historical evolution of proxy wars. Içinde A. Moghadam, V. Rauta, & M. Wyss, *Routledge Handbook of Proxy Wars* (ss. 153-162). Routledge. https://doi.org/10.4324/9781003174066-14

Thukydides. (2017). *Peloponnessos Savaşları* (Çev. F. Akderin). Belge Yayınları.

Trebesch, C., Antezza, A., Balanchuk, Y., Bomprezzi, P., Bushnell, K., Schramm, S., & Weiser, L. (2024). *The Ukraine support tracker: Which counties help Ukraine and how?* (Kiel Working Paper No. No. 2218). Kiel Institute for World Economy. https://www.ifw-kiel.de/publications/ukraine-aid-how-europe-can-replace-us-support-33907/

U.S. Department of State. (2024, Aralık 12). U.S. security cooperation with Ukraine. *United States Department of State*. https://www.state.gov/u-s-security-cooperation-with-ukraine/

Williams, B. G. (2012). Fighting with a double-edged sword? Proxy militias in Iraq, Afghanistan, Bosnia and Chechnya. İçinde M. A. Innes (Ed.), *Making sense of proxy wars: States, surrogates & the use of force* (ss. 61-88). Potomac Books.

Extended Abstract

The Russia-Ukraine War has become one of the most significant geopolitical conflicts of the 21st century (Fox, 2022), with profound implications for the global security order. This study examines the war through the lens of proxy warfare, positing that it represents a continuation of Cold War-era strategic competition between great powers. Specifically, it asserts that, from the perspective of the United States, the war is a proxy conflict that follows the historical patterns and strategic logic of Cold War proxy wars. The United States' provision of extensive military, financial, and intelligence support to Ukraine has resulted in the transformation of the conflict into a theatre of indirect confrontation with Russia. This research explores the dynamics of this proxy war, the implications of great power involvement, and the broader consequences for international security and geopolitical stability (Masters & Merrow, 2022).

Proxy warfare, as a strategic concept, has historically been employed by major powers to advance their interests while minimizing the risks associated with direct confrontation. Throughout history, powerful states have used surrogate actors—whether state or non-state—to engage in conflicts that serve their geopolitical agendas. The Cold War, in particular, institutionalized proxy wars as a primary mechanism for U.S.-Soviet rivalry. Conflicts in Korea, Vietnam, Afghanistan, and several Latin American and African states

were fundamentally structured around the logic of indirect warfare, in which superpowers avoided direct military clashes but used proxies to exert influence, destabilize adversaries, and expand ideological and strategic reach (Mumford, 2013).

During the Cold War, the primary rationale for engaging in proxy wars was the existential threat posed by nuclear weapons. In the context of the Doctrine of Mutually Assured destruction (MAD), the United States and the Soviet Union recognized that direct confrontation was not a viable option. Instead, they utilized indirect means to undermine each other's global influence. Consequently, proxy conflicts became an integral component of strategic competition, enabling both sides to engage in prolonged confrontations without triggering direct escalation.

The present study posits that a similar strategic rationale underlies the ongoing Russia-Ukraine War. While the Cold War officially concluded with the dissolution of the Soviet Union in 1991, the geopolitical struggle between Russia and the West has persisted, with Ukraine becoming a focal point of this enduring competition. The war is not merely a localized conflict between two neighboring states, but rather a larger struggle in which the United States seeks to weaken Russia through extensive military, economic, and logistical support to Ukraine. This approach mirrors Cold War-era strategies, wherein great powers orchestrated conflicts through intermediaries to achieve broader strategic objectives.

The Russia-Ukraine War is a pertinent example of modern proxy warfare, wherein Ukraine functions as a proxy force supported by the United States and its Western allies. The war's origins can be traced back to the 2014 Ukrainian crisis, which witnessed Russia's annexation of Crimea and the subsequent outbreak of conflict in the Donbas region. In the aftermath of these events, the United States and NATO countries provided Ukraine with military training, financial aid, and arms to counter Russian-backed separatists. However, following Russia's full-scale invasion in 2022, Western involvement escalated dramatically, transforming Ukraine into a heavily armed proxy (Carpenter, 2022).

The United States has provided Ukraine with advanced weaponry, including long-range missile systems, tanks, anti-aircraft systems, and drones. Furthermore, intelligence sharing and military training programs have enhanced Ukraine's battlefield effectiveness. By December 2024, U.S. military assistance to Ukraine had surpassed $69 billion, making it the largest single contributor to the war effort. This aid has not only reinforced Ukraine's defensive capabilities but also had a significant impact on the course of the conflict, enabling Ukrainian forces to resist Russian advances and reclaim occupied territories (Cancian & Park, 2024; Masters & Merrow, 2024; Melkozerova, 2024).

The involvement of the West in the war extends beyond military aid; financial and economic assistance has also played a crucial role in sustaining Ukraine’s war effort. The European Union and the United States have provided substantial financial packages to keep the Ukrainian government operational, covering public sector wages, infrastructure reconstruction, and humanitarian aid. Additionally, Western sanctions against Russia have sought to weaken its economic capacity to sustain prolonged military operations.

From a strategic perspective, the approach of the United States in Ukraine is analogous to the historical Cold War proxy wars. In a manner similar to the United States' provision of arms to the Mujahideen in Afghanistan during the 1980s to counter Soviet influence, the United States is now providing support to Ukraine to degrade Russian military capabilities and limit Moscow's regional influence. The overarching objective of this strategy is to prolong Russia's military engagement, drain its economic and military resources, and weaken its geopolitical standing—while avoiding direct U.S. military involvement.

The United States and its allies have framed their support for Ukraine as a defense of democracy and national sovereignty. However, Russia perceives the conflict as a direct Western intervention aimed at weakening its power. Consequently, Russia has adopted its own proxy war strategies, leveraging local militias, private military companies (such as the Wagner Group), and separatist forces in the Donbas region to advance its objectives. Initially, Russia sought a swift military victory through a blitzkrieg-style offensive aimed at capturing Kyiv (Fox, 2022; 2023). However, after failing to achieve this goal, Moscow transitioned to a war of attrition, focusing on long-range bombardments, occupation strategies, and leveraging its energy exports as a geopolitical weapon against Europe.

A critical aspect of Russia's response has been its nuclear posturing, which has increased in parallel with the escalation of Western military aid to Ukraine. Moscow has repeatedly issued warnings about the potential use of nuclear weapons, signaling a willingness to escalate the conflict if necessary. This mirrors Cold War-era brinkmanship, where nuclear threats were used as a strategic tool to deter adversaries and shape geopolitical outcomes. In September 2024, Russia formally revised its nuclear doctrine, lowering the threshold for nuclear response in cases where it perceives Western intervention as a direct threat (AP News, 2024). This shift highlights the potential for further escalation, reinforcing the risks associated with prolonged proxy conflicts.

The Russia-Ukraine War has already had a significant impact on global security dynamics, with profound implications for the future of international relations. A notable consequence of the war has been the acceleration of NATO expansion, with countries such as Finland and Sweden, who previously maintained a neutral stance, seeking NATO membership in response to the heightened security threat posed by Russia's aggression. This development has further entrenched the geopolitical divide between Russia and the West, thereby solidifying a new era of strategic competition reminiscent of the Cold War.

Furthermore, the war has resulted in Russia becoming increasingly aligned with China and other U.S. adversaries, including Iran and North Korea. In response to the imposition of economic sanctions and the isolation of its diplomatic presence by Western nations, Russia has strengthened its military and economic cooperation with China, thereby establishing a counterbalancing force against Western influence. This growing partnership indicates a shift in the global order towards a multipolar system, in which proxy conflicts are likely to become even more prominent as instruments of great power competition.

Beyond the immediate geopolitical ramifications, the war also gives rise to broader questions regarding the role of proxy warfare in modern international conflicts. As demonstrated in Ukraine, the use of proxy wars enables powerful states to project influence while minimizing direct risks. However, such actions also result in prolonged instability, increased civilian casualties and regional fragmentation. In light of the precedent set by the Ukraine conflict, it is reasonable to hypothesize that future wars may see an increased reliance on proxy actors, particularly in regions where there is contestation, such as the South China Sea, the Middle East, and the Arctic.

The Russia-Ukraine War is an exemplary case study in the contemporary era of great power competition, wherein proxy warfare remains a prevalent strategic instrument. While Ukraine serves as the primary theatre of conflict, the underlying struggle is fundamentally between the United States and Russia, with the former endeavoring to contain and weaken the latter through indirect means. The substantial military, economic, and intelligence assistance provided by the West has effectively transformed Ukraine into a proxy, reminiscent of Cold War-era conflicts in which superpowers eschewed direct confrontation, instead engaging in extensive indirect battles.

This study emphasizes that proxy warfare is not merely a relic of the past but a persistent feature of global strategic competition. The Russia-Ukraine War has far-reaching implications for global security structures, alliance formations, and the future conduct of great power rivalries. As the war continues, the risks of escalation remain high, particularly in view of Russia's nuclear posturing and its increasingly confrontational stance against the West. The eventual outcome of this military engagement will have far-reaching consequences for the future of Ukraine and the broader trajectory of international relations in the 21st century.

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

ISSN
2547-999X

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9 (1), 637-665
Geliş Tarihi:18.04.2025 Kabul Tarihi:20.05.2025
Yayın: 2025 Yayın Tarihi:31.05.2025
https://doi.org/10.30561/sinopusd.1678911
https://dergipark.org.tr/sinopusd

7 EKİM'DEN 8 ARALIK SURİYE DEVRİMİNE: ORTA DOĞU'DAKİ JEOPOLİTİK REKABET

Orhan KARAOĞLU*

Duhan KALKAN*

Öz

7 Ekim 2023 tarihinde başlayan ve 8 Aralık'ta Suriye'deki rejimin devrilmesiyle devam eden süreç, Orta Doğu'da büyük bir jeopolitik dönüşüm yaratmıştır. ABD ve Çin arasındaki küresel rekabetin Orta Doğu'daki yansımaları belirginleşirken, Türkiye, Katar, Suudi Arabistan ve İsrail gibi diğer bölgesel aktörler de bu yeni dönemde daha etkili roller üstlenmeye başlamıştır. Lübnan'daki Hizbullah'ın zayıflaması, Esed rejiminin devrilmesi ve büyük güçler arasındaki rekabet bağlamında Suriye'nin jeopolitik önemi daha da artmıştır. Suriye, jeopolitik konumu nedeniyle tarih boyunca büyük güçlerin ilgisini çeken bir ülke olmuştur. Orta Doğu'nun kalbinde yer alan Suriye, farklı küresel ve bölgesel dinamiklerin kesişim noktasında bulunmaktadır. Bu nedenle, Suriye'deki gelişmeler sadece bölgesel aktörleri değil, küresel güçleri de yakından ilgilendirmektedir. Türkiye, Suriye'deki rejim değişikliği sonrası yeni yönetimle ilişkilerini hızla geliştirme yoluna gitmiştir. Suriye'nin yeniden inşasında rol oynayan Türkiye, Suriye ile olası bir Münhasır Ekonomik Bölge (MEB) anlaşması yaparak, Doğu Akdeniz'deki jeopolitik etkisini artırmayı hedeflemektedir. Ayrıca Katar ile birlikte Suriye üzerinden Avrupa'ya doğal gaz taşımayı amaçlayan yeni boru hattı projeleri ile de küresel ve bölgesel alanda önemli bir jeopolitik hamle yapmaktadır. Bu makalede 7 Ekim 2023 tarihinde başlayan ve 8 Aralık'ta Suriye'deki rejimin devrilmesiyle devam eden Orta Doğu'da büyük bir jeopolitik dönüşüm vaka analizi yöntemi ile açıklayıcı vaka analizi yoluyla incelenmesi hedeflenmiştir. Bu bağlamda Yapısalcı Yaklaşım ile 8 Aralık'taki rejim değişikliğinin nedenlerinin toplumsal ve ekonomik yapıların çözülmesinin bir sonucu olarak jeopolitik rekabetin de etkisiyle gerçekleştiğini iddia etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Orta Doğu, Suriye, Türkiye, Jeopolitik, Aralık Devrimi

* Doç. Dr., Cumhurbaşkanlığı, orhankaraoglu@gmail.com, https://orcid.org/0000-0003-1389-5512
This work is licensed under a Creative Commons BY-NC-SA 2.0
* Dr., Ankara Kalkınma Ajansı, kalkanduhan@yahoo.com, https://orcid.org/0000-0001-5346-7016
This work is licensed under a Creative Commons BY-NC-SA 2.0

From October 7 to the December 8 Syrian Uprising: The Geopolitical Struggle in the Middle East

Abstract

The process that began on October 7, 2023, and continued with the overthrow of the Syrian regime on December 8 has led to a significant geopolitical transformation in the Middle East. As the global competition between the United States and China becomes more pronounced in the region, other regional actors, such as Turkey, Qatar, Saudi Arabia, and Israel, have started to assume more influential roles in this new era. The weakening of Hezbollah in Lebanon, coupled with the fall of the Assad regime, has further increased Syria's geopolitical significance within the broader context of great power rivalry.Historically, Syria has been a country that has attracted the attention of major powers due to its geopolitical position. Located at the heart of the Middle East, Syria lies at the intersection of various global and regional dynamics. As a result, developments in Syria are of great interest not only to regional actors but also to global powers. Following the regime change in Syria, Türkiye has moved swiftly to strengthen its relations with the new administration. Actively participating in Syria's reconstruction efforts, Turkey aims to enhance its geopolitical influence in the Eastern Mediterranean by signing a potential Exclusive Economic Zone (EEZ) agreement with Syria. In this article, it is aimed to examine the major geopolitical transformation in the Middle East, which started on October 7, 2023 and continued with the overthrow of the regime in Syria on December 8, through an explanatory case analysis method. In this context, the Structuralist Approach claims that the reasons for the regime change on December 8 occurred as a result of the dissolution of social and economic structures, as well as the influence of geopolitical competition.

Keywords: Middle East, Syria, Türkiye, Geopolitics, December 8 Revolution

Giriş

Günümüzde dünya ve Orta Doğu çoklu (Polycrisis) ve daimî (Permacrisis) krizler süreci içerisindedir. Geçmiş modern dünyanın hegemonyası yavaş yavaş sönmekte ve Soğuk Savaş'ın bitmesinden sonra bölgesel sıcak savaşların mümkün hale geldiği, kaotik ve çok merkezli bir uluslararası düzen oluşmaktadır. Bu kaotik durum jeopolitik olarak bir çalkantı yaratmaktadır. Sıcak savaş tehditleri, güç savaşları, jeopolitik olarak paylaşım mücadelesinin sertleştiği zamanlar yaşanmaktadır. (Karaoğlu, 2024, s.5) Uluslararası sistemde vuku bulan krizler 2000'li yıllardan günümüze farklı şekilde devam etmektedir 11 Eylül saldırıları, küresel ölçekli ekonomik krizler, Renkli devrimler, Arap baharı, Kırım'ın ilhakı, pandemi süreci, 2022 yılında başlayan Rusya - Ukrayna Savaşı, İsrail'in Filistin ve Lübnan'a yönelik

saldırıları ve Esed rejiminin yıkılması bu bağlamda önemlidir. Diğer taraftan küresel ısınma ve iklim değişikliği söylemlerinin gittikçe tartışıldığı, dijital dönüşüm ve yapay zekanın Hayatın her alanında etkisini arttırdığı bir süreç yaşanmaktadır. Hem küresel hem bölgesel ölçekte yaşanan tüm bu gelişmelerin önemli bir yerinde küresel aktörler arasında yaşanan güç mücadelelerinin de olduğunu söylemek mümkündür. (Karaoğlu, 2024, s. 6)

İtalyan filozof Antonio Gramsci'nin yaklaşık yüz yıl önce "eskinin öldüğünü ama yeninin henüz doğmadığını" belirten ifadeleri günümüz "Belirsizlik Dönemi"ni anlatmaktadır. Çok kutuplu bir dünyaya girilmekte ancak hala geçiş aşaması devam etmektedir. "Belirsizlik Dönemi"nin ne kadar süreceği belirsiz olup, ABD merkezi oyuncu konumuna, Çin ve Rusya ise takibe devam etmektedir. 7 Ekim 2023'te başlayan savaş ile başlayan zincirleme reaksiyon, Orta Doğu'da sarsıcı değişimlerin yaşandığı bir yılı tetiklemiştir. Lübnan'da Hizbullah ağır darbe yemiş, İsrail İran'ın bölge çapındaki devlet dışı vekiller ağını oldukça zayıflatmıştır. İsrail Tahran'ın kendi savunması olarak gördüğü direniş eksenine büyük bir darbe vurmuştur. Bu darbeler neticesinde bu eksenin önemli bir parçası olan Suriye'de Esed ailesinin yarım asırlık rejiminin devrilmesine zemin hazırlanmıştır. Bu makalenin temel amacı Orta Doğu'daki jeopolitik rekabeti Suriye'de ve Filistin'de yaşanan gelişmeler ışığında ortaya koymaktır.

Bu çalışmada vaka analiz yöntemi üzerinden bir inceleme yapılacaktır. Vaka analizi yöntemi, belirli bir olay, durum, birey, grup, kurum veya sürecin incelenmesini amaçlayan nitel bir araştırma yöntemidir. Vaka analizi yöntemi, araştırmacının belirli bir sorunla, yani vakayla karşı karşıya kaldığı bir öğrenme tekniğidir. Vaka çalışması, çeşitli veri kaynaklarını kullanarak tanımlanmış bir bağlamda gerçek bir konunun araştırılmasını kolaylaştırmaktadır. Genel anlamda vaka çalışması, gerçek bir durumdan oluşan tanımlanmış bir sorunu analiz eder ve metodolojik araç olarak gerçek bilgiyi kullanmaktadır. Vaka analizi yönteminin temel özellikleri arasında olan derinlemesine inceleme metoduyla tek bir örnek olay ya da birkaç vakayı kapsamlı bir şekilde incelemektedir. Ayrıca gerçek hayat bağlamı metoduyla bir

vaka, kendi doğal bağlamında değerlendirilmektedir. Bu noktada nitel veri önemlidir: Gözlem, görüşme ve doküman incelemesi gibi teknikler kullanılarak veri toplanmakta ve karmaşık olayları anlamaya yönelik, dinamik süreçleri ve sebep-sonuç ilişkilerini çözmeye çalışmaktadır. Bu noktada Açıklayıcı Vaka Analizi metoduyla, bir olayın nasıl ve neden meydana geldiğini açıklamakta kullanılmaktadır. Bu makalede de 7 Ekim 2023 tarihinde başlayan ve 8 Aralık'ta Suriye'deki rejimin devrilmesiyle devam eden Orta Doğu'da büyük bir jeopolitik dönüşüm vaka analizi yöntemi ile açıklayıcı vaka analizi yoluyla incelenmesi hedeflenmiştir. Bu bağlamda Yapısalcı Yaklaşım ile 8 Aralık'taki rejim değişikliğinin nedenlerinin toplumsal ve ekonomik yapıların çözülmesinin bir sonucu olarak jeopolitik rekabetin de etkisiyle gerçekleştiğini iddia etmektedir.

Yapısalcılık, temel olarak anlamı oluşturan temel yapıların (dil, kültür, toplum vb.) bireylerden bağımsız olarak var olduğunu ve bu yapıların bireylerin düşünce ve davranışlarını şekillendirdiğini savunan teorik bir yaklaşımdır. (Nar, 2014, s. 31) Yapılar önceliklidir: Yapısalcı yaklaşıma göre bireyler değil, onları şekillendiren yapılar analiz edilmelidir. Bireylerin düşünce ve davranışları, farkında olmadan içinde bulundukları yapıların ürünüdür. Uluslararası ilişkilerde yapısalcı yaklaşım, devletlerin davranışlarını bireysel tercihlerden ya da iç politika faktörlerinden çok, uluslararası sistemin yapısıyla açıklamaya çalışır. Bu yapı, devletlerin içinde hareket ettiği kurallar bütünüdür ve bu yapıdan dolayı tüm devletler benzer davranış kalıplarına yönelir. Bu bağlamda, özellikle Neo-realizm (Yapısal Realizm) ve Yapısal Marksist yaklaşımlar, Uİ disiplininde yapısalcılığın iki ana yorumu olarak öne çıkar. Kenneth Waltz'un 1979'da yayımladığı Theory of International Politics adlı eseri, Uİ'de yapısalcı yaklaşımın klasik örneğidir. Waltz, devletlerin davranışlarını sistemin yapısından türeten bir analiz yapar. Walt'un Temel Varsayımları: Uluslararası sistem anarşiktir (yani, üzerinde bir otorite yoktur). Bu anarşik yapı, tüm devletler için benzer güvenlik tehditleri doğurur. Devletler bu yapı içinde hayatta kalma amacıyla hareket ederler. Güç dengesi bu yapının doğal sonucudur; çünkü devletler birbirlerini dengelemeye çalışır. (Waltz, 1979)

Yapısalcılıkla İlişkisi: Devlet davranışları, iç politikalardan bağımsız olarak sistemin yapısal zorlamalarına göre şekillenir. Bireyler ya da liderlerin kim olduğu önemsizdir; sistem yapısı onları belirli davranış kalıplarına zorlar. Örnek: ABD ve SSCB Soğuk Savaş'ta farklı ideolojilere sahip olmalarına rağmen, birbirlerini dengelemeye çalışmışlardır çünkü sistem bunu gerektirir. (Mearsheimer, 2001) Uluslararası ilişkilerde yapısalcı yaklaşım, bireylerin ve devletlerin eylemlerini, içinde bulundukları uluslararası sistemin yapısal özellikleriyle açıklamaya çalışan güçlü bir teorik çerçevedir. (Walt, 1987) Bu makale Suriye'deki 8 Aralık Devrimini yapısalcı bir yöntemle ele almaktadır.

1. 7 Ekim 2023 Jeopolitik Fay Hatlarının Kırılması

Dünya üzerinde neredeyse her ülkenin tarihinde bir olayla gerçekleşen bir dönüm noktası bulunmaktadır. Söz konusu olaylar hem o ülkenin hem o bölgenin tarihini önemli ölçüde etkilemektedir. Bu etki olayın gerçekleştiği dönemden yıllar sonra bile hissedilmektedir. 7 Ekim 2023 tarihi de Orta Doğu tarihi için önemli bir tarihsel dönüm noktasıdır. Hamas'ın 7 Ekim 2023'te sınır ötesi baskın düzenlemesi, Gazze'nin İsrail tarafından harabeye çevrildiği bir savaşı tetiklemiştir. Aynı zamanda Orta Doğu'yu beklenmedik şekillerde yeniden şekillendiren şok dalgaları da yaratmıştır. Güçlü ittifaklar altüst olmuş, uzun süredir yerleşik "kırmızı çizgiler" aşılmıştır. Bölgenin kalbindeki Suriye'de Baas rejimi 8 Aralık 2024'te yıkılmıştır.

İsrail-Hamas Savaşı'nın başladığı 7 Ekim 2023 tarihinden bu yana geçen bir buçuk yılda Orta Doğu'da çatışmalar tamamen bölgesel bir hal almıştır. Önce Lübnan'da ardından Suriye'de küresel-bölgesel siyaseti etkileyecek önemli jeopolitik gelişmeler yaşanmıştır. 7 Ekim 2023 tarihinden önce ise Orta Doğu'da yeni bir jeopolitik düzen kurulma çabaları mevcut olmuştur. Washington, Tahran ile nükleer programı konusunda üstü kapalı bir anlaşmaya varmış; bu anlaşmaya göre İran, sınırlı bir mali rahatlama karşılığında nükleer programını fiilen durdurmuştur. ABD, Çin'in bölgede artan etkisini dengelemek için Hindistan'ı Orta Doğu üzerinden Avrupa'ya bağlayacak iddialı bir ticaret koridoru planladığını duyurmuştur. İsrail hükümeti ise Batı Şeria'daki yerleşim birimlerini genişletmekle

meşgul olmuş ve bu durum tabiiyetiyle Filistinlilerin öfkesine yol açmıştır. İbrahim Anlaşmaları ise, eski paradigmaların dışına çıkmaya yönelik siyasi bir adımın göstergesi olarak kabul görüştür. Diğer taraftan Suudi Arabistan ve İran'ın geçici yakınlaşması, bölgenin en hararetli rekabetinde tansiyonun düşmesine işaret etmiştir. Bu yakınlaşmaya kısmen Çin'in arabuluculuk etmesi ise başka bir gerçeğin altını çizmiş: ABD bölgedeki krizlerden ve çatışmalardan kendini açıkça kurtarmaya çalışırken giderek "çok kutuplu" hâle gelen dünyadaki diğer güçler kendi yollarını çizmeye başlamıştır. Türkiye ise, İsrail de dâhil olmak üzere bölge devletleriyle zedelenen ilişkilerini karşılıklı iradeyle yeniden onarmayı tasarlamıştır. Diplomatik ilişkiler, 10 yılı aşkın bir sürenin ardından normale dönme eğilimi göstermiştir. (Karaoğlu, 2025)

2. 7 Ekim Sürecinin Lübnan'daki Yansımaları

7 Ekim ile başlayan süreçte Orta Doğu yine jeopolitik olarak bir çalkantı içerisine girdiği görülmektedir. Yaşanan krizler iç içe geçmiş durumdadır. Tel Aviv; İran'ı ve nükleer programını engellemek için 7 Ekim sürecini bir fırsat olarak görmüştür. İran destekli Şii milis güçlerinin bulundukları ülkelerde zayıflamasına odaklanmıştır. 7 Ekim 2023 ile başlayan İsrail Hamas savaşı sonrasında Lübnan'a sirayet etmiş, İsrail Lübnan'daki Hizbullah militanlarına karşı harekete geçmiştir. Önce Mossad operasyonu ile yüzlerce çağrı cihazını patlatmıştır. Bunlar daha üretim aşamasında patlayıcılarla doldurulmuş, bir istihbarat operasyonunun parçası haline getirilmiştir. Bu operasyonla Mossad Hizbullah liderlerinden çok sayıda kişinin yerini de belirlemiştir. İsrail ordusu daha sonra Lübnan'ın içlerine doğru ilerleyerek Hizbullah'ın birçok mevziisini yok etmiş ve aralarında örgütün lideri olan Hasan Nasrallah'ın da bulunduğu kişileri öldürmüştür.

Bir zamanlar İran'ın direniş ekseninin en önemli unsuru olan Hizbullah, İsrail saldırıları neticesinde ağır bir darbe yemiştir. Hizbullah'ın Lübnan'daki hâkimiyeti azalmış, İsrail'in işgali ve bombardımanı, savaş öncesinde var olan ekonomik krizin ortasında Lübnan'ı milyarlarca dolarlık yeniden yapılanma maliyetiyle karşı karşıya bırakmıştır. İsrail, Hasan Nasrallah da dâhil olmak üzere

Hizbullah'ın en üst düzey liderlerinin çoğunu öldürmüştür. Hamisi İran'ın bu ülkedeki etkisi zayıflamış ve Suriye üzerindeki tedarik hatları tehlikeye girmiştir. Bunun Lübnan siyaseti açısından da sonuçları olmuş ve bu sonuçlar jeopolitik olarak önemli gelişmelere kapıyı aralamıştır. Yaşanan mezkur gelişmeler Lübnan içinde de siyaseti etkilemiştir. Yıllarca süren ablukanın ardından parlamento yeniden bir cumhurbaşkanı seçmiş; eski ordu komutanı Joseph Halil Avn 9 Ocak 2025'te Cumhurbaşkanı olmuştur. Avn Hizbullah'a karşı da devlet şiddet tekelini uygulamaya istekli görünürken, yeni hükümet başkanı Nevaf Selam da Hizbullah'ın desteğine sahip olmayan bir isim olarak dikkat çekmektedir. Lübnan'ın içinde bulunduğu krizden çıkış yolu bulmak için acilen ihtiyaç duyduğu reformları başlatması konusunda yeni siyasi liderlere güvendiği belirtilmektedir. (Solomon, 2025).

3. Suriye: 7 Ekim Sürecinin En Şiddetli Hissedildiği Yer

Yaklaşık 13 yıl boyunca, Esed ailesi, Rusya, Hizbullah ve İran'ın yardımıyla, ailesinin elli yıllık iktidarına karşı olan Arap Baharı sürecindeki ayaklanmaları büyük ölçüde bastırmıştır. Ancak Moskova, Ukrayna'daki savaşına odaklanırken ve İran ile Hizbullah İsrail saldırılarından sarsılırken, Heyet Tahrir el-Şam (HTŞ)'ın öncülük ettiği ayaklanma ile muhalefet bir fırsat yakalamış, Suriye'de hızla ilerleyerek hükümeti günler içinde devirmiştir. Bir anlamda 7 Ekim sürecinin en sert artçıları Suriye'de rejimi yıkmıştır.

Suriye'deki bu durumu küresel ve bölgesel alanda yaşanan jeopolitik mücadeleden ayrı değerlendirmek mümkün değildir. Sadece 13 gün içinde HTŞ, Şam'ın kontrolünü ele geçirerek 13 yıldır süren Suriye iç savaşına son vermiştir. Bu durum, Suriye'nin siyasi ve askerî manzarasında köklü bir değişime işaret etmektedir. HTŞ'nin Şam'ı ele geçirmesi, kendisi için önemli bir zemin hazırlayan koşulların birleşiminin sonucu olmuştur. İsrail'le devam eden savaş, İran'ı ve özellikle onun vekillerini (Hizbullah ve Hamas) benzeri görülmemiş bir şekilde zayıflatmış, Suriye'deki varlıklarını önemli ölçüde azaltmış ve muhaliflerin hızlı ilerlemesine olanak sağlamıştır. Ukrayna'daki savaşla meşgul olan Rusya ise

Suriye'deki varlığını ve müdahalesini azaltmıştır. Suriye ordusunun çöküşüne tanık olan Moskova, Esed rejimini kurtarmanın boşuna olacağı sonucuna varmıştır. Bu arada Suriye'de siyasi ve askerî elitin rejime olan güvenindeki çatlaklar Esed'ın hızla düşmesine zemin hazırlamıştır. (Valensi, 2025)

HTŞ'nin kısa sürede almış olduğu zafer, dikkatleri bu yapının üzerine çekmiştir. HTŞ, Ocak 2017'de "Colani" olarak da bilinen lideri Ahmed el-Şara'nın, yerel bir Suriye örgütü kurmak amacıyla El Kaide'nin Suriye koluyla (eski adıyla El-Nusra Cephesi) bağlarını koparmasından bir yıl sonra kurulmuştur. DEAŞ ve El Kaide ile yaşanan ideolojik anlaşmazlıklar sonucunda el-Şara, öncelikli hedefi Beşar Esed rejimini devirmek olan bağımsız bir yol benimsemiştir. HTŞ, 2018'den bu yana Suriye'nin kuzeybatısındaki İdlib vilayetinde yaklaşık 3 - 4 milyonluk bir nüfusu yönetimi altında tutmuştur. Bir milyondan fazla yerinden edilmiş kişinin de aralarında bulunduğu insani krize rağmen grup bu bölgede otoritesini kurmayı başarmış ve Türkiye'nin desteğiyle bölgeye az da olsa ekonomik istikrar getirmiştir. HTŞ genel olarak pragmatik bir yaklaşım benimsemiş, İslam hukukunu şiddet yoluyla dayatmaktan kaçınmış ve belli bir ölçüde özgürlük tanımıştır. Ancak İdlib'deki deneyimlerden, ciddi siyasi ve güvenlik sorunlarının yanı sıra önemli ekonomik ve enerji krizleriyle karşı karşıya olan 23 milyon nüfuslu bir ülkeyi yönetme becerisine ilişkin sonuçlar çıkarmak için henüz erken kabul edilmektedir. Diğer taraftan HTŞ'ye yönelik dünya çapında tam olarak kabul görmüş olumlu bir bakış olduğunu söylemek de zordur. HTŞ'yi terörizmle ilişkilendiren bazı devletler açısından mezkur algının olumluya dönmesi zaman alacak gibi görünmektedir.

Ekonomik duruma çözüm bulmak ve iç savaşın neden olduğu hasarı onarmak için (250 ila 400 milyar dolar arasında olduğu tahmin edilmekte) yeni rejimin, başta insani yardım ve Esed döneminde İran'dan gelen petrolün temini olmak üzere acil uluslararası yardıma ihtiyacı bulunmaktadır. Katar, Suudi Arabistan, Türkiye gibi bölgedeki bazı ülkeler şimdiden yardım sağlamaya başlamıştır. Ancak Batılı ülkelerden de destek gelmesi önemlidir. Türkiye, Suriye'de çok katmanlı bir stratejik yaklaşım benimsemiştir. Başlangıçta diplomatik ve insani

çabalara odaklanırken daha sonra politikasını askeri operasyonlar ve güvenli bölgelerin oluşturulması yoluyla ulusal güvenliğe öncelik verecek şekilde yeniden ayarlamıştır. Bu politika değişikliğiyle sadece güvenlik tehditlerini ortadan kaldırmayı değil, aynı zamanda jeopolitik olarak güçlü bir aktör olduğunu da göstermeyi amaçlamaktadır. Ankara bunu yaparken askeri ve diplomatik araçların bir karışımını kullanmıştır. Güç ya da güç tehdidi stratejik yaklaşımın bir unsurudur. Türkiye'nin Suriye'ye askeri müdahalesi, Ankara'nın buradaki rolünün derinleşmesinin önünü açmış ve İran ile Rusya'nın etkisine karşı elini güçlendirmiştir. (Valensi, 2025)

Muhaliflerin Beşar Esed'ı devirerek ailesinin 50 yıllık acımasız yönetimine son vermesinin ardından Türkiye, Suriye'deki en etkili aktörlerden biri olarak ortaya çıkmıştır. NATO üyesi Türkiye artık komşusunun geleceğini diplomatik, ekonomik ve askeri olarak etkileyebilecek bir konumdadır. Suriye ile 911 kilometrelik bir sınırı paylaşan Türkiye, Esed'a karşı 13 yıldır süren ayaklanma sırasında Suriye Milli Ordusu bayrağı altında savaşan muhalif grupların ana destekçilerinden biri olmuştur. Bu doğrultuda Ankara, Şam'la diplomatik ilişkilerini 2012 yılında kesmiştir. İç savaştan kaçan 4 milyona yakın Suriyeliye ev sahipliği yapan Türkiye, aynı zamanda Suriye'ye yapılan yardımların da ana giriş noktası olmuştur. (Reuters,2025)

Türkiye 2016 yılından beri Suriyeli müttefikleriyle birlikte Suriye'nin kuzeydoğusundaki, ulusal güvenliğine tehdit olarak gördüğü PYD-PKK militanlara karşı birçok sınır ötesi askeri harekâtlar düzenleyerek ulusal güvenliğini korumak için de adımlar atmıştır. Suriye'nin yeni yönetimiyle güçlü bağlara sahip Türkiye'nin, yeniden yapılanma, enerji ve savunma gibi alanlarda yoğunlaşan ticaret ve iş birliğinden fayda sağlaması beklenmektedir. Esed'ın düşüşü Ankara'ya PYD-YPG terör örgütünün sınırlarındaki varlığını sona erdirebilmesi için de bir fırsat penceresi sunmaktadır. Bu konuda yeni Suriye yönetimi ve ABD ile müzakereler sürmektedir. MİT Başkanı İbrahim Kalın'ın, Esed'ın devrilmesinden birkaç gün sonra Şam'da olması ve Hakan Fidan'ın da Şam'ı ziyaret eden ilk Dışişleri Bakanı olması bununla birlikte Türkiye'nin aynı zamanda büyükelçiliğini bu ülkede yeniden

açan ilk ülke olması sembolik açıdan da mühimdir. Fakat Türkiye'nin itidalli dış politika izlemesi özellikle Suriye ve Orta Doğu açısından son derece önemlidir. Çünkü Yeni Suriye'de tek aktör Türkiye değildir. Suriye de ayrıca Katar ve Suudi Arabistan başta olmak üzere Körfez ülkeleri, ABD, İngiltere ve İsrail'in de 8 Aralık Devrimine destek verdiği bilinen hususlardandır. Bir anlamda rejim değişikliği sonrasında da Suriye üzerinde rekabetin devam edeceği düşünülmektedir. Hakan Fidan'ın, Türkiye'nin Suriye'de "tarihin doğru tarafında yer almaktan gurur duyduğunu ancak Suriye'ye "hükmetmek" gibi bir arzusu olmadığını söylemesi de itidalli hareket edeceğinin ve diğer jeopolitik aktörlerin varlığının kabul edildiğinin önemli bir göstergesidir. (The Economist, 2025)

Özetle Ankara'nın Suriye politikası iki ana unsurla şekillenmiştir: Sınırda bir terör devletinin önüne geçilmesi ve algılanan tehdidin Türkiye topraklarından uzaklaştırılması; bunun yanı sıra, şu anda Türkiye'de bulunan ve ülke için ekonomik ve siyasi yük oluşturan 3,5 milyon Suriyeli mültecinin bir kısmının geri dönüşünün kolaylaştırılması. (Cengiz, 2025) Yeni Suriye yönetimiyle de bu konular müzakere edilmektedir. Suriye'de bir diğer önemli aktör Katar'dır. Türkiye gibi Katar da Suriyeli muhalifleri yıllarca desteklemiştir. Ancak son yıllarda Esed'la diyalog arayışında olan Ankara'nın ve Esed'ı kendi etki çevresine çekmeye çalışan diğer Körfez ülkelerinin aksine Katar, Esed'ın diplomatik olarak tanınmasını reddeden kararlı bir duruş sergilemiştir. Bu duruş, Katar'ı Suriye'de kilit bir oyuncu olarak konumlandırsa da, nüfuz açısından artık Türkiye'nin yanında ikincil bir rol oynamaktadır. Katar'ın duruşu, onu, halen Suriye'deki yeni rejime olan yaklaşımını henüz ayarlamaya çalışan komşuları Birleşik Arap Emirlikleri ve Suudi Arabistan'dan da ayırmıştır (al-Habahbeh, 2025). Esed rejiminin düşmesine yol açan olaylardan bir hafta sonra Doha, Şam'da büyükelçiliğini açarak insani yardım sağlamaya başlamıştır. Katar ve Suudi Arabistan hâlihazırda Suriye'nin yeniden inşasına yönelik ekonomik projelerde Türkiye ile iş birliği yapmaktadır. Yeniden inşa sürecinde Katar ve Türkiye'nin, Suriye üzerinden Avrupa'ya doğal gaz boru hattı inşa etme planlarını da yeniden gündeme getirebileceği beklenmektedir. Esed

rejiminin düşmesi, Hizbullah da dâhil olmak üzere güçlerini ve varlığını Suriye'den çekmek zorunda kalan İran için ciddi bir yenilgiyi temsil etmektedir. Esed'in düşmesiyle birlikte İran bölgede kritik bir stratejik dayanağını kaybetmiştir. İran'ın muhaliflere karşı Esed'ı aktif olarak desteklemekten kaçınma kararı, Devrim Muhafızları arasında sert eleştirilere yol açmış ve bunun İran'ın iç istikrarına olası yansımaları konusundaki korkuları artırmıştır. İran rejimi de son gelişmelerin arkasında Türkiye'nin de etkili olduğu ve Suriye'nin geleceğinde baskın aktör olacağı gerçeğiyle karşı karşıyadır. Bu aşamada İran, yeni rejime karşı çıkan yerel gruplarla ittifak fırsatları yaratabilecek Suriye'deki istikrarsızlık senaryolarına dayanarak bekle-gör yaklaşımını benimsediği tahmin edilmektedir. (Solomon, 2025)

Suriye'de Esed rejiminin önemli dayanak noktalarından biri uzun yıllardır Rusya olmuştur. Rusya sadece diplomatik araçlarla değil, aynı zamanda askeri güç anlamında bu ülkeyi desteklemiş, iç savaş döneminde Rus askeri varlığı Esed'in temel güvencesi olmuştur. Devrim sonrası ise kuvvetlerinin çoğunu Suriye'den çekmek zorunda kalan Rusya, şimdi Türkiye ve yeni rejimle anlaşmalar arayarak iki askerî üssünü (Hmeymim Hava Üssü ve Batı Suriye'deki Tartus Deniz Üssü) korumaya odaklanmaktadır. Rusya, özellikle tahıl tedariki yoluyla (Suriye'nin buğday ithalatının büyük kısmı Rusya'dan) Suriye'deki yeni hükümet üzerinde nüfuzunu hâlâ elinde tutmaktadır. Rusların iç savaş dönemindeki Esed'e olan askeri desteği ve devrim sonrasında Esed ailesine verilen siyasi sığınma hakkına rağmen HTŞ, pragmatik bir zeminde iki taraf arasında potansiyel iş birliğine alan bırakmaktadır (Hacaoğlu ve Kozok, 2025).

Suriye'deki gelişmeler, özellikle İran ve Rusya'ya yönelik tutumu açısından Washington'un da işine yaramıştır. Esed rejimiyle diplomatik ilişkilerinin bulunmadığı onca yıldan sonra ABD, Yakın Doğu işlerinden sorumlu Dışişleri Bakan Yardımcısı Barbara A. Leaf liderliğindeki bir heyeti Colani ile görüşmek üzere hızla Şam'a göndermiştir. Toplantı, Colani'nin öldürülmesi için vadedilen ödülün kaldırıldığının duyurulmasıyla sona ermiştir. Zamanla ABD yönetimi, Sezar Yasası kapsamında Suriye'ye uygulanan yaptırımları hafifletmeyi veya kaldırmayı,

ayrıca HTŞ'yi terör örgütleri listesinden çıkarmanın yanı sıra özellikle DEAŞ ve İran'a karşı mücadelelerde yeni Suriye ile ittifakları güçlendirmeyi de düşünmektedir. Ancak Donald Trump'ın Beyaz Saray'a dönüşü, ABD'nin Suriye'ye ilgisinin düzeyine ilişkin belirsizlikleri artırmaktadır. Trump, ilk başkanlığı döneminde Amerikan güçlerini Suriye'den çıkarmaya çalışmış ancak danışmanlarının ve Pentagon'un baskısı nedeniyle rotayı tersine çevirmiştir. Geçmişte önerdiği gibi özellikle kuzeyde yer alan Amerikan kuvvetlerinin hızlı bir şekilde geri çekilmesi şu aşamada mümkün görünmemektedir. Rusya ve İran'ın Suriye'de zayıflaması jeopolitik olarak da etkileri mevcuttur. Özellikle Rusya'nın bölgede zayıflaması ABD ve İngiltere açısından kritiktir. ABD ve İngiltere Ukrayna-Rusya savaşından beri Rusya ile dolaylı olarak savaşmaktadır. Bu bağlamda Rusya'nın Suriye'deki nüfuzunu kaybetmesi ABD ve İngiltere açısından önemli görülmektedir. 8 Aralık Devrimine desteklerinin ana boyutu Suriye'de Rus etkisini kırmak istemeleridir. (Valensi, 2025)

Ahmet Şara'nın pragmatik ve ılımlı bir imaj yansıtma çabası İsrail'le ilgili açıklamalarında da açıkça görülmektedir. 2024 Aralık ayında yapılan çeşitli röportajlarda Şara, İsrail hakkında temkinli, ölçülü ve hatta kısmen olumlu bir tavırla konuşmuştur. Örneğin, İsrail ile Suriye arasında imzalanan 1974 tarihli çekilme anlaşmasını destekleme sözü vermiş ve Suriye'nin İsrail ile çatışmakla değil, ülkeyi yeniden inşa etmekle ilgilendiğini ileri sürmüştür. Şara, Suriye'nin İsrail'e veya başka bir ülkeye yönelik saldırılarda üs olarak kullanılmasına izin vermeyeceğini de iletmiştir. Aynı zamanda İsrail'e, Suriye'deki saldırılarını durdurması ve ele geçirdiği, Birleşmiş Milletler Ateşkes Gözlem Gücü'nün (UNDOF) Suriye sınırında bulunan yaklaşık 235 kilometrekarelik bir alan olan tampon bölgeden çekilmesi çağrısında bulunmuştur. Şara'ya göre İsrail'in Suriye'deki operasyonlarının gerekçesi (Hizbullah ve İranlı milislerin varlığı) artık geçerli değildir. Şara'nın niyetleri ve Suriye'nin geleceği konusunda belirsizlik devam ederken, ortaya çıkan gerçeklik İsrail için hem zorluklar hem de jeopolitik fırsatlar oluşturmaktadır. Ama sonuç olarak Esed rejiminin yıkılması ve Lübnan'dan sonra Suriye'de de İranlı Şii

milislerin bölgeden çıkarılması İsrail açısından da olumlu olarak görüldüğü, 8 Aralık Devrimine bu bakımdan destek verdiği değerlendirilmektedir. (Solomon, 2025)

4. Orta Doğu'da Jeopolitik Rekabet ve Suriye

Küresel ve bölgesel alanda yaşanan jeopolitik rekabet son yıllarda oldukça ivme kazanmıştır. Ticaret savaşları da bu jeopolitik rekabetin en somut göstergesi olarak görünmektedir. Bu bağlamda karadan, denizden ve havadan kıtaları birbirine bağlayan, ülkeler arasındaki sınırları bağlantı noktalarına dönüştürmeyi hedefleyen ekonomik koridorlar önem kazanmaya başlamıştır. Bu doğrultuda BRI ve IMEC son yıllarda ön plana çıkmayı başarmıştır. Bahse konu güzergahlar ülkeleri ve kıtaları ekonomik ağlarla birbirine bağlamayı hedeflese de, jeopolitik güç mücadelelerini değiştirmeleri pek olası değildir. Söz konusu iki projenin Orta doğu coğrafyasından geçecek olması, bu coğrafyada yaşanan tüm gelişmeler küresel güçlerin ve proje katılımcılarının yakından takip etmesine neden olmaktadır. BRI, IMEC'e kıyasla daha önce gündeme getirilmiş bir projedir. 2013'te Çin Devlet Başkanı Şi Cinping'in başlattığı küresel ölçekli bir altyapı geliştirme projesi olan BRI, "Yeni İpekyolu" ismiyle de anılmaktadır. IMEC ise ABD'nin öncülüğünde, BRI'ye alternatif olarak düşünülmüş, Orta doğu ve Güney Asya'da bulunan ortakları aynı blokta bir araya getirmeyi hedeflemiştir. IMEC, 2023 yılında Hindistan'ın başkenti Yeni Delhi'de düzenlenen G20 zirvesinde gündeme getirilmiştir. Söz konusu iki proje de ülkeleri ve kıtaları bir araya getirmeye çalışan, birbirine rakip küresel kalkınma projeleridir. Bir anlamda 21 yüzyılın değişen jeopolitik görünümünün sonucudur. (Karaoğlu, 2025)

BRI; Asya, Orta Doğu, Afrika, Okyanusya ve Latin Amerika'ya yayılmış, bu projeye dahil olan ülkelere milyarlarca dolar yatırım yapılmıştır. Bu kapsamda ulaşım hatlarının kapasiteleri de geliştirilmeye çalışılmıştır. 2023 sonu itibariyle 150'den fazla ülke BRI'ye kaydolmuştur. Çin'in küresel sistemdeki konumunu güçlendirmeye çalışan bu projeyle Çin özellikle Orta doğu coğrafyasının en etkili yabancı yatırımcılarından biri olmuştur. (Karaoğlu, 2025)

Pekin'in Kuşak ve Yol Girişimi (BRI) çerçevesindeki en önemli diplomatik kazanımlarından biri, Mart 2023'te Çin'in arabuluculuğunda İran ile Suudi Arabistan arasında varılan uzlaşma olmuştur. Bu süreç, yalnızca iki bölgesel rakip arasında diplomatik ilişkilerin yeniden kurulmasını sağlamakla kalmamış, aynı zamanda ulaştırma altyapısı ve stratejik projelerin güvenliğini artırarak BRI'nın bölgedeki istikrarı pekiştirme hedeflerine hizmet etmeyi amaçlamıştır. Bu iş birliği, Çin açısından hem enerji alanındaki ortaklıkların derinleşmesini sağlamakta hem de BRI güzergâhları boyunca karşılaşılabilecek jeopolitik riskleri azaltmaya yönelik önemli bir fırsat sunmaktadır. Pekin, Tahran ve Riyad ile ilişkilerini dengeli biçimde geliştirerek bölgesel denklemlerde istikrar sağlayan bir aktör gibi görünmeyi ve bu yolla ABD'ye karşı stratejik üstünlük elde etmeyi hedeflemektedir.

Öte yandan IMEC projesi, büyük ölçekli ve çok taraflı bir ekonomik altyapı girişimi olarak dikkat çekmektedir. Suudi Arabistan, Hindistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Avrupa Birliği, ABD, Fransa, Almanya ve İtalya gibi aktörlerin imzaladığı mutabakat zaptı, deniz ve kara taşımacılığını birleştiren ve gemiden demiryoluna geçiş sağlayan karma bir ulaşım ağını kapsamaktadır. Hindistan'ı Orta Doğu üzerinden Avrupa'ya bağlamayı amaçlayan bu proje iki ana koridordan oluşmaktadır: İlki Hindistan'ı Körfez'e bağlayan doğu güzergâhı; ikincisi ise Körfez'den Orta Doğu üzerinden Avrupa'ya ulaşan kuzey güzergâhıdır. Bu altyapı yalnızca demiryollarıyla sınırlı kalmayıp, BAE, Suudi Arabistan, Ürdün ve İsrail'i Avrupa'ya bağlayan veri ve enerji iletim hatları, dijital bağlantı kanalları ile temiz enerji taşımacılığına yönelik hidrojen boru hatlarını da içermektedir. (Anadolu Ajansı, 2024)

Avrupa Komisyonu Başkanı Ursula von der Leyen'in Yeni Delhi'de yaptığı açıklamada belirttiği üzere, IMEC'in temelini oluşturan altyapının Birleşik Arap Emirlikleri ile İsrail arasında bir demiryolu bağlantısı olacağı öngörülmektedir. Bu hattın Hindistan ile Avrupa arasındaki ticaret hacmini yüzde 40 oranında artıracağı ifade edilmektedir. Buna göre, Hindistan'dan gelen mallar önce BAE ve Suudi Arabistan'daki limanlarda boşaltılacak, ardından demiryolu aracılığıyla Arap

Yarımadası'nı geçerek İsrail'in Hayfa limanına ulaştırılacak ve buradan da deniz yoluyla Avrupa'daki Pire, Marsilya veya Cenova limanlarına aktarılacaktır. Proje kapsamında aynı zamanda yüksek gerilim enerji iletim hatları, dijital iletişim altyapısı ve demiryolu boyunca döşenecek düşük karbonlu hidrojen boru hattı da planlanmaktadır. Bu yönüyle IMEC, "kıtalar ve medeniyetler arasında yeşil ve dijital bir köprü" olarak tanımlanmaktadır. Projenin mimarları arasında Hindistan Başbakanı Narendra Modi ile Suudi Arabistan Veliaht Prensi Muhammed bin Selman'ın yer aldığı ve IMEC'in duyurulmasından çok daha önce iki liderin bu konuda görüşmeler gerçekleştirdiği iddia edilmektedir. Hindistan açısından bakıldığında IMEC, Pekin öncülüğündeki BRI'ya alternatif oluşturabilecek bir girişim olarak görülmekte ve Çin'in bölgedeki artan etkisine bir denge unsuru olarak konumlandırılmaktadır. (Independent Türkçe, 2024)

ABD de benzer bir düşünceye sahiptir. Küresel mücadelede rakip olarak gördüğü Çin'in güçlenmesini istemeyen ABD, IMEC'i BRI'ye karşı bir rekabet aracı olarak görmektedir. Çünkü BRI, Çin'in, özellikle ABD'nin geleneksel olarak önemli etkiye sahip olduğu bölgelerde ekonomik ve jeopolitik erişimini genişletmesine olanak tanımaktadır. Kızıldeniz'in hayati suyolları ile Hürmüz Boğazı arasında ideal bir konuma sahip olan enerji zengini Körfez bölgesi, Washington ile Pekin arasında kritik bir rekabet bölgesidir. Suudi Arabistan ve BAE bu perspektifi paylaşmasa da IMEC Washington'a, Pekin'in Körfez bölgesinde hızla gelişen etkisini dengelemek için çok önemli bir fırsat sunmaktadır. ABD'nin önemli müttefiklerinden Avrupa Birliği ve Hindistan'ın IMEC'e dâhil olması, bu projeyi daha da anlamlı kılmakta; Körfez ülkeleriyle daha fazla koordinasyon ve iş birliğini mümkün kılarak ABD'nin Çin'in bölgedeki etkisine karşı daha etkili bir tutum almasına zemin hazırlamaktadır. Projenin yalnızca imzacı ülkelerle sınırlı kalmaması, aynı zamanda Mutabakat Zaptı'na taraf olmayan İsrail ile Ürdün arasında da bir bağlantı kurulmasının hedeflenmesi dikkat çekicidir. Bu bağlamda IMEC'in, İsrail ile Bahreyn, Fas, Sudan ve BAE arasında imzalanan İbrahim Anlaşmaları üzerine inşa edilmesi planlanmaktadır. Projenin temel amacı, bir

yandan ABD liderliğinde BRI'ye alternatif bir yapı sunmak; diğer yandan ise İsrail ile Arap ülkeleri arasında yeni bir sinerji ve diplomatik açılım yaratmaktır. (Independent Türkçe, 2024)

On yıllık bir avantaja sahip olan BRI'nin aksine IMEC henüz başlangıç aşamasındadır. Merkezî karar alma mekanizmasından yararlanan BRI'den farklı olarak IMEC'in çok ülkeli yapısı karar almayı yavaş ve karmaşık hâle getirme riskiyle karşı karşıyadır. Aynı zamanda IMEC'in tek yönlü (Hindistan'dan Avrupa'ya), BRI çok yönlüdür. IMEC her birinin kendi çıkarları, öncelikleri ve bürokratik süreçleri olan yaklaşık 20 ülkeyi kapsarken, BRI Çin merkezlidir.

5. 7 Ekim 2023 Kırılması

7 Ekim 2023 tarihinde başlayan Hamas-İsrail çatışması ve sonrasında gelişen olaylar —savaşın Lübnan'a sıçraması, Hizbullah'ın ağır kayıplar vermesi ve nihayetinde Esed rejiminin devrilmesi— yalnızca İsrail'in güvenlik stratejilerinin sonucu olarak değil, aynı zamanda bölgede süregelen koridor rekabetinin bir yansıması olarak da değerlendirilmelidir. İsrail ile Suudi Arabistan arasında kurulması planlanan ilişkiler, IMEC projesinin başarısı açısından kritik bir role sahiptir. Bu iki ülke arasındaki diplomatik yakınlaşma, 7 Ekim öncesinde ciddi ilerleme kaydetmiş olsa da çatışmalar sonrasında dondurulmuş; ancak tamamen kesilmemiştir. Orta Doğu'da ekonomik koridor projelerinin önünü tıkayan pek çok unsur vardır. Mevcut girişimler, bölgedeki siyasi istikrarsızlıkları ve derinleşen gerginlikleri çözmede yetersiz kalmaktadır. Bu engeller arasında; İsrail-İran gerilimi, İsrail'in Gazze'deki askeri operasyonlarının ABD öncülüğündeki Arap-İsrail yakınlaşmasını sekteye uğratması, Suudi Arabistan ile İran arasındaki güç mücadelesinin tırmanması ve Arap devletleri arasında süregelen sınır ihtilafları sayılabilir. Ayrıca IMEC örneğinde olduğu gibi, Mısır, Irak, Umman ve Türkiye'nin dışlanma kaygıları taşıması ya da Suudi Arabistan ve BAE'nin IMEC ve BRI projelerine katılımlarına rağmen kendi politikalarını sürdürme eğiliminde olmaları da göz ardı edilmemelidir. Gerek IMEC gerekse BRI kapsamında olsun, Orta Doğu

merkezli bir kıtalar arası ticaret koridorunun hayata geçirilmesi hâlâ büyük zorluklar barındırmaktadır. (Karaoğlu, 2025)

İsrail ile İran arasında süregelen çatışma, bölgesel istikrar için açık ara en ciddi tehdit olmaya devam etmektedir. 7 Ekim sonrasında yaşanan gelişmelerin Lübnan, Suriye ve Yemen'e sıçraması, Orta Doğu'daki ana ticaret yollarının güvenliği açısından kaygı verici bir belirsizlik yaratmıştır. Bu da ekonomik koridor projelerinin hayata geçirilmesinde ciddi engeller oluşturmaktadır. Özellikle BRI açısından bakıldığında, Tahran ile Riyad arasındaki gerilimin artması, ulaştırma ağlarının sekteye uğraması ve taşımacılıkta belirsizliklerin ortaya çıkması muhtemeldir. Çin her ne kadar İran ile Suudi Arabistan arasında diplomatik bir yakınlaşmayı teşvik etmiş olsa da Tahran'ın süregelen nükleer programı ve Yemen'deki istikrarsızlık, yatırım kararlarını ve iş birliklerini olumsuz etkileyerek, altyapı projelerinde gecikmelere neden olabilecek riskler barındırmaktadır. IMEC'in mevcut durumu da benzer karmaşıklıkları yansıtmaktadır. ABD, bu girişimi İsrail ile Arap ülkeleri arasında barış ve normalleşme sürecini desteklemek amacıyla konumlandırmıştır. İsrail ile Suudi Arabistan arasındaki ilişkilerin normalleşmesine dair ilk olumlu sinyaller alınmış olsa da, 7 Ekim'de başlayan Hamas-İsrail savaşı bu süreci sekteye uğratmış, müzakerelerin askıya alınmasına ve IMEC'in geleceği hakkında ciddi kuşkular doğmasına neden olmuştur. Filistin devletinin kurulmasına yönelik temel konularda fikir birliğinin sağlanamaması ve savaşın genişleme riski, bölge açısından ve ekonomik koridor projeleri özelinde ciddi sorunlar oluşturmaktadır. IMEC Mutabakat Zaptı, uygulamaya dair somut detayları içermemekte olup, 9 Eylül 2023 tarihinde düzenlenen G20 Zirvesi sonrasında 60 gün içinde "zaman çizelgeleri ve uygulama planı geliştirme" amacıyla bir toplantı yapılması öngörülmüştür. Ancak Gazze'de patlak veren çatışmalar nedeniyle imzacı ülkeler bu toplantıyı gerçekleştirememiştir. (Karaoğlu, 2025)

Savaşın etkisiyle bölgede İsrail karşıtı eğilimlerin güçlenmesi, İsrail ile Arap ülkeleri arasında yeni ekonomik ve diplomatik iş birliklerinin kurulmasını daha da zorlaştıracaktır. IMEC projesini zayıflatabilecek bir diğer önemli unsur ise, stratejik

konumları itibarıyla ekonomik koridorlar açısından büyük öneme sahip olan Mısır, Irak, Umman ve Türkiye gibi ülkelerin büyük ölçüde sürecin dışında bırakılmasıdır. Bu bağlamda Türkiye'nin, Kalkınma Yolu Projesi ile kendi stratejik cevabını ortaya koyması dikkat çekicidir. Tüm bu gelişmeler, özellikle Orta Doğu gibi kırılgan bölgelerde ekonomik koridor projelerinin birçok karmaşık jeopolitik engelle karşı karşıya kaldığını ortaya koymaktadır. Bu tür girişimler, bölgeler arası bağlantıları güçlendirmeyi ve ticaret, hizmet ve insan hareketliliğini artırmayı hedeflese de; ters etkiler doğurma riski her zaman mevcuttur. Sınır anlaşmazlıkları içeren ya da hassas bölgeleri kapsayan projeler, egemenlik ve toprak bütünlüğü konusunda kaygılara neden olabilmekte; ekonomik kazançların eşit dağılmaması ise mevcut gerilimleri derinleştirme potansiyeli taşımaktadır. (Karaoğlu, 2025)

6. Suriye'nin Jeopolitik Önemli ve 8 Aralık Devrimi

Suriye jeopolitik ve jeostratejik açından önemli bir kavşakta yer almaktadır. Suriye, jeopolitik konumu nedeniyle tarih boyunca küresel güçlerin ilgisini çeken bir ülke olmuştur. Orta Doğu'da önemli bir noktada yer alan Suriye, farklı küresel ve bölgesel dinamiklerin kesişim noktasında bulunmaktadır. Ülke; Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının kesiştiği bir bölgede yer almakta, Akdeniz'e kıyısı olması, deniz ticareti açısından da önemini artırmaktadır. Ayrıca Türkiye, Irak, Ürdün, Lübnan ve İsrail gibi ülkelerle kara sınırına sahiptir ve bu durum, Suriye'yi bölgesel politikaların merkezine yerleştirmektedir. (Wimmen, 2018, s. 62) Suriye, dünyanın en önemli enerji havzalarından biri olan Ortadoğu coğrafyasında yer almaktadır. Enerji güvenliği kapsamında değerlendirildiğinde hem enerji arz güvenliği hem enerji talep güvenliği hem de enerji nakil hatlarının güvenliği ön plana çıkmaktadır. (Kalkan, 2020) Bu kapsamda değerlendirildiğinde Suriye kendi petrolünü üreten bir devlet olmakla birlikte komşu ülkelerden de petrol ithalatı yapmaktadır. Ayrıca sahip olduğu jeopolitik konumdan kaynaklı da enerji nakil hatları açısından stratejik bir yerde bulunmaktadır. (The International Energy Agency, 2022)

Diğer taraftan ABD ve Batılı ülkeler için İsrail'in güvenliği açısından kritik bir ülkedir. Sıcak denizlerde faaliyet göstermeyi her daim önemseyen Rusya'nın

Akdeniz kıyısı Tartus ve Lazkiye'de askeri üslerinin bulunması, Suriye'de Esed rejiminin desteklenmesinde önemli bir gerekçe olmuştur. Keza İran da, Lübnan'daki müttefiki Hizbullah'a kara bağlantısı sağlaması açısından Esed rejiminin düşmemesi için yoğun çaba sarf etmiştir. (Ostovar,2018, s.88) Çin de Orta Doğu'daki ekonomik projeleri kapsamında Suriye'yi bir yatırım alanı olarak değerlendirmekte bu açıdan Suriye'deki gelişmeleri sessiz ama yakından izlemektedir. Türkiye açısında da güney sınırında terör devletini engellemek, güvenliğini sağlamak ve mülteci akımını yönetmek için Suriye jeopolitik olarak çok önemli bir ülkedir. 2011'de başlayan iç savaş, Suriye'yi bölgesel ve küresel güçlerin çekişme sahasına dönüştürmüştür. Bu savaşın uzun sürmesinde üstte bahsettiğimiz jeopolitik durum da etkili olmuştur. Suriye, sahip olduğu stratejik konum, enerji yollarındaki rolü ve bölgesel-küresel güçlerle olan ilişkileri nedeniyle Orta Doğu'daki en önemli jeopolitik ve jeoekonomik merkezlerden biri olarak kabul görmektedir. (Wimmen, 2018, s. 63)

Bu nedenle, Suriye'deki gelişmeler sadece bölgesel aktörleri değil, küresel güçleri de yakından ilgilendirmektedir. 8 Aralık Devrimi de bu açıdan önemlidir. Suriye'deki rejim değişikliği aynı zamanda Rusya'nın Orta Doğu'daki nüfuzu açısından da büyük bir yenilgiye işarettir; çünkü Suriye, özellikle Esed hanedanlığı (1971-2024) döneminde önemli Rus deniz üslerine ev sahipliği yaparak onlarca yıl Moskova'nın bölgedeki kilit müşterisi olmuştur. Rusya'nın büyük güç emelleri açısından Suriye'deki askeri üslerinin stratejik önemine rağmen, Rusya'nın Suriyeli yandaşının yardımına koşma yeteneği, Ukrayna'ya karşı yürüttüğü savaş nedeniyle ciddi şekilde sekteye uğramıştır. Moskova'nın 2024'te ortağına yardım etme yeteneği, Rusya'nın yıkıcı bombalama kampanyasının Arap Baharı isyanı sırasında Esed rejimini çökmekten kurtardığı 2015 yılına göre çok daha sınırlı kalmıştır. Bir anlamda Rusya 10 yıl önce kurtardığı Esed rejimini enerjisini Ukrayna hattına verdiği için ayakta tutamamıştır. Yeni Suriye'deki gelişmeler küresel ve bölgesel jeopolitiği derinden etkileyecek potansiyele sahiptir. (Cantone, 2025)

7. Türkiye - Suriye İlişkilerinin Jeopolitik Boyutu

8 Aralık'tan dört gün sonra 12 Aralık'ta MİT Başkanı İbrahim Kalın'ın, 22 Aralık'ta ise Dışişleri Bakanı Hakan Fidan'ın iki haftadan kısa bir süre içinde Şam'a yaptığı ziyaretler, Türkiye'nin Suriye'ye verdiği önemin önemli bir göstergesidir. Akdeniz, her zaman rekabetlerin, değişen ittifakların ve hesaplanmış risklerin bir sahnesi olmuştur. Ankara'nın Suriye'nin yeni hükûmetiyle olası bir münhasır ekonomik bölge (MEB) anlaşması duyurusu, Türkiye'nin Libya Ulusal Mutabakat Hükûmeti (UMH) ile 2019'da imzaladığı deniz paktını yansıtmaktadır. Daha önceki bu anlaşma, Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de bir dayanak noktası elde etmesine ve bölgesel dinamikleri kendi lehine yeniden şekillendirmesine olanak tanımıştır ve oyun değiştirici bir hamle olmuştur. Ankara, bugün Suriye'de benzer bir strateji izlemekte, karada yaptığı gibi denizde de güçlü, jeopolitik bir aktör olmaya çalışmakta ve ekonomik ve politik destek vaadini kullanarak kendisini Suriye'de önemli bir oyuncu olarak konumlandırmaktadır. Bu paralel manevralar, Ankara'nın Libya ve Suriye'yi Akdeniz'deki jeopolitik stratejisinin birbirine bağlı sütunları olarak görme konusundaki daha geniş jeopolitik vizyonunun altını çizmektedir. (Badi& al-Jabassini, 2025)

Bu jeopolitik stratejinin merkezinde Türkiye'nin hedeflerine ulaşmak için askerî müdahaleleri, siyasi anlaşmaları ve ekonomik araçları kullanma eğilimi yer almaktadır. Türkiye 2019'da Libya'daki hamleleri yoluyla kritik bir zemin temin etmiştir. Bu, Ankara'nın kendi bakış açısından deniz yetki alanlarını yeniden tanımlayan ve Yunanistan, GKRY, Mısır ve İsrail'in iddialarına meydan okuyan bir MEB anlaşması müzakere etmesine olanak sağlamıştır. Anlaşma yalnızca ekonomik bir hamle değildir; Akdeniz'de rakipleriyle kara suları ve enerji kaynakları konusunda yüzleşmek için jeopolitik olarak stratejik bir hamle olmuştur. Beş yıl sonra Ankara, Suriye'nin yeni hükûmetiyle denizdeki iddialarını Doğu Akdeniz'e daha da genişletecek bir MEB anlaşması yapma imkânına sahip olmuştur. (Badi& al-Jabassini, 2025)

Suriye'de Türkiye'nin operasyonları, öncelikle DEAŞ'ı ortadan kaldırma ve Suriye'nin kuzeyinde bir terör devletini engellemeye yönelik hamleler neticesinde

şekillenmiştir. Ancak, Beşar Esed'ın devrilmesi ile Ankara yaklaşımını yeniden kalibre ederek ekonomik ve jeopolitik çıkarlarını güvenlik hedefleriyle birleştirmiştir. Suriye ile bir MEB anlaşması olasılığı, 2019 Libya Mutabakatı'nın dinamiklerini yansıtmaktadır. Böyle bir pakt deniz kazanımları sağlama ve Türkiye'nin bölgedeki etkisini derinleştirme potansiyeli sunmaktadır. Ancak riskleri de beraberinde getirmektedir. Yunanistan, GKRY ve diğer Avrupa güçlerinin böyle bir anlaşmayı yasa dışı ve istikrarsızlaştırıcı bir hareket olarak görmesi, bölgesel dinamikleri daha da kutuplaştırması ve enerji ve egemenlik konusundaki anlaşmazlıkları yoğunlaştırması muhtemeldir. Türkiye'nin Suriye'deki bütüncül yaklaşımı, stratejilerini hareket alanları arasında entegre etme ve birbiriyle bağlantılı politikalar aracılığıyla etkisini artırma konusundaki daha büyük jeopolitik stratejilerini yansıtmakta, Türkiye'nin Suriye'de deniz kazanımları elde etme politikaları, Libya anlaşmasının başarılarına dayanmaktadır. Türkiye, Libya ve Suriye'deki stratejilerini uyumlu hâle getirerek, her iki alanda da etkisini sağlamlaştırmayı ve nüfuzunu artırmayı amaçlamaktadır. Bu stratejik yaklaşım, Ankara'nın Akdeniz'de vazgeçilmez bir aktör olarak konumlanma çabasının altını çizmekte, taktiksel manevraları daha geniş jeopolitik kazanımlara dönüştürmeyi hedeflemektedir. (Cantone, 2025)

Bununla birlikte Türkiye, Suriye'yi istikrara kavuşturmak için Katar ile iş birliği halinde bağlantı yollarını canlandırmak ve Suriye'yi Körfez, Avrupa ve Akdeniz ülkeleri arasında merkez haline getirmeyi de düşünmektedir. Bölgede karayolu alt yapısı, AB'nin komşuluk politikasının iki temel unsuru olan bölgesel entegrasyon ve ticaret bakımından katalizör olarak hayati önem taşımaktadır. Keza limanların, havaalanlarının, demiryollarının ve köprülerin yeniden inşası için de Türkiye önemli bir aktör olacağını düşünmektedir. Körfez ile Akdeniz arasındaki konumu nedeniyle Suriye, Körfez bölgesi ile Akdeniz arasındaki bir dizi bağlantının merkezi haline gelerek Türkiye'nin jeoekonomik hedeflerini gerçekleştirmesine yardımcı olabilecektir. Katar ve diğer Körfez ülkelerinden ekonomik ve mali ortaklık ile bu projelerin sağlanması hedeflenmektedir. Ayrıca Esed rejiminin devrilmesi,

Katar ile Avrupa arasında Suriye'den geçecek bir doğal gaz boru hattı projesi fikrini yeniden gündeme getirmiştir. Avrupa Birliği ülkelerini Rus doğal gazına olan bağımlılıktan kurtarma potansiyeli olan bu proje Suriye'nin jeopolitik önemi daha da artacaktır. (Cantone, 2025)

Katar, yaklaşık 250 milyar metreküp doğal gaz rezerviyle küçük bir ülke olmasına rağmen, doğal gaz rezervleri bakımından dünyanın üçüncü büyük ülkesidir. Katar uzun yıllardır doğal gazının bir kısmını Avrupa ve diğer Arap ülkelerine ihraç etmeyle ilgilenmektedir. Katar'ın doğal gaz ihracatı hayalinin ilk etabı 2004 yılında başlatılmıştır. Katar, Birleşik Arap Emirlikleri ve Umman'ı birbirine bağlayacak 370 kilometrelik bir gaz boru hattı inşa edilmesi düşünülmüştür. Diğer taraftan Katar, 2009 yılında Katar-Türkiye Doğal Gaz Boru Hattı ile gaz ihracat projesini genişletme kararı almıştır. Burada Suudi Arabistan, Ürdün ve Suriye üzerinden Türkiye'ye ulaşacak bir doğal gaz boru hattı, Nabucco boru hattına bağlanarak Avrupa'ya gaz ulaştırılması hedeflenmiştir. Şu anda Katar'dan Türkiye'ye doğrudan doğal gaz taşıyan işleyen bir boru hattı bulunmamaktadır. Ancak Suriye'deki 8 Aralık Devrimi ile birlikte bu proje tekrar gündeme gelmiştir. Türkiye Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Alparslan Bayraktar, Suriye'nin toprak bütünlüğü ve istikrara kavuşması halinde projenin yeniden başlatılabileceğini söylemesi de önemlidir. (Valensi, 2025)

Katar'ın gazı şu anda Avrupa pazarlarına ancak sıvılaştırılarak (LNG) ve deniz yoluyla taşınarak ulaşabilmektedir. Bu hat hacmi kısıtlayan ve maliyetleri önemli ölçüde artıran bir rotadır. Önerilen boru hattı, Katar'ı Türkiye'deki dağıtım terminalleri aracılığıyla doğrudan Avrupa enerji piyasalarına bağlayacak hattır. Bu çözüm, doğal gazın yurt dışına taşınmasında en ucuz seçenek olduğundan, 2009 yılında Suriye'ye, buradan da Türkiye ve Avrupa'ya ulaşacak bir doğal gaz boru hattı inşa edilmesi yönünde bir teklifte bulunulmuştur. Ancak Suriye'nin o dönemki Devlet Başkanı Beşar Esed bu öneriyi reddetmiştir. Esed'ın temel motivasyonu dünyanın en büyük gaz tedarikçisi Rus müttefikleriyle iyi ilişkilerini sürdürmek

olmuştur. Zira Avrupa Birliği'nin 2021 yılındaki toplam doğal gaz ithalatının yüzde 40'ı Rus doğal gazına aittir. (Cantone, 2025)

Katar-Türkiye arasında bir doğal gaz boru hattı projesi, küresel enerji piyasalarında jeopolitik olarak pek çok fırsat yaratacaktır. Özellikle Orta Doğu'dan Avrupa'ya enerji transferinde stratejik bir koridor olma özelliği taşıyan Türkiye'nin, küresel enerji piyasalarında önemli bir oyuncu olma potansiyeli bulunmaktadır. Bunun yabancı yatırım çekmesi ve jeopolitik etki sağlaması beklenmektedir. Dışişleri Bakanı Hakan Fidan, 22 Aralık 2024'te Şam'ı ziyaret ettiğinde, Türkiye'nin Suriye'nin enerji ve ulaştırma altyapısının yeniden inşasına destek vereceğini vurgulamıştır. Fidan, Suriye'nin Cumhurbaşkanı Ahmed el Şara ile yaptığı görüşmede, Suriye'de istikrarın önemini vurgulayarak, savaştan harap olmuş ülkeye yönelik tüm uluslararası yaptırımların kaldırılması çağrısında bulunmuştur. Suriye'nin çağrıya uyması halinde iki ülke arasındaki enerji iş birliği önemli ölçüde kolaylaşacaktır. Avrupa ülkeleri onlarca yıldır, Sovyet döneminden kalma bir iletim hattıyla Ukrayna üzerinden iletilen Rus gazına bağımlı durumdadır. (al-Habahbeh, 2025) Ancak Rus devlet şirketi Gazprom ile Ukrayna arasında 2019 yılında imzalanan beş yıllık Moskova-Kiev anlaşmasının 31 Aralık 2024'te sona ermesinin ardından Rus enerji şirketi Gazprom, Ukrayna üzerinden Avrupa'ya doğal gaz ihracatının durdurulacağını duyurmuştur. Ukrayna, Rus gazının sürekliliğini garanti altına alması gereken anlaşmayı uzatmayı da reddetmiştir. Ukrayna Enerji Bakanı German Galuşenko, 2025 1 Ocak'ta yaptığı açıklamada, "Rus gazının geçişini durdurduk. Tarihi bir olaydır. Rusya pazarlarını kaybedecek ve ekonomik kayıplar yaşayacak. Avrupa, Rus gazından vazgeçme kararı aldı." ifadelerini kullanmıştır. (VOA Türkçe, 2025)

2021 yılında Avrupa Birliği ülkelerinin kullandığı gazın yaklaşık yüzde 40'ını Rusya tedarik etmiştir. Özellikle İtalya, Almanya ve bazı Orta Avrupa ülkeleri Rusya'ya bağımlı durumdadır. Ukrayna'daki savaşın ardından Avrupa Komisyonunun hedefinin Rus gazına olan bağımlılıktan tamamen kurtulmak olması gerektiği ortaya çıkmıştır. Brüksel'den yayımlanan rakamlara göre Avrupa

Birliği'nin 2023 yılındaki toplam gaz ithalatının yaklaşık yüzde 15'i Rus gazıyla karşılanacaktır. Katar ile Avrupa arasında yeniden canlandırılacak bir doğal gaz boru hattı projesi, Avrupa Birliği ülkelerinin Rus gazına olan bağımlılığını önemli ölçüde azaltma imkanına sahiptir. Küresel doğal gaz ihtiyacının artmasıyla birlikte, Suriye üzerinden teslim edilecek Katar gazı Avrupa kıtasında çok popüler hale gelecektir. Zira Katar, Avrupa'ya Rusya'dan daha düşük fiyatlarla gaz tedarik edebilecektir. Bu durum Ukrayna-Rusya savaşının gidişatını ve dolayısıyla da küresel jeopolitiği değiştirecek önemli bir aşama olabilme potansiyeline sahiptir. Bu bakımdan Suriye'deki 8 Aralık Devrimi enerji piyasaları penceresinden de bakıldığında küresel siyaseti oldukça etkileme olanağına sahiptir. (al-Habahbeh, 2025)

Sonuç

Tarihçiler sık sık bir ülke veya bölge üzerinde büyük bir etkiye sahip tarihi olayları, "tarihsel dönüm noktaları" olarak belirtmektedir. Bu olaylar, "bir bölgenin tarihi gidişatını" yeniden ve genellikle de tamamen beklenmedik bir şekilde belirleyen olaylardır. 7 Ekim 2023 de Orta Doğu tarihi için önemli bir tarihsel dönüm noktasıdır. 7 Ekim sonrası bölgede yaşananlar Orta Doğu'yu beklenmedik şekillerde yeniden şekillendiren şok dalgaları da yaratmış, güçlü ittifaklar altüst olmuştur. Uzun süredir yerleşik "kırmızı çizgiler" aşılmış, statükolar bozulmuştur. 7 Ekim 2023 sürecini, sonrasında Orta doğu coğrafyasında yaşanan diğer krizleri başarılı bir şekilde analiz edebilmek için ABD ile Çin arasındaki jeopolitik koridorlar rekabetini iyi okumak ve anlamlandırmak gerekmektedir. Bu açıdan 8 Aralık Suriye Devrimi'ni bu koridorlar rekabetinden ayrı düşünmek olanaksızdır.

Koridorlar inşa etme; tüm dünyada etkili olan küreselleşmenin ve kapitalizmin jeopolitik, jeoekonomik ve sosyo-mekansal tezahürlerinin bu yüzyılda yeniden yapılandırılmasıdır. Orta Doğu ve özelinde Suriye, devam eden bu süreçte kritik bir jeostratejik konuma sahiptir. ABD ile Çin küresel rekabetlerini bu hayati ama oldukça sorunlu ve çatışmalarla dolu bölgeye genişletmeye ve Orta Doğu'nun merkezî bir rol oynadığı geçmiş dönemlerin bağlantılarını yeniden canlandırmaya çalışmaktadır. Suriye'de 8 Aralık Devrimi'ni jeopolitik dinamikleri ve gelişmeleri

göz ardı ederek analiz etmek doğru değildir. Ukrayna-Rusya savaşı ile ABD-Çin arasındaki jeopolitik mücadelenin bir diğer tezahürü Suriye'de yaşanmıştır. Suriye'nin Doğu Akdeniz'deki önemli konumu ve Katar gazının Avrupa'ya Suriye üzerinden aktarılması bakımından Suriye önemli bir yapıtaşıdır. Bu bakımdan 8 Aralık Devrimi'nin jeopolitik olarak sebep ve sonuçlarını bu parametreler ışığında değerlendirmek gerekmektedir.

Kaynakça

Anadolu Ajansı. (2025, Ocak 24). Hindistan'ı Orta Doğu ve Avrupa'ya bağlayacak koridor için AB ve 7 ülke, mutabakat zaptı imzaladı. Anadolu Agency. https://www.aa.com.tr/tr/dunya/hindistan-i-orta-dogu-ve-avrupaya-baglayacak-koridor-icin-ab-ve-7-ulke-mutabakat-zapti-imzaladi/2987980

Al-Habahbeh, O. (2025). Information, Kan arabisk gas erstatte den russiske? Bibliotek.dk. https://bibliotek.dk/materiale/kan-arabisk-gas-erstatte-den-russiske-_osama-al-habahbeh/work-of:870971-avis:140199745?

Badi, E., & al-Jabassini, A. (2025, Şubat 24). Turkey's Syria and Libya strategies add up to a Mediterranean power play. Atlantic Council. https://www.atlanticcouncil.org/blogs/menasource/turkey-syria-libya-strategy-mediterranean-power-play/

Cantone, S. (2025, Ocak 10). Syria's road ahead: How transport infrastructure could be the key to stability. Euronews. https://www.euronews.com/2025/01/10/syrias-road-ahead-how-transport-infrastructure-could-be-the-key-to-stability

Cengiz, S. (2025, Ocak 24). Türkiye's strategic approach to the Middle East. Arab News. https://www.arabnews.com/node/2587732

Hacaoğlu, S , Kozok , F. (2025, Şubat 6). Turkey seeks military bases to gain edge in post-Assad Syria. Bloomberg. https://www.bloomberg.com/news/articles/2025-02-06/turkey-weighs-military-bases-in-syria-to-gain-edge-after-assad-fall?srnd=undefined

Independent Türkçe. (2025, Şubat 24). Hindistan'ı Avrupa'ya bağlayacak koridor hakkında bilinenler. İndependent Türkçe. https://www.indyturk.com/node/660456/d%C3%BCnya/hindistan%C4%B1-avrupaya-ba%C4%9Flayacak-koridor-hakk%C4%B1nda-bilinenler

Kalkan, D. (2020). Soğuk Savaş Dönemi Sonrası Türk Dış Politikasında Enerji Güvenliği ve Azerbaycan. Sonçağ Yayınları.

Karaoğlu, O. (2025, 23 Ocak). October 7 earthquake opens different fronts in the Middle East. Dış Politika Enstitüsü. https://foreignpolicy.org.tr/october-7-earthquake-opens-different-fronts-in-the-middle-east/

Karaoğlu, O. (2025, Ocak 23). Küresel jeopolitik rekabet: 7 Ekim'den Esed'in devrilmesine. Fokus Plus. https://www.fokusplus.com/odak/kuresel-jeopolitik-rekabet-7-ekimden-esedin-devrilmesine

Karaoğlu, O. (2024). Jeopolitik istihbarat. KDY Yayınları.

Nar, M. Ş. (2014). Yapısalcılık Kavramına Antropolojik Bir Yaklaşım: Levi-Strauss ve Yapısalcılık, Antrolopolji Dergisi, Sayı 27, 29-46. https://doi.org/10.1501/antro_0000000225

Mearsheimer, J. J. (2001). The tragedy of great power politics. W. W. Norton & Company.

Ostovar, A. (2018). Sectarianism and Iranian foreign policy. In Beyond Sunni and Shia (ss. 71–90). Oxford University Press. https://doi.org/10.1093/oso/9780190876050.003.0005

Solomon, E. (2025, Ocak 18). How the Oct. 7 attacks transformed the Middle East. The New York Times. https://www.nytimes.com/2025/01/18/world/europe/israel-hamas-oct-7.html

Reuters. (2025, Ocak 19). Why Turkey is so influential in post-Assad Syria? Reuters. [https://www.reuters.com/world/middle-east/why-turkey-is-so-influential-post-assad-syria-2025-01-19/]

The Economist. (2025, Ocak 21). How Turkey plans to expand its influence in the new Syria. The Economist. https://www.economist.com/middle-east-and-africa/2025/01/21/how-turkey-plans-to-expand-its-influence-in-the-new-syria

The International Energy Agency. (2022). Syria Report. https://www.iea.org/countries/syria/energy-mix

Valensi, C. (2025). Syria: A new era? The Institute for National Security Studies (INSS). https://www.inss.org.il/publication/syria-new-era/

Walt, S. M. (1987). The origins of alliances. Cornell University Press.

Waltz, K. N. (1979). Theory of international politics. Addison-Wesley Publishing Company.

Wimmen, H. (2018). The sectarianization of the Syrian war. In Beyond Sunni and Shia (ss. 51–70). Oxford University Press. https://doi.org/10.1093/oso/9780190876050.003.0004

VOA Türkçe. (2025, Ocak 1). Rus gazının Ukrayna üzerinden Avrupa'ya ihracatı transit anlaşmasının sona ermesiyle durduruldu. VOA Türkçe. https://www.voaturkce.com/a/rus-gazinin-ukrayna-uzerinden-avrupa-ya-ihracati-transit-anlasmasinin-sona-ermesiyle-durduruldu/7920735.html

Extended Abstract

October 7, 2023, is a significant turning point in Middle Eastern history. Hamas' cross-border raid on October 7, 2023, triggered a war that left Gaza in ruins at the hands of Israel. It also sent shockwaves that reshaped the Middle East in unexpected ways. Powerful alliances were disrupted. Long-established "red lines" were crossed. The Assad regime in Syria collapsed on December 8, 2024. For nearly 13 years, the Assad family, with the help of Russia, Hezbollah, and Iran, largely suppressed the Arab Spring uprisings against his family's five decades of rule. However, while Moscow focused on its war in Ukraine and Iran and Hezbollah were reeling from Israeli attacks, the opposition saw an opportunity with the uprising led by Hayat Tahrir al-Sham (HTS). It advanced rapidly in Syria and overthrew the government within days. The harshest aftershocks of the October 7 earthquake destroyed the regime in Syria. It is not possible to evaluate this situation in Syria separately from the geopolitical struggle taking place in the global and regional arena. This situation signals a change in the political and military landscape of Syria. HTS's capture of Damascus was the result of a combination of circumstances that prepared an important ground for it. The ongoing war with Israel has weakened Iran and especially its proxies (Hezbollah and Hamas) in an unprecedented way, significantly reducing their presence in Syria and allowing the

opposition to advance rapidly. Russia, which is busy with the war in Ukraine, has reduced its presence and intervention in Syria. Having witnessed the collapse of the Syrian army, Moscow has concluded that saving the Assad regime would be futile. Meanwhile, the cracks in the trust of the Syrian political and military elite in the regime have paved the way for Assad's rapid fall. Turkey has adopted a multi-layered strategic approach in Syria. Initially focusing on diplomatic and humanitarian efforts, it later recalibrated its policy to prioritize national security through military operations and the establishment of safe zones. This policy change aimed not only to eliminate security threats but also to demonstrate that it is a geopolitically powerful actor. In doing so, Ankara has used a mix of military and diplomatic tools. Force or the threat of force is one element of the strategic approach. Türkiye's military intervention in Syria has paved the way for Ankara to deepen its role there and strengthened its hand against the influence of Iran and Russia. Ankara's Syria policy has been shaped by two main elements: Preventing a terrorist state on the border and removing the perceived threat from Turkish territory; In addition, facilitating the return of some of the 3.5 million Syrian refugees currently in Türkiye, who constitute an economic and political burden for the country. Turkey, which is also struggling with terrorist attacks organized by YPG/PYD, Al Qaeda and ISIS within its borders, aims to prevent Syria from becoming a center of terrorism. These issues are also being discussed with the new Syrian administration. Another important actor in Syria is Qatar. Like Turkey, Qatar has supported the Syrian opposition for years. However, unlike Ankara, which has sought dialogue with Assad in recent years, and other Gulf states that have tried to draw Assad into their circle of influence, Qatar has taken a determined stance rejecting diplomatic recognition of Assad. Although this stance positions Qatar as a key player in Syria, it now plays a secondary role to Türkiye in terms of influence. Qatar's stance also sets it apart from its neighbors, the United Arab Emirates and Saudi Arabia, who are still adjusting their approach to the new regime in Syria. However, it is seen that the Gulf countries also contributed to the collapse of the Assad regime. Russia, which had to withdraw most of its forces from Syria, is now focusing on protecting its two military bases (Hmeimim Air Base and Tartus Naval Base in western Syria) by seeking agreements with Turkey and the new regime. Russia still retains influence over the new government in Syria, especially through grain supplies (most of Syria's wheat imports come from Russia). Although HTS sees Russia as an enemy whose air force has been attacking the Idlib Governorate and opposition groups for years and has now granted political asylum to Assad, the pragmatic approach of the new Syrian government so far leaves room for potential cooperation between the two sides.

It can be said that the developments in Syria have also benefited Washington, especially in terms of its attitude towards Iran and Russia. After years of not having diplomatic relations with the Assad regime, the US quickly sent a delegation led by Barbara A. Leaf, Undersecretary of State for Near Eastern Affairs, to Damascus to meet with Colani. The meeting ended with the announcement that the reward promised for the killing of Colani had been lifted. Over time, the US administration may consider easing or lifting sanctions imposed on Syria under the Caesar Act, removing HTS from the list of terrorist organizations, and strengthening alliances with the new Syria, especially in the fight against ISIS and Iran. However, Donald Trump's return to the White House increases uncertainties about the level of US interest in Syria. Trump tried to withdraw American forces from Syria during his first term as president, but reversed course due to pressure from his advisors and the Pentagon. A rapid withdrawal of American forces, as he had suggested in the past, does not seem possible at this stage. The weakening of Russia and Iran in Syria also has geopolitical implications. Russia's weakening in the region is particularly critical for the US and the UK. The US and

the UK have been indirectly fighting Russia since the Ukraine-Russia war. In this context, Russia's loss of influence in Syria is seen as important for the US and the UK. The main dimension of their support for the December 8 Revolution is their desire to break Russian influence in Syria. Ahmet Shara's efforts to project a pragmatic and moderate image are also clearly evident in his statements regarding Israel. In various interviews conducted in December 2024, Shara spoke cautiously, moderately and even in a partially positive manner about Israel. For example, he promised to support the 1974 withdrawal agreement signed between Israel and Syria and argued that Syria was not interested in conflict with Israel but in rebuilding the country. Shara also stated that he would not allow Syria to be used as a base for attacks against Israel or any other country. At the same time, it called on Israel to stop its attacks in Syria and withdraw from the buffer zone, an area of approximately 235 square kilometers located on the Syrian border of the United Nations Ceasefire Observer Force (UNDOF). According to Shara, the justification for Israel's operations in Syria (the presence of Hezbollah and Iranian militias) is no longer valid. The geopolitical competition experienced in the global and regional arena has gained momentum in recent years. Trade wars also appear to be the most concrete indicator of this geopolitical competition. The idea of transforming borders into connecting points between countries and continents has attracted attention in recent years with the implementation of various projects aimed at creating economic corridors between Asia and Europe. The two most important examples are China's "Belt and Road Initiative" (BRI) and the "India-Middle East-Europe Economic Corridor" (IMEC). Although both are designed to create integrated economic networks across borders, they are unlikely to change the reality of geopolitical competition. In fact, the BRI and IMEC; The rivalry between the US and China further increases the tension between the states due to the unbalanced distribution of interests and the policies of inclusion and exclusion among the participants in both projects. In the Middle East, where both the BRI and IMEC corridors must pass, there are important regional developments, whether land or sea, and the process that started on October 7, 2023 continues with the developments in Lebanon and the subsequent overthrow of Assad.

Syria is located at the intersection of the continents of Asia, Europe and Africa, and its coastline on the Mediterranean increases its importance in terms of maritime trade. It has land borders with countries such as Turkey, Iraq, Jordan, Lebanon and Israel, which puts Syria at the center of regional politics. Although the Hamas-Israel war of October 7, 2023 and the events that followed, the spread of the war to Lebanon and the heavy blow to Hezbollah, and finally the overthrow of Assad are considered because of Israel's security policies, they should also be evaluated as part of the corridor competition we mentioned above. The establishment of relations between Israel and Saudi Arabia is of vital importance for the success of IMEC. The rapprochement process between the two countries, which was well underway before October 7, 2023, has been suspended but not interrupted.

Syria is a critical country for the US and Western countries in terms of both energy security and the security of Israel. Russia's military bases in Tartus and Latakia supported the Assad regime in Syria to be able to establish a presence in the Mediterranean. Similarly, Iran made great efforts to prevent the fall of the Assad regime in terms of providing land connections to its ally Hezbollah in Lebanon. China also evaluates Syria as an investment area within the scope of its economic projects in the Middle East and silently but closely follows the developments in Syria from this perspective. Syria is also a very important country geopolitically for Turkey in terms of preventing the terror state on its southern border, ensuring its security and managing the flow of refugees. The civil war that started in 2011 turned Syria into an area of conflict between regional and global powers. The

geopolitical situation mentioned above also played a role in the long duration of this war. Syria is one of the most important geopolitical and geoeconomic centers in the Middle East due to its strategic location, its role in energy routes and its relations with regional and global powers.

Turkey also plans to revive the connection routes in cooperation with Qatar to stabilize Syria and to make Syria a hub between the Gulf, European and Mediterranean countries. Road infrastructure in the region is of vital importance as a catalyst for regional integration and trade, two fundamental elements of the EU's neighborhood policy. Likewise, Turkey believes that it will be an important actor in the reconstruction of ports, airports, railways and bridges. On the other hand, the overthrow of the Assad regime has brought the idea of a natural gas pipeline project between Qatar and Europe, which will pass through Turkey and Syria, back to the agenda. This project, which has the potential to free the European Union countries from their dependence on Russian natural gas, will further increase Syria's geopolitical importance.

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9 (1), 666-705
Geliş Tarihi:23.01.2025 Kabul Tarihi:29.05.2025
Yayın: 2025 Yayın Tarihi:31.05.2025
https://doi.org/10.30561/sinopusd.1625016
https://dergipark.org.tr/sinopusd

ÇEVRİMİÇİ SİYASAL İLETİŞİM BAĞLAMINDA SOSYAL MEDYA ETKİLEŞİMLERİ

Güler UZUN[*]

Mehmet Fatih KARACA[*]

Pakize KAZANCI[*]

Öz

Bu çalışmada, 2023 Cumhurbaşkanlığı seçiminde aday olan Recep Tayyip Erdoğan ve Kemal Kılıçdaroğlu'nun sosyal medya paylaşımlarının etkileşimleri incelenmiştir. Adayların X sosyal medya hesaplarından yaptıkları 860 tweetin beğeni, yanıt, retweet ve alıntı sayıları; temalardaki kodlara, adaylara, 1 ve 2.tur seçimlerine göre karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Ayrıca, temalardaki kodlarla etkileşim sayıları arasındaki ilişki, parametrik olmayan yöntemlerden Kruskal-Wallis H testiyle belirlenmiştir. Tüm paylaşımların ortalama etkileşim sayıları itibariyle adayların en yüksek etkileşimi beğeniden, en düşükse alıntıdan elde ettikleri; etkileşim sayılarının 2.turda artış gösterdiği; 1 ve 2.turda ve tüm etkileşim türlerinde Kemal Kılıçdaroğlu'nun paylaşımlarının etkileşim sayısının çok daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Temalarda bulunan kodların etkileşim sayısı itibariyle de Kemal Kılıçdaroğlu'nun yaptığı paylaşımların etkileşim sayısının Recep Tayyip Erdoğan'ın yaptığı paylaşımların etkileşim sayısından genelde fazla olduğu; dahası Kemal Kılıçdaroğlu lehine 7 kata varan farklar bulunduğu görülmüştür. Kemal Kılıçdaroğlu beğeni, yanıt, retweet ve alıntı sayısı bakımından sosyal medya kullanıcıları tarafından daha çok desteklense de seçimi paylaşımları daha az etkileşim alan Recep Tayyip Erdoğan kazanmıştır. Buradan hareketle; etkileşim verilerinin yapılan paylaşımların seçmen üzerindeki etkileri hakkında fikir verebileceği, seçim sonuçlarına ilişkin öngörüde bulunmak için kullanılabileceği, ancak seçim sonuçlarıyla ilgili doğrudan ve net bir bilgi sunmadığı söylenebilir. Bununla birlikte

[*] Öğr. Gör., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Erbaa Meslek Yüksekokulu, Görsel-İşitsel Teknikler ve Medya Yapımcılığı Bölümü, guler.uzun@gop.edu.tr, https://orcid.org/0000-0001-9832-8087

[*] Dr. Öğr. Üyesi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Erbaa Meslek Yüksekokulu, Bilgisayar Teknolojileri Bölümü, mehmetfatih.karaca@gop.edu.tr, https://orcid.org/0000-0002-7612-1437

[*] Dr. Öğr. Üyesi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Erbaa Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, İletişim ve Tasarım Bölümü, Pakize.kazanci@gop.edu.tr, https://orcid.org/0000-0002-7053-9306

This work is licensed under a Creative Commons BY-NC-SA 2.0

temalardaki kodlarla etkileşim sayıları arasındaki ilişkinin seçmen durumundaki sosyal medya kullanıcılarıyla ilgili çeşitli bilgiler barındırdığı, karar verme sürecinde bu bilgilerden faydalanan adayların diğerlerinden öne çıkabileceği ifade edilebilir.

Anahtar Kelimeler: Cumhurbaşkanlığı Seçimi, Çevrimiçi Siyasal İletişim, Sosyal Medya, Sosyal Medya Analizi, X, Etkileşim.

Social Media Engagements in the Context of Online Political Communication

Abstract

In this study, engagements of the social media posts of Recep Tayyip Erdoğan and Kemal Kılıçdaroğlu, candidates in the 2023 presidential election, were analyzed. The number of likes, replies, retweets and citations of 860 tweets made by candidates from X social media accounts were comparatively analyzed according to the codes in the themes, candidates, and the 1st and 2nd round elections. In addition, the relationship between the codes in the themes and the number of interactions was determined by the Kruskal-Wallis H test, which is a non-parametric method. In terms of the average number of engagements of all posts, it was determined that the candidates received the highest number of engagements from likes and the lowest from quotes; the number of engagements increased in the 2nd round; and the number of engagements of Kemal Kılıçdaroğlu's posts was much higher in the 1st and 2nd rounds and in all engagement types. In addition, regarding the number of engagements of the codes in the themes, it was observed that the number of engagements of Kemal Kılıçdaroğlu's posts was generally higher than the number of engagements of Recep Tayyip Erdoğan's posts; moreover, there were differences up to 7 times in favor of Kemal Kılıçdaroğlu. Although Kemal Kılıçdaroğlu was supported more by social media users in terms of the number of likes, replies, reposts and quotes, Recep Tayyip Erdoğan, whose posts received less interaction, won the election. From this point of view, it is concluded that although the number of interactions can be used to make predictions about the election results, it does not provide direct and clear information about the election results, and a definitive assessment cannot be made about the election results based solely on the number of interactions. Based on this, it can be said that interaction data can give an idea about the effects of the posts on the voters, can be used to make predictions about the election results, but does not provide direct and clear information about the election results. In addition, it can be stated that the relationship between the codes in the themes and the interaction numbers contains various information about the social media users who are voters, and candidates who benefit from this information in the decision-making process can stand out from the others.

Keywords: Presidential Election, Online Political Communication, Social Media, Social Media Analysis, X, Engagement.

1. Giriş

Geçmişin sade ve basit sosyal hayatının giderek karmaşıklaştığı, teknolojik gelişmelerin neticesinde haddinden fazla uyarıcıyla karşı karşıya kalan insanların

ilgisini çekmenin bir hayli zorlaştığı görülmektedir. Seçmene ulaşmak ve etkileşim kurmak isteyen siyasal aktörler de yaşadıkları dönemin koşullarını göz önünde bulundurarak seçmenlerle buluşacakları mecraları seçerken stratejik düşünmek zorunda kalmaktadırlar.

Her ne kadar siyasal iletişim pratikleri geleneksel kitle iletişim araçlarıyla sürdürülmeye devam etse de farklı dönemlerde çağın popüler iletişim araçlarının siyasal iletişim sürecinin destekleyici unsuru olarak kullanıldığını söylemek mümkündür. Ancak, potansiyel seçmenin günlük aktiviteleri arasında sosyal medyanın büyük bir yer işgal etmesi, beraberinde siyasal iletişimin ağırlık merkezinin sosyal ağlara kaymasına ve çevrimiçi siyasal iletişimin giderek önem kazanmasına sebep olduğu da gözlenmektedir.

İnternetin sağladığı imkânlar, kullanıcılarının özelliklerinde bazı değişikliklere yol açmaktadır. Gerçek hayatta olduğundan daha aktif ve katılımcı hale gelen internet kullanıcılarının sosyal ağlardaki cesareti 'klavye delikanlısı', 'bordo klavyeli' vb. benzetmelerle adlandırılmaktadır. Herkesin dilediği gibi dilediğini ifade edebildiği bu ortamda siyasi aktörlerin seçmenlerle etkileşim kurmak için özel bir çaba harcamaları gerekmektedir.

Sosyal ağlar her yaştan insana hitap eden bir yapıya sahiptir. Artık oy verme yaşı gelen ve Z kuşağı olarak adlandırılan gençlere ulaşabilmenin en mantıklı yolunun onların mizacına uygun platformlar; yani sosyal ağlar olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu ağlar her yaştan seçmene ulaşmak ve onlarla aracısız etkileşim sağlamak için en uygun mecralardır.

Siyasal aktörler sosyal medyayı seçmenle iletişim kurmak ve etkileşimi artırarak seçimde başarıya ulaşmak amacıyla etkin bir şekilde kullanmaktadırlar. Sosyal ağların etkileşime imkân veren özelliği bu mecrayı diğer mecralardan ayrıcalıklı kılan tarafıdır. Çünkü etkileşim, seçmenin iletişim sürecine dâhil olmasını sağlar. İletişim sürecine bizzat katılan seçmen kendini aday ile daha yakın bir ilişki içinde hissedebilmekte, mesajı algılama hızı artabilmekte ve mesajın ikna etme kabiliyeti güçlenebilmektedir. Sosyal ağların genele hitap eden yapısı siyasilerin

işini bu açıdan kolaylaştırmış ve onun gözde bir iletişim aracı haline gelmesine sebep olmuştur. Hatta denilebilir ki siyaset ve siyasal iletişim pratikleri büyük ölçüde medyanın yönlendirmesi ile anlam bulmaktadır. Sosyal medya, siyasal iletişim için kilit bir rol oynamaktadır.

1.1. Çevrimiçi Siyasal İletişim

Siyasetin mantığında meşruiyet vardır. Söz konusu meşruiyet demokrasilerde halkın iradesiyle mümkün olmaktadır. Bu durum siyasi aktörleri kendilerini halka anlatma arzusuna, irade sahiplerini ise siyasilerin söylediklerini anlama çabasına itmektedir. Sosyal ağlar sunduğu imkânlarla tüm kullanıcılarına olduğu gibi siyasilere de kendilerini kolaylıkla ifade etme şansı vermektedir (Lerman, 2007, s. 1).

Tüm dünyada 1980'li yıllarda başlayıp 1990'larda ivme kazanan değişim süreciyle birlikte insanların beklentileri, tercihleri, alışkanlıkları farklı bir görünüm kazanmıştır. Böyle bir ortamda insanlar sonsuz denilebilecek çoklukta bilgiye maruz kalmakta toplumun her bir katmanı deyim yerindeyse değişim rüzgârıyla savrulmaktadır (Kentel, 1991, s. 35). Buna sebep olarak internet teknolojilerinin insan hayatına hızla girmesi gösterilebilir.

Dünya çapında sosyal medya kullanım oranları hızla artmaktadır. 2023 yılı boyunca 266 milyon yeni kullanıcı ilk kez sosyal medyayı kullanmaya başlamıştır. Bu etkileyici rakam, geçtiğimiz yıl dünyada saniyede ortalama 8.4 yeni sosyal medya kullanıcısının olduğu anlamına gelmektedir. 2024 yılında toplam sosyal medya kullanıcı sayısının 5.17 milyar kişi olacağı da tahmin edilmektedir. Sosyal ağların kullanıcı sayılarına bakıldığında Facebook'un aylık 3 milyardan fazla aktif kullanıcısıyla dünya çapında en üst sıradaki yerini koruduğu; YouTube'un aylık yaklaşık 2.5 milyar aktif kullanıcıyla ikinci sırada yer aldığı; Instagram'ın aylık 2 milyar aktif kullanıcı sayısıyla üçüncü sırada bulunduğu; Tiktok'un aylık 1.2 milyar aktif kullanıcıya sahip olduğu; Snapchat'in 750 milyon, X'in (eski adıyla Twitter) aylık yaklaşık 660 milyon ve Pinterest'in 465 milyon aktif kullanıcısının var olduğu görülmektedir (We Are Social, 2024). Ortalama bir internet kullanıcısı artık her gün

internette 6 saat 40 dakika geçirmekte iken ülkemizde internette geçirilen ortalama süre 6 saat 57 dakikadır. Bu süre ile ülkemiz dünyada 20.sırada yer almakta olup dünya ortalamasının 17 dakika üzerindedir (We Are Social, 2023). Bu veriler, sosyal ağların siyasal iletişim pratiklerinin gözde aracı olmasının bir tercih değil, bunun da ötesinde neredeyse mecburi olduğunu gösterir niteliktedir.

Aziz (2011, s. 6), siyasal iletişimin geleneksel kitle iletişim araçlarıyla hâlihazırda sürdürüldüğünü ve sosyal ağların yaygınlaşmasıyla bu ortamların kullanımının giderek arttığını ifade etmiş, gelişen teknolojinin sunduğu imkânlardan yararlanılması gerektiğinin altını çizmiş, burada dikkat edilmesi gerekenin mesajın hedef kitleye nasıl bir dil ve yöntemle aktarılacağı olduğuna vurgu yapmıştır. Hedef kitleye uygun dil ve yöntem belirlendikten sonra hedef kitle ile etkileşimin sağlanması ve sürdürülmesi önemli bir başka konudur.

Sosyal medya ağlarının etkileşimi teşvik eden dört özelliği bulunmaktadır (Lerman, 2007, s. 1):

1. Kullanıcılar çeşitli medya türlerinde içerik oluşturur veya içerik oluşumuna katkıda bulunur,
2. Kullanıcılar içeriğe etiketlerle açıklama ekler,
3. Kullanıcılar içeriğe aktif olarak oy verir veya içeriği pasif olarak kullanarak değerlendirir,
4. Kullanıcılar benzer ilgi alanlarına sahip diğer kullanıcıları, kişi/arkadaş olarak belirleyerek sosyal topluluklar oluştururlar.

Tarihsel açıdan bakıldığında siyasal aktörün bağlı bulunduğu birimde siyaseti o bölgeye yapması olağan; hatta gerekliydi. Ancak sınıf, kültür, bölge kavramlarının iç içe geçmesiyle birlikte siyasal iletişim pratiklerinde yaşanan değişiklik siyasilerin tek bir yöne hitap etmesini zorlaştırmıştır. Bundan sonra siyasal söylemlerde siyasilerin geneli düşünmeleri zorundalık haline gelmiştir. Bu durum medya organlarının önemini daha da artırmıştır (Kentel, 1991, s. 39).

Siyasal iletişim seçim süreci ve seçim dışındaki vetireyi kapsayan tüm iletişim çabalarını içermektedir (Kutlu, 2019, s. 731). Seçmeni ikna etmek ve

hedeflerine ulaşmak için demokratik yollardan yürüttüğü iletişim sürecinde (Oktay, 1993, s. 77) siyasal katılımı sağlamak siyasal aktörlerin arzu ettiği bir davranıştır. İnternetin 1990'lı yıllarda ticari amaçlarla kullanılmasından kısa bir süre sonra siyasi amaçlarla bilgi aktarımı yapmak, grup oluşturmak ve kendilerini ifade etmek niyetiyle kullanımının yaygınlaştığı görülmektedir (Neuman, 2018, s. 264). Başlangıçta, siyasal iletişim, hükümetin seçmen ile kurduğu iletişim anlamına gelmekteyken; daha sonraları özellikle de seçim kampanyaları esnasında iktidardaki siyasi aktörlerle muhalefetteki siyasiler arasındaki söylem mübadelesi olarak görülmeye başladı. Günümüzde ise hem medyaları hem kamuoyu yoklamalarını hem siyasal pazarlama hem de reklamcılığı barındıracak biçimde incelenmesini kapsamaktadır. Siyasal iletişim giderek siyasal aktörler arasındaki siyasal söylem mübadelesini vurgulamakta; dolayısıyla modern siyasetin esasının giderek medyaların ve kamuoyu yoklamalarının etkisiyle siyasal iletişim çevresinde birleşeceği düşünülmektedir (Wolton, 1991, s. 52).

Sosyal medya artık bilginin basit bir şekilde arandığı ve tüketildiği bir platform olmaktan çıkmıştır. Lerman (2007, s. 1), sosyal medyanın gelişimini web'in ortaya çıkışı kadar önemli bir milat olarak görmekle birlikte bilginin sosyal medyada işbirlikçi bir şekilde oluşturulduğunu, değerlendirildiğini ve paylaşıldığını ifade etmektedir. Bu özelliği sayesinde dijital medya, ulusal kamusal alanın temsiliyetinin yerine geçerek siyasal iletişimin sınırlarını doğrudan ortadan kaldırmaz. İnternetin siyasal iletişimi teşvik etmedeki performansı oldukça sınırlıdır ve genel olarak ulusal kamusal alanı yeniden üretmeye devam eder (Trenz, 2014, s. 33). Tokgöz ve Keskin Yılmaz'ın Tiktok ile 2022'de gerçekleştirilen İtalya ve Brezilya seçimlerini analiz ettiği çalışmada Tiktok'un özellikle Z kuşağı için etkili bir mecra olduğu; siyasetçilerin seçmen katılımını sağlamak için platformun doğasına uygun olarak mizah kullandıklarının görüldüğü ifade edilmiştir (Tokgöz & Keskin Yılmaz, 2024, s. 33).

1.2. Siyasal İletişimde X ve Paylaşımların Etkileşim Dinamikleri

İnternetin siyasal iletişim alanında yoğun bir şekilde kullanılması, siyasal aktörlerin, yurttaşların ve hatta toplumların siyasal hayatına farklı bir anlam kazandırmıştır. Her türlü siyasal veriye istenilen an ve yerde erişme, paylaşma, ayrıca çevrimiçi ortamda siyasal aktivitelere katılma olanağı siyasal iletişimin merkezinin çevrimiçine doğru kaymasına neden olmuştur. Bu yeni iletişim biçimi, çevrimiçi siyasal iletişim atmosferini oluştururken aynı zamanda siyasal iletişimin aktörleri ve yurttaşları arasında yoğun bir etkileşim yaşanmasını sağlamıştır (Meriç, 2017, s. 26).

X (Twitter) kamuoyu oluşturmak, bilgi paylaşımında bulunmak, toplumsal etkileşimi sağlamak için önemli bir sosyal medya platformudur. 2006 yılında Jack Dorsey tarafından San Francisco'da kurulan Twitter, şirket içindeki iletişimi sağlamak amacıyla Obvious'taki bir AR-GE projesi sonucunda ortaya çıkmıştır. Ekim 2006'da aktifleşen uygulama 2007 yılında yapılan tanıtımdan sonra ilgi toplamaya başlayarak küresel boyuta ulaşmıştır (Zarella, 2010, s. 33). Ülkemizde de Twitter'ın 2023 yılı başında aktif kullanıcı sayısı 18.55 milyondur. Ve Twitter'ın Türkiye'deki reklam kitlesinin yüzde 36.6'sı kadınlardan, yüzde 63.4'ü ise erkeklerden oluşmaktadır (We Are Social, 2023).

Başta X olmak üzere çok sayıda platform, uygulama ve sosyal ağ, radyo, basın ya da televizyon gibi geleneksel medyaya paralel tartışmaların yaşandığı yeni bir kamusal alan yaratmaktadır (Ruiz del Olmo & Bustos Díaz, 2016, s. 109). Eom ve arkadaşları (2015, s. 1) tarafından partilerin tweet sayısı ile seçim sonuçları arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmadan elde edilen sonuçlar Twitter'ın siyasal iletişim için önemini gözler önüne sermektedir. Çalışmanın sonucuna göre tweet hacminin partilerin seçimlerdeki başarısının iyi bir göstergesi olduğu belirlenmiştir. Benzer şekilde Abanoz'un (2020, s. 74) 2020 yılında yapmış olduğu araştırma soncuna göre seçim sonuçları ile doğrudan bağlantılı olmasa da Türkiye'de Twitter verileri bir gösterge olarak görülebileceği yönündedir.

Gürbüz ve Sayımer'in (2024, s. 38) sosyal medyanın seçmenlerin siyasal kararlarına etkilerini inceledikleri çalışmadan elde ettikleri veriler de yine sosyal ağların gücünü destekler niteliktedir. Çalışmada Twitter'da adaylar için açılan etiketlemelerin seçmenlerin politik kararlarında etkili olduğunun, ayrıca seçim sürecinde yoğun bir şekilde kullanılan etiketlemelerin siyasi aktörün temsil gücünü artırarak gönderilere yansıyan söylemlerin seçim için ön sonuç vazifesi gördüğünün altı çizilmiştir. Ektiren (2024, s. 539) 2012-2023 yılları arasında sosyal medya kullanımı aracılığıyla siyasal katılımı inceleyen araştırmaları sistematik derleme yöntemiyle incelemiştir. Araştırma sonunda ana eğilimin sosyal medya kullanımının siyasal katılımı olumlu yönde etkilediği belirtilmiştir. Ruiz del Olmo ve Bustos Díaz'ın (2016, s. 108) Twitter'ın siyasette kullanımını ve içerikten çok görsellere dayalı bir iletişim modeline doğru evrimini, 2015 yılı seçimlerini mercek altına alarak inceledikleri çalışmanın sonucuna göre görsellerin metnin kendisinden daha önemli olduğu ve artık görüntülerin çoğu durumda siyasal iletişimin ana aracı olarak kullanıldığı ifade edilmiştir.

X, kendi sitesinde kendini şu sözlerle ifade etmektedir;

"*X, şu anda dünyada olup bitenleri ve insanların nelerden bahsettiğini öğrenebileceğiniz yerdir. Herkese açık bir sohbet ortamı sunuyoruz. Bu nedenle, insanların konuşmak için özgür ve güvenli bir alana sahip olması bizim için önemlidir.*" (X, 2024).

Diğer sosyal ağlar gibi X'in de onu kendisine has kılan özellikleri ve terminolojisi vardır. Bunları şu şekilde sıralamak mümkündür (Zarella, 2010, s. 39):

- Tweet: X'te paylaşılan yazılı metinlerin her birine tweet denilmektedir. Tweetlerde 280 karakter kullanılabilmektedir. Video veya fotoğraf olarak yapılan paylaşımlar da tweet olarak adlandırılmaktadır.
- Beğeni (Like): Kullanıcılar, yapılan paylaşımları beğendiğini ve takdir ettiğini göstermek adına paylaşıma beğeni yapabilmektedirler.
- Yanıt (Reply): Yapılan paylaşımlara yazılan yanıtları ve yapılan yorumları ifade etmektedir.

- Retweet (Repost, yeniden gönderi): Paylaşılan bir tweeti başka bir kullanıcının kendi profilinde paylaşmasına retweet denilmektedir.
- Alıntı (Quote): Paylaşılan bir tweetin yanıt, medya, gif veya emoji eklenerek kullanıcının kendi profilinde yeniden paylaşmasına alıntılama denilmektedir.
- Bahsetme (Mention-@): X kullanıcıları, yapılan paylaşımlarda başka bir kullanıcı(lar)dan bahsedebilmektedir. Bahsedenler başlığı altında kullanıcılar hangi kullanıcıların kendisinden bahsettiğini görebilmektedirler.
- Etiket (Hashtag-#): Hashtag olarak da bilinmektedir. X'te "#" sembolü ile paylaşılan bir sözcük ya da sözcük grubu diğer sözcüklere göre ön plana çıkmaktadır.
- Hakkında en çok konuşulan konu (Trending Topic-TT): Paylaşımlarda geçen anahtar kelimeler ve hashtaglerin analiz edilerek bunlar içerisinden en fazla kullanılanlarına ve popüler olanlarına TT denir.

2. Araştırma ve Yöntem

2.1. Problem ve Araştırma Soruları

Siyasal aktörlerin seçmenle iletişim kurmak için sosyal ağlara yönelmesi bir tercih olmaktan çıkmış, zorunluluk halini almıştır. Çünkü siyasal iletişimin taraflarından seçmen, gündelik hayatının büyük bir bölümünü sosyal ağlarda geçirmekte; zihni sosyal ağlarda maruz kaldığı içeriklerle fazlasıyla meşgul olmaktadır. Seçmenin anlam dünyasının inşasında başat role sahip sosyal medyanın doğal olarak siyasal iletişim faaliyetlerinin de merkezine oturduğunu; sosyal medya platformlarının siyasetteki rolünün giderek arttığını ifade etmek gerekir.

Siyasal iletişim ile sosyal ağlardaki etkileşim sayılarının nasıl bir ilişki içinde olduğu, günümüz dijital medya dünyasının ilgi çekici ve önemli konularından biridir. Ayrıca sosyal medyanın, etkileşimin ve tercih edilen iletişim yöntemlerinin kamuoyu oluşturma ve siyasal yönlendirme üzerindeki etkilerinin anlaşılması değerli bir araştırma alanı olarak görülmektedir. Bu düşüncelerden hareketle bu çalışmada, 2023 yılında gerçekleştirilen Cumhurbaşkanlığı seçiminin her 2 turunda

yarışan Recep Tayyip Erdoğan ve Kemal Kılıçdaroğlu'nun X sosyal medya platformundan yaptıkları paylaşımlar incelenmiştir. Adayların 4 farklı temada bulunan kodlardaki etkileşim sayıları analiz edilerek etkileşim sayılarının adaya ve seçim turuna göre nasıl farklılaştığı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte temalardaki kodlarla etkileşim sayıları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olup olmadığının belirlenmesi de hedeflenmiştir. Bu kapsamda etkileşim sayısı olarak beğeni, yanıt, retweet ve alıntı sayıları dikkate alınmış; çalışma kapsamında aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Tüm paylaşımların ortalama etkileşim sayıları nedir?
2. Söylem dili temasında yer alan 3 koda göre ortalama etkileşim sayıları nedir?
3. İletinin duygusu temasında yer alan 9 koda göre ortalama etkileşim sayıları nedir?
4. Hedef kitle temasında yer alan 17 koda göre ortalama etkileşim sayıları nedir?
5. İletinin konusu temasında yer alan 10 koda göre ortalama etkileşim sayıları nedir?
6. İletinin resim, video ve yalnızca metin olmasına göre ortalama etkileşim sayıları nedir?
7. Etkileşimler ve ortalama etkileşim sayıları adaya, seçimin 1 ve 2.tur olmasına göre değişmekte midir?
8. Temalarda yer alan kodlarla (gruplar) etkileşim sayıları arasındaki ilişki anlamlı mıdır?
9. Hangi kodlar arasında anlamlı bir ilişki vardır?

2.2. Amaç ve Önem

Siyasal iletişimde sosyal medya platformlarının ve özellikle de X'in güncel bilgi akışı sağlayarak kamuoyunu hızla şekillendiren bir platform haline geldiği bilinen bir gerçektir. Seçim sürecinde adayların X'te paylaştığı içeriklere verilen etkiletişimler, demokratikleşmenin sağlanması ve kamuoyunun siyasi eğilimlerinin

anlaşılması açısından son derece önemlidir. Ayrıca etkiletişimler, bir mesajın ne kadar etkili olduğunun ve toplum üzerindeki yansımasının görülebilmesi için kritik, önemli ve ölçülebilir bir gösterge sunar. Bu açıdan beğeniler, yanıtlar, retweetler ve alıntılar kamuoyunun belirli konulardaki ilgilerini ortaya koymaktadır. Bu bilgiler siyasetçilerin ve partilerin nasıl iletişim kuracaklarını ve hangi konulara odaklanacaklarını belirlemelerine yardımcı olur.

Adayların tweetleri ile tweetlerin aldığı etkileşimler, seçmenlerin paylaşımlardan hangilerine daha fazla ilgi gösterdiğini, hangi mesajların daha fazla yankı bulduğunu ve desteklendiğini anlamak açısından yol gösterici bir rol oynar. Böylece, X üzerinde yapılan paylaşımlar, yalnızca seçimlerde ortaya çıkacak bir gösterge değil; aynı zamanda kişisel iletişim araştırmaları için de zengin bir kaynak oluşturma potansiyeli barındırmaktadır. Bu dinamik ortam hem adayların siyasal hamlelerinin belirlemesine hem de seçmenlerin bilgilendirilmesine katkı sağlamakta; demokratik sürecin daha sağlıklı bir şekilde işlemesine olanak tanımaktadır. Sonuç olarak; iletişimlerin incelenmesi siyasetin evriminin anlaşılması ve toplumun demokratik farkındalığının bilinçlenmesi bakımından önemlidir.

Bu çalışmada 2023'te gerçekleştirilen Cumhurbaşkanlığı seçim süreci analiz edilerek seçiminin her 2 turunda yarışan Recep Tayyip Erdoğan ve Kemal Kılıçdaroğlu'nun X sosyal medya platformundan yapmış oldukları paylaşımlar ve etkileşim sayılarının incelenmesi, temalardaki kodlarla etkileşim sayıları arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak belirlenmesi amaçlanmıştır.

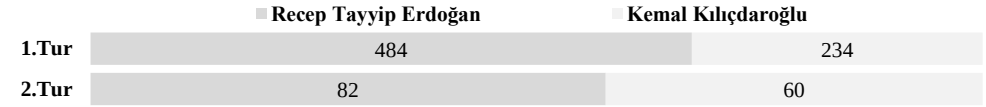
2.3. Veri Kümesi ve Özellikleri

Çalışmanın veri kümesini 2023 Cumhurbaşkanlığı seçiminin 1 ve 2.turlarında aday olarak yarışan Recep Tayyip Erdoğan (@RTErdogan) ve Kemal Kılıçdaroğlu'nun (@kilicdarogluk) X kişisel sosyal medya hesaplarından yaptıkları metinsel içerikli paylaşımları oluşturmaktadır. 27.03.2023 ile 28.05.2023 arasındaki tweetler çalışma kapsamında analiz edilmiştir. 1.tur olarak adaylık tespitlerinin yapıldığı 27.03.2024 ile 1.tur seçimlerinin yapıldığı 14.05.2024 aralığı; 2.tur olarak da 15.05.2024 ile 2.tur seçimin gerçekleştiği 28.05.2024 aralığı belirlenmiştir.

Adaylar tarafından paylaşılan 860 tweetin etkileşimini ifade eden beğeni, yanıt, retweet ve alıntı sayıları çalışma kapsamında incelenmiş; etkileşim sayıları yalnızca temalara göre değil, iletinin resim, video ve yalnızca metin barındırmasına göre de irdelenmiştir.

Paylaşımlar her gün düzenli olarak adayların sosyal medya hesaplarından alınmıştır. Beğeni, yanıt, retweet ve alıntılara ilişkin etkileşim sayıları ise paylaşım yapılan tarihten 1 gün sonra kişisel sosyal medya hesapları ziyaret edilerek işlenmek üzere veri tabanına kaydedilmiştir. Çalışmaya ait veriler, veri tabanında bulunan tablolar üzerinde çalıştırılan SQL (Structured Query Language-Yapılandırılmış Sorgu Dili) sorguları ve hesaplamalarla elde edilmiştir.

Adaylar tarafından yapılan gönderilerin seçim turlarına göre sayıları Şekil 1'de sunulmuştur. Recep Tayyip Erdoğan'ın 1.turda 484 ve 2.turda 82 olmak üzere toplamda 566; Kemal Kılıçdaroğlu'nun ise 1.turda 234 ve 2.turda 60 olmak üzere toplamda 294 gönderim yaptığı görülmüştür.



Şekil 1: *Adayların seçim turlarındaki paylaşım sayıları*

2.4. Yöntem ve Kodlama

Bu çalışmada (Karaca, Kazancı, & Uzun, 2024) Karaca, Kazancı ve Uzun (2024) tarafından 860 tweet için belirlenen temalar ve kodlama kullanılmıştır. Seçim dönemlerinde yapılan paylaşımların ait oldukları temalar, temaların kodları ve güvenirlik katsayıları bilgileri Tablo 1'de verilmiştir. Tabloya göre söylem dili temasında 3, iletinin duygusu temasında 9, hedef kitle temasında 17 ve iletinin konusu temasında 10 kod bulunmaktadır.

4 temadaki kodlayıcılar arası uyumu ifade eden güvenirlik katsayısı, %98.72 ile %99.42 arasındadır. Söylem dili temasının güvenirlik katsayısı %99.42, iletinin

duygusu temasının güvenirlik katsayısı %98.84, hedef kitle temasının güvenirlik katsayısı %99.19 ve iletinin konusu temasının güvenirlik katsayısı %98.72'dir.

Tablo 1: *Temalar (güvenirlik katsayısı) ve kodlar (Karaca, Kazancı, & Uzun, 2024)*

Söylem Dili (%99.42)	**İletinin Duygusu** (%98.84)	**Hedef Kitle** (%99.19)	**İletinin Konusu** (%98.72)
1. Pozitif	1. Ilımlı	1. Partililer	1. Seçim gündemi
2. Negatif	2. Güven verici	2. Paydaşlar	2. Seçim faaliyetleri
3. Nötr	3. Övücü	3. Siyasi rakipler	3. Vaatler
	4. Beklenti/İstek	4. Depremzedeler	4. Güvenlik
	5. Destekleyici	5. Engelliler	5. İç politika/İcraat
	6. Eleştirel	6. Çocuklar	6. Dış politika
	7. Uyarı/Tehdit	7. Gençler	7. Kültür/Sanat
	8. Nefret	8. Kadınlar	8. Kutlama/Tebrik/Temenni
	9. Bilgilendirici	9. Emekliler	9. Taziye/Anma
		10. Sanatçılar	10. Birlik/Beraberlik
		11. Çiftçiler	
		12. Esnaflar	
		13. STK/Dernek/Kulüp	
		14. Kamu kurumları/Çalışanları	
		15. Seçmenler	
		16. Diğer ülkeler/Vatandaşları	
		17. İllegal örgütler/Yapılar	

2.5. İstatistiksel Analiz

Normal dağılım gösteren verilere uygulanacak testler ile normal dağılım göstermeyen verilere uygulanacak testler farklılaşmaktadır. Dolayısıyla normallik, hangi testin kullanılacağına karar verilmesinde önemli ve gerekli bir ön işlemdir. Alan yazında bir verinin normal dağıldığını söyleyebilmek için çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) değerlerinin -1.5 ile +1.5 arasında yer alması (Tabachnick & Fidell, 2013), Kolmogorov-Smirnov normallik testine göre Sig. (significance, p) değerinin .05'ten büyük olması ve histogramların (frekans dağılım grafikleri) normal dağılıma uygunluğunun incelenmesi (Field, 2018) gerektiği ifade edilmektedir.

Araştırma verileri SPSS 30.0 paket programına girilerek analizleri gerçekleştirilmiştir. Öncelikle bu çalışmadaki bağımlı değişkenler olan etkileşim sayılarının normal dağılım gösterip göstermediklerini belirlemek için çarpıklık ve basıklık değerleri, Kolmogorov-Smirnov testi sonuçları (gözlem sayısı 50'den büyük olduğu için), ayrıca histogramları incelenmiştir. Çalışmada incelenen veriler

ayrı ele alındığından normallik testi Recep Tayyip Erdoğan ve Kemal Kılıçdaroğlu'nun 1 ve 2.tur verileri için ayrı ayrı gerçekleştirilmiştir.

Tablo 2'de Recep Tayyip Erdoğan'ın 1 ve 2.turlardaki paylaşımlarının etkileşim sayılarına ait normallik verileri yer almaktadır. Her 2 turda da bağımlı değişkenler olan beğeni, yanıt, retweet ve alıntı sayılarının çarpıklık, basıklık, Kolmogorov-Smirnov testi ve histogramlarına göre normal dağılmadığı belirlenmiştir.

Tablo 2: *Bağımlı değişkenlerin turlara göre tanımlayıcı ve normallik testi verileri (Recep Tayyip Erdoğan)*

		Çarpıklık	Basıklık	Kolmogorov-Smirnov Normallik Testi			Histogram
				Statistic	N	Sig.	
1.Tur	Beğeni	3.157	13.708	.181	484	.000	×
	Yanıt	4.953	34.467	.253	484	.000	×
	Retweet	2.518	8.945	.183	484	.000	×
	Alıntı	6.829	67.010	.318	484	.000	×
2.Tur	Beğeni	3.101	13.277	.199	82	.006	×
	Yanıt	2.422	7.397	.207	82	.000	×
	Retweet	3.573	20.259	.158	82	.000	×
	Alıntı	3.325	14.039	.251	82	.000	×

Tablo 3'te ise Kemal Kılıçdaroğlu'nun seçim dönemlerindeki paylaşımlarının etkileşim sayılarına ait normallik değerleri verilmiştir. Recep Tayyip Erdoğan'la benzer şekilde Kemal Kılıçdaroğlu'nda da bağımlı değişkenlerin normal dağılmadığı görülmüştür.

Tablo 3: *Bağımlı değişkenlerin turlara göre tanımlayıcı ve normallik testi verileri (Kemal Kılıçdaroğlu)*

		Çarpıklık	Basıklık	Kolmogorov-Smirnov Normallik Testi			Histogram
				Statistic	N	Sig.	
1.Tur	Beğeni	5.271	43.757	.213	234	.000	×
	Yanıt	6.909	69.256	.248	234	.000	×
	Retweet	5.411	38.394	.247	234	.000	×
	Alıntı	8.162	87.068	.344	234	.000	×
2.Tur	Beğeni	1.644	-1.368	.116	60	.006	×
	Yanıt	1.909	3.598	.199	60	.000	×
	Retweet	2.047	1.931	.150	60	.000	×
	Alıntı	4.784	26.755	.305	60	.000	×

Veriler normal dağıldığında parametrik; normal dağılmadığında parametrik olmayan testler uygulanmaktadır. Normal dağılım göstermeyen, üç veya daha fazla

sayıda bağımsız grup arasındaki medyanların (ortanca) farklılığının anlamlılığını belirlemek amacıyla parametrik olmayan testlerden Kruskal-Wallis H kullanılmaktadır. Bu çalışmadaki verilerin normal dağılmaması ve her bir temada en az 3 kod (grup) bulunması sebebiyle Kruskal-Wallis H testi tercih edilmiştir. Temalardaki kodlar arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığı; eğer ilişki varsa hangi kodlar arasında ilişkinin olduğu Kruskal-Wallis H testi ile belirlenmiştir.

3. Bulgular

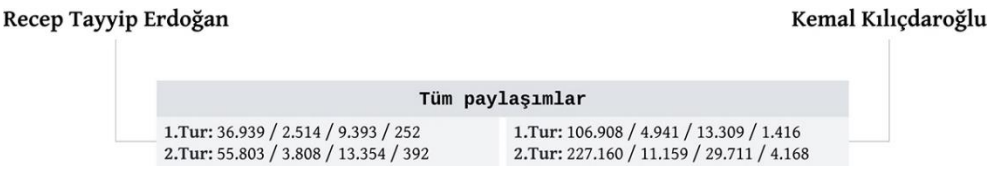
Tüm paylaşımların yanı sıra söylem dili, iletinin duygusu, hedef kitle ve iletinin konusu temalarındaki paylaşımların aldıkları etkileşim sayıları Şekil 2 ile Şekil 7 arasında sunulmuştur. Sol taraf verileri Cumhurbaşkanı adaylarından Recep Tayyip Erdoğan'a, sağ taraf verileri ise diğer aday olan Kemal Kılıçdaroğlu'na aittir. Etkileşim sayıları olarak X'te yer alan beğeni, yanıt, retweet ve alıntı sayıları dikkate alınmıştır. Şekillerdeki veriler, paylaşımların ortalama etkileşim sayılarıdır. Örneğin; Şekil 2'deki 1.tur satırındaki veriler, Recep Tayyip Erdoğan'ın 1.turda yapmış olduğu paylaşımların ortalama etkileşim sayılarını; Şekil 3'teki pozitif altında bulunan 1.tur satırındaki veriler ise aynı adayın aynı turda yapmış olduğu söylem dili temasındaki pozitif paylaşımlarının ortalama etkileşim sayılarını ifade etmektedir.

Etkileşim sayılarının yanı sıra 4 temada yer alan kodlarla etkileşimler arasındaki istatistiksel ilişkiler Kruskal-Wallis H testi ile tespit edilmiş ve elde edilenler tablolarda sunulmuştur. Tablo 4 ile Tablo 13 arasında beğeni, yanıt, retweet ve alıntı bağımlı değişkenleriyle kodlar arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığı ve eğer ilişki varsa hangi ikililer arasında anlamlı ilişki olduğuna ait veriler sunulmuştur. Kodlar arasında anlamlı ilişki olanlar ve olmayanlar farklı renklerle gösterilmiştir. Tablolarda Kruskal-Wallis H testlerine dair Chi-Square (x^2: Test Statistic-Test İstatistiği), kod sayısı (DF: Degree of Freedom-Serbestlik Derecesi; kod sayısının 1 eksiği şeklinde), Asymp. Sig. (Asymptotoic Sig.: 2-sided test-2 taraflı test) ve anlamlı fark olan ikililer paylaşılmıştır.

3.1. Tüm Paylaşımların Ortalama Etkileşim Sayıları

Adayların 1 ve 2.tur paylaşımlarının ortalama etkileşim sayıları Şekil 2'de verilmiştir. 1.tur verileri incelendiğinde Recep Tayyip Erdoğan paylaşımlarına 36.939 beğeni, 2.514 yanıt, 9.393 retweet ve 252 alıntı; Kemal Kılıçdaroğlu paylaşımlarına ise 106.908 beğeni, 4.941 yanıt, 13.309 retweet ve 1.416 alıntı yapıldığı belirlenmiştir. 2.tur verilerine göre Recep Tayyip Erdoğan paylaşımlarına 55.803 beğeni, 3.808 yanıt, 13.354 retweet ve 392 alıntı; Kemal Kılıçdaroğlu paylaşımlarına 227.160 beğeni, 11.159 yanıt, 29.711 retweet ve 4.168 alıntı yapılmıştır.

Kemal Kılıçdaroğlu'nun paylaşımlarının ortalama etkileşim sayısı Recep Tayyip Erdoğan'ın paylaşımlarının ortalama etkileşim sayısından 1.turda yaklaşık 2.6, 2.turda ise 3.7 kat daha fazladır.



Şekil 2: *Tüm paylaşımların ortalama beğeni / yanıt / retweet / alıntı sayıları*

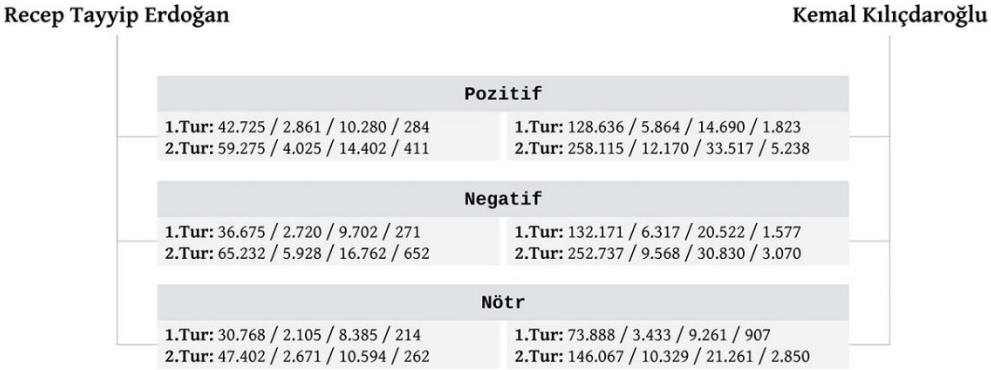
3.2. Söylem Dili Teması

Söylem dili temasına göre paylaşımların ortalama etkileşim sayılarının verildiği Şekil 3'teki 1.tur verileri incelendiğinde Recep Tayyip Erdoğan paylaşımlarına pozitif söylem dili için 42.725 beğeni, 2.861 yanıt, 10.280 retweet ve 284 alıntı; negatif söylem dili için 36.675 beğeni, 2.720 yanıt, 9.702 retweet ve 271 alıntı; nötr söylem dili içinse 30.768 beğeni, 2.105 yanıt, 8.385 retweet ve 214 alıntı yapıldığı görülmüştür. Kemal Kılıçdaroğlu paylaşımlarına pozitif söylem dili için 128.636 beğeni, 5.864 yanıt, 14.690 retweet ve 1.823 alıntı; negatif söylem dili için 132.171 beğeni, 6.317 yanıt, 20.522 retweet ve 1.577 alıntı; nötr söylem dili için 73.888 beğeni, 3.433 yanıt, 9.261 retweet ve 907 alıntı yapılmıştır.

2.tur ortalama etkileşim sayısı verilerine göre Recep Tayyip Erdoğan paylaşımlarına pozitif söylem dili için 59.275 beğeni, 4.025 yanıt, 14.402 retweet ve

411 alıntı; negatif söylem dili için 65.232 beğeni, 5.928 yanıt, 16.762 retweet ve 652 alıntı; nötr söylem dili için 47.402 beğeni, 2.671 yanıt, 10.594 retweet ve 262 alıntı yapılmışken Kemal Kılıçdaroğlu paylaşımlarına pozitif söylem dili için 258.115 beğeni, 12.170 yanıt, 33.517 retweet ve 5.238 alıntı; negatif söylem dili için 252.737 beğeni, 9.568 yanıt, 30.830 retweet ve 3.070 alıntı; nötr söylem dili için 146.067 beğeni, 10.329 yanıt, 21.261 retweet ve 2.850 alıntı yapıldığı tespit edilmiştir.

Söylem diline göre aday paylaşımlarının 1 ve 2.tur verileri birlikte değerlendirildiğinde her 2 turda her 2 adayın da 3 kodda paylaşımının bulunduğu görülmüştür. Ayrıca Kemal Kılıçdaroğlu'nun pozitif, negatif ve nötr kodlarında yer alan paylaşımlarının ortalama etkileşim sayısının Recep Tayyip Erdoğan'ın etkileşim sayısından 2, 3 veya 4 kat fazla olduğu belirlenmiştir.



Şekil 3: *Söylem diline göre paylaşımların ortalama beğeni / yanıt / retweet / alıntı sayıları*

Tablo 4'teki Recep Tayyip Erdoğan'a ait verilerin Kruskal-Wallis H testi sonucuna göre, söylem dilinde bulunan kodlar arasında tüm etkileşim türlerinde anlamlı bir fark olduğu görülmüştür ($p<.05$). Ağırlıklı olarak nötr söylem diliyle pozitif ve negatif söylem dilleri arasında etkileşimler açısından farklılık olduğu görülmüştür.

Tablo 4: *Söylem dili etkileşimlerinin Kruskal-Wallis H testi sonuçları (Recep Tayyip Erdoğan)*

		Beğeni	Yanıt	Retweet	Alıntı
	Chi-Square	54.584	10.750	37.718	16.947
	DF	2	2	2	2
1.Tur	**Asymp. Sig.**	.000*	.005*	.000*	.000*
	Anlamlı İkililer	•Nötr-Pozitif •Negatif-Pozitif	•Nötr-Pozitif	•Nötr-Pozitif	•Nötr-Pozitif
	Chi-Square	16.738	12.798	21.765	15.653
	DF	2	2	2	2
2.Tur	**Asymp. Sig.**	.000*	.002*	.000*	.000*
	Anlamlı İkililer	•Nötr-Pozitif •Nötr-Negatif	•Nötr-Negatif •Pozitif-Negatif	•Nötr-Pozitif •Nötr-Negatif	•Nötr-Pozitif •Nötr-Negatif

* p < .05

Tablo 5'teki Kemal Kılıçdaroğlu'na ait verilerin Kruskal-Wallis H testi sonucuna göre, söylem dilinde bulunan kodlar arasında yalnızca 2.turdaki yanıt (x2:1.870, p>.05) ve alıntı (x2:4.007, p>.05) bağımlı değişkenlerinde anlamlı bir fark olmadığı; 2.turdaki beğeni ve retweet ile 1.turdaki tüm bağımlı değişkenlerde kodlar arası anlamlı fark olduğu (p<.05) ortaya çıkmıştır. Kemal Kılıçdaroğlu'nda da Recep Tayyip Erdoğan'a benzer şekilde çoğunlukla nötr söylem diliyle pozitif ve negatif söylem dilleri arasında etkileşimler açısından farklılık olduğu belirlenmiştir.

Tablo 5: *Söylem dili etkileşimlerinin Kruskal-Wallis H testi sonuçları (Kemal Kılıçdaroğlu)*

		Beğeni	Yanıt	Retweet	Alıntı
	Chi-Square	50.79	21.202	39.335	40.057
	DF	2	2	2	2
1.Tur	**Asymp. Sig.**	.000*	.000*	.000*	.000*
	Anlamlı İkililer	•Nötr-Pozitif •Negatif-Pozitif	•Nötr-Pozitif •Nötr-Negatif	•Nötr-Pozitif •Nötr-Negatif	•Nötr-Pozitif •Nötr-Negatif
	Chi-Square	11.291	1.870	6.800	4.007
	DF	2	2	2	2
2.Tur	**Asymp. Sig.**	.004*	.393	.033*	.135
	Anlamlı İkililer	•Nötr-Pozitif •Nötr-Negatif	-	•Nötr-Pozitif	-

* p < .05

3.3. İletinin Duygusu Teması

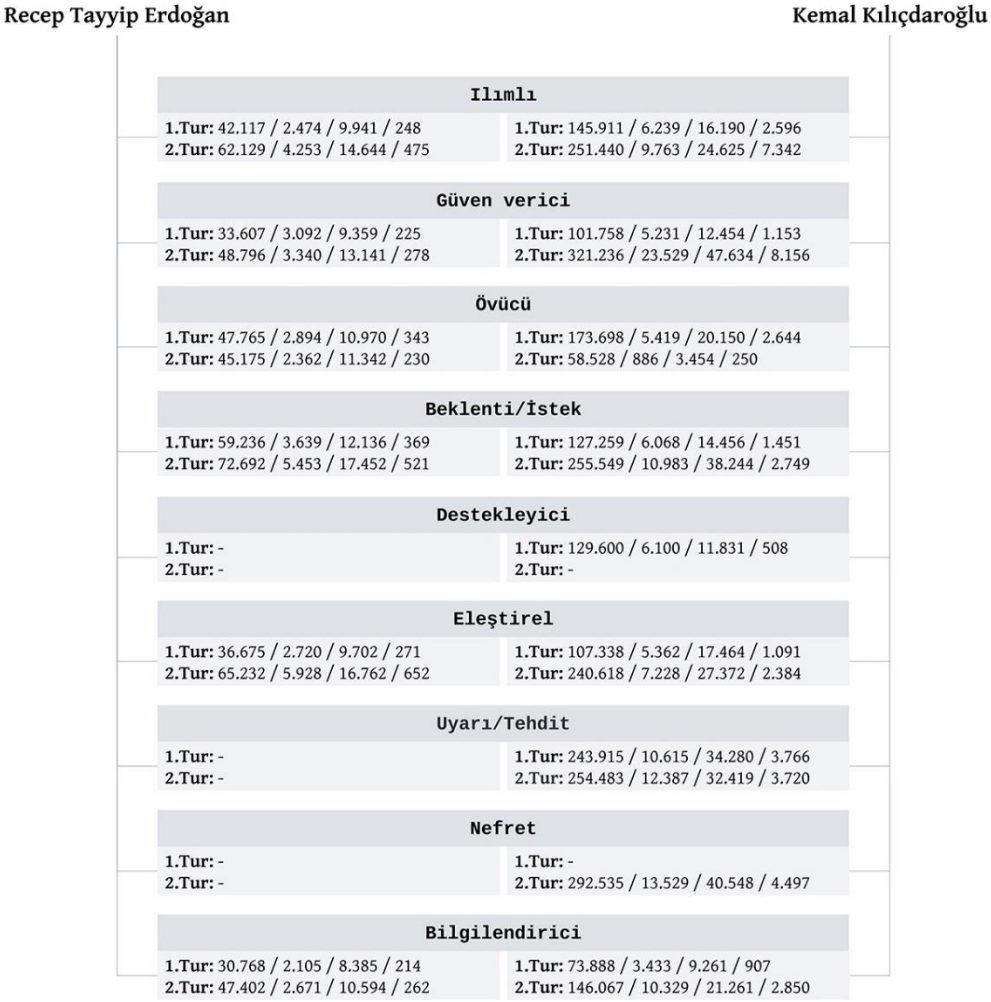
İletinin duygusu temasına göre paylaşımların ortalama etkileşimlerinin verildiği Şekil 4'teki 1.tur verileri incelendiğinde Recep Tayyip Erdoğan'ın ılımlı duygu içeren paylaşımlarının 42.117 beğeni, 2.474 yanıt, 9.941 retweet ve 248

alıntısı; güven verici paylaşımlarının 33.607 beğeni, 3.092 yanıt, 9.359 retweet ve 225 alıntısı; övücü paylaşımlarının 47.765 beğeni, 2.894 yanıt, 10.970 retweet ve 343 alıntısı; beklenti/istek paylaşımlarının 59.236 beğeni, 3.639 yanıt, 12.136 retweet ve 369 alıntısı; eleştirel paylaşımlarının 36.675 beğeni, 2.720 yanıt, 9.702 retweet ve 271 alıntısı; bilgilendirici paylaşımlarının 30.768 beğeni, 2.105 yanıt, 8.385 retweet ve 214 alıntısı olduğu görülmüştür. Kemal Kılıçdaroğlu'nun ılımlı duygu içeren paylaşımlarının 145.911 beğeni, 6.239 yanıt, 16.190 retweet ve 2.596 alıntıya; güven verici paylaşımlarının 101.758 beğeni, 5.231 yanıt, 12.454 retweet ve 1.153 alıntıya; övücü paylaşımlarının 173.698 beğeni, 5.419 yanıt, 20.150 retweet ve 2.644 alıntıya; beklenti/istek paylaşımlarının 127.229 beğeni, 6.068 yanıt, 14.456 retweet ve 1.451 alıntıya; destekleyici paylaşımlarının 129.600 beğeni, 6.100 yanıt, 11.831 retweet ve 508 alıntıya; eleştirel paylaşımlarının 107.338 beğeni, 5.362 yanıt, 17.464 retweet ve 1.091 alıntıya; uyarı/tehdit paylaşımlarının 243.915 beğeni, 10.615 yanıt, 34.280 retweet ve 3.766 alıntıya; bilgilendirici paylaşımlarınınsa 73.888 beğeni, 3.433 yanıt, 9.261 retweet ve 907 alıntıya sahip olduğu belirlenmiştir.

2.tur etkileşim sayısı verilerine göre Recep Tayyip Erdoğan'ın ılımlı paylaşımlarının 62.129 beğeni, 4.253 yanıt, 14.644 retweet ve 475 alıntısının; güven verici paylaşımlarının 48.796 beğeni, 3.340 yanıt, 13.141 retweet ve 278 alıntısının; övücü paylaşımlarının 45.175 beğeni, 2.362 yanıt, 11.342 retweet ve 230 alıntısının; beklenti/istek paylaşımlarının 72.692 beğeni, 5.453 yanıt, 17.452 retweet ve 521 alıntısının; eleştirel paylaşımlarının 65.232 beğeni, 5.928 yanıt, 16.762 retweet ve 652 alıntısının; bilgilendirici paylaşımlarının 47.402 beğeni, 2.671 yanıt, 10.594 retweet ve 262 alıntısının olduğu tespit edilmiştir. Kemal Kılıçdaroğlu'nun ılımlı paylaşımlarının 251.440 beğeni, 9.763 yanıt, 24.625 retweet ve 7.342 alıntıya; güven verici paylaşımlarının 321.236 beğeni, 23.529 yanıt, 47.634 retweet ve 8.156 alıntıya; övücü paylaşımlarının 58.528 beğeni, 886 yanıt, 3.454 retweet ve 250 alıntıya; beklenti/istek paylaşımlarının 255.549 beğeni, 10.983 yanıt, 38.244 retweet ve 2.749 alıntıya; eleştirel paylaşımlarının 240.618 beğeni, 7.228 yanıt, 27.372 retweet ve 2.384 alıntıya; uyarı/tehdit paylaşımlarının 254.483 beğeni, 12.387 yanıt,

32.419 retweet ve 3.720 alıntıya; nefret iletili paylaşımlarının 292.535 beğeni, 13.529 yanıt, 40.548 retweet ve 4.497 alıntıya; bilgilendirici paylaşımlarınınsa 146.067 beğeni, 10.329 yanıt, 21.261 retweet ve 2.850 alıntıya ulaştığı gözlenmiştir.

Recep Tayyip Erdoğan'ın hesabından her 2 turda destekleyici, uyarı/tehdit veya nefret; Kemal Kılıçdaroğlu'nun hesabından 1.turda nefret, 2.turda ise destekleyici söylem diline sahip herhangi bir paylaşım yapılmamış olması nedeniyle bunlara ait etkileşim verilerine Şekil 4'te yer verilmemiştir. Ayrıca 1 ve 2.tur verileri birlikte değerlendirildiğinde Kemal Kılıçdaroğlu'nun ılımlı, güven verici, övücü, beklenti/istek, eleştirel ve bilgilendirici duyguları içeren paylaşımlarının ortalama etkileşim sayısının Recep Tayyip Erdoğan'ın paylaşımlarının etkileşim sayısından oldukça yüksek seyrettiği; adaylar arasındaki farkın Kemal Kılıçdaroğlu lehine 2 ile 6 kat arasında fazla olduğu tespit edilmiştir.



Şekil 4: *İletinin duygusuna göre paylaşımların ortalama beğeni / yanıt / retweet / alıntı sayıları*

Tablo 6'daki Recep Tayyip Erdoğan'a ait verilerin Kruskal-Wallis H testi sonuçlarına göre, iletinin duygusu temasında bulunan kodlar arasında tüm etkileşim türlerinde anlamlı fark olan kodlar olduğu görülmüştür ($p<.05$). Ağırlıklı olarak bilgilendirici türünden mesajlar ile ılımlı, övücü, güven verici, eleştirel ve beklenti/istek türünden mesajlar arasında etkileşimler açısından farklılık tespit edilmiştir.

Tablo 6: *İletinin duygusu etkileşimlerinin Kruskal-Wallis H testi sonuçları (Recep Tayyip Erdoğan)*

		Beğeni	Yanıt	Retweet	Alıntı
1.Tur	Chi-Square	75.955	15.832	42.634	21.898
	DF	5	5	5	5
	Asymp. Sig.	.000*	.007*	.000*	.001*
	Anlamlı İkililer	•Bilgilendirici-Ilımlı •Bilgilendirici-Övücü •Eleştirel-Övücü •Güven Verici-Övücü	•Bilgilendirici-Güven Verici	•Bilgilendirici- Güven Verici •Bilgilendirici-Ilımlı •Bilgilendirici-Övücü •Eleştirel-Övücü	•Bilgilendirici-Övücü
2.Tur	Chi-Square	21.425	17.898	28.005	19.790
	DF	5	5	5	5
	Asymp. Sig.	.001*	.003*	.000*	.000*
	Anlamlı İkililer	•Bilgilendirici-Eleştirel •Bilgilendirici-Beklenti/İstek	•Bilgilendirici-Eleştirel	•Bilgilendirici-Eleştirel •Bilgilendirici-Beklenti/İstek	•Bilgilendirici-Eleştirel •Bilgilendirici-Beklenti/İstek

* $p < .05$

Kemal Kılıçdaroğlu'na ait Kruskal-Wallis H testi sonuçlarının verildiği Tablo 7'ye göre, tüm etkileşim türlerinde 1.turda iletinin duygusu temasında bulunan kodlar arasında anlamlı fark olduğu belirlenmiştir ($p<.05$). Fakat 2.turda yanıt (x^2:9.419, $p>.05$) ve alıntı (x^2:8.109, $p>.05$) bağımlı değişkenlerinde kodlar arası anlamlı fark olmadığı belirlenmiştir. Adayın paylaşımlarında belirlenen anlamlı ikililer bakımından; bilgilendirici paylaşımlarla ılımlı, övücü, güven verici, eleştirel, beklenti/istek ve uyarı/tehdit paylaşımları arasında etkileşimler açısından farklılık saptanmıştır.

Tablo 7: *İletinin duygusu etkileşimlerinin Kruskal-Wallis H testi sonuçları (Kemal Kılıçdaroğlu)*

		Beğeni	Yanıt	Retweet	Alıntı
1.Tur	Chi-Square	59.301	36.229	46.380	48.852
	DF	7	7	7	7
	Asymp. Sig.	.000*	.000*	.000*	.000*
	Anlamlı İkililer	•Bilgilendirici-Güven Verici •Bilgilendirici-Ilımlı •Bilgilendirici-Eleştirel •Bilgilendirici-Beklenti/İstek •Bilgilendirici-Uyarı/Tehdit	•Bilgilendirici-Güven Verici •Bilgilendirici-Beklenti/İstek •Bilgilendirici-Uyarı/Tehdit	•Bilgilendirici-Güven Verici •Bilgilendirici-Ilımlı •Bilgilendirici-Eleştirel •Bilgilendirici-Beklenti/İstek •Bilgilendirici-Uyarı/Tehdit	•Bilgilendirici-Güven Verici •Bilgilendirici-Ilımlı •Bilgilendirici-Beklenti/İstek •Bilgilendirici-Uyarı/Tehdit
2.Tur	Chi-Square	16.107	9.419	16.798	8.109
	DF	7	7	7	7
	Asymp. Sig.	.024*	.224	.019*	.323
	Anlamlı İkililer	•Bilgilendirici-Güven Verici •Bilgilendirici-Beklenti/İstek	-	•Bilgilendirici-Beklenti/İstek •Bilgilendirici-Güven Verici	-

* p < .05

3.4. Hedef Kitle Teması

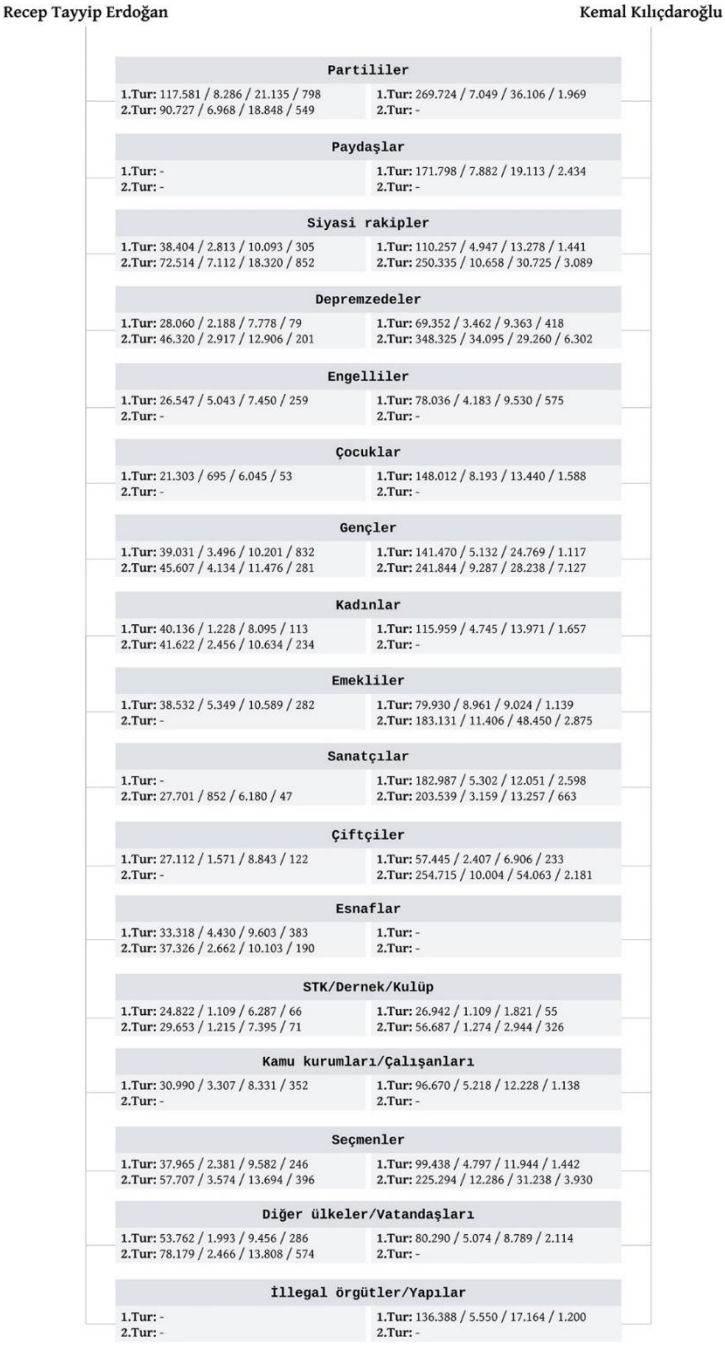
İletinin hedef kitlesi temasına göre aday paylaşımlarının ortalama etkileşim sayıları Şekil 5'te verilmiştir. 1.tur verilerine göre Recep Tayyip Erdoğan'ın partililere yönelik paylaşımlarına 117.581 beğeni, 8.286 yanıt, 21.135 retweet ve 798 alıntı; siyasi rakiplere yönelik paylaşımlarına 38.404 beğeni, 2.813 yanıt, 10.093 retweet ve 305 alıntı; depremzedelere yönelik paylaşımlarına 28.060 beğeni, 2.188 yanıt, 7.778 retweet ve 79 alıntı; engellilere yönelik paylaşımlarına 26.547 beğeni, 5.043 yanıt, 7.450 retweet ve 259 alıntı; çocuklara yönelik paylaşımlarına 21.303 beğeni, 695 yanıt, 6.045 retweet ve 53 alıntı; gençlere yönelik paylaşımlarına 39.031 beğeni, 3.496 yanıt, 10.201 retweet ve 832 alıntı; kadınlara yönelik paylaşımlarına 40.136 beğeni, 1.228 yanıt, 8.095 retweet ve 113 alıntı; emeklilere yönelik paylaşımlarına 38.532 beğeni, 5.349 yanıt, 10.589 retweet ve 282 alıntı; çiftçilere yönelik paylaşımlarına 27.112 beğeni, 1.571 yanıt, 8.843 retweet ve 122 alıntı; esnaflara yönelik paylaşımlarına 33.318 beğeni, 4.430 yanıt, 9.603 retweet ve 383 alıntı; STK/dernek/kulüplere yönelik paylaşımlarına 24.822 beğeni, 1.109 yanıt, 6.287 retweet ve 66 alıntı; kamu kurumları/çalışanlarına yönelik paylaşımlarına

30.990 beğeni, 3.307 yanıt, 8.331 retweet ve 352 alıntı; seçmenlere yönelik paylaşımlarına 37.965 beğeni, 2.381 yanıt, 9.582 retweet ve 246 alıntı; diğer ülkeler/vatandaşlarına yönelik paylaşımlarına 53.762 beğeni, 1.993 yanıt, 9.456 retweet ve 286 alıntı yapılmıştır. Kemal Kılıçdaroğlu'nun partililere yönelik paylaşımlarına 269.724 beğeni, 7.049 yanıt, 36.106 retweet ve 1.969 alıntı; paydaşlara yönelik paylaşımlarına 171.798 beğeni, 7.882 yanıt, 19.113 retweet ve 2.434 alıntı; siyasi rakiplere yönelik paylaşımlarına 110.257 beğeni, 4.947 yanıt, 13.278 retweet ve 1.441 alıntı; depremzedelere yönelik paylaşımlarına 69.352 beğeni, 3.462 yanıt, 9.363 retweet ve 418 alıntı; engellilere yönelik paylaşımlarına 78.036 beğeni, 4.183 yanıt, 9.530 retweet ve 575 alıntı; çocuklara yönelik paylaşımlarına 148.012 beğeni, 8.193 yanıt, 13.440 retweet ve 1.588 alıntı; gençlere yönelik paylaşımlarına 141.470 beğeni, 5.132 yanıt, 24.769 retweet ve 1.117 alıntı; kadınlara yönelik paylaşımlarına 115.959 beğeni, 4.745 yanıt, 13.971 retweet ve 1.657 alıntı; emeklilere yönelik paylaşımlarına 79.930 beğeni, 8.961 yanıt, 9.024 retweet ve 1.139 alıntı; sanatçılara yönelik paylaşımlarına 182.987 beğeni, 5.302 yanıt, 12.051 retweet ve 2.598 alıntı; çiftçilere yönelik paylaşımlarına 57.445 beğeni, 2.407 yanıt, 6.906 retweet ve 233 alıntı; STK/dernek/kulüplere yönelik paylaşımlarına 26.942 beğeni, 1.109 yanıt, 1.821 retweet ve 55 alıntı; kamu kurumları/çalışanlarına yönelik paylaşımlarına 96.670 beğeni, 5.218 yanıt, 12.228 retweet ve 1.138 alıntı; seçmenlere yönelik paylaşımlarına 99.438 beğeni, 4.797 yanıt, 11.944 retweet ve 1.442 alıntı; diğer ülkeler/vatandaşlarına yönelik paylaşımlarına 80.290 beğeni, 5.074 yanıt, 8.789 retweet ve 2.111 alıntı; illegal örgütler/yapılara yönelik paylaşımlarına 136.388 beğeni, 5.550 yanıt, 17,164 retweet ve 1.200 alıntı yapıldığı görülmüştür.

2.tur verileri incelendiğinde Recep Tayyip Erdoğan'ın yaptığı paylaşımlardan partililer için olanlarına 90.727 beğeni, 6.968 yanıt, 18.848 retweet ve 549 alıntı; siyasi rakipler için olanlarına 72.514 beğeni, 7.112 yanıt, 18.320 retweet ve 852 alıntı; depremzedeler için olanlarına 46.320 beğeni, 2.917 yanıt, 12.906 retweet ve 201 alıntı; gençler için olanlarına 45.607 beğeni, 4.134 yanıt,

11.476 retweet ve 281 alıntı; kadınlar için olanlarına 41.622 beğeni, 2.456 yanıt, 10.634 retweet ve 234 alıntı; sanatçılar için olanlarına 27.701 beğeni, 852 yanıt, 6.180 retweet ve 47 alıntı; esnaflar için olanlarına 37.326 beğeni, 2.662 yanıt, 10.103 retweet ve 190 alıntı; STK/dernek/kulüpler için olanlarına 29.653 beğeni, 1.215 yanıt, 7.395 retweet ve 71 alıntı; seçmenler için olanlarına 57.707 beğeni, 3.574 yanıt, 13.694 retweet ve 396 alıntı; diğer ülkeler/vatandaşları için olanlarına 78.179 beğeni, 2.466 yanıt, 13.808 retweet ve 574 alıntı yapılmıştır. Kemal Kılıçdaroğlu'nun yaptığı paylaşımlardan siyasi rakipler için olanlarına 250.335 beğeni, 10.658 yanıt, 30.725 retweet ve 3.089 alıntı; depremzedeler için olanlarına 348.325 beğeni, 34.095 yanıt, 29.260 retweet ve 6.302 alıntı; gençler için olanlarına 241.844 beğeni, 9.287 yanıt, 28.238 retweet ve 7.127 alıntı; emekliler için olanlarına 183.131 beğeni, 11.406 yanıt, 48.450 retweet ve 2.875 alıntı; sanatçılar için olanlarına 203.539 beğeni, 3.159 yanıt, 13.257 retweet ve 663 alıntı; çiftçiler için olanlarına 254.715 beğeni, 10.004 yanıt, 54.063 retweet ve 2.181 alıntı; STK/dernek/kulüpler için olanlarına 56.687 beğeni, 1.274 yanıt, 2.944 retweet ve 326 alıntı; seçmenler için olanlarına 225.294 beğeni, 12.286 yanıt, 31.238 retweet ve 3.930 alıntı yapıldığı belirlenmiştir.

Recep Tayyip Erdoğan 1.turda paydaşlar, sanatçılar ve illegal örgütler/yapılar; 2.turda ise paydaşlar, engelliler, çocuklar, emekliler, çiftçiler, kamu kurumları/çalışanları ve illegal örgütler/yapılar için paylaşım yapmamıştır. Kemal Kılıçdaroğlu ise 1.turda esnaflar; 2.turda partililer, paydaşlar, engelliler, çocuklar, kadınlar, esnaflar, kamu kurumları/çalışanları, diğer ülkeler/vatandaşları ve illegal örgütler/yapılar için herhangi bir paylaşımda bulunmamıştır. Kemal Kılıçdaroğlu'nun her 2 turdaki siyasi rakipler, depremzedeler, gençler ve seçmenlere yönelik paylaşımlarının ortalama etkileşim sayısının Recep Tayyip Erdoğan'ın paylaşımlarının etkileşim sayısının 2.5 ile 6.7 arasında değişen katlarda fazla olduğu tespit edilmiştir.



Şekil 5: *Hedef kitlesine göre paylaşımların ortalama beğeni / yanıt / retweet / alıntı sayıları*

Recep Tayyip Erdoğan'a ait verilerin Kruskal-Wallis H testi sonuçlarının verildiği Tablo 8 incelendiğinde, iletinin hedef kitlesinde bulunan kodlar arasında tüm etkileşim türlerinde anlamlı fark olduğu görülmüştür (p<.05). Anlamlı farkın STK/dernek/kulüp ve depremzedelerle partililer, seçmenler ve siyasi rakipler arasında olduğu belirlenmiştir.

Tablo 8: *Hedef kitlesi etkileşimlerinin Kruskal-Wallis H testi sonuçları (Recep Tayyip Erdoğan)*

		Beğeni	**Yanıt**	**Retweet**	**Alıntı**
1.Tur	**Chi-Square**	35.508	33.557	43.244	49.748
	DF	13	13	13	13
	Asymp. Sig.	.001*	.001*	.000*	.001*
	Anlamlı İkililer	•Depremzedeler-Seçmenler	•Çocuklar-Partililer •Çocuklar-Emekliler •STK/Dernek/Kulüp-Emekliler •STK/Dernek/Kulüp-Partililer •Depremzedeler-Emekliler	•STK/Dernek/Kulüp-Partililer •Depremzedeler-Seçmenler	•Depremzedeler-Seçmenler •Depremzedeler-Gençler •Depremzedeler-Partililer
2.Tur	**Chi-Square**	32.440	26.401	31.471	31.286
	DF	9	9	9	9
	Asymp. Sig.	.000*	.002*	.000*	.000*
	Anlamlı İkililer	•STK/Dernek/Kulüp-Seçmenler •STK/Dernek/Kulüp-Partililer •STK/Dernek/Kulüp-Siyasi rakipler	•STK/Dernek/Kulüp-Partililer •STK/Dernek/Kulüp-Siyasi rakipler	•STK/Dernek/Kulüp-Seçmenler •STK/Dernek/Kulüp-Partililer •STK/Dernek/Kulüp-Siyasi rakipler	•STK/Dernek/Kulüp-Seçmenler •STK/Dernek/Kulüp-Partililer •STK/Dernek/Kulüp-Siyasi rakipler

* p < .05

Kemal Kılıçdaroğlu'na ait verilerin Kruskal-Wallis H testi sonuçlarının verildiği Tablo 9 incelendiğinde, iletinin hedef kitlesinde bulunan kodlar arasında yalnızca 1.turdaki beğeni (x^2:29.308, p<.05) ve retweet (x^2:30.575, p<.05) değişkenlerinde kodlar arası anlamlı bir fark olduğu; bunlar dışındaki 1 ve 2.turdaki hiçbir etkileşim türünde kodlar arası istatistiksel olarak anlamlı fark olmadığı belirlenmiştir (p>.05).

Tablo 9: *Hedef kitlesi etkileşimlerinin Kruskal-Wallis H testi sonuçları (Kemal Kılıçdaroğlu)*

		Beğeni	Yanıt	Retweet	Alıntı
1.Tur	Chi-Square	29.308	17.082	30.575	22.723
	DF	15	15	15	15
	Asymp. Sig.	.015*	.314	.010*	.090
	Anlamlı İkililer	•STK/Dernek/Kulüp-Gençler •Seçmenler-Gençler	-	•STK/Dernek/Kulüp-Gençler •STK/Dernek/Kulüp-Partililer •Seçmenler-Gençler •Diğer ülke ve vatandaşları-Gençler	-
2.Tur	Chi-Square	7.689	9.859	9.896	8.253
	DF	7	7	7	7
	Asymp. Sig.	.361	.197	.195	.311
	Anlamlı İkililer	-	-	-	-

* p < .05

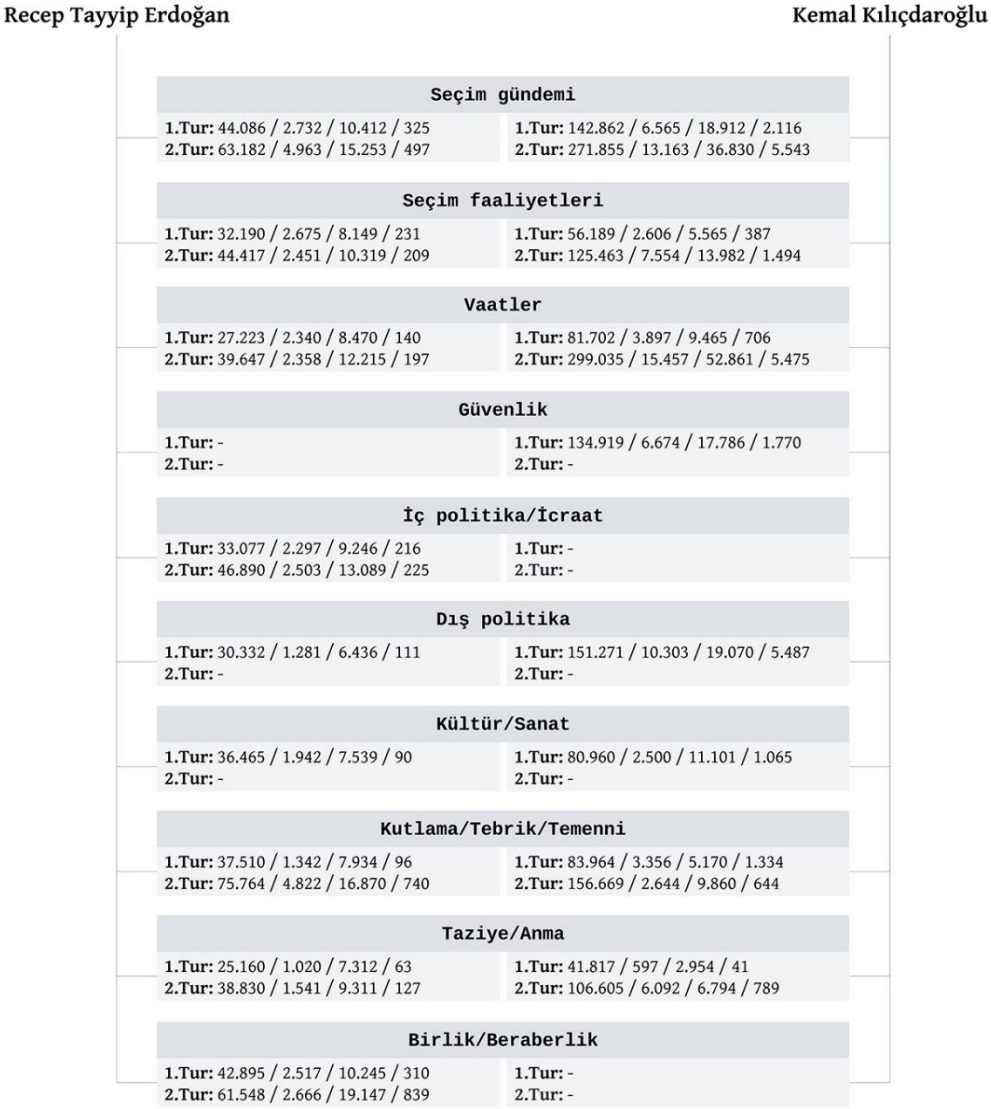
3.5. İletinin Konusu Teması

İletinin konusu temasına göre paylaşımların ortalama etkileşim sayıları Şekil 6'da sunulmuştur. 1.tur verilerine göre Recep Tayyip Erdoğan'ın yaptığı paylaşımlarda seçim gündeminin 44.086 beğeni, 2.732 yanıt, 10.412 retweet ve 325 alıntı; seçim faaliyetlerinin 32.190 beğeni, 2.675 yanıt, 8.149 retweet ve 231 alıntı; vaatlerin 27.223 beğeni, 2.340 yanıt, 8.470 retweet ve 140 alıntı; iç politika/icraatların 33.077 beğeni, 2.297 yanıt, 9.246 retweet ve 216 alıntı; dış politikanın 30.332 beğeni, 1.281 yanıt, 6.436 retweet ve 111 alıntı; kültür/sanatın 36.465 beğeni, 1.942 yanıt, 7.539 retweet ve 90 alıntı; kutlama/tebrik/temenninin 37.510 beğeni, 1.342 yanıt, 7.934 retweet ve 96 alıntı; taziye/anmanın 25.160 beğeni, 1.020 yanıt, 7.312 retweet ve 63 alıntı; birlik/beraberliğin 42.895 beğeni, 2.517 yanıt, 10.245 retweet ve 310 alıntı aldığı belirlenmiştir. Kemal Kılıçdaroğlu'nun paylaşımlarında ise seçim gündeminin 142.862 beğeni, 6.565 yanıt, 18.912 retweet ve 2.116 alıntı; seçim faaliyetlerinin 56.189 beğeni, 2.606 yanıt, 5.565 retweet ve 387 alıntı; vaatlerin 81.702 beğeni, 3.897 yanıt, 9.465 retweet ve 706 alıntı; güvenlik konusunun 134.919 beğeni, 6.674 yanıt, 17.786 retweet ve 1.770 alıntı; dış politikanın 151.271 beğeni, 10.303 yanıt, 19.070 retweet ve 5.487 alıntı; kültür/sanatın 80.960 beğeni, 2.500 yanıt, 11.101 retweet ve 1.065 alıntı; kutlama/tebrik/temenninin 83.964 beğeni, 3.356 yanıt, 5.170 retweet ve 1.334 alıntı;

taziye/amanın 41.817 beğeni, 597 yanıt, 2.954 retweet ve 41 alıntı sayısına sahip olduğu gözlenmiştir.

2.tur paylaşımlarının ortalama etkileşim sayıları verilerine göre Recep Tayyip Erdoğan'ın yaptığı paylaşımlardan seçim gündemiyle ilgili olanların 63.182 beğeni, 4.963 yanıt, 15.253 retweet ve 497 alıntısının; seçim faaliyetleriyle ilgili olanların 44.417 beğeni, 2.451 yanıt, 10.319 retweet ve 209 alıntısının; vaatlerle ilgili olanların 39.647 beğeni, 2.358 yanıt, 12.215 retweet ve 197 alıntısının; iç politika/icraatla ilgili olanların 46.890 beğeni, 2.503 yanıt, 13.089 retweet ve 225 alıntısının; kutlama/tebrik/temenni içerenlerin 75.764 beğeni, 4.822 yanıt, 16.870 retweet ve 740 alıntısının; taziye/anma mesajı olanların 38.830 beğeni, 1.541 yanıt, 9.311 retweet ve 127 alıntısının; birlik/beraberlikle ilgili olanların 61.548 beğeni, 2.666 yanıt, 19.247 retweet ve 839 alıntısının olduğu tespit edilmiştir. Kemal Kılıçdaroğlu'nun yaptığı paylaşımlardan seçim gündemiyle ilgili olanların 271.855 beğeni, 13.163 yanıt, 36.830 retweet ve 5.543 alıntısının; seçim faaliyetleriyle ilgili olanların 125.463 beğeni, 7.553 yanıt, 13.982 retweet ve 1.494 alıntısının; vaatlerle ilgili olanların 299.035 beğeni,15.457 yanıt, 52.861 retweet ve 5.475 alıntısının; kutlama/tebrik/temenni içerenlerin 156.669 beğeni, 2.644 yanıt, 9.860 retweet ve 644 alıntısının; taziye/anma mesajı olanların 106.605 beğeni, 6.092 yanıt, 6.794 retweet ve 789 alıntısının var olduğu görülmüştür.

Her 2 aday da her 2 turda seçim gündemi, seçim faaliyetleri, vaatler, kutlama/tebrik/temenni ve taziye/anma konularında paylaşımda bulunmuşlardır. Buna karşın Recep Tayyip Erdoğan 1.turda güvenlikle ilgili; 2.turda güvenlik, dış politika ve kültür/sanatla ilgili; Kemal Kılıçdaroğlu 1.turda iç politika/icraatla ilgili; 2.turda güvenlik, iç politika/icraat, dış politika, kültür/sanat ve birlik/beraberlikle ilgili paylaşım yapmamıştır. Kemal Kılıçdaroğlu'nun her 2 turda seçim gündemi, seçim faaliyetleri, vaatler, kutlama/tebrik/temenni ve taziye/anma mesajı olan paylaşımlarının ortalama etkileşim sayısının Recep Tayyip Erdoğan'ın paylaşımlarının etkileşim sayısının 1.4 ile 6.9 arasında değişen katlarda daha fazla olduğu tespit edilmiştir.



Şekil 6: *İletinin konusuna göre paylaşımların ortalama beğeni / yanıt / retweet / alıntı sayıları*

Tablo 10'daki Recep Tayyip Erdoğan'a ait verilerin Kruskal-Wallis H testi sonucuna göre, iletinin konusu temasında bulunan kodlar arasında 1.turdaki yanıt bağımlı değişkeni dışındaki (x^2:13.908, p>.05) tüm etkileşim türlerinde anlamlı bir fark (p<.05) olduğu görülmüştür. Ağırlıklı olarak seçim faaliyetleri konusuyla seçim gündemi konusu arasında etkileşimler açısından farklılık olduğu belirlenmiştir.

Tablo 10: *İletinin konusu etkileşimlerinin Kruskal-Wallis H testi sonuçları (Recep Tayyip Erdoğan)*

		Beğeni	Yanıt	Retweet	Alıntı
1.Tur	Chi-Square	62.272	13.908	38.557	32.231
	DF	8	8	8	8
	Asymp. Sig.	.000*	.084	.000*	.000*
	Anlamlı İkililer	•Vaatler-Seçim gündemi •İç politika-Seçim gündemi •Seçim faaliyetleri-Seçim gündemi	-	•Dış politika-Seçim gündemi •Seçim faaliyetleri-Seçim gündemi	•Dış politika-Seçim gündemi •Seçim faaliyetleri-Seçim gündemi
2.Tur	Chi-Square	23.172	18.960	25.784	22.320
	DF	6	6	6	6
	Asymp. Sig.	.001*	.004*	.000*	.001*
	Anlamlı İkililer	•Seçim faaliyetleri-Seçim gündemi	•Seçim faaliyetleri-Seçim gündemi	•Seçim faaliyetleri-Seçim gündemi	•Seçim faaliyetleri-Seçim gündemi

* p < .05

Tablo 11'deki Kemal Kılıçdaroğlu'na ait verilerin Kruskal-Wallis H testi sonucuna göre, iletinin konusu temasında bulunan kodlar arasında anlamlı fark olduğu (p<.05) ortaya çıkmıştır. Genellikle seçim faaliyetleriyle seçim gündemi arasında etkileşimler açısından anlamlı farklılık bulunduğu tespit edilmiştir.

Tablo 11: *İletinin konusu etkileşimlerinin Kruskal-Wallis H testi sonuçları (Kemal Kılıçdaroğlu)*

		Beğeni	Yanıt	Retweet	Alıntı
1.Tur	Chi-Square	81.455	47.504	94.352	74.971
	DF	7	7	7	7
	Asymp. Sig.	.000*	.000*	.000*	.000*
	Anlamlı İkililer	•Seçim faaliyetleri-Seçim gündemi	•Seçim faaliyetleri-Seçim gündemi	•Seçim faaliyetleri-Seçim gündemi	•Seçim faaliyetleri-Seçim gündemi
2.Tur	Chi-Square	21.919	14.728	30.497	16.719
	DF	4	4	4	4
	Asymp. Sig.	.000*	.005*	.000*	.002*
	Anlamlı İkililer	•Seçim faaliyetleri-Seçim gündemi	•Seçim faaliyetleri-Seçim gündemi	•Seçim faaliyetleri-Seçim gündemi •Seçim faaliyetleri-Vaatler •Kutlama/Tebrik/Temenni-Vaatler •Taziye/Anma-Seçim gündemi •Taziye/Anma-Vaatler	•Seçim faaliyetleri-Seçim gündemi

* p < .05

3.6. Resim, Video ve Yalnızca Metin İçerikli Paylaşımlar

Adayların resimli, videolu veya yalnızca metin içerikli paylaşımlarının ortalama etkileşim sayıları Şekil 7'de verilmiştir. 1.tur verilerine göre Recep Tayyip Erdoğan'ın resim içerikli paylaşımlarına 36.029 beğeni, 2.193 yanıt, 9.331 retweet ve 213 alıntı; video içerikli paylaşımlarına 35.666 beğeni, 2.061 yanıt, 9.078 retweet ve 246 alıntı; yalnızca metin içerikli paylaşımlarına 43.415 beğeni, 4.810 yanıt, 10.408 retweet ve 407 alıntı yapılmıştır. Kemal Kılıçdaroğlu'nun resim içerikli paylaşımlarına 136.189 beğeni, 3.971 yanıt, 10.055 retweet ve 1.221 alıntı; video içerikli paylaşımlarına 90.351 beğeni, 4.137 yanıt, 11.995 retweet ve 1.254 alıntı; yalnızca metin içerikli paylaşımlarına ise 135.310 beğeni, 6.565 yanıt, 16.211 retweet ve 1755 alıntı yapıldığı görülmüştür.

2.tur verilerine göreyse Recep Tayyip Erdoğan'ın resim içerikli paylaşımlarının 41.847 beğeni, 1.981 yanıt, 10.206 retweet ve 195 alıntısı; video içerikli paylaşımlarının 48.391 beğeni, 2.745 yanıt, 11.384 retweet ve 289 alıntısı; yalnızca metin içerikli paylaşımlarının 75.506 beğeni, 6.512 yanıt, 18.197 retweet ve 668 alıntısı olduğu belirlenmiştir. Buna karşın Kemal Kılıçdaroğlu'nun resim içerikli paylaşımlarının 227.226 beğeni, 5.455 yanıt, 13.700 retweet ve 728 alıntısı; video içerikli paylaşımlarının 192.937 beğeni,10.570 yanıt, 30.444 retweet ve 3.575 alıntısı; yalnızca metin içerikli paylaşımlarının 262.561 beğeni, 11.965 yanıt, 29.505 retweet ve 4.900 alıntısı bulunmaktadır.

Seçim tur verileri birlikte değerlendirildiğinde her 2 adayın her 2 turda resim, video ve yalnızca metin içerikli paylaşımlarının bulunduğu görülmüştür. Ek olarak Kemal Kılıçdaroğlu'nun paylaşımlarının ortalama etkileşim sayısının Recep Tayyip Erdoğan'ın etkileşim sayısından 2.3 ile 4.6 aralığında değişen katlarda fazla olduğu tespit edilmiştir.



Şekil 7: *Resim, video ve yalnızca metin içerikli paylaşımların ortalama beğeni / yanıt / retweet / alıntı sayıları*

Tablo 12'deki Recep Tayyip Erdoğan'a ait verilerin Kruskal-Wallis H testi sonuçlarına göre, içerik türünde bulunan resim, video ve yalnızca metin kodları arasında 1.turdaki beğeni (x^2:2.375, p>.05) ve retweet (x^2:1.691, p>.05) değişkenleri dışındaki tüm etkileşim türleri arasında anlamlı fark olan kodlar olduğu belirlenmiştir (p<.05). Ağırlıklı olarak resim ve videoyla metin arasında etkileşimler açısından farklılıklar görülmüştür.

Tablo 12: *İçerik türü etkileşimlerinin Kruskal-Wallis H testi sonuçları (Recep Tayyip Erdoğan)*

		Beğeni	Yanıt	Retweet	Alıntı
1.Tur	**Chi-Square**	2.375	12.221	1.691	8.712
	DF	2	2	2	2
	Asymp. Sig.	.305	.002*	.429	.013*
	Anlamlı İkililer	-	•Resim-Metin	-	•Resim-Metin
2.Tur	**Chi-Square**	24.316	24.396	26.974	20.333
	DF	2	2	2	2
	Asymp. Sig.	.000*	.000*	.000*	.000*
	Anlamlı İkililer	•Resim-Metin •Video-Metin	•Resim-Metin •Video-Metin	•Resim-Metin •Video-Metin	•Resim-Metin •Video-Metin

* p < .05

Kemal Kılıçdaroğlu'na ait Kruskal-Wallis H testi sonuçlarının verildiği Tablo 13'e göre, tüm etkileşim türlerinde 1.turda beğeni (x^2:13.970, p<.05) ve yanıt (x^2:6.381, p<.05) bağımlı değişkenlerinde kodlar arası anlamlı fark olduğu; diğerlerinde ise fark olmadığı (p>.05) belirlenmiştir. 1.turdaki beğeni ve yanıt

bağımlı değişkenlerinde video ve metin arasında etkileşimler açısından farklılık tespit edilmiştir.

Tablo 13: *İçerik türü etkileşimlerinin Kruskal-Wallis H testi sonuçları (Kemal Kılıçdaroğlu)*

		Beğeni	Yanıt	Retweet	Alıntı
1.Tur	**Chi-Square**	13.970	6.381	2.543	5.220
	DF	2	2	2	2
	Asymp. Sig.	.001*	.041*	.280	.074
	Anlamlı İkililer	• Video-Metin	• Video-Metin	-	-
2.Tur	**Chi-Square**	4.046	.652	.787	1.200
	DF	2	2	2	2
	Asymp. Sig.	.132	.722	.675	.549
	Anlamlı İkililer	-	-	-	-

* p < .05

4. Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışmada, 2023 yılında gerçekleştirilen Cumhurbaşkanlığı seçiminin her 2 turunda yarışan Recep Tayyip Erdoğan ve Kemal Kılıçdaroğlu'nun X sosyal medya platformundan yaptıkları paylaşımların aldıkları etkileşimleri analiz edilmiştir. Söylem dili, iletinin duygusu, hedef kitle ve iletinin konusu temalarında bulunan kodların ölçülebilir bir gösterge olan ortalama beğeni, yanıt, retweet ve alıntı sayıları çalışma kapsamında incelenmiştir.

Tüm paylaşımların ortalama etkileşim sayıları bakımından her 2 aday en yüksek etkileşimi beğeniden, sonrasında retweet ve yanıttan, en düşük ise alıntıdan almışlardır. Ayrıca 1 ve 2.tur seçim dönemlerinde ve tüm etkileşim türlerinde Kemal Kılıçdaroğlu'nun paylaşımlarının ortalama etkileşim sayısının Recep Tayyip Erdoğan'ın paylaşımlarının etkileşim sayısından çok daha fazla olduğu belirlenmiştir.

Her 2 adayın paylaşımı bulunan temalar, temalardaki kodlar ve bu kodlarda elde ettikleri etkileşim sayıları karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Yalnızca iletinin duygusu temasında bulunan övücü kodundaki 2.tur yanıt ve retweet sayısında; hedef kitlesi temasında bulunan partililer kodundaki 1.tur yanıt sayısında; engelliler kodundaki 1.tur yanıt sayısında; emekliler, çiftçiler, STK/dernek/kulüp kodlarındaki 1.tur retweet sayısında; STK/dernek/kulüp kodundaki 1.tur alıntı

sayısında ve 2.tur retweet sayısında; diğer ülkeler/vatandaşları kodundaki 1.tur retweet sayısında; iletinin konusu temasında bulunan seçim faaliyetleri kodundaki 1.tur yanıt ve retweet sayısında; kutlama/tebrik/temenni kodundaki 1.tur retweet ile 1 ve 2.tur yanıt, retweet ve alıntı sayısında; taziye/anma kodundaki 1.tur yanıt, retweet ve alıntı ile 2.tur retweet sayısında; radyo/televizyon kodundaki 2.tur yanıt sayısında Recep Tayyip Erdoğan'ın paylaşımlarının etkileşiminin daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Bunlar dışındaki söylem dili, iletinin duygusu, hedef kitlesi ve iletinin konusu temalarındaki kodlarda (toplamda 39 kod) ve hemen hemen tüm etkileşim türlerinde Kemal Kılıçdaroğlu paylaşımlarının aldığı etkileşim sayısının Recep Tayyip Erdoğan paylaşımlarının aldığı etkileşim sayısının oldukça üzerinde olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Adaylara göre temalarda yer alan hangi kodda en yüksek ortalama oransal etkileşim sayısı farkının olduğu ortaya konulmuştur. Temalardaki ortalama etkileşim sayıları itibariyle söylem dili temasında 2.turdaki pozitif söylemlerde (3.7 kat), iletinin duygusu temasında 2.turdaki güven verici paylaşımlarda (6.1 kat), hedef kitle temasında 2.turdaki depremzedelere yönelik paylaşımlarda (6.7 kat), iletinin konusu temasında 2.turdaki vaat içeren paylaşımlarda (6.9 kat), seçim gündemi kodunda 2.turdaki siyasal beyanlar paylaşımlarında (4.8 kat), seçim faaliyetleri kodunda 2.turdaki sosyal medya paylaşımlarında (8.5 kat), vaatler kodunda 2.turdaki hak/özgürlükler paylaşımlarında (7.3 kat), dış politika kodunda 1.turdaki siyasal ilişkiler paylaşımlarında (13.2 kat), adaylar arasında en yüksek oransal farkın görüldüğü ve bunların tamamında etkileşim sayısının Kemal Kılıçdaroğlu lehine fazla olduğu belirlenmiştir.

Ortalama etkileşim sayılarının yanında çalışma kapsamında temalarda yer alan kodlarla etkileşim sayıları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olup olmadığı, varsa hangi ikililer arasında ilişki olduğu da yapılan testlerle belirlenmiştir. İstatistiksel analiz için öncelikle bağımlı değişkenlerin normal dağılım gösterip göstermediklerinin tespiti amacıyla çarpıklık ve basıklık değerleri, Kolmogorov-Smirnov testi sonuçları, histogramları incelenmiştir. Recep Tayyip

Erdoğan ve Kemal Kılıçdaroğlu'nun beğeni, yanıt, retweet ve alıntı bağımlı değişkenlerinin her 2 turda normal dağılım göstermediği görülmüştür. Verilerin normal dağılım göstermemesi ve her temada en az 3 kod (grup) olması nedeniyle parametrik olmayan testlerden Kruskal-Wallis H testi tercih edilmiştir.

Kruskal-Wallis H testi sonuçlarına göre tüm bağımlı değişkenlerde ve her 2 turda, Recep Tayyip Erdoğan'ın söylem dili, iletinin duygusu ve hedef kitlesi temalarında; Kemal Kılıçdaroğlu'nun ise yalnızca iletinin konusu temasında tüm bağımlı değişkenlerde ve her 2 turda istatistiksel olarak anlamlı şekilde farklılaşan kod(lar) saptanmıştır. Her 2 adayda da ortak şekilde söylem dili temasında bir yargı içermeyen nötr söylemlerle pozitif ve negatif söylemler arasında; bir duygu içermeyen bilgilendirici türünden mesajlarla güven verici, ılımlı, övücü, eleştirel ve beklenti/istek mesajları arasında; STK/dernek/kulüplere yönelik mesajlarla diğer bazı hedef kitleler arasında; seçim faaliyetleri konusuyla seçim gündemi konusu arasında; içerik türü açısından ise video ve metin türleri arasında istatistiksel olarak fark olduğu gözlenmiştir.

Özetle; seçimin 1 ve 2.turlarında Kemal Kılıçdaroğlu'nun paylaşımlarının ortalama etkileşim sayısı, Recep Tayyip Erdoğan'ın paylaşımlarının etkileşim sayısının oldukça üzerindedir. Adayların paylaşımlarının etkileşim sayıları seçimin 2.turunda artış göstermiştir. Kemal Kılıçdaroğlu'nda görülen 2.tur artışı Recep Tayyip Erdoğan'dakinden çok fazladır. Buna karşın seçimi 2.turda geçerli oyların %52.18'ini alan Recep Tayyip Erdoğan kazanmıştır. Bu çalışmadan elde edilenlerden hareketle Kemal Kılıçdaroğlu'nun gerek beğeni gerekse yanıt, retweet ve alıntı sayısı bakımından sosyal medya kullanıcıları tarafından desteklendiği, ancak bunun seçim kazanmak için yeterli olmadığı, dahası etkileşim verilerinin yapılan paylaşımların seçmen üzerindeki etkileri hakkında fikir verebileceği ve seçim sonuçlarına ilişkin öngörüde bulunmak için kullanılabileceği, fakat etkileşimin seçim sonuçlarıyla ilgili doğrudan ve net bir bilgi sunmadığı, yalnızca etkileşim sayılarına bakılarak seçim sonuçlarıyla ilgili kesin bir yargıda bulunulamayacağı ifade edilebilir. Ayrıca temalardaki istatistiksel olarak anlamlı

fark gösteren ikililerin adayın 1 ve 2.turlarında genellikle benzerlik sergilediği fakat adaylara göre farklılaşabildiği, benzerliğin adayların takipçi davranışlarının bir yansıması veya Türkiye'deki genel sosyal medya kullanıcılarının etkileşim davranış şekli olarak görülebileceği, farklılığın ise adayların yaptıkları paylaşımlara takipçilerinin ayırt edici ve seçici şekilde etkileşimde bulunmasından kaynaklanabildiği değerlendirmelerinde bulunmak mümkündür. Sosyal medyayı siyasal iletişim aracı olarak kullanmak veya seçimde başarı elde etmek isteyen adaylar tarafından temalardaki kodların etkileşim türlerine ve bunların etkileşim sayılarına bakılarak hangi türden paylaşımların daha çok beğeni, yorum, yanıt ve alıntı aldığının tespiti yapılabilir. Siyasi adaylar yaptıkları paylaşımlarının etkileşim verileri analiziyle seçmenlerden çok hızlı dönüt alma, seçmen davranışlarını hızlı şekilde anlayabilme, siyasal hamleler belirleme ve sosyal medyayı önemli bir propaganda aracı olarak kullanabilme kabiliyetine kavuşmuş olabilirler. Adayların yaptıkları paylaşımların seçmen durumundaki takipçiler tarafından desteklenip desteklenmediği, nasıl değerlendirildiği, paylaşımlara ne gibi yorumlarda bulunulduğu, hangi türden paylaşımların daha çok beğenildiği veya eleştirildiği; paylaşımların söylem dili, duygusu, hedef kitlesi, konusu ve içerik türü ile bu temalardaki kodlara göre paylaşımların aldığı etkileşimlerde farklılık meydana gelip gelmediğinin bilinmesi, takipçi yansımalarını görmek açısından oldukça önemlidir. Sosyal medyanın yaygın kullanımı göz önünde bulundurularak dijital bir tepki göstergesi olarak da ifade edilebilecek olan sosyal medya etkileşimlerinin adaylara yol gösterici veriler barındırma potansiyelinin bulunduğu, etkileşimlerin seçmen tutum ve davranışları hakkında fayda sağlayıcı bilgiler içerebildiği, karar verme sürecinde etkileşimlerden faydalanan adayların diğerlerinden öne çıkabileceği, daha çok etkileşim alan tema ve konulardan paylaşımlara ağırlık vermelerinin adayların sosyal medya görünürlüklerini ve etkinliklerini arttırabileceği, yanı sıra günümüzde sosyal medyanın siyasal iletişim süreçlerinde aktif olarak kullanıldığı ve kullanılmaya devam edeceği gerçeği, çevrimiçi siyasal iletişim yürüten ve yürütmek isteyenler tarafından dikkate alınması gereken hususlar olarak sıralanabilir.

Kaynakça

Abanoz, E. (2020). A Twitter-based analysis of hashtag and mention actions as an indicator of Turkish general elections' outcomes. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi* (33), 73-90. https://doi.org/10.31123/akil.619691

Aziz, A. (2011). *Siyasal iletişim*. Nobel Yayın Dağıtım.

Ektiren, M. T. (2024). Sosyal medya kullanımı yoluyla siyasal katılım: Bir sistematik derleme çalışması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 23*(90), 539-560. https://doi.org/10.17755/esosder.1360135

Eom, Y.-H., Puliga, M., Smailović, J., Mozetič, I., & Caldarelli, G. (2015). Twitter-based analysis of the dynamics of collective attention to political parties. *Plos One*, 1-10. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0131184

Field, A. (2018). Disc*overing statistics using IBM SPSS statistics* (5th ed.). Sage Publications.

Gürbüz, G., & Sayımer, İ. (2024). An interaction research on the effects of social media voters' political decisions: 14 may 2023 presidential elections twitter (x) content analysis. *Electronic Cumhuriyet Journal of Communication, 6*(1), 38-52. https://doi.org/10.54089/ecider.1488943

Karaca, M. F., Kazancı, P., & Uzun, G. (2024). Siyasal iletişim faaliyetlerinde söylem: X üzerine bir araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* (54), 252-284. https://doi.org/10.52642/susbed.1468939

Kentel, F. (1991). Demokrasi, kamuoyu ve iletişime Dair. *Birikim Dergisi,* (30), 35-55.

Kutlu, Ö. (2019). Siyasal iletişimde Instagram kullanımı:Liderlerin Instagram kullanım pratikleri üzerine bir araştırma. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi, 7*(2), 730-755. https://doi.org/10.19145/e-gifder.557512

Lerman, K. (2007). Social information processing in social news aggregation. *IEEE internet computing, 11*(6), 16-28. https://doi.org/10.1109/MIC.2007.136

Meriç, Ö. (2017). Çevrimiçi siyasal iletişim üzerine bir literatür değerlendirmesi. *Selçuk İletişim, 9*(4), 25-39. https://dergipark.org.tr/tr/pub/josc/issue/27540/289728

Neuman, R. W. (2018). *Dijital fark: Gündelik hayatta dijitalleşme ve medya etkileri kuramı.* (M. Gökçe, Çev.). The Kitap.

Oktay, M. (1993). Demokratik sürecin sağlıklı işleyişi açısından siyasal iletişimde sosyal sorumluluk meselesi. *Marmara İletişim Dergisi, 2*(2), 75-113. https://dergipark.org.tr/tr/pub/maruid/issue/435/3244

Ruiz del Olmo, F. J., & Bustos Díaz, J. (2016). From tweet to photography, the evolution of political communication on Twitter to the image. The case of the debate on the State of the nation in Spain (2015). *Revista Latina de Comunicación Social,* (71), 108-123. https://doi.org/10.4185/RLCS-2016-1086

Tabachnick, B. G., & Fidell, L.S. (2013) Us*ing Multivariate Statistics* (6th ed.). Pearson Education.

Tokgöz, N., & Keskin Yılmaz, Y. (2024). Siyasal iletişimin yeni mecrası: Tiktok 2022 İtalya ve Brezilya seçimleri üzerine bir araştırma. *Karadeniz İletişim Araştırmaları Dergisi, 14*(1), 33-64. https://doi.org/10.53495/e-kiad.1460358

Trenz, H.-J. (2014). Digital media and the return of the representative public sphere. *The Public Journal of the European Institute for Communication and Culture, 16*(1), 33-46. https://doi.org/10.1080/13183222.2009.11008996

We Are Social. (2023). *Digital 2023 Turkey*. Retrieved June 2023 from: https://datareportal.com/reports/digital-2023-turkey adresinden alındı

We Are Social. (2024). *Dijital 2024.* https://wearesocial.com/uk/blog/2024/01/digital-2024 adresinden alındı
Wolton, D. (1991). Medya, siyasal iletişimin zayıf halkası. *Birikim, (30)*, 51-58.
X. (2024). X Hakkında: https://about.x.com/tr adresinden alındı.
Zarella, D. (2010). *The social media marketing book.* O'Reilly Media.

Extended Abstract

Political actors' turning to social networks to communicate with voters has become a necessity rather than a preference. This is because the voter, one of the parties to political communication, spends a large part of his/her daily life on social networks and his/her mind is extremely busy with the content he/she is exposed to on social networks. It is necessary to state that the role of social media platforms, which have a dominant role in the construction of the voter's world of meaning, in politics is gradually increasing and has become the center of political communication activities.

In this study, the interactions of 860 tweets shared on X social media platform by Recep Tayyip Erdoğan and Kemal Kılıçdaroğlu, who competed in both rounds of the presidential election held in 2023, were analyzed. The average number of likes, replies, retweets and quotations of the themes of discourse language, the emotion of the message, the target audience and the subject of the message, and the codes within the themes were analyzed within the scope of the study. In addition, it was also aimed to determine whether there was a statistically significant relationship between the codes in the themes and the number of interactions. The number of likes, replies, retweets and quotes were taken into account as the number of interactions, and answers to the following questions were sought within the scope of the study:

- What are the average interaction numbers for all posts?
- What are the average interaction numbers according to the 3 codes in the theme of discourse?
- What are the average interaction numbers according to the 9 codes in the theme of emotion of the message?
- What are the average interaction numbers according to the 17 codes in the theme of target audience?
- What are the average interaction numbers according to the 10 codes in the theme of subject of the message?
- What are the average interaction numbers according to whether the message is a picture, video or just text?
- Do the interactions and average interaction numbers change according to the candidate, whether the election is in the 1st or 2nd round?
- Is the relationship between the codes (groups) in the themes significant?
- Which codes have a significant relationship?

In the 1st and 2nd rounds of the election, the average interaction number of Kemal Kılıçdaroğlu's posts was well above the interaction number of Recep Tayyip Erdoğan's posts. The interaction numbers of the candidates' posts increased in the 2nd round of the election. The 2nd round increase seen in Kemal Kılıçdaroğlu is much higher than Recep Tayyip Erdoğan's. In contrast, Recep Tayyip Erdoğan won the election by receiving 52.18% of the valid votes in the 2nd round. Based on the findings of this study, it can be stated that Kemal Kılıçdaroğlu was supported by social media users in terms of both likes and the

number of replies, retweets and quotations, but this was not enough to win the election, moreover, interaction data can give an idea about the effects of the posts on the voters and can be used to make predictions about the election results, but interaction does not provide direct and clear information about the election results, and a definitive judgment cannot be made about the election results by looking only at the interaction numbers.

It is possible to evaluate that the pairs showing statistically significant differences in the themes generally exhibited similarities in the 1st and 2nd rounds of the candidate, but could differ depending on the candidate, that the similarity could be seen as a reflection of the follower behaviors of the candidates or as the interaction behavior of the general social media users in Turkey, and that the difference could be due to the distinctive and selective interaction of the followers with the posts made by the candidates. Candidates wanting to use social media as a political communication tool or achieving success in the election can determine which types of posts received more likes, comments, responses and quotations by looking at the interaction types of the codes in the themes and their interaction numbers.

Political candidates may have gained the ability to receive very fast feedback from voters, understand voter behavior quickly, determine political moves and use social media as an important propaganda tool by analyzing the interaction data of their posts.

Whether or not the posts made by the candidates were supported by the followers who were voters, how they were evaluated, what kind of comments were made on the posts, which types of posts were liked or criticized more; It is very important to know whether there are differences in the interactions received by the posts according to the discourse language, emotion, target audience, subject and content type of the posts and the codes in these themes in order to see the reflections of the followers. Considering the widespread use of social media, social media interactions, which can also be expressed as a digital reaction indicator, have the potential to contain guiding data for candidates, interactions can contain useful information about voter attitudes and behaviors, candidates who benefit from interactions in the decision-making process can stand out from others, candidates who focus on posts from themes and topics that receive more interaction can increase their social media visibility and effectiveness, and in addition, the fact that social media is actively used in political communication processes today and will continue to be used can be listed as issues that should be taken into consideration by those who conduct and want to conduct online political communication**.**

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi
Araştırma Makalesi
ISSN 2547-989X

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9 (1), 706-725
Geliş Tarihi:23.01.2025 Kabul Tarihi:29.05.2025
Yayın: 2025 Yayın Tarihi:31.05.2025
https://doi.org/10.30561/sinopusd.1625691
https://dergipark.org.tr/sinopusd

MAĞDURLARA YÖNELİK ÖNYARGILARIN BELİRLEYİCİLERİ OLARAK EMPATİ VE ADİL DÜNYA İNANCI: SOSYAL HİZMET KURULUŞLARI ÖRNEĞİ[1]

Meral ÖZTÜRK[*]
Burak GÖNÜLTAŞ[*]
Nermin KURUÇAY[*]
Ahmet TÜRK[*]

Öz

Bu çalışma sosyal hizmet alanında çalışan meslek elemanlarının empati, adil dünya inancı ve mağdurlara yönelik ön yargıları arasındaki ilişkiyi ortaya koymayı amaçlamaktadır. İlişkisel tarama modelinin kullanıldığı araştırmada sosyo-demografik bilgi formu, Mağdurlara Yönelik Algılar Ölçeği, Toronto Empati Ölçeği ile Adil Dünya İnancı Ölçeği kullanılmıştır. Araştırmaya kolayda ve kartopu örnekleme tekniğiyle ulaşılabilen 408 kişi katılmıştır. Verilerin analizinde çoklu doğrusal regresyon analizinden faydalanılmıştır. Bulgular meslek elemanlarının mağdurlara yönelik ön yargılarının düşük, empati düzeylerinin yüksek, adil dünya inançlarının orta ve adil olmayan dünya inançlarının yüksek olduğunu göstermektedir. Empati ve adil dünya inancının mağdurlara yönelik önyargılarla ilişkisi varken, adil olmayan dünya inancı alt boyutunun mağdurlara ilgili önyargılarla ilişkisi saptanmamıştır. Empati ve adil dünya inancı mağdurlara yönelik ön yargının %36'sını açıklamaktadır. Empati mağdurlara yönelik ön yargıyı negatif, adil dünya inancının ise pozitif yönlü etkilemektedir. Bulgulardan hareketle sosyal hizmet kuruluşlarında çalışma potansiyeli bulunan meslek

[1] Bu çalışma üçüncü yazarın Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı bünyesinde yürütmüş olduğu "Sosyal hizmet kuruluşlarında çalışanların empati ve adil dünya inançlarının mağdurlara yönelik ön yargı ile ilişkisi" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

[*] Doç. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, mrozturk@cumhuriyet.edu.tr, https://orcid.org/0000-0001-7570-5361
[*] Prof. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, mbgonultas@cumhuriyet.edu.tr, https://orcid.org/0000-0003-4182-6098
[*] Y. Lisans Mezunu, Sivas Su Şehri Devlet Hastanesi, Tıbbi Sosyal Hizmet Birimi, kurucay.nrmn@gmail.com, https://orcid.org/0000-0001-6185-3769
[*] Öğr. Görevlisi, Sinop Üniversitesi, Türkeli Meslek Yüksekokulu, aturk@sinop.edu.tr, https://orcid.org/0000-0001-5782-3794

This work is licensed under a Creative Commons BY-NC-SA 2.0

gruplarının mağdurlarda ikincil mağduriyet oluşturmamaları için hem lisans sürecinde hem de mesleğe başladıklarında empati düzeylerini yükseltmek ve adil dünya inançlarını düşürmek amacıyla eğitimler vermenin önemini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mağdur, Empati, Adil dünya inancı, Önyargı, Sosyal hizmet.

Empathy and Belief in A Just World as Predictors of Prejudice Towards Crime Victims: Example of Social Work Organizations

Abstract

This study aims to investigate the relationship between empathy, just world beliefs and the prejudices of social work professionals towards crime victims. In the study employing the relational survey model, the socio-demographic information form, the Victim Perceptions Scale, the Toronto Empathy Scale and the Just World Belief Scale were utilized. A total of 408 individuals were included in the study, selected through the convenience and snowball sampling techniques. The data were analyzed using multiple linear regression. The findings indicate a relatively low level of prejudice towards crime victims among professionals, with a moderate levels of unjust world beliefs, high levels of empathy and unjust world beliefs. Although empathy and just world beliefs are associated with perceptions of crime victims, the belief in an unjust world is not related to the dependent variable. Empathy and just world beliefs explain 36% of the observed prejudice towards victims. Empathy has a negative effect on prejudice towards victims, while just world belief has a positive effect. The findings highlight the importance of training to increase empathy and reduce the influence of unjust world beliefs, both during undergraduate and postgraduate training, in order to reduce prejudice among professionals who may work with crime victims.

Keywords: Victim, Empathy, Just world belief, Prejudice, Social work.

Giriş

Mağdur; istismar, ihmal ve şiddet gibi olumsuz eylemlere doğrudan veya dolaylı olarak maruz kalan, haksızlığa ve zarara uğrayan kişiyi ifade etmek için kullanılan bir kavramdır (Katoğlu, 2012). Mağdurlar fiziksel yaralanma, duygusal travma ve maddi kayıplar yanında (Walklate, 2007) damgalanma ve değersizleştirilme gibi sorunlarla da karşılaşabilmektedir. Brownell ve Roberts (2002) mağdurların geçtiğimiz yüzyılın en fazla değersizleştirilen gruplarından birisi olduğunu öne sürmektedir. Toplumlardaki bu değersizleştirmelerde, onlara yönelik önyargıların önemli bir payı vardır. Mağdurlara yönelik ön yargılar genel olarak şu noktalarda yoğunlaşabilir (Boyer vd., 2024; Bradshaw ve Roseborough, 2005;

Gönültaş, 2021; Gönültaş, 2016): Mağdurların yaşadıkları mağduriyeti hak ettikleri, zayıflıkları nedeniyle kendilerini koruyamadıkları, aslında kendilerini acındırmak için mağdurmuş gibi davrandıkları, failleri tahrik ettikleri için mağdur oldukları, toplumdaki çoğu insandan farklı tarzları, giyimleri, görünüşleri olduğu için mağdur oldukları, yaşadığı mağduriyeti bildirmiyorsa mağdur olarak kabul edilmeyeceği gibi hususlardır. Bu tür önyargılar mağdurlara yönelik yaklaşımları olumsuz etkileyebilir ve böylece haklarının ihlal edilmesine neden olabilir (Daly ve Bouhours, 2010). Bu durum özellikle mağdurlarla çalışan meslek elemanları açısından daha çok öne çıkmaktadır.

Mağdurlar, sosyal hizmet mesleğinin en önemli çalışma alanlarından birisidir. Sosyal hizmet alanında çalışan meslek elemanları başta hastane ve acil servisler olmak üzere Sosyal Hizmet Merkezleri, ŞÖNİM (Şiddet Önleme ve İzleme Merkezi), Kadın Sığınma Evleri, Çocuk İzlem Merkezleri (ÇİM), Adliyeler ve Emniyet Müdürlükleri, Rehabilitasyon ve Psikososyal Destek Merkezleri ve Ceza İnfaz Kurumlarında bir suçun mağduru olmuş bireylerle oldukça yoğun bir şekilde karşılaşmaktadır (Ervüz, 2021, Elmalı ve Ervüz, 2021). Bu birimlerde çalışan meslek elemanları mağdurlara yönelik müdahalelerde (adli görüşme, psikososyal müdahaleler geliştirme gibi) aktif rol almaktadırlar. Mağdurlara yaklaşımda iki nokta öne çıkmaktadır. Birincisi, mağdurlardan sağlıklı bilgi alınması diğeri ise mağdurların tekrar travmatize edilmemesine dikkat edilmesidir (Akduman, 2018). Yani mağdura yaklaşımın uygunluğu, hem mağdurun yaşadığı travmadan kaynaklı travma sonrası problemlerin azaltılması açısından hem de adli sistemin sağlıklı bir şekilde işletilebilmesi açısından önemli olacaktır. Bu nedenle bu meslek elemanlarının mümkün olduğu kadarıyla bu gruba yönelik önyargılarının düşük olması gereklidir. Ancak mağdurlara yönelik hizmetleri yerine getiren meslek elemanları toplumun içerisinden gelen fertler olarak mağdurlara yönelik önyargılardan etkilenebilir ve onlara olan yaklaşımları olumsuz etkileyebilir (Gönültaş, 2021). Bu durumda mağdur, hem yaşadığı vakadan meydana gelen travmayı hem de sosyal hizmet uzmanının tutumundan kaynaklanan olumsuz etkileri

birlikte deneyimleyebilir. Bu da mağdurun yaşadığı travmaya ek olarak ikincil travmalar oluşturabilir. İkincil mağduriyet olarak tanımlanan bu durum, birincil mağduriyetin sonucunda ortaya çıkan olumsuz sosyal veya toplumsal tepki olup mağdur tarafından meşru hakların veya yetkilerin daha fazla ihlali olarak deneyimlenmektedir (Montada, 1994). Ön yargılı meslek elemanları empatiden yoksun soğuk bir tavır sergileyerek, mağduru suçlayıcı sorular sorarak, mağdurun mağduriyetine inanmayarak, yaşadıkları mağduriyeti ciddiye almayarak ve profesyonel destekten mahrum bırakarak onları yeniden travmatize edebilmektedir (Altıparmak, 2019; Kumcağız vd., 2018; Lorena vd., 2024). Bu bağlamda bu meslek elemanlarından empati düzeylerinin ve adil dünya inançlarının söz konusu önyargılı tutum ve davranışlarının şekillenmesinde etkili olabileceği söylenebilir.

Empati, başkalarının ne düşündüğünü ve nasıl hissettiğini anlamak, duyguları paylaşmak ve bunu karşı tarafa hissettirme eylemidir (Rogers, 1970 akt. Dökmen 2012). Literatürde mağdurlara yönelik empatik eğilimin, mağdurları adli sürece aktif bir şekilde katılmaya yönelttiği ve adalet sistemine güveni sağladığı ifade edilmektedir (Hoyle vd., 2011). Ayrıca empatinin, mağdurların yaşadığı travmatik olayı anlamlandırmada ve hak ihlallerinin önlenmesinde önemli bir işlevi olduğu da ortaya konmuştur (Daly ve Bouhours, 2010; Davis, 2023; Bradshaw ve Roseborough, 2005). Empatik tutum müracaatçı ve meslek elemanı arasındaki memnuniyeti artırmakta, müracaatçının sürece aktif katılımını kolaylaştırmakta, profesyonel hataları en aza indirgemekte ve profesyonel ilişkinin mekanik hale dönüşmesini engellemektedir. Empatik eğilimi düşük meslek elemanları, müracaatçıların duygu ve düşüncelerini anlama ve bundan faydalanma imkanını kaçırabilmektedir (Platt ve Platt, 1998).

Adil dünya inancı ise kişilerin, bu dünyanın adaletli bir yer olduğuna ve hak ettiklerini yaşadıklarına yönelik kabulleri olarak tanımlanabilir. Buna göre iyi insanlar ödüllendirilirken kötüler cezalandırılır (Kılınç ve Torun, 2011). Bu düşünce biçimi, kişiye bireysel düzeyde güven hissi kazandırarak gelecekle ilgili olumlu plan yapma gibi pozitif psikolojik sonuçlar doğurabilir. Fakat toplumsal düzeyde

diğerlerinin yaşadığı sıkıntıları görmezden gelmeye katı ve yargılayıcı tutumlar geliştirmeye neden olabilir. Örneğin, bir suç veya şiddet mağdurunun yaşadığını kendi hatasına bağlayan meslek elemanı mağduru suçlayarak empatiden uzak bir tavır sergileyebilir. Bu da mağdurların ikincil mağduriyetlerine neden olabilir. Mağdurlar, bir yandan yaşadıkları travmanın sonuçlarıyla baş etmeye çalışırken bir yandan da suçlanma ve hor görülme gibi zorluklarla da karşı karşıya kalabilmektedir. Bunun sonucunda mağdurlarda adalete olan güven duygusu azalabilmektedir (Akgün, 2019).

Empati (Deitz vd., 1984; Lamberth ve Raichle, 2000; Smith ve Frieze 2003) ve adil dünya inancının mağdurlara bakışı etkileme gücüne rağmen konuyla ilgili literatürde oldukça kısıtlı çalışmalar söz konusudur (Kleinke ve Meyer, 1990; Strömwall vd., 2013; Yalçın ve Öztürk, 2018;). Oysa mağdurlara yönelik negatif duygu ve düşüncelerin azaltılabilmesi ve mağdur haklarına yönelik farkındalığın artırılması ve adli mekanizma içerisinde mağdur haklarını gözeten politikaların geliştirilmesi için mağdurlarla çalışabilecek meslek elemanlarının ön yargılarını etkileyen faktörleri ortaya koyacak bilimsel çalışmaların artması gereklidir (Gönültaş, 2021). Bu gereklilikten yola çıkarak bu çalışma sosyal hizmet kuruluşlarında çalışan meslek elemanlarının empati ve adil dünya inancının mağdurlara yönelik ön yargıyı ne düzeyde ve yönde yordadığını nicel bir yaklaşımla ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Yöntem

Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (ASHB) bünyesinde farklı unvanlarla (sosyal çalışmacı, rehber öğretmen, psikolog, sosyolog, çocuk gelişim uzmanı, hemşire, yaşlı bakım uzmanı, fizyoterapist, doktor vb.) çalışan kişiler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemi ise söz konusu meslek gruplarında çalışanlar arasında kolayda ve kartopu yöntemiyle ulaşılabilen 408 kişiden oluşmaktadır. Katılımcıların 265'i (%65,0) kadın, 143'ü (%35,0) erkek olup 74'ü (18,1) 25 ve altında, 174'ü (42,6) 26-31 yaş aralığında ve 160'ı (39,2) 32 ve

üzeri yaş grubunda yer almaktadır. 198 kişi (%48,5) sosyal hizmet uzmanı iken 39'u (%9,6) psikolog, 17'si (%4,2) rehber öğretmen, 40'ı (%9,8) sosyolog, 42'si (%10,3) çocuk gelişim uzmanı olduğunu beyan etmiştir. 72 kişi (%17,6) doktor, fizik tedavi uzmanı ve hemşire gibi farklı meslek gruplarında dağılmıştır. Bu grup diğer grubu olarak adlandırılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Mağdurlara Yönelik Algılar Ölçeği (MAFÖ)

Suç mağdurlarına yönelik önyargıyı ölçmek amacıyla Gönültaş (2021) tarafından geliştirilen ölçek 21 madde olup 5'li likert tipi (Hiç Katılmıyorum=1 ve Tamamen Katılıyorum=5) cevaplar içermektedir. Ölçekte "Mağdurlara Yönelik Ön Yargılar", "Mağdurlara Yönelik Kalıp Yargılar" ve "Mağdurlara Yönelik Farkındalık" olmak üzere üç alt boyut bulunmaktadır. Her bir alt boyut ayrı ayrı puanlanabilmektedir. Bu çalışmada ölçeğin yalnızca önyargılar alt boyutu kullanılmıştır. Ölçekten alınan puan arttıkça mağdurlara yönelik ön yargılar da artmaktadır. Mağdurlara yönelik ön yargılar alt boyutu için iç tutarlılık katsayısı α=.81'dir. Bu araştırmada ise bu değer α=.79 olarak hesaplanmıştır.

Toronto Empati Ölçeği (TEÖ)

Spreng ve arkadaşları (2009) tarafından geliştirilen ölçeğin adaptasyonu Totan ve arkadaşları (2012) tarafından gerçekleştirilmiştir. Ölçek 13 maddeden oluşmakta olup cevaplar "Hiç uygun değil=1" ve "Tamamen uygun=5" olarak puanlanmaktadır. Sekiz maddenin ters kodlandığı ölçekten 13 ile 65 arasında puan alınmaktadır. Yüksek puanlar yüksek empati düzeyini göstermektedir. Orijinal ölçeğin iç tutarlılık katsayısı α=.79 (Spreng vd., 2009), Türkçe adaptasyonunda α=.76 (Totan vd., 2012) olarak hesaplanmıştır. Bu araştırmada ise bu değer α=.82'dir.

Adil Dünya İnancı Ölçeği (ADİÖ)

Rubin ve Peplau (1975) tarafından geliştirilen ölçek, toplam 20 maddeden oluşmaktadır. Bunların 11'i olumlu, 9'u olumsuz ifadelerden oluşmaktadır. Ölçek 6'lı likert tipi (1=Tamamen Katılıyorum…6=Tamamen Katılmıyorum) cevaplar

içermektedir. Ölçekte "adil dünya inancı" ve "adil olmayan dünya inancı" olmak üzere iki boyut bulunmaktadır. Adil dünya inancı (ADİ) alt boyutunda 2, 3, 6, 7, 9, 11, 12, 14, 15, 18 ve 19. maddeler bulunmaktadır. Adil olmayan dünya inancı (AODİ) alt boyutu ise 1, 4, 5, 8, 10, 13, 16, 17 ve 20. maddeleri içermektedir. Ölçekten yüksek puan almak adil dünya inancının yüksek olduğunu göstermektedir. Ölçeğin iç tutarlılık katsayısı α=.79'dur. Ölçek, Yalçın (2006) tarafından Türkçeye çevrilmiş ve bu çalışmada da ilgili çeviri kullanılmıştır. Çalışma kapsamında açıklayıcı (AFA) ve doğrulayıcı (DFA) faktör analizleri yapılmıştır.

Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) değeri 0.83 ve Barlett küresellik testi değeri $\chi 2$=1038,320 (p<.01) veri setinin AFA için uygun olduğunu göstermiştir. VARIMAX tekniği kullanılarak AFA yapılmıştır. Ölçekte 0,40'ın altında faktör yüküne sahip maddeler (1,4,6,7,10 ve 12. maddeler) çıkarılmıştır. Geriye 14 madde kalmış olup bu maddelerin 0.44 ile 0.72 arasında faktör yüküne sahip olduğu belirlenmiştir. Orijinal ölçekteki gibi adil dünya inancı ve adil olmayan dünya inancı olmak üzere iki boyut oluşmuş olup birinci boyut toplam varyansın %21.038'sini ve ikinci boyut %38.584'ünü açıklamaktadır.

DFA sonucunda ölçeğin kısmen yeterli düzeyde uyum göstermesi üzerine AODİ için 5 ile 13 ve 17; ADİ için 2 ile 9 ve 11. maddeler arasında modifikasyon uygulanmış, modelin iyi uyum ($\chi 2$ /df=2,257; p<.000, RMSA=.056, GFI= 0.94, AGFI= 0.92, CFI= 0.90, IFI= 0.98, TLI= 0.88) gösterdiği tespit edilmiştir. Bu çalışmada adil dünya inancı boyutunun güvenilirlik katsayısı α=.74; adil olmayan dünya inancı boyutunun ise α=.68 olduğu görülmüştür.

Verilerin Toplanması

Veri toplama sürecinden önce Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulundan 02.02.2023 Tarihli E-60263016-050.06.04-261394 Sayı numaralı etik kurul izni alınmıştır. Anket formu "Google Form" kullanılarak oluşturulmuş ve mağdurlarla çalışma potansiyeli bulunan meslek elemanlarına sosyal medya araçları yoluyla gönderilmiştir. Ulaşılabilen meslek elemanlarına

tanıdıkları meslektaşlarına anket formunun internet adresini paylaşmaları istenmiştir.

Verilerin Analizi

İlişkisel tarama modelinin kullanıldığı araştırmanın verilerinin analizinde SPSS 25 ve AMOS aracılığıyla analiz edilmiştir. Verilerin analizinden önce normallik Skewness (Çarpıklık) ve Kurtosis (Basıklık) katsayılarına bakılarak normallik varsayımının karşılanıp karşılanmadığı incelenmiş, katsayıların ±1,5 arasında bulunduğu ve verilerin normal dağılım gösterdiği anlaşılmıştır (Tabachnick ve Fidell, 2013). Buradan yola çıkarak parametrik testlerden faydalanılabileceği görülmüştür. Araştırmada frekans, yüzde, aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri hesaplanmış, hipotezlerin analizinde çoklu doğrusal regresyon analizi kullanılmıştır. Çoklu doğrusal regresyon öncesi değişkenler arası oto korelasyon olup olmadığı Durbin-Watson ile incelenmiş, değerin 2,5'in altında olmasıyla değişkenler arası oto korelasyon olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca Tolerance ve VIF değeri hesaplanmış, bu değerlerin sırasıyla 0,20'den büyük ve 10'dan küçük olduğu görülmüştür. Değerler çoklu doğrusal bağlantı probleminin bulunmadığını göstermektedir (Tabachnick ve Fidell, 2013). Analizler %95 güven aralığı ve 0,05 anlamlılık düzeyinde gerçekleştirilmiştir.

Bulgular

Değişkenlere İlişkin Betimsel İstatistikler ve Değişkenler Arası İlişki

Katılımcıların Adil Dünya İnancı alt boyutundan aldıkları ortalama puan $\bar{x}$=3,33±0,74 olarak bulunmuştur. Bu sonuç, katılımcıların dünyayı genel olarak orta düzeyde adil olarak algıladıklarını göstermektedir. Buna karşılık, Adil Olmayan Dünya İnancı alt boyutuna ilişkin ortalama puanın $\bar{x}$=4,03±0,73 olduğu görülmüştür. Bu durum, bireylerin adaletsizliklerin varlığına dair inançlarının daha güçlü olduğunu ve dünyayı adaletsiz olarak algılama eğilimlerinin yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir. Mağdurlara Yönelik Algılar Ölçeği'nin Önyargı alt boyutunda elde edilen ortalama puan $\bar{x}$=1,77±0,67 olup, bu sonuç katılımcıların mağdurlara karşı düşük düzeyde önyargı taşıdıklarını ortaya koymaktadır. Diğer

yandan, Empati Ölçeği'nden alınan ortalama puan $\bar{x}$=4,20±0,53 olarak tespit edilmiştir. Bu bulgu, katılımcıların empatik eğilimlerinin yüksek olduğunu ve başkalarının duygularını anlama ve paylaşma kapasitesinin güçlü olduğunu göstermektedir (Tablo 1).

Araştırma kapsamında değişkenler arası ilişkiler incelenmiş olup analiz sonucunda elde edilen bulgular Tablo 1'de verilmiştir. Adil olmayan dünya inancının hem mağdurlara yönelik ön yargılarla hem de empati ile ilişkisi olmadığı tespit edilmiştir. Bu nedenle söz konusu değişken analizden çıkarılmış, empati ile önyargılar arasında orta düzeyde ve negatif yönde bir ilişki saptanmıştır (r=-.575; p<0,00). Adil dünya inancı ile mağdurlara yönelik ön yargılar arasında ise pozitif yönlü yine zayıf düzeyde bir ilişki vardır (r=0,214; p<0,00).

Tablo 1. *Ölçeklere İlişkin Betimsel İstatistikler*

Değişkenler	n	Min.	Max.	$\bar{x}$	ss.	1	2	3	4
1. Adil Dünya İnancı	408	1,36	5,64	3,33	0,74	1			
2. Adil Olmayan Dünya İnancı	408	1,29	6,00	4,03	0,73	-.262**	1		
3. Ön Yargılar	408	1,00	5,00	1,77	0,67	**.214****	.030	1	
4. Empati	408	1,69	5,00	4,20	0,53	-.172**	.067	**-.575****	1

**p<0,01

Empati ve Adil Dünya İnancının Mağdurlara Yönelik Önyargılara Etkisi

Mağdurlara önyargıyı yordayan değişkenler olarak empati, adil dünya inancı ve adil olmayan dünya inancı değişkenleri kullanılmıştır. Bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki etkisi çoklu doğrusal regresyon analizi ile incelenmiştir. Analizde kurulan modelin mağdurlara yönelik ön yargının %36'sını (R^2=0,36) açıkladığı görülmüştür. Modelde bağımsız değişkenlerin her ikisinin de bağımlı değişken üzerindeki etkisinin anlamlı olduğu saptanmıştır. Empatide bir birimlik artış önyargılarda 0,713 azalışa yol açmaktadır (β=-,713; p<0,005).

Adil dünya inancı ile mağdurlara yönelik önyargı arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Regresyon analizine göre, Adil Dünya İnancı'ndaki her bir birimlik artış, mağdurlara yönelik önyargı düzeyinde yaklaşık 0,163 puanlık

bir artışa neden olmaktadır (β=,163; p<0,005). Bu bulgu, bireylerin dünyayı adil olarak algılama düzeyleri arttıkça, mağdurlara yönelik önyargılarının da artabileceğini göstermektedir.

Tablo 2. *Empati ve Adil Dünya İnancının Mağdurlara Yönelik Ön Yargılara Etkisinin İncelenmesi*

Değişkenler	β	t	p	Tolerans	VIF	Durbin Watson	R^2
Empati	-.713	-14.165	0.00*	0.996	1.004	2.057	0,36
Adil Dünya İnancı	.163	4.481	0.00*	0.997	1.006		

*p<0,05

Tartışma

Bu araştırma sosyal hizmet kuruluşlarında görev yapan meslek elemanlarının empati ile adil dünya inancının mağdurlara yönelik ön yargılarını ne düzeyde ve yönde yordadığını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Araştırmada katılımcıların mağdurlara yönelik ön yargı düzeylerinin düşük, empati düzeylerinin ise yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bulgu literatürü desteklemektedir. Benzer şekilde Gönültaş (2021) sosyal hizmet bölümünde okuyan öğrencilerle gerçekleştirdiği araştırmada katılımcıların mağdurlara yönelik ön yargılı bir tutum sergilemediklerini tespit etmiştir. İsveç'te yapılan bir araştırmada da katılımcıların mağdurları suçlama eğilimlerinin düşük olduğu ortaya konulmuştur (Strömwall vd., 2013). Yine bu araştırmada empati düzeyinin düşük olmasıyla ilgili bulgu literatürde yüz yüze iletişimin yoğun yaşandığı hemşirelik, doktorluk ve sosyal hizmet uzmanlarının daha empatik olduğuna yönelik araştırmaların bulgularıyla benzerlik göstermektedir (Serpen ve Hasgül, 2014; Ouzouni ve Nakakis, 2012; Stanley vd., 2020). Araştırmaya katılanların ön yargı düzeylerinin düşük ve adil dünya inançlarının yüksek olması katılımcıların kişilik özellikleri ile ilişkili olabilir (Gönültaş, 2021). Nitekim Toper ve Cengiz (2019) eski hükümlülere yönelik önyargıların kişilik özellikleriyle ilişkisini inceledikleri çalışmada beş büyük kişilik özelliklerinden uyumluluk ve dışadönüklük boyutlarının önyargıyı artırdığını tespit etmişlerdir. Benzer şekilde Oyanık (2021) bilişsel empati ile zekâ/hayal gücü

ve uyumlu kişilik özellikleri arasında orta düzeyde bir ilişki bulurken sorumlu kişilik özelliğiyle empati arasında düşük düzeyde pozitif yönde ilişki olduğunu saptamışlardır. Duygusal empati ile duygusal dengelilik ve uyumluluk kişilik özelliği arasında da pozitif yönlü bir ilişki söz bulmuştur. Bu araştırmada elde edilen bulgunun katılımcıların yarısından fazlasının sosyal hizmet, psikoloji ve rehberlik ve psikolojik danışmanlık gibi bölümlerden mezun olmalarıyla ilişkili olabileceği düşünülmektedir. Bu bölümler lisans eğitimleri süresince adli sosyal hizmet, adli psikoloji, adli sosyoloji, aile içi şiddet, klinik psikoloji, klinik sosyal hizmet, psikiyatrik sosyal hizmet gibi dezavantajlı gruplara yönelik müdahaleler ve yaklaşımlar içeren dersleri almakta, dersler dezavantajlı gruplara yönelik müdahaleleri içermekte; zorunlu veya gönüllü staj sürecinde öğrenciler mağdurlarla doğrudan çalışma imkanı elde edebilmektedir. Bu da onların mağdurlara yönelik empati ve ön yargı düzeylerini etkilemiş olabilir.

Araştırmada ayrıca meslek elemanlarının orta düzeyde adil dünya inancına sahipken yüksek düzeyde adil olmayan dünya inancına sahip oldukları saptanmıştır. Bu bulgu, katılımcıların dünyayı genel anlamda adaletsizliklerin var olduğu bir yer olarak algılama eğiliminde olduklarını göstermektedir. Sosyal hizmet alanında çalışan profesyonellerin adil dünya inançlarına ilişkin özgül çalışmalar sınırlı olmakla birlikte, literatürde cinsiyet değişkeni bağlamında adil dünya inancı düzeylerinin farklılaştığına dair bulgulara rastlanmaktadır. Örneğin Kleinke ve Meyer (1990) tarafından sosyoloji ve psikoloji dersleri alan kişilerle yapılan bir araştırmada videoya alınmış bir tecavüz mağduru katılımcılara izletilmiştir. Yüksek adil dünya inancına sahip erkek katılımcıların diğerlerine kıyasla mağduru daha olumsuz değerlendirdikleri tespit edilmiştir. Buna karşın adil dünya inancı yüksek olan kadınların düşük inanca sahip kadınlara göre mağduru daha az olumsuz değerlendirdikleri belirlenmiştir. Kaya ve arkadaşlarının (2020) gerçekleştirdiği bir başka çalışmada da sosyal hizmet alanında çalışan erkek katılımcıların adil dünya inancı düzeylerinin kadın meslektaşlarına kıyasla daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu durum katılımcıların bir yandan mağdurlarla ilgili olumsuz kalıp

yargılardan etkilendiklerini gösterirken bir yanda da sıklıkla travmatik ve zorlayıcı durumlara tanık olmaları, yüksek empati ve hassasiyet duygusuna sahip olmaları, eşitsizlik ve adaletsizliklerle karşılaşmaları nedeniyle dünyanın adil bir yer olmadığı düşüncesine sahip olduklarını göstermektedir. Bulgu katılımcıların bu iki uç duygu arasında sıkıştıklarını göstermesi bakımından anlamlıdır.

Araştırmada empati ile mağdurlara yönelik önyargılar arasında negatif yönlü orta düzeyde bir ilişki olduğu ve empatinin mağdurlara yönelik önyargıları negatif yönde anlamlı düzeyde etkilediği tespit edilmiştir. Adil dünya inancı ile mağdurlara yönelik ön yargılar arasında ise pozitif yönlü yine zayıf düzeyde bir ilişki vardır. Adil olmayan dünya inancının ise hem mağdurlara yönelik ön yargılarla hem de empati ile ilişkisi olmadığı tespit edilmiştir. Çoklu doğrusal analiz sonucunda mağdurlara yönelik ön yargıların empati düzeyinden etkilendiği görülmüştür. Empati mağdurlara yönelik ön yargıyı negatif yönlü ve güçlü bir şekilde etkilemektedir. Bulgu, literatürü desteklemektedir (Deitz vd., 1984; Lamberth ve Raichle, 2000; Smith ve Frieze 2003). Araştırmanın literatür kısmında değinildiği üzere empati becerilerinin gelişmesi bireylerin farklı gruplara karşı daha anlayışlı ve hoşgörülü olmasını sağlayabilmektedir (Batson vd., 1997). Yüksek duygusal empati mağduru suçlamayı bırakarak faili daha fazla sorumlu tutma eğilimine yönlendirmekte (Deitz vd., 1984; Peterson ve Silver, 2017) meslek elemanlarının mağdurlara karşı daha destekleyici ve anlayışlı bir tutum sergilemelerine yardımcı olabilmektedir. Van Dijk ve arkadaşları (2007) özellikle mağdurlarla çalışanların, mağdurların duygusal ve öznel deneyimlerini anlamaları ve empati göstermeleri gerektiğini vurgulamaktadır.

Araştırmada adil dünya inancının mağdurlara yönelik önyargılarla pozitif yönlü ilişkili bulunduğu saptanmıştır. Bulgu, meslek elemanlarının dünyayı adil bir yer olarak algılamalarının yükselmesiyle önyargılarının arttığını göstermektedir. Literatürde de benzer bulgulara rastlamak mümkündür. Örneğin Kurtay (2018) yüksek düzeyde adil dünya inancının kadına yönelik şiddeti meşrulaştırıcı bir işlev gördüğünü ortaya koymuştur. Benzer şekilde, Kleinke ve Meyer (1990) ve Lambert

ve Raichle (2000) tarafından gerçekleştirilen çalışmalar, adil dünya inancı yüksek bireylerin tecavüz mağdurlarına olumsuz tutum sergilediklerini göstermiştir. Bu durumun, daha önce de belirtildiği üzere adil dünya inancının adaletsizliği inkar etmeye ve mağdur kişileri suçlamaya neden olmasıyla ilişkili olabileceği düşünülmektedir (Akgün, 2019). Adil dünya inancı bireyin yaşadığı toplumun adaletli olduğuna dair inancını yansıtmaktadır (Rubin ve Peplau, 1975). Bu inanç hayatın ve düzenli ve öngörülebilir olduğu, insanların hak ettiklerini elde ettiği ve başlarına gelen olumsuzlukların kendi eylemlerinin sonucu olduğu düşüncesini pekiştirmektedir (Kaya vd., 2020). Her ne kadar adil dünya inancı bireylere kişisel düzeyde güven duygusu ve gelecek planlaması yapma motivasyonu sağlasa da toplumsal düzeyde bu inanç, başkalarının yaşadığı mağduriyetlere karşı empati kurmayı zorlaştırmakta ve katı tutumların gelişmesine yol açmaktadır. Bu durum, özellikle mağdur bireylerin yaşadıkları olumsuzluklardan sorumlu tutulmaları, yani mağdurun suçlanması eğilimini doğurmaktadır (Correia vd., 2001). Nitekim, adil dünya inancı yüksek olan sosyal hizmet uzmanlarının, mağdurların yaşadıkları zorlukları kendi hataları ya da seçimleriyle ilişkilendirme olasılıkları artmakta; bu da "ne ektiysen onu biçtin" şeklinde ön yargılı değerlendirmelere neden olabilmektedir. Bu bağlamda, adil dünya inancının sosyal hizmet mesleğinde profesyonel tutum ve değerlerle olan ilişkisi daha kapsamlı biçimde ele alınmalı ve eleştirel bir bakışla değerlendirilmelidir.

Sonuç ve Öneriler

Araştırma sonuçları, sosyal hizmet kuruluşlarında görev yapan meslek elemanlarının empati düzeylerinin artması ve adil dünya inançlarının azalması durumunda mağdurlara yönelik önyargı düzeylerinin anlamlı biçimde azaldığını ortaya koymuştur. Bu bulgu, sosyal hizmet uygulayıcılarının mesleki etkililiklerini artırmada hem bilişsel hem de duyuşsal farkındalıklarının geliştirilmesinin önemine işaret etmektedir. Özellikle adil dünya inancının, mağdura yönelik önyargıları pekiştirebilecek bir zihinsel çerçeve sunduğu dikkate alındığında, bu inancın sosyal hizmet bağlamındaki işlevinin eleştirel biçimde değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu

doğrultuda, mağdurlarla doğrudan temas hâlinde çalışan meslek elemanlarına yönelik olarak adil dünya inancının sosyal algılar üzerindeki etkilerine dair farkındalık geliştiren ve bu inancın önyargı üretici boyutlarını azaltmayı hedefleyen eğitim programlarının uygulanması önerilmektedir.

Mağdurlar, meslek elemanının empati kuramayacağına ya da önyargılı olabileceğine dair algılar geliştirdiklerinde, yaşadıkları olayları açıkça paylaşmakta güçlük çekebilmekte, gerçek duygularını bastırarak yardım sürecinden yeterince faydalanamamaktadırlar. Bu nedenle meslek elemanının, müracaatçısına yargılayıcı olmayan, anlayışlı ve kabul edici bir tutum sergilemesi; müracaatçının duygularının önemsendiğini hissettirmesi ve empatik bir yaklaşım içinde olması, yardım sürecinin güven temelli ve etkili bir biçimde yürütülmesi açısından kritik öneme sahiptir. Bu bağlamda, meslek elemanlarının temel danışma becerileri, empati geliştirme ve duygusal zekâya dayalı düşünme becerileri alanlarında mesleki gelişimlerini destekleyici eğitimler almaları gereklidir. Bu tür becerilerin geliştirilmesi, yalnızca bireysel müdahalelerin niteliğini artırmakla kalmayacak, aynı zamanda mağdurun kendi deneyimlerini ifade etmesini kolaylaştırarak, yardım sürecinin daha etkin ve iyileştirici bir biçimde işlemesine katkı sunacaktır.

Öte yandan, araştırmanın bulguları, adalet sistemi bağlamında da mağdurlara yönelik önyargıların azaltılmasına yönelik yapısal reform ihtiyacını gündeme getirmektedir. Adalet sisteminde, mağdurlara daha adil, kapsayıcı ve destekleyici bir yaklaşımın benimsenebilmesi için politika düzeyinde dönüşümlere gidilmesi elzemdir. Sosyal hizmet ve yargı sistemleri arasında kurumsal iş birliğinin güçlendirilmesi, mağdur haklarının korunması ve destek mekanizmalarının güçlendirilmesi, bu doğrultuda atılabilecek önemli adımlardır.

Bu çalışmanın belirli sınırlılıkları bulunmaktadır. En önemli sınırlılık, araştırmanın yalnızca Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (ASHB) bünyesinde görev yapan meslek elemanlarıyla sınırlı tutulmuş olmasıdır. Bu durum, bulguların genellenebilirliğini sınırlamaktadır. Gelecekte yapılacak araştırmalarda, farklı kamu kurumlarında (örneğin Milli Eğitim Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Adalet Bakanlığı

vb.) görev yapan sosyal hizmet uzmanlarının da dahil edilmesi, daha kapsayıcı ve karşılaştırmalı veriler elde edilmesini sağlayacaktır. Ayrıca bu çalışmanın nicel bir araştırma olması nedeniyle, meslek elemanlarının önyargılarının hangi bireysel, kurumsal ve toplumsal faktörlerden beslendiğini daha derinlemesine analiz edebilmek için nitel araştırma desenlerine de başvurulması gerektiği düşünülmektedir. Nitel çalışmalar, özellikle meslek elemanlarının mağdurlara dair düşünsel şemalarını, değer çatışmalarını ve kurumsal pratikleri daha bütüncül şekilde anlamaya olanak tanıyacaktır.

Yazarların Notu

Bu çalışma birinci yazarın danışmanlığında, üçüncü yazarın Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı bünyesinde yürütmüş olduğu yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Kaynakça

Akgün, S. (2019). Adil dünya inancı ve toplumsal sonuçları. *OPUS International Journal of Society Researches, 14*(20), 2227-2247. https://doi.org/10.26466/opus.610173

Altiparmak, İ. B. (2019). Kadına yönelik aile içi şiddetin boyutları: Ankara örneği. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 17*(01), 55-76. https://doi.org/10.18026/cbayarsos.544775

Batson, C. D., Polycarpou, M. P., Harmon-Jones, E., Imhoff, H. J., Mitchener, E. C., Bednar, L. L., Klein, T. R., & Highberger, L. (1997). Empathy and attitudes: Can feeling for a member of a stigmatized group improve feelings toward the group? *Journal of Personality and Social Psychology, 72*(1), 105–118. https://doi.org/10.1037/0022-3514.72.1.105

Boyer, P., Chantland, E., & Safra, L. (2024). Victims of misfortune may not "deserve" help: A possible factor in victim-devaluation. *Evolution and Human Behavior, 45*(2), 153-163. https://www.doi.org/10.1016/j.evolhumbehav.2024.01.005

Bradshaw, W., & Roseborough, D. (2005). Restorative justice dialogue: The impact of mediation and conferencing on juvenile recidivism. *Federal Probation, 69*(2), 15–21.

Brownell, P., & Roberts, A. R. (2002). A century of social work in criminal justice and correctional settings. *Journal of Offender Rehabilitation, 35*(2), 1–17. https://doi.org/10.1300/J076v35n02_01

Correia, I., Vala, J., & Aguiar, P. (2001). The effects of belief in a just world and victim's innocence on secondary victimization, judgements of justice and deservingness. *Social Justice Research, 14*(3), 327–342. https://doi.org/10.1023/A:1014324125095

Daly, K., & Bouhours, B. (2010). Rape and attrition in the legal process: A comparative analysis of five countries. *Crime and Justice, 39*(1), 565-650. https://doi.org/10.1086/653101

Davis, M. H. (2023). Empathy. In H.S. Friedman & C. H. Markey (Eds.), *Encyclopedia of Mental Health* (pp. 751-760). Academic Press.

Peterson, J. K., & Silver, R. C. (2017). Developing an understanding of victims and violent offenders: The impact of fostering empathy. *Journal of Interpersonal Violence, 32*(3), 399-422. https://www.doi.org/10.1177/0886260515586361

Deitz, S. R., Littman, M., & Bentley, B. J. (1984). Attribution of responsibility for rape: The influence of observer empathy, victim resistance, and victim attractiveness. *Sex Roles: A Journal of Research, 10*(3-4), 261–280. https://doi.org/10.1007/BF00287780

Dökmen, Ü. (2012). *İletişim çatışmaları ve empati*. Remzi Kitabevi.

Elmalı, R.R., & Ervüz, C. (2021). Çocuk suçluluğu ve adalet sistemi. N. Çalış ve O. Zengin (Ed.), *Multidisipliner Perspektiften Sosyal Boyutuyla Çocukluk ve Gençlik* (ss. 145-175) içinde. Efe Akademi Yayınları.

Ervüz, C. (2021). Türkiye'de çocuk koruma ve bakım sistemi. N. Çalış ve O. Zengin (Ed.) *Multidisipliner Perspektiften Sosyal Boyutuyla Çocukluk ve Gençlik* (ss. 85-118) içinde. Efe Akademi Yayınevi.

Gönültaş, M.B. (2016). Adli sosyal hizmet: Adalet mekanizmasındaki yeri ve önemi. D. Yücel ve M. B. Gönültaş (ed.), *Adli Sosyal Hizmet: Yaklaşım ve Müdahale* (ss.2-14) içinde. Nobel Akademik Yayıncılık.

Gönültaş, M.B. (2021). Mağdurlara Yönelik Farkındalık Ölçeğinin (MAFÖ) geliştirilmesi ve mağdurlarla çalışabilecek üniversite öğrencileri üzerinde uygulanması. *Milli Eğitim Dergisi, 50*(230), 581-604. https://doi.org/10.37669/milliegitim.691631

Hoyle, C., Bosworth, M., & Dempsey, M. (2011). Labelling the victims of sex trafficking: Exploring the borderland between rhetoric and reality. *Social & Legal Studies, 20*(3), 313-329. https://doi.org/10.1177/0964663911405394

Katoğlu, T. (2012). Ceza hukukunda suçun mağduru kavramının sınırları. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi. 61*(2), 657-693. https://doi.org/10.1501/Hukfak_0000001669

Kaya, B., Kıran, B., & Çakmak, S. (2020). Sosyal hizmet çalışanlarında ikincil travmatik stres ve adil dünya inancı. *Çukurova Medical Journal, 45*(3), 1061-1072. https://doi.org/10.17826/cumj.711644

Kılınç, S., & Torun, F. (2011). Adil dünya inancı. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 3*(1),1-14.

Kleinke, C. L., & Meyer, C. (1990). Evaluation of rape victim by men and women with high and low belief in a just world. *Psychology of Women Quarterly, 14*(3), 343–353. https://doi.org/10.1111/j.1471-6402.1990.tb00024.x

Kumcağız, H., Aydın, İ. A., Talay, T., Gürkan, S., & Kinsiz, D. N. (2018). Samsun Şiddet Önleme ve İzleme Merkezi'ne başvuran şiddet mağduru kadınların başvuru durumları ve gereksinimleri. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi, 7*(2), 401-414.

Kurtay, C. (2018). *Evlilikte kadına yönelik fiziksel şiddeti meşru görme ile cinsiyetçi tutumlar ve adil dünya inancı arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Lambert, A. J., & Raichle, K. (2000). The role of political ideology in mediating judgments of blame in rape victims and their assailants: A test of the just world, personal responsibility, and legitimization hypotheses. *Personality and Social Psychology Bulletin, 26*(7), 853–863. https://doi.org/10.1177/0146167200269010

Lorena, K. K., de Souza Beatriz, A., de Avila Fernanda, E., Isadora, G. M., Fernando, D. V. J., & Elaine, R. R. (2024). Second Victims and Patient Safety: A Scoping Review.

Medicine and Clinical Science, *6*(1), 003. https://dx.doi.org/10.33425/2690-5191.1110

Montada, L. (1994). Injustice in harm and loss. *Social Justice Research, 7*, 5-28. https://doi.org/10.1007/BF02333820

Ouzouni, C., & Nakakis, K. (2012). An exploratory study of student nurses' empathy. Health Science Journal, 6(3), 534-552.

Oyanık, M. (2021). Afet yönetimi öğrencilerinin empati düzeyleri ile kişilik özellikleri arasındaki ilişkiler: Gümüşhane Üniversitesi örneği. *The Journal of International Scientific Researches, 6*(2), 123-136. https://doi.org/10.23834/isrjournal.896696

Platt, F. W., & Platt, C. M. (1998). Empathy: a miracle or nothing at all?. *JCOM, 5*(2), 30-33.

Rubin, Z., & Peplau, L. A. (1975). Who believes in a just world? *Journal of Social Issues, 31*(3), 65–89. https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1975.tb00997.x

Serpen, A., & Hasgül, E. (2015). Sosyal hizmet uygulamalarında empatinin önemi ve yardım ilişkisi üzerindeki etkisi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 15*(35), 37-52.

Smith, C. A., & Frieze, I. H. (2003). Examining rape empathy from the perspective of the victim and the assailant. *Journal of Applied Social Psychology, 33*(3), 476–498. https://doi.org/10.1111/j.1559-1816.2003.tb01907.x

Spreng, R. N., Kinnon, CM, Mar, RA, & Levine, B. (2009). The Toronto Empathy Questionnaire: Scale development and initial validation of a factor-analytic solution to multiple empathy measures. *Journal of Personality Assessment, 91*(1), 62-71. https://doi.org/10.1080/00223890802484381

Stanley, S., Mettilda Buvaneswari, G., & Meenakshi, A. (2020). Predictors of empathy in women social workers. *Journal of Social Work, 20*(1), 43-63. https://doi.org/10.1177/1468017318794280

Strömwall, L. A., Alfredsson, H., & Landström, S. (2013). Rape victim and perpetrator blame and the Just World hypothesis: The influence of victim gender and age. *Journal of sexual aggression, 19*(2), 207-217. https://doi.org/10.1080/13552600.2012.683455

Tabachnick, B., & Fidell, L. (2013). *Using multivariate statistics* (6th ed.). Pearson.

Toper, M., & Özdemir, A. A. (2019). Kişilik, sosyal baskınlık ve önyargı: Eski hükümlülere yönelik bir inceleme. *Çalışma ve Toplum, 3*(62), 1757-1786.

Totan, T., Dogan, T., & Sapmaz, F. (2012). The toronto empathy questionnaire: evaluation of psychometric properties among turkish university students. *Eurasian Journal of Educational Research, 46*, 179-198.

Van Dijk, J., Van Kesteren, J., & Smit, P. (2007). *Criminal victimisation in international perspective; key findings from the 2004-2005 ICVS and EU ICS*. Boom Legal Publishers.

Walklate, S. (Ed.). (2007). *Handbook of victims and victimology* (1st ed.). Willan. https://doi.org/10.4324/9780203118207

Yalçın, M. A., & Öztürk, E. (2018). Cinsel saldırı suçu mağduru kadınlara karşı toplumsal tutumlar ile adil dünya inancı ve çelişik duygulu cinsiyetçiliğin ilişkisi. *Turkiye Klinikleri Journal of Forensic Medicine and Forensic Sciences, 15*(2), 43-51. https://doi.org/10.5336/forensic.2017-59044

Yalçın, Z. S. (2006). *Effects of ambivalent sexism, locus of control, empathy, and belief in a just world on attitudes toward rape victims* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Extended Abstract

Introduction

Victim is a concept used to express the person who is directly or indirectly exposed to negative actions such as abuse, neglect and violence, and who has suffered injustice and harm (Katoğlu, 2012). In addition to the physical injury, emotional trauma and financial losses (Walklate, 2007), victims may also encounter problems such as stigmatization and devaluation. Prejudices against these groups play a significant part in this devaluation in societies.

Prejudices against victims (Boyer et al., 2024; Bradshaw & Roseborough, 2005; Gönültaş, 2021; Gönültaş, 2016) are concentrated on issues such as that victims deserve the victimization they have experienced, that they cannot protect themselves due to their weaknesses, that they pretend to be victims in order to pity themselves, that they are victims because they provoke perpetrators, that they are victims because they have different styles, clothing and appearance than most people in the society, and that they will not be accepted as victims if they do not report their victimization. Such prejudices may negatively affect approaches towards victims and thus lead to violations of their rights (Daly & Bouhours, 2010). This situation is especially prominent for professionals working with victims.

Victims are one of the most important working areas of the social work professionals. Two points are significant in the approach to victims. The first is to obtain healthy information from the victims and the other is to pay attention not to re-traumatize the victims (Akduman (2018). For this reason, professionals should have low prejudices towards this group as much as possible. However, professionals, as members of the society, may be affected by prejudices against victims and this may negatively affect their approach to them (Gönültaş, 2021). In this case, the victim may experience both the trauma arising from the case and the negative effects of the attitude of the social worker (Montada, 1994). Professionals with a biased outlook can re-traumatize victims by displaying a lack of empathy, asking leading questions, disbelieving the victim's account of victimization, failing to take the victimization seriously, and denying the victim access to professional support (Altıparmak, 2019; Kumcağız et al., 2018; Lorena et al., 2024). In this context, it can be posited that the levels of empathy and just world beliefs exhibited by these professionals may serve as effective determinants of their prejudiced attitudes and behaviors.

Empathy can be defined as the act of attempting to imagine how another person feels and thinks, sharing their feelings with them and then subsequently conveying this information back to them (Rogers, 1970, cited in Dökmen, 2012). The concept of fair world belief can be defined as an internal acceptance that the world is a just and equitable place, where individuals experience what they deserve in accordance with the natural course of life (Kılınç & Torun, 2011). Despite the power of empathy (Deitz et al., 1984; Lamberth & Raichle, 2000; Smith & Frieze, 2003) and just world belief to influence the perception of victims, the subject has been studied very little in the literature (see, for example, Kleinke & Meyer, 1990; Strömwall et al., 2013; Yalçın & Öztürk, 2018). Nevertheless, in order to rectify unfavourable perceptions towards victims, enhance their awareness and develop policies that prioritize the interests of victims within the justice system, it is essential to conduct further scientific studies that will elucidate the factors influencing the prejudices of professionals who interact with victims (Gönültaş, 2021). In light of this necessity, the present study employs a quantitative approach to elucidate the extent and direction of the predictive relationship between empathy and belief in a just world and prejudice towards victims among professionals engaged in social service organizations.

Methodology

The population of the study comprises individuals employed in various roles within the Ministry of Family and Social Services including social workers, counselors, psychologists, sociologists, child development specialists, nurses, elderly care specialists, physiotherapists, and medical professionals. The research sample comprises 408 individuals, selected using the snowball sampling method. Of the participants, 265 (65.0%) were female, 143 (35.0%) were male, 74 (18.1%) were aged 25 and under, 174 (42.6%) were in the 26-31 age range and 160 (39.2%) were in the 32 and over age group. The largest group, comprising 198 individuals (48.5%), were social workers. This was followed by psychologists (39, 9.6%), counselors (17, 4.2%), sociologists (40, 9.8%), and child development specialists (42, 10.3%). Seventy-two individuals (17.6%) were distributed across various occupational groups, including medical professionals such as doctors and physiotherapists, as well as nurses. This group was subsequently designated as the 'other' group.

In order to assess prejudice towards victims of crime, the Perceptions towards Victims Scale, comprising 21 items developed by Gönültaş (2021), was employed. The scale employs a 5-point Likert-type response format. The initial dimension of the scale, comprising three elements, is designated as 'Prejudices towards Victims'. The second dimension is labeled 'Stereotypes towards Victims', while the third is labeled 'Awareness towards Victims'. In the present study, the prejudices sub-dimension of the scale was employed, and the internal consistency coefficient was α=.81. As the score obtained from the scale increases, so too does the level of prejudice towards victims.

The Toronto Empathy Scale developed by Spreng et al. (2009) was adapted by Totan et al. (2012). The scale consists of a total of 13 items and includes 5-point Likert-type answers. In the scale, 8 items are reverse scored. High scores indicate a high level of empathy. The internal consistency coefficient of the original scale was found to be α=.79 (Spreng et al., 2009) and α=.76 in the Turkish adaptation (Totan et al., 2012). In this study, the internal consistency coefficient of the scale was α=.82.

The Just World Belief Scale, developed by Rubin and Peplau (1975), comprises 20 items. The scale, which employs a 6-point Likert-type response format, is comprised of two dimensions: just world belief and unjust world belief. The internal consistency coefficient of the scale is α = 0.79. The scale was translated into Turkish by Yalçın (2006). In this study, the translation was used exactly as it was translated and explanatory (EFA) and confirmatory (CFA) factor analyses were used in the validity analysis of the scale. As a consequence of the exploratory factor analysis, items 1, 4, 6, 7, 10 and 12 were eliminated from the scale, given that they exhibited low factor loading. The factor loading of the remaining 14 items ranged between 0.44 and 0.72. The first factor, representing belief in a just world, explained 21.038% of the variance, while the second factor, representing belief in an unfair world, explained 38.584%. As a result of the CFA conducted in the second stage, it was seen that the model showed a very good fit in terms of fit values. In this study, the reliability coefficient of the just world belief dimension was α=.74, and α=.68 for the unfair world belief dimension.

Before the data collection process, ethics committee permission was obtained from Sivas Cumhuriyet University Social and Human Sciences Ethics Committee dated 02.02.2023 and numbered E-60263016-050.06.04-261394. Following the granting of permission, the questionnaire, created on the Google Form, was disseminated via social media tools to professional staff employed in institutions affiliated with the Ministry of Family and Social Services, who were deemed to have the potential to work with victims. Professionals within

reach were requested to share the internet address of the questionnaire form with their colleagues with whom they were acquainted.

In the study, a multiple linear regression analysis was employed to evaluate the relational screening model. The results of the analyses were evaluated at a confidence interval of 95% and a significance level of 0.05.

Result

The mean score obtained by the participants from the just world belief sub-dimension was $\bar{x}$=3.33±0.74, indicating a moderate level of just world belief. The mean score obtained from the unfair world belief dimension indicates that the participants exhibit a high level of unfair world belief ($\bar{x}$=4.03±0.73). The mean score obtained from the prejudice sub-dimension of the Perceptions Towards Victims Scale is $\bar{x}$=1.77±0.67, indicating that the participants exhibit low prejudice towards victims. The mean score from the Empathy Scale is $\bar{x}$=4.20±0.53, suggesting that the participants demonstrate high empathy levels.

The hypothesis that an unfair worldview is associated with both prejudice towards victims and empathy was not supported by the findings. Consequently, this variable was excluded from the analysis, resulting in the discovery of a moderate negative correlation between empathy and prejudices ($r = -0.575$; $p < 0.00$). A weak positive relationship was observed between belief in a just world and prejudices towards victims ($r=0.214$; $p<0.00$).

The impact of empathy, just world belief and unjust world belief on prejudice towards victims was investigated through the use of multiple linear regression analysis. The multiple linear regression analysis demonstrated that the established model explained 36% of the prejudice towards victims. The model revealed that both independent variables exert a significant effect on the dependent variable. As the level of empathy increases by one unit, prejudice towards victims decreases by approximately 0.713 (β=-.713; $p<0.005$). Belief in a just world has a positive effect on prejudice towards victims, with a one-unit increase in belief in a just world causing an increase of approximately 0.163 in prejudice towards victims (β=.163; $p<0.005$).

Recommendations

In light of the aforementioned findings, it is proposed that professionals working with crime victims should train to enhance their awareness of the belief in a just world and its impact on prejudices against victims. Furthermore, such training should aim to mitigate the adverse effects of the belief in a just world.

It is possible to implement policy changes with the objective of reducing the prevalence of discriminatory attitudes and behaviors towards victims within the justice system. This could contribute to a more equitable and supportive approach towards victims. Reforms should be made in the justice system and social services with the aim of better meeting the rights and needs of victims.

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi
Araştırma Makalesi
ISSN 2547-989X

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9 (1), 726-774
Geliş Tarihi:26.01.2025 Kabul Tarihi:28.05.2025
Yayın: 2025 Yayın Tarihi:31.05.2025
https://doi.org/10.30561/sinopusd.1627431
https://dergipark.org.tr/sinopusd

A BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF INTERNATIONAL RELATIONS: INSIGHTS ACROSS ECONOMICS, BUSINESS FINANCE AND SOCIAL SCIENCES

Muhammed Mustafa Tuncer ÇALIŞKAN*

Abstract

This study conducts a comprehensive bibliometric analysis to understand the interdisciplinary structure and thematic trends in the international relations literature. Articles published in the Web of Science (WoS) database between 1994 and January 2025 with "international relations" in their titles were analyzed. Findings reveal deep connections between the international relations literature and economic, political, and social processes. Notably, concepts like "foreign direct investment" and "global governance" occupy a central place in the literature. While Western dominance persists, contributions from actors like China and India are increasingly significant. The thematic diversity in the literature highlights the necessity of addressing international relations within an interdisciplinary framework. This study evaluates the current state of the literature and aims to offer a new perspective on the theoretical frameworks and methodological approaches within the discipline

Keywords: International Relations, Bibliometric Analysis, Foreign Direct Investment, Economic Globalization, Global Governance

Uluslararası İlişkilerde Bibliyometrik Bir Analiz: Ekonomi, İşletme Finansmanı ve Sosyal Bilimler Üzerine Çıkarımlar

Öz

Bu çalışma, uluslararası ilişkiler literatürünün disiplinler arası yapısını ve tematik eğilimlerini anlamak amacıyla kapsamlı bir bibliyometrik analiz gerçekleştirmiştir. Web of Science (WoS) veri tabanında 1994 - Ocak 2025 yılları arasında yayımlanmış ve "international relations" ifadesini içeren makaleler incelenmiştir. Bulgular, uluslararası ilişkiler literatürünün ekonomik, politik ve sosyal süreçlerle derin bağlarını ortaya koymaktadır. Özellikle "doğrudan yabancı yatırımlar" ve "küresel yönetişim" gibi kavramların literatürde merkezi bir yere sahip olduğu, Batı merkezli akademik baskınlığın yanı sıra Çin ve Hindistan gibi aktörlerin artan katkılarının dikkat çekici olduğu

* Dr. Öğr. Üyesi, Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, İİBF Fakültesi, İşletme Bölümü, mcaliskan@bandirma.edu.tr, https://orcid.org/0000-0001-7566-2138
This work is licensed under a Creative Commons BY-NC-SA 2.0

belirlenmiştir. Literatürdeki tematik çeşitlilik, uluslararası ilişkilerin disiplinler arası bir bağlamda ele alınmasının gerekliliğini vurgulamaktadır. Çalışma, literatürün mevcut durumunu değerlendirerek, disiplinin teorik çerçevelerine ve metodolojik yaklaşımlarına dair yeni bir perspektif sunmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası İlişkiler, Bibliyometrik Analiz, Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Ekonomik Küreselleşme, Küresel Yönetişim

Introduction

The discipline of international relations increasingly adopts an interdisciplinary approach to comprehend the complexity of global dynamics and analyze their multifaceted dimensions. The intricate interconnectedness of political, economic, and social processes has expanded the scope of both theoretical and applied research in the field of international relations. Phenomena such as globalization, financial integration, foreign direct investments, and economic growth highlight that international relations is not merely confined to political boundaries but is also deeply intertwined with economic and social systems. However, this complex structure has necessitated an in-depth analysis of the existing thematic trends and research orientations within the literature.

In this context, the breadth and diversity of the literature necessitate systematic mapping in international relations studies and a deeper understanding of the discipline's interactions with economic, financial, and social dimensions. Contemporary research in international relations extends beyond state-centric analyses, focusing on issues such as economic growth, financial globalization, and social inequality, thereby enriching the scope of the discipline. However, this thematic diversity underscores the need for a systematic analysis of trends, interdisciplinary connections, and the fundamental orientations within the field of international relations. In light of these gaps, previous bibliometric meta-analyses offer valuable points of departure.

Bibliometric studies specifically targeting the evolution of the international relations discipline, such as those by Kristensen (2015) and Maliniak et al. (2007),

have provided valuable insights into the thematic shifts, methodological preferences, and regional disparities within the field. Incorporating such meta-analyses into the current study framework strengthens the evaluation of how economic and social dimensions are progressively integrated into international relations research.

The primary objective of this research is to understand the thematic trends, interdisciplinary interactions, and future directions within the international relations literature. Specifically, themes such as economic globalization, capital mobility, and social inequality are evaluated for their central role in international relations studies. In this context, the study aims not only to analyze the existing literature but also to offer new perspectives on the theoretical frameworks and methodological approaches of the discipline.

This need is derived from the necessity of further investigation of the relationship between the discipline and its economic and social dimensions, while better understanding how these dimensions feed into the theories of international relations. The objective of the paper is to develop the scope of thematic diversity in the international relations literature and define the dynamic structure of the discipline more clearly. In this respect, the research aims to provide a roadmap for the academic future of the discipline by offering theoretical and practical contributions through an assessment of the current state of the literature.

This study is designed to analyze the interdisciplinary structure and thematic diversity of the international relations literature. Conducted through the Web of Science (WoS) database, the research examines works in which the term "international relations" appears in article titles, focusing on the primary areas of this discipline. The scope of the literature has been narrowed to the categories of "Economics," "Business Finance," "Management," and "Social Sciences Interdisciplinary" to investigate the intersection of international relations with economic and social dimensions. This methodological approach not only maps existing trends in the discipline but also provides a robust foundation for

understanding how international relations integrate with economic and financial processes.

This approach aligns with Robert Cox's (1987) assertion that transformations in production structures fundamentally reshape world orders, highlighting the necessity of integrating economic and political analyses in understanding international relations. Similarly, Robert Gilpin's (1987) work on international political economy underscores how economic forces, particularly globalization and capital flows, are central to shifts in state power and systemic change. These theoretical perspectives frame the study's exploration of interdisciplinary connections within the field.

1. Theoritical Framework: Interdisciplinary Approachs in International Relations

Scholarship in international relations (IR) became more interdisciplinary with a special focus more recently as a reaction to complexity brought about by globalization, economic integration, and sociopolitical interdependence. Hitherto dominated by political theories of state action, IR has been compelled to broaden its scholarly scope to consider economic, societal, and cultural concerns with its demand for an enlarged theoretical framework. Among them were Keohane & Nye (2012), who were among the earliest scholars to conceptualize this with their vision of complex interdependence theory, citing that power relations in an international system globalized could now no longer be explained by military capability but must be addressed through an understanding of economic relations, transnational actors, and institutional networks.

Parallel to this trend, constructivist theorists, led by Wendt (1999), emphasized the centrality of social structures, collective identities, and shared norms for understanding state behavior. Wendt's statement "anarchy is what states make of it" emphasized the socially constructed international system, deconstructing materialist impulses of conventional theories. This reinforced the necessity of

understanding IR through economic as well as political perspectives but also through sociocultural approaches as a priority for interdisciplinary research.

Extending the theoretical range even wider, feminist and critical perspectives provided new interpretations of international processes. Tickner (2001) maintained that conventional theories of IR excluded important social variables such as gender, identity, and power imbalances. Feminist interpretation refocused discussions of security, democratization, and globalization by stressing relational ontologies as a means of promoting more inclusive methodological frameworks. Such perspectives highlighted that global political frameworks could never be adequately comprehended independently of their imbrication within wider social relations.

The deep changes wrought by globalization have only strengthened the need for interdisciplinarity. Held & McGrew (2007a) argued that processes of globalization move beyond state-focused analysis, establishing complex webs of economic, political, and social relations that reconstitute governance mechanisms at various levels. Their work depicted how IR scholarship requires interdisciplinarity with theories from sociology, economics, and critical studies to decipher the new realities of a "shrinking world."

Bibliometric evaluations of the IR discipline similarly reveal a trend toward interdisciplinary engagement. Breuning et. al., (2005) demonstrated that while core IR journals still display methodological conservatism, there is a growing, albeit uneven, incorporation of diverse thematic and theoretical approaches. This evidences a gradual shift toward recognizing that IR's most pressing challenges—such as global inequality, climate change, and transnational governance—require multifaceted analytical lenses.

Overall, the theoretical development of IR demonstrates a growing recognition of its interdisciplinarity. The introduction of perspectives from economics, sociology, as well as from critical theory, not only expands IR's scope of

inquiry but also improves its ability to deal with the interdependent complexities of global issues.

2. Method

The aim of this study is not to evaluate or test theoretical models directly, but to map the interdisciplinary scope of international relations research across economics, finance, and social sciences by analyzing articles categorized accordingly in the WoS database. This paper applies a bibliometric method to analyze international relations literature within an interdisciplinary context. Bibliometric analysis is a method that, through quantitative data, sets out to examine the thematic structure, key trends, and theoretical connections of the literature under consideration. The objective of the study is to analyze the interaction of international relations literature with its economic, financial, and social dimensions. Interest indicators were the analysis of the development of publications by years, relations of keywords, citation bursts, and collaboration networks of authors. R-Studio software was employed in data analysis since it is among the most efficient tools in which the processing and visualization of data could be effectively made in a systematized way using bibliometrics.

2.1. Sample

The sample is composed of those articles published between 1994 and January 27, 2025, indexed by the WoS database, and whose title clearly states the word expression "international relations". In the case of this study, only the journal peer-review category has been selected to be part of the sample. Document types like books, reviews, and conference proceedings were excluded from the sample. A second refinement was carried out by selecting only those items listed in the WoS categories "Economics", "Business Finance", "Management", and "Social Sciences Interdisciplinary". An interdisciplinary approach with regard to the literature on international relations thus requires that precedence should be given to its economic, financial, and social dimensions. The final dataset is made up of 218 articles in total,

hence giving the thematic diversity of the literature a strong basis for comprehensive analysis in accordance with the set objectives of the study.

The selection of 1994 as the starting year is based on the regular availability of the "International Relations" category indexing in the Web of Science Core Collection from that year onward. Data collection was finalized on January 27, 2025. Articles categorized as "early access" were included to ensure that the most recent contributions to the field were comprehensively captured.

2.2. Data Collection

Data for this research were collected from the Core Collection database available in the Web of Science, WoS, by adding the phrase "international relations" while setting the intelligence to focus on the title in the documents found. The filtering process resulted in a total record of 8,216 articles published. In a bid to give effect to said focus, only papers classified as article-type publications meant that the papers trimmed down their dataset to only 3,638 documents: Further refinement, this time using the WoS categories, reduced it to "Economics" 77, "Business Finance" 8, "Management" 13, and "Social Sciences Interdisciplinary" 125, providing a final dataset of 218 articles. This provided the opportunity for a more fine-grained analysis of the interdisciplinary dimensions in the international relations literature.

2.3. Data Processing and Analytical Techniques

Prior to analysis, the dataset underwent a data cleaning process, including duplicate removal, document type filtering (excluding reviews, conference proceedings, and books), and thesaurus editing to harmonize keywords. Bibliometric techniques were applied systematically to map the thematic and conceptual structures of the field. Co-word analysis was employed to identify the main thematic clusters based on keyword co-occurrences (Callon et al., 1983). Burst detection analysis uncovered emerging tendencies by highlighting keywords that saw an abrupt growth in frequency over time (Kleinberg, 2003). Strategic diagrams were utilized to map thematic centrality and impact within the research domain (Cobo et al., 2011). Multiple Correspondence Analysis (MCA) generated a conceptual

structure map by grouping thematically interrelated keywords (Greenacre, 1984). All analyses were carried out in RStudio using the Bibliometrix package and were in line with current practice in bibliometric studies (Aria & Cuccurullo, 2017).

2.4. Data Analysis

Data were downloaded as Bib-Text from WoS database and imported into R-Studio software. Furthermore, the R-Studio platform was initialized through setting up necessary software infrastructures for analyzing the bibliometrics. For easy installation of applications based on GitHub, an initial "remotes" package was installed using install.packages("remotes"). The widely used "Bibliometrix" package was installed using the given command: remotes::install_github("massimoaria/bibliometrix"). For its user-friendly operation, all analyses were carried out using "biblioshiny()" module within Bibliometrix.

This process was initiated by uploading the .bib format file into the biblioshiny interface, where the citation data were studied along with author details, publication journals, keywords, and temporal distributions. Bibliometric analysis revealed a detailed basis for ascertaining thematic trends, interdisciplinary connections, and scientific collaboration networks within the literature.

Specific analytical techniques were associated with various visual representations throughout the study. Figure 1 visualizes the co-word network analysis, mapping key conceptual relationships. Figures 2 and 3 represent the thematic evolution analysis, illustrating the temporal shifts in major research themes. Figure 4 uses burst detection results to track emerging keywords over time. Figures 5 and 6 present thematic impact and centrality maps derived from strategic diagrams. Figure 7 displays a conceptual structure map based on multiple correspondence analysis.

3. Findings

The findings of the study are structured into two main parts. First, the descriptive characteristics of the dataset are explored, including publication trends, geographical distribution, and thematic profiles. Subsequently, a deeper analysis of

thematic structures and theoretical linkages within the field of international relations is provided.

3.1. Descriptive Findings from the Dataset

A review of the literature that was included in the study indicates that, out of 218 studies, the most cited research fell into five main areas of heading: International Business Strategies and Cooperation, Economic Security and Geopolitics, Financial Crises and Economic Stability, Global Trade and Economic Cooperation, and Global Financial Trends. These headings focus on the various subfields of business, economics, and international relations where their sheets overlap to provide a complete framework for understanding and tackling global economic dynamics. International business strategy focuses on how businesses position themselves through global value chains by what means with a view to developing competitive advantage; economic security and geopolitics would refer to state policies to implement sustainable economic growth and maintain strategic interests, while financial crisis and economic stability refer to the vulnerabilities of the global economy and global trade with economic cooperation emphasized in international business relations. Lastly, global financial trends review the impacts of digitalization and globalization in terms of business models and the transformation of economic structures. This broad perspective enables a deep analysis of the research within the literature.

The dynamics between international business strategies, businesses, economics, and finance are very complex. It is in this perspective that the studies within the literature set their focus on global value chains, economic security, financial crises, and new trends in global markets. Mendes (2020) analyzed the shift in multinational enterprises of the ICT industry during the era of digitalization and identified a few challenges for developing nations to engage themselves with such networks. Similarly, Ociepka & Arendarska, 2021 explained how the Cultural Diplomacy of the European Union influences economic growth by analyzing the influence of these networks on trade and investments in periods of crisis. Luo et al.,

2024 evaluated the impact of supply chain networks on financial performance from two angles - through the perspective of social capital theory and systemic risk perspective.

In this respect, economic security becomes a significant determinant in the stances of states on international relations. Drelich-Skulska & Domiter (2020) discussed methodological aspects of approaches to economic security in conditions of globalization and presented the traditional and set criteria of its contemporary paradigms. Motowidlak & Motowidlak (2024) examined to what degree Poland and Germany's economic dependence on Russia determined their different attitudes towards the relations with this country. In addition, this research by Xie in 2023 estimated the effect of geopolitical risks and international relations on tourism inflows to China, highlighting the contribution of inbound tourism to economic growth.

The literature also dwells on issues related to financial crises and global economic stability. Against this background, Kirshner (2014) evaluated the strategic relevance of international monetary diplomacy in light of the global financial crisis, with specific focus on the policies embraced and their actual performance in relation to achieving revival from the financial crisis. In this respect, Fuentes (2012) equally berated neoliberal economic models, although he argued that paradigms alternative to the latter must be actively pursued or embraced if sustainable development is to be supported. These studies detail the aftershock policies of financial crises on the sustainability of the world's economy.

Another important dimension of international relations refers to global trade and economic cooperation. Baena-Rojas & Herrero-Olarte (2020) researched the shift from PTA to FTA and indicated how the dependencies in trade determine economic policies. Woo & Verdier (2020) estimated the various impacts of the economic sanctions and incentives of different political regimes within the light of game theory, considering conditional influences on democracies and autocracies. It

is this type of inquiry that gives us valuable lessons regarding how to conceptualize the nature of international trade and cooperation.

Global financial trends are also prominently discussed in literature. Meyer & Li (2022) discussed disruptions due to digital transformation and anti-globalization in multinational business strategy and pointed out how business models designed to accommodate those transitions acquired significant relevance. Ashraf (2023) discussed American decline in world financial structures and assessed the impact of emerging financial technologies in relation to it. These works provide an insightful framework for comprehending the economic and business implications of global financial trends.

In general, the literature in this review is inclined towards highlighting the interrelated concepts that include international business strategy, economic security, financial crises, global trade, and financial trends that would determine some of the significant viewpoints towards the various dynamics of the world economy. By investigating the positioning of enterprises in global value chains, the interaction between economic security and geopolitical stability, and strategic responses to financial crises, the reviewed studies together contribute to a better understanding of sustainable economic development. Further, insights into the transformative effects of digitalization and globalization on financial trends provide a forward-looking perspective, enhancing the theoretical and practical framework for navigating complex global challenges. Put altogether, these works give a complete base for understanding and developing international economic and business relations.

3.2. Thematic and Theoretical Findings

The identification of 218 articles that were published between the years 1994 and January 2025 shows a decreasing trend in article production, with an annual growth rate of -2.21%, reflecting a declining interest or a possible saturation in the field. This might mean that the field reached a relative saturation, that the priorities in research within the discipline have changed, or that the interest of researchers has generally shifted to other areas.

Contributed by a total of 491 different authors, coupled with the existence of 100 single-authored contributions, this fact demonstrates that this literature is research done collaboratively within the sphere of this field. An average of 2.04 authors per article suggests a notable degree of collaborative research activity within the field. However, the presence of multiple authors does not necessarily imply interdisciplinary collaboration, as authors may originate from similar disciplinary backgrounds. Further, an international collaboration rate of 31.34% indicates the importance of this field at an international level and reflects the prevalence of cross-border interactions among researchers.

The fact that 738 different keywords were used in the studies underlines the thematic richness of the international relations literature and the multidimensionality of the themes that have been tackled within the framework of this field. That is indicative of the complexity of the discipline and its articulation with several subfields. Besides, the presence of 12,860 references underlines a great rapport with previously conducted research and attachment to the available literature.

The average number of 27.35 citations per article shows that works within the international relations literature have had a great impact within the scientific community and that topics in this field have remained relevant over time. Moreover, the fact that the average age of the articles is 10.1 years indicates that studies in this domain have a long-term influence and gain value over time. These findings underscore both the depth and the enduring relevance of the international relations literature.

Figure 1. *Network Analysis of Keywords in International Relations and Economic Globalization Research*

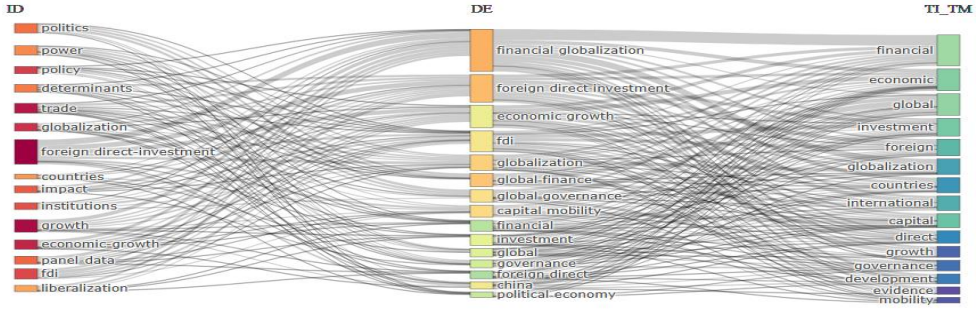


Figure 1 is visualizing thematic clusters derived from co-word analysis, which captures ideas that coappear in article keywords frequently (Callon et. al., 1983). Clustering was conducted using the Louvain algorithm, maximizing modularity to identify distinct thematic communities in the dataset. Keywords of high frequency like "globalization," "foreign direct investment," and "governance" constituted central nodes of these clusters.

The following map illustrates intricate relationships between major international relations themes, expressed both in article titles (TI_TM) and extensive descriptions (DE), using those themes' sizes and line densities to reveal valuable information about what is prioritized in the literature as well as these themes' degree of interaction.

The position of 'foreign direct investment' at the center of ID-, DE-, and TI_TM- categories reflects the idea's significance as an underlying theme in international relations studies. This result is in line with Dunning's (1988) Eclectic Paradigm, accepting that FDI is an important mechanism of global economic integration and multinational strategy-making. This is an interpretation based on current studies (Dunning, 1988) and not a direct result of the dataset.

On the one hand, Dunning emphasizes that not only is FDI of great significance to economic growth but it's also an indispensable instrument to enable a multinational enterprise to make global strategy. The interdependencies of FDI with economic growth and financial globalization are well established in the

literature, where FDI is reflected as both an outcome of globalization and as an impetus of globalization. Alfaro et al. (2004) contend that FDI drives long-term economic growth by means of knowledge spillovers and accumulations of capital, while Prasad et al. (2007) highlight its utility in integrating developing economies into international financial systems. In this context, capital flows form not just economic growth, but also international financial integration. For Stiglitz (2002), FDI is beneficial to the economy of advanced countries, yet it is also an instrument for sustainable development of developing countries in terms of SDGs. Following Stiglitz's (2002) thesis, the literature does not just measure FDI as an economic growth tool, but also as an important instrument to address global inequalities and achieve success in terms of sustainable development goals of emerging economies.

In the literature, FDI is often regarded as a vital instrument for regional development, particularly in developing countries, where it supports infrastructure, job creation, and technology transfer. As noted by Borensztein et al. (1998), FDI contributes more to growth in countries with higher human capital levels, thereby acting as a regional development lever. Similarly, UNCTAD (2020) highlights how FDI is integrated into national development strategies across the Global South. This again underlines the fact that FDI is a multi-dimensional phenomenon researched in literature not only for its economic consequences but also for its political and social repercussions.

If this is not the case, globalization will be more fully seen as one of the foundational frameworks in the ID, DE, and TI_TM categories of international relations literature. The works by theorists such as Robertson (2000) and Giddens (1990) develop the idea of globalization as far as making it clear that it is indeed an economic process but concurrently a profound socio-cultural and political transformation. Following Robertson's (2000) framework, the study acknowledges globalization as a multidimensional phenomenon that interweaves economic liberalization with cultural homogenization and political restructuring, thereby reinforcing the interdisciplinary nature of international relations research.

In this context, the various connections that globalization in the visual creates support the broad perspective of the literature. The multifaceted linkages associated with globalization observed in the dataset mirror the broader academic consensus that globalization must be analyzed through its economic, political, and sociocultural dimensions. Scholarly work by Giddens (1990) and Scholte (2005) underscores that globalization is not a unidirectional economic process but a multidimensional transformation affecting institutions, governance, and identities. The way "policy" and "trade" concepts are combined with "global-finance" and "global-governance" in the DE column underlines how global policy and trade are interwoven with financial governance in the literature. The prominence of the 'global governance' theme reflects the increasing role of institutional cooperation and regulatory mechanisms in shaping international relations. This parallels Held & McGrew's (2007b) assertion that globalization reorganized governance beyond the state and demands multilevel institutional arrangements that include state as well as non-state actors. The term 'global governance' as an overarching theme signifies an accentuation of institutional collaboration within international life in accordance with Held and McGrew's (2007b) definition of globalization as an activity demanding multactor governance beyond the state. On top of this perspective, Held & McGrew (2007b) have articulated that it provides an indispensable framework to comprehend sophisticated global governance systems and the role played by non-state entities within them.

The linkage of DE theme terms like 'investment' and 'capital mobility' to ID column theme terms such as 'foreign direct investment' and 'economic growth' directly illustrates the implications of capital mobility on economic growth and foreign investments. Capital mobility and economic growth are deeply intertwined with financial globalization processes. As Rodrik (2011) argues, although capital flows promote economic integration and growth, they also exacerbate systemic risks, such as financial crises and widening income disparities—especially in countries with weak institutional structures. Similarly, Reinhart and Rogoff (2009) document

how excessive capital mobility has historically contributed to financial instability in both emerging and developed economies. From Rodrik's (2011) analysis, capital mobility is perceived in a dual role: as a performing force for economic growth and as one of the risk factors which accelerates the pace of the spread of financial crises. Although the literature points out that one of the factors leading to the transmission of crises is capital mobility, capital mobility is an opportunity to be taken advantage of in attaining sustainable development. In addition to investment flows, capital mobility could be considered an important tool for studying the effects of global financial regulations on the international system.

The intersection of terms such as "political economy," "China," and "governance" reflects a growing scholarly interest in the expanding role of regional actors like China in shaping global governance frameworks. As Shambaugh (2015) and Callahan (2016) argue, China's rising influence—particularly through initiatives such as the Belt and Road—has prompted a rethinking of how non-Western actors contribute to and reshape international institutional dynamics. The same Shambaugh underlines the growth of Chinese influence as one of the growing powers within regional and global political economies[1]. The Belt and Road Initiative is one of the most concrete manifestations of this influence in changing international structures of governance. It is important to note that this association is made as a literature-based contextual interpretation (Shambaugh, 2015), and not as a direct keyword finding in the dataset.

Figure 1, therefore, helps bring out the thematic diversity in international relations literature and how such themes interlink. The international relations literature increasingly acknowledges the dynamic structure of global relations, shaped by intersecting economic, political, and social dimensions. This interdisciplinary approach is reaffirmed by scholars including Cox (1987) and Keohane & Nye (2012), who believe that global relations are now driven less by

[1] David Shambaugh, "China's Soft-Power Push: The Search for Respect", Foreign Affairs, 94(4), 2015, pp. 99–107.

state-based political factors but are strongly rooted in transnational economic interdependence and social structures. The increasing focus on norm-based approaches in international governance indicates the dynamic nature of international relations and is in agreement with Wendt's (1999) constructivist perception that international structures exist as socially constructed structures based on collective ideas, norms, and identities. Economic globalization is a major theme that is in close association with neoliberal theories based on liberalizing markets, deregulation, and international capital mobility. Scholars including Harvey (2005) and Steger (2017) believe that neoliberalism's global expansion has strongly impacted international economic policy structures in terms of advancing transnational economic integration over redistributive mechanisms. Marxist and critical approaches have issues surrounding global governance and political economy as core concerns and highlight persistent structural disparities and power concentration in world structures. As articulated by Cox (1987) and Gill (1995), these approaches challenge mainstream IR theories by foregrounding how global capitalism and institutional power reinforce uneven development and hierarchy in international relations. Furthermore, elements of constructivist thought emerge in the emphasis on the evolving normative frameworks within international governance. Studies by scholars such as Dunning (1988), Robertson (1992), and Held and McGrew (2007) provide foundational insights that help map how these interdisciplinary and theoretical intersections have shaped the development of international relations literature. These connections suggest that the literature does much more than just map existing themes but also provides a robust foundation for understanding how IR theories interact with interdisciplinary approaches and guide the evolution of the discipline.

Figure 2. *Interwoven Economic, Political, and Social Dimensions in International Relations Literature: A Word Cloud Analysis*



Figure 2 displays the thematic evolution derived from longitudinal co-word analysis (Callon et al., 1983). The analysis segmented the dataset into time periods to track changes in thematic focus over time. By observing the emergence, persistence, or decline of keyword clusters, the temporal dynamics of international relations research themes were mapped. This approach highlights how certain interdisciplinary topics have gained or diminished importance within the field.

Figure 2 highlights how some of the dimensions-economic, political, and social-overlap in the international relations literature. The frequencies of the words along with their contexts, as evident from this visualization, can present a route by which an analysis may be conducted to see what themes are emphasized in the literature and further conceptualize inter-linkages among those themes. The increasing interdisciplinarity of international relations research—particularly across economic and political dimensions—has been noted by several scholars. According to Keohane & Nye (2012), the evolution of complex interdependence necessitates analytical frameworks that go beyond traditional political boundaries, while Tickner (2001) emphasizes the integration of broader social and economic variables in IR theory.

This emphasis on the link between "foreign direct investment" and "financial globalization" is insistent, the relation between foreign direct investments and global financial processes being inseparable. It forms one of the bases of the contemporary global system that has been consolidated through neoliberal economic policies. Existing research indicates that increased FDI contributes significantly to financial

integration and stimulates global trade and regional partnerships. For example, Alfaro et al. (2004) demonstrate that FDI fosters economic development through capital mobility and spillover effects, while Baldwin (2016) highlights its role in reinforcing regional production networks and deep trade integration. The frequent emphasis, together with these themes, on concepts like "capital mobility" and "economic growth" places the impact of capital flows on economic growth as a central research area within the literature on international relations. In this context, one finds a growing interest in how capital mobility impacts not only economic growth but also foreign policy priorities of the state.

The linkage between "global governance," "political economy," and "global finance" gives proof of global governance processes' decisive influence on economic policy and financial regulations. This can be underlined by a substantial literature, most of which focused on the period since Bretton Woods to study how a form of global financial governance has been instituted through regulatory functions of states and international organizations within the financial system. This relationship underscores the regulatory role of states and international organizations in shaping the architecture of global finance. Underhill (2008) contends that global financial governance structures owe their legitimacy to the interplay among private power and public authority through a successive series of claims and counter-claims regarding their respective spheres and prohibitions; they draw attention to the leading role played by states and international organizations in constructing and consolidating structures for governance worldwide. Inclusion of the "China" and "European Union" in visual highlights their role and impact towards governance at regional as well as global level. Examples in here about economic initiative by China e.g., Belt and Road Initiative, and European Union’s policies for sustainable finance illustrate diverse dynamics that accompany global governance process and illustrate varying nature of complexity in global financial governance. These examples about regional concerns intermingling with global regulatory structures highlight changing nature of complexity in global financial governance. But allude to broader literature

(Shambaugh, 2015) and aren't extracted specifically from the analysed set of datasets. Regional initiatives like that of China's Belt and Road Initiative and European Union's regulatory on sustainable finance increasingly frame governance structures all over the world. According to Zürn (2018), global governance is being transformed by so-called "spokesperson epistemologies" through a process in which authority is reconstructed through dialogue among regional powers, international bodies and non-state actors. This is an international political economy broad transformation in nature through which power and norm production is not restricted to traditional Western framework anymore.

The occurrence in the word cloud of "inequality" and "tax competition" indicates that the literature discusses also side effects of economic globalization. Cross-border economic policy is influenced by tax competition and is associated with rising income inequality. Genschel & Schwarz (2011), as suggested, argue that competing tax regimes tend to lead to a "race to the bottom" in corporation taxes, denying states revenues for redistribution purposes. Cobham & Janský (2018), too, demonstrate that tax competition and avoidance disproportionately advantage transnational firms and increase global inequality. These concerns in international relations literature occur relatively often in contexts of anti-globalization movement and social justice policy. Economic inequalities are becoming more political and social determinants in international contexts. According to Oatley (2011), global financial asymmetries reinforce dependency structures between advanced and emerging economies. Similarly, Kentikelenis & Seabrooke (2017) show how financial governance institutions contribute to reproducing global inequalities through policy conditionalities and regulatory bias.

This emphasis on social inequality aligns with Cynthia Enloe's (1990) feminist critique of international relations, which stresses the necessity of uncovering the often-overlooked social structures and marginalized perspectives embedded in global processes. Bibliometric trends suggest a growing scholarly interest in the societal dimensions of international relations. Recent studies such as Bueger &

Gadinger (2015) emphasize how practice theory introduces everyday social practices and norms into IR, while Epstein (2013) highlights the growing inclusion of marginal voices and social critique within mainstream IR discourse.

In this overall word cloud, although the economic themes stand foregrounded within the international relations literature, the latter is highly interlinked with political and social dimensions. That means the discipline has to be analyzed through global processes and interrelations among actors from the state-centered approaches. The literature adopted an interdisciplinary approach through the analysis of the linkages between globalization processes, regional actors, and social outcomes. This context underlines the multidimensional structure of international relations, highlighting how economic analyses interlink with politico-structural and social justice issues, therefore underlining the breadth of both the theoretical and practical perspectives of this discipline.

Figure 3. *Temporal Evolution of Key Themes in International Relations Literature: Economics, Finance, and Social Sciences Perspective (1994-2025)*

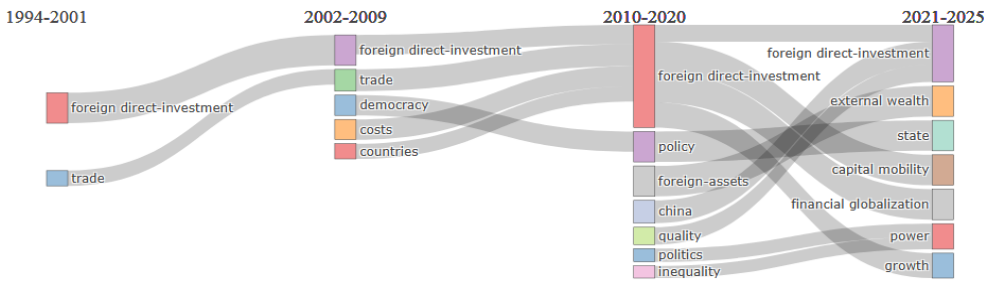


Figure 3 illustrates the thematic evolution of international relations literature based on longitudinal co-word analysis (Callon et al., 1983). This method divides the dataset into various time periods and follows up on the persistence, transformation, or erosion of major thematic clusters. This allows for thematic continuity and shifts to be visualized over time and gives an indication of how interdisciplinary priorities in the field evolved over time.

Figure 3 highlights how international relations literature themes evolve over the period 1994-2025 and how it also indicates how its evolution maps onto

structural changes in the international system. Thematic changes over time in international relations literature do more than reflect shifting research orientations; they also serve as disciplinary reactions to global political-economic changes. Biermann and Dingwerth aver (2004), for instance, that attention by scholars normally tracks shifting global governance concerns while Ruggie (2004) contends that times of systemic change necessitate theoretical creativity and widening thematic inquiry in IR scholarship. The thematic changes in international relations literature reflect widening intersections between normative and empirical approaches. Checkel (2001), for instance, points out that increasingly in IR studies empirical observation is being merged into normative theorizing, particularly in fields like global governance and constructivism. Acharya (2011), too, indicates how norm concerns such as fairness, identity, and legitimacy increasingly get treated with empirical methodologies rooted in regional contexts.

The decade 1994-2001 is an age of outright domination of literature by economic relations with "trade" and "foreign direct investment" emerging as theme words par excellence. The dominance of FDI in literature highlights the dominance of capital mobility and catalytic influence of free trade on economic progress. As Schneider & Frey (1985) argue, FDI contributes to growth through technology transfer, efficiency gains, and increased market competition, while Baldwin (2003) emphasizes that trade liberalization complements FDI by reinforcing transnational production networks and facilitating capital flows. During this period, the literature focused on the institutionalization of neoliberal economic policies at the international level and developed theoretical approaches to economic cooperation, mutual interdependence, and trade liberalization within this framework.

During the period 2002-2009, even though FDI kept its importance, the appearance of concepts such as "democracy," "costs," and "countries" reveals a growing interest of the literature with the impact of democratization processes on economic performance. This thematic turn aligns with a growing body of normative studies examining how political reforms—particularly democratization—interact

with economic performance in developing countries. Jensen (2003) finds that democratic institutions can reduce political risk and thus attract greater FDI inflows, while Li & Resnick (2003) show that democracy may both attract and constrain investment, depending on the institutional context and policy stability. The salience in words like "costs" and "countries" indicates more attention to micro-level studies to grasp how local contexts condition international processes. The literature of this era became more interdisciplinary and associated countries' economic interests more directly with local dynamics.

From 2010 to 2020, literature became more complex and nuanced in terms of thematic structure. As a top theme, while FDI still dominated the literature during this period, introduction of "policy," "foreign-assets," "China," and "inequality" signals more sensitivity to how policymaking and economic decisions influence international relations. The frequent mentioning of "China" throughout the decade is reflective of high-intensity research on its dominance in the global economy and its increasing political role in global affairs. The more prominent use of "inequality" in international relations literature signals more interest in economic globalization's consequences for distributive fairness and equality in international relations. Yoon (2009) argues that globalization eroded welfare provisions in developing countries more regularly than otherwise, promoting inequality and circumscribing states' ability to satisfy social risk. Bermeo & Leblang (2015), too, determine that economic globalization, and particularly foreign assistance flows and migration, can reproduce unequal power relations and raising normative issues about distributive fairness in the world system. The heterogeneity of ideas in this period is evidence of literature becoming more capable of addressing foundational concerns like power struggle in international relations, economic justice globally, and regional growth.

By the period of 2021-2025, the literature is more thematically diverse and often interdisciplinary in perspective. While FDI remains the central concept, the appearance of concepts such as "external wealth", "state", "capital mobility", and "financial globalization" suggests a growing preoccupation with the role of states in

the global financial system and the political economy implications of capital mobility. What immediately falls within sight is, first of all, the privileged place occupied by such themes as "external wealth" and "state." This corroborates the presence of an accelerated interest in abstract-theoretical research combined with certain concrete empirical observations that try to elucidate aspects like how different states use means at the economic level internationally. Secondly, distinct presence of subjects pertaining to "growth" and "power" represents a growing elaboration of such perspectives explaining tenuously changing links between levels of growth and power internationally.

Figure 3 emphasizes the large scope of thematic transformation in the international relations literature and its connection with global events. While initially the literature had focused on a narrow economic perspective, it evolved into a multi-dimensional structure, incorporating social, political, and regional dimensions. It reflects the ability of the international relations discipline to stretch its theoretical and methodological limits. Thematic richness, introduced into the visual, evokes how this literature is bound to foster deeper bonds between international relations, political economy, and social sciences in an interlinking and very dynamic way.

Figure 4. *Emerging Trends in International Relations Literature: Economic and Financial Dimensions (2000-2025)*

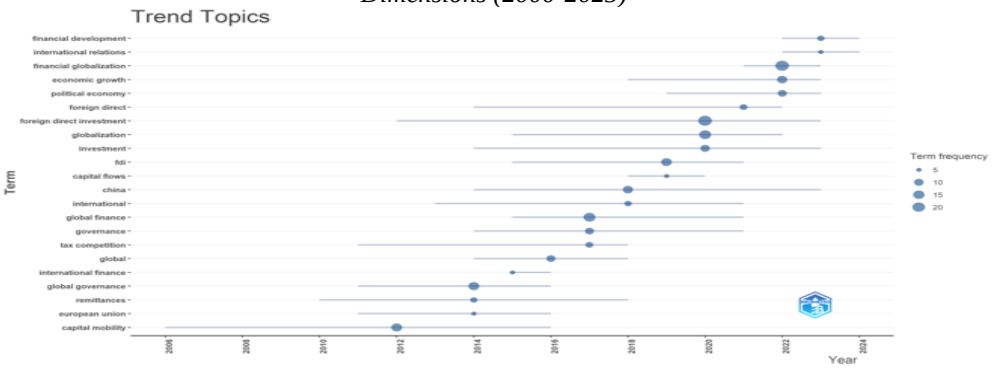


Figure 4 presents the results of burst detection analysis conducted on keywords (Kleinberg, 2003). This method identifies terms that experienced a sudden surge in usage within specific time windows. Burst detection highlights emerging research trends and

indicates moments of thematic shifts or academic attention surges, helping to capture the evolving priorities within the international relations literature.

Figure 4 pains to depict the trending topics in international relations literature since years gone by and their frequencies. The frequency and temporal shifts of these terms are substantially useful in analyzing dynamics, priorities of the literature, and reflection of global events in academic studies. These trends put the literature in a rich context to understand how it is intertwined with theoretical debates in the discipline of international relations and how it has been responsive to evolving global phenomena and scholarly discourse.

First, one notices an upsurge of some concepts since 2006 in the literature reviewed. The recurrence of the themes "foreign direct investment" and "globalization" through much of the time period reinforces the importance of such notions in describing economic integration and cooperation processes of the international system. This could also be linked to debates about neoliberal policies affecting economic integration. FDI and globalization, along with increasing economic interdependence among states, have called for new interpretations of the core assumptions of both realist and liberal theories. These themes have increasingly become focal points for discussion on how economic interconnectedness shapes state behavior and international cooperation.

The dramatic rise in mentions of "financial globalization" and "economic growth" in post-2010 studies attest to the huge influence of the 2008 global financial crisis that resulted in an upsurge of academic research into how financial systems become globalized and influence national economic outcomes as well as institutions' resilience (Moschella, 2011; Obstfeld, 2013; Helleiner, 2011). During this time, more attention began to be directed toward the relationship between financial globalization and economic growth and its implications as to what crises ultimately do to the international system. Particularly, implications of the world financial crisis in 2008 have fueled interest in studying the role of states within financial systems and their role in global governance. The paper also further brought critical political economy approaches to international relations studies, hence enabling more in-depth analysis of systemic weakness and financial power dynamics in global contexts.

The rising visibility of words such as "global finance," "global governance," and "capital mobility" in international relations analysis post-2012 highlights an increasing academic interest in the institutional systems and regulative systems of oversight that govern

the international financial regime. This development is an indication of an overall transition towards analyzing ways in which international organizations establish influence based on benchmarking practices and temporary systems of governance, especially following financial crises (Best, 2014; Broome, Homolar, & Kranke, 2018). Capital mobility and global financial governance have become central in studies which address the sustainability and regulation of the economic order. The emphasis of these themes put into light the evolution of the international system from a state-centric structure toward a multi-actor framework, thus underlining the great space that global governance theories are taking in literature. This change points to an awareness of a complex interrelation between states, international organizations, and non-state actors that shapes financial and regulatory dynamics at a global scale.

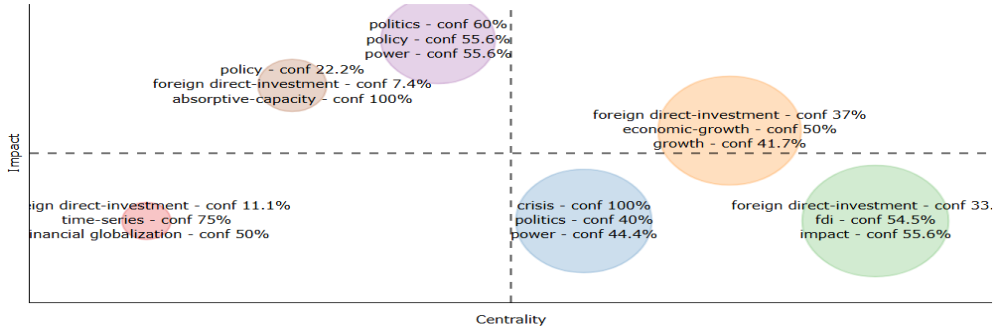
The increased visibility of territorial markers such as "China" and "European Union" in post-2010 scholarly discourse signals a heightened recognition of the strategic and normative influence regional powers exert in global politics. This shift aligns with growing academic attention to the role of rising powers in reshaping international norms and institutions, as well as the European Union's evolving identity as a regulatory and normative actor beyond its borders (Börzel & Risse, 2012; Wang, 2013; Zhang & Buzan, 2012). The economic rise of China and the contribution of the European Union to regional integration have been among the highly discussed issues in this literature throughout the current period. Indeed, these two actors shaped the direction of the literature, particularly within the contexts of regional development and hegemony theories. The rise of China has obliged the review of both the realist and liberal theories, whereas scholarship on European Union integration has considered that model structure under global governance. Both features denote that regional actors may be important either as sites for dynamic interplay with or key shapers of systemic trends in international relations.

The post-2020 surge in references to "governance," "global governance," and "state" across international relations literature reflects intensified scholarly attention to how states and multilateral institutions address complex global challenges, particularly under the strain of recent crises. As Béné et al. (2021) demonstrate, the COVID-19 pandemic exposed the structural vulnerabilities of global systems and underscored the centrality of state capacity and coordinated governance in managing interdependent risks. Informed by the impact of world crises such as COVID-19, the literature in recent times is focused on discussions

around state capacities and the effectiveness of global governance mechanisms. In this period, the influence of crises on international cooperation has been assessed from both functional and normative standpoints, arising from changing challenges and opportunities for collaboration within an increasingly complex and interdependent global system.

Figure 4 provides actual insight into thematic variety over time and shifting priorities that exist within the IR literature. The longitudinal thematic shifts illustrated in Figure 4 underscore the adaptive and evolving nature of international relations as a discipline. As Acharya & Buzan (2017) discuss, IR theory has progressively broadened its conceptual boundaries in response to global transformations, incorporating interdisciplinary insights to remain pertinent amid shifting geopolitical, economic, and normative landscapes. This flexibility is a defining strength of the field, enabling it to engage with both enduring and emergent global challenges.

Figure 5. *Analysis of Impact and Centrality of Key Concepts in International Relations Literature: Economic, Political, and Social Dimensions*



Figures 5 and 6 depict strategic diagrams based on thematic mapping using centrality and density measures (Cobo et. al., 2011). The strategic diagrams classify themes into four quadrants based on their internal development (density) and importance within the overall research field (centrality). High-density, high-centrality themes represent well-developed and influential topics, whereas low-density, low-centrality themes indicate emerging or marginal themes. Strategic mapping through centrality and density metrics offers a structured lens for examining the intellectual architecture of international relations, facilitating a better grasp of its evolving thematic priorities and epistemic core. As Aria & Cuccurullo (2017) argue,

science mapping tools such as these help reveal the cognitive and conceptual development of academic disciplines.

Figure 5 is a representation of the positioning, in terms of dimensions of "impact" and "centrality" and interconnectivity of key themes emergent within international relations literature. The various concepts at different impact and centrality levels provide an important analytic framework through which to understand both their significance within the literature and relationships they have to other themes. This visualization is an important tool to understand how the international relations literature has diversified through various theoretical approaches; also, it shows how interdisciplinary links have been established-a glimpse at the complexity and evolution of the discipline.

Despite appearing as high-impact concepts, “absorptive capacity,” “policy,” and “foreign direct investment” exhibit relatively low centrality in the thematic map, indicating their limited integration into the broader theoretical discourse of international relations. This observation aligns with studies emphasizing that while such concepts are frequently employed in applied policy and development contexts, they often remain analytically underexplored within the core IR frameworks (Narula & Driffield, 2012; Sauvant & Sachs, 2009). The literature discusses "absorptive capacity," which generally refers to a country's or organization's ability to absorb new innovations and foreign investments, in narrower contexts. This limited centrality reflects the narrow application of concepts like absorptive capacity, often framed within development economics rather than mainstream IR. Alfaro et al. (2004) note that FDI and technological absorption in developing countries remain under-theorized in broader political frameworks despite their practical significance. However, its centrality is limited, thus showing that the topic has not been covered enough within the broader framework of international relations. Equally, the concepts of "policy" and "foreign direct investment" point to the role of economic decision-making processes and the policy dimensions of foreign direct investments. While these themes have been very influential, their limited diffusion in a broader

perspective would suggest that the integration of these themes within larger theoretical frameworks of the discipline has not been particularly strong. This suggests a noticeable gap in the integration of policy and investment dynamics into the overarching theoretical frameworks of international relations. As Büthe & Milner (2008) argue, despite the empirical significance of foreign investment and policy interventions, these areas have often been analyzed in isolation from mainstream IR theories, limiting their potential to contribute to broader debates on institutionalism, power, and governance.

Again, in the upper-left quadrant are concepts like "politics," "policy," and "power," that are both high centrality and high impact, which show their foundational status in the international relations literature as well as their high degree of connections with other themes. "Politics" and "power" feature centrally, above all in talking about balance of power and hegemony in various realist theories. The integration of concepts such as “power” and “politics” into liberal and critical theoretical frameworks has significantly enhanced the interdisciplinary richness of international relations scholarship. As indicated by Cox (1981) and Keohane (1984), such theoretical extensions have enabled IR to move beyond state-centrism, incorporating structural, normative, and institutional perspectives that deepen our understanding of global dynamics. "Policy" indicates the understanding of the empirical dimension of these themes; that is, the effects of policymaking processes in international relations. This quadrant therefore reflects that these concepts are at the core of the discipline, points of connection, acting as a connector between different aspects in theoretical and practical respects within the discipline of international relations. The central role of politics and power in the IR literature affirms their foundational importance in structuring disciplinary debates. As Ashraf (2023) underscores, contemporary discussions on hegemony and power relations are deeply rooted in how these concepts are positioned across theoretical traditions.

The upper-right quadrant of the graph emphasizes concepts like "foreign direct investment," "economic-growth," and "growth" with both high centrality and

high impact. It demonstrates the relevance of these issues to international relations writing and that it is highly interconnected to the other principal issues. The term "foreign direct investment" is positioned midway between international financial dynamics and regional development policy and is that way as it performs double roles in economic integration as far as promoting economic growth on one front and pursuing catch-up growth imbalances on another front. Similarly, "economic-growth" and "growth" also figure as core words that place them in the center of subjects addressed under policy, trade, and globalization. Having them together, these topics place on stage the interdependence of economic processes within international systems and their profound influence on determining theoretical and empirical discussion in international relations research. The co-occurrence of high salience and centrality of topics like economic growth and FDI highlights their importance to interdisciplinary IR analysis, particularly that of global financial governance. According to Buzan & Lawson (2015), it is crucial to comprehend economic interdependence to be able to understand structural changes in international politics.

The bottom-right quadrant contains terms such as "FDI," "foreign direct investment," and "impact," and they are relatively highly central but low-impact terms. The fact that they appear often in literature implies that considerable attention has been directed towards economic processes in foreign relations. The low level of their impact assumes their low level of theoretical novelty. For example, "impact" adds an important dimension to realize the influence of FDI upon the international economic order, and this theme appears to require greater incorporation into other disciplines. This, therefore, calls for a more holistic analysis of FDI and its implications, especially in social, environmental, and political contexts. A more integrative approach to FDI and its systemic consequences would enhance theoretical rigor and interdisciplinary applicability. Borensztein et al. (1998) emphasize that the effectiveness of FDI depends heavily on local absorptive capacities, which remain inconsistently theorized in IR.

The low centrality and low impact concepts fall into the lower-left quadrant. In this quadrant are "financial globalization," "time-series," and "foreign direct investment." This reflects that these concepts have a peripheral status in the literature and will make few connections with other themes. In particular, when it comes to "financial globalization, the literature mainly deals with the global integration of financial systems, whereas there is only a high level of deficiency that puts this topic into sociopolitical perspectives This gap suggests a need to reconceptualize financial globalization through lenses of global inequality and sustainability. Rodrik (2011) highlights that unchecked capital mobility can undermine national economic autonomy and exacerbate systemic vulnerabilities—issues still insufficiently addressed in IR theory.

Figure 5 highlights the thematic diversity and complexity of interrelations among concepts in the international relations literature. Concepts such as "politics" and "power" are central to the literature, while themes such as "absorptive capacity" and "policy" are more influential in particular contexts. The following analysis shows how the literature combines not only economic dynamics but also political and social dimensions. It also provides insight on how these ideas can be leveraged more efficaciously across disciplines.

In the strategic thematic maps (Figures 5 and 6), centrality indicates the importance of a theme in connecting different research clusters, reflecting its influence within the broader field. Themes with high centrality, such as "globalization" and "foreign direct investment," demonstrate their critical role in bridging various disciplinary perspectives and facilitating interdisciplinary dialogue, particularly aligning with neoliberal and international political economy theories. Density, on the other hand, measures the internal development of a theme. High-density themes indicate a strong internal conceptual structure, suggesting a mature and coherent subfield. For example, themes such as "global governance" not only show strong internal development but also high relevance across multiple theoretical frameworks like constructivism and critical theories. The mapping thus provides

insight into both the structural integration and conceptual maturity of key research themes within international relations.

These thematic findings are further supported and contextualized by key contributions from the international political economy literature. The prominence of foreign direct investment (FDI) and economic growth themes in the strategic thematic maps (Figures 5 and 6) supports Stiglitz's (2002) argument that, while FDI primarily benefits developed economies, it can serve as a crucial instrument for promoting sustainable development in emerging countries, aligning with the broader objectives of the Sustainable Development Goals (SDGs).

Similarly, the emergence of capital mobility and financial globalization as significant themes resonates with Rodrik's (2011) analysis, which emphasizes that although increased capital flows facilitate economic integration, they also heighten systemic vulnerabilities by accelerating the transmission of financial crises across borders.

Figure 6. *Thematic Evolution in International Relations Literature: Development, Relevance, and Centrality of Key Concepts*

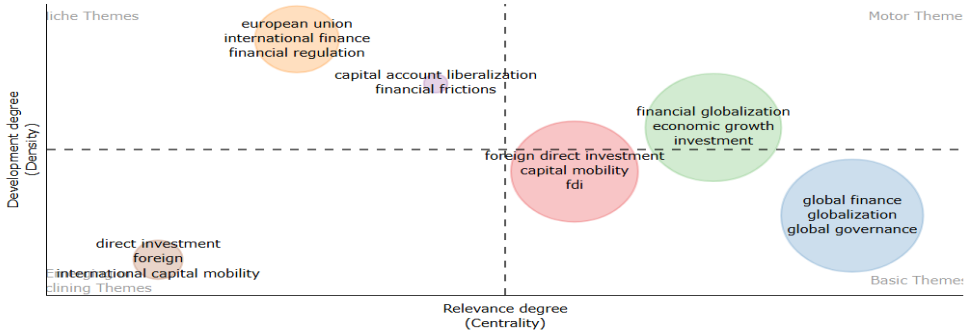


Figure 6 classifies the themes in the international relations literature according to their degree of centrality-that is, of relevance-and density, or development degree. The proposed classes make a further detailed analysis possible about the importance and role taken up by these themes within this literature. Thematic mapping offers a valuable framework for identifying structural patterns in scholarly literature, revealing shifting intellectual priorities across different periods.

This approach aligns with Aria & Cuccurullo (2017), who argue that science mapping techniques enable the reconstruction of conceptual, intellectual, and social structures within academic disciplines by capturing their thematic evolution over time. Furthermore, this graphic represents an important tool for the assessment of how the thematic development within the literature cuts across changes in the international system.

The upper-left quadrant contains "Niche Themes," consisting of themes that have high density with low centrality. Among them are such themes as "European Union," "international finance," and "financial regulation." These themes reflect areas of specialized expertise in the literature, and they are studied intensively within their own domains; yet, as noted, they play a more peripheral role within the overall framework of the literature due to their low centrality. For example, the "European Union" theme covers processes of regional integration and economic regulation within the EU but, in the global context, represents a more constrained integration. It also underlines the need to locate European integration studies within the greater contexts of global governance and multi-actor systems. These themes are important for specific academic communities or topics but are not well placed within interdisciplinary contexts.

High centrality represents the "Motor Themes" quadrant, in the upper-right quadrant, along with high density. Examples of themes in this quadrant include "financial globalization, "economic growth," and "investment." These themes are seen to represent the main drivers of the literature and are strongly connected with other themes. For example, "financial globalization" addresses the impact of international financial processes but also encompasses how those processes interact with other dimensions such as economic inequality, governance, and environmental sustainability. High centrality of a theme indicates that it establishes robust links with other concepts in the literature and plays an integrative role in structuring the discipline. This underscores the observation that the international relations literature increasingly centers on economic processes and their broader political and social

ramifications. As Gilpin (2001) and Oatley (2011) emphasize, the incorporation of international political economy perspectives has broadened the analytical focus of IR, situating economic variables at the core of global governance and power dynamics.

The lower-left quadrant, "Declining Themes," is both low in centrality and density. Examples of themes within this quadrant include "direct investment," "foreign," and "international capital mobility." These are low in both centrality and density; hence, these themes are already in decline in the literature and poorly connected to other themes. Perhaps this is to say that themes like "direct investment" are revisited in more general contexts of the literature of international relations through sustainable investment or environmental impact-a reframing that could reinforce their popularity. This would therefore, imply that structure-specific themes, which may have been prominent at any given point in time, do gradually lose their relevance in the passage of time.

The lower-right quadrant, labeled as "Basic Themes," is that with high centrality but low density. In this quadrant fall the concepts such as "global finance," "globalization," and "global governance." While those themes keep strong links with other ideas in the literature, they have been studied less intensely. For example, the theme of "global governance" underlines the role of governance mechanisms in the international system but invites further studies on specific ways through which such mechanisms reshape the role of states, international organizations, and civil society. Although themes such as "global finance," "globalization," and "global governance" form the conceptual foundation of international relations literature, they remain underdeveloped in terms of theoretical depth and empirical granularity. This underlines the need for further research to unpack the operational mechanisms and normative implications of these core constructs.

Figure 7. *Conceptual Structure Map of International Relations Literature: Interdisciplinary Connections and Thematic Clusters*

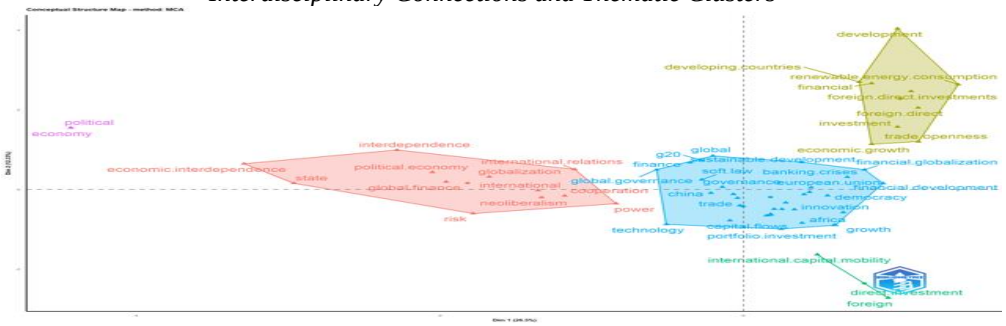


Figure 7 presents a conceptual structure map generated using Multiple Correspondence Analysis (MCA) (Greenacre, 1984). MCA reduces the dimensionality of the keyword dataset and clusters them into conceptually coherent groups. The conceptual map visually articulates the intellectual architecture of the international relations field, unveiling thematic proximities and latent conceptual relationships. As Aria & Cuccurullo (2017) highlight, such bibliometric tools systematically reveal the evolution of scholarly paradigms and the clustering of knowledge production across disciplines..

Figure 7 gives a visual representation of how themes within the international relations literature classify into conceptual clusters and the relationships among these themes. Each cluster represents a thematic focus, with the axes of the map placing these concepts within the standpoint of the literature and in interaction with other concepts. Conceptual mapping using Multiple Correspondence Analysis (MCA) serves as a foundational tool for identifying the latent structure of theoretical frameworks and revealing interdisciplinary linkages in academic fields. As Cobo et al. (2011) emphasize, such mapping techniques allow for the systematic identification of thematic clusters, enabling scholars to trace the intellectual architecture and knowledge evolution within a given discipline.

The cluster on the left of the map colored in red features concepts like "political economy," "state," "global finance," "economic interdependence," and "risk." This cluster identifies the analysis of global financial interactions and

economic interdependence set within the context of political economy. The close connection between "economic interdependence" and "state" underlines the roles of states in the global economy or, conversely, the influence of international economic interdependencies within policymaking. The observed association between economic interdependence and state agency reopens classical debates within realist and neoliberal IR theory. Acharya (2014) stresses the need to reinterpret such theoretical positions through the lens of Global IR, advocating for frameworks that incorporate regional context and pluralistic understandings of state-market relations. As Acharya (2014) argues, these theoretical frameworks must increasingly be recontextualized through a Global IR lens that accounts for regional diversity and the evolving nature of state-market relations. Inclusion of "risk" within this cluster demonstrates that uncertainties and risk factors associated with economic globalization are considerably addressed in the literature. This provides an understanding of how the literature gives grounding to the political consequences of financial crises.

It encompasses the blue cluster in the middle of the map, from "global governance," "global finance," "trade," to "democracy." This cluster-actor represents the function of global governance mechanisms and economic dynamics within the international relations literature. The concept of global governance also provides the general framework through which multi-actor systems operate at the international level. Furthermore, the occurrence of such concepts as "democracy" and "cooperation" in this cluster underlines the importance of democratic values for international collaboration. This association aligns with democratic peace theory, which posits that liberal democratic values foster peaceful and cooperative international relations. As Keohane and Nye (2012) emphasize, institutionalized interdependence and democratic norms are crucial drivers of international cooperation, especially in trade and governance contexts.

This is depicted by the yellow cluster in the top right area, which encompasses themes such as "development," "renewable energy consumption,"

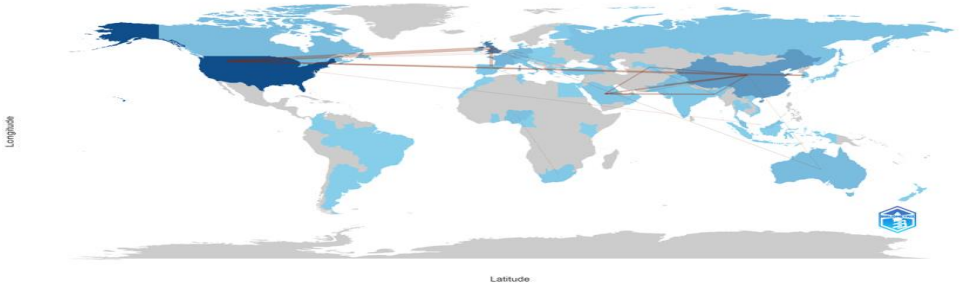
"foreign direct investment," and "trade openness." In fact, this cluster represents studies focused on sustainable development along with economic growth. The combining of "renewable energy consumption" and "development" evidences the analysis made on the impacts of renewable energy use on economic growth, put forward by the use of sustainable development goals. The integration of environmental sustainability and economic growth themes in this cluster mirrors an expanding scholarly focus on the SDGs. Béné et al. (2020) demonstrate that contemporary research increasingly explores the complex interactions between renewable energy, trade openness, and sustainable development across diverse contexts. As Béné et al. (2020) demonstrate, global academic discourse is increasingly attentive to how renewable energy use and trade openness contribute to environmentally sound economic growth. Ideas such as "foreign direct investment" and "trade openness" point to the heavy emphasis on open trade policies and how these affect development along with foreign direct investments.

The green cluster falls within the lower-right part of the map, and it contains concepts such as "direct investment," "international capital mobility," and "foreign." This cluster represents themes with an emphasis on international investments and the mobility of capital. The linking of "international capital mobility" and "direct investment" underlines the effects of this process on the international plane and points to the role of direct investments in the world economy. Concepts such as capital mobility and direct investment play a pivotal role in ongoing discussions around global inequality and asymmetrical capital distribution. Rodrik (2011) argues that while open capital flows can stimulate growth, they may also undermine stability and deepen systemic imbalances in the absence of adequate institutional safeguards.

Figure 7, the themes for the international relations literature are multidimensional in nature and their interconnectedness is quite complex. The red cluster develops an in-depth study on the relationship between states and systems in political economy and global finance. The blue cluster makes arguments for collaborative processes within global governance and democratic values. The yellow

cluster represents the novelty in approaches found in the literature, which links the sustainable development goals with environmental factors. The green cluster focuses on the aspects of capital mobility and international investments in the context of economic globalization and their role within the international system. The thematic distribution presented here underscores the inherently multidisciplinary nature of international relations, where intersections among political economy, sustainability, and global governance generate dynamic theoretical innovation. As Acharya & Buzan (2007) argue, capturing these multiple dimensions is crucial for constructing a more inclusive and globally relevant IR discipline. Moreover, the relationships that have been mapped out show the extent to which the literature is able to analyze the complexities of the international system and how these processes have catalyzed theoretical and methodological transformations within the discipline.

Figure 8. *Geographical Distribution of Academic Collaborations in International Relations: Economics, Finance, and Social Sciences Perspective*



This map provides a visualization of academic collaborations and interactions between countries of the international relations literature. The line connections represent academic links and networks of collaboration established among these different countries; the color intensity denotes the level of academic contributions to, and influence of, each country on the literature. Bibliometric mapping enables a deeper understanding of how epistemic hierarchies and global knowledge flows are embedded in structural asymmetries within IR scholarship. Kristensen (2015) underscores that such visualizations expose the spatial and institutional dominance of Western actors, which continues to marginalize

alternative or regional perspectives in theory building. As Kristensen (2015) argues, IR as a discipline reflects deep epistemic asymmetries shaped by power relations embedded in global academic networks, resulting in the marginalization of non-Western perspectives.

The dark blue color of the United States on this map is a good indicator of the country's immense academic contribution and influence within the international relations literature. The dense lines radiating from the U.S. depict intensive academic collaboration with large parts of the world, most especially Europe, Asia, and Australia. This central position of the U.S. is a product not only of its wide academic infrastructure and funding basis but also part of a structural setting in which the U.S. holds a norm-setting power in the discipline of international relations. The dominant academic role of the United States reflects its institutional capacity to shape both methodological trends and theoretical norms in international relations. As Acharya and Buzan (2007) argue, this centrality reinforces the persistence of Western dominance in IR theory, often at the expense of diverse epistemological contributions.

On this map, the European countries are strongly represented, and the region itself is important in academic collaboration. Most notably, the United Kingdom and Germany and France not only belong to the core in U.S. international collaboration but also function as regional hubs in the network of collaborations. These have laid a basis for academic contributions in the region with critical discourses on matters such as governance mechanisms of the European Union, processes of economic cooperation, and social policies. In addition, in the literature, Europe is prominent in hosting inter-disciplinary studies that integrate social sciences with such other fields as the environment, economics, and politics.

From this perspective, the Asian countries, headed by China and India, emerge as significant regions on the cognitive map. China’s contributions to the international relations literature include studies on economic growth, globalization, and foreign policy. Its output is indeed growing, reshaping theoretical debates in

international relations, especially in the contexts of economic globalization and regional integration. On the other hand, India has gained more and more recognition in the literature with its studies on regional dynamics, development policies, and security issues. The academic contributions of these two countries are rising, underlining the emergence of Asia not only as an economic powerhouse but also as an intellectual hub. This was a trend showing the positioning of Asia as a growing center of academic influence.

Lighter colors in the Middle East and Africa reflect, as it were, their meager contributions to international relations literature. In terms of linkages or co-author relationships represented by the lines leading out from their core are predominantly in conjunction with academia-leading regions of the world-the United States and Europe. The marginalization of the Middle East and Africa in IR literature can be traced to structural academic dependencies, where much of the research from these regions aligns with the epistemological and thematic priorities of the Global North. As Aydinli & Mathews (2000) note, publishing patterns and editorial gatekeeping in dominant journals often constrain the emergence of region-specific theoretical contributions. On the other hand, security and energy issues concerning the Middle East, together with those issues pertinent to the challenges of development facing Africa, have remained serious regional points of reference in the said literature. In response, enhancing this academic capacity of these two regions might contribute towards a scholarship that is not only inclusive but also genuinely diverse in this field of international relations.

This map indicates the inequality in the geographical distribution of the academic contributions that form part of the international relations literature, given that the field has been dominated by some regions: the United States, Europe, and East Asia. The leading position of the U.S. and the active role of Europe show that global academic networks are concentrated around these two regions. Yet, the rising contribution from Asia suggests that new centers emerge within the literature. This trend possibly suggests that there is a growing need for greater study of international

relations than has hitherto been conducted in an exclusively Western-centric perspective.

In conclusion, this map shows the strongly hierarchical structure of academic interactions within the international relations literature. The developed countries are the main contributors and pillars of the field, while the developing regions contribute less. The persistent geographical disparities in IR scholarship underscore the urgency of fostering greater theoretical and methodological diversity. Acharya (2014) contends that without broader inclusion of perspectives from the Global South, the discipline risks reproducing a narrow, Western-centric epistemology that limits its global relevance. That might be in supporting research from regions such as the Middle East and Africa to make the discipline more representative. Geographical gaps also underpin the urgent need for a more representative, fair approach toward international relations when it comes to understanding the global landscape. Such maps also serve, on the strategic level, to indicate where more academic cooperation is needed, or which topics hold greater research potential.

This pattern mirrors Immanuel Wallerstein's (2011) world-systems theory, which posits that core regions dominate global knowledge production while peripheral regions remain marginalized. The bibliometric distribution confirms that international relations scholarship continues to be shaped by structural inequalities inherent in the global academic system.

4. Conclusion

This study conducted a comprehensive bibliometric analysis to explore the interdisciplinary structure and thematic trends of the international relations literature. The findings illustrate that global dynamics—especially economic, political, and social processes—are closely embedded in international relations scholarship. This convergence has been noted in prior studies, including Gilpin (2001), who conceptualizes IR as inseparable from global political economy, and Buzan and Lawson (2015), who argue that historical transformations in global order are best

understood through interdisciplinary synthesis across economics, sociology, and politics. Phenomena such as globalization, financial integration, foreign direct investments, and economic growth occupy a central place in the literature.

The study highlights the dominant role of certain regions—particularly the United States, Europe, and Asia—in shaping the international relations literature, reflecting an ongoing geographical imbalance in academic production. The dominance of the United States, Europe, and parts of Asia in shaping international relations literature illustrates the enduring geographical imbalance in global academic production. As Tickner & Wæver (2009) observe, IR remains heavily structured by Western epistemologies and institutions, limiting the visibility of non-Western perspectives. Acharya & Buzan (2007) further argue that theoretical contributions from the Global South have been systematically underrepresented, despite increasing scholarly output from regions like Asia and Latin America. However, the increasing scholarly contributions from regions like China and India suggest an evolving diversification within the discipline. Although scholarly contributions from regions such as Africa and the Middle East remain underrepresented in IR literature, enhancing research infrastructure and academic collaboration in these areas is essential for fostering a more inclusive and representative discipline. Shilliam (2011) argues that mainstream IR continues to marginalize non-Western perspectives and calls for engaging with epistemologies from the Global South as a means of decolonizing the field. Similarly, Aydinli & Mathews (2000) emphasize the importance of investing in regional IR scholarship to rebalance theoretical contributions globally.

The analysis also demonstrates the thematic richness of the field. The prominence of topics such as foreign direct investment, financial globalization, and economic growth illustrates the continued centrality of political economy within international relations. At the same time, the growing focus on themes like capital mobility, sustainable development, and inequality reflects a shift toward greater interdisciplinarity. Kentikelenis & Seabrooke (2017) argue that the transnational

governance of finance increasingly draws on economic sociology and institutional theory. Likewise, Bäckstrand & Lövbrand (2016) show how global environmental governance and sustainable development debates have introduced critical, normative, and justice-oriented approaches into mainstream IR research. Thematic diversification in international relations scholarship reflects a growing recognition that economic and social structures are essential to understanding global political dynamics. Oatley (2011) shows how capital flows, trade imbalances, and domestic political institutions jointly shape state behavior and international outcomes. Likewise, Kentikelenis & Seabrooke (2017) emphasize that financial and social governance mechanisms, often overlooked in traditional IR, are increasingly central to explaining power and authority in the international system.

The study also shows that while international relations scholarship involves considerable levels of transnational collaboration, these networks remain largely centered in developed countries. Kristensen (2015) demonstrates that international co-authorship patterns disproportionately favor scholars from North America and Western Europe, reinforcing structural inequalities in knowledge production. Similarly, Maliniak et al. (2013) note that such concentration limits epistemic diversity and the visibility of alternative theoretical contributions from the Global South. Expanding international research networks to include underrepresented areas could enhance the global inclusivity of international relations scholarship.

By systematically mapping thematic evolutions and emphasizing interdisciplinary linkages, this study contributes to a deeper understanding of the evolving architecture of international relations scholarship. As Zürn (2018) underscores, reflexive approaches that situate IR within broader institutional and normative transformations are essential for comprehending the complexities of global governance systems.

Overall, this study provides a systematic mapping of key thematic trends and interdisciplinary linkages within the international relations literature. Rather than offering direct theoretical or methodological innovations, the study contributes by

clarifying the thematic evolution of the field and highlighting emerging interdisciplinary intersections. The bibliometric mapping provided in this study may serve as a foundation for future research that seeks to transcend disciplinary silos in international relations. As Lake (2011) argues, advancing the field requires overcoming rigid theoretical divides and embracing analytical pluralism. Similarly, Biermann & Dingwerth (2004) emphasize that IR must evolve to incorporate complex global interdependencies, which increasingly cut across economics, finance, and social governance domains.

References

Acharya, A., & Buzan, B. (2007). Why is there no non-Western international relations theory? An introduction. *International Relations of the Asia-Pacific*, *7*(3), 287–312. https://doi.org/10.1093/irap/lcm012

Acharya, A. (2011). Dialogue and discovery: In search of international relations theories beyond the West. *Millennium, 39*(3), 619–637. https://doi.org/10.1177/0305829811406574

Acharya, A. (2014). Global International Relations (IR) and Regional Worlds: A New Agenda for International Studies. *International Studies Quarterly*, *58*(4), 647–659. http://www.jstor.org/stable/43868815

Alfaro, L., Chanda, A., Kalemli-Ozcan, Ş., & Sayek, S. (2004). FDI and economic growth: The role of local financial markets. *Journal of International Economics, 64*(1), 89–112. https://doi.org/10.1016/S0022-1996(03)00081-3

Aria, M., & Cuccurullo, C. (2017). bibliometrix: An R-tool for comprehensive science mapping analysis. *Journal of Informetrics, 11*(4), 959–975. https://doi.org/10.1016/j.joi.2017.08.007

Ashraf, N. (2023). Revisiting international relations legacy on hegemony. *Review of Economics and Political Science, 8*(6), 410–426. https://doi.org/10.1108/REPS-05-2019-0061

Aydinli, E., & Mathews, J. (2000). Are the core and periphery irreconcilable? The curious world of publishing in contemporary international relations. *International Studies Perspectives, 1*(3), 289–303. http://www.jstor.org/stable/44218134

Bäckstrand, K., & Lövbrand, E. (2016). The Road to Paris: Contending Climate Governance Discourses in the Post-Copenhagen Era. Journal of Environmental Policy & Planning, 21(5), 519–532. https://doi.org/10.1080/1523908X.2016.1150777

Baena-Rojas, J. J., & Herrero-Olarte, S. (2020). From preferential trade arrangements to free trade agreements: One of the downturns of cooperation in international relations? *Social Sciences, 9*(8), 139. https://doi.org/10.3390/socsci9080139

Baldwin, R. E. (2003). *Openness and growth: What's the empirical relationship?* (NBER Working Paper No. 9578). National Bureau of Economic Research. https://doi.org/10.3386/w9578

Baldwin, R. E. (2016). *The great convergence: Information technology and the new globalization*. Harvard University Press.

Béné, C., Fanzo, J., Prager, S. D., Achicanoy, H. A., Mapes, B. R., Alvarez Toro, P., & Bonilla Cedrez, C. (2020). Global drivers of food system (un)sustainability: A multi-country correlation analysis. *PLoS ONE, 15*(4), e0231071. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0231071

Bermeo, S. B., & Leblang, D. (2015). Migration and foreign aid. *International Organization, 69*(3), 627–657. https://doi.org/10.1017/S0020818315000119

Best, J. (2014). *Governing failure: Provisional expertise and the transformation of global development finance*. Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/CBO9781139542739

Biermann, F., & Dingwerth, K. (2004). Global environmental change and the nation state. *Global Environmental Politics, 4*(1), 1–22. https://doi.org/10.1162/152638004773730185

Borensztein, E., De Gregorio, J., & Lee, J.-W. (1998). How does foreign direct investment affect economic growth? *Journal of International Economics, 45*(1), 115–135. https://doi.org/10.1016/S0022-1996(97)00033-0

Börzel, T. A., & Risse, T. (2012). From Europeanisation to diffusion: Introduction. *West European Politics, 35*(1), 1–19. https://doi.org/10.1080/01402382.2012.631310

Breuning, M., Bredehoft, J., & Walton, E. (2005). Promise and performance: An evaluation of journals in international relations. *International Studies Perspectives, 6*(4), 447–461.

Broome, A., Homolar, A., & Kranke, M. (2018). Bad science: International organizations and the indirect power of global benchmarking. *European Journal of International Relations, 24*(3), 514–539. https://doi.org/10.1177/1354066117719320

Bueger, C., & Gadinger, F. (2015). The play of international practice. *International Studies Quarterly, 59*(3), 449–460. https://doi.org/10.1111/isqu.12202

Buzan, B., & Lawson, G. (2015). *The global transformation: History, modernity and the making of international relations*. Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/CBO9781139565073

Büthe, T., & Milner, H. V. (2008). The politics of foreign direct investment into developing countries: Increasing FDI through international trade agreements? *American Journal of Political Science, 52*(4), 741–762. https://doi.org/10.1111/j.1540-5907.2008.00340.x

Callahan, W. A. (2016). *China dreams: 20 visions of the future*. Oxford University Press.

Callon, M., Courtial, J. P., Turner, W. A., & Bauin, S. (1983). From translations to problematic networks: An introduction to co-word analysis. *Social Science Information, 22*(2), 191–235. https://doi.org/10.1177/053901883022002003

Checkel, J. T. (2001). Constructivism and its critics. In W. Carlsnaes, T. Risse, & B. A. Simmons (Eds.), *Handbook of International Relations* (pp. 223–248). SAGE Publications.

Cobham, A., & Janský, P. (2018). Global distribution of revenue loss from corporate tax avoidance: Re-estimation and country results. *Journal of International Development, 30*(2), 206–232. https://doi.org/10.1002/jid.3348

Cobo, M. J., López-Herrera, A. G., Herrera-Viedma, E., & Herrera, F. (2011). An approach for detecting, quantifying, and visualizing the evolution of a research field: A practical application to the fuzzy sets theory field. *Journal of Informetrics, 5*(1), 146–166. https://doi.org/10.1016/j.joi.2010.10.002

Cox, R. W. (1981). Social forces, states and world orders: Beyond international relations theory. Millennium, 10(2), 126–155. https://doi.org/10.1177/03058298810100020501

Cox, R. W. (1987). *Production, power, and world order: Social forces in the making of history*. Columbia University Press.

Drelich-Skulska, B., & Domiter, M. (2020). Security in the science of international relations and economic security: A contribution to the discussion. Transformations in Business & Economics, 19(2A), 551–564.

Dunning, J. H. (1988). The eclectic paradigm of international production: A restatement and some possible extensions. Journal of International Business Studies, 19(1), 1–31. https://doi.org/10.1057/palgrave.jibs.8490372

Enloe, C. (1990). *Bananas, beaches and bases: Making feminist sense of international politics*. University of California Press.

Epstein, C. (2013). Constructivism or the eternal return of universals in international relations: Why returning to language is vital to prolonging the owl's flight. *European Journal of International Relations, 19*(3), 499–519. https://doi.org/10.1177/1354066113494669

Fuentes, S. S. (2012). Another world is possible: Critique of neoliberal thought and its universal and lineal vision of the International Relations and world system. *Revista Mexicana de Ciencias Políticas y Sociales, 57*(214), 54–85.

Genschel, P., & Schwarz, P. (2011). Tax competition: A literature review. *Socio-Economic Review*, *9*(2), 339–370. https://doi.org/10.1093/ser/mwr004

Giddens, A. (1990). *The consequences of modernity*. Stanford University Press. https://voidnetwork.gr/wp-content/uploads/2016/10/The-Consequences-of-Modernity-by-Anthony-Giddens.pdf

Gill, S. (1995). Globalisation, market civilisation, and disciplinary neoliberalism. *Millennium, 24*(3), 399–423. https://doi.org/10.1177/03058298950240030801

Gilpin, R. (1987). *The political economy of international relations*. Princeton University Press.

Gilpin, R., & Gilpin, J. M. (2001). *Global political economy: Understanding the international economic order*. Princeton University Press. https://doi.org/10.2307/j.ctvcm4j53

Greenacre, M. J. (1984). *Theory and applications of correspondence analysis*. Academic Press. http://www.carme-n.org/?sec=books5

Harvey, D. (2005). *A brief history of neoliberalism*. Oxford University Press. https://pratclif.com/economy/money_files/harvey_a_brief_history_of_neoliberalism.pdf

Held, D., & McGrew, A. (Eds.). (2007a). *Globalization theory: Approaches and controversies.* Polity Press.

Held, D., & McGrew, A. (2007b). *Globalization/anti-globalization: Beyond the great divide?* (2nd ed.). Polity Press.

Helleiner, E. (2011). *Understanding the 2007–2008 global financial crisis: Lessons for scholars of international political economy*. Annual Review of Political Science, 14(1), 67–87. https://doi.org/10.1146/annurev-polisci-050409-112539

Jensen, N. M. (2003). Democratic governance and multinational corporations: Political regimes and inflows of foreign direct investment. *International Organization, 57*(3), 587–616. https://doi.org/10.1017/S0020818303573040

Kentikelenis, A. E., & Seabrooke, L. (2017). The politics of world polity: Script-writing in international organizations. *American Sociological Review, 82*(5), 1065–1092. https://doi.org/10.1177/0003122417728241

Kirshner, J. (2014). International relations then and now: Why the Great Recession was not the Great Depression. *History of Economic Ideas, 22*(3), 47–69.

Keohane, R. O. (1984). *After hegemony: Cooperation and discord in the world political economy*. Princeton University Press.

Keohane, R. O., & Nye, J. S. (2012). *Power and interdependence: World politics in transition* (4th ed.). Pearson Education.

Kristensen, P. M. (2015). Revisiting the "American Social Science" – Mapping the Geography of International Relations. *International Studies Perspectives*, *16*(3), 246-269. Article 2. https://doi.org/10.1111/insp.12061

Lake, D. A. (2011). Why "isms" are evil: Theory, epistemology, and academic sects as impediments to understanding and progress. *International Studies Quarterly, 55*(2), 465–480. http://www.jstor.org/stable/23019696

Li, Q., & Resnick, A. (2003). Reversal of fortunes: Democratic institutions and foreign direct investment inflows to developing countries. *International Organization, 57*(1), 175–211. https://doi.org/10.1017/S0020818303571077

Luo, P., Ngai, E. W. T., & Cheng, T. C. E. (2024). Supply chain network structures and firm financial performance: The moderating role of international relations. *International Journal of Operations & Production Management, 44*(1), 75–98. https://doi.org/10.1108/IJOPM-07-2022-0434

Maliniak, D., Oakes, A., Peterson, S., & Tierney, M. J. (2007). *The view from the ivory tower: TRIP survey of international relations faculty in the United States and Canada*. College of William & Mary, Program on the Theory and Practice of International Relations.

Maliniak, D., Peterson, S., & Tierney, M. J. (2012). *TRIP around the world: Teaching, research, and policy views of international relations faculty in 20 countries*. Teaching, Research, and International Policy (TRIP) Project, Institute for the Theory and Practice of International Relations, College of William & Mary. https://irtheoryandpractice.wm.edu/projects/trip/

Meyer, K. E., & Li, C. (2022). The MNE and its subsidiaries at times of global disruptions: An international relations perspective. *Global Strategy Journal, 12*(3), 555–577. https://doi.org/10.1002/gsj.1436

Mendes, M. V. I. (2020). The limitations of international relations regarding MNCs and the digital economy: Evidence from Brazil. *Review of Political Economy*, 33(1), 67-87. https://doi.org/10.1080/09538259.2020.1730609

Moschella, M. (2011). *Different varieties of capitalism? British and Italian recapitalization policies in response to the sub-prime crisis* (Document No. 1557). Yale University, Yale Program on Financial Stability. https://elischolar.library.yale.edu/ypfs-documents/1557

Motowidlak, T., & Motowidlak, U. (2024). The impact of economic and behavioural factors on the shaping of international relations with the Russian Federation: A comparative analysis of Poland and Germany. *Argumenta Oeconomica, 53*(2). https://doi.org/10.15611/aoe.2024.2.08

Narula, R., & Driffield, N. (2012). Does FDI cause development? The ambiguity of the evidence and why it matters. *The European Journal of Development Research, 24*(1), 1–7. https://doi.org/10.1057/ejdr.2011.51

Oatley, T. (2011). The reductionist gamble: Open economy politics in the global economy. *International Organization, 65*(2), 311–341. https://www.jstor.org/stable/23016814

Obstfeld, M. (2011). *The international monetary system: Living with asymmetry* (NBER Working Paper No. 17641). National Bureau of Economic Research. https://doi.org/10.3386/w17641

Ociepka, B., & Arendarska, J. (2021). Cultural diplomacy as a network and networking in international relations: The case of cultural diplomacy in Russia. *SAGE Open, 11*(4). https://doi.org/10.1177/21582440211054119

Prasad, E. S., Rajan, R. G., & Subramanian, A. (2007). Foreign capital and economic growth. *Brookings Papers on Economic Activity, 2007*(1), 153–209. http://www.jstor.org/stable/27561577

Reinhart, C. M., & Rogoff, K. S. (2009). *This time is different: Eight centuries of financial folly*. Princeton University Press. https://doi.org/10.2307/j.ctvcm4gqx

Robertson, R. (2000). Globalization: Social theory and global culture. SAGE Publications Ltd.

Rodrik, D. (2011). The globalization paradox: Democracy and the future of the world economy. W. W. Norton.

Ruggie, J. G. (2004). Reconstituting the global public domain: Issues, actors, and practices. *European Journal of International Relations, 10*(4), 499–531. https://doi.org/10.1177/1354066104047847

Scholte, J. A. (2005). *Globalization: A critical introduction* (2nd ed.). Palgrave Macmillan.

Schneider, F., & Frey, B. S. (1985). Economic and political determinants of foreign direct investment. *World Development, 13*(2), 161–175. https://doi.org/10.1016/0305-750X(85)90002-6

Shambaugh, D. (2015). China's soft-power push: The search for respect. *Foreign Affairs, 94*(4), 99–107. http://www.jstor.org/stable/24483821

Shilliam, R. (2011). *International relations and non-Western thought: Imperialism, colonialism and investigations of global modernity*. Routledge.

Steger, M. B. (2017). *Globalization: A very short introduction* (4th ed.). Oxford University Press. https://doi.org/10.1093/actrade/9780198779551.001.0001

Sauvant, K. P., & Sachs, L. E. (2009). *The effect of treaties on foreign direct investment: Bilateral investment treaties, double taxation treaties, and investment flows*. Oxford University Press. https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195388534.001.0001

Stiglitz, J. E. (2002). Globalization and its discontents. W. W. Norton & Company.

Tickner, J. A. (2001). *Gendering world politics: Issues and approaches in the post–Cold War era.* Columbia University Press.

Tickner, A. B., & Wæver, O. (Eds.). (2009). *International relations scholarship around the world*. Routledge.

United Nations Conference on Trade and Development. (2020). *World investment report 2020: International production beyond the pandemic* (30th anniversary ed.). United Nations. https://unctad.org/system/files/official-document/wir2020_en.pdf

Wallerstein, I. (2011). *The modern world-system I: Capitalist agriculture and the origins of the European world-economy in the sixteenth century* (New ed.). University of California Press. https://www.jstor.org/stable/10.1525/j.ctt1pnrj9

Wang, H. (2014). *From "taoguang yanghui" to "yousuo zuowei": China's engagement in financial minilateralism* (CIGI Paper No. 52). Centre for International Governance Innovation. https://www.cigionline.org/publications/from-taoguang-yanghui-to-yousuo-zuowei-chinas-engagement-in-financial-minilateralism/

Wendt, A. (1999). *Social theory of international politics.* Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/CBO9780511612183

Woo, B., & Verdier, D. (2020). A unifying theory of positive and negative incentives in international relations: Sanctions, rewards, regime types, and compliance. *Economics of Governance, 21*(3), 215–236. https://doi.org/10.1007/s10101-020-00239-2

Xie, W. (2023). The impact of geopolitical risks and international relations on inbound tourism—evidence from China and key source countries. *Cogent Social Sciences, 9*(2). https://doi.org/10.1080/23311886.2023.2285244

Yoon, J. (2009). Globalization and the welfare state in developing countries. *Business and Politics, 11*(2), 1–31. https://doi.org/10.2202/1469-3569.1205

Zhang, Y., & Buzan, B. (2012). The tributary system as international society in theory and practice. *The Chinese Journal of International Politics, 5*(1), 3–36. https://doi.org/10.1093/cjip/pos001

Zürn, M. (2018). *A theory of global governance: Authority, legitimacy, and contestation*. Oxford University Press. https://doi.org/10.1093/oso/9780198819974.001.0001

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi
Araştırma Makalesi
ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9 (1), 775-813
Geliş Tarihi:24.01.2025 Kabul Tarihi:30.05.2025
Yayın: 2025 Yayın Tarihi:31.05.2025
https://doi.org/10.30561/sinopusd.1626615
https://dergipark.org.tr/sinopusd

EBEVEYNLERİN BAKIŞ AÇISIYLA İLKOKUL 3. VE 4. SINIF ÖĞRENCİLERİNİN DİJİTAL OYUN BAĞIMLILIĞININ SORUMLULUK BİLİNCİNE YANSIMALARININ İNCELENMESİ

Zarif Safa SOYLU*

Yaşar ÇELİK*

Öz

Bu çalışmada, dijital oyun bağımlılığının ilkokul üçüncü ve dördüncü sınıf öğrencilerinin sorumluluk bilincine yansımalarının ebeveynlerin bakış açısıyla incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden olgubilim (fenomenoloji) kullanılmıştır. Araştırma verileri, Samsun ili Ladik ilçesinde öğrenim gören üçünü ve dördüncü sınıf öğrencilerinin ebeveynlerinden yarı yapılandırılmış görüşmeler yoluyla elde edilmiştir. 40 ebeveyn ile çocuklarının dijital oyun bağımlılığı olup olmadığı konusunda ön görüşme yapılmıştır. Çocuklarında dijital oyun bağımlılığı olduğunu söyleyen gönüllü ebeveynlerden 10'u ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerden elde edilen veriler içerik analizi yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda dijital oyun bağımlılığının çocukların bireysel, ailevi, sosyal ve akademik sorumlulukları üzerinde önemli etkileri olduğu tespit edilmiştir. Öz bakım alışkanlıklarının ihmal edilmesi, aile içi iletişimin zayıflaması, sosyal bağların zarar görmesi ve akademik sorumlulukların yerine getirilmesinde zorluklar yaşanması olumsuz etkiler olarak ortaya çıkmıştır. Öte yandan kelime dağarcığının zenginleşmesi, tasarım becerilerinin gelişmesi ve sosyal saygınlık kazanılması gibi olumlu etkiler de görülmüştür. Ayrıca ebeveynlerin çocukların dijital oyun bağımlılıklarını kontrol altına almak için sosyal aktiviteler, zaman kısıtlamaları ve yasaklar gibi farklı stratejiler uyguladıkları tespit edilmiştir. Bu çalışmanın dijital oyun bağımlılığının çocuklar üzerindeki etkilerini anlamak adına paydaşlara önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dijital Oyun Bağımlılığı, İlkokul Öğrencileri, Sorumluluk.

* Uzman, MEB, safasoylu@hotmail.com, https://orcid.org/0000-0001-6580-2440
* Doç. Dr. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, ycelik@omu.edu.tr, https://orcid.org/0000-0001-8159-5189
This work is licensed under a Creative Commons BY-NC-SA 2.0

An Examination Of The Reflections Of Digital Game Addiction On Responsibility Awareness Of Primary School 3rd and 4th Grade Students From The Parents' Perspective

Abstract

This study aims to examine the reflections of digital game addiction on the responsibility consciousness of third and fourth grade primary school students from the perspective of parents. In the study, phenomenological design, one of the qualitative research methods, was used. The research data were obtained from the parents of 3rd and 4th grade students studying in Ladik district of Samsun province through semi-structured interviews. 40 parents were pre-interviewed about whether their children had digital game addiction. Interviews were conducted with 10 of the volunteer parents who said that their children had digital game addiction. The data obtained from the interviews were analysed using content analysis method. As a result of the research, it was determined that digital game addiction has significant effects on children's individual, family, social and academic responsibilities. Neglect of self-care habits, weakening in family communication, damage to social ties and difficulties in fulfilling academic responsibilities were revealed as negative effects. On the other hand, positive effects such as enriching vocabulary, developing design skills and gaining social prestige were found. In addition, it was determined that parents applied different strategies such as social activities, time limitations and prohibitions to control children's digital game addictions. It is thought that this study will provide important contributions to stakeholders in order to understand the effects of digital game addiction on children's.

Keywords: Digital Game Addiction, Primary School Students, Responsibility.

Giriş

Oyun, çocuklar için en az sevgi ve bakım görme, barınma ve beslenme kadar temel bir gereksinimdir (Çankaya, 2014). Çocuğun zihinsel gelişimini doğrudan yansıtan oyun, aynı zamanda temel bir hak olarak değerlendirilmektedir (Egemen, Yılmaz ve Akil, 2004). Çocuklar oyun oynarken problem çözme, yaratıcılık, iletişim becerisi geliştirme ve keşfetme gibi birçok önemli yetkinliği deneyimleme fırsatı bulurlar. Bu nedenle oyun, yalnızca bir eğlence aracı değil, fiziksel, bilişsel ve sosyal gelişimi destekleyen çok yönlü bir etkinliktir (Burghardt, 2012). Ayrıca çocuklar, oyun aracılığıyla duygularını yönetmeyi, yeni durumlara uyum sağlamayı ve farklı deneyimlerle başa çıkmayı öğrenir (Kaya, 2018). Oyun, çocukların iç dünyalarını anlamamıza olanak tanıyan bir pencere işlevi görür. Ancak, günümüzde teknolojik

ilerleme ve iletişim araçlarının etkisi, çocuk oyunlarının işlevini önemli ölçüde değiştirmiştir (Bryce ve Rutter, 2003).

Yaşamımızı değiştiren teknolojik gelişmeler, tüm yaş gruplarının dikkatini çekmekle birlikte, özellikle çocuk ve gençlerin ilgisini cezbeden bir ortam oluşturmuştur. Günümüzde, çocuklar ve gençler teknolojiye yoğun bir ilgi göstermekte, sosyal medya platformlarını, web günlüklerini ve mobil uygulamaları aktif bir şekilde kullanmaktadırlar (Eskili, 2023). Teknolojiye olan yoğun ilgi ile birlikte geleneksel oyunların yerini dijital oyunlar almış ve bu durum, oyun oynama biçimlerini değişikliklere uğratmıştır (Stenros, 2017). Dijital oyunların ilgi çekici olması ve hızlı bir şekilde yaygınlaşması, çocuklar arasında oynanan birçok geleneksel oyunu neredeyse yok etmiş ve günün büyük kısmını ekran başında oyun oynayan bireylerin çoğalmasına sebebiyet vermiştir (Farchakh, vd., 2020). Bu bağlamda geleneksel oyunların yerini alan dijital oyunların etkileri, ebeveynler ve eğitimciler için dikkatle ele alınması gereken bir konu olarak görülmektedir (Eskili, 2023).

Oyun, çocuğun iç dünyası ile dış dünyayı bağdaştırmasına olanak tanırken, dijital oyunlarda bu bağ farklı ve sayısız dünyaya yönelmektedir (Başal, 2007). Ancak bu dijital dünyaların çoğu, çocuk gelişimi açısından bazı tehditler barındırmaktadır. Çocukların günlerinin büyük bir kısmını bilgisayar başında geçirmeleri, sosyal çevrelerinden kopmaları ve aileleriyle etkili iletişim kuramamaları, ebeveynler tarafından sıklıkla dile getirilen önemli sorunlar olarak görülmektedir (Çakır, 2013). Bunların arasında çocukların ödevlerini yapmaması, kitap okumaya zaman ayırmaması, verilen görevleri ihmal etmesi, uyku düzeninin bozulması ve hatta şiddet eğiliminde bulunması gibi durumlar dikkati çekmektedir (Karadağ ve Kılıç, 2019). Özellikle 7-15 yaş arasındaki çocuklara sahip ebeveynler, dijital oyunların; bağımlılık (%87.1), kaygı ve saldırganlık (%74.8), sosyal izolasyon (%69.7) ve okul sorumluluklarını erteleme (%72.5) gibi çeşitli olumsuzluklara yol açtığını ifade etmektedirler (Mustafaoğlu ve Yasacı, 2018).

Dijital oyunların olumsuz etkileri arasında, çocuklarda agresif davranışların artışı, şiddetin sıradan bir olay olarak algılanması ve bağımlılık gibi sorunlar öne çıkmaktadır. Bununla birlikte, dijital oyunlar, çocukların gerçek hayattaki duygusal ve sosyal bağlarını zayıflatarak, onların sağlıklı bir şekilde büyümesini engelleyebilmektedir. Söz konusu etkiler, yalnızca bireysel düzeyde değil, toplumsal düzeyde de ele alınması gereken önemli bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır (Aydoğdu-Karaaslan, 2015; Horzum, 2011). Özellikle sosyal çevre ile bağın zayıflaması ve aile içi iletişimin azalması, modern çağın getirdiği dijitalleşme sürecinin belirgin sorunları arasında yer almaktadır. Nitekim, Indiana Üniversitesi'nde yapılan bir araştırma, ergen erkeklerin şiddet içerikli dijital oyunlar oynarken beyinlerinin kontrol ve odaklanma ile ilgili bölgelerinde işlev azalması yaşadıklarını ortaya koymuştur (The Science Teacher, 2007). Diğer yandan dijital oyunların çocuklarda sorumluluk değerinin kazanılması yönünden de önemli etkileri olduğu tartışma konusudur.

Sorumluluk kavramı felsefe tarihinde derinlemesine ele alınmış karmaşık bir kavramdır. Sorumluluğun felsefi kökenleri incelendiğinde, Aristoteles ve Kant gibi düşünürlerin ahlak anlayışları öne çıkar. Aristotelesçi etikte sorumluluk, pratikte erdemli davranışlar ve pratik kavrayış (phronesis) geliştirme sürecine bağlı olarak, iradi tercihler ve eylemlerin sonuçlarını üstlenmekle ilişkilidir. Bu yaklaşım, sorumluluğu karakter gelişiminin ve bağlamsal eylemin bir parçası olarak görür. Kantçı ahlak felsefesinde ise sorumluluk, eylemin sonuçlarından bağımsız olarak, niyetin ahlaki değeriyle ve saf pratik aklın ilkelerine göre özerk (autonom) biçimde eylemekle ilgilidir. Kant için sorumlu olmak, kişinin öznel ilkelerinin evrensel bir yasa olabilecek şekilde belirlenmesi ve bu ussal ilkeye göre hareket etmesidir. Aristoteles sorumlulukta bağlamı, erdemi ve sonuçları daha çok dikkate alırken, Kant evrensel ilkeyi, niyeti ve özerk yükümlülüğü vurgular (Coşkun, 2019).

Özne ve nedensel eyleme odaklanan bu geleneksel felsefi yaklaşımlar, günümüzün hızla değişen, teknoloji ve bilimsel gelişmelerle şekillenen yaşam dünyasının karmaşıklığı ve bunun yol açtığı geniş çaplı toplumsal ve çevresel etkiler

karşısında sorumluluğu tam olarak açıklamada yetersiz kalmaktadır. Eylem sonuçlarını doğrudan bireye atfetmek giderek zorlaşırken, sorumluluğun bireysel boyutunun yanı sıra toplumsal, çevresel ve kurumsal boyutları da kapsayacak şekilde genişlemesi gerekmektedir. Geleneksel anlayış geçmişteki eylemlere ve birebir zarara odaklanırken, günümüzde sorumluluk kavramı geleceğe yönelik eylemleri ve daha geniş ölçekli etkileri de içermektedir (Nunes ve Simescu, 2010).

Sorumluluk, Türk Dil Kurumu'na (1988) göre "kişinin kendi davranışlarını veya kendi yetki alanına giren herhangi bir olayın sonuçlarını üstlenmesi" şeklinde tanımlanmaktadır. Bunun yanında literatürde, kurallara uygun davranış sergileme (Civelek, 2006), verilen görevi en iyi şekilde yerine getirme ve görevin gerektirdiği davranışların hesabını verebilme (Başaran, 1974) ve başkalarının haklarına saygılı olma bireyin eylemlerinin farkında olması ve sonuçlarını üstlenmesi (Cevizci, 1997; Dökmen, 2011) gibi çeşitli tanımlara da rastlanmaktadır.

Bireylere sorumluluk bilincinin kazandırılmasında ilk basamak aile olarak görülmekle birlikte, okul da bu konuda önemli bir görev üstlenmektedir (Yeşilyaprak, 2002). Zira, çocuk, görev ve alışkanlıklarının birçoğunu ailede kazansa da okuldan aldığı eğitimle bunları perçinleştirir (Gündüz, 2014). Gerek aile gerekse okul, çocuklara bu sorumlulukları kazandırırken birçok zorlukla karşılaşmakta; çoğu zaman bu zorlukların üstesinden gelmekte çaresiz kalmaktadırlar. Bunlara bağlı olarak yeni kuşağın sorumluluk bilinci kazanma açısından yetersiz oldukları değişik platformlarda dile getirilmekle birlikte; eğitimin paydaşları olan öğretmenler, idareciler, veliler tarafından da sürekli tartışma konusu yapılmaktadır.

Bu araştırmayla ebeveynlerin, dijital oyun bağımlılığının çocuklarının sorumluluk bilincine yansımaları konusundaki deneyimlerinden yola çıkılarak, tüm paydaşlara çözüm konusunda önerilerde bulunmak amaçlanmaktadır. Alanyazında son yıllarda gençlere (Perko ve Bendek, 2018), okul öncesi düzeydeki öğrencilere (Fang, Tapalova ve Zhiyenbayeva, 2022; Kesici, 2020; Mumcu, 2024), ilkokul

düzeyindeki öğrencilere (Onay ve Çelik, 2022), hem çocuklara hem de gençlere (Yalçın, Irmak ve Ardıç, 2018) yönelik bazı araştırmaların yapıldığı görülmektedir.

Bununla birlikte, ilkokul öğrencilerinde dijital oyun bağımlılığı ve sorumluluk bilincini konu alan sınırlı sayıda çalışmanın (Arslan, 2021; Eskili ve İflazoğlu Saban, 2025; Arslan ve Taş, 2022) bulunması, araştırmayı literatür açısından daha da önemli hale getirmektedir. Bu bağlamda araştırmanın, çocukların dijital oyun bağımlılığına karşı korunmasına yönelik stratejiler geliştirilmesine rehberlik edeceği ve ilgililere konu ile ilgili alacakları kararlarda katkı sunacağı düşünülmektedir. Özellikle ilkokul çağındaki çocukların, dijital oyun bağımlılığına karşı daha savunmasız bir grup oluşturduğu ve bu durumun sorumluluk bilinci kazanmalarını olumsuz etkilediği görülmektedir. Bu nedenle, dijital oyun bağımlılığı ile sorumluluğun detaylı şekilde incelenmesi, erken müdahale stratejilerinin geliştirilmesi açısından önemli bir ihtiyaç olarak karşımıza çıkmaktadır.

1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, ebeveynlerin bakış açısıyla ilkokul çağındaki çocukların dijital oyun bağımlılıklarının sorumluluk bilincine yansımalarının incelenmesidir. Bu amaçla aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

1. Ebeveynlerin çocuklarda sorumluluk kavramına ilişkin algıları nasıldır?
2. Ebeveynerin görüşlerine göre, çocuklarının dijital oyun oynama bağımlılıklarının sorumluluklarına yansıması nasıldır?
3. Ebeveynlerin görüşlerine göre, çocuklarının dijital oyun oynama bağımlılıklarını azaltmak veya engellemek amacıyla aldıkları önlemler nelerdir?
4. Ebeveylerin görüşlerine göre, çocuklarının dijital oyun oynama bağımlılıklarını azaltmak veya engellemek adına aldıkları önlemler karşısında çocuklarının tepkileri nasıldır?

Yöntem

2. Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden olgubilim deseni kullanılmıştır. Olgubilim, bireylerin belirli bir olguya dair deneyimlerini, algılarını ve bu deneyimlere yükledikleri anlamları derinlemesine incelemeyi amaçlar. Bu desen, genellikle hakkında yüzeysel bilgi sahibi olduğumuz ancak daha detaylı bir kavrayışa ihtiyaç duyduğumuz olgulara odaklanır (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Diğer bir ifadeyle, olgu bilim, bireylerin olguya ilişkin yaşantılarına, algılarına ve olguya yükledikleri anlamla ilgilenmektedir. Burada bireyin olguya ilişkin geçmişteki deneyimleri, olgunun birey için ne anlam ifade ettiği, olgu halen devam ediyorsa bireyde nasıl izler bıraktığı ortaya konmaya çalışılır (Günbayı ve Sorm, 2018). Bu çalışma ile, ebeveynlerin çocukların dijital oyun bağımlılığına ilişkin yaşantıları sorumluluk bağlamında incelenmeye çalışıldığı için olgu bilim desenine göre düzenlenmiştir.

3. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu, Samsun ili Ladik ilçesindeki ilkokulların üçüncü ve dördüncü sınıflarında öğrenim gören öğrencilerin ebeveynlerinden gönüllü olarak araştırmaya katılan 10 veli oluşturmaktadır. İlkokul birinci ve ikinci sınıf öğrencilerinin ebeveynleri, bu yaş grubunda dijital oyun bağımlılığına yönelik problemden söz etmedikleri için çalışma grubuna alınmamıştır. Örneklem ise amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme ile belirlenmiştir. Ölçüt örnekleme, araştırmacının belirlediği kriterlere uyan katılımcıların seçildiği bir yöntemdir (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Bu araştırmada ebeveynlerin çocuklarını "dijital oyun bağımlısı" olarak nitelendirmesi ölçüt olarak kabul edilmiştir. Ebeveynlere ilişkin demografik bilgiler Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1
Ebeveynlere İlişkin Bilgiler

Sıra no	Kod İsim	Öğrenim Durumu	Çocuğunun Sınıfı	Ebeveyn Rolü
1	G1	Lisans	4	Anne

2	G2	İlkokul	4	Anne
3	G3	Ortaokul	4	Anne
4	G4	Ortaokul	4	Anne
5	G5	Ortaokul	4	Anne
6	G6	Lise	4	Baba
7	G7	Ortaokul	3	Anne
8	G8	Lise	3	Baba
9	G9	Lisans	3	Anne
10	G10	Lisans	3	Anne

4. Veri Toplama Araçları

Araştırmada, veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme formunu geliştirmek amacıyla ilgili literatür taranmış ve on aday soru oluşturulmuştur. Oluşturulan sorular sınıf eğitimi alanında iki, ölçme ve değerlendirme alanında bir ve Türkçe öğretimi alanında bir olmak üzere üç uzmanın görüşüne sunulmuştur. Uzmanların önerileri doğrultusunda birbirlerini tekrarladığı söylenen üç soru atılmış, diğer sorularda da dil ve anlatım yönlerinden bazı düzeltmeler yapılmıştır. Görüşme formunun Samsun ili Ladik ilçesindeki ilkokullarda kullanılabilmesi için Samsun İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nden 25.03.2022 tarihli araştırma izni ve Karadeniz Bölgesi'nde bulunan bir üniversiteden 25.02.2022 tarih ve 2022-151 sayılı bilimsel etik kurulu kararı alınmıştır.

Gerekli izinler alındıktan sonra formdaki sorular sözü edilen ilçedeki okullarda çocuğu bulunan gönüllü iki veliye yöneltilerek anlaşılırlığı yönünden gözden geçirilmiştir. Soruların anlaşılırlığının sağlanmasının ardından hedef gruba uygulanmasına karar verilmiştir. Bu amaçla, ilk aşamada 40 ebeveyn ile ön görüşmeler yapılarak çocuklarını dijital oyun bağımlısı olarak tanımlayan 10 ebeveyn çalışma grubuna alınmıştır. Bu velilere görüşmeye katılma konusunda istekli olup olmadıkları sorulmuş; tamamının katılma konusunda gönüllü olduklarını söylemeleri üzerine kendileriyle görüşme yapmaya karar verilmiştir. Dolayısıyla araştırmanın örneklemini bu 10 ebeveyn oluşturmuştur. Ebeveynlerden ilk görüşmede ev adresleri ve telefon numaraları alınmış, daha sonra tek tek aranarak görüşme için randevu saati oluşturulmuştur. Görüşmeler, araştırmacının çalışma

ortamında, katılımcıların uygun gördüğü tarih ve saatlerde gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler, 1-31 Mart 2023 tarihleri arasında tamamlanmıştır. Görüşme süreleri ortalama 35-45 dakika sürmüştür. Görüşme öncesinde, ebeveynlere bilgilerin gizliliğinin sağlanacağı konusunda güvence verilmiş ve görüşmelerde ses kaydı alınmıştır. Yanıtların tekrarlanmaya başladığı ve veri doygunluğa ulaşıldığı noktada görüşmeler sonlandırılmıştır. Katılımcıların kimliklerini gizlemek amacıyla, görüşülen ebeveynlere G1'den G10'a kadar kodlar verilmiştir.

İnandırıcılık ve Aktarılabilirlik

İnandırıcılık ve aktarılabilirliğini sağlamak amacı ile veri toplama aracı geliştirme sürecinde uzmanların görüşlerine başvurulmuş ve uzman görüşleri doğrultusunda veri toplama aracının içeriği ve yapısı üzerinde gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Uzmanlar, özellikle soruların dilinin hedef kitleye uygun olup olmadığını, soruların çocukların dijital oyun bağımlılığı ile ilgili olası deneyimlerini ve ebeveynlerin bu konudaki algılarını yeterince kapsayıp kapsamadığını değerlendirmişlerdir. Ayrıca, görüşme formunun genel akışının mantıklı ve amaca hizmet eder nitelikte olup olmadığı konusunda da geri bildirimde bulunmuşlardır. Bu geri bildirimler ışığında, bazı sorularda anlam karışıklığına yol açabilecek ifadeler düzeltilmiş, çok boyutlu olan bazı sorular tek boyuta getirilmiş, bazı soruların sırası değiştirilmiş ve ebeveynlerin dijital oyun bağımlılığı konusundaki farkındalıklarını ve başa çıkma stratejilerini daha iyi anlamaya yönelik sorularda düzenlemeye gidilmiştir. Ayrıca sosyal bilgiler konusunda uzman bir öğretim üyesi araştırmanın her aşamasında süreci takip etmiştir. İnandırıcılık açısından, araştırma süreci bir uzman tarafından incelenmiştir.

Anlaşılabilirliğin test edilmesi amacı ile veri toplamadan önce pilot uygulama yapılması gereklidir (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Bu bağlamda, görüşme formunun anlaşılabilirliğini ve amaca hizmet edip etmediğini test etmek amacıyla, çalışma grubuna dahil olmayan iki ebeveyn ile pilot görüşmeler yapılmıştır. Pilot görüşmeler sonucunda bazı konuların yeterince derinlemesine sorgulanmadığı tespit edilmiş ve dijital oyunlar ile çocukların sorumluluklarını yerine getirebilmeri

arasındaki ilişkiyi anlayabilmek amacı ile iki adet sonda soru eklenmiştir. Pilot çalışmadan elde edilen veriler çalışmaya dahil edilmemiştir.

Ayrıntılı betimleme yöntemi ile çalışmanın aktarılabilirlik yönünden güçlü olması sağlanmaya çalışılmıştır. Araştırmanın bulguları, okuyucunun durumu ve bağlamın daha iyi anlaşılmasını sağlamak için ayrıntılı bir şekilde betimlenmiştir. Ebeveynlerin görüşlerinden doğrudan alıntılar yapılarak, bulgular zenginleştirilmiştir (Creswell, 2018). Araştırmanın tutarlılığını sağlamak için, veri toplama sürecinde elde edilen ham veriler ile sonuçlar arasındaki ilişki sürekli olarak kontrol edilmiştir. Bu, araştırmacı yorumlarının gerçek verilere dayandığını ve öznellikten uzak olduğunu göstermeye yardımcı olmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2018).

5. Verilerin Analizi

Araştırma verileri içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiştir. Bu bağlamda öncelikle ses kayıtları araştırmacı tarafından metne dönüştürülmüştür. Metinler üzerinde belirlenen kodlar renk kodlama yöntemiyle ayrıştırılmıştır. Kodlama süreci tamamlandıktan sonra, kodlar kategorilere ayrılmış ve tematik bir düzen oluşturulmuştur. Oluşturulan temalar aynı zamanda araştırma soruları şeklinde düzenlenmiştir. Bu düzen çerçevesinde, her kod için bir metin belgesi ve her kategori için bir klasör oluşturulmuştur. İlgili kodlara ait ebeveyn ifadeleri, metin belgelerine ve kategori klasörlerine yerleştirilmiştir. Bu yöntemle, çalışmada kullanılan nitel veri analizi sistematik bir yapıya kavuşturularak sonuçlara daha kolay ulaşılması sağlanmıştır. Kodlama sürecinde, kodlayıcılar arası güvenirliği sağlamak amacı ile araştırmacı ve sosyal bilimler alanında uzman bir öğretim üyesi tarafından bağımsız kodlamalar yapılmış ve kodlamalar tamamlandıktan sonra, araştırmacı ve alan uzmanı bir araya gelerek kodlamaları karşılaştırmışlardır. Farklılıklar ve anlaşmazlıklar tartışılmış, kodlama rehberi üzerinde gerekli revizyonlar yapılmış ve uzlaşma sağlanmıştır. Katılımcı teyidi için veri analizinden sonra her bir katılımcıya, kendi görüşmesinin transkripti ve bu transkriptten elde edilen bulguların bir özeti gönderilerek, bulguların kendi deneyimlerini doğru yansıtıp yansıtmadığı

sorulmuştur. Katılımcıların tamamı, analiz sonuçlarının kendi deneyimlerini doğru yansıttığını belirtmiştir. Merriam'a (2013) göre katılımcıdan alınan teyit, araştırmacının, katılımcının ifade ettikleri ve eylemleriyle ne kastettiğini katılımcının bakış açısıyla anlamasına yardımcı olur.

Veri analizinde tümevarımsal bir yaklaşım benimsenmiştir. Bu yaklaşımda, verilerin içinden çıkan temalar ve örüntüler doğrultusunda analiz yapılmıştır. Tümevarımsal analiz, özünde, ham verilerden yola çıkarak genellenebilir kavramlara ve bu kavramlar arasındaki ilişkilere ulaşmayı hedefler. Bu analiz sürecinin temelinde, benzer veri parçalarını, belirli temalar ve kavramlar etrafında dikkatlice gruplandırmak yatar. Nihai amaç, bu gruplandırılmış veriyi, okuyucunun rahatlıkla anlayabileceği ve anlamlandırabileceği bir şekilde yorumlayarak, araştırmanın sonuçlarını ortaya koymaktır (Braun ve Clarke, 2006). Bu bağlamda araştırma, çocukların sorumlulukları ve dijital oyun bağımlılıkları arasındaki ilişkiyi ebeveyn bakış açısıyla irdeleyen dört ana tema üzerine kurulmuştur. İlk olarak, "Ebeveynlere Göre Çocuklarda Bulunması Gereken Sorumluluklar" teması, çocuğun kişisel bakım, aile içi görevler, sosyal ve doğal çevreye karşı sorumluluklar ve akademik yükümlülükler gibi farklı alanlardaki sorumluluklarını ebeveynlerin beklentileri doğrultusunda tanımlamaktadır. İkinci tema olan "Çocukların Dijital Oyun Oynama Bağımlılıklarının Sorumluluklarına Yansımaları", dijital oyunların çocukların bu sorumlulukları yerine getirme davranışları üzerindeki potansiyel olumlu ve olumsuz etkilerini ebeveyn gözlemleri üzerinden değerlendirmektedir. Üçüncü olarak, "Ebeveynlerin Dijital Oyun Oynama Bağımlılıklarını Azaltmak veya Engellemek Amacıyla Aldıkları Önlemler" teması, ebeveynlerin çocuklarının dijital oyun kullanımını yönetmek için başvurdukları çeşitli stratejileri ve bu stratejilerin etkinliğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Son olarak, "Ebeveynlerin Dijital Oyun Oynama Bağımlılıklarını Azaltmak veya Ortadan Kaldırmak Amacıyla Aldıkları Önlemler Karşısında Çocukların Tepkileri" teması ise, ebeveyn müdahalelerine karşı çocukların gösterdiği tepkisel davranışları analiz etmektedir.

Bulgular

İlkokul üçüncü ve dördüncü sınıf öğrencilerinin dijital oyun bağımlılıklarının sorumluluk bilincine yansımaları konusunda ebeveynlere uygulanan yarı yapılandırılmış görüşme formundaki sorulara verdikleri cevapların analizi sonucunda beş tema oluşturulmuş, araştırma soruları da bu temalara göre düzenlenmiştir. Her bir tema ile ilgili yapılan analizler ayrı ayrı tablolar halinde düzenlenerek sunulmuştur.

1. Ebeveynlerin Çocuklarda Sorumluluk Kavramına İlişkin Algıları

Ebeveynlerin çocuklarda sorumluluk kavramına ilişkin algıları temasına ilişkin bulgular Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 2

Ebeveynlerin Çocuklarda Sorumluluk Kavramına İlişkin Algıları

Tema	Kategori	Kodlar
Ebeveynlerin çocuklarda sorumluluk kavramına ilişkin algıları	Kendisine yönelik sorumlulukları	Banyo yapma Tırnak kesme Tuvalet alışkanlığı Diş fırçalama Saç bakımı Oda düzeni Okul çantası düzeni Uyku düzeni Yemek düzeni Zamanı verimli kullanma Özgüven Hayır diyebilme Zorluklara karşı dirençli olma Duygusal bağımsızlık
	Ailesine yönelik sorumlulukları	Aile bireylerine saygı Kardeşlerine bağlılık Aile bireylerine haber verme
	Sosyal çevresine yönelik sorumlulukları	Arkadaşlarına zarar vermeme Sağlam arkadaşlık kurma Kötü söz söylememe Paylaşımcı olma
	Doğal çevreye yönelik sorumlulukları	Hayvan sevgisi Bitki sevgisi Ekolojik dengeyi koruma Doğayı sevme ve koruma

Tema	Kategori	Kodlar
		Doğaya zarar verenleri uyarma
	Akademik sorumlulukları	Ödevlerini yapma Akademik başarı sağlama Kitap okuma Araştırma yapma Bilgilendirici videolar izleme Öğretmene saygı gösterme Sosyal etkinliklere katılma İçsel motivasyona sahip olma

Tablo 3'e bakıldığında ebeveynlerin çocuklarda sorumluluk kavramına ilişkin algıları temasına ilişkin bulgular, kendilerine yönelik, ailelerine yönelik, sosyal çevresine yönelik, doğal çevreye yönelik ve akademik sorumluluklar olmak üzere 5 kategoriye, kategoriler de kodlara ayrılarak incelenmiştir. Ebeveynler çocuklarının kendilerine yönelik sorumluluklarını banyo yapma, tırnak kesme, tuvalet alışkanlığı, diş fırçalama, saç bakımı, oda düzeni, uyku düzeni, okul çantası düzeni, yemek düzeni, zamanı verimli kullanma, hayır diyebilme, zorluklara karşı dirençli olma, duygusal bağımsızlık ve özgüven olarak düzenlenmiştir. Bunlardan G1 çocuğu için, ödevlerini düzenli bir şekilde tamamladığı ancak uyku saatleri ve yemek yeme alışkanlıklarının düzensiz olduğu belirtilmiştir. Diğer bir ebeveyn (G3, G3) ise çocuğunun dağınık olduğunu ve yatak toplama gibi kendine yönelik sorumluluklarını yerine getirmediğini ifade etmiştir. Özellikle G9'un çocuğunun kendisine yönelik olan sorumluluklarında duygusal bağımsızlığının olmadığını şu sözlerle ifade etmiştir:

"Çocuğum kendisini düşünmez, başkalarının duyguları ona göre daha önemlidir ve ona göre hareket eder. Ben ona hayır senin fikirlerin daha önemli ona göre hareket et derim. Ama yine o başkalarının duygularını ve fikirlerini önemser."

G5 çocuğunun bazı kişisel bakımlarını özellikle tuvalet sonrası temizlik ihtiyacını hala yerine getirmediğini, tembelliğinden dolayı giyinmeyi, çantasını ayarlamayı, eşyalarını düzenlemeyi sevmediğini ifade etmiştir.

G7 ise çocuğunun kişisel bakım becerileri gibi kendisine yönelik olan sorumluluklarının birçoğunu yerine getirdiğini ifade ederken sorumlulukluk bilinci kazanımında ailenin çok önemli bir yer tuttuğunu vurgulamıştır. Ebeveynler çocuklarının ailelerine yönelik olması gereken sorumluluklarını aile bireylerine saygı, kardeşlerine bağlılık, aile bireylerine haber verme kavramları ile tanımlamışlardır. G8 çocuğunun kardeşine yönelik koruyucu davranmadığını, küçük kardeşini devamlı rahatsız ettiğini hatta bazen ona "*seni hastaneye götürüp iğne yaptıracağım*" diyerek onu korkutup ağlattığını; ayrıca ablasını da devamlı rahatsız ettiğini, ona karşı sen bilmiyorsun her şeyi ben biliyorum havasında olduğunu ifade etmiştir. G10 çocuğunun ailesine yönelik olan sorumluluklarını saygı konusunda tam olarak yerine getirmediğini şu sözlerle ifade etmiştir:

"Bize karşı öfkeli. Bana gıcıksın, seni sevmiyorum bile diyebiliyor. Onu cezalandırdığım zamanlarda bana bıktım, sevmiyorum seni diyor."

G4 çocuğunun kendisine bazen saygılı bazen ise saygısız davrandığını şu sözlerle ifade etmiştir:

"Bize, ben sizin çocuğunuz olmasaydım keşke ölseydim! Niye ben buradayım? Beni yurda verin! Ben yurtta kalayım! Bu evden gideceğim! gibi sözler söylemeye başlıyor bize küsüyor."

G5 çocuğu için en önemli sorumluluklardan birinin, bir yere gitmesi veya dışarı çıkması gerektiğinde ebeveylerinden mutlaka izin alması olduğu ifade edilmiştir. G9 ise, aile bireyleri arasında sevgi ve saygı çerçevesinde bir ilişkinin sürdürülmesi gerektiğini, kardeşler arasında belirli bir seviyede kardeşlik ilişkisi yaşanmasının önemli olduğunu ve çocuğunun bu kurallara uyum sağladığını belirtmiştir.

Ebeveynler çocuklarının sosyal çevresine yönelik olması gereken sorumluluklarını, arkadaşlarına zarar vermeme, sağlam arkadaşlık kurma, kötü söz söylememe ve paylaşımcı olma kodları ile tanımlamışlardır. Bu konuda G5 kendi çocuğunun dahil gördüğü çocukların okulda ya da dışarıda çok küfürlü konuştuklarını, sokaklarda küfür ederek dolaştıklarını; bunun olmaması

gerektiğini, arkadaşları ile bir çocuğun küfürlü veya argo kelimler ile konuşmaması gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca bir çocuğun arkadaşlarının devamlı yanında olması gerektiğini ve bunu hissettirebilmesi gerektiğini vurgulamıştır.

G2 bu konuda çocuğunun sosyal çevresine yönelik olan sorumluluklarından bahsederken, *"Arkadaşına karşı saygılı olması gerekir. Hiçbir zaman kavga, dövüş olmaması gerekir. Paylaşımcı olmalı kesinlikle."* ifadelerini kullanmıştır.

G6 çocuğunun sosyal çevresine yönelik sorumluluklarını yerine getirebilme durumundan bahsederken sevdiği arkadaşlarını çok tuttuğunu, evde yaptığı pastaları bile paylaşmak için okula götürdüğünü ama arasının iyi olmadığı arkadaşlarına hiçbir şey paylaşmak istemediğini ifade etmiştir. G3 çocuğunun çevresine yönelik hep kendi istediğinin gerçekleşmesi gerektiğini, arkadaşları arasında onun söylediklerinin dışına çıkılırsa arkadaşları ile kavga ettiğini ifade etmiştir. Ayrıca çocuğunun zor durumda kalanlara yardım ettiğini, bu konuda yardıma ihtiyacı olan bir çocuğa yardım kampanyası yapıldığı zaman kendi biriktirdiği paralardan yardımını yaptığını, bu gibi durumda çok paylaşımcı olduğunu ifade etmişti

Ebeveynler çocuklarının doğal çevreye yönelik sorumluluklarını, hayvan sevgisi, bitki sevgisi, ekolojik dengeyi koruma, doğayı sevme ve koruma, doğaya zarar verenleri uyarma kodları ile tanımlamışlardır. G2 bu konuda çocuğunun çok duygusal olduğunu, hayvanlara dayanamadığını, dışarıda aç ya da yaralı bir hayvan görse hemen onun yardımına koştuğunu ve hayvanları sahiplendiğini ifade etmiştir. G3 çocuğunun köpekleri çok sevdiğini ve onlara bağımlı olduğunu, eski köpeği aklına geldiğinde devamlı ağladığını, eski köpeğini hiç unutamadığını, hayvanlara yönelik sorumluluklarını en iyi şekilde yerine getirdiğini ifade etmiştir. G4 çocuğunun doğal çevreye, hayvanlara ve bitkilere yönelik çok hassas olduğunu ifade ederken şu sözleri söylemiştir:

> "*Hayvanları çok seviyor, aynı şekilde ağaç dikmeyi de çok seviyor. Arabalar geçtiği zaman ya da kömür yaktığımız zaman fosil yakıtların dumanının çevreye çok zararlı olduğunu bana her zaman söylüyor. Dışarıda bir köpek görse hemen evden bir parça ekmek alır ve hemen ona verir.*"

G7 ise çocuğunun doğal çevreye yönelik sorumluluklarını şu sözlerle ifade etmiştir:

> "*(…) Toprakla çok haşır neşir oluyor. Patates ekiyorlar, biçiyorlar. Ağaçlar var onları suluyor, meyveleri topluyor, hiçbir şekilde zarar vermiyor. Evde fasulye deneyi yapıyorlar. Kendisi onu yaptı, onu yetiştirdi. Onun yetişmesini gördükçe aşırı heyecanlandı. Her gün düzenli olarak suyunu verdi. (…) Bitkilerin yetişmesinde büyümesinde sorumluluklarını yerine getiriyor."*

G10 çocuğunun doğal çevreye yönelik hassas olmadığını, onlara yönelik sorumluluklarını yerine getirmediğini, hayvanlara ve bitkilere zarar verdiğini, hayvanlara iğrenç diye hitap ettiğini ve onların kuyruklarına basıp kıllarını, tüylerini çektiğini ifade etmiştir.

Ebeveynler çocuklarının akademik sorumluluklarını, zamanında ödev yapma, akademik başarı, kitap okuma, araştırma yapma, bilgilendirici videolar izleme, öğretmene saygı, sosyal etkinliklere katılma, içsel motivasyona sahip olma kodları ile tanımlamışlarıdır. Ebeveynlerin bu konudaki görüşlerinden bazıları şu şekildedir:

G2 çocuğunun sadece okulda kitap okuduğunu, evde zorlamasına ve teşvik etmesine rağmen kitap okumadığını; ödev yaparken de kendisini dinlemediğini, ödevlerini tamamlayamadığını, devamlı olarak erteleme davranışı gösterdiğini ve bu konuda annesini suçladığını ifade etmiştir. G3 çocuğunun evde kitap okuma ve ders çalışma gibi akademik sorumluluklarını yerine getirdiğini, ödevlerini çok güzel yaptığını, ailesini hiç bunaltmadan başarılı bir şekilde sürdürdüğünü ifade etmiştir. G5 ise çocuğunun akademik açıdan bazı sorumluluklarını yerine getiremediğini bu durumun aslında kendi sorumlulukları içerisinde olduğunu şu sözlerle ifade etmiştir:

> *"Benim çocuğum akademik açıdan çok sorumlu değil maalesef. İsterdim ki dersleri iyi olsun. Maalesef çocuğumda o başarıyı yakalayamadık. (…) Çocuğum derslerde maalesef çok sorumsuz. Çocuğum okuduktan sonra bir şey olmayacağını iddia ediyor. Ben de tam tersini ona söylüyorum. Bizde de burada eksiklik var çocuklara sorumluluk yükleyemedik."*

G8, çocuğunun ödev sorumluluklarını yerine getirmediğini, ödevlerini zamanında yapmaktansa sürekli ertelediğini ve bu durumun kendilerinin çocuklarına fazla baskı yapmasına yol açtığını belirtmiştir. Ebeveynler, bu baskının çocuğun akademik sorumluluklardan iyice uzaklaşmasına neden olduğunu ifade etmiştir. G7 ise diğer ebeveynlere ek olarak, çocuğun yalnızca ödevlerini yerine getirmekle kalmayıp sosyal etkinliklere de yönelmesi gerektiğini vurgulamış; spor ve müzik gibi faaliyetlerin akademik başarıya olumlu katkı sağlayacağını düşündüklerini ve bu doğrultuda çocuklarını yönlendirdiklerini dile getirmiştir. G9, çocuğunun araştırmayı ve kendini geliştirmeyi sevdiğini; belgeseller izleyerek, dijital içeriklerden faydalanarak ve okuyarak araştırmalar yaptığını aktarmıştır. Ayrıca, çocuğun akademik sorumluluklarını başarıyla yerine getirdiğini belirtmiştir.

2. Ebeveynerin Görüşlerine Göre Çocuklarının Dijital Oyun Oynama Bağımlılıklarının Sorumluluklarına Yansıma Durumu

Ebeveynerin görüşlerine göre çocuklarının dijital oyun oynama bağımlılıklarının sorumluluklarına yansıması temasına ilişkin bulgular Tablo 4' te sunulmuştur.

Tablo 3

Çocukların Dijital Oyun Oynama Bağımlılıklarının Sorumluluklarına Yansıması

Tema	Kategori	Alt Kategori	Kodlar
Çocukların dijital oyun oynama bağımlılıklarının sorumluluklarına yansımaları	Olumsuz yansımaları	Kendi sorumlulukları üzerine yansımları	Tuvalet alışkanlığında bozulma Kendine fiziksel zarar verme Kişisel bakımını aksatma
		Aile içi sorumlulukları üzerine yansımarı	Aile içinde iletişim problemleri yaşama Aile içi ilişkilerde zayıflama Kardeşlere şiddet uygulama

Tema	Kategori	Alt Kategori	Kodlar
			Ebeveynlere saygısızlık yapma
		Çocukların sosyal çevresine ilişkin sorumlulukları üzerine yansımaları	Argo kelime kullanma ya da küfür etme Arkadaşlarıyla iletişim problemleri yaşama Dış dünya ile bağlantının kesilmesi Sosyal çevresine fiziksel şiddet uygulama
		Akademik sorumlulukları üzerine yansımaları	Derse odaklanma problemleri Kitap okuma alışkanlığında azalma Başarısızlık hissi duyma Verimsiz ders çalışma
	Olumlu yansımaları	Sosyal çevresinde prestij kazanma Kelime haznesinde artma Tasarım becerisinde gelişme Resim yeteneğinde gelişme Hayal gücünde artması Kardeşler arasındaki iletişimde artma	

Tablo 4'e bakıldığında çocukların dijital oyun oynama bağımlılıklarının sorumluluklarına yansıması teması, önce olumsuz ve olumlu olmak üzere iki alt temaya sonra da alt tema ve kategorilere; kategorilerin de alt kategorilere ve kodlara ayrılarak düzenlendiği görülmektedir. Dijital oyun bağımlılıklarının çocukların sorumluluklarına olumsuz yansımaları alt teması, kendi sorumlulukları üzerine

yansımaları, aile içi sorumlulukları üzerine yansımaları, sosyal çevresine yönelik olan sorumlulukları üzerine yansımaları ve akademik sorumlulukları üzerine yansımaları olmak üzere dört kategoride incelenmiştir. Katılımcıların bu konudaki görüşleri şu şekildedir:

G1 çocuğunun savaş oyunları oynadığını, arkadaşlarına çevrim içi görüşmelerinde oyun oynarken karşılıklı olarak "seni öldüreceğim", "vuracağım" gibi sözler söylediklerini, bunun da arkadaşları arasında şiddete sebebiyet verebileceğini ifade etmiştir. G2 ise aile içi iletişimini tamamen zayıflattığını şu sözlerle ifade etmiştir:

"Mesela sesleniyorsunuz cevap vermiyor, kendini oyuna kaptırıyor. Geçen akşam bir şeyler söylüyordu onu yapma bunu yapma falan diyordu bir şey söylüyor zannettim gittiğinde uyuya kalmış tamamen iletişim kopuyor."

G5 pandemi ile birlikte çocuğunun dijital oyun oynama bağımlılıklarının arttığını, bu durumun akademik ve kendi ile ilgili sorumlulukları konusunda olumsuz etkilediğini düşünmektedir. Çocuğunun dijital oyunlara ara verip kıyafetlerini giymek istemediğini, yemek yeme alışkanlığını ertelediğini, tuvalete giderken bile oyun oynama amaçlı telefonu istediğini, aile içi oluşan beraber yemek yeme kültürünü engellediğini ifade etmektedir. G7, çocuğu ile eskiden birlikte kitap okuduklarını, ancak çocuğun dijital oyun oynama alışkanlığının artmasıyla kitap okuma alışkanlığının zayıfladığını belirtmiştir. Çocuğun, kitap okuduğunda dahi odaklanmada zorluk yaşadığını, okuduğunu anlamakta ve derslerinde problem yaşamaya başladığını ifade etmiştir. Ayrıca, dış dünya ile iletişiminin zayıfladığına dikkat çekmiş; çocuğun artık arkadaşlarıyla dışarıda vakit geçirmek yerine dijital oyun oynamayı tercih ettiğini belirtmiştir. G10 ise çocuğunun dijital oyun oynarken çevrim içi konuşmalar aracılığıyla küfürler öğrendiğini ve bu küfürleri günlük yaşamında kullandığını ifade etmiştir. Çocuğun, kardeşiyle dijital oyun oynarken bazen kardeşine fiziksel şiddet uyguladığını, bunun aile içi ilişkileri zayıflattığını ve çocukla iletişim kurmada güçlük yaşadıklarını dile getirmiştir. Ayrıca, çocuğun oyun oynarken kendisine zarar verdiğini şu sözlerle ifade etmiştir:

"Oynadığı oyunlar biraz daha savaş içerikli oyunlar. Bu oyunlar çocuğun davranışlarına da yansıyor. Çok hırslı ve öfkeli. Kardeşlerine zarar veriyor. (…) Kaybetmeye asla tahammülü yok. Kaybettiğinde kanepelere vuruyor kendini yerlere atıyor. Kendine zarar veriyor."

Dijital oyunların çocukların sorumluluklarına olumlu etkilediğini söyleyen ebeveynlerin görüşleri, sosyal çevresinde prestij kazanma, kelime haznesinin artması, tasarım becerisinin gelişmesi, resim yeteneğinin gelişmesi, hayal gücünün artması, kardeşler arası iletişimin güçlenmesi gibi alt kategorilerde incelenmiştir. Ebeveynlerin bu konuda görüşleri şu şekildedir: G2 çocuğunun eğitsel oyunlar oynadığını ve çocuğunun kelime haznesinin arttığını, şu ne demek diye sorduğunda hemen cevap verebildiğini ifade etmiştir. G4 çocuğunun dijital oyunlardan esinlenerek ve hayal gücünü kullanarak bazı ürünler ortaya koyduğunu, resim yeteneğini geliştirdiğini, kardeşleri arasında oyun içi paylaşım yaparak, iletişim 'kurarak ve oynadığı oyunları kardeşine hikayeleştirip anlatarak kardeşler arasındaki ilişkinin güçlendiğini şu sözlerle ifade etmiştir:

"Çocuğum oyun oynarken kardeşleri oturup beraber oyunu izliyorlar. Bazen de beraber oturup oyun oynuyorlar. Sen mavi evi yap ben beyaz evi yapayım gibisinden oyun içi görev paylaşımı yapıyorlar. Bu şekilde ilişkileri gelişiyor. Bir de oyun oynadıktan sonra sandalyelerle yastıklarla oyunda gördükleri evleri gerçek hayatta yapmaya çalışıyorlar. Oyun hayatlarına yansıyor. (…) Bazen de oynadıkları oyunlardan izledikleri videolardan kardeşine hikayeler anlatıyor orada gördüklerini hikayeleştirerek anlatıyor. Bir yapı oyunu var. O oyununda da ev falan yapıyorlar. Yatak, halı, duvarlarda tablo, resim… Bunları hepsini kendisi yapıyor. Resim yeteneği de gelişiyor. Ben de çok şaşırıyorum bunları yaptığında. O konuda çok yetenekli bir eli yatkın. Oyun çocuğumu bu konuda geliştiriyor."

G1 çocuğunun oynadığı oyunlarla arkadaşları arasında prestij kazandığını şu sözlerle ifade etmiştir:

"(…) onlardan geri kalmamış oluyor. Bir güç göstergesi olarak kullanıyor onlar da şaşırıyorlar. Aa bunu mu yaptın sen diye. Ne güzelmiş diyorlar. O açıdan

olumlu olarak düşünebiliriz. Arkadaşları açısından şaşkınlık yaratabiliyor yaptıkları."

3. Ebeveynlerin Görüşlerine Göre Çocuklarının Dijital Oyun Oynama Bağımlılıklarını Azaltmak veya Engellemek Amacıyla Aldıkları Önlemler

Ebeveynlerin görüşlerine göre çocuklarının dijital oyun oynama bağımlılıklarını azaltmak veya engellemek adına aldıkları önlemler temasına ilişkin bulgular Tablo 5' te sunulmuştur.

Tablo 4

Ebeveynlerin, Çocuklarının Dijital Oyun Oynama Bağımlılıklarını Azaltmak veya Engellemek Amacıyla Aldıkları Önlemler

Tema	Kodlar
Dijital oyun oynama bağımlılıklarını azaltmak veya engellemek amacıyla alınan önlemler	Sosyal aktivite yapma Yanında bulunma Süre kısıtlaması koyma Tamamen yasaklama Tehdit etme

Tablo 5'e bakıldığında ebeveynler çocuklarının dijital oyun oynama bağımlılıklarını azaltmak veya engellemek amacıyla aldıkları önlemler, sosyal aktivite yapma, yanında bulunma, süre kısıtlaması koyma, ev içi görev paylaşımı yapma, tamamen yasaklama, tehdit etme gibi kodlara ayrılarak incelendiği görülmektedir. Ebeveynlerin bu konudaki görüşleri şu şekildedir: G1 çocuğunun dijital oyun bağımlılıklarını önlemek amacı ile çocuğunu arkadaşları ile sokakta oyun oynamaya teşvik ettiğini, resim ve bilgisayar kursuna yazdırdığını ifade etmiştir. Sosyal aktivitelerin dijital oyun oynama bağımlılıklarına engel olmadığı zamanlarda ise telefon ve tabletteki oyunları sildiğini ve çocuğunun dijital oyun oynama durumunu tamamen yasaklama yoluna gittiğini ifade etmiştir. G5 çocuğunun dijital oyun bağımlılıklarını önlemek amacı ile ev içerisinde yaptığı etkinliklerin yeterli olmadığını bu yüzden süre kısıtlaması koyduğunu şu sözlerle ifade etmiştir:

"Evde genelde legolar var; parçalı oyunlar. Onlardan aldık. Parçaları çok küçük. Yapması da uzun sürüyor. Tabletten, telefondan uzak tutmak için onlarla oynaması için teşvik ediyorum. Bu durumlarda bile illaki telefondaki ve tabletteki dijital oyunlar akıllarında kalıyor. Onu bitirip de bir an önce dijital oyunlarla oynamak istiyor. Bu yüzden yasaklamalar kısıtlamalar koyuyorum. Bu yasağın sürekliliği olmasa da yasak koyuyorum. Bugün bu kadar oynayacaksın, bugün bu kadar ders yapacaksın gibi önlemlerim oluyor."

G7 dijital oyun oynarken çevrim içi görüşmelerin ve oyunların vereceği zararı engellemek adına oyun oynadığı süre boyunca çocuğunun devamlı yanında olduğunu ifade etmiştir. G10 ise çocuğunun dijital oyun oynama alışkanlığını önlemek adına öğretmenini aramakla tehdit ettiğini, sadece bu yöntemi kullandığını şu sözlerle ifade etmiştir:

"Artık yeter ödevlerini başına geçiyorsun diyorum. Ama çok ileri giderse de öğretmenleri aramakla tehdit ediyorum. O faydalı oluyor. Başka yöntemim yok."

4. Ebeveynlerin, Dijital Oyun Oynama Bağımlılıklarını Azaltmak veya ortadan kaldırmak amacıyla Aldıkları Önlemler Karşısında Çocukların Tepkileri

Ebeveynlerin, dijital oyun oynama bağımlılıklarını azaltmak veya ortadan kaldırmak amacıyla aldıkları önlemler karşısında çocukların tepkilerine ilişkin bulgular Tablo 6' da sunulmuştur.

Tablo 5

Dijital Oyun Bağımlılıklarına Karşı Alınan Önlemlere Yönelik Çocukların Tepkileri

Kategori	Kodlar
Dijital oyun oynama bağımlılıklarını azatlmak veya engellemek adına alınan önlemler karşısında çocukların tepkileri	Durumu kabullenme Agresiflik İsyan Yansıtma Israr

Ebeveynlerin verdiği cevaplara göre dijital oyun oynama bağımlılıklarına yönelik alınan önlemler karşısında çocukların tepkileri kategorisi: durumu kabullenme, agresiflik, isyan, telafi etme, yansıtma olmak üzere kodlara ayrılarak incelenmiştir. Ebeveynlerin ifadelerine göre: G9 dijital oyunları engellediği ya da

yasak koyduğu zamanlarda çocuğunun bu durumu kabullendiğini ifade etmiştir. Bu konuda G9 şu ifadeleri söylemiştir:

> *"Çok abartılı diye düşünebilirsiniz ama yapmak zorundayım. Ona beş günde vermedik telefonu. Çocuğum bu, bu şekilde olacak. Böyle. Bitti. O da kabulleniyor bazı şeyleri. O anda bazı şeyleri yumuşatmaya çalışıyor ama kabulleniyor."*

G1 çocuğunun engellendiği durumlarda agresif ve isyankar tavırlar sergilediğini, oyun konusundaki eksiğini başka alanlarda telafi ettiğini şu sözlerle ifade ediyor:

> *"En başta sinirli ve agresif davranıyor. Sonra alışıyor ve arkadaş ortamına yönelmeye başlıyor. Evde televizyon izlemeye başlıyor. Aslında daha iyi oynamadığı zamanlar. Oyun oynadığı zaman daha farklı oluyor. Bize bağırıyor. Senin yüzünden oynayamıyorum. Niye kaldırdın, niye sildin diyor. Ben arkadaşlarıma bu oyunu gösterecektim diyor. Tiktok, YouTube kullanmaya da başladı. Tiktok'a video çekip atıyor. Anne bak işte şu kadar izlendi diyor."*

G2 çocuğuna dijital oyun oynama konusunda yasak koyduğunda yansıtma davranışı sergilediğini, bu konuda çocuğunun *"Kardeşim oynayınca ona yasak koymuyorsunuz. Kardeşim hep oynuyor. Ben oynayamıyorum"* dediğini ifade etmiştir. G7 ise çocuğun dijital oyun oynamaması konusunda çeşitli engeller koyduklarını ve bu sürecin sonunda çocuğun, durumun farkına vararak yasağı kabul ettiğini ifade etmiştir. Ancak, çocuğunun dijital oyun oynama davranışının engellendiği zamanlarda "Anne, biraz daha oynasaydım. Lütfen!" gibi ifadelerle ısrarcı davrandığını da dile getirmiştir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu araştırmada, dijital oyun bağımlılığının ilkokul üçüncü ve dördüncü sınıf öğrencilerinin sorumluluk bilincine yansımaları incelemiştir. Sonuçlar, dijital oyun bağımlılığının çocukların bireysel, ailevi, sosyal ve akademik sorumlulukları üzerinde belirgin yansımaları olduğunu ortaya koymaktadır. Diğer yandan, dijital

oyun bağımlılığının çocukların öz bakım becerileri üzerinde olumsuz etkileri olduğu anlaşılmaktadır. Ebeveyn görüşlerine göre, dijital oyunlara aşırı zaman ayıran çocukların banyo yapma, diş fırçalama ve tırnak kesme gibi temel kişisel bakım bağımlılıklarını ihmal ettikleri tespit edilmiştir. Ayrıca, yemek düzeni ve uyku saatleri gibi günlük rutinlerin de dijital oyunlar nedeniyle aksadığı anlaşılmaktadır. Bazı çocukların dijital oyunlara yoğun ilgisinin, tuvalet bağımlılıkları gibi temel hijyen ihtiyaçlarını dahi olumsuz etkilediği ve oyun oynamayı sürdürmek adına bu sorumluluklarını yerine getirmeyi erteledikleri gözlemlenmiştir. Bu durum, çocukların hem fiziksel sağlıklarını hem de öz bakım becerilerinin gelişimini olumsuz yönde etkilemektedir. Griffiths ve Davies (2005) temel hijyen ihtiyaçlarının göz ardı edilmesinin yaygın bir sorun olduğu ve oyuncuların tüm olumsuzluklara rağmen oyun oynamayı sürdürdüklerini vurgulamışlardır. Ayrıca Soule, Shell ve Kleen (2003) bireylerin öz bakımında azalma, kişisel hijyen yetersizliği dolayısıyla bireylerin hastalıklara yakalanma riskinin çoğalması gibi problemlere dikkat çekmiştir. Görüldüğü gibi ilgili literatür bu araştırmanın sonuçlarını destekler niteliktedir.

Dijital oyun bağımlılığının aile içi sorumluluklar üzerinde olumsuz yansımaları olduğu saptanmıştır. Çocukların aile içi iletişimlerini zayıflatması, ebeveyn ve kardeşlerle etkileşimlerini azaltması, saygı ve bağlılık gibi temel aile değerlerini olumsuz etkilemesi dikkat çekicidir. Ayrıca, ebeveynlere yönelik saygısızlık ve kardeşlere yönelik şiddet gibi davranışlar da bu bağımlılığın olumsuz sonuçları arasındadır. Çakır'a (2013) göre, çocukların tüm gün bilgisayar başında zaman geçirmeleri, sosyal hayattan kopmalarına ve aileleriyle iletişim kuramamalarına neden olmakta, aileler tarafından sıklıkla dile getirilen bir sorun olarak öne çıkmaktadır. Ayrıca, Köse (2013), bilgisayar oyunlarının kardeşler arasında anlaşmazlık yaşanmasına, hatta kardeşlerin istenmemesine neden olduğunu; çocukların bu oyunlar nedeniyle aile ve arkadaşlarıyla vakit geçiremeyip bireyselleştiğini ve bunun ergenlerin sosyalleşmesine olumsuz etkiler yaptığını ortaya koymuştur. Dolayısıyla söz konusu araştırmaların bu araştırmanın sonucunu

destekler nitelikte olduğu söylenebilir. Hem bu araştırma hem de ilgili literatür, dijital oyun bağımlılığının aile bağlarını ve sorumluluk bilincini zayıflatan bir etken olarak ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Ebeveynlerin ifadeleri, dijital oyun bağımlılığının çocukların sosyal çevreyle olan iletişimlerini zayıflatırken, sosyal izolasyona ve agresif davranışların artmasına neden olabildiğini göstermektedir.

Dijital oyun bağımlılığının çocukların sosyal çevresine karşı sorumluluklarını zayıflattığı ve sosyal gelişimlerini olumsuz yönde etkilediği tespit edilmiştir. Bu bulgular, Yavuzer'in (2015) bilgisayar oyunlarının çocukları arkadaşlarından soyutlayarak sosyal gelişimlerini engellediği ve yaratıcılıklarını sınırladığı yönündeki değerlendirmesiyle paralellik göstermektedir. Benzer şekilde, Ulusal Medya ve Aile Enstitüsü'nün (NIMF) (2005) bilgisayar oyunlarının aile ve arkadaş ilişkilerinde iletişim problemleri yaratarak okul yaşantılarına olumsuz yansıdığına dair tespitleri de bu araştırmanın bulgularıyla örtüşmektedir. Bunun yanı sıra, Köse'nin (2013) dijital oyunların hem olumlu hem de olumsuz sosyal etkiler yaratabileceği yönündeki bulguları bu çalışmanın sonuçlarını destekler niteliktedir. Bu araştırmada olduğu gibi, Köse'nin (2013) çalışmasında da dijital oyunların bir yandan sosyal bağları güçlendirdiği vurgulanırken, diğer yandan çocukların sosyal çevrelerine karşı sorumluluklarını zayıflatarak aile ve okul ilişkilerinde sorunlara neden olabileceği ifade etmektedir. Dolayısıyla bu araştırmanın, çocukların dijital oyun bağımlılık durumlarının sosyal çevreye yansımaları bakımından literatürdeki çalışmalarla benzerlik gösterdiği söylenebilir.

Dijital oyun bağımlılığının çocukların akademik sorumlulukları üzerinde olumsuz yansımaları olduğu saptanmıştır. Ebeveynler, çocuklarının derslere odaklanmada güçlük çektiğini, ödevlerini zamanında yapamadığını, kitap okuma alışkanlıklarının azaldığını ve genel olarak akademik başarılarının düştüğünü belirtmiştir. Bu durum, dijital oyun bağımlılığının çocukların dikkat ve zaman yönetimini olumsuz etkileyerek öğrenme süreçlerini aksattığını göstermektedir. Bu bağlamda, dijital oyun bağımlılığının akademik sorumluluk bilincini zayıflatan bir faktör olduğu ve bu konuda ailelerin ve eğitimcilerin farkındalık geliştirmesi

gerektiği vurgulanmaktadır. Drummond ve Sauer (2014) tarafından yapılan bir araştırmada, 2009 Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı'na (PISA) katılan 22 ülkeden 192.000'den fazla öğrencinin verilerini analiz ederek, dijital oyunlara ayrılan zaman ile akademik başarı arasındaki ilişki incelenmiştir. Bulgular, dijital oyun oynamak için harcanan zamanın öğrencilerin fen, matematik ve okuma derslerindeki performansını önemli ölçüde etkilediği gözlemlenmiştir. Horzum (2011) ise bilgisayar oyunlarının öğrencilerde öğrenme güçlüğü yaşamalarına, akademik başarılarının düşmesine, ödevlerini yapmaları üzerinde olumsuz bir etki olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla ilgili literatürün bu araştırmanın sonuçlarını destekler nitelikte olduğu söylenebilir.

Dijital oyun bağımlılığının çocukların sorumlulukları üzerinde olumsuz yansımaları ile birlikte bazı olumlu katkılarının da bulunduğu görülmüştür. Bu oyunlar, özellikle çocukların hayal gücünü geliştirme, kelime hazinesini artırma ve tasarım becerilerini güçlendirme ve yaratıcı yeteneklerini destekleyici özellikler taşır. Ayrıca, dijital oyunların çocuklar üzerindeki olumlu etkilerinden biri, onların sosyal çevrelerinde prestijli bir konum edinmelerine olanak tanımasıdır. Yine, çocukların oyun içerisindeki başarıları, arkadaşları arasında dikkat çekmelerini sağlamakta ve bu başarılar sosyal statü kazanmalarına katkıda bulunmaktadır. Bu durum, dijital oyunların çocukların bireysel kimlik oluşturma ve sosyal çevrede kendilerini konumlandırma süreçlerine destek sunduğunu göstermektedir. Benzer şekilde, Sayar ve Benli'nin (2020) araştırmasında, ergenlerin dijital oyunları popülerlik kazanmak, arkadaşları arasında öne çıkmak ve oyunlardaki başarılarıyla kimlik oluşturmak gibi motivasyonlarla tercih ettikleri vurgulanmıştır.

Dijital oyunların çocuklarda yeni kelime öğrenimini desteklediği ve dil gelişimlerine katkı sağladığı tespit edilmiştir. Oyunların çocukların gelişimi üzerindeki etkileri, onların dil becerilerinin ve kelime hazinelerinin zenginleşmesine katkı sağlaması açısından önemlidir. Davaslıgil'in (1989) çalışması, oyun oynayan çocukların iletişim becerilerinin güçlendiğini ve kelime dağarcıklarının daha zengin olduğunu ortaya koymaktadır. Dijital oyunların, çocukların hayal gücünü ve dilsel

ifade becerilerini destekleyen bir araç olarak kullanılması, onların bireysel ve sosyal gelişimlerini olumlu yönde etkileyebilmektedir.

Dijital oyunların bilinçli olarak kullanılması durumunda, çocukların hayal gücünün gelişimine ve tasarım becerilerinin artmasına önemli katkılar sağlayabileceği vurgulanmıştır. Bu sonuç, Prensky'nin (2001) oyunların yaratıcılığı artırma ve sosyal gruplar oluşturma gibi etkileriyle paralellik göstermektedir. Vygotsky'nin oyun aracılığıyla gerçekleştirilemeyen isteklerin hayal gücü yoluyla tatmin edilmesine yönelik değerlendirmeleri (Aral, Gürsoy ve Köksal, 2001) de bu bulgularla örtüşmektedir. Dijital oyunların, çocukların yaratıcı düşünme, problem çözme ve iş birliği gibi becerilerinin gelişimine yönelik olumlu etkileri, Can ve Türkmen (2017) ile Çavuş, Ayhan ve Tuncer'in (2016) araştırmalarında da vurgulanmıştır. Bu bağlamda, dijital oyunlar, çocukların hem bireysel hem de sosyal gelişimlerini destekleyerek yaratıcı olma ve tasarım becerilerinin gelişmesi süreçlerinde etkili bir araç olma potansiyeli taşıdığı söylenebilir.

Dijital oyunların, çocukların hayal gücünü ve yaratıcı becerilerini artırdığı; ayrıca kardeşler arasındaki iletişim ve iş birliğini teşvik ederek ilişkileri güçlendirdiği saptanmıştır. Ancak, literatürde kardeş ilişkileri bağlamında dijital oyunlara yönelik çalışmaların sınırlı olduğu görülmüştür. Bu durumun nedeni, alandaki araştırmaların genellikle oyunların bireysel etkilerine veya ebeveyn-çocuk ilişkisine odaklanmasından kaynaklanabilir.

Ebeveynlerin, çocuklarının dijital oyun oynama bağımlılıklarını azaltmak veya engellemek amacıyla çeşitli stratejiler geliştirerek sorunu kontrol altına almaya çalıştıkları görülmüştür. Bu önlemlerden birisi çocuklar ile sosyal aktivite yapmaktır. Araştırmada çocuğların dijital oyun bağımlılıklarını önlemek amacıyla aileler tarafından arkadaşlarıyla sokakta oyun oynamaya teşvik edildiği, resim ve bilgisayar kurslarına yönlendirildiği ifade edilmiştir. Bu yaklaşım, Sağlık Bakanlığı'nın (2018) düzenlediği "Dijital Oyun Bağımlılığı Çalıştayı"nda önerilen, çocuk ve ailenin dijital oyunlar dışında oyunlar oynayarak daha nitelikli zaman geçirmesi gerektiği yönündeki önlemlerle paralellik göstermektedir. Raporda hem

bireysel hem de toplumsal düzeyde, bu tür alternatif aktivitelerin dijital oyun bağımlılığına karşı etkili bir çözüm olduğu vurgulanmaktadır.

Ebeveynlerin çocuklarının dijital oyun oynama süreçlerine aktif katılım göstermelerinin önemli bir rehberlik yöntemi olduğu tespit edilmiştir. Katılımcılardan bazılarının dijital oyun oynarken çevrim içi görüşmelerin ve oyunların zararlarını engellemek amacıyla çocuğunun oyun oynadığı süre boyunca yanında bulunduğu ve bu şekilde kontrol sağladığı tespit edilmiştir. Literatürde, Livingstone ve arkadaşlarının (2015) çalışması da bu bulguları destekler niteliktedir. Araştırmaya göre, ebeveynlerin çocuklarının oyun deneyimlerini paylaşarak yanlarında bulunmaları, aktif rehberlik sağlamanın etkili bir yoludur. Bu iki bulgu birlikte değerlendirildiğinde, ebeveynlerin çocuklarının dijital oyun oynama süreçlerine rehberlik etmelerinin, olumsuz etkileri azaltmada ve çocukların oyun deneyimlerini güvenli bir şekilde sürdürmelerinde kritik bir rol oynadığı söylenebilir.

Dijital oyunlarla geçirilen süreyi sınırlandırmak için velilerce çocuklara süre kısıtlamalarının konulduğu görülmüştür. Benzer şekilde, Biricik (2021), çocuğun dijital medyayı kullanımı, oynayacağı oyunların seçimi ve oyun süresi gibi konularda ebeveyn kontrolünün gerekliliğini vurgulamıştır. Bu durum, ebeveynlerin çocukların dijital medya tüketimi üzerindeki etkin rollerini işaret etmektedir. Gökçen'in (2023) bulguları ise süre kısıtlamalarının olumlu sosyal-duygusal etkileşimlere olanak tanıyabileceğini göstermektedir. Katılımcının, "bugün bu kadar oynayacaksın" şeklindeki sınır koyma girişimi, Gökçen'in süre kısıtlamalarının aile içi etkileşimleri artırabileceği yönündeki görüşüyle örtüşmektedir. Her iki durumda da dijital oyun oynama sürelerinin sınırlanmasının, çocukların bireysel ve sosyal gelişimleri üzerindeki olumlu etkileri öne çıkmaktadır. Bu bağlamda hem bireysel ifadeler hem de literatürden alınan bilgiler, süre kısıtlamalarının çocukların dijital oyun bağımlılıklarını kontrol altına almak ve alternatif etkinliklere yönlendirmek için etkili bir strateji olabileceğini göstermektedir.

Süre kısıtlamasını yanında dijital oyunlara alternatif ev içi aktivitelerin yetersiz kaldığı durumlarda ebeveynlerin çocuklarına dijital oyunlardan tamamen uzaklaştırma adına bu oyunları tamamen yasaklama gibi önlemler aldığı ortaya konmuştur. Bu bulgular, literatürdeki benzer çalışmalarla uyumluluk göstermektedir. Örneğin Biricik (2021), çocukları dijital oyun bağımlısı olan ailelerin, bu durum karşısında çaresizlik hissi yaşadıkları ve teknolojiyi tamamen yasaklama gibi önlemlere başvurdukları belirtilmiştir. Ancak, literatür aynı zamanda dijital oyunları tamamen yasaklama stratejisinin yerine, çocukların dijital oyun oynama bağımlılıklarının kontrol edilmesi ve yönlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Dijital Oyun Bağımlılığı Çalıştayı Sonuç Raporu (2018), bu görüşü desteklemekte ve yasaklama odaklı çözümler yerine çocukların ilgi alanlarına yönelik başka faaliyetlere yönlendirilmesini önermektedir. Ayrıca Bayram-Topdal (2008), çocuklara bilgisayar oyunlarını tamamen yasaklamak yerine, zararlı oyunlara yaş sınırı getirilmesi, sorunlara çocukla birlikte çözüm arayarak yaklaşılması ve bilgisayar ile internetin yalnızca oyun amaçlı araçlar olmadığının açıklanması gibi yöntemler tercih edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Dolayısıyla bu araştırmanın sonuçlarının literatürle uyumlu olduğu, ancak bazı ebeveynlerin dijital oyunları tamamen yasaklama yoluna gitmesinin, literatürde önerilen kontrol ve yönlendirme stratejilerinden farklı bir eğilim gösterdiği görülmektedir. Bu durum, ebeveynlerin dijital oyunlarla baş etme konusunda daha fazla rehberliğe ihtiyaç duyduğunu ve bu konuda eğitim ve farkındalık çalışmalarının yaygınlaştırılması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Bazı ebeveynlerin çocuklarının dijital oyun oynama bağımlılıklarını kontrol altına almak amacıyla tehdit unsurunu kullanarak disiplin sağlamaya çalıştıkları ve etkili sonuç aldıkları vurgulanmıştır. Ancak, ebeveynlerin bu stratejiyi uygularken genellikle alternatif yöntemlere başvurmadığı anlaşılmaktadır. Bu yöntem, Yiğit 'in (2017) çocukların teknolojik cihazları programlı ve kontrollü bir şekilde kullanmalarının daha sürdürülebilir bir çözüm olacağı yönündeki görüşüyle örtüşmemektedir. Günümüzde teknolojik cihazlara erişimin kolay olması,

yasaklama veya tehdit gibi yöntemlerin uzun vadede yetersiz kalabileceğini göstermektedir.

Ebeveynlerin çocuklarının dijital oyun oynama bağımlılıklarını azaltmak veya engellemek adına aldıkları önlemler karşısında çocukların farklı tepkiler sergilediği sonucuna ulaşılmıştır. Çocukların tepkileri arasında durumu kabullenme, agresiflik, isyan, telafi etme, yansıtma ve ısrar gibi davranışlar öne çıkmıştır. Örneğin, bazı çocuklar, dijital oyunlara getirilen sınırlamaları kabullenirken, diğerleri bu sınırlamalara karşı agresif ve isyankar tavırlar sergilemiş, hatta bu durumu farklı şekillerde telafi etmeye çalışmıştır. Çocukların bu tepkilerini anlamak, ebeveynlerin daha etkili stratejiler geliştirmesi ve çocuklarına rehberlik etmesi için önemlidir. Yine bu araştırmada ebeveynlerin dijital oyun oynama bağımlılıklarını engellemek adına aldıkları önlemler karşısında, bazı çocukların durumu kabullenerek tepki verdikleri görülmüştür. Bununla birlikte, bazı çocukların belirli bir süre boyunca telefon ve tabletten uzak tutulmasına yönelik yasakları kabul ettiği ortaya çıkmıştır. Bu sonuçlar, kabullenme tepkisinin, çocukların uyum sağlama kapasitesi ve ebeveynlerin kararlılığının bir yansıması olabilir.

Nitekim, bazı araştırmalar da dijital oyun bağımlılığının bireyleri agresif davranışlara ve şiddete yöneltebileceğini (Çankaya ve Ergin, 2015), kaygı ve endişeye neden olabileceğini (Arslan, Kırık, Karaman, Çetinkaya, 2015; Schulte-Markwort, 2005) ve akademik, fiziksel, psikolojik, biyolojik ile sosyolojik açıdan olumsuz etkiler yaratabileceğini ortaya koymaktadır (Grüsser, Thalemann ve Griffiths, 2007; Horzum, Güngören ve Kaymak Demir, 2017). Buna ek olarak, Mustafaoğlu ve Yasacı'nın (2018) çalışmasında, 7-15 yaş arasında çocuğu bulunan ebeveynlerin görüşlerine göre dijital oyunlar anksiyete ve agresif tutum gibi sorunlara neden olmaktadır. Bu sonuçlar, dijital oyunların çocukların davranışsal ve duygusal yaşamlarında önemli olumsuz etkiler yaratabileceğini ve bu alışkanlığın sınırlandırılmasının dikkatle ele alınması gerektiğini göstermektedir.

Dijital oyun oynama bağımlılıklarına yönelik alınan önlemler karşısında, bazı çocukların yansıtma davranışı sergilediği görülmüştür. Ebeveynlerin bazılarına

göre alınan yasaklar karşısında çocuğunun eşitsizlik algısına kapılarak, yasakların adil olmadığını düşündüğünü ve kardeşinin serbest bırakılmasına tepki gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu durum, çocukların oyun oynama kısıtlamalarını yalnızca bireysel bir engel olarak değil, aile içi ilişkilerdeki dengeye dair bir sorun olarak algılayabildiklerini göstermektedir. Dolayısıyla, ebeveynlerin bu tür kısıtlamaları uygularken, çocukların adalet ve eşitlik duygularını dikkate alarak açık ve anlaşılır bir iletişim kurmaları büyük önem taşımaktadır.

Dijital oyun oynama bağımlılıklarına yönelik alınan önlemler karşısında, bazı çocukların durumu kabullenmekle birlikte, zaman zaman ısrarcı bir tutum sergilediği tespit edilmiştir. Ebeveynelerin bazılarına göre çocuklar getirilen engellerin farkına vararak yasağı kabul etmişlerdir. Ancak, bu süreçte çocuğun "Anne, biraz daha oynasaydım. Lütfen!" gibi ifadelerle ısrarcı davranışlar sergilediği belirtilmiştir. Bu durum, çocukların oyun oynama isteğinden tamamen vazgeçmesinin zor olabileceğini ve ebeveynlerin bu süreçte tutarlı bir duruş sergilerken çocuklarıyla empati kurarak iletişim kurmalarının önemini ortaya koymaktadır. Genel olarak, dijital oyun bağımlılığı, çocukların sorumluluk bilinci gelişimini olumsuz yönde etkileyen önemli bir faktör olarak değerlendirilmektedir. Bu durum, çocukların sağlıklı bir şekilde büyüyüp gelişmesi ve topluma uyum sağlaması açısından dikkate alınması gereken bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

Araştırmanın sonuçlarına göre şu önerilerde bulunulabilir:

- Araştırma sonuçları, ebeveynlerin dijital oyun bağımlılığıyla başa çıkma stratejilerini uygularken zorlandıklarını, çocukların farklı tepkileriyle karşılaştıklarını ve bu konuda rehberlik ihtiyacı duyduklarını ortaya koymuştur. Bu bağlamda ebeveynlerin çocuklarının dijital oyun bağımlılıklarını doğru bir şekilde yönetebilmeleri için rehberlik eden eğitim programları düzenlenmelidir. Bu programlar, çocukların dijital oyun oynama sürelerini sınırlandırma, uygun oyun seçiminde rehberlik etme ve

çocukların oyun dışındaki aktivitelere yönlendirilmesi konusunda stratejiler sunabilir.

- İlkokul üçüncü ve dördüncü sınıf öğrencilerinde dijital oyun bağımlılığının bireysel, ailevi, sosyal ve akademik sorumluluklar üzerinde belirgin olumsuz yansımaları olurken, kelime dağarcığı artışı ve tasarım becerileri gelişimi açısından olumlu yansımalarının olduğu da gözlemlenmiştir. Bu bağlamda ilkokul öğrencilerine yönelik dijital oyun bağımlılığı ve dijital oyun bağımlılığının olumsuz etkileri hakkında farkındalık çalışmaları yapılmalıdır. Bu çalışmalar, oyunların olumlu ve olumsuz etkilerini ele alarak çocukların sağlıklı oyun alışkanlıkları geliştirmesine katkı sağlayabilir.
- Dijital oyun bağımlılığının ilkokul üçüncü ve dördüncü sınıf öğrencilerinde sosyal izolasyona, sosyal çevreyle bağın zayıflamasına ve fiziksel hareketsizliğe sebep olduğu gözlemlenmiştir. Bu sonuçlar dikkate alınarak çocukların dijital oyunlar dışında sosyal ve fiziksel aktivitelerle meşgul olmasını sağlayacak fırsatlar sunulmalıdır. Spor, sanat ve kültürel etkinlikler, çocukların sorumluluk bilincini geliştirmek için etkili yöntemler arasında yer alabilir.
- Dijital oyunların çocukların kelime dağarcığında, tasarım becerilerinde gelişme ve hayal güçlerinde artış sağladığı gözlemlenmiştir. Bu olumlu yansımalar dikkate alınarak eğitsel içeriklere sahip dijital oyunların kullanımı teşvik edilerek çocukların hem eğlenmesi hem de öğrenmesi sağlanabilir. Bu tür oyunlar, sorumluluk bilinci ve akademik gelişimi desteklemek amacıyla tasarlanabilir.
- Dijital oyun bağımlılığının sorumluluk bilinci üzerindeki etkilerini ele alan çalışmaların kapsamı genişletilmelidir. Farklı yaş gruplarına ve kültürel bağlamlara yönelik araştırmalar, sorunun daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunabilir.

- Çalışmada dijital oyun bağımlılığının aile içi iletişimde zayıflama ve aile bağlarında hasar gibi olumsuz yansımaları olduğu gözlemlenmiştir. Ebeveynlerin bu durumla başa çıkmaları için çocuklarıyla birlikte kaliteli zaman geçirmelerini teşvik eden projeler geliştirilebilir. Ortak etkinlikler, dijital oyun bağımlılığını azaltırken aile içi ilişkilerin güçlenmesine de katkı sağlar.
- Ebeveynlerin çocuklarının dijital oyun oynama süreleri ve içerikleri üzerinde süre kısıtlaması, yasaklama gibi kontrol yöntemlerini uygularken zorlandıkları gözlemlenmiştir. Bu bağlamda çocukların oynadığı oyunlar ve oyun süreleri üzerinde kontrol sağlayacak teknolojik araçların geliştirilmesi ve bu araçların ebeveynler tarafından etkin bir şekilde kullanılması sağlanmalıdır.
- Dijital oyun bağımlılığı ve sorumluluk bilinci arasındaki ilişkiyi daha derinlemesine anlamak için, nitel ve nicel verileri birleştiren karma yöntem araştırmaları tasarlanmalıdır.

Kaynakça

Açıkgöz, S. (2024). *Lise öğrencilerinin dijital oyun bağımlılığı ile Psikolojik ihtiyaçları ve beş faktör kişilik özellikleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.

Aral, N. Gürsoy, F., & Köksal, A. (2001). *Okul Öncesi Eğitimde Oyun*. Ya-Pa Yayınları.

Arslan, A. (2021). *Ortaokul öğrencilerinde oyun bağımlılığı ile sorumluluk duygusu davranışı ve sosyal beceriler arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.

Arslan, A., ve Taş, İ. (2022). Ortaokul öğrencilerinde oyun bağımlılığı ile sorumluluk duygusu-davranışı ve sosyal beceriler. *Yaşadıkça Eğitim*, *36*(3), 716–731. https://doi.org/10.33308/26674874.2022363453

Arslan, A., Kırık, A. M., Karaman, M. ve Çetinkaya, A. (2015). Lise ve üniversite öğrencilerinde dijital bağımlılık. *İletişim ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi, 8*(8), 34-58. https://doi.org/10.17361/uhıve.2015813153

Aydoğdu-Karaaslan, İ. (2015). Dijital oyunlar ve dijital şiddet farkındalığı: ebeveyn ve çocuklar üzerinde yapılan karşılaştırmalı bir analiz. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 8*(36), 806-818.

Başal, H. A. (2007). Geçmiş yıllarda türkiye'de çocuklar tarafından oynanan çocuk oyunları. *Journal of Uludag University Faculty of Education, 20*(2), 243-266.

Başaran, İ. E. (1974). *Eğitim psikolojisi (3. Baskı).* Yargıçoğlu.

Bayram-Topdal, E. (2008). Oyun açlığının gidermenin yolu olarak İnternet. *Milli Eğitim National Education*, *37*(180), 353-365.

Biricik, Z. (2021). Çocukların oynadığı dijital oyunlara ilişkin dijital ebeveynlerinin farkındalıkları üzerine bir inceleme. *Erciyes İletişim Dergisi, 8*(2), 575-597. https://doi.org/10.17680/erciyesiletisim.785287

Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology, 3*, 77-101.

Bryce, J., & Rutter, J. (2003). Gender Dynamics and the Social and Spatial Organization of Computer Gaming. *Leisure Studies, 22*, 1-15. https://doi.org/10.1080/02614360306571

Burghardt, G. (2012). Defining and Recognizing Play. *The Oxford Handbook of the Development of Play*. https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780195393002.013.0002

Can, M.Z., & Türkmen, B. (2017). Bilgisayar oyunlarının yabancı dil eğitimine katkısının araştırılması: Anadili Türkçe olan 100 yükseköğretim öğrencisi üzerinde yapılan araştırma örneği. *Tarih Okulu Dergisi, 10*(31), 399-435. http://dx.doi.org/10.14225/Joh1098

Creswell, J. W. (2018). *Nitel araştırma yöntemleri* (4. Baskı). Mesut Bütün (Çev.), Selçuk Beşir Demir). Siyasal Yayın Dağıtım.

Coşkun, S. (2019). Aristoteles ve Kant'ta sorumluluk. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Degisi, 28*, 87-100

Çakır, H. (2013). Bilgisayar oyunlarına ilişkin ailelerin yaklaşımı ve öğrenci üzerindeki etkilerin belirlenmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 9*(2), 138-150. https://doi.org/10.17860/efd.89744

Çankaya, G. (2014). *Çocukların oynadıkları oyunlara göre empati ve saldırganlık düzeylerinin incelenmesi* [Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.

Çankaya, G., ve Ergin, H. (2015). Çocukların oyunlara göre empati ve saldırganlık düzeylerinin incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi, 1*(2), 283-297.

Çavuş, S., Ayhan, B., & Tuncer, M. (2016). Bilgisayar oyunları ve bağımlılık: Üniversite öğrencileri üzerine bir alan araştırması. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, 43*, 265-289.

Cevizci, A. (1997). *Felsefe sözlüğü* (Genişletilmiş 2. Baskı). Ekin Yayınları.

Civelek, B. (2006). Çocuklara sorumluluk bilinci kazandırmak. *Çoluk Çocuk Aylık Anne Baba Eğitimci Dergisi*, 58, 20–22.

Davaslıgil Ü. (1989) Yaratıcılık ve Oyun. *Eğitim ve Bilim, 13*(71).

Dökmen, Ü. (2011). *Evrenler uyumlaşma sürecinde varolmak, gelişmek, uzlaşmak* (14. Baskı). Remzi Kitabevi.

Drummond, A., & Sauer, J. D. (2014). Video-games do not negatively impact adolescent academic performance in science, mathematics or reading. *PloS one, 9*(4), e87943.

Egemen, A., Yılmaz, Ö. ve Akil, İ. (2004). Oyun, oyuncak ve çocuk. *ADÜ Tıp Fakültesi Dergisi, 5*(2), 39-42.

Eskili, Y. (2023). *İlkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin dijital oyun bağımlılığı ile öğrenme ve çalışma sorumluluğu arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi].

Eskili, Y., ve İflazoğlu Saban, A. (2025). İlkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin dijital oyun bağımlılığı ile öğrenme ve çalışma sorumluluğu arasındaki ilişkinin incelenmesi.

Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 61(61), 1-22. https://doi.org/10.15285/maruaebd.1436089

Fang, M. Tapalova, O., Zhiyenbayeva, N., & Kozlovskaya, S. (2021). Impact of digital game-based learning on the social competence and behavior of preschoolers. *Education and Information Technologies*, 27, 3065-3078. https://doi.org/10.1007/s10639-021-10737-3.

Farchakh, Y., Haddad, C., Sacre, H., Obeid, S., Salameh, P., & Hallit, S. (2020). Video gaming addiction and its association with memory, attention and learning skills in Lebanese children. *Child and Adolescent Psychiatry and Mental Health, 14*(1), 1-11.

Gökçen, A. (2023). *Çocukların ekran kullanım özellikleri, dijital oyun bağımlılık eğilimleri, sosyal yetkinlik ve davranış durumları ve ebeveyn rehberlik stratejileri arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.

Griffiths, M. D., & Davies, M. N. (2005). Videogame addiction: Does ıt exist? Handbook of computer game studies. *MIT Pres*, 359-368.

Grüsser, S. M., Thalemann, R., & Griffiths, M. D. (2007). Excessive computer game playing: evidence for addiction and aggression? *Cyberpsychology & Behavior, 10*(2), 290–292. https://doi.org/10.1089/cpb.2006.9956.

Günbayı, I. & Sorm, S. (2018). Social paradigms in guiding social research design: The functional, interpretive, radical humanist and radical structural paradigms. *Online Submission*, *9*(2), 57-76.

Hazar, Z., & Hazar, M. (2017). Çocuklar için dijital oyun bağımlılığı ölçeği. *Journal of Human Sciences*, *14*(1), 203-216. https://doi:10.14687/jhs.v14i1.4387

Horzum, M. (2011). İlköğretim öğrencilerinin bilgisayar oyunu bağımlılık düzeylerinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. *Eğitim ve Bilim, 36*(159).

Horzum, M. B., Güngören, Ö. C. ve Kaymak-Demir, Z. (2017). *Teknolojinin olumsuz etkileri.* Vize yayınları.

Horzum, M.B., Ayas, T., & Çakır-Balta, Ö. (2008). Çocuklar için bilgisayar oyun bağımlılığı ölçeği. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 3*(30), 76-88.

Irmak, A. Y., & Erdoğan, S. (2016). Ergen ve genç erişkinlerde dijital oyun bağımlılığı: Güncel bir bakış. *Türk Psikiyatri Dergisi*, *27*(2), 128-137.

Karadağ, E., & Kılıç, B. (2019). Öğretmen görüşlerine göre öğrencilerdeki teknoloji bağımlılığı. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, *11*, 101-117.

Kaya, G. İ. (2018). Oyun ve tarihsel olarak oyunun eğitimdeki yeri. *Ulusal Eğitim Akademisi Dergisi, 2* (1),1.

Kesici, A. (2020). The effect of conscientiousness and gender on digital game addiction in high school students. *Journal of Education and Future*, (18), 43-53. https://doi.org/10.30786/jef.543339.

Köse, Z. (2013). *13-14 Yaş grubu ergenlerin bilgisayar oyunlarını oynama alışkanlıklarının ve sosyalleşme durumlarının araştırılması (Kütahya İli örneği).* [Yüksek Lisans Tezi, Kocatepe Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.

Livingstone, S., Mascheroni, G., Dreier, M., Chaudron, S., & Lagae, K. (2015). *How parents of young children manage digital devices at home: The role of income, education and parental style.* EU Kids Online, LSE.

Merriam, S. B. (2013). *Nitel araştırma desen ve uygulama için bir rehber* (Çev. Ed.: Selahattin Turan). Nobel Akademik Yayıncılık.

Merriam, S. B., & Tisdell, E. J. (2015). *Qualitative research: A guide to design and implementation* (4. Baskı.). San Francisco, CA: Jossey-Bass.

Mumcu, T. (2024). Çocuklar için dijital medya içerikleri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 34, 3, 1435-1446. https://doi.org/10.18069/firatsbed.1481482.

Mustafaoğlu, R., & Yasacı, Z. (2018). Dijital oyun oynamanın çocukların ruhsal ve fiziksel sağlığı üzerine olumsuz etkileri. *Bağımlılık Dergisi*, *19*(3), 51-58.

NIMF (2005). Computerand video game addiction. *National Institute on Media and the Family*.

Nunes, C. S. S. M., & Simescu, A. S. (2010). Ethics and corporate social responsibility – A strategic approach within the organization. *Studies and Scientific Researches Economics Edition*, *15*.

Onay, İ., & Çelik, Y. (2022). Sorumluluk değeri etkinliklerinin ilkokul 4. sınıf öğrencilerinin sorumluluk kazanım düzeylerine etkisi. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, (44), 77-89. https://doi.org/10.54614/AUJKKEF.2022.888282.

Perko, I., & Mendiwelso-Bendek, Z. (2018). Gaming for Introducing Social Challenges and Responsibility to Young People. *Naše gospodarstvo/Our economy*, 64, 34-48. https://doi.org/10.2478/ngoe-2018-0021 .

Prensky, M. (2001). *Digital Game-Based Learning*. McGraw-Hill.

Sağlık Bakanlığı, (2018). *Dijital oyun bağımlılığı çalıştayı*, Sonuç Raporu.

Sayar, K., & Benli, S. (2020). *Dijital çocuk*. Kapı Yayınları.

Schulte-Markwort, M. (2005). Kinder und computer. *In: Wiener Klinische Wochenschrift. 117*(5-6), pp. 173- 175.

Soule, L.C., Shell, L.W., & Kleen, B.A. (2003). Exploring ınternet addiction: demographic characteristics and stereotypes of heavy ınternet users. *Journal of Computer Information Systems, 44*, 64-73.

Stenros, J. (2017). The Game definition game: A review. *Games and Culture, 12*(6), 499-520. https://doi.org/10.1177/1555412016655679

The Science Teacher (2007). Violent video games. *National Science Teachers Association, 74* (1), 12-14.

Türk Dil Kurumu [TDK] (1988). *Türkçe sözlük-1 A-J*. (8. baskı). Türk Tarih Kurumu Basım Evi.

Yalçın, Irmak., & Ardıç (2018). Dijital oyunların çocuk ve ergenler üzerindeki etkileri: Literatür inceleme. *Gençlik Araştırmaları Dergisi 6*(16), 71-84.

Yavuzer H. (2015). *Çocuk psikolojisi*, Remzi Kitabevi

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (11. Baskı). Seçkin Yayıncılık.

Yiğit, E. (2017). *Çocukların dijital oyun bağımlılığında ailelerin bazı değişkenler açısından incelenmesi* [Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.

Extended Abstract

Introduction

Today, digital games have become a widespread form of entertainment and socialisation among children and young people. This rise has led to growing interest and concern about the potential impact of digital games on children. The potential impact of digital game addiction on children's development has become a major topic of discussion among parents, educators and researchers (Griffiths & Davies, 2005). In this context, this study aims to

investigate the effects of digital game addiction on the sense of responsibility of third and fourth grade primary school students, focussing on the parental perspective.Play is a fundamental need for children, as essential as receiving love and care, shelter, and nourishment (Çankaya, 2014). Reflecting a child's mental development directly, play is also considered a fundamental right (Egemen, Yılmaz & Akil, 2004). Through play, children have the opportunity to experience and develop many critical skills, such as problem-solving, creativity, communication, and exploration. Therefore, play is not merely a form of entertainment but a multifaceted activity that supports physical, cognitive, and social development (Burghardt, 2012). Furthermore, children learn to manage their emotions, adapt to new situations, and cope with different experiences through play (Kaya, 2018).

Technological advancements have significantly transformed children's play today (Bryce & Rutter, 2003). Digital games have replaced traditional games, leading to radical changes in how children play (Stenros, 2017). This shift, which limits children's physical activity during play, has led them to play games solely from a seated or lying position (Arslan, 2021). This physical inactivity increases the risk of children who do not engage in sufficient physical play becoming part of a less healthy society in the future (Tamer, as cited in Çankaya, 2014). In this context, the effects of digital games, which have replaced traditional games, are a matter that parents and educators need to address carefully (Eskili, 2023).

Many parents are concerned that their children spend most of their day in front of the computer, disengage from their social environment, and struggle to communicate effectively with their families (Çakır, 2013). While play allows children to reconcile their inner world with the external world, in virtual games, this connection is directed towards different and countless virtual worlds (Başal, 2007). However, many of these virtual worlds pose serious threats to child development. The negative effects of virtual games include increased aggression in children, the normalization of violence, and addiction. Such games can hinder children's healthy growth by weakening their emotional and social bonds in real life. These impacts of digital games on children need to be addressed at both individual and societal levels (Aydoğdu-Karaaslan, 2015; Horzum, 2011).

According to Dökmen (2011), responsibility is the individual's awareness of their actions and the impact of these actions on others and the acceptance of the consequences arising from these impacts. From this perspective, responsibility training can be considered a process aimed at enabling children to realize the consequences of their behaviors and accept the effects arising from these behaviors. Responsibility encompasses essential characteristics such as an individual's sense of duty, motivation for success, ability to be organized, planning, and self-discipline (McCrae, as cited in Açıkgöz, 2024). This concept refers to the individual's capacity to control and regulate their behavior. Responsible individuals often exhibit a disciplined, organized, and goal-oriented approach (Edmonds, as cited in Açıkgöz, 2024).

Today, many parents and teachers increasingly express concerns about problems associated with digital game addiction, including neglecting homework and assigned tasks, not reading books, disrupted sleep patterns, and violent tendencies (Karadağ & Kılıç, 2019). A study conducted at Indiana University revealed that adolescent males experience decreased function in the areas of their brains associated with control and focus while playing violent digital games (The Science Teacher, 2007). As indicated in the research, situations such as children not doing their homework, neglecting to read books, delaying assigned tasks, and failing to fulfill school responsibilities clearly reveal the effects of this addiction on the sense

of responsibility. However, research on the effects of digital game addiction on children's sense of responsibility is limited.
The limited number of studies on the reflection of digital game addiction on responsibility awareness in primary school students shows that it is important to investigate the issue in terms of contributing to the field. This research is thought to raise awareness in terms of developing strategies to protect children against digital game addiction. By addressing the aforementioned problems and gaps, this study examines the reflections of digital game addiction on responsibility awareness from the perspective of parents. The study aims to examine how digital game addiction affects children's ability to fulfill their responsibilities, self-care habits, family communication, social relationships and academic achievement. It also aims to examine the strategies parents use to cope with their children's digital game addiction and the effectiveness of these strategies.

Method

In this study, a phenomenological design, one of the qualitative research methods, was used. Phenomenology aims to examine in depth the experiences and perceptions of individuals about a particular phenomenon and the meanings they attribute to these experiences. This design focuses on phenomena that we usually have superficial knowledge about but need a more detailed understanding (Yıldırım & Şimşek, 2018). In other words, phenomenology is interested in individuals' experiences, perceptions and the meaning they attribute to the phenomenon. Here, the past experiences of the individual regarding the phenomenon, what the phenomenon means to the individual, and if the phenomenon is still ongoing, how it leaves traces on the individual are tried to be revealed (Günbayı & Sorm, 2018). This study was organized according to the phenomenological design since it was attempted to examine the experiences of parents regarding children's digital game addiction. The study group consisted of the parents of third and fourth grade students studying in primary schools in Ladik district of Samsun province in Turkey.
In the first phase of the study, preliminary interviews were conducted with 40 parents and 10 parents who identified their children as "*digital game addicts"* were selected. Based on the pre-interview data, semi-structured interviews were conducted with 10 parents who identified their children as digital game addicts. In these interviews, detailed information was gathered about parents' perceptions of their children's digital gaming habits, its impact on their ability to fulfill their responsibilities, the effects of digital game addiction on their children, and the measures they take in this regard. The interviews were conducted at the places and times preferred by the parents so that they could comfortably share their thoughts and experiences.

Findings

The research findings indicate that digital game addiction has multifaceted and significant effects on children's sense of responsibility. The parents' statements reveal that digital game addiction negatively affects children's self-care, intrafamily communication, social relationships, and ability to fulfill academic responsibilities.
In this context, children addicted to digital games experience self-care problems such as neglecting their personal hygiene, having irregular eating habits, and experiencing sleep disturbances. Parents have stated that their children neglect basic personal care habits such as bathing, brushing their teeth, and cutting their nails, and they are concerned that this situation may negatively affect their health. It has also been stated that children's physical health may be at risk due to irregular eating habits and sleep disturbances.

Regarding family communication, digital game addiction negatively affects children's communication with their families and weakens the parent-child bond. Parents have stated that they struggle to communicate with their children, that their children do not participate in family conversations, and that they show no interest in family activities. This situation can lead to the weakening of family ties and children feeling disconnected from their families.

In terms of social relationships, children addicted to digital games are isolated from their social environment and spend less time with their friends. This can prevent children from developing their social skills and forming healthy relationships. Parents have stated that their children's relationships with their friends have weakened, their participation in social activities has decreased, and their interest in the outside world has diminished.

Lastly, when examining academic responsibilities, digital game addiction makes it difficult for children to focus on their lessons, complete their homework, and can cause their academic achievement to decline. It can also lead to reluctance to go to school and truancy problems. Parents have stated that their children's interest in studying has decreased, they do not do their homework, their school achievement has declined, and they do not want to go to school.

Parents use various strategies to cope with their children's digital game addiction. These strategies aim to reduce children's addiction to digital games and develop their sense of responsibility. Parents try to encourage their children to participate in social activities instead of playing digital games to ensure they spend time with their friends and develop their social skills. Some parents set time limits on children's digital game playing time to control the amount of time spent on games and ensure they spend time on other activities. Some parents completely prohibit their children from playing digital games. Some parents stated that they stay with their children while they play digital games to control their children's digital game-playing habits. Finally, some parents use a threatening strategy, stating that they threaten their children with authorities such as teachers to control their children's digital game playing habits.

Discussion and Conclusion

The findings of this study clearly reveal the negative effects of digital game addiction on children's sense of responsibility and behavior. Children addicted to digital games experience problems such as neglecting self-care, weakening intrafamily communication, withdrawing from the social environment, and failing to fulfill academic responsibilities. This is an important risk factor that can negatively affect children's physical and mental health.

Parents use various strategies to cope with their children's digital game addiction. However, the effectiveness of these strategies and the children's responses may vary. Therefore, it is important that parents develop and implement strategies appropriate to their children's needs and characteristics. Parents should also communicate openly with their children about the risks and benefits of digital games and try to instill a balanced gaming habit.

This study provides essential information for understanding the effects of digital game addiction on children's sense of responsibility and behavior and developing preventive strategies in this regard. It is crucial that parents and educators cooperate to help children establish a healthy relationship with digital games and raise awareness on this issue. Further research on preventing and treating digital game addiction is also needed.

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9 (1), 814-846
Geliş Tarihi:23.01.2025 Kabul Tarihi:26.05.2025
Yayın: 2025 Yayın Tarihi:31.05.2025
https://doi.org/10.30561/sinopusd.1625633
https://dergipark.org.tr/sinopusd

ÖĞRETMEN ADAYLARININ ZİHİN TEORİLERİ VE BİLİŞSEL ESNEKLİKLERİNİN İNCELENMESİ

Fatıma Firdevs ADAM*

Aysel ARSLAN*

Öz

Bu çalışmanın amacı öğretmen adaylarının zihin teorileri ve bilişsel esneklik düzeylerinin araştırma değişkenleri ile ilişkisini incelemek ve aralarındaki ilişkiyi belirlemektir. Araştırmada elde veriler nicel araştırma modelleri arasında yer alan genel tarama yöntemi içinde yer alan random veri toplama yöntemi kullanılarak elde edilmiştir. Araştırmanın örneklemi 2023-2024 akademik yılı bahar döneminde, bir üniversitenin eğitim fakültesine devam eden 659 (492 kadın 167 erkek) öğretmen adayından oluşmaktadır. Verilerin elde edilmesinde "Zihniyet Teorisi Ölçeği" ve "Bilişsel Esneklik Ölçeği" kullanılmıştır. Elde edilen verilerin analizinde tanımlayıcı ve normallik analizleri uygulanmıştır. Normallik varsayımın karşılandığı tespit edildiği için parametrik testler arasında yer alan bağımsız örneklem t testi, tek yönlü ANOVA, Tukey testi ve Pearson Korelasyon analizi kullanılmıştır. Yapılan analizler neticesinde elde edilen bulgulara bakıldığında, öğretmen adaylarının zihin teorisi ölçeğinden aldıkları puanların cinsiyet, sınıf, baba eğitim, yaşanılan yer, algılanan gelir ve branş; bilişsel esneklik ölçeğinden aldıkları puanların cinsiyet, sınıf, yaşanılan yer ve branş değişkenlerine göre anlamlı farklılık gösterdiği belirlenmiştir ($p<.05$). Ölçeklerin korelasyonlarına bakıldığında, aralarında pozitif yönde düşük düzeyde bir ilişkinin olduğu görülmektedir ($r=.003$).

Anahtar Kelimeler: Bilişsel Esneklik, Gelişen Zihniyet, Öğretmen Adayları.

Investigating the Theory of Mind and Cognitive Flexibility of Prospective Teachers

Abstract

The aim of this study is to examine the relationship between pre-service teachers' theory of mind and cognitive flexibility levels and the research variables, as well as to determine the

* Doç. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı, firdevs@cumhuriyet.edu.tr, https://orcid.org/0000-0003-1765-6287

* Doç. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, ayselarslan@cumhuriyet.edu.tr, https://orcid.org/0000-0002-8775-1119

This work is licensed under a Creative Commons BY-NC-SA 2.0

correlation between them. The data in the study were collected using the random sampling method within the general survey model, one of the quantitative research designs. The sample of the study consists of 659 pre-service teachers (492 females and 167 males) attending the faculty of education at a university during the spring semester of the 2023-2024 academic year. The "Theory of Mind Scale" and the "Cognitive Flexibility Scale" were used for data collection. Descriptive and normality analyses were conducted on the data. Since the assumption of normality was met, parametric tests, including the independent sample t-test, one-way ANOVA, Tukey test, and Pearson correlation analysis, were employed. The findings revealed that pre-service teachers' scores on the Theory of Mind Scale showed significant differences based on variables such as gender, class, father's education, place of residence, perceived income, and subject area; while scores on the Cognitive Flexibility Scale showed significant differences based on gender, class, place of residence, and subject area ($p<.05$). Correlation analyses indicated a low but positive correlation between the two scales ($r=.003$).

Keywords: Cognitive Flexibility, Growth Mindset, Pre-Service Teachers.

1. Giriş

Eğitimin bireylere kazandırması gereken en temel becerilerden biri, öğrenmenin yaşam boyu devam eden bir süreç olduğunun bilincidir. Bireyin öğrenme eylemlerini sürdürebilmesi, değişim ve gelişime olan inancıyla mümkündür. Bu bağlamda, bireyin kendini geliştirmesi; öğrenmeye yönelik isteği ve yeteneklerine olan inancıyla doğrudan ilişkilidir. Bu düşünceler doğrultusunda, son yıllarda bilişsel olmayan beceriler eğitim araştırmalarında önemli bir problem alanı olarak ele alınmaya başlanmıştır (Farrington vd., 2012). Limeri ve arkadaşları (2020), bireylerin akademik başarısının yalnızca bilişsel yeteneklere ve bilgi içeriğine değil, aynı zamanda öğrenilebilir inançlar, tutumlar, değerler ve deneyimler gibi bilişsel olmayan faktörlere de bağlı olduğunu savunmaktadır. Bu faktörlerden biri, bireylerin zekânın değişmez bir özellik olup olmadığına dair inançlarıdır ve bu inanç literatürde "zihniyet" olarak tanımlanır (Dweck, 1999).

Zekâyı sabit bir özellik olarak gören bireyler "sabit zihniyet"e sahiptir ve entelektüel başarı potansiyellerine inanmazlar. Bu bireyler genellikle zorluklardan kaçınır, başarısızlık karşısında kolayca vazgeçer ve daha düşük akademik başarı elde ederler. Buna karşılık, zekânın gelişebileceğine inanan bireyler “gelişen zihniyet” taşır. Bu bireyler zorluklara karşı daha dirençlidir, çaba göstermeye istekli olur ve

bu sayede daha yüksek başarı elde ederler (Dweck, 1999; Smiley vd., 2016). Zihniyet yalnızca bireyin başarı algısını değil; hedef belirleme biçimini (Dweck & Leggett, 1988; Hoyert & O'Dell, 2008), mücadele anlayışını (Dweck, 1999; Smiley vd., 2016) ve zorluklarla başa çıkma stratejilerini de (Heine vd., 2001) şekillendirir. Bu bağlamda, zihniyetin zaman içinde nasıl ve neden değiştiğini anlamada bireyin bilişsel esneklik düzeyi önemli bir rol oynamaktadır.

Bilişsel esneklik, bireyin bilişsel işleme stratejilerini çevresel koşullara göre uyarlayabilme yeteneğidir ve öğrenme süreciyle iç içe bir beceridir (Canas vd., 2003). Bu esneklik, bireyin bir duruma uygun olmayan önceki stratejilerde ısrarcı olma yerine yeni stratejilere geçebilmesini ifade eder (Canas vd., 2006). Spiro ve Jehng (1990), çoklu bakış açılarıyla görevleri ele alabilen bireylerin daha yüksek bilişsel esneklik gösterdiğini ve bu bireylerin bilgiyi yeniden yapılandırma becerilerinin gelişen zihniyetle paralel olduğunu ifade etmektedir. Zihniyetin oluşumu ve değişimini inceleyen araştırmalar, bu sürecin çevresel faktörlerden, özellikle de eğitimcilerin ve ebeveynlerin çocuklara verdikleri mesajlardan etkilendiğini göstermektedir (Dweck, 1999; Kamins & Dweck, 1999; Mueller & Dweck, 1998). Süreç odaklı övgüler (örneğin çaba övgüsü), gelişen zihniyeti desteklerken, nitelik odaklı övgüler (örneğin zekâ övgüsü) sabit zihniyeti pekiştirmektedir.

Gonida ve diğerleri (2006), ortaokul öğrencilerinin akademik başarılarının zihniyetlerini şekillendirdiğini; Flanigan ve arkadaşları (2017) ise üniversite öğrencilerinin akademik motivasyon ve öz düzenleme profillerine göre zihniyetlerinin farklılık gösterdiğini tespit etmiştir. Spiro ve Jehng (1990) ile Reder ve Schunn (1999) ise bilişsel esnekliği yüksek bireylerin, çevresel değişikliklere daha kolay uyum sağladığını ve akademik görevlerde daha yüksek performans sergilediğini ortaya koymuştur. Bu bilgiler ışığında, bireylerin zihniyetlerinin zamanla değişebildiği ve bilişsel esnekliğin, çoklu görev yapma, değişen koşullara uyum sağlama gibi karmaşık görevlerde etkili bir unsur olduğu anlaşılmaktadır. Literatürde gelişen zihniyet (Burnette vd., 2023; Claro vd., 2016; Yeager vd., 2019;

Kaya & Demir, 2022) ve bilişsel esneklik (Khalil, 2023; Zhao vd., 2024) üzerine çok sayıda araştırma bulunmakla birlikte, öğretmen adaylarının bu iki kavrama dair durumlarını irdeleyen çalışmalara rastlanmamaktadır.

Geleceğin öğretmenlerini yetiştiren bireyler olarak öğretmen adayları; öğrenmeye açık, gelişime inanan ve esnek düşünebilen bireyler olmalıdır. Bu bağlamda, onların zihniyet yapılarının (sabit–gelişen) ve bilişsel esneklik düzeylerinin anlaşılması büyük önem taşımaktadır. Özellikle çağın hızlı değişen bilgi ve beceri ihtiyaçları karşısında, öğretmenlerin bu değişime uyum sağlamaları ve öğrencilere rehberlik etmeleri açısından zihniyet ve esneklik becerileri kritik öneme sahiptir. Bu gerekçeler doğrultusunda hazırlanan bu araştırmada, öğretmen adaylarının zihniyet teorileri ve bilişsel esneklik düzeyleri incelenmiştir. Bu amaç doğrultusunda aşağıda yer alan şu sorulara cevap aranmıştır.

Öğretmen adaylarının;

a. Zihniyet teorisi ve bilişsel esneklik ölçeklerinden aldıkları puanların düzeyi nedir?
b. Zihniyet teorisi ve bilişsel esneklik ölçeklerinden aldıkları puanlar demografik değişkenlere göre anlamlı farklılık göstermekte midir?
c. Zihniyet teorisi ve bilişsel esnekleri ölçeklerinden aldıkları puanlar arasındaki korelasyonun yönü ve düzeyi nedir?

2. Yöntem

Araştırmanın etik izni Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Bilimleri Araştırma Önerisi Etik Değerlendirme Kurulu tarafından 9.04.2024 tarihinde Sayı: E-50704946-100-420890 ile olumlu karar alınmıştır.

2.1. Araştırma Modeli

Yapılan bu çalışmada bilimsel araştırmalarda yaygın olarak tercih edilen nicel araştırma modelleri arasında yer alan genel tarama yöntemi içinde yer alan tesadüfi veri toplama, örneklem grubunun oluşturulmasında ise seçkisiz örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Seçkisiz örnekleme yöntemi araştırmanın evrenini oluşturan ve evrene ilişkin özellikleri taşıyan her birimin bir diğer birimin seçilme olasılığını

etkilemeden araştırmaya katılabilmesidir (Yıldırım & Şimşek, 2021). Bu durum araştırmacıya evrenden istediği noktadan örneklem seçme şansı vererek zaman ve maliyet konusunda işini kolaylaştırmaktadır (Sharma, 2017).

2.2. Evren/Örneklem

Araştırmanın örneklemini 2023-2024 akademik yılı bahar döneminde bir üniversitenin eğitim fakültesine devam eden 659 (492 kadın 167 erkek) öğretmen adayından oluşmaktadır. Örnekleme yapılırken Eğitim Fakültesine ilgili dönemde devam eden 2400 0.05 anlamlılık düzeyinde d = ± 0.03 örnekleme hatası dikkate alındığında minimum sayının (min =244) üstünde yer aldığı 659 belirlenmiştir (Yazıcıoğlu & Erdoğan, 2014). Örneklem grubundaki öğretmen adaylarının demografik bilgilerine Tablo 1'de yer verilmiştir.

Tablo 1. *Örneklem Grubu Demografik Bilgileri*

Değişkenler		***(f)***	**(%)**	**Değişkenler**		***(f)***	**(%)**
Cinsiyet	Kadın	492	74.7	Yaşanılan Yer	Köy	70	10.6
	Erkek	167	25.3		İlçe	146	22.2
Sınıf	1.Sınıf	97	14.7		Şehir	307	46.6
	2.Sınıf	189	28.7		Büyükşehir	136	20.6
	3.Sınıf	289	43.9	Mezuniyet	Anadolu	454	68.9
	4.Sınıf	84	12.7		Fen	35	5.3
Anne Eğitim Düzeyi	İlkokul	298	45.2		Meslek	125	19.0
	Ortaokul	134	20.3		Diğer	45	6.8
	Lise	155	23.5	Branş	PRD	123	18.7
	Üniversite	72	10.9		Fen Bilgisi	47	7.1
Baba Eğitim Düzeyi	İlkokul	174	26.4		Sınıf	69	10.5
	Ortaokul	114	17.3		Güzel Sanatlar	36	5.5
	Lise	185	28.1		Türkçe	54	8.2
	Üniversite	186	28.2		Matematik	80	12.1
Algılanan Gelir Düzeyi	Düşük	40	6.1		İngilizce	89	13.5
	Orta	570	86.5		Sosyal Bilgiler	100	15.2
	Yüksek	49	7.4		Okul Öncesi	61	9.3

Tablo 1'de yer alan bulgulara göre; kadın katılımcıların oranının %74.7 (n=492) erkek katılımcılardan yüksek olduğu %25.3 (n=167), en fazla üçüncü sınıf öğrencilerinden veri toplandığı %43.9 (n=289), anne eğitim durumu ağırlıklı olarak ilkokulken %45.2 (n=298), baba eğitim durumunun lise %28.1 (n=185) ve üniversite %28.2 (n=186) olduğu belirlenmiştir. Öğretmen adaylarının oldukça büyük bir

kısmının gelirlerini orta düzeyde %86.5 (n=570) olarak ifade ettikleri, %46.6'lık (n=307) bir kısmının şehirde yaşadığı, %68.9'luk (n=454) kısmının Anadolu lisesi mezunu olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Branş değişkeni açısından ise PRD %18.7 (n=123), Sosyal Bilgiler %15.2 (n=100), İngilizce %13.5 (n=89), Matematik %12.1 (n=80) bölümlerinden daha fazla katılımcı olduğu tespit edilmiştir.

2.3. Veri Toplama Araçları

Yapılan çalışmada araştırmanın verilerini elde etmek için iki farklı ölçek kullanılmıştır. Bunlar, *"Zihniyet Teorisi Ölçeği"* ve *"Bilişsel Esneklik Ölçeği"*dir. Kullanılan ölçeklerle ilgili bilgiler aşağıda sunulmuştur.

Zihniyet Teorisi Ölçeği (ZTÖ): Yılmaz'ın (2022) geliştirdiği ölçek 13 madde, Sabit Zihniyet (SAZ=7 madde) ve Gelişim Zihniyeti (GEZ=6 madde) olarak tanımlanan iki temel faktörden oluşmaktadır. Her bir faktöründe kendi içinde iki gruplu alt faktörleri bulunmaktadır. SAZ faktörünün kendi alt faktörleri Erteleme (ERT= 4 madde) ve İnancın Değişmezliği (İND= 3 madde); GEZ faktörünün kendi alt faktörleri İyileştirme İnancı (İYİ= 3 madde) ve Çaba (ÇBA= 3 madde) olarak adlandırılmıştır. "(1) *Benim düşüncelerime hiç uygun değil* … (5) *Benim düşüncelerime çok uygun*" şeklinde beşli likert olarak derecelendirilen ölçeğin ters kod-lanan maddesi bulunmamaktadır. Ancak Sabit Zihniyet faktörü ve alt faktörlerinin bireyin gelişime yönelik düşüncelerini ifade ettiği için ilgili maddelerden alınan puanlar arttıkça bireyin düşüncelerinin de sabit kalma düzeyinin arttığı şeklinde yorumlanabilir. Ölçeğin güvenirliği geliştirme çalışmasında ölçek toplam puanının güvenirliği .80, SAZ faktörü .72 ve GEZ faktörü .71; SAZ faktörünün alt faktörleri olan ERT faktörünün .72 ve İND faktörünün .81; GEZ faktörünün alt faktörleri olan İYİ faktörünün .77 VE ÇBA faktörünün .70 olarak hesaplanmıştır. Bu çalışmada ise ölçeğin toplam güvenirliği 80, SAZ faktörü .71 ve GEZ faktörü .74; SAZ faktörünün alt faktörleri olan ERT faktörünün .74 ve İND faktörünün .70; GEZ faktörünün alt faktörleri olan İYİ faktörünün .74 VE ÇBA faktörünün .74 olarak bulunmuştur. Ölçeği tam olarak dolduran bir katılımcının ölçekten alabileceği en düşük puan 13 en yüksek puansa 65 puan olmaktadır.

Bilişsel Esneklik Ölçeği (BEÖ): Dennis ve Wal (2010) tarafından geliştirilen Sapmaz ve Doğan (2013) tarafından Türkçe uyarlama formu geliştirilen ölçek Alternatifler (ALT=13 madde) ve Kontrol (KNT=7 madde) olarak tanımlanmış iki alt faktör ve toplamda 20 maddeden oluşmaktadır. "*(1) Hiç uygun değil ... (5) Tamamen uygun*" şeklinde derecelere sahip ve beşli likert olarak hazırlanan ölçeğin 2, 4, 7, 9, 11, 17. maddeleri ters kodlanmaktadır. Ölçek uyarlama çalışmasında ölçeğin toplam puanı .75, ALT faktörü .78, KNT faktörü .73; bu çalışmada ise toplam puanı .90, ALT faktörü .91, KNT faktörü .85 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin tüm maddelerine yanıt veren bir katılımcı en az 20 en fazla 100 puan alabilir.

Öğretmen adaylarının araştırmada kullanılan GZÖ ve BEÖ ile bu ölçeklerin faktörlerinden aldıkları puanlara ilişkin yapılan tanılayıcı analizler neticesinde elde edilen ölçek bulguları aşağıdaki Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. *GZÖ ve BEÖ Tanılayıcı Bulguları*

Ölçekler	**n**	$\bar{X}$	$\bar{X}$ **(5)**	$\bar{X}$ **(100)**	**sd**	**Min.**	**Max.**	**Skw.**	**Krt.**	**Cron. Alpha**
ZTÖ Toplam	659	40.18	3.09	61.81	4.27	24	60	.317	1.258	.799
SAZ	659	16.33	2.33	46.65	4.72	7	31	.363	-.060	.710
ERT	659	9.39	2.35	46.93	2.64	4	19	.191	-.187	.702
İND	659	6.94	2.31	46.29	2.83	3	15	.579	.104	.730
GEZ	659	23.85	3.96	79.50	3.65	10	30	-.507	.414	.739
İYİ	659	11.75	3.92	78.32	2.28	3	15	-.695	.787	.740
ÇBA	659	12.10	4.03	80.69	2.08	3	15	-.856	1.346	.737
BEÖ Toplam	659	75.51	3.78	75.51	10.82	41	100	-.196	.245	.902
ALT	659	51.94	4.00	79.91	7.40	20	65	-.567	.968	.906
KNT	659	23.57	3.37	67.33	5.38	8	35	-.220	.015	.853

Tablo 2'de araştırma ölçeklerine ilişkin değerler incelendiğinde alınan puan ortalamalarının; ZTÖ toplam puanı ($30 < 61.81 < 70$), SAZ faktörü ($30 < 46.65 < 70$), SAZ faktörünün alt faktörleri olan ERT ($30 < 46.93 < 70$) ve İND ($30 < 46.29 < 70$) faktörlerinin orta düzeyde; GEZ faktörü ($70 < 79.50$), GEZ faktörünün alt

faktörleri olan İYİ (70 < 78.32) ve ÇBA (70 < 80.69) faktörlerinde yüksek düzeyde olduğu görülmektedir. BEÖ için puan ortalamalarının ölçek toplam puanı (70 < 75.51) ve ALT (70 < 79.91) faktöründe yüksek düzeyde; KNT (30 < .67.33 < 70) faktöründe orta düzeyde olduğu belirlenmiştir. Çarpıklık ve Basıklık değerlerinin her iki ölçek ve tüm faktörlerinde esneklik gösterilebilecek aralıkta (±1.96) $ZTÖ_{Çarpıklık=.317\ /\ Basıklık=.1.258}$; $SAZ_{Çarpıklık=.363\ /\ Basıklık-.060}$; $ERT_{Çarpıklık=.191\ /\ Basıklık=-.187}$; $İND_{Çarpıklık=.579\ /\ Basıklık=.104}$; $GEZ_{Çarpıklık=-.507\ /\ Basıklık=.414}$; $İYİ_{Çarpıklık=-.695\ /\ Basıklık=787}$; $ÇBA_{Çarpıklık=-856\ /\ Basıklık=1.346}$; $BEÖ_{Çarpıklık=-.196\ /\ Basıklık=245}$; $ALT_{Çarpıklık=-.567\ /\ Basıklık.968}$; $KNT_{Çarpıklık=-.220\ /\ Basıklık=.853}$ olduğu belirlenmiştir (Kalaycı, 2014). Ölçeklerin Cronbach Alpha değerlerine bakıldığında ise, bu çalışmada ölçeklerin tamamının yüksek düzeyde güvenirliği ZTÖ (70 < .799), SAZ (70 < .710), ERT (70 < .702), IND (70 < .730), GEZ (70 < .739), İYİ (70 < .740), ÇABA (70 < .737), BEÖ (70 < .902), ALT (70 < .906), KNT (70 < .853) sağladığı ifade edilebilir (Kartal & Bardakçı, 2019).

2.4. Verilerin Toplanması ve Analizi

Veri toplama aracı olarak katılımcılara yönelik bilgilendirme, demografik bilgiler ve her iki ölçeğin maddelerinin içeren bir uygulama formu hazırlanmıştır. Veriler 6 Mayıs 2024 – 24 Mayıs 2024 tarihleri arasında 670 uygulama formunun öğretmen adaylarına araştırmacılar tarafından yüz yüze uygulanmasıyla elde edilmiştir. Uygulama yapılmadan önce katılımcılara ölçeklerle ilgili bilgi verilmiştir. Uygulama formunun nasıl doldurulması gerektiği anlatıldıktan sonra formu doldurmanın gönüllülük esasına dayandığı için zorunlu olmadığı, kişisel bilgilerinin alınmayacağı, istemedikleri maddeleri işaretlememe, istedikleri anda işaretlemeyi bırakma haklarının olduğu ve elde edilen verilerin sadece bilimsel amaçlar için kullanılacağı sözlü olarak ifade edilmiştir. Katılımcıların doldurdukları ölçekler tek tek incelenmiş ve 11 form analiz edilmesi mümkün olmayacak şekilde eksiklikleri olduğu için çalışmadan çıkarılmıştır. Geriye kalan 659 uygulama formu tek tek SPSS .23 paket programına aktarılmış ve uç değer analiz yapılarak eksik veya hatalı değer girilip girilmediği kontrol edilmiştir. Her iki ölçek ve faktörlerine ilişkin maddeler

belirlenerek ters madde kontrolü yapıldıktan sonra ilgili maddeler toplanarak analize hazır hale getirilmiştir.

2.5. Kullanılan İstatistiksel Yöntemler

Ölçekler ve faktörlerine ilişkin toplanan puanların normallik analizi katılımcı sayısı dikkate alınarak (30< 659), Kolmogorov-Smirnov (K-S) testi ile yapılmıştır. Yapılan analiz neticesinde ölçeklerin ve faktörlerinin normallik değerlerini karşılamadığı görüldüğü için (p<.05) çarpıklık ve basıklık değerlerine bakılmıştır. Bu değerlerin her iki ölçek toplam puanı ve tüm faktörlerinde kabul edilebilir değerler aralığında olduğu (± 1.96) sonucuna ulaşılmıştır (Tablo 2). Bu sonuç analizlerde parametrik testin uygulanabileceğini göstermektedir. Öncelikle katılımcıların demografik bilgilerinin dağılımlarını belirlemek için frekans ve yüzde analizi uygulanmıştır. Sonrasında verilerin ikili grup karşılaştırmalarında bağımsız t testi, çoklu grup karşılaştırmalarında ANOVA olarak da ifade edilen tek yönlü varyans analizi kullanılmıştır. ANOVA testinde aralarında anlamlı farklılık bulunan gruplar tespiti neticesinde bu grupların belirlenmesinde Tukey analizi uygulanmıştır. Her iki ölçeğin toplam puan ve faktörlerine ilişkin puanlarının ilişkisinin yönü ve düzeyinin tespit edilmesi amacıyla Pearson Korelasyon testi kullanılmıştır. Tüm bu işlemler neticesinde elde edilen bulgular anlaşılırlığının sağlanması amacıyla tablo haline getirilerek her bir tablonun altına gerekli açıklama yapılmıştır.

3. Bulgular

Araştırma kapsamında katılımcıların ZTÖ ve BEÖ maddelerine verdikleri yanıtların analizleri sonucu elde edilen bulgular altlarında uygun açıklamalarla birlikte tablolar halinde sunulmaktadır.

Katılımcıların ZTÖ ve BEÖ maddelerine verdikleri yanıtlar cinsiyet değişkenine göre incelenmiş ve elde edilen bulgular Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. *ZTÖ ve BEÖ Cinsiyet Değişkeni t Testi Sonuçları*

Ölçekler	Cinsiyet	n	x̄	sd	t	*p*
SAZ	Kadın	492	16.65	4.57	2.913	**.004***
	Erkek	167	15.37	5.05		

	ERT	Kadın	492	9.57	2.52	3.169	**.002***
		Erkek	167	8.83	2.90		
	İND	Kadın	492	7.08	2.80	2.116	**.035***
		Erkek	167	6.54	2.88		
	GEZ	Kadın	492	23.70	3.41	-1.774	.077
		Erkek	167	24.28	4.26		
	İYİ	Kadın	492	11.65	2.08	-1.891	.059
		Erkek	167	12.04	2.77		
	ÇBA	Kadın	492	12.05	2.02	-.982	.327
		Erkek	167	12.25	2.26		
BEÖ	**ALT**	Kadın	492	51.34	7.27	-3.561	**.000***
		Erkek	167	53.72	7.51		
	KNT	Kadın	492	22.40	5.04	-10.415	**.000***
		Erkek	167	27.00	4.89		

***p*<.05**

Tablo 3'e göre; zihin teorisi ölçeğinin sabit zihniyet faktörü ve onun alt faktörleri olan erteleme ve inanç değişmezliği faktörlerinde cinsiyet değişkeni açısından anlamlı farklılık olduğu (p<.05) bu farklılığa bakıldığında kadınların erkeklerden daha yüksek puan aldığı görülmektedir. Ölçeğin Gelişen Zihniyet faktörü ve onun alt faktörlerinde ise anlamlı farklılık olmamasına (p>.05) karşın alt faktörlerde erkeklerin daha yüksek puan aldığı dikkat çekmektedir. Bilişsel Esneklik ölçeğinin alternatifler ve kontrol faktörlerinde anlamlı farklılık olduğu ve bu farklılığın erkek katılımcılar lehine olduğu tespit edilmiştir (p<.05).

Öğretmen adaylarının ZTÖ ve BEÖ'den aldıkları puanların araştırma ölçeklerinden aldıkları puan ortalamalarının sınıf düzeyi değişkenine göre incelenmesini amaçlayan ANOVA testinden elde edilen bulgular Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. *ZTÖ ve BEÖ Sınıf Düzeyi Değişkeni ANOVA Sonuçları*

Ölçekler		**Sınıf**	**n**	**x̄**	**sd**	**F**	***p***	**Gruplar Arası Farklılık**
ZTÖ	**SAZ**	[1]Birinci	97	16.45	4.37	1.743	.157	-
		[2]İkinci	189	16.75	4.98			
		[3]Üçüncü	289	15.87	4.64			
		[4]Dördüncü	84	16.82	4.71			

	ERT	[1]Birinci	97	9.45	2.52	.308	.820	-
		[2]İkinci	189	9.38	2.66			
		[3]Üçüncü	289	9.30	2.66			
		[4]Dördüncü	84	9.61	2.71			
	İND	[1]Birinci	97	7.00	2.86	3.466	**.016***	2>3
		[2]İkinci	189	7.37	3.06			
		[3]Üçüncü	289	6.56	2.66			
		[4]Dördüncü	84	7.21	2.68			
	GEZ	[1]Birinci	97	24.22	3.84	.508	.677	-
		[2]İkinci	189	23.79	4.12			
		[3]Üçüncü	289	23.72	3.52			
		[4]Dördüncü	84	24.00	2.62			
	İYİ	[1]Birinci	97	11.97	2.58	.402	.752	-
		[2]İkinci	189	11.71	2.54			
		[3]Üçüncü	289	11.68	2.17			
		[4]Dördüncü	84	11.79	1.55			
	ÇBA	[1]Birinci	97	12.25	1.89	.339	.797	-
		[2]İkinci	189	12.08	2.27			
		[3]Üçüncü	289	12.04	2.11			
		[4]Dördüncü	84	12.21	1.75			
BEÖ	**ALT**	[1]Birinci	97	53.87	7.41	3.311	**.020***	1>3, 1>4
		[2]İkinci	189	52.03	8.17			
		[3]Üçüncü	289	51.63	7.23			
		[4]Dördüncü	84	50.94	5.62			
	KNT	[1]Birinci	97	23.00	5.84	3.078	**.027***	2>4
		[2]İkinci	189	24.34	5.49			
		[3]Üçüncü	289	23.60	5.00			
		[4]Dördüncü	84	22.38	5.38			

Katılımcıların yapılan uygulama neticesinde aldıkları puanların sınıf düzeyine göre yapılan analizler neticesinde zihin teorisi ölçeğinin sabit zihniyet faktörünün alt faktörü olan inancın değişmezliği faktöründe anlamlı farklılık olduğu (p<.05) ancak ölçeğin diğer alt faktör ve alt faktörlerinde anlamlı farklılığın olmadığı tespit edilmiştir (p>.05). Anlamlı farklılığın belirlenmesi için uygulanan Tukey analizi sonucunda ikinci ve üçüncü sınıflar arasında anlamlı farklılık olduğu saptanmıştır ($İND_{=2>3}$). Katılımcıların bilişsel esneklik düzeylerinin ölçeğin her iki faktöründe de anlamlı düzeyde farklılaştığı belirlenmiştir (p<.05). Anlamlı farklılık olan gruplara bakıldığında ise farklılığın alt düzeydeki sınıflar lehine oluştuğu görülmektedir ($ALT_{=1>3,\ 1>4}$; $KNT_{=2>4}$).

Katılımcıların ZTÖ ve BEÖ uygulaması neticesinde aldıkları puanlar anne eğitim düzeyine göre analiz edilerek ulaşılan bulgular Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5. *ZTÖ ve BEÖ Anne Eğitim Değişkeni ANOVA Sonuçları*

Ölçekler		Anne Eğitim	n	$\bar{x}$	sd	F	*p*	Gruplar Arası Farlılık
ZTÖ	SAZ	[1]İlkokul	298	16.41	4.58	.169	.917	-
		[2]Ortaokul	134	16.21	5.15			
		[3]Lise	155	16.42	4.63			
		[4]Üniversite	72	16.04	4.76			
	ERT	[1]İlkokul	298	9.44	2.51	.700	.552	-
		[2]Ortaokul	134	9.11	2.91			
		[3]Lise	155	9.54	2.62			
		[4]Üniversite	72	9.35	2.69			
	İND	[1]İlkokul	298	6.97	2.86	.362	.781	-
		[2]Ortaokul	134	7.10	3.04			
		[3]Lise	155	6.88	2.55			
		[4]Üniversite	72	6.68	2.91			
	GEZ	[1]İlkokul	298	23.73	3.54	.506	.678	-
		[2]Ortaokul	134	24.15	3.69			
		[3]Lise	155	23.74	3.84			
		[4]Üniversite	72	24.03	3.66			
	İYİ	[1]İlkokul	298	11.71	2.12	.671	.570	-
		[2]Ortaokul	134	11.90	2.32			
		[3]Lise	155	11.59	2.44			
		[4]Üniversite	72	11.96	2.49			
	ÇBA	[1]İlkokul	298	12.02	2.16	.432	.730	-
		[2]Ortaokul	134	12.25	2.05			
		[3]Lise	155	12.16	2.01			
		[4]Üniversite	72	12.08	1.99			
BEÖ	ALT	[1]İlkokul	298	51.85	6.89	.654	.580	-
		[2]Ortaokul	134	51.34	7.28			
		[3]Lise	155	52.31	7.87			
		[4]Üniversite	72	52.65	8.60			
	KNT	[1]İlkokul	298	23.38	5.09	1.353	.256	-
		[2]Ortaokul	134	24.06	5.54			
		[3]Lise	155	23.91	5.65			
		[4]Üniversite	72	22.69	5.62			

Yapılan analizler sonucunda katılımcıların ZTÖ ve BEÖ ölçeğinin tüm faktörlerinden aldıkları puan ortalamalarının anne değişkenine göre anlamlı farklılık göstermediği tespit edilmiştir (p>.05).

Öğretmen adaylarının ZTÖ ve BEÖ uygulaması neticesinde almış olduğu puanlar baba eğitim düzeyine göre analiz edilmiş ve ulaşılan bulgular Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6. *ZTÖ ve BEÖ Baba Eğitim Değişkeni ANOVA Sonuçları*

Ölçekler		Baba Eğitim	n	x̄	sd	F	*p*	Gruplar Arası Farklılık
ZTÖ	SAZ	[1]İlkokul	174	16.63	4.56	2.434	.064	-
		[2]Ortaokul	114	15.92	4.97			
		[3]Lise	185	15.73	4.61			
		[4]Üniversite	186	16.89	4.78			
	ERT	[1]İlkokul	174	9.44	2.66	1.077	.358	-
		[2]Ortaokul	114	9.19	2.54			
		[3]Lise	185	9.21	2.59			
		[4]Üniversite	186	9.64	2.73			
	İND	[1]İlkokul	174	7.19	2.76	2.842	**.037***	1>3, 4>3
		[2]Ortaokul	114	6.73	3.24			
		[3]Lise	185	6.52	2.66			
		[4]Üniversite	186	7.26	2.75			
	GEZ	[1]İlkokul	174	23.81	3.53	.828	.479	-
		[2]Ortaokul	114	23.96	3.58			
		[3]Lise	185	24.13	3.91			
		[4]Üniversite	186	23.55	3.54			
	İYİ	[1]İlkokul	174	11.64	2.15	1.070	.361	-
		[2]Ortaokul	114	11.82	2.14			
		[3]Lise	185	11.97	2.47			
		[4]Üniversite	186	11.58	2.28			
	ÇBA	[1]İlkokul	174	12.17	2.27	.384	.764	-
		[2]Ortaokul	114	12.13	1.94			
		[3]Lise	185	12.16	2.10			
		[4]Üniversite	186	11.97	1.97			
BEÖ	ALT	[1]İlkokul	174	52.27	6.71	.861	.461	-
		[2]Ortaokul	114	51.76	6.81			
		[3]Lise	185	52.41	7.48			
		[4]Üniversite	186	51.29	8.24			
	KNT	[1]İlkokul	174	23.59	5.63	2.176	.090	-
		[2]Ortaokul	114	23.94	4.50			
		[3]Lise	185	24.12	5.17			
		[4]Üniversite	186	22.78	5.78			

***p<.05**

Tablo 6'da yer alan bulgular incelendiğinde; baba eğitim durumuna göre zihin teorisi ölçeğinin sabit zihniyet faktörünün alt faktörü olan inanç değişmezliği faktöründe anlamlı farklılık olduğu (p<.05), ancak hem ölçeğin diğer faktörleri hem de bilişsel esneklik ölçeğinin faktörlerinde anlamlı farklılık bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır (p>.05). Anlamlı farklılık olan İND alt faktöründeki hangi gruplar

arasında farklılık olduğunun belirlenmesi amacıyla uygulanan Tukey analizi sonucunda lise ile ilkokul ve üniversite grupları arasında lise aleyhine farklılık olduğu saptanmıştır ($İND_{=1>3,\ 4>3}$). Bu bağlamda babası ilkokul ve üniversite mezunu olan öğrencilerin inanç değişmezliklerinin babası lise mezunu olan gruplardan daha yüksek olduğu ifade edilebilir.

Araştırmaya dahil olan katılımcılara uygulanan ZTÖ ve BEÖ'den elde edilen verilerin yaşanılan yer değişkenine göre yapılan analizler sonucunda elde edilen bulguları Tablo 7'de yer almaktadır.

Tablo 7. *ZTÖ ve BEÖ Yaşanılan Yer Değişkeni ANOVA Sonuçları*

Ölçekler		Yaşanılan yer	n	x̄	sd	F	*p*	Gruplar Arası Farklılık
ZTÖ	**SAZ**	[1]Köy	70	17.51	4.80	1.739	.158	-
		[2]İlçe	146	16.36	4.54			
		[3]Şehir	307	16.17	4.88			
		[4]Büyükşehir	136	16.05	4.46			
	ERT	[1]Köy	70	9.88	2.33	1.062	.365	-
		[2]İlçe	146	9.35	2.76			
		[3]Şehir	307	9.37	2.67			
		[4]Büyükşehir	136	9.19	2.58			
	İND	[1]Köy	70	7.63	3.28	1.734	.159	-
		[2]İlçe	146	7.01	2.71			
		[3]Şehir	307	6.79	2.86			
		[4]Büyükşehir	136	6.86	2.61			
	GEZ	[1]Köy	70	22.59	3.61	3.993	**.008***	2>1, 4>1
		[2]İlçe	146	24.12	3.72			
		[3]Şehir	307	23.79	3.61			
		[4]Büyükşehir	136	24.36	3.56			
	İYİ	[1]Köy	70	10.83	2.31	5.026	**.002***	2>1, 3>1, 4>1
		[2]İlçe	146	11.81	2.41			
		[3]Şehir	307	11.77	2.19			
		[4]Büyükşehir	136	12.10	2.21			
	ÇBA	[1]Köy	70	11.76	2.18	1.536	.204	-
		[2]İlçe	146	12.31	1.98			
		[3]Şehir	307	12.01	2.12			
		[4]Büyükşehir	136	12.25	2.02			
BEÖ	**ALT**	[1]Köy	70	51.36	7.17	4.077	**.007***	4>1
		[2]İlçe	146	52.28	7.07			
		[3]Şehir	307	51.14	7.75			
		[4]Büyükşehir	136	53.70	6.78			
		[1]Köy	70	23.22	5.56			

	KNT	[2]İlçe	146	23.82	5.49	.943	.419	-
		[3]Şehir	307	23.29	5.32			
		[4]Büyükşehir	136	24.11	5.31			

***p*<.05**

Yukarıda sunulan Tablo 7'deki bulgulara göre; öğretmen adaylarının zihin teorisi ölçeğinin gelişen zihniyet faktörü ($GEZ_{=2>1,\ 4>1}$) ile onun alt faktörü olan iyileştirme inancı faktöründen ($İYİ_{=2>1,\ 3>1,\ 4>1);}$ bilişsel esneklik ölçeğinin alternatifler ($ALT_{=4>1}$) faktöründen aldıkları puanların yaşanılan yer değişkeni açısından anlamlı düzeyde farklılaştığı görülmektedir (p<.05). ZTÖ ve BEÖ'nün diğer faktörlerinde anlamlı farklılık bulunmamaktadır (p>.05). Her iki ölçeğin de anlamlı farklılık bulunan gruplarına bakıldığında anlamlı farklılığın daha büyük yerleşim alanları lehine olduğu görülmektedir.

Öğretmen adaylarının ZTÖ ve BEÖ'den aldıkları puanların mezun olunan lise türü değişkeni açısından anlamlı farklılık oluşturup oluşturmadığının tespiti için uygulanan analiz sonuçları aşağıda yer alan Tablo 8'de sunulmuştur.

Tablo 8. *ZTÖ ve BEÖ Mezun Olunan Lise Değişkeni ANOVA Sonuçları*

Ölçekler		**Mezun Olunan Lise**	**n**	$\overline{X}$	**sd**	**F**	***p***	**Gruplar Arası Farklılık**
ZTÖ	**SAZ**	[1]Anadolu	454	16.27	4.85	.256	.857	-
		[2]Fen	35	16.06	4.81			
		[3]Meslek	125	16.65	4.29			
		[4]Diğer	45	16.21	4.62			
	ERT	[1]Anadolu	454	9.36	2.69	.200	.896	-
		[2]Fen	35	9.17	2.80			
		[3]Meslek	125	9.52	2.55			
		[4]Diğer	45	9.40	2.54			
	İND	[1]Anadolu	454	6.91	2.93	.227	.878	-
		[2]Fen	35	6.89	2.46			
		[3]Meslek	125	7.12	2.58			
		[4]Diğer	45	6.81	2.77			
	GEZ	[1]Anadolu	454	23.89	3.81	.343	.794	-
		[2]Fen	35	23.29	3.30			
		[3]Meslek	125	23.81	3.24			
		[4]Diğer	45	24.05	3.44			
	İYİ	[1]Anadolu	454	11.75	2.34	.471	.703	-
		[2]Fen	35	11.60	2.21			

		[3]Meslek	125	11.89	1.96			
		[4]Diğer	45	11.44	2.58			
	ÇBA	[1]Anadolu	454	12.13	2.11	1.698	.166	-
		[2]Fen	35	11.69	1.60			
		[3]Meslek	125	11.92	2.16			
		[4]Diğer	45	12.61	1.79			
BEÖ	**ALT**	[1]Anadolu	454	52.37	7.15	1.731	.159	-
		[2]Fen	35	51.15	5.73			
		[3]Meslek	125	50.79	7.66			
		[4]Diğer	45	51.42	9.80			
	KNT	[1]Anadolu	454	23.56	5.59	.780	.505	-
		[2]Fen	35	24.21	5.01			
		[3]Meslek	125	23.13	4.80			
		[4]Diğer	45	24.38	5.08			

Tablo 8'e bakıldığında öğretmen adaylarının mezun olunan lise türü değişkenine yapılan analizlerde zihin teorisi ölçeği ve bilişsel esneklik ölçeğinden aldıkları puanların tüm alt faktörler açısından anlamlı düzeyde farklılaşmadığı saptanmıştır (p>.05).

Araştırma katılımcılarına uygulanan ZTÖ ve BEÖ sonucunda elde edilen verilerin algılanan gelir düzeyine göre yapılan analiz sonuçlarından elde edilen bulgular Tablo 9'da verilmiştir.

Tablo 9. *ZTÖ ve BEÖ Algılanan Gelir Düzeyi Değişkeni ANOVA Sonuçları*

Ölçekler		**Algılanan Gelir Düzeyi**	**n**	$\bar{x}$	**sd**	**F**	***p***	**Gruplar Arası Farklılık**
ZTÖ	**SAZ**	[1]Düşük	40	16.99	4.37	5.370	**.005***	3>2
		[2]Orta	570	16.11	4.63			
		[3]Yüksek	49	18.31	5.57			
	ERT	[1]Düşük	40	9.95	2.22	5.883	**.003***	3>2
		[2]Orta	570	9.25	2.63			
		[3]Yüksek	49	10.47	2.77			
	İND	[1]Düşük	40	7.04	2.99	2.727	.066	-
		[2]Orta	570	6.86	2.76			
		[3]Yüksek	49	7.84	3.39			
	GEZ	[1]Düşük	40	22.93	3.37	1.432	.239	-
		[2]Orta	570	23.89	3.65			
		[3]Yüksek	49	24.11	3.78			
	İYİ	[1]Düşük	40	10.68	2.76	4.793	**.009***	2>1
		[2]Orta	570	11.82	2.22			
		[3]Yüksek	49	11.76	2.35			
		[1]Düşük	40	12.26	2.10			

	ÇBA	[2]Orta	570	12.07	2.07	.530	.589	-
		[3]Yüksek	49	12.35	2.23			
BEÖ	**ALT**	[1]Düşük	40	53.10	5.90	.568	.567	-
		[2]Orta	570	51.89	7.48			
		[3]Yüksek	49	51.57	7.65			
	KNT	[1]Düşük	40	23.42	6.56	2.147	.118	-
		[2]Orta	570	23.71	5.28			
		[3]Yüksek	49	22.06	5.37			

Tablo 9'daki bulgularda öğretmen adaylarının zihin teorisi ölçeğinin sabit zihniyet faktörü ($SAZ_{=3>2}$) ile onun alt faktörü olan inancın değişmezliği faktörü ($ERT_{=3>2}$) ve gelişen zihniyet faktörünün alt faktörü olan iyileşme inancı faktöründe ($İYİ_{=2>1}$) anlamlı farklılık olduğu tespit edilmiştir (p>.05). ZTÖ'nün diğer faktörlerinde ve BEÖ'nün faktörlerinde ise anlamlı farklılık belirlenmemiştir (p>.05).

Araştırmaya dahil olan öğretmen adaylarının ZTÖ'den aldıkları puanlarda branş değişkeni açısından anlamlı farklılık bulunup bulunmadığının saptanması amacıyla yapılan analizde elde edilen bulgular Tablo 10'da yer almaktadır.

Tablo 10. *ZTÖ Branş Değişkeni ANOVA Sonuçları*

ZTÖ	**Branş**	**n**	**x̄**	**sd**	**F**	***p***	**Gruplar Arası Farklılık**
SAZ	[1]PRD	123	15.82	4.83	.574	.799	-
	[2]Fen	47	15.98	4.14			
	[3]Sınıf	69	16.27	5.31			
	[4]Güzel	36	16.98	5.25			
	[5]Türkçe	54	16.58	4.60			
	[6]Matematik	80	16.27	4.30			
	[7]İngilizce	89	16.15	4.56			
	[8]Sosyal	100	16.51	4.86			
	[9]Okul Öncesi	61	17.14	4.66			
ERT	[1]PRD	123	9.18	2.78	.774	.626	-
	[2]Fen	47	9.43	2.46			
	[3]Sınıf	69	8.92	2.59			
	[4]Güzel	36	9.28	2.78			
	[5]Türkçe	54	9.81	2.69			
	[6]Matematik	80	9.44	2.40			

	[7]İngilizce	89	9.34	2.72			
	[8]Sosyal	100	9.49	2.72			
	[9]Okul Öncesi	61	9.81	2.49			
İND	[1]PRD	123	6.64	2.79	1.008	.428	-
	[2]Fen	47	6.55	2.52			
	[3]Sınıf	69	7.35	3.24			
	[4]Güzel	36	7.70	3.17			
	[5]Türkçe	54	6.77	2.64			
	[6]Matematik	80	6.82	2.59			
	[7]İngilizce	89	6.81	2.97			
	[8]Sosyal	100	7.02	2.82			
	[9]Okul Öncesi	61	7.33	2.71			
GEZ	[1]PRD	123	23.24	4.04	.1.255	.264	-
	[2]Fen	47	23.91	3.48			
	[3]Sınıf	69	24.22	3.96			
	[4]Güzel	36	24.31	4.15			
	[5]Türkçe	54	23.67	3.37			
	[6]Matematik	80	23.36	3.44			
	[7]İngilizce	89	24.55	3.70			
	[8]Sosyal	100	23.82	2.74			
	[9]Okul Öncesi	61	24.17	3.94			
İYİ	[1]PRD	123	11.50	2.44	1.040	.404	-
	[2]Fen	47	11.72	2.02			
	[3]Sınıf	69	12.17	2.29			
	[4]Güzel	36	11.25	2.77			
	[5]Türkçe	54	11.67	2.12			
	[6]Matematik	80	11.57	2.03			
	[7]İngilizce	89	12.10	2.63			
	[8]Sosyal	100	11.81	1.56			
	[9]Okul Öncesi	61	11.75	2.64			
ÇBA	[1]PRD	123	11.74	2.21	2.221	**.024***	4>1
	[2]Fen	47	12.19	1.95			
	[3]Sınıf	69	12.04	2.23			
	[4]Güzel	36	13.06	2.08			
	[5]Türkçe	54	12.00	2.36			
	[6]Matematik	80	11.79	1.97			
	[7]İngilizce	89	12.45	1.86			
	[8]Sosyal	100	12.01	1.86			
	[9]Okul Öncesi	61	12.41	2.10			

***p*<.05**

Öğretmen adaylarının zihin teorisi ölçeğinden aldıkları puanların branş değişkenine göre ölçeğin gelişen zihniyet faktörünün alt faktörü olan çaba faktöründe anlamlı farklılık olduğu ($p<.05$), ancak diğer faktörlerde olmadığı tespit edilmiştir ($p>.05$). Anlamlı farklılığın resim ve müzik branşlarının birlikte yer aldığı

güzel sanatlar branşı lehine olmak üzere rehberlik ve psikolojik danışmanlık branşı arasında olduğu saptanmıştır ($ÇBA_{=4>1}$).

Araştırma katılımcılarına uygulanan BEÖ sonucunda elde edilen verilerin branş değişkenine göre yapılan analiz sonuçlarından elde edilen bulgular Tablo 11'de verilmiştir.

Tablo 11. *BEÖ Branş Değişkeni ANOVA Sonuçları*

BEÖ	Branş	n	x̄	sd	F	*p*	Gruplar Arası Farklılık
ALT	[1]PRD	123	51.65	7.46	3.450	**.001***	7>5, 7>6, 7>8
	[2]Fen	47	51.29	6.40			
	[3]Sınıf	69	52.22	7.46			
	[4]Güzel	36	54.40	8.83			
	[5]Türkçe	54	49.82	8.12			
	[6]Matematik	80	50.89	7.41			
	[7]İngilizce	89	54.72	7.74			
	[8]Sosyal	100	50.64	4.96			
	[9]Okul Öncesi	61	52.63	8.00			
KNT	[1]PRD	123	24.28	4.92	2.204	**.025***	4>8
	[2]Fen	47	24.52	4.78			
	[3]Sınıf	69	24.31	5.93			
	[4]Güzel	36	25.60	4.60			
	[5]Türkçe	54	22.31	5.66			
	[6]Matematik	80	23.06	5.73			
	[7]İngilizce	89	23.25	5.73			
	[8]Sosyal	100	22.66	5.26			
	[9]Okul Öncesi	61	23.07	5.01			

***p*<.05**

Tablo 11'deki bulgulara bakıldığında; katılımcıların bilişsel esneklik ölçeğinden aldıkları puanlar branş değişkenine göre analiz edilmiş ve ölçeğin faktörlerinde anlamlı farklılık olduğu görülmüştür (p<.05). Uygulanan Tukey analizi sonucunda ölçeğin alternatifler faktöründe anlamlı farklılığın İngilizce branşı ile Türkçe, matematik ve sosyal bilgiler branşı arasında İngilizce branşı lehine ($ALT_{=7>5,\ 7>6,\ 7>8}$); kontrol faktöründe güzel sanatlar ile sosyal bilgiler arasında güzel sanatlar lehine olarak belirlenmiştir ($KNT_{=4>8}$).

Katılımcıların zihin teorisi ve bilişsel esneklik ölçeklerinin toplam puanları ile alt faktörlerinin ilişkisinin tespiti için uygulanan Pearson Korelasyon analizi sonucunda elde edilen bulgular Tablo 12'de yer almaktadır.

Tablo 12. *ZTÖ ve BEÖ Pearson Korelasyon Bulguları*

	1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**	**8**	**9**	**10**
ZTÖ Top.[1]	1.00	**.675****	**.574****	**.591****	**.297****	**.114****	**.396****	**.003****	**.115****	**-.152****
SAZ[2]		1.00	.853**	.873**	**-.504****	-.556**	-.275**	**-.388****	-.280	-.396**
ERT[3]			1.00	.490**	-.432**	-.422**	-.296**	**-.424****	-.303**	-.435**
İND[4]				1.00	-.438	-.534**	-.184**	**-.253****	-.184**	-.255**
GEZ[5]					1.00	.853**	.820**	**.507****	.497**	.335**
İYİ[6]						1.00	.400**	**.351****	.325**	.260**
ÇBA[7]							1.00	**.503****	.515**	.303**
BEÖ Top.[8]								1.00	**.892****	**.783****
ALT[9]									1.00	.417**
KNT[10]						1.00				1.00

Tablo 12 incelendiğinde; katılımcıların zihin teorisi ölçeğinden aldıkları puanlar ile ölçeğin alt faktörleri arasındaki ilişkinin pozitif yönde olduğu görülmektedir. ZTÖ ile SAZ (r = .675), ERT (r = .574), İND (r = .591), ÇBA (r = .396) faktörleri arasında orta düzeyde; GEZ (r = .297) ve İYİ (r = .114) faktörleri arasında ise düşük düzeyde bir ilişkinin olduğu belirlenmiştir. Öğretmen adaylarının bilişsel esneklik ölçeğinden aldıkları toplam puanlar ile faktör puanları karşılaştırıldığında ise BEÖ ile ALT (r = .892) ve KNT (r = .783) yüksek düzeyde bir korelasyon olduğu görülmüştür. Her iki ölçeğin toplam puanları arasında pozitif yönde düşük düzeyde bir ilişki olduğu (r = .003) bir diğer bulgudur. Zihin teorisi ölçeğinin toplam puanı ile bilişsel esneklik ölçeğinin alternatifler faktörü arasında pozitif yönde orta düzeyde (r = .115), kontrol faktörü ile negatif yönde orta düzeyde (r = -.152) korelasyon belirlenmiştir. Bilişsel esneklik ölçeğinin toplam puanı ile zihin teorisi ölçeğinin faktörlerinden SAZ (r = -.388), ERT (r = -.424) negatif yönde orta düzeyde, İND (r = -.253) faktörü ile negatif yönde düşük düzeyde; GEZ (r = .507), İYİ (r = .351), ÇBA (r = .503) ile arasında pozitif yönde orta düzeyde bir ilişki saptanmıştır.

4. Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada, öğretmen adaylarının zihniyet teorileri ve bilişsel esneklik düzeylerinin belirli demografik değişkenler (cinsiyet, sınıf düzeyi, baba eğitim durumu, yaşanılan yer, algılanan gelir ve branş) ile ilişkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Elde edilen bulgulara göre, öğretmen adaylarının zihin teorisi ölçeğinden aldıkları puanlar, cinsiyet, sınıf düzeyi, baba eğitim durumu, yaşanılan yer, algılanan gelir ve branş değişkenlerine göre anlamlı farklılıklar göstermektedir. Benzer şekilde, bilişsel esneklik ölçeğinden alınan puanlar da cinsiyet, sınıf düzeyi, yaşanılan yer ve branş değişkenlerine göre anlamlı farklılıklar sergilemektedir. Her iki ölçek arasındaki korelasyonlara bakıldığında ise, pozitif yönde düşük düzeyde bir ilişki olduğu gözlemlenmiştir. Elde edilen bulgular literatür ışığında tartışılmış ve gelecekteki araştırmalara katkı sağlamak amacıyla uygulayıcılara ve araştırmacılara çeşitli önerilerde bulunulmuştur.

Araştırma bulgularına göre, cinsiyet değişkeni açısından bilişsel esneklik düzeyinin erkek katılımcılar lehine olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç, literatürdeki diğer çalışmalarda elde edilen bulgularla tutarlılık göstermektedir (Asıcı & İkiz, 2015; Çelikkaleli & Gündüz, 2010; Sapmaz & Doğan, 2013). Altunkol (2011) tarafından yapılan bir araştırmada da bilişsel esnekliğin öğrencilerin cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık gösterdiği, erkek öğrencilerin bilişsel esneklik düzeylerinin kız öğrencilerden daha yüksek olduğu bulunmuştur. Sert-Orhan (2023) öğretmen adaylarına yönelik bir çalışmasında, bilişsel esneklik düzeylerinin erkekler lehine anlamlı bir farklılık gösterdiğini tespit etmiştir. Bununla birlikte, Balta (2020), yaşları 18-30 arasında değişen 210 genç yetişkinle yaptığı araştırmada, cinsiyetler açısından bilişsel esneklik düzeylerinin kadınlar lehine anlamlı bir farklılık gösterdiğini bulmuştur. Wang ve ark. (2022), erkeklerin kadınlara göre daha yüksek bilişsel esneklik sergilediğini belirtmiştir. Bu farklılık, bilişsel esnekliğin kazanılmasında erkeklerin analitik düşünme becerileri ve deneyimlere açıklıklarının daha fazla olduğunu vurgulamaktadır (Blackstone, 2003). Ayrıca, beyin yapısındaki ve işlevlerindeki cinsiyete bağlı farklılıkların bilişsel yeteneklerde farklılıklara yol

açabileceği öne sürülmektedir (Kupis vd., 2021; Zhu vd., 2019). Bununla birlikte, bazı çalışmalarda bilişsel esneklik ve cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. Örneğin, Dağgeçen-Başsu (2016), araştırmasında öğretmenlerin bilişsel esneklik düzeylerinin cinsiyet etkileşiminde anlamlı bir fark yaratmadığını tespit etmiştir. Diril (2011) tarafından yapılan bir başka araştırmada, cinsiyet açısından bilişsel esneklik puanlarında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Çelikkaleli (2014) de çalışmasında bilişsel esnekliğin cinsiyete göre farklılık göstermediğini belirtmiştir. Bu sonuçları destekleyen birçok çalışma literatürde yer almaktadır (Bertiz, 2018; Bertiz & Karoğlu, 2020; İmiroğlu vd., 2021; Kurt & Gündüz, 2020; Memisevic & Biscevic, 2018; Sarıkan, 2023; Üzümcü & Müezzin, 2018; Tüfekçibaşi & Şahin, 2020).

Sınıf düzeyine göre yapılan analizlerde ise, alt sınıflardaki (1, 2 ve 3. sınıflar) bilişsel esneklik düzeylerinin daha yüksek olduğu ve bu farklılıkların anlamlı olduğu belirlenmiştir. Literatürde de benzer sonuçlar bulunmaktadır. Sert-Orhan (2023) öğretmen adaylarının sınıf düzeylerinin arttıkça bilişsel esnekliklerinin de arttığını belirtmiştir. Başpınar (2019), 4. sınıf öğretmen adaylarının bilişsel esneklik puanlarının 1., 2 ve 3. sınıflara göre daha yüksek olduğunu saptamıştır. Sarıkan (2023) da 2. sınıf öğrencilerinin bilişsel esneklik düzeylerinin 1. sınıf öğrencilerinden daha yüksek olduğunu belirtmiştir. Cantürk (2022) ise öğrencilerin sınıf düzeylerinin arttıkça bilişsel esneklik düzeylerinin de arttığını ortaya koymuştur.

Yaşanılan yer değişkeni açısından yapılan analizler sonucunda, büyük yerleşim alanlarında yaşayan katılımcıların bilişsel esneklik düzeylerinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgu, Küçüker (2016) tarafından yapılan çalışmayla da uyumludur; bu çalışmada, köyde yaşayan katılımcıların bilişsel esneklik düzeylerinin, ilçe, şehir ve büyükşehirde yaşayanlardan daha düşük olduğu bulunmuştur. Büyükşehirlerde yaşayan bireyler, daha fazla seçenek ve yaşam deneyimi elde etme imkânına sahip olduklarından, bilişsel esneklik becerilerini daha kolay geliştirebilmektedirler. Erkin ve Göl (2021) ise bu çalışmanın bulgularıyla

çelişkili bir sonuç elde etmiş ve yaşanılan yerin bilişsel esneklik düzeylerini etkilemediğini belirtmiştir.

Bilişsel esneklik ölçeği ile branş değişkeni arasında yapılan analizlerde ise, İngilizce branşı ile Türkçe, matematik ve sosyal bilgiler branşları arasında anlamlı bir fark bulunmuş, İngilizce branşı lehine bir fark gözlemlenmiştir. Diğer taraftan, güzel sanatlar ile sosyal bilgiler branşları arasında anlamlı bir fark bulunmuş, güzel sanatlar lehine bir fark ortaya çıkmıştır. Dağgeçen-Başsu (2016), öğretmenlerin branşlarına göre bilişsel esneklik düzeylerinde anlamlı bir fark olmadığını saptamıştır. Asıcı ve İkiz (2015) ise eğitim alanının bilişsel esneklik düzeyini etkilemediğini belirtmiştir. Ancak, öğretmen adaylarının bilişsel esneklik düzeylerinin arttırılmasına yönelik etkili stratejilerin önem taşıdığı sonucuna varılabilir.

Zihin teorisi ölçeğinde ise sabit zihniyet faktörü ve alt faktörlerinden olan erteleme ve inanç değişmezliği faktörlerinde cinsiyet değişkeni açısından anlamlı farklılıklar gözlemlenmiştir. Kadınların erkeklere göre daha yüksek puanlar aldığı belirlenmiştir. Gelişen zihniyet faktöründe ise cinsiyetler arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır, ancak alt faktörlerde erkeklerin daha yüksek puanlar aldığı gözlemlenmiştir. Bu bulgu, literatürde yer alan bazı çalışmalarla (Gök & Koğar, 2021; Yüce, 2019) uyumlu olsa da, cinsiyet ve gelişen zihniyet arasında anlamlı bir ilişki bulunmayan çalışmalara da rastlanmaktadır (Fuchs, 2021; Sigmundsson vd., 2021; Şimşek & Kaya, 2021).

Baba eğitim durumu ile zihin teorisi ölçeğinin sabit zihniyet faktörü arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Babası ilkokul ve üniversite mezunu olan öğrencilerin inanç değişmezliklerinin, babası lise mezunu olan öğrencilere göre daha yüksek olduğu saptanmıştır. Moran (2023) tarafından yapılan bir araştırmada da baba eğitim düzeyinin sabit zihniyetle ilişkili olduğu bulunmuş, babası ortaokul mezunu olan öğrencilerin sabit zihniyet puanlarının daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Aydın (2023) ise anne-baba eğitim düzeyinin gelişen zihniyet üzerinde etkili olmadığını belirtmiştir.

Dolayısıyla, bu çalışmanın bulguları, zihniyet ve bilişsel esneklik arasında doğrudan güçlü bir ilişki olmadığını, ancak bu iki kavramın bireyin öğrenmeye ve gelişime açıklığında birbirini tamamlayıcı roller üstlenebileceğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle, tartışma kısmında yalnızca istatistiksel korelasyonun anlam-lılığı değil, aynı zamanda bu ilişkinin kapsamı ve sınırlılıkları da göz önünde bulundurularak daha derinlemesine, çok boyutlu yorumlara yer verilmesi önem arz etmektedir. Yapılacak diğer araştırmalarda gelişen zihniyetin öğretmen adayları dışında öğretmen, öğrenci, sınıf ve okul değişkenleriyle ilişkisi incelenebilir. Öğretmenlerin ve öğrencilerinde zihniyet teorileri hakkında bilgi sahibi olmaya ihtiyaçları vardır. Çünkü büyüme zihniyetine sahip bireyler, becerilerinin ve yeteneklerinin sıkı çalışmayla geliştirilebileceğini varsaymaktadır (Laursen, 2015). Ayrıca zekâlarını geliştirebileceklerine ve öğrenmenin daha önemli olduğuna, hatalara ve başarısızlıklara meydan okumanın, bunları bir gelişme fırsatı olarak görmenin önemli olduğuna başkalarının başarılarından ve deneyimlerinden ders çıkarmanın mümkün olduğuna, konfor alanlarını terk edip kendini geliştirmeye çabalamaları gerektiğine inanırlar (Beere, 2019). Bu nedenle öğrencilerin büyüme zihniyetlerini geliştirmek için sınıf içi etkili öğretim stratejileri yardımıyla zorlu görevler verilebilir. Çünkü zorlu görevler, öğrencilerin zekâlarını geliştirmeleri için fırsatlar sunmaktadır (Paunesku vd., Dweck, 2015). Böylece öğrencilerin gelişen zihniyet desteklenebilir (Dweck, 2006; Lou & Noels, 2019). İlgi çekici ve merak uyandırıcı etkinliklerin beyinde yeni bağlantılar kurulmasına yardımcı olduğu fikrinden hareketle, öğretim programlarında bu tür etkinliklere yer verilebilir.

Dai ve Cromley (2014), 335 lisans öğrencisinin yıl boyu süren iki derslik giriş biyolojisi serisinden önce ve sonra zihniyetlerini ölçtüler ve öğrencilerin sabit zihniyette artış, gelişen zihniyetinde ise azalma bildirme eğiliminde olduklarını buldular. Bu nedenle, lisans öğrencilerinin birinci sınıftan sonraki zihniyetlerinin dinamiklerini anlamak için daha fazla çalışmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Çevresel faktörlerin bireylerin bilişsel esneklik ve zihinsel teori düzeyleri üzerindeki etkilerinin saptanması amacıyla boylamsal çalışmalar yapılabilir. Bireyin doğuştan

getirdiği özelliklerin çevresel etkenlerle uyumlu ya da uyumsuz olması durumunun araştırılmasının bireylerin zihinsel kapasitelerini geliştirmeye yönelik çalışmalara kaynaklık edeceği düşünülmektedir.

Bu bulgular ışığında, öğretmen adaylarının bilişsel esneklik düzeylerini artırmak amacıyla stratejik eğitim yöntemlerinin geliştirilmesi, pedagojik yaklaşımların etkililiği açısından büyük önem taşımaktadır. Bu çalışma, öğretmen adaylarının zihniyet teorileri ve bilişsel esneklik düzeylerinin çeşitli demografik faktörlerle ilişkisini incelemiştir. Elde edilen bulgular, cinsiyet, sınıf düzeyi, baba eğitim durumu, yaşanılan yer ve branş gibi faktörlerin bilişsel esneklik ve zihin teorisi üzerinde anlamlı etkiler yarattığını göstermektedir. Ayrıca, bilişsel esneklik ile zihin teorisi arasında düşük düzeyde pozitif bir ilişki bulunmuştur. Bu sonuçlar, bilişsel esnekliğin ve zihniyetin geliştirilmesine yönelik eğitimsel stratejilerin önemini vurgulamaktadır. Gelecekteki araştırmalar, bu iki kavram arasındaki ilişkiyi daha derinlemesine incelemeli ve öğretmen adaylarının bilişsel esnekliklerini artırmaya yönelik eğitim programları geliştirilmelidir. Ayrıca, öğretmen adaylarının daha esnek düşünme becerileri kazanmaları için çeşitli pedagojik yaklaşımlar ve müdahale yöntemlerinin uygulanması önerilmektedir.

5. Kaynakça

Akın, A. (2006). *Başarı amaç oryantasyonları ile biliş ötesi farkındalık, ebeveyn tutumları ve akademik başarı arasındaki ilişkiler* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi, Sakarya.

Altunkol, F. (2011). *Üniversite öğrencilerinin bilişsel esneklik ile algılanan stres düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Çukurova Üniversitesi, Adana.

Asıcı, E., & İkiz, F. (2015). Mutluluğa giden bir yol: Bilişsel esneklik. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 1*(35), 191-211.

Atayeter, B. (2020). *Ebeveynlerin bilişsel esneklik ve mükemmeliyetçilik düzeyleri ile okul öncesi dönem çocuklarının mizaç özellikleri arasındaki ilişki* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İstanbul.

Aydın, R. Ş. (2024). *Beliren yetişkinlerde gelişen zihniyet ile psikolojik katılık ve bilişsel esneklik ilişkisi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.

Balta, Ş. N. (2020). *Genç yetişkin bireylerin bilişsel esneklik düzeylerinin, ölüm kaygısı düzeyleri ve mutluluk düzeylerine etkisinin incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Gelişim Üniversitesi, İstanbul.

Başpınar, Z. (2019). *Üstbilişsel ve bilişsel esneklik becerilerinin öğretmenlik mesleki yeterliliklerini yordama gücü* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

Beere, J. (2019). *The growth mindset edge: Your guide to developing grit*. Simon and Schuster.

Bertiz, Y. (2018). *Farklı bilişsel esneklik düzeyine sahip öğrencilerin uzaktan eğitime karşı motivasyon düzeylerinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.

Bertiz, Y., & Karoğlu, A. K. (2020). Distance education students' cognitive flexibility levels and distance education motivations. *International Journal of Research in Education and Science*. *6*(4), 638-648. http://79.123.216.36/xmlui/handle/20.500.11857/2648.

Blackstone, A. M. (2003). Gender roles and society. J. R. Miller, R. M. Lerner & L. B. Schiamberg (Ed.). In *Human ecology: An encyclopedia of children, families, communities, and environments*, [İnsan ekolojisi: Çocuklar, aileler, topluluklar ve çevrelerin ansiklopedisi]. 335-33. ABC-CLIO.

Burnette, J. L., Billingsley, J., Banks, G. C., Knouse, L. E., Hoyt, C. L., Pollack, J. M., & … (2023). A systematic review and meta-analysis of growth mindset interventions: For whom, how, and why might such interventions work? *Psychological bulletin*, *149*(3-4), 174. https://doi.org/10.1037/bul0000368 .

Canas, J. J., Fajardo, I., & Salmeron, L. (2006). Cognitive flexibility. *International Encyclopedia of Ergonomics and Human Factors*, *1*(3), 297-301. https://doi.org/10.1201/9781482298536.

Canas, J., Quesada, J., Antoli, A., & Fajardo, I. (2003). Cognitive flexibility and adaptability to environmental changes in dynamic complex problem-solving tasks. *Ergonomics*, *46*(5), 482-501. https://doi.org/10.1080/0014013031000061640.

Cantürk, P. U. (2022). Üniversite öğrencilerinin romantik ilişkilere yönelik akılcı olmayan inançlarının bilişsel esneklik düzeyleri açısından incelenmesi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 21*(43), 55- 67. https://doi.org/10.46928/iticusbe.922918.

Ceyhan, E., & Akın, Y. D. (2005). Resmi ve özel genel lise öğrencilerinin ailelerinden, arkadaşlarından ve öğretmenlerinden algıladıkları sosyal destek düzeyleri açısından kendini kabul düzeylerinin incelenmesi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *5*(2), 69-87.

Claro, S., Paunesku, D., & Dweck, C. S. (2016). Growth mindset tempers the effects of poverty on academic achievement. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, *113*(31), 8664-8668. https://doi.org/10.1073/pnas.1608207113.

Çelikkaleli, Ö. (2014). Bilişsel esneklik ölçeğinin geçerlik ve güvenirliği. *Eğitim ve Bilim Dergisi, 39*(176), 339-346. http://dx.doi.org/10.15390/EB.2014.3466.

Çelikkaleli, Ö., & Gündüz, B., (2010). Ergenlerde problem çözme becerileri ve yetkinlik inançları. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2*(19), 361- 377.

Dağgeçen-Başsu, A. (2016). *Öğretmenlerin bazı demografik özelliklerine göre bilişsel esneklik düzeyleri ile öğrencilerinin bilişsel esneklik düzeylerinin incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Çağ Üniversitesi, Mersin.

Dai, T., & Cromley, J. G. (2014). Changes in implicit theories of ability in biology and dropout from STEM majors: A latent growth curve approach. *Contemporary Educational Psychology*, *39*(3), 233-247. https://doi.org/10.1016/j.cedpsych.2014.06.003

Dennis, J. P., & Vander Wal, J. S. (2010). The cognitive flexibility inventory: Instrument development and estimates of reliability and validity. *Cognitive therapy and research*, *34*, 241-253. https://doi.org/10.1007/s10608-009-9276-4.

Diril, A. (2011). *Lise öğrencilerinin bilişsel esneklik düzeylerinin sosyodemografik değişkenler ve öfke düzeyi ile öfke ifade tarzları arasındaki ilişki açısından incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Çukurova Üniversitesi, Adana.

Dweck, C. S. (2006). *Mindset: The new psychology of success*. Random House.

Dweck, C. S. (1999). *Self-theories: Their role in motivation, personality, and development.* Psychology Press. https://doi.org/10.4324/9781315783048.

Dweck, C. (2016). What having a "growth mindset" actually means. *Harvard business review*, *13*(2), 2-5. https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/56500411/What_Having_a_Growth_Mindset_Actually_Means-libre.pdf?.

Erkin, Ö., & Göl, İ. (2021). Sağlık bilimleri fakültesi öğrencilerinin bilişsel esneklik ve yaratıcılık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Sağlık Akademisyenleri Dergisi*, *8*(2), 97-102.

Flanigan, A. E., Peteranetz, M. S., Shell, D. F., & Soh, L. K. (2017). Implicit intelligence beliefs of computer science students: Exploring change across the semester. *Contemporary Educational Psychology*, *48*, 179–196. https://doi.org/10.1016/j.cedpsych.2016.10.003.

Farrington, C. A., Roderick, M., Allensworth, E., Nagaoka, J., Keyes, T. S., Johnson, D. W., & … (2012). *Teaching Adolescents to Become Learners: The Role of Noncognitive Factors in Shaping School Performance--A Critical Literature Review*. Consortium on Chicago School Research. 1313 East 60th Street, Chicago, IL 60637. ISBN-978-0-9856-8190-6.

Fuchs, S. (2021). *How are sociodemographic factors and personality traits related to flourishing and growth mindset? A correlational study* (Unplashed doktoral dissertion). Twente Üniversitesi, Enschede.

Gonida, E., Kiosseoglou, G., & Leondari, A. (2006). Implicit theories of intelligence, perceived academic competence, and school achievement: Testing alternative models. *The American Journal of Psychology*, *119*(2), 223–238. https://doi.org/10.2307/20445336.

Gök, A., & Koğar, E. Y. (2021). A meta-analysis study on gender differences in psychological resilience levels. *Kıbrıs Türk Psikiyatri ve Psikoloji Dergisi*, *3*(2), 132-143. https://doi.org/10.35365/ctjpp.21.2.15

Grote, K., Russell, E., Bates, O., & Gonzalez, R. (2021). Bilingual cognition and growth mindset: a review of cognitive flexibility and ıts ımplications for dual language education. *Current Issues in Education*, *22*(2). https://cie.asu.edu/ojs/index.php/cieatasu/article/view/1958.

Gunderson, E. A., Sorhagen, N. S., Gripshover, S. J., Dweck, C. S., Goldin-Meadow, S., & Levine, S. C. (2018). Parent praise to toddlers predicts fourth grade academic achievement via children's incremental mindsets. *Developmental Psychology*, *54*(3), 397–409. https://doi.org/10.1037/dev0000444.

Gül, B. (2021). *Ergenlerin örtük zekâ anlayışlarının, psikolojik iyilik hali ve psikolojik sağlamlık ile ilişkisinin incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli.

Hecht, C. A., Bryan, C. J., & Yeager, D. S. (2023). A values-aligned intervention fosters growth mindset–supportive teaching and reduces inequality in educational outcomes. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, *120*(25), e2210704120. https://doi.org/10.1073/pnas.2210704120.

Heine, S. J., Kitayama, S., Lehman, D. R., Takata, T., Ide, E., Leung, C., & Matsumoto, H. (2001). Divergent consequences of success and failure in Japan and North America: An investigation of self-improving motivations and malleable selves. *Journal of Personality and Social Psychology, 81*(4), 599–615. https://doi.org/10.1037/0022-3514.81.4.599.

İmiroğlu, A., Demir, R., & Murat, M. (2021). Psikolojik iyi oluşun yordayıcıları olarak bilişsel esneklik, bilinçli farkındalık ve umut. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, *20*(80), 2037-2057. https://doi.org/10.17755/esosder.859555.

Kamins, M. L., & Dweck, C. S. (1999). Person versus process praise and criticism: Implications for contingent self-worth and coping. *Developmental psychology*, *35*(3), 835. https://doi.org/10.1037/0012-1649.35.3.835.

Kaya, S., & Demir, S. B. (2022). Gelişen zihniyetin PISA 2018 başarısını yordama gücü ve düzenleyici değişken olarak sosyoekonomik düzeyin rolü. *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi*, *5*(1), 221-235. https://doi.org/10.33400/kuje.1061666.

Khalil, R., Agnoli, S., Mastria, S., Kondinska, A., Karim, A. A., & Godde, B. (2023). Individual differences and creative ideation: Neuromodulatory signatures of mindset and response inhibition. *Frontiers in Neuroscience*, *17*, 1238165. https://doi.org/10.3389/fnins.2023.1238165.

Kupis, L., Goodman, Z. T., Kornfeld, S., Hoang, S., Romero, C., Dirks, B., & … (2021). Brain dynamics underlying cognitive flexibility across the lifespan. *Cerebral Cortex*, *31*(11), 5263-5274. https://doi.org/10.1093/cercor/bhab156.

Kurt, A. A., & Gündüz, B. (2020). The investigation of relationship between irrational relationship beliefs, cognitive flexibility and differentiation of self in young adults. *Cukurova University Faculty of Education Journal*, *49*(1), 28-44. https://doi.org/10.14812/cufej.658628.

Küçüker, E. (2016). A comparison of the academic achievements of students with different primary school entrance age. *Education*, *137*(1), 46-58.

Laursen, E. K. (2015). The power of grit, perseverance, and tenacity. *Reclaiming Chidlren and Youth, 23*(4), 19–24.

Limeri, L. B., Carter, N. T., Choe, J., Harper, H. G., Martin, H. R., Benton, A., & … (2020). Growing a growth mindset: Characterizing how and why undergraduate students' mindsets change. *International Journal of STEM Education*, *7*, 1-19. https://doi.org/10.1186/s40594-020-00227-2.

Lou, N. M., & Noels, K. A. (2019). Promoting growth in foreign and second language education: A research agenda for mindsets in language learning and teaching. *System*, *86*, 102126. https://doi.org/10.1016/j.system.2019.102126.

Macnamara, B. N., & Burgoyne, A. P. (2023). Do growth mindset interventions impact students' academic achievement? A systematic review and meta-analysis with recommendations for best practices. *Psychological Bulletin*, *149*(3-4), 133. https://doi.org/10.1037/bul0000352.

Martin, M. M., & Anderson, C. M. (1998). The cognitive flexibility scale: Three validity studies. *Communication Reports*, *11*(1), 1-9. https://doi.org/10.1080/08934219809367680.

Memisevic, H., & Biscevic, I. (2018). Exploring the link between inhibitory control and cognitive flexibility in preschool children. *Cognition, Brain, Behavior*, *22*(1), 1-11. https://doi.org/10.24193/cbb.2018.22.01.

Moran, B. C. (2023). *Üstbilişsel farkındalık ile akılcı olmayan inançlar ilişkisinde örtük zêka anlayışının aracılık rolü* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli.

Mueller, C. M., & Dweck, C. S. (1998). Praise for intelligence can undermine children's motivation and performance. *Journal of personality and social psychology*, *75*(1), 33-52. https://doi.org/10.1037/0022-3514.75.1.33.

Ng, B. (2018). The neuroscience of growth mindset and intrinsic motivation. *Brain sciences*, *8*(2), 20. https://doi.org/10.3390/brainsci8020020.

Otru-Kılıç, A. (2022). *Yetişkinlerde bilişsel esneklik, genel öz yeterlik ve iyimserlik düzeyinin örtük zekâ inançları ile ilişkisinin incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli.

Paunesku, D., Walton, G. M., Romero, C., Smith, E. N., Yeager, D. S., & Dweck, C. S. (2015). Mind-set interventions are a scalable treatment for academic underachievement. *Psychological Science*, *26*(6), 784-793. https://doi.org/10.1177/0956797615571017.

Payne, J. W., Bettman, J. R., & Johnson, E.J., (1993). *The adaptive decision maker*. Cambridge University Press.

Reder, L. M., & Schunn, C. D. (1999). Bringing together the psychometric and strategy worlds: Predicting adaptivity in a dynamic task. MIT Press. https://doi.org/10.7551/mitpress/1480.003.0018.

Robins, R. W., & Pals, J. L. (2002). Implicit self-theories in the academic domain: Implications for goal orientation, attributions, affect, and self-esteem change. *Self and identity*, *1*(4), 313-336. https://doi.org/10.1080/15298860290106805.

Sapmaz, F., & Doğan, T., (2013). Bilişsel esnekliğin değerlendirilmesi: bilişsel esneklik envanteri Türkçe versiyonunun geçerlik ve güvenirlik çalışmaları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 1*(46), 143-161. https://doi.org/10.1501/Egifak_0000001278.

Saraff, S., Tiwari, A., & Rishipal, P. (2020). Effect of mindfulness on self-concept, self-esteem and growth mindset: Evidence from undergraduate students. *Journal of Psychosocial Research, 15*. https://doi.org/10.32381/JPR.2020.15.01.28.

Sarıkan S. (2023). *Üniversite öğrencilerinin duygusal zekâ, bilişsel esneklik ve psikolojik iyi oluş düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* **(**Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.

Scott, M. J., & Ghinea, G. (2014). On the domain-specificity of mindsets: The relationship between aptitude beliefs and programming practice. *IEEE Transactions on Education*, *57*(3), 169-174. https://doi.org/10.1109/TE.2013.2288700.

Sert-Orhan, M. (2023). *Öğretmen adaylarının yaşam boyu öğrenme eğilimleri, bilişsel esneklikleri ve bilgisayarca düşünme becerilerinin incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.

Sharma, G. (2017). Pros and cons of different sampling techniques. *International Journal of Applied Research, 3*(7), 749-752.

Sigmundsson, H., Guðnason, S., & Jóhannsdóttir, S. (2021). Passion, grit and mindset: Exploring gender differences. *New Ideas in Psychology*, *63*, 100878. https://doi.org/10.1016/j.newideapsych.2021.100878

Smiley, P. A., Buttitta, K. V., Chung, S. Y., Dubon, V. X., & Chang, L. K. (2016). Mediation models of implicit theories and achievement goals predict planning and withdrawal after failure. *Motivation and Emotion, 40*(6), 878– 894. https://doi.org/10.1007/s11031-016-9575-5.

Spiro, R. J., & Jehng, J. C. (2012). Cognitive flexibility and hypertext: Theory and technology for the nonlinear and multidimensional traversal of complex subject matter. In *Cognition, education, and multimedia* (pp. 163-205). Routledge. ISBN9780203052174.

Şimşek, A. İ., & Kaya, S. (2021). *Öğretmen zihniyeti ve öznel iyi oluşları arasındaki ilişkinin incelenmesi: Sınıf öğretmenleri örneği* (Sözlü Bildiri). Uluslararası Marmara Fen ve Sosyal Bilimler Kongresi, Kocaeli.

Tseng, H., Kuo, Y. C., & Walsh, E. J. (2020). Exploring first-time online undergraduate and graduate students' growth mindsets and flexible thinking and their relations to online learning engagement. *Educational Technology Research and Development*, *68*(5), 2285-2303. https://doi.org/10.1007/s11423-020-09774-5.

Tüfekçibaşi, S., & Şahin, M. (2020). Investigation of the relationship between cognitive flexibility levels and personal features of university students. *International Journal of Psychology and Educational Studies*, *7*(2), 142-151. https://doi.org/10.17220/ijpes.2020.02.013.

Türe, N. (2007). *Eğitim ve öğretimde bir araç olarak görsel sanatlar eğitiminin öğrencilere sağladığı katkılar* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.

Üzümcü, B., & Müezzin, E. E. (2018). Öğretmenlerin Bilişsel Esneklik ve Mesleki Doyum Düzeyinin İncelenmesi. *Sakarya University Journal of Education, 8*(1), 8-25. https://doi.org/10.19126/suje.325679.

Wang, C., Zhang, Z., Wiley, J. A., Fu, T., & Yan, J. (2022). Gender differences in pleasure: the mediating roles of cognitive flexibility and emotional expressivity. *BMC Psychiatry, 22*(1), 1-8. https://doi.org/10.1186/s12888-022-03945-9.

Yazıcıoğlu, Y., & Erdoğan, S. (2004). *SPSS uygulamalı bilimsel araştırma yöntemleri*. Detay Yayıncılık.

Yeager, D. S., & Dweck, C. S. (2020). What can be learned from growth mindset controversies? *American psychologist*, *75*(9), 1269-1284. https://doi.org/10.1037/amp0000794.

Yeager, D. S., Hanselman, P., Walton, G. M., Murray, J. S., Crosnoe, R., Muller, C., & … (2019). A national experiment reveals where a growth mindset improves achievement. *Nature, 573,* 364–369. https://doi.org/10.1038/s41586-019-1466-y.

Yıldırım, A., & Simsek, H. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (12. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yılmaz, E. (2022). Development of mindset theory scale (growth and fixed mindset): A validity and reliability study (Turkish version). *Research on Education and Psychology, 6* (Special Issue), 1-26. https://doi.org/10.54535/rep.1054235.

Yüce, A. (2019). *Ergenlerde akademik yılmazlığın yordayıcıları olarak algılanan sosyal destek ve öz yeterlilik algısı* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Akdeniz Üniversitesi, Antalya.

Zhao, H., Zhang, Z., & Heng, S. (2024). Grit and college students' learning engagement: Serial mediating effects of mastery goal orientation and cognitive

flexibility. *Current Psychology*, *43*(8), 7437-7450. https://doi.org/10.1007/s12144-023-04904-7.

Zheng, W., Akaliyski, P., Ma, C., & Xu, Y. (2024). Cognitive flexibility and academic performance: Individual and cross-national patterns among adolescents in 57 countries. *Personality and Individual Differences*, *217*, 112455. https://doi.org/10.1016/j.paid.2023.112455.

Zhu, J., Zhu, D., Zhang, C., Wang, Y., Yang, Y., & Yu, Y. (2019). Quantitative prediction of individual cognitive flexibility using structural MRI. *Brain Imaging and Behavior*, *13*(3), 781-788. https://doi.org/10.1007/s11682-018-9905-1.

Extended Abstract

An Examination of Pre-Service Teachers' Theory of Mind And Cognitive Flexibility

Introduction

People who believe that intelligence is a stable and unchanging characteristic describe intelligence as a "fixed mindset" and therefore believe that they do not have the capacity to be intellectually successful (Dweck, 1999). It is stated that individuals with a fixed mindset tend to avoid challenges, give up when faced with difficulty, and ultimately achieve less academic success. In contrast, those who believe that intelligence is a variable characteristic that can be developed with effort and guidance call this a "growth mindset." It is stated that individuals with a growth mindset will achieve greater academic success because they are more likely to take on challenging tasks and overcome challenges by trying new strategies or increasing their efforts (Dweck, 1999; Smiley, Buttitta, Chung, Dubon, & Chang, 2016). Given the wide-ranging impact of mindset, the level of flexibility of cognition is important in understanding how and why an individual's mindset develops and changes over time. Today's pre-service teachers, who possess malleable cognitive structures and higher capacities for cognitive flexibility, will play a significant role in shaping future generations. Therefore, it is essential to gain a deeper understanding of the mindset structures (growth mindset vs. Fixed mindset) and cognitive flexibility levels of pre-service teachers. Particularly in the rapidly changing nature of today's world, it is crucial for teachers to adapt to continuously updated knowledge and accurately transmit it to their students. Based on these reasons, this study was designed by researchers to examine pre-service teachers' theory of mind and cognitive flexibility. In line with this aim, the following research questions were addressed:

1. What are the levels of pre-service teachers' scores on the Theory of Mind and Cognitive Flexibility scales?

2. Do pre-service teachers' scores on the Theory of Mind and Cognitive Flexibility scales show significant differences according to demographic variables?

3. What is the direction and level of the correlation between pre-service teachers' scores on the Theory of Mind and Cognitive Flexibility scales?

Method

In this study, the random sampling method, which is part of the general survey model commonly used in quantitative research designs, was employed. The sample of the study consists of 659 pre-service teachers (492 female and 167 male) attending the faculty of education at a university during the spring semester of the 2023-2024 academic year. Two

different scales were used to collect the data for the study: the "Theory of Mind Scale" and the "Cognitive Flexibility Scale." Information about these scales is provided below.

A survey form, including information for participants, demographic questions, and the items of both scales, was prepared as a data collection tool. Data were collected between May 6, 2024, and May 24, 2024, by face-to-face administration of 670 survey forms to pre-service teachers by the researchers. Before the administration, participants were informed about the scales. They were told how to complete the form, that participation was voluntary, that no personal information would be collected, that they could skip any item they did not wish to answer, that they could stop completing the form at any time, and that the data would be used solely for scientific purposes.

The normality analysis of the scores collected from the scales and their factors was conducted using the Kolmogorov-Smirnov (K-S) test, considering the sample size ($30 < 659$). As a result of the analysis, since the scales and their factors did not meet the normality criteria ($p < .05$), skewness and kurtosis values were examined. It was concluded that these values were within acceptable ranges (± 1.96) for both the total scores and all factors of the scales. Frequency and percentage analyses were conducted to determine the distribution of participants' demographic information. For comparisons of data between two groups, the independent samples t-test was used, and for multiple group comparisons, one-way analysis of variance (ANOVA) was employed. The Tukey analysis was applied to identify the groups showing significant differences in the ANOVA test. To determine the direction and level of the relationships between the total scores and factor scores of both scales, Pearson correlation analysis was conducted.

Findings

Significant differences were found in the fixed mindset factor of the Theory of Mind Scale and its sub-factors (procrastination and belief immutability) according to the gender variable, with females scoring higher than males in these factors. Although there were no significant differences in the growth mindset factor or its sub-factors, males scored higher in the sub-factors. Significant differences were found in the alternative and control factors of the Cognitive Flexibility Scale, favoring male participants. According to the analyses conducted based on grade level, a significant difference was found in the belief immutability sub-factor of the fixed mindset factor of the Theory of Mind Scale, but no significant differences were found in the other factors or sub-factors. The Tukey analysis indicated a significant difference between second- and third-year students. Cognitive flexibility levels significantly differed across both factors of the scale, with lower grade levels showing higher levels of cognitive flexibility.

In terms of father's education level, students whose fathers had completed primary or university education scored higher in belief immutability compared to those whose fathers had completed high school. Regarding the place of residence variable, significant differences were found in both scales, favoring participants from larger residential areas. A significant difference in scores on the Theory of Mind Scale was found between participants in the visual arts branch (art and music) and those in the guidance and psychological counseling branch, favoring the visual arts branch. In the Cognitive Flexibility Scale, significant differences were found between participants in the English language teaching branch and those in the Turkish, mathematics, and social studies branches, favoring the English branch; in the control factor, significant differences were found between the visual arts and social studies branches, favoring the visual arts branch. A positive correlation was found between the total scores of the Theory of Mind Scale and its sub-factors. A high correlation was found between the total scores of the Cognitive Flexibility Scale and its factors ($r = .892$ for alternatives and $r = .783$

for control). A low but positive correlation was found between the total scores of both scales (r = .003).

Discussion and Conclusion

In this study, which aimed to examine the theory of mind and cognitive flexibility levels of pre-service teachers, the findings revealed that pre-service teachers' scores on the Theory of Mind Scale showed significant differences according to variables such as gender, grade level, father's education, place of residence, perceived income, and branch; while scores on the Cognitive Flexibility Scale showed significant differences according to gender, grade level, place of residence, and branch. A low but positive correlation was found between the two scales. Individuals with higher cognitive flexibility may have a stronger growth mindset, which could help them overcome future challenges and further strengthen their growth mindset.

In this study, it was determined that the level of cognitive flexibility in terms of gender variable was in favor of male participants. This result is consistent with other studies in the literature (Asıcı and İkiz, 2015; Çelikkaleli and Gündüz, 2010; Sapmaz and Doğan, 2013). It is seen that the cognitive flexibility levels of the participants according to the class variable show a significant difference in favor of the lower-level classes (1st, 2nd and 3rd grades). The scores of the lower-level classes were found to be higher in the difference. When the literature is examined; In the study conducted by Sert-Orhan (2023), it was concluded that the cognitive flexibility of the teacher candidates increased as their class levels increased. Another finding obtained in the study is that the significant difference in terms of cognitive flexibility level is in favor of larger settlement areas. In other words, it is reported that those living in larger settlement areas have higher levels of cognitive flexibility. In addition, in the study conducted by Küçüker (2016), the cognitive flexibility levels of the participants who spent most of their lives in the village were lower than the participants living in the district, city and metropolitan area, and this difference was significant. In the findings of the current study, the scores of the participants from the cognitive flexibility scale were analyzed according to the branch variable and it was seen that there was a significant difference in the factors of the scale. The significant difference was determined to be in favor of the English branch between the English branch and the Turkish, mathematics and social studies branches; and in favor of the fine arts in the control factor between the fine arts and social studies. As a result of the Dağgeçen-Başsu (2016) research, it was seen that the cognitive flexibility scores of the teachers did not show a significant difference according to their branches. Another finding is that there is a low-level positive correlation between the total scores of both scales (cognitive flexibility and mindset theory). In other words, as the level of growth mindset increases, the level of cognitive flexibility also increases. Or, as cognitive flexibility increases, the growth mindset will also increase. When the literature is examined, there are studies that support the findings of the current research (Groteet al., 2021; Tseng, et al., 2020).